

APRIL 23-24

2024

O'zbekiston Respublikasi
oliy ta'lim, fan va
innovatsiyalar vazirligi

Chirchiq davlat pedagogika
universiteti

Zamonaviy filologiya va lingvodidaktikaning dolzarb masalalari

*Current Issues of Modern Philology and
Linguodidactics*

*Aktuelle Fragen der modernen
Philologie und Linguodidaktik*

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

International Scientific and Practical Conference

Internationale wissenschaftliche und praktische Konferenz

Google Scholar indexed

CYBERLENINKA

CHIRCHIQ DAVLAT
PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

CHIRCHIK STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

STAATLICHE PÄDAGOGISCHE
UNIVERSITÄT CHIRCHIK

www.cspu.uz

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**«ZAMONAVIY FILOLOGIYA VA LINGVODIDAKTIKANING
DOLZARB MASALALARI»
xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
MATERIALLARI
(Chirchiq sh., 2024 yil 23-24 aprel)**

**MATERIALIEN
der internationalen wissenschaftlichen Konferenz
„AKTUELLE FRAGEN DER MODERNEN PHILOGIE UND
LINGUODIDAKTIK“
(Chirchik, den 23-24 April 2024)**

UO‘K 81;81-13
KBK 80;80-5
Z-23

Tahrir hay’ati:
Redaktion:

F.f.n., prof. **X.R.Raximov**, PhD, dots. **F.T.Rajabov** PhD, dots. **Z.I. Sanakulov**, PhD, dots.
Z.A.Shirnazarova, **Z.M.Kuvonov**, PhD, dots. **D.V.Abduramanova**, **M.A.Usmonxodjayeva**,
F.Sh.Mirvaliyev, **G‘.Yu.Irgashov**, **Z.I.Shaidinova**, **Z.R.Zaripova**, **F.T.Raxmatov**

Zamonaviy filologiya va lingvodidaktikaning dolzarb masalalari.. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materillari (Chirchiq, 2024 yil 23-24 aprel). - Chirchiq, 2024. – 1144 b.

Mazkur to‘plamda Chirchiq davlat pedagogika universitetida 2024 yil 23-24 aprel kunlari bo‘lib o‘tgan “Zamonaviy filologiya va lingvodidaktikaning dolzarb masalalari” Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya ishtirokchilarining ilmiy maqolalari chop etilgan. Konferensiya Germaniya Federativ Respublikasi Mannhaym shahrida joylashgan Nemis tili instituti hamda O‘zbekiston Respublikasining nemis tili o‘qitiladigan universitetlari, jumladan, O‘zbekiston Milliy universiteti, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Samarqand davlat chet tillar instituti, Buxoro davlat universiteti, Farg‘ona davlat universiteti va Namangan davlat universiteti o‘rtasida 2023 yil imzolangan shartnoma doirasida barcha hamkor oliygohlar hamkorligida o‘tkazildi. Shuningdek, bunda Haydelberg pedagogika universiteti, Myunster universiteti va Kyoln universiteti kabi xorijiy hamkor oliygohlarimiz qo‘llab-quvvatlashi kata ahamiyat kasb etdi. Ma‘ruzalar mavzulari zamonaviy tilshunoslik sohalarini hozirgi kun nuqtai nazaridan o‘rganish, xorijda va respublikamizda filologiya va lingvodidaktika sohasida bajarilayotgan ishlar bo‘yicha o‘zaro fikr almashish, ta‘lim-tarbiya jarayonlarida xorijiy tillarni o‘qitishni yuqori saviyada rejalashtirish, tashkillashtirish va o‘tkazish, chet tillarni o‘rgatishning roli va ahamiyati hamda undagi dolzarb muammolar va ularni yechish yo‘llari haqida.

To‘plam xorijiy til mutaxassislari, talabalar, magistrantlar, doktorantlar, o‘qituvchilar shuningdek, sohaga qiziquvchilar uchun mo‘ljallangan.

Aktuelle Fragen der modernen Philologie und Linguodidaktik. Materialien der internationalen wissenschaftlichen Konferenz (Chirchik, 23.-24. April 2024). - Chirchik, 2024. –S. 1144

In diesem Sammelband wurden die wissenschaftlichen Beiträge der Teilnehmerinnen und Teilnehmer der internationalen wissenschaftlichen Konferenz „Aktuelle Fragen der modernen Philologie und Linguodidaktik“ veröffentlicht, die am 23. und 24. April 2024 an der Staatlichen Pädagogischen Universität Chirchik stattfand. Die Konferenz wurde im Rahmen des Kooperationsvertrages zwischen dem Leibnitz-Institut für Deutsche Sprache in Mannheim und den die germanistische Linguistik vertretenden Institutionen an den Universitäten Usbekistans organisiert: Staatliche Pädagogische Universität Chirchik, Usbekische Staatliche Weltsprachenuniversität Taschkent, Staatliches Institut für Fremdsprachen Samarkand, Nationale Universität von Usbekistan, Staatliche Universität Bukhara, Staatliche Universität Fergana, Staatliche Universität Namangan organisiert. Besonders wichtig war uns auch die Unterstützung unserer ausländischen Partneruniversitäten wie der Pädagogischen Hochschule Heidelberg, der Universität Münster und der Universität zu Köln. Themen der Vorlesungen sind aktuelle Tendenzen in der modernen Philologie und Linguodidaktik im Ausland und in unserer Republik, gegenseitiger Meinungsaustausch über den aktuellen Stand der Planung, Organisation und Durchführung des Fremdsprachenunterrichts, Rolle und Bedeutung des Fremdsprachenunterrichts, aktuelle Probleme und Lösungsansätze.

Der Sammelband richtet sich an Fremdsprachenspezialisten, Studenten, Magisterstudenten, Doktoranden, Lehrer und an alle, die sich für das Thema interessieren.

Die Materialien werden in der Autorenausgabe veröffentlicht

**Assalomu alaykum, muhtaram xonimlar
va janoblar, hurmatli germaniyalik va
o'zbekistonlik mehmon qatnashchilar!**

Avvalambor barchangizni universitetimizda tashkil qilinayotgan “Zamonaviy filologiya va lingvodidaktikaning dolzarb masalalari” nomli xalqaro ilmiy-amaliy anjumanga tashrif qilganlaringiz bilan tabriklayman. Buni biz xalqaro miqyosda yuz berayotgan turli muammoli vaziyatlarga qaramasdan O'zbekiston va Germaniya olimlari o'rtasidagi hamkorlik, paydo bo'lgan o'zaro hurmat va ishonchni mustahkamlash yo'lida qilinayotgan navbatdagi amaliy qadamlar sifatida minnatdorlik bilan qabul qilamiz va qadrlaymiz.

Universitetimiz tarkibida faoliyati yo'lga qo'yilgan Nemis tili kafedrası 2021-yilda tashkil etilgan bo'lib, bu yo'nalishda mehnat qilayotgan professor-o'qituvchilar O'zbekiston pedagogika universitetlari oldiga qo'yilgan asosiy ta'lim va tarbiya dasturlari asosida o'z vazifasini bajarib kelmoqda.

Shuni ta'kidlash lozimki, bu ta'limiy vazifalarni ado etishda universitetimiz Germaniyaning qator oliy ta'lim muassasalari, jumladan, Mannhaymdagi Laybnis nomli nemis tili instituti, Haydelberg pedagogika universiteti, Myunster va Kyoln universitetlari bilan yaqin hamkorlikda ishlamoqda. Bugungi xalqaro anjumanimiz ana shu hamkorlikning bevosita va uzviy davomi sifatida amalga oshirilmoqda. Umid qilamizki, ushbu hamkorlik kelgusida yanada kengroq mazmun va shaklda davom ettiriladi hamda kutilgan natijalarni beradi.

So'zimni muxtasar qilib hurmatli germaniyalik va o'zbekistonlik konferensiya qatnashchilariga bugungi anjumanni samarali o'tkazishda katta muvaffaqiyatlar tilayman.

Hurmat bilan

Chirchiq davlat pedagogika universiteti rektori

Prof. G'ofurjon Muxamedov

Guten Morgen, sehr geehrte Damen und Herren, liebe Gäste – Teilnehmerinnen und Teilnehmer aus Deutschland und Usbekistan!

Vor allem bedanke ich mich für Eure aktive Teilnahme an der internationalen wissenschaftlichen Konferenz zum Thema “Aktuelle Fragen der modernen Philologie und Linguodidaktik”. Diese Konferenz findet in einer Zeit, wo die internationale Lage sich besonders verschärft und kritisch ist. Unsere Konferenz ist deshalb eine Möglichkeit und ein weiterer Beitrag zur Festigung der bestehenden Zusammenarbeit und gegenseitigen Vertrauens zwischen Deutschland und Usbekistan, was wir mit Dankbarkeit schätzen und unterstützen. Der germanistische Lehrstuhl unserer Universität wurde 2021 gegründet und erfüllt seine wichtige bildungsorientierte Aufgaben.

Es ist zu betonen, dass unsere Universität bei der Erfüllung ihrer bildungspolitischen Aufgaben sehr eng mit einigen deutschen Hochschulen und Forschungsinstituten zusammenarbeitet, z.B., mit Mannheimer Institut für Deutsche Sprache, mit der Pädagogischen Hochschule Heidelberg, mit den Universitäten aus Münster und Köln. Die heutige internationale Konferenz ist eine unmittelbare Fortsetzung der bestehenden Zusammenarbeit mit den genannten Institutionen.

Wir hoffen, dass diese Zusammenarbeit in der Zukunft in Wort und Tat erfolgreich fortgesetzt wird, mit den entsprechenden erhofften Resultaten. Ich wünsche den deutschen und usbekischen Konferenzteilnehmern das heutige Forum mit großem Erfolg durchzuführen.

Mit freundlichen Grüßen

Prof. Gafurdjan Mukhamedov

Rector der staatlichen pädagogischen Universität Chirchik

Sehr geehrte Damen und Herren, liebe Kolleginnen und Kollegen aus Deutschland und Usbekistan,

im Namen des Deutschlehrerverbands Usbekistans heiße ich Sie alle ganz herzlich Willkommen in der Hauptstadt der Taschkenter Region Chirchik. In dieser Stadt wurde vor 6 Jahren die jüngste pädagogische Universität des Landes gegründet, wo eine der jüngsten germanistische Abteilung unseres Landes erfolgreich funktioniert. Der hiesige germanistische Lehrstuhl unter Leitung von Doktor Zayniddin Sanakulov gibt sich Mühe den Deutschunterricht nach modernen innovativen Unterrichtsmethoden zu organisieren. Die Leitung der Universität unter Rektor Herrn Professor Gofurjon Mukhamedov fördert die nationale und internationale Tätigkeit dieser germanistischen Abteilung.

Für die Unterstützung des Deutschunterrichts in unserem Lande sind wir unseren deutschen Partnern zum herzlichen Dank verpflichtet. Wir wünschen der heutigen internationalen Konferenz viel Erfolg!

Mit freundlichen Grüßen

Prof. Khurram Rakhimov

Vorsitzender des Deutschlehrerverbands Usbekistans

ZUR ENTWICKLUNG EINER EINHEITLICHEN ORTHOGRAFIE IN DEUTSCHLAND

Henning Lobin

Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim

ABSTRACT (ENGLISH)

Despite being an official language of several countries in Central and Western Europe, German is not formally recognised as the official language of the Federal Republic of Germany. However, in certain situations the use of the German language, including the spelling rules, is subject to state regulation (by acts of Federal Parliament or by administrative decisions). This article presents the content of this regulation, its scope, and the historical context in which it was adopted.

Keywords: German language; orthography; norm; spelling reform; official language; international coordination; legal status.

ABSTRAKT (DEUTSCH)

Obwohl Deutsch in mehreren Ländern Mittel- und Westeuropas Amtssprache ist, wird es in der Bundesrepublik Deutschland nicht formell als Amtssprache anerkannt. In bestimmten Situationen unterliegt der Gebrauch der deutschen Sprache, einschließlich der Rechtschreibregeln, jedoch einer staatlichen Regelung (durch Gesetze des Bundestages oder durch Verwaltungsentscheidungen). In diesem Artikel wird der Inhalt dieser Regelung, ihr Anwendungsbereich und der historische Kontext, in dem sie erlassen wurde, dargestellt.

Stichworte: Deutsche Sprache, Orthografie, Norm, Rechtschreibreform, Amtssprache, internationale Koordination, rechtlicher Status

1. Einleitung¹

Deutsch ist Staatssprache in fünf Ländern in Mittel- und Westeuropa: Österreich, Schweiz, Belgien, Luxemburg und Lichtenstein. Darüber hinaus ist es Amtssprache der Autonomen Provinz Südtirol in Italien und genießt in mehreren anderen europäischen Ländern wie Ungarn, Rumänien, Dänemark und Polen sowie in Übersee in Brasilien und Namibia einen gesetzlich anerkannten Status (als Minderheiten- oder Hilfssprache).

Im Gegensatz zu einigen anderen deutschsprachigen Ländern wird die deutsche

¹ Der vorliegende Beitrag basiert auf Kamocki et al. (2023).

Sprache in der deutschen Verfassung (Grundgesetz) nicht erwähnt. Die Gesetze in Deutschland schreiben den Gebrauch der deutschen Sprache nur in bestimmten Kontexten vor. In der Vergangenheit gab es immer wieder Versuche, die deutsche Rechtschreibung (Orthographie) staatlich zu regeln - diese Versuche haben zu vielen Debatten geführt, die heute zumindest weitgehend beigelegt sind.

Im Folgenden soll eine Zusammenfassung der verschiedenen deutschen Rechtschreibreformen und ihrer gesellschaftlichen Auswirkungen vorgelegt werden, da der größte Teil der Literatur zur Standardisierung und Normalisierung der deutschen Sprache derzeit nur in deutscher Sprache verfügbar ist. Diejenigen Leser, die mehr über die deutschen Rechtschreibregeln erfahren möchten, können die reichhaltige deutsche Literatur konsultieren, darunter Augst et al. (Hrsg., 1997), Böhme (2001), Krome (erscheint), Lohff (1980) und von Polenz (1999).

1.1. Frühe Versuche, die deutsche Rechtschreibung zu regeln

Obwohl oder vielleicht gerade weil Deutsch weit verbreitet ist, gibt es keine einheitliche "offizielle" Norm für die Sprache. Stattdessen haben im Laufe der Jahrhunderte viele Varietäten - z. B. durch Unterschiede in der Rechtschreibung - nebeneinander existiert, trotz einiger Bemühungen um eine Standardisierung, wie etwa Martin Luthers Bibelübersetzung (1522). Ein früher Rechtschreibratschlag "Schreib, wie Du sprichst", der Johann Christoph Adelung (1732-1806) zugeschrieben wird und von einigen Pädagogen noch heute befolgt wird (z. B. Mattes 2015), kann als Begründung für die vielen Rechtschreibvarianten im Deutsch vor dem 20. Jahrhundert angeführt werden. Es kann gesagt werden, dass die etablierten Laut-Buchstaben-Korrespondenzen eindeutig das Rückgrat des phonetischen Systems des Standarddeutschen bilden. Dennoch basiert dieses System auch auf einer phonetischen Buchstabenzuordnung (Graphematik), die recht regelmäßig ist und sich auch unabhängig vom phonetischen System entwickelt hat.

Später führte Jacob Grimm (1785-1863), der ältere der berühmten Brüder Grimm, ein konkurrierendes Prinzip ein, demzufolge die Rechtschreibung die Etymologie jedes Wortes widerspiegeln sollte, was einen wichtigen Schritt zur Einführung einer einheitlichen deutschen Rechtschreibung darstellte.

Der Prozess der Standardisierung der deutschen Sprache zeichnete sich laut Eichinger (2015: 169) dadurch aus, dass sich die Sprache eines geografischen oder politischen Zentrums nicht durchsetzte, weil es ein solches Zentrum nicht gab. „Was das Sprechen angeht, werden erst die gesellschaftlichen und politischen Entwicklungen bis zur Mitte des 20. Jahrhunderts eine weitgehende Durchsetzung einer einheitlichen Normvorstellung erlaubt haben.“

Es überrascht nicht, dass im Deutschland vor der Wiedervereinigung die poli-

tischen Rahmenbedingungen für die Sprachvereinheitlichung nicht günstig waren. Das Fehlen einer einheitlichen deutschen Rechtschreibung wurde im Allgemeinen nicht als Nachteil empfunden, da die einzelnen Staaten ihre kulturellen Besonderheiten, einschließlich der sprachlichen, hochhielten. Natürlich gab es keine einzige Organisation, die den Auftrag hatte, zu entscheiden, welche der verschiedenen Schreibweisen in den Gebieten, die Teil des Deutschen Reiches werden sollten, als "offiziell" gelten sollte. Dies änderte sich erst nach der Ausrufung des Deutschen Reiches im Jahr 1871. Die Bemühungen um eine Vereinheitlichung der Rechtschreibung wurden daraufhin intensiviert.

Dieser besondere historische Kontext kann auch das Fehlen jeglicher Erwähnung der deutschen Sprache in deutschen Verfassungen rechtfertigen. Ein einheitlicher deutscher Staat existierte nicht vor 1871, und zu diesem Zeitpunkt war die deutsche Sprache bereits "voll entwickelt", anders als z. B. die französische Sprache im Jahr 1635, als die *Académie française* gegründet wurde (von Polenz, 1999). Dies erklärt auch, warum es keine deutsche Sprachakademie gibt, die mit der berühmten französischen Einrichtung vergleichbar wäre.

Von der Vereinigung Deutschlands bis zur Vereinheitlichung der deutschen Rechtschreibung

Im Januar 1876 wurde auf Initiative des preußischen Kultusministers Adalbert Falk die so genannte I. *Orthographische Konferenz mit dem Ziel* einer einheitlicheren Rechtschreibung veranstaltet (Nerius, 2002). Die Ergebnisse dieser Konferenz wurden jedoch von den Landesregierungen abgelehnt und schließlich vom Reichskanzler Otto von Bismarck selbst mit einem Veto belegt (Zabel, 1997, S. 15). Die Haltung der Öffentlichkeit gegenüber der Vereinheitlichung der Rechtschreibung lässt sich anhand einer sarkastischen Notiz verdeutlichen, die während der Konferenz in einer österreichischen Zeitung, dem Grazer Volksblatt, veröffentlicht wurde und deren Verfasser damit drohte, dass die Bundespolizei mit der Durchsetzung der neuen Rechtschreibregeln beauftragt werden würde².

Trotz des Scheiterns der Ersten Orthographischen Konferenz verabschiedeten einige Staaten ihre eigenen Rechtschreibregeln, z. B. Bayern, Österreich oder Preußen. Die preußischen Regeln basierten auf den von Wilhelm Wilmanns (1842-1911) für den Gebrauch an preußischen Schulen entwickelten Regeln. Wilmanns war ein enger Freund des preußischen Philologen, Lehrers und Lexikographen Konrad Duden (1829-1911), dem Verfasser des ehrgeizigen "*Vollständigen Orthographischen Wörterbuchs der deutschen Sprache*". Dieses Wörterbuch, das erstmals 1880 erschien,

² Grazer Volksblatt, 11. Januar 1876, S. 7, verfügbar unter: <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=gre&datum=18760111&seite=7>

basierte auf den von Wilmanns entwickelten preußischen Rechtschreibregeln. Im Laufe des nächsten Jahrzehnts erlangte Duden's Wörterbuch in den deutschsprachigen Ländern große Popularität (Böhme, 2001). Interessanterweise enthielt die erste Auflage nur 28.000 Einträge.

Im Jahr 1901 fand in Berlin die II. *Orthographische Konferenz statt*. Auf dieser Konferenz wurde schließlich eine einheitliche Rechtschreibung für alle deutschsprachigen Staaten auf der Grundlage der Arbeiten von Wilmann und Duden angenommen, obwohl die Konferenz zahlreiche Varianten zuließ. Im Jahr 1902, im Anschluss an die Konferenz, wurde eine überarbeitete Ausgabe des Duden (unter Berücksichtigung der Ergebnisse der Konferenz und der Stellungnahmen der Landesregierungen) vom deutschen Bundesrat als offizielle und verbindliche Quelle für die Rechtschreibung an Schulen und in allen offiziellen Zusammenhängen in allen Staaten des Bundes verkündet. Österreich und die Schweiz folgten bald darauf (Zabel, 1997, S. 15). Nerius (2022, S. 8) betont, dass die Beschlüsse der Zweiten Orthographischen Konferenz bis 1996 die Grundlage der deutschen Rechtschreibung im gesamten deutschen Sprachraum bildeten.

Allerdings gab es, wie bereits erwähnt, im Duden und in der amtlichen Rechtschreibung noch viele Varianten, was in der Verlagsbranche für einige Unruhe sorgte. Auf Wunsch der Verleger veröffentlichte Konrad Duden 1903 eine *Rechtschreibung der Buchdruckereien deutscher Sprache*, die von allen Varianten befreit wurde. Im Jahr 1915 wurden beide Wörterbücher - das für die Buchverlage und das für die Allgemeinheit - zu einem zusammengelegt, womit der letzte Schritt der "ersten Rechtschreibvereinheitlichung" vollzogen war.

Im Gegensatz zur Top-Down-Normierung der Rechtschreibung stehen die Bottom-Up-Bemühungen um die Normierung der Aussprache im Theater, die nur wenige Jahre vor der Zweiten Orthographischen Konferenz, im Jahr 1889, eingeleitet wurden. Auf einer Konferenz zwischen deutschen Sprachwissenschaftlern und Theaterdirektoren in Berlin wurde die "bühnendeutsche" Aussprache festgelegt. Das Bedürfnis nach einer einheitlichen Aussprache in Theatern entstand Anfang des 19. Jahrhunderts mit der zunehmenden Popularität von Wandertheatern: Einerseits mussten die Schauspieler (die oft verschiedene deutsche Dialekte sprachen) während der Aufführungen aus ästhetischen Gründen eine einheitliche Aussprache verwenden (einige Entscheidungen im standardisierten Bühnendeutsch beruhen in der Tat auf der Akustik in den Theatersälen); andererseits macht die Verwendung einer standardisierten Aussprache die Aufführungen im Ausland verständlicher und attraktiver und eröffnete neue Möglichkeiten für Wandertheater. Im Anschluss an die Konferenz, im selben Jahr 1889, veröffentlichte Theodor Siebs (1862-1941) sein Aussprachewörter-

buch *Deutsche Bühnenaussprache*. Das Bühnendeutsch ist ein künstlicher Dialekt (der meist auf der norddeutschen Aussprache basiert), der lange Zeit als De-facto-Standard im Theater, später auch in den Medien und damit in der Politik und im (höheren) Bildungswesen galt. Er hat sicherlich Auswirkungen darauf, wie Deutsch als Fremdsprache gelehrt wird, aber auch darauf, wie es von Muttersprachlern in formelleren Kontexten gesprochen wird.

1.2. Zweiter Weltkriegs und Nachkriegszeit

Während des Zweiten Weltkriegs unternahm das nationalsozialistische Regime einige Versuche zur Regulierung der deutschen Sprache; der bemerkenswerteste dieser Versuche war die Abschaffung der gebrochenen Schrift, die auch als "gotische Schrift" bezeichnet wird. Diese aus der karolingischen Minuskel abgeleitete Schrift, die im mittelalterlichen Europa seit dem 8th Jahrhundert n. Chr. als kalligrafischer Standard galt, war weit verbreitet, bis sie nach und nach durch die heute verwendete Antiqua (oder "lateinische Schrift") ersetzt wurde. Bereits im 19. Jahrhundert wurde die Antiqua in einigen deutschen Druckerzeugnissen, z. B. in technischen Schriften, verwendet, aber in der Zeit des Dritten Reichs wurde die Fraktur als "deutschere" Schrift für wünschenswert gehalten. Dies änderte sich 1941 erneut, als die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) die gebrochene Schrift zur "semitischen" Schrift und die Antiqua zur "normalen" Schrift erklärte. Die letzte in Fraktur gedruckte Ausgabe des Dudens erschien 1941. Die wahren Gründe für diesen Wechsel sind eher strategischer Natur: Die Verwendung der Antiqua sollte die Germanisierung der eroberten Gebiete in Westeuropa und die Verbreitung der NS-Propaganda erleichtern (Reibold, 2010).

Ein weiterer Versuch, die deutsche Sprache während des Zweiten Weltkriegs zu regeln, war die gescheiterte Rechtschreibreform von 1944. Sie sollte zu Beginn des Schuljahres 1944/45 in Kraft treten, wurde aber schließlich als "nicht kriegswichtig" eingestuft und aufgegeben, obwohl einige der geplanten Änderungen mit der Rechtschreibreform 1996 tatsächlich eingeführt wurden.

Im Anschluss an den Zweiten Weltkrieg wurde Deutschland 1949 in zwei Staaten geteilt: Westdeutschland (Bundesrepublik Deutschland) und Ostdeutschland (Deutsche Demokratische Republik) mit zwei getrennten Rechtssystemen. Diese Teilung wirkte sich auch auf die Sprache aus. Das Duden-Wörterbuch, seit 1903 eine offizielle Quelle für die Rechtschreibung, wurde ebenfalls in zwei Ausgaben aufgeteilt: West (herausgegeben von der Bibliographisches Institut AG mit Sitz in Mannheim) und Ost (vom Bibliographisches Institut VEB, mit Sitz in Leipzig). Die Unterschiede zwischen den beiden waren relativ gering, aber dennoch offensichtlich - vor allem enthielten die späteren Ausgaben des "Ost-Duden" mehr russische Lehnwörter.

1954 unterzeichnete eine Gruppe von Sprachexperten aus beiden deutschen Staaten, darunter Mitglieder der Duden-Redaktion, sowie aus der Schweiz und Österreich die so genannten *Stuttgarter Empfehlungen zur Erneuerung der deutschen Rechtschreibung*, die als Anfechtung des etablierten "Monopols" des Dudens angesehen werden konnten. Diese Empfehlungen wurden von der Öffentlichkeit vehement abgelehnt, darunter auch von einigen der bedeutendsten deutschsprachigen Autoren der damaligen Zeit wie Thomas Mann, Hermann Hesse und Friedrich Dürrenmatt. Unter dem Druck der öffentlichen Meinung folgte die *Kultusministerkonferenz* (KMK) den Stuttgarter Empfehlungen nicht. Im Jahr 1955 beschloss die KMK, dass in Zweifelsfällen die Rechtschreibung und die Regeln des Duden gelten sollten, und bestätigte damit das Monopol – der sogenannte „Stillhaltebeschluss“.

1956 setzte die KMK einen *Arbeitskreis für Rechtschreibregelung* ein, der 1958 die sogenannten *Wiesbadener Empfehlungen* herausgab. Einer der Änderungsvorschläge war die Einführung der Kleinschreibung für bestimmte Substantive (gegenwärtig und historisch gesehen werden alle deutschen Substantive groß geschrieben); dies führte zu so vielen Kontroversen, dass die Idee einer Rechtschreibreform aufgegeben wurde (Küppers, 1984).

Im Jahr 1964 wurde das Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS) in Mannheim gegründet. Es ist die zentrale wissenschaftliche Einrichtung für die Dokumentation und empirische Erforschung des aktuellen Sprachgebrauchs und der jüngeren Geschichte der deutschen Sprache. Seit seiner Gründung ist das IDS einem strikten Empirismus (es war z.B. ein Pionier der computergestützten Methoden zur Untersuchung von Sprachdaten) und einem deskriptiven, nicht präskriptiven Ansatz verpflichtet (Witt & Kamocki, 2022). Mit dieser Funktion trägt das IDS insbesondere zur Entwicklung von Methoden zur Modellierung von Sprache mit großen Mengen digitaler Textkorpora und zur theoretischen gesprochenen Deutsch und entwickelt Korpora und Werkzeuge zur Korpusrecherche und -analyse, die die empirische Grundlage für die moderne Sprachforschung bilden. Als Mitglied der Leibniz-Gemeinschaft unterliegt es der Kontrolle durch die Forschungsministerien der Länder und des Bundes.

Bereits in den 1980er Jahren war das IDS an einer geplanten Reform der deutschen Rechtschreibung beteiligt. Im Jahr 1987 wurde es von der KMK beauftragt, in Abstimmung mit der *Gesellschaft für deutsche Sprache* in Wiesbaden einen Entwurf zu einer Rechtschreibreform zu entwickeln. Ein 1988 der KMK vorgelegter Entwurf der neuen Regeln wurde jedoch als unannehmbar eingestuft und abgelehnt.

Professor Dieter Nerius, stellvertretender Vorsitzender des IDS-Ausschusses für Rechtschreibfragen (1992-1997) und Mitglied der Zwischenstaatlichen Kommis-

sion für deutsche Rechtschreibung (1997-2004), schätzt (2022, S. 9), dass es im 20. Jahrhundert etwa 100 orthographische Reformvorschläge für das Deutsche gab, die sich in ihren Positionen und Forderungen mehr oder weniger stark unterschieden oder nahe beieinander lagen. Keiner von ihnen kam jedoch bis zur Reform von 1996 über das Stadium der allgemeinen Diskussion hinaus.

1.3. Die Rechtschreibreform von 1996 und ihre Nachwirkungen

Während weiterhin verschiedene Vorschläge für Rechtschreibreformen auftauchten, setzte der *Internationale Arbeitskreis für Orthographie*, der 1980 durch die gemeinsamen Bemühungen von vier nationalen Arbeitsgruppen zu diesem Thema gegründet worden war, seine Arbeit an einer Revision der deutschen Rechtschreibung fort. Die Gruppe wurde von achtzig Sprachwissenschaftlerinnen und Sprachwissenschaftlern aus Ost- und Westdeutschland sowie aus Österreich und der Schweiz gebildet. Die ersten Ergebnisse wurden 1985 veröffentlicht und auf zwei Konferenzen in Wien (*Wiener Gespräche*) 1986 und 1990 diskutiert. Die österreichische Regierung lud dafür Vertreter aus allen deutschsprachigen Gebieten ein, an diesen Konferenzen teilzunehmen. Auf der Grundlage der bei beiden Veranstaltungen gesammelten Beiträge veröffentlichte die Internationale Arbeitsgruppe 1992 ihre Ergebnisse in einem Buch. Die Kultusministerkonferenz lud 43 Verbände zur Stellungnahme zu diesem wissenschaftlichen Vorschlag ein; ähnliche Anhörungen fanden in Österreich und der Schweiz statt. Auf der Grundlage dieser Stellungnahmen zog die Internationale Arbeitsgruppe 1993 eine ihrer umstrittensten Empfehlungen aus dem Buch von 1992 zurück, nämlich alle Substantive klein zu schreiben.

Während des dritten *Wiener Gesprächs*, auch Wiener Orthographiekonferenz genannt (22.-24. November 1994), wurde eine Empfehlung für eine administrative Rechtschreibreform auf der Grundlage der überarbeiteten Ergebnisse der Internationalen Arbeitsgruppe abgegeben. Am 1. Dezember 1995 verabschiedete die KMK einen Beschluss über die neuen Rechtschreibregeln für die deutsche Sprache, wonach die neue Rechtschreibung "verbindliche Grundlage für den Unterricht in allen Schulen" sein sollte. Der Beschluss wurde von der Konferenz der Ministerpräsidenten am 14. Dezember 1995 und von der Bundesregierung am 17. April 1996 gebilligt. In der Folge erließen die Kultusministerien der Länder Runderlasse zur Umsetzung der neuen Regelungen.

Mit demselben Beschluss der KMK wurden auch alle früheren Beschlüsse zur Rechtschreibung aufgehoben, insbesondere der Beschluss von 1955, wonach in Zweifelsfällen dem Duden zu folgen war. Das bedeutet, dass mit dem Beschluss von 1995 das "Duden-Monopol" formell abgeschafft wurde.

Zu beachten ist auch, dass die Reform von 1996 im Gegensatz zur Reform von

1902 nicht von der Legislative, d. h. einem Parlament (Land oder Bund), initiiert wurde, sondern auf Beschlüssen der Exekutive (Ministerien) beruhte. Sie hatte also nicht die Aufgabe, die deutsche Rechtschreibung "im Allgemeinen" zu ändern, sondern nur die Rechtschreibung in den Schulen; andere Lebensbereiche, z.B. die Medien, waren von der Reform zumindest formal nicht betroffen. Natürlich würde die Festlegung von Regeln, was in den Schulen als "richtige" Rechtschreibung gelten sollte, auf lange Sicht auch andere Sektoren und Lebensbereiche beeinflussen, und die reformierte Rechtschreibung würde zwangsläufig auch für die breite Öffentlichkeit zu einer "neuen Norm" werden.

Bald nach dem KMK-Beschluss von 1995 wurde der internationale Charakter der Reform normalisiert; am 1. Juli 1996 wurde in Wien die *Gemeinsame Absichtserklärung zur Neuregelung der deutschen Rechtschreibung*¹⁹ von den Vertretern der deutschen Bundesländer, des Deutschen Bundes, Österreichs, Belgiens, Lichtensteins, der Schweizer Kantone und des Schweizer Bundes, Lichtensteins, Südtirols sowie Rumäniens und Ungarns unterzeichnet. Die Unterzeichner erklärten ihre Absicht, die Rechtschreibreform bis zum 1. August 1998 einzuführen. Einige deutsche Bundesländer führten die Reform bereits zu Beginn des Schuljahres 1996/1997 ein, obwohl in Deutschland eine Übergangsfrist bis Ende Juli 2005 vorgesehen war, in der die "alte" Rechtschreibung als "veraltet" und nicht als "falsch" gekennzeichnet werden sollte. Bereits Mitte 1996 wurden die ersten Wörterbücher mit den neuen Rechtschreibregeln veröffentlicht.

Erst nach der Unterzeichnung der Wiener Erklärung und der Veröffentlichung neuer Rechtschreibwörterbücher wurden die Einzelheiten der Reform der breiten Öffentlichkeit bewusst. Dies löste eine Welle der Kritik aus, die sich sowohl auf den Inhalt der neuen Regeln als auch auf die Art und Weise bezog, in der die Reform eingeführt wurde, d.h. ohne die Öffentlichkeit zu konsultieren. Auf der Frankfurter Buchmesse 1996 unterzeichneten über 100 Autorinnen und Autoren einen offenen Brief, in dem die Rücknahme der Reform gefordert wurde. 1997 wurde der "*Verein für deutsche Rechtschreibung und Sprachpflege e. V. (VRS) - Initiative gegen die Rechtschreibreform*" gegründet. Im selben Jahr kündigten einige der großen deutschen Nachrichtenagenturen an, sich nicht an die neuen Rechtschreibregeln zu halten, und es wurde ein Antrag gegen die Reform in den Bundestag eingebracht. 1998 äußerte der Bundestag seine Bedenken gegen die Reform in einem Dokument, in dem es heißt: "Die Sprache gehört dem Volk". In Schleswig-Holstein wurde ein Volksentscheid zu diesem Thema durchgeführt, bei dem sich die Mehrheit für die Rückkehr zu den traditionellen Rechtschreibregeln aussprach. Nach einem Urteil des Bundesverfassungsgerichts wurde das Ergebnis des Referendums jedoch 1999 durch eine par-

lamentarische Abstimmung gekippt (Möllers und van Ooyen, 2000). Ähnliche Volksabstimmungen wurden von den Gegnern der Reform in mehreren anderen Bundesländern organisiert, blieben jedoch erfolglos.

2. Der Rat für deutsche Rechtschreibung

In der Wiener Erklärung vom 1. Juli 1996 wurde die Einrichtung eines internationalen Gremiums mit Sitz am Institut für Deutsche Sprache (IDS) in Mannheim gefordert, das die Aufgabe hat, die einheitliche Rechtschreibung im deutschen Sprachraum zu wahren. Bereits in ihrem Beschluss vom 1. Dezember 1995 (Einführung der Rechtschreibreform) hatte die deutsche Kultusministerkonferenz (KMK) der Einrichtung eines solchen Gremiums, der *Zwischenstaatlichen Kommission für deutsche Rechtschreibung*, zugestimmt. Die Kommission wurde 1997 eingerichtet und arbeitete bis 2004, als der starke Widerstand gegen die neuen Rechtschreibregeln, der vor allem in den Medien und in der Öffentlichkeit zum Ausdruck kam, die zuständigen Institutionen der Bundesrepublik Deutschland dazu veranlasste, diese Kommission (bestehend vor allem aus Expertinnen und Experten aus dem Bereich der Sprachwissenschaft und Sprachdidaktik) im Einvernehmen mit Österreich und der Schweiz zu einem weitaus größeren Gremium zu erweitern, das auch Vertreterinnen und Vertreter verschiedener mit der Schriftsprache befasster Berufsgruppen umfasst. So entstand der *Rat für deutsche Rechtschreibung* mit Sitz in Mannheim mit dem Ziel, das Regelwerk von 1996 zu überarbeiten und eine größere öffentliche Akzeptanz zu erreichen (vgl. Nerius 2022, S. 12).

Der Rat besteht aus einem Vorsitzenden und 40 Mitgliedern (18 aus Deutschland, 9 aus der Schweiz und Österreich, 1 jeweils aus Belgien, Liechtenstein, Südtirol, und ein beobachtendes Mitglied aus Luxemburg).

Im Februar 2006 legte der Rat der KMK seine Empfehlungen zur Überarbeitung der Reform vor. Die umstrittensten Regelungen wurden gestrichen, nur einige unumstrittene Änderungen wurden beibehalten. Im März nahm die KMK die Empfehlungen an. Die überarbeiteten Rechtschreibregeln (die in weiten Teilen eine Rückkehr zur Rechtschreibung vor der Reform darstellten) wurden im August 2006 mit einer einjährigen Übergangsfrist offiziell in den Schulen eingeführt. Die Entscheidung wurde von allen Bundesländern ausnahmslos akzeptiert.

Nerius (2024, im Erscheinen) argumentiert, dass die Reform sowie die nachfolgenden Regelungen ab 2006 einen großen Einfluss auf die im Zusammenhang mit der Rechtschreibreform durchgeführte sprachwissenschaftliche Forschung hatten und

maßgeblich zur Entwicklung eines breiten Forschungsfeldes zur Schrift beigetragen haben. Sie förderten damit die Entwicklung der relativ jungen linguistischen Teildisziplin der Schriftlinguistik.

Die Rolle des Rates endete nicht im Jahr 2007; vielmehr wurde 2010 ein neues Vorrecht des Rates anerkannt, als die Ständige Konferenz der Bildungsminister den Rat ermächtigte, einige geringfügige Änderungen an der "offiziellen" Rechtschreibung einseitig zu beschließen. Diese Befugnis wurde vor allem dazu genutzt, die Schreibweise einiger ausländischer Entlehnungen zu standardisieren.

Der Rat für deutsche Rechtschreibung befindet sich derzeit in seiner 4. Ratsperiode (2014- 2029). Er ist satzungsgemäß das zentrale Gremium, das die Aufgabe hat, die Rechtschreibung auf der Grundlage der orthografischen Regeln im erforderlichen Umfang weiterzuentwickeln und Folgenabschätzungen vorzunehmen. Dies geschieht in Arbeitsgruppen, die sich mit verschiedenen gesellschaftlichen Bedürfnissen, Bildungsanforderungen und Forschungsergebnissen befassen. Grundlage für die Weiterentwicklung der amtlichen Rechtschreibregeln sind a) empirische Beobachtungen zu Schwerpunktthemen (z.B. Erwerb und Verwendung der Zeichensetzung, Formen des geschlechtergerechten Schreibens, Fremdwortneuschöpfungen), b) die an die Geschäftsstelle des Rates gerichteten Anfragen, insbesondere zu Verständnis- und Anwendungsproblemen und c) aktuelle Forschungsergebnisse. Die allgemeinen Ziele sind die Beobachtung und Weiterentwicklung der deutschen Rechtschreibung mit korpus- und computerlinguistischen Methoden, die Wahrung der Einheitlichkeit der Rechtschreibung im deutschen Sprachraum und die Klärung von Zweifelsfällen. Die amtlichen Regeln der deutschen Rechtschreibung befinden sich daher in einem dynamischen Prozess der Vereinheitlichung und Kodifizierung, wobei die Systematik in der inhaltlichen und textlichen Darstellung der Regeln gewährleistet wird.

2.1. Schlussbemerkungen

Der rechtliche Status der deutschen Sprache hat sich im Laufe der Zeit und unter dem Einfluss der Geschichte gewandelt. Obwohl Deutsch unbestritten die Nationalsprache Deutschlands ist, wird sie im Grundgesetz nicht als Amtssprache der Bundesrepublik anerkannt. Daran wird sich wohl auch in absehbarer Zeit nichts ändern, selbst wenn gelegentlich eine Verfassungsreform mit dem Ziel der Einführung einer Amtssprache diskutiert wird. Gelegentlich werden auch Stimmen laut, die eine mutigere Rechtschreibreform fordern; die derzeitige Lösung mit einer Schlüsselrolle für den Rat für deutsche Rechtschreibung stellt aber offensichtlich eine funktionierende Vorgehensweise dar, die Sprachentwicklung mit den Normierungserfordernissen in Einklang zu bringen.

Literatur

1. Augst, G., K. Blüml, D. Nerius und H. Sitta (Hrsg.) (1997). *Zur Neuregelung der deutschen Orthographie. Begründung und Kritik*. Tübingen: Niemeyer.
2. Böhme, G. (2001). *Zur Entwicklung des Dudens und seinem Verhältnis zu den amtlichen Regelwerken der deutschen Orthographie*. Frankfurt a. M. u. a.: Lang.
3. Duden, K. (1880). *Vollständiges orthographisches wörterbuch der deutschen sprache* (1. Aufl.). Verlag des Bibliographischen Instituts.
4. Duden, K. (1903). *Rechtschreibung der Buchdruckereien deutscher Sprache* (1. Aufl.). Verlag des Bibliographischen Instituts.
5. Eichinger, L. (2015). Normierung und Standardisierung der deutschen Sprache - eine lange Geschichte kurz erzählt. In Jia, Wenjan et al. (Eds.): *Sprache als Brücke der Kulturen. Sprachpolitik und Sprachwirklichkeit in Deutschland und China*. Beijing: ltrp.com.
6. Internationaler Arbeitskreis für Orthographie (1992). *Deutsche Rechtschreibung. Vorschläge zu ihrer Neuregelung*. Gunter Narr Verlag Tübingen.
7. Kamocki, P., H. Lobin, A. Witt und A. Wöllstein, Angelika (2023): Legal status and regulation of the German language in the Federal Republic of Germany. In: *Current Issues in Language Planning*. London: Taylor & Francis, 2023.
8. Krome, S. (2024, im Erscheinen): Normreflexion und Schreibgebrauch als Spiegel gesellschaftlichen und orthografischen Wandels: In: Habermann, Mechthild et al. (Eds.): *Orthographie in Wissenschaft und Gesellschaft. Schriftsystem - Norm - Schreibgebrauch*. Berlin: Walter de Gruyter.
9. Küppers, H.-G. (1984). *Rechtschreibreform und Öffentlichkeit. Zur Entwicklung und Diskussion der Rechtschreibreform-Bemühungen zwischen 1876 und 1982*. Düsseldorf: Schwann.
10. Lohff, Ch. (1980). Zur Herausbildung einer einheitlichen deutschen Orthographie zwischen 1876 und 1901. In: Nerius, D. / Scharnhorst, J. (Eds.): *Theoretische Probleme der deutschen Orthographie*. Berlin: Akademie-Verlag, S. 306-329.
11. Mattes, V. (2015), Die Maxime "Schreib, wie Du sprichst" als didaktische Instruktion für den Schrifterwerb. In Chr. Röber und H. Olfert (Eds.). *Schriftsprach- und Orthographieerwerb: Erstlesen, Erstschreiben* (S.11-29). Schneider Verlag Hohengehren 2015.
12. Möllers, H. M. W. und R. Chr. van Ooyen (2000). Parlamentsbeschluss gegen Volksentscheid: Die demokratische Legitimation der Rechtschreibreform in Schleswig-Holstein. *Zeitschrift für Politik*. Vol. 47, No. 4, 458-467.
13. Nerius, D. (2002). Die orthographischen Konferenzen von 1876 und 1901. *Documenta Orthographica*. Abt. B. Bd. 5. Hildesheim, Zürich, New York: Olms.

14. Nerus, D. (2022). Grundlagen Ziele und Ergebnisse der Orthografiereform 1996 - 2006.
15. *Sprachreport* Vol. 38, Nr. 1, 8-15. DOI: https://doi.org/10.14618/sr-1-2022_ner
- Nerus, D. (2024, im Erscheinen). Orthografieentwicklung und Orthografiereform im Deutschen. In Habermann, Mechthild et al. (Eds.): *Orthographie in Wissenschaft und Gesellschaft. Schriftsystem - Norm - Schreibgebrauch*. Berlin: Walter de Gruyter.
16. von Polenz, P. (1999). *Deutsche Sprachgeschichte. Vom Spät-mittelalter bis zur Gegenwart. Band III: 19. und 20. Jahrhundert*. Berlin, New York: De Gruyter.
17. Reibold, J. (2010). Verbot der Frakturschriften durch die Nationalsozialisten. *Un!mut (Zeitschrift der Uni Heidelberg)*, Nr. 206, 7. Juli 2010, <https://www.uni-heidelberg.de/unimut/themen/fraktur-verbot.html>.
18. Abgerufen am 29. März 2023, von: <https://www.lto.de/recht/justiz/j/kammer-handelssachen-international-englisch-rechtsstreit-schiedsverfahren/>
19. Witt, A. und P. Kamocki (2022). Die Zukunft ist jetzt. Die digitale Transformation in der deutschen Sprachwissenschaft und die Schlüsselrolle des IDS. In Ž. Jozić and S. Kirchmeier (Eds.) *The role of national language institutions in the digital age. Beiträge zur EFNIL-Konferenz 2021 in Cavtat*. Nyelvtudományi Kutatóközpont/Ungarisches Forschungszentrum für Linguistik.
20. Zabel, H. (1997). *Die neue deutsche Rechtschreibung: Überblick und Kommentar*. Bertelsmann Lexikon Verlag

4-FERTIGKEITEN-LERN-SYSTEM IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT: TRADITION – INNOVATION – REVOLUTION...(THESEN ZUM VORTRAG)

Ch.Rachimov

Prof. Dr. Weltsprachenuniversität Usbekistan

4-Fertigkeiten-System im Fremdsprachenunterricht:

Tradition -? - Ja. Veraltet -? – Schon! Doch! - Warum? - Am Anfang kommt das Denken als ERSTE Fertigkeit! - Ist das Innovation? – Schon! Doch! - Ist das Neu und Revolution in der Methodik und Didaktik des Fremdsprachenunterrichtsprozesses? - JA!!! - Oder??? – Wann beginnt ein Deutschlerner am Anfang auf Deutsch zu denken? Bei GeR A, oder B, oder C? Und was denken dabei germanistische KollegInnen und NeurodidaktikerInnen)?...

Wie eines der herausragenden deutschen Forschern der Geschichte des Fremdsprachenunterrichts (FSU) Herbert Christ (1929-2011) und seine grundlegende siebenbändige Sammlung historischer Quellen des Fremdsprachenunterrichts unter staatlicher Verwaltung von 1700 bis 2020 zeigen und seine anderen Publikationen veranschaulichen, hat das Problem der Entwicklung der Methodik des FSU eine langjährige Fach- und Disziplingeschichte in der Entwicklung der Fremdsprachen- didaktik und Fremdsprachenunterrichtsmethodik. Dabei wurden wie verschiedene Lehr- und Lernmethoden so auch verschiedene Lernziele vorgeschlagen, eingeführt, ausprobiert und verwendet, welche sind:

- grammatisch orientierende,
- übersetzen orientierende
- kommunikation orientierende,
- interkulturell orientierende,
- transkulturell orientierende,
- gesprächorientierende,
- schreiborientierende,
- leseorientierende,
- hörenorientierende und andersorientierende Lehr- und Lernmethoden.

Die letzteren vier Fertigkeiten, die heutzutage im GeR festgelegt und weit und breit verankernd erfordert werden, sind **in der Tradition** nun die folgenden Fertigkeiten:

- sprechen

- schreiben
- lesen und
- hören.

Diese alle Fertigkeiten müssen in Vor- und Nachstufen vorbereitet und geübt werden, d.h. in aneinander folgenden Stufen entwickelt werden:

- 1.Stufe: Wissen
- 2.Stufe: Fähigkeit
- 3.Stufe: Fertigkeit
- 4.(oberste) Stufe: Kompetenz

Aber es fragt sich **logisch innovativ**: wenn ich sprechen muss, davor muss ich doch **denken**, **was ich** meinem fremdsprachlichen Kommunikationspartner **spreche** (**sage**). Dieses **Denken** erfolgt normalerweise bei jedem Menschen in seiner Muttersprache, *so die Psycholinguistik*. Mein fremdsprachlicher Kommunikationspartner versteht aber meinen muttersprachlich ausgesprochenen Gedanken leider nicht. Was machen? Also als zweiter Schritt muss ich meine Gedanken in die fremde Sprache meines fremdsprachlichen Gesprächspartners **übersetzen**. Wozu? Damit er (oder sie) mich **versteht**, ohne das zwischen zweier Menschen verschiedener Nationalitäten kein **Verständnis** zustande kommen kann. Also **erst dann** kann mein Partner mich **verstehen**, wenn ich **spreche**.

Aus dieser logisch nacheinander kommenden Reihenfolge entsteht eine normale zwischenmenschliche Kommunikation, d.h. also zuerst kommt das Denken,

**dann Übersetzen (in meinem Kopf),
und erst dann Sprechen (oder Schreiben)**

Dann lesen oder hören

Das ganze Lehr- und Lernziele-System sieht nun folgenderweise aus:

- 1. Denken**
- 2. Übersetzen**
- 3. Sprechen**
- 4. Schreiben**
- 5. Lesen**
- 6. Hören**

In der heute praktizierenden Didaktik des FSU fehlen aber die ersten zwei Fertigkeiten als Vorstufe bei der Kommunikation, was ein wichtiger Grund und Resultat vieler Kommunikationsfehler, Interferenzfehler und linguistischer Fehler ist. Also im FSU muss eine **didaktische Revolution** erfolgen.

Das Denken als Fertigkeit ist in der Fremdsprachendidaktik- und Methodik leider nicht erforscht. Aber das **Übersetzen** unter dem übersetzungswissenschaftlichen Aspekt ist von Frau Christian Nord schon erforscht und ausgearbeitet. Diese methodischen Verfahren kann man auch ruhig für den FSU innovativ verwenden.

Aber es gibt vorläufig leider keine Forschungen für **Denken als sprachliche (Rede)-Fertigkeit**. Natürlich gibt es Ansätze dabei in der sogenannten Neurodidaktik (Marion Grein).

Nun möchten wir wissen, wann dieses Denken als (Wissen, Fähigkeit, Fertigkeit und Kompetenz) in der erlernenden fremden Sprache erfolgt. Besonders in der Anfangsstufen A1, A2, oder schon bei B1? Und wie?

In oder mit Hilfe von neu erlernten Wörtern? Oder anders?

Was sagt darüber die Neurodidaktik? Welche Übungen sollen erarbeitet werden, damit das Denken als neue Fertigkeit stufenweise eingeübt werden und schließlich erfolgen kann?

Wir sind dabei, an diesem Problemkomplex unsere armen Köpfe zu zerbrechen... Erfolgt dabei eine Innovation und Revolution im FSU?

LEXIKOGRAPHIE DES SPRACHWANDELS AM LEIBNIZ-INSTITUT FÜR DEUTSCHE SPRACHE: EMPIRISCHE METHODEN UND LEXIKOGRAPHISCHE PROZESSE

Stefan Engelberg

Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim

ABSTRACT DEUTSCH:

Dynamische Prozesse im Lexikon bilden einen Schwerpunkt der lexikalischen Forschung und lexikographischen Praxis am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache. In diesem Rahmen erforschen wir unter anderem die Erweiterung des Wortschatzes durch neue Wörter. Lexikologisch stehen dabei zwei Aufgaben im Mittelpunkt der Arbeit, zum einen die Ermittlung und Dokumentation sprachkontaktbedingter lexikalischer Entlehnungsprozesse mit dem Deutschen als Ziel- oder als Quellsprache (Fremdwörter im Deutschen, deutsche Lehnwörter in anderen Sprachen), zum anderen die Beobachtung, Dokumentation und empirische Erforschung aktueller Wandelprozesse im deutschen Wortschatz (Neologismen).

Die Ergebnisse der Forschung werden lexikographisch in Online-Informationssysteme überführt: das Deutsche Fremdwörterbuch, das Lehnwortportal Deutsch und das Neologismenwörterbuch. Die lexikographische Arbeit gründet sich dabei auf korpus- und internetbasierten Entwicklungen in zwei Bereichen. Erstens werden softwarebasierte lexikographische Arbeitsprozesse etabliert, die eine empirisch anspruchsvolle Erschließung des Gegenstands ermöglichen. Das beinhaltet unter anderem die Entwicklung korpusbasierter Analysesoftware und lexikographischer Redaktionssysteme. Zweitens werden zur Dokumentation der Forschung lexikalische Informationssysteme konzipiert und implementiert, die sich zum Teil an den Bedürfnissen von Laien orientieren, aber auch als Plattformen für die lexikologische Forschung dienen.

Der Beitrag wird diese Grundprinzipien lexikographischer Arbeit an Beispielen aus der aktuellen lexikographischen Tätigkeit am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache illustrieren, insbesondere in Bezug auf die laufende empirische Ermittlung von Neologismen und ihre internetlexikographische Dokumentation. Der komplexe Prozess der Neologismenermittlung involviert dabei frequenzgesteuerte Prozesse der Vorselektion von Neologismenkandidaten, manuelle Sammlungen von Neologismen aus verschiedenen Quellen und die Analyse der Kandidaten mit korpusanalytischer Software wie COSMAS II und OWIDplusLIVE. Unterstützt wird der

lexikographische Prozess durch die Entwicklung komplexer, integrativer lexikographischer Werkzeuge wie NeoRate.

ABSTRACT ENGLISH:

Dynamic processes in the lexicon are a focus of lexical research and lexicographic practice at the Leibniz Institute for the German Language. In this context, we investigate, among other things, the expansion of vocabulary through new words. In lexicological terms, our work focuses on two tasks: firstly, the identification and documentation of lexical borrowing processes caused by language contact with German as the target or source language (foreign words in German, German loanwords in other languages), and secondly, the observation, documentation and empirical research of current processes of change in the German lexicon (neologisms).

The results of this research are transferred lexicographically into online information systems: the German dictionary of foreign words, the German loanword portal, and the dictionary of neologisms. The lexicographical work is based on corpus- and internet-based developments in two areas. Firstly, software-based lexicographical processes are established that enable an empirically sophisticated exploration of the lexicon. This includes the development of corpus-based analysis software and lexicographical editing systems. Secondly, lexical information systems are designed and implemented for the documentation of our research, which are partly oriented towards the needs of lay users, but also serve as platforms for lexicological research.

The lecture will illustrate these basic principles of lexicographical work with examples from current lexicographical work at the Leibniz Institute for the German Language, in particular with regard to the ongoing empirical identification of neologisms and their Internet lexicographical documentation. The complex process of identifying neologisms involves a frequency-controlled preselection of neologism candidates, manual collections of neologisms from various sources, and the verification of candidates using corpus-analytical software such as COSMAS II and OWIDplusLIVE. The lexicographic process is supported by the development of complex, integrative lexicographic tools such as NeoRate.

Schlagwörter deutsch: Entlehnung, Internetlexikographie, Lexikalische Dynamik, Neologismenermittlung, Neologismus, Sprachkontaklexikographie, Sprachwandellexikographie, Zeitverlaufsgraph

Schlagwörter englisch: borrowing, identification of neologisms, internet lexicography, lexical dynamics, lexicography of language change, lexicography of language contact, neologism, time course graph

1 Internetlexikographie und Sprachwandel

Die Abteilung „Lexik“ am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS) beherbergt ein Zentrum für Internetlexikographie, in dem seit den 1990er Jahren Internetwörterbücher verschiedener Typen erstellt werden (Engelberg 2018; Engelberg, Klosa-Kückelhaus & Müller-Spitzer 2020; Klosa-Kückelhaus 2023).

Zu den Aufgaben, die sich die Abteilung Lexik gesetzt hat, gehören dabei die Beobachtung, Dokumentation und Erklärung lexikalischen Sprachwandels. Das beinhaltet die Untersuchung von Phänomenen wie Neologismen, Archaismen, Lehnwörtern, Fremdwörtern, Anglizismen, Bedeutungswandel u.a. Die Entwicklung dreier lexikographischer Ressourcen steht seit einiger Zeit im Zentrum unserer Arbeit zu lexikalischem Sprachwandel: das Deutsche Fremdwörterbuch, das Lehnwortportal Deutsch und das Neologismenwörterbuch.

(i) Das Deutsche Fremdwörterbuch dokumentiert als Standardwerk der deutschen historischen Fremdwortlexikographie den Fremdwortschatz der gegenwärtigen gehobenen Alltagssprache. Dabei werden die Wortverwendung und die Bedeutungsgeschichte vom Entlehnungszeitpunkt bis zur Gegenwart unter Anführung zahlreicher Belege nachgezeichnet (Brückner 2015) (Abb. 1).

Das Fremdwörterbuch wurde ab 1913 von Hans Schulz erstellt und später von Otto Basler bis zum Buchstaben Q weitergeführt. Von 1974 bis 1988 wurde das Fremdwörterbuch dann am IDS fertiggestellt. 1990 begann die Neuerarbeitung der Lemmastrecke A bis Q; gegenwärtig wird der Buchstaben I bearbeitet. Mittlerweile sind alle Bearbeitungsphasen als Internetwörterbuch in dem Wörterbuchportal OWID verfügbar (<https://www.owid.de/wb/dfwb/start.html>) (Abb. 2).

Die Fremdwortlexikographie am IDS befindet sich gegenwärtig in einer Phase der Neukonzeption, die ab 2025 ihren internetlexikographischen Niederschlag finden wird.

The screenshot displays the online interface of the 'Deutsches Fremdwörterbuch'. On the left, a sidebar lists various linguistic categories from 'Apostroph' to 'Aquavit'. The main content area features the entry for 'Appetit', which includes its etymology (from Latin 'appetitus'), historical usage, and various compound terms like 'Appetit erregen' and 'Appetit haben'. On the right, a navigation menu offers options such as 'lexiko', 'Paronymwörterbuch', and 'Fremdwörterbuch'.

Abb. 1: Beginn des Artikels zu *Appetit* in der Online-Fassung des Deutschen Fremdwörterbuchs.

This screenshot shows the 'Artikelübersichten' section, which provides a structured overview of the dictionary's content. It lists different editions and thematic sections, such as 'Neubearbeitung A – H; IDS 1990ff.', '1. Auflage I – K; Schulz 1913', and 'A – Z; vollständige Buchstabenstrecke'. The entries are color-coded to indicate different processing phases.

Abb. 2: Bearbeitungsphasen in der Online-Fassung des Deutschen Fremdwörterbuchs.

(ii) Das Lehnwortportal Deutsch ist in gewissem Sinne das Pendant zum Fremdwörterbuch, insofern als es nicht Entlehnungen ins Deutsche, sondern Entlehnungen aus dem Deutschen in andere Sprachen dokumentiert. Von der Konzeption her unterscheidet es sich allerdings grundsätzlich vom Fremdwörterbuch, insofern als es auf einer Sammlung von bereits existierenden oder in der Entstehung begriffenen Wörterbüchern basiert, die in digitaler Form aufbereitet und zu einem Netz verknüpft werden, das es erlaubt, den gesamten Datenbestand ausgehend von

3).

Abb. 3 Fassung des Lehrwortportals Deutsch bis 2024.

das Lehnwortportal ab Mai 2024 unter <https://lehnwortportal.ids-mannheim.de/> zugreifbar sein (Meyer 2022) (Abb. 4).

Abb. 4: Neue Fassung des Lehnwortportals Deutsch ab 2024.

Wortschatz der Standardsprache seit 1990, zunächst in Form von Printwörterbüchern,

seit 2006 auch in internetlexikographischer Form. Auf das Neologismenwörterbuch wird in Abschnitt 4 noch genauer eingegangen.

Die internetlexikographische Arbeit am IDS beinhaltet dabei nicht nur die Konzeption und Implementierung von Wörterbüchern und ihren Zugriffsstrukturen und die Erstellung von lexikographischen Artikeln, sondern zunächst die Entwicklung eines lexikographischen Prozesses, der softwaregestützt von den grundlegenden Sprachdaten zu den fertigen Artikeln führt. Die unterschiedliche Konzeption der drei lexikalischen Informationssysteme bedingt dabei auch sehr unterschiedliche lexikographische Prozesse. Exemplarisch sollen diese Prozesse im Folgenden am Beispiel der Neologismenlexikographie am IDS illustriert werden, wobei der Fokus auf dem für die Neologismenlexikographie besonders anspruchsvollen Prozess der Lemmalistenerstellung liegt.

2 Der lexikographische Prozess in der Neologismenlexikographie

Unter Neologismen im Sinne der Neologismenlexikographie des IDS werden neben neuen Wörtern auch Neubedeutungen, neue Mehrwortlexeme und neue Wortbildungselemente verstanden (Klosa & Längen 2018: 560). Die Ermittlung solcher Neologismen stellt dabei ein besonderes lexikographisches Problem dar. In großen Korpora finden sich oft unterschiedliche Lexeme im zweistelligen Millionenbereich. Viele davon treten nur ein- oder zweimal auf, ohne sich im Wortschatz zu etablieren. Das Konzept des Neologismus beinhaltet aber genau so eine Verstetigung im Wortschatz. Entsprechend werden für das Neologismenwörterbuch des IDS nur solche Wörter berücksichtigt, (i) deren Erstvorkommen noch nicht lange zurück liegt, (ii) die bereits über eine bestimmte Dauer hinweg in den zugrundeliegenden Korpora zu beobachten sind, (iii) die mit einer hinreichenden Frequenz in den Korpora auftreten und (iv) die über verschiedene Textsorten und Medien verbreitet sind. Unter den Wörtern, die diese Kriterien erfüllen, sind wiederum bestimmte Lemmata auszuschließen, etwa Eigennamen, Hashtags und Komposita, deren Bedeutung weitgehend transparent ist (vgl. auch Steffens 2017).

Für die Erstellung der Lemmaliste im Rahmen der lexikographischen Arbeit bedeutet das, dass (i) das Vorkommen von Kandidatenwörtern in verschiedenen Korpora überprüft wird, (ii) die Gesamtfrequenz des Kandidatenwortes ermittelt wird, (iii) das Vorkommen des Wortes innerhalb der kritischen Zeitspanne festgestellt wird, (iv) die Verbreitung des Wortes hinsichtlich textueller und medialer Restriktionen überprüft wird, ebenso wie (v) die Buchung des Kandidatenwortes in anderen aktuellen Wörterbüchern.

Im Einzelnen vollzieht sich der Prozess der Lemmaselektion in folgenden Schritten: (i) automatische korpusbasierte Vorselektion von Neologismenkandidaten, (ii) manuelle Bereinigung und Ergänzung der Kandidatenliste, (iii) erste Annotationen und Überprüfung der Kandidatenwörter durch Korpusanalysewerkzeuge.

(i) Die automatische Vorselektion von Neologismenkandidaten basiert auf einem virtuellen Teilkorpus des Deutschen Referenzkorpus (DeReKo). Zu jeder Wortform in dem Korpus werden Gesamtfrequenzen und Frequenzverläufe erhoben. Die Wortformenliste wird in der Folge automatisch auf Wörter mit einer Mindestfrequenz und mit neologismientypischen Frequenzverläufen geprüft. In weiteren Schritten wird die entstehende Liste von Kandidatenwörtern zudem um Eigennamen (qua Named Entity Recognition) und Regionalismen bereinigt. Insgesamt wird dabei eher konservativ vorgegangen, um mögliche Neologismen nicht vorzeitig auszuschließen (Keibel et al. 2010; Klosa & Lünen 2018). Abb. 5 zeigt den Anfang der automatisch erstellten Kandidatenliste 2023 nach Stärke des Kandidatenstatus geordnet.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X
1	6	Heizungsgesetz	3500	0.00%	0.32000	DE-S	9.956.773	11017.84	2024	3500	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3500
2	18	Chat-GPT	1682	75.00%	0.60939	CH	4.784.944	5296.49	2023	1674	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	1674
3	30	Deutschlandtickets	1165	66.67%	0.29700	DE-SW	3.314.186	3669.46	2023	1101	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	64	1101
4	52	Wagner-Chef	718	5.56%	0.24930	CH	2.042.563	2262.73	2023	704	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	13	704
5	73	Quantumania	476	0.00%	0.64286	DE-N	1.354.123	1501.14	2023	472	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	472
6	78	Wachstumschancengesetz	444	0.00%	0.34009	DE-S	1.263.089	1400.44	2024	444	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	444
7	83	Rehagout-Rendezvous	420	18.18%	0.37857	DE-N	1.194.814	1324.91	2022	376	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	25	19	376
8	92	Pietreczko	359	0.00%	0.42618	DE-S	1.021.282	1132.94	2024	359	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	359
9	98	Haushaltsurteil	343	0.00%	0.32070	DE-S	975.765	1082.59	2024	343	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	343
10	99	Heizungsgesetzes	340	0.00%	0.27353	DE-S	967.231	1073.15	2024	340	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	340
11	109	Brückenstrompreis	312	0.00%	0.37179	DE-SW	887.576	985.03	2024	312	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	312
12	112	Wagner-Truppen	306	7.41%	0.47059	CH	870.508	966.15	2022	280	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	20	280
13	117	D-Ticket	294	0.00%	0.47619	DE-SW	836.370	928.38	2023	289	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	289
14	118	Spionageballon	290	0.00%	0.34483	CH	824.991	915.79	2024	289	2023	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	289
15	119	#YesWeCare	285	0.00%	0.84211	TWI	810.767	900.06	2022	148	2022	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	131	148	6

Abb. 5: Automatisch vorselektierte Liste der Neologismenkandidaten 2023 mit verschiedenen quantitativen Parametern und Informationen zu regionalen Besonderheiten und Vorkommen in Twitter.

(ii) Die manuelle Bearbeitung der Liste beinhaltet zum einen das Herausfiltern weiterer nicht einschlägiger Kandidaten gemäß der oben genannten Kriterien, u.a. Eigennamen, Regionalismen und transparente Komposita, soweit sie nicht für bestimmte Diskurse von besonderer Relevanz sind. Zum anderen wird die Liste um Kandidatenwörter ergänzt, die auf anderem Wege gefunden wurden. Dazu gehören Wörter, die bei der täglichen Durchsicht von Tageszeitungen und aktuellen Zeitschriften aufgefallen sind, die bei einer Evaluation von Twitter/X-Trends gefunden wurden, die durch den Vergleich mit anderen Wörterbüchern aufgespürt wurden oder die in Form von Nutzervorschlägen eingetroffen sind.

(iii) In einem weiteren Schritt führen die Lexikographinnen eigene Korpusanalysen durch, um die Relevanz der Kandidatenwörter und ihre Eigenschaften zu überprüfen sowie um erste Annotationen zu erstellen (z.B. zur Diskurszugehörigkeit der Kandidatenwörter). Ein besondere Rolle spielen dabei das im IDS entwickelte „Corpus Search, Management and Analysis System“ COSMAS II, über das das Deutsche Referenz-Korpus (DeReKo) zugänglich ist, und das Analysewerkzeug OWIDplusLIVE. Während die Textquellen in den üblichen großen Korpora wie DeReKo erst eine gewisse Zeit nach ihrem Erscheinen in das Korpus aufgenommen werden können, gründet sich OWIDplusLive auf tagesaktuelle Quellen, was für die Untersuchung von Neologismen natürlich von besonderer Relevanz ist. Es wird insofern zunehmend für bestimmte Neologismengruppen genutzt. Das Werkzeug basiert auf den sogenannten RSS-Feeds von 13 deutschsprachigen Online-Zeitungen. Als Quellen werden dabei im Stundentakt die Titel und Köpfe (Vorspanne) aller Artikel dieser Organe gesammelt. Das wortart-getaggte und lemmatisierte Korpus in OWIDplusLive wird auf diese Weise täglich aktualisiert und wächst pro Tag um mehr als 70.000 Wortformen. Die Software erlaubt es nun, auf der Basis der aus dem Korpus extrahierten Uni-, Bi- und Trigramme die Frequenzverläufe für Wörter in Zeitverlaufsgraphiken (s. Abb. 6) oder Kalenderdarstellungen anzuzeigen ebenso wie die Frequenzen von Wortkombinationen in sogenannten Sankey-Diagrammen (Wolfer & Rüdiger 2023).

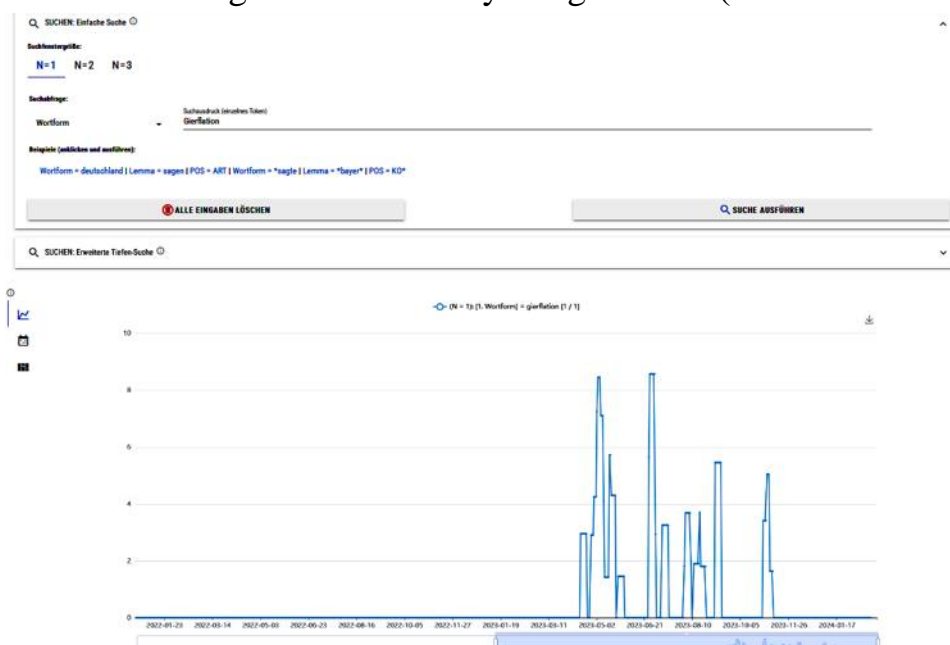

Abb. 6: Zeitverlaufsgrafik in OWIDplusLIVE für *Gierflation* („Versuch von Unternehmen, in Inflationszeiten Preissteigerungen durchzusetzen, die über die Inflationsbereinigung hinausgehen“).

3 NeoRate

Das bisherige Vorgehen bei der Ermittlung und Beschreibung von Neologismen bedingte die Arbeit mit sehr unterschiedlichen elektronischen Ressourcen im Bereich von Korpora, Korpusanalysewerkzeugen und Internetwörterbüchern. Diese Ressourcen werden auf unterschiedlichen Oberflächen angeboten, unter unterschiedlichen Zugriffsstrukturen und mit unterschiedlichen Output-Formaten. Das erschwert und verlangsamt die lexikographische Arbeit mit ihnen. Aus dieser Mängelanalyse heraus wurde im IDS im Zusammenhang mit der Untersuchung des coronabezogenen neologistischen Wortschatzes das Werkzeug NeoRate von Jan Oliver Rüdiger erstellt, das kontinuierlich hinsichtlich der Bedürfnisse unserer Neologismenforschung und -lexikographie weiterentwickelt wird. (Klosa-Kückelhaus & Rüdiger 2023).

NeoRate (i) bietet eine einheitliche Präsentation aller ermittelten Daten, (ii) erlaubt die parallele Suche in verschiedenen Korpora und Internetwörterbüchern, (iii) ermittelt Gebrauchsfrequenzen und Frequenzverläufe und (iv) bietet über den Filter LexVertex eine automatische Berechnung der Relevanz der Kandidatenwortes als Neologismus, einschließlich der Überprüfung der Frequenzen auf saisonale Effekte und Kurzzeiteffekte sowie eine Segmentierung des Zeitverlaufs in markante Abschnitte.

Das Dashboard von NeoRate erzeugt dabei eine Übersicht über den Bestand an Daten (Abb. 7).

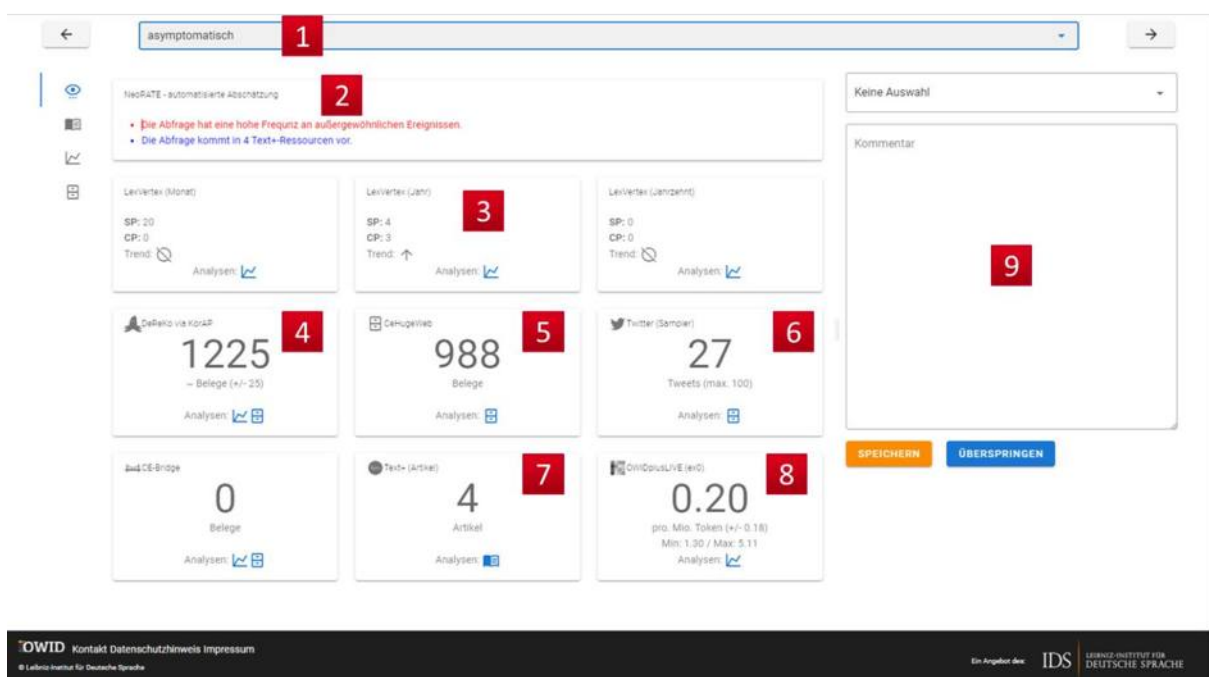

Abb. 7: Dashboard von NeoRate zu dem Beispielwort *asymptotisch*: (1) Kandidatenwort, (2) Zusammenfassung der automatischen Abschätzung der Relevanz

des Wortes, (3) Relevanzfilterung durch LexVertex, (4) Belege in Ausschnitten des Deutschen Referenzkorpus, (5) Belege im Webkorpus CeHugeWeb, (6) Belege im Twitter-Korpus, (7) Artikel in anderen Internetwörterbüchern, (8) Frequenzinformation aus OWIDplusLIVE, (9) Kommentarfeld.

Neben einer einheitlichen Ansicht von Belegen aus den verschiedenen Korpora und Artikeln aus den durchsuchten Internetwörterbüchern erlaubt NeoRate auch die durch verschiedene Parameter justierbare Darstellung von Frequenzverläufen (Abb. 8).

Abb. 8: Frequenzverlauf des Kandidatenwortes *pandemiebedingt* mit der Möglichkeit, bestimmte Zeiträume ein- und auszuzoomen.

4 Die Neologismenwörterbücher am IDS

Die Neologismenlexikographie am IDS hat zunächst ihren Ausdruck in zwei Printwörterbüchern gefunden, die dekadewise den neologistischen Wortschatz der 1990er und der 2000er Jahre erfasst haben (Herberg, Kinne & Steffens 2004; Steffens & al-Wadi 2015), ergänzt durch ein deutsch-russisches Neologismenwörterbuch (Steffens & Nikitina 2016). Seit 2006 werden die Neologismen zudem in internetlexikographischer Form dokumentiert. In seiner gegenwärtigen Form ist das Neologismenwörterbuch in das Wörterbuchportal OWID integriert (Klosa-Kückelhaus 2023).

Die Internetversion des Neologismenwörterbuchs enthält mehr als 2.100 neue Wörter, neue Phraseologismen, neue Wortbildungselemente und Neubedeutungen etablierter Wörter, die seit 1991 in den allgemeinsprachlichen Teil des deutschen Wortschatzes eingegangen sind. Die lexikographische Bearbeitung der Lemmata, die Resultat des in Abschnitt 2 und 3 dargestellten Selektionsprozesses sind, führt zu Artikeln, die detaillierte Informationen zu Bedeutung, Grammatik, Wortbildung, Schreibung, Aussprache, Verwendungsrestriktionen und Gebrauchsfrequenzen bieten (Abb. 9).

Neologismenwörterbuch

34 - 58 (109) ▲ ▼

- Hatespeech
- hätte, hätte, Fahrradkette
- Haul
- Hausarztmodell
- Headset
- Heely
- Heilwald
- Heimatabteilung
- Heimquarantäne
- Heimwegtelefon
- Heißzeit
- Heizpilz
- Helikoptereltern**
- helikoptern
- herausschreiben
- Herdenimmunität
- Herdprämie
- Herrendutt
- herumzappen
- herunterbrechen
- herunterfahren
- herunterladen
- Herzschlagfinale
- Heuschrecke
- Hidschab

Helikoptereltern
 Lesart: 'überfürsorgliche Eltern'

Neologismus der Zehnerjahre [Benutzerhinweise](#)

Neologismtyp: Neulexem

Schreibung
 Weitere normgerechte
 Schreibung: Helikopter-Eltern
 Worttrennung: He|li|ko|p|ter|el|tern

Wortbildung
 Wortbildungsart/-typ: Zusammensetzung (Determinativkompositum)
 Bestandteil: **Helikopter** (Nomen)
 Bestandteil: **Eltern** (Nomen)

Aufkommen: seit Anfang des zweiten Jahrzehnts des 21. Jahrhunderts in Gebrauch

Bedeutung und Verwendung **Grammatik** **Weitere Informationen**

Bedeutungsangabe
 Eltern, die ihr Kind in einer Weise behüten und umsorgen, die für übertrieben gehalten wird

Belegblock anzeigen »

Abb. 9: Artikel zu *Helikoptereltern* im Neologismenwörterbuch des IDS.

Das Neologismenwörterbuch verfügt dabei über elaborierte Zugriffsstrukturen, u.a. eine facettierte Suche (Abb. 10) und eine onomasiologische Suche (Abb. 11).

Erweiterte Suche im Neologismenwörterbuch

Stichwort

Neologismtyp

☒ Neulexem
☐ Neulexem (nur Wörter)
☐ Neulexem (nur Phraseologismen)
☐ Neubedeutung

☐ Informationen sichtbar

Aufkommen und Herkunft

Aufkommen

Herkunft (Sprache)

☐ aus Englisch
☒ aus anderer Fremdsprache

☐ Informationen sichtbar

Herkunft (Typ)

Wortbildung

Wortbildung (Typ)

Wortbildung (Konstituenten)

Wortbildungsproduktivität

Grammatik

Wortarten und Phrasenkategorie

Neologismtyp

Herkunft (Sprache)

zurück

1–25 von 47

vor

Balayage	Neulexem (W.) andere
Barista	Neulexem (W.) andere
Bezness	Neulexem (W.) andere
Caffè Latte	Neulexem (W.) andere
Churro	Neulexem (W.) andere
Ciabatta	Neulexem (W.) andere
Emoji	Neulexem (W.) andere
Fatbikefahren	Neulexem (W.) andere
Fengshui	Neulexem (W.) andere
Gabione	Neulexem (W.) andere
Hidschab	Neulexem (W.) andere
Hygge	Neulexem (W.) andere
hyggelig	Neulexem (W.) andere
Kafala	Neulexem (W.) andere
Kakuro	Neulexem (W.) andere
Karaoke	Neulexem (W.) andere
Ken-Ken	Neulexem (W.) andere
Latte macchiato	Neulexem (W.) andere
Lomi-Lomi	Neulexem (W.) andere
Macaron	Neulexem (W.) andere
Manga	Neulexem (W.) andere
Matcha	Neulexem (W.) andere
Menemen	Neulexem (W.) andere
Namaste	Neulexem (W.) andere
Nikab	Neulexem (W.) andere

Abb. 10: Facettierte Suche im Neologismenwörterbuch nach allen Neologismen vom Typ ‚Neulexem‘, die seit 1990 aus anderen Sprachen als dem Englischen ins Deutsche entlehnt wurden.

Inhaltlich gruppierte Stichwörter

Hier können Sie in Stichwörtern nach Fach- und Sachgebieten sowie nach thematischen Gruppen sortiert recherchieren ([Hilfe/Information](#)).

zur Übersicht [weiter](#) »

	Thematische Gruppen		
	90er	Nuller	Zehner
Arbeitswelt/Bildung			
Gesellschaft			Blühwiese
Soziales		Brückentechnologie	Bundesbedarfsplangesetz Bundesfachplanung
Demografischer Wandel		Bürgerenergie Bürgerenergiegenossenschaft	Bürgerenergiewende
Politik	Bürgersolaranlage Bürgerwindpark		
Wirtschaft/Handel		CCS CCS-Technologie CO ₂ -Fußabdruck	
Banken/Finanzwesen			
Umweltschutz/Energie	Dosenpfand downcyclen Dreiliterauto Dreiliterhaus E-Auto		
Computer/Internet/ Technologie			
Tätigkeiten mit Bezug auf Computer/Internet		Effizienzhaus	Ecobrick
(Computer-)Kriminalität	E-Mobil	Energieausweis Energiepass	Energieunion Energiewendegesetz
Telekommunikation		enkeltauglich	Erdüberlastungstag
Medien		Feinstaubplakette	Flugscham
Verkehr/Auto			

Abb. 11: Onomasiologische Suche nach Neologismen aus dem Themenbereich Umweltschutz/Energie, die seit 1990 neu im Deutschen aufgetreten sind.

Darüber hinaus bietet das Neologismenwörterbuch eine ausführliche Dokumentation des neuen Wortschatzes im Zusammenhang mit der Corona-Pandemie sowie eine Liste von aktuellen „Wörtern unter Beobachtung“, deren Neologismenstatus noch nicht erwiesen ist.

Gegenwärtig ist eine Neukonzeption des Neologismenwörterbuchs in Arbeit, die im laufenden Jahr implementiert und freigeschaltet wird (Storjohann 2024). Neben einem neuen Artikelformat, das in Abb. 12 illustriert ist, werden in einem sogenannten Dashboard zusätzliche, zum Teil einzelwortübergreifende Informationen angeboten (Abb. 13).

Greenflation, die
bezeichnet größere Preissteigerungen für Rohstoffe, die aufgrund des Übergangs von fossiler Energieerzeugung hin zu einer ökologischeren, möglichst CO₂-neutralen Stromproduktion sowie der Förderung erneuerbarer Energien entstehen

Synonyme: Grünflation, grüne Inflation
Wortart: feminines Nomen, Deklination

Entstehung und Entwicklung
Hintergrundwissen
Beispiele und Muster

Herkunft und Vorkommen
Das Stichwort *Greenflation* ist ein Fremdwort, das aus dem **Englischen** entlehnt wurde. (In seiner Gebersprache setzt es sich zusammen aus *green* („grün“) + *inflation* („die Inflation“).
Beispiel:
Ökonomen nennen diesen Effekt «*Greenflation*», ein Kofferwort aus «green» und «inflation».
(Sonntagsblick, 26.06.2022)

Greenflation ist seit 2021 in der öffentlichen Kommunikation belegt. Es kommt in vielen sprachlichen Varietäten vor, in Presstexten, in Sozialen Medien sowie in der Onlinekommunikation und hier besonders häufig auf offiziellen Internetseiten von Investmentfirmen.

Zeitliche Verteilung der Gebrauchshäufigkeiten zu *Greenflation*

Normunsicherheit
Für die folgende sprachliche Erscheinung liegen Normunsicherheiten vor:
• **Aussprache:** Es ist eine Schwankung zwischen der englischen und der deutschen Aussprache von *-flation* zu beobachten. Dabei kommt die englische Aussprache häufiger vor.
Für die folgenden sprachlichen Erscheinungen liegen keine Normunsicherheiten vor:
• Schreibung,
• Flexion,
• Genus.

Abb. 12: Artikel zu *Greenflation* in der Neukonzeption des Neologismenwörterbuchs.

Anteil fremdsprachlicher Neologismen

75% Indigene Wörter
20% Anglizismen
5% andere Sprachen

Wie finden wir neue Wörter?
Ein Beitrag von Petra Storzjohann

DEIN Wortvorschlag hier
Du hast ein neues Wort gehört oder gelesen? **Schick es uns!**

Zuletzt hinzugefügt zum Wörterbuch:

- Zoomer
- plant-based
- Klimakabinett
- BIPoC

Aktuelle Diskurse: Ukrainekrieg, Energiekrise, Klimakrise

Wörter und Unwörter des Jahres

Monitorwörter
aktuelle Wörter unter Beobachtung

Zur Akzeptanz von neuen Wörtern
Ein Beitrag von Annette Klosa-Kückelhaus

Neologismenaufteilung nach Wortart

■ Nomen ■ Verben ■ Adjektive

Einführung ins Wörterbuch IDS-Neo

Anzahl der aufgenommenen Stichwörter im Überblick

2023: 500
2022: 600
2021: 800
2020: 1000

Coronawortschatz

Abb. 13: Dashboard in der Neukonzeption des Neologismenwörterbuchs.

Zu den gegenwärtigen Aufgaben unseres Arbeitsbereichs zur Lexikographie des Sprachwandel gehört es zudem, die drei Ressourcen zu lexikalischem Sprachwandel (Deutsches Fremdwörterbuch, Lehnwortportal Deutsch, Neologismenwörterbuch) über eine gemeinsame Zugriffsstruktur stärker zu vernetzen.

LITERATUR

1. Brückner, Dominik (2015): Lexikographische Arbeitsprozesse – am Beispiel des Deutschen Fremdwörterbuchs. In: Germanica Wratislaviensia 140/2015, 139-154.
2. Engelberg, Stefan (2018): Lexicologie et lexicographie à l'Institut für Deutsche Sprache. Cahiers de lexicologie, 112, 63-77.
3. Engelberg, Stefan, Annette Klosa-Kückelhaus & Carolin Müller-Spitzer (2020): Internet Lexicography at the Leibniz-Institute for the German Language. – K Lexical News, 28. Juli 2020, 41-63.
4. Engelberg, Stefan & Peter Meyer (2015): Das Lehnwortportal Deutsch als kontaktlinguistisches Forschungsinstrument. – Emmerich Kelih, Jürgen Fuchsbauer & Stefan Michael Newerkla (Hg.): Lehnwörter im Slawischen: Empirische und crosslinguistische Perspektiven. Frankfurt/M. et al.: Peter Lang, 149-170.
5. Herberg, Dieter, Michael Kinne & Doris Steffens (2004): Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. Unter Mitarbeit von Elke Tellenbach und Doris al-Wadi. Berlin, New York: de Gruyter.
6. Keibel, Holger, Sophie Hennig & Rainer Perkuhn (2010): Effiziente halbautomatische Detektion von Neologismuskandidaten. Technical Report IDS-KL-2010-01. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.
7. Klosa-Kückelhaus, Annette (2023): OWID und OWIDplus – lexikographisch-lexikologische Online-Informationssysteme des IDS. In: edition 1/2023, 19-23.
8. Klosa, Annette & Harald Lünen (2018): New German Words: Detection and Description. In: Cibej, Jaka, Vojko Gorjanc, Iztok Kosem & Simon Krek (Hg.): Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress. Lexicography in Global Contexts, 17-21 July, Ljubljana. Ljubljana: Znanstvena založba, 559-569.
9. Klosa-Kückelhaus, Annette & Jan Oliver Rüdiger (2023): Introducing NeoRate. A corpus-lexicographic tool to support the detection of unregistered words for a German COVID-19 discourse dictionary. In: Lexicography 10, 2. (Special issue: Klosa-Kückelhaus, Annette & Ilan Kernerman (Hg.): Unregistered words, neologisms, and dictionaries), 117-137.
10. Meyer, Peter (2022): Lehnwortportal Deutsch: a new architecture for resources on lexical borrowings. In: Klosa-Kückelhaus, Annette, Stefan Engelberg, Christine Möhrs & Petra Storjohann (Hg.): Dictionaries and Society. Proceedings of the XX EURALEX International Congress, 12-16 July 2022, Mannheim, Germany. Mannheim: IDS-Verlag, 578-583.
11. Steffens, Doris (2017): Vom Print- zum Onlinewörterbuch – Zur Erfassung, Beschreibung und Präsentation von Neologismen am IDS. In: Dąbrowska-Burkhardt,

- Jarochna, Ludwig M. Eichinger, Uta Itakura (Hg.): Deutsch: lokal – regional – global. Festschrift für Gerhard Stickel zum 80. Geburtstag. Tübingen: Narr, 281-294.
12. Steffens, Doris & Doris al-Wadi (2015): Neuer Wortschatz. Neologismen im Deutschen 2001-2010. 3., durchges. Aufl. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. [1. Aufl. 2013.]
13. Steffens, Doris & Olga Nikitina (2016): Deutsch-russisches Neologismenwörterbuch. Neuer Wortschatz im Deutschen 1991–2010. Немецко-русский словарь неологизмов. Новая лексика в немецком языке 1991–2010. 2., überarb. Aufl. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. [1. Auf. 2013.]
14. Storjohann, Petra (2024): IDS Neo2020+: Eine neuartige Ressource für neue Wörter im Gebrauch. In: Sprachreport 1/2024, 10-17.
15. Wolfer, Sascha & Jan Oliver Rüdiger (2023): Tagesaktuelle Aufbereitung, Analyse und Exploration sprachlicher Daten aus RSS-Feeds. In: Blum, Lothar B. (Hg.): Angewandte Data Science: Projekte | Methoden | Prozesse. Wiesbaden: Springer Vieweg, 3-27.

ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЛИНГВИСТИК ҲАМДА ДИДАКТИК ТАМОЙИЛЛАР УЗВИЙЛИГИ

Мухторхон Эшонхўжаевич Умархўжаев

Андижон давлат чет тиллари институти

“Андижон таржимашунослик ва луғатшунослик маркази” рахбари

Филология фанлари доктори, профессор

АННОТАЦИЯ

Мақолада чет тилларни ўқитишда, ўрганишда лингвистик ҳамда дидактик омилларнинг узвийлиги, янги дарслик ва луғатлар таркибига олинувчи, матнлар, терминлар хусусияти ҳамда янги тузилган ўн бир тилли электрон терминлар ўқув луғатлари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: Лингвистика, дидактика, лингводидактика, лисоний таълимшунослик, мақсадли ўқитиш, терминлар ўқув луғати, интерфаол электрон луғати.

КИРИШ

Лингвистик термини лотин тилидан ўзлашган бўлиб, “Linguistige – тил ҳақидаги фан, тил бўлими, тилшунослик”¹ маъноларини англатади. Дидактика термини эса юнон тилида “didaktikos” – ибратли, ўргатувчи, таълим берувчи маъноларини билдириб, педагогиканинг таълим ва ўқитиш назарияси (мақсади, мазмуни, қонуниятлари ва тамойиллари), умумий метод ва шакллари ҳақидаги бўлимдир.² Ушбу иккала фундаментал фанлар асосида педагогикани, яъни таълим ва тарбиянинг махсус, ўзига хос лисоний таълимшунослик – лингводидактика йўналиши шаклланди. Бу табиий эҳтиёждан келиб чиқиб шаклланган йўналиш эди. Чунки сўнгги юз йилликда жаҳон миқёсида чет тилларни ўрганиш, ўқитиш шу даражада оммалашиб кетдики, ушбу ҳолатни илмий, амалий тадбиқ қилиш талаб этилар эди. Дарвоқе, лингвистика билан дидактика фанлари бир - бирини тақозо этувчи узвий боғланган соҳалар сирасига киради. Лингвистика тил қонуниятларини, жамиятдаги тутган ўрнини, қўлланиш хусусиятларини тизимли ўрганса, дидактика маълум тилни ўргатиш мақсадида тилшунослик маълумотларини амалиётга тадбиқ этиш усуллари билан шуғулланади. Натижада лингводидактикага таъаллуқли қатор лингвистик, дидактик масалалар олимлар томонидан ишлаб чиқилди. Улар жумласига: “Нутқий кўникма ва малакаларни ҳосил қилишда нутқий намуналар масаласи”, “Тилни рецептив ва репродуктив эгаллаш хусусиятлари”, “Чет тил ўргатиш ва ўрганишда талаффуз масаласи” ёки “Нутқни идрок этиб тушунишда психологик омиллар

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Давлат нашриёти. Тошкент – 2006, иккинчи жилд. 499-бет

² Ўша луғат- биринчи жилд.607-бет.

назариясига амал қилиш”, “Чет тил ўргатишда нутқий мулоқот бирламчилиги” каби турли методик кўрсатмалар яратилди.

Юқорида кўрсатиб ўтилган илмий тадқиқотлар кўлаמידан кўриниб турибдики, замонавий лингводидактика йўналиши турли фан соҳалари, лингвистика, дидактика, психология, лингвокултуралогия ҳамда интерактив методлар тамойиллари билан узвий боғлиқ экан. Ушбу йўналишлар ҳақида биргина маърузада атрофлича тўхталиб ўтишнинг имконияти йўқлигини инобатга олиб, мен ушбу маърузамда чет тилларни ўқитиш жараёнида замон талабидан келиб чиққан ҳолда тартиб берилаётган дарсликлар, қўлланмалар, луғатлар таркибига олинаётган лингвистик унсурлар, манбалар ҳақида фикр юритмоқчиман.

Дастлабки фикримни Ўзбекистонда лингводидактика фанининг асосчиларидан бўлган марҳум Жамол Жалолов таваллудининг 70 йиллиги муносабати билан 2007-йилда ўтказилган илмий анжумандаги сўзларим билан бошласам. “Чет тилларни ўрганишда XX асрда ўзига хос йўналишлар ҳукмрон эди. Тил материаллари, асосан, ижтимоий-сиёсий йўналишдаги атамалар асосида тузилар, кўпроқ ўқитилаётган тилларнинг классик номоёндалари асарлари (Шекспир, Гёте, Байрон, Пушкин) ва чет тилларни ўрганишдан асосий мақсад ўзга халқлар маданияти билан танишиш зарурати эканлиги алоҳида” таъкидланар эди. Хўш XXI асрда хорижий тилларни ўрганиш XX асрдаги йўналишлардан фарқ қиладими? Агарда фарқ қилса айнан нимада намоён бўлади? “Ҳозирги кунда хорижий тилларни ўрганишдан кўзланган асосий мақсад XXI аср фан-техника тараққиёти ютуқлари билан таништириш, хорижий тилларни янгиликлар, кашфиётлар элчисига айлантиришдир. Замонамизнинг хорижий тилларни билувчилари маълум тилда, авваламбор, равон гапира олишлари билан бирга чет тилларда хатлар, шартномалар, илмий мақолалар ёзиш ҳамда интернет маълумотларидан кенг фойдаланиш қобилиятларига эга бўлиши зарурдир. Илмий мақолаларни таржима қила олиш ва ўзлари ҳам ўша тилларда мақолалар ёзиш имкониятларига эга бўлиши лозим. Тил ҳам тараққиётга ўз ҳиссасини қўша олган омиллардан бирига, фан-техника, маданият ютуқларини олиб кирувчи факторлардан бирига айланмоқда”.³

Дарҳақиқат, ўтган салкам йигирма йил аввал билдирилган ушбу фикрлар ҳозирги кунда лингводидактиканинг энг долзарб масаласи ҳисобланади. Менинг назаримда, ҳар қандай чет тил ўқитишнинг мақсад, вазифаси замон тараққиёт даражасидан келиб чиқиб белгиланмоғи лозим. Ҳозирги тараққиёт эса кун сайин янгиланиб, ўзгариб бормоқда. Бу эса тараққий этаётган мамлакатлар тилларида янгидан янги тушунча, терминларни тез кўпайиб боришига олиб келмоқда. Ҳозирги кунда баъзи маълумотларга кўра, инглиз, немис, француз, хитой, япон тилларида юз минглаб эмас, балки миллионлаб шаклланган соҳа терминлари мавжудлиги эътироф

³ Умархўжаев М.Э. “Хорижий тилларни ўрганиш илмий ва амалий зарурият” тўплам. “Чет тилларни ўқитиш замонавий технологияси масалалари” Республика илмий-услубий конференцияси материаллари. Тошкент 2007 й 189-190 бетлар.

этилмоқда. Зеро, биз чет тилларни ўрганиш, ўзлаштириш орқали чет эл илм, фан - техника ютуқларидан халқимизни бохабар, баҳраманд этишликни мақсад қилиб қўйсак, авваламбор, ўқитилаётган дарслик, қўлланмалар матнларини мақсадли ўзгартирмоғимиз лозим. Анъанавий, бир-бирига боғланмаган турли мавзулардан олинган парча материаллардан, сунъий тузилган топиклардан воз кечмоғимиз керак.

Чет тили ўқитувчисининг вазифаси аниқ, мақсадли белгиланмоғи даркор. Бошланғич мактабдан то олий ўқув юртларида ўқитилаётган фан соҳа ўқитувчилари билан чет тил ўқитувчилари яқин ҳамкорликда фаолият олиб бормоғи зарур. Ўқитилаётган математика, алгебра, геометрия, информатика, химия, физика, астрономия, ботаника, биология, зоология, экология каби фанлардаги терминологик тизим чет тил ўқитиш жараёнида ҳам ўргатиб борилса мақсадга мувофиқ бўлади. Бу каби вазифани бажариш учун албатта янги дарслик ва махсус ўқув луғатларини тузиш талаб этилади.

Ушбу йўналишда илк бора Андижон давлат чет тиллари институти, Андижон давлат университети, Ўзбекистон Миллий университети, Тошкент Шарқшунослик университети профессор-ўқитувчилари ҳамкорлигида 2020-2023 - йиллар давомида ўрта мактаб ўқувчи, ўқитувчилари учун 11 тиллик, Ўзбек, рус, инглиз, немис, француз, испан, хитой, корейс, япон, турк, араб тилларининг интерфаол ривожлантирувчи илмий терминлар электрон ҳамда китоб шаклдаги ўқув луғати “Андижон луғатшунослик ва таржимашунослик амалий-илмий инновациялар маркази” томонидан ишлаб чиқилди. Электрон ўқув луғатда берилган илмий терминлар ўрта умумтаълим мактабларининг 5-11-синфлари учун аниқ ва табиий фанлар “биология, алгебра, математика, химия, информатика, геометрия, физика, астрономия, ботаника, зоология” каби фан дарсликлари асосида ва сунъий интеллект мавзусида очиқ маълумотлардан фойдаланган ҳолда тузилди. Луғатдан кўзланган мақсад, ўқувчиларнинг дарс давомида олган билимларини, илмий терминларни чет тили ўқитиш жараёнида ўзлаштириш орқали бойитиш ва мустақил таълим олиш кўникмаларини шакллантириш орқали уларни илм дунёсига олиб киришдир. Луғатнинг хусусиятларидан яна бири, илмий терминларни ёзувда, расмли, овоз шаклида берилганлиги, ҳамда, ўқувчиларни қизиқишини ошириш мақсадида интерфаол топшириқлар мавжудлиги ва эришилган натижалар рейтинг тизимда акс этишидир. Луғатнинг электрон варианты “ALTAIM” Play market платформасида бепул фойдаланиш учун жойлаштирилган.

DIGITALER SELBSTLERNKURS A1 DER UZK

Nicole Henßen, Larissa Holz, Anna Tix

Universität zu Köln

Der digitale Hype bestimmt schon länger den aktuellen Diskurs im Fremdsprachenunterricht. Mediale Lebenswelten der Lernenden determinieren neue authentische Sprachhandlungen. Neue Technologien und die immer rasanter werdende Wissensexplosion zwingen uns zum lebenslangen Lernen. Daher gilt selbstgesteuertes Lernen als Schlüsselkomponente für das 3. Jahrtausend. Ein geeignetes Instrument für selbstgesteuertes Lernen im Fremdsprachenunterricht kann in diesem Zusammenhang die Digitalisierung von Lehr-Lern-Prozessen spielen.

Autonomie und Selbstbestimmung sind angeborene psychologische Bedürfnisse, die, sofern sie gefördert werden, die intrinsische Motivation und dadurch den Lernerfolg steigern. Selbstgesteuertes E-Learning begünstigt die Selbstbestimmung, da das digitale Lernen zeit- und raumunabhängig ist, das individuelle Lerntempo und Lernprozesse berücksichtigt sowie ein zeitnahe Feedback liefert. Gleichzeitig gibt es beim selbstständigen, digitalen Lernen auch mögliche Herausforderungen, beispielsweise die Überforderung von Lernenden.

Das Primat „Didaktik vor Technik“ sollte auch beim digitalen Fremdsprachenlernen gelten. Das heißt, digitale Lernumgebungen sollten vor dem Hintergrund der Qualitätsmerkmale guten Fremdsprachenunterrichts etabliert werden. Der vorliegende Beitrag möchte hierzu ein *flipped classroom*-Konzept vorstellen, das aus einer asynchronen und einer synchronen Phase besteht. In den asynchronen Phasen des Selbstlernkurses haben die Lernenden die Möglichkeit, die Fertigkeiten Lesen, Hören, Schreiben und Sprechen autonom zu trainieren. Die Hör- sowie Lesetexte haben oft einen landeskundlichen Bezug (v.a. Köln) und beachten die Lebenswelt der Studierenden. Unter Berücksichtigung der kognitiven Theorie multimedialen Lernens (Mayer:2009) unterstützen multimediale Übungen das Textverständnis. Die Kompetenz Sprechen wird durch Aufnahmen und/oder *flipgrid*-Videos geübt, die lernerzentrierte Medienformate darstellen und helfen, das Sprechen zu automatisieren. Der Kompetenzbereich Schreiben wird durch authentische Sprachhandlungen wie das Verfassen von Einträgen im Blog trainiert und tutoriell begleitet. Die synchronen Einheiten dienen dazu, das Gelernte vor allem durch Sprechen zu wiederholen und zu verfestigen.

Die Kultur der Digitalität erfordert von der Hochschulbildung selbststeuernde,

digitale Lernprozesse zu fördern, die die mediale Lebenswelt der Lernenden anerkennt und das darin bestehende Potential nutzt. Gleichzeitig müssen auch Herausforderungen diskutiert werden.

The digital hype has long dominated the current discourse in foreign language teaching. Learners' media environments determine new authentic language activities. New technologies and the increasingly rapid explosion of knowledge are forcing us to become lifelong learners. Self-directed learning is therefore a key component for the 3rd millennium. In this context, the digitalization of teaching and learning processes can be a suitable instrument for self-directed learning in foreign language teaching.

Autonomy and self-determination are innate psychological needs which, if encouraged, increase intrinsic motivation and thus learning success. Self-directed e-learning favors self-determination, as digital learning is independent of time and space, takes into account the individual learning pace and learning processes and provides prompt feedback. At the same time, self-directed digital learning also poses potential challenges, such as overburdening learners.

The primacy of "didactics over technology" should also apply to digital foreign language learning. This means that digital learning environments should be established against the background of the quality characteristics of good foreign language teaching. This article presents a flipped classroom concept consisting of an asynchronous and a synchronous phase. In the asynchronous phases of the self-study course, learners have the opportunity to practise their reading, listening, writing and speaking skills independently. The listening and reading texts often have a regional reference (especially in Cologne) and take into account the students' living environment. Taking into account the cognitive theory of multimedia learning (Mayer:2009), multimedia exercises certainly support text comprehension. Speaking skills are practiced through recordings and/or flipgrid videos, which are learner-centered media formats and help to automate speaking. Writing skills are practiced and tutored through authentic language activities such as writing blog entries. The synchronous units are used to repeat and consolidate what has been learned, primarily by speaking.

The culture of digitality requires higher education to promote self-directed, digital learning processes that recognize the media environment of learners and use the potential it offers. At the same time, challenges must also be discussed.

SHAXS NOMLARI VA METONIMIYALAR

A. Jumaniyazov

Urganch davlat universiteti, f.f.n., professor.

Ch. Yusubova

Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada shaxs nomlarida metonimik ma'no ko'chish xususiyatlari haqida gap ketadi.

Kalit so'zlar: shaxs nomlari, nom ko'chishi, metonimiya, qayta atash, o'rindoshlik, almashtirish, nom, ot, ism, atoqli ot, sinekdoxa.

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится об особенностях перенос метонимических значений в личных именах.

Ключевые слова: личные имена, перенос имени, метонимия, переименование, замена, подмена, имя, имя существительное, имя, имя собственное, синекдоха.

ABSTRACT

This article talks about the features of metonymic meaning transfer in personal names.

Keywords: personal names, name transfer, metonymy, renaming, substitution, replacement, name, noun, proper noun, synecdoche.

Mazkur tema bo'yicha bildirmoqchi bo'lgan mulohazalar indallosi (*ochiq fikr*) da shuni ta'kidlamochimizki, mavzu boshidagi "shaxs nomlari" so'z birikmasi deyarli barcha uchun umumtushunarli, milliy tilimiz me'yorlariga to'g'ri kelishi borasida gap bo'lishi ham mumkin emas. Shu sababdanmi mazkur birikma izohli lug'at va qomuslarda alohida leksema sifatida qayd (kodifikatsiya) qilinmagan. Faqat "ism" so'ziga berilgan izohda "ism"ning *shaxsiy nom* ma'nosi borligi sharxlanib, bu birikmaning ikkinchi bir ko'rinishi keltirilgan.¹ E'tiborlisi shundaki, bir qaraganda bu ikki (shaxs nomi – shaxsiy nom) birikmalari ma'no jihatidan ekvivalent ko'rinadi, variantdosh hisoblaniladi. Biroq, birikmalar chuqurroq ta'vil qilinsa, ma'no farqlari oydinlashib, "shaxs nomi" ostida umumiylik (barcha odamlarga xos nomlar), "shaxsiy nom" ostida esa xususiylik (yakka olingan odamga xoslik) tushuniladi. Endi "nom" so'zining ma'nodoshlari "ot" va "ism"ga kelsak, ular (nomni ham qo'shsak, uchta- *ot, ism, nom* bo'ladi) lug'atlarimizda to'liq (vollständig) sinonimlar sifatida qayd qilinadilar,

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент, «Ўзбекистон нашриёти». 2-жилд. 2020.-6.232.

yoxud muloqotda ma'no jihatidan biri ikkinchisining o'rnida to'la qo'llanilishi mumkinligi sharxlaniladi. Nazdda turgan leksema qolgan ikki leksemani nomlash bilan cheklaniladi. Ulardan foydalanishdagi *tartib* o'rinlari almashiniladi, xolos. Binobarin, "nom" – *ot, ism*, "ot" – *ism, nom*, "ism" – *nom, ot* qabilida izohlaniladi. Ular orasidagi muayyan ma'no farqlari borligiga to'xtalib o'tirilmaydi. Nainki, zikr qilingan leksemalarning avvalo dunyoning turli (ism-arabcha, nom-sanskritcha, ot -turkcha) tillariga xosligi va har biri etimon sifatida o'zining *ona* tilida shaxs egasini aniq atashlari va ular milliy tilimizga ma'nodosh o'zlashma so'zlar sifatida qabul qilinganligi umumdushunarli hisoblaniladi. Endi istalgan bir xalq va uning tili lug'at tarkibida bir narsa yoki hodisa uchun ikki so'z yaralmaganini mutloq (ilohiy) hodisa ekanligi va xatto (aynan) shu narsa va hodisani ikkinchi bir chet tilida boshqacha (imlo, talaffuz) nomlanishi, zaruriyat taqozo qilib uni ikkinchi (allaqachon muqobili bor bo'lgan) bir tilga o'zlashgan xolda ham faqat muayyan ma'no farqlari bo'lgandagina begona (qardosh bo'lmagan) xalq o'z lug'at tarkibiga qabul qilishi masalalariga deyarli barcha tilshunoslar mantiqan xayrixoh qarasalar ajab emas. Shu ma'noda izohli lug'atlarimizga qarasak, tahlil qilinayotgan leksemalarning muayyan farqlarini, ularga berilgan qo'shimcha sharxlardan ("ism" – *kishi oti*, "ot" – *o'rgatilgan hayvonlarning nomi*, laqab, *umumiy nom bildiruvchi so'z*, "nom" – *shon-shuhrat, obro'*, *biror sohaga yoki guruhga oidlikni bildiruvchi atama*) bilish mumkin. Shu farqlar orqali bu leksemalar tilimizda yashab kelyapti va ularga ma'nodosh (sinonim) deb qaraladi. Bizning (shaxsiy) fikrimizcha, yuqoridagi leksemalarning izohlariga qo'shimcha sifatida aytish mumkinki, bu til birliklarini avvalo "so'z" ekanligini (umumdushunarli bo'lsa ham) yana bir bor ta'kidlash lozim, keyinchalik "nom" – *narsa va hodisaning so'z orqali atalishi*, "ism" – *(jonli)narsa va hodisaga so'z yordamida nom, ot qo'yilishi*, "ot" – *narsa va hodisalarning nom(ism)ini bevosita bildiruvchi so'z* deb ta'riflanishlari maqsadga muvofiqdir. Sharxlarni yana qisqa va lo'nda qilish mumkin bo'lsa, "ot" orqali *barcha narsalarning*, "ism" orqali *jonli narsa(kimarsa)larning*, "nom" orqali *jonsiz narsalarning atalishini* bu uch leksemaning o'zaro farqli tomonlarining yana bir qirradi deb ko'rsatish mumkin.

Ishimizda bu uch (nom, ot, ism) til birliklari orasidan "nom" so'zi mavzumiz uchun muhimligi inobatida, unga alohida to'xtalamiz, uni etimologik, onomasiologik va semantik jihatdan tahlil qilishga harakat qilamiz.

"Nom" leksemasi sanskritcha "नामः" (nama) so'zidan olingan bo'lib, uning grekchada "onoma", lotinchada "nomen", nemischada "der Name", inglizchada "name", italyancha "nome" yozilish va aytilish ko'rinishi bor. Bizning tilimizga esa bu so'z sanskritdan fors tili orqali kirib kelib, uning "نام" (nom) imlo va talaffuzga ega shakli faol. Bundan tashqari u yuqorida ta'kidlaganimizdek, tilimizga arab tilidan qabul qilingan "اسم" (ism) so'zining muqobilidir. Darvoqe, Alloh Taolo insonga uni

yaratgandan so‘ng “so‘z” yoki “til” emas, ta’limi asmo (ismlar haqida ta’lim)ni karomat qilgan, qalbiga solgan. Alloh taolo Odamning tanasini rostlab jon kiritgach unga barcha narsaning nomini o‘rgatadi². Yoxud *va allama a:damal asma: à kullaha: - (Alloh) Odamga barcha (yaratilgan va yaratilajak narsalarga tegishli) nomlarni o‘rgatdi* (Baqara surasi, 31 – oyat, 6 – bet)³. Adabiy tilimizda “nom”(ism)ning “ot”, shevalarda “od” (Xorazm), turkmanchada “ady”, qozoqchada “аты” kabi variantdoshlik shakllari mavjudligini ta’kidlash ham lozim.

“Nom” so‘zining mohiyati haqida dunyo tilshunoslarining so‘nggi (va to‘g‘ri) xulosalari shuki, “nom” – so‘z yordamida muayyan narsa va hodisa (konkret va abstrakt)ning atalishi yoki ko‘rsatilishidir, ular haqida xabar berilishidir. Shu ma’noda “so‘z” – narsa va hodisaning “nom”i desak yanglishmagan bo‘lamiz. Binobarin, so‘z orqali anglashiladigan ma’lumot (darak), uning ma’naviy – aytilishidagi ishtirok qiluvchi tovushlar va yozilishida qo‘llanadigan harflar so‘zning mazmuniy (moddiy) xususiyatlari bo‘lish bilan bir qatorda narsa va hodisaning nomlarini ham anglatadilar. Mazkur ta’riflar so‘z va nomning farqlariga ishora qilsalarda, ularning bir-biridan ajralmas (antinomiya) hodisa ekanligi va biri ikkinchisiz faol bo‘la olmasligidan dalolat beradi. Qisqacha qilib aytganda, so‘zlar asli nomlardir,⁴ nomlar esa so‘zlardir. Ularning o‘zaro antinomik xususiyatlar kashf etishini tarixan va tadrijan kuzatish mumkin.

Eng qizig‘i shu yerdaki, eski hind tilida “nom” va unga variantdosh sanskritchadagi “sabda” so‘zlari ko‘p ma’noli bo‘lib, ularning “tovush, ovoz, chaqiriq, so‘z, ism, ot”⁵ ma’nolari ham lug‘atlarda qayd qiliniladi. Ko‘rinib turibdiki, “nom”ning ma’nolari ham “so‘z” ma’nolari (*tovush, ovoz, chaqiriq, so‘z, ism, ot, quvonch hayqirig‘i, shodlik qiyqirig‘i, og‘riq chinqirig‘i*) kabi o‘xshash etimologiyaga ega. Bu esa “so‘z” va “nom” til birliklarining uzviy bog‘liqligi, birini ikkinchisiz ifodalay olmaslik, mohiyatini anglashda ularning hamjihatlilikini taqozo qiladi.

Shu ma’noda insoniyatning o‘zaro nutqiy muloqotida, fikr almashishning asosi hisoblanmish bu ikki fenomenal til birliklari turli zamon va makonlarda, turli tilshunoslar tomonidan deyarli farqlanilmay (nari borsa ekvivalentlar sifatida) o‘rganilib kelinganini ta’kidlamoq lozim. Ta’rif-u tasniflarga chuqurroq va tanqidiyroq yondoshiladigan bo‘linsa, ularda mantiqiy qusur borligi seziladi, ya’ni *nima uchun ikki narsa bir narsa deb tushunilishi kerak*?, “so‘z” boshqa va “nom” boshqa ekanligini ularning atalishining o‘zi aytib turibdi–ku. To‘g‘ri, bu ikki leksema o‘xshash funksiyalar(atash, ko‘rsatish, darak berish)ni bajaradi, til birliklari sifatida birining

² Ф. Зикриллаев. Рух ва тил. – Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти. 2018. – Б.37;

³ Куръони Карим. – Тошкент. «Мунир» нашриёти. 2021. – Б.6.

⁴ А.Содиқов., А.Абдуазизов., М.Ирискулов. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, Ўқитувчи. 1981. – Б.100.

⁵ Klaus Mylius. Sanskrit-Deutsch/Deutsch-Sanskrit. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005. – S.474.

vazifasini ikkinchisi amalga oshirishi mumkin. Lekin masalaga mantiqan qaralsa, “nom” yuqorida olmon tilshunoslari ta’kidlaganidek “shaxs sohibi” hisoblanadi, soʻzda esa bu xususiyat yoʻq. Soʻz –nom, lekin “men”ning egasi emas, “*men sohibi*”ni *shaxs sifatida atay olmaydi*. Eʼtiborlisi shundaki, soʻz va nomning farqlari ajratilmay qilingan fikr va xulosalarning bariga hanuzgacha tilshunoslarning aksariyati xayrixoh qaraydi, oʻxshash va farqli tomonlarini izchil oʻrganishga hojat sezmaydi. Xuddi shu yerda soʻz va nomning ilohiy xilqat ekanligi, ularning tom maʼnosi bilan tushunishda bani odamning oqilchiligi, havfsalasi ham yetishmay kelayotganini alohida qayd qilish mumkin.

Yuqoridagi qiyoslardan koʻrinib turibdiki, “ot”, “ism” va “nom” bir-biriga muqobil va variantdor leksik birliklar sifatida qoʻllanilib, vazifalari nuqtai nazaridan ayni deb hisoblaniladi. Uchallasining ham til birligi sifatida “soʻz” ekanligi implizit(botiniy) tushuniladi. Bunday yondashuv dunyoning boshqa tillarida ham kuzatiladi, jumladan, nemis tili(grammatika)da ot(ism)lar, avvalo, konkret va abstrakt nomlarga boʻlinadi. Oʻz navbatida konkret nomlar narsa (Stoffname), tur (Gattungsname), atoqli (Eigename), jamlovchi (Sammelname) nomlar sifatida oʻrganiladi. Oʻzbek tilidan farqi shuki, nemis tilida hodisa nomlari (Vorgangsname) degan maxsus atama yoʻq, milliy tilimizda esa “hodisa” predmet (inson koʻz oldida turgan narsa) bilan parallel (predmet va hodisa) tarzida talqin qilinadi. Nemis tiliga xos xususiyatlarning yana bir eʼtiborli tomoni shundaki, ularda atoqli otlarning 30 ga yaqin turi bor. Jumladan, Schandname (*sharmandalik nomi*), Kosenname (*erkalash nomi*), Schimpfname (*soʻkish orqali ifodalanadigan nom*), Taufname (*choʻqintirilgan nom*), Rufname (*chaqirilganda aytiladigan nom*), Beiname (*yonma-yon ishlatiluvchi nom*), Deckname (*yashirin nom*), Neckname (*aytib jigʻiga tegiladigan nom*), Schmeichelname (*laganbardorlik nomi*), Eckelname (*koʻngilni aynituvchi nom*), Doppelname (*qoʻshaloq nom*), Mädchenname (*turmushga chiqishdan oldingi nomi*), Familiennome (*nasab nomi*), Personennome (*shaxs nomi*), Ehrenname (*faxriy nom*), Unname (*nomi yoʻq, Otsiz*), Übername (*taqalgan nom*), Männername (*erkakcha nom*), Frauennome (*ayolcha nom*), Vatername (*otaning nomi*), Vorname (*nom, ism*), Spottname (*masxaralovchi nom*), Schriftstellername (*taxallus – yozuvchi, shoir – nomi*), Künstlername (*taxallus – sanʼatkor – nomi*), Spitzname (*yarim chin – yarim hazil beriladigan nom*), Zuname (*qoʻshib aytiladigan nom*) kabilar.

Oʻz navbatida „ot“ va „nom“ leksik birliklari soʻzlashuv tilimizda „ism“ soʻzi bilan oʻrindosh (Männername - *erkakcha nom emas, erkaklar ismi deb*; Vatername - *otaning nomi, otaning ismi*) ravishda qoʻllanishi mumkin. Biroq bu har doim emas, masalan, Ehrenname - *faxriy nom, faxriy ism emas*; Schandname - *sharmandalik nomi, sharmandalik ismi emas, yoki nom taratgan shaxs, ism taratgan shaxs emas*. Insonlar ijobiy yoki salbiy maʼnoda atalishlari zarur boʻlgan hollarda odatda “nom” qoʻshma soʻz yoki birikmaga komponent boʻlib keladi. Yoxud “badnom, xushnom” lugʻat

tarkibimizda bor, “badism, xushism” esa muloqotda deyarli uchramaydi. Bunday holatlarda “so‘z”ning *til birligi* ekanligini, “nom”ning esa aynan *so‘z (til birligi)* vositasida narsa va hodisalarning atalishi, ularga ism qo‘yilishi hodisasi orqali yuzaga kelishini yodda tutish lozim.

Narsa va hodisalarni “nom”lash xususiyati nafaqat ot (morfologik)so‘z turkumlariga xos, balki barcha so‘z turkumlarining *oti* ham *nom*dir. Buni yaqqol ko‘rsatuvchi tillardan biri rus tilidir. Rus tilida nom “*имя*” deyiladi, ot so‘z turkumiga – *имя существительное*, sifat so‘z turkumiga – *имя прилагательное*, son so‘z turkumiga – *имя числительное* va olmosh so‘z turkumiga – *местоимение* (nom o‘rnida) deyiladi. Fe’l so‘z turkumini ham “nom”lash mumkinligini milliy tilimiz isbotlaydi, tilimizda fe’lning bir kategoriyasiga (o‘qish, kurash, biluv) ga *harakat nomi* deyiladi. Demak, shu fikr-mulohazani barcha (asosiy, yordamchi) so‘z turkumlariga nisbatan ham tadbiiq qilish mumkin. Yoxud “ravish” holat yoki harakat belgisining nomi, bog‘lovchi – so‘zlarni sintaktik-semantik jihatdan bog‘lash xususiyatiga ega so‘z turkumining nomi, his-hayajon so‘zlar – tuyg‘ular nomi sifatida tushunilsa, yuqorida bu mavzu bo‘yicha bildirilgan fikr-mulohaza uchun e’tirozga o‘rin qolmaydi. Mazkur fikrni davom qildirgan holda ta’kidlash mumkinki, ot so‘z turkumi kategoriyasiga xos bo‘lgan kelishiklar tillariga qarab tur (ingliz tili 2, nemis tili 4, rus tili 6, o‘zbek tili 6, eski hind tili 8)li xil bo‘lsa-da, bosh kelishikka – nominativ (nomlovchi kelishik) deyiladi. Faqat bizlar uni (tilimizda) *bosh kelishik* deb ataymiz. Narsa va hodisalarni nomlab kelishini zohiran ko‘rib ham turamiz. Bilamizki, narsa va hodisalarni nomlash, ot (yoki otlashgan) so‘z turkumi orqali ifodalaniladi. Bosh kelishikda turgan “ot” (otlashgan so‘z) morfologik jihatdan hokim, sintaktik jihatdan ega rolini bajaradi. Uning “bosh” (kelishik) ekanligi mutloq bo‘lib, grammatik shakl o‘zgarishini taqozo qilmaydi. U na turlanish qo‘shimchasini oladi va na boshqa yordamchi(ko‘makchi)larga muhtoj. Dunyoning barcha tillarida bosh kelishikda kelgan ot (yoki otlashgan so‘z turkumi) hojatbarordir, hojatmand emas. Negadir o‘zbek tilimizda bosh kelishik(-da turgan ot)ning “yordamchi”lari bo‘lishligi ta’kidlanilib, ayrim “ko‘makchi”larni (bilan, uchun, kabi, singari, sari, orqali, sayin, bo‘ylab, bo‘yicha, uzra, yanglig’, tufayli, chog‘li, osha, bo‘yicha) bosh kelishikka xos deb o‘rganiladi.

Bunda bosh (nominativ – nomlovchi) kelishikning hech bir turlanish qo‘shimchalariga, ko‘makchi yoki yuklamalarga muhtoj emasligi e’tiborga olinmaydi, ko‘makchilarning kelishiklarning boshqaruvida belgisiz holatlari (menga tomon, sening uchun, qirdan osha) inobatdan tashqarida qoladi.

Kezi kelganda, shuni ham aytmoqchi edikki, so‘zlarni turkumlarga bo‘lib o‘rganganda *asosiy so‘z turkumi* qilib ot (narsa va hodisalarning nomi) olinishi kerak, qolgan boshqalarining hamma(11)si (5 ta asosiy va 6 ta yordamchi) *yordamchi so‘z turkumlari* deb nomlangani ma’qul. Ot so‘z turkumining mutloqligiga nemis tilini misol

qilib olish mumkin, ular ot (va otlashgan) soʻz turkumiga xos barcha narsa va hodisalarning nomini *bosh harf* bilan yozishadi.

Tilimizdagi “shaxs nomi” soʻz birikmasiga muqobillik qilishi mumkin boʻlgan “shaxs ismi”, “shaxs oti”, “shaxsiy nom”, “shaxsiy ism”, “shaxsiy ot” kabi leksemalarni kundalik hayotimizda bari faol deb ayta olmaymiz, lekin ularni ayrim holatlarda xalqimizning ogʻzaki va yozma nutqlarida uchratib qolishimiz mumkin. Bu soʻz birikmalariga qoʻllanilish mavzusiga qarab variantdoshlik qila oladigan “atoqli ot” degan birikma borki, u oʻzbek tilining morfologiya qismi atamasi sifatida oʻrganilsa ham, kundalik turmushda yuqoridagi til birliklariga maʼnodosh(sinonim)lik qila oladi. Binobarin, shaxsiy nom(ism)larning barisi maʼlum maʼnoda atoqli (atalgan) otlardir. Fikrimizni yana aniqroq aytishga harakat qilamiz. Masalan, erkak-u ayol, bola-yu chaqa hammasi - odam, lekin ularga ism qoʻyilmasa muloqot maqsadga muvofiq kechmaydi, murojaat kimga nisbatan qilinayotgani yoki gap kim haqida borayotganini aniq bilib boʻlmaydi. Masalan, sinfning yarmi oʻgʻil yarmi qiz bola boʻlishi mumkin. Dars jarayonida oʻquvchilarni farqlash, ishora qaysi qiz yoki qaysi oʻgʻil bolaga aloqador ekanligi ajralib turishi uchun, ular shaxs nom (ism)lari bilan ataladilar, jinsan ham aniqlanadilar. Jumladan, sinfning yarmi qiz, lekin ishora qaysi biriga qarayotganligini bilish uchun qiz bolaga ikkinchi bir ayollarga xos nom bilan murojaat qilamiz. Oʻgʻil bolalar ham shunday. Bu ijtimoiy turmushga xos narsa. Barcha xalqlar qizlarni alohida, oʻgʻil bolalarni alohida ot(nom,ism)lar bilan ataydilar. Demak, ot bilan atalish, har qanday nomning ham “atoqli ot” ekanligini mantiqan taqozo qiladi. Faqat shaxs ismlarining tadrijan “atoqli ot” ekanligi eʼtiborga olinib oʻtirilmaydi. Chunki empirik(tajriban) ravishda “atoqli ot” egasi ostida *ijtimoiy turmushning biror jabhasida yoki fanning biror sohasida nom chiqargan, dong taratgan, shuhrat qozongan yoxud dongdorlik, mashhurlikga erishgan odamning nomi* tushuniladi. Shu maʼnoda, jamiyatimizda mashhur shoirlar, dongdor paxtakorlar, mohir oshpazlar, xassos yozuvchilar, shavkatli sarkardalar, shuhrat qozongan olimlarning ismlari “atoqli ot” deb eʼtirof etiladi. Misollardan koʻrinib turibdiki, birikmaning “atoqli” komponenti mashhur shaxs nomlarini oddiy nom egalaridan hayotda ustun tutilish vazifasini oʻtaydi, ularning kasban ulugʻlanishini bildirib keladi. Bunday hollarda mushohada botinan(ruhan) kechadi. Nainki, “atoqli nom”, “atoqli ism” kabi soʻz birikmalari soʻzlashuv tilida qoʻllanilsa (ayrim hollarda nutqimizda uchrab qoladi), stilistik xatoga yoʻl qoʻyilgan boʻladi. Zero atoqli boʻlish zohiran bevosita ism yoki nom bilan emas, kasb(amal) orqali erishiladi va kasb shaxs nomini ulugʻlaydi, atoqli qiladi. Inson kasbi (tirikligini taʼminlovchi va mashhur qilgan hunari) botinan (ruhan) tushuniladi, baralla aytilmaydi, masalan, Suvorov yoki Napoleon nomi ostida – atoqli sarkarda, Eynshteyn yoki Nyuton nomi ostida – buyuk matematik, fizik olimlar, Navoiy, Gyote nomlari ostida – ulugʻ shoirlar tushunilishi fikrimizga misol boʻla oladi. Zero, *atoqli Suvorov yoki atoqli*

Navoiy deb aytilmaydi, Suvorov yoki Navoiyning “atoqli ot” ekanligiga “atoqli sarkarda” yoki “atoqli shoir” soʻz birikmalari botinan kafillik qilishadi. Yuqorida taʼkidlaganimizdek, “atoqli ot” soʻz birikmasiga muloqot mohiyatiga nisbatan, “atoqli ism” yoki “atoqli nom” leksemalarini variantdosh deb tushunish mumkin. Lekin bunda “atoqli ot” birikmasi orqali bilvositalik (kasbning daxldorligi, kasb orqali nomning ulugʻlanilishi), “atoqli ism” birikmasida bevositalik (ayrim shaxsiy ismlar xush koʻriladi, toʻgʻridan-toʻgʻri maʼqul topilgan chaqaloqlarga qoʻyilaveradi), va “atoqli nom”da orttirma nisbat (nom bilan ikkinchi yoki uchinchi narsalar-koʻchalar, korxonalar, shaharlar, xiyobonlar ataladi) kabi farqlar seziladi.

Endi shaxs nomlarining tabiati va mohiyati borasida toʻxtalinadigan boʻlsa, ularning yaralishi muayyan maʼnolar bilan bogʻliq. Yoxud har bir nom oʻzi atab kelayotgan shaxs egasining zohiriy va botiniy xislatlari haqida shaklan va mazmunan axborot beradi. Har doim ham shaxs va nom oʻrtasida mutanosiblik (ismi jismiga monandlik) boʻlavermasada, nom yahshi niyat va orzular asosida qoʻyiladi, nom qoʻyilishiga sabab boʻlgan ota-onaning nom egasi(chaqaloq)ga nisbatan qalb istaklarini ifodalaydi. Tabiiyki, qiz bola tugʻilsa, uning albatta “*goʻzal*” boʻlishi, oʻgʻil bolaning esa “*mard*” boʻlib yetishishini xohlaydi. Inson (bola) butun umri davomida qalbi taskinda yashashi uchun *ayollar chiroyli, erkaklar jasur* boʻlishining tabiatan zarurligi bashariyat inobatida muqim turadi, muhim hisoblaniladi va *goʻzallik* va *mardlik* bilan bir qatorda *uzoq* va *baxtli hayot*- bu ismlar qoʻyilishidagi asosiy negizlardan biridir. Shaxs nomini qoʻyish bilan bogʻliq boʻlgan yana bir qancha, ikkinchi darajali (obektiv borliq, zamon, makon, tarix, hozir, kelajak, ijtimoiy turmush, ruhiy holat, kayfiyat, murod, maqsad, holat, vaziyat, rasm-rusumlar, udumlar, irim, din, eʼtiqod, bayramlar va boshqalar) omillar ham borki, ular ismlar orqali eslatilib, chorlanib va undalib turuladi.

Endi, ismlar maʼnolari (birov bor degan, birov yoʻq degan) haqida bafurja toʻxtalamiz. Shu paytgacha shaxs nomlari maʼnolari tahlil qilingan adabiyotlarda ikki katta yoʻnalish bor. Oʻzbeklarning mashhur nomshunosi Ernst Begmatov taʼkidlashicha, bir guruh tilshunoslar atoqli otlarni, jumladan odam nomlarining maʼnosini inkor etganlar.⁶ Bizning fikrimizcha, mazkur xulosa mantiqsiz, ongli odam (tilshunos) uchun bunday xukm gʻayriilmiydir, oʻzi atoqli ot yoki odam nomi boʻlsa-yu biror maʼnoni kashf etmasa? Bu tilshunoslarning keyingi (ismlar kishilarning shunchaki atamasi, nomi, etiketkasidir degan) fikri ham qusurlidir. Zero, atamalar, nomlar, etiketkalar shunchaki(jiddiy maqsadsiz, arziyas) boʻlmasligi oʻz-oʻzidan tushunarli. Binobarin, ism qoʻyish ostida katta insoniy va ijtimoiy masʼuliyat yotadi! Qizigʻi shundaki, bu qarash tarafdorlari oʻz fikrlarini (atoqli otlar maʼnosining mavjud emasligini) uchta dalil bilan isbotlashga ham harakat qilishadi. Ular taʼkidlaydiki, birinchidan, atoqli otlar mustaqil

⁶ Э.А. Бегматов. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2007. –Б. 3-4.

soʻzlar emas (*nahotki atoqli otlar mustaqil soʻz boʻlmasalar?*), ularda mustaqil lisoniy materiali yoʻq (*fikr teran emas, u bilan nima deyilmoqchi ekanligi tushunarsiz!*). Shu qabildagi assosiz fikrlarni quvvatlash uchun (“Temirboy ismi asosida temir soʻzi, Xudoybergan ismi asosida xudoy bergan (bola) soʻz birikmasi yotadi” deb) misol keltirishadi (*Nima, bu nomlarning maʼnosi yoʻqmi? Qiziqqan odamlar uchun eng aniq maʼno shu soʻzlarda-ku! Soʻz maʼnolariga qarab nom qoʻyilgan-ku!*). Mazkur tilshunoslarning ikkinchi va uchinchi dalillari ham eʼtirozli, izchil emas, biri ikkinchisini maʼqullash oʻrniga, inkor ham qilishadi. Mulohazalarini aynan keltiramiz: “Ikkinchidan, atoqli otlar maʼnosi turdosh otlar kabi umumlashtirilgan tushunchani ifodalaymaydi. Shu tufayli ot maʼnosi lugʻaviy maʼno emas. Uchinchidan, atoqli ot tushuncha bilan bogʻliq lugʻaviy maʼno ifodalaymagani uchun oddiy soʻzlar kabi barchaga tushunarli boʻlarmaydi. Shu sababli ham atoqli otlarni turdosh soʻzlar kabi lugʻatlarda izohlab boʻlmaydi. Darhaqiqat, atoqli otlar ikki tilli, izohli lugʻatlarga bosh soʻzlar sifatida kiritilmaydi va maʼnosi izohlanmaydi, balki oddiy soʻzning maʼnosi talqin qilinganida uning atoqli ot vazifasida ham kelishi taʼkidlaniladi, xolos. Chunonchi: “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”da **sulton** soʻzining leksema sifatidagi lugʻaviy maʼnolari izohlangach, “Sulton” (erkaklar va xotin-qizlar ismi) izohi keltirilgan (II jild, 1981, 84-bet). Ism vazifasida keladigan boshqa soʻzlarga ham mana shunday izohlar berilgan. Demak, lugʻatlarda ismlar maʼnosi oddiy soʻzlar maʼnosi kabi izohlanmaydi. Chunki ularni maʼlum tushuncha bilan bogʻliq maʼnoga ega deb hisoblanmaydi.⁷ Aytishni istar edik-ki, bunday yondashuvlar ilman (falsafa va tilshunoslik nuqtai nazaridan) xatodir.

Ernst Begmatov baʼzi olimlar, tilda maʼnosiz soʻz boʻlishi mumkin emas, degan fikrni ilgari surushini uqtiradi. Ularning qarashicha, ismlar maʼnosi ism uchun asos soʻz (apellyativ)ning, ikkinchidan esa, ismning yuzaga kelishi va qoʻyilishi uchun asos boʻlgan sabab, holatning mohiyatidan iboratdir. Bu qarashga koʻra, masalan, **Toʻxtasin** ismining maʼnosi **toʻxtasin** feʼli anglatadigan maʼno va ota-onasining oʻz farzandi yashab ketishini niyat qilganligi orzusini ifoda etadigan tushunchani anglatuvchi maʼnodan iboratdir. Atoqli otlar maʼnosini mana shunday tushunish va talqin qilish nomshunoslikda keng tarqalgan boʻlib, ismlarning maxsus izohli lugʻatlarida kishi ismlari maʼnosi mana shu nuqtai nazardan (*biz ham aynan shu talqinni maʼqullaymiz va butun tadqiqotimiz jarayonida shu fikrlarga asoslanib ish tutamiz*) yoritiladi.⁸

Yuqorida shaxs nomlarining tabiatan yaralishida maʼno asos boʻlishini qatʼiy taʼkidladik. Quyida ulardan mohiyatan foydalanilish uchun sababchi boʻlgan omillar bobida toʻxtalamiz. Xoʻsh, shaxs nomlari nima uchun, nima maqsadda, nimani koʻzlab, qachon va qayerda qoʻyiladi? Mazkur savolga toʻla javob berishdan oldin shuni

⁷ Э.А. Бегматов. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2007. –Б. 3.

⁸ Э.А. Бегматов. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2007. –Б. 3.

ta'kidlash lozimki, shaxs nomlari uchun ustuvor asos ularning ostida obektiv borliqdagi narsa va hodisalarning (ilohiy) nomlari yotganligidir. Zero, inson ham tabiat farzandi, ertanggi kuni esa uning tevarak-atrofini o'rab turgan tabiiy muhit, va undagi jonli, jonsiz narsalar bilan uzviy bog'liq. U mazkur muhit bilan murosasada yashashga majbur. Ayrimlaridan andoza oladi, ayrimlariga taqlid qiladi, ayrimlariga bo'ysunadi, ayrimlariga esa hukmini o'tqazishga harakat qiladi. Asta-sekin hayotda o'rnini topish va kelajagini aniq belgilash uchun o'z shaxsini shakllantirib boradi. Tabiat hodisalari va uning qonuniyatlariga bo'ysungan holda barhayot va barqaror yashash uchun mos bo'lishni istaydi. Buning uchun asosiy turtki (motivatsiya) birinchi navbatda narsa va hodisalarning nom(ism)i dir. O'sha ismlar ma'nosiga qarab, inson jismini ham monand bo'lishini xohlaydi. U yorug'likdek "Ravshan", "Yashin"dek tez, "Arslon"dek jasur, "Gul"lardek go'zal, anvoyi, "Oy"dek chiroyli bo'lib shakllanishi uchun o'zi(farzandlari)ga mazkur narsa va hodisalarning ismini qo'yadi. Hayot tajribasidan aniq biladiki inson *ismiga* qarab o'sadi. Yoxud, nom insonning taqdiri, hayotiga katta ta'sir ko'rsatadi, ism odamning ruhiyati, qismatini o'zida mujassam qiladi, pirovard natijada kishi o'z ismiga jismini o'xshatib boradi. Bundan tashqari, ism odamni o'zaro farqlash, atash uchungina emas, balki uni turli balo-qazolardan asraydigan, muhofaza qiladigan, qutqaradigan va o'z navbatida insonga baxtli taqdir, nurli iqbol baxsh etadigan vositaga aylanadi.⁹ Mavzu shu ma'noda tahlil qilinadigan bo'lsa, ismlarni quyidagicha tasniflash mumkin:

- 1) Gul nomlari: Lola, Ra'no, Rayxon, Nilufar, Binafsha;
- 2) Meva nomlari: Olma, Anor, Charos, Gilos, Bodom;
- 3) Sabzavot nomlari: Karam, Piyoz, Sabzi(gul), Sarimsoq;
- 4) Daraxt nomlari: Zaytun, Chinor, Sada, Qoramon, Sanobar, Shamshod;
- 5) Qush nomlari: a) Yuvvosh: Qumri, To'ti, Mayna, Bulbul, Qaldirg'och;
b) Yirtqich: Burgut, Lochin, Turna;
- 6) Hayvon nomlari: a) Uy(xonaki): Qo'zi, Qo'chqor, Bo'ta, Ko'shak, Toy;
b) O'txo'r hayvonlar: Olmaxon, Ohu, Kiyik, Jayron;
c) Yovvoyi, yirtqich: Sher, Arslon, Qoplon, Bo'ri, Bars;
- 7) Ish anjomlari nomlari: Tesha, Bolta, O'roq, Bolg'a, Ketmon;
- 8) Qurol-aslaha nomlari: Qilich, Nayza, Qalqon;
- 9) Soat, kun, hafta oy, vaqt, zamon nomlari: Soat(boy), Kun(xon), Kun(tug'mush), Juma(gul), Dushanba, Seshanba, Juma, Bozor, Yanvar, May, (Xush)vaqt, Zamon;
- 10) (Diniy) bayram nomlari: Iyd, Xayit, Ro'za, Ramazon, Qurbon, Navro'z
- 11) Arabcha oy nomlari: Muharram, Safar, Rajab, Ramazon;
- 12) Burj nomlari: Hamal, Savr, Asad, Sunbula, Mezon, Aqrab, Qavs;

⁹ Э.А. Бегматов. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2007. –Б. 589.

- 13) Fasl nomlari: Bahor(oy), Yoz(boy), Kuz(boy);
- 14) Tabiat hodisalarining nomlari: Bo‘ron, Shamol, Chaqmoq, Yashin, Yomg‘ir, Jala, Nasim, Sel(bibi), Do‘l(boy);
- 15) Osmon jism(sayyora)lari nomlari: Yulduz, Oftob, Kun, Oy, Xilol, Zuxra, Mars;
- 16) Xavo, tuproq, tosh, metal nomlari: Xavo, Turop, Tosh, Temir, Oltin, Kumush, Po‘lat, Metin,
- 17) Qimmatbaxo tosh va metallar: Gavhar, Olmos, Yoqut, Zumrad, Marvarid, La‘l, Zar (Zulfizar, Zarnigor, Zarrina);
- 18) Pul birliklari nomlari: Dinor, Manat, Aqcha, Tilla
- 19) Raqam nomlari: Besh(boy), Yetti(boy), Yetmish(xon), Olti(boy), Olti(yor), Sakkiz(boy);
- 20) Oila a‘zolari va qarindoshlar nomlari: Bobo(xon), Momo(jon), Ota(xon), Ona(jon), O‘gil(oy), Qiz(xon), Og‘a(bek), Dada(xon), Tog‘a(ymurod), Jiyan(boy);
- 21) Shahar nomlari: Toshkent(boy), Qo‘ng‘irot(boy), Nukus(bek), Makka(boy), Madina(xon);
- 22) Tana a‘zolari nomlari: Jigar, Dil(bar), (qora)Soch, (qora)Ko‘z,
- 23) Rang nomlari: Oq(bilak), Qora(jon), Malla(bibi), Sariq(boy), Moviy(a), (boy)Qo‘ng‘ir;
- 24) O‘t-o‘lan nomlari: Maysa, Sabza, Qamish, Jambil,
- 25) Yorug‘lik bilan bog‘liq nomlari: Osiya, Sharq(iya), Nur(iya)
- 26) Inson layoqati bilan bog‘liq nomlar: Qodir, Qobil, Iroda, Quvvat, Quдрat, San‘at, Kimyo(xon), Solih, Fozil;
- 27) Ta‘mga aloqador nomlar: Shirin, Totli, Asal(oy), Bol(jon), Novvot;
- 28) Allohga qurbatlik: Ibodat, Toat, Namoz, Farz, Sojida, Mavjuda, Inoyat, Hidoyat, Iymon(a);
- 29) Kasb nomlari: Dexqon(boy), Cho‘pon, (mir)Kulol, Naqshband;
- 30) Millat nomlari: Qozoq(boy), O‘zbek(xon), Qirg‘iz(bek), Turkman(jon), O‘ris(xon), Uyg‘ur(oy);
- 31) Ishora qiluvchi nomlar: Ortiq, Ziyoda, Norbek, Xolbeka, Me(ng)liboy, Anorjon;
- 32) Iltijo bildiruvchi nomlar: Tursunoy, To‘xtasin, Ochil, Salim, Komil, Zamira, Avaz, O‘g‘iljon;
- 33) Rizq-ro‘zni bildiruvchi nomlar: Nasiba, Xosil, Rixsitilla, Ne‘mat;

Endi shaxs nomlari(atoqli otlar)ning metonimiyalarga nisbiy aloqador ekanligini ta‘kidlashga harakat qilamiz. Ma‘lumki, shaxs nomlari tilshunoslikning grammatik sathida ot so‘z turkumi sifatida, metonimiyalar esa tilning stilistika bo‘limida nomlarning biri ikkinchisiga ko‘chishi nuqtai nazaridan o‘rganiladi va ikkala mavzu ham ularning tahliliga tilshunosning qaysi nuqtai nazaridan turib qarashi asosida yetarlicha tavfsif va tasnif qilingan. Tabiiyki, ularning tildagi o‘rni ba‘zi bir xalqlar tomonidan

mohiyatan chuqurroq, ayrim xalqlar tilida esa nisbatan sayozroq ko'rsatilgan. Shu ma'noda shaxs nomlari va metonimiyalarni biz chog'ishtirayotgan nemis va o'zbek tilida o'rganilishiga kelsak, olmonlar bu masalalarni o'rganishni ancha erta boshlashgan, ularda bu borada e'tiborga loyiq ilmiy ishlar mavjud. Olmonlarning diqqatga sazovor ishlari shundaki, ular bu ikki til hodisasini mantiqan teran ta'riflashgan. Chunonchi, nemis xalqi "shaxs nomi" deganda *insonning alohida mavjudot (individue) ekanligi, uning o'ziga xos alohidalik xususiyatlari borligi, xossatan ongli "Men" sohibining shaxs sifatida atalishini ta'kidlashgan*.¹⁰ "Metonimiya" orqali *muayyan bir narsa nomi (azaldan bor) ni ikkinchi (yangi) bir narsaning nomi bilan ularning mantiqiy o'xshashlik asosida qayta atash (Umbenennung), nomlarning o'zaro o'rindoshligi (Namensersatz), nomlarni almashtirish (Namensvertauschung)* tushuniladi deb aniq qayd qilingan¹¹. Ta'riflar bilan cheklanilmay bu ikki til hodisasi tasniflanilgan va ularning alohida turlarga bo'lib o'rganilishi tavsifiya qilingan.

Endi bu mavzularni o'zbek tilshunosligida o'rganilishiga kelsak, "shaxs nom"lari leksemasi alohida til birligi sifatida lug'atlarimizda qayd qilinmagan. "Shaxs nom"lari ostida nima tushunilishini bilishga qiziqqan o'quvchi, uni "O'zbek tilining izohli lug'ati"da "nom" leksemasiga berilgan sharx *shaxs yoki narsa-predmetlarga qo'yilgan ot; ism*¹² ta'rif orqali bilib olishi mumkin. Mavzuga bag'ishlangan yirik fundamental ishlar¹³ sanoqli, ularda ham o'zbek nom(ism)larining kvantitativ (son jihatidan), kvantitativ (sifat jihatidan) tahlili va ma'nolari, izohlari bilan cheklanilgan.

Metonimiyalarning ilmiy tasnifi va tahlili mavzusida shuni ta'kidlash lozimki, tilshunoslarimiz bu masala bo'yicha hanuzgacha e'tiborga loyiq ishlarni amalga oshirishmadi, bor muammolar fundamental tadqiq qilinmadi. Aksariyat hollarda metonimiya hodisasi haqida gap ketganda sinekdoxa (metonimiyaning bir turi)ga asosiy urg'u beriladi, metonimiya va uning boshqa e'tiborga loyiq ko'rinishlari eslatilinmaydi, soyada qolib ketadi. Sinekdoxa butun boshliq metonimiyalarning bir turigina¹⁴ ekanligi

¹⁰ Duden Deutsches Universal-Wörterbuch, Mannheim·Leipzig·Wien·Zürich, 2006.-S.1273.

Der Brockhaus, in zehn Bänden. Leipzig·Mannheim, 2005. Band 7, -S.4755.

¹¹ E. Riesel, E.Schendels. Deutsche Stilistik. – Moskau, Verlag Hochschule.1975. – S.223.

A.Iskos, a. Lenkova. Deutsche Lexikologie. – Ленинград, издательство «просвещение» ленинградское отделение. 1970. –S.127.

M.D.Stepanova, I.I.,Černyševa. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Moskau, Verlag "Hochschule".1975. – S. 43.

¹² Ўзбек тилининг изохли луғати. – Тошкент, «Ўзбекистон нашриёти». 3-жилд. 2020.-6.53.

¹³ Э.А. Бегматов. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти. 2007. – Б. 608; Temirov Ravshanbek va b. Ismlar to'plami. – Toshkent, «Musiqqa» nashriyoti.2019. –B. 238; И. Нурулло. Болалар исми. - Тошкент, «Adabiyot uchqunlari».2017. – B. 222.

¹⁴ А.Содиқов., А.Абдуазизов., М.Ирискулов. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, Ўқитувчи. 1981. – Б.102.

Нозирги о'zbek adabiy tili, 2-qism, A. Nurmonov va b.Toshkent, Ilm ziyo.2015. – S.195.

О.Азизов. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, ЎзССР «Ўрта ва Олий мактаб» давлат нашриёти. 1963.- Б.62

Ҳозирги Ўзбек адабий тили, III. Шоабдурахмонов ва б. Тошкент, Ўқитувчи. 1980. – Б.109.

Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси А.С. Пушкин номидаги тил ва адабиёт институти. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент, Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти. 1981. –Б.231.

borasida, tadqiqotimizning “Nom ko‘chishi yoxud metonimiyalar haqida ayrim mulohazalar” faslida bafurja to‘xtalgan edik.

Ishimizda bizni qiziqtirgan yana bir masala bo‘ldiki, u ham bo‘lsa aynan “shaxs nom”larining tabiati va mohiyatida muayyan metonimik xususiyatlar yaqqol ko‘zga tashlanib turishi, lekin nimagadir bu til hodisasi tilshunoslarning e‘tiboridan hanuzgacha chetda qolib kelayotganligi, biroq bu mavzuni o‘rganish ham tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri ekanligidir. Zero, “shaxs nom”lari xossatan obektiv borliqdagi narsa va hodisalarning nomi bilan uzviy bog‘liqligi muayyan ma’noda ularning metonimiyalarga ham aloqadorligini moyana ko‘rsatib turadi. Chunonchi, aytaylik, bola dunyoga keldi, uning nomi hali “bola”!, onasini ema boshladi, uning nomi endi “go‘dak”!, keyin unga (yetti kun ichida) muayyan nom(ism) qo‘yish kerak bo‘ladi, yoxud uning “bola”, “go‘dak” nomlarini *o‘rnini bosadigan, almashtirish mumkin bo‘lgan ikkinchi bir nomni (qaytadan) qo‘yish* lozim. “Bola” nomini yana qanday ikkinchi bir nom bilan atalishi mumkinligi borasida yuqorida astoydil to‘xtaldik. Shu ma’noda ta’kidlamog‘chimizki, mazkur nomlarning bolaga tasviriy yoki tasviran ko‘chirilishi va “bola”ning ismi jismiga monand bo‘lib hayot kechirishi tasavvurida, nom (shaxs nomi) bilan “bola” o‘rtasidagi mantiqan o‘xshashlik, tabiiyki, tildagi metonimik hodisaning ko‘rinishlaridan biri ekanligi uchun yaqqol misol ekanligi hech kimda e‘tiroz talab qilmasa kerak. Odatda chaqaloqning “bola”, “go‘dak” nomlari *umumiy* (bola yig‘ladi, hali bola go‘dak, go‘dakka tish chiqdi), unga qo‘yilgan nom(ism) esa *konkret* (“bola”ni boshqa bolalardan farqlash uchun) hollarda ishlatiladi. Masalan, qo‘shnimizning hali go‘dak egizak bolalari bor. Qizig‘i shundaki, Hasan yig‘loqi, Husan esa yuvvosh. Fikrimizni lo‘nda qilib aytmoqchi bo‘lsak, shaxs(bolaning ikkinchi bir nom bilan atalishi)nomlari ham metonimik hodisaning yaqqol ko‘rinishlaridan biridir. Lekin, shaxs nomlarining metonimik nomlanishidan ajratib turuvchi farqi ham borki, shaxs nomlari (muayyan istisnolar uchramasa) bir umrga, metonimik nom ko‘chishlar esa muhlatli, vaqtincha, suxbatdoshning birining og‘zidan chiqib ikkinchisining qulog‘iga kirguncha bo‘lgan daqiqalarga nisbatan sodir bo‘ladi. Ism bilan jism monandligi ruhan kechadi, ulardagi mantiqiy o‘xshashlikni suxbatdoshlar ko‘zi oldiga keltirilib, solishtirilib o‘tirishga hojat qolmaydi. Faqat suxbatdoshda o‘ziga qo‘yilgan yangi(ikkinchi bir)nomning yaxshisidan g‘urur, yomonida esa nafrat tuyg‘usi uyg‘onishi mumkin. Darvoq‘e, shaxsga nisbatan metonimik nom ko‘chishlari takrorlanilaversa, ular “laqab”(ikkinchi qo‘shimcha nom)ga aylanib ham qolishi mumkin.

REFERENCES

1. E. Riesel, E.Schendels. Deutsche Stilistik. Moskau, Verlag Hochschule, 1975, S. 314.

2. A.Iskos, A. Lenkova. Deutsche Lexikologie. Ленинград, Издательство «Просвещение» Ленинградское отделение, 1970, S.294.
3. M.D.Stepanova, I.I.,Černyševa. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Moskau, Verlag “Hochschule”.1975, S.271.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Тошкент, O‘zbekiston nashriyoti, 2020.
5. Duden Deutsches Universalwörterbuch. Mannheim, Brockhaus AG, 2007, S. 2016.
6. А.Содиқов., А.Абдуазизов., М.Ирискулов. Тилшуносликка кириш. Тошкент, Ўқитувчи, 1981, б.224.
7. М.Ирискулов. Тилшуносликка кириш. Тошкент, Ўқитувчи, 1992, б.252.
8. Hozirgi o‘zbek adabiy tili, 2-qism, A. Nurmonov va b.Toshkent, Ilm ziyo.2015, b. 551.
9. О.Азизов. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, ЎзССР «Ўрта ва Олий мактаб» давлат нашриёти. 1963, б.158
10. Ҳозирги Ўзбек адабий тили, Ш. Шоабдурахмонов ва б. Тошкент, Ўқитувчи. 1980, б.447.
11. Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси А.С. Пушкин номидаги тил ва адабиёт институти. Ўзбек тили лексикологияси. – Тошкент, Ўзбекистон ССР «Фан» нашриёти. 1981, б. 311.
12. Э.А. Бегматов. Ўзбек исмлари маъноси. – Тошкент, «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» давлат илмий нашриёти, 2007, б. 608.
13. Ғ. Зикриллаев. Рух ва тил. – Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси «Фан» нашриёти. 2018, б. 461.
14. Қуръони Карим. – Тошкент. «Мунир» нашриёти. 2021, б.618
15. Klaus Mylius. Sanskrit-Deutsch/Deutsch-Sanskrit. Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2005.
16. Hadumod Bußmann. Lexikon der Sprachwissenschaft. Alfred Kröner Verlag Stuttgart, 2002, S.783
17. Raqamli texnologiyalar davrida xorijiy tillarni o‘qitishning dolzarb muammolari, xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami II- qism. Farg’ona shahri, 2023, b.440.

GRAMMATISCHES WISSEN, GRAMMATISCHE BILDUNG UND GRAMMATIKUNTERRICHT – DAS DIGITALE INFORMATIONSSYSTEM GRAMMIS ZWISCHEN FORSCHUNGSVERMITTLUNG UND FORSCHENDEM LERNEN

Giorgio Antonioli, Niklas Reinken, Roman Schneider
Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim

ABSTRACT DEUTSCH:

Die Auseinandersetzung mit den grammatischen Mustern eines Sprachsystems ist sowohl in der Erstsprache (L1) als auch beim Erwerb von Zweit- bzw. Fremdsprachen (L2) die vielleicht größte Hürde. Gründe hierfür können unterschiedlich sein. Grammatik-Lehrwerke überfordern Lernende ohne spezielle Vorkenntnisse zum einen oft mit ihrer Komplexität, zum anderen werden sie gelegentlich als zu abstrakt in dem Sinne wahrgenommen, dass die konkrete Bezugnahme auf Sprachpraxis nicht überzeugend erschlossen werden kann. Das hat naheliegenderweise Folgen: Entweder misslingt der Erwerb von metasprachlichem Wissen ganz oder das erworbene Wissen wird rasch wieder vergessen.

Unter anderem aus diesen Gründen ist der Bedarf nach Ressourcen, die eine nachhaltig wirksame, nicht überlastende und weiterfördernde Beschäftigung mit strukturellem Sprachwissen ermöglichen, stärker denn je. Die Erstellung einer solchen Ressource für den Schul- bzw. den Fremd-/Zweitsprachenunterricht verfolgt das Projekt *LernGrammis*. Um die Bedarfe der mutmaßlich heterogenen Nutzungsgruppen und Bildungskontexte abzuschätzen, führt das Projekt eine breit adressierte Online-Umfrage unter Lehrenden und Lernenden durch und evaluiert die Praxiseinbindung mit Hilfe experimenteller Studien und qualitativer Interviews.

Die Umsetzung der konzeptionellen Grundlagen erfolgt im Rahmen von *grammis*, einem wissenschaftlich basierten Informationssystem zur deutschen Grammatik und Orthografie, das seit vielen Jahren eines der meistgenutzten Online-Angebote des Leibniz-Instituts für Deutsche Sprache darstellt. Es präsentiert aktuelle Forschungsergebnisse, Korpusanalysen, Spezialwörterbücher und empirische Sprachdatensammlungen, weiterhin Erklärungen und Hintergrundwissen für Sprachinteressierte in der ganzen Welt. Als nachhaltig verfügbare digitale Bildungsinfrastruktur entstehen zudem Lernbausteine, Lernpfade und interaktive Übungen für die schulische bzw. universitäre Ausbildung sowie für Deutschlernende.

ABSTRACT ENGLISCH:

The exploration of grammatical language patterns is perhaps the greatest challenge both in first language acquisition (L1) and second or foreign language acquisition (L2). The reasons for this challenge vary. Grammar textbooks often overwhelm learners without specific prior knowledge, due to their complexity and occasional perception of being too abstract, in the sense that concrete reference to language practice cannot convincingly be established. This has obvious consequences: either the acquisition of metalinguistic knowledge fails completely, or the acquired knowledge is quickly forgotten.

For these reasons, the demand for resources that facilitate a sustainably effective, non-overwhelming, and continuously supportive engagement with structural language knowledge is stronger than ever. The *LernGrammis* project aims to create such a resource for school or second/foreign language instruction. In order to assess the needs of presumptively heterogeneous user groups and educational contexts, the project conducts a broadly targeted online survey among teachers and learners and evaluates practical implementation through experimental studies and qualitative interviews.

The conceptual foundations are implemented within the framework of *grammis*, a scientifically based information system on German grammar and orthography, which has been one of the most widely used online resources of the Leibniz Institute for the German Language for many years. It presents current research findings, corpus analyses, specialized dictionaries, and empirical language data collections, along with explanations and background knowledge for a language-interested audience worldwide. Additionally, as a sustainably available digital educational infrastructure, it comprises learning modules, learning paths, and interactive exercises for school or university education, as well as for German learners.

Schlagwörter deutsch: Grammatik, Zweifelsfälle, Sprachreflexion, Spracherwerb, Forschungsvermittlung, Digitalisierung, Korpuslinguistik, empirische Ressourcen

Schlagwörter englisch: grammar, cases of doubt, language reflection, language acquisition, research mediation, digitization, corpus linguistics, empirical resources

1 Warum Grammatik lernen?

Grammatikunterricht ist unbeliebt – bei Lernenden ebenso wie bei Lehrenden hat Grammatik „ganz offensichtlich ein nachhaltiges Imageproblem“ (Braun 2011: 38). Die Gründe dafür erscheinen vielfältig. Grammatikunterricht wird häufig als isoliert, trocken und langweilig wahrgenommen, mit einer als abstrakt empfundenen Fokussierung auf Fachbezeichnungen und Regeln und ohne motivierende

Anwendungsbezüge im alltäglichen Leben. Dabei sind situativ adäquate Lese- und Schreibfertigkeiten unverzichtbar für gesellschaftliche Partizipation in einer modernen schriftbasierten Gesellschaft. Sprache in ihren verschiedenen Modalitäten ist hier ein entscheidendes Mittel – und selbstreflexiver Sprachgebrauch von wesentlicher Bedeutung für die Bewältigung unterschiedlichster Kommunikationssituationen (bspw. Interaktion mit Behörden im Vergleich zum Austausch in sozialen Medien).

Moderne Ansätze im Grammatikunterricht für alle Bildungsbereiche – Schule, Berufsausbildung, Studium, Zweit- bzw. Fremdspracherwerb – beziehen sich vor diesem Hintergrund idealerweise auf alltägliche Situationen und integrieren gleichzeitig linguistische Erkenntnisse. Eine grammatische Lerneinheit kann dabei von einer konkreten Kommunikationssituation ausgehen, den Fall beleuchten und relevante grammatische Aspekte erläutern. Ein Beispiel im Deutschen sind die in Argumentationen häufig eingesetzten Konnektorenpaare *zwar - aber* und *einerseits - andererseits*: Auf den ersten Blick scheinen beide synonym zu sein und so behandeln viele traditionelle Lehrwerke sie auch. Auf den zweiten (deskriptiven) Blick ergeben sich feine Unterschiede, sodass sich die Paare nicht in jedem Kontext tauschen oder gleichberechtigt verwenden lassen. Basierend auf dieser Beobachtung lassen sich nun weitere Überlegungen anstellen: Warum ist das so? Was sind die funktionalen Unterschiede? Differieren Satzkonstruktionen, die mit diesen Konnektoren gebildet werden können? Lässt sich der Unterschied semantisch fassen und erklären? Die Beantwortung solcher Fragen führt dann dazu, dass wir etwas über die Grammatik der Konnektoren im Allgemeinen sagen können.

Der vorliegende Beitrag zeigt auf, wie das aus der germanistischen Sprachwissenschaft hervorgegangene Online-Informationssystem *grammis* für spracherwerbsbegleitenden Grammatikunterricht sowie an Schulen und Universitäten gewinnbringend eingesetzt werden kann. *Grammis* ist mit kontinuierlich über einer Million Seitenaufrufe pro Jahr eines der meistgenutzten Angebote des Leibniz-Instituts für Deutsche Sprache (IDS) in Mannheim. Es präsentiert aktuelle Forschungsergebnisse, Spezialwörterbücher und empirische Sprachdatensammlungen, weiterhin Erklärungen und Hintergrundwissen für Sprachinteressierte in der ganzen Welt (Schneider/Lang 2022).

2 Ziele und Zielgruppen

2.1 Muttersprachlicher Schulunterricht

Ein Leitziel des modernen schulischen Sprachunterrichts ist reflexives Sprachhandeln. Es geht also nicht allein um die Kompetenz, sprachlich handlungsfähig zu sein, sondern zugleich um die Kompetenz, sprachliche

Handlungen zu reflektieren. Dafür müssen Schülerinnen und Schüler über ein Grammatikmodell verfügen, in dem Phänomene, Konzepte und Strukturen, die implizit verfügbar sind, auch explizit gemacht – also isolierend betrachtet und terminologisch adäquat beschrieben – werden. Sprache wird damit gewissermaßen „dekontextualisiert“ (Bredel 2013: 25).

In allen Lehrplänen des Faches Deutsch aller Schulformen und deutschen Bundesländer sind grammatische Themen verankert. Grammatische Inhalte fallen dabei teilweise in den Kompetenzbereich „Richtig schreiben“, vor allem aber in den Bereich „Sprache und Sprachgebrauch untersuchen“. Für eine solche Sprachreflexion bieten insbesondere diejenigen Fälle große Chancen, in denen Sprache vom Normalfall abweicht (Budde et al. 2012: 141). Viele passende Inhalte sind in *grammis* bereits qua Genese auf akademischem Level vertreten, müssen aber zielgruppengerecht angepasst werden. Insbesondere sollen sprachliche bzw. terminologische Hürden abgebaut werden. Das kann z.B. durch einen konsequenten Bezug auf das integrierte „Verzeichnis grundlegender grammatischer Fachausdrücke“ (KMK 2020) geschehen; dennoch müssen zahlreiche Begriffe durch zusätzliche Informationen erläutert werden. Um die Textmenge überschaubar zu halten, wird dabei intensiv von Modularisierung und Hyperlink-Vernetzung Gebrauch gemacht. Dieser Ansatz trägt auch dem Umstand Rechnung, dass schulische Rahmenlehrpläne im Allgemeinen spirallcurricular aufgebaut sind, d.h. dass einzelne Themen in verschiedenen Jahrgangsstufen erneut mit einem zunehmenden Vertiefungsgrad aufgegriffen werden.

2.2 Akademische Ausbildung

Die Vermittlung in allgemeinbildenden Schulen setzt voraus, dass Grammatik (i.S.v. Grammatikmodell) auch in der universitären Lehramtsausbildung vorkommt. Andererseits sind Lernende in der Sekundarstufe II qua Lehrplan eher selten mit Grammatik konfrontiert und dementsprechend rudimentär auf ein Studium mit sprachwissenschaftlichen Anteilen vorbereitet. Deshalb scheint es bedenklich, wenn Studierende der Linguistik ihr grammatisches Wissen zwar als gering einschätzen, aber gleichzeitig sprachwissenschaftliche Veranstaltungen im Studium als irrelevant für das Lehramt ansehen (Döring/Elsner 2021: 9-10). Hier besteht die Gefahr eines Teufelskreises, denn wenn Universitäten am Grammatikunterricht uninteressierte Lehrkräfte ausbilden, gelingt es diesen vermutlich auch nicht, später in der Schule Interesse, Spaß und Motivation für Grammatik zu vermitteln. *Grammis* bietet das Potenzial, die kognitive Dissonanz zu schließen, indem es Konzepte wissenschaftlicher Grammatiken entweder direkt in schulgrammatische Konzepte übersetzt oder zumindest Anschlusspunkte aufzeigt.

Als ein zentrales Ziel von universitärer Grammatiklehre identifizieren Elsner/Opitz (2021: 38) den Wandel epistemischer Überzeugungen. Studierende verfügen in der Studieneingangsphase vor allem über absolutistische Überzeugungen („In der Grammatik gibt es entweder richtig oder falsch!“). Diese wandeln sich während des Studiums häufig – nicht immer – zu multiplistischen Überzeugungen, d.h. verschiedene Erklärungsansätze können parallel bestehen. Wenige Studierende erreichen eine evaluative Überzeugung, bei der divergierende Positionen gegeneinander abgewogen und auch bewertet werden. Den ersten Schritt eines solchen epistemischen Wandels nimmt *grammis* in seinem Modul „Propädeutische Grammatik“ (erreichbar direkt über die *grammis*-Startseite; vgl. Abbildung 1) vorweg, indem dort ein besonderer Wert auf die Re-Evaluierung absolutistischer Überzeugungen gelegt wird. Dieser Ansatz lässt sich ausbauen durch eine Schärfung des sogenannten „Forschenden Lernens“ (Mieg/Lehmann 2017) bzw. des „Forschenden Sehens“, mit dem Studierende „Beobachten als elementare Form des Forschens kennenlernen und ausprobieren“ (Reinmann/Vohle 2021: 3). *Grammis* präsentiert vor diesem Hintergrund nicht einfach fertige Regeln zur Grammatik, sondern befördert die selbstständige Entdeckung von Regularitäten durch niederschwellige Korpusrecherchen, Browserexperimente oder lexikalische Ressourcen (Antonioli/Reinken/Schneider 2023).

2.3 Fremd- und Zweitspracherwerb

Maßgeblich für die Auswahl der spracherwerbrelevanten grammatischen Inhalte, die in die DaF-/DaZ-Lernbausteine von *grammis* einfließen, sind zum einen einschlägige Lehrwerke für Integrations- und Berufssprachkurse, zum anderen die Kriterien zur Ermittlung von Grammatikkompetenz in standardisierten Sprachtests. Diese basieren auf dem „Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen für Sprachen (GER)“ des Europarats (vgl. Council of Europe 2020). Dabei handelt es sich um eine sechsstufige Skala zur Messung und Bewertung der produktiven Fertigkeiten Schreiben und Sprechen sowie der rezeptiven Fertigkeiten Lesen und Hören. Unterschieden werden drei Arten der Sprachverwendung:

- Elementare Sprachverwendung (Niveaustufen A1-A2)
- Selbstständige Sprachverwendung (Niveaustufen B1-B2)
- Kompetente Sprachverwendung (Niveaustufen C1-C2)

Die Lernziele sind stark handlungsorientiert und dementsprechend in größeren Handlungsfeldern gruppiert wie z.B. Arbeit, Einkaufen, Gesundheit, Wohnen etc. Analog dazu befassen sich die den Spracherwerb unterstützenden *grammis*-Lernbausteine mit sprachübergreifenden Kategorien wie z.B. Raum, Zeit, Ursache, Folge, Zweck, Mittel. Diese sind im menschlichen Weltwissen mutmaßlich stärker

verankert als die jeweiligen sprachlichen Mittel zu ihrer Realisierung in einer gerade erlernten Fremd-/Zweitsprache. Auf diese Weise wird der Zugang zu grammatischen Handlungswissen motiviert und erleichtert.

3 Umsetzung im Online-Portal

Grammis ist ein multimediales Informationssystem zur deutschen Sprache, das seit über zwei Jahrzehnten nachhaltig demonstriert, wie die Systematik der deutschen Sprache unter Ausnutzung hypermedialer Netzstrukturen anschaulich vermittelt werden kann. Dahinter steht die Erkenntnis, dass traditionelle Wissensmedien – wie immer man sie gestaltet und wie immer sie theoretisch orientiert sein mögen – so vielschichtig sind, dass ihr Textaufbau häufig selbst zum Problem wird. Benötigte Informationen sind nicht selten auch von Kennern nur mit viel Mühe aufzuspüren – ganz zu schweigen von den Verständlichkeits- und Zugangsproblemen, die sich Laien stellen. Klassifikation und Zusammenstellung sprachlicher Informationen bleiben zwangsweise oft unbefriedigend, denn was formal gleicher Art ist, kann z.B. aus funktionaler Sicht ganz verschieden einzuordnen sein. Querverweise oder statische Sach- und Wortverzeichnisse helfen hier nur eingeschränkt. Wissensdatenbanken, wie sie *grammis* zugrunde liegen, organisieren hingegen für verschiedene Benutzungssituationen den gezielten Zugriff auf computergestützte Repräsentationen. Innerhalb eines solchen Systems lassen sich Fachbeiträge, Literatursammlungen, Spezialwörterbücher etc. kohärent unterbringen, die gleichermaßen verschiedene Perspektiven, Interessen und Wissensvoraussetzungen in Rechnung stellen (vgl. Schneider/Schwinn 2014).

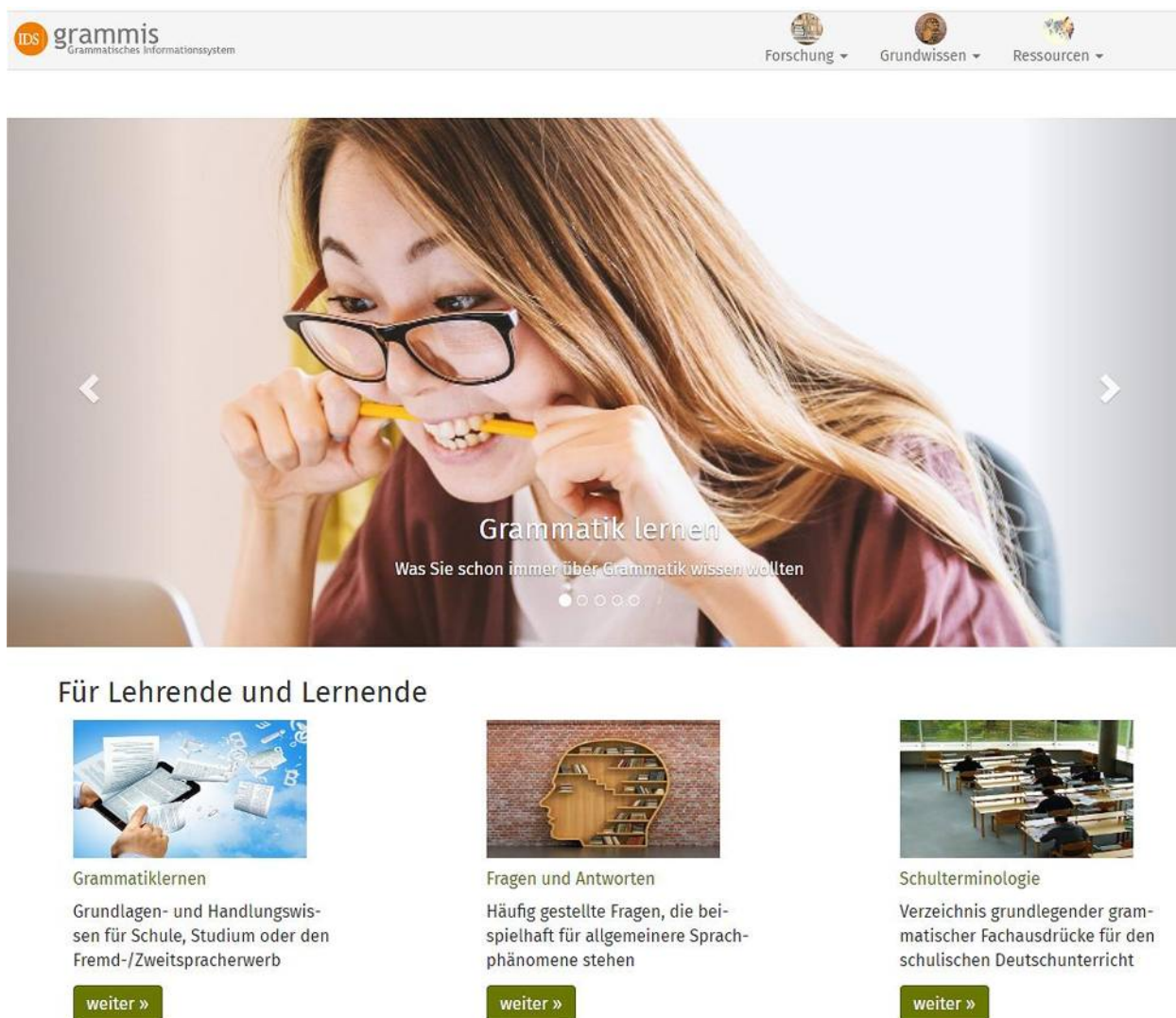

Abb. 1: Grammis-Startseite mit Lehr- und Lernangeboten

Seit 2020 beinhaltet *grammis* zudem ein „Verzeichnis grundlegender grammatischer Fachausdrücke“, das vom Gremium „Schulgrammatische Terminologie“ in Abstimmung mit den maßgeblichen wissenschaftlichen und fachdidaktischen Verbänden konzipiert und von der Ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland (KMK) zustimmend zur Kenntnis genommen wurde. Es stellt die Grundlage für grammatische Terminologie in Schulbüchern dar. Das Verzeichnis und die Definitionstexte werden kontinuierlich mit lehr- und lernorientierten Zusatzmaterialien angereichert. Ebenfalls integriert sind orthografische Inhalte, z.B. ein „Annotierter Rechtschreibwortschatz“: Dieses Modul ist begleitend für den Rechtschreibunterricht von Erwachsenen gedacht, die Deutsch auf einem (nahezu) muttersprachlichen Niveau beherrschen. Es stützt sich auf die Darstellung der deutschen Orthografie im Rahmencurriculum Schreiben des Deutschen Volkshochschulverbands.

Abb. 2: Experimentelle Einführung in Zweifelsfälle der deutschen Grammatik

Didaktisch motivierte *grammis*-Module bauen auf der nachhaltigen Nutzung all dieser sich ergänzenden Inhalte auf und bereichern sie um Zusatzfunktionalitäten an, die zu vertiefend-explorierendem Lernen anregen. Das Online-Medium ermöglicht dabei Vermittlungsformate, die in einem klassischen Lehrwerk nicht möglich wären. Dazu gehören grafische Darstellungen, Audio- oder Video- Elemente. Audiodateien können z.B. für die Präsentation von authentischem mündlichem Sprachmaterial eingesetzt werden; mit Videos lassen sich dynamische grammatische Prozesse (z.B. temporale Abfolgen, Satz- oder Wortbildungsprozesse) darstellen. Zur Beförderung von „Forschendem/Sehendem Lernen“ sind in vielen Lernbausteinen digitale Ressourcen eingebunden, also insbesondere Korpora und Speziallexika. Eine eigenständige Recherche kann jedoch insbesondere für Schülerinnen und Schüler zu herausfordernd sein, weil die Informationsfülle leicht überfordernd wirken kann oder Abfrageschnittstellen nicht intuitiv nutzbar sind. Aus diesem Grund werden didaktisch angelegte Recherchen weitestgehend durch erklärende Texte oder Videos begleitet.

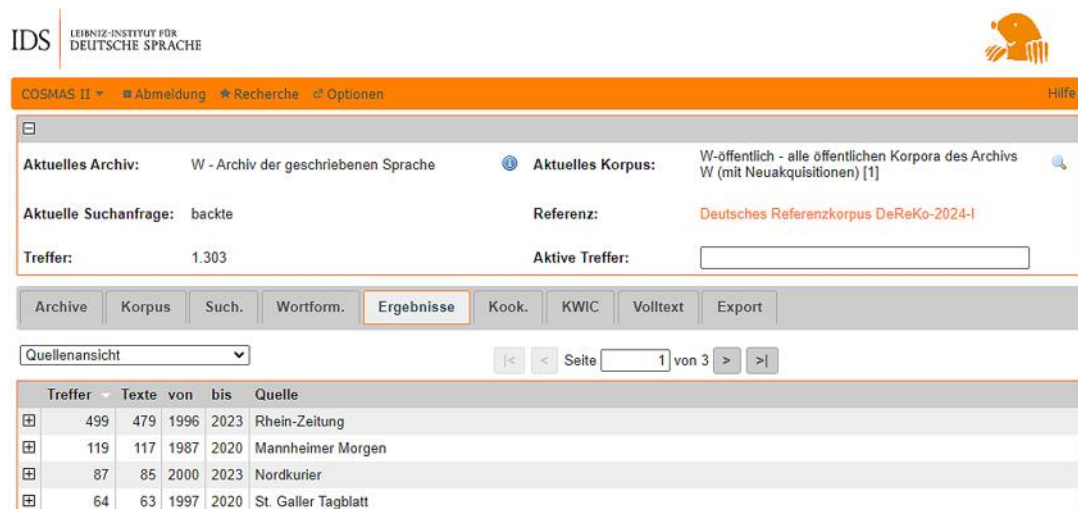

Abb. 3: Didaktische angelegte Korpus-Recherchen zu Zweifelsfällen

Flankierende Übungsaufgaben sind induktiv angelegt, d.h. sie starten mit exemplarischen Einzelfällen und leiten daraus allgemeinere Aussagen ab. Anstelle einer schablonenartigen Abarbeitung von theoretisch konstruierten Fällen kommt es dabei auf die Lösung authentischer Problemstellungen an. Wir unterscheiden Aufgabenformate und Aufgabentypen: Aufgabentypen haben ein bestimmtes Ziel, sie dienen beispielsweise zur Evaluation des bisher Gelernten, zur Übung, zur Vertiefung oder auch zur Reflexion. Bei Übungsaufgaben ist es wichtig, die Anforderungen ähnlich zu den Lerntexten zu formulieren, um eine gewisse Automatisierung der Anwendung zu erreichen. Transferaufgaben zielen darauf ab, neu erlerntes Wissen auf andere Bereiche auszudehnen, also zu abstrahieren. Wurden beispielsweise Akkusativobjekte und Dativobjekte bei zweistelligen Verben bereits eingeführt, kann eine Transferaufgabe die Objekte bei dreistelligen Verben thematisieren. Vor dem Transfer sollte eine Übungsphase erfolgen. „Gute Transferaufgaben thematisieren immer wieder den Vergleich mit vorher gelösten Aufgaben, fragen nach Gemeinsamkeiten und Unterschieden und machen die Schüler so auf analoge Strukturen einer Aufgabe aufmerksam. [...]“ (Budde et al. 2012: 205).

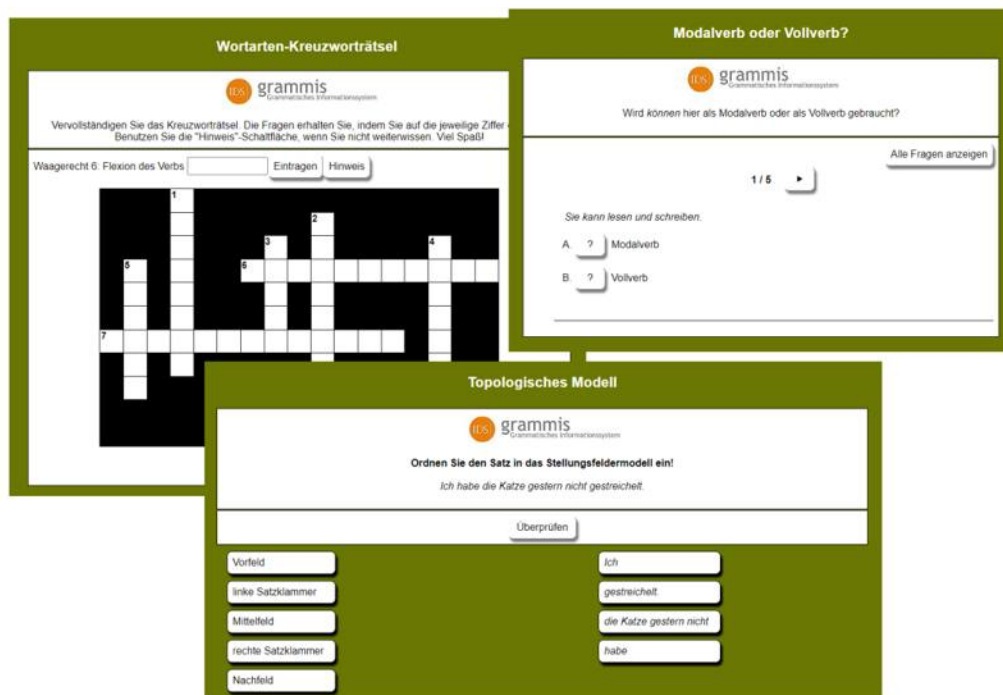

Abb. 4: Übungsaufgaben in *grammis*

Unter Aufgabenformat verstehen wir die Darbietungsform. Aufgabenformate lassen sich danach unterscheiden, ob sie eine oder mehrere feststehende Lösungen haben (geschlossene und halboffene Formate) oder ob je nach Situation oder Teilnehmer unterschiedliche Lösungen angemessen sein können (offene Formate).

Geschlossene und halboffene Formate lassen sich automatisiert auswerten und ermöglichen damit ein direktes Feedback; Abbildung 4 demonstriert die Einbettung in *grammis*-Lernbausteine.

4 Schlussbemerkung

Die Auseinandersetzung mit den grammatischen Mustern eines Sprachsystems ist sowohl in der Erstsprache (L1) als auch beim Erwerb von Zweit- bzw. Fremdsprachen (L2) die vielleicht größte Hürde. Entsprechend groß erscheint national wie international der Bedarf nach flexibel verfügbaren Ressourcen, die eine nachhaltig wirksame, nicht überlastende und weiterfördernde Beschäftigung mit strukturellem Sprachwissen ermöglichen.

Flankierende Lernformen, die auf soziales, kooperatives oder kommunikatives Lernen abzielen, sind in einem Online-Portal wie *grammis* nur mit einem gewissen Mehraufwand bzw. mit Abstrichen umzusetzen. Lernbegleitende Chat-Diskussionen müssten beispielsweise entweder zu fest vereinbarten Zeitpunkten (das würde Grundsätze der Niederschwelligkeit und Verfügbarkeit verletzen) oder aber asynchron stattfinden. Im letzteren Fall entstehen rasch Motivationshindernisse, da mangels unmittelbarer Rückmeldung selten kontinuierliche Diskurse entstehen. Hinzu kommt ein zu erwartender großer Moderationsaufwand. Als realistischere Möglichkeit, *grammis* sozial-kooperativ einzusetzen, erscheint das gemeinsame „forschende“ Erarbeiten von Wissen in Kleingruppen.

REFERENCES

1. Antonioli, Giorgio / Reinken, Niklas / Schneider, Roman (2023): *Grammis: Grammatik online, interaktiv und verständlich*. In: *Praxis Deutsch - Zeitschrift für den Deutschunterricht*, 302/2023. Hannover: Friedrich Verlag, 14-17.
2. Bredel, Ursula (2013): *Sprachbetrachtung und Grammatikunterricht*. Paderborn: Schöningh.
3. Braun, Christian (2011): *Grammatik (nicht) verstehen – Knackpunkte des Scheiterns*. In: Köpcke, Klaus-Michael / Ziegler, Arne (Hg.): *Grammatik - Lehren, Lernen, Verstehen. Zugänge zur Grammatik des Gegenwartsdeutschen*. Berlin, Boston: de Gruyter (2011), 37-49.
4. Budde, Monika / Riegler, Susanne / Wiprächtiger-Geppert, Maja (2012): *Sprachdidaktik*. 2. Aufl. Berlin: Akademie.
5. Council of Europe (2020): *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>

6. Döring, Sandra / Elsner, Daniela (2021): Grammatik für die Schule. Basisartikel. In: Döring, Sandra / Elsner, Daniela (Hg.): Grammatik für die Schule. Hamburg: Buske (29), S. 9–36.
7. Elsner, Daniela / Opitz, Andreas (2021): Epistemische Überzeugungen von Studierenden im Bereich Grammatik. In: Döring, Sandra / Elsner, Daniela (Hg.): Grammatik für die Schule. Hamburg: Buske (29), S. 37-49.
8. KMK (2020): Verzeichnis grundlegender grammatischer Fachausdrücke. Laut, Buchstabe, Wort und Satz. DOI: 10.14618/kmk_gra_fachausdruecke_2020.
9. Miege, Harald / Lehmann, Judith (Hg.) (2017): Forschendes Lernen: Wie die Lehre in Universität und Fachhochschule erneuert werden kann. Campus Verlag: Frankfurt am Main.
10. Reinmann, Gabi / Vohle, Frank (2021): Forschendes Sehen in der Studieneingangsphase. Ein Konzeptentwurf für die Nachverwertung von SCoRe. In: Impact Free – Journal für freie Bildungswissenschaftler (41).
11. Schneider, Roman / Lang, Christian (2022): Das grammatische Informationssystem grammis – Inhalte, Anwendungen und Perspektiven. In: Zeitschrift für germanistische Linguistik, 50 (2), 407-427. <https://doi.org/10.1515/zgl-2022-2060>.
12. Schneider, Roman / Schwinn, Horst (2014): Hypertext, Wissensnetz und Datenbank: Die Web-Informationssysteme Grammis und ProGr@mm. In: Ansichten und Einsichten. 50 Jahre Institut für Deutsche Sprache. Mannheim: IDS. 337-346.

ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ “ҚУТАДҒУ БИЛИГ” АСАРИДАГИ СОМАТИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ НЕМИСЧА ВА ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАЛАРИ ХУСУСИДА

Зоҳид Садиков, филология фанлари доктори, профессор (НамДУ)

ABOUT GERMAN AND ENGLISH TRANSLATIONS OF SOMATIC PHRASEOLOGISMS IN "KUTADG'U BILIG"

Zohid Yakubdhanovich Sadikov, Doctor Philological Sciences (NamSU)

АННОТАЦИЯ

Мақолада Юсуф Хос Ҳожиб “Қутадғу билиг” асаридаги таркиби инсон тана аъзолари иштирокида ясалган соматик фразеологизмларни немис ва инглиз тилларига таржима қилиш муаммолари, қўл қўйилган хато ва камчиликлар, таржима сифатида тўғрисида фикр юритилади

ABSTRACT

The article by Yusuf Khos Hajib talks about the problems of translating somatic phraseological units composed with the participation of human body organs into German and English, and also analyzes the errors and shortcomings of translators.

Юсуф Хос Ҳожиб “Қутадғу билиг” асари [1] даги таркиби инсон тана аъзоларига асосланган иборалар таржимаси ўзига хос хусусиятга эга. Асарда воқеъликни образли тасвирлаш, қаҳрамонлар ўзига хослигини таъминлаш мақсадида Юсуф Хос Ҳожиб турли хил иборалар, барқарор сўз бирикмаларидан маҳорат билан фойдаланган. Асарда қўлланилган фразеологик бирикмаларга хос хусусият уларнинг кўпчилигида инсон тана аъзоларини ифодаловчи сўзлар мавжудлигидир. Достондаги ана шундай ибораларни кўздан кечирилганда, уларнинг таркиби 130дан ортиғи – қўл, 80дан ортиғи – юз, 80га яқини – кўз, 50дан ортиғи – бош, 20га яқини – тил ва бошқа шу каби тана аъзолари воситасида яратилганлиги аниқланди. Жумладан, *бош* сўзи билан ясалган: *йарур эр башы (эр бошини ёради), башы тезгинур (боши айланади), иш башы (иш боши), баш ағрыг (бош оғриғи), оруң башлыг (оқ бошли)* кабиларни, инсон юзи воситасида ясалган: *исиг йузлуг (иссиқ юзли), қызғу меңиз(қизил*

юзли), қарартты меңиз(юзини қорайтирди, сарығ болды эң (юзи сарғайди) ларни мисол келтириш мумкин.

Таржимашуносликда бундай бирикмаларни қайта яратишнинг ўзига хослиги тўғрисида бир қатор тадқиқотлар амалга оширилган бўлса-да, хусусан мумтоз адабиётимиз намуналарини узоқ ва яқин хорижий тилларга ўгириш масаласи ҳали атрофлича тадқиқ қилинган, деб бўлмайди. Бу борада устоз профессор Ғ.Саломовнинг мана бу сўзлари эътиборга лойиқ: «Таржимада бирикманинг объектини ўрганиш уни қайси йўл билан таржима қилиш лозимлигини белгиловчи асосий омиллардан биридир. Чунончи, уни аниқ таржима қилиш керакми, ўзбекча муқобили ёки эквиваленти билан алмаштириш лозимми ёхуд бошқа йўллар билан акс эттириш маъқулми, деган масалаларни белгилашда бирикма объектининг аҳамияти катта: фразеология объекти уни қандай таржима қилиш кераклигини белгиловчи нарсадир» [2. 228]. Ҳар бир муаллиф ўз асарида шундай ибораларни ўзига хос услубда қўллар экан, уларни хорижий тилга ўгириш ҳам услубий қайта яратиш билан боғлиқ бўлган муайян муаммоларни келтириб чиқаради. Қадимги туркий тил билан XX аср бошларидаги немис тили ёки ўтган асарнинг 80-йилларидаги америка инглиз тилиси ўртасида ҳам миллий, ҳам тарихий жиҳатдан жуда катта тафовут бор. Таржимада эса, ушбу жиҳатларни инобатга олишга тўғри келади. “Қутадғу билиг”даги таркиби инсон тана аъзоларига асосланган ибораларнинг бир қисмини Европа тилларига айнан, сўзма-сўз таржима қилиш мумкин бўлса, бошқаларига махсус изоҳ бериш талаб қилинади. Айримларини айнан ўгириш сохта муқобилликка олиб келади. Қуйида таржимада қўлланилган тамойилларга тўхталамиз.

Табиийки, “Қутадғу билиг” ўз даври луғат хазинасини акс эттиради. Ундаги иборалар ҳам бундан мустасно эмас. Таркибида *инсон боши* иштирок этган ибораларни ҳозирги замон тилларидаги талқинларини кузатилганда, бир қадар таркибий ўзгаришлар бўлганлигини кўришимиз мумкин. Асарнинг “Сўзбоши Кунтуғди элиг тўғрисида” деб номланувчи бобида Кунтуғди элигнинг садоқатли, билимдон ёрдамчиларга муҳтожлиги таъкидланиб, жумладан шундай дейилади:

414. Қылумаз өзум бу камуғ эл ишин

Мәңәр әр кәрәк бир билир иш башы

Маъноси:

Менинг якка ўзим элнинг барча ишларини қила олмайман,

Менга барча ишнинг кўзини биладиган бир эр киши керак.

Аслиятдаги *билир иш башы* ҳозирги ўзбек тилидаги тавсифда *ишининг кўзини биладиган* кишига айланган. Фақатгина *бош* – *кўзга* ўзгартирилган. Аммо таржимадаги маъно аслиятга муқобил. Энди бунинг немисча таржимасига эътибор қаратайлик.

В.Радлов таржимаси:

339. Ich vermag nicht auszufuehren alle Angelegenheiten des Volkes,
Ich brauche einen Mann, der die Fuehrung der Geschaefte kennt.

(*Мен халқнинг барча юмушларини бажара олмайман,*

Менга иш юритишни биладиган эр киши керак.)

Таржимада аслиятдаги ибора англатган маъно ифодаланган. Бунда қадимги туркий тилдаги *билир иш башы* немисчага *der die Fuehrung der Geschäfte kennt* (иш юритишни биладиган) тарзида ўзгартирилган. Худди шундай тамойилни Р.Денкофф таржимасида ҳам учратишимиз мумкин. Америкалик таржимон бунинг *who can undertake important affairs on my behalf* (Яъни муҳим ишларимни бажариб, менга наф келтирадиган) деб таржима қилади (423-байт). Ибора таркибидаги инсон тана аъзоларидан бири бўлмиш *бош* сўзи ҳозирги ўзбек тилида *кўзга* айланган бўлса, немис ва инглизча ўғирмаларда умуман ишлатилмаган. Шунга қарамай, мазкур таржималарда аслиятдаги маъно сақланган.

“Қутадғу билиг”даги таркиби *бош* сўзи ёрдамида ясалган иборалар таржималарида аслият моҳиятини сақлаш билан бирга, уни ўқувчига янада тушунарли қилиш мақсадида *қўшимча образли сўзлар* киритилган ўринлар ҳам бор. Асарнинг “Тилнинг фазилати, фойда-зарарлари ҳақида сўзлайди” деб номланувчи бобида жумладан шундай байт бор:

170. Киши сөз билә қопты болды малик

Өгүш сөз башығ йәркә қылды күлик

Қ.Каримов табдили:

Киши сўз туфайли кўтарилади, малик бўлади,

Кўп сўз бошни ерга эгади.

В.Радлов таржимаси:

173. Durch Worte erhoben sich die Menschen, wurden Fürsten,
Viele Worte brachten den Helden Haupt zur Erde.

(*Инсон сўзлари билан шоҳ бўлди,*

Кўп сўзлар қаҳрамоннинг бошини ерга туширди.) [3]

Немисча таржимада матн сифатига путур етказадиган ҳижжавийлик, яъни аслиятда нима бўлса, шуни оқизмай-томизмай таржима матнига ўтказиш тамойили *кўзга* ташланади. Аслиятда Юсуф Хос Ҳожиб “Өгүш сөз” деганда

сергаплик, ортиқча сўзлашни назарда тутати. Буни немис тилига айнан *Viele Worte* (кўп сўзлар) тарзида бериш унчалик тўғри эмас. Аслида немисларда бундай ҳолларда *“schwatzhaft”* [198. 17] (болтливость - ортиқча сўзлаш) сўзи қўлланилади. Бундан ташқари *“башыг йэркә қылды күлик”*ни немис тилига *“Das Haupt sinken lassen”* [198. 409.] (бошни қуйи солмоқ, мулзам бўлмоқ) варианты билан ўгирилса мақсадга мувофиқ бўларди. Немисча таржимадаги камчиликлар асарнинг инглизча нашрида тузатилган. Ушбу байтни Р.Денкофф қуйидагича ўгирган:

161. A man may rise to be king by means of speech, but to many words may cast down his head as a shadow to the ground.

(Инсон сўзи туфайли шоҳ даражасига кўтарилади, лекин ортиқча сўзлаш эса, киши бошини соя каби ерга туширади.) [4]

Р.Денкофф аслиятни таржима ўқувчисига янада яқинлаштириш мақсадида ортиқча сўзлаш натижасида қуйи эгилган бошни худди ерда чалқанча кўринишда ётган унинг соясига ўхшатади. Бошқача қилиб айтганда таржима матнига яна бир образли сўз олиб киради. Бу ҳам таржимадаги ўзига хос бир ижобий тамойил.

“Қутадғу билиг” билан унинг ҳозирги ўзбекча табдили, айниқса, немисча ва инглизча таржималари ўртасидаги адабий-лисоний тафовут хусусан таркибида *инсон юзи* иштирокида ясалган бирикмаларни қайта яратишда яққол кўзга ташланади. Асарнинг “Ойтўлди Кунтуғди элиг хизматига киришини айтади” деб аталувчи бобда шундай дейилади:

469. Неку тэр эшит эмди билги теңиз

Сөзин бэркитур эмди қызғу меңиз

Маъноси:

Билими денгиз (каби кенг) киши нима дейди, эшит,

Сўзини сир тутувчи ёруғ юзли киши.

Қаюм Каримов аслиятдаги *қызғу меңиз* бирикмасини *ёруғ юзли* тарзида беради. Бу тўғри. Чунки уни айнан, сўзма-сўз ўгириб бўлмайди. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да *юзи қизармоқ* шундай изоҳланади: “Юзи қизармоқ ножўя, номақбул хатти-ҳаракат, қилмиши, айби, учун бирор кимса олдида хижолат тортмоқ, уялмоқ, ўсал бўлмоқ, юзи шувут бўлмоқ маъноларини англатади” [5. 570]. Афсуски В.Радлов ана шу жиҳатни англаб етмаганлиги боис, қуйидаги янглиш таржимани амалга оширади:

450. Höre da spricht, dessen Wissen ein Meer ist!

Er spricht purrende Worte, sieht man sie, rötet sich das Antlitz.

(Билими денгиз гапларини эшитгин!)

*У фойдали гапларни айтади, унга қараган кишининг юзлари қизаради
(Яъни уялиб кетади.)*

Немис мутаржими бу ўринда яна сохта муқобил домига тушиб қолган. Чунки қадимги туркий қызғу меңиз бирикмасини у сўзма-сўз таржима қилиб қўйган. Натижада, китобхон кўз ўнгида Юсуф Хос Ҳожиб айтмоқчи бўлган ёруғ юзли киши сиймоси эмас, балки, қилган ишидан уялиб қолган одам тасвирланган. Инглизча таржимада ана шу ўрин тушириб қолдирилган.

REFERENCES:

1. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг. Ҳозирги ўзбек тилига тавсиф Қ.Каримовники. – Тошкент: Фан, 1971.
2. Саломов Ғ. Таржима ташвишлари. – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1983. - 190 б.
3. Kutadku Bilik des Jusuf Chass Hadschib aus Balasagun. Text und Übersetzung nach den Handschriften von Wien und Kairo. Herausgegeben von Dr. W.Radloff. - St. Petersburg, 1910. - 560 S.
4. Yusuf Khass Hajib, Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig): A Turko-Islamic Mirror for Princes, translated, with an introduction and notes, by Robert Dankoff. - Chicago-London: University of Chicago Press, 1983. - 281 p.
5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2 томлик- Москва: Рус тили, 1981. Т.1. - 631 б.

USBKISTANDEUTSCH: EIN LAND, EINE VARIETÄT? SPRACHBIOGRAPHIEN UND -IDENTITÄTEN DES USBKISTANDEUT- SCHEN

Katharina Dück,
Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS), Mannheim

ABSTRACT DEUTSCH

Das Usbekistandeutsche ist historisch durch mehrere qualitativ unterschiedliche Migrationsphasen gekennzeichnet, die ab Mitte des 19. Jahrhunderts in mehreren Einwanderungen einsetzen. Die ersten Deutschen, die sich auf dem Gebiet des heutigen Usbekistans ansiedelten, stammten aus dem Baltikum. Die Mehrzahl der Usbekistandeutschen sind Nachfahren der 1941 aus dem europäischen Teil der ehemaligen Sowjetunion deportierten Deutschen. Seit den 1990er Jahren sind viele Deutschstämmige nach Deutschland oder in andere Staaten der ehemaligen Sowjetunion ausgewandert, so dass heute nur noch rund 4.000 (Stand: 2018) ethnisch Deutsche in Usbekistan leben. Dies heißt jedoch nicht, dass sie alle auch Deutsch sprechen.

Im Vortrag wird zum einen ein historischer Überblick gegeben sowie die gegenwärtige soziolinguistische Situation der germanophonen Minderheit in Usbekistan vorgestellt. Zum anderen wird aus aktuellen Erhebungen durch die Vortragende mit Sprecherinnen und Sprechern des Usbekistandeutschen in Taschkent, Gazalkent und Samarkand (2023) berichtet, die im Rahmen des Forschungsprojekts „Sprachminderheiten- und Mehrsprachigkeitskonstellationen unter Beteiligung des Deutschen“ am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS) und in Kooperation mit der Pädagogischen Universität Chirchik durchgeführt wurden. Die Datenerhebungen fanden in Form von formellen, leitfadengestützte Interviews zu Sprachbiographie, Sprachkompetenzen, Spracheinstellungen sowie Sprachwahrnehmungen statt. Im Beitrag werden erste Ergebnisse präsentiert und den Fragen nachgegangen, wie Sprecherinnen und Sprecher der noch lebenden Erlebnisgeneration sowie zwei Nachkommengenerationen über ihre sprachliche Situation reflektieren und wie sie eine länderübergreifende sprachliche Identität in einem sehr spezifischen mehrsprachigen Kontext konstruieren.

Schlüsselwörter: Usbekistandeutsch, Mehrsprachigkeit, Sprachbiographie, Sprachidentität

UZBEK GERMAN: ONE COUNTRY, ONE VARIETY?

LANGUAGE BIOGRAPHIES AND IDENTITIES OF UZBEKISTANI GERMAN

Katharina Dück,

Leibniz Institute for the German Language (IDS), Mannheim

ABSTRACT ENGLISH

Historically, Uzbek Germans are characterised by several qualitatively different migration phases, which began in the middle of the 19th century with several immigrations. The first Germans settled on the territory of Uzbekistan and came from the Baltic states. The majority of Uzbek Germans are descendants of those Germans who were deported from the European part of the former Soviet Union in 1941. Since the 1990s, many ethnic Germans have emigrated to Germany or other states of the former Soviet Union. Today, only around 8,000 ethnic Germans (as of 2018) still live in Uzbekistan, but this does not mean that they speak German.

The presentation will provide a historical overview and present the current socio-linguistic situation of the German-speaking minority in Uzbekistan. On the other hand, it will report on current surveys conducted by the speaker with speakers of Uzbek German in Tashkent, Gazalkent and Samarkand (2023) as part of the research project "Language minorities and multilingualism constellations involving German" at the Leibniz Institute for the German Language (IDS) and in cooperation with Chirchik Pedagogical University. The data was collected in the form of formal, guided interviews on language biography, language skills, language attitudes and language perceptions. The contribution presents the first results and explores the questions of how speakers of the surviving generation and two descendant generations reflect on their linguistic situation and how they construct a transnational linguistic identity in a very specific multilingual context.

Keywords: Uzbekistani German, multilingualism, language biographies, language identity

1. Einleitung

Im Rahmen des Projekts „Sprachminderheiten- und Mehrsprachigkeitskonstellationen unter Beteiligung des Deutschen“ wird am Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS) unter anderem die Stellung des Deutschen als Minderheitensprache in sogenannten ‚Sprachinseln‘ weltweit untersucht. Zu diesem Zweck werden seit 2017 in verschiedenen bislang weniger untersuchten Sprachminderheitsgebieten neue Erhebungen durchgeführt und Sprachaufnahmen gemacht. Ein Erhebungsschwerpunkt

sind Länder der Nachfolgestaaten der Sowjetunion wie Aserbaidschan und Georgien im Südkaukasus (Dück 2020), Lettland im Baltikum (Marten 2021) sowie Kasachstan und Usbekistan (Dück im Ersch.). Die Datenerhebung in Usbekistan kam aufgrund der Kooperation zwischen dem IDS und sieben usbekischen Universitäten (Staatliche Pädagogische Universität Chirchik, Usbekische Staatliche Universität für Weltsprachen Taschkent, Staatliches Institut für Fremdsprachen Samarkand, Nationale Universität Usbekistan (Taschkent), Staatliche Universität Buchera, Staatliche Universität Fergana, Staatliche Universität Namangan) zustande und ermöglichte erste Sprachaufnahmen mit Usbekistandeutschen in Taschkent, Samarkand und Gazalkent, deren Sprachbiografien und -identitäten im nachstehenden Beitrag vorgestellt werden. Dabei wird auch der Frage nachgegangen, welche Varietät(en) des Deutschen die deutschsprachige Minderheit in Usbekistan spricht.

2. Historischer Überblick und Porträt der Usbekistandeutschen

Das Usbekistandeutsche ist historisch durch mehrere qualitativ unterschiedliche Migrationsphasen gekennzeichnet, die spätestens ab Mitte des 19. Jahrhunderts in mehreren Einwanderungen einsetzen.¹ Die ersten Deutschen, die sich auf dem Gebiet des heutigen Usbekistans dauerhaft niederließen, waren Militärs, Verwaltungsangestellte, Händler sowie Akademiker; sie stammten aus dem Baltikum, siedelten vor allem in größeren Städten wie Taschkent oder Samarkand und standen seinerzeit nicht selten in russischen Diensten (Inoyatova 2020, 17f.). Eine weitere Einwanderungsphase setzte Ende des 19. Jahrhunderts ein: In dieser Zeit kamen vor allem deutsche Bauern aus dem Russischen Reich, die 14 Kolonien gründeten (ebd., 18). Davon wurden sieben² Kolonien (ebd.) von Mennoniten aus dem Wolga- und Molotschnagebiet (Längin 1991, 115) gegründet, die 1880/81 nach Turkestan kamen. Unter den 14 Kolonien zählten auch fünf lutherische sowie zwei Siedlungen unterschiedlicher Konfessionen. 1897 lebten in Turkestan³ 3.800 Deutsche; 1917 war ihre Zahl bereits auf 8.500 angewachsen (Inoyatova 2020, 18; Rachimov 2019, 68) und 1939 lebten in Usbekistan etwa 10.000 Deutsche ((Inoyatova 2020, 22).

Im Rahmen der Auflösung deutscher Siedlungen und der Deportation ihrer Einwohner aus dem europäischen Teil der ehemaligen Sowjetunion kamen 1941 2.800 Deutsche nach Usbekistan (südlich von Taschkent) (ebd.). 1942 wurden alle Deutschstämmigen in Usbekistan aus zentralen Städten in abgelegene ländliche Ge-

¹ Die ersten Nennungen von ethnisch Deutschen in Turkestan sind zwar bereits ab dem 15. Jhd. (bis zum 19. Jhd.) belegt, doch waren die meisten dieser recht überschaubaren Zahl der Deutschen Forscher, Diplomaten, Militärangestellte, Ingenieure usw., die zudem nach Ausführung ihrer Dienste Turkestan wieder verlassen haben (Inoyatova 2020, 17).

² Eine der sieben Kolonien, Ak-Metschetj (Weiße Moschee), wurde von Mennoniten auf dem Gebiet Chiva 1884 gegründet (Inoyatova 2020, 18; Längin 1991, 116).

³ Bis 1924 wurden die heutigen mittelasiatischen Republiken Kirgisistan, Usbekistan, Turkmenistan, Tadschikistan, Kasachstan (südlicher Teil) und andere Regionen unter Turkestan zusammengefasst (Längin 1991, 118).

biete umgesiedelt (ebd., 23). Anschließend (1945-1950) wurden die meisten von ihnen in Arbeitslager interniert (ebd.). Das Ende der Benachteiligung und Diskriminierung der Deutschen wurde auf dem Gebiet der Sowjetunion 1972 offiziell beendet. Seit dieser Zeit konnten zahlreiche Zuwanderungen ethnisch Deutscher aus anderen Staaten der ehemaligen Sowjetunion wie aus Kasachstan, Kirgisistan oder auch Russland beobachtet werden (ebd.). Ende der 1980er Jahre lebten in Usbekistan rund 40.000 Deutsche (bmi 2018, 139). Seit den 1990er Jahren sind viele Deutschstämmige nach Deutschland oder in andere Staaten der ehemaligen Sowjetunion ausgewandert. Am 1.1.2018 wurden vom Statistischen Bundesamt Usbekistan noch 4.124 usbekische Staatsbürger deutscher Volkszugehörigkeit in Usbekistan erfasst (Inoyatova 2020, S. 28). Dies heißt jedoch nicht, dass sie Deutsch oder eine Varietät des Deutschen sprechen.

Auch wenn die Bezeichnung Usbekistandeutsche eine homogene Gruppe suggeriert, so zeigt allein der historische Überblick mehrere voneinander zu unterscheidende Sprechergruppen, die unter diesem Begriff heute subsummiert werden können, weil sie historisch zusammengewachsen sind. Ihre gesprochenen Sprachen unterscheiden sich indes wesentlich voneinander. Die beiden wichtigsten Gruppen für diejenigen, die den nachstehenden Untersuchungen zugrunde liegen, gehen zum einen auf die deutschen Siedler unterschiedlicher Konfessionen zurück, die ab Ende des 19. Jhs. in der Regel als Landwirte, Handwerker, Winzer und Viehzüchter waren, sowohl aus dem deutschen Staatenverbund als auch und vor allem aus dem europäischen Teil des Russischen Reichs nach Turkestan emigrierten. Zum anderen konnten einige Nachkommen derjenigen ethnisch Deutschen erfasst werden, die ab den 1970er Jahren nach Usbekistan aus anderen Staaten der Sowjetunion eingewandert waren.

So gilt es im Folgenden diese beiden Gruppen innerhalb der Usbekistandeutschen zu unterscheiden, gleichzeitig aber auch Gemeinsamkeiten in Bezug auf Sprachbiographien sowie Sprachidentitäten aufzuzeigen und auch die Folgen des Sprachkontakts für die Sprecherinnen und Sprecher zu beleuchten, die in der Stadt leben, im Vergleich zu denjenigen, die auf dem Land leben. Gleichzeitig versuchen die Nachfahren eine deutsche Erinnerungskultur und damit ihre deutsche Sprache aufrechtzuerhalten.

3. Datenerhebung und Aufnahmedesign

Über deutschsprachige Minderheiten in Mittel- und Osteuropa gibt es im Allgemeinen bereits zahlreiche Studien.⁴ Die Erforschung deutscher Varietäten in Usbe-

⁴ Neben Arbeiten über Deutsche in der Ukraine (vgl. Hvozdyak 2008, insbesondere für die Transkarpatien-Ukraine siehe Melika 2002), in Ungarn (vgl. Knipf-Komlósi/Müller 2021; Knipf-Komlósi 2008), in Polen (vgl. Lasatowicz/Weger 2008), in Tschechien (vgl. Dovalil 2017; Tišerova 2008) oder in Rumänien (vgl. Bottesch 2008; Scheurin-

kistan stellt in der sprachwissenschaftlichen Forschung bis heute ein Desiderat dar. Diese Datenlücke in der Sprachkontaktforschung sowie der Variationslinguistik sollen im Rahmen des Projekts geschlossen werden, indem aktuelle Sprachdaten gesammelt und ausgewertet werden.

So wurden erstmals 2023 zunächst Sprachdaten von sieben Angehörigen der traditionellen deutschen Minderheit in Taschkent, Samarkand und Gazalkent auf der Grundlage formeller, leitfadengestützter Interviews in Form von Fragebögen⁵ sowie Bildbeschreibungen auf Audio aufgenommen. Es wurden sowohl sprachbiografische Daten erfasst als auch die Probanden hinsichtlich ihrer Sprachkompetenzen im Deutschen bzw. in Varietäten des Deutschen, Russischen und Usbekischen, ihrer jeweiligen Spracheinstellungen⁶ sowie der sozialen, kulturellen und medialen Situierung befragt, um Aussagen zum Zusammenhang von Sprache und Identitätskonstruktion sowie Auswirkungen von Migration und Repression auf Spracherwerb und Mehrsprachigkeit treffen zu können. Allen Informanten gemeinsam sind Sprachkompetenzen in einer deutschen Varietät sowie eine familiengeschichtliche Verknüpfung mit den Deutschen in Usbekistan.

Heterogen ist die Gruppe hinsichtlich ihres Bildungsgrades, der Kommunikationssprache in der Familie, der als „native language“ („Muttersprache“) bezeichneten Sprache und vor allem im Hinblick auf ihren sozialen Sprachkontext, wobei die Kultur- und Sprachrepressionen⁷ seit den 1930er Jahren in der ehemaligen Sowjetunion auf alle Befragten ähnlich massive Eindrücke hinterlassen haben. Somit wurde der Forschungsbereich eng im Sinne der Gruppe, weit im Sinne ihrer inneren Diversität gefasst, um differenzierte Aussagen zu Sprachkontakt, Sprachkompetenzen, Spracheinstellungen, Selbst- und Fremdbewertung von Sprache und Identität treffen zu können. Von besonderem Interesse bei der Auswertung der Daten sind die Identitätskonstruktionen mittels Sprache bei der genannten Minderheitengruppe im reziproken Spannungsverhältnis von Selbstsein/Selbsterleben und Fremdwahrnehmung im Kontext von Mehrheits- bzw. Empfängerengesellschaft sowie der Rolle ihrer Sprache.

Die Interviews fanden meist in Räumlichkeiten statt, die von den Informanten selbst gewählt wurden, um eine möglichst entspannte Atmosphäre zu gewährleisten. Folglich waren die Orte meist Privatwohnungen oder -häuser Vereinsräumlichkeiten

ger 2010, insbesondere für das Banatschwäbische siehe Scheuringer 2016) sind vor allem Arbeiten von Berend (2011), Berend/Jedig (1991), Berend/Riehl (2008) und Rosenberg (1994) zu nennen, die sich hauptsächlich den russisch-deutschen Dialekten in Russland bzw. der ehemaligen Sowjetunion widmen.

⁵ Angelehnt an Albert/Marx 2010 unter Berücksichtigung von Nortier 2008.

⁶ Die Befragungen im Bereich der Spracheinstellungen folgen den Themen von Gärtig/Plewnia/Rothe 2010 sowie Plewnia/Rothe 2012, 9-118.

⁷ 1929 wurde in allen Teilen der Sowjetunion die russische Sprache als einzig (im öffentlichen Leben) zu gebrauchende Sprache durchgesetzt und ab 1931 z.T. auch sträflich verfolgt.

der Kulturzentren den Deutschen „Wiedergeburt“. Zwar fanden deswegen die Gespräche nicht immer unter vier Augen statt und ohne eine straffe immer gleiche Befragungssituation (manche Fragen mussten zurückgestellt oder vorgezogen werden), aber auf diese Weise konnte einerseits eine zwanglose Situation und andererseits eine hohe Kooperation der Informanten gewährleistet werden. Bislang beläuft sich der Datenumfang auf rund 5 Stunden Audiomaterial von sieben Informanten, unter denen die älteste Informantin 1951 und die jüngste 2004 geboren wurde.

6. Sprachvarietäten der Usbekistandeutschen

Aus den in Abschnitt 2 ausgeführten Darlegungen, ergeben sich auch auf sprachlicher Ebene mindestens zwei voneinander zu unterscheidende Sprechergruppen innerhalb der Usbekistandeutschen: Die größere Sprechergruppe zeigt (in unterschiedlichem Umfang) vorhandene Kompetenzen in einer dialektalen Varietät, die andere spricht in einem umgangssprachlichen Standarddeutsch. Nach Deportationen und der Auflösung deutscher Siedlungen in den 1940er (wie oben beschrieben) kamen die Deutschen nicht selten in usbekisch-russisch-deutsch gemischte Siedlungen, wo sie mindestens bis zur Aufhebung der Sonderkommandantur mit monatlicher Meldepflicht lebten. Hier kamen auch diejenigen Deutschen, wie bsp. die Mennoniten, nicht selten zum ersten Mal mit anderen sogenannten russlanddeutschen⁸ Dialekten (vgl. Berend 2011) in Kontakt. Davon konnte das Wolhyniendeutsche, das Schwäbische von zwei Kaukasiendeutschen, das Wolgadeutsche sowie umgangssprachliche standardnahe Varietäten von Deutschen mit Vorfahren in Wolhynien, der Krim und einer deutschen Siedlung in der Nähe von Kiew aufgezeichnet werden.

Bei den Angehörigen der Generation I (1948-1973) der Gruppe, verhält es sich in den meisten Fällen so, dass L1 meist eine russlanddeutsche Varietät der Eltern ist. L2 ist dann meistens Russisch. L3 ist bei dieser Gruppe meistens das Usbekische, das allerdings nur von der Hälfte der Probanden gesprochen wird. Die meisten geben an, Usbekisch lediglich zu verstehen. Bei den Sprecherinnen und Sprecher der Generation II (1974-1999) und III (2000-) ist L1 Russisch und L2 Deutsch, das sowohl in der Familie als auch systematisch in der Schule, bzw. Goethe-Institut, und/oder Studium erworben wurde. Darüber hinaus haben die Informantinnen dieser Generation gut ausgebaute Kenntnisse des Usbekischen sowie des Englischen.

Was allen Informantinnen und Informanten gemein ist, sind sehr gute Kenntnisse des Russischen, was auf der Tatsache beruht, dass in allen Staaten der ehemali-

⁸ Der heute gebräuchliche Begriff des *Russlanddeutschen* ist irreführend und nicht unproblematisch: Er wurde in der Zwischenkriegszeit als Teil des völkischen Diskurses der Weimarer Republik gebildet und durch deutsche Migranten aus Russland bzw. der Sowjetunion geprägt. Vgl. dazu Petersen/Weger (2017).

gen Sowjetunion Russisch ‚Lingua franca‘ war und bis heute in vielen zentralen Bereichen die Russische Sprache eine bedeutende Rolle einnimmt.

Erst nach dem Zerfall der Sowjetunion wurde vermehrt die jeweilige Landessprache wie Usbekisch (oder Kasachisch, Georgisch, Aserbaidschanisch usw.) gesprochen; vornehmlich jedoch erst einmal im familiären Rahmen. In der Öffentlichkeit wurde bis in die 1990er Jahre von den ersten beiden Generationen Russisch vornehmlich gesprochen. Mit dem Ende der Sprachrepressionspolitik, die mit dem Ende der Sowjetunion 1991 zusammenfällt, werden ab 1992 schließlich auch die jeweiligen Familiensprachen immer häufiger in der Öffentlichkeit gebraucht und so kommt auch dem Usbekischen in den ethnisch deutschen Familien eine immer größere Rolle zu.

Und so wundert es kaum, dass auf die Frage danach mit welcher Sprache sich die Sprecherinnen und Sprecher am wohlsten fühlten, rund die Hälfte mit „Russisch“ und die andere Hälfte mit „Deutsch und Russisch“ antworten. Lediglich eine Person nennt „Deutsch“. Auf die Frage nach der Muttersprache dagegen antworten alle Probandinnen und Probanden mit „Deutsch“, wobei eine Sprecherin drei Sprachen (Deutsch, Russisch, Tatarisch) und ein Sprecher zwei Sprachen (Deutsch und Russisch) angeben. Dabei scheint der Wert der deutschen ideell vergeben zu werden, während der Wert der russischen Sprache nach der vorhandenen Kompetenz verteilt wird.

Dem scheint die Selbst- und Fremdwahrnehmung zu entsprechen: Bis auf zwei Sprecherinnen zählen sich alle der Gruppe der Deutschen zu, wenn man sie nach ihrer Zugehörigkeit fragt. Die beiden anderen zählen sich der Gruppe der „Gemischten“ oder den „Internationalen“ zu. Dies ist deckungsgleich mit den Antworten auf die Frage nach der Fremdwahrnehmung: Während diejenigen, die sich selbst der Gruppe der „Deutschen“ zuordnen dies auch von ihrer Umgebung gespiegelt bekommen, antworten die beiden Frauen, deren Selbstwahrnehmung nicht deutsch wahr mit „Russisch/Tadschikisch/Türkisch“ und „Usbekisch“. Bei diesen beiden Informantinnen scheinen andere Marker für die Identitätszuweisung eine Rolle zu spielen als die (deutsche) Sprache.

Aus der Gruppe des zahlenmäßig kleinsten Teils der Usbekistandeutschen, also den Nachfahren jener, die sich bereits ab Mitte des 19. Jhs. als Militärs, Händler und Akademiker in Metropolen niedergelassen und sich assimiliert haben, konnten bisher noch keine Aufnahmen gemacht und somit können auch keine konkreten Aussagen über Angehörige dieser Gruppe getroffen werden.

Die traditionelle deutsche Minderheit in Usbekistan kann zudem in Sprecherinnen und Sprecher unterschieden werden, die auf dem Land leben, von diejeni-

gen, die in der Stadt leben. Diejenigen, die in der Stadt leben haben mehr Angebote, die deutsche Sprache auch außerhalb der Familie (systematisch) zu erlernen und in Vereinen wie den Deutschen Kulturzentren „Wiedergeburt“ Kurse zu Sitten und Gebräuche der Deutschen zu belegen, wie Chor, Tanzgruppen, Strick- und Häkelkurse usw. So hat beispielsweise allein das Deutsche Kulturzentrum „Wiedergeburt“ in Samarkand 15 solcher Kreise. Wobei in den Räumen (außerhalb der Deutschkurse) vornehmlich Russisch gesprochen wird. Darin unterscheiden sich die vier Deutschen Kulturzentren des Landes nicht.

Auf dem Land (Gazalkent) dagegen konnte auch außerhalb des Gottesdienstes in der deutschen Community immer wieder die Kommunikation in deutscher Sprache beobachtet werden. Es werden deutsche Gerichte zubereitet und deutsche Sitten und Bräuche ausgeübt wie Formen des Gottesdienstes, wobei der Gottesdienst in russischer Sprache gehalten wird. Vor wenigen Jahren wurde er noch in deutscher Sprache geführt. Das Zusammenleben der deutschen ‚Community‘ in Gazalkent ist hoch und beruht zum einen auf einem solidarischem Tauschsystem und zum anderen auf einer Molkerei, die von einem ethnisch Deutschen betrieben wird, und in der viele ethnisch Deutsche wiederum Anstellung gefunden haben.

4. Resümee

Wie wir gesehen haben, sind die ‚Usbekistandeutschen‘ keine homogene ‚Community‘ der deutschsprachigen Minderheit in Usbekistan. Es gibt vor allem große Differenzen zwischen Usbekistandeutschen, die in Städten wie Taschkent und Samarkand leben und Zugang zu den Angeboten der Kulturzentren sowie zu Bildungseinrichtungen haben und denjenigen, die auf dem Land „isoliert“ leben, so dass sich unterschiedliche deutsche ‚Communities‘ in den Metropolen und auf dem Land ausbilden und zum Teil auch keine Kenntnis über die Existenz der jeweils anderen haben. Dabei gibt es Formen der Sprach- und Kulturpflege sowohl in den Metropolen als auch auf dem Land, auch wenn sich sowohl Umfang als auch Inhalt von sogenannter „deutscher Kultur“ und „deutscher Sprache“ unterscheiden.

Vor allem in den Städten wie Taschkent, Samarkand, Buchera und Fergana gibt es mit Unterstützung der Kulturzentren „Wiedergeburt“ sowie in kleinerem Umfang der Evangelisch-Lutherische Kirche Versuche eines Community-Aufbaus, bzw. einer Wiederbelebung, wobei diese hier vor allem in Ausübung von Sitten, Gebräuche und Riten mündet, während der deutschen Sprache eine nachgestellte Rolle beigemessen wird. Kenntnisse über die Geschichte, die unterschiedlichen Gruppen der traditionellen deutschen Minderheit in Usbekistan und der von ihnen gesprochenen Varietäten sind wenig bis nicht vorhanden.

REFERENCES

- Albert, Ruth/Marx, Nicole (2010): Empirisches Arbeiten in Linguistik und Sprachlehrforschung. Anleitung zu quantitativen Studien von der Planungsphase bis zum Forschungsbericht. Tübingen: Narr. <doi.org/10.1515/zfal-2019-2009>.
- Berend, Nina (2011): Russlanddeutsches Dialektbuch. Die Herkunft, Entstehung und Vielfalt einer ehemals blühenden Sprachlandschaft weit außerhalb des geschlossenen deutschen Sprachgebiets. Halle an der Saale: Projekte-Verlag Cornelius.
- Berend, Nina/Jedig, Hugo (1991): Deutsche Mundarten in der Sowjetunion. Geschichte der Forschung und Bibliographie (= Schriftenreihe der Kommission für ostdeutsche Volkskunde in der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde 53). Marburg: Elwert.
- Berend, Nina/Riehl, Claudia Maria (2008): Russland. In: Eichinger, Ludwig M./Plewnia, Albrecht/ Riehl, Claudia Maria (Hg.), 17–58.
- Bottesch, Johanna (2008): Rumänien. In: Eichinger, Ludwig M./Plewnia, Albrecht/ Riehl, Claudia Maria (Hg.), 329–392.
- Bundesministerium des Inneren für Bau und Heimat (BMI) (2018): Deutsche Minderheiten stellen sich vor. Berlin: Zarbock.
- Dovalil, Vít (2017): Deutsch in Tschechien als aktuelles bildungspolitisches Problem. In: Zhu, Jianhua/Zhao, Jin/Szurawitzki, Michael (Hg.): Akten des XIII. Internationalen Germanistenkongresses Shanghai 2015 – Germanistik zwischen Tradition und Innovation. Band 5. Frankfurt/Main u.a: Peter Lang, 93–98.
- Dück, Katharina (2020): Wer spricht Deutsch im Kaukasus? Zur Bedeutung der deutschen Sprache sowie ihrer Verknüpfung mit der ethnischen Identität bei Usbekistan-deutschen. In: Sprachreport 1/2020, S. 14–22.
- Dück, Katharina (im Ersch.): Wer spricht Deutsch in Usbekistan? In: Sprachreport 2024.
- Gärtig, Anne-Kathrin/Plewnia, Albrecht/Rothe, Astrid (2010): Wie Menschen in Deutschland über Sprache denken. Ergebnisse einer bundesweiten Repräsentativerhebung zu aktuellen Spracheinstellungen (=amades – Arbeitspapiere und Materialien zur deutschen Sprache 40). Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. <doi.org/10.1515/9783110731958-011>.
- Hvozdyak, Olga (2008): Ukraine. In: Eichinger, Ludwig M./Plewnia, Albrecht/ Riehl, Claudia Maria (Hg.), 83–144.
- Inoyatova, Dilaram Maniglievna (2020): Istorija nemezkoj diaspori Uzbekistana (vtoraja polovina XIX – nachalo XXI veka) (Dissertation). Nationale Universität Usbekistan, Tashkent.

- Knipf-Komlósi, Elisabeth (2008): Ungarn. In: Eichinger, Ludwig M./Plewnia, Albrecht/ Riehl, Claudia Maria (Hg.), 265–328.
- Knipf-Komlósi, Elisabeth/Müller, Márta (Hg.) (2021): Spracheinstellungen, Sprach-
erhalt durch Schule, Identität. Neuere Untersuchungen zu Sprache der Ungarndeut-
schen (= Budapest Beiträge zur Germanistik. Schriftenreihe des germanistischen
Instituts der Loránd-Eötvös-Universität Budapest 83). Budapest: ELTE Germanis-
ztikai Intézet.
- Längin, Bernd G. (1991): Die Russlanddeutschen unter Doppeladler und Sowjetstern.
Städte, Landschaften und Menschen auf alten Fotos. Augsburg: Weltbild.
- Lasatowicz, Maria Katarzyna/Weger, Tobias (2008): Polen. In: Eichinger, Ludwig
M./Plewnia, Albrecht/ Riehl, Claudia Maria (Hg.), 145–170.
- Marten, Heiko F. (2021): Die Stellung des Deutschen im Baltikum: Linguistic Lands-
capes, gesellschaftliche Funktionen und Perspektiven für die Nutzung im Sprachmar-
keting. In: Ziegler, Evelyn / Marten, Heiko F.: Linguistic Landscapes im deutsch-
sprachigen Kontext. Forschungsperspektiven, Methoden und Anwendungsmöglich-
keiten. (= forum ANGEWANDTE LINGUISTIK 65). Berlin et al.: Lang. S. 263–
300.
- Melika, Georg (2002): Die Deutschen der Transkarpatien-Ukraine. Entstehung, Ent-
wicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im multiethnischen Raum. Marburg:
Elwert.
- Nortier, Jacomine (2008): Types and sources of bilingual data. In: Wei, Li/Moyer,
Melissa (Hg.): The Blackwell Guide to Research Methods in Bilingualism and Multi-
lingualism. Malden, MA u.a.: Blackwell, 35–52.
<doi.org/10.1002/9781444301120.ch3>.
- Petersen, Hans-Christian/Weger, Tobias (2017): Neue Begriff, alte Eindeutigkeiten?
Zur Konstruktion von ‚deutschen Volksgruppen‘ im östlichen Europa. In: Weber,
Matthias (BKGE) (Hrsg.): Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte
der Deutschen im Östlichen Europa. Band 25. Oldenbourg: de Gruyter, 177–198.
- Plewnia, Albrecht/Rothe, Astrid (2012): Sprache – Einstellungen – Regionalität. In:
Eichinger, Ludwig M./Plewnia, Albrecht/Schoel, Christiane/Stahlberg, Dagmar
(Hg.): Sprache und Einstellungen. Spracheinstellungen aus sprachwissenschaftlicher
und sozialpsychologischer Perspektive. Mit einer Sprachstandserhebung zum Deut-
schen von Gerhard Stickel (= Studien zur Deutschen Sprache 61). Tübingen: Narr, 9–
118.
- Rachimov, Churram (2019): Verteidigung der deutschen Sprache in Usbekistan.
Taschkent: IJOD-PRESS.

Rosenberg, Peter (1994): Varietätenkontakt und Varietätenausgleich bei den Russlanddeutschen: Orientierungen für eine moderne Sprachinselforschung. In: Berend, Nina/Mattheier, Klaus J. (Hg.): Sprachinselforschung. Eine Gedenkschrift für Hugo Jedig. Tübingen: Lang.

Scheuringer, Hermann (2010): Das Deutsche und die Deutschen in Rumänien – Statusfragen einer Minderheit angesichts ihrer tiefen demographischen Zäsur. In: Földes, Csaba (Hg.): Deutsch in soziolinguistischer Sicht. Sprachverwendung in Interkulturalitätskontexten (= Beiträge zur Interkulturellen Germanistik 1). Tübingen: Narr, 117–127.

Scheuringer, Hermann (2016): Research in progress zum Banater Berglanddeutschen. In: Lăzărescu, Ioan/Scheuringer, Hermann/Sprenzinger, Max (Hg.): Stabilität, Variation und Kontinuität. Beiträge zur deutschen Sprache in Rumänien aus variationslinguistischer Sicht (=Forschungen zur deutschen Sprache in Mittel-, Ost- und Südosteuropa 2). Regensburg: Pustet, 231–245.

Tišerova, Pavla (2008): Tschechien. In: Eichinger, Ludwig M./Plewnia, Albrecht/Riehl, Claudia Maria (Hg.), 171–242.

VON DER THEORETISCHEN ZUR PRAKTISCHEN LINGUISTIK ODER DIE ANGEWANDTE LINGUISTIK – FORDERUNG DER ZEIT

Dr. Yussuf Ismailov

Weltsprachenuniversität Taschkent

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola nazariy va amaliy tilshunoslik qiyoslanishidan kelib chiqib, unda asosan amaliy tilshunoslik masalalari tahlilga tortiladi. Bugunga kelib nafaqat tilshunoslik, balki ilm-fanning aksariyat sohalarida amaliy yondashuv dolzarb ahamiyat kasb etmoqda, pragmatik ustuvorlik qilayotgan 21-asrning davr talabiga aylanib bormoqda. O'zbekiston oliy ta'lim tizimidagi nemis filologiyasi yo'nalishi doirasida o'qitilayotgan nazariy fanlar mazmunan va metodik eskirgan, ular bugungi kunning talablaridan anchi yiroq. O'quv fanlariga zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalangan holda amaliy yondashuv talabalarda kommunikativ kompetensiya egallash bilan bevosita bog'liq. Amaliy tilshunoslikning maqsad va vazifalari yechimi, bizning nazarimizda nemis tilining ona tili sifatidagi maqomi va nemis tilining chet tili sifatidagi maqomidan kelib chiqib belgilanishi lozim. Amaliy tilshunoslik quyidagi uch yo'nalish: chet tili o'qitish amaliyoti, lug'atshunoslik amaliyoti va tarjimashunoslik amaliyotida ayniqsa yaqqol ravishda namoyon bo'ladi. Maqolada "Nemis tili leksikologiyasi" nazariy o'quv fani doirasidagi "So'z muammosi" mavzusi tahlili misolida turfaxil amaliy mashq va vazifalar orqali leksikologik kompetensiyani o'zlashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: nazariy tilshunoslik, amaliy tilshunoslik, pragmatik yondashuv, lingvistik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, til o'qitish amaliyoti, tarjimashunoslik amaliyoti, lug'atshunoslik amaliyoti.

ABSTRACT

Based on the comparison of theoretical and applied linguistics, this article mainly analyzes the issues of applied linguistics. Today, not only linguistics, but also in most fields of science, the practical approach is gaining urgent importance, it is becoming a demand of the 21st century, when pragmatic is the priority. The theoretical subjects taught in the field of German philology in the higher education system of Uzbekistan are outdated in terms of content and methodology, they are far from today's requirements. A practical approach to academic subjects using modern teaching methods is directly related to students' acquisition of communicative

competence. The solution to the goals and tasks of applied linguistics, in our opinion, should be determined based on the status of the German language as a mother tongue and the status of the German language as a foreign language. Applied linguistics is particularly evident in the following three areas: foreign language teaching practice, lexicology practice, and translation studies practice. The article covers the issues of mastering lexicological competence through various practical exercises and tasks on the example of the analysis of the topic "Word problem" within the framework of the theoretical study of "German language lexicology".

Keywords: theoretical linguistics, applied linguistics, pragmatic approach, linguistic competence, communicative competence, language teaching practice, translation studies practice, lexicological practice.

Das 21. Jahrhundert, in dem wir leben, zeichnet sich durch eine Reihe von Besonderheiten aus. Als Zeitalter der Globalisierung, der Urbanisierung, der Internationalisierung, der Digitalisierung und des Pragmatismus stellt dieses Jahrhundert der Menschheit neue Herausforderungen. Unter ihnen ist der Pragmatismus, der bewusst und unbewusst in allen Bereichen der Gesellschaft seinen Ausdruck findet, von besonderer Bedeutung. Die Philologie als geisteswissenschaftliches Fach ist in dieser Hinsicht keine Ausnahme. Als Spiegel der Gesellschaft hängt sie von ihren Veränderungen ab und versucht, den Herausforderungen der Zeit zu entsprechen.

In diesem Beitrag wird versucht, auf die linguistischen Probleme aus der pragmatischen Sicht einzugehen. Unter den Fachleuten ist dieses Herangehen mehr unter dem Terminus „Angewandte Linguistik (im Weiteren AL) bekannt. Die AL als Wissenschaftszweig bringt die Ergebnisse der theoretischen Linguistik zur konkreten Anwendung verschiedenen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens. Diese Bereiche können mit der Sprache mittelbar oder unmittelbar verbunden sein. Die AL spezialisiert sich bei der Lösung von praktischen Aufgaben, die sowohl mit dem Sprachenlernen, als auch mit der Anwendung der Sprache auf anderen Gebieten verbunden sind. Damit hat die AL interdisziplinären Charakter. Die Interdisziplinarität der AL findet ihren Ausdruck im Allgemeinen in folgenden zwei Anwendungsgebieten, wie vor allem in den Geisteswissenschaften Hermeneutik, Philosophie, Medien, Pädagogik und Psychologie, Soziologie, Literaturwissenschaft, Kriminologie, Jura, Kulturwissenschaft, künstliche Intelligenz, Politik (Sprachpolitik, Rhetorik), Wirtschaft (Fachsprachen, Kommunikation im Unternehmen, interkulturelle Kommunikation usw., sowie in den Naturwissenschaften wie Medizin (Logopädie), Informationswissenschaft und Informatik (Computerlinguistik,

Textverarbeitung), Physik (physikalische Phonetik, akustische Artikulation von sprachlichen Lautsignalen). Aus der typologischen Sicht ist diese Klassifikation sehr verallgemeinert und entspricht der praktischen Anwendung des Deutschen als Muttersprache. Dabei dominieren, wie ersichtlich, außersprachliche Anwendungsbereiche. Innensprachliche Bereiche des Deutschen als Muttersprache können inhaltlich folgenderweise thematisiert werden, wie

- Beschreibung von Einzelsprachen;
- Vergleich mehrerer Sprachen;
- Lehren und Lernen von Fremdsprachen im Fremdsprachenunterricht, Arbeit im Sprachlabor, Didaktik der Muttersprache);
- Fachsprachenforschung (einschließlich Terminologielehre);
- Übersetzungswissenschaft;
- Unternehmenskommunikation;
- Fehleranalyse;
- Text-Bild-Beziehungen.

In Bezug auf DaF wird andere Sichtweise in den Vordergrund rücken. Es geht dabei um folgende drei Anwendungsbereiche:

- praktischer Sprach,- und Literaturunterricht;
- praktische Lexikographie;
- praktische Übersetzung;

Im Folgenden wird versucht am Beispiel eines theoretischen Faches, und zwar der Lexikologie der deutschen Sprache auf die Transformationsaspekte der AL einzugehen. Im Rahmen der Fachrichtung „Philologie und Sprachenunterricht“ wird Deutsch in Usbekistan an zwölf Universitäten als Hauptfremdsprache und in allen Hochschulen als Fremdsprache hauptsächlich neben dem Englischen, sowie dem Französischen und anderen europäischen und orientalischen Sprachen unterrichtet. Theoretische Aspekte des Deutschen werden in Dutzenden Fächern wie Einführung in die „Romanik und Germanistik“, „Landeskunde“, „theoretische Phonetik“, „theoretische Grammatik“, „Theorie und Praxis der Übersetzung“, „deutsche Literatur“, „deutsche Stilistik“, „deutsche Lexikologie“, „Geschichte der deutschen Sprache“, „vergleichende Typologie“, „Methodik des Fremdsprachenunterrichts und Bildungstechnologien“ behandelt. Die Mehrheit dieser theoretischen Fächern ist Mitte der 60er Jahre in der ehemaligen Sowjetunion als Unterrichtsfach entstanden. Sie waren Produkte ihrer Zeit, d.h. theoretisiert und nicht selten ideologisiert. Die kognitive Kompetenz wurde stark in den Vordergrund gerückt, wohingegen fachliche Kompetenz (Z.B. phonetische, grammatische, lexikologische, stilistische usw.) umgekehrt, im Schatten der kognitiven Kompetenz bleiben musste. Der Grund war

offensichtlich: die praktischen Fremdsprachkenntnisse waren aus politischen Gründen kaum verwendbar. Theoretische Probleme dominierten in der Tat vor der praktischen Sprachverwendung. Obwohl sich die Situation nach der Wende in den 90er Jahren zum Positiven geändert hat, ist in der Tätigkeit der Lehrenden in Bezug auf theoretische Fächer eine Art von Trägheit zu beobachten. Das Hauptproblem besteht darin, dass die im Rahmen der Theorievermittlung von den Lektoren präsentierten Materialien traditionell in den praktischen Seminarunterricht in der Form der mündlichen Widergabe einfach nur wiederholt werden.

Im Weiteren wird versucht am Beispiel des Themas „Das Wort“ auf einige angewandte Aspekte des Faches „Lexikologie der deutschen Sprache“ einzugehen. Dieses Fach, für das im Lehrprogramm 36 Unterrichtsstunden (50% Vorlesungen, 50% Seminarunterricht) vorgesehen sind, wird im siebten Semester des Bakkalaureats angeboten. Das Problem des Wortes ist eines der traditionellen und wichtigen Themen im Rahmen des Faches „Lexikologie“, indem es neben dem Wortschatz das Objekt der Lexikologie bildet. Trotz der anscheinenden Einfachheit stellt sich dieses Thema als kompliziertes sprachliches Phänomen dar, wovon schon die Definitionsversuche zeugen. Als erster Schritt erhalten die Studenten die theoretischen Materialien zum Thema „Das Wort“ in elektronischer Form. Nachdem sie sich anhand der Materialien informiert haben, bereiten sie sich auf den Seminarunterricht vor. Es wird versucht auf alte Methoden wie, Abfragen, die Fragen beantworten, kurze Widergabe des Inhalts, usw. zu verzichten. Die Aufgaben für den Seminarunterricht folgen sowohl digital, als auch „live“, d.h. unter der Berücksichtigung der individuellen Interessen der Lernenden verteilt der Lektor, mehr in der Funktion eines Moderators praktische Aufgaben. Für die Verfolgung des Endzieles – der Aneignung lexikologischer Kompetenz - ist eine Kombination von vielfältigen Unterrichtsmethoden und Herangehensweisen möglich. Dominierend sind dabei die Selbständigkeit, Initiative und Kreativität von der Seite der Studierende. Die Ergebnisse der Einzelarbeit, Tandemarbeit, Gruppenarbeit finden ihren Ausdruck in der Form von Präsentationen, Schemata, Essays oder Referaten. Hier einige von Aufgaben:

1. Es gibt Dutzende von Sprichwörtern und Zitaten über das Wort, sowie über die Bedeutung und die Macht des Wortes. Welche von Ihnen kennen Sie? Diskutieren Sie in Kleingruppen. Ein Vertreter der Kleingruppe berichtet dann über die Ergebnisse. Beispiele aus Ihrer Muttersprache sind auch möglich.

2. TOP-FRAGEN: Informieren Sie sich über das Thema „Das Wort“ und erstellen Sie Ihre TOP – Fragen zum Text. Vergleichen Sie Ihre Fragen mit diesen Ihres Nachbarn.

3. Wissen Sie das? Es gibt über 300 Wortdefinitionen. Suchen Sie aus der Fachliteratur TOP-Definitionen und stellen Sie die Ergebnisse Ihrer Recherche schematisch (Autor, Quellen) dar.

4. Wissen Sie das? Es gibt jedes Jahr sprachliche online - Wettbewerbe wie, *das Wort der Woche*, *das Jugendwort des Jahres*, *das Wort des Jahres*, *das Unwort des Jahres*. Schreiben Sie aus Internetquellen die entsprechenden Wörter auf und erstellen Sie eine Liste von Wettbewerbswörtern.

5. Können Sie sich an Ihr erstes deutsches Wort erinnern? Erzählen Sie darüber Ihren Gesprächspartnern in der Kleingruppe.

6. Was ist Ihr deutsches Lieblingswort? Schreiben Sie ein Essay zum Thema.

Fazit. Die angewandte Linguistik, wie ersichtlich, stellt sich als vielseitiges und kompliziertes Phänomen dar. Wir gehen davon aus, dass sich die fremdsprachige angewandte Linguistik von der angewandten Linguistik der Muttersprache unterscheiden muss. Im Unterschied zur Muttersprache hat die AL der Fremdsprachen relativ begrenzte Funktionen. Die Unterschiede können sowohl die Anwendungsbereiche, als auch die Inhalte betreffen. Die AL der Muttersprache umfasst natürlicherweise breitere Anwendungsbereiche und bedient in dieser Sicht die Bedürfnisse breiterer Massen. Ausgehend von der Relevanz der AL wird folgendes empfohlen:

1. Einführung der AL als Unterrichtsfach in den germanistischen Bildungseinrichtungen, um Forschung und Lehre neue Impulse zu geben.

2. Eröffnung von Instituten (oder) Zentren für angewandte Linguistik in Usbekistan;

3. Kooperation mit den anderen Fächern, bzw. mit praktischen kompetenzorientierten Fächern;

4. Zusammenarbeit mit anderen usbekischen und ausländischen Universitäten im Rahmen anwendungsorientierter Projekte;

Literatur:

1. Hufeisen Britta und Neuner Gerhard. Angewandte Linguistik für den fremdsprachlichen Deutschunterricht. Langenscheidt. Berlin-München-Wien-Zürich-New York. 2003.
2. Graefen Gabriele., Liedke-Göbel Martina. Germanistische Sprachwissenschaft. Deutsch als Erst-, Zweit- oder Fremdsprache. Narr Francke Attempto Verlag Tübingen. 2020.
3. Gruber, Helmut; Menz, Florian (Hrsg.): *Interdisziplinarität in der angewandten Sprachwissenschaft*. Oskar Lang Verlag, Frankfurt am Main 2003.
4. Knapp, Karlfried (Hrsg.): *Angewandte Linguistik*. Francke Verlag, Tübingen / Basel 2011.
5. Spillner, Bernd (Hrsg.): *Perspektiven der angewandten Linguistik*; Forum angewandte Linguistik Bd. 12 + Bd. 13 (Kühlwein, Wolfgang [Hrsg.]), Gunter Narr Verlag, Tübingen 1987, ISBN 3-87808-762-4 und ISBN 3-87808-763-2.
6. Peuser, Günter und Winter, Stefan (Hrsg.): *Angewandte Sprachwissenschaft. Grundfragen – Bereiche – Methoden*. Bouvier Verlag (Herbert Grundmann), Bonn 1981, ISBN 3-416-01590-8.
7. Das schönste deutsche Wort. Hrsg., von Jutta Limbach. Hueber Verlag. Ismaning. 2009.

НЕМИС ТИЛИДАГИ ФРАЗЕМАЛАРНИНГ УЧ ХУСУСИЯТИДАГИ БАЪЗИ ЎЗГАРИШЛАР

Шухратхон Имяминова
ЎзМУ профессори

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада немис тилидаги фраземаларнинг уч асосий хусусиятларидаги баъзи ўзгаришлар ва олимларнинг бу ўзгаришларга муносабатлари тўғрисида сўз юритилади. Бундан ташқари мақолада фраземаларнинг муҳим хусусиятларидан бири бўлган барқарорлик тўғрисидаги немис олимларининг мунозараталаб фикрларига тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: Фразеология, фразеологизм, фразема, идиома, тил бирлиги, хусусият, тилшунослик, термин, терминология.

Тил оғзаки ва ёзма нутқда мулоқот давомида доим қўлланиладиган воситадир. Чунки бу ҳодиса ҳар бир инсон учун ҳар доим муҳимдир. Албатта бу борада инсонлар бир – бирларини тушуна олишлари учун имконият яратилади. Ҳар бир инсон албата қайсидир тил соҳибидир. Агар инсонлар тилидаги маъно касб этувчи тил бирликларини эътиборга олсак ва гапларни таҳлил қилсак, тушунишда қийинчилик туғдирувчи фраземаларни учратиш мумкин. Фраземалар ҳар бир тилда шу тилни бойитиш учун хизмат қилувчи тил бирлигидир.

Немис тилидаги фраземаларни тушуниш учун бу тилни чуқур ўрганиш керак. Тилни чуқур ўрганиш унинг тарихи, маданияти ва инсонларни яхши тушунишга ёрдам беради. Бундан ташқари она тили билан қиёслашга ҳам замин яратади. Шунинг учун ҳам бу мавзу қизиқарли бўлиб уни тадқиқ қилиш бизнингча ўринли деб ўйлаймиз. Бундан ташқари фразеологизмларни ўрганиш ва тадқиқ қилиш мавзуси шу билан долзарбки, фразеологизмлар маълум бир тилда қай тарзда пайдо бўлади, қандай хусусиятларга эга эканлиги ва уни ясаиш формаси ҳамда уларни қандай тушунмоқ ва қўлламоқ кераклиги масалаларини ҳам тадқиқ қилиш лозимлиги сезилмоқда.

Шундай экан, масалан, Салах Эл Акшар ўзининг журналда чоп этилган илмий мақоласида ранглар билан боғлиқ фразеологизмлар ва уларнинг функцияси ҳақида ёзади [1,247]. Унинг фикрича, бундай фразеологизмлар маданий ҳаётдан олинган ва ҳар бир фразеологизм маълум халқнинг маданияти билан боғлиқ деб таъкидлайди. Масалан, *auf k(einen) grünen Zweig kommen*

(муваффақиятга эришмоқ, омади келмоқ) ибораси ҳам рангни ифодаловчи фразеологизм билан қўлланишида ҳам қандайдир маъно борлигига ишорадир.

Шундай қилиб фразема тилшуносликнинг предметларидан бири бўлиб у фразеология соҳасида ўрганилади. Фразеология эса тилшуносликнинг таркибий қисмларидан биридир.

Демак, тилимиз қандай ўзгарса, унинг таркибий қисмлари ҳам ўз навбатида ўзгариб, такомиллашиб боради. Чунки тилда нимадир ўзгаради, нимадир йўқолади ва х.к. Худди шундай фразеология соҳасида ҳам худди ушндай жарёнлар содир бўлди. Бундай ўзгаришлар немис тили фразеологиясида 1970 ва 1980 йилларда содир бўлди.

Шундай қилиб фраземанинг ўзига яраша хусусиятлари, типлари ва унинг вазифаси ҳам ўзгариб борди. Демак, шунга яраша фразеология ҳам вақт ўтиши билан ўзгара бошлади. Чунки фразеология соҳаси жуда кенг ва катта жараён бўлганлиги учун унинг ҳам фразеологиянинг предметини ўрганишда кўпинча олимлар фраземаларнинг асосий хусусиятларидан бўлган семантик идиомалилик, барқарорлик ва полулексикалликка алоҳида эътибор беришади. Бунга асосий сабаблардан бири ушбу учта фраземанинг хусусияти бир бири билан чамбарчас боғлиқдир.

Асосан кейинги пайтларда немис олими Харалд Бургернинг илмий асарларида фраземанинг ушбу уч хусусиятига алоҳида тўхталган [2]. Чунки олим бу учта илмий асарни турли йилларда (1973, 1998, 2015 йилларда) яратган бўлиб, уларда олимнинг фразема ва унинг хусусиятлари тушунчасига турлича қарашлари акс эттирилган. Бу қарашлар орасидаги фарқ деярли 40 йилни ташкил этади.

Демак, синчиклаб бу асарлар ўрганилганда асосан олимнинг умуман фразеология соҳасига, фраземанинг вазифасига ва унинг хусусиятларига берилган тушунчалар ва фикрлар турли туманлигини кўрамыз.

Харалд Бургернинг 1973 йилда чоп этилган асарида тилшуносликда фраземани ва идиоманинг ўрни тўғрисида сўз юритилади. 1998 ва 2015 йилларда чоп этилган асарларда фразеология соҳасидаги фикрларнинг турли туманлиги ва ўзгаришларини яққол кўриш мумкин. Чунки немис тилшунослигида бу пайтларда фразеология соҳасига қизиқишларнинг ортиши асосий сабаб бўлди.

Шундай қилиб, юқорида таъкидлаганимиздек фразеология тилшуносликнинг бир соҳаси бўлиб, у фраземалар билан шуғулланади. Жуда кўп манбалар шундан далолат берадики, фразеология соҳасининг ривожланишида собиқ совет даврида олиб борилган тадқиқотларнинг роли

муҳимдир. Шу ўринда швейцар олими Чарлз Балли фразеология соҳасига асос солганлигини таъкидлашимиз лозим [3, 4]. Ҳаралд Бургернинг фикрича, “фразеология махсус лингвистик соҳа сифатида (фақат Совет Иттифоқида) 1940 йилларда Виктор Виноградов томонидан ривожлантирилган [4, 61] . 1950 йилларга келиб эса фразеология соҳасидаги илмий ишларни салмоғи ортиб борди. Ўша пайтдан бошлаб фразеология соҳаси фақат рус тилшунослигида эмас, энди бошқа тилларда ҳам ривожланиш тенденциялари ортиб борди. Жумладан, немис тилшунослигида 1970 йиллардан бошлаб фразеология соҳасига алоҳида эътибор берилди бошлады [5, 9].

Шу муносабат билан Вольфганг Флайшер [6,4] фразеологияни, бошқа рус тилшунослари тилшуносликнинг бир соҳаси деб ҳисоблашга келишган эди. У фразеологияни навқирон мустақил соҳа деб атаган эди. Шу билан бирга рус тилшунос олими Ирина Чернишева, ўзи лексикология соҳасида таниқли олим бўлишига қарамасдан, фразеология соҳасига ҳам ўзининг қимматли фикрларини бериб ўтган [7,11]. У фразеологизмларни хусусиятларидан бири барқарорликни бир томондан муҳим аммо иккинчи томондан абсолют хусусият эмас, чунки у ўзгариши ҳам мумкин деган хулосага келган. Вольфганг Флайшер немис тилшунослигида фразеология соҳаси тубдан ривожланиб бораётганлигини ўз асарида таъкидлайди [8,11] .

Шундай қилиб Ҳаралд Бургер фразеология соҳасини ривожланиши тўғрисида шундай ёзади: “ Янги тадқиқотлар деярли фразеологизмларнинг классификацияси ва терминология тўғрисида бўлса, унинг ортида бундан ҳам муҳимроқ масалалар борки булар ҳам долзарбдир, жумладан фразеологиянинг морфосинтактик, семантик, прагматик ва текстлингвистик аспекти халигача тадқиқини кутмоқда [9] .

Немис тили фразеологиясининг семантик жиҳатдан ривожланиш тенденциясининг кенгайиб бориши кўплаб олимларнинг диққатини ўзига тортмоқда эди. Бундан ташқари фраземанинг хусусиятларини аниқлаш ва бу жараёни ҳам ривожлантириш масаласи марказий феномен сифатида олимлар диққатини тортди. Бундан ташқари немис фразеологиясида термин ва терминологик бетартиблик масаласи ҳам ўз ечимини топиши лозим эди. Шунинг учун ҳам фразема терминини асосий термин сифатида шаклланиш тенденциясига тўхталиб ўтиш асосий муаммолардан биридир.

Кўпгина олимлар фразеологик бирлик деганда фраземаларни тушуниш кераклигини таъкидлайдилар, яъни бу икки терминлар ҳам бир хил маънога эгадир. Теодор Левандовский (1990) ўзининг “*Linguistisches Wörterbuch*” (*Лингвистик терминлар луғати*) китобида фразеологиянинг баъзи

бир аспектлари тўғрисида ёзади. Унинг фикрича фраземалар “бир неча сўз бирикмалардан ташкил топган, маълум формага эга ёки идиоматик бирлик сифатида бўлиб, аммо ҳаммаси бирикиб бир маънони берувчи бирикмаларга фразема дейилишини” таъкидлайди [10].

Бундан ташқари Теодор Левандовский фразеологияни “синтаксис ва лексикология орасидаги тадқиқот соҳаси деб атаб, фразеологизмлар ёки барқарор, турғун бирикмалар ёки маълум шаклга эга иборалар ёки маълум тилдаги ўз классификацияси, дистрибуцияси, субстицияси ҳамда трансформациясига эга бўлган схемалар деб атайди” [11].

Харалд Бургер фразеологизмни шундай таърифлайди: Фразеологизмлар икки ва ундан ортиқ сўзларнинг бирикишидан ташкил топган бўлиб, улар синтактик ва семантик жиҳатдан бир бирига боғлиқ ҳолда намоён бўлади, аммо тилшуносликда сўзнинг бойиши учун асосий йўллардан бири бўлиб хизмат қилади [12,1].

Агар биз фразеологизмларни кенг ва тор маънода тушунадиган бўлсак, албатта уларнинг ўртасидаги фарқни ҳам кўриш мумкин. Агар фразеологизмларни тор маънода тушунсак, унда юқорида санаб ўтилган иккита мезон, яъни фразеологизмлар икки ёки ундан ортиқ сўзлардан ташкил топиб синтактик ва семантик жиҳатдан бир – бирига боғланади деган фикрга қўшилсак, демак бу фразеологизмларни тор маънода тушуниш деб аталади. Агар юқорида кўрсатилган мезонлардан фақатгина биттаси, яъни иккинчиси семантик маънога эгаллиги инобатга олинса унда фразеологизмларни кенг маънода тушуниш керак деган фикр келиб чиқади. Демак, фраземалар ҳар доим кўчма маънога эга бўлган бирлик ҳисобланади.

Бундан ташқари фраземаларнинг компонентларини алоҳида тушуниш ва уларни семантик жиҳатдан яхлит ўрганиш албатта бу нотўғри фикр бўлиб, фраземаларнинг умумий маъноси фраземада иштирок этаётган сўзларнинг маъносига боғлиқ бўлмайди. Масалан, *Öl ins Feuer giessen* фраземасидаги ҳар бир компонент ўзига яраша кўчма маънога эга ва буни *идиома* деб ҳам аташ мумкин.

Термин тўғрисида гап кетганда, албатта бизнинг фикримизча, юқорида таъкидлаганимиздек, барча соҳалар йиллар ўтиши билан ўзгариб, такомиллашиб ва ривожланиб боради. Фразеологизм терминини фикримизча фразеология соҳасининг тарихи билан боғлаш мумкин. Демак *фразеологизм* термини тарихда қўлланилган ва энди ҳамма учун тушунарли бўлган *фразема* терминини қўллаш мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

Фразеологик бирлик термини ҳам йиллар давомида жуда кўп бахсли мунозараларга сабаб бўлди. Бу термин хар доим ҳам бир хил маънони ифода этмаган, чунки бу термин турли тилларда турлича талқин қилинган.

Волфганг Флайшернинг фикрича, *фразеологизм* термини XX асрда нутқни жозибадор қилиш учун қўлланиладиган ибора сифатида шаклланган. 1970 йилларда *тургун бирлик* сифатида қўлланила бошлаган [13,3].

Ҳаралд Бургернинг фикрича, *фразеологизм* термини немис тилида *фразема* сифатида қўлланишини мақсадга мувофиқ деб ёзади, чунки *фразема* термини аввал инглиз тилига кириб келган ва кейинчалик немис тилига ўзлашган терминдир [14,2].

Албатта фраземаларнинг классификацияси тўғрисида сўз кетганда шуни алоҳида қайд этиш лозимки, фраземалар турли олимлар томонидан турли мезонлар асосида классификация қилинган. Масалан, немис олимлари Эрика Томас (2014), Ҳаралд Бургер (2015) Волфганг Флайшернинг классификациясига суяниб фраземаларни классификация қилишга уринганлар.

REFERENCES:

1. El Akshar, Salah (2015): Funktionale Bedeutungen von Farbbezeichnungen. In: Muttersprache. Vierteljahresschrift für deutsche Sprache. 3/2015, 247–263.
2. Burger Harald. Idiomatik des Deutschen. Unter Mitarbeit von Harald Jaksche. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1973. Burger Harald. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1998. Burger Harald. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 5., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2015.
3. Burger Harald/Buhofer, Annelies/Sialm, Ambros (1982): Handbuch der Phraseologie. Berlin: Walter de Gruyter, 1982, S. 1. Fleischer Wolfgang (1997): Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997, S. 4-5.
4. Burger Harald. Idiomatik des Deutschen. Unter Mitarbeit von Harald Jaksche. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1973, S. 61
5. Burger Harald. Semantic aspects of phrasems. In: Burger, Harald/Dobrovol'skij, Dimitrij/Kühn, Peter/Norrick, Neal R. (Hrsg.): Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Phraseology. An international handbook of contemporary research. Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter, 2007, S. 9
6. Fleischer Wolfgang. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997, S.11-28

7. Burger Harald. Semantic aspects of phrasems. In: Burger, Harald/Dobrovol'skij, Dimitrij/Kühn, Peter/Norrick, Neal R. (Hrsg.): Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Phraseology. An international handbook of contemporary research. Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter, 2007, VI
8. Lewandowski Theodor. Linguistisches Wörterbuch. 5., überarbeitete Auflage. Heidelberg: Quelle & Meyer, 1990, S. 814
9. Ўша асар, S- 812-813
10. Burger Harald/Buhofer Annelies/Sialm, Ambros. Handbuch der Phraseologie. Berlin: Walter de Gruyter, 1982, S. 1
11. Fleischer Wolfgang. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1997, S.3
12. Burger Harald. Semantic aspects of phrasems. In: Burger, Harald/Dobrovol'skij, Dimitrij/Kühn, Peter/Norrick, Neal R. (Hrsg.): Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Phraseology. An international handbook of contemporary research. Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter, 2007, 2

LINGVODIDAKTIKA VA TILLAR O`QITISH METODIKASI

Saidumar Saydaliev

NamDU professori

ANNOTATSIYA

Ma'lumki har qanday fanning tadqiqot ob'ekti, predmeti va asosiy masalalarini belgilab va oydinlashtirib olish uchun avvalo shu fanning atamalarini bilish, izohlash va tavsiflash lozim. Didaktika termini yunoncha: didaktikos - "o'rgatuvchi", "ta'lim beruvchi" ma'nosini anglatib, ushbu termin anglatuvchi soha pedagogikaning ta'lim nazariyasi bilan shug'ullanuvchi tarmog'i hisoblanadi. "Didaktika" atamasi ilk bor Yevropada XVII asrda o'qitish va ta'lim jarayoni haqida asarlar yaratgan olimlar tomonidan qo'llanila boshlagan. Chex pedagogi Yan Amos Komenskiy o'zining "Buyuk didaktika" asarida (1657) bolalar va o'smirlarni ma'lumotli qilish va ularga ta'lim berishning didaktik jihatlarini ishlab chiqdi. Nemis pedagogi Adolph Diesterweg o'zining "Nemis o'qituvchilarini o'qitish uchun yo'riqnoma" (1834-35) asarida didaktikaning pedagogikada ta'lim nazariyasini bayon etuvchi alohida qism ekanligini ta'kidlagan. Shundan keyin didaktikaga ta'lim nazariyasi haqidagi fan sifatida qarash keng yoyildi. Hozirgi zamon pedagogikasida ta'lim mazmunini aniqlash, ta'lim jarayoni qonuniyatlarini ochish hamda o'qitishning eng samarador usul va yo'llarini topish didaktikaning asosiy masalalari hisoblanadi.

Kalit so'zlar: didaktika, lingvodidaktika, texnika, usul, metod, metodika, texnologiya

Didaktika har qanday alohida predmetni o'qitish va uning mazmunini belgilash qonuniyatlarini aniqlaydigan fan sifatida ta'lim va ma'rifat ishlarini samarali tashkil etishning umumiy usullarini belgilab berishi lozim. Ayni vaqtda, alohida predmetlarni o'qitish metodikasi ta'lim amaliyotining aniq tajribalaridan kelib chiqqanligi uchun didaktikaning tamoyillari ta'lim jarayonida uchraydigan hodisalarning o'ziga xosligini hisobga olgan holda amal qiladi. Didaktika ta'lim usullari, ularning mohiyati va amalqilish qonuniyatlarini tadqiq qilish hamda amaliyotda sinab ko'rish muammolarini ham qamrab oladi. Muallim biror predmet bo'yicha o'quvchilarning tizimli bilim olishlarini ta'minlash maqsadida o'z faoliyatini amalga oshirar ekan, u bu faoliyat jarayonida ta'limiy usullarni sinab ko'radi, ijobiy natija berganlaridan unumli foydalanadi, salbiy natijali yo'l va usullarni tahrirlaydi hamda boshqasi bilan alishtiradi, ma'lum oquv amallarining bajarilish namunasini ko'rsatadi.

Lingvodidaktika til va tillar ta'limi bilan shug'ullanadi, shuning uchun ham uni tillar ta'limshunosligi deb atashga asos bor. Shu ma'noda tillar ta'limshunosligini

taniqli metodist olim Jamol Jalolov hozirgi zamon til o'qitish ilmidagi mavjud ma'lumotlarni umumlashtirib, lingvodidaktikaga quyidagi ta'rifni tavsiya etadi: "Tillar ta'limshunosligi" deganda, yakzabonlik, ikkitillilik -zullisoniylik va ko'ptillilik - poliglossiyani o'rgatishga doir ilmiy soha tushuniladi." [Jalolov, 2012:360]. Ustozning ushbu ta'rifini to'la ma'qullagan holda, undagi forsa, o'zbekcha, arabcha, ruscha so'zlarning qo'llanilishiga bir qadar e'tiroz bildirishga jazm etamiz.

Bir tilni o'rgatishni ham ayrimlar "Lingvodidaktika" deb atayveradilar, zotan ushbu soha tekshiradigan ob'yekt birdan ortiq tillarni o'rgatish, boshqacha qilib aytganda, tillar ta'limi va ta'limshunosligi hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, "til o'qitish" degandan ko'ra "til o'rgatish" birikmasini qo'llash ushbu jarayonni aniqroq ochib beradi deb hisoblaymiz. Ustoz J.Jalolovning fikriga suyanagan holda hozirgi zamon til o'rgatish ilmidagi ma'lumotlarni umumlashtirib, quyidagi ishchi ta'rifni tavsiya etish mumkin deb hisoblaymiz: "Tillar ta'limshunosligi" deganda, birtillilik, ikkitillilik va ko'ptillilikni o'rgatishga doir ilmiy soha tushuniladi. Mazkur ta'rifga ko'ra, qaysi tilni, qay sharoitda, nima maqsadda va qanday qilib o'rganilishidan qat'iy nazar, til ta'limi qonuniyatlarida umumiylikni kuzatish mumkin. Masalan, tinglab tushunish, gapirish, o'qish, yozish malakalarini hosil qilish o'rganilayotgan tilning maqomiga bog'liq emas. Ushbu nutq faoliyati turlari ona tili, ikkinchi va chet tilda o'rganilishini amaliyot taqozo etadi. Til o'rganish jarayonida hosil qilingan bilim, shakllantirilgan ko'nikma va nutq faoliyati turlaridagi rivojlantirilgan malakalarni til o'rgatishning zamonaviy metodikasida kompetensiyalar deb atash qabul qilingan. Nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalar nisbati nuqtayi nazaridan tillar maqomi bir-biridan keskin farqlanadi. Ona tilida qoida maqomidagi mavhumotlar tilshunoslik asoslari sifatida beriladi. Ikkinchi tilda (o'zbek yoki rus tilida) nutqiy amaliyotqa e'tibor nazariyaga qaraganda kuchaytiriladi, biroq qoidalar ham e'tibordan chetda qoldirilmaydi. Chet tilda qoida amaliy hususiyatga ega bo'lsada, ular ko'nikmani shakllantirishga va malakalarni rivojlanishga yo'llovchi ko'rsatmalar bo'lib xizmat qiladi. Qoida va nutq mutanosibligi jihatidan ona tili ta'limi chuqur ilmiy-metodik izlanishlarni taqozo etadi.

Til ta'limshunosligidagi o'qitish sharoiti, maqsadi, mazmuni, texnikasi, usuli, metodi tushunchalari orqali ikkinchi til va chet til metodikasi tahlil qilinadi. Nutq vaziyati, sharoiti deganda tabiiy yoki sun'iy vaziyat tushuniladi. Til o'rganish jarayonidagi tabiiy sharoit tilni egallashning eng qulay va samarali omili hisoblanadi. Tabiiy muhitda ona tili yoki agar bir joyda turli millat vakillari istiqomat qilishsa ularning tili muloqot tili sifatida o'rganiladi.

Til ta'limshunosligi muammolarini hal qilishda chet til o'rgatish umumiy, xususiy va qiyosiy metodikalarining o'ri va hususiyatlari bir-biridan farq qiladi. Chunki chet til o'rgatish jarayoni avval to'plangan til tajribasining amalda yuzaga chiqish mumkin bo'lgan imkoniyatlari maydoni bo'lib, amalda shu tajribalarga asoslaniladi. Unda ro'yobga chiqqan maqsadlar, o'zlashtirilgan mazmun va qo'llangan o'qitish metodi ham yaqqol sezilib turadi. Avvalgi o'rganilgan til tajribasi keying tilni egallashga ijobiy yoki salbiy ta'sir qilishi mumkin. Chet til o'qitishning qiyosiy metodikasi ma'lumotlari va til ta'limshunosligi (ona tili, ikkinchi til bo'yicha) axborotlari qo'shib, yaxlit holatda "Tillar ta'limshunosligi" vujudga keladi. Til ta'limi yuzasidan jamlama tasnif yaratish fanda deyarli tadqiq etilmaganligi tufayli ushbu umumlashma mukammallik kasb eta olmasligi tabiiy holdir. Mazkur dolzarb ilmiy muammoni hal qilish yo'lida ko'p sonli maqola, qo'llanma, darslik va monografiyalar yuzaga kelishi muqarrar. [Jalolov, 2012:364].

Tillarni o'rgatish metodikasida ta'limning maqsadi, mazmuni, sharoiti, vosita, texnika, usul va metodlari deb nomlanuvchi kategoriyalari ham ona tili, ikkinchi til va chet til o'rgatish nuqtai nazaridan bir biridan farq qiladi. Ularni tahlil va tadqiq qilish alohida maqolaning tadqiqot ob'yekti bo'lib xizmat qiladi.

Lingvodidaktika va tillar o'qitish metodikasining o'zaro munosabatini o'rganish fanning ushbu tarmoqlari bir biri bilan uzviy bog'liq ekanligini, birinchisi ikkinchisini qamrab olishini ko'rsatadi. Lingvodidaktikaning chet til o'rgatishning tarixiy va jarayon metodlar bilan munosabatlarini tahlil va tadqiq qilish alohida olingan ilmiy tadqiqotning ob'yekti sifatida o'rganish lozim deb hisoblaymiz.

REFERENCES:

- Trim, J. North, B. Coste, D. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren und beurteilen. München. Langenscheidt. 2001.
- Jalolov, J. Chet til o'qitish metodikasi. –T. "O'qituvchi", 2012.
- Jalolov, J. Til ta'limida yechimini kutayotgan muammolar. Til va til o'qitish metodikasi pragmatik va kommunikativ lingvistika talqinida. Respublika ilmiy anjuman materiallari. Namangan, 2009.
- Базаров И.Р. Ўзбек тилида лингвотаълимшунослик терминологик бирликларининг шаклланиши ва ривожланишидаги асосий манбалар. “Ўзбекистонда хорижий тиллар” илмий-методик электрон журнал journal.fledu.uz № 6/2019.

FRAZEOLOGIK LUG‘AT TUZISHGA YANGICHA YONDASHUV

Pulat Djuramurodovich Nazarov

p.f.n., Tillar kafedrası professori

Samarqand xalqaro texnologiya universiteti

Email: nazarov.pulat@rambler.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada ikki va undan ortiq tilli frazeologik lug‘atlarining til o‘rganishda tutgan o‘rni qarab chiqilgan. Shuningdek, unda muallifning nemis mutaxassisi PhD Manfred Frühauf bilan hamkorlikda yaratgan nemischa-o‘zbekcha-ruscha frazeologik lug‘atining tuzilishi va afzallik tomonlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: til o‘rganish, an‘anaviy va elektron lug‘atlar, ikki va undan ortiq tilga tarjima, yaxlit ko‘chma ma‘noli ifodalar, frazeologik lug‘at, nutqiy vaziyat

ABSTRACT

The role of bilingual or multilingual phraseological dictionaries in language learning has been shown in this article. It has been also described the structure and advantages of the German-Uzbek-Russian phraseological dictionary created by the author in collaboration with the German specialist PhD Manfred Frühauf there.

Keywords: language learning, traditional and electronic dictionaries, translation into two or more languages, integrated figurative expressions, phraseological dictionary, speech situation

Bugungi kunda hayotimizda yuz berayotgan integratsion, global voqea-hodisalarni tavsiflovchi axborotlar olami shunchalik yuksalib ketdiki, bu ma‘lumotlar orasidan aynan eng keraklilariga murojaat qilishni bilish hamda mazkur axborotlar mazmunini yaxshi tushunib olish uchun nafaqat ona tili, balki dunyo darajasida e‘tirof etiladigan bir nechta xorijiy tillarni o‘zlashtirish talab etilmoqda. Tabiiyki, xorijiy tillarni mukammal darajada o‘zlashtirish hammaga ham nasib etavermaydi. Shu sababli ham inson bunday ma‘lumotlarni tez va qulay tarzda qabul qilishda bevosita tarjima lug‘atlariga murojaat etadi.

Ma‘lumki, aynan ikki va undan ortiq tilli tarjima lug‘atlari kitobxonga muayyan voqea-hodisa to‘g‘risida ma‘lumot beradi, uni o‘z va o‘zga tillardagi so‘z hamda birikmalar bilan tanishtiradi; tilni, uning lug‘at tarkibini takomillashtirish va tartibga solishga yordam beradi.

O'zbekistonda bunday ikki va undan ortiq tilli tarjima lug'atlar tuzishga 20 asrdan boshlab katta e'tibor qaratila boshlandi. Agarda XIX asrgacha yurtimizda arab-o'zbek, fors-o'zbek, turk-o'zbek ikki tilliligi asoslanib yoki aksincha tartibda tuzilgan tarjima lug'atlari mavjud bo'lgan bo'lsa, 20 asrga kelib ruscha-o'zbekcha, nemischa-o'zbekcha, inglizcha-o'zbekcha, fransuzcha-o'zbekcha kabi ikki tilli lug'atlar yaratildi. Hozirgi davrda esa mamlakatimizda ingliz, nemis, fransuz, rus, ispan, italyan, yapon, koreys, turk, hind tillari ishtirokidagi ikki va undan ortiq tilli tarjima lug'atlarning nafaqat an'anaviy, balki yana elektron shakllarini yaratish an'anaga aylangan.

Aynan o'zbek kitobxonlari uchun o'zbekcha-nemischa va nemischa-o'zbekcha lug'atlarni yuzaga kelishiga olimlarimizdan Y.Benyaminov, S.Saidov, Z.Bo'tayev, Yu.Ismoilov, Sh.Karimov, A.Boymatov, O.Rahmonovlar munosib hissa qo'shishgan. (Qarang: Y.Benyaminov, S.Saidov. O'zbekcha-nemischa o'quv lug'ati, 1992; Z.Butayev, Yu.Ismoilov, Sh.Karimov. Nemischa-o'zbekcha lug'at, 2007; A.Boymatov, U.Inomov va boshqalar. Nemischa-o'zbekcha lug'at, 2016; O.Rahmonov, R.Rahmonova. Nemischa-o'zbekcha lug'at, 2017; Yu.Ismoilov, Sh.Karimov. Nemiischa-o'zbekcha, o'zbekcha-nemischa lug'at, 2021.) [4, 1-2]

Yuqorida qayd etib o'tilgan bu lu'atlarning barchasi ikki tilli, leksik birliklar tavsifiga bag'ishlangan tarjima lu'atlari hisoblanadi. Bu o'rinda shuni ta'kidlab o'tishimiz joizki, xorijiy til matnlaridagi til unsurlariga kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan yondashuvda, tabiiyki, ma'lum bir xorijiy tildagi frazeologik birliklar, tasviriy ifodalar kabi yaxlit ko'chma ma'noli ifodalar yetarlicha qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Shu boisdan ham xorijiy tillar ishtirokida frazeologik lu'atlar tuzish va ulardan til o'rganishda samarali foydalanish masalasi leksikografiyaning ustivor vazifalaridan biri sifatidsa tan olinadi.

Yurtimizda, bunday turdagi frazeologik lug'atlarni yaratuvchilari sifatida sanoqli olimlarning, jumladan M.Sodiqova (Ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'at, 1972) hamda M.E. Umarxo'jayev, Q.N. Nazarovlarning (Nemischa-ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'at, 1994) nomlarini qayd etib o'tishimiz mumkin. Ayniqsa, M.E. Umarxo'jayev va Q.N. Nazarovlar tomonidan hamkorlikda tayyorlanilgan frazeologik lug'at uch tilda yaratilgani bilan alohida e'tirofga loyiqdir.

Biz ham o'zimizning "Abenteuer Redensarten" nomli nemischa-o'zbekcha-ruscha frazeologik lug'atimiz bilan ustozlarimiz boshlab bergan ishni davom ettirdik.

Biroq, biz tomonimizdan taqdim etilayotgan frazeologik lug'at M.E. Umarxo'jayev, Q. Nazarovlarning frazeologik lug'atidan qisman farq qiladi. Agarda yuqorida nomi zikr etilgan olimlarimiz davr taqozosidan kelib chiqib, lug'atlarini nemischa-ruscha-o'zbekcha shaklda yaratishgan va alohida olingan frazeologik

birlikni gap doirasida ishlatilishini ko'rsatish uchun dastlab iboraning nemischa izohi, keyin esa uning ruscha va o'zbekcha tarjimalari hamda mazkur ibora ishtirok etgan jumla yoki nutqiy vaziyatdan foydalanishgan. Biz tomonimizdan havola etilayotgan lug'atda esa davr talabidan kelib chiqqan holda frazeologik birliklarining o'zbekcha tarjimalari ikkinchi o'ringa, ruscha tarjimalari esa uchinchi o'ringa o'tkazilgan. Unda nemis tilidagi frazeologik birliklarga bu tilda izoh berilmasdan, tog'ridan-to'g'ri tegishli nutqiy vaziyatga murojaat etilgan. Shuningdek, kitobxonga iboralarning anglatgan semantik ma'nosi yanada tushunarli bo'lishi uchun biz tomonimizdan tanlangan nemis tilidagi 1500 dan oshiq frazeologik birliklar asosida kundalik hayotda tez-tez uchraydigan va bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan voqea-hodisalar 1373 ta nutqiy vaziyat yordamida ifoda etilgan.

Agarda, M.E. Umarxo'jayev, Q.N. Nazarovlarning frazeologik lug'ati bilan o'zimizning lug'atimizni qiyoslasak, bu ikki lug'at o'rtasida quyidagi farq va tafovutlarni ko'rishimiz mumkin:

Jumladan, ustozlarimizning frazeologik lug'atida "von A biz Z" iborasiga quyidagicha tavsif berilgan:

von A biz Z (umg.)

von Anfang bis zum Ende

разг. от начала до конца = от доски до доски; от А до Я

бошдан оёқ, ипидан игнасиғача, миридан сириғача

Er hat mir die Geschichte von A bis Z erzählt. [2, 6]

Bizning lug'atimizda esa bu iboraga quyidagicha tavsiflangan:

von A bis Z lesen – *boshidan oxirigacha o'qimoq* – *читать от начала до конца (от А до Я)*

Als Hayotbek zehn Jahre alt war, kaufte sein Vater für ihn einen Detektivroman. Hayotbek begann, ihn zu lesen. Er las ein wenig in dem Buch und fand es langweilig. Da sagte sein Vater: „Um den Inhalt zu verstehen, musst du den Roman **von A bis Z lesen**.“ [3, 7]

Shuningdek, biz tomonimizdan yaratilgan lug'atda ayrim iboralar ikki ma'nosida qo'llanilgan. Masalan, M.E. Umarxo'jayev, Q.N. Nazarovlarning frazeologik lug'atlarida "jmdm. einen Bären aufbinden" iborasi bir ma'noda izohlanilgan bo'lsa, ya'ni:

jmdm. einen Bären aufbinden (fam)

jmdm etwas Unwahrscheinliches oder Unwahres erzählen;

jmdm belügen

разг. наврать (с три короба) кого-л.; надуть кого-л.

боплаб кетмоқ, доғда қолдирмоқ, товламоқ, қулоғига лағмон илмоқ

Sie hat dir erzählt, sie sei jetzt Chefsekretärin? Da hat sie dir aber einen Bären aufgebunden! Sie kann je nicht einmal stenografieren und maschinenschreiben. [2, 11]

Mazkur ibora bizning lugʻatimizda quyidagicha izohlangan:

1. j-m einen Bären aufbinden – *firib bermoq, aldab ketmoq, qulogʻiga tepmoq* – *надуть кого-л.*

Während des Karnevals versuchen die Leute gerne, anderen **einen Bären aufzubinden**.

2. j-m einen Bären aufbinden – *gaplariga ishontirmoq* – *рассказывать кому-л. небылицы.*

Hayotbek **bindet** anderen Leuten oft **einen Bären auf**: er erzählt komische Geschichten und hofft, dass die Leute seine Geschichten für wahr halten. [3, 33]

Shu bilan birga M.E. Umarxoʻjayev, Q.N. Nazarovlarning lugʻatida har bir iboraga bitta jumla yoki nutqiy vaziyat misol tariqasida keltirilgan boʻlsa, bizda esa ayrim nutqiy vaziyatlarda ikkita, ayrimlarida esa uchta frazeologik birlikma bitta nutqiy vaziyatda jamlanganining guvohi boʻlishingiz mumkin. Masalan, quyida keltirilgan nutqiy vaziyatda uchta frazeologik birlik ishtirok etgan.

Haare auf den Zähnen haben – *tili achchiq boʻlmoq* – *быть зубастым*

ein Haar in der Suppe finden – *igna orasidan qil qidirmoq; har qanday ishdan ayb topmoq* – *быть мелочным; находить недостаток в чем-л.*

graue Haare bekommen – *sochlariga oq tushmoq, erta qarimoq* – *состариться раньше времени*

Die Schwägerin von Hayotbek hat **Haare auf den Zähnen**. Außerdem versucht sie stets, **ein Haar in der Suppe** zu **finden**. Wegen dieser Charakterzüge seiner Frau hat Hayotbeks Bruder schon **graue Haare** bekommen.

Yana shunga eʼtibor qaratish kerakki, frazeologik lugʻatimizda alifbo tartibiga qatʼiy rioya etish maqsadida nemischa iboradagi u yoki bu tayanch soʻzni tegishli harflarga moslab ostiga chizilgan.

Frazeologik lugʻatimizda eski, yaʼni 2-3 asr oldin nemislar tomonidan ishlatilgan iboralar deyarli ishlatilmagan, biz lugʻatni yaratishda asosan zamonaviy nemis tilida, shu jumladan, nemis yoshlar tilida qoʻllanilayotgan frazeologik birliklarga murojaat etishga harakat qildik.

Shuningdek, lugʻatdan oʻrin olgan nutqiy vaziyatlar oʻzbek milliy madaniyatiga asoslangan holda bayon etilganligi bois, tanlangan frazeologik birliklarga xos misollarning lingvistik nuqtai nazardan sofligiga emas, balki ularning idiomatik tarzda nutq jarayonida qoʻllanilishiga koʻproq eʼtibor qaratdik.

O‘ylaymizki, mazkur lug‘at olimlarimiz tomonidan nemis frazeologiyalari sohasida yangi-yangi ilmiy tadqiqot ishlari yaratilishi uchun muhim manba vazifasini o‘taydi.

REFERENCES

1. Бинович Л.З., Гришин Н.Н. Немецко-русский фразеологический словарь. - М.: Русский язык, 1975.
2. Умархўжаев М.И., Назаров К.Н. Немисча-русча-ўзбекча фразеологик луғат, - Тошкент: Ўқитувчи, 1994.
3. Manfred Frühauf, Pulat Nazarov. Abenteuer Redensarten (Deutsch-usbekisch-russisch phraseologisches Wörterbuch) -Samarkand: SanSIFL, 2024.
4. <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/30-lug-atlar>
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/lug-at-ustida-ishlashning-lingvistik-asoslari>.

ONA TILINING TA'LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

Maxbuba Yusupdjanovna Sobirova

Namangan davlat pedagogika instituti professori,
pedagogika fanlari doktori (DSc)

ANNOTATSIYA

Ona tili xalqning millat sifatida mavjudligini belgilovchi asoslardan biriligi, o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi shu millat hayotidagi buyuk voqea ekanligi, o'zbek tilining nufuzi tiklangani, uning rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar ochilgani, ona tili ta'limi oldiga qo'yilayotgan ijtimoiy buyurtma masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: ona tili, davlat tili maqomi, o'zbek tili nufuzi, ona tili ta'limi, ona tiliga e'tibor, kommunikativ savodxonlik.

Insoniyat o'z milliy tilini “ona tili” deb sharaflashi bejiz emas. Chunki bunday ulug' e'tirof bizga har lahzada o'z tilimizni onamizdek e'zozlab, qadrlashimiz zarurligini anglatib turadi. Ona tilimiz bizning jahonda alohida xalq, millat sifatida mavjudligimizni belgilovchi muhim asoslardan biridir.

Inson tug'ilajak Vatani va tilini tanlamaydi – bu unga Yaratgan ato etgan bebaho ne'matlardir. Tilning insoniyat hayotidagi o'rnini hech qanday mezon bilan o'lchab bo'lmaydi. Dunyoda xalqlar, millatlar ko'p. Lekin har bir xalq, avvalo, o'z tili, milliy urf-odatlar va an'analari, o'ziga xos turmush tarzi bilan ajralib turadi. Har bir xalq uchun o'z tili, o'z odatlari, o'z udumlari muqaddas hisoblanadi. Shu ma'noda olganda O'zbek tili biz o'zbeklar uchun balandlikda eng baland tog'dir.

Til kishilar o'rtasidagi eng muhim aloqa vositasi bo'lishi bilan birga bilimlarni saqlovchi va kelajak avlodga yetkazuvchi, shuningdek, kishilarda estetik zavq uyg'otuvchi qudratli vositadir. Hazrat Navoiy til insonni hayvondan farqlab turadigan ne'mat ekanini ta'riflab shunday deganlar:

Tengriki, insonni qilib ganji rost,
So'z bila hayvondin anga imtiyoz.

Ya'ni: Xudo insonga haqiqiy boylik bergan, bu uni hayvondan ajratib, ustun qilib turadigan tilidir.

Ona tili – xalqning ko'hna tarixi, diniy e'tiqodi, dunyoqarashi va his-tuyg'ularini avloddan-avlodga yetkazib turadigan ko'zgudir. Til har bir xalqning, millatning buyuk qadriyati hisoblanadi. Shuning uchun tarixda har bir davrning milliy

rahnamolari o'z tillarining nufuzini oshirishga alohida ahamiyat berishgan. Zero, o'z tilini yo'qotgan xalq, millat o'zligidan mahrum bo'lib, ma'naviy zavolga yuz tutadi.

O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilishi – mamlakatimiz, millatimiz hayotidagi buyuk voqea. Bu voqea ota-bobolarimizning azaliy orzulari edi, jumladan, mustaqillikdan oldin tug'ilgan va o'qituvchilik kasbini egallagan o'zbek tili o'qituvchisi sifatida mening ham orzuyim bo'lgan. Fikrimni asoslash uchun hayotimda bir necha bor uchragan bir-ikkita misol keltirmoqchiman.

1985-yillar edi. Pedagogika instituti talabalari turar joyi joylashgan hudud avvallari "Prospekt Lenina" deb nomlanib, 3 km dan ortiq hududda bor-yo'g'i 1-2 ta oziq-ovqat do'konlari bo'lardi. Kunlardan bir kun oziq-ovqat do'koniga kirsam, 16 yoshlar atrofidagi yoshgina sotuvchi qiz yig'lab turibdi va unga bir kishi "Sen sovet savdo xodimisan, menga o'z tilimda javob ber" deb do'q qilib turibdi. Men shu vaziyatda "Axir u O'zbekistonda-ku, o'z yurtida o'z ona tilida o'zbek tilida gapirsa nima bo'пти" deya olmaganim va deya olmasligimdan ezilib, chiqib ketgandim. Bunday vaziyatlar va shunga o'xshagan holatlar nafaqat oddiy so'zlashuvlarda, rasmiy yig'ilishlarda to mustaqil bo'lgunimizga qadar ham ko'p bor takror-takror uchradi.

"Davlat tili haqida"gi Qonun va istiqlool tufayli o'zbek tilining nufuzi tiklandi, uning rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar ochildi. Ona tilimiz respublikamizda nafaqat muomala, aloqa vositasi, shu bilan birga, ilmiy, badiiy, rasmiy til sifatida ham keng miqyosda qo'llana boshlandi. O'zbek tilini o'rganish, o'qish-o'qitish, ilmiy, badiiy asarlarni, o'quv adabiyotlarni o'zbek tilida chop etish keng yo'lga qo'yildi.

Til millatning ulkan boyligi va bebaho mulkidir, deyildi O'zbekiston Respublikasining «Davlat tili haqidagi qonun»ida. "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon e'lon qilindi. "Davlat tilini rivojlantirish departamenti", "Atamalar komissiyasi" tashkil etildi.

Davlat tili maqomi berilgach, boshqa millat vakillari ham bu tilga hurmat bilan qaray boshlashdi, shu tilni o'rganishga qiziqish bildirishdi. Fikrim dalili sifatida yana bir hayotiy misol aytmoqchiman.

1994-yilda Turkiya yoshlari o'zbek tilini o'rganish xohishini bildirishdi va ularga shu til grammatikasini endi faxrlanib o'rgatdim. Va yodimga mustaqillikdan oldingi "Sen sovet savdo xodimi bo'la turib, nimaga o'zbekcha gapirding?" degan xitob kelganda, mustaqillikdan keyingi hayotga yetib kela olganimga shukrona keltirdim. Yoki 2008 va 2012-yillarda Koreya fuqarolari bo'lgan 2 qiz – Son Xi va Son Dular O'zbekistonga kelishganda, ularga o'zbek tilini o'rgatayapganimga ham ko'nglimda ona tilimdan iftixor tuyg'ulari jo'sh urdi. Mashg'ulotlarimda "Son Xi,

sen nimaga bunchalik o‘zbek tilini katta qiziqish bilan o‘rganyapsan?” degan savolimga “Mening yurtimda ham ko‘pchilik o‘zbek tilini o‘rganishni xohlaydi. Koreyada o‘zbek tili fakulteti ochib, ularga bu tilni o‘rgatmoqchiman. Birgina mana shu kaftimday joy, ya’ni mana shu joyni yuz, bet, aft, bashara, turq, tarofat, oraz, jamol ham deyisharkan. O‘zbek tili boy til ekan” degan fikrlarini eshitganimda yana quvondim.

O‘zbekiston tarixida ilk bor o‘zbekcha kalom Birlashgan Millatlar Tashkiloti minbarida ham yangradi. Bu O‘zbekiston mustaqilligi naqadar mustahkam ekanining ulkan ifodasidir.

Katta davlatlarning elchilari ham hududimizda ona xalqimiz hurmatiga o‘zbek tilida gapirishyapganiga ham guvoh bo‘lyapmiz. Davlatimiz rahbarining Birlashgan Millatlar Tashkilotida o‘zbek tilida ma’ruza qilishlari, ikki yuzga yaqin nufuzli davlatlarning vakillari ishtirokidagi millatlar yig‘inida o‘zbek tilida fikr aytishlari hammamizning ko‘nglimizda iftixor tuyg‘ularini jo‘sh urdirdi.

2023-yilning 22-dekabr kuni O‘zbekiston Prezidenti rahbarliklarida o‘tkazilgan Respublika ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan yig‘ilishida bir qator vazifalarning belgilanishi, ayniqsa, o‘zbek tilining nufuzini yanada oshirish haqidagi fikrlari, imtiyozlarning berilishi o‘zbek tili mutaxassislari zimmasiga juda katta mas’uliyat yuklaydi.

- milliy sertifikatga ega bo‘lgan o‘zbek tili va adabiyoti fani o‘qituvchilariga 2024- yil sentyabridan 50 foiz ustama to‘lanishi, buning uchun 2024-yilda 10 milliard, 2025-yilda 30 milliard so‘m ajratilishi;

- boshqa tilda ta’lim olgan ham yurtlarimizni davlat tilini o‘rganishga rag‘batlantirish bo‘yicha ham alohida mexanizm joriy etilishi; agar ular ham maxsus sertifikatga ega bo‘lsa, o‘qish xarajatlari davlat tomonidan qoplab berilishi;

- o‘zbek tilidan boshqa tillarga ixtisoslashgan maktablarda davlat tilini o‘qitish soatlari ko‘paytirilishi;

- o‘zbek tili bo‘yicha ham xalqaro fan olimpiadalari tashkil qilinishi, olimpiada g‘oliblari davlat granti asosida o‘qishga qabul qilinishi va b.

Mana shunday qilinayotgan e’tibor va imkoniyatlar hozirgi tez o‘zgarayotgan globalashuv davrida o‘zbek tili va adabiyotining o‘ziga xos betakror xususiyatlari, tarixiy taraqqiyoti, uning bugungi holati va istiqboli bilan bog‘liq masalalarni yanada chuqurroq o‘rganishni; bu borada olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari samaradorligini kuchaytirishni; ta’lim-tarbiya tizimining barcha bo‘g‘inlarida o‘zbek tili va adabiyoti fanini o‘qitishning hamda ushbu soha bo‘yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlashning sifatini yanada oshirishni taqozo etadi.

Ma'lumki, ta'lim bo'g'inlarida Davlat tili sanalgan ona tilining alohida o'rni bor. Ona tili hayotni bilish, yosh avlodda axloqiy tushunchalarni shakllantirish, ularning shaxsiy sifatlarini tarbiyalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. Ona tili o'quv fanlarining asosidir. Ona tiliga faqat o'quv predmeti sifatida emas, balki boshqa o'quv fanlarini o'rganish va o'rgatish vositasi sifatida qarash zarur. Ona tilini o'rganish juda katta ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ahamiyatga ega. Shaxsning tarbiyalanganlik darajasi ham, rivojlanganlik darajasi ham tilni bilish bilan belgilanadi.

Ayni paytda ona tili ta'limi oldiga qo'yiladigan ijtimoiy buyurtma o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgarlar fikrini anglashga va shu fikr mahsulini og'zaki va yozma shaklda savodli bayon qila olishga, ya'ni kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga o'rgatishdan iboratdir.

Maktabni bitirib chiqqan yoshlar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning rang-barang jabhalarida, muloqot va munosabatning barcha turlarida o'zbek tilidan erkin, samarali va to'g'ri foydalana olish, uning cheksiz imkoniyatlaridan to'laqonli bahramand bo'lish, zaruriy ko'nikma va imkoniyatlariga ega bo'lishlari kerak. Mutaxassis yetishtirib chiqaradigan oliy ta'lim tizimlarida ham

- o'zbek tili, adabiyoti va folklorining tarixan shakllangan adabiy, lingvistik maktablari va ta'limotlari asosida buyuk ajdodlarimiz badiiy tafakkurining bebaho yodgorliklarini chuqur tadqiq etish asnosida talaba yoshlarni Vatanga muhabbat, umumbashariy qadriyatlarga hurmat ruhida, mustaqil fikrlaydigan va keng dunyoqarashga ega bo'lgan ma'naviy yetuk insonlar qilib tarbiyalashga asos bo'ladigan ilmiy tadqiqotlar yaratish;

- o'zbek tilining XX va XXI asrdagi rivojlanish xususiyatlari, tilshunoslik tarixi, turli lingvistik maktablarning ilmiy-nazariy qarashlari, o'zbek tili fonologiyasi, leksikologiya, grammatika, onomastika, sotsiolingvistika, lingvopoetika, etnolingvistika, psixolingvistika, kognitiv tilshunoslik, pragmatik tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslik kabi tilshunoslik sohalarini rivojlantirish;

- mumtoz adiblar ijodiyotining o'zbek tili va adabiyoti tarixida tutgan o'rni, buyuk bobokalonlarimiz adabiy merosining umumbashariy ahamiyati, jadid bobolarimiz, boshqa mumtoz adib va shoirlarimizning so'z qo'llash mahoratini o'rganish;

- o'zbek tilini ta'limning barcha bosqichlarida o'qitishning eng samarali metodlarini ishlab chiqish, xorij tajribalarini hisobga olgan holda zamonaviy va milliy filologik ta'limning ilg'or metodikalarini yaratish;

- o'zbek tilimizning Internet jahon axborot tarmog'ida munosib o'rin

egallashini ta'minlash, til haqidagi bilimlarni elektron tizimlashtirish va lingvistik tahlil algoritmlarini tuzish, lingvistik tadqiqotlarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni keng tarzda joriy etish, o'zbek tili va dunyodagi yetakchi xorijiy tillar asosida tarjima dasturlari va lug'atlar, elektron darsliklar yaratish bilan bog'liq ilmiy-metodik ishlanmalar yaratish.

Bugun Ona tilimiz mustaqil davlatimizning bayrog'i, gerbi, madhiyasi, Konstitutsiyasi qatorida turadigan, qonun yo'li bilan himoya qilinadigan muqaddas timsollardan biriga aylandi. Ona tilini e'zozlash, qadrlash, uning serqirra imkoniyatlarini, so'z boyligini borligicha saqlash, takomillashtirish, davlat tili sifatidagi mavqei va nufuzini oshirish har birimizning muqaddas burchimizdir. Davlat tili tengsiz boyligimizdir. Milliy til xalqimizni hamjihatlikda taraqqiyot sari boshlaydi. Xalqimizni yanada jipslashishga, milliy qadriyatlarni asrab-avaylashga undaydi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. 20.09.2017; 75-sessiyasida o'zbek tilidagi nutqi. <http://www.gazeta.uz>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasining "Davlat tili haqida"gi qonuni qabul qilinganining o'ttiz yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi PQ-4479-sonli qarori. 2019-yil 4-oktyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-6084-son Farmoni. 2020- yil 20-oktyabr.
4. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
5. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. "Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
6. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.

7. Azimova I. Ona tili ta'limida lisoniy malakani rivojlantirishning psixolingvistik asosi. Respublika ilmiy-amaliy konf. materiallari. – Toshkent, 2019. 221 b.
8. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science, 07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
9. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
10. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net> /abstract.php?id=5377 International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
11. Ashirboyev S. O'zbek tili ta'limi metodikasining ayrim dolzarb masalari. //Til va adabiyot ta'limi. 2020, № 2. – B.3.
12. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. [Design Engineering](http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31). International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) CKOIIYC 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
13. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> crp. 98-105
14. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020.
15. Jo'rayev M. O'zbek tilini davlat tili sifatida o'rganish metodikasining shakllanishi. Ped.fan.nom...diss.avtoref. – Toshkent, 2005. – 23 b.
16. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
17. Mahmudov N. Jamiyatda til sezgisi va so'z sevgisi barqarorlashmog'i zarur. // Til va adabiyot ta'limi. 2017, № 10. – B. 4-9.

18. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>.
19. Muhiddinova X. Ta'lim bosqichlarida o'zbek tili o'qitilishi uzluksizligini ta'minlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish. Ped.fan.d-ri ...diss.avto-ref. – Toshkent, 2011. – 40 b.

ДИАЛОГИЧЕСКАЯ РЕЧЬ ОСНОВНАЯ ФОРМА РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

А.А. Яхшиев

Доктор филологических наук, профессор

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется диалогическая речь как основная форма разговорной речи. А также анализируется научные взгляды и точки зрения ученых-лингвистов мира. Рассматривается фонетические, грамматические, стилистические, структурные особенности разговорной речи.

Ключевые слова: диалогическая речь, разговорная речь, язык, литературный язык, реплика, диалог, монолог, полилог, моделирование, фоностилистика.

Одним из аспектов изучения разговорной речи, в том числе, немецкой разговорной речи, может явиться определение позиций исследователя по отношению к понятию «речь», изложение принятых им взглядов на соотношение языка и речи, разграничение понятий «письменная», «устная», «разговорная», «диалогическая» речь и характеристика особенностей перечисленных видов речи.

Возможно, например, ограничиться самыми общими определениями языка как системы и речи как использования элементов этой системы в процессе коммуникации. Таким образом, понятия «язык» и «речь» будут иметь то содержание, которое вкладывает в них Глинц, употребляя вслед за Ф. де Соссюром термины *langue* и *parole*. Глинц справедливо подчеркивает взаимообусловленность языка и речи, заключающуюся в том, что язык дает, в основном, лишь запас элементов и необходимые указания к их комбинированию по данным образцам; в речи же происходит непосредственное построение различных образований из этих элементов в том количестве, которое необходимо. В каждом отдельном случае бывает затруднительно провести границу между единицей языка и единицей речи в силу теснейшей их взаимосвязи (Glinz 1991: 41).

О том, что речь и язык представляют две стороны одного явления, составляют единое целое и характеризуются свойствами, по своей природе не контрастными, а взаимоопределяющими, пишет, например, и В.Н. Ярцева, указывая, что в языке присутствуют как парадигматические, так и синтагматические группировки языковых единиц, а в речи даны лишь

синтагматические образования. В языке имеется набор моделей, по которым строится «конфигурация малых систем в речи» (Ярцева 1962: 50).

Такие модели называется «исходными моделями языка» и они составляют основу языка, его ядро. Исходные языковые модели служат образцами для образования и употребления в речи множества сходных вариантов, выполняющих тождественные функции. Речевые варианты строятся по типу языковой модели, но отступают от нее в той или иной мере в зависимости от конкретных условий, в которых модель функционирует.

Национальный литературный язык существует в двух функциональных разновидностях или формах, постоянно взаимодействующих друг с другом: в форме письменной речи и в форме речи разговорной (Шведова 1960: 3; Цахер 1963: 10).

Определяя характерные черты письменной речи, Н.Ю. Шведова отмечает ее подготовленный характер, предварительное обдумывание и обработку, предшествующую фиксации. Разговорная же речь на фиксацию не рассчитана и этих особенностей не имеет. Н.Ю. Шведова подчеркивает ее непосредственность и направленность к слушателю (или слушателям). «Если в письменной речи обязательно присутствует момент «избираемости» формы выражения, то в разговорной речи этого момента нет. Это – определяющее разграничение между письменной и разговорной речью», - справедливо отмечает Н.Ю. Шведова.

Следуя за Н.Ю. Шведовой и О.Х. Цахером, мы не склонны отождествлять разговорную речь с устной речью. Разговорную речь мы уже определили выше как функциональную разновидность литературного языка. Устная же речь – это в нашем понимании устная форма выражения мыслей, то есть просто вид речевой деятельности, говорение как таковое. Отсюда ясно, что не все устное, произносимое относится к разговорной речи, так же как и не все написанное относится к письменной речи. Так, например, доклад, сделанный в устной форме, мы не можем определить как разговорную речь. И, наоборот, диалог действующих лиц какого-либо реалистического художественного произведения, зафиксированный в письменной форме, нельзя характеризовать как речь письменную.

Взаимоотношения письменной и разговорной речи, отличительные особенности последней привлекали внимание многих исследователей, как зарубежных, так и отечественных. Основываясь на материале различных языков, ученые приходят к общему выводу, что между этими двумя формами речи существуют различия фонетического, лексического и синтаксического

характера. В самых общих чертах свойства разговорной речи любого языка заключаются в следующем: она конкретна, ситуативно обусловлена, индивидуально выразительна, аффективна. В фонетическом и грамматическом строе разговорной речи наблюдается большая краткость, чем в письменной речи. Ситуативная обусловленность разговорной речи, а также стремление к краткости выражения мысли делают возможным широкое употребление в ней так называемых неполных предложений.

Диалогическая речь определяется как основная форма разговорной речи, диалогической речи присущи все особенности разговорной речи (Бенвенист 1974: 328). Но наряду с ними она обладает своими специфическими отличиями. Специфика диалогического речевого взаимодействия обуславливает то свойство диалога, которое обычно называется «реплицированием», имеющим свои закономерности смыслового и грамматического соотношения компонентов. Сюда относятся средства смыслового взаимоотношения реплик и обусловленные ими языковые скрепы, сцепления смежных реплик. Диалогическая реплика, объединенная языковыми связями с предшествующим высказыванием, определяется как синтаксическая единица, входящая в состав сложного синтаксического построения, являющегося коммуникативной единицей диалога и называемого диалогическим единством. Простейшим диалогическим единством является сочетание двух реплик, первая из которых относительно свободна в своих формах, вторая же имеет подчиненный, зависимый характер, проявляющийся в ее синтаксической форме.

Обычно отмечают следующие взаимоотношения смежных реплик: вопрос-ответ; повествование (сообщение)-согласие, возражение, подтверждение, добавление, повторение, переспрос.

Синтаксическая связь реплик, иначе – их синтаксическая соотнесенность, выражаемая в формах второй реплики, состоит:

- 1) в неповторении второстепенных смысловых звеньев первой реплики;
- 2) в повторе ее смыслового центра;
- 3) в дополнении второй репликой структуры первой реплики;
- 4) в семантико-синтаксической замене (например, замена какого-либо члена первой реплики словом местоименного характера).

Однако, с точки зрения синтаксической структуры диалогическая речь неоднородна. Не все сложные реплики связаны в диалогические единства (т.е. не все реплики имеют языковые скрепы между собой). Некоторые реплики обладают только смысловой взаимосвязанностью. Не все диалогические единства имеют описанную простейшую структуру (состоит из двух реплик). В

литературе описываются трех- и четырехчленные диалогические единства, отмечается также возможность объединения и диалогическое единство и большего числа реплик.

Итак, в литературе широко используются термины «диалогическое единство», «первая (относительно свободная, самостоятельная) реплика», употребленные в упомянутом выше смысле. Рассматриваются, в основном двучленные диалогические единства со всеми смысловыми и синтаксическими взаимоотношениями составляющих эти единства реплик. Кроме того, изучаются и некоторые самостоятельные реплики, не являющиеся членами диалогических единств, или входящие в их состав как первые, относительно свободные реплики.

Диалогические единства – не единственные сложные синтаксические построения, отмечаемые в речи. Р Лонг (Long 1995: 119) различает еще и монологические единства, наблюдаемые как в разговорной, так и в авторской речи. Он показывает совпадение смысловых и структурных связей между составными частями как диалогических, так и монологических единств, объединяя оба вида этих единств под общим названием «синтаксические единства».

В лингвистических исследованиях последних трёх десятилетий диалог, как монолог и полилог, разрабатывается весьма активно. Аспекты изучения языка диалога достаточно разнообразны (Бушуй, Яхшиев 1984: 5). Особенно важна информация о языке диалога для интерпретации разговорной речи, ибо диалог (например, отраженный в контексте художественной прозы) представляет собой ценный источник сведений о действующих закономерностях построения и развития живой разговорной речи.

Диалог – особая разновидность текста, обладающего своими специфическими характеристиками. Они проявляются как в структурно-композиционной организации диалога, так и в его языковом комплектовании. На необходимость изучения диалогической речи еще в 1915 году обращал внимание Л.В. Щерба, который писал: «Подлинное свое бытие язык обнаруживает лишь в диалоге. В диалоге куются новые слова, формы и обороты» (Щерба 1915: 4).

Диалогическая речь понимается обычно как «два или несколько предложений, произнесенных разными лицами» (Heringer 2007: 176). Это толкование представляется достаточно емким и точным, ибо «диалог как языковая категория есть обмен такими высказываниями, которые естественно порождаются одно за другим в процессе разговора» (Шведова 1960: 281).

В целом, изучение диалогической речи до сих пор проводится явно недостаточно: одни языки лучше обследованы (русский, английский), другие привлекаются для анализа диалога эпизодически, неравномерно. Поэтому целесообразным представляется обобщить те направления в изучении диалогической речи, по которым получены достаточно существенные результаты.

Прежде всего, следует констатировать следующее: лингвистика диалога (монолог, полилог) отличается в настоящее время разнообразием анализируемых текстов, методов и приемов интерпретации, в результате чего в значительной мере изучен языковой статус диалогического (монологического, полилогического) контекста. В частности, углубленным рассмотрением характеризуются такие особенности диалога, как типология, структура, деривация составляющих диалог структурных компонентов, способы оформления диалогического контекста, соотношение диалога с окружающим широким контекстом и др. здесь важно учитывать следующее: «от темы как исходной точки развертывания сообщения зависит при актуальном членении высказывания вся полнота обеспечения нового в конкретном фрагменте коммуникативного процесса, хотя в ее содержании небольшого объема информация уже известна и она явно уступает реме – ядру высказывания, т.е. новому, собственно содержанию высказывания» (Бушуй 2004: 27).

Продуктивно разрабатываются на материале диалога как общие, так и частные аспекты. Отметим наиболее существенные из них.

Прежде всего – это диалог как коммуникативная единица текста. Здесь анализируются: диалог как единица текста, коммуникации и разговорного языка; лингвистические и экстралингвистические факторы построения диалогической речи в свете дихотомии «язык и речь»; реплика как единица диалогического контекста, представляющего собой особое единство, диалог как способ организации многосубъективной социально-речевой деятельности, сферы его активного пользования; семантико-композиционное строение диалога в соответствующем языке; структура различных типов вопросно-ответных диалогических единств и структурно-семантическая организация связей в них; взаимодействие диалогических реплик; лингвистические, логические и психологические предпосылки определения типа диалога; средства оформления речевого контакта в диалоге и характер их взаимодействия; способы внутреннего и внешнего «скрепления» диалогических реплик; связи реплик-реакций с репликами-стимулами; текстообразующие

функции диалога, например, формообразующая роль диалога в конструировании художественного целого (Vogt 2007: 10).

Исключительным многообразием отличаются связи, проявляемые в диалогическом контексте. Проведенные по этой проблеме исследования позволяют обобщить довольно обширную информацию, характеризующую такие разновидности организации и средств выражения диалогических связей: логико-смысловые связи в диалогах определенного жанра, например, в научных диалогах; связи монологических реплик с диалогом, например, в пьесах и др. (Schneider 1999: 15).

Изучается диалог и как форма интеракции. При этом анализируются ирония, инсинуация, аллюзия как речевые акты, логические операции в реализации интенции в ходе диалога, аксиологический уровень диалога.

Из общей проблематики изучения диалога следует особенно выделить отдельные диалогические типы и типологию диалогов носителей данного языка в целом. Углубленное рассмотрение диалога в типологическом аспекте позволяет дать системную интерпретацию наиболее устоявшихся в коммуникативном процессе типов; раскрыть коммуникативную значимость тематики в развитии диалогической речи; выявить действие прагматических факторов в распределении коммуникативных ролей (подборы соответствующих партнеров) в диалоге и характер отбора материала для диалогических текстов применительно к различным коммуникативным ситуациям; показать их деривационные особенности, специфику композиционного структурирования и т.д. (Buscha 1997: 119).

Данные о структурировании диалогической речи соотносятся в подобных исследованиях с выявлением характера последовательности характера последовательности составляющих конкретный диалог реплик. У последних раскрываются модели построения, которые рассматриваются с учетом основных особенностей речевых актов. В итоге, таким образом были изучены на материале ряда языков (немецкого, английского и др.) следующие типы диалогических текстов: функционально-семантические типы реплик-реакций в диалоге; отрицательно-побудительные типы диалогических единств; побудительно-ответные типы диалогических единств; диагностические типы, выражающие согласие-несогласие; диалогическая речь, содержащая совет или рекомендацию.

Полученная таким образом полная информация о лингвистической природе конкретного типа диалогических единств позволяет проводить последующее их изучение в сравнении с другими типами. Это дает

возможность вскрыть специфические особенности отдельных диалогических типов, например, по признаку их актуализации в разножанровых текстах, скажем, в художественной прозе и драматургии, в научных текстах, а также установить типы нейтрально-бытового диалога.

Соответственно выявленная типология диалогических единств может рассматриваться в пределах текстов одного жанра в диахроническом аспекте. Это, например, анализ типов диалога, отмечаемых в текстах разных веков.

Всесторонне изучена к настоящему времени структурная композиция диалогического типа, его отдельных составных частей. Здесь актуальным представляется изучение в первую очередь отдельных диалогических фрагментов. Это лексико-семантические отношения между диалогическими репликами различных типов и способы их эксплицитного выражения; структура реагирующей (второй) реплики или реплики-реакции диалогического единства; лингвистическая характеристика фрагмента (компонента) диалогического единства (различные реплики): их синтаксическая структура и др.

Особый аспект составляют экспериментально-фонетические исследования диалога, способствующие выявлению и интерпретации таких характеристик: интонационные свойства диалогического текста в процессе организации спонтанной речи; временная структура диалогического текста на уровне звука, синтагмы, фразы и «смыслового куска» текста; просодические средства ритмизации диалогической речи; интонация и ее функции: коммуникативная, стилистическая; установление роли пауз при дифференциации стилистических разновидностей диалога, например, при членении в устном диалоге официально-деловой и непринужденной речи.

Можно выделить также комплексный аспект обследования языковых и текстовых особенностей диалога. Оно основывается на данных различных уровней, рассматриваемых в их единстве. Подобный подход позволяет глубоко изучить различные проявления природы диалогического (полилогического) текстопорождения. Исследования диалога в этом направлении характеризуются, например, одновременным анализом таких данных: синтаксические, лексические и просодические особенности различных диалогических единств; синтаксические и фонетические особенности реализации в диалоге конкретной части речи, например, частиц, описание их грамматико-семантических, иллокутивных (оттеночных), функциональных и дистрибутивных свойств и диалогах различного типа. В связи с этим А.М. Бушуй замечает: «Частицы (известные в грамматиках современных языков под

терминами логические, логико-смысловые, конъективные, модальные, выделительные и т.д.) привлекают к себе внимание как своеобразное средство организации текста, его смысловой структуры. Они выполняют в предложении самые различные функции (сигнализируют логическое ударение у сопровождаемого ими слова, актуализируют новое в контексте и др.), без учета которых невозможно достижение надлежащей точности восприятия высказывания. Это универсальное средство маркирования логического предиката (ремы). Без него любое толкование структуры логико-грамматического уровня предложения будет неполным» (Бушуй 2005: 34).

Разумеется, здесь важно учитывать еще и другие параметры. Скажем, это соотношение морфологического и лексического уровней в диалоге, например, состав лексических актуализаторов (в виде лексем с темпоральной семантикой) диалогической речи.

Продуктивно разрабатывается на материале диалога, в частности, и такой комплексный аспект, как фоностилистический. Полученные при этом данные позволяют проводить дифференциацию диалогического текста на основе общих и различительных свойств фонетико-стилистической разновидности. Здесь можно отметить также выявление фонетических (например, просодических) характеристик, которые специфичны для основных стилистических вариантов диалогической речи.

Комплексное изучение диалога часто строится на основе изучения лингвистического, социологического и социо-психологического аспектов. В результате этого сведения о природе диалога пополняются следующей информацией: коммуникативные рамки, ориентированность на партнера, смысловая и тематическая взаимодополняемость соотносящихся в диалоге реплик, моделирование реплик, раскрытие их базовых схем, соотношения отдельных монологических актов в общем контексте конкретного диалога, принципы лингвистического комплектования и структурно-композиционного построения реплик разных типов и др..

Важным направлением комплексного исследования диалога следует признать сравнительно-сопоставительный анализ различных языковых и структурно-текстовых данных. Объектом подобного рассмотрения диалога, осуществляемого на различных языках, избираются, например, грамматические особенности. Скажем, специально анализируется категория времени в диалогах разноязычных текстов, например, русского, немецкого и французского языков.

Важным объектом исследования диалога является характеристика его лексических особенностей. При этом проводится систематизация в виде

различных классификаций слов, отмечаемых в диалогической речи, выявляется характер распределения в диалоге отдельных классов слов; рассматривается семантическая специфичность употребления в диалоге отдельных слов; устанавливается роль различных лексических единиц в деривационном построении и развитии диалогической речи; определяются способы выражения эмоционально-экспрессивного значения в диалоге, принципы создания в нем образности (Schwarz 2006: 101).

Отдельный аспект изучения диалога составляет грамматический. Он отличается многообразием объектов рассмотрения. Отметим, в частности, такие из них: грамматический потенциал различных частей речи, например, частиц; члены предложения, их характеристика, частотность распределения в диалогическом контексте и коммуникативная нагрузка в диалогической речи и др.; употребление различных типов предложения в диалогической речи, например, сложных предложений (ср. бессоюзных); простые предложения полных и неполных форм с рассмотрением, в частности, характера их структурно-семантической соотносительности; вопросительные предложения в диалоге, например, их синтактико-стилистическая характеристика (Weber 2006: 201).

В задачу синтаксического рассмотрения диалогической речи входит также анализ специфических особенностей компонентного расширения реплик отдельных типов. При этом установлено, что синтаксическое расширение обуславливается типом диалогических реплик. Это было обнаружено, в частности, при анализе на материале немецких диалогов: 1) реплик-ответов на общий вопрос, 2) ответных реплик на вопрос с вопросительным словом и т.д. (Schneider 1999: 302-303).

Изучение грамматических категорий, реализуемых в диалогической речи, призвано раскрыть их коммуникативные нагрузки, что служит объективной основой для выработки лингво-методических рекомендаций по достижению учебной интенсификации разговорной речи применительно к соответствующей категории обучающихся.

Для достижения наибольшей полноты информации по каждому из аспектов рассмотрения диалога целесообразным представляется опора на статистический обзор материала. В силу трудоемкости такого анализа статистические исследования весьма редки. Примером результативности статистического анализа является описание немецким языковедом А. Бушем эллиптических предложений в диалогических текстах (немецкой художественной литературы), что позволило углубленно раскрыть тенденции

развития диалогического конструирования к языковой экономии (Buscha 1997: 100).

Эффективностью отличаются также количественные подсчеты, призванные установить частотность употребления различных слов диалога или монолога в целом, отдельных диалогических типов применительно к разным ситуациям, условиям протекания речи и т.п.

Вышеотмеченные аспекты изучения диалогической речи достаточно убедительно свидетельствуют о том, что к настоящему времени уже вполне сложились теоретические основы общей лингвистики диалога. В итоге достаточно разносторонне раскрыты его основные языковые и речевые закономерности. Данные о фонетических, грамматических, лексических и других особенностях диалога способствуют дальнейшему изучению и его композиционной организации, текстообразующего потенциала и функций в художественном повествовании, а также в процессе разговорной речи.

Проведенные исследования по лингвистике диалога во многом способствуют выяснению релевантных свойств диалога как одной из единиц построения текста, отражающего весьма специфический коммуникативный отрезок. Это позволило провести систематизацию различных типов диалогических контекстов, показать их внутренние и внешние характеристики, особенности функционирования, способы отражения в текстах различных жанров.

Состояние изученности лингвистической природы диалога может рассматриваться к настоящему времени как вполне удовлетворительное. В целом существует уже вполне сложившаяся теория лингвистической интерпретации диалога, а также монолога, полилога и соотносимых с ними текстовых построений. Подобный вывод является безусловно оправданным, если исходить из общей оценки прежде всего фонетических, грамматических, лексических и ряда других языковых аспектов интерпретации диалога в свете общей теории текстопорождения: «Для понимания же любого текста (высказывания) релевантными будут, исходя из интегрированной теории, три компонента его информационной структуры: 1) дескриптивный компонент, т.е. однозначное описание коммуницируемого явления; 2) мирообразующий компонент, определяющий установки коммуникантов по отношению к высказыванию; 3) перформативный компонент. В соответствии с этими тремя видами информации можно различать также перформативные, мирообразующие и дескриптивные описания явлений. Анализировать же явления можно в целях построения их классификации минимум с двух точек

зрения: 1) различия деятельности, события и состояния, то есть производимой каким-либо лицом / объектом деятельности или переживаемого им события, и, как следствие, изменения состояния; 2) различия недискретных и дискретных явлений (т.е. явлений: продолжительных, мгновенных или периодических, квазипериодических и непериодических)» (Бушуй 2003: 22).

Итак, об отдельности диалогического контекста особенно убедительно свидетельствуют уже полученные сведения о таких характеристиках, как интонация и другие просодические средства; ритмика диалогической речи; лексические особенности различных диалогических единств, активизация в них отдельных разрядов слов; синтаксис диалога, структура его предложений и словосочетаний; способы реализации в диалоге отдельных частей речи; временная система диалога; стилистика диалога; внутренняя иерархия диалогического контекста, состав реплик, характер их моделирования; эмоционально-экспрессивное и образное содержание диалога и др.

REFERENCES

1. Бенвенист, Эмиль. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974.- 447с.
2. Бушуй А.М., Яхшиев А. А. Библиографический указатель по общему и прикладному языкознанию. Диалог и монолог. - Самарканд: СамГУ, 1984. – 82 с.
3. Бушуй А.М. Текст как лингвистический объект // Преподавание языка и литературы. – Ташкент, 2003. - №4. – С. 19 - 24.
4. Бушуй Т.А. О взаимодействии фразеологической семантики и контекста (на материале английского языка) // Преподавание языка и литературы. – Ташкент, 2004. - № 5. – С. 25 - 32.
5. Бушуй А.М. Определение роли частиц в предложении // Преподавание языка и литературы. – Ташкент, 2005. - № 6. – С. 34 - 40.
6. Цахер О. Х. О моделях языка и их речевых вариантах // Иностранные языки в школе. - М., 1963. - № 3. - С. 4 - 16.
7. Шведова Н. Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи.-М.: Изд-во АН, 1960.-337 с.
8. Щерба Л.В. Восточно-лужицкое наречие, т. 1. – Петроград, 1915. –XXI, 194с. + Приложение: 54 с.
9. Ярцева В.Н. О соотношении языка и речи // Язык и речь. - М., 1962. - С. 48 - 52.

10. Buscha A. Zu Fragen der Verkürzung im dialogischen Text // Probleme des Deutschunterrichts für Fortgeschrittene. - Leipzig, 1997. - S. 90 -100.
11. Glinz H. Die innere Form des Deutschen. – Bern, 1991. - 374 S.
12. Heringer H. J. Deutsche Syntax Dependenzstil. – Bd. 1. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2007. - 394 S.
13. Long R. The Sentence and Its Parts: A Grammar of Contemporary English. – Chicago and London: University of Chicago Press, 1995. - 684 p.
14. Schneider, Wilhelm. Stilistische deutsche Grammatik. – Basel –Freiburg - Wien, 1999. – 484 S.
15. Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik. Tübingen: A. Francke Verlag, 2006. - 338 S.
16. Vogt, Jochen. Aspekte erzählender Prosa. Eine Einführung in Erzähltechnik und Romantheorie. – Opladen, 2007. - 394 S.
17. Weber H. J. Dependenzgrammatik. – Tübingen: Gunter Narr, 2006. -362 S.

ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISH

Maxbuba Yusupdjanovna Sobirova

Namangan davlat pedagogika instituti professori,
pedagogika fanlari doktori (DSc)

ANNOTATSIYA

Maqolada ko'rgazmali vositalar muhim didaktik vosita bo'lganligi uchun ularga alohida ahamiyat qaratish zarurligi, o'quvchining zamonaviy texnologik vositalar yordamida o'z ijodkorligini mustaqil ravishda namoyon etishga o'rgatish, og'zaki va yozma nutq malakalarini hamda tayanch, fanga doir kompetensiyalarini shakllantirish masalalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: ona tili, ko'rgazmali vosita, ona tili ta'limi, kommunikativ savodxonlik, zamonaviy didaktik vositalar.

Ta'lim jarayonining samarasi va muvaffaqiyati unda qo'llanilayotgan metodlar bilan birga ta'lim didaktik vositalarga ham bog'liqdir.

Didaktik vositalar, ya'ni sodda qilib aytganda, ko'rgazmali vositalar boshqa fanlar kabi ona tili ta'limda ham keng qo'llaniladi. Didaktik vositalar, bir tomondan, o'qituvchi bayonining isboti, tasdig'i bo'lib xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, berilayotgan ma'lumotlarni o'quvchilar tomonidan tez va sifatli o'zlashtirilishiga sabab bo'ladi. O'qituvchining bayoni har qancha to'liq bo'lganda ham o'quvchilarning voqealar to'g'risidagi tasavvurlari to'la bo'lmaydi.

O'quvchilarning ko'rsatilgan rasmlarni to'g'ri tahlil qilishlari, ularga qarab gaplar tuza olishlari, bog'lanishli matn yaratishlari, rasmga qarab hikoya qila olishlari ona tili mashg'uloti uchun muhim sanaladi. Ular e'tiboriga havola qilingan rasmlar o'quvchilar nutqining, e'tiborining, kuzatuvchanligining, ijodiy tasavvur etish qobiliyatining o'sishida; mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojida, aqliy va estetik tarbiyasida, ularda muhim amaliy malaka va iqtidor hosil bo'lishida yordam beradi.

Texnika, ilm-fanning rivojlanishi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ta'lim sohasida ham murakkab qurilmalardan foydalanish imkoniyatini berdi. Maktab tajribasida magnitafon, radiopriyomnik, televizor, epidiaskop, kompyuter, proyektor, elektron doska kabi uskunalar qo'llanila boshlandi.

Odatda quyi sinfdan yuqori sinfga o'tgan sari o'quvchilarning bilim va malakalari ortib boradi. Quyi sinflarda o'quvchilarni voqea va hodisalarning yaxlit manzarasi qiziqтира, yuqori sinflarda yodgorliklar, shartli ko'rgazmalar va boshqalar

qiziqtiradi. O'quvchilarning didaktik vositalarga munosabati, e'tibori va qiziqishi ham ortib boradi. Shuning uchun o'qituvchilar dars oldidan ko'rgazmali vositalarni tahlil qilishlari, saralashlari, mavzularga moslarini tanlashlari kerak. Ko'rgazmali vositalar muhim didaktik vosita bo'lganligi uchun ularga alohida ahamiyat berilishi kerak.

Ta'limga antropotsentrik yondashuvda ko'rgazmali vosita hisoblanuvchi tarqatmalar bilan ishlash ham samarali vosita hisoblanadi.

Bugun eng faol ta'lim vositalaridan sanalayotgan grafik organayzerlar ko'rish imkoniyatini hosil qilgani uchun so'zlarni, uning mohiyatini, ishlatilish o'rinlari bilan eslab qolishga yordam beradi. Masalan, 5-sinflar uchun mo'ljallangan yangi ona tili darsligidagi leksikologiya bobiga oid bo'lgan mashqlarni, deylik, darslikning 110-betidagi 253-mashqni bajarishda ta'lim vositasi sifatida "Lug'at: ta'riflar" grafik organayzeridan foydalanish mumkin. Mashqni shunchaki qavslarni ochgan holda bajarsa ham bo'ladi, ammo grafik organayzerlar yordamida izohlansa, o'quvchilar e'tibori yanada ko'proq muddat tortiladi, o'zlashtirishda yaxshi samara beradi hamda kreativlikning o'ziga xos ko'rinishini namoyon qiladi. Grafik organayzerlar ko'rish imkoniyatini hosil qilgani uchun so'zlarni, uning mohiyatini, ishlatilish o'rinlari bilan eslab qolishga yordam beradi. Mashg'ulotda qo'llangan grafik organayzerlar o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi, bu holat shu fanni chuqurroq o'rganish uchun turtki vazifasini o'taydi. Suratda aks etgan tasvirlarni so'z bilan to'g'ri ayta olish, shu so'zlarga savollar berish, turkumlarga ajratish, ularni tahlil qilish jarayonida nutqiy va lingvistik kompetentsiyalari rivojlanib boradi.

Ta'limga antroposentrik yondashuv jarayonida o'quvchilarning bilimini baholanadi. Bu o'rinda ularni rag'batlantirish maqsadida didaktik vosita sifatida ko'rgazmali rag'bat kartochkalaridan foydalanish ham samara beradi.

Ko'rgazmalilik holati me'yor darajasida bo'lgan, o'quvchining yoshiga mo'ljallab shakllantirilgan rag'bat kartochkalari o'rganuvchining faolligini yana ham oshirishi tabiiy hol.

Darsning boshlang'ich nuqtasi qanday chiroyli boshlangan bo'lsa, uning yakuni ham ta'sirli tugashi lozim. Vaqti-vaqti bilan didaktik vosita sifatida ko'rgazmali shaklda mashg'ulotni yakunlash ham o'ziga xos usul hisoblanadi. Ya'ni bunda o'quvchilar mashg'ulotdan olgan taassurotlarini, maslahatlarini, taklif-mulohazalarini, o'z fikrlarini, o'qituvchiga istaklarini didaktik vosita sanaluvchi "Samimiy tilaklar va takliflar savatchasi"da qoldirishsa, o'qituvchi ularni kelgusi darsda inobatga olishida, e'tibor qilmagan o'rinlarini bilib olishida, o'z ustida ishlashida qo'l keladi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida tashkil qilingan til ta'limi mashg'ulotlarida o'quvchilarga insonparvarlik ruhidagi 2-3 daqiqalik videoroliklar namoyish qilish va ko'rsatilgan tasvirlar asosida matn yaratishlarini topshiriq qilish mumkin.

Bugungi kun talabalari nanotexnologiyalar asrida yashamoqda. Shuning uchun biz odatlanib qolgan insho yozdirish usuli endi o'quvchi uchun biroz zerikarli tuyuladi. Chunki ularning ko'pchiligi tezkor va ommabop axborot manbai – internetdan tayyor matnni ko'chirib qo'ya qoladi.

Biz taklif etayotgan videomatnli nazorat turlari o'quvchining ehtiyojiga asosan uning bugun do'sti bo'lmish internet bilan hamkorlikda ishlashini ta'minlaydi. Mazkur nazorat turlarini 2011-yildan beri turli bosqich o'quvchilari orasida sinovdan o'tkazib ko'rildi va, ayniqsa, yoshlar o'rtasida katta qiziqishga sabab bo'ldi.

Bu nazorat turini qo'llashdan asosiy maqsad – o'quvchining zamonaviy texnologik vositalar yordamida o'z ijodkorligini mustaqil ravishda namoyon etishga o'rgatish, og'zaki va yozma nutq malakalarini hamda tayanch, fanga doir kompetensiyalarini shakllantirish.

Videomatnlarni ham ko'rgazmali qurol sifatida, ham yozma ishning bir turi deb hisoblash mumkin. Videomatnning boshqa yozma ish turlaridan farqi shundaki, matn yaratish jarayonida o'quvchining yozma nutqi bilan birgalikda og'zaki nutqi ham shakllanadi. Bunda matn muallifi o'zining keng mulohazaga, teran fikrga, aniq bir dunyoqarashga egaligini anglatish uchun mavzuga har tomonlama mos keladigan lavhalar hamda unga ohangdosh tarzda jaranglovchi musiqadan foydalanadi.

Videomatn o'quvchining shaxsiy nutqiy va lingvistik malakasini shakllantirish hamda rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu ikki yo'nalishdagi ishni: nutqiy faoliyatni takomillashtirish hamda nutqiy ko'nikmalarning har birini shakllantirishni o'zida mujassamlashtirgan ijodiy ishlarning bir ko'rinishi sanaladi.

Ta'lim berish o'qituvchidan, xususan, ona tili o'qituvchisidan kuchli bilim, savodxonlik, pedagogik mahorat, tashkilotchilik qobiliyatini talab etadi. O'qituvchining o'z oldiga qo'ygan didaktik maqsadiga erisha olishida ta'lim vositalaridan unumli foydalana olishiga ham bog'liqdir.

Bugun elektron ko'rgazmali qurollarning, raqamli ta'lim vositalarining ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyatini ham alohida qayd etib zarur. Muayyan mavzularni o'rganish maqsadida tayyorlanayotgan elektron ko'rgazmali qurollar ma'lum talablarga muvofiq yaratilishi shart. Xususan:

1. Elektron ko'rgazmali qurol (yoki darslik)lar o'rganuvchiing yoshiga, qiziqishlariga mos holda yaratilishi kerak.

2. Tavsiya qilinayotgan va o'quvchi talabalar tomonidan qiziqish bildirilayotgan asar voqealarini yorituvchi surat, tasvir yoki shakllarning ilova qilinishi mavzuning puxta o'zlashtirilishiga zamin yaratadi.

3. O'rganilayotgan mavzuga mos keluvchi yordamchi materiallar, ya'ni tasvir, surat, shakl, jadval va boshqalar, badiiy bezaklar o'rganuvchilarni chalg'itmasligi, aksincha, ularning faoliyat yo'nalishini aniq belgilab olishiga yordam berishi zarur.

4. Elektron ko'rgazmali materiallar zarur o'rinlarda kuy, qo'shiq, animatsiyalar bilan to'ldirib, boyitib borilishi lozim.

Demak, ta'limga antropotsentrik yondashuv jarayonida o'quvchilar nutqining, ijodiy tasavvur etish qobiliyatining o'sishida; mantiqiy fikrlash qobiliyati rivojida, ularda muhim amaliy malaka va iqtidor hosil bo'lishida zamonaviy didaktik ta'lim vositalari ahamiyati beqiyos.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Farmoni. 2020-yil 29- oktyabr.
2. Mirziyoyev Sh.M " Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - T.: O'zbekiston, 2017. 16-b.
- 3.Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
4. Sobirova, M. (2023). Obuchenie yazykovym yavleniyam na osnove analiza teksta. "Etnokulturnyy i sotsiolingvisticheskiy aspekty v teorii i praktike prepodavaniya yazykov v negumanitarnykh vuzax" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Minsk, 30 mart 2023 y., – B. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
1. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
2. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
3. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January

- 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158.
<https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
4. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
5. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. **Design Engineering**. International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) SKOPUS 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
6. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> str. 98-105
7. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020.
8. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
9. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>.
10. Jo‘rayev M. O‘zbek tilini davlat tili sifatida o‘rganish metodikasining shakllanishi. Ped.fan.nom...diss.avtoref. – Toshkent, 2005. – 23 b.

ДИАЛЕКТИК МАТЕРИАЛИЗМ ВА ТИЛШУНОСЛИК МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ғани Насруллаевич Зикриллаев,
филология фанлари доктори, профессор

Яраш Болтаевич Рўзиев,
Бухоро давлат университети,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент
y.b.ruziev@buxdu.uz

АННОТАЦИЯ

Мақолада тилшунослик методологияси ва унинг ўзбек тили грамматикасига татбиқи ҳақида сўз юритилади. Аввало методологиянинг фалсафадаги талқини изоҳланади. Немис файласуфи Гегелнинг фикрича диалектик усул реал оламни илмий билишнинг энг умумий усули бўлиб барча фанлар учун методология вазифасини ўтайди. Шундан сўнг шўро тилшунослиги жумладан унинг таркибий қисми бўлган туркий тилшуносликда ҳам методологик асос сифатида қабул қилинган диалектик материализмнинг туркий тиллар грамматик қурилишига татбиқи таҳлил қилинади. Профессор С.Н.Ивановнинг диалектик мантикдаги моҳиятнинг зиддиятли табиати ҳақидаги тушунчани грамматик кўп маънолилиқ талқинига татбиқ этиб грамматик шаклнинг умумий маъноси зид маънолар бирлигидан иборатлиги шунингдек грамматик категория аъзолари орасида ҳам шундай диалектик зиддият мавжудлиги, унинг шогирди Ҳ. Ғ. Неъматовнинг эса туркий тилларда грамматик шаклларнинг ўзаро муносабатини ўрганишда бинар оппозиция назариясига мурожаат қилиш тадқиқ этилаётган ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ англашга имкон бериши ҳақидаги фикрлари шарҳланади. Мақола муаллифларининг фикрича туркий тилларда грамматик категорияга хос умумий (муштарак) маъно унинг шаклларида турли даража ва кўринишда ифодаланади ва бу шакллар орасида оппозитив муносабат йўқ. Хулоса сифатида шўро тилшунослигида диалектик материализм фалсафий, методологик асос вазифасини бажарганлиги, у ҳозир аҳамиятини йўқотган таълимот эканлиги айтилади.

Калит сўзлар: методология, диалектика, диалектик материализм, диалектик мантик, умумийлик, хусусийлик, субстанция, грамматик шакл,

грамматик категория, зиддият, оппозиция, приватив оппозиция, эквиполнет оппозиция, нооппозитив фарқланиш.

ABSTRACT

The article deals with the methodology of linguistics and its application to the grammar of the Uzbek language. First of all, the interpretation of methodology in philosophy is explained. According to the German philosopher Hegel, the dialectical method is the most general method of scientific knowledge of the real world and serves as a methodology for all sciences. After that, the application of dialectical materialism, accepted as a methodological basis in Soviet linguistics, including Turkology, which is its integral part, to the grammatical structure of the Turkic languages is analyzed. The opinions of Professor S. N. Ivanov on the application of the contradictory nature of essence in dialectical logic to the interpretation of grammatical polysemy are analyzed, while it turns out that the general meaning of the grammatical form consists of the unity of contradictory meanings and also the existence of such a dialectical contradiction between the members of the grammatical category, the opinion of his student H. G. Nigmatov that the application of the theory of binary opposition in the study of the interaction of grammatical forms in the Turkic languages allows a deeper understanding of the essence of the phenomenon under study. According to the authors of the article, the general meaning characteristic of the grammatical category in the Turkic languages is expressed in its forms in various degrees and varieties, and there is no opposition between these forms. In conclusion, it is said that dialectical materialism served as a philosophical and methodological basis in Soviet linguistics, and at present is a doctrine that has lost its significance.

Keywords: methodology, dialectics, dialectical materialism, dialectical logic, one, particular, substance, grammatical form, grammatical category, contradiction, opposition, privative opposition, equipotent opposition, non-opposite difference.

Кириш

Маълумки методология сўзининг маъноларидан бири илмий билим методи ҳақидаги таълимотдир. Илмий билим методларининг назарий асоси ривожланиб бораётган фаннинг эҳтиёжлари тақозоси билан юзага келган. У табиат, жамият ва инсон онгининг мураккаб ходисаларини тўғри объектив талқин этишга, фаннинг табиий алоқаларини очишга имкон беради. Илмий билим масаласида усул муаммоси билан энг қадимги фалсафада Аристотел шуғулланган. Илк бор фанни усул тизими асосида ўрганиш масаласини Ф.

Бекон илгари сурган. Р. Декарт ва И. Кант ҳам бу масалага алоҳида эътибор қаратган. Гегел эса методологияга муҳим ҳисса қўшган. У биринчи бўлиб фалсафий методнинг ўзига хос хусусияти, унинг аниқ фанлар методидан фарқ қилишини кўрсатган. Натижада билим жараёнида илмий тадқиқотнинг ўзаро боғлиқ хусусий, умумий ва энг умумий усуллари мавжудлиги аниқланган. Диалектик усул реал оламни илмий билишнинг энг умумий усули бўлиб барча фанлар учун методология вазифасини ўтайди [1, 258]. Бошқача айтганда замонавий фалсафа фани воқеликни илмий билишнинг асосий йўналишларини аниқ белгилаб бериш қудратига эга. Илмий билиш жараёнининг самараси воқелик ҳодисаларининг диалектик муносабати ва уларнинг синергетик тараққиёт омилларининг эътиборга олиниши билан боғлиқ. Айнан ана шу фалсафий қарашлар асосида илмий тадқиқот жараёнида қўлланиладиган воситалар ҳам ҳақиқий баҳосини топади [7, 10].

20-асрда шўро тилшунослигининг таркибий қисми бўлган туркий тилшуносликда ҳам диалектик усул методологик асос сифатида эътироф этилди. Жумладан проф. С. Н. Иванов ўз тадқиқотлари[2; 3]да мазкур усулнинг ҳар жиҳатдан тўғри ва афзал эканлигини таъкидлайди. Ўзига хос ёндашув, теран тадқиқ, салмоқли назарий фикр-мулоҳазалар 20-аср туркий тилшунослигида катта таъсир кучига эга бўлганлигидан 21-асрнинг ёш тадқиқотчиларини хабардор қилиш мақсадида қуйида аслият [3] ва таржима [4] асосида улардан айримининг тадқиқу талқини ҳамда таърифу тавсифига муружаат қиламиз.

Асосий қисм

Грамматик шакл маъноларининг тадқиқотчи кўз ўнгида намоён бўладиган чексиз ранг-баранглиги фактларни шарҳлашнинг муайян тамойилларини ишлаб чиқишни яъни шу ранг-барангликни назарий жиҳатдан тушунтириб бериш заруриятини кўндаланг қилиб қўяди. Умуман олганда ҳар қандай назариянинг вазифасини хусусий фактларнинг барча ранг-баранглигини боғлаб турувчи умумийликни топишга уриниш тарзида таърифлаш мумкин [3, 66; 4, 10]. Назария яратиш учун эса муайян тамойиллар, методологик ва фалсафий асос зарур [3, 68; 4, 15].

Грамматик кўп маънолиликни ўрганишда диалектика фанидаги хусусийлик ва умумийликнинг ўзаро муносабати ҳақидаги категория қонун-қоидаларига таяниш лозим (Диалектика тараққиёт тўғрисидаги таълимот, илмий билиш методларидан бири [1, 109]). Бошқача айтганда модомики умумийлик ва хусусийлик маъноларининг ўзаро муносабати грамматикада бор

экан, айна пайтда умумийлик ва хусусийлик муносабати ҳақида диалектик таълимот мавжуд экан назарий масаланинг ўзига хослигини фалсафий нуқтаи назардан ўрганиш мақсадга мувофиқдир [3, 69 – 70; 4, 18-19]. Аниқроқ қилиб айтганда диалектик-материалистик фалсафа муаммони хусусий фанларга хос бўлмаган томондан, методологик нуқтаи назардан изоҳлаш имконини беради [3, 71; 4, 20]).

Диалектик мантиққа кўра яккаликка нисбатан олинган умумийлик таркибида мазкур яккалик мавжуд бўлган алоқалар тизимидир (Д.м. инсон тафаккурининг ривожланиш қонуниятлари тўғрисидаги таълимот, мантиқ фаниниг алоҳида соҳаси. Д.м. таълимотига кўра тафаккур билишнинг шундай қонунларига асосланадики, унда ташқи ҳолатдан ички ҳолатга, ҳодисалардан моҳиятга, мавҳумликдан конкретликка, нисбий ҳақиқатлардан мутлақ ҳақиқатга томон ривожланиш рўй беради. Д.м.да анализ ва синтез, индукция ва дедукция каби методлар билишнинг ўзаро узвий боғлиқ бўлган усулларини ташкил этади. Д.м. муайян категориялар тизимидан ҳам иборат. Ҳозирги пайтда Д.м. фанини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериляпти [1, 109]). Умумийликни айнан шундай тушуниш у ҳақда конкрет умумий тушунча ҳосил қилишга олиб келади. Яккалик ҳодиса. Умумийлик эса таркибида яккалик мавжуд бўлган тизим, қатор ҳодисаларининг туб асоси, уларнинг моҳиятидир. Демак умумийлик диалектик талқинда яккалик каби конкрет ва моддий нарса деб қаралади [3, 71; 4, 21].

Умумийлик айрим нарса, ҳодисаларнинг алоқа-муносабатидан иборат бўлиб мазкур нарса ва ҳодисаларни яхлит бирлик, ягона тизимга бирлаштиради. Диалектик мантиқ нуқтаи назаридан бундай тизим таркибига кирувчи хусусийликни аниқлаш хусусийликдан умумийликка олиб боровчи алоқани кўрсатиш натижасида амалга оширилади. Бу эса хусусийликнинг умумий тизимдаги ўрнини аниқлаш билан қўлга киритилади. Хуллас муайян тизимга мансуб алоқадорлик, яккалик ўзининг бўлак (қисм, узв)ларидан бирида акс этган шу тизимнинг айнан ўзидир [3, 72; 4, 22 – 23].

Сўнгра муаллиф диққат-эътиборини юқорида кўрсатилган методологик тамойилларни, диалектика ва диалектик мантиқнинг тушунчаю категорияларини грамматик кўп маънолилиқ муаммоси талқинига қандай татбиқ этиш мумкин деган саволга жавоб беришга қаратади. Бунда Гегел таълимоти асос вазифасини бажаради. Улуғ файласуфнинг фикрига кўра якка нарсаларнинг субстанционал моҳиятига кириб бормасдан туриб умумийликни излаш эмпирик фанларга хос. Бинобарин диалектик мантиқ нарса-предметнинг айрим белгисини мавҳум тавсифлашдан воз кечиб конкретликка яъни тизим, моҳият

хамда ўзаро муносабатини тадқиқу таҳлил қилишга кўтарилишни тақозо этади. Бундай ҳолда муайян шаклнинг умумлашган грамматик маъноси унинг бевосита кузатишда берилмаган хусусий маънолари тизими, ҳодиса, яъни хусусий маъноларидан ташқарида турувчи моҳиятидир дея эътироф этилади [3, 73; 4, 23 – 24].

Шундан сўнг олим субстанционал морфологияни асослаш масаласига тўхталади. Бундай ҳолда яъни умумийлик ва яқкалик муносабатининг ўзига хос хусусиятини тушунтириб бериш учун диалектиканинг нарса-предмет (мавжудот), моҳият ва муносабат каби категориялари ҳам муҳим аҳамият касб этади. Диалектик материализмда мавжудотнинг моҳиятини англашга яъни уни субстанция тарзида тушунишга асосланилади (Субстанция (лот. substantio – моҳият) қадимги Юнонистон, Ҳиндистон, Хитой фалсафаси тарихида бутун мавжудотнинг бош асосини ифодаловчи тушунча. Жумладан Арасту субстанция моҳият, барча категорияларнинг реал асоси, борлиқни субстанция тушунчасисиз тушунтириб бўлмайди деб таъкидлайди. Фалсафий тафаккур тарихида субстанция муаммоси бўйича олиб борилган баҳс-мунозаралар моддий ва рухий жараёнларни чуқурроқ ўрганиш, улар ўртасидаги тафовут ва ўзаро бирлиқни ҳар томонлама таҳлил этиш томон йўналтирилган [1, 380 – 381]). Бошқача айтганда унда объектив борлиқ муайян хосса ва муносабатларни ўзида мужассам этган мавжудотларнинг йиғиндисидан иборат деб қаралади [3, 73; 4, 25].

Шакл, маъно ва вазифа (функция) каби грамматик тушунчаларнинг ўзаро алоқасини диалектиканинг нарса-предмет, хусусият ва муносабат категориялари алоқаси нуқтаи назаридан ўрганса бўлади. Грамматик шакл нарса-предмет, яъни борлиқда мавжуд бўлган муайян нарса тарзида тушунилса у ўзининг алоқа ва қўлланишида шаклланадиган хусусият (маъно)лари асосида юзага чиқадиган маълум моҳият (субстанция)га эга эканлигини эътироф этишга тўғри келади. Грамматик шаклнинг яширин моҳияти (субстанцияси) унинг ботинига йўналган муносабати (вазифаси, қўлланиши) яъни грамматик шаклда берилган маънолар тарзида тушунилиши мумкин [3, 74; 4, 26].

Грамматик шаклни унинг муносабатлари яъни синтактик қўлланишида намоён бўладиган муайян хусусият-маъноларига эга субстанция сифатида талқин қилишда грамматик шаклларнинг икки томонлама ва зиддиятли табиати акс этади. Грамматик шаклларнинг ушбу зиддиятли бирлиги диалектик умумийлик ва яқкалик, моҳият ва ҳодиса, нарса ва хусусиятининг воқеланиши демакдир. Бундай талқинда грамматик шакллар морфологик ва синтактик хусусиятининг ботинан айниятлиги маълум бўлади. Грамматик шаклнинг

синтантик тавсифи унда маълум маъноларнинг мавжудлиги сабабли киришадиган алоқалари бўлса морфологик хусусияти унинг синтактик қўлланиши билан белгиланадиган маъноларидир [3, 74; 4, 26 – 27].

Морфологик жиҳатдан тасвирланганда грамматик шакл ўзининг субстанционал мазмуни, маънолар тизими, хусусий маъноларда намоён бўладиган моҳияти (яъни умумий маъноси) ҳақидаги илмий тушунчада ўз аксини топиши керак. Шунга мувофиқ тасвир методи ҳам субстанционал ёндашувни, моҳиятни алоқалар орқали очишни таъминлаши даркор. Шаклнинг барча маъноси унда субстанционал тарзда мавжуд бўлади. Масалан отнинг нол кўрсаткичли шаклида яккалик, тур ва жамлик маънолари мужассам бўлади [3, 75; 4, 28 – 29].

Шуни унутмаслик керакки субстанционал ёндашув амалий қувват-аҳамиятга эга бўлиши учун морфология ва синтаксис бир-биридан аниқ-равшан фарқланиши шарт. Морфологияда грамматик шаклнинг умумлашган ҳолда синтаксида учрамайдиган мазмуни аниқланиши лозим. Синтаксисда эса грамматик шакллар вазифа нуктаи назаридан яъни сўз бирикмаси ва гапда қўлланиши жараёнида таҳлил қилиниши керак. Бошқача айтганда морфологияда грамматик шаклларнинг моҳияти уларнинг хусусияти мажмуи асосида аниқланади. Бунда нарс-предмет ўзининг хоссасига кўра тавсифланади. Бу хосса эса аслида муносабатлар йиғиндиси, жамланмасидан иборат. Синтаксисда эса шаклларнинг синтактик бўлакларни ҳосил қилиш жараёнида намоён бўладиган ўзаро муносабатлари очиб берилади. Бу эса грамматик категорияларни таърифлашда субстанционал мавжуд маънолар назарияси ҳам бўлишини тақозо этади [3, 75; 4, 29 – 30].

Профессор С.Н.Ивановнинг диққат-эътиборини тортган яна бир назарий муаммо грамматик кўп маънолилиқ талқинига муқаррар татбиқ этиладиган диалектик мантиқдаги моҳиятнинг зиддиятли табиати ҳақидаги тушунчадир. Онда-сонда учрайдиган ғайримеъёрий бир нарс (аномалия) табиатан зиддиятни очиб беришда жиддий ғовдир. Ана шу ғовни ҳис эта билган ва уни бартараф эта олган кишигина ҳодиса ва моҳиятнинг диалектик муносабатини кўрсата олади [3, 78; 4, 33 – 34].

Тушунчага таъриф беришда тилшунос олим яна Гегелга мурожаат қилади: “Ҳар қандай тушунча умуман олганда “қарама-қарши томонларнинг бирлигидир. Диалектик мантиқда тушунчада акс этган алоқа умумийлик ва хусусийлик алоқасидир дея таъкидланади. Обьектив борликда шундай алоқалар борки улар эмпирик кузатишда эмас, назарий йўл билангина аниқланади. Назарий билишнинг асосий категорияси илмий тушунчадир. Илмий тушунча

faqat dialektik йўл билан мавхумликдан аниқликка кўтарилиши натижасида ҳосил бўлади. Бунда теран тушуниш томон кўтарилиш назарда тутилади. Модомики грамматика фан экан ҳар бир грамматик категория ва грамматик шаклнинг таърифи у ҳақдаги илмий тушунча бўлмоғи ва унда мазкур ҳодисанинг зиддиятлилиги, умумий қатордаги ўрни сўзсиз кўрсатилмоғи керак. Қарама-қаршиликлар бирлиги ва уларнинг кураши қонуни назарий тафаккур мағзидир. Назарий билиш вазифаси айнанликда тафовутни кўришдир. Борлиқдаги ҳамма нарса диалектик, икки тарафлама ва зид бўлади (Всё в мире диалектически, противоречиво двойственно [3, 78]). Бунинг сабабларидан бири шуки ҳар бир факт, ҳар бир ҳодиса ўз-ўзича ҳам, бошқа ҳодисалар билан муносабатда ҳам мавжуд бўлади” [3, 78; 4, 34 –36].

Мавжуд нарсани идеал объект сифатида онгда тиклаш-тасвирлашда қарама-қаршиликнинг ўзаро таъсир этиш тамойили муҳим методологик аҳамиятга эга. Борлиқнинг у ёки бу ҳодисасида зид муносабатни топиш ўрганилаётган нарсанинг моҳиятига кириб бориш жараёнида катта аҳамият касб этади. Аниқланган, топилган, очилган зиддият доимо билишнинг босқичи ҳамда ечимини, аниқроғи қарама-қарши томонларнинг бирлигини англашни талаб қиладиган муаммодир. Обьектив борлиқдаги айнан шу зиддиятлар фикр ҳаракати ҳамда шу фикрнинг у ён-бу ён ўтиб туриши манбаидир.

Илмий тушунчалар хусусида юқорида баён қилинганларга таяниб таъкидлаш мумкинки назарий қурилма (яъни тизим, система) ўзаро боғланган ва бир-бирига ўтиб турадиган тушунчалар асосида яратилиши, боз устига тизимнинг ўзи ҳам ўз ичида конкрет ва узвларга бўлинадиган тушунчадан иборат бўлмоғи лозим [3, 79; 4, 37 – 38].

Назария икки “томонлама ҳаракат”ли теран синтез-ҳосила бўлиши керак. “Назария ўз исботини эмпирик фактларнинг каттагина миқдорини ўзаро боғлашда топади, унинг ҳаққонийлиги ҳам ана шунда” деб ёзади фасл охирида назариётчи тилшунос олим Эйнштейннинг фикрига таяниб [3, 80; 4, 39].

Муаллиф монографиясининг бошқа фасл ва параграфларида мазкур методологияга асосланиб отга хос грамматик (сон, эгалик, келишик) категорияларнинг субстанционал-диалектик моҳияти ҳамда уларнинг нутқ(гап)да воқеланишини теран тадқиқу талқин қилади.

Таъкидлаш жоизки Ўзбекистондан ҳам проф. С. Н. Ивановнинг Ҳ. Неъматов, И. Мирзаев каби таниқли шогирду издошлари етишиб чикди. Ушбу мақолада проф. Ҳ. Ғ. Неъматовнинг истиқлолгача яратган тадқиқотларидан айрими [5; 8]га тўхталамиз.

Олимнинг таъкидлашича фаннинг қайси соҳаси ёки тармоғи бўлмасин ҳар қандай тадқиқотда олдиндан белгиланган методологик асосга таянилади [5, 6]. Тилшуносликда фалсафий категориялардан фойдаланмоқ даркор. Тил мураккаб, кўп аспекти хилқат бўлганлигидан унинг бирликларини ўрганишда диалектик ёндашувга мурожаат қилиш тақозо этилади. Бундай ҳолда мазкур бирликларнинг объективлиги, ривожланиши ҳамда алоқаю муносабатларини ҳар жиҳатдан тўлиқ ўрганиш имкони туғилади. Диалектик мантиқ борлиқда рўй берадиган ҳаракат, ўзгаришу ривожланиш жараёнларини ниҳоятда аниқ-равшан акс эттира олади. Бу борада марксча диалектик мантиқнинг аҳамияти бекиёс. Негаки унда асосий диққат-эътибор ўрганилаётган ҳодисанинг мазмунини аниқлаш усул ва йўллари, илмий тушунча яратиш тамойилларига қаратилади, тадқиқ объектининг мазмун-моҳиятини таҳлил қилиш талаб этилади. Айнан ушбу ёндашув тадқиқ объектининг имкон қадар кўпроқ томонларини қамраб олади. Пировард натижада тил, унинг бирликлари ҳамда систем тузилишининг моҳияти тадқиқотчи кўз ўнгида яққол намоён бўлади.

Диалектик мантиқ методининг туркий тилларга татбиғи самарадорлигини проф. С. Н. Иванов тадқиқотлари тасдиқлайди. Шу боис биз деб фикрини давом эттиради Ҳ. Ғ. Неъматов ишимизда қўлланган систем тадқиқ усулини имкон қадар диалектик мазмун билан бойитишга ҳаракат қилдик. Сўнгра ўзига хос бундай ёндашувнинг талаблари баён қилинади. Жумладан тилни систем-структур усул билан тадқиқ қилганда унинг бирликлари (фонема, морфема ва ҳоказо), шакл ва категорияларнинг реаллиги уларнинг алоқа-муносабатлари билан қоришиб кетмаслиги лозим. Диалектик мантиқда объектнинг фақат алоқа-муносабатлари ўрганилмайди. Айни пайтда у реаллик, яъни тадқиқотчига боғлиқ бўлмаган мавжудот ҳамда ўзида сифат, хусусият ва муносабатларнинг барчаси мавжуд бўлган нарса деб қаралади. Бинобарин лисоний шакл объектив мавжуд, ўзида барча алоқа-муносабати мужассам деб қаралмоғи керак. Бошқача қилиб айтганда лисоний шакллар субстанция деб тушунилиши даркор. Бундай ҳолда тил унсурлари ўзидаги белгилар (хусусият, муносабат ва мазмун) асосида муайян тизимга бирлашиб унда янги белгиларга эга бўлади. Натижада тизим таркибига кирган унсурларга нисбатан бутунлик, яхлит бирлик вазифасини ўтайди [5, 3 – 4].

Тадқиқотда система-tizim билан тил унсурларининг ўзаро муносабати талқини ҳам диққатга сазовор. Ушбу муносабат умумийлик ва яққалик, бутун ва қисм муносабати тарзида тушунилади. мазкур тушунчалар диалектик, нисбий бўлиб бир-биридан кескин ажралмаган, бир-бирига ўтиб туради. Тил бирликларида умумийликнинг моҳияти хусусийлашади, тил бирликларининг

конкретлашишида эса моҳият ҳодиса сифатида намоён бўлади. Тилнинг систем хусусияти, унинг тузилиши-тартиботи грамматик категория шакллариининг ўзаро муносабати доимий, барқарор ҳамда муайян белгиларга асосланган бўлишини талаб этади. Шу сабабли туркий тилларда грамматик шаклларнинг ўзаро муносабатини ўрганишда бинар оппозиция назариясига мурожаат қилиш тадқиқ этилаётган ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ англашга имкон беради (Оппозиция зиддият, қарама-қаршилик (противопоставление) маъносини англатади. Инглиз ва немис тилида мазкур атаманинг ўзи (инг. opposition, нем. Opposition) қўлланади [6, 289, 369]). Аммо грамматик шакл (категория)ларнинг ўзаро муносабати кўп қиррали бўлганидан оппозициянинг битта қатори яъни битта шаклнинг иккинчисига зиддияти асосида грамматик шакл моҳиятини белгилаб бўлмайди. Грамматик шаклларда категориал маъно билан бир қаторда ёндош (сопряженный) грамматик маъно ҳам кам эмас. Шу сабабли грамматик шакл (категория)нинг моҳияти оппозициянинг бирдан ортиқ қатори асосида белгиланади. Муайян грамматик шакл (категория)нинг бевосита зиддияти асосида унинг моҳияти эмас, унинг хусусий, атиги битта фарқловчи белгиси аниқланади. Шакл (категория)нинг моҳияти фақат бевосита муносабатида эмас, билвосита алоқаларида ҳам юзага чиқади. Шунга кўра грамматик шакл оппозиция (микротизим)нинг битта қатори аъзоси бўлмайди, турли белгилари асосида оппозициянинг бир неча қаторига мансуб бўлади. Бинобарин тадқиқотчи мазкур шаклнинг барча оппозициясини аниқлаши керак бўлади.

11–12-аср ёдгорликлари тилида грамматик шаклнинг алоҳида олинган оппозицияси одатда приватив кўринишга эга. Грамматик шаклнинг моҳияти камида икки қатор оппозиция (иккита микротизим) асосида белгиланади. Грамматик шакл барча зид белгиларининг бирлиги (единство) унинг нисбий моҳиятини ташкил этади [5, 5]. Бошқача айтганда А унсур оппозициянинг бир қаторида M_1 белгининг мавжудлиги (маркированность) билан В унсурга зид бўлса мазкур оппозициянинг бошқа қаторида M_2 белгига нисбатан бетарафлиги (нейтраллиги) асосида С унсурга зид бўлади. Грамматик шаклда бундай белги бир нечта бўлиши мумкин. Бинобарин А унсур барқарор M_1 белгиси ва бетараф (нобарқарор) M_2 белгисига эга. Маълум бўладики А унсур белгиларининг бирлиги битта барқарор ва битта nobарқарор белгининг диалектик бирлигидан шаклланади [5, 7].

Грамматик шакл (категория)нинг зид (оппозитив) белгилари механик бирлик эмас, диалектик, зиддиятли бирликдан иборат. Грамматик шакл моҳиятининг бундай талқини мазкур моҳиятнинг ўзаро зид икки томонга ажратиш қонун-қоидаси билан мос тушади. Марксча диалектиканинг ўзаги-

ядроти бўлган ушбу қонун-қоида тилшунос зиммасига тилдаги диалектик қарама-қаршилиқни аниқлаш, топишни, бирлиқни зид қисм-томонларга ажратиш ва уларни юксак диалектик бирлиққа бирлаштириш масъулиятини юклайди. Тилда грамматик шаклнинг ифода ва мазмун томони диалектик бирлиқ касб этади. Шунингдек морфология ва синтаксис, тил ва нутқ, система-тизим ва унсурлари, тизимнинг ўзгарувчанлиги ва барқарорлиги, грамматик шакл ва унинг умумий-муштарак маъноси ҳамда тизим унсури сифатида парадигматик маъноси ҳам шундай хусусиятга эга бўлади [5, 4 – 5]. Муҳим аҳамиятга эга бўлганидан тил система-тизимнинг барқарор ва ўзгарувчанлиги, ёпиқ эмас, очиклиги, тилнинг алоқа воситаси бўлиши каби масалалар ҳам тадқиқотчи эътиборидан четда қолмаган [5, 6 – 8].

Туркий тилларда грамматик категорияларни таснифлашда ҳам мазкур тадқиқотдаги каби тамойилларга асосланилганлигини кўрамиз. Грамматик категориялар ясаиш хусусияти, қўлланиш доираси ва синтактик имкониятига кўра тасниф қилинади. Ясаишига кўра грамматик категориялар чекланган ва чекланмаган бўлади. Чунончи майл, замон, шахс ва сон категориялари барча феълдан ясалади деб иккинчи турга, даража категорияси ҳамма феълдан ясала олмайди деб биринчи турга киритилади. Қўлланиш доирасига кўра грамматик категориялар классификацияловчи, функционал-синтактик, классификацияловчи-синтактик ва нейтрал (бетараф) бўлади. Иккинчи турга мансуб категориялар қайси сўз туркумидан фойдаланишидан қатъи назар, гапнинг маълум бўлаги вазифасини бажариш учун хосланган. Феълнинг майл, замон, шахс ва сон категориялари шундай хусусиятга эга. Улар ҳар доим кесим бўлиб келади. Синтактик имкониятига кўра грамматик категориялар гап доирасида бир сўзнинг иккинчисига муносабатини кўрсатади ёки бу белгига бетараф бўлади [8, 4 – 7].

Юқорида баён қилинганларни умумлаштирадиган бўлсак С.Н. Ивановнинг фикрига кўра грамматик шаклларнинг умумий маъносини аниқлашдаги асосий камчилик ишончли методологик асоснинг йўқлиги, уни аниқлаш методикасининг яхши ишланмаганлигидир. Грамматик тадқиқотларда марксистик-диалектик методни қўллаш кўзланган натижани беради. Негаки диалектик материализмда мавжудотнинг моҳиятини англашда субстанция тушунчасига асосланилади (Диалектик материализм илмий-фалсафий дунёқараш, марксча таълимотнинг таркибий қисмларидан бири, унинг фалсафий асоси [23, 140]. Д.м.нинг тамал тоши оламнинг моддий табиати ҳақидаги, оламда материя ҳамда унинг ҳаракат ва ўзгартиш қонунларидан бошқа ҳеч нима йўқлиги ҳақидаги таълимотдир. Д.м. ғайри табиий моҳиятлар

ҳақидаги ҳар қандай тасаввур ва унинг диний, идеалистик фалсафаси қандай либосга бурканмасин қатъий ва муросасиз душманидир [23, 142]). Ҳар қандай тушунча эса умуман олганда қарама-қарши томонларнинг бирлигидир. Қарама-қаршиликлар бирлиги ва уларнинг кураши қонуни бўлса назарий тафаккур маъзидир. Бинобарин грамматик кўп маънолилик талқинига диалектик мантикдаги моҳиятнинг зиддиятли табиати ҳақидаги тушунча муқаррар татбиқ этилиши даркор. Ҳ. Ғ. Неъматовнинг эътироф этишича тилшуносликда фалсафий категориялардан фойдаланмоқ даркор. Бунда марксча диалектик материализмнинг аҳамияти бекиёс. У асос қилиб олинганда тил, унинг бирликлари ҳамда систем тузилишининг моҳияти тадқиқотчи кўз ўнгида яққол намоён бўлади. Ушбу фикрлар С. Н. Иванов нуктаи назарига айнан мос. Грамматик шакл (категория)ларнинг моҳияти (умумий маъноси, парадигматик мазмуни) тадқиқу талқинида шогирд устози қўллаган зиддият, қарама-қаршилиқ (противопоставление) атамасини оппозиция сўзи билан алмаштиради. Ёзма ёдгорликларга унинг икки тури (приватив ва эквиолент оппозиция) хос деб уқтиради.

Шуни таъкидлаш жоизки тилшуносликда оппозиция атамасининг қўлланиши 20-асрнинг 30-йилларига тўғри келади. Уни дастлаб Н. С. Трубецкой ишлатган. Бу олим фонологик оппозицияни унинг аъзолари орасидаги муносабатга кўра уч турга яъни приватив, эквиолент ва градуал оппозицияга бўлган [9, 82–85]. Бу нуктаи назар грамматикага Р.О. Якобсон томонидан татбиқ этилган. Унинг фикрича ҳамма грамматик категория оппозиция тушунчасига асослангандир. Айни пайтда у грамматик категория шакллари орасида мазмуний алоқа-муносабатнинг фақат битта тури яъни приватив оппозиция мавжуд деган назарий қарашни илгари суради ва рус тилида отнинг келишиқ, феълнинг грамматик категорияларини қўлланиш жиҳатдан таҳлил қилишда шунга асосланади. Р. О. Якобсон талқинида приватив оппозициянинг моҳияти шундан иборатки унинг битта аъзоси кучли (маркерли, белгили), иккинчиси кучсиз (маркерсиз, белгисиз) бўлади. Муайян семантик белги (А) оппозициянинг кучли аъзосида ифодаланган, кучсиз аъзосида ифодаланмаган бўлади. Оппозициянинг кучсиз аъзоси асосан А га зид бўлган белгини англатиш учун хизмат қилади (бу унинг асосий маъноси). Лекин у А белгини имплицит (таъкидланмаган) равишда ифодалаш мақсадида ҳам қўлланади [10; 11]. А. В. Исаченко ҳам рус тилидаги грамматик категорияларни бинар приватив оппозиция тизими сифатида талқин қилади. Унинг фикрича бундай таҳлил грамматик категория шакллари бир-биридан фарқловчи умумий (инвариант) маънони аниқлаш имконини беради. Грамматик

шаклнинг умумий маъноси барча контекстда намоён бўлади. У грамматик шаклнинг барча хусусий маъносини тадқиқ қилиш йўли билан аниқланади [12; 13].

Шўро германисти Д. А. Штелинг ҳам грамматик категорияларни бинар приватив оппозицияга асосланиб тадқиқ қилади. У грамматик категорияга шундай таъриф беради. Грамматик категория мазмунан бир-бирини инкор этадиган икки (фақат икки) қатор (ёки гуруҳ) шакллар оппозицияси демакдир [14, 59]. Айни пайтда бошқа бир гуруҳ олим кўп аъзоли грамматик категорияларнинг фақат бинар оппозицияга бўлиб таҳлил қилиш тилнинг табиатига мос келмайди [15, 49], грамматик категория тизимини ўрганишда сунъийликка олиб келади [16, 94] деб ҳисоблайди. Бундай категория шакллари орасида эквиолент оппозиция мавжуд. Шунга кўра ҳар қайси аъзо ўз семантик белгисига эга бўлади деб эътироф этилади [16, 89].

Мазкур нуқтаи назар ўзбек тилшунослигида ҳам акс этган. Жумладан А. Нурмонов тил тизимининг барча унсури ўзаро оппозитив муносабатда бўлади [17, 128] деб уқтиради. Жумладан тасдиқ ва инкор приватив оппозиция ҳосил қилади. Негаки унинг бир аъзосида белги (яъни кўшимчаси) бор, иккинчи аъзосида йўқ (ўқимади – ўқиди). Айни пайтда тасдиқ-инкор аъзолари орасида эквиолент оппозитив муносабат ҳам мавжуд. Кесими бор ва йўқ сўзларидан ифодаланган синтактик конструкция шундай хусусиятга эга. Чунки уларнинг иккаласида ҳам белги бор [17, 7]. Грамматик категорияларни тасвирий методга асосланиб тадқиқ қилган академик А. Ҳожиёв бир ишида грамматик маъноларнинг оппозиция ҳосил қилишини эътироф этади. Бу грамматик категорияга берилган таърифда ўз ифодасини топган. Бир-бирига қиёсан олинadиган (оппозиция ҳосил қиладиган) икки ёки ундан ортиқ грамматик маъно билан шу маъноларни ифодаловчи шакллар биргаликда грамматик категорияни ҳосил қилади [18, 6].

70-йилларда айни пайтда шўро тилшунослигида тил қурилиши, шу жумладан грамматик категория системаси-тизими барча тилда бир хил эмас деган янгича методологик қараш баён қилинди. Бундан грамматик категорияга бериладиган таърифда тилнинг грамматик қурилишини ҳисобга олиш кераклиги англашилади. Ярцева В.Н. эътиборини шунга қаратади. Грамматик категория структураси тилнинг морфологик турига боғлиқ бўлган грамматик шакллар системаси орқали изчил ифодаланувчи умумлашган маънодир [19, 5].

Мазкур ёндашув бошқа тилшунослар томонидан эътироф этилди. Жумладан А. В. Бондарко илгариги нуқтаи назаридан воз кечиб грамматик категория аъзолари орасида фақат оппозиция эмас, нооппозитив фарқланиш

хам мавжуд деб ёзади [20, 17 – 28] (Тилшуносликда оппозиция аслида фарқланишнинг ўзига хос тури сифатида тушунилган [21, 176]). Бундай ҳолда оппозиция грамматик категория структураси-тузилмасида ягона ва муштарак тамойил эмас, грамматик категория шакллари бир система-тизимга бирлаштирувчи тамойиллардан бири деб қаралади. Бинобарин бу нуқтаи назарга кўра грамматик категория асосини умумийлик тушунчаси яъни умумлашган маъно ташкил этади. Оппозиция билан нооппозитив фарқланиш эса грамматик категория шакллари бир тизимга бирлашувининг турлича кўриниш (усул)идир [20, 22]. Грамматик категория аъзолари орасидаги мазмуний алоқа-муносабатнинг бундай талқини таърифнинг бошқача бўлишини тақозо этади. Грамматик категория умумий (родовое) маъно асосида бирлашувчи грамматик шакллар системасидир; умумий маъно категория шаклларида хусусий (видовое) маъно тарзида намоён бўлади; хусусий маънолар орасида оппозитив муносабат билан нооппозитив фарқланиш ҳам мавжуд; грамматик категория структураси-тузилиши тилнинг қурилишига қараб бошқача бўлиши мумкин [20, 24].

Юқоридаги икки таърифдан англашиладики грамматик категорияга ўзбек тили нуқтаи назаридан бериладиган таърифда она тилимизнинг агглютинатив хусусияти, аниқроғи ўзбек адабий тили қурилишининг бош хусусияти акс этиши керак. Қуйидаги таърифда шу инобатга олинган. Грамматик категория икки ва ундан ортиқ шакл тизими орқали турли даража ва кўринишда ифодаланувчи умумлашган маънодир. Бошқача айтганда грамматик категория умумлашган маъно бўлиб икки ва ундан ортиқ грамматик шакл тизими орқали турли даража ва кўринишда ифодаланади [20, 24].

Хулоса. Юқорида айтилганлардан маълум бўладики грамматик категория аъзоларининг мазмуний алоқа-муносабати 1) ўзаро қарама-қарши, бир-бирига зид; 2) фақат приватив оппозиция; 3) приватив ёки эквиполент оппозиция; 4) оппозиция (приватив ва эквиполент) ҳамда нооппозитив фарқланиш тарзида бўлади, шунингдек 5) грамматик категорияга хос умумий (муштарак) маъно унинг шаклларида турли даража ва кўринишда ифодаланади.

Шуни эслатиш жоизки биринчи нуқтаи назарда марксча “диалектик материализм фалсафий, методологик асос вазифасини бажарган. Бундай диалектик материализм – собиқ СССРда 1930 – 80 йилларда расмий фалсафа сифатида ўқитилган, ҳозир аҳамиятини йўқотган таълимот” [1, 109].

REFERENCES

1. Фалсафа. Қомусий луғат. Тошкент, Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2004.
2. Иванов С. Н. Родословное древо тюрков Абу-л-гази-хана. Ташкент, изд-во Фан, 1969, 203 б.
3. Иванов С. Н. Курс турецкой грамматики. Часть I. Грамматические категории имени существительного. Ленинград, изд-во Ленинградского университета, 1975.
4. Иванов С. Н. Грамматик тадқиқотларнинг методологик муаммолари. Монография. Рус тилидан Ибодулла Мирзаев таржимаси. Самарқанд, СамДУ нашриёти, 2004, 80 б.
5. Нигматов Х. Г. Функциональная морфология тюркоязычных памятников XI–XII вв. Ташкент, «Фан», 1989. 191 с.
6. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М., 1969.
7. Бушуй Т., Сафаров Ш. Тил қурилиши: таҳлил методлари ва методологияси. Тошкент, “Фан”, 2007.
8. Нигматов Х. Г. О классификации грамматических категорий в тюркских языках. Советская тюркология журналы, 1984, № 4.
9. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. М., 1960.
10. Jakobson R. Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Travaux du cercle linguistique de Prague, 1936, 6.
11. Якобсон Р. О. Морфологические наблюдения над славянским склонением (American contributions to the IV. International congress of Slavistics). Mountain`s – Gravenhage, 1958.
12. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология, II. Братислава, 1960.
13. Исаченко А. В. Бинарность, привативные оппозиции и грамматические значения. Вопросы языкознания журналы. 1963, № 2.
14. Штелинг Д. А. О неоднородности грамматических категорий. Вопросы языкознания журналы. 1959, № 1.
15. Шендельс Е. И. О грамматической полисемии. Вопросы языкознания журналы. 1962, № 3.
16. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст. Л., 1978.
17. Нурмонов А. Н. Проблемы системного исследования синтаксиса узбекского языка. Тошкент, 1982.
18. Ҳожиёв А. Ҳозирги ўзбек тилида форма ясаилиши. Тошкент, 1979.

19. Ярцева В. Н. Иерархия грамматических категорий и типологическая характеристика языков. Типология грамматических категорий (тўплам). М., 1975.
20. Бондарко А. В. О структуре грамматических категорий (Отношения оппозиции и неоппозитивного различия). Вопросы языкознания журналы. 1981, № 6.
21. Булыгина Т. В. Грамматические оппозиции. Исследования по общей теории грамматики (тўплам). М., 1968.
22. Зикриллаев Ғ. Н. Феълнинг шахс, сон ва ҳурмат категориялари системаси. Тошкент, “Фан”, 1990.
23. Философия луғати. Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 1976.

НЕМИС ТИЛИДАН ЎЗБЕК ТИЛИГА БЕВОСИТА ҲИКОЯЛАР ТАРЖИМАСИДАГИ ҚИЙИНЧИЛИКЛАР

Шухратхон Ияминаова
ЎзМУ профессори

Дилшода Зарифбой қизи Рустамова
ЎзМУ 2-курс талабаси, Тошкент шаҳри
dilshodarustamova2004@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада немис тилидан ўзбек тилига бевосита таржима қилинган ҳикоялар мисолида, таржиманинг қийинчиликлари, муваффақиятлари ва натижалари тўғрисида сўз юритилади. Мақолада таржимада эквивалент танлаш ҳамда таржимада миллий колоритни сақлаш масаласига ҳам алоҳида тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: Таржима, ҳикоя таржимасиб ҳажвия, бевосита таржима, миллий колорит, эквивалент танлаш, таржимон, махорат.

Таржимон бу аслида ким, у икки халқ ўртасидаги кўприк, яъни уларни бир - бирига турли соҳаларда боғлаб турувчи кўприқдир. Таржима қилинган асарлар эса шу жараён маҳсулидир. Ижоди ҳар жихатдан ўрганишга лойиқ ва ибратли бўлган устоз таржимонлардан бири Мирзақомил Исмоилий таржима санъатини шундай таърифлайди: “Таржимачиликнинг ўйдим-чуқур йўллари кўп, таржимон зиммасидаги бурч икки олам юкидир”, [8, с. 5]. Таржимашунослик бир нача асрлардан бери ривож топиб келмоқда, шунга кўра унинг меваларини ҳозирга кунга қадар адабиётнинг турли жанрларида акс этганлигига гувоҳи бўлишимиз мумкин. Кичик ҳикоялар ва анекдотлардан тортиб улкан романларгача таржимонларамиз томонидан таржима қилинган асарлар китобхонлар эътиборига тақдим қилиб келинмоқда. Шу ўринда таржима жараёнида дуч келинадиган кўпгина муаммолар ҳақида алоҳида сўз юритиш жоиз. Албатта ҳеч қайси бир тил бир бирга мутаносиб эмас, аксинча ҳар бир тил бир биридан ўз жихатлари бўйича ажралиб туради ва бу жихатларни махорат ила икки тил ўртасида боғловчи устун бўлан олган инсон махоратли таржимондир. Таниқли таржимон, олима ва профессор Шухратхон Ияминаова ўз китобида, улуғ алломаларимизнинг таржимонларни “маърифат

чопарлари“ деб атаганликлари ҳақида ўз фикрларини келтириб ўтганлар [5, с. 8].

Ўзбек таржимачилиги сўнги йилларда кенг ривожланиб ўсиб бормоқда. Бунинг мисолида, 2017-йил Гёте институт ҳамда бир қанча таржимонлар ҳамкорлигида нашр этирилган *“Literarische Leuchttürme”*, яъни *“Адабиёт маёқлари”* ҳикоялар тўпламини олишимиз мумкин. Ушбу тўпланда бир қанча олмон ёзувчиларининг ҳикоялари немис тилидан ўзбек тилига ва бир қанча ўзбек ҳикоянавис - ёзувчиларнинг асарлари ўзбек тилидан немис тилига бевосита таржима қилинганлигига гувоҳ бўламиз.

Таржима жараёнининг энг муҳим ва қийинчилик туғдирадиган томонларидан бири бу, унга сарлавха танлашдир. Бу ҳолатда таржимон албатта, матннинг ўша тилдаги сарлавҳасига ва асосийси унинг мазмунига эътибор қаратиши лозим. Бунга мисол қилиб Улрике Драеснернинг *“Das Kind mit den nichtgrünen Augen”* ҳикояси олмон тилидан ўзбек тилига Собиржон Юсупов ва Дилфуза Дўстмуродовалар томонидан қилинган таржимасини олсак ва сарлавха таржимасини таҳлил қилсак, *“Das Kind mit den nichtgrünen Augen”* сарлавҳаси *“Кўзлари яшил бўлмаган бола”* дея ўзбек тилига ўгирилган. Бир қарашда сарлавха китобхонда эриш туйғуни уйғотади. Шунинг учун ҳам сарлава таржимаси устида қаттиқ ишлаш лозим. Балки бу сарлавхани *“Кўнғир кўзли бола”* ёки *“Кўнғир кўзли болакай”* дея таржима қилиш ҳикояга биринчи маротаба кўз ташлагандаёқ қиизиқиш уйғотган бўларди.

Бевосита таржима жараёнида грамматик муаммоларга рўбаро келиш табиий ҳол, негаки немис тили ва ўзбек тили грамматикаси бир бири билан тубдан фарқ қилади ва шу ўринда гап таржимасига алоҳида эътибор бериш керак деб ўйлаймиз. Бунинг мисолида эса қуйдаги гапда гувоҳи бўламиз:

“Das deutsche Register war geflutet, verschwunden, gelöscht, seit 1989 nimmt es zu wie der Mond”

Ушбу гап таржимонлар томонидан: *“Немис фамилиялари қайдномасини сув босганди, у йўқолганди, тугатилганди, 1989 йилдан бери ой каби аста-секин катталашиб бормоқда”*, дея таржима қилинган. Бу жараёнда очиқ - ойдин гап тузилиши ўзгарганлиги ва кўшимча сўзлар қўшилганлигига гувоҳ бўламиз. Мисол учун, *у йўқолганди* ёки *аста-секин катталашиб бормоқда* бирикмалари оригинал матнда йўқ бўлса ҳам, таржимон томонидан шу услубда таржима қилинган. Бу эса юқоридаги гапга яна аниқлик ва ойдинлик киритган деб ҳисоблаш мумкин.

Ҳар қандай ҳикоя бўлсин, роман бўлсин унда албатта бирор бир фразеологизмга дуч келамиз. Фразеологизм бирикмаларга мақоллар, маталлар,

жуфт сўзлар, афоризмлар, ҳикматли сўзлар ҳам киради. Таржима жараёнида эса уларга эквивалент топиб қўллаш билиш таржимоннинг махоратидан далолат. Фразеологизмларни немис тилидан ўзбек тилига таржима қилиш мустақил, аммо ўта муҳим муаммони ўз ичига олади. Бу муаммо ўзининг характери ва моҳиятига кўра турлича ҳал этилади, [2, с. 37]. Уларни таржима қилишда эса сўзма-сўз эмас, балки бошқа тилдаги эквивалент варианты, яъни тўлақонли варианты берилади. Бунга мисол сифатида қуйдагини кўришимиз мумкин:

“Man muss nicht jedem auf die Nase bringen, dass wir uns unter einer Namensdecke verstecken...”

Ушбу гапни таржимон ўзбек тилига шундай ўгирган: *“Бизнинг фамилиямиз илдизи славян тилига бориб тақалишини ва ботқоқлик маъносини билдиришини ҳаммага ҳам ҳикоя қилиб ўтириш шарт эмас.”* Айнан шу гапда *auf die Nase bringen* биркмаси *ҳикоя қилиш шарт эмас* дея берилмоқда, негаки аслида ушбу бирикма *кимгадир нимдир ҳақида сўзлаб бериш* деган маънони англатади. Шу ўринда таржимон бу бирикмани сўзма-сўз таржима қилмай балки, юқоридаги каби синонимлардан фойдаланганлаги мақсадга мувофиқ. Акс холда таржима жараёнида кўпол хатога йўл қўйилиб матн мазмунининг бузилишга олиб келарди.

Таржима жараёнида матнларда турли хил чет тиллардан кириб келган сўзларни ҳам учратиш мумкин. Агар айниқса ушбу сўз бирор соҳага оид бўлса, таржимада уларни трансформация ёки транслитерция қилиб бериш мақсадга мувофиқ бўлади. Транслитерация ёки транскрипция (тўлиқ ёки қисман) - бу восита реалларни акс эттирувчи қўлланаётган сўзни ўз тилида ҳарфлаб ёзиш ёки таржима қилинаётган тилга флексия билан сўз бирикмасида берилиши тушунилади [2, с. 20]. Муқобили йўқ сўзларни таржима қилишнинг энг осон йўли бу – сўзларни транслитерация қилиш, яъни сўз қандай асл тилда берилса, таржимада ҳам худди шундай акс эттирилиши лозим. Аммо шу ўринда таъкидлаб ўтиш керакки, юқоридаги каби сўзларни “таржима”сини бергандан сўнг албатта, матн охирида унга изох бериб ўтиш лозим, токи китобхон учун ҳаммаси аниқ ва тушунарли бўлсин. Масалан:

“Die Diskriminierung, auf die wir zunehmend stoßen, ist anderer Art.”

Қуйдаги гапни таржимон *“Биз тобора кўпроқ дуч келаётган дискриминация ўзгача, бу ҳавфсизлик юзасидан қилинадиган дискриминация.”*, дея ўзбек тилига ўгирган, лекин шу ўринда *дискриминация* сўзига қуйдагича изох бериш лозим эди:

ДИСКРИМИНАЦИЯ (лот. *diskriminatio* - фарқлаш) - давлат, юридик ёки жисмоний шахс ҳуқуқларининг (бошқа давлат, юридик ёки жисмоний шахс ҳуқуқларига нисбатан) чекланиши.

Улрике Драеснернинг *“Das Kind mit den nichtgrünen Augen”* ҳикоясини ўқир экансиз кейинги сатрларда куйдаги каби гапларга кўзнгиз тушади.

“Mittelalter Mann trägt die Toleranzfahne mit Stolz und zeigt, das eben beim Versteckspiel ‘ich komme’ ruft: ‘Did you see my daughter’s Schnuller?’”

Таржимаси: “У бекинмачоқ ўйини чоғида немисчада “мен келянман” деб бақираётган кўзлари яшил бўлмаган боладан: “Қизимнинг сўргичини кўрмадингми?” – деб сўради. Ажабланарлиси шуки, у саволни инглиз тилида берди, фақат сўргич сўзини немис тилида айтди.” Кўриб тургинингиздек, таржима жараёнида ҳам бу каби ҳолатларга дуч келиш мумкин экан. Менинг фикримча оригинал матнда берилган инглиз тилидаги гапларни тўғридан тўғри таржима қилиб “Ажабланарлиси шуки, у саволни инглиз тилида берди, фақат сўргич сўзини немис тилида айтди”, дея фикр билдириш ҳикоя мазмунини яна очиқ беради ва китобхонга тушунарли етиб келишига хизмат қилади.

Таржимада сўз кўллаш, уни ўз ўрнида кўллай олиш катта роль ўйнайди, негаки ўзбек тили ҳам немис тили ҳам ўзига яраша сўзларга бой тил ҳисобланади. Таржимон ҳаммавақт сўз билан иш кўради. Икки ёки бир неча тилнинг муҳити ва сўзлари дунёсида ҳам ижодкор, ҳам ёзувчи, ҳам шоир ва сўз устаси сифатида ҳаракат қилади. Таржимон оригинал матннинг мазмунини сақлаган ҳолда, таржима матни устида ишлайди, унга ишлов беради, сайқаллайди. Яна ҳам очиқ қилиб айтганда, таржимон оригинал матннинг ҳар бир сўзи, гапи, жумласини таржима қилинаётган тилдаги яхлит муқобил вариантини топиш учун интилади. Шуларнинг барчаси ўз маромига етказилиб таржимада берилган бўлса ҳам бу аслиятдагидай бўлмайди. Фақатгина таржимон меҳнати ва талантининг қудрати билан аслиятга ҳамоханг тарздаги асарни китобхон эътиборига тақдим этиш мумкин.

Шу ўринда ҳикоядаги ушбу гапга эътибор қаратсак:

“Diese Frage. Verfänglich. Obsolet. Und doch aus den Köpfen zu löschen.”

Таржимаси: “Бу савол. Иломоқли. Сийқаси чиққан. Лекин ҳанузгача одамларнинг миясидан чиқариб ташлаш қийин.” Ушбу гапдаги “Obsolet” сўзи “эскирган” деган маънони англатади, шунга қарамасдан таржимон бу сўзнинг маъновий жихатдан синоними “сийқаси чиққан” дея таржимада қўллаганлиги мақсадга мувофиқ. Негаки ушбу ҳолатда матн бадиий ҳикоя эканлигини ҳисобга оладиган бўлсак, таржимада шу каби ҳолатларда синоним сўзларни қўллаш матннинг янада бадиий бўёқдорлигини оширади.

Хикоянинг кейинги ўринларда ушбу гапга дуч келамиз:

“Sommerferien 2013, Lebenshaus München, einen Aufpasserin lächelt das Kind an, halb, und stellt die Eigentlichfrage.”

Таржимаси: “2013-йил, ёзги таътил, Мюнхен шаҳридаги Ленбаххаус санъат музейи. Музейдаги бир назоратчи аёл болага ним табассум қилиб ўша “аслида” саволини беради.” Шу ўринда таржимон *Lebenshaus München* ни Мюнхен шаҳридаги Ленбаххаус санъат музейи дея таржима қилган. Бунинг албатта ўз сабаблари бор.

Биринчидан, атоқли отлар, яъни жой номлари, географик номлар, барча атаб қўйилган номлар транслитерация йўли орқали таржима қилинади. Шунинг учун ҳам таржима жараёнида Мюнхен ва Ленбаххаус деб берилиши мақсадга мувофиқ.

Иккинчидан, оригинал матнни ўқиётган немис албатта, *Lebenshaus München* нима эканлигини бир ўқишда тушуниб олиши мумкин, аммо ўзбек тилида ҳам *Ленбаххаус Мюнхен* деб таржима қилинса, ўзбек китобхонига бирмунча тушунмовчиликларни келтириб чиқаради. Мюнхен шаҳридаги Ленбаххаус санъат музейи деб таржима қилиш эса китобхонда ўша мухит ҳақида таассурот уйғотади ва озмунча бўлса ҳам ҳикояга аниқлик киритади.

Учинчидан, *Lebenshaus München* таржима жараёнида сўз ўрни алмашганлигига, яъни Мюнхен шаҳридаги Ленбаххаус санъат музейига ўзгарганлигини гувоҳи бўламиз. Бу эса грамматик трансформацияга яққол мисол бўла олади, чунки юқорида таъкидлаб ўтилганидек, икки тил бир биридан грамматик, лексик жihatдан бутунлай фарқ қилади.

Немис тилида кўпгина қўшма гаплар қўлланилади. Бунинг исботини эса юқоридаги гапда кўришимиз мумкин. Бироқ буни ўзбек тилига таржима қилаётганда зарурат туғилса бўлиб таржима қилиш ҳолатларини кузатишимиз мумкин.

“Sommerferien 2013, Lebenshaus München, einen Aufpasserin lächelt das Kind an, halb, und stellt die Eigentlichfrage.” гапи икки қисмга бўлиб, “2013-йил, ёзги таътил, Мюнхен шаҳридаги Ленбаххаус санъат музейи. Музейдаги бир назоратчи аёл болага ним табассум қилиб ўша “аслида” саволини беради.” дея ўзбек тилига ўгирилган. Бу эса албатта юқорида келтириб ўтган қоидаларга мос бўлади, яъни икки тил бир биридан ўзаро фарқ қилади. Гап структураси, унинг тузулиши ҳам бундан мустасно эмас.

Хулоса қилиб шуни таъкидлаш мумкинки, таржимада албатта қийинчиликлар мавжуд. Таржимонларнинг олдида эса тоғдек масъулият ётади. Бу қийинчиликларни енгиш ва таржимани тўлақонли амалга ошириш учун

таржимон жуда кўп меҳнат қилиши, машқ қилиши ва жуда кўп маълумотларга эга бўлиши кераклиги бу асло унутиб бўлмас ҳақиқатдир. Шунинг учун таржимон бўлиш истаги бу жуда машаққатли меҳнат эвазига амалга оширилиши кераклигини асло унутмаслик керак. Нафақат бу масалада, балки таржима соҳасининг қолган йўналишларида юқоридагидек масалаларни ҳал қилиш учун таржимондан катта масъулият ва маҳорат талаб қилиниши асл ҳақиқат эканлигини унутмаслик лозим.

REFERENCES:

1. Literarische Leuchttürme. Адабиёт маёқлари. Гёте институти – Тошкент, Академнашр, 2017.
2. Борисова И.Ф., Имяминова Ш.С. Таржима назарияси ва амалиёти. Тошкент, ЎзМУ, 2005.
3. Ғайбуллоҳ ас Салом. Таржима назарияси ва амалиётидан маъруза матни. Тошкент, ЎзМУ, 2003.
4. Имяминова Ш. Бадиий таржима санъатдир. – www.fikr.uz
5. Имяминова Ш.С. Бадиий матнлар таржимаси. Услубий қўлланма. Тошкент, ЎзМУ, 2014.
6. Саломов Ғ. Таржима назарияси асослари. – Тошкент, “Ўқитувчи”, 1983.
7. Эгамова Я. Таржимонлик санъаткорликдир // Ёшлик. 2013. № 12
8. Имяминова Ш.С. Бадиий матнлар таржимаси тўплами. Тошкент, ЎзМУ, 2013.

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING LINGVODIDAKTIK KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA XORIJIY TILLARNI O‘RGANISH MASALASI

Shukurullo Qo‘ldoshevich Mardonov

Pedagogika fanlari doktori, professor
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Sevinch Elyor qizi Baxtiyorova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Xorijiy til va adabiyot ta‘lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA:

Maqolada oliy pedagogik ta‘lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning lingvodidaktik ko‘nikmalarini shakllantirishda xorijiy tillarni o‘rganish masalasini kengaytirish va takomillashtirish asoslari to‘g‘risida fikr yuritilgan, mazkur masalalar bo‘yicha mualliflarning yondashuvlari taqdim qilingan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, lingvodidaktika, o‘qituvchi, xorij, til, o‘rganish, BMT, o‘zlashtirish, ko‘nikma, kompetensiya.

АННОТАЦИЯ:

В статье рассматриваются основы расширения и совершенствования вопроса изучения иностранных языков в формировании лингводидактических умений будущих учителей в процессе высшего педагогического образования, представлены авторские подходы к этим вопросам.

Ключевые слова: образование, лингводидактика, учитель, иностранный, язык, обучение, ООН, овладение, умение, компетентность.

ABSTRACT:

The article discusses the basics of expanding and improving the issue of learning foreign languages in the formation of linguistic and didactic skills of future teachers in the process of higher pedagogical education, the authors' approaches to these issues are presented.

Keywords: education, linguodidactics, teacher, foreign, language, learning, UN, mastering, skill, competence.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasining yakunlarida mamlakatimizda ta‘lim sifatining zamonaviy ko‘rsatkichlariga erishish va bunda uning muhim komponenti

bo'lgan o'qituvchilarning lingvodidaktik ko'nikmalarini tarkib toptirish vazifalari muhim o'rin tutadi[1]. Shu jihatdan bu o'rinda bo'lajak o'qituvchilarning lingvodidaktik ko'nikmalarini shakllantirishda xorijiy tillarni o'rganish masalasi tahliliga va unga doir individual yondashuvga e'tiboringizni tortamiz.

Yangi O'zbekiston ta'limi sharoitida xorijiy tillarni o'rganishning ahamiyati. Yangi O'zbekiston ta'limi sharoitida barcha masalalar qatorida xorijiy tillarni o'rganish masalasiga ham innovatsion yondashuvlarni tadbiq etish dolzarb bo'lib turibdi. Shu jihatdan bugungi kunda mamlakatimiz oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganish ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bugungi kunda mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida ingliz, fransuz va rus xorijiy tillarini o'rganish bo'yicha o'ziga xos tajriba mavjudligini alohida ta'kidlash lozim. Mazkur tajribalardan kelib chiqib Yangi O'zbekiston ta'limi sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganishini yanada takomillashtirish uchun quyidagilarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) Birlashgan Millatlar Tashkilotining ish tillari bo'lgan ingliz, fransuz, rus, arab, ispan va portugal tillarini oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning o'rganishini yo'lga qo'yish bilan ularning xorijiy tillar bo'yicha kompetensiyalarini kengaytirish;

2) BMTning ish tillari asosida kasbiy bilim, ko'nikma va malaka bilan qurollantirish vositasida Yangi O'zbekiston ta'limining zamonaviy xorijiy til o'qituvchilarini tayyorlash;

3) Mazkur tizim asosida mamlakatimiz ta'lim muassasalarida BMTning ish tillarini o'qitish vositasida ta'lim oluvchilarning xorijiy tillarni bilishi va til madaniyatiga egalik ko'nikmalarini zamonaviylashtirishga erishish.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ish tillarini ta'lim muassasalarida o'qitish bilan ta'lim oluvchilar va ta'lim beruvchilarning xorijiy tillarni o'rganish kompetensiyalari kengayadi. Chunki bugungi kunda yoshlar xorijiy mamlakatlarning ta'lim muassasalarida o'qish imkoniyatlariga ega bo'lmoqda. Shu jihatdan Yangi O'zbekistonning innovatsion rivojlanish sharoitida BMTning ish tillari bo'yicha yoshlarni qurollantirish ularning nufuzli xorijiy oliy ta'lim muassasalarida o'qishi va o'qituvchilarning xalqaro ta'lim dasturlari sertifikatlariga ega bo'lishi imkoniyatlarini kengaytiradi[2].

Yangi O'zbekiston ta'limi sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganishi shakllari. Mamlakatimizda bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni, jumladan, BMTning ish tillarini chuqur o'zlashtirishi bo'yicha ta'lim va o'qitishning turli shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda

lingvodidaktikaning muhim imkoniyatlaridan foydalangan holda quyidagi o'rganish shakllaridan foydalanishni yo'lga qo'yish kutilgan samarani beradi:

1) xorijiy tillarni keng o'rganishga mo'ljallangan individual va xususiy ta'lim shakllarini joriy etish hamda ularning bitiruvchilariga taqdim etiladigan hujjatlarni e'tirof etish;

2) xorijiy tillarni o'rganishga mo'ljallangan qo'shma ta'lim shakllaridan foydalanish va unda xorijlik til egalarining o'qitish mexanizmlarini keng yo'lga qo'yish;

3) ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'rganishning muntazam faoliyat yuritadigan "Til kurslari"ni tashkil etish va mazkur mexanizm asosida ta'lim oluvchilarning mustaqil xorijiy tillarni o'rganish ishlarini amaliyotga joriy etish.

Xorijiy tillarni o'rganishning bu shakllari ta'lim oluvchilar va bo'lajak o'qituvchilar uchun keng imkoniyatlarni beradi. Bunda ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarning til bilish kompetensiyalarini alohida tarkib toptirishga e'tibor berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Yangi O'zbekiston ta'limi sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganish amaliyoti. Oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganish amaliyotini aniq belgilab olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki amaliyot aynan bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni grammatik, yozma va og'zaki hamda ilmiy-tarjimonlik ko'nikmalari asosida o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu ma'noda mazkur masalada quyidagi amaliyot tizimlariga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) oliy pedagogik ta'lim muassasalarida haftaning muayyan kunlarini xorijiy tillarda so'zlashish kuni sifatida belgilab, uning vositasida bo'lajak o'qituvchilarning til bilish kompetensiyasini amaliy tarkib toptirish;

2) oliy pedagogik ta'lim jarayonida pedagogik qoidalar, metodlar va innovatsiyalarning atamalarini davlat tili (o'zbek tili) va xorijiy tillardagi muqobillari bilan bo'lajak o'qituvchilarni qurollantirish;

3) bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni bilish kompetensiyalarini takomillashtirishga qaratilgan xorijiy mamlakatlar talabalari bilan onlayn shakldagi amaliyot mexanizmlarini yo'lga qo'yish;

4) xorijiy mamlakatlarning til bilishga oid kompetensiyalarini rivojlantirish va baholashga yo'naltirilgan tanlovlar hamda tadqiqotlarda bo'lajak o'qituvchilarning faol ishtirok etishini ta'minlash.

Xorijiy tillarni o'rganishning ushbu innovatsion amaliy shakllari bo'lajak o'qituvchilarning til kompetensiyalarini amaliyot bilan bog'lovchi va ularning kasbiy malakasini kutilgan darajada mustahkamlovchi mexanizmlar hisoblanadi. Bu

amaliyot shakllaridan foydalanish uchun oliy pedagogik ta'lim muassasalarida zamonaviy imkoniyatlarning mavjudligini eslatib o'tish joiz.

E'tibor berilsa, bunday yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganishda lingvodidaktikaning muhim shakllaridan foydalanish taqozo etiladi[3]. Shu sababli bu borada ayniqsa, innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi[4].

Shunday qilib oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganishda lingvopedagogik ko'nikmalarini shakllantirish hamda unda Yangi O'zbekiston ta'lim sharoitining imkoniyatlari va amaliyot tizimidan foydalanish kutilgan samarani beradi. Buning uchun oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni o'rganish jarayoni tashkiliy va metodik jihatdan yangicha yondashuvlar asosida yo'lga qo'yilishi taqozo etiladi. Shu ma'noda oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning xorijiy tillarni bilish kompetensiyasini to'liq shakllantirishga erishish muhim ahamiyatga egadir.

REFERENCES:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz
2. O'zbekiston Respublikasi umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2023-2024 o'quv yili bazaviy o'quv Rejasi. // "Ma'rifat" gazetasi 2023 yil 1 sentyabr soni
3. Коллектив авторов. Основы лингвopedagogики. – Санкт-Петербург, 2015
4. Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023

CHET TILI TA'LIMIDA AXBOROT VA INNOVATSION-PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI

M. B. Begmatov

f.f.n. professor, SamDCHTI

Q. M. Begmatov

PhD, dots.v.v.b. SamDChTI

ANNOTATSIYA

Innovatsion pedagogik texnologiyalarni chet tili ta'limida qo'llash darsni samarali tashkil etish va ko'zlangan maqsadga erishish uchun muhim omil bo'lib hisoblanadi. Bu orqali o'quvchilarda o'tilgan mavzularni eslab qolish, o'quv materialini tez o'zlashtirish, ularni ong'li ravishda, o'rganilgan so'z va iboralarni nutqda qo'llash malaka va ko'nikmalari shakllantiriladi. Mazkur maqola chet tili ta'limida axborot va innovatsion-pedagogik texnologiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish usullariga bag'ishlangan. Maqolada interfaol usullar yordamida o'quvchilarga chet tilini o'rgatish, qiziqishlarini oshirish, muloqotni shakllantirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: axborot, innovatsion-pedagogik texnologiyalar, ta'lim jarayoni, chet tili, mashg'ulot, interfaol usullar, muloqot jarayoni.

Bugun har qanday rivojlangan davlatlarning taraqqiyoti shubhasiz jamiyat taraqqiyoti va ushbu jarayonda joriy qilingan ta'lim tizimining rivoji va takomillashuvi bilan chambarchas bog'liqdir. Xususan, yoshlarning ta'lim olish, ilmiy izlanishlar olib borishi, fanda ma'lum ilmiy yangiliklarni amalga oshirishda Prezidentimiz Sh.Mirziyoevning ta'lim sohasiga qaratayotgan alohida e'tibori juda ahamiyatlidir. Zero, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Yosh avlodga puxta ta'lim berish, ularni jismoniy va ma'naviy yetuk insonlar etib tarbiyalash" [1; 14-b.] eng muhim vazifamizdir.

O'tgan asrning so'nggi o'n yilligi pedagogik texnologiyalarining ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish, asl mohiyatini anglab yetish, afzallik jihatlarini aniqlash va nihoyat, amaliyotga tatbiq etishga kirishilgan davr sifatida e'tirof etiladi. Innovatsion texnologiyalar va ularni pedagogik amaliyotda qo'llash mexanizmlari o'tgan asrning saksoninchi yillarida AQSh pedagoglari J.Stil, K.Meredis, Ch.Templar tomonidan joriy etilgan. Ular tomonidan ta'lim jarayonida mikroguruhlar, munozara, klaster, sinkveyn, aqliy hujum kabi oltmishdan ziyod interfaol usullarni qo'llash tavsiya etilgan. Bu usullar ta'lim jarayonida qo'llanilishining soddaligi va o'quvchilarni yuqori intellektuallik

darajalarida fikrlashga undashlari bilan ahamiyatlidir. Shuning uchun ham, ular jahondagi barcha rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida samarali qo'llanmoqda.

Ta'kidlash kerakki, mamlakatimiz ta'lim tizimida muammoli o'qitish texnologiyasini qo'llash bo'yicha muayyan tajribalar ham to'plangan. Bular esa, ta'lim jarayonida interfaol usullardan oqilona foydalanishning ilmiy- uslubiy asoslari bo'lib hisoblanishi mumkin. Interfaol usullardan oqilona foydalanish ta'lim jarayoniga jo'shqinlik, izlanuvchanlik kayfiyatini baxsh etadi, o'quvchilarda o'z imkoniyatlariga ishonch va o'z mehnati natijasidan mamnunlik hissini vujudga keltiradi, bilishga oid qiziqishlarini yanada orttiradi. Bular esa, ta'lim jarayonida o'quvchilar shaxsi barkamollashuvining muhim omillari bo'lib hisoblanishi tabiiydir. Ta'kidlash lozimki, zamonaviy darsning har bir bosqichida o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlari, mikroguruhlar tarkibida faol ishlashlarini ta'minlanishi, o'qituvchi esa, ularga maslahat beruvchi, yo'llovchi, ularning bilish faoliyatlarini boshqaruvchi vazifalarini bajarishi va hatto, o'quvchilar (mikroguruhlar) faoliyatini baholashni ham ekspert guruhi ixtiyoriga o'tkazishga erishishi darkor. Umuman olganda, zamonaviy darsda o'qituvchi hukmron, axborot beruvchi yagona manbaa emas, balki o'quvchilarning mustaqil o'qib-o'rganishlarini osonlashtiruvchi, ularning bilish faoliyatlari uchun qulay sharoit yaratuvchi shaxs bo'lishi lozim.

Bunday usullarni ta'lim jarayonida qo'llash – soddaligi va o'quvchilarni yuqori intellektuallik darajalarida fikrlashga undashi bilan ahamiyatlidir. Shuning uchun ham, ular jahondagi barcha rivojlangan mamlakatlar ta'lim tizimida samarali qo'llanmoqda. Shuningdek, mamlakatimiz ta'lim tizimida muammoli o'qitish texnologiyasini qo'llash bo'yicha muayyan tajribalar ham to'plangan. Bular esa, ta'lim jarayonida interfaol usullardan oqilona foydalanishning ilmiy- uslubiy asoslari bo'lib hisoblanishi mumkin. Interfaol usullardan oqilona foydalanish ta'lim jarayoniga jo'shqinlik, izlanuvchanlik kayfiyatini baxsh etadi, o'quvchilarda o'z imkoniyatlariga ishonch va o'z mehnati natijasidan mamnunlik hissini vujudga keltiradi, bilishga oid qiziqishlarini yanada orttiradi. Bular esa, ta'lim jarayonida o'quvchilar shaxsi barkamollashuvining muhim omillari bo'lib hisoblanishi tabiiydir [3; 89-b.]. Ta'kidlash lozimki, zamonaviy darsning har bir bosqichida o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlari, mikroguruhlar tarkibida faol ishlashlarini ta'minlanishi, o'qituvchi esa, ularga maslahat beruvchi, yo'llovchi, ularning bilish faoliyatlarini boshqaruvchi vazifalarini bajarishi va hatto, o'quvchilar (mikroguruhlar) faoliyatini baholashni ham ekspert guruhi ixtiyoriga o'tkazishga erishishi darkor. Umuman olganda, zamonaviy darsda o'qituvchi hukmron, axborot beruvchi yagona manbaa emas, balki o'quvchilarning mustaqil o'qib-o'rganishlarini osonlashtiruvchi, ularning bilish faoliyatlari uchun qulay sharoit yaratuvchi shaxs bo'lishi lozim.

Barchaga ma'lumki, boshlang'ich sinflarda o'qitish jarayonida bola har kuni o'zi uchun notanish bo'lgan narsa va xodisalarga duch keladi. Pedagogning vazifasi bolalardagi bilimlarni muntazam ravishda oshirib borish, ularni tartibga solish, aniqlashtirishdir. Bola tevarak-atrofdagi narsalar, ularning vazifasi, ba'zi sifatleri va asoslari haqida, ularning qaysi materiallardan tayyorlanganligi to'g'risidagi aniq tasavvurga ega bo'lishi kerak. Ular tabiat hodisalari, ularning o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlarini bilib oladilar. Bilimlarni egallab borish natijasida bolaning shaxsi ham shakllanib boradi. Bola san'atning har xil turlari to'g'risidagi tasavvur va tushunchani egallab oladi. Mana shu real bilimlarni egallashi natijasida bolada tevarak-atrofni obyektiv tushunishning tarkibiy qismlari shakllanadi [2; 60–73-b.]. Tevarak atrof, buyum va narsalar bolaning sezgi organlariga, ya'ni analizatorlariga ta'sir etadi va sezgi hosil bo'ladi. Sezgi bolalarga ayrim xossalarni bilib olishga yordam beradi. Sezgi atrof-muhitni bilishning dastlabki bosqichi hisoblanadi. Bolalarning bilimlarni egallab olishlari ularning aqliy faolligini rivojlantirish, aqliy malaka va ko'nikma egallab olishlari, ularning maktabda muvaffaqiyatli o'qishlari uchun, bo'lajak mehnat faoliyatiga tayyorlanishda, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muloqotda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Bunday muloqot jarayonida turli axborotlar uzatiladi, o'z navbatida axborotni qabul qilib olgan o'quvchi ushbu axborotga o'z munosabatini bildirishi talab qilinadi. Ta'kidlash kerakki, chet tili darslarida tashkil etiladigan muloqot o'quvchilarning o'quv faoliyatini to'g'ri va samarali tashkil qilishni, uni izchillik bilan boshqarishni, o'qituvchining o'quvchi bilan, o'quvchining o'quvchi bilan o'zaro fikr almashuvini hamda ana shu murakkab jarayonda o'quvchilarning og'zaki nutq malakalarini shakllantirishni, ularni rivojlantirishni ko'zda tutadi.

REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. -Toshkent, "O'zbekiston" 2016. - 56 b.
2. Abduqodirov A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish muammolari // Uzluksiz ta'lim jarayonlari. -Toshkent. - 2002. № 4. - 60-73-b.
3. Zokirov I. Ta'lim jarayoniga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishning nazariy-amaliy asoslari. Ped. fan. nom. diss... -Toshkent. -2005. -131 b.
- 4.

АМИР ТЕМУР ОБРАЗИНИНГ НЕМИС АДАБИЁТИГА КИРИБ БОРИШ ТАРИХИ ХУСУСИДАН

А. Турсунов

НамДЧТИ профессори, PhD

E-Mail: tursunov_ajon@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада сохибқирон Амир Темур образининг Ғарбий Европа адабиётига кириб бориши ва у ҳақда яратилган асарлар Амир Темур сиймосининг Ғарб оламига танитишда муҳим аҳамият касб этганлиги хусусида фикр юритилади.

АННОТАЦИЯ

В этой статье речь идет о появлении образа Амира Тимура в литературе Западной Европы, и о значении произведения, созданных о нем при ознакомлении с Западом.

ABSTRACT

In this article was written about the figure of Amir Timur in Eastern Europe literature, the works about him and the role of these works in introducing of him to the East.

Ғарб мамлакатларининг кўп асрлик адабиётларида Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига бағишлаб кўплаб асарлар яратилган. Улар турли жанрларга мансуб бўлиб, уларнинг аксариятини эсселар, романлар, хроникалар (солномалар), драматик асарлар ташкил этади. Бироқ Ғарбий Европада буюк юртдошимиз ҳаёти ва фаолиятига бағишланган илк асарлар эсдаликлар жанрида ёзилган бўлиб, улар Амир Темур замондошларининг қаламларига мансубдир.

Амир Темур ҳақидаги илк маълумотлар унинг ҳаётлиги давридаёқ Европа халқларига кириб кела бошлаган. Хусусан, Қора денгиз бандаргоҳларида фаолият кўрсатган венециялик ва генуялик савдогарлар буюк саркарда ва унинг салтанати, ва айниқса, ҳарбий салоҳияти ҳақидаги илк маълумотларни Ғарб мамлакатларига кириб боришида муҳим роль ўйнаган. Амир Темурнинг Усмонли турклар устидан Анқара жангида қўлга киритган ғалабаси унинг шахсига бўлган қизиқишнинг янада ошишига туртки бўлди.

Ушбу жанг ҳақидаги қўлёзмалар ҳозирда Венеция ва Генуя шаҳарларидаги архивларда мавжуд бўлиб, уларда Мовароуннахр ҳукмдорининг куч-қудрати баён этилади. Мазкур номаларда сохибқироннинг Йилдирым Боязид устидан қозонган

тарихий ғалабасига венециялик ва генуялик жангчилар ҳам ўз ҳиссаларини қўшишганини эътироф этадилар.

Амир Темур сиймоси ҳақида Францияда соҳибқирон замондошлари томонидан ёзиб қолдирилган асарлар буюк саркарда ҳаёти ва фаолиятининг турли томонларини ёритиб, унинг салтанати, жамияти ва қўшинида ўрнатилган қонун-қоида ва интизомлар, маҳаллий аҳолининг имон-этикоди, урф-одатлари ва ҳаёт тарзи, Амир Темурнинг иттифоқчилари ва душманлари, у забт этган ўлкалар ва шаҳарлар ҳақида кенг маълумотлар беради. Бу асарларда Соҳибқироннинг рухий ва жисмоний портрети аниқ ўз ифодасини топган дейиш мумкин. Бу маълумотлар Франция Маршали Жан II Бусико (1365-1421) ҳамда Султония (ҳозирги Эрондаги шаҳар) насронийлар черковининг епископи Жан (Иоан)нинг қаламига мансуб асарларда қайд этилган[2,.].

Бундан ташқари Амир Темур ҳақида немис манбалари ҳам мавжуд бўлиб буларнинг ичида унинг ҳузурида хизматда бўлган Олмониялик Иоганн Шильтбергернинг “Reisen des Johannes Schiltberger aus Muenchen in Europa, Asien und Afrika von 1394 bis 1427” (“Иоханн Шильтбергернинг Оврупа, Осиё ва Африка бўйлаб 1394 йилдан 1427 йилгача саёҳати”) [3,.] номли асар алоҳида ўрин тутди. Шильтбергер 1396 йил 15 сентябрда Болкон ярим оролидаги Никополь (Болгария) шаҳри яқинида шафқатсиз жангда иштирок этади ва Йилдирим Боязид қўшинлари томонидан асир олиниб Туркиянинг пойтахти Брусс (Бурса) га олиб кетилади. Шундан сўнг у кўплаб жангларда Йилдирим Боязид қўшини таркибида иштирок этади. Амир Темурнинг Туркияга қарши юриши даврида 1402 йил 28 июл куни Анқара жангида Шильтбергер Амир Темур қўшинларига асир тушган ва Самарқандга олиб кетилган. Соҳибқирон оламдан ўтгач у дастлаб Хуросонда Шохрух ҳузурида, сўнг Табризда Мироншоҳ саройида хизматда бўлган. Мироншоҳ 1408 йил Қора Юсуф Туркман билан жангда ҳалок бўлгач, Шильтбергер шахзода Абубакр хизматида бўлган. Шильтбергернинг ёзишича Абубакр ҳузурида у тўрт йил турган. Шундан сўнг у Олтин Ўрда ҳукмдорларига хизматга ўтган. Шильтбергер 1427 йил Батуми, Константинопол, Краков, Эгер, Регенсбург, Ланстут ва Фрезинген орқали ўз ватанига қайтиб келган.

Шильтбергер ўз ватанига қайтгач, бошидан кечирган саргузаштларини қоғозга туширган. Унинг хотиралари илк марта 1557 йил Франкфуртда «Genfangenschaft in der Turkey» (Турк бандиси тарихи) номи остида чоп этилган. 1859 йил Мюнхенда китобнинг бошқа бир варианты «Reisen des Johannes Schiltberger aus München in Europa, Asien und Afrika von 1394 bis 1427» (Иоханн Шильтбергернинг Оврупа, Осиё ва Африка бўйлаб 1394 йилдан 1427 йилгача саёҳати) деган баланпарвоз номда эълон қилинади. Мазкур китоб рус (1866), инглиз (1879) ва француз (1882) тилларига ҳам таржима қилинган.

Иоганн Шильтбергер ўз хотираларида Амир Темур ва унинг авлодлари Мироншоҳ, Шохрух ва Абубакрлар хусусида асарнинг XIV-XXIV бобларида сўз юритади. Шундай бўлсада, ушбу асар Амир Темур сиймосининг Ғарб оламига танитишда муҳим аҳамият касб этган. Бу асарда нафақат Амир Темур билан боғлиқ воқеа-ҳодисалар балки Темурийлар давридаги ижтимоий-маданий ва сиёсий жараёнлар ҳам батафсил баён қилиб берилган.

XVI асрга келиб кўплаб хориж адиблари ва драматурглари ўз асарларида Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига мурожаат қилдилар. Шунинг ҳам таъкидлаш керакки, Амир Темур ҳаёти ва фаолиятини тасвирлашда кўплаб фантастик унсурларни қўллаш ҳам айнан XVI асрдан бошланди. Натижада Европа давлатларида ҳаёлий унсурлардан кенг фойдаланилган томошабоп асарлар пайдо бўлди, яъни бадиий адабиётда Амир Темур образи зохир бўла боўлади. XVI асрнинг биринчи ярмида Италия ва Испанияда, иккинчи ярмида эса Франция ва Англияда Амир Темур ҳаёти ва фаолиятига бағишланган кўплаб асарлар яратилди.

Маълумки, К.Марлонинг “Буюк Темур (Tamburlaine the Great 1587-1588)” трагедияси ўз даврида катта муваффақият қозонган. Немис бадиий адабиётида Амир Темур образининг илк бадиий талқини XVII асрда яшаб ижод қилган драматург Кристиан Ҳайнрих Постел томонидан яратилди. Муаллифнинг мазкур “Боязид ва Темур (“Bajazeth und Tamerlan”, 1690)” номли асари кириш ва уч кўринишдан иборат. Либретто 1690 йил Ҳамбургда Анно (XVII аср) томонидан саҳналаштирилган ва унга композитор Йоханн Филипп Фўрст (1652-1732) мусиқа басталаган.

К.Постелнинг “Боязид ва Темур” (“Bajazeth und Tamerlan”, 1690) либреттоси Кристофер Марлонинг “Буюк Темур” трагедияси таъсирида ёзилган бўлса-да, лекин у Марлодан фарқли ўлароқ, тарихий ҳақиқатга яқин талқин этилган. Шубҳасиз, у ўз даври эстетикасига Соҳибқирон ҳақидаги янги қарашларни олиб кирган намуналардан биридир.

К.Постел асарни яратишда кўплаб манбалардан фойдаланганлигини асарнинг кириш қисмида таъкидлаб ўтади. Хусусан, у итальян операсини тилга олади, бу Хулио Цезарь Коррадиснинг 1689 йил Венецияда қўйилган “Буюк Тамерлан” (“Il gran Tamerlano”) операсидир. Бу опера ўша давр театр саҳналарида кўп бора намойиш этилган. Бундан ташқари муаллиф голланд ва француз комедияларига ҳам таянганини келтириб ўтади. Улардан бири француз адиби Магنون томонидан қайта ишланган “Буюк Темур ва Боязид” (“Le grand Tamerlan et Bajazet”, 1648) ва Сервайторнинг 1657 йил ёзилган “Буюк Темур ва Турк шоҳи Боязид ўртасидаги жанг” (“Den grooten Tamerlen met de Doodt van bajazet de I, Turks Keizer”) драмаларидир. Муаллиф асар ибтидосида драмалар қаторида тарихий асарларни ўрганганлигини ҳам таъкидлайди. Юқоридаги манбаларда

келтирилган воқеа-ҳодисалар, яъни Амир Темур ҳақидаги афсона ва ривоятлар К.Постелнинг асарида ҳам кўзга ташланади.

Маазкур либреттода Амир Темурнинг буюк саркарда, адолатли хукмдор каби сифатларидан ташқари, уни бағрикенг ва кечиримли шахс эканлиги ҳам бир неча ўринларда кўрсатиб берилади. Айтиш мумкинки К.Постел немис адабиётида керак бўлса ғарб адабиётида Амир Темур образини илк бор реалистик тасвирини яратган адибдир. У Соҳибқиронни нафақат зоҳирий балки, ботиний томонларини ҳам очиб беришга ҳаракат қилган. Муаллиф ёрдамчи персонажларнинг хатти-ҳаракатлари орқали Амир Темурнинг ички дунёсини ҳам очиб бера олган. Буни асар якунидаги Мандана ва Мусо, Алима ва Кебан Кехир ўртасидаги муҳаббат можораларининг ижобий ечимини кўрсатувчи сахна орқали, яъни Амир Темур синглиси Манданани Боязиднинг ўғли Мусога турмушга чиқишига, ёки тутинган ўғли Кебан Кехирни Боязиднинг қизи Алима билан турмуш қуришига розиик бериши, Соҳибқиронни фақатгина буюк ва шавқатсиз саркарда эмас, балки инсон ҳис-туйғуларини нозик томонларигача тушуна оладиган шахс, қолаверса меҳрибон ака эканлигини кўрсатиб берган.

Фикримизча, XVII асрларда Ғарбий Европа адабиётида Темур образини тарихий ҳақиқатга яқин ва ижобий тасвирлашга ҳаракат қилган ёзувчилардан бири Кристиан Ҳайнрих Постелдир.

Ўтган асрларда немис адабиётида яратилган тарихий ва бадиий асарларда Соҳибқирон образи ҳар-ҳил ифодаланди. Ҳар бир адиб ўз дунёқараши ва шахсий муносабатларидан келиб чиқиб Шарқнинг буюк фотиҳини турлича талқин қилдилар. Шунга қарамасдан олмонлар нигоҳида Амир Темурнинг ижобий имиджи шаклланди.

REFERENCES

1. Moranville H. Memoire sur Tamerlan et sa cour par un Dominicain en 1403, Bibliotheque de l'Ecole des Chartes. – Paris : 1894.
2. Alexandrescu-Dersca. La campagne de Timour en Anatolie. – BucarestЖ 1942.
3. Путешествия Иоханна Шильтбергера по Европе, Азии и Африке (с 1394 по 1427г.) – Ташкент: ИПК «ШАРК», 1997.
4. Postel C.H. Bajazeth und Tamerlan. – Hamburg: 1690. – 59 S.

ҚИЗБИБИ ТОПОНИМИ БИЛАН БОҒЛИҚ БУХОРО АФСОНАЛАРИ ҲАҚИДА

Дилрабо Қувватова

БухДУ профессори, филология фанлари доктори

Гулмира Бозорова

БухДУ Филология факультети 3-босқич талабаси

АННОТАЦИЯ

Мақолада ономастик бирликлар тизимида топонимлар катта ўринни ташкил этади. Улар орасида антропонимлар асосида шаклланган шундай номлар бор. Мақолада “Қизбиби” ҳақидаги афсоналаргу таяниб, шу номдаги топонимнинг келиб чиқиши, унинг моҳияти ёртилган.

Калит сўзлар. Ономастик бирликлар, халқ афсоналари, антропонимлар, Қизбиби, топоним

Жуда кўп ономастик бирликлар халқ афсоналари билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Жумладан, булар қаторида киши номлари – антропонимлар асосида юзага келган топонимлар ҳам бор. Шулардан бири – Қизбиби исми бўлиб, ушбу аёл номи билан алоқадор тўртта афсона мавжуд. Улар таниқли фольклоршунос олим М. Жўраев ва тадқиқотчи Р.Саидовалар томонидан тўплаб, нашр этилган “Бухоро афсоналари” китобидан ўрин олган.

Бу афсоналар, аслида, бир воқеликнинг турли талқини – ҳар хил вариантларидир. Жумладан, “Қизбиби” деб номланган биринчи афсонада баён этилишича, Яман шаҳридан Абдулло исмли маърифатли ва илмли бир йигит Бухорога келади. У эл орасида Мир Араб номи билан танилган эди. Бухорода шу номда мадраса қуради ва ёшларга сабоқ беради. Шу талабалар орасида Оғойи Бузург исмли қиз бўлиб, у ўзининг ўткир зеҳни ва донолиги билан бошқалардан ажралиб туради. У устози Мир Арабдан билимларни пухта эгаллагандан сўнг, Бухоро шаҳридан чиқиб кетади ва бир чўлда макон қуриб ўша ерда яшай бошлайди. Кунлардан бир куни бир киши Мир Арабга савол билан мурожаат этибди. Лекин у саволга жавоб тополмабди. Мир Араб ҳалиги кишини Оғойи Бузургнинг ҳузурига юборибди. У қиздан саволига лойиқ жавоб олибди. Мир Араб шогирдининг донолигига қойил қолиб, унга уйланмоқчи бўлибди. Бироқ қиз Мир Арабнинг одамларини орқага қайтарибди: “Тезроқ

Бухорога боринглари, Мир Араб вафот этдилар, жанозаларига кечикманглари, дебти. Шундан сўнг у ўз хужраисига кириб, ўша ерда ғойиб бўлибди”¹. Эътибор берилса, афсонада тилга олинаётган иккита антропоним топонимга айланган. Яъни Ямандан келган йигитнинг исми – Мир Араб. У шу номда мадраса очади ва толиби илмларни у ерга чорлайди. Кейинчалик Шарқда машҳур бўлган Бухородаги илм маскани Мир араб мадрасаси шу мударрис номи билан атала бошланганлигини англаш мумкин. Иккинчиси – Оғойи Бузург исмли қиз. У – Мир Арабнинг иқтидорли шогирди. Оғойи Бузург илм таҳсилини тугатгандан сўнг Бухородан чиқиб кетади ва чўлда макон тутати. Ҳозирда бу жой Жондор туманининг чўл ҳудудида жойлашган бўлиб, Қизбиби номи билан юритилади.

Бу афсонанинг иккинчи варианты бўлиб, “Қизбиби ва Мир Араб” деб номланган. Унда ёзилишича, Мир Араб бир муаммони еча олмай Қизбибига мурожат этади. У устозининг саволини бир дақиқада ҳал этади. Шундан сўнг Мир Араб қизнинг ақлу камоли, фаҳму фаросатига қойил қолади ва унинг таърифи тўрт томонга ёйилади. Қизбиби бокира қиз бўлиб, парҳез билан овқатланган, фақат ўзи етиштирган мевалардан, ўзи парваришлаган молнинг гўштини тановул қилган. Шунинг учун у қилган дуолар ўз ижобатини топган. Мир Араб қизга уйланмоқчи бўлиб совчи узатади. Бироқ қиз “устодга шогирд совчи юбориши мумкинми, дея уни рад этади. Совчиларга тез ортларига қайтишларини, пирлари вафот этганини айтади”. Бу афсона ҳам юқоридаги биринчи афсонага ҳамоҳанг. Бу ерда Жондор тилга олинади. Ҳақиқатан, ҳозирда Жондор туманида Қизбиби деб аталувчи зиёратгоҳ жой бунёд этилган.

Қизбиби ҳақидаги кейинги афсона “Қизбибининг сочлари” деб номланган. Унда ҳам Қизбиби барча илмлардан хабардор, ҳар қандай мушкулни тезгина ҳал қиладиган гўзал қиз сифатида тилга олинади. Бу жиҳатдан олдинги афсоналарга мазмунан уйғундир. Хуллас, унинг мўъжизакор хислатини эшитган одамлар сеҳргарга чиқариб қўядилар. Натижада қирқ кишилик лашкар қизни ўлдириш пайига тушади. Қиз яширинади, улардан қочади, охири худога илтижо қилади. Ер ёрилиб, у ер остига кириб кетади, бир тутам сочи ернинг устига қолади. Кейинчалик шу сочдан саксовул пайдо бўлади. Қизбиби ерга кириб кетган жой эса авлиёга айланади². Бу уч афсонани боғлаб турган хусусият – Қизбибининг ниҳоятда заковатли, мўъжизавий хислатларга эгалигидир. Иккинчи мувофиқлик Қизбиби макон тутган жойнинг

¹ Жўраев М., Саидова Р. Бухоро афсоналари. –Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – Б.97-98.

² Жўраев М., Саидова Р. Бухоро афсоналари. –Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – Б.97-98

сахро эканлигидир. Юқорида таъкилаганимиздай, ҳозирда шу жой Жондор туманининг чўл ҳудудида жойлашган, обод қилинган зиёрат масканига айланган.

Қизбиби ҳақидаги тўртинчи афсона ҳам юқоридагиларга мазмунан уйғун. “Қизбиби қишлоғи” деб аталган бу афсона “Қизбиби” га моҳиятан яқин. Унла ҳикоя қилинишича, Ямандан Бухорога Абдулла исмли бир амир келади. У мулкдор кишининг ўғли бўлиб, илм олишга жуда қизиққан эди. Бухоройи шариф уни илмли қилганлиги учун бу ерда бир гумбазли, маҳобатли мадраса курдиради. Унга Мир Араб деб ном беради. Шу жойда у зоҳирий ва ботиний илмларни пухта эгаллаган Оғойи Бузург (Қизбиби) таърифни эшитади ва унга ошиқ бўлиб қолади. Қизга совчи юборади. Бироқ у қулчиликка келганларини омтонадан киритмайди ва уларга: Зудлик билан ортга қайтинглар. Мир Араб Абдуллонинг жанозаларига кечикманг тагин, – дейди. Ҳақиқатан, улар ортларига қайтиб, Бухорога қайтсалар, Мир Араб вафот этган эди. Шундан бошлаб Қизбиби башоратчи аёл сифатида шуҳрат қозонади. Кейинчалик у яшаган қишлоқ Қизбиби номини олади³.

Кўринадики, “Қизбиби”, “Қизбибининг сочлари”, “Қизбиби ва Мир Араб”, “Қизбиби қишлоғи” деб номланган тўртта афсона вариантдош бўлиб, бир-бирини мазмунан тўлдириб туради. Улардаги бош қаҳрамон билимли, фаросатли ва башоратчи аёл – Қизбибидир. Ана шу фазилатлари туфайли бу ном кейинчалик жой номи – топонимга айланган. Бу афсоналар узок ўтмишда ҳам илмли, маърифатли аёллар эъзозланганлигини кўрсатиб туради. Қолаверса, афсона тарихга яқин бўлади. Бугунги кунда Жондор туманида жойлашган Қизбиби зиёратгоҳининг тарихи ана шундай ҳаётий воқелик заминида туғилган.

³ Жўраев М., Саидова Р. Бухоро афсоналари. –Тошкент: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – Б.98-99.

PERSONENNAMEN IM DEUTSCHEN UND USBEKISCHEN: SEMANTISCHE HERKUNFTSBEREICHE

Ziyodbek Mansurovich Abdullaev, f.f.f.d. (PhD)

Farg'ona davlat universiteti doktoranti

Die Fragen „wie heißt du?“, „woher kommst du?“, kann man ohne Zögern beantworten. Aber was bedeutet dein Vorname?, warum heißt du Leo? sind die Fragen, die in deutscher Gesellschaft ungewöhnlich, kniffliger empfunden werden.

In der Analyse ist die Frage forschungsleitend, welche Unterschiede und Ähnlichkeiten PersN der deutschen und usbekischen Sprachen aufweisen. Da PersN in der interkulturellen Kommunikation und Völkerverständnis eine wichtige Rolle spielen, scheint unumgänglich, PN vergleichend zu untersuchen.

Dass vergleichende und kulturübergreifende Untersuchungen der PersN notwendig sind, haben Alford (1988), Lenk (2002) und Szilágyi-Kósa (2010) in ihren Arbeiten geschrieben.

Die modernen Personennamensysteme der deutschen und usbekischen Sprachen können als Resultat vieler extralinguistischer Faktoren wie Religion, sozialer und politischer Veränderungen betrachtet werden.

Personennamen der beiden vergleichenden Sprachen stehen in verschiedenen Phasen der Entwicklung. Während usbekische Rufnamen in der Phase der appellativen Entwicklung liegen, werden deutsche Namen ständig auf der Basis tradierter Rufnamen gebildet, aber diese werden auf phonologischer oder graphematischer Ebene etwas verfremdet, so dass der Eindruck entsteht, es handle sich um ganz neue höchst individuelle Namen.

In Deutschland ist das Standesamt für die Rechtmäßigkeit von Vornamen zuständig. Ein Vorname soll als Vorname erkennbar sein und muss nicht mehr wie bis 2008 eindeutig das Geschlecht erkennen lassen, er kann auch neutral sein. Man darf wegen des Kindeswohls keine lächerlichen, anstößigen oder belastenden Vornamen auswählen. Aber man kann auch neue Vornamen bilden.

In Usbekistan sieht die Situation ganz anders aus. Der usbekische Namenschatz ist prinzipiell offen: Appellative Nomen können als Eigennamen verwendet werden. Geschlechtsspezifische Unterschiede können auch semantisch festgestellt werden.

4 Semantische Kategorien:

1.(Heil)Wunschnamen

In der ersten Phase der Entwicklung des Namensystems vieler Völker spielten Wunschnamen eine wichtige Rolle. Dieses Motiv ist bis heute in der usbekischen

Namengebung erhalten geblieben, während es in der deutschen heutigen Namengebung fast ausgeschlossen ist. Aber ursprünglich war das Motiv Heilswunsch für die germanische Namengebung auch charakteristisch. Ein Eberhart sollte stark wie ein Eber werden. Mit Rudolf verband sich der Heilwunsch nach Ruhm (Fleischer:1968:33).

Die in den Namen ausgedrückten oder durch sie assoziierten Eigenschaften sollten durch einen Namenzauber auf den Namenträger übergehen (Fleischer W.:1968:30).

- Wunsch zu gesundem Grosswerden des Kindes

Eson(sicher und gesund) weitere Varianten sind *Esonali*, *Esonturdi*,
Omon(gesund und nicht krank) - *Omonberdi*, *Omanali*, *Omontoy*

- Wunsch zum Weiterleben und Nichtsterben des Kindes. Wenn immer wieder das geborene Kind stirbt, bekommt das nächste geborene Kind solche Vornamen:

Tursun(bleibe leben), *Turg'un (bleib stabil leben)*, *Turdi(lebend geblieben/nicht gestorben)*, *To'hta(bleibe leben)*, *To'htasin(bleibe leben)* etc.

- Wunsch viele Kinder zu haben. Solche Namen sind heutzutage selten

Ko'paysin (vermehrte sich), *Ko'pbo'lsin (vermehrte sich)*, *Uyto'lsin (das Haus sei voll mit Kindern)*

- Wunsch, dass das neugeborene Kind seinen Geschwistern folgt und weiterlebt:

Ergash(folge), *Ilash(folge)*, *Eshbo'lsin(folge den Geschwistern)*, *Sherikboy*, *Sherikbo'l(sei Gefährte)* etc.

Wie aus den Beispielen ersichtlich wird, sind die meisten Wunschnamen in der imperativischen Satzform bzw. Satznamen, aber in der dritten Person (er/sie-Form), was in deutscher Sprache ausgeschlossen ist. Durch diese indirekte Aufforderung haben sich die Namengeber wohl an die übernatürlichen Kräfte gewendet, ihren Wunsch zu verwirklichen.

Yursin (er/sie gehe), *Tursun (er bleibe leben)*.

Eine andere Form der Satznamen besteht meist aus einem Vollverb oder einem Vollverb und einem Hilfsverb in der Vergangenheit:

Turdi (geblieben/nicht gestorben), *Sotti (verkauft)*, *Sotiboldi (gekauft)*, *Topiboldi (gefunden)*

- Wunsch zur Ersetzen eines verstorbenen Mitmenschen

O'rinboy, *O'rinhon*, *O'rinjon*, *O'rinbuvi(Ersetzung)*, *Yodgor*, *Yodgora*, *Yodgorqiz(Denkmal)*

- Wunsch, dass das Kind gute Charaktereigenschaften hat

2. Deskriptive Personennamen

Deskriptive Personennamen beschreiben das Aussehen des Kindes, natürliche Erscheinungen wie Schnee, Sturm, Dämmerung, Vollmond bei der Geburt, oder bezeichnen Geburtszeit, -ort etc.

Um ihre Freude über die Geburt des Kindes auszudrücken, geben die Eltern ihren Kindern *Obloberdi* (assimiliert aus Allah hat gegeben), *Hudoyberdi* (Gott hat gegeben). Solche Namen entsprechen dem deutschen *Theodor* (vgl. Schimmel 1993:53), „Gott gegeben“. Die anderen Varianten sind *Haqberdi*, *Holiqberdi*.

Geburt des Kindes als übernatürliches Geschehen bzw. als Wille Gottes: *Inoyatulla*(*Gnade Allahs*), *Ehsonulla*(*Gottes Gunst*), *Boyasid* (*Geschenkt*)

Aussehen des Kindes bei der Geburt

Im Usbekischen gibt es Vornamen mit semantischer Gruppe Aussehen/Körpergröße. Diese Eigenschaft können deutsche Familiennamen haben: *Kattabek* – *Gross*, *Holdor* - *Narbe*

Alte deutsche Übernamen mit dem Motiv Körpergröße, Körperbau wie *Groß*, *Klein*, *Lang* sind zu Familiennamen geworden.

Die deutschen Familiennamen *Narbe*, *Schramm*, *Fleck*, die aus Übernamen, die äußerliche Erscheinung, körperliche Merkmale ausdrücken, sind im Usbekischen als Vornamen zu finden wie *Holdor* (Kind mit Muttermal), *Norbek* (Sohn mit Narbe), *Menglibek* (Sohn mit Narbe), *Holida* (Tochter mit Muttermal), *Norhol* (Tochter mit Narbe und Muttermal).

Die usbekischen Kinder mit obengenannten Vornamen haben wirklich eine Narbe oder Muttermal, aber ein Deutscher mit Familienname *Narbe* oder *Schramm* oder *Fleck* kann wohl keine solche körperlichen Merkmale haben. Bei der Benennung der usbekischen Kinder mit obenerwähnten körperlichen Merkmalen haben die Namengeber den Wunsch, dass sich die Narbe/Muttermal nicht vergrößern werde, während deutsche FamN aus Übernamen wie *Narbe*, *Schramm*, *Fleck* über viele Generationen bis heute unverändert

Geburtszeit: Naturereignisse während der Geburt können auch als Motiv dienen:

Oydin(klar/ohne Wolken und der Mond scheint klar)

Qoryog'di/Qoryigit(ein während des Schnees geborener Sohn)

Da deutsche Familiennamen auch aus Übernamen abgeleitet sind, bezeichneten sie metaphorisch das für die jeweilige Person typische Charaktermerkmal/eigenschaft: z.B.

Sonnenschein - Übername zu mittelhochdeutsch und zu mittelniederdeutsch *sunnenschin* (*Sonnenschein*) für einen heiteren Menschen. Die usbekischen Vornamen mit diesem Benennungsmotiv sind *Hushvaqt* (heiter), *Dilyor*

- *Ungewitter* - Übername zu mittelhochdeutsch *ungewiter*, *ungewitere*, *ungewitter* (schlechtes Wetter, *Ungewitter*, Sturm) für einen leicht aufbrausenden Menschen

- Vornamen, die die Geburtsreihe bezeichnen

Das erste Kind kann *Avval* (Zuerst), das letzte Kind *Kenja*, *Kenjabek*, *Ko'rpa* (das Letzte) heißen. Die Geburtsreihe wird durch die Zahl ausgedrückt: *Uchboy* (drei), *Chori* (vier), *Panji* (m), *Panjigul* (w) (fünf) usw.

- Geburtsort als Vornamenmotiv

Da das usbekische Namenssystem als ein offenes System gilt, dienen Namen nach einem Ort, Kontinent als Benennungsmotiv für Vornamen: *Osiyo* (Asien), *Toshkentboy* (Taschkent - die Hauptstadt von Usbekistan), *Qo'qonboy* (Kokand – eine alte Stadt im Ferganatal). Umgekehrt gibt es solche Ortsnamen, die nach einer Person benannt sind wie *Navoi* (Alisher Nawoi – Begründer der usbekischen Sprache), *Shoimbek*, *Nadirmat*.

Familiennamen mit Präposition: *van Engelland*, *van Hessen*, *van Vlaanderen*, *van Zeeland*.

Ursula von der Leyen (Präsidentin der Europäischen Kommission) oder *Alexander Van der Bellen* (neunter österreichischer Bundespräsident).

Ohne Präposition: *Pohland*, *Sauerland*, *Elsass* (Bach 1952:257).

3. Schutznamen

Schon seit dem Altertum versuchen die Eltern ihr Kind vor Feinden, vor übernatürlichen Lebewesen zu schützen. Das spiegelt sich in den Vornamen wider. Das Ziel war das Neugeborene vor bösen Geistern zu schützen oder ihren Blick abzulenken. Darum hat man das Kind mit unschönen Namen benannt, oder gesagt, das Neugeborene nicht ihr Kind sei und darum hatte man Zeremonie des Verkauf-Kaufs des Kindes durchgeführt, indem die Eltern das Kind verkauft und wieder gekauft haben, um böse Geister zu abzulenken (*Sotivoldi* (gekauft), *Sotti* (verkauft)). Ausserdem hatte man den Glauben, wenn man das Kind mit den Namen der festen Dinge wie *Tosh* (Stein), *Po'lat* (Stahl), *Bolta* (Axe) benennt, werden die Eigenschaften wie Festigkeit, Stärke usw. dem Kind übergehen.

A) Benennung des Kindes mit unschönen Wörtern mit negativer Bedeutung wie *Yomonbola* (schlechtes Kind), *Tasqara* (hässlich), *Turob* (Boden),

B) Feste, robuste Dingennamen wie *Toshchon* (Stein), *Temir* (Eisen), *Po'lat* (Stahl), *Bolta* (Axe)

C) Unangenehme und nicht gut riechende Lebensmittelnamen wie *Anzur* (Zwiebel), *Piyozbek*, *Sarimsoq* (Knoblauch) etc. Obwohl solche Namen abgeraten hat, werden sie unter Bewohnern besonders der ländlichen Regionen verwendet

D) Um die Feinde und übernatürliche Geister abzulenken und vor ihnen das Kind abzuwehren, hat man das Kind so beschrieben, als ob es der Familie nicht gehöre oder als “gekauft oder gefundenes Kind“ bezeichnet: *Bo`lakboy*(fremd), *Tog`aymurod*, *Tog`aygul*, *Tog`ayqiz*(geboren im Haus seines/ihres Onkels), *Sotiboldi*(gekauft), *Topiboldi*(gefunden) usw.

E) Die Vornamen mit der Bedeutung „geschützt, verborgen, für die Gefahr gesperrt“ wie *Berk*, *Berkboy*(geschlossen), *Mahsura* (gesperrt), *Mahrusa*(geschützt), *Osim* (gesichert), *Himoyat*(geschützt).

4. Widmungsnamen/Religiöse Personennamen

Bei der Entwicklung des Personennamensystems der beiden vergleichenden Sprachen spielte die Religion eine große Rolle. Während die überwiegende Anzahl deutscher Personennamen jüdische bzw. christliche Wurzeln (erst ab dem XII. Jahrhundert nach Chr.) aufweisen, hat die Mehrzahl der usbekischen Namen eine arabische Herkunft (ab VIII. Jahrhundert).

Tabelle 1: Religiöse Personennamen im Deutschen und Usbekischen

Deutsche Vornamen mit religiöser/christlicher/jüdischer Herkunft			Usbekische Vornamen mit arabischer Herkunft		
Christophorus	Benjamin		Muhammad		
Magdalena	Daniel		Akbar		
Johannes	Joachim		Hilol		
Christina	Caspar		Fahriddin		

Durch die Islamisierung der zentralasiatischen Völker ab dem 8. Jahrhundert hat die Zahl der arabischen Namen zugenommen und die turksprachigen Namen wurden dadurch verdrängt. In dieser Zeit sind durch den Islam althebräische (Abraham – Ibrohim, Joseph – Yusuf, Ilyos) und griechische (Alexander - Iskandar) Namen (vgl. Nikonow 1989:312) ins Usbekische eingedrungen. Fremdsprachliche Namen wurden zuerst als Titel und dann als Name der Oberschicht aufgenommen. Die Vorliebe für solche Namen hat sich später bis zur Unterschicht verbreitet (vgl. Zengin 2006:139).

Der Prozess, in dem die Anzahl der religiösen Namen zugenommen hat, kann auch in deutschen Sprachraum festgestellt werden. Ab dem 12. Jahrhundert nahm die

Anzahl der Heiligennamen durch die Christianisierung der Bevölkerung im deutschen Sprachgebiet zu. Die Motivation dafür sei „das Bedürfnis ..., die Kinder dem Schutz und Vorbild von Heiligen anzuvertrauen“ (Kunze 1998:43). Das führte zur Internationalisierung der Namen: *Katharina, Petrus, Jakob*. Diese Internationalisierung kann man auch im Namensystem der ganzen islamischen Welt beobachten. z.B.: *Mansur, Amin, Mohammad, Abdulloh, Umar etc.* sind die gebräuchlichsten Vornamen in allen muslimischen Ländern.

Zusammenfassend lassen sich folgende Schlussfolgerungen ziehen:

Die Rufnamen sind ursprünglich aus dem Bedürfnis der Identifizierung der Benennenden entstanden. Aber heute spiegeln Individualisierung, Säkularisierung, Enttraditionalisierung in den Rufnamen der entwickelten Länder wie Deutschland wider, Wunsch und Hoffnungen der Eltern, Familienzugehörigkeit, Religion sind Hauptfaktoren der usbekischen Namengebung.

Bei der Vornamenwahl spielen extralinguistische wie ethnolinguistische, psychologische, religiöse Faktoren eine wichtige Rolle.

Usbekische Vornamen sind das Ergebnis der zweiten Nomination/Benennung, d.h. sie wurden aus den schon existierenden Wörtern abgeleitet, die parallel zum Namen im Gebrauch sind (vgl. Kenjaeva 2011): Bo‘ri – ein Tier in seiner ersten Benennung, in seiner 2. Benennung ist es ein männlicher Vorname. Usbekische Vornamen sind aus dem Standpunkt der zweiten Benennung untersucht. Diese Eigenschaft ist auch für den vorwiegenden Anteil der germanischen Namen kennzeichnend.

REFERENCES

- Abdullaev, Z. (2021). *Usbekische Personennamen-Etymologie, Grammatik, Pragmatik* (Doctoral dissertation).
- Alford, Richard D. (1988). *Naming and Identity. A Cross-Cultural Study of Personal Naming Practices*. New Haven: HRAF Press.
- Bach, Adolf (1953): *Deutsche Namenkunde I. Die deutschen Personennamen, Teil 2: Die deutschen Personennamen in geschichtlicher, geographischer, soziologischer und psychologischer Betrachtung*, 2., stark erweiterte Aufl., Heidelberg: Winter.
- Bächtold-Stäubli, Hanns (2000): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Augsburg: De Gruyter.
- Begmatov, Ernst (1965): *Antroponimika usbekskogo jasika*. Toshkent: Fan.
- Begmatov, Ernst (2013): *O‘zbek antroponimikasi*. Toshkent: Fan.

- Fleischer, Wolfgang (1968): *Die deutschen Personennamen. Geschichte, Bildung und Bedeutung*. 2. Auflage, Berlin: Akademie Verlag.
- Gerhards, Jürgen (2010): *Die Moderne und ihre Vornamen. Eine Einladung in die Soziologie*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Kenjaeva, Sohiba (2019): *O'zbek antroponimlarining semantik va sotsiolingvistik tadqiqi*. Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati, Toshkent: Qarshi davlat universiteti.
- Nübling, Damaris/Fahlbusch, Fabian/Heuser, Rita (2012): *Namen. Eine Einführung in die Onomastik*. 1. Aufl., Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Nübling, Damaris/Fahlbusch, Fabian/Heuser, Rita (2015): *Namen. Eine Einführung in die Onomastik*. 2., überarbeitete und erweiterte Aufl., Tübingen: Narr Francke Attempto.
- Schimmel, Annemarie (1995): *Von Ali bis Zahra. Namen und Namengebung in der islamischen Welt*. 2. Aufl., München: Diederichs.
- Szilágyi-Kósa, Anikó (2011): Familiennamen aus Völkernamen und Stammesbezeichnungen. Eine kontrastive onomastische Studie: Deutsch – Ungarisch. In: Martin Joachim Kümmel (Hrsg.): *Sprachvergleich und Sprachdidaktik. Beiträge zu den 19. GeSuS-Linguistiktagen*. Hamburg, 161–168.
- Zengin, Dursun (2005a): Geschichtlicher Überblick über die deutsche und türkische Namengebung, in: *Österreichische Namenforschung*, Jg. 33 (2005) Heft 1-2, 129-137.
- Zengin, Dursun (2005b): Motivationen bei der Vornamenauswahl im Deutschen und Türkischen, in: *Muttersprache*, Jg. 115 (2005), 253-267.
- Zengin, Dursun (2006): Herkunftsbereich der deutschen und türkischen Vornamen, in: *Österreichische Namenforschung*, Jg. 34 (2006), Heft 1-3, 183-204.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA BADIY TA'LIM BERISHDA TASVIRIY SAN'AT TARIXINING O'RNI

Botir Baltabayevich Baymetov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori

Muqaddam Tojiqo'zi qizi Xamroqulova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada o'quvchi yoshlarga ta'lim tarbiya berishda boshqa fanlar qatori tasviriyl san'at va uning tarixini o'rganish, ularga badiiy ta'lim berishda naqadar ahamiyatli ekanligi ta'kidlab o'tilgan.

Tayanch tushunchalar: tasviriyl san'at, grafika, haykaltaroshlik, hajm, rang, fazo, kompozitsiya, perspektiva, rang.

ABSTRACT

The article emphasizes the importance of studying fine arts and its history and teaching them art education, including in the education of young people.

Basic concepts: fine arts, graphics, sculpture, size, color, phase, composition, perspective, color.

“Inson qadrini ulug'lash, aholimiz manfaatlarini ta'minlash, buning uchun kuchli iqtisodiyot barpo etish bizning asosiy vazifamizdir. Shu maqsadda 2024-yilni mamlakatimizda **“Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili”**, deb e'lon qildik”, - dedi prezident.[1]

Davlat rahbarining so'zlariga ko'ra, yangi yilda iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb etish, tadbirkorlik va xususiy mulk uchun keng imkoniyatlar yaratish yanada kuchaytiriladi. Ilm-fan, innovatsiya, IT kabi sohalarni, “yashil” va raqamli texnologiyalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Darhaqiqat yurtimizda olib borayotgan davlat siyosatining markazida inson va uning manfaatlarini ta'minlashni ustuvor vazifa etib belgilagan. Aslida ham bizning eng bebaho boyligimiz bu — bunyodkor xalqimiz, navqiron avlodimizdir.

Kelajagimiz bo'lmish o'quvchi-yoshlarimizga ta'lim tarbiya berishda umumta'lim maktablarining o'rin beqiyosdir. Tasviriyl san'at fani esa o'quvchi-yoshlarimizga badiiy ta'lim berishda, ularning badiiy-estetik shakllanishlari hamda Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalashlarida nihoyatda muhim o'rin egallaydi.

O'zbekistonda tasviriy san'at - jahon hamjamiyatida sodir bo'layotgan jarayonlar bilan hamnafas bo'lib, har bir ijodkor o'z qarash va kechinmalarini yangicha uslub va shakllarda ifoda etishga intilishi bilan xarakterlanadi.

Tasviriy san'at — rang-tasvir, haykaltaroshlik, grafikani birlashtirgan nafis san'at turi; voqelikni uning osongina ilg'ab olinadigan fazoviy shakllarda ko'rgazmali obrazlarda aks ettiradi. Tasviriy san'at turlari o'z xususiyatlariga qarab real borliqni obyektiv mavjud sifatlari — hajm, rang, fazo, shuningdek, predmetning moddiy shakli va nur-havo muhiti, harakat va o'zgarishlari hissini yaratadi, bunda tasvirning hissiy konkretligidan illyuzionizmga o'tish mumkin. Tasviriy san'at faqat ko'rish mumkin bo'lgan narsalarnigina tasvirlab qolmay, balki asarlarida hodisalarning vaqtinchalik rivoji, uning u yoki bu qismi, erkin hikoyanavislik, dinamik harakatlarni ham aks ettirib, dunyoni g'oyaviy o'zlashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tasviriy san'at insonning ruhiy qiyofasini, uning o'zgalar bilan o'zaro munosabatlarini, tasviriy holatning psixologik va emotsional mazmunini ham yoritadi. Ba'zan mavjud bo'lmagan, rassom tasavvurining mahsuli bo'lgan obrazlarni ham yuzaga keltiradi. Insoniyat tarixidagi turli davrlarni aks ettiradi. Davrning faqat hissiy holatigina emas, balki uning g'oyaviy mohiyati, siyosiy, falsafiy, estetik va yetik g'oyalari ham tasviriy san'atning mazmuniga aylanadi. Tasviriy san'at obrazlarining ko'rgazmaliligi rassomga hayotning muayyan hodisasiga o'z munosabatini yuksak darajada ifodalashiga imkon beradi; shu tufayli hayotni bilishning faol shakli sifatida jamiyatning ijtimoiy hayotida, ma'lum tizimning ommaviy ongini qaror topishida muhim rol o'ynaydi. Olamni bilishning shakllaridan biri sifatida ijtimoiy ongni shakllantiradi hamda xalq orzu-umidlarini ifodalash shakli sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy sharoitda umumg'oyaviy kurashlarning bir bo'lagi sifatida namoyon bo'ladi.

Insoniyatning mehnat faoliyati, e'tiqodlari, diniy qarashlari zaminida tasviriy san'at paydo bo'lgan va rivojlangan. Qadimgi tosh asrining ilk bosqichidayoq inson o'z ehtiyoji uchun zarur bo'lgan buyumlarni yaratish, libos, turar joylar tayyorlash jarayonida qulaylik, maqsadga muvofiqlik tushunchalari rivojlanib, ritm, simmetriya hissi ortdi. Marhumlar bilan vidolashuv, dafn marosimlarida marhumlar qabriga turli buyumlar qo'yish odatlarida tasviriy san'atning fazoviy fikr yuritish, fazoviylik, kenglik, olam tushuncha va tasavvurlari shakllanib bordi. Tosh, suyak, keyinchalik sopoldan ishlangan turli shakl va haykallarda, qoyatoshlarga, g'or devorlariga chizilgan, rangda ishlangan rasmlarda ibtidoiy insonning mehnat faoliyati, dunyo, borliq haqidagi o'y-hayollari, o'zga dunyo to'g'risidagi tasavvurlari mujassamlashgan. [2]

Ijtimoiy jamoa tuzumining inqirozi hamda mehnat taqsimotining yuzaga kelishi, aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralishi tasviriy san'at rivojida muhim o'rinni egallaydi. Tasviriy san'at inson faoliyatining ma'lum sohasiga aylanib davr ruhiyati, uning siyosiy, ma'naviy va nihoyat estetik qarashlarini aks ettiruvchi manbaga aylandi. Qadimgi Sharq mamlakatlarida, jumladan Qadimgi Misrda tasviriy san'at insonning dunyo, borliq to'g'risidagi tushuncha va tasavvurlarini, xudolar darajasiga ko'tarilgan fir'avnlarni ulug'lash quroliga aylandi. Yunonistonda tasviriy san'at jamiyatning erkin fuqarosiga qaratilgan va antik mifologiyaning g'oyalarini plastik moddiylashtirilgan ko'rinishida kamol topdi, qadimgi Rim realizmida murakkab inson jismi namoyon bo'ldi.

Insoniyat sivilizatsiyasining muhim o'choqlaridan hisoblangan O'rta Osiyo, uning ajralmas qismi O'zbekiston hududida ham tasviriy san'at ijtimoiy hayotda muhim o'rin egallab, davr hamda inson tafakkuridagi nozik o'zgarishlarni o'zida aks ettiradi. Zarautsoy rasmlari, Xorazm, Sug'd, Baqtriya mahobatli haykal va rangtasvirlari shuning dalilidir.[3]

O'rta asrlar tasviriy san'ati uslub jihatidan rang-barang, turlari keng va xilma-xil, bu davrda mahobatli haykaltaroshlikning nodir namunalari yuzaga keldi. Hindiston, Indoneziya, Hindixitoy o'lkalarida betakror haykaltaroshlik asarlari yaratildi. O'rta Sharq mamlakatlarida miniatyuraning o'ziga xos turi yaratilgan bo'lsa, O'rta asr Yevropa madaniyatida haykaltaroshlik va rassomlik diniy e'tiqod va dunyoqarashlar zaminida o'ziga xos yo'nalish va mazmun kashf etdi, ikona san'ati ravnaq topdi. Roman uslubi va gotika barpo etilgan me'moriy obidalarda san'atlar sintezining ajoyib namunalari yaratildi.

XIII-XVI asrlar tasviriy san'atida dunyoviy mavzu va qarashlarning kuchayib borishi tasvirlarda borliqda mavjud shakl va ko'rinishlarning ortishi bilan belgilanadi. Shu harakat va taraqqiyotda tasviriy san'atning qonun-qoidalarini ilmiy asosda o'rganishga qiziqish ortdi. Optika, anatomiya, perspektiva, nur-soya nazariyasiga oid muhim tadqiqotlar qilindi. Moybo'yoq texnikasi mukammallashdi, ijodkorlar antik san'at an'alariga tayangan holda Uyg'onish davri insonparvarlik g'oyalarini moddiylashtirishga harakat qildilar.[4]

XVII-XIX asrda tasviriy san'at uslub jihatidan rang-barang, milliy mahalliy maktablar rivoji bilan san'at olamining kengayishi boshlandi. Bu davrda, ayniqsa, monumental san'at o'zining haqiqiy gullash davrini boshidan kechirdi, rassomlar, me'morlar, haykaltaroshlar, hunarmandlar san'atlar sintezining ajoyib namunalari yaratdilar. Bu yutuqlarda rassom va haykaltaroshlarning o'rni alohida. Tasviriy san'at tur va janrlari ko'paydi, realistik yo'nalishdagi janrlar (portret, manzara, natyurmort, maishiy janr) yetakchi o'ringa chiqib boshladi.[5] Uyg'onish davri tasviriy san'atiga

xos bo'lgan vazminlik, chiziq, rang, faktura mutanosibligi o'rnini jo'shqin shakl va ranglar o'yini egallab bezakdorlik xususiyatlarining ortishi kabilar kuzatiladi. XVII asrdan tasviriy san'atda klassitsizm yo'nalishi hukm surgani holda borliqni o'ziga o'xshash shakllarda aks ettiruvchi asarlar yaratilishi ortib bordi. Akademik ta'lim tizimining yo'lga qo'yilishi professional san'at maktablarining taraqqiyotini ta'minladi. Mumtoz (klassik) realistik (akademik) san'at uslublaridan chekinish, noan'anaviy uslublar izlashga intilish boshlandi. Bu hol impressionizm, postimpressionizm va boshqa uslublarning shakllanishi hamda rivojlanishida o'z ifodasini topdi.[8]

XX asrda tasviriy san'ati murakkab va ziddiyatli. Bir tomonda klassik realistik san'atning talab va uslublari saqlangani holda uni ifodaviyligiga e'tibor qaratilishida, ishlangan har bir obrazni chuqur majoziy mazmunlar bilan to'ldirishga intilish kuzatilsa, aksincha noan'anaviy tasviriy san'at uslubida yangi ifoda va tasvir vositalarini topishga, butunlay yangicha san'at yaratishga intilish harakati kuchliligi namoyon bo'lgan.

REFERENCES

1. O'zbekiston respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O'zbekiston xalqiga yangi yil tabrigi. Toshkent 1 yanvar 2024 yil
2. Abdiraslov S.F, Tolipov N.X., Oripova N.K. Rangtasvir - T. O'zbekiston, 2006
3. Б.Бойметов, С.Абдирасилов «Чизматасвир». Ўқув қўлланма. Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, Тошкент-2004.б-20.
4. Бойметов Б. «Қаламтасвир». Дарслик. «Муסיқа» нашриёти, Тошкент, 2006.- 211б.,б-29.
5. Botir Boltabayevich Baymetov. (2023). YOSHLARDA TASVIRIY SAN'AT ASARLARINI BADIY IDROK ETISH VA RIVOJLANTIRISH USULLARI. *Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies*, 2(12), 196–203. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/scms/article/view/3170>
6. Baymetov, B., & Unarova, Y. (2023). BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY TAYYORLASHDA RANGSHUNOSLIKNING NAZARIYSI. *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE on the Topic: "Priority Areas for Ensuring the Continuity of Fine Art Education: Problems and solutions"*, 1(01). Retrieved from <https://ojs.qarshidu.uz/index.php/ts/article/view/135>
7. Baymetov B., Muratov X., Kunanbayev N., & Mulla Axunov, D. (2023). TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISH FAOLIYATINI TASHKIL

ETISH VA BOSHQARISH METODIKASINI
TAKOMILLASHTIRISH. *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE on the Topic: “Priority Areas for Ensuring the Continuity of Fine
Art Education: Problems and solutions”*, 1(01). Retrieved from

<https://ojs.qarshidu.uz/index.php/ts/article/view/177>

8. Talipov Nozim Khamidovich, & Kholmurodova Fotima, Kholmurodova Zukhra .
(2022). FEATURES OF ART EDUCATION FOR FUTURE FINE ART
TEACHERS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 3(01), 33–39.
<https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-01-06>

9. Nozim Hamidovich Talipov. (2023). CREATIVE TECHNOLOGIES OF
WORKING PORTRAIT COMPOSITION IN PROFESSIONAL TRAINING OF
FUTURE FINE ART TEACHERS. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF
PEDAGOGICS*, 4(01), 81–88. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-04-01-12>

BADIIY NOMLARNING ONOMASTIKADA TUTGAN O'RNI VA MA'NO ASPEKTI

Zayniddin Sanakulov

CHDPU, Nemis tili kafedrası mudir, f.f.f.dok., dots.

E-pochta: z.sanakulov@cspu.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola badiiy nomlarning onomastikada tutgan o'rni va ma'no aspektini tadqiq etishga bag'ishlangan bo'lib, unda atoqli otlarning va onomastik birliklarning umumiy xususiyatlari, ularning fan doirasida o'rganilish tarixi yoritiladi. Shuningdek, badiiy nomlarda semantik aspekt alohida tadqiq va tahlil etilgan. Jumladan, badiiy nomlar tilshunoslikda alohida bir ahamiyat kasb etadi; shaxs, makon, zamon, flora va fauna, muassasa va boshqalar uchun lingvistik belgi sifatida til strukturasida muhim qism sanaladi. Atoqli otlar va turdosh otlar maxsus belgilarga ega bo'lgan otlarning alohida turi hamda maxsus leksikaga kiritilgani sababli badiiy nomlarning o'zi ham maxsus sinf sifatida ta'riflanishi va leksik jihatdan alohida tadqiq etilishi maqsadga muvofiq. Bunda xayoliy-estetik jihat asosiy xususiyat sifatida diqqat markazda bo'ladi. Zero, badiiy asarda atoqli otlar nafaqat oddiy nutqdagidek funksiyani, ya'ni individuumlarni nomlash yoki identifikatsiyalash, balki poetik va estetik funksiyani ham bajaradi.

Tayanch so'zlar: onomastika, atoqli otlar, turdosh otlar, badiiy nomlar, estetika, poetika, semantik maydon.

THE SIGNIFICANCE AND MEANING ASPECT OF LITERARY NAMES IN ONOMASTICS

ABSTRACT

This article is devoted to the study of the role and meaning aspect of literary names in onomastics, in which the general characteristics of proper nouns and onomastic units, as well as the history of their study in the field of science, are highlighted. Also, the semantic aspect of literary names is separately researched and analyzed. In particular, literary names have a special importance in linguistics; as a linguistic symbol for person, place, time, flora and fauna, institution, etc., it is an important part of the language structure. Due to the fact that appellatives and proper names are a special type of nouns with special signs and are included in a special lexicon, it is appropriate to define literary names as a special class and to study them

separately lexically. In this, the imaginary-aesthetic aspect is in the center of attention as the main feature. After all, proper nouns in a work of art perform not only the same function as in ordinary speech, that is, naming or identifying individuals, but also perform a poetic and aesthetic function.

Keywords: onomastics, proper nouns, appellatives, poetic names, aesthetics, poetics, semantic field.

KIRISH

Atoqli ot (AO)larning o'ziga xos alohida ajralib turuvchi jihatlari bor, ayniqsa, shaxs otlarida bu aniq ko'zga tashlanadi; ular bevosita barchamizga tegishli: chunki har bir odamning nomi – o'z ismi bor.

AOlar, boshqa mustaqil so'z turlaridan farqli o'laroq, leksik ma'noga ega emas, ular semantikasiz. Bu esa ular borasidagi eng muhim faktdir. *Castrop-Rauxel* yoki *Zoske* kabi so'zlar boshqa so'zlarga o'xshamasligi sababli ushbu AOlarning ma'nosini qidirish fikri har doim ham kuzatilmasa-da, shunday AOlar ham borki, ular "odatiy" so'zlar(turdosh otlar)ga o'xshab ko'rinadi: *Neustadt* (so'zma-so'z tarjima: yangi shahar), *Fischer* (so'zma-so'z tarjima: baliqchi), *Fleischer* (so'zma-so'z tarjima: qassob). Bu kabi AOlarni eshitganimizda, ularning leksik ma'nosini intuitiv (tarzda) ikkinchi planga surib qo'yamiz, ya'ni unga e'tibor qaratmaymiz. *Fleischer* ismli shaxsning ishi "go'sht" bilan bog'liq deb o'ylab, uni topish uchun qassobxona (go'sht do'koni)ga borishni hech kim kutmasligi aniq. Demak, AOlar o'z "sohibi" haqida o'z ma'nosidan kelib chiqib hech qanday ma'no ifodalamaydi/anglatmaydi. Shu sababli AOlar "quruq" yorliq(etiketka) sifatida ko'riladi, ularning funksiyasi "etiketkalash"dangina iborat. Biz istalgan predmet, jonzodni istalgancha atashimizga hech kim, hech narsa to'sqinlik qilmaydi: biror it, qush yoki asarga "Alfa" deb nom berishimiz mumkin, albatta. Shunday ekan, eng muhimi AOlarni bilishimizdir. Ular asosan TOlar (*Becker* < *Bäcker*) va erkin so'z birikmalari (*Altenburg* < *zur alten Burg*)dan kelib chiqqanligi sababli AOlar etimologik maxnoga egadir.

Onomastika asosan AOlarning qadimgi ma'nolari tarixini ochib berish bilan shug'allanadi: AO qanchalik qadimiy (*Hilde* < so'zining tarixi qadimgi nemis adabiy tiliga oid *hiltia* "Kampf-kurash, jang" so'ziga borib taqaladi) va boshqa tillardan o'zlashgan (*Köln* < lotincha *Colonia*, *Koblenz* < lotincha *Confluentes* so'zlarining nemischa o'zlashgan shakli) bo'lsa, bu ish shunchalik qiyinchilik tug'diradi. Ayniqsa, o'ta qadimiy, turg'un va o'zgarmas ob'ektlar – tog' va daryo nomlari kelib chiqishi indogerman davrigacha bo'lgan zamon va makonga oidligi sababli o'ta mashaqqatli ish sanaladi. AOlar ham xuddi TOlar kabi konnotativ ma'noga ega bo'lishi mumkin, ya'ni biror fikr (baho, qarash), taxmin, assotsiatsiya va shu k.. Ismlar borasida

turlicha qarashlar mavjud, ba'zilar chiroyli, jarangdor, eskicha, boshqalari esa zamonaviy, diniy va shu k. deb sanaladi. Jumladan, nemischa *Hartz IV* ko'pchilik tomonidan qo'pol, sovuq deb qabul qilinadi. AO ifodalaydigan ob'ektga qaraganda AOning o'zi kamroq konnotativ ma'no anglatadi, mas., *Hiroshima-Xirosima, der 11. September*-11 oktyabr, *Titanic*-Titanik, *Tschernobyl*-Chernobyl (bu fikrlar TOlarga ham tegishli, mas., *Krebs*-rak, *Atomkraft*-atom, *Waldsterben*-o'rmonlarning qurib qolishi) [12; 14]. Til tizimidagi ushbu periferik pozitsiya AOlar tildagi kamsonli universalilarga tegishli degan faktga zid keladi [19; 150]. Sifat so'z turkumiga oid so'z, predlog yoki bog'lovchilari bo'lmagan tillar mavjud, hatto ot va fe'l so'z turkumlari aniq farqlanmaydigan, shuningdek, AOlar ham mavjud bo'lmagan tillar borligi sohaga oid manbalarda qayd etiladi. Muayyan ob'ektni alohida atash bu – antropologik bosh zaruratga o'xshadi. Qaysi ob'ektga nom berish yoki bermaslik madaniyat bilan bog'liq va bu o'zgaruvchidir (tarixda qurol-aslaha nomlangan bir vaqtda, bo'ron turlari nomlarsiz qolgan). Yuqorida qayd etilganlardan ayon bo'ldiki, AOlar ko'p aspektlarda o'ziga xosdir.

ASOSIY QISM

Sohaga oid adbaiyotlar tahlilidan ma'lum bo'ladiki, o'z badiyoti, obrazlilik, poetik rang-barangligi sababli badiiy nomlar onomastikada alohida o'rin egallaydi. Barcha ism (nom) toifalari badiiy asarlarda ham uchrashi hammamizga ma'lum. AO va turdosh ot (TO)lar maxsus belgilarga ega bo'lgan otlarning alohida turi hamda maxsus leksikaga kiritilgani sababli badiiy nomlarning o'zi ham maxsus sinf sifatida ta'riflanishi va leksik jihatdan alohida taqdim etilishi mumkin [15; 150]. Bunda xayoliy-estetik jihat, P.Trost qayd etganidek, asosiy xususiyat sifatida diqqat markazida bo'ladi: "Badiiy asarda AOlar nafaqat oddiy nutqdagidek funksiyani, ya'ni individuumlarni nomlash yoki identifikatsiyalash, balki poetik va estetik funksiyani ham bajaradi. Chunki ular asarning badiiy shakli bilan maqsadli va ekspressiv bog'lanadi. Badiiy asarda nomlar ekspressiv qiymatni rivojlantiradi, bu nomlarning har xil xususiyatlarida namoyon bo'ladi. [...] Badiiy asardagi nom mantiqsiz emas, balki obyekt/obraz/qahramonning mohiyatiga mos tarzda kiritiladi. Biror insonning ismi nafaqat uning o'zi haqida, balki uning atrof-muhiti haqida ham ma'lumot beradi" [22; 22-23].

Rus olimi Yu.Tinyanov ham ushbu fikrni to'ldiradi: "Badiiy asarda ma'nosiz ism(AO)lar uchramaydi. [...] Barcha ismlar nimanidir ifodalaydi. Asarga kiritilgan har bir ism o'z obraziga mos tarzda harakat qiladi. U g'ayrioddiy kuch bilan biz hayotda e'tibor qaratmaydigan soyalarni jonlantiradi" [23; 392-431].

Manbalar tahlilidan ayon bo'ladiki, qadim zamonlardan buyon badiiy nomlarning o'ziga xos xususiyatlari shoirlarda ham doimo qiziqish uyg'otib kelgan. So'nggi paytlarda badiiy nomlarning "aura"¹si va "nur sochish qudrati" haqida I.Baxmann [1; 238-254], "aura" va "ifoda qiymati"ni tilga olgan Z.Lens² hamda tadqiqot adabiyotlari ro'yxatida keltirilgan boshqa shoirlarning qarashlari ham bundan dalolat beradi.

Sohaga oid adabiyotlarni o'rganishdan ayon bo'ldiki, 20-asrning ikkinchi yarmida tilshunoslik va adabiyotshunoslikni birlashtirgan badiiy onomastika kontekstida badiiy nomlar alohida dolzarb tadqiqot mavzuga aylangan. O'zining fanlararo yo'nalishi bo'yicha uni 1960-yillarning oxiridan boshlab an'anaviy stilistika bilan bir qatorda gullab-yashnayotgan matn lingvistikasi, shuningdek, tilshunoslikdagi kommunikativ-pragmatik burilish [9; 13] bilan solishtirish mumkin. O'z navbatida, badiiy onomastikaning taniqli namoyondalari mazkur fan sohasi taraqqiyotida o'chmas iz qoldirishgan. Jumladan, 1840-yilda chop etilgan kitobida E.Boas o'rta asrlar badiiy nemis tili davri (1050-1350 yy.)dan beri "poetik nomlar" haqida qisqacha ma'lumot beradi va uning perspektivasini shakllantiradi: "Poetik nomlarning yaxshi yozilgan tarixi [...] nemis she'riyatining batafsil tarixi bo'lar edi va muallif buning uchun rahmatlar eshitishi aniq edi" [3; 6]. F.Debusning qayd etishicha, bu kabi tarixiy asar hozirgi kungacha yozilmagan, ushbu asar E.Baos tasavvuridagidek o'zgacha formatda yaratilishi zarur. Olimning fikricha, keyingi yillarda onda-sonda chop etilayotgan alohida asarlarga yoki biror yozuvchining asariga bag'ishlangan, asosan "so'zlovchi nomlar" doirasida amalga oshirilgan izlanishlarda aynan tadqiq etilgan asar ichida badiiy-ekspressiv qiymati tahlilga tortilmayapti va ular tavsifiy tadqiqot ishi bo'lib qolmoqda.

Manbalardan bilishimiz mumkinki, bu kabi asarlar 19-asrdayoq, ayniqsa, Rossiyada, keyin esa 20-asrning 20-30-yillarida Rossiyadagi "rasmiy maktab"larda yaratila boshlagan. Bu orada E.M.Rajekning F.Kafka asaridagi ismlarni talqin qilishga harakat qilgani [14; 58] va mavzuga doir yaratilgan asarlarni bibliografiyaga jamlaganini ko'rishimiz mumkin. 1978 yilni nemis badiiy onomastikasi sohasi uchun muhim bosqich sifatida tilga olish mumkin; yaratilgan uch monografiya mazkur yangi tadqiqot yo'nalishini ham nazariy, ham empirik jihatdan sezilarli darajada rivojlantirdi: H.Bimsning Lessing asari bo'lmish "Dono Natan"dagi ismlar haqidagi

¹ „Аура“ тушунчаси В.Бенямин томонидан у ёки бу асарнинг ўзгача таъсирини ифодалаш учун қўлланилган (Menninghaus W. Walter Benjamins Theorie der Sprachmagie. – Frankfurt am Main, 1980. Г.Айс ҳам ушбу терминни ўз асарида қўлаган (Eis G. Vom Zauber der Namen. Vier Essays. – Berlin: 1970. – S. 47).

² „Албатта, ҳар бир киши исмнинг аураси, физиогномияси борлигини билади, унинг хусусиятлари бор ёки у ҳис-туйғуларни уйғотади. Аммо ёзувчи учун бу тушунча унинг ижодида ҳал қилувчи натижа/оқибатларга сабаб бўлади“ – Lenz S. Etwas über Namen. Rede // Sammlung Profile 15. – Bonn: S. 17.

tadqiqoti, H.Tiesning ingliz, amerika va nemis dramalari kontekstida shaxs nomlar bo'yicha tadqiqotlari hamda H.Kalverkemper nomlarni tadqiq qilishda birinchi marta matn lingvistikasi usullarini kiritgan va ko'plab bolalar adabiyotlaridan tadqiqot obyekti (matniy asos) sifatida foydalangan. So'ngra qator muhim tadqiqotlar nashr etilganligidan tarixiy manbalar dalolat beradi: D.Lamping qissadagi shaxs nomlari, ularning funksiyalarini ko'rsatuvchi katalok haqida [10], V.Vitstruk so'ngi o'rta asr (1300-1500 yy.) lirikasida ismlar qo'llanishi bo'yicha [24], M.Shvanke ilk bora kompyuter (axborot texnologiyalari) yordamida Gyote epik asarlaridagi ismlar va ism qo'yish haqida [18], G.Shildberg-Shrotning badiiy tabiat muammosi va AOlari to'g'risida [16] va I.Sobanski Chestertonning detektiv hikoyalaridagi nomlar haqida [20] va boshqa qator ilmiy ishlarni qayd etish mumkin.

Badiiy nomlar atoqli otlar lug'at tarkibining ajralmas qismi sifatida tadqiq etilishi hammamizga ayon. Ayniqsa AOlarning o'ziga xos "ifodaliligi/ ma'nodorligi/ ifoda qiymati"³, "aura"si va "yashin/ chaqnash kuchi" haqida so'z borganda, badiiy nomlarning o'rni alohida ta'kidlanadi. Ammo bu ifodalilik nimadan iborat, u ma'lum asardan anglab olinadimi yoki yozuvchilarning o'zlari bu haqida ma'lumot berishadimi, yoki yozuvchi qanday qilib aynan shu ism/nomga to'xtalgan va uning ichki va tashqi shakli qay tarzda shakllantirilgan, bu nomlarga qanday funksiyalar yuklangan va ulardan qaysilarni bajarilmoqda kabi savollarga tadqiqotlarda muayyan yechimlar o'z aksini topganligi sohaviy adabiyotlar tahlilidan ma'lum bo'ladi.

Bu kabi savollarga batafsil to'xtalishdan oldin dastavval "badiiy nomlar" tushunchasiga aniqlik kiritish maqsadga muvofiqdir.

Badiiy onomastik birliklar belgilari.

Adib o'z qahramonlariga nom qo'yishi odatda ikki usulda amalga oshadi: yoki (qidirib) topish, yoki o'ylab topish/ chiqarish. Bir tomondan to'qima, boshqa tomondan esa autentik-real nomlar namoyon bo'ladi. Ulardan ikkinchisi adib tomonidan avvaldan mavjud tarixiy, shuningdek, zamonaviy nomlar boy "xazaina"sidan qidirib topish/ tanlab olinishi mumkin. "To'qima – real" va "nom – nom egasi" dixotomiya kombintasiyasi quyidagi ko'rinishlarda uchrashi manbalarni o'rganishdan ma'lum bo'ladi:

1. nom va nom egasi – real;
2. nom – real va nom egasi – to'qima;
3. nom va nom egasi – to'qima;
4. nom – to'qima va nom egasi – real.

³ Mazku tushuncha nemis tilida "Ausdruckswert", rus tilida esa „выразительность“ termini orqali ifodalanadi. Biz tadqiqotimiz davomida ushbu mazmunda „ifodalilik“ so'zidan foydalanamiz.

Adib ma'lum tasavvurlariga ko'ra va lisoniy-struktural so'z yasash me'zonlari doirasida rasmiy to'qima AOlarni o'ylab topish jarayonida bu kabi to'qima obrazni nima boshqalardan yaqqol ajratib ko'rsatishi zarurligini aniq mo'ljallab, reja qiladi. Hammamizga ma'lumki, adib nom tanlashda erkinlikka ega, u o'z (o'ylab topgan, tanlagan) nomini "Fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish" muassasalarida rasmiy ro'yxatdan o'tkazishi yoki tasdiqlatishi talab etilmaydi. Badiiy nomlarda harakatlanuvchi va harakatlari yordamida gavdalanadigan "egasi" orqali o'z individual-mislsiz mazmuni shakllanadi. Nom va nom egasi adib tomonidan o'z tasavvurlariga ko'ra yagona butunlikka olib kelinadi: "ism/nom nazmiy tasvir/shaklni to'liq shaxs(iyat)ga aylantiradi va to'qima obrazga o'z tub ma'nosini beradi" [6; 573].

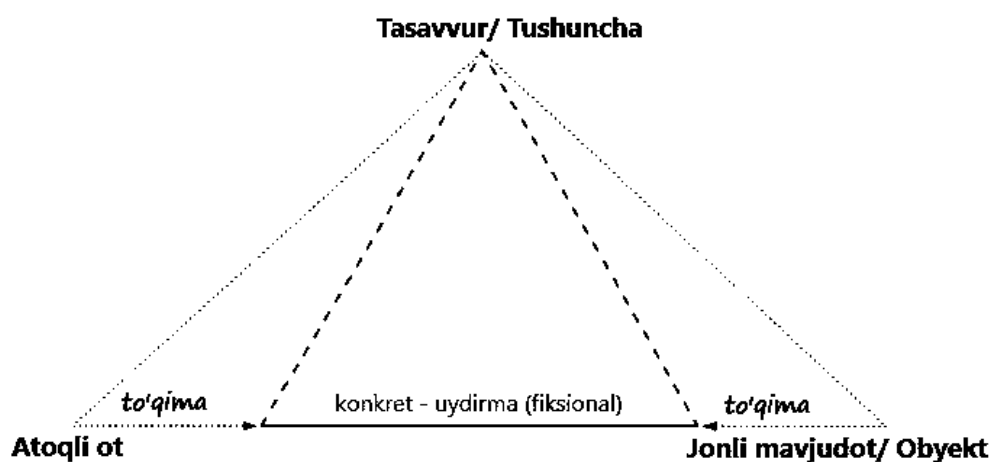
To'qima va real-autentik nomlar badiiy asarning ajralmas qismi bo'lib, ular ushbu asardagi personajlar ansambliga qo'shib yuboriladi. Tarixiy shaxslar o'z ismlari bilan "bir tarixdan boshqa bir tarixga ko'chiriladi va bunda metaforfoza vujudga keladi: ular "kashf etilmaydi", ammo to'qima personajga aylanadi" [10; 26]. Real-autentik ismlar muayyan asarga integratsiya qilinsa, ular ham badiiy nomlarga kiritiladi. Ammo K.Gutshmidt ularni farqlaydi va to'qima nomlarni "syujet-ichki" va real-autentik nomlarni "tashqi syujet-tashqi" nomlar sifatida qayd etadi. „Badiiy asarda uchraydigan barcha nomlar ham badiiy nomlar sanalmaydi" [7; 63].

Qator tadqiqotlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, barcha real-autentik (syujet-tashqi) nomlar u yoki bu badiiy asar doirasida muayyan darajada "badiiy-to'qima"lashtiriladi⁴; bu hol tarixiy xabarlarida keltirilgan nomlardan butunlay farq qiladi. Shuningdek, badiiy-to'qimalashtirishning darjalari ham tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Nemis tilidagi "*fiktionalisieren (badiiy-to'qimalashtirmoq)*" muayyan maqsad yo'naltirilgan jarayonni ifodalaydi; maqsad, ya'ni badiiy-to'qimalashtirish jarayonining yakuni "*fiktionalisiert (badiiy-to'qimalashtirilgan)*" ravishdoshi hamda holat sifati "*fiktional (badiiy-to'qima)*" orqali ifodalanadi. Bunday holatda real-autentik nomlar to'qima nomlarga teng ko'riladi; ular badiiy asarga ayrimcha kommunikativ vazifa bilan kiritiladi/ bog'lanadi. Bunda retsiyentlarda illyuziyalashtirish kuchaytiriladi va "badiiy-to'qima" olam reallikka yaqinlashtiriladi; G.Frege fikrlariga tayanib buni "badiiy-to'qima atoqli otlar" deb atash mumkin bo'lsa, H.Bims [2; 38-51] esa badiiy nomlarni tor va keng ma'noda farqlashni tavsiya qiladi. To'qima va badiiy-to'qima nomlarni ushbu olim teng/ bir

⁴ Mazkur tushuncha nemis tilida „fiktionalisieren“, rus tilida „выдумывать“ fe'li orqali ifodalangan bo'lib, uni o'zbek tiliga „badiiy-badiiy-uydirmalashtirmoq“ tarzida tarjima qilindi. Bunda real-autentik nomlarning biror badiiy asarda badiiy nom sifatida gavdalanishi/ faollashishi nazarda tutiladi.

xil darajada real deb sanaydi. Badiiy adabiyotda keltirilgan nomlar reallikdagi nomlardan o'z konteksttulliligi, ya'ni kontekstga bog'liqligi bilan ajralib turadi.

Nemis badiiy onomastikasi taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan F. Debus ham badiiy onomastik birliklarda to'qima (fiktiv) va badiiy-to'qima (fiktional) nomlarni farqlaydi va bu orqali har doim ham bir xil tarzda qo'llanmaydigan tushunchalarga aniqlik kiritishni maqsad qiladi. Badiiy nomlar olami badiyoti/fikshn⁵ini aynan shu ikkala tur tashkil etadi. Buni 1-rasm orqali yanada yaqqol tasvirlash mumkin (1-rasmga qarang).

1-rasm. Atoqli otlarda “ma’no” – fikshn (badiyot)

1-rasmning o'ng va chap tomondagi nuqtali chiziq-o'qlari shuni ifodalaydiki, to'qima va badiiy-to'qima nomlar o'z konnotativ ta'sirida umuman bir xil va teng deb hisoblanadi. Vosita sifatida mavjud real odamlar, joylar yoki boshqa narsalarning nomlarini o'z ichiga olgan ishonchli she'riy tasvirlash san'ati orqali poetik voqelikning haqiqatga qiyoslanadigan yoki hatto mos keladigan illyuziyasi yaratiladi. Nemis badiiy adabiyotida uchraydigan *Laudine*, *Parzival*, *Hamlet*, *Don Quichote*, *Anna Karenina*, *Werther*, *Effi Briest*, *Madame Bovary*, *Hans Castorp* yoki *Sherlock Holmes* kabi ismlarning tilga olinishi bilangina bunday to'qima qahramonlar xayolot olamiga qanchalik real kirib kelganini ko'rsatish mumkin.

Bu hol shaxs nomlari lar qatorida joy nomlarida ham uchrashi olimlar tomonidan qayd etiladi. Jumladan, V.F.Nikolayzen: „[...] adabiy bo'lmagan dunyo xaritalaridan na kamrog'u va na ko'proq to'qima (xayoliy) bo'lmagan adabiy voqelik xaritasi mavjud bo'lib, u lisoniy “qisqarish” va ruhiy intensivlik orqali ba'zan shunday voqelik darajasiga yetib boradiki, u biz yashayotgan unchalik aniq tuzilmagan

⁵Inglizcha “fiction”, nemischa “Fiktion” so'zlarining o'zbek tilida muqobil tarjimasini mavjud emasligi sababli uni transkripsiya usuli orqali ifodaladik.

dunyodan kattaroqdir yoki hech bo'lmaganda shunday tuyuladi" deb buni alohida ta'kidlaydi "[11; 18].

J.Paul o'z asarlarida adabiyotni uning poetik voqeligi bilan birga "o'z zaminidagi yagona ikkinchi olam" deb atab, bu orqali adabiyotni fikshn (badiyot) sifatida xarakterlagan [13; 21]. Arastu o'z "Poetika" asarida tarixchilar (tarixni yozuvchilar) va yozuvchilarni farqlagan: birinchilari haqiqiy voqealarni yozsa, ikkinchilari esa sodir bo'lishi mumkin bo'lgan voqelikni tasvirlaydi [5]. 12-asrdayoq badiiylik tamoyillari ma'lum va amalda bo'lganligidan tarixiy manbalar guvohlik beradi. Jumladan, V.Hug tomonidan ta'kidlangan tezis jeyinchalik o'rta asrlar tarixida qizg'in muhokama qilingan [8]. Ammo birinchi navbatda badiiylik muammosi yangi davr adabiyotshunosligida samarali o'rganilgan.

„Post-mifik davrda fikshn/ badiiyot sifatida shariatni bilish poeziyada kuzatiladi" – deb yozgan edi H.Shlafter [17; 145]. Bu ikkinchi olamni birinchi olam "haqiqati"ga kiritish – she'riy tasvirning maxsus san'atidir. Buni o'z roli ishonchli identifikatsiyalash orqali fikshn/ badiiy adabiyotni unutadigan aktyorning san'ati bilan solishtirish mumkin. Hatto o'rta asrlarda ham haqiqiy manbaning fikshni/badiiyoti xuddi shu maqsadda qo'llanilgan yoki zamonaviy davrda go'yoki birovning xabarini takrorlash orqali tarixiylik soxtalashtirilgan; shu tarzda Tomas Mann o'zining "Doktor Faust" asariga "Nemis bastakori Adrian Leverkuy (nem. *Leverkühn*)ning hayoti, bir do'sti tomonidan hikoya qilinadi" qo'shimcha (tag) sarlavhani kiritadi yoki u tirik odamlarning ismlarini badiylashtirish orqali "haqiqat" illyuziyasini kuchaytiradi. To'qima *Leverkuy* ismi ham illyuziya uchun xizmat qilishi zarur bo'lgan. I.Baxmann T.Mann tomonidan o'ylab topilgan ismlarning "nazokati" haqida gapirib, "T.Mannda ismlar katta ahamiyatga egadir; u so'nggi buyuk nom "kashfiyotchisi", nom "sehgari"dir. [...], hammasi puxta va aniq o'ylangan, poetik gavdalantirilgan va *Adrian Leverkuy* kabi jiddiy ismda ham uning egasi/ shaxsiga xos ma'no yuklangan [1; 247].

XULOSA.

Yuqorida qayd etilgan fikrlarni umumlashtirib, xulosa qilish mumkinki, nomlar tilshunoslikda alohida bir ahamiyat kasb etadi; shaxs, makon, zamon, flora va fauna, muassasa va boshqalar uchun lingvistik belgi sifatida til strukturasida muhim qism sanaladi. Atoqli otlar va turdosh otlar maxsus belgilarga ega bo'lgan otlarning alohida turi hamda maxsus leksikaga kiritilgani sababli badiiy nomlarning o'zi ham maxsus sinf sifatida ta'riflanishi va leksik jihatdan alohida tadqiq etilishi maqsadga muvofiq. Bunda xayoliy-estetik jihat asosiy xususiyat sifatida diqqat markazda bo'ladi. Zero, badiiy asarda atoqli otlar nafaqat oddiy nutqdagidek funksiyani, ya'ni

individuumlarni nomlash yoki identifikatsiyalash, balki poetik va estetik funksiyani ham bajaradi. Chunki ular asarning badiiy shakli bilan maqsadli va ekspressiv bogʻlanadi. Badiiy asarda nomlar ekspressiv qiymatni rivojlantiradi, bu nomlarning har xil xususiyatlarida namoyon boʻladi. Badiiy asardagi nom mantiqsiz emas, balki personajning mohiyatiga mos tarzda kiritiladi. Masalan, biror insonning ismi nafaqat uning oʻzi haqida, balki uning atrof-muhiti haqida ham maʼlumot beradi.

REFERENCES

1. Bachmann I. Der Umgang mit Namen // Band 4: Essays. Reden. – München: –S. 238-254.
2. Birus H. Vorschlag zu einer Typologie literarischer Namen. // Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 17 / Heft 67, 1983. –S. 38-51.
3. Boas E. Namen-Symbolik in der deutschen Poesie. – Landsberg a.d. Warthe. 1840. – S. 6.
4. Debus F. Namen in literarischen Werken. (Er-)Findung-Form-Funktion. – Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 2002. – S. 11-12.
5. Fuhrmann M. Einführung in die antike Dichtungstheorie. –Darmstadt: 1973.
6. Gerber R. Vom Geheimnis der Namen. Eine onomastische Studie über Lessings dramatisches Werk. // Die Neue Rundschau 76, 1965. –S. 573.
7. Gutschmidt K. Namenarten und Namenklassen in der schönen Literatur. // Der Eigenname in Sprache und Gesellschaft 13, 1985. –S.63.
8. Haug W. Literaturtheorie im deutschen Mittelalter. Von den Anfängen bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Eine Einführung. 2. Aufl. – Darmstadt: 1983.
9. Helbig G. Entwicklung der Sprachwissenschaft seit 1970 // WV Studium 16. 2. Aufl. – Opladen: 1990. – S. 13-...
10. Lamping D. Der Name in der Erzählung. Zur Poetik des Personennamens // Wuppertaler Schriftenreihe Literatur 21. – Bonn: 1983.
11. Nicolaisen W.F. Über Namen in der Literatur. // Namenkundliche Informationen 38, 1980. –S. 18.
12. Nübling D., Fahlbusch F., Heuser R. Namen. Eine Einführung in die Onomastik. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. – Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag. 2015. – S. 14.
13. Paul J. Jean Pauls Sämtliche Werke. Historisch-kritische Ausgabe. Erste Abteilung. Elfter Band: Vorschule der Aesthetik. – Weimar: Erstdruck, 1804. –S. 21.
14. Rajec E.M. Namen und ihre Bedeutungen im Werke Franz Kafkas. Ein interpretatorischer Versuch // Europäische Hochschulschriften. Reihe 1: Deutsche Literatur und Germanistik 186. – Bern: 1977.

15. Rinsum A., Rinsum W. Lexikon literarischer Gestalten // Deutschsprachige Literatur 2. Aufl. – Stuttgart: 1993.
16. Schildberg-Schroth G. Eigenname und Literarizität // Kieler Beiträge zur deutschen Sprachgeschichte 16. – Neumünster; 1995.
17. Schlaffer H. Poesie und Wissen. Die Entstehung des ästhetischen Bewußtseins und der philologischen Erkenntnis. – Frankfurt a. Main: 1990. –S. 145.
18. Schwanke M. Name und Namengebung bei Goethe. Computergestützte Studien zu epischen Werken // Beiträge zur Namenforschung, Beiheft 38. – Heidelberg: 1992.
19. Seiler H. Namengebung als eine Technik zur sprachlichen Erfassung von Gegenständen // Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik. – Tübingen: 1983. – S. 150.
20. Sobanski I. Die Eigennamen in den Detektivgeschichten Gilbert Keith Chestertons. Ein Beitrag zur Theorie und Praxis der literarischen Onomastik // Europäische Hochschulschriften. Reihe XXL Linguistik 218. – Frankfurt am Main: 2000
21. Thurmair M. Eigennamen als kulturspezifische Symbole oder: Was Sie schon immer über Eigennamen wissen wollten // Anglogermanica Online. 2002. – S. 84-102.
22. Trost P. Die Grundlage der literarischen Onomastik // Namenkundliche Informationen. 1986. – S. 22-23.
23. Tynjanov J. Das literarische Faktum. In: Texte der russischen Formalisten // Texte zur allgemeinen Literaturtheorie und zur Theorie der Prosa. – München: 1969. S. 392-431.
24. Wittstruck W. Der dichterische Namensgebrauch in der deutschen Lyrik des Spätmittelalters // Münstersche Mittelalter-Schriften 61. – München: 1987.
25. Sanakulov, Z. 2023. THE SIGNIFICANCE OF PRONOUNS IN LINGUISTIC RESEARCH. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*. 4, 6 (Dec. 2023), 265–268. DOI:<https://doi.org/10.37547/mesmj-V4-I6-37>.
26. SANAKULOV, Z. (2023). ADABIY ONOMASTIKA ILMIY TADQIQOTNING YANGI YO‘NALISHI SIFATIDA. *Research and Implementation*. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/rai/article/view/721>
27. Sanakulov Z. THE IMPORTANCE OF PROPER NAME IN MODERN LANGUAGE // Экономика и социум. 2022. №6-1 (97). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-importance-of-proper-name-in-modern-language> (дата обращения: 09.04.2024).

OG‘ZAKI SUHBATLAR VA MULOQOTLARNING LINGVISTIK TADQIQI VA TAHLILI

Sanjar Ro‘ziqulovich Islomov

Myunster universiteti doktoranti,

islomov@uni-muenster.de

ANNOTATSIYA:

Mazkur maqolada shu paytgacha o‘zbek ilmiy doiralarida nisbatan kam ishlatiluvchi etnometodologik muloqot tahlili tadqiqot yo‘nalishi va uslubi haqida atroflicha ma’lumot berilib, mazkur uslubning zamonaviy lingvistikada ishlatilishining ijobiy va salbiy jihatlari keltirib o‘tilgan. Bundan tashqari ushbu uslubdan samarali foydalanish uchun lozim bo‘lgan omillar va shart-sharoitlarga ham to‘xtalgan.

Kalit so‘zlar: an’anaviy tilshunoslik, langue, parole, etnometodologiya, etnografiya, tadqiqot metodi, , lingvistika, muloqot, suhbat, diskurs, tahlil, fonetik transkripsiya, fonologik transkripsiya, GAT, HIAT.

ETHNOMETHODOLOGICAL CONVERSATION ANALYSIS - AS A LINGUISTIC RESEARCH METHOD

ABSTRACT:

This article provides detailed information about the ethnomethodological conversation analysis research direction and method, which has been relatively unknown in Uzbek scientific circles, and dwells on the positive and negative aspects of the use of this method in modern linguistics. In addition, the the factors and conditions necessary for the effective use of this method were also discussed.

Keywords: traditional linguistics, langue, parole, ethnomethodology, ethnography, research method, , linguistics, communication, conversation, discourse, analysis, phonetic transcription, phonological transcription, GAT, HIAT.

Barchamizga ma’lumki tilshunoslikning an’anaviy tadqiqot obyekti bu mashhur tilshunos olim Ferdinand de Sossyur ta’limotiga hamohang ravishda “til” [31: 17-19], ya’ni “langue” hodisasi bo‘lib u til foydalanuvchilarining ongida saqlanuvchi ijtimoiy konstrukt yoki til tizimi deya ham ta’riflangan. Shuningdek de Sossyur tilning nutqda ishlatilish tomoninini o‘z ichiga oluvchi, ko‘proq og‘zaki va jonli muloqot tili bilan bog‘lanuvchi, aynan ma’lum til foydalanuvchisi tomonidan til

tizimining (langue) amalda qo'llanishini "parole" atamasi bilan ataydi. Shuningdek u tilshunoslikning tadqiqot obyekti sifatida "langue", ya'ni til tizimini ko'rsatib beradi va bu bilan zamonaviy tilshunoslikning butun XX-asr davomida hamda hozirgi kungacha tilshunoslikda yetakchi bo'lgan formal-strukturalistik paradigmaga asos soladi [17: 202-203]. Shu o'rinda boshqa bir mashhur tilshunos olim, generativ tilshunoslik asoschisi Noam Chomskiyning kompetentsiya (competence) va performatsiya (performance) kontseptlarini ham Sosyurning yuqoridagi dual kontsepti bilan taqqoslash mumkin. Tilning yuqoridagi ikkiga bo'linishi (Langue vs. Parole yoki Competence vs. Performance) natijasida tilshunoslik tadqiqot obyekti uzoq vaqt davomida "qisqartirilgan" holda, grammatik tuzilmalarni har qanday kontekstlardan ajratgan holda o'rganilishiga olib keldi. Uzoq vaqt davomida tilshunoslikning tadqiqot ob'ekti sifatida til barcha kommunikativ, funktsional, medial va ijtimoiy-madaniy aspektlardan ajratib olingan holda, ideallashtirilgan, universal tartibga solish apparati va uning alohida modullarini rekonstruktsiya qilishga qaratilgan holda ko'rib kelindi [10: 12-13], garchi "til" ko'p qirrali hodisa bo'lsa ham, uning faqatgina "til tizimlari" qismigina tadqiq qilib kelindi. Olib borilgan tadqiqotlar empirik tadqiq qilinmasdan, faqatgina introspektsiya (o'z-o'zini kuzatish) uslubi orqali olib borildi va bunda real og'zaki nutq namunalari e'tibordan chetda qoldi [21: 9]. Og'zaki nutqning tadqiqot obyekti sifatida e'tibordan chetda qolishiga yana bir sabab sifatida, turli bahs munozaralarga sabab bo'lgan Defizit-gipotezasi yoki Bernsteyn-gipotezasini keltirib o'tish ham mumkin. Mazkur gipotezaga ko'ra batafsil yozma yoki og'zaki nutq norasmiy, og'zaki nutqga nisbatan ustun hisoblanadi. Norasmiy, og'zaki nutq qoidalari yozma nutqdan kelib chiqqan holda tavsiflanadi. Hatto bugungi kunda ham ko'pgina jamiyatlarda yozma nutq ustunligini (*written language bias*) ko'rish mumkin. Bunga sabab bir tarafdin yozma nutqning doimiyliigi, uning o'tkinchi og'zaki nutqqa nisbatan tadqiqotlarda oson foydalansih imkoniyati bo'lsa, boshqa tarafdin yozma nutqning ijtimoiy jihatdan ham og'zaki nutqqa nisbatan yuqoriroq mavqe'ga egaligidir [11: 263-280]. Yana bir boshqa Qaramlik-gipotezasi deb nomlangan gipotezaga (Dependenz-Hypothese) ko'ra esa yozma nutq og'zaki nutqga qaram hisoblanadi. Unga muvofiq og'zaki nutq yozma nutqga nisbatan kamida to'rt karra ustun, jumladan og'zaki nutq yozma nutqdan oldin rivojlangan va inson tomonidan dastlab og'zaki nutq o'zlashtiriladi. Shuningdek og'zaki nutq yozma nutqga nisbatan ko'proq funktsiyaga ega hamda yozma nutq shunchaki og'zaki nutqning ifoda vositasi hisoblanadi [2: 189]. Aynan yuqoridagi sabablarga ko'ra tilshunoslik butun XIX asr va XX asr o'rtalarigacha faqat yozma nutq bilan chegaralanib qoladi [22: 12].

Vaholanki nafaqat Ferdinand de Sossyur, balki jahon tilshunosligining klassik namoyondalari bo'lmish Sapir, Bloomfeld kabi olimlar ham og'zaki nutqning yozma nutqga nisbatan ustun mavqeda ekanligini ta'kidlashgan. Ularning fikriga ko'ra yozma nutq shunchaki og'zaki nutqni ifodalab berib, og'zaki nutqning hosilasi, uning yozma ifodasi deya e'tirof etishgan. Ikki ming yildan ko'proq vaqt davomida G'arbda tilni tizimli o'rganish asosan tilning yozilishiga qaratildi. Tilning ilgari faqatgina yozma shakliga xos bo'lgan to'planish, saqlanishi, tekshirilishi, boshqarilishi va tahlil qilinishi mumkin bo'lgan jarayonlarning, endilikda so'zlashuv tili uchun ham qo'llay olinishi bilan, so'zlashuv tili hamda jonli muloqot jarayoni uchun yangi perspektivalar yaratdi [4: 383]. Buning natijasida og'zaki nutqga bo'lgan e'tibor kuchayib, u turli yangi tadqiqot yo'nalishlarining o'rganish obyekti aylanib boshladi [21: 9].

Tilshunoslik predmetining grammatik tuzilmalarni rasmiy tahlil qilishga, kontekstdan ajralgan va yozma tilga yo'naltirilgan jummalarga, gomogen til hamjamiyati farazlariga tayanishi va ideallashtirilgan til foydalanuvchisiga yo'naltirilgan bunday qisqartirishlarga hamda til xususiyatlarini belgilab beruvchi, uning real hayot va jonli muloqot bilan bog'liq omillarning e'tiborsiz qoldirilishiga bo'lgan tanqidiq qarashlar zahirida 1970-yillarga kelib tilshunoslar va antropolog olimlar Dell Hymes va John Gumperzlar "Muloqot etnografiyasi" (Ethnography of Communication) tadqiqot yo'nalishiga asos soladilar va tilni ijtimoiy muhitdagi kommunikativ muloqotning markaziy asosi sifatida tadqiqot qila boshladilar [10: 14-15]. Etnografik muloqot tadqiqot yo'nalishi bilan keyinchalik tarmoqlanib ketgan, Harold Garfinkel tomonidan asos solingan "Etnometodologiya" tadqiqot yo'nalishiga asoslanuvchi, shunday tadqiqot yo'nalishlaridan biri bu "etnometodik muloqot tahlili" hisoblanadi [10: 14-15/ 14: 210-211].

O'zbek filologiyasi, uning dolzarb muammolari, ilmiy tadqiqot metodlari mavzularidagi ilmiy adabiyotlarni ko'zdan kechirish davomida lingvistika fani doirasida qo'llaniladigan tavsifiy, qiyosiy-tarixiy, chog'ishtirish va tipologik, distributiv tahlil, bevosita tarkiblovchilar, transformatsion tahlil, matematik-statistik va boshqa metodlar sanab o'tilganini ko'rish mumkin [30]. Ammo mazkur maqola objekti bo'lgan filologiya fani sohasidagi „etnometodik muloqot tahlili“ metodi haqida ma'lumot uchramaydi.

Etnometodik muloqot tahlili uslubiga nisbatan yaqin turuvchi metod sifatida pragmalingvistika fani hamda mazkur fan doirasida ishlatiluvchi „diskursiv tahlil“, ya'ni nutqni tahlil qilish uslubini keltirish mumkin [25]. Garchi „diskurs“ atamasining hozircha fanda aniq va yagona qabul qilingan ta'rifi mavjud bo'lmasada, mazkur atama asosan lingvistik faoliyat jarayoni sifatida ko'pincha „matn“, „nutq“,

“suhbat”, “muloqot” va „kontekst“ ma’nolarida ishlatib kelinadi [18: 104-105]. Ammo etnometologik muloqot tahlili uslubidan farqli ravishda, bu yerda tadqiqot obyekti sifatida asosan jamiyatning turli institutsional kontekstlarida ishlatiladigan suhbatlar va muloqotlar tahlil qilinadi. Misol sifatida bu o’rinda vrach va kasal o’rtasidagi muloqotlarni, maslahat suhbatlari va savdo qilishdagi muloqotlarni keltirish mumkin. Etnometologik muloqot tahlili esa o’z tadqiqot obyekti sifatida bunday chegaralar qo’ymaydi. Uning uchun kundalik hayotdagi oddiy suhbat va muloqotlar ham, turli institutsional kontekstda qo’llaniladigan suhbatlar ham birdek muhim. Tadqiqot objektiga qo’yiladigan talab, bu suhbat va muloqotning og’zaki ravishda hamda tabiiy va autentik ravishdagi suhbatlar bo’lishi lozimligidir [8: 16-24].

Mazkur uslubga yana bir yaqin uslub sifatida o’zbek dialektologiyasi fani doirasida ishlatiladigan „tavsifiy sinxron metod“ni ham keltirish mumkin. Mazkur uslub yordamida shevashunoslikda turli shevalarning hozirgi holatini turli tadqiqot maqsadlarida yozib olish tushuniladi [1: 4-11]. Etnometologik muloqot tahlili metodida ham og’zaki ko’rinishdagi turli suhbatlar va muloqotlar audio va audiovisual vositalar yordamida yozib olinadi. Uslubning asosiy shartlaridan biri jonlilik, autentiklik bo’lgani sababli, til foydalanuvchilari shevalardan foydalangan holda shevalar ham tadqiq qilinishi mumkin, ammo tadqiqot obyekti faqatgina shevalar bilan chegaralanib qolmaydi. Mazkur tadqiqot uslubining joriy qilinishi bilan, nafaqat shevashunoslar, balki tilshunoslar ham qaysidir ma’noda dala tadqiqotlarida suhbatlarni yozib olish bilan shug’ullanuvchilarga aylanishadi [14].

„Etnometodologik muloqot tahlili“ yoki shunchaki „muloqot tahlili“ uslubining yaratilish tarixi 1970 yillarda amerikalik sotsiolog olim Harold Garfinkel [9] tomonidan rivojlantirilgan „etnometodologiya“ tadqiqot yo’nalishiga borib taqaladi. Garfinkelga ko’ra etnometodologik ishlarda ijtimoiy voqelik haqidagi mavhum nazariyalardan qochish muhim ahamiyatga ega. Aksincha bunday tadqiqot ishida ijtimoiy haqiqat yoki reallik qanday kundalik harakatlar bilan yaratilganligi tekshiriladi. Etnometodologik tadqiqotlar jamiyat, guruh yoki jamoa a’zolari tomonidan har doim qilib yurgan ishlari uslublarining aniq tavsifini beradi. Bunday kundalik ishlarga yuqori darajada ixtisoslashgan, texnik faoliyat yoki kundalik hayotdagi xatti-harakatlarni kiritish mumkin [3: 7-14]. Etnometologiya tadqiqot yo’nalishi o’z navbatida antropologiya va etnologiya fanlari tadqiqot usullaridan kelib chiqib asos solingan „Etnografiya“ fani tadqiqot usullaridan foydalanadi. Etnografiyaning tadqiqot objekti madaniyatlar, ijtimoiy guruhlar va jamiyatlar hamda ular tarkibida mavjud bo’lgan ilm-bilim manbalarini tadqiq qilsihdir. Kishilar va kishilar guruhlarining kundalik hayotlari „qanday tartibda, qanday qilib“ deyilgan

savollarga javob topish uchun uzoq muddat davomida kuzatiladi va tegishli ravishda hujjatlashtirib boriladi. Tadqiqotlar uchun tegishli ma'lumotlar ishtirok etish orqali kuzatish, dala tadqiqotlari, kuzatish qaydnomalari va intervju uslublari orqali olinadi [12: 75-79].

Etnometologik muloqot tahlili jarayonida muloqot va suhbatlarni tahlil qilish uchun yordamchi vosita sifatida aynan yuqorida keltirilgan etnografik metodlardan foydalaniladi. Nemis olimi Deppermann (2000) fikricha tadqiqot sohasida ishtirok etish orqali kuzatish uslubi muloqotlarni tahlil qilish uchun ma'lumotlar olishda hamda keyinchalik tahlil qilish va validatsiya jarayonlarida ham muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Ishtirok etish orqali kuzatish metodni qo'llash orqali tanlab olingan muloqot materiallarining *tipikligi* (tanlab olingan misolning u ishlatilayotgan kommunikativ amaliyot jarayoni uchun qay darajada tipik yoki o'ziga xosligi), *representativligi* (ushbu amaliyot tadqiqot jarayonida qanchalik ko'p uchrase), hamda *relevantligi* (tanlab olingan misol kommunikativ muloqot jarayonida qanday o'ringa ega) tekshirib ko'rilishi mumkin [5: 105-106]. Muloqot tahliliga oid tadqiqotlarda Deppermann fikriga ko'ra etnografik bilimlar quyidagi yetti sohada samarali qo'llanilishi mumkin: 1) Ma'lum fenomenlarga ahamiyat qaratish; 2) Talqin qilishdagi kamchiliklarni to'ldirish – suhbat ishtirokchilarini farqlash, sohaga oid til yoki guruhlar tili ekanligini farqlash; 3) Noto'g'ri talqin qilishdan himoyalash – etnografik kontekst bilimlar; 4) Chuqurroq talqin qilish imkoniyati – tadqiqot sohasi va undagi ishtirokchilar haqida salmoqli bilimlar; 5) Talqin qilish imkoniyatlari orasidan tanlab olish uchun kriteriyalar mavjudligi; 6) Intertretatsiyalarning mavhumlik ya'ni amal qilish darajasi. Muloqot tahlili metodi tadqiqot natijalarining normativligini o'z oldiga maqsad qilmagan bo'lsada, botinam olingan natijalarning aynan o'sha suhbat vaziyati, o'sha suhbat turi, o'sha tekst, o'sha kontekst yoki o'sha diskurs darajasida amal qilishi borasida savollar tug'ilishi tabiiy. 7) Validatsiya – tekshirilayotgan til fenomenining boshqa variantlarini ham bilgan holda natijalarning tipikligi, representativligi va relevantligi tasdiqlash yoki inkor etish [5: 108-111].

Etnometodologik muloqot tahlili yoki shunchaki muloqot tahlili 1970 yillarda Amerikada etnometodologik soziologiya konteksti doirasida paydo bo'ladi. Mazkur uslub asoschilari sifatida Xarvey Saks (Harvey Sacks), Emanuel Sheglof (Emanuel Schegloff) va Geyl Jefersonlar (Gail Jefferson) hisoblanishadi [26/ 24]. Aytib o'tish joizki har uchala olimlar etnometodologiya asoschisi Harold Garfinkelning (1967) o'quvchilari hisoblanishib, o'z metodlarini rivojlantirishda aynan etnometodologiya tadqiqot yo'nalishi olimlarga kattagina turtki beradi [3: 14-24].

Etnometologik muloqot tahlili tabiiy suhbat jarayonidagi til amaliyotlarining batafsil, empirik va o'zaro ta'sir tahlili bilan shug'ullanadi. Bu yerda tabiiy yoki

autentik suhbat sifatida tadqiqotchiga bog'liq bo'lmagan holda hosil bo'ladigan suhbatlar tushuniladi. Boshqacha aytganda etnometologik muloqot tahlilining tadqiqot materiallari sun'iy yoki o'ylab topilgan suhbatlar emas, balki kundalik hayotda, tabiiy muloqot jarayonlaridagi autentik suhbatlardir [12: 56-60]. Muloqot tahlilining asoschilaridan biri Emanuel Sheglof (2006) fikricha muloqot tahlilining eng muhim tadqiqot sohalari sifatida quyidagilar ko'rilishi mumkin: gapiruvchilarning navbat almashishi (turn-taking), juft holda keluvchi iboralar yoki bir iboraning kelishi suhbatdoshdan ikkinchi bir iboraning kelishini talab qiluvchi iboralar. Misol sifatida bu yerda salom va alik, savol va javob kabi juft iboralarni keltirish mumkin (sequence-organization), tuzatishlar (organization of repairs), ya'ni suhbat jarayonida yo'l qo'yiladigan xatolar, tushunmovchiliklar, so'zlarning tushib qolishi, akustik uzilishlar va boshqalar tushuniladi, so'z tanlash (word selection) va umumiy suhbat strukturalarining tashkillashtirishi (overall structural-organization) kabilar ko'rilsa mumkin [27: 81-87/ 12: 28-35/ 3: 16-22].

Etnometologik muloqot tahlili tadqiqot asosi sifatida qat'iy belgilangan qoidalar jamlanmasidan voz kechiladi, shunday bo'lsada bu yerda quyidagi tadqiqot qoidalariga amal qilinadi: a) barchasi tartibga olingan – tadqiqot jarayonida duch kelinadigan har qanday fenomen potentsial tadqiqot ob'yekti hisoblanadi. Shundan kelib chiqib olingan ma'lumotlarni oldindan muhim va nomuhimga ajratish bu xato; b) yozib olish va transkripsiya – ushbu tadqiqot uslubining o'rganish obyekti bu og'zaki tabiiy suhbat va muloqotlar bo'lgani va og'zaki nutq o'z tabiatiga ko'ra juda tez va o'zgaruvchan jarayon bo'lganligi sababli, barcha suhbat va muloqotlar ideal holatda audiovisual, hech bo'lmaganda audio ko'rinishida yozib olinishi talab etiladi. Suhbat jarayonidagi barcha lisoniy va nolisoniy hodisalarni aniqlash, tahlil qilish maqsadida esa suhbatlar yozib olinadi va transkripsiya qilinadi; c) vaqt jihatidan ketma-ketlik tahlili; d) kontekstga bog'liqlik va kontekstga bo'g'liq bo'lmaslik – o'rganilayotgan amaliyotlar kontekstga bog'lab va mustaqil ravishda o'rganiladi; e) o'rganiluvchi misollar yig'ish – recurrent amaliyotlarni, ya'ni qayta qayta keluvchi amaliyot namunalarini yig'ish va bu orqali umumiy hamda abstrakt qoidalarni aniqlash; f) aniq metodlar jamlanmasining yo'qligi – aniq metodika faqatgina tadqiqot ob'yekti kontekstidan kelib chiqibgina belgilanadi [12: 62-70].

Etnometologik muloqot tahlilining albatta kamchilik tomonlari ham mavjud. Deppermann (2000) fikriga ko'ra muloqot tahlilining eng asosiy kamchiliklari sifatida quyidagilar ko'rilishi mumkin: Birinchidan tadqiqot natijalarining umumlashtirish imkoniyati cheklanganligi va ikkinchidan, talqin qilishning asosiy nazariyasi yo'qligi. Umumlashtirishlar tegishli tadqiqot sozlamalaridan tashqarida cheklangan, ya'ni muloqotni tahlil qilish tadqiqot natijalari cheklangan darajada

normativ ahamiyatga ega. Ushbu kamchilikni meta-tadqiqotlar bilan, ya'ni muloqot tahlili sohasidagi ko'plab individual tadqiqotlarni meta-baholash orqali, bartaraf etish mumkin. Faqatgina mana shunday meta-tadqiqotlarning natijalarigina uzoq muddatli istiqbolda voqelikning me'yoriy yoki normativ ko'rinishlarini ifodalashi mumkin [5: 115-118].

Etnometodologik muloqot tahlili metodidan samarali foydalanish shubhasiz tilshunoslik fani va tadqiqoti uchun yangi impulslar bermasdan qolmaydi, ze'ro nisbatan uzoq vaqt mobaynida har qanday tadqiqot sohasida nazariy va normativ ahamiyatga doir tadqiqotlar olib borilishi natijasida tadqiqot yo'nalishining to'liq ishlab chiqilishiga, uning to'yinishiga olib keladi. Etnometodologik muloqot tahlili metodi yordamida shevalar, jonli muloqot tilidagi turli fonetik, fonologik, grammatik, semantik o'zgarishlar, tilning lug'at tarkibidagi o'zgarishlar hamda tendentsiyalarni yaqqol misollar bilan aniqlashtirish va bu orqali tegishli ilmiy xulosalar olish mumkin. Shuningdek etnometodologik muloqot tahlili yordamida funktsional uslublar borasida ham amaliy ahamiyatga ega ma'lumotlar olinishi va bu orqali hozirgi stilistikasiga oid darslik va monografiyalarda keltirilgan rasmiy, ilmiy, publitsistik, badiiy va so'zlashuv uslublari [16] qatorini yanada to'ldirilishi mumkin. Zero til ijtimoiy hodisa sifatida doimiy ravishda o'zgarishda bo'lib u hech qaysi grammatik qoidalarga bo'ysungan holatda emas, balki o'z inertsiasini va dinamikasini bilan rivojlanishda davom etadi. Mazkur o'zgarishlar, rivojlanishlar va tendentsiyalarni tahlil qilgan holda til uchun grammatik qoidalarni ishlab chiqish va joriy qilish bu o'z navbatida tilshunoslarning vazifasi hisoblanadi [14]. Bu borada hozirgi nemis adabiy tilini o'rta asrlarda lotin tili ta'sir doirasidan olib chiqib, hozirgi adabiy nemis tili shakllanishiga juda katta hissa qo'shgan Martin Lyuter, christianlarning muqaddas kitobi Injilni lotin tilidan ilk bor nemis tiliga tarjima qilishda shunday degan edi: „Uydagi onadan, tor ko'chalardagi bolalardan, bozordagi qo'pol odamdan so'rash kerak va ularning og'ziga, qanday gapirayotganiga diqqat bilan quloq solish va undan keyingina nemis tiliga tarjima qilish lozim, shunda siz, siz bilan nemischa gaplashishayotganini tushunasiz va his qilassiz.“ [35].

Og'zaki suhbatlarni yozma ko'rinishga keltirishda og'zaki va yozma nutqning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinishi lozim. Yozma matnlar faqatgina bir kanal orqali, verbal ravishda berilsa, og'zaki nutq o'z xususiyatiga ko'ra boshqa xususiyatlar qatorida multimodal, ya'ni ko'p kanalli hisoblanadi. Og'zaki nutqlarda verbal ma'lumotlardan tashqari, nonverbal ma'lumotlar (mimika, gestika, qarash, turish), hamda nutq-intonatsiya hodisalarini o'z ichiga oluvchi, ritmik-prosodik (ovoz balandligi, urg'u, intonatsiya) ma'lumotlar ham bir vaqtning o'zida berilishi mumkin. [23: 78]. Og'zaki nutqning aynan mana shu xususiyatlarini inobatga olgan

holda etnometologik muloqot tahlilida keyingi vaqtlarda autentik muloqot jarayonlarini faqatgina audio shaklda emas, balki audiovisual tarzda yozib olish talabi qo'yilmoqda. Etnometologik muloqot tahlili uchun yuqoridagi xususiyatlarni o'z ichiga olgan bir qancha transkripsiya konventsionalari ishlab chiqilgan. Misol uchun nemis tilida bir guruh nemis olimlari hammuallifligidagi tadqiqot obyekti va qo'yilgan savoldan kelib chiqib turli murakkablik darajasidagi transkripsiya variantlarini o'z ichiga olgan (minimal transkripsiya – eng muhim ma'lumotlar, basis transkripsiya – cheklangan miqdorda ma'lumotlar va to'liq transkripsiya – barcha ma'lumotlar) [28: 359-378] “suhbatni tahlil qilish transkripsiya tizimi” (GAT – Gesprächsanalytische Transkriptionssystem) [29] hamda funksional-pragmatik diskurs tahlili tadqiqot yo'nalishida uchun ishlab chiqilgan, ammo etnometologik muloqot tahlili yo'nalishida ham qo'llaniluvchi “qisman talqin qiluvchi ishchi transkripsiya” (HIAT – Halbinterpretative Arbeitstranskription) [7] tizimlari ishlab chiqilgan bo'lib, har ikkala transkripsiya tizimlari muntazam yangilab, kengaytirib borilmoqda (GAT 2 - [28] va HIAT 2 - [6]). Bundan tashqari anglosakson mamlakatlarida va xalqaro miqyosda ushbu tadqiqot yo'nalishi uchun turli boshqa transkripsiya uslublaridan ham foydalaniladi [33]. Shunigdek barcha transkripsiya tizimlari uchun audio va video formatidagi og'zaki suhbatlarning transkripsiya jarayonlarini yanada soddalashtirish, osonlashtirish maqsadida maxsus dasturiy ta'minotlar ham ishlab chiqilgan. Etnometologik muloqot tahlili sohasida tadqiqot olib boruvchilar uchun yaratilgan EXMARaLDA [32] loyihasi orqali transkripsiya tizimlari, jarayonlari, foydalanish bo'yicha qo'llanmalar, videotutoriallar haqidagi barcha kerakli ma'lumotlar bilan tanishish mumkin.

Yuqoridagi keltirilgan fikrlardan kelib chiqib etnometologik muloqot tahlili uslubidan samarali foydalanish uchun tegishli transkripsiya tizimi joriy etilishini xulosa qilish mumkin. Hozirda mavjud o'zbek tili fonetikasi hamda o'zbek tili dialektologiyasi bo'yicha adabiyotlarda asosan ikki xil, fonetik hamda fonologik yoki fonematik transkripsiya farqlanadi [15/ 19/ 1/ 34/ 14]. Fonetik printsip asosida tuzilgan fonetik transkripsiya asosan dialektologiya va shevashunoslik sohasidagi tadqiqotlarda foydalaniladi. Etnometologik muloqot tahlili uchun ahamiyatga molik bo'lgan transkripsiya bu nisbatan oson, fonemalar ifodalanishiga asoslangan fonematik yoki fonologik transkripsiya hisoblanadi. Garchi sohaga oid barcha adabiyotlarda fonetik transkripsiyasi va uning ishlatilish sohalari haqida batafsil ma'lumot berilgan bo'lsada, fonologik transkripsiya haqida birinchidan juda qisqa, va ikkinchidan mazkur transkripsiya ishlatilish sohalari haqida deyarli ma'lumotlar berilmagan [15: 48-51/ 19: 57-65/ 1: 12-19/ 34]. Etnometologik muloqot tahlili uslubidan samarali foydalanish va og'zaki suhbat matnlarini transkripsiya

qilish uchun olimlari tomonidan, batafsil va murakkab fonetik transkriptiyaga nisbatan birmuncha oson va soddaroq ko‘rinishdagi yagona fonologik transkriptsiya va transliteratsiyalarning ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq [14].

Xulosa qilib aytganda an’anaviy, milliy lingvistik tadqiqotlar doirasida xalqaro miqyosda tadqiqot yo‘nalishi sifatida konsolidatsiyalashgan va keng miqyosda qo‘llaniladigan lingvistik tadqiqot qarashlaridan, metodologiyalardan hamda uslublardan foydalanish, tegishli fan sohalari bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlarga yangi impuls berish, tadqiqot obyekti va predmetlariga yangicha, noan’anaviy perspektivalar hamda qarashlardan yondashuvlarga olib kelish potentsialiga ega.

REFERENCES

1. Ashirboyev, Samixon. O‘zbek dialektologiyasi. Darslik. Toshkent: „Navro‘z“, 2016.
2. Berg, Kristian/ Evertz, Martin. Graphematik – die Beziehung zwischen Sprache und Schrift. In: Dipper, Stefanie/ Klabunde, Ralf/ Mihatsch (Eds.): Linguistik. Eine Einführung (nicht nur) für Germanisten, Romanisten und Anglisten. Berlin: „Springer“ 2018, 187-195 betlar.
3. Birkner, Karin/ Auer, Peter/ Bauer, Angelika/ Kotthoff, Helga. Einführung in die Konversationsanalyse. Berlin: „De Gruyter“, 2020.
4. Chafe, Wallace/ Tannen, Deborah. The Relation between Written and Spoken Language. In: Annual Review of Anthropology, 1987, Vol. 16, pp. 383-407.
5. Deppermann, Arnulf. Ethnographische Gesprächsanalyse: Zu Nutzen und Notwendigkeit von Ethnographie für die Konversationsanalyse. In: Gesprächsforschung - Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion. Ausgabe 1, 2000, 96-124 betlar.
6. Ehlich, Konrad/ Rehbein, Jochen. Erweiterte halbinterpretative Arbeitstranskriptionen (HIAT2): Intonation. In: Linguistische Berichte 59, 1979. 51-75 betlar.
7. Ehlich, Konrad/ Rehbein, Jochen. Halbinterpretative Arbeitstranskriptionen (HIAT). In: Linguistische Berichte 45, 1976. 21-41 betlar.
8. Galinski, Agathe. Zweierlei Perspektiven auf Gespräche: Ethnomethodologische Konversationsanalyse und Diskursanalyse im kontrastiven Vergleich. Essen: „Linse. Universität Duisburg-Essen“, 2004.
9. Garfinkel, Harold. Studies in Ethnomethodology. 10. Print. Englewood Cliffs: „Prentice Hall“, 1967.
10. Günthner, Susanne/ Linke, Angelika. Linguistik und Kulturanalyse – Ansichten eines symbiotischen Verhältnisses / Linguistics and Cultural Analysis – Aspects of a

Symbiotic Relationship. In: Zeitschrift für germanistische Linguistik 34, no. 1–2 (2006): 1–27 betlar.

11. Horstmann, Susanne/ Settinieri, Julia/ Freitag, Dagmar. Einführung in die Linguistik für DaF/DaZ. Stuttgart: „Ferdinand Schöningh“, 2020.

12. Huynh, Ilham. Doing Emotions. Zur multimodalen Herstellung von Emotionalität in deutschen und türkischen Alltagserzählungen. Göttingen: „Verlag für Gesprächsforschung“, 2020.

13. Islomov S.R. Madaniyatlararo muloqot – status quo, tanqidiy qarashlar, chaqiriqlar va yangicha qarashlar. In: Qodirova M. (Ed.): Madaniyatlararo muloqot maqsadi uchun chet tillarni oʻrganish va oʻqitishning muammolari. Termiz: 2023, 104-119 betlar.

14. Islomov S.R.: Etnometodologik muloqot tahlili – lingvistik tadqiqot metodi sifatida, In: Kholiyarov U.M. et.al. (Eds.): Taʼlim tizimida innovatsion faoliyatni rivojlantirishda xorijiy tillarni oʻqitishdan samarali foydalanish masalalari. Termiz: “TerDU nashriyot matbaa markazi”, 2022, 210-216 betlar.

15. Jamolxonov H. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. Toshkent: “Talqin nashriyoti”, 2005.

16. Karimov, Suyun: Oʻzbek tili funktsional stilistikasi. Samarqand 2010.

17. Klabunde, Ralf. Zur Geschichte der Sprachwissenschaft – Wegbereiter und Koryphäen der modernen Linguistik. In: Dipper, Stefanie/ Klabunde, Ralf/ Mihatsch (Eds.): Linguistik. Eine Einführung (nicht nur) für Germanisten, Romanisten und Anglisten. Berlin: „Springer“, 2018, 202-203 betlar.

18. Kuße, Holger. Kulturwissenschaftliche Linguistik. Eine Einführung. Göttingen: „Vandenhoeck & Ruprecht“, 2012. Куссе, Хольгер. Культуроведческая Лингвистика. Введение. Пер. с Нем. М. Новоселовой. Казань: „Изд-Во Казан“, 2016.

19. Nabiyeva D.A./ Zokirova H.R. Oʻzbek tili fonetikasi. Oʻquv-uslubiy qoʻllanma. Andijon 2016.

20. Pardayev Z. Pragmatik lingvistika. Samarqand 2013.

21. Pick, Ina / Meer, Dorothea. Einführung in die Angewandte Linguistik. Gespräche, Texte, Medienformate analysieren. Berlin: „J.B. Metzler“, 2019.

22. Pittner, Karin. Einführung in die germanistische Linguistik. 2. Auflage. Darmstadt: „WBG Verlag“, 2016.

23. Quasthoff, Uta/ Ohlhus, Sören. Mündliches Erzählen. In: Martínez, Matías (Ed.) Erzählen. Ein interdisziplinäres Handbuch. Stuttgart: „J.B.Metzler“, 2017, 76-86 betlar.

24. Sacks, Harvey / Schegloff, Emanuel A. / Jefferson, Gail. A simplest systematics for the organisation of turn-taking for conversation. In: Language 50, 1974, 696-735 betlar.
25. Safarov Sh. Pragmalingvistika. Toshkent: „O‘zME“, 2008.
26. Schegloff, Emanuel A. / Sacks, Harvey. Opening up Closings. In: Semiotica 8, 1973, 289- 327 betlar.
27. Schegloff, Emanuel A. Interaction. The Infrastructure for Social Institutions, the Natural Ecological Niche for Language, and the Arena in which Culture is enacted. In: Enfield, Nick J./ Levinson, Stephen C. (Eds.) Roots of Human Sociality. Culture, Cognition and Interaction, London 2006, 70-96 betlar.
28. Selting, Margret et al. Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem 2 (GAT 2). In: Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion 10, 2009, 353-402 betlar.
29. Selting, Margret et al. Gesprächsanalytisches Transkriptionssystem (GAT). In: Linguistische Berichte 173, 1998, 91-122 betlar.
30. Shomatov O.N. Filologiyani ilmiy tadqiqot metodlari. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: „Toshkent sharqshunoslik instituti“, 2009.
31. Xolmanova Z.T. Tilshunoslikka kirish. Toshkent 2007.

Internet manbalari:

32. EXMARaLDA loyihasi: <https://exmaralda.org/de/>, Foydalanilgan sana: 31.03.2024.
33. Transkripsiya konventsionalari
<https://exmaralda.org/de/transkriptionskonventionen/>, Foydalanilgan sana: 31.03.2024.
34. Xolova M.A.: www.dialect.uz web sahifasi. Foydalanilgan sana: 29.03.2024
35. 6. August 1534 - Luthers Bibelübersetzung vollendet. In: <https://www1.wdr.de/stichtag/stichtag5680.html> , Foydalanilgan sana: 01.04.2024.

ТОПОНИМЛАРНИНГ КОГНИТИВ ВА МАДАНИЙ МАВҚЕИ.

Санжар Искандарович Аноркулов

Самарқанд давлат чет тиллиар институти

Немис тили ва адабиёти кафедраси мудири Ф.ф.ф.д(PhD) доцент

E-mail: s.anorqulov@gmail.com

ANNOTATSYA

Мақолада топонимларнинг лингвомаданий аҳамияти очиб берилган. Топонимлар ўз ичига нафақат семантик маъно балки маданий маънони ўз ичига олувчи лингвокультуреманинг бир тури сифатида талкин этилади. Топонимлар маълум бир лингвомаданиятнинг турли хил диний ва мифологик қарашлар, халқ афсоналари ва ривоятлари, тарихий фактларни ўзида акс этадилар.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается лингвокультурологическая сущность топонимов. Топоним интерпретируется как один из разновидностей лингвокультуры, который репрезентирует не только семантическое значение, но и включает в себя культурное значение. Топонимы отражают различные культурные религиозно-мифологические воззрения, народные легенды и предания, исторические факты и др. определенной лингвокультуры.

ABSTRACT

The article investigates linguocultural significance of toponyms, i.e. names of geographical places. Toponyms are regarded as linguocultures that include not only linguistic meaning, but also the cultural sense. It is due to the fact that toponyms represent different religious and mythological views, national legends, historical facts reflecting culture of a certain linguoculture.

Бугунги кунда долзарб мавзу сифатида қаралаётган жой номлари, узоқ йиллар давомида ономастик ҳодисаларни анъанавий ёндашув асосида ўрганиш жараёнида топонимларнинг онгда шаклланган ва ахборот ифодасига йўналтирилган семантикасини лисоний белги сифатида тадқиқ қилиш тадқиқотчилар диққат марказида бўлмаган. Топонимларни ўрганишнинг анъанавий ёндашуви уларни асосан тил системасида кўриб чиқишга таянади. Мазкур ҳолатда топонимларнинг пайдо бўлиш тарихи, уларнинг этимологияси, тарқалиш ҳудуди, структур-семантик таснифи, структур сўз яшаш

характеристикалари тадқиқотчилар диққат марказида бўлади. Маънони тилда кодлаш ва уни тил воситасида узатиш жараёнлари оламнинг инсон томонидан қабул қилиниши ўзига хосликларга асосланиши ҳамда категориялаш амалиётига, жараёнларига чамбарчас боғлиқлиги ҳақидаги тасаввурлар эътибордан четда қолади. Аммо бизнинг фикримизча, замонавий ономастик назария топоним шаклларидаги тил тизимидаги ўзига хослигини тушунтириб берувчи ҳамда ушбу бирликларнинг концептуал мазмунни тилда ифодаланишидаги ролини очиқ берувчи когнитив жараёнларни таҳлил қилмасдан тўлақонлилик касб этолмайди.

Ушбу фикрлар АОларни (атоқли отлар) ономастик билимлар яхлит системасини билиш ва акс эттириш контекстида, яъни когнитив ёндашув доирасида ўрганиш эҳтиёжини юзага келтиради. Мазкур ёндашув асосида шундай тасаввур ётадики, унга кўра “тафаккур - тил - билим” учлиги (триадаси) мазмуни икки яққол фарқланувчи йўналишга бориб тақалади: биринчидан, тилни ўрганмасдан инсон билимини ўрганиб бўлмайди, иккинчидан, тил табиатини фақат инсон ва унинг оламидан келиб чиқиб изоҳлаш мумкин. Бундай ёндашув асосида тилни “инсон онгида фикрни шакллантириш ва ифодалаш, билимларни сақлаш ва ташкил этиш воситаси” сифатида тушуниш [Болдырев, 2004, б.19], онимлар типологиясида қандай ономастик билимлар акс этишини тушуниш ётади.

Когнитив тилшунослик ҳамда лингвокультурологияда қўлга киритилган муваффақиятлар АО тадқиқ қилишга сезиларли таъсир кўрсатмоқда. Анъанавий муаммолар янги нуқтаи назардан қайта кўриб чиқилиб, янги тушунчалар киритилиб, мавжудлари янгидан тушунилмоқда. АОларда нолисоний, яъни фондаги билимлар, ассоциациялар, тасаввурлар мажмуаси (тарихий, этнографик, маданий пландаги яширин маълумотлар) кўриб чиқила бошланди. АОнинг когнитив ҳамда лингвокультурологик аспектларига бағишланган қатор ишлар, хусусан Л.Дмитриева Е. Березович, Л. Давлеткулова, М. Голомидова, М. Рут, В. Нерознак, Е. Сизова ва бошқаларнинг тадқиқотлари шундан далолат беради.

АОлар инсон онгида сақланувчи ахборотга боғланиш манзиллари эканлиги, улар объект билан эмас, балки объект ҳақидаги ахборот билан боғланганлиги ҳақидаги фикрлар илк бор Э.Ханзакнинг тадқиқотларида келтирилган [Hansack, 2000, б. 276-277, б.367]. Ономастикага нисбатан когнитив ёндашув тарафдорлари АОларнинг маъносини “борлиқнинг инсон онгида инъикос этиши натижаси” сифатида кўриб чиқадилар [Карабулатова, 2001, б.94]. М. Голомидованинг фикрича, ономастик ходисаларнинг когнитив

функцияси тафаккур жараёнида АОларнинг иштироки ҳамда уларнинг ҳам лисоний, ҳам энциклопедик билимларни сақлай олишида намоён бўлади [Голомидова, 1998, б.23-27]. Олима инсон АОларни ўзлаштирар экан, нафақат у ёки бу табиий объект ҳақида ахборотни қайд қилади, балки ушбу ахборотни инсоннинг дунёни англашида, унинг кўплаб фаолият турларида муҳим аҳамиятга эга бўлган бошқа моҳиятларга қиёслайди, деб таъкидлайди. Ономастик тадқиқотлар фокусининг инсон ва макон ҳақидаги билимларни вербаллаштиришдаги ўзига хослигига, яъни фикр вербаллашувига қаратилиши ономастик билимларнинг шаклланиш ва ифодаланиш турли усулларини ўрганиш имкониятини яратади. Ушбу ҳолатда ономастиканинг ўрганиш предмети тил воситаларидан ономастик реалияларни уларнинг маъно ҳосил қилишдаги иштироки нуқтаи назаридан ажратишга у ёки бу ҳудуд топонимиясида қайд қилинган реалияларни қабул қилиш ва тушуниш стереотипларини юзага чиқаришга кўчади.

Шу ўринда, тадқиқотчилар томонидан охириги йилларда қўлланувчи “ономастик ахборот” тушунчаси муҳим аҳамиятга молик. Қайд қилиш жоизки, “ономастик ахборот”, “атоқли от ҳақидаги ахборот”, “атоқли отнинг ахборотлилиги”, яъни АОнинг ахборот манбаи бўла олиш хусусияти [Агеева, 2004, б.11-20] ономастик адабиётларда топонимларни яратишда амал қилувчи когнитив ва лисоний номлаш механизмларини ўрганиш муаммосини ҳал қилишга бевосита алоқадордир. Н. Васильеванинг талқинича, “ономастик ахборот – сўзловчида АОлар ҳақида мавжуд бўлган (шаклланаётган) билимлар мажмуаси бўлиб, уларга тил бирлиги бўлган АО ҳақидаги ахборот, АО ташувчиси ҳақидаги ахборот, шунингдек ушбу АОнинг муайян тил соҳиби ёки мазкур маданий ҳамжамият учун ассоциациялари киради” [Васильева, 2005, б.20-30]. АОларни бериш жараёнида муайян ҳажмдаги ахборот тўпланади ва хотирага жойланади, улардан фойдаланганда эса ушбу ахборот мураккаб ассоциациялар занжири кўринишида юзага чиқарилади [Карабулатова, 2001, 2002]. Ўз навбатида, ономастик номинация алоҳида ҳодиса бўлмай, маълум ҳодисалар синфига киритилувчи муайян тафаккур операциясига бўйсундирилган жараёндир. Ономастик номлаш акс этувчи объект ёки шахс онгида унинг номи, атоқли от кўринишида бириктириш индивидуал актида реаллашади. Шундай қилиб, “ономастик билим” ёки “ономастик ахборот” деганда АОни ҳамда у билан боғлиқ барча нарсалар билиш тушунилади. Бу инсоннинг АОларни қўллаш борасида жамланган тажрибасини сақлаш ва акс эттириш бўйича билиш фаолияти натижасидир.

Тилнинг белги назариясига кўра кўплаб олимлар АОларни белгилар, ўзига хос рамзлар деб ҳисоблайдилар [О. Функе, 1924; С. Милль, 2011; М. Бреаль, 1897; Г. Суит, 1900], Ономастик бирлик белги сифатида исталган гуруҳдаги сўзларга мослашганлиги туфайли, тилдаги ҳар бир сўз АО, ўз навбатида ономастик белги бўла олади. Ономастикага когнитив ёндашув нуқтаи назаридан қараганда: икки аспектда (лисоний ва нолисоний) реаллашувчи, атоқли от ҳақида ономастик билимни намойиш этишга хизмат қилувчи [Щербак, 2007, б. 7-11], АО ҳақида билимни ташувчи ўзига хос ономастик белги унинг ўрганиш предмети бўлади. Бошқача қилиб айтганда, ономастик белги АО ҳақида билимлар мажмуасини акс эттирувчи ҳамда инсон онгида ономастик (лингвистик ва экстралингвистик) билимнинг пайдо бўлиши учун хизмат қилувчи иккиламчи белги сифатидаги исталган атоқли от.

Топонимларнинг когнитив аҳамияти шундаки, улар ахборотни сақлаш, жўнатиш ва қайта ишлаш воситасидир. Зеро, топонимларда инсон тажрибасининг муайян парчаси ва унинг тушунилиши акс этади. Шундан келиб чиқиб, муносабат билан М.Горбаневский талқини билан айтганда, топоним “бир нечта информацион блоклардан таркиб топган, турли нутқий вазиятларда турлича ва турли ҳажмда долзарблашувчи қандайдир йиғиқ матн”дир [Горбаневский, 1996, б. 6-7]. Ҳар бир топоним ҳам лисоний, ҳам нолисоний ахборот таъсири остида шаклланади ва ўзида у ёки бу ахборотни ташийди. Зеро, инсон объектга ном берар экан унга тарихий ёки маданий омиллар, табиий ёки географик ўзига хосликлар билан боғлиқ турли ахборотни юклайди. Айнан шунинг учун ҳар қандай топоним ўзи мавжуд бўлган замон, муҳит ҳақида маълумот бера олади, чунончи, топонимлар жамиятдаги ўзгаришларга таъсирчан бўлиб, ўтмиш ва бугунги кун инъикоси сифатида тарихий изоҳга эга. Географик номлар барқарор, улар асрлар давомида мавжуд бўлиб, авлодларни бир-бирига боғлайди, тилшунослар учун ёдгорлик ва муҳим ахборот манбаидир. Топонимлар шу ҳудудда яшаган инсонлар, халқларнинг дунёқарабини акс эттиради. Масалан, Л. Дмитриева топонимик система структурасига ментал ташкил этувчини қўшиш зарур деб ҳисоблайди: “Система ментал мавжудликда объектив реаллик билан бир хил бўлмаган, конкрет тарихий субъектив тажриба компоненти бўлган қисми сифатида баҳоланади ва тил соҳибининг лисоний онгига ва топонимик системага, ундаги топонимларга таъсир кўрсатувчи интенционал ва когнитив структураларга мурожаат қилишни тақозо этади”, негаки “топонимик система, энг аввало, конкрет бир инсоннинг онгида мавжуд” бўлади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак топонимлар бунунги давр билан яшаб келаётган ва шу давргача ривожланиб бораётган ҳар қандай номга нисбатан маълум бир таъсир доираси бўлган тилшуносликнинг жонли бир қисми бўлиб ҳисобланади.

REFERENCES

1. Юсупов Ў.Қ. Маъно, тушунча, концепт ва лингвокультуреа атамалари ҳусусида//Стилистика тилшуносликнинг замонавий йўналишларида. Илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, 2011. –Б. 55-61
2. Ashurova D.U, Galieva M.R. Cognitive Linguistics. - Tashkent, VneshInvestProm, 2018
3. Ashurova D.U, Galieva M.R. Text Linguistics. - Tashkent, Turon-Iqbol, 2016
4. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
5. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению. – М.: Высшая школа, 1988. – 239с.

НОҚАРДОШ ТИЛЛАР ҚУРИЛИШИНИНГ МУҲИМ ХУСУСИЯТИ

Яраш Бозорович Рўзиев

фил.ф.ф.д., доцент, Бухоро давлат университети

АННОТАЦИЯ

Мақолада немис, рус, араб ва ўзбек тилларидаги феъл ўзагини ўзаро қиёслаш орқали ушбу тиллар қурилишининг бош хусусияти ҳақида мулоҳаза юритилади.

Таянч сўзлар: тил, таълимот, рухий қувват, тежамкорлик, грамматик маъно, луғавий маъно.

ABSTRACT

The article discusses the main features of the construction of German, Russian, Arabic and Uzbek by comparing the stem of the verb in these languages.

Keywords: language, doctrine, spiritual power, economy, grammatical meaning, lexical meaning.

Назарий тилшунослик асосчиси В. Хумболтнинг ёзишича тилнинг ай-рим унсурида унинг характерли белгилари мужассам бўлади. Ҳақиқатан шундайлигини билиш мақсадида тўртта тилда битта феълнинг ўзагини қиёслаб кўрса бўлади: *кр' – чита – les – ўқи*. Араб тилида ўзак учта ундошдан иборат бўлиб фақат грамматик эмас, луғавий маъно ҳам англатмайди. Унга ҳар қайси ундошдан кейин битта унли қўшилса бирданига луғавий ва бир нечта грамматик маъно намоён бўлади. *Ўтган замон, учинчи шахс, бирлик* шулар жумласидан: *қара'а – ўқиди*. Рус тилида феълнинг ўзаги фақат луғавий (аташ) маъно англатади. Грамматик маъно ифодаланиши учун қўшимча талаб этилади: *чита-й – ўқи*. Немис тилида ўзакдан луғавий маъно англашилиб грамматик маъно унли ўзгариши билан ифода этилади: *lies – ўқи*. Ўзбек тилида эса тамоман бошқача ҳолга дуч келамиз. Феълнинг ўзаги (*ўқи*)дан аввало рус тилидагидек луғавий маъно яъни ҳаракатнинг инсонга хос фаолият эканлиги англашилади. Бундан ташқари рус ва немис тилидагидек эга, тўлдирувчи, ҳол билан бирикиш имконияти (*валентлиги*) сезилиб туради. Шу билан бирга ўзакдан ўнга яқин грамматик маъно англашилади. Шахс (*тингловчи*), сон (*бирлик*), майл (*буйруқ*), замон (*келаси*), бўлишлик (*масдқ*), ҳурмат (*га бетарафлик*), нисбат (*бош шакл*), тарз, аспект (ҳаракатнинг тугалланганлиги ва ҳоказога бетарафлик) ҳамда ҳис-туйғуга бетарафлик (ифодаланиши урғу ва

хоказога боғлиқ) шулар жумласидандир. Феълнинг ўзаги бундан ташқари коммуникатив вазифа ҳам бажаради. Битта ўзи фикр ифодалаб тингловчини ўзакдан англашилган ҳаракатни бажаришга ундайди. Предикативлик тўлиқ ифодаланганидан буйруқ гап бўлиб келади: *Ўқи*. Шунини таъкидлаш лозимки ҳозирги ўзбек адабий тилида феълнинг ўзаги энг кичик гап бўлиб гапнинг бошқа барча кўриниши шундан кўшимча ва бошқа воситалар билан ҳосил бўлади. Кўринадик ҳозиргача нол кўрсаткичли шакл деб қаралган восита ҳам луғавий ҳам грамматик ҳам коммуникатив бирлик вазифасини бажаради.

Бундан ташқари рус, немис тилларида луғавий ва грамматик маъно алоҳида-алоҳида восита билан ифодаланса араб тилида луғавий маъно ифодаланишида ҳам ундош ҳам унли иштирок этиб грамматик маъно фақат унли воситасида намоён бўлади. Ўзбек тилида эса фақат луғавий ва грамматик маъно эмас, коммуникатив маъно ҳам бирор кўшимча воситасиз феълнинг ўзасидан англашилаверади. Бунинг асосий сабаби шуки мазкур халқларнинг борлиқни идрок қилиши аниқроғи миллий тилларнинг шаклланиш даврида борлиқдаги воқеа-ҳодисаларнинг тушунча ва фикрга айланиш тарзи бир хил бўлмаган. Араб (сом) ва ўзбек (туркий) халқлари тежамкорлик йўлини тутган бўлса славян ва герман халқлари нотежамкорлик йўлидан борган. Бошқа сўз туркумларида ҳам шунга ўхшаш фарқ-тафовут мавжуд [2: 63-65].

Руҳий-ижтимоий ёки идеалистик-материалистик йўналишга оид тадқиқотларда асосланилишича тежамкорлик ўзбек тилида лисоний бирликларнинг барчасига турли кўриниш ва даражада хос. Жумладан кўшимчанинг тежаб ишлатилиши [3: 124]¹, қисқарув [10: 2004], бирикмада сўз қўлланмаслиги, гапда мустақил ва ёрдамчи сўз ишлатилмаслиги, содда ва қўшма гапдаги шаклий ҳамда мазмуний номувофиқлик, содда гап билан эргашган қўшма гап маънодошлиги, ўзлаштира хабар, уюшган гап, пресуппозиция, импликация ҳодисаси, тўлиқсиз гапнинг барча тури тежамкорликнинг турлича кўринишидир. Шуларга асосланиб биз ҳам ўзбек адабий тили қурилишининг бош хусусиятини *тежамкорлик* деб атаймиз.

Юқоридаги қисқача шарҳдан кўринадик сўзнинг тузилишига кўра (морфологик, типологик жиҳатдан) таснифлаб ўрганиш усули 19-асрда қиёсий-тарихий тилшуносликда асослаб берилган. Унга кўра ҳинд-европо, хом-сом (хамит-семит) тиллари флектив, олтой (туркий, мўғул) тиллари агглютинатив деб аталади. Бинобарин ўзбек тилида сўзнинг тузилиши рус, немис, инглиз, француз, араб, форс-тожик тилларидан фарқ қилади деб

¹ Г.П. Мельников аффиксни тежаб ишлатилиши барча туркий тилнинг бош хусусияти деб ҳисоблайди.

қаралади. Ана шу фарқлардан бири сўз қисмлари (ўзак ва қўшимча) орасидаги муносабат (мустақил қўлланиш-қўлланмаслиги, бир-бирига уланиши) бўлса, иккинчиси улар орқали луғавий, грамматик ва коннотатив (услубий, қўшимча) маъно ифодаланишидир.

Шўро ҳудудида тили ҳам ҳинд-оврупо ҳам олтой оиласига мансуб халқлар яшаганлигидан киёсий-типологик тадқиқ усулига қизиқиш кучайиб давлат сиёсатига мувофиқ ўзга тилларни рус тили билан киёслаб ўрганиш устуворлик қилди. Ўзбек тилшунослигида ҳам шундай бўлди. Рус тили билан ўзбек тили орасида фарқ эса асосан нуфузли рус олимлари (акад. В.В. Виноградов, проф. А.А. Реформатский)нинг тадқиқотларига таяниб тайёрлаштирилди. Назарий фикрлар амалиётга татбиқ этилиб ўрта ва олий мактаб дарсликларида қоида қилиб киритилгани учун умумхалқийлик, умуммажбурийлик, намунавийлик мақомини олди. Мисол тариқасида *Ўзбек тили* дарслигининг тилшуносликдан умумий маълумот бўлимида берилган иккита қоида олиб кўрайлик. “Агглютинатив тилларда ҳар бир грамматик маъно, одатда, алоҳида аффикс билан ифода этилади. Масалан, ўзбек тилида кўплик ва келишik маъноларини алоҳида аффикслар ифода қилади: *Ишчи-лар-га мукофот-лар-ни топиш-дик*. Флексив тилларда бирдан ортик грамматик маъно, одатда, биргина кўрсаткич орқали ифода этилади. Масалан, *Эти книги сдаю в библиотеку* гапида *эти книги* сўзлари охиридаги **-и** аффикси икки маънони: тушум келишиги ва кўпликни билдириб келган; *сдаю* (*сдай+у*) сўзи охиридаги **-у** аффикси майл, замон, шахс, сонни билдириб келган” [4: 16]. Аввало шуки киёс тўлиқ эмас. Рус тилида феъл (кесим)даги қўшимчанинг тўртта грамматик маъно ифодалаш кўрсатилади-ю ўзбек тилида феъл (*топиш-ди-к*) даги **-ди** майл ва замонни, **-к** шахс ва сонни билдириши айтилмайди. Сўздаги охирги қўшимча (**-к**) тушириб қолдирилса **-ди** майл, замон, шахс, сондан ташқари ҳурматга бетарафликни ҳам англатади; **-ди** тушириб қолдирилса грамматик маъно сони яна ортади. Кўринадик қўшимчанинг кўп маънолиги фақат рус тилига эмас, ўзбек тилига ҳам хос. Рус ва ўзбек, кенгрок олиб қарайдиган бўлсак флексив ва агглютинатив тиллар қурилишидаги фарқ бошқа. Бу фарқ шундан иборатки рус тилида сўзнинг ўзаги луғавий маъно ифодалаш учун хосланган, ўзбек тилида эса ўзак ҳам луғавий ҳам грамматик маъно ифодалай олади. Шунга кўра рус тилида феълнинг ўзаги грамматик шаклланмаган бўлиб мустақил ишлатилмайди, ўзбек тилида бунинг акси кўрамиз. Мазкур тиллар қурилиши аниқроғи тузилишида бошқа ўзига хосликлар ҳам мавжуд [2: 43-57].

Юқоридаги қисқача қиёслашдан маълум бўладики агглютинатив тиллардаги қўшимчаларнинг бир маънолиги, флектив тилларда кўп маънолиги ҳақидаги даъво асосли эмас экан. Маълумки бу фикр шўро тилшунослигида жумладан проф. А.А. Реформатский томонидан илгари сурилган эди [5: 212].

Бундан ташқари 19-асрда тарихий-қиёсий тилшунослик вакиллари томонидан тили флектив хусусиятга эга бўлган халқлар руҳий-маънавий жиҳатдан тили бошқа тузилишга мансуб халқлардан устун деб даъво қилинган. Бу ғоя тилни руҳий фаолият маҳсули деб қараган атоқли олим В. Ҳумболт томонидан рад этилган. Ўз тажрибамга асосланиб шуни аниқ айта оламанки деб ёзади у турли тузилишли тиллардан имкон қадар кўпроғи чуқур ўрганилса мазкур нуқтаи назарнинг пучлиги, қуруқ даъво эканлиги аён бўлади, чунки бирорта тилни ҳам соф флектив деб бўлмайди [11: 241]. Афсуски бу даъво шўро тилшунослигида ҳам ҳукмрон халқ ва мустамлака халқлар тилига нисбат берилган эди. Қиёсий-типологик тадқиқотларда шу нуқтаи назар асос қилиб олинган эди.

Шуни ҳам эътироф этиш керакки В. Ҳумболт халқларнинг руҳий қуввати бир хил эмас шу сабабли тилларнинг тузилиши ҳам бир хил бўлмайди. Қўшимча аслида сўз бўлиб ўзак билан уйғунлашиб кетмаса у суффикс (ёш суффикс) деб аталади. Бундай тил ҳам грамматик муносабат ифодалайди аммо руҳий қувват бир қадар суст бўлади дейиш мумкин деб ёзади.

Шуни таъкидлаш лозимки ёш ҳумболтчилар оқимининг йирик намояндаси Лео Вайсгербер ўз устозининг мазкур фикрига тўла қўшилмайди. У шундай деб ёзади. В. Ҳумболт тафаккур қоидалари барча халқларда мутлақо ўхшаш, айнан бир хил деган. Ҳолбуки Кантнинг категориялар тизими европача категориялар тизимидан иборат холос [1: 114, 116].²

Шўро тилшуносларининг фикрига кўра Л. Вайсгербер тафаккурнинг мантикий ва мазмуний жиҳатини фарқламайди. У мазмуний шакллар миллий хусусиятга эга бўлади деб эътироф этиш билан мантикий категориялар (субъект, предикат ва б.) нинг бутун инсоният учун муштараклигини инкор этади. Бошқача айтганда Л. Вайсгербер тилни икки ботиний жиҳатнинг ўзаро боғлиқлиги (зиддият) дан иборат деб талқин қилганда тамомила ҳақ. Шунга кўра уни тадқиқ объектига диалектик нуқтаи назардан ёндашган деса бўлади. Бироқ янги ҳумболтчиларнинг умумий матафизик методологияси Л. Вайсгерберча диалектик ёндашув (позиция) га тўлиқ ўтишига монелик қилади. У тилни ўзаро узвий боғланган ҳосила (продукт) ва фаолият деб эътироф этар

² Вайсгербер Й.Л. Язык и философия. Вопросы языкознания журналы. 1993, 2-сон.

экан бунда мазкур икки жиҳатнинг бирлиги ўзаро уйғунлиги, мувофиқлигини кўради холос. Уларнинг ўзаро рақобатини (борьба), бир-бирининг номувофиқлигини юзага чиқарадиган зиддият (противоречие) дан иборат деб ҳисобламайди. Ҳолбуки ҳосила бўлган лисон билан фаолият (яъни тил тизими билан нутқ) орасидаги рақобат, зиддият (борьба) тил тизимида мавжуд бўлмаган нарсани юзага чиқаришга имкон беради. Айни пайтда тил тизимида мавжуд бўлган нарсани рўёбга чиқаришга монелик қилади. Тил тизимида борлиқни акс эттиришда мазмуний тафовут ва ўзгаришлар хос. Нутқда булар бартараф этилади ва дунёнинг ягона, кўпқиррали замонавий амалиёт ва замонавий илмий билиш даражасига мос шаклланиши учун шарт-шароит пайдо бўлади [9: 51].

Мазкур фикрлардан шундай хулоса чиқариш мумкин. Миллий тиллар тузилишига баҳо беришда дунёни идрок қилишнинг ўзига хос усуллари борлигини эътироф этишга тўғри келади. Тили флектив деб аталувчи халқлар руҳияти борлиқни тилга айлантиришда икки босқичли синтездан фойдаланади. Тили агглютинатив деб аталувчи халқларда эса синтез бирданига рўй беради. Иккала босқич хусусияти ҳам ўзакда воқеланади. Бундай ҳолда В. Ҳумболтнинг нима грамматик маъно ифодаласа ўша грамматик шакл деб қаралади деган фикри инобатга олинган бўлади.

REFERENCES:

1. Вайсгербер Й.Л. Язык и философия. *Вопросы языкознания* журна. 1993, 2-сон.
2. Зикриллаев Ғ. Истиқлол ва адабий тил. Тошкент, “Фан”, 2004.
3. Мельников Г.П. Принципы системной лингвистики в применении к проблемам тюркологии. Структура и история тюркских языков (тўплам). М., 1971.
4. Мирзаев М., Усмонов С., Расулов И. Ўзбек тили. Тошкент, 1978.
5. Реформатский А.А. Введение в языкознание. М., 1955.
6. Рўзиев Я.Б. Ўзбек тилшунослигида кўчирма ва ўзлаштира нутқнинг талқину тавсифи. БухДУ илмий ахбороти. – Бухоро: БухДУ, 2022. -№ 4-сон. 68-77-б. http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/8285.
7. Рўзиев Я.Б. Рус тилида кўчирма ва ўзлаштира нутқ. *Ilm sarchashmalari, UrDU*, 2022 yil, 11-son. 141-145-b. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/authorDashboard/submission/8287.

8. Рўзиев Я.Б. Руҳий қувват билан тилнинг ўзаро муносабати. Innovative Development in Educational Activities. ISSN: 2181-3523. Volume 1, Issue 6, 2022.
<https://zenodo.org/record/7434511#.Y5nmLX1BzIU>
https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/authorDashboard/submission/8289
9. Чесноков П.В. Неогумбольдтианство // Философские основы зарубежных направлений в языкознании (тўплам). Москва, Наука, 1977.
10. Элтазаров Ж. Тилдаги тежамкорлик тамойили ва қисқарув. Самарқанд, 2004.
11. Wilhelm von Humboldt. Gesammelte Schriften. Band VII. Erste Abteilung: Werke VII. Erste Hälfte. Berlin, B. Behr's Verlag, 1907.

ZAMONAVIY XORIJIY TIL DIDAKTIKASIDA MADANIYATLARARO MULOQOTGA OID ATAMALARNING MUHOKAMASI TO'G'RISIDA

Zamira Allaberdiyevna Shirnazarova

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Email: zamira@cspu.uz

ANNOTATSIYA

Quyida xorijiy tillarni o'qitish didaktikasida tez-tez ishlatiladigan ba'zi bir atamalarni ko'rib chiqamiz. Va bunda kommunikativ va madaniyatlararo muloqot kompetentsiya atamalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, germenevtika, xorijiy tillarni o'qitish didaktikasi, mamlakatshunoslik, "o'zgalarni tushunish", kommunikativ kompetensiya, madaniyatlararo muloqot kompetentsiyasi

ABSTRACT

Below we will consider some terms that are often used in the didactics of foreign language teaching. And in this, special attention is paid to the terms of communicative and intercultural communication competence.

Keywords: intercultural communication, hermeneutics, foreign language teaching didactics, country studies, "understanding others", communicative competence, intercultural communication competence

“Men uchun eng muhimi, shogirdlarim o'zlarining noto'g'ri qarashlarini yo'q qilishlari va boshqa xorijiy mamlakatlardan kelgan insonlarni shunchaki malum bir millat vakillari sifatida emas, balki inson sifatida idrok qilishlaridir” [1, 55] Ushbu fikrlar 21 yillik kasbiy tajribaga ega bo'lgan nemis va ingliz tili o'qituvchisi tomonidan aytilgan va xorijiy tillarni o'rganish uchun turli xil kompetensiyalarning ahamiyati haqida yuzaga kelgan savollarni muhokama qiladi. Xorijiy til o'qituvchisi uchun oddiy so'zlar bilan ifodalanishi mumkin bo'lgan oddiy fikr ham akademik adabiyotlarda muhokama qilish uchun sabab bo'lishi ma'lum. Kop marta tilga olinadigan kommunikativ, madaniyatlararo, multimadaniy va transmadaniy kabi tushunchalarni ilmiy adabiyotlarda turli kontekstlarda uchratish mumkin, shuningdek, bunda o'zgalarni tushunish, madaniyatlararo tushunish, madaniyatlararo mamlakatshunoslik asosiy maqsad sifatida tilga olinadi. Bu xilma-xillikni zamonaviy xorijiy tillarni o'qitish didaktikasi boshqa bir qancha turdosh fanlar ta'sirida ekanligi

bilan izohlash mumkin. Roxening fikricha[2,83], quyidagi fanlar zamonaviy xorijiy tillar didaktikasi bilan chambarchas aloqada: Tilshunoslik va uning tarmoq fanlari, ayniqsa, Pragmatika, Sotsiolingvistika, Kognitiv Lingvistika; Til pedagogikasi; Madaniyatlararo trening; Psixolingvistika, Psixologiya, Neyrologiya; Germenevtika, Adabiyotshunoslik, Falsafa kabi gumanitar fanlar; Ijtimoiy fanlar va Madaniyatshunoslik: Sotsiologiya, Antropologiya, Siyosatshunoslik, Tarix; Iqtisodiyot; Huquqshunoslik; Tabiiy fanlar; muhandislik kabilar. Quyida ta'lim va xorijiy tillarni o'qitish didaktikasi tushunchalaridan kelib chiqqan va madaniyatlararo muloqot kompetentsiyasi atamasini aniqlashga katta ta'sir ko'rsatadigan ba'zi yondashuvlar keltirilgan. Jumladan:

- O'zgalarni tushunish
- Madaniyatlararo tushunish
- Kommunikativ kompetentsiya
- Madaniyatlararo muloqot kompetentsiyasi

O'z va o'zga madaniyat o'rtasidagi qarama-qarshilik muammolari bilan shug'ullanuvchi madaniyatlararo germenevtika ta'siri ostida „o'zgalarni tushunish“ yondashuvi xorijiy tillarni o'qitish maqsadlariga yo'l topdi. Bunda „Tushunish“ diqqat markazda bo'ladi va nafaqat jarayon, balki maqsad sifatida ham tushuniladi. „O'zga, begona“ tushunchalari bu yerda o'zlashtiriladigan kategoriya sifatida qaraladi. Buni „o'zga, begona“ haqidagi bilimlarga ega bo'lish orqali amalga oshirish mumkin, va buning natijasida o'zga madaniyat vakilining nuqtai nazariga yaqinlashishga, ya'ni uning qarashlarini anglash imkonini tug'diradi. Bu jarayon o'z-o'zini aks ettirish bilan birga kechadi. O'zgalar haqida bilimlarni o'zlashtirib, tushunish orqaligina o'zinikini ya'ni o'zlikni ham anglash va mulohaza yuritish mumkin. Shu o'rinda nemis faylasufi va yozuvchisi Gyotening fikrlari keltirishni joiz deb toptik. „Kimda kim xorijiy tillarni o'rganmas ekan, o'zligini ham anglay olmaydi“. O'zgalarni, boshqalarni tushunish-bu o'zining o'ziga xosligini va o'ziga xos xususiyatlarini yo'qotmaydigan ikki yoki undan ortiq madaniyatning o'zaro boyitilishidir [3, 101] (taqqoslang. Serebryannikova 2000, Kaspari 1997, Kallenbax 1997). Bu yerda muhim jihat shundaki Tushunish jarayoni muloqot jarayoni sifatida anglanilishi va bu jarayonlarning o'zaro hamohangligidir.

Biz Vollmerda yana bir atamaga etiborimizni qaratamiz. U „madaniyatlararo tushunish“ atamasini afzal ko'radi va uni „ko'p tillilik sharoitida muayyan madaniyat yoki o'zga madaniyat vakillari bilan muloqot qilish qobiliyati“ deb tushunadi. [4, 172] Bu konseptsiya nafaqat o'zgalarni tushunishga, balki o'zini, o'zligini ham anglash, tushunishga qaratilgan. U xorijiy tillarini o'rgatish yoki o'qitish vazifasini ikki madaniyat tajribasini qarama-qarshi kontrastiv taqqoslashda deb biladi:

birinchisi, boshqa bir o'zga madaniyat vakili bilan muloqot natijasini ifodalaydi, ikkinchisi, o'z-o'zini anglash. Ikkala tajribani baholash madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishga olib kelishi mumkin, "chunki u aynan til vositasida, chet tilidagi ma'ruzachi yoki matn bilan uchrashishda, ijtimoiy-madaniy ma'noni egallash va muzokaralar orqali o'ziga xos sanaladi va xorijiy tajribalar bir-biri bilan bog'liq hamda ayniqsa yaxshi yetkazilishi mumkin „[5, 496].

“O'zgalarni tushunish” atamasini maqsad sifatida adabiyot o'qitish didaktikasi ham qo'llab-quvvatlaydi, garchi biz bu fanda bu borada yakdil fikrni uchratmasak-da “O'zgalarni tshunish” atamasini afzal ko'rgan adabiyot o'qitish didaktikasi [6, 32] xorijiy til darslarida taklif etilayotgan badiiy matnlarning axborot va rivojlanish imkoniyatlari bilan shug'ullanadi. Ushbu matnlar bilan ishlash orqali o'quvchilar nafaqat xorijiy kontekstlarni bilishlari, balki ular bilan tanishishlari kerak bo'ladi. Madaniyatlararo mamlakatshunoslikdan farqli o'laroq, asosiy e'tibor o'zgalarni tushunishga qaratilgan. „Maqsadi istiqbollarni muvofiqlashtirish bo'lgan mamlakatshunoslik didaktikasidan farqli o'laroq, o'zgalarni tushunish kontseptsiyasi nuqtai nazarni vaqti-vaqti bilan o'zgartirishga erishishga qaratilgan“ [7, 69].

Xorijiy tillarni o'qitishda madaniyatlar o'rtasidagi qarama-qarshilik muammolari bilan shug'ullanadigan fan sohaları, ayniqsa multi madaniyatli jamiyatda yoki bir madaniyat vakillarining boshqa madaniyat doirasida (bu yerda makon nazarda tutilmoqda) ma'lum vaqt ichida bo'lishida yanada turtki bo'lgan omillardan biri bo'ldi. Fanning bunday sohalariga misol sifatida nemis tilida so'zlashuvchi mamlakatlarda chet elliklar uchun ishlab chiqilgan „madaniyatlararo ta'lim“ yoki „madaniyatlararo pedagogika“ fanini kiritish mumkin. Shu o'rinda ingliz va amerika ilmiy dunyosining Cultural Studios (madaniyatshunoslik) deb ataladigan fanlari ham o'z g'oyalari va nazariyalari bilan xorijiy tillarni o'qitish didaktikasini rag'batlantirdi. Aynan Cultural Studiosda 1980-yillarda „madaniyat“ tushunchasi yangicha izohlanganligi sababli, xorijiy til darslariga qo'shimcha madaniy ma'lumotlar kiritildi. Bunda e'tibor nafaqat geografiya, tarix yoki siyosatga, balki, kundalik turmush tarzi to'g'risidagi bilimga, ya'ni kundalik madaniyatga ham qaratildi.

Xorijiy til darslari uchun ushbu mavzular ustuvorligini hisobga olish o'quv rejasini ham kengaytirishni va qayta ko'rib chiqishni anglatadi.

REFERENCES / FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Caspari, D. (1997). Lernziel „interkulturelles Lernen/Fremdverstehen“: Was Fremdsprachenlehrer und -lehrerinnen darüber denken – drei Fallbeispiele. In Bredella, Christ, Legutke (Hrsg.), a.a.O., S. 55-75.
2. Roche, J. (2001). Interkulturelle Sprachdidaktik. Eine Einführung. Tübingen: Narr.
3. Serebrjannikowa, S. (2000). Interkulturelle Germanistik: Probleme und Aussichten.
4. Vollmer, H. J. (1994). Interkulturelles Lernen – interkulturelles Kommunizieren: Vom Wissen zum sprachlichen Handeln. In Bausch, Christ, Krumm (Hrsg.), a.a.O., S. 172-185.
5. Vollmer, H. J. (1995). Fremdsprachenlernen in multikulturellen Gesellschaften. In Brandella (Hrsg.), a.a.O., S. 495-508.
6. Bredella, L. (1995). Verstehen und Verständigung als Grundbegriffe und Zielstellungen des Fremdsprachenlehrens und -lernens? In L. Brandella (Hrsg.), Verstehen und Verständigung durch Sprachlernen? Dokumentation des 15. Kongresses für Fremdsprachendidaktik, veranstaltet von der Deutschen Gesellschaft für Fremdsprachenforschung, Gießen, 4.-6. Oktober 1993 Bochum: Universitätsverlag, S. 1-34.
7. Gehring, W. (2002). Kulturelle Kontexte in Sprachlehrgängen an Haupt- und Realschule. In Volkmann, Stierstorfer, Gehring (Hrsg.), a.a.O., S. 69-97.

ENGLISH AS A GATEWAY: FOSTERING INTERCULTURAL DIALOGUE AMONG UZBEK ADOLESCENTS

Kudratbek Makhmudov

Head the Interfaculty Department of Foreign Languages, Chirchik State Pedagogical
University | E-mail: k.makhmudov@cspi.uz

ABSTRACT

This article explores the pivotal role of English as a lingua franca in fostering intercultural dialogue and understanding among Uzbek adolescents. It discusses the benefits of English proficiency, including enhanced educational and career opportunities, access to global cultures, and personal growth. The paper highlights innovative teaching methods that emphasize conversational skills and cultural exchange, the role of technology and media in language education, and the importance of international partnerships in enriching English learning experiences.

Keywords: English proficiency, intercultural communication, Uzbekistan, global communication, educational opportunities, language education.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola ingliz tilining “lingua franca” sifatida O‘zbekiston yoshlari o‘rtasida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishdagi ahamiyatli roli haqida batafsil ma’lumot beradi. Maqolada ingliz tilini bilishning afzalliklari, jumladan, ta’lim va kasbiy imkoniyatlarni kengaytirish, global madaniyatlarni o‘rganish hamda shaxsiy o‘sish kabi jihatlari muhim qilingan. Mazkur ishda suhbat ko‘nikmalari va madaniyatlararo almashinuvga e’tibor qaratuvchi innovatsion o‘qitish metodlari, til ta’limida texnologiya va OAVning roli hamda ingliz tilini o‘rganish tajribasini boyitishda xalqaro hamkorlikning ahamiyati haqida ham so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ingliz tilini bilish darajasi, madaniyatlararo muloqot, O‘zbekiston, global muloqot, ta’lim imkoniyatlari, til ta’limi.

Introduction

In today’s interconnected world, English holds a place of prominence as the quintessential global language, bridging continents and cultures. Its ubiquitous presence in international business, science, technology, and diplomacy underscores its role as a powerful tool for global communication. For nations such as Uzbekistan, where the rich tapestry of cultural and linguistic diversity paints the backdrop of everyday life, the English language emerges as a portal to the wider world.

Our Republic, with its strategic location in Central Asia, has undergone significant transformations since its independence in 1991 and the reforms of the New Uzbekistan concept by the Prezident Shavkat Mirziyoev in recent years. The nation is home to a young and vibrant population, with adolescents comprising a significant portion of its demographic structure. While Uzbek is the state language, Russian also plays a crucial role in public communication. However, in the wave of globalization, English is increasingly seen not just as a subject in school curriculums but as a key to unlocking international opportunities.

This article explores how English language acquisition can serve as a tool for intercultural dialogue and understanding among Uzbek adolescents. By embracing English, these young individuals are not merely learning to conjugate verbs or parse sentences; they are stepping into a broader conversational realm that transcends their immediate environment. This linguistic journey is about opening doors to cultural exchange, fostering mutual understanding, and preparing Uzbekistan's youth for a globalized future.

The Role of English in Global Communication

English has ascended as the dominant global lingua franca, an essential tool in international diplomacy, global business, and higher education. As noted by P.Rao [14], English facilitates communication across diverse linguistic backgrounds, enabling political, economic, and academic engagement on a global scale. It has become the preferred language for international conferences, scientific research, and multinational business operations, bridging people and ideas across continents [10, 14].

Statistics on English Language Learners Worldwide and in Uzbekistan

Globally, over 1.5 billion people are engaged in learning English, which underscores its pivotal role in global communication strategies [1]. In Uzbekistan, the push towards English proficiency is part of a broader educational reform, aiming to equip the next generation with the tools needed for international cooperation and economic advancement. The number of English learners in the country has been growing, with English being introduced at earlier stages in school curriculums and supported by governmental policies aimed at enhancing language education.

Region	Estimated English Learners
Global	Over 1.5 billion
Uzbekistan	Over 2 million (growing)

These statistics illustrate the expansive reach of English, not just as a tool for communication but as a gateway to socio-economic opportunities worldwide, particularly for the youth in nations like Uzbekistan.

Current English Language Education in Uzbekistan

Uzbekistan's educational system places significant emphasis on foreign language education, reflecting a national commitment to integrating with the global community. English, in particular, has gained prominence, viewed as crucial for the country's socio-economic development. This focus aligns with educational reforms aimed at enhancing linguistic capabilities to better prepare students for the demands of the global market [11].

The Uzbek government has launched various policies and initiatives to promote English language learning, recognizing its vital role in global communication and as a key to unlocking numerous opportunities on the international stage. These policies include integrating English more fully into the school curriculum from primary levels and investing in teacher training programs to improve the quality of English education [12]. Additionally, collaborations with foreign educational institutions have been encouraged to foster exchange programs and improve English proficiency among students and educators alike.

Despite these efforts, challenges persist in the widespread adoption and effective teaching of English. These include a shortage of qualified English language teachers, inadequate teaching materials, and a need for more modernized teaching methodologies that emphasize practical language use rather than rote learning [13]. However, these challenges also present opportunities for significant educational reform. For instance, enhancing teacher training, adopting more interactive and communicative teaching methods, and increasing access to English-language media and technology in classrooms could improve outcomes significantly.

The opportunities for reform and improvement in English language education in Uzbekistan are considerable. With continued government support and a focus on overcoming existing educational barriers, the potential to transform English language learning into a tool for global integration and cultural exchange is immense.

Intercultural Dialogue through English

Intercultural dialogue refers to open, respectful interactions between individuals and groups from different cultural backgrounds, aimed at fostering understanding, respect, and cooperation. J.Bloomfield [2] emphasizes that intercultural dialogue is essential for creating and sustaining peaceful coexistence and

mutual understanding in a globalized world. It allows for the exchange of ideas, traditions, and values, which is crucial in diverse societies [6].

English, as a global lingua franca, plays a pivotal role in facilitating intercultural dialogue. It serves as a common ground for individuals from varied linguistic backgrounds, enabling them to share experiences and insights, thus promoting a deeper understanding across cultures [9]. English helps in constructing a multicultural identity and fosters a sense of global citizenship, as it provides the linguistic tools necessary for intercultural communication.

Several programs have been initiated to harness the power of English in fostering intercultural dialogue among Uzbek adolescents:

Program	Description	Impact
English Access Microscholarship Program	Provides English language skills to talented 14-18-year-olds from economically disadvantaged sectors.	Enhances career opportunities and cultural exchange.
Youth Leadership Programs	Engages students in workshops that improve leadership and communication skills in English.	Develops global leadership capabilities.
Online Intercultural Exchange	Connects Uzbek students with peers worldwide through virtual classrooms.	Promotes mutual understanding and respect.

These programs demonstrate the use of English as a tool to bridge cultural divides and enhance global dialogue, equipping Uzbek youth with the skills necessary to navigate and contribute to a diverse world.

Benefits of English Proficiency for Uzbek Youth

English proficiency opens up a world of opportunities for Uzbek youth in both educational and professional arenas. As global interaction becomes increasingly essential across all sectors, English serves as a critical tool for accessing higher education opportunities abroad and succeeding in globally connected careers. Research indicates that English skills are highly correlated with better job prospects and higher earnings, reflecting the demand for bilingual or multilingual employees in the global market [3].

English acts as a key to unlocking vast resources of knowledge and entertainment worldwide. Mastery of English allows Uzbek youth to engage directly with global media, literature, and online resources, broadening their perspectives and understanding of the world. This access is invaluable for personal development and informed global citizenship [13].

One poignant example involves a young student from Tashkent, identified as “Student A” in the educational research by D.Isroilova [7]. Student A participated in an international exchange program facilitated by his proficiency in English, which significantly impacted his cultural awareness and professional aspirations. Post-exchange, he has actively participated in community-building projects in Uzbekistan, leveraging his improved intercultural communication skills to foster local development.

Another case is “Student B” from Samarkand, who utilized her English skills to secure a scholarship for graduate studies in Europe. Her story, highlighted in research by K.Haydarova [4], showcases the transformative power of English in enabling educational mobility and exposing students to diverse educational systems and cultural experiences.

These narratives underscore the transformative impact that English language skills can have on the lives of Uzbek youth, empowering them to participate more fully in the global community and to harness opportunities that were previously out of reach.

Strategies to Enhance English Learning for Intercultural Dialogue

Implementing innovative teaching methods that emphasize conversational skills and cultural exchanges is crucial for enhancing English learning. Role play and real-life simulations provide practical contexts where learners can apply language skills in culturally relevant scenarios, enhancing both linguistic proficiency and cultural understanding [8]. Furthermore, integrating project-based learning that involves collaborative tasks related to real-world cultural issues can deepen students’ engagement and foster a practical understanding of diverse perspectives [5].

Technology and media play a pivotal role in modern language education, providing immersive and interactive environments that can accelerate learning. Online platforms and digital tools offer vast resources for authentic language exposure, such as videos, podcasts, and articles from various cultures. Additionally, virtual exchange programs can connect learners with peers in English-speaking countries, facilitating real-time cultural exchange and language practice [9].

Establishing partnerships between educational institutions in Uzbekistan and those in English-speaking countries can significantly enhance English learning. These partnerships can facilitate student and teacher exchanges, joint research projects, and shared curriculum development that incorporate intercultural dialogue components. Such collaborations not only improve English skills but also provide direct insights into the cultural nuances and communication styles of different countries, which is essential for effective intercultural communication [15].

These strategies collectively contribute to a more dynamic and effective approach to English education, preparing learners not only to use the language proficiently but to engage meaningfully in intercultural dialogues.

Conclusion

The role of English as a gateway to international dialogue and understanding cannot be overstated. As we have explored, proficiency in English offers Uzbek youth unparalleled opportunities for educational and career advancement, access to global cultures, and participation in a connected world. The language serves as a critical tool, enabling individuals from diverse backgrounds to share knowledge, ideas, and cultural insights, thereby fostering mutual understanding and cooperation on a global scale.

To harness the full potential of English education, it is imperative that educators, policymakers, and communities invest in and support robust English language programs. This involves adopting innovative teaching methods that emphasize practical communication skills and cultural exchange, integrating advanced technology and media into the learning process, and fostering international partnerships. These steps will not only enhance the efficacy of English education but also enrich the learning experience by providing real-world contexts and exposure.

Looking forward, the vision for English in Uzbekistan is one of opening doors to global opportunities and dialogue. As more young Uzbeks become proficient in English, they join a global community equipped not only with the language skills necessary for communication but also with the cultural competencies that promote deeper international understanding and collaboration. The future of English education in Uzbekistan is not just about mastering a foreign language; it's about preparing a generation of global citizens who are ready to engage, innovate, and lead in an interconnected world.

By championing English education, we are setting the stage for a future where Uzbek youth are active participants in global discussions, contributing their unique perspectives and enriching the global tapestry of ideas. This commitment to English education will ensure that Uzbekistan's youth are not only heard but also understood on the world stage, driving forward a more inclusive and collaborative global community.

REFERENCES

1. Alfarhan, I. (2016). *English as a global language and the effects on culture and identity*. American Research Journal of English and Literature. [Link to the article](#)
2. Bloomfield, J. (2007). *Intercultural dialogue: Creating the new*. [Link to the article](#)

3. Djuraeva G.N. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining ijtimoiy madaniy kompetensiyalarini takomillashtirish. Ped. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2022.
4. Haydarova K.D. O'zbek, rus va ingliz tillarida meva-sabzavot hamda poliz ekinlari nomlarining lingvokulturologik xususiyatlari. Fil. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Termiz, 2023.
5. Heggernes, S.L. (2019). Opening a dialogic space: Intercultural learning through picturebooks. [Link to the article](#)
6. Holmes, P. (2014). *Intercultural dialogue: challenges to theory, practice and research*. Language and Intercultural Communication. [Link to the article](#)
7. Isroilova D.M. Muhandis-talabalarni chet tili kasbiy muloqotiga o'qitishda madaniyatlararo kompetensiyani rivojlantirish" (ingliz tili, magistratura). Ped. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Andijon, 2020.
8. Léon-Henri, D.D.P., & Jain, B. (2017). Role play: A practical way to teach intercultural communication. [Link to the article](#)
9. Manara, C. (2012). *Intercultural dialogue and English language teaching: Indonesian teacher educators' narratives of professional learning*. [Link to the thesis](#)
10. Melitz, J. (2016). *The Palgrave handbook of economics and language*. [Link to the chapter](#)
11. Menlimuratova E.A. Ingliz tilini o'rganish jarayonida talabalarda madaniyatlararo munosabatlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Ped. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Chirchiq, 2022.
12. Narshabaeva A.Y. Ingliz tilini o'rganish jarayonida talabalarda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini takomillashtirishning pedagogik asoslari. Ped. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Nukus, 2022.
13. Omanov P.X. Ingliz tilini o'qitishda talabalar ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini autentik videomateriallar vositasida rivojlantirish. Ped. fan. bo'yicha falsafa dok. (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2021.
14. Rao, P. S. (2019). *The role of English as a global language*. Research Journal of English. [Link to the article](#)
15. Savignon, S.J., & Sysoyev, P.V. (2002). Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. The Modern Language Journal. [Link to the article](#)

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH OF STRESS ELIMINATION IN THE PROCESS OF READING COMPREHENSION IN FUTURE GERMAN LANGUAGE TEACHERS

Furqat Mirvaliyev

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

furqat.mirvaliyev@mail.ru

NAMDCHTI, nemis tili kafedrası Prof. PhD. A.Tursunov taqrizi asosida

ABSTRACT

This article describes scientifically based methodical recommendations for future German language teachers' reading comprehension and stress relief in the process of reading and understanding, as well as time distribution, advantages of visual materials and types of texts in lesson organization.

Keywords: linguistic action, division of texts into types, process, text content, reading comprehension, result, didactic, organization.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СНЯТИЯ СТРЕССА В ПРОЦЕССЕ ПОНИМАНИЯ ЧТЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

АННОТАЦИЯ

В данной статье описаны научно обоснованные методические рекомендации для будущих учителей немецкого языка по пониманию прочитанного и снятию напряжения в процессе чтения и понимания, а также распределение времени, преимущества наглядных материалов и типов текстов в организации урока.

Ключевые слова: языковое действие, деление текстов на виды, процесс, содержание текста, понимание прочитанного, результат, дидактика, организация.

BO'LAJAK NEMIS TILI O'QITUVCHILARIDA O'QIB TUSHUNISH JARAYONIDA STRESNI BARTARAF ETISHNING ILMIY VA METODIK TADQIQI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bo'lajak nemis tili o'qituvchilariga o'qib tushunishga oid ilmiy asoslangan metodik tavsiyalar va ularning o'qib tushunish jarayonidagi streslarni bartaraf etish hamda dars tashkillashtirishdagi vaqt taqsimoti, ko'rgazmali materiallarni afzalliklari va matn turlari haqida bayon qilinadi.

Kalit so'zlari: lingvistik harakat, matnlarni turlarga bo'linishi, jarayon, matn ma'zmuni, o'qib tushunish, natija, didaktik, tashkil etish.

Kirish. Hozirgi zamonaviy chet tili darslarini asosiy maqsadi, bu darsda o'quvchilarni imkon qadar tezroq so'zamollika va lingvistik harakatlarga keltirishdan iborat desak mubolag'a bo'lmaydi. Gap o'qib tushunish haqida borarkan, aslida o'qib tushunishga oid jarayon darslikdagi yoki boshqa bir materialdagi kontekst bilan birga hamohang bo'lmog'i lozim va o'qib tushunish mobaynida ushbu matnlarni tez suratda o'qish va matnlarga turli xil belgilar qo'yish tavsiya etilmaydi.

Ko'plab didaktik tilshunos olimlarning fikriga ko'ra, o'quvchilarni o'qib tushunish jarayoniga avvaldan tayyorlab borish, bu natijaga erishishning eng samarali yo'lidir va yana ular shuni taakidlashadiki, o'yin asosida tashkil etilgan uzunroq autentik matnlar o'quvchilar uchun qiziqarli va ularni darsdagi streslarini yengishga yordam bera olishiga asosiy sabab bo'la oladi. Bundan kelib chiqib, ushbu jarayon o'quvchilarga matnlardagi alohida so'zlarga emas, balki kontekstga asosiy e'tiborni qaratishga yordam beradi va matnni umumiy ma'nosini tushunilganiligi sabab o'qish jarayonidagi stres yengillashadi, natijada bu usul o'quvchiga lug'atdan kamoroq foydalanish imkonini ham bera oladi [1; 26].

- Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review) O'qib tushunishdagi muammolarni bartaraf etish uchun umumiy yechimlar mavjud. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar o'quvchi o'qishi mobaynida umuman xech qanday matn bilan ishlamagan bo'lsa, unda doimo o'qib tushunishda muoammolar bo'laveradi. Bundan ko'rinib turibdiki, oqishga tayyorgarlik bosqichini imkon qadar ertaroq boshlash lozim. Michaela Brintzer, Hans Yurgen Hantshel, Sandra Kroemer, Monika Myuller-Frorath, Lourdes Roslarning "Basiswissen Didaktik Deutsch als Fremd und Zweitsprache" (Didaktikaga oid boshlang'ich bilim, nemis tili chet tili va ikkinchi til sifatida o'qitish) nomli kitobida o'qib tushunishdagi stresni aniqlash va unga yechim sifatida asosan shu fikrni alohida ta'kidlab o'tishgan [7].

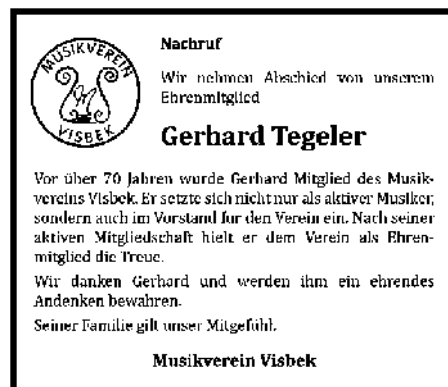
-Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology) Michaela Brintzer, Hans Yurgen Hantshel, Sandra Kroemer, Monika Myuller-Frorath, Lourdes Roslarning fikrlariga va tadqiqotlariga ko'ra darsda o'qituvchi vaqtni to'g'ri taqsimlashga alohida e'tibor berishi lozim. Shuning uchun ular shuni maslahat berishadiki, darsni har doim qo'shimcha materiallar bilan birgalikda mazmunli tashkil etishga harakat

qilinishi va uni davomiyligini ta'minlanishini unutmazlik kerakligini va yana quyidagi tavsiyaga amal qilishni kerakligini ketirib o'tishadi. Masalan, ularning taabiriga ko'ra, darsni darrovda matn o'qitishdan boshlamang, (Kitobingizni 45 chi saxifasini oching va o'qing qabilida), aksincha buning o'rniga ko'rgazmali vositalardan foydalanishdan boshlang, jumladan:

- Rasmlar
- Ko'rgazmali materiallar
- Mimik harakatlar
- Mavzuga oid qiziqarli savol javoblar [7; 30]

-Tahlil va natijalar (Analysis and results). Bugungi kunda darslarni tashkillashtirish va dars jarayonida vaqt taqsimotiga e'tibor berish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ba'zan o'qituvchi dars vaqtni to'g'ri taqsimlay olmasligi mumkin bunga sabab, vaqt yetishmasligi va biroz shoshilinch vaziyatdir. U darsni tez suratda olib borishga va o'z vaqtida tugatishim kerak degan maqsadda bo'ladi, ammo ba'zi holatlarda o'quvchilar darsda to'liq ma'lumotga ega bo'la olmasliklar va erishilgan bilimlarini tez esdan chiqarishlari mumkin. Bundan tashqari ko'rgazmali materiallardan foydalanishning afzalliklariga toxtalib o'tish lozim. Darslarda aynan matnga mos keladigan rasmi va boshqa texnologik vositalar o'quvchilarni fundamental bilimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. O'qituvchilar matnlar bilan ishlashda shuni alohida inobatga olishlari ham kerakki, dars mobaynida yangi so'zlarni tarjima qilishda o'quvchilarda baribir qiyngarchilik bo'ladi, shunga qaramasdan o'qituvchi ular bilan yangi so'zlarni rivojlantirishda doimo birga ishlashi joiz. Buning uchun o'qituvchi turli xil plakatlar va asosatsiyagrammalardan foydalangan holda amalga oshirishi mumkin. Matndagi turli xil tasvirli kombinatsiyalar ham matn mazmuni o'quvchilar uchun oson tushunish imkoniyatini beradi va yangi so'zlarni davomiy eslab qolishishi uchun yordam bera oladi.

Keyingi o'rinda, o'qituvchi dars jarayonida matnni to'g'ri tanlashi bu juda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'qituvchi xar qanday matn turini ajrata olish malakasiga ega bo'lishi talab qilinadi. Masalan: xat, gazeta maqolasi, xabarnoma, retsept yoki reklamaga oid matnlarni. Ammo, ba'zi bir tajribaga ega bo'lgan o'quvchilar chet tilidagi matnlarni tushunmasalarda uni bir o'qishda tushunishga xarakat qilishadi. Masalan, quyidagi keltirilgan matnlar bunga misol bo'la oladi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, matn mazmuni ham dars jarayonidagi muhitga o'z ta'sirini o'tkazadi albatda va uning mazmun va mohiyatni oson tushunish bilan birgalikda u keyingi o'qitish jarayoniga yo'l ochishga xizmat qiladi. Misol tariqasida oladigan bo'lsak, agar siz biron bir xatni o'qiyotgan bo'lsangiz, siz demak xatdan reklama va boshqa bir taomnoma retsepi xaqida ma'lumot kutmaysiz. Yana bir asosiy jihatlardan biri, agar o'quvchilar asosiy e'tiborini matnning mazmuniga qaratgan bo'lsa, natijada ular yangi so'zlarni topishga va o'zlarini farazlarini oshirishga astoydil xarakat qilishadi.

REFERENCES

1. Juergen Koppenstaeiner „Literatur im DaF Unterricht“. (2001).
2. EHLERS, Swantje: The role of literature in the subject German, (2010).
3. Furkat Mirvaliyev Shukhratovich. (2023). The Role of Literary Texts in Teaching Foreign Languages. Texas Journal of Philology, Culture and History, 14, 10–13.
4. EWERT, Michael (2010). Literary canon and questions of communicating literature.
5. KRUMM, Hans-Jürgen, Christian FANDRYCH, Britta HUFSEISEN and Claudia RIEMER (eds.). German as a foreign and second language. An international handbook. volume 2 Berlin, New York: de Gruyter. pp. 1555–1565.
6. HUMBOLDT, Wilhelm von (1985). About the language. Selected writings. Munich: German paperback publisher.
7. Michaela Brintzer, Hans Yurgen Hantshel, Sandra Kroemer, Monika Myuller-Frorath, Lourdes Ros „Basiswissen Didaktik Deutsch als Fremd und Zweitsprache“ 2019

NEMIS TILI FANIDA YOZMA NUTQ

Mohiraxon Usmonxodjayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Turizm fakulteti, Nemis tili kafedrası, o'qituvchi
E-mail: moxira1929@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada yozma nutq faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Chet tilini o'qitishga zamonaviy yondashuvlar taqdim etiladi. Yozma nutq, ta'limning hozirgi bosqichida barcha ko'rib chiqilganlarning muvozanatli kombinatsiyasi degan xulosaga keladi. Boshlang'ich sinf darsliklarida beriladigan mashqlar va ular asosida tuzilgan bog'liqli topshiriqlar ustida so'z yuritildi. Yozma nutq va yozuvning farqli tomonlari ochib berildi.

Kalit so'zlar: yozuv, yozma nutq, rag'batlantiruvchi, analitik-sintetik, ijro etuvchi, alifbo, grafik, imlo;

LEARNING TO WRITE IN THE LESSONS OF THE GERMAN LANGUAGE

ABSTRACT:

The article analyzes the specific features of written speech activity. Modern approaches to teaching a foreign language are presented. It is concluded that written speech is a balanced combination of everything considered at the present stage of education. The exercises given in the textbooks for elementary school and related tasks based on them were discussed. Differences between written speech and writing are revealed.

Keywords: writing, written speech, motivational, analytical-synthetic, executive, alphabetic, graphic, spelling;

Zamonaviy nemis tilini o'rgatish metodikasida "yozma nutq", "yozuv" tushunchalari farqlanadi. Bizga ma'lumki, kommunikasiya og'zaki va yozma nutqlardan iborat. Og'zaki nutqda kommunikasiya tinglab tushunish, gapirish orqali oshadi, shu bilan birga, yozma nutq orqali ham kommunikasiya amalga oshadi. Yozma nutqning komponentiga o'qish va yozuv kiradi. Yozuv – yozma nutqning ajralmas komponentidir.

Yozma nutq deganda fikrni yozma shaklda ifodalashga qaratilgan nutq faoliyatining nisbatan mustaqil turi tushuniladi. Bu murakkab ijodiy faoliyat sifatida qaraladi. Yozma nutq fikrni shakllantirish usullaridan biridir.

Yozuv faqat nutq faoliyatining boshqa turlarini o'rgatish vositasi bo'lib, o'quvchilarga dastur tili materialini yaxshiroq o'zlashtirishga imkon beradi, shuningdek, o'quvchilarning nutq qobiliyatlari va qobiliyatlarini shakllantirishni nazorat qilish vositasidir. Shu bilan birga, zamonaviy jamiyatda yozma aloqa shakli muhim kommunikativ funksiyani bajaradi. Shu bois, hozirgi vaqtda yozishga, o'quvchilarga o'z fikrini yozma shaklda ifodalashga o'rgatishga munosabat keskin o'zgarib, chet tilini o'qitish samaradorligini oshirishda qaysidir ma'noda yozish zaxirasi sifatida qarala boshlandi.

“Yozuv” atamasi yozma nutqqa qaraganda kengroq tushuncha bo'lib, u yozishni ham, yozma nutqni ham o'z ichiga olishi mumkin.

Yozish, nutq kabi, uch qismli tuzilish bilan tavsiflanadi:

1. Rag'batlantiruvchi (motivatsion);
2. Analitik-sintetik;
3. Ijro etuvchi.

Rag'batlantiruvchi (motivatsion) qismida ehtiyoj, muloqotga kirishish, biror narsani yozma ravishda yetkazish, ba'zi ma'lumotlarni taqdim etish istagi sifatida harakat qiladigan motiv paydo bo'ladi, ya'ni yozuvchining nutq uchun g'oyasi bor.

Analitik-sintetik qismda gapning o'zi shakllanadi: matn tuzish uchun zarur bo'lgan so'zlarni tanlash, gaplarni taqsimlash va gaplar orasidagi bog'lanishlarni aniqlash.

Yozma nutqning ijro etuvchi qismi grafik belgilar - yozma matn yordamida fiksatsiyada amalga oshiriladi.

Yozish metodikasi – lingvistik va nutq materialini yaxshiroq eslab qolish uchun hamda og'zaki nutq va o'qishni o'zlashtirishda yordamchi sifatida o'quvchilar tomonidan chet tilining grafik va imlo tizimlarini o'zlashtirish obyektidir. Yozma nutqning asosi og'zaki nutqdir, ular bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Ikkala holatda ham, insonlar bir-biriga yetkazgan xabarni tushunish jarayoni sodir bo'ladi.

Nemis tili yozish texnikasini o'rganish alifbo, grafik, imlo va tinish belgilarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Yozma chet tili nutqini o'rgatish vositasi, yozma nutqni rivojlantirishning boshlang'ich bosqichidir.

Boshlang'ich bosqichda nemis tilida alifbo harflarini yozish, nutq tovushlarini, grafik belgilarni, harf birikmalarini mustahkam yod olib va shakllantirish hamda rivojlantirish uchun zarur bo'lgan o'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradigan so'zlar, iboralar va jumalarning to'g'ri yozilishini o'rganish maqsadga

muvofigdir. Dastlabki bosqichda o'quvchilarning keyingi bosqichlarda yozishdan foydalanishini ta'minlash uchun grafik va imlo ko'nikmalarining mustahkam poydevori yaratilishi kerak.

Boshlang'ich bosqichda o'qitishning asosiy vazifasi o'quvchilarini nemis tili alifbosi bilan tanishtirish, yozishni mashq qilish, og'zaki ishlab chiqilgan so'zlarning imlosini o'zlashtirish, nemis tilida gaplar yozish orqali o'rganilgan yozish texnikasi (ya'ni, grafik va imlo ko'nikmalarini shakllantirish) asoslarini yaratishdir. Boshlang'ich ta'lim o'quvchilarni nemis alifbosini yozish bilan tanishtirar ekan, o'qituvchi doskada uning qanday yozilishini ko'rsatishi yoki maxsus qo'llanmadan foydalanishi kerak, u yerda qo'l qanday ketma-ketlikda va qaysi yo'nalishda harakatlanishi kerakligini ko'rsatadigan strelkalar va nuqtalar bilan batafsil ko'rsatilgan harfning tasviri to'g'ri bo'lishi kerak.

Nemis tilini o'rgatishda o'quvchilar og'zaki nutq va o'qish malakalarini rivojlantirish va takomillashtirish uchun zarur bo'lgan uning leksik va grammatik materialini o'zlashtirishlariga yordam beradigan darajada yozishni o'zlashtirishlari kerak.

Yozish o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni ham rivojlantiradi:

- 1) alifbo harflarini yozish;
- 2) nutq tovushlarini imlo belgilariga tarjima qilish: harflar va harf birikmalari;
- 3) so'z va gap birikmalarining so'zlarning orfografik jihatdan to'g'ri yozilishi;
- 4) og'zaki nutq va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish va takomillashtirish uchun zarur bo'lgan o'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradigan turli mashqlarni yozma ravishda bajarish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun nemis tilidan "Deutsch macht Spass" o'quv metodik majmuasi o'qish, yozuv, tinglab-tushunish va gapirish kabi nutq faoliyatlari asosida nemis tilini o'rgatishga mo'ljallangandir.

Avvalo, biz quyidagi uslubiy xususiyatni ta'kidlaymiz: o'rta maktabda nemis tilini o'rganishdan farqli o'laroq (og'zaki va yozma nutqni o'rgatish parallel ravishda amalga oshiriladi), o'zbek tili alifbosi bilan tanishganidan so'ng amalga oshiriladi. Nemis harflarini o'zbek harflari bilan og'zaki qiyosiy tahlil qilish ham amalga oshiriladi: O'zbek tilida shunga o'xshash harf bormi? (Ha, masalan, o'zbek va nemis E, O, A, I va juda ham ko'p imlolari o'xshash).

Ish daftarchasi alifbo prinsipi asosida qurilgan, ammo u takrorlashga bag'ishlangan sahifalarni ham o'z ichiga oladi, bu yerda vazifalar so'zlarning ma'nolarini va ularning imlosini eslab qolishga yordam beradi. E'tibor bering, alifboda ham, ish kitobida ham so'zlar boshlang'ich shaklda (otlar, sifatlar, raqamlar)

taqdim etiladi. Bitta harf yozish ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha ishlarni bir necha bosqichlarga bo'lish mumkin:

1. Harf elementlari bilan vizual tanishish va og'zaki tahlil qilish, o'zbek grafik tizimi bilan taqqoslash.
2. Harflarni yozish:
 - bosh harf yozish (1 qator);
 - kichik harf yozish (1 qator);
 - bosh va kichik harflarni almashib yozish (1 qator).
3. Kichik yoshdagi o'quvchilarda nozik vosita ko'nikmalari yaxshi rivojlanmagan, shuning uchun "Harflarga mos rasmlarni toping" topshirig'i o'qish malakasini mustahkamlashdan tashqari, nutqda ko'rsatilgan leksik birliklardan foydalaniladi.

Ikkinchi sinfda yozish malakalarini rivojlantirishga qaratilgan asosiy vazifalar jumlar va matnlarni nusxalashdir. O'quvchilarda bu ko'nikmalarning barchasi shakllantirilgandan so'ng, o'qituvchining yozishdan tilni o'rganish vositasi, nutq va o'qishni o'zlashtirishda yordamchi sifatida foydalanishi osonroq bo'ladi. O'quvchilar hech qanday qiyinchiliksiz tushib qoldirilgan harflarni yoza oladilar.

Uchinchi va to'rtinchi sinflarda matnning semantik qismlarini nomlash, matnga savollar yozish, savollarga yozma javob berish, rasm chizish xabar rejasini tuzing kabi vazifalarni va muhim o'qitish funksiyasini o'qilgan matn bilan bog'liq yozma ish bajaradi. Yozishdan foydalanish matnni yaxshiroq tushunishga va fikrlarni shakllantirishga yordam beradi. O'qish bilan bog'liq holda quyidagi yozma topshiriqlardan foydalaniladi:

- Muallifning asosiy fikrlarini ifodalovchi jummalarni yozing va keyin ularni faqat tushuntiradigan so'zlarni kesib tashlang. Olingan qisqartirilgan gaplarni yozing. Matnni faqat uning asosiy mazmunini bildiradigan jummalarni yozib, qisqartiring.
- Matn mazmunini uch-besh gapda ayting.
- Sizga eng yoqqan jummalarni yozing (badiiy matn).
- O'zingiz uchun yangi ma'lumotlarni o'rgangan jummalarni yozing.

Bundan ko'rinib turibdiki, nemis tilida yozish ko'nikmalarini o'rganishning dastlabki bosqichida shakllantirish usuli kichik yoshdagi o'quvchilarning psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda qurilgan va boshlang'ich sinflarda yozishni shakllantirish usuliga asoslanadi. Vazifalarning aksariyati o'yin xarakteriga ega bo'lib, bu chet tiliga qiziqish uyg'otadi va materialni o'zlashtirish samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

(References)

1. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi (Foreign language teaching methodology): Darslik. - Toshkent: O'qituvchi, 2012.
2. Deutsch macht Spass+Arbeitsbuch: Darslik. Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.
3. Kast, B. Fertigkeit Schreiben / B. Kast. – München : Klett–Langenscheidt, 2003.
4. Funk, H. Aufgaben, Übungen, Interaktion / H. Funk [u. a.]. –München: Klett–Langenscheidt, 2014.
5. Рогова Г.В. Методика обучения иностранному языку в средней школе. – М.: Просвещение, 1991 г.
6. Hoshimov O'., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi: Qo'llanma.-Toshkent: Sharq, 2003.

FORMATION OF PROFESSIONAL LEXICAL COMPETENCE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS OF THE TOURISM DIRECTION

Zera Ismetovna Shabidinova

Teacher the Department of German Language, CSPU
z.shabidinova@cspi.uz

ABSTRACT

This thesis examines the concept of "professional vocabulary" in a broader sense, close to the concept of "specialty language". This is quite rational, since future specialists will encounter in their professional activities not only professionalism, but also highly specialized and general scientific terms, commonly used lexical units, phraseological units.

Keywords: Professional lexical competence, tourism, vocabulary, common vocabulary, competence, pedagogy, methodology, speech activity, professionalism, competence.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НАПРАВЛЕНИЯ ТУРИЗМА

Зера Исметовна Шабидинова

преподаватель ЧГПУ кафедры немецкого языка
z.shabidinova@cspi.uz

АННОТАЦИЯ

В данном тезисе рассматривается понятие «профессиональная лексика» в более широком смысле, приближенном к понятию «язык специальности». Это вполне рационально, так как будущие специалисты столкнутся в своей профессиональной деятельности не только с профессионализмами, но и с узкоспециальными и общенаучными терминами, общеупотребительными лексическими единицами, фразеологизмами.

Ключевые слова: Профессиональная лексическая компетенция, туризм, лексика, общеупотребительная лексика, компетенция, педагогика, методика, речевая деятельность, профессионализмы, компетенция.

Принципы современной системы высшего образования предполагают такую организацию учебного процесса, при которой у студентов будет сформирован целый набор базовых компетенций, носящих общекультурный и профессиональный характер. Эти базовые компетенции призваны сыграть ключевую роль в соответствующих областях профессиональной деятельности будущих специалистов. Квалификационные требования, предъявляемые при изучении иностранного языка студентами направления Туризма, предполагают овладение всеми видами речевой деятельности: чтением, говорением, аудированием и письмом — как в профессиональной деятельности, так и в повседневно- бытовой. Современные условия ставят перед студентами задачу формирования иноязычной речевой деятельности на основе профессиональной лексики, что невозможно без владения этой самой профессиональной лексикой иностранного языка. Таким образом, формирование именно лексической компетенции становится ключевой задачей преподавателя на практических занятиях по иностранному языку у студентов направления Туризма.

«Профессиональная лексическая компетенция» представляет собой интегрированное понятие, выражающее способность применять соответствующую лексику, сформированные на ее основе навыки и умения, когнитивно-речевой опыт в различных ситуациях, связанных с будущей профессиональной деятельностью студентов. Овладение профессиональной лексической компетенцией, на наш взгляд, предполагает овладение языком специальности. Более того, обучение иностранному языку студентов направления Туризма, прежде всего, построено на работе с текстами. И большинство этих текстов, что вполне логично и рационально, имеют общеупотребительную и узкоспециальную лексику. Общеупотребительную лексику составляют слова, использование которых не ограничено ни территорией распространения, ни родом деятельности людей. Она составляет основу лексического состава любого языка. В понятие «общеупотребительная лексика» входят названия явлений, понятий, предметов из разных областей жизни социума: бытовой, культурной, экономической, политической. Общеупотребительная лексика понятна и доступна каждому носителю языка, используется без ограничения в самых различных областях.

Общеупотребительная лексика, как правило, уже изучена студентами на предыдущих этапах обучения на удовлетворительном уровне- в школах или в лицеях, и, за редким исключением, не требует долгой дополнительной работы на практических занятиях. Узкоспециальная терминология призвана отражать общую специфику сферы деятельности или труда, предполагающую наличие

таких составляющих, как самостоятельная область (даже в случае интегративных свойств этой области), объект и субъект деятельности, продукт деятельности. Узкоспециальная терминология используется для каждой отрасли Туризма.

Узкоспециальные термины, в основном, представляют собой заимствования из разных языков, и самыми распространенными способами перевода этой лексики являются транслитерация и калькирование, что образует «международность» узкоспециальной научной терминологии и упрощает восприятие студентами текстов на иностранном языке. Узкоспециальные термины так же, как и общеупотребительная лексика, достаточно легко осваивается студентами «благодаря конкретности их значений и возможности установления в сознании студентов множества ассоциаций». Освоение профессионализмов тоже должно стать составной частью лексической компетенции будущего специалиста. Профессионализмы — это специальные слова, которые профессионалы используют в разговорном обиходе. Карпухина Н. М. определяет профессионализмы как «теневые обозначения», выступающие прослойкой между терминами и профессиональными жаргонами. Можно сказать, что профессионализмы представляют собой «неофициальные» названия специальных явлений и понятий профессии, создают так называемый профессиональный жаргон. На данный момент самым активно развивающимся «профессиональным» языком можно считать язык специалистов из сферы информационно-коммуникационных технологий, как самой динамично развивающейся области. Безусловно, большая доля профессионализмов будет освоена студентами, когда они приступят к практической профессиональной деятельности, в процессе работы и общения с опытными специалистами в сфере туризма. Это и есть когнитивно-речевой аспект, упомянутый нами ранее. Но начальное знакомство допустимо и даже необходимо уже в процессе обучения в вузе. Включение в подборку текстов профессиональных слов и выражений позволит будущему специалисту быстрее адаптироваться в профессиональной среде. Задача преподавателя иностранного языка при формировании лексической компетенции у студентов направления Туризма заключается в том, чтобы обучающиеся могли сформировать в своем сознании ресурс, представляющий собой особое сочетание знаний, навыков и опыта, которое позволит будущим специалистам использовать его как фундамент для дальнейшего овладения и оперирования профессиональной лексикой языка специальности с учетом всех разновидностей лексических пластов.

REFERENCES:

1. Стародубцева О. Г. Лексическая компетенция как языковая основа профессионально-коммуникативной компетенции студентов неязыкового вуза. Бюллетень сибирской медицины, том 12, № 3, с.128
2. Евдокимова М. Г. Проблема использования компьютерных языковых игр в работе над рецептивной лексикой (англ.яз., неяз.вуз): автореферат дисс.канд.пед.наук. –М., 1992–25с, с.
3. Карпухина Н. М. Лексико-семантические процессы в русской терминологии товарно-денежного обращения: дисс.д-ра фил.наук. –М.-2007–393с.
4. Шабидинова, З. И. (2021). Особенности дистанционного обучения иностранным языкам. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 2), 460-465.
5. Shabidinova, Z. (2022). DIE JUGENDSPRACHE IST EIN LINGUISTISCHES PHÄNOMEN. Academic research in educational sciences, 3(11), 454-460.
6. Shabidinova, Z. I. (2023). GENETIC ANALYSIS OF NEOSEMANTISM OF GERMAN YOUTH. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 4(03), 264-270.
7. Шабидинова, З. И. (2022). МОЛОДЕЖНЫЙ ЯЗЫК И УПАДОК ЯЗЫКА. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 10, 446-448.
8. Зера Шабидинова (2023). ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО МОЛОДЁЖНОГО СЛЕНГА. "Til va adabiyot – Преподавание языка и литературе – Language and literature teaching", 6, 141-142

OBRAZLI VOSITALARNING TILSHUNOSLIKDA O'RGANILISHI VA KLASSIFIKATSIYASI

Dildora Abdinabiyevna Raxmanova

O'zbekiston Milliy Universiteti tayanch doktoranti

Email: raxmanova_d@nuu.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada obrazli vositalarning turlari hisoblanmish metafora, epitet, perifraza va metonimiyaga lingvistik nuqtai nazardan berilgan tavsif ifodalangan bo'lib, ularning badiiy asardagi vazifalari, o'ziga xos xususiyatlari, badiiy matnda ifodalanishi, qo'llanilish sohasiga ko'ra turlari haqida ma'lumot keltirilgan. Badiiy tasviriyl vositalarning o'zaro bir- biridan farqli jihatlari va ularning dunyo tilshunos olimlari tomonidan o'rganilganligi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: metafora, metonimiya, troplar, tasviriyl ifoda, perifraza, epitet, stilistika, ma'no ko'chish.

STUDY AND CLASSIFICATION OF FIGURATIVE MEANS IN LINGUISTICS

Raxmanova Dildora Abdinabiyevna

PhD student of the National University of Uzbekistan

Email: raxmanova_d@nuu.uz

ABSTRACT

This article describes metaphors, epithets, periphrasis, and metonymy, which are types of figurative tools, from a linguistic point of view, their functions in an artistic work, their characteristics, their expression in an artistic text, and information about their types according to the field of application. given. Information is provided on the different aspects of artistic visual media and their study by world linguists.

Keywords: metaphor, metonymy, tropes, figurative expression, periphrasis, epithet, stylistics, transfer of meaning.

Bizga ma'lumki, tilshunoslik sohasida obrazli vositalar ko'pgina tilshunos olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Obrazli vositalar o'zi nima? Obrazli vositalarning qanday turlari bor va ularning tilshunoslikdagi vazifasi nimalardan iborat? Obrazli vositalar troplar ham deb atalib, nutqning ifodaviyligi va ta'sirchanligini oshirish maqsadida so'z va iboralarning ko'chma ma'noda qo'llanishi, ma'no ko'chishidir, ya'ni biror bir hodisa yoki predmetning nomi boshqa bir predmetning vazifaviyl,

shakliy jihatdan o'xshashligi ta'sirida ma'no ko'chishini anglatadi. Ularning ko'p tarqalgan turlari: istiora (metafora), metonimiya, sinekdoxa, majoz (allegoriya), kinoya, sifatlash (vasf, epitet), kichraytirish (litota), mubolag'a (giperbola), jonlantirish, perifraza va boshqalar "Trop" termini dastlab yunon faylasufi Aristotel tomonidan ayrim troplarni, xususan, metaforani o'rganish jarayonida sillogizm shaklini ifodalash maqsadida qo'llangan. (mil. av. 4-asr) Germanistika sohasi vakillari E.G. Rizel va E. Shendels obrazli vositalarni quyidagi turlarga ajratganlar: a) metafora: sof metafora, allegoriya, jonlantirish, simvol, dinesteziya;

b) metonimiya: sinekdoxa, parsprototo; c) epitet: tautologik epitet, izohlovchi epitet, oddiy epitet, murakkab epitetlar; d) perifraza: ironiya va litota; e) o'xshatish.[1,302]

Georg Lakoff AQShda tug'ilganiga qaramasdan nemis tili lingvistikasiga o'z hissasini qo'shgan. U kognitiv lingvistikada salmoqli ishlar qilgan. Georg Lakoff, kognitiv tilshunoslik sohasida mashhur bo'lgan amerikalik tilshunosdir. U o'zining "Konseptual metaforalar" teoriyasi bilan mashhur bo'lgan. Uning bu mavzuda qilgan ishlari, insonlar qanday g'oyalarini aniq qilish, til va fikrlar orasidagi aloqani tushuntirish va insonlar orasidagi tafsilotlarining tahlili va o'rganishga yo'naltirilgan. U xususiyatlar, odamlar, obyektlar va qarashlar orasidagi aloqalar haqida tadqiqotlar olib boradi. Yana bir tilshunos olim Klaus-Uwe Panther, linguistikada o'zining ko'plab ilmiy manbalarini taqdim etgan. Uning ilmiy yozma taqdimotlarining bir qismini quyidagi ko'rinishda ko'rsatish mumkin:

1. "Rethinking Metonymy: What Is Meant By 'Cognitive'": Bu ilmiy manba da Panther, metonimiya (ma'noga yaqinroq obyekt yoki narsalar) kabi ko'plab lingvistik konseptlarning kognitiv aspektda o'rganadi.

2. "Metonymy and Pragmatic Inferencing": Bu maqolada Panther, metonimiyaning pragmatik jihatlari va metonimik ifodani aniqlovchi usullarini o'rganadi. U metonimiyaning pragmatik funksiyalarini tahlil qiladi.

3. "Metonymy and Conceptual Interaction": Bu yozuvda Panther, metonimiya va ma'naviy o'zaro ta'sirni va ularning ko'rsatgich funksiyalarini o'rganadi. U metonimiyaning ma'naviy konseptlar va ularning o'zaro aloqasini tushuntirishga bag'ishlangan.

Roman Yakobsonning "Linguistik und Poetik" (Lingvistika va poetika) nomli asari, tilshunoslikning asosiy asarlaridan biri sanaladi. Bu kitobda Yakobson tilning shakllanishini, o'zgarishlarini, metafora va metonimiyaning ahamiyatini, shuningdek, she'rlarda va san'atda ularning ishlatilishini tahlil qiladi. Uning bu kitobi, tilning shakllanish va funksiyalariga doir o'zgacha ko'zga ko'ringan nazariy tushunchalarni o'rganish uchun muhim bir manba hisoblanadi. Bu asar, tilshunoslik va

adabiyotshunoslik sohasida fikrlarini tahlil qilishga qiziqarli bo'lganlar uchun muhim bir ilmiy manbadir. Ushbu mavzuda ilmiy yozuvlar ko'p, chunki metafora va metonimiya linguistikada katta ahamiyatga ega bo'lgan mavzulardan biri deb aytish mumkin. Quyidagi ilmiy kitoblar bu mavzuda yozilganlardan ba'zilariga misol bo'la oladi:

1. "Metaphors We Live By" - George Lakoff va Mark Johnson
2. "Metaphor and Thought" - Andrew Ortony
3. "Metonymy and Metaphor in Grammar" - Klaus-Uwe Panther va Günter Radden
4. "Poetics of Prose" - Tzvetan Todorov
5. "Figures of Thought: Speculations on the Meaning of Poetry and Other Essays" - Howard Nemerov
6. "Metaphors of Depth in German Musical Thought: From E. T. A. Hoffmann to Arnold Schoenberg" - Holly Watkins

Bu kitoblarda metafora, metonimiya tilshunoslik va adabiyotshunoslik sohasida keng tahlil qilinadi va ular mavzuni o'rganishga yordam beradi.

Nutqimizda eng keng tarqalgan ma'no ko'chish usuli metaforadir. Metafora (yunoncha metaphora — ko'chirish) bir predmet nomining boshqa predmet nomiga ular o'rtasidagi ma'lum o'xshashlik asosida ko'chishidir. Masalan, javonning oyog'i birikmasida oyog'i so'zining ma'nosi odam yoki hayvon oyog'iga tashqi o'xshashligi asosida vujudga kelgan. Narsa va hodisalar o'rtasidagi o'xshashlik turli asosda bo'lishi mumkin: 1. Ikki predmet o'rtasidagi shakliy o'xshashlik. Masalan, Dunyo – sahna. (Die Welt ist die Bühne) Bunda dunyo sahnaga o'xshatilgan va bu metaforaga yaxshi misol bo'la oladi. Odamning ko'zi va uzukning ko'zi. 2. Ikki predmet joylashishi bo'yicha o'xshashlik. Masalan, mushukning dumi, samolyot dumi va boshqalar. Nutq jarayonida metaforalardan foydalanish nutqimizni bo'yoqdorligini oshiradi. Muallif yoki yozuvchining badiiy-estetik qobiliyatini namoyon etadi. Metonimiya – grekcha metonimiya so'zidan olingan bo'lib, boshqacha nom berish degan ma'noni bildiradi. Metaforaga o'xshash ma'no ko'chishning asosiy turlaridan bo'lgan metonimiya ham so'zlarning ko'chma ma'nosiga asoslanadi. Metaforada bir-birilariga o'xshash predmet va ularning belgilari ko'chirilsa, metonimiyada bu ikki predmet tashqi ko'rinish yoki ichki xususiyatlari bilan birbiriga qandaydir aloqasi bo'lsa ham, ammo bir-biridan farq qiluvchi predmetlar belgilari solishtiriladi. Masalan: Die Presse hat das Interview veröffentlicht.

(Matbuot intervyuni e'lon qildi) Bu gapda Matbuot (Die Presse) jurnalistlar yoki matbuot hodimlari ma'nosida ishlatilgan. Ra'no Anvarga xat yozib yuboradi va gapning qolganini Fuzuliydan o'qirsiz, deydi. (A. Qodiriy. — Mehrobdan chayon).

Bunda muallifning nomi uning asari o'rniga ko'chgan nomi bilan qo'llanadi. Yoki "Darsdan so'ng aka uka Grimmlarni birga o'qishdi." gapida ham asar muallif nomi bilan qo'llanganligini ko'rishimiz mumkin. Metonimiya ancha murakkab ma'no ko'chish hodisasi bo'lib, ayni zamonda ham tilshunoslar, ham adabiyotshunoslar diqqatini o'ziga tortib keladi. Bu ma'no ko'chishiga tilshunoslar ko'p ma'noli so'zlardagi semema va semalarning xarakterli xususiyatlarini ochish, ko'chma ma'no hosil qiluvchi hodisalar tahlili nuqtai nazaridan yondashsalar, adabiyotshunoslar esa polisemantik so'zlardagi tasvirning turli vositalar (o'xshashlik, sifatlash, majoz istiora)ni yuzaga keltiruvchi omillar deb biladilar. Har ikkala sohada ham maqsad so'zning ma'no jihatdan jozibadorligi va undagi uslubiy imkoniyatlarni tadqiq qilishdir. Umuman olganda metonimiyada biror narsa ichidagi predmetni ma'nosi, o'sha narsaga o'tkaziladi. Masalan: Bir piyola ichdim. Bir tovoq tushurdim, —piyola choy ma'nosida, tovoq esa —osh ma'nosida keltirilgan. Yoki muallif nomi asar o'rnida qo'llanilishi mumkin: Navoiyni o'qidim, Oybekni o'qidim; yana harakat natijasi shu harakatni bajaruvchi predmet yoki buyum nomi bilan almashtiriladi.

Sinekdoxa so'zi yunoncha „synecdoche „ nazarda tutish so'zidan olingan bo'lib, qism orqali butunni, butun orqali esa qismni ifodalash sanaladi. Sinekdoxa usuli asosida ham predmetlar orasidagi aloqadorlik yotadi. Shu bois unga metonimiyaning bir ko'rinishi sifatida baho berish mumkin, lekin bu aloqadorlikda butun bo'lak munosabati doimiy yaqqol ko'rinish turadi. Misollarga e'tibor beraylik: "Ich brauche ein paar Köpfe in meinem Team." bu yerda ein paar Köpfe o'z ma'nosida bosh deb o'zbekchaga tarjima qilinadi, ko'chma ma'noda esa qatnashchilar yok ishtirokchilar ma'nosida qo'llanilgan bo'lib nutqning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi; tirnoqqa zor (farzandga) kabi ko'rinishlarda qism orqali butun ifodalanyapti. „O'zbekiston yutdi, Farg'ona keldi iboralarida esa bir kishi yoki guruh nazarda tutiladi. Bunday o'rinlarda esa butun orqali qism ifodalanadi. Vazifadoshlik, ya'ni funksional ko'chish usulining mohiyati shundaki, ma'no ikki predmet o'rtasidagi vazifaviy o'xshashlik asosida ko'chiriladi. Masalan: oyoq insoning tik turishi uchun kerak bo'ladigan anatomik organi. Stulning oyog'i deb ataganimizda ham mana shu funksiyaga asoslaniladi. Odamning ko'zi – derazaning ko'zi (har ikkalasi ko'rish uchun), qushning qanoti – samolyotning qanoti (har ikkalasi uchish uchun). So'zning tasvirlanayotgan voqelikning mohiyatini ochish uchun turli ma'nolarda tovlanishi, ya'ni so'zlarning ko'chma ma'nolarda qo'llanilishi ilmiy jihatdan, uni o'qitish usullari esa metodik jihatdan maxsus o'rganilgan. Metafora haqida B. Raxmonova shunday deydi: —badiiy asar tilida leksemalarning ko'p ma'noli bo'lib kelishiga olib kelgan asosiy hodisa metaforadir.[2,67] Metafora ko'chma ma'no hosil qilishning eng keng tarqalgan usuli sifatida badiiy nutqning,

nutq badiiyatining muhim omillaridan hisoblanadi. Metonimiya hodisasi ham ko'pgina olimlar tomonidan o'rganilgan va turli xil tasniflar berilgan. Masalan, olim E. Qilichev o'zining "Badiiy tasvirning leksik vositalari" kitobida metonimiyaga quyidagicha ta'rif bergan: "Metonimiya polisemiyaning bir ko'rinishidir. Predmet yoki hodisalarni anglatuvchi so'zlar metonimiya yo'li bilan yangi ko'chma ma'no anglatar ekan, bunda bir-biridan tubdan farq qiluvchi va butunlay boshqa-boshqa tushunchalarni ifodalovchi predmet-narsa va hodisalarning makon va zamonda o'zaro ichki va tashqi jihatdan yaqinligi, bog'liqligi, aloqadorligi ko'zda tutiladi. Ya'ni predmet yoki hodisalarni makon yoki zamondagi o'zaro doimiy bog'lanishlari asosida birining nomi ikkinchisiga ko'chiriladi.[3,45] Shuningdek, ushbu asarda metonimiyaning qiyosga asoslanishi, faqat metaforada bir-biriga o'xshash predmetlarning belgilari qiyoslansa, metonimiyada bu ikki predmet tashqi ko'rinishi yoki ichki xususiyatlari bilan bir-biriga qandaydir aloqasi bo'lsa ham, ammo, umuman bir-biridan farq qiluvchi (bir-biriga o'xshamagan) predmetlarning belgilari chog'ishtirilishi haqidagi fikrlar ham mavjud. Metonimiya badiiy adabiyotda eng ko'p qo'llanilgan badiiy vosita. Rus tilshunosi L. A. Buxalovskiy esa ko'chma ma'no hosil qiluvchi hodisani olti turga bo'lgan: metafora, vazifadoshlik, emotsionallik, metonimiya, xalq etimologiyasi sifatida, aloqadorlik. L. A. Buxalovskiy sinekdoxani metonimiyaning bir ko'rinishi deb hisoblaydi.[4,76]

Xulosa qilib aytganda, ko'chma ma'noda ishlatiladigan barcha ma'no ko'chishi turlari badiiy adabiyotda salmoqli o'ringa ega. Eng ko'p qo'llaniladigan metafora badiiy tasviriy ifodasi boshqa troplarning asosi bo'lib xizmat qiladi. Obrazli vositalar barcha xalqlarning xalq og'zaki ijodi namunalarida va badiiy asarlarda keng qo'llaniladi. Ular badiiy asar mohiyatini kitobxonlarga to'laligicha ta'sirli tarzda tasvirlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Riesel E, Schendels E. Deutsche Stilistik. –M.:Hochschule, 1975. S.302
2. Раҳмонова Б., Файзиева Д., Жабборкулова А. Насрий матнда метафоранинг ўрни//Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари. – Т.: 2009. 67-б.
3. Mirzayev M., Usmonov S., Rasulov I. O'zbek tili. – T.: O'qituvchi, 1970. 45-b
4. Бухаловский Л. А. Введение в языкознание. М.: Учпедгиз, 1954. – С. 76.

NEMIS TILINI O'QITISHDA SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Ziyodajon Zaripova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Nemis til kafedrası o'qituvchisi,
E-mail: zaripova.ziyoda@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushu maqolada chet tillarni o'rganishning muhimligi hamda nemis tilini o'qitishda sotsiolingvistik kompetensiyasini shakllantirishning ahamiyati kompetensiya tushunchasi haqida tahlillar va fikrlar keltirilgan. Bundan tashqari maqolada kompetensiyaning turlari, Sotsiolingvistik kompetensiya bilan shug'illangan olimlar tajribasi, kompetensiyalarning paydo bo'lish tarixi haqida ma'lumotlar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: Nemis tili, kompetensiya, fikr, komik qahramonlar, filmlar, xotira imkoniyatlari

Dunyo ilm-fani rivojida til o'rganish masalalari hech qachon o'z dolzarbligini yo'qotmagan. Chet tillarni o'rganish turli sohalar rivojiga hissa qo'shishi bilan birga bu jarayonning o'zida ham muayyan yangiliklarga ehtiyoj paydo bo'ladi. Jahon bo'ylab chet tillarni o'rgatish va o'rganishda xotira imkoniyatlaridan samarali foydalanish, o'zlashtirilishi lozim bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlarni kam vaqt va oz kuch sarflab o'rganish, til o'rganuvchilarda kompetentsiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda.

Shu ma'noda oliy ta'lim muassasalari nemis tili yo'nalishi talabalariga til o'rgatish jarayonida muayyan samaradorlikka erishishda komikslardan foydalanish texnologiyasini takomillashtirish muammosini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon tillarni o'qitish metodologiyasida til o'rganuvchilarning ma'lumotlarni o'zlashtirish usullariga asoslangan holda o'quv materiallarini ishlab chiqish, uning o'rgatish va o'rganish jarayonidagi ahamiyati, til o'rganuvchilarda kreativ fikrlashni shakllantirishga oid ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Olib borilgan ilmiy tadqiqot natijalari mental o'rganish usullari chet til ta'limining intensivlashishiga, jarayon dinamikasining oshishiga, til o'rganuvchilarda o'quv motivatsiyasining rivojlanishiga, til o'rganishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Chet tillarni o'rganish va o'rgatish bugungi globallashuv zamonida katta ahamiyat kasb etib bormoqda. Bo'lajak kadrlarga nafaqat bir chet tilini, balki bir

nechtasini bilish talabi qo'yilmoqda. Ko'pgina hujjatlarda nazarda tutilgan vazifalarni amalga oshirish nemis tilini o'rgatish va o'rganish jarayoniga yangicha yondashuv va usullarni tatbiq etishni taqozo etadi. Xususan, nemis tili darslarida o'rganish samaradorligini oshirish va til o'rganuvchilarga motivatsiya berishga xizmat qiluvchi xotira texnikalaridan foydalanish texnologiyalarini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

Kompetensiya (lotincha "competo" so'zidan olingan bo'lib, "erishaman, muvofiqman, mos kelaman" ma'nolarini beradi) — kishi egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar majmuasini anglatadi. Kompetensiya tushunchasi nisbatan yaqindan boshlab, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlaridan keng qo'llanila boshlandi.

Kompetensiya – ma'lum bir sohada samarali faoliyat olib borish uchun zarur bo'lgan mutaxassisning ta'limiy tayyorgarligiga qo'yilgan talabdir. U davlat ixtiyorida bo'lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab bo'lib, u o'quvchi (ishchi)ning muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatishi uchun zarur bo'lgan ta'limiy (professional) tayyorgarligiga nisbatan qo'yiladi. Kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim – o'quvchilarning egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish imkoniyatidir. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o'z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog'lom raqobat hamda umummadaniy ko'nikmalarini shakllantiradi.

Bundan tashqari, ta'limda har bir o'quv fanini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda, shu fanning o'ziga xosligi, mazmunidan kelib chiqqan holda, sohaga tegishli xususiy kompetensiyalar ham shakllantiriladi.

Kompetensiyali yondashuv, inson faoliyatida har tomonlama kompetenlilikni shakllantirish hozirgi zamon jamiyati va ta'limining asosiy sharti hisoblanadi. Bu talab o'qituvchi-pedagoglar faoliyatiga ham bevosita daxldordir.

Bugungi kunda dunyo ta'limini yangilashning asosiy yo'nalishi ta'lim jarayonida faoliyatli yondashuv orqali dunyoni, hayotni, kasbiy faoliyatni yaxlit tizimli ko'ra olish, unda tizimli faoliyat ko'rsatish, yangi-yangi muammo va topshiriqlarni hal eta olish tajribasini shakllantirishdan iboratdir.

Hammasi oddiy: ko'pchiligimiz, taxminan 65% odamlar "vizual". Biz uchun ma'lumotni matn shaklidan ko'ra rasmlar ko'rinishida qabul qilish ancha oson. Miya yarim korteksining taxminan 50% boshqa idrok kanallariga qaraganda ko'proq vizual ishlov berishda ishtirok etadi. Shuning uchun, darvoqe, psixologlar ko'pincha

bolalarda komikslar orqali o'qishga bo'lgan muhabbatni uyg'otishni tavsiya qiladilar - bu bolaning syujetga berilib ketishi va yangi faktlarni eslab qolishi osonroq bo'ladi. Kattalar uchun komikslar sintezlangan san'atning ajoyib namunasidir.

Sotsiolingvistik kompetensiya: O'zbekiston va tili o'rganilayotgan mamlakatlar xalqlari madaniyati haqida aniq tasavvurga ega bo'lish hamda ba'zi masalalarning tilga bog'liqligini anglash, masalan, salomlashish odati, murojaat shakllari, xushmuomalalikning asosiy me'yorlari va hokazo.

Til kursining boshida kirish yordamidan tashqari, kompetensiyalar nemis tilini chet tili sifatida o'rganishda ko'plab funksiyalarni bajarishi mumkin.

- Grammatikani komiks yordamida mashq qilishingiz mumkin.
- Komikslar kundalik hayotda juda muhim bo'lgan so'zlashuv tilini o'rganishga yordam beradi.
- Talabalar dialoglarni mashq qilishlari mumkin.
- Kundalik tartiblarni qayta hisoblashingiz va o'zgartirishingiz mumkin.
- Siz komikslardan savol berish va ularga javob berish, mahalliy madaniyatga oid mavzularni muhokama qilish, nutq va ziddiyatni yaxshilash, o'qishni tushunishni rivojlantirish uchun foydalanishingiz mumkin
- Komikslar yagona o'qitish vositasi bo'lmasligi kerak, lekin ular nemis tilini chet tili sifatida o'rganishda mozaikaning eng rang-barang qismlari bo'lish uchun zarur bo'lgan narsalarga ega.

Xulosa qilib aytganimizda, nemis tilini o'rganishda sotsiolingvistik kompetensiyaning ahamiyatga katta. Ayniqsa yosh bolalar uchun bu juda qiziqarli hisoblanadi.

REFERENCES

1. Л.И.Тимофеев, С.В.Тураев.Словарь литературоведческих терминов. -М.: 1974.
2. Комлев Н. Г. Комикс // Словарь иностранных слов. М.: Эксмо, 2006. С. 461.
3. Махдиев С. Проблема жанри латифа. Душанбе: Дониш, 1977.
4. Zaripova Z. R. CONCEPT OF SATIRE AND HUMOR IN GERMAN //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 10. – С. 442-445.

NEMIS TILIDAGI FRAZEOLOGIZMLAR VA ULARNING O'ZBEK TILIGA BERLISHI

Zarifjon Maxsiddin o'g'li Kuvonov

o'qituvchi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti

E-mail: zarifjon_kuvonov@mail.ru

ANNOTATSIYA

Tezis nemis tilidagi frazeologizmlarga bag'ishlangan bo'lib, unda nemis tilidagi frazeologizmlar va ularni o'zbek tiliga berilishi va tarjima qilishdagi muammolar xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: frazeologizmlar, frazeologiya, tarjima, muammolar, tarjima yo'llari.

НЕМЕЦКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ И ИХ ПЕРЕВОД НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Зарифжон Кувонов

преподаватель, Чирчикский государственный педагогический университет

E-mail: zarifjon_kuvonov@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Диссертация посвящена фразеологии немецкого языка, в ней говорится о фразеологии немецкого языка и проблемах их передачи и перевода на узбекский язык.

Ключевые слова: фразеологизмы, фразеология, перевод, проблемы, способы перевода.

GERMAN PHRASEOLOGISMS AND THEIR TRANSLATION INTO UZBEK LANGUAGE

Kuvonov Zarifjon

teacher, Chirchik State Pedagogical University

E-mail: zarifjon_kuvonov@mail.ru

ABSTRACT

The thesis is devoted to phraseology in German, it talks about phraseology in German and the problems of their transfer and translation into Uzbek.

Keywords: phraseologisms, phraseology, translation, problems, ways of translation.

Til qurilishining lug'aviy sathida leksik va frazeologik qatlamlar mavjud. Lug'aviy sathdagi frazeologik qatlam, shuningdek, uni o'rganuvchi soha ham frazeologiya deb yuritiladi. Frazeologiyani keng tushunish va tor tushunish bor. Keng tushunishda frazeologiya doirasiga, so'zlarning turg'un birikmalaridan tashqari, maqol, matal, aforizm ham mansub deb qaraladi. Frazeologiya deb so'zlarning semantik bog'lanishlarini tushunish ham mavjud. Olimlar aniq ilmiy mezonlarga suyanib, frazeologizm deb, tarkibi ancha murakkab bo'lgan turg'un birikmalar yoki frazeologik birikmalar (iboralar)ga aytiladi. Frazeologizmlarni ilmiy jihatdan tadqiq qiluvchi soha frazeologiya deb ataladi.

Frazeologizmlar bo'lish uchun, so'zlarning turg'un birikmasi obrazli ma'no, ko'chma ma'no anglatishi shart. Frazeologik birlikdan yaxlitligicha anglashiladigan ma'no uning tarkibidagi komponentlarga xos leksik ma'nolarning oddiy yig'indisiga teng bo'lmaydi, iboraning ma'nosi umumlashma ma'no sifatida namoyon bo'ladi. Fikrlarimizni umumlashtiradigan bo'lsak, frazeologizm, deyilganda, tilda tayyor holda mavjud bo'lgan va nutqqa shundayligicha olib kiriladigan, shaklan so'z birikmasi yoki gapga o'xshaydigan, mazmuni ko'chma ma'noga asoslangan til birliklarini yoki lug'aviy birliklarni tushunamiz. Keyingi yillarda frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etyapti.

So'z xususiyati va ma'nosini mukammal o'rganmasdan turib til boyligini egallash va undan foydalanish mumkin emas. So'z boyligini oshishda frazeologik birliklar va turg'un so'z birikmalarining ahamiyati kattadir. Frazeologik birliklar tilda muhim o'rin egallaydi, til qurilishining lug'at sathini esa leksik va frazeologik qatlamlar tashkil etadi. Lug'at sathidagi frazeologik qatlam ham, uni o'rganuvchi soha ham frazeologiya deb yuritiladi.

Mazkur soha juda murakkab lingvistik jarayondir. Chunki frazeologik birliklarning paydo bo'lishidan tortib hozirgi kunimizdagi bo'lgan davrda ushbu birliklarning rivojlanishi, o'zgarishlar va ular ustida olib borilgan mashhur tilshunoslarning ilmiy ishlari va izlanishlarini kuzatish, yangiliklardan xabardor bo'lish, bizning bilim doiramizni kengaytirishga, frazeologiya haqida batafsilroq fikrlashga o'rgatadi.

Hozirgi kunga kelib frazeologiya sohasi keng qamrovda tushunilmoqda, ya'ni frazeologiya qatlamiga nafaqat frazeologik turg'un birliklar, balki, maqol va matallar, naql va hikmati so'zlar ham kiradi. Ushbu birliklarda xalqning hayotiy muammolari, mehnat-mashaqqatlari, ham-anduxlari, rohat-farog'atlari, muvaffaqiyat-majburiyatlari, rasm-rusumlari kabilar ifodalanadi. Shunday ekan, ushbu nutq birliklarini bir tildan ikkinchi bir tilga tarjima qilish o'ziga xos qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Avvalambor, olmon va o'zbek tillari tarixan turli tillar oilasiga mansubdir. Bu esa ikki xalqning turli madaniyat va urf-odatlariga ega ekanligiga borib taqaladi. Bizga ma'lumki, frazeologik birliklar ko'pincha o'z va ko'chma ma'nolarda tushuniladi. Frazeologik birliklarni olmon tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda va ularga muqobil ekvivalent tarjimalarni topishda ba'zi muammolar mavjud. Ba'zan nemis va o'zbek frazeologizmlari forma jihatdan bir-biriga umuman mos kelmasligi mumkin. Masalan: *goldene Berge versprechen* (nemis tilida) „qop-qop va'da bermoq“ (o'zbek tilida) frazeologik birligi o'zbek tiliga tarjima qilinganda o'z muqobil ekvivalenti, yani turg'un birligi orqali tarjima qilinadi. Bundan tashqari nemis tilidagi *blaues Blut* frazeologizmi o'zbek tiliga „kelib chiqishiga ko'ra oliy zot ya'ni *oq suyak*“ [4: 15] ekvivalentiga to'g'ri keladi. Bu frazeologizm tarkibida ko'k rang va qon so'zlari mavjud. Lekin o'zbek tilidagi muqobil variantida ikkala so'z ham ma'no jihatdan bir-biriga mos kelmaydi. Frazeologizmlarni tarjima qilishda ana shu kabi qiyinchiliklarga uchrash mumkin.

Tarjima haqida gapirilganda avval uni o'ziga ta'rif beradigan bo'lsak, misol uchun Z.M.Ma'rufov [1: 20] „Tarjima“ so'ziga „bir tildan ikkinchi tilga ag'darilgan tekst“ deb ta'rif beradi. Tarjima har sohaga tegishli bo'ladi. Uning adabiyotga va tilga oid xususiyatlari mavjud. Ularning har ikkalasi bir-biridan farq qiladi. Biz uning tilga (lingvistikaga) teishli tarafdin tahlilini olamiz. Bu esa bir tildan ikkinchi tilga o'girish transformatsiya qilish deya aytish mumkin. Bu jarayon asli tarjimaning vazifasi hisoblanadi.

Tarjima qilingan matn uni qanday tarjima qilingani va mohiyati ham muhimdir. Tarjima matni, tarjima mohiyatini, mazmunini aniqlashda uning asl matnga nisbatan tarjima matni qanday tarjima bo'lganligi uning adekvat tarzida tarjima yoki ekvivalent tanlash orqali bo'lganligi tarjimaga bog'liqdir. „Bilamizki, tarjima jarayoni murakkab jarayon hisoblanadi va tarjima qilishni o'zining usullari mavjud. Asl tarjima matnini istagan so'z qo'llash orqali tarjima qilib bo'lmaydi. Tarjima qilayotganda quyidagilarga ahamiyat berish lozim:

- shakl va mazmuniga
- til birliklarining to'g'ri qo'llanilganligiga
- uning ma'nosiga”

turli tillardagi so'zlarda shakl jihatdan o'xshash bo'ladi. Masalan, „die Sprache“, „til“ bu ularning ham shaklan farqini, mazmun tomondan bir xilligini anglatadi. Bunday so'zlar esa, tarjimada bir-biriga ekvivalent bo'la oladi.

Tarjima jarayoni turli sohaga oid bo'ladi deya ta'riflagan edik. Aynan frazeologiyada frazeologizmlarning tarjimasi ham murakkab jarayondir. Frazeologizmlar haqida so'z yuritilganda, ularni xarakterlovchi maqol, matal,

idiomalarni ham o'z tarjima jarayoni mavjud. Aynan shuning uchun ham frazeologizmlarni tarjimasi bir muncha qiyinroq. Tarjima jarayoni turli usullar orqali tarjima qilinadi.

„Masalan frazeologizmlarni xarakterlovchi maqollarni tarjima jarayonini aytsak, ularni nemis tilidan o'zbek tiliga tarjima qilinganda ularni so'zma-so'z tarjima qilib bo'lmaydi, chunki o'zbek tilidagi maqollar she'riy tarzda tarjima qilinadi. Shuning uchun ham bir qancha muammo uchraydi. Bunda grammatik jihatdan va ikki xalqning urf-odatlar bilan bog'liq muammolar ham uchraydi. Maqol va matal tarjimasi uch tamoyilga asoslanadi;

-asl nusxada maqol yoki matal tilidan teng qiymatli ekvivalent tanlanadi.

-asar o'giraloyotgan tildan muqobil variant topib qo'yiladi.

-aynan yoki so'zma-so'z tarjima qilish" [2:9]

Frazeologizmlarni xarakterlovchi idiomalarning tarjimasi ham maqol va matallar singaridir. Bu tushunchalarga kengroq ta'rif beradigan bo'lsak, frazeologizmlarni tarjima qilishning yana bir nechta usullar mavjud. Ularni tarjima qilishda mos keladigan va mos kelmaydigan holatlari mavjud.

Frazeologizmlarni tarjima qilish jarayonida muvofiq keladigan variant har ikkala tilda mavjud bo'lgan iboralaridir va ma'nosini to'g'ridan-to'g'ri tushunish mumkin.

Ikkinchi usuli mos kelmaslik holati bo'lishi mumkin. Bu holatda frazeologizmlarni ichki komponentlari ma'nosi to'g'ridan-to'g'ridan tarjima qilib bo'lmaydi. Ularni ma'nosi umumiy jihatdan olib tarjima qilamiz." [2:17] Shunga ko'ra, frazeologik birliklar turli tillarda turli ma'no anglatishi mumkin, hamda ularni tarjima qilganda ikki til o'rtasida har xil ma'noda keladi.

REFERENCES

1. Ma'rufov Z.M. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent, 1981.
2. Imyaminova Sh.S. Nemis tili frazeologiyasi. Toshkent, Mumtoz so'z.
3. Imyaminova Sh.S. Nemischa-o'zbekcha maqol, matallar lug'ati. Toshkent, Mumtoz so'z, 2013.
4. Umarxo'jayev M., Nazarov K. Nemischa-ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'at. Toshkent, O'qituvchi, 1994.
5. Kuvonov, Z. (2022). PHRASEOLOGY IN THE INTERPRETATION OF GERMAN LINGUISTS. Экономика и социум, (6-1 (97)), 157-160.
6. Kuvonov, Z. M. (2023). COLOR COMPONENT PHRASEOLOGY IN GERMAN AND UZBEK LANGUAGES AND THEIR SEMANTIC ANALYSIS. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 4(03), 109-144.

7. Kuvonov, Z. (2022). NEMIS TILSHUNOSLIGIDA FRAZEOLOGIZMLARNING O'RGANILISHI. Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(3), 381-389.
8. Кувонов, З. (2023). NEMIS TILIGA CHET TILIDAN O 'ZLASHAGAN SO 'ZLARNING STRUKTURAL-SEMANTIK TADQIQI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(6), 230-238.
9. Kuvonov, Z. (2021). Nemis tili lug'ati tarkibidagi o'zlashmalarning lingvistik va ekstralingvistik mohiyati. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(4), 31-38.

DIE LEXIKALISCHEN ÄQUIVALENZPROBLEME IN DER ÜBERSETZUNG VOM DEUTSCHEN IN DIE USBEKISCHE SPRACHE

Dilobar Abdukhalilova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Doktorandin, Weltsprache Universität Uzbekistan
Toshkent, Uzbekistan

ABSTRACT

Eines der Hauptprobleme, auf die in diesem Artikel beim Übersetzen stoßen kann, ist das Problem des Vokabulars und seiner Bedeutung in Übersetzungswerken. Bei diesem Artikel handelt es sich hauptsächlich um einen analytischen Artikel, der Beispiele für Übersetzungen aus dem Deutschen ins Usbekisch analysiert.

SCHLUSSWÖRTER: Übersetzer, Übersetzung, Wortwahl, Übersetzungsproblemen, Äquivalenzproblemen, Mehrdeutigkeit, Kontext, Syntagma, literarische Werke.

THE LEXICAL EQUIVALENCE PROBLEMS IN TRANSLATION FROM GERMAN INTO UZBEK

Dilobar Abdukhalilova

PhD Student, Uzbekistan State World Languages University
E-mail: dilobar.abdukhalilova@mail.ru

ABSTRACT

One of the main problems that may be encountered when translating in this article is the problem of vocabulary and its meaning in translation works. This article is mainly an analytical article that analyzes examples of translations from German to Uzbek.

KEY WORDS: Translator, translation, word choice, translation problems, equivalence problems, ambiguity, context, syntagma, literary works.

Beim Thema Äquivalenz ist die Frage nach dem Verhältnis von Sprache, Denken, Wirklichkeit und menschlichem Verhalten sehr wichtig. So hängt die

Teilfrage nach dem Anteil der Sprache am Erkenntnisprozess und an der Wirklichkeitsinterpretation im Rahmen der Übersetzungsproblematik zusammen. Man lernt, Sachverhalte wie Ehe, Tod, Arbeit usw. zu betrachten und zu beurteilen.

„Noch vielfältiger verwirrender wird das Bild, wenn man sich verschiedenen näheren Bestimmungen zu Äquivalenz vor Augen hält:

- inhaltliche
- textuelle
- stilistische
- expressive
- formale
- dynamische
- funktionelle
- kommunikative
- pragmatische
- wirkungsmäßige Äquivalenz.

Die Klärung des Äquivalenzbegriffs muss meines Erachtens von drei prinzipiellen Vorüberlegungen ausgehen:

1. (Übersetzungs-) Äquivalenz bedeutet zunächst nur, dass zwischen zwei Texten eine Übersetzungsbeziehung vorliegt; man würde deshalb besser von *Äquivalenzrelation* statt nur von Äquivalenz sprechen.

2. Die Verwendung des Äquivalenzbegriffs setzt die Angabe von Bezugsrahmen voraus.

Als Zielsprache *Äquivalente* werden sprachliche/textuelle Einheiten verschiedener Art und unterschiedlichen Ranges und Umfanges bezeichnet, die

3. zu AS – Elementen in einer durch Angabe des/der Bezugsrahmen(s) spezifizierten Äquivalenzrelation stehen“[5; 230].

„An der Entwicklung und Festigung dieser Sehweisen hat die Sprache einen wichtigen Anteil (neben der praktischen, nichtverbalen Auseinandersetzung mit der Wirklichkeit): mit Sprache kommuniziert man über die Wirklichkeit bzw. die Wirklichkeitsinterpretationen. In dem Maße, wie die Wirklichkeitsinterpretationen kulturbedingt, d.h. historisch-gesellschaftlich bedingt sind, sind auch die Weisen, über diese Wirklichkeitsinterpretationen zu sprechen, historisch-gesellschaftlich

bedingt. In der Sprache schlagen sich die Wirklichkeitsinterpretationen nieder und mit der Sprache werden sie zugleich vermittelt“[5; 237].

Die Sehweisen und Einstellungen, die man im Leben in seiner Umgebung gewinnt, entsprechen den sprachlichen Sehweisen und Einstellungen. Dieses ist sehr schön z.B. mit dem Wort „Unkraut“ zu erklären: die Pflanzenwelt wird aufgrund wirtschaftlicher oder auch ästhetischer Interessen in zwei Klassen eingeteilt, und zwar in Kulturpflanzen und in Pflanzen ohne wirtschaftlichen Wert. Aber aus dieser Teilung weiß man nicht, ob eine Nutz- oder Zierpflanze zum Unkraut gehört. Dieses lernt man in der Auseinandersetzung mit der „Welt“. Beim Spracherwerb wird die Wirklichkeitsinterpretation des Wortes „Unkraut“ über die Sprache vermittelt, wenn sich einige Kinder fragen, was Unkraut ist.

Die Harmonie von kulturbedingter Wirklichkeitserfassung und Sprache ist vor allem in Bereichen des menschlichen Lebens besonders deutlich – z.B. Tod: dieses Wirklichkeitsereignis ist in unserem Kulturkreis genormt und so entspricht diesem auch das Sprechen darüber – wir verwenden solche Ausdrücke wie einschlafen, entschlafen, verlassen, gehen, erlöst werden usw.

„Mit dem Problem der Äquivalenz hängt die *Problematik der Übersetzbarkeit* zusammen. Es wird da zwischen den kommunikativen Zusammenhängen unterschieden, in denen der Text aus der Ausgangssprache und der Text der Zielsprache stehen. Gibt es zwischen der Sprache und dem kommunikativen Zusammenhang ein gegenseitiges Bedingungsverhältnis, gilt *absolute Übersetzbarkeit* trotz Sprachverschiedenheit. Daraus ergibt sich, dass die kommunikative Zusammenhänge von der Ausgangssprache und der Zielsprache identisch sind“[1; 67].

Der Übersetzer kann bei seiner Tätigkeit an mehrere Probleme stoßen:

1. Morphologische Mehrdeutigkeit im Rahmen eines Paradigmas z.B. das Possessivpronomen „ihr“ ist nicht eindeutig zu identifizieren; es gibt da zwei Möglichkeiten: ihre Schwester kann „uning opasi“ oder „ularning opasi“ sein.

Sie hatte sich ja schon bei ihrer Mutter die Zähne ausgebissen. (Alte Liebe)

Ayolim onasini ham shunga ko'ndirmoqchi bo'lgandi. (Azaliy ishq)

In diesem Satz ist das Possessivpronomen ***ihrer*** richtig übersetzt worden.

Plötzlich wachte sie auf. (Das Brot)

Ayol to'satdan uyg'onib ketdi. (Yanglish Egamova tarjimasi)

U to'satdan uyg'onib ketdi. (Shuxratxon Imiyaminova tarjimasi)

In diesem Satz ist das Personalpronomen „sie“ in zweier Varianten übersetzt worden. In der ersten Übersetzung ist das Wort richtig übersetzt. In zweitem Satz ist auch richtig. Aber wenn wir über Konnotative Äquivalenz sagen, ist erste Übersetzung richtig.

2. Mehrdeutigkeit von einzelnen Wortarten „während“ – kann entweder als eine Präposition vorkommen (während einer Woche), oder als Konjunktion (Während sie geschlafen haben, hat er gearbeitet.) „der, die, das“ – fungieren als bestimmter Artikel, aber auch als Demonstrativ- und Relativpronomina

(das schöne Bild; das ist der Jürgen; die Geschichte, die er uns erzählt hat)

3. Verbalaspekt. Wenn wir über das Wort „wenn“ sprechen, gibt es zwei Möglichkeiten zu übersetzen:

1. payt ma`nosida,

2. shart ma`nosida.

Ob es sich um einen einmaligen oder einen wiederholten Vorgang handelt, muss der Übersetzer aus dem Kontext erkennen.

Wenn er am Sonntag mit seiner mit Töchtern vollbeladenen Kutsche durchs Dorf fährt. [Heimsuchung; S:16]

Yakshanba kunlari esa cherkovga borishgandan keyin oqsoqol qizlarini gusht do`koni, g`isht zavodi bo`ylab sayr qildiradi. [Makon istab; 18-b].

In diesem Satz bedeutet das Wort „wenn“ „Zeit“. Und die Übersetzerin hat es richtig übersetzt. als *Yakshanba kunlari*

4. System der Verbalformen

Im Vergleich mit dem Usbekischen fungieren manche deutsche Verbalformen anders. Z. B. der deutsche Konjunktiv muss nicht unbedingt als die Bedingungsform vorkommen und ins Usbekische als Konjunktiv übersetzt werden – es kann auch das Signal für die indirekte Rede sein:

„Sie schreibt, sie bleibe bei der Oma.“ – U buvisinikida qolishini yozibdi.

Auch z. B. die Problematik des Passivs ist nicht einfach – beim Übersetzen muss der Übersetzer darauf achten, ob es sich um das Vorgangspassiv (die Suppe wird gekocht – sho`rva pishmoqda) oder um das Zustandspassiv (die Suppe ist gekocht – sho`rva pishmoqda) handelt.

5. Syntaktische Mehrdeutigkeit

Zu diesem Problem kommt es, wenn es im Syntagma keine deutlichen Über- und Unterordnungen gibt (das Bild meines Bruders – 1. der Bruder ist Autor des Bildes; es geht um das Bild, auf dem mein Bruder abgebildet ist).

Die Aufgabe des Übersetzers ist diese Mehrdeutigkeit zu beseitigen und die Verständlichkeit zu erreichen.

In literarischen Werken kann jedoch die Mehrdeutigkeit wichtig sein – in diesen Fällen muss sie erhalten werden, bzw. es müssen adäquate Ausdrücke in der Zielsprache gefunden werden.

Im AS Text ist das Wort “*zweimal*” auf Usbekisch bedeutet “*ikki marta*” aber die Übersetzerin hat es als “*ertalablari va shomda*” übersetzt. Aber wovon können wir wissen, ob zweimal genau am Morgen und am Abend ist. Man könnte auch am Mittag oder Nachmittag sein.

Farbige Erinnerungen hat sie in ihrem vom Licht vergessenen Kopf.

[Heimsuchung; S:79]

Фақат унинг хотираларидагина ранг бор, нур бор, унинг атрофини қуришаб олган зимистон бағрида, ёруғликни унутган миясида ҳамон хотиралар мавжуд, [Makon istab; 84-bet]

In diesem Satz kann man auch so übersetzen.

Uning bo`yoqdor xotiralarida.....

***Absichtlich** zuviel gespritzt habe er seinen Patienten,...(S:141)*

Дўхтир уколнинг дозасини ошириб юборган бўлиши ҳам мумкин-ку, (145-бем)

In diesem Satz hat die Übersetzerin das Wort „absichtlich“ nicht übersetzt. Sie konnte es als ataylab oder jo`rttaga übersetzt.

absichtlich

ataylab

jo`rttaga

qasddan

atayin

bilib turib

*Elliot und die kleine Elisabeth **laufen** vor dem sich hin und her wendenden Strahl des Rasensprengers davon. [Heimsuchung”, S:55]*

*Elliot va jajji Elizabet suv otilib turadigan moslama yonida **turib olishdi**. ([Makon istab 56-bet]*

Das Verb “**laufen**” bedeutet auf Usbekisch **yugurmoq** oder **tez yurmoq**.

Sie hatte einen Hund, einen schwarzen Pudel.....(Auf den Hund gekommen von Margaret Steenfatt)

U kichkina qora pudel kuchukni yetaklab olgan edi.....(Yolg`onning umri qisqa, Sh. Imiyaminova tarjimasi)

In literarischer Sprache ist „it“ die Übersetzung des Hunds. Aber die Übersetzerin hat es als „kuchuk“ wie umgangssprachlich übersetzt.

Der Herr am Fenster sieht müde vor sich hin (Apfel für Papa)

Oynadan tashqariga qarab o'tirgan janob horg'in ko'rinar edi (Otasi uchun olma)

Die Übersetzung ist hier bisschen anders. Die Präposition „am“ bedeutet auf Usbekisch *yonida* yoki *oldida*. Die Übersetzerin konnte es so übersetzt.

Oynaning yonida o'tirgan janob horg'in ko'rinar edi.

REFERENCES

1. Albrecht J. Invarianz, Äquivalenz, Adäquatheit. Tübingen – Basel, Francke.1990.
2. Erpenbeck J. Heimsuchung. Eichborn AG, Frankfurt am Main, 2008.
3. Heidenreich. E, Schröder B. Alte Liebe. Carl Hanser Verlag, München, 2009.
4. Imiyaminova Sh. S. Badiiy matnlar tarjiması. Toshkent – 2013.
5. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. 6. Auflage Wiebelsheim, Quelle und Meyer. 2001.

EFFECTIVE PRINCIPLES ARE A SIGN OF QUALITY EDUCATION

Mukhabbat Yusupova Anatolevna

PhD, Associate Professor, Department of Linguistics and English Teaching
Methodology, Faculty of Tourism, Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

The article discusses not only the problems of improving the quality and efficiency of education, but also the implementation of innovative methods of ensuring the quality of education. That is, as the student learns to go beyond the limits of his personal capabilities, he acquires knowledge, skills and competences of the English language in specific pedagogical situations.

Keywords: student, principle, person orientation, competence, project technology, quality of education

ANNOTATSIYA

Maqolada ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'nalishidagi nafaqat muammolarni, balki ta'lim sifatini ta'minlashning innovatsion metodlarini amaliyotga tatbiq etish masalalari haqida so'z boradi. Ya'ni, talaba o'z shaxsiy imkoniyatlari chegarasidan tashqariga chiqishni o'rganar ekan, aniq pedagogik vaziyatlarda ingliz tilidan bilim, ko'nikma va malakalarini egallaydi.

Kalit so'zlar: talaba, tamoyil, shaxsga yo'naltirilganlik, kompetentsiya, loyiha texnologiyasi, ta'lim sifati

Introduction

Improving the quality of the education system requires critical analysis and updating of state education standards and curricula taking into account modern requirements, as well as improvement of the system of organization and management of pedagogical processes in educational institutions. Because today, it is demanded that leaders and pedagogues who can effectively use the modern conditions and opportunities created in educational institutions, who can establish cooperation between the educational institution, the family and the neighborhood, and who are deeply knowledgeable and self-developing. Analysis and coordination of mutual relations, teacher-student and student-student relations among the participants of pedagogical processes as modern requirements that arise in the direction of increasing the quality and efficiency of education; competent diagnosis; issues of study, analysis and objective assessment of the needs for the implementation of modern educational technologies that are oriented towards the individual can be cited.

This raises not only the problems of improving the quality and efficiency of education, but also the implementation of innovative methods of ensuring the quality of education.

Methods

The guiding principle of using project technology in the educational process is individual orientation. Based on this principle, the main subject of teacher-student actions in the educational system is the competences of the learner and the abilities to cross this border.

"The student acquires knowledge, skills and competences in English in specific pedagogical situations as he learns to go beyond the limits of his personal capabilities. In such a situation, the teacher occupies a socio-cultural position, he brings the student to the educational activity. The pedagogue separates pure culture from his practical actions and presents it to students." [1].

The theoretical concepts of J. Dewey served as the basis for the creation of the project method for the American educator: U. Kilpatrick. According to them, students willingly do activities that they choose and that arouse great interest in them [5].

In order to achieve educational goals in project technology, it is necessary to create conflicts with a positive content. The material presented in English does not mean to divide the individual operations in the cooperative learning activity of the students, on the contrary, it teaches them to accept and coordinate different points of view. In this case, it is necessary to have different points of view in relation to the studied problem within the framework of a whole educational process.

Through this organization of mutual relations, their scattered points of view are coordinated [4].

Also, students' self-study on the text is organized when project technology is applied in English classes. As a result, metacognitive experience is accumulated, controlled self-study activity is formed. As a result, students' acquisition rates increase by revising the learning material several times. The stages of using project technology for students are distinguished:

1) introduction (problem, topic and who to cooperate with) 2) research (process: creating a wall newspaper, article, bibliography, dictionary, business plan, interview, challenge, translation (proverbs, epics, fairy tales), holiday scenarios , videos...) 3) presentation 4) evaluation of the final result.

During the implementation of the project, various work organization options are used: division into small groups and distribution of topics and work; individual work with the text; work in small groups; information exchange; presentation of the results of small groups; output the overall result; consists of mutual evaluation of the results and

finalization of the project. The project technology, which encourages students to become a source of intellectual and emotional development in English classes, provides an opportunity to expand their interest in learning, their inclination to communicate with their peers, and their ability to fully express their thoughts.

The project technology used in English lessons should be convenient for students to understand the material to be learned. It is necessary to create successful situations in order to achieve cooperation between the teacher and the students and the students with the students. In addition, the educational materials in the textbooks should serve to form general methods of mastering actions and concepts in the English language. For this, it is important that they understand the causal connections between English grammar, language constructions, coherence and cohesion.

At the same time, in the introduction of the system of assignments from the English language to the content of the educational material, it is necessary to ensure the balance between the knowledge, the content of the information and the perceptual characteristics of the students who master it, the levels of logical thinking and intuition, words and visual symbols, conscious and unconscious situations, events. The uniqueness of the content of the educational material is reflected in the teaching methodology.

Discussion

In English classes, project technology is selected taking into account the content of education, the acceleration of mental activity in students, the organization of successful activities focused on perspective, and the effective activity of each learner.

It is no exaggeration to say that the characteristic feature of the activity of pedagogues or the modern methodology of students' learning of foreign languages is based on the communicative approach, which strives to bring the process of language learning as close as possible to live communication.

One of the main tasks in the application of the communicative approach, aimed at bringing the language learning process as close as possible to live communication, is the use of materials acquired from the first sources in the original foreign language, which have a specific value, that is, the real communicative product of the language teacher. In addition, we should take into account that the increasing interest of stylists in using authentic materials is primarily related to the reconsideration of the role of the sociocultural component of foreign language communicative competence.

Communicative competence is not formed by the learner in the language, but is formed by a range of knowledge, skills and abilities that can be applied. The content of communicative competence varies widely in the scientific and methodological literature. In particular, D. Hymes confirms that communicative competence consists of grammatical, socio-linguistic, strategic, and discursive competences[2].

E.V. Tarmaeva notes that the process of forming communicative competence in the future teacher will be successful only if the following pedagogical conditions are met:

- communicative competence is recognized as the teacher's readiness to interact with the learning process by the subjects of the learning process;
- the learning process is organized as a dialogical and communicative interaction between the learner and the teacher, which enables the development of empirical orientation in empirical teaching;
- the formation of socially valuable attitude of the trainee in the context of future professional activity [3].

The need to improve the system of teaching future English language teachers to use project technology in the educational process is the wide use of information and communication technologies, authorship, interactive methods, modern pedagogical technologies in the process of teaching English, as well as the use of various interactive tools, including interactive whiteboards, in the organization of the educational process. enrichment with interactive audio-visual tools, electronic textbooks and other types of advanced principles and improvement of the pedagogical content of the subject is important.

REFERENCES

1. Ibragimova F.K. Development of professional competence of future English language teachers based on gaining interest in English culture: PhD diss. ... autoref.–T.: 2018. p. 44
2. Yusupova M.A. Methods of applying project technologies in teaching the language // Researchers of science and scientific - Methodical journal 2019. –1/2. pp.137-140
3. Raytsev A.V. The development of professional competence of students in the educational system of a modern university: dis. ... DSc: St.Petersburg. – 2004. p.309
4. Tarmaeva E.V. The development of communicative competence in future teachers: diss ... can. Ped.science. - Ulan-Ude. - 2007
5. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=WcSnmOcAAAAJ&citation_for_view=WcSnmOcAAAAJ:2osOgNQ5qMEC

DYNAMICS AND INFLUENCE OF FICTIONAL LITERARY WORLDS ON THE DEVELOPMENT OF LEXICAL INNOVATIONS

Diana Valeryevna Abduramanova

Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), act. assoc. prof.,

Head of the English theory and practice department

Chirchik State pedagogical university

d.abduramanova@cspi.uz

ABSTRACT

This thesis investigates the dynamics and influence of fictional literary worlds on the development of lexical innovations. Drawing upon theories of language evolution and literary studies, the study explores the intricate relationship between fictional narratives and linguistic creativity. Through a comprehensive literature review, the research demonstrates the profound impact of literature on language usage and vocabulary formation. Using examples from popular literary works, including the Harry Potter series and the works of J.R.R. Tolkien, the thesis analyzes how fictional worlds stimulate linguistic innovation. The findings highlight the pivotal role of literature in shaping language evolution and underscore the importance of understanding the dynamic interplay between fiction and lexical development.

Keywords: fictional literary worlds, lexical innovations, language evolution, linguistic creativity, cultural influence, linguistic change, cultural transmission

Introduction. Lexical innovations, pivotal in language evolution, denote the continuous enrichment and adaptation of vocabulary to societal, cultural, and technological shifts. They reflect the dynamic nature of language, facilitating expression of novel concepts and experiences. Understanding their emergence and dissemination offers insights into linguistic development, cultural dynamics, and cognitive processes. Exploring the role of fictional literary worlds in shaping such innovations provides a unique lens to comprehend the intricate interplay between imagination, language, and society.

Fictional literary worlds hold immense relevance in shaping language, serving as incubators for lexical innovation. Through vivid storytelling and imaginative constructs, authors introduce new words, expressions, and linguistic structures that permeate everyday discourse. Understanding their influence is crucial for comprehending the intricate dynamics of language evolution and cultural transmission.

Literature review. Language evolution and the influence of literature have long been topics of interest in linguistic and literary studies. Understanding how fictional literary worlds impact the development of lexical innovations requires a comprehensive exploration of previous research in these areas.

Previous studies on language evolution have highlighted the dynamic nature of language, emphasizing its constant adaptation and transformation over time. Scholars such as Steven Pinker [1, p.56] have argued that language evolution is driven by factors such as cultural changes, technological advancements, and societal shifts. These studies provide valuable insights into the mechanisms underlying linguistic change and innovation. [16, p.146].

Considering the numerous benefits of reading for enhancing and developing language skills, particularly speaking abilities, this article examines the correlation between reading habits and speaking proficiency improvement. Reading tends to increase vocabulary, which is particularly important in an English as a Foreign Language (EFL) context, and provides practical language usage examples from various genres that are also interesting.

Gaining a comprehensive understanding of the meaning and interpretation of English words is vital for achieving efficient and impactful communication, which is indispensable in our daily existence. The intricacies of language usage and the importance of specific words and phrases can pose challenges in achieving efficient communication. This article explores the several classifications of semantics and their impact on language usage and communication. Through the examination of the intricacies of English semantics, we can improve our proficiency in language and become more proficient communicators. [13, p.359]. When analysing the significance of words in a language, our primary focus is typically on defining the conceptual meaning rather than the associative meaning of the words. [15, p.60].

Literature has been recognized as a significant catalyst for linguistic innovation. Literary works not only reflect the linguistic norms and conventions of their time but also actively contribute to shaping language usage and vocabulary. For example, the works of Shakespeare have introduced numerous words and phrases into the English language, demonstrating the profound influence of literature on lexical development [2, p.222].

Moreover, scholars have investigated the specific ways in which fictional literary worlds contribute to the creation and dissemination of new vocabulary. Fictional worlds, with their unique settings, characters, and narratives, provide fertile ground for linguistic creativity. Studies by researchers such as Jean Aitchison [3,

p.177] have examined the role of imagination and storytelling in language evolution, highlighting how fictional narratives can stimulate linguistic innovation.

Furthermore, the impact of popular literary series, such as the Harry Potter books by J.K. Rowling and the works of J.R.R. Tolkien, on lexical innovations has been the subject of scholarly inquiry. [4, p.398] These studies have explored how the richly imagined worlds depicted in these literary works have influenced language usage among readers and contributed to the emergence of new words and expressions [5, p. 242].

In addition to exploring previous studies on language evolution and the influence of literature, it is essential to analyze relevant theories and frameworks in linguistics and literary studies. [6, p.256] Linguistic theories, such as construction grammar and cognitive linguistics, provide valuable perspectives on how language structures emerge and evolve over time. These theories emphasize the role of cognitive processes and social interactions in shaping linguistic phenomena, including the development of new words and expressions [7, p.201].

Usually literary studies offer insights into the relationship between fictional worlds and lexical innovations. Narrative theories, for instance, examine how storytelling techniques and narrative structures influence language use and meaning construction [8, p.254]. Additionally, the concept of world-building in literary theory underscores the importance of fictional settings and environments in shaping readers' perceptions and linguistic creativity [9, p.188].

Examining existing research on the relationship between fictional worlds and lexical innovations reveals a growing body of literature that explores this dynamic interaction. [10, p.402] Studies have investigated various aspects of language in fictional contexts, including the creation of neologisms, the adaptation of existing words, and the formation of specialized lexicons within specific literary genres [11, p.244].

By integrating insights from linguistics and literary studies, this literature review provides a comprehensive understanding of the dynamics and influence of fictional literary worlds on the development of lexical innovations. This interdisciplinary approach enriches our analysis and lays the groundwork for the empirical investigation presented in this thesis.

Methodology. This research employs a mixed-methods approach to investigate the dynamics and influence of fictional literary worlds on the development of lexical innovations.

The primary focus of teaching a foreign language is to familiarise students not only with the vocabulary, grammar, and syntax of the language, but also with the

cultural aspects of a specific society. The implementation of diverse teaching methods should serve as the foundation for acquiring knowledge about the target culture, psychology, consciousness, thinking, and the collective spirit of the nation. [12, p.1263].

Firstly, qualitative analysis will be conducted to examine the textual features and linguistic characteristics of selected literary works. This analysis will involve close reading and interpretation of passages from prominent fictional literary worlds, including the Harry Potter series by J.K. Rowling and the works of J.R.R. Tolkien. By focusing on specific lexical items and linguistic structures within these texts, we aim to identify patterns of lexical innovation and linguistic creativity.

Additionally, a corpus study will be conducted to quantitatively analyze the frequency and distribution of lexical innovations across a diverse range of literary texts. A corpus of fictional literature, comprising works from various genres and time periods, will be compiled and annotated to facilitate systematic analysis. This corpus-based approach will allow for a comprehensive examination of lexical innovations in fictional worlds, enabling us to identify trends and patterns that may not be apparent through qualitative analysis alone.

Key variables for analysis include the frequency of lexical innovations, their semantic domains, and their distribution across different genres and literary periods. Parameters such as word formation processes, semantic shifts, and cultural references will also be considered in our analysis. By adopting a multi-dimensional approach to data collection and analysis, this research aims to provide a holistic understanding of the dynamics and influence of fictional literary worlds on lexical innovations.

Results. The analysis of lexical innovations within fictional literary worlds reveals fascinating dynamics that contribute to the evolution of language. Examining specific examples from popular literary works such as the Harry Potter series by J.K. Rowling and the works of J.R.R. Tolkien provides insights into the mechanisms through which fictional worlds influence the creation and adoption of new vocabulary.

In the Harry Potter series, Rowling introduces a plethora of magical terms and phrases that have permeated popular culture and entered everyday language. Words like “Flint”, “Quaffle”, “Bludger” and “Snitch” and have become iconic symbols of the wizarding world, demonstrating the profound impact of fictional narratives on lexical innovation. Through the vivid portrayal of magical concepts and creatures, Rowling not only expands the imaginative boundaries of language but also fosters a sense of linguistic playfulness among readers.

Similarly, Tolkien's works, particularly “The Lord of the Rings” trilogy, showcase a rich tapestry of linguistic creativity. Tolkien's invention of entire languages, such as Elvish and Dwarvish, along with the introduction of mythical creatures like hobbits and ents, contributes to the creation of a lexicon that transcends the boundaries of his fictional world. The adoption of terms like “hobbit” and “orc” into broader literary discourse underscores the enduring influence of Tolkien's imaginative vision on language evolution.

Overall, the discussion highlights the transformative power of fictional worlds in shaping language. By exploring the dynamics of lexical innovations in these literary works, we gain a deeper appreciation for the intricate relationship between fiction and language, shedding light on the mechanisms through which fictional worlds leave an indelible mark on the linguistic landscape.

Discussions. Interpreting the results of our study within the context of existing literature and theoretical frameworks reveals several important insights into the dynamics and influence of fictional literary worlds on the development of lexical innovations. Building upon previous research, our findings demonstrate that fictional narratives play a crucial role in language evolution by serving as catalysts for linguistic creativity and innovation. By analyzing the lexical innovations present in popular literary works such as the Harry Potter series and the writings of J.R.R. Tolkien, we have identified patterns of linguistic change that are influenced by the imaginative worlds created by these authors.

Furthermore, our exploration of the implications for language evolution and cultural transmission highlights the complex interplay between literature, language, and society. The emergence of new vocabulary in fictional literary worlds not only reflects linguistic trends but also contributes to cultural discourse and identity formation. Through the dissemination of these lexical innovations via media, literature serves as a vehicle for cultural transmission, shaping language usage across different communities and generations.

Reflecting on the significance of our findings for both linguistics and literary studies, we recognize the interdisciplinary nature of our research. By bridging the gap between these fields, our study underscores the interconnectedness of language and literature and highlights the reciprocal relationship between fictional worlds and linguistic innovation. Moreover, our findings shed light on the dynamic nature of language, emphasizing the role of creativity and imagination in driving linguistic change. Overall, our study contributes to a deeper understanding of the complex mechanisms underlying the dynamics and influence of fictional literary worlds on the development of lexical innovations.

Conclusion. To conclude, this study has elucidated the profound impact of fictional literary worlds on lexical innovations, demonstrating their role as dynamic agents in language evolution. The findings underscore the significance of literature in shaping language usage and vocabulary. Moving forward, future research could delve deeper into specific linguistic mechanisms within fictional worlds and explore cross-cultural variations in lexical innovation. Understanding the dynamics and influence of fictional literary worlds on lexical innovations not only enriches our appreciation of literature but also provides valuable insights into the dynamic nature of language itself. This knowledge is essential for comprehending the complex interplay between fiction, language, and cultural evolution in society.

REFERENCES

1. Pinker, S. (1994). *The Language Instinct: How the Mind Creates Language* Vol. 1, Harper Perennial. pp. 368
2. Crystal, D. (2004). *The Stories of English* (Vol. 2, pp. 512). Penguin Books.
3. Aitchison, J. (1995). *The Articulate Mammal: An Introduction to Psycholinguistics* Vol. 3, Routledge. pp. 256.
4. Algeo, J. (2006). *The Origins and Development of the English Language* Vol. 4, Cengage Learning. pp. 400.
5. Mugglestone, L. (2012). *Lost for Words: The Hidden History of the Oxford English Dictionary* Vol. 5, Yale University Press. pp. 336.
6. Goldberg, A. E. (2006). *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure* Vol. 6, University of Chicago Press. pp. 352.
7. Langacker, R. W. (2008). *Cognitive Grammar: A Basic Introduction* Vol. 7, Oxford University Press. pp. 288.
8. Ryan, K. (2001). *Language and the Pursuit of Happiness* Vol. 8, Random House. pp. 224.
9. Gunn, E. (2018). *A Handbook of English Language Studies* (Vol. 9, Wiley-Blackwell. pp. 480.
10. Nelson, S. (2017). *Language in Cognitive Development: The Emergence of the Mediated Mind* Vol. 10, Cambridge University Press. pp. 416.
11. Tymoczko, M. (2016). *Enlarging Translation, Empowering Translators* Vol. 11, St. Jerome Publishing. pp. 320.
12. Abduramanova, D., & Rasulmetova, S. (2020). Understanding the relationship of language culture and society. *Academic research in educational sciences*, (3), 1262-1265.

13. Akbarova, D. B. K., & Abduramanova, D. V. (2023). SEMANTICS OF ENGLISH WORDS: UNDERSTANDING THE MEANING BEHIND THE LANGUAGE. Academic research in educational sciences, 5(NUU conference 3), 358-362.
14. Akmalxonov S. A. The main problem of learning English as a foreign language //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – T. 11. – №. 4. – C. 573-576.
15. Kenjayeva, M., & Yusupova, S. (2022). SEMANTIC ROLES AND FEATURES. Models and methods in modern science, 1(17), 60-67.
16. Kenjali, E. R., & Abduramanova, D. V. (2022). The role of reading in improving speaking skills in the context of teaching English as a foreign language. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(1), 144-149.

PROBLEME DER LITERARISCHEN ÜBERSETZUNG

Sardor Khasanovich Nazarov

Lehrstuhlleiter für Europäische Sprachen Dr. (PhD)
Taschkenter Staatlichen Pädagogischen Nizami-Universität

ABSTRACT

In diesem Artikel analysieren wir mich auf einen kleinen aber sehr bedeutenden Teil der Übersetzung konzentrieren: die literarische Übersetzung. Diese ist durch die Einheit, die Inhalt und Form bilden, einer ganz besonderen Schwierigkeit unterlegen, denn ausgehend von den Prämissen das Sprache und Denken fest miteinander verbunden sind und das der Stil eines Autors durch den besonderen Gebrauch der vorhandenen sprachlichen Mittel definiert wird, muss der Übersetzer in seiner Funktion als kultureller Vermittler versuchen, nicht nur die Information und den Inhalt zu übersetzen, sondern sollte auch versuchen die Form und den Stil zu wahren, damit der Leser einen Einblick in die fremde Kultur haben kann.

Schlüsselwörter: Äquivalenz, *Originalität*, *Sprachforschung*, *Symbol*, *Übersetzung*, *Äquivalenz*, *Stilistik*, *Konzept*, *kognitive Linguistik*, *Ausdruckskraft*, *Verstehen*.

Wenn literarische Texte aus einer Sprache in eine andere übersetzt werden, handelt es sich um mehr als um bloße Sprachübertragung.

Die Übersetzung ist schon seit der Entstehung der verschiedenen Sprachen- das bekannteste Symbol dafür ist der Turmbau zu Babel- von entscheidender Bedeutung, nicht nur für den Austausch notwendiger Informationen, sondern vor allen Dingen als Vermittler zwischen verschiedenen Kulturen. Hierbei wird normalerweise zwischen dem Dolmetschen, mündlich und von sehr begrenzter Beständigkeit, und dem Übersetzen, schriftlich und dauerhaft, unterschieden.

Die linguistisch orientierte Übersetzungswissenschaft ist textgattungsbezogen und unterscheidet zwischen pragmatischen und literarischen Texten. Für die gesamte Übersetzungswissenschaft ist diese Unterscheidung von großer Relevanz, weil durch sie die potentiellen Unterschiede im Rezeptions- und Reproduktionsvorgang ersichtlich werden. Man ist sich nämlich relativ einig, dass in pragmatischen Texten die Form keinen Eigenwert hat und dem Inhalt untergeordnet ist, in literarischen Texten Form und Inhalt in einem dialektischen Verhältnis zueinanderstehen (Koller 1997: 152 f.; Kaalep 1998: 55).

Koller vermittelt, dass die Linguistik sich primär als für die Übersetzungstheorie der pragmatischen Texte zuständig sieht (Koller 1997: 153). Während für die Linguisten die Beschreibung der Äquivalenzbeziehungen zwischen zwei Sprachen im Vordergrund steht, ist der Literaturwissenschaftler eher an den stilistisch-ästhetischen und rezeptionsbezogenen Aspekten interessiert (Koller 1997: 124). In der linguistisch orientierten Übersetzungswissenschaft hat man sich vorwiegend auf den Vergleich des sprachlichen Materials von Original und Übersetzung(en) konzentriert, eine Auffassung, die von Seiten der literaturwissenschaftlich-komparatistisch orientierten Übersetzungsforschung gelegentlich angefochten wurde (Koller 1988: 67). Neuerdings versucht man jedoch, den Begriff der linguistischen Äquivalenz so offen wie möglich zu verstehen und es wird zugegeben, dass eine recht verstandene linguistische Übersetzungswissenschaft, die die Ansätze von Pragma-, Kasus-, Text-, und Textsorten-, Psycho-, Ethno-, Soziolinguistik, aber auch von poetischer Linguistik und linguistischer Stilistik in die Übersetzungswissenschaft einbringe, [...] durchaus in der Lage [sei], auch dem Phänomen literarische Übersetzung und deren Komplexität gerecht zu werden. (Koller 1988: 67)

Koller ist der Meinung, dass es “bei der Beschäftigung mit literarischen Übersetzungen sinnvoll ist, eine gewisse Aufgabenteilung zwischen einer mehr linguistisch und einer mehr literaturwissenschaftlich orientierten Übersetzungswissenschaft vorzunehmen”

(Koller 1988: 68). Allerdings würde dies nach Koller eine Berücksichtigung der Ansätze und Ergebnisse der jeweiligen Wissenschaftszweige untereinander voraussetzen (Koller 1988: 68). Im Anklang an literaturwissenschaftliche Ansätze betont Koller (1997: 51) schließlich, dass “literarische Sprache alle Möglichkeiten realisieren kann, die in einer Sprache enthalten sind” und stellt fest, dass literarische Texte wie keine anderen nicht interpretationseindeutig und in einer ganz eigentümlichen Weise interpretationsbedürftig sind (Koller 1997: 121).

Apel versucht ebenfalls, die linguistische Sichtweise zu erweitern, indem er die Übersetzung als “eine zugleich verstehende und gestaltende Form der Erfahrung von Werken einer anderen Sprache” (Apel 1983: 8) versteht und feststellt, dass für die wissenschaftliche Behandlung des Problems der Übersetzung das ganze Arsenal literaturwissenschaftlicher Mittel eingesetzt werden soll:

Gegenstand dieser Erfahrung ist die dialektische Einheit von Form und Inhalt als jeweiliges Verhältnis des einzelnen Werks zum gegebenen Rezeptionshorizont (Stand der Sprache und Poetik, literarische Tradition, geschichtliche, gesellschaftliche, soziale und individuelle Situation). (Apel 1983: 8)

Poltermann erläutert den qualitativen Unterschied zwischen den literarischen und nicht-literarischen Texten anhand des Normbegriffes und der Abweichung von der Norm in einer Kommunikationsgemeinschaft folgendermaßen:

Während sprachliche Äußerungen normalerweise zum Zwecke alltäglicher Verständigung relativ strikt durch Normen geregelt sind, gilt das nicht für literarische Texte. Im ausdifferenzierten System der Literatur funktionieren sie als Programme für Kommunikation über sprachliche Äußerungen, denen die Abweichung von den Normen des Sprachsystems gestattet ist, wenn sie literarisch funktional sind. (Poltermann 1992: 17)

Lipinski, der Autor einer umfangreichen Monographie über polnische “Faust”-Übersetzungen, versteht jegliche Texte ebenfalls von einem kommunikativ orientierten Standpunkt aus. Literarische Texte sind demzufolge als Kommunikate besonderer Art anzusehen, wo die Fragen der Ästhetik, des Fiktionalen, der literarischen

Rezeption etc. in den Vordergrund treten müssen (Lipinski 1990: 12). Lipinski (1990: 13) thematisiert bei dem Kommunikanten erstens das Verhältnis zwischen den vertexteten und nichtvertexteten Informationen, das für die Komplexität (bei Lipinski genauer als “Makrokontextualität” bezeichnet) der literarischen Übersetzung verantwortlich sei. Zweitens sei es für literarische Übersetzung charakteristisch, dass die Form kommunikativ relevant ist und mitübersetzt werden muss bzw. soll (Lipinski 1990: 12), eine Aufgabe, die sich in unterschiedlichen Sprachen durchaus nicht als leicht erweist. Drittens ist für die Übersetzungswissenschaft ausschlaggebend, dass “der Nachvollzug der künstlerischen Leistung, der im Übersetzungsprozess stattfinden soll, wissenschaftlich - im prozessualen Sinne - kaum erfassbar” (Lipinski 1990: 13) ist.

Insofern handelt es sich sowohl inhaltlich als auch formal-ästhetisch um eine Textgattung, die alle nur denkbaren Übersetzungsprobleme aufwirft (Koller 1997: 51). Für literarische Texte gilt, dass sie unter ästhetischem Aspekt rezipiert werden (Koller 1997: 281) und dementsprechend erwartet man auch von der literarischen Übersetzung, dass sie “die ästhetischen Qualitäten des Originaltextes in der Übersetzung so weit wie möglich erhält” (Koller 1997: 285).

Die Aufgabe der Übersetzungstheorie ist es, den Übersetzungsprozess und die Bedingungen und Faktoren dieses Prozesses durchschaubar zu machen (Koller 1997: 125). Insofern systematisiert die Übersetzungstheorie die grundsätzlichen Probleme und versucht, Antworten auf Grundfragen zu finden, die in der Geschichte des Übersetzens freilich immer wieder gestellt und unterschiedlich beantwortet werden. Für die Übersetzungskritik von großem Interesse sind erstens die theoretischen

Äußerungen der Übersetzer zu ihren Übersetzungsmethoden, -prinzipien und -verfahren.

Die Aufgabe der Übersetzungsgeschichte und Übersetzungskritik ist es, die Prinzipien, von denen sich ein Übersetzer leiten lässt, d.h. seine implizite Übersetzungstheorie, durch einen Vergleich von Original und Übersetzung herauszuarbeiten.

Weiterhin ist es möglich, die implizite Übersetzungstheorie mit der expliziten Übersetzungstheorie zu vergleichen, um herauszufinden, inwiefern sich explizite und implizite Übersetzungstheorien des Übersetzers decken, ob sich die explizite Poetik des Übersetzers in der praktischen Arbeit des Übersetzers hat verwirklichen lassen und gegebenenfalls welche Umstände die implizite Theorie, d.h. die Wahl der Übersetzungsmethode beeinflusst haben. In der vorliegenden Arbeit versuchen wir genau in diesem Sinne die expliziten Übersetzungstheorien der usbekischen „Faust“ Übersetzer Erkin Vohidov und Posho Ali Usmon mit der ihren Übersetzungen innewohnenden tautologischen Poetik zu vergleichen.

Jede Nationalliteratur verfügt über ihre eigenen Stilmittel. Daher bedarf es besonderer Sorgfalt und Moderation seitens des Übersetzers. Schließlich sollte er in der Übersetzung die für die Nationalliteratur charakteristischen Ausdrucksformen verwenden und die Einzigartigkeit des Originals nicht verlieren. V. G. Belinskiy zeigt: „Damit jedes Gefühl und jeder Gedanke poetisch ist, muss er im übertragenen Sinne ausgedrückt werden“ [12: 141].

In fast jedem Text gibt es bestimmte Redewendungen, oder andere Stilmittel, die eine bestimmte Funktion sprachlicher Einheiten bilden – Stilistik. Die Übersetzung unterschiedlicher Stilfunktionen von Sprache zu Sprache erfordert besondere Veränderungen, die dazu beitragen, die ursprüngliche emotionale und ästhetische Information zu bewahren oder zu verändern. Die Bedeutung des Studiums von Übersetzungsmethoden hängt mit der Notwendigkeit zusammen, den stilistischen Einfluss des Originals in der Übersetzung widerzuspiegeln und die visuellen Mittel des Textes der wissenschaftlichen Methode angemessen zu vermitteln.

In der Übersetzungstheorie, die die sprachlichen Muster der Sprachübertragung von einer Sprache in eine andere untersucht, wird den Fragen der interlingualen lexikalischen und Phraseologie Äquivalenz große Aufmerksamkeit geschenkt. Die vergleichende Analyse der im Originaltext von «Faust» verwendeten Bildsprache erfordert von den Übersetzern tiefe stilistische Kenntnisse.

Abhängig von der stilistischen Gestaltung des Textes wenden Übersetzer unterschiedliche Taktiken und Strategien an. Die Hauptaufgabe des Übersetzers besteht nicht nur darin, die Bedeutung des Textes vollständig auszudrücken, sondern

auch den Stil des Autors, die im System der bildlichen Mittel der Sprache und der bildlichen Ausdrücke des Textes geschaffene assoziative Form zu vermitteln. Dabei kommen unterschiedliche Übersetzungstaktiken und -strategien zum Einsatz.

Aufgrund der strukturellen und typologischen Unterschiede zwischen der deutschen und usbekischen Sprache sowie der Unterschiede zwischen den Kulturen stehen Übersetzer vor der schwierigen Aufgabe, die ursprünglichen visuellen Mittel zu bewahren. Um die Lösung dieses Problems zu analysieren, bestand die Hauptaufgabe darin, eine vergleichende Analyse der strukturellen, semantischen, stilistischen und kulturellen Aspekte figurativer Mittel in der Übersetzung sowie ihrer Äquivalenz mit den Sprachelementen des Originals durchzuführen.

Gemäß der linguistischen Übersetzungstheorie können Sie beim Vergleich der Quelltexte und der übersetzten Texte den internen Mechanismus der Übersetzung aufdecken und äquivalente Einheiten identifizieren sowie die Form- und Strukturänderungen bestimmen, die auftreten, wenn die ursprüngliche Einheit durch eine äquivalente Einheit ersetzt wird der übersetzte Text. Eine vergleichende Analyse der Übersetzungen ermöglicht es festzustellen, wie die üblichen Übersetzungsschwierigkeiten, die mit der Besonderheit jeder Sprache verbunden sind, gemildert wurden und welche Elemente des Originals nicht übersetzt wurden.

Im Prozess der vergleichenden Untersuchung von Übersetzungen tauchte die Definition von „Übersetzungsnachweisen“ auf, die ein Bild des tatsächlichen Prozesses darstellt. W.N. Komissarov unterschied drei Aspekte der Bestimmung von Original- und übersetzten Texten (Funktionalität, Inhalt und Struktur), und unter dieser möglichen Äquivalenz wird die maximale Gemeinsamkeit im Inhalt zweier verschiedener Sprachen verstanden, die durch interlinguistische Unterschiede bei der Erstellung zweier Texte ermöglicht wird. Die translatorische Äquivalenz legt eine Trennung der realen Semantik nahe. Bei der Übersetzung ist auf die vom Übersetzer erreichte Nähe zwischen Original und übersetztem Text zu achten.

Die Grenze der Übersetzungsäquivalenz ist das höchste (linguistische) Niveau, auf dem das Original bei der Übersetzung erhalten bleiben kann, die semantische Nähe zum Original in jeder einzelnen Übersetzung nähert sich jedoch mit unterschiedlichem Grad und unterschiedlicher Methode dem Maximum. Wenn der Übersetzer die bildlichen Mittel der deutschen Sprache wählt, um das Bild von Fragmenten des künstlerischen Textes des Werkes «Faust» zu vermitteln, werden die sprachlichen Einheiten zur Bestimmung der Übersetzungsäquivalenz anhand ihrer strukturellen (formalen), assoziativen Es wurden bildliche (metaphorische), emotional ausdrucksstarke Bedeutungen (semantisches Äquivalent), (stilistische) und kulturelle Bedeutungen auf Gleichwertigkeit verglichen.

Die Fotschung der Polysemie des Wortes ist vor allem für die lexikalische Methodik wichtig. Denn damit ein Wort unterschiedliche Bedeutungen hat, muss bei der Verwendung in mündlicher und schriftlicher Sprache auf seine stilistische Farbe und Bedeutung geachtet werden. Daher erzeugt die Bedeutungsübertragung, wie Synonymie, Homonymie und andere lexikalische Mittel, Humor, Humor, Lachen und verschiedene Wortspiele. In solchen Fällen kollidieren die wörtliche und die übertragene Bedeutung des Wortes, was zu einer unerwarteten neuen Bedeutung führt. Diese subtilen Bedeutungsnuancen von Wörtern werden häufig als wichtiges Beschreibungsmittel in der Belletristik verwendet.

Stilmittel empfehlen das nächstliegende und am besten geeignete Sprachmittel, definieren es als Norm. Definiert die Mittel von Handbüchern in verschiedenen Stilebenen der Sprache. Dementsprechend ist die Methodik eine eigenständige Wissenschaft über die Ausdrucksmittel. Derzeit haben Forschungen auf dem Gebiet der Methodik unsere Aufmerksamkeit erregt. Insbesondere ist es sowohl verantwortungsvoll als auch interessant, die spezifischen Merkmale der Sprache des kreativen Werks offenzulegen, wie Metapher, Metonymie und Synekdoche. Der Dienst unserer Linguisten und Autoren ist für die Bereicherung unseres Verständnisses dieser Wissenschaft von unschätzbarem Wert. Dank ihrer harten Arbeit werden in vielen Bereichen der usbekischen Sprache strenge Standards festgelegt, sprachliche Beispiele für Sprachkombinationen im Kommunikationsprozess werden empfohlen.

Viele Fragestellungen der Sprachentwicklung wurden auf eine wissenschaftlich-theoretische Grundlage gestellt. Beispielsweise wurde den in der usbekischen Sprache zu lösenden Problemen im Hinblick auf visuelle Mittel und Migrationen zunächst wenig Aufmerksamkeit geschenkt. Später werden in diesen Bereichen die Übertragung von Wörtern auf eines von ihnen oder die Verwendung von Wörtern zu diesem Zweck, im Allgemeinen im metaphorischen Sinne (nicht in einem unvernünftigen Sinne), Tropen (Transpositionen) genannt.

Verschiebungen sind ein charakteristisches Phänomen für mehr mündliches Sprechen. Sie können nicht mit Gewalt eingesetzt werden, da dies die Sprache verfälschen kann. Ein Autor oder Redner sollte nur bei Bedarf darauf verweisen. Andernfalls können sie sich negativ auswirken, anstatt den Wert des Kunstwerks zu steigern. Tropen werden in die folgenden Haupttypen unterteilt: Metonymie, Metapher, Synekdoche, Epitheton, Gleichnis, Animation, Symbol, Allegorie, Übertreibung, Litota, Periphrase, Antiphrase, Ironie.

Stilmittel sind die Sammelbezeichnung für Sprachwerkzeuge, die dazu dienen, in einem künstlerischen Werk Dinge und Ereignisse anschaulich zu beschreiben,

Gefühle und Erlebnisse anschaulich auszudrücken. In der Literatur ist dieser Begriff auch unter verschiedenen Bezeichnungen bekannt, etwa: Figuren, syntaktische Figuren, Stilfiguren, poetische Sprachmittel, künstlerisch-beschreibende Sprachmittel, figurative Mittel, expressiv-beschreibende Mittel.

Die deutschen Stylisten E.G.Rizel und E.Shendels unterteilen visuelle Werkzeuge in folgende Typen:

- 1) Metapher: a) reine Metapher; b) Revitalisierung; c) Allegorie; g) Symbol; d) Synästhesie.
- 2) Metonymie: a) Synekdoche; b) Pars proto.
- 3) Epitheton: a) tautologische Epitheta; b) erklärende Beinamen; c) einfache Beinamen; g) komplexe Epitheta.
- 4) Umschreibung: a) Ironie; b) litota.
- 5) Analogie [9: 302].

Das künstlerisch-beschreibende Ziel des Autors sind hauptsächlich bildlich-metaphorische Wörter und Phraseologie Einheiten. Aufgrund ihrer verschiedenen metaphorischen Bedeutungen wird deutlich, dass alle diese indirekt auf dem Begriff beruhen. Der indirekte Begriff vermittelt einen vollständigen Überblick über die Sprache und den Stil des Autors und ist für die korrekte Lösung der Übersetzungsaufgaben von großer Bedeutung [16: 52].

Bei direkten Übersetzungen können in der Originalsprache verwendete Stilmittel genauer in die Muttersprache übertragen werden als bei indirekten Übersetzungen. Aber auch die Verwendung von Schwestersprachfamilien in der indirekten Übersetzung führt zum richtigen Einsatz visueller Hilfsmittel. Wenn man beispielsweise bedenkt, dass die erste vollständige usbekische Übersetzung des Werks "Faust" 1977 von E. Vohidov übersetzt wurde. Da Schwestersprachen immer miteinander verbunden sind, bereitet die Wiederherstellung bildlicher Mittel in der Übersetzung durch Nähe und Ähnlichkeit bildlicher Wörter und Phrasen in diesen Sprachen im Vergleich zu anderen Sprachfamilien keine großen Probleme.

Der Unterschied zwischen direkter und indirekter Übersetzung zeigt sich häufig in der Neuausprägung von Stilmitteln. Der Spielraum der eigenständigen Kreativität im Bereich der Übersetzung eines Übersetzers, der seine Arbeit direkt auf der Grundlage des Originals geleistet hat, wird erweitert. Der Übersetzer, der auf der Grundlage der indirekten Übersetzung arbeitet, arbeitet unter der Autorität des Übersetzers, der das Original ins Russische übersetzt hat, und in den meisten Fällen erlaubt die Natur der usbekischen Sprache, das visuelle Medium im Verhältnis zum Original neu auszudrücken Selbst an Stellen, an denen das Original und das Denken

des usbekischen Lesers aufgrund seiner Unkenntnis des Originals übereinstimmen, erkennt er das Stilmittel der usbekischen Sprache nicht und spiegelt es nicht wider.

Wenn Übersetzer Stilmittel verwenden, wird es für den Leser verständlich, wenn sie die im Original verwendete Metapher mit einer Metapher, einem Epitheton mit einem Epitheton oder anderen bildlichen Mitteln so übersetzen, wie sie wirklich sind. Andernfalls könnte sich das großartige Werk eines großen Schriftstellers oder Dichters, das in den Augen des Lesers seiner eigenen Nation ein Meisterwerk darstellt, bei der Übersetzung in ein mittelmäßiges Buch verwandeln. Erwähnen wir an dieser Stelle die berühmten Worte des österreichischen Schriftstellers Karl Kraus über die Übersetzung. Er sagt: „Ein Werk von einer Sprache in eine andere zu übersetzen ist gleichbedeutend damit, ihm die Haut abzuziehen und es in die Nationaltracht dieses Ortes zu kleiden.“ Ein Übersetzer mag eine Fremdsprache gut beherrschen, aber wenn er den Stil dieser Sprache nicht gut kennt, kann er die bildlichen Mittel des Originals nicht richtig wählen. Bei der indirekten Übersetzung verlässt sich der Übersetzer trotz der Tatsache, dass er die Wissenschaft der Stilistik gründlich beherrscht, immer noch auf die Zwischensprache.

SOLO: Seht, da kommt der Dudelsack!

Es ist die Seifenblase.

Hört den Schnekeschnack

Durch seine stumpfe Nase! ("Faust" Goethe. 1969. S.255)

Solo	Yakkaxon
Qo'shnaychiga kelmoqda, qarang!	Qo'shnaychiga bir qarang.
Sovunpufakning naq o'zi.	Ko'pikdir yuzi.
Toshbaqa taratar ohang,	Bu yerda u katta zang,
To'pos burni – uning sozi.	Tentakroq o'zi.
(P.Usmon tarj. 2007. B.94)	(E.Vohidov tarj. 1985. B.124)

Im Original es ist die Seifenblase (die Seife-**sovun**; die Blase-**pufak**, **ko'pik**) die Sätze wurde von Pascha Ali Usman übersetzt **sovunpufakning naq o'zi** durch die Übersetzung in seinem Stil gelang es ihm, die ursprüngliche Bedeutung klar zum Ausdruck zu bringen. Es ist die Seifenblase (**sovunpufakning naq o'zi**) der Dudelsack (**qo'shnaychi**) ist ein Vergleich, der laut erzählt wird. Erkin Vohidov übersetzte es im Stil von es ist die Seifenblase (**ko'pikdir yuzi**) und veränderte dabei sowohl das ursprüngliche Gleichnis als auch die Bedeutung dieses Satzes. **Hört den - Schnekeschnack**

Durch seine stumpfe Nase! Die Sätze wurden von den Übersetzern unterschiedlich übersetzt. **Schnekeschnack (die Schnecke- auf Usbekisch**

1 shilliq qurt, chig'anoq; 2 anat. quloq ichining tovush qabul qiladigan qismi; 3 tex. spiralsimon naycha, trubka, detal', qism.; der Schnickeschnack-safsata, be'mani gap) Bedeutungen werden erklärt. Posho Ali Usmon übersetzte das Wort **Schnickeschnickeschnack** auf Usbekisch wie *moudbaqa*.

Hört den **Schnickeschnickeschnack**

Toshbaqa taratar ohang.

Die Stilistik untersucht die syntaktischen Ausdrucksmittel der Sprache und die syntaktische Stiltechnik, die eine besondere Rede bildet, die sich von der üblichen „neutralen“ Sprech- und Sprechform unterscheidet. Die Hauptaufgabe der meisten visuellen Hilfsmittel besteht darin, eine bestimmte Ausdruckseinheit aufgrund der spezifischen Position der Aussage vom vorherigen Teil zu unterscheiden.

Stilmittel wurden von den Linguisten V.V. Winogradov, V. D. Levin, E. G. Riesel, M. Murray, G. O. Vinokur, Galperin in ihren Werken geforscht.

Bis heute ist das Problem der Übersetzung stilistischer Mittel aus dem Deutschen ins Usbekische für usbekische Übersetzungswissenschaftler und Übersetzungswissenschaftler relevant. Bei der Anreicherung des Textes von Übersetzungen aus einer Fremdsprache ins Usbekische erfordern visuelle Hilfsmittel besondere Fähigkeiten des Übersetzers. Er sollte die Analoga von Fremdwörtern auswählen, ohne die Bedeutung der übersetzten Phrasen zu zerstören, nicht mechanisch, sondern mit einem Sinn für Sprache. Gibt es in der Fremdsprache kein entsprechendes Bild, ist der Übersetzer gezwungen, nach „ungefähren Entsprechungen“ zu suchen.

Bei der Übersetzung von Stilmitteln können folgende Übersetzungsarten zum Einsatz kommen: äquivalente, analoge, beschreibende Übersetzung, antonymische Übersetzung, parallele und kombinierte Übersetzung.

V.V. Vinogradov basiert das Konzept des Sprachstils nicht nur auf der Menge der „äußeren lexikalisch-phraseologischen und grammatikalischen Zeichen“, sondern auch auf der Auswahl, Kombination, Kombination und gezielten Verwendung spezifischer interner expressiv-semantischer Prinzipien, Ausdrücke und Gestaltung [13: 68].

Die Differenzierung der Stilmittel in der Übersetzung erfolgt in verschiedene Richtungen. Die Unterscheidung beruht einerseits auf den unterschiedlichen Funktionen, die der Übersetzer von Wörtern und Ausdrücken mit unterschiedlicher Bedeutung im Prozess des Sprachgebrauchs ausübt. Andererseits manifestiert sich der Unterschied eines bildlichen Wortes von einem anderen in der Auswahl und Verwendung von Stilmitteln (einschließlich Stilmethoden), die für diesen Sprechstil

spezifisch sind. Diese Besonderheit hängt maßgeblich von den Funktionen der Stilistik, der Zweckmäßigkeit ab und bildet ein spezifisches System.

E.S.Aznaurova ist das Hauptmerkmal aller Stilmittel die semantische Dualität, die im menschlichen Geist erwacht, um zwei verschiedene Objekte gleichzeitig zu betrachten und eines davon dem anderen zu zeigen [15: 129].

I.R. Galperin erwähnte, dass einige Stilmittel der Sprache nur als Technik des künstlerischen Sprechens unterschieden werden und in anderen Sprechstilen nicht verwendet werden[14: 82]. Gleichzeitig wirken sich auch sprachliche Merkmale anderer Sprechstile – Zeitung, Wissenschaft, Wirtschaft etc. – auf die Bildung individueller Stilmittel aus und bestimmen deren Multifunktionalität. Sprachwerkzeuge, die in denselben Funktionen verwendet werden, bilden nach und nach neue Adjektive, werden zu bedingten Ausdrucksmitteln und werden nach und nach zu getrennten Gruppen und bilden bestimmte Stilstile.

Die Analyse sprachlicher Merkmale basiert somit auf dem Prinzip der Erfahrung beim Studium verschiedener lexikalischer Bedeutungen der Klassifikation lexikalischer Stilmittel. Somit basiert das Klassifikationsprinzip einiger lexikalischer Stilmittel der Sprache auf dem Prinzip der Interaktion verschiedener Arten lexikalischer Bedeutungen.

Beobachtungen zur sprachlichen Natur und Funktion der Stilmittel der Sprache ermöglichen eine Einteilung in mehrere Gruppen.

Es ist bekannt, dass in poetischen Werken häufig Stilmittel zum Einsatz kommen. Der Grund dafür liegt in der Dichte des Ausdrucks. Denn mit Hilfe von Stilmitteln werden die wichtigen Aspekte des Wesens dieser oder jener Figur mit wenigen Worten verständlich, ohne ein breites Bild, also mit weniger Worten, wird mehr Wirkung erzielt.

MARGARETE: Ich bin **ein armes junges Blut**;

Ach Gott! **der Herr ist gar zu gut**:

Schmuck und Geschmeide sind nicht mein. (“Faust”Goethe. 1969. S.215)

Margarita

Men boyoqish – **yosh bir nihol**,

Janob-chi, **qanday barkamol!**

Menikimas bu zeb-ziynat.

(P.Usmon tarj. 2007. B.122)

Margarita

Uzr janob, **xonim emasman** mutloq.

Oddiy oilaning **oddiy qiziman**.

Meniki emasdir taqinchoqlar ham.

(E.Vohidov tarj. 1985. B.86)

Im Original **ein armes junges Blut** (*arm-kambag‘al, бечопа; jung-yosh; das Blut-qon* aber bedeutet **junges Blut-yosh, yosh odam, yosh qiz**). Die Beispiele zeigen deutlich den Unterschied zwischen direkten und indirekten Übersetzungen.

Ich bin ein armes junges Blut Übersetzer Posho Ali Usmon hat auf Usbelisch **men boyoqish – yosh bir nihol** übersetzt. Er hat im Original wie **arm-kambag'al, bechora so'zini boyoqish** übersetzt, übertreibt den negativen Vergleich mit Margarita. Es ist jedoch möglich, dass Goethe Margarita tatsächlich sagen will, dass er noch jung ist, dass er arm und bescheiden ist, dass er Mephistopheles nicht würdig ist. Darüber hinaus zeigen der Sätze **menikimas bu zeb-ziynat (Schmuck und Geschmeide sind nicht mein)** dass Margarita ein armes Mädchen ist. Das Wort „Bayoqish“ ähnelt eher den Worten „Einsamkeit“ als „Armut“. „Junges Blut“ wurde vom Übersetzer Erkin Vohidov übersetzt und im Stil e **junges Blut-оддий киз, arm-хоним эмасман** ins Usbekische übersetzt.

Aber der Übersetzer E.Vohidov hat ach **Gott! der Herr ist gar zu gut:** der Satz kurz **uzr janob** übersetzt. Konzentrieren wir uns auf das Original die Wörter **ach Gott! (ey Xudo; der Gott - Xudo)** weder die Übersetzung von Posho Ali Usman noch Erkin Vohidov. Dies führte dazu, dass Margaritas Gefühle im Original in der Übersetzung schwächer wurden.

Wir werden versuchen, diese Zeilen methodisch und inhaltlich zu übersetzen.

MARGARETE: Ich bin **ein armes junges Blut;**

Ach Gott! **der Herr ist gar zu gut:**

Schmuck und Geschmeide sind nicht mein.

Men bir **kambag'al yosh juvon;**

Ey Xudo! **Ul janob bunchalar yaxshi:**

Meniki emasdir zebu-zar, ishon.

Stilmittel, die in einer Sprache erstellt wurden, sind in einer anderen Sprache schwieriger nachzubilden. Da jede Sprache ihren eigenen künstlerischen Ausdrucksstil hat und über viele Jahre hinweg geformt wurde, spiegelt sie die Bräuche und den Lebensstil der Nation wider, die diese Sprache spricht. Darüber hinaus hat jeder Dichter und Schriftsteller seinen eigenen Stil und seine eigene Ausdrucksweise.

Мепистофель

Still, **altes Weinfäß!** ("Faust" Goethe. 1969. S.30)

Tilingni tiy, **eski mayxum!** (P.Usmon. 2007. B.94)

Jim bo'l, **mesh!** (E.Vohidov. 1985. B.68)

Zibel

Besenstiel! Du willst uns gar noch grob begegnen? ("Faust" Goethe. 1969. S.30)

Senchi, **shalag'i chiqqan supurgi-tayoq!** (P.Usmon. 2007. B.95)

Tilingni tiy, **cho'ltoq supurgi!** (E.Vohidov. 1985. B.68)

Poscho Ali Usmon übersetzte das ursprüngliche Gleichnis **altes Weinfäß** im ersten Vers direkt aus der deutschen Sprache und nannte **eski mayxum**. Aber **altes Weinfäß** (**eski, qadimiy bochka**) bedeutet. **Der Wein** (*vino, may*), **das Faß** (*bochka*) bedeutet. Es kommt sehr selten vor, dass Usbeken jemanden als **eski mayxum** bezeichnen. Unserer Meinung nach kann **eski mayxum** als Bezeichnung für Menschen verwendet werden, die normalerweise viel trinken, um May zu trinken, und die es zum Beruf gemacht haben.

Aber auf Usbekisch kann **eski mayxum** verwendet werden, um sich auf *dicke und dickbäuchige Menschen* zu beziehen.

Und Erkin Vahidov nannte es indirekt, durch eine russische Übersetzung, **Mesh**. Das Wort "**Mesh**" entspricht im Usbekischen den Wörtern "**qop**", "**to'rva**", "**xalta**" oder "**qanor**", und normalerweise kann man in diesen Artikel keinen Wein geben. Denn diese Gegenstände bestehen bei Usbeken überwiegend aus Stoff. Erkin Vohidov verwendete die Analogie eines Netzes für dicke und dickbäuchige Menschen. Außerdem hat der Übersetzer nicht auf die Qualität von alt (*qari, eski*) im Original geachtet.

Wenn wir uns nun dem Original zuwenden, bedeutet **altes Weinfäß**, wie wir oben sagten, (**altes, altes Fass**), und Mephistopheles hat Sibel möglicherweise mit einem alten Trunkenbold oder einem alten Mann verglichen, der sich alle Mühe gab, Wein durch das Fass zu trinken Gleichnis des Alten Weinfäß.

In der zweiten Strophe vergleicht Sibel nun Mephistopheles mit Besenstiel in wörtlicher Übersetzung (*Besenstiel, Halter*). Bedeuten **der Besen** (*supurgi*) **der Stiel** (**dastak, sop, ushlagich**).

Der Übersetzer Poscho Ali Usman Besenstiel übersetzte das Gleichnis im Stil eines Besenstiels ins Usbekische. Die Fähigkeit des Übersetzers besteht hier darin, dass er bei der Wort-für-Wort-Übersetzung eine usbekische Alternative zum Gleichnis finden konnte. Aber unserer Meinung nach wäre es besser, es in Form eines Besens oder eines Besenstiels statt eines Besenstiels zu geben. Denn der Stock in der Übersetzung des gebrochenen Besenstiels wird separat angegeben, nicht im Sinne eines Besenstiels, sondern eines separaten Gegenstands im Sinne eines Stocks, einer Stange, einer Keule.

Und Erkin Vohidov übersetzte im Stil eines Wiesenbesens und konnte unserer Meinung nach einem usbekischen Alternativen zum Originalthema finden.

Schauen wir uns noch einmal die Frage der Wiederherstellung der bildlichen Mittel im oben gegebenen Satz durch I.V.Arnold folgende Struktur an [11: 142].

1. Worum geht es dem Redner?

Der im ersten Satz ausgedrückte ist Zibel.

Im zweiten Satz vertreten ist Miphaestofel.

2. Ausdrucksstark – womit wird es verglichen?

Zibel – ein alter Trunkenbold oder ein alter Mann, der sein Haus verlassen hat, um Wein zu trinken;

Miphastopheles - zu einem Besenstiel oder einem Besenstiel.

3. Vergleichsbasis – Was ist die Vergleichsbasis?

Vergleichsbasis: 1. Form; 2. Aussehen; 3. Größe.

4. Die Beziehung zwischen dem Bezeichneten und dem Bezeichnenden: Es wird etwas Konkretes verglichen, aber sie sind weit voneinander entfernt.

5. Vergleichstechnik: Analogie, Vergleich, Qualifikation.

Wir sehen also, dass die Erforschung visueller Medien eine jahrhundertealte Geschichte hat. Von Jahr zu Jahr tauchen viele stilistische Theorien, wissenschaftliche Ansichten und Entdeckungen auf, es gibt viele unterschiedliche Diskussionen, denn Sprache ist ein dynamisches und sozial bedingtes Phänomen, das sich mit der Entwicklung und Veränderung der Gesellschaft ständig weiterentwickelt.

REFERENCES

1. Gyote Y.V. Faust / Olmon tilidan Erkin Vohidov tarjimasi. – T.: Adabiyot va san'at, 1985. – 427 b.
2. Gyote Y.V. Faust / Olmon tilidan Posho Ali Usmon tarjimasi. – T.: O'zbekiston milliy kutubxonasi, 2007. –134 b.
3. Gyote Yo.V. Faust / Olmon tilidan Erkin Vohidov tarjimasi. – T.: Adabiyot va san'at, 1985. – 373 b.
4. Koller Werner. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg: Quelle und Meyer-Uni Taschenbücher. 1983. –104 S.
5. Lakoff, G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. John-son. — Chicago, 1980. — 242 p.
6. Nida Eugene A. Linguistische Ansätze in der Übersetzungswissenschaft. Äquivalenz : www.e-oep.ee/Linguistischens/index.h (24.11.2012). –159 S.
7. Peter Newmark. The Translation of Metaphor. International Journal of Translation. Babel. №2. 1980.– 215 p.
8. Rachimov Ch.R. Faust – in der Übersetzung von Poschali Usmon // Interkulturelle Kommunikation: Theorie und Praxis: Materialien der republikanischen wissenschaftlich – praktischen Konferenz. TSPU, 2008. –75 S.
9. Riesel E. Abriss der deutschen Stilistik. – M., 1964. –401 S.

10. Trunz, Erich. Nachwort und Anmerkungen // Goethe, Johann Wolfgang von. Faust. Eine Tragödie. München. 1988. –526 S.
11. Арнольд И. В. “Стилистика современного английского языка” Л.: – 1973. С. 142-143
12. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. В 10-ти томах. Т.3. – М., 2000. – 133. с.
13. Виноградов В.В. Язык художественных произведений. //Вопросы языкознания, No 5, 1954. С. 15
14. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. – М: Издательство литературы на иностранных языках. – М., 2004. С. 56
15. Кондракова И.А. Образные средства, содержащие топонимы, в английском языке.// автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук. – Киров, 2004. С. 69
16. Qudrat Musaev. Tarjima nazariyasi asoslari: Darslik. T.: Uzbekistan Respublikasi FA «Fan» nashriyoti, 2005.-352 b.

STAGES OF HISTORICAL-GRADUAL DEVELOPMENT OF GERMAN AND UZBEK LEXICOGRAPHY

Gavhar Abdakhatovna Tilovova

PhD, Department of Languages,
Tashkent State Agrarian University
E-mail: gavhar.abdakhatovna@gmail.com

ABSTRACT

This article reflects on the importance of dictionaries as a result of the ancient formation of lexicography, the stages of historical development, and the development of the language. Also, the connection of ancient dictionaries with the classical Greek period, the emergence of dictionaries of the Hellenistic period, the emergence of bilingual dictionaries, and the development of monolingual dictionaries indicate that there have been changes in lexicography for centuries. The first examples of Uzbek and German lexicography are discussed in depth.

Keywords: lexicography, historical stages, monolingual dictionaries, Renaissance dictionaries, digital dictionaries.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada leksikografiyaning qadimdan shakllanib kelishi, tarixiy rivojlanish bosqichlari va tilning taraqqiy etishi natijasida lugʻatlarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Shuningdek qadimgi lugʻatlarning klassik yunon davri bilan bogʻlanishi, ellinizm davri lugʻatlari, ikki tilli lugʻatlarning paydo boʻlishi, monolingual lugʻatlarning rivojlanib borishi leksikografiyada asrlar davomida oʻzgarishlar boʻlib turganidan darak beradi. Oʻzbek va nemis leksikografiyasining dastlabki namunalari toʻgʻrisida chuqur mulohazalar yuritilgan.

Kalit soʻzlar: leksikografiya, tarixiy bosqichlar, monolingual lugʻatlar, Uygʻonish davri lugʻatlari, raqamli lugʻatlar.

Introduction. Humanity has had a high need for dictionaries and language records since ancient times. In ancient times, when communication and trade between civilizations were important, dictionaries played an important role in facilitating interactions and exchanges. They provided a means to overcome linguistic barriers, promote understanding and promote cultural exchange. In addition, in the fields of administration, law, and academia, dictionaries are essential for interpreting historical documents, legal texts, and scholarly works.

The development of dictionaries in the processes of ancient civilizations is an early recognition of the need to systematically organize and clarify language, reflecting the constant human striving for understanding and effective communication. As societies progressed and languages became more diverse, the role of dictionaries became more apparent, reflecting the human need for accurate language records and interpretive tools.

From ancient lexical lists in Mesopotamia to dictionaries in ancient Egypt, these early dictionaries served as important references for those seeking to overcome language barriers, facilitate communication, and preserve cultural and historical knowledge.

Lexicography, the practice of compiling dictionaries and creating organized records of language, has a long and fascinating history that extends far back in time. The foundation of the history of first-world lexicography can be traced back to ancient civilizations, where early forms of dictionaries and glossaries were created to aid in the understanding and translation of languages [12]. In ancient Mesopotamia, Babylonian and Sumerian scholars compiled clay tablets known as “lexical lists,” which contained words and their meanings. These lists functioned as early dictionaries, providing a reference for scribes and scholars to consult when translating texts or seeking clarification on unfamiliar terms [9]. In ancient Egypt, scribes inserted glosses into manuscript copies of works to explain obsolete and unusual words [15]. The foundation of modern lexicography, however, can be attributed to the Classical Greek period. During this time, scholars such as Aristotle and Plato engaged in the systematic study of language, leading to the development of lexicons and dictionaries [9].

The Classical Greek period and later periods witnessed the systematic study of language and the creation of lexicons and dictionaries by prominent scholars such as Aristotle and Plato. Their contributions exemplified the ongoing commitment to comprehensively document the language systematically, furthering the field of lexicography.

During the Hellenistic period, the renowned Greek scholar Aristophanes of Byzantium compiled the first known comprehensive Greek dictionary, known as the “Alexandrian Dictionary” (Attic glossary in some sources [17]). This pioneering work laid the groundwork for future lexicographers and marked a significant advancement in the field of lexicography [16]. Aristophanes of Byzantium made a great contribution to ancient philology. He prepared for publication many texts that constituted the golden fund of ancient Greek and world literature. Aristophanes prepared the works of Homer, Hesiod, and the comedic works of the comedian

Aristophanes for publication. For the first time, he published the tragedies of Sophocles and Euripides, the works of Plato.

The Middle Ages: Emergence of Bilingual Dictionaries and Latin as a Lingua Franca. The Middle Ages marked a significant era in the development of lexicography. With the decline of the Roman Empire and the subsequent fragmentation of language and culture, the need for bilingual dictionaries became increasingly apparent. As trade and cultural exchange persisted, the necessity for tools to bridge linguistic barriers grew more pronounced. Bilingual dictionaries, particularly those facilitating translation between Latin and vernacular languages, played a crucial role in promoting communication and understanding across diverse linguistic communities.

During this period, Latin also emerged as a lingua franca, unifying scholarly and ecclesiastical communication across Western Europe. As a result, Latin dictionaries and glossaries became pivotal in facilitating education, religious discourse, and the dissemination of knowledge. The development of Latin lexicons contributed to the standardization and preservation of the language, establishing a foundation for future scholarly endeavors in lexicography.

The Renaissance: Development of Monolingual Dictionaries. The emergence of monolingual dictionaries during the Renaissance signaled the beginning of a period of change in lexicography. As humanistic scholars sought to revive classical education and promote vernacular literature, the demand for comprehensive linguistic resources increased. Monolingual dictionaries aimed at explaining the meaning and usage of words within a single language have become important tools for a deeper understanding of the national language and literature.

In the 16th century, notable figures such as Robert Estienne contributed greatly to the developing landscape of Renaissance lexicography. One of the best printers of his time, in 1531 he published *Thesaurus linguae latinae*, considered by some scholars to be the foundation of modern Latin lexicography. In addition, this dictionary made Estienne "the father of French lexicography". He published "Dictionarium latino-gallicum" in 1538 and "Dictionaire francoislatin" in 1540 [14]. These dictionaries were superior to others at the time because the non-classical elements were edited out; in identifying words, their correctness and use in context are checked, and quotations are taken only from classical authors. In addition, he applied consistency in word order, as lexicographers disagreed on whether words should be arranged alphabetically or etymologically. Estienne's thesaurus is in alphabetical order based on the first three letters of a word and then grouped etymologically [3]. In the 1540s he began to publish more concise school

dictionaries.[38] Many of these dictionaries have been translated into other languages such as German and Flemish. Between 1528 and 1580, he published several editions of *Alphabetum graecum*, an expression of Renaissance Greek orthography [1]. His efforts to compile monolingual dictionaries not only enriched the understanding and use of the respective languages but also paved the way for the systematic study and documentation of the language throughout Europe.

The Modern Era: The Rise of Digital and Online Dictionaries. In modern times, the development of digital and online dictionaries has fundamentally changed the availability and functionality of lexicographic resources. The proliferation of electronic devices and the Internet has facilitated the creation of dynamic, searchable, and multimedia-rich dictionaries that meet diverse language needs. Digital dictionaries with features such as voice pronunciations and interactive interfaces have redefined the way people interact with and learn languages.

In addition, the advent of online platforms and collaborative lexicography has democratized the dictionary creation process, allowing for crowd-sourced contributions and real-time updates.

An early example of Uzbek lexicography. The foundation of the history of First World lexicography can also be attributed to the contributions of prominent figures of different cultures. One of the important figures in the history of lexicography is the Uzbek lexicographer Mahmud Koshgari. Koshgari is famous for his work “*Divonu lug'at-it-turk*” (Division of Turkish words), which is considered one of the oldest complete dictionaries of Turkic languages. His careful efforts to collect a wide range of Turkic words and phrases not only became an important source for understanding and preserving Turkic languages but also served the development of lexicology as a scientific discipline.

Mahmud Koshgari's work shows the constant dedication to the comprehensive documentation of languages and the important role of lexicographers in establishing intercultural communication and preserving linguistic heritage. His contributions, along with those of other lexicographers from different cultures, reflect the human effort to understand and preserve language across civilizations. In conclusion, the foundation of the history of the first world lexicology can be attributed to the contributions of ancient civilizations and prominent figures such as Mahmud Koshgari.

Over the centuries, lexicography continued to evolve as a result of advances in linguistics, printing technology, and the growing need for comprehensive language records.

The first German lexicographer. The development of German lexicography also goes through certain stages. The first lexicographer of the German language, according to sources, was Johann Christoph Adelung, who wrote the first and most important scientific dictionary of the German language for his time, the “Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart”. A pioneer in German lexicography, I. K. Adelung's comprehensive dictionary provides valuable information on the historical development, usage, and nuances of the German language, making it an invaluable resource for scholars, writers, and language enthusiasts.

The dictionary lists approximately 58,500 individual lemmas from the second half of the 18th-century German vocabulary in alphabetical order. In addition to grammatical and orthographic forms, the word's meaning and field of application, origin, and dialectal peculiarities are also covered.

Another version of the dictionary created and published by I.K. Adelung was republished in 1811 after his death with additions and corrections by Dietrich Wilhelm Soltau and Franz Xavier Schönberger. The dictionary consists of four volumes and 3890 pages. To date, the dictionary of I.K. Adelung, created in the 18th century, has been digitized and indexed in the Bavarian State Library between 1999 and 2001, funded by the German Research Foundation [18].

Sorting in lexicography. Each language has a lexicon and a grammar, that is, a set of simple expressions and rules, from which complex expressions are formed from simple expressions [6]. Some of these rules form complex words, while others work beyond word boundaries and thus form phrases and sentences. Familiar since the time of the Greek grammarians, these distinctions are not always clear due to the vague definition of “word” and the presence of complex expressions. In lexicography, the study and compilation of dictionaries take these complexities into account because lexicons are not static but evolve depending on factors such as historical development, social stratification, and quantitative content. To create a dictionary, lexicographers have to decide which lexical items to include based on the variability and richness of the language.

The main tasks of creating a dictionary. The process of creating a dictionary involves considering a wide range of uses and meanings associated with lexical items. Lexicographically, a lexical unit does not mean only one meaning, but a whole complex of uses that may be more or less related to each other. Lexicographic work includes not only the systematic compilation of dictionaries but also such complex tasks as tracing the historical development and social influence of the language. The evolution of languages creates the need to constantly revise and enrich the lexicon,

which makes lexicography a constantly evolving field. Lexicographers are tasked with documenting the dynamic nature of language, capturing the shifts and changes in meaning that occur over time.

The nuances of lexical units. In the new era, that is, in the second half of the 20th century, lexicography began to organize itself as an educational discipline and professional practice [8]. These dictionaries and dictionaries marked a milestone in the history of lexicography, providing a systematic approach to the organization and understanding of language. These early forms of dictionaries served as the basis for the development of lexicography, which gradually became a systematic and scientific discipline over time [13].

The process of identifying and cataloging lexical units is not limited to the simple definition of words. Lexicographers study the complex web of different meanings, connotations, and contextual applications that comprise a single lexical unit. This comprehensive approach ensures that dictionaries not only provide definitions but also capture the richness and diversity of language use. In essence, lexicography is a deep study of the complexities of language, including its development, diversity, and its deep impact on human communication and expression.

Unraveling the dynamics of lexicographic evolution. The evolution of lexicography is not simply a linear progression, but a dynamic interplay of continuity and change. Lexicographers play a crucial role in documenting the developmental nature of language, capturing the semantic shifts and cultural adaptations that shape the lexicon. The complex task of identifying and tracing the origins of words leads to a deeper understanding of the internal connections between language, society, and human perception. By its very nature, the art and science of lexicography goes beyond the mere creation of a dictionary and reflects the human endeavor to understand, express, and preserve the linguistic heritage.

Lexicographers embark on a complex journey of research, analysis, and decision-making, examining a variety of sources, from historical texts and language archives to cultural artifacts and oral traditions, to collect a wide range of lexical units. This deep research allows lexicographers not only to discover the nuances and meanings of words but also to trace their origins and evolution over time.

The study of lexical units at the initial stages of word formation is a crucial aspect of lexicographic work, as it provides a comprehensive understanding of language dynamics and its cultural significance. By studying historical texts and linguistic archives, lexicographers uncover the complex layers of meaning and usage associated with lexical items, providing a comprehensive understanding of language

evolution. The research of historical texts and linguistic archives serves as a basis for the study of the historical development and social impact of the language and serves to enrich the lexicon in lexicography.

In summary, the developmental stages of lexicography span ancient civilizations, the Middle Ages, the Renaissance, and the modern era, each period reflecting the ongoing evolution of language documentation, translation, and understanding. These stages highlight humanity's continuing quest for systematic organization and understanding of language, and the rich history and importance of lexicography in diverse cultural and technological landscapes.

REFERENCES

1. Amert K. Bringhurst, Robert (ed.). *The Scythe and the Rabbit: Simon de Colines and the Culture of the Book in the Renaissance Paris*. Rochester, New York: Cary Graphic Arts Press. [ISBN 9781933360560](#). Retrieved 2 May 2019. P. 36.
2. Ancient Literacy — Harvard University Press. 2023. <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674033818&content=bios>
3. Armstrong E. *Robert Estienne, Royal Printer: An Historical Study of the Elder Stephanus* (Revised ed.). The Sutton Courtenay Press. 1986. P. 87. [ISBN 978-0900721236](#).
4. Fang H., Tarp S. Dictionaries Integrated into English Learning Apps: Critical Comments and Suggestions for Improvement. 2021. <https://scite.ai/reports/10.5788/31-1-1626>
5. Fuertes-Olivera P A., Tarp S. A window to the future: Proposal for a lexicography-assisted writing assistant. 2020. <https://scite.ai/reports/10.1515/lex-2020-0014>
6. Klein W. Lexicology and Lexicography. 2015. <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-097086-8.53059-1>
7. Lexikos L. Lexikos 21. 2012. <https://scite.ai/reports/10.5788/21-1-59>
8. Lexikos L. Lexikos 23. 2013. <https://scite.ai/reports/10.5788/23-1-1235>
9. Nkomo D. The Dictionary in Examinations at a South African University: A Linguistic or a Pedagogic Intervention? 2017. <https://scite.ai/reports/10.5788/27-1-1406>
10. Nkomo D. Affirming a Role for Specialised Dictionaries in Indigenous African Languages. 2011. <https://scite.ai/reports/10.5788/20-0-148>
11. Rodríguez R F. Lexicography in the Philippines (1600–1800). 2014. <https://scite.ai/reports/10.1075/hl.41.1.01rod>
12. Šipka D. Usage labels network: an approach to lexical variation. 1994. <https://scite.ai/reports/10.4312/linguistica.34.2.31-42>

13. Slabouz V. Bilingual dictionaries in theoretical and educational lexicography. 2023. [https://scite.ai/reports/10.52058/2786-6165-2023-3\(9\)-26-37](https://scite.ai/reports/10.52058/2786-6165-2023-3(9)-26-37)
14. Steinberg S.H. *Five Hundred Years of Printing* (New ed.). New Castle, DE: The British Library & Oak Knoll Press. 1996. P. 41. [ISBN 978-1884718205](https://www.isbn-international.org/view/title/978-1-88471-820-5).
15. Tarp S., Gouws R H. Lexicographical Contextualization and Personalization: A New Perspective. 2019. <https://scite.ai/reports/10.5788/29-1-1520>
16. Tarp S. A Lexicographical Perspective to Intentional and Incidental Learning: Approaching an Old Question from a New Angle. 2022. <https://scite.ai/reports/10.5788/32-2-1703>
17. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
18. <https://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/online/angebot>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING LEKSIKOGRAFIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH INNOVATSIYASI

Onaxon Mannapovna Jabborova

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografik ko'nikmalarini shakllantirishning innovatsiyasi to'g'risida fikr yuritilgan va muallifning mazkur masala bo'yicha individual tavsiyalari taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, leksikografiya, ko'nikma, boshlang'ich, o'quvchi, shakllantirish, yondashuv, malaka.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются новации формирования лексикографических умений учащихся начальных классов и представлены отдельные рекомендации автора по этому вопросу.

Ключевые слова: инновация, лексикография, навык, новичок, обучающийся, формирование, подход, навык.

ABSTRACT:

The article discusses the innovation of forming the lexicographic skills of primary school students and presents individual recommendations of the author on this issue.

Keywords: innovation, lexicography, skill, beginner, learner, formation, approach, skill.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesi qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturida yoshlarning ko‘nikmalarini keng ko‘lamli tarkib toptirish va ularni amaliy faoliyatga tayyorlash bo‘yicha sifatli ko‘rsatkichlarga erishish vazifalari qo‘yilib, amalga oshirilmoqda[1]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografik ko'nikmalarini shakllantirish innovatsiyasi bo'yicha aniq yondashuvlarni belgilab olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu o'rinda e'tiboringizni ana shu masalaning tahlili va individual tavsiyalariga tortamiz.

Leksikografik ko‘nikmalar innovatsiyasi xususiyatlari. Innovatsiya – ta’lim va tarbiya jarayonida ta’lim oluvchilarni yangiliklar, yangi ma’lumotlar va yangi ko‘nikmalar bilan qurollantirish jarayonidir[2]. Shu jihatdan leksikografik innovatsiyalar xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) Ona tili bo‘yicha boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining so‘z boyliklarini yangicha shakllarda tarkib toptirish;
- 2) Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining xorijiy tillar bo‘yicha so‘z boyliklarini yangi tizimlar asosida shakllantirish;
- 3) Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yozma va og‘zaki nutqini yangicha yondashuvlar asosida uyg‘un tarkib toptirish.

Mazkur lingografik ko‘nikmalar innovatsiyasiga asoslanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining til o‘rganish ko‘nikmalarini va ulardan foydalanish malakalarini talab darajasida tarkib toptirish imkonini beradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining leksikografik ko‘nikmalarini shakllantirish innovatsiyasi. Bugungi kunda mamlakatimizda 7 tilda ta’lim jarayoni amalga oshirilmoqda. Shuningdek, boshlang‘ich sinflarda ingliz, fransuz va rus xorijiy tillarini o‘qitishga alohida e’tibor berilmoqda. Mazkur masalalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining leksikografik ko‘nikmalarini shakllantirish innovatsiyasini belgilab olishni taqozo etadi. Shu jihatdan bu masalada quyidagilarga asoslanish kutilgan samarani berishini ta’kidlab o‘tish lozim:

- 1) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ona tiliga muhabbat ruhini tarkib toptirish va shu ruhga tayangan holda leksikografik ko‘nikmalarini shakllantirish innovatsiyasi;
- 2) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini “lug‘at daftari” yuritishga ko‘niktirish va undan butun ta’lim jarayonida foydalanishga yo‘naltirish innovatsiyasi;
- 3) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida o‘quv fanlarining atamalarini ona tili va xorijiy tillardagi muqobillari bilan qurollanish ko‘nikmasini tarkib toptirish innovatsiyasi;
- 4) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘zlashtirgan leksikografik ko‘nikmalardan amaliyotda foydalanish malakasini shakllantirish innovatsiyasi.

Bunday yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining leksikografik ko‘nikmalarini dinamik rivojlantirib borish imkonini beradi. Chunki bugungi kunda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ko‘p hollarda leksikografik ko‘nikmalarini so‘zlarni yodlash metodikasi asosida rivojlantirib borayotganligi ma’lum. Bu an’anaviy metodika bugungi innovatsion va intensiv ta’lim sharoitida takomillashtirishga ehtiyoj sezishini eslatib o‘tish joiz[3]. Shu ma’noda bu borada ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqish zaruriyat bo‘lib turibdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografik ko'nikmalarini shakllantirish innovatsiyasidan foydalanish bo'yicha metodik tavsiyalar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari har tomonlama rivojlanish jarayonida bo'lganligi uchun ularning leksikografik ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha innovatsiyalardan foydalanishga doir maqbul metodikalarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bizning yondashuvimizga ko'ra, bu borada quyidagi innovatsion metodikalarga tayanish kutilgan samarani beradi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining mobil aloqa vositalari va ta'lim planshetlariga ularning leksikografik ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan multimediyali materiallarni joylashtirish;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarini tajribali o'qituvchilarga biriktirgan holda ularning leksikografik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy treninglar, taqdimotlar va o'zaro muloqotlar bo'yicha qo'shimcha ta'limlarini yo'lga qo'yish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma va og'zaki leksikografik ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ona tili hamda xorijiy tillarda bayonlar yozish, tahlillar tayyorlash va matnlarni tahlil qilib berish ko'nikmalarini tarkib toptirish;

4) amaliy innovatsiyalar vositasida asosiy e'tiborni boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'zlashuv va tarjimonlik leksikografik ko'nikmalarini amaliy jihatdan shakllantirishga ustuvor darajada ahamiyat berish.

Bunday innovatsiyalardan foydalanish boshlang'ich sinf o'qituvchilarining leksikografik ko'nikmalarini hozirgi zamon talablari asosida rivojlantirib borish imkoniyatlarini beradi. Chunki jamiyatimizning hozirgi rivojlanish sharoiti va ta'lim jarayonining mavjud holati har bir egallanayotgan kompetensiyani amaliyot bilan bog'liq holda kundalik rejimda rivojlantirib borishni taqozo etmoqda[4].

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, xorijiy mamlakatlar, jumladan, Buyuk Britaniyada boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografik ko'nikmalarini amaliy jihatdan tarkib toptirish va unda qulay hamda yangiliklarga boy innovatsiyalardan foydalanishga alohida e'tibor beriladi[5]. Shu jihatdan xorijiy tajribalarni o'rganish va ularning ilg'or yutuqlaridan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografik ko'nikmalarini shakllantirish innovatsiyalarini belgilab olish muhim amaliy samaralarni beradi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografik ko'nikmalarini shakllantirish innovatsiyasi bo'yicha ilmiy, amaliy va metodik tadqiqotlar majmuini yaratish dolzarb bo'lib turibdi. Buning uchun oliy pedagogik ta'lim muassasalarida til o'qituvchilarining individual kurslarini tashkil etish, talabalarning "Talabalar

Akademiyasi” tuzilmasining imkoniyatlaridan foydalanish va haftalik pedagogik amaliyot davrida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining leksikografik ko‘nikmalarini rivojlantirish ishlarini yo‘lga qo‘yish kutilgan samarani berishini ta’kidlab o‘tish lozim.

REFERENCES

1. “O‘zbekiston-2030” strategiyasini “Yoshlar va biznesi qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga doir Davlat dasturi. // www.ziynet.uz
2. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. – Toshkent, 2009
3. Jabborova O. Boshlang‘ich ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023
4. Mardonov Sh. Pedagogika fanidan o‘qitishning elektron-modulli didaktik ta’minotini ishlab chiqish texnologiyasi. – Toshkent, 2021
5. Kalonov M. Ta’lim sohasida O‘zbekiston-Britaniya hamkorligi. // “Xalq so‘zi” gazetasi, 2024 yil 21 mart soni.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING SIFATLI O'ZLASHTIRISHIDA LEKSIKOGRAFIYA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

Onaxon Mannapovna Jabborova

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Gulhayo Temirqul qizi To'rayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining sifatli o'zlashtirishida leksikografiya imkoniyatlaridan foydalanish masalasi tahlil etilgan va mualliflarning tavsiyalari taqdim qilingan.

Kalit so'zlar: leksikografiya, boshlang'ich, o'quvchi, sifat, o'zlashtirish, imkoniyat, foydalanish, ko'rsatkich, ko'nikma.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется вопрос использования возможностей лексикографии в качественном овладении учащимися начальных классов, а также представлены авторские рекомендации.

Ключевые слова: лексикография, новичок, ученик, качество, освоение, возможность, использование, показатель, навык.

ABSTRACT

The article analyzes the issue of using the possibilities of lexicography in qualitative mastering of elementary school students, and the authors' recommendations are presented.

Keywords: lexicography, beginner, student, quality, mastery, opportunity, use, indicator, skill.

“O'zbekiston-2030” strategiyasida qo'yilgan vazifalarning ijrosi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining sifatli o'zlashtirishiga erishish va uning ko'rsatkichlari bo'yicha maqbul imkoniyatlarni ta'minlash muhim hisoblanadi[1]. Shu jihatdan mazkur masalada pedagogik ta'lim va o'quv fanlarining

imkoniyatlaridan keng foydalanish dolzarb bo'lib turibdi. Bu o'rinda e'tiboringizni boshlang'ich sinf o'quvchilarining sifatli o'zlashtirishda leksikografiya imkoniyatlaridan foydalanish masalasi talqiniga tortamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sifatli o'zlashtirish ko'nikmasi xususiyatlari. Ta'lim sifati keng qamrovli tushuncha bo'lib, unda umumiy o'rta ta'limning sinflar kesimi xususiyatlariga mos ravishda bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish darajasiga e'tibor berish muhim o'rin tutadi[2]. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini sifatli o'zlashtirishi mezonlari quyidagilar bilan baholanadi:

1) bilim va ko'nikmalarni og'zaki tarzda o'zlashtirish bilan xotira ko'nikmasiga ega bo'lish;

2) boshlang'ich ta'lim o'quv fanlari asoslarini yozma tarzda o'zlashtirish bilan fikrlash ko'nikmasiga ega bo'lish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarida sifatli mezonlarning ustuvor bo'lishini ta'minlashda amaliyot omillarini egallashiga erishish.

Mazkur masalalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini sifatli o'zlashtirish xususiyatlarini tashkil qiladi. E'tibor berilsa, bunda bilim va ko'nikmalar asoslarini yozma va og'zaki shaklda o'zlashtirish bilan xotira, fikrlash hamda amaliyot omillarini egallash ustuvor hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining sifatli o'zlashtirish ko'nikmasiga erishishda leksikografiyaning imkoniyatlari. Leksikografiya – bu boshlang'ich ta'limning “Ona tili” va “O'qish savodxonligi” o'quv fanlari vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma va og'zaki so'z boyligini tarkib toptirish hamda rivojlantirish vositasidir[3]. Shu jihatdan bu borada leksikografiyaning quyidagi imkoniyatlaridan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining sifatli o'zlashtirish ko'nikmasini rivojlantirish mumkin:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuv malakasini to'g'ri tarkib toptirish bilan ularning mustaqil fikrlash va ijodiy yondashish ko'nikmalarini talab darajasida tarkib toptirishga erishish imkoniyati;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish malakasini oqilona tarkib toptirish bilan ularning xotira va mustaqil faoliyat ko'nikmalarini talab darajasida rivojlantirishga erishish imkoniyati;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma va og'zaki savodxonligini tarkib toptirishda ularning so'z boyligini rivojlantirish imkoniyati;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarining umumiy ko'nikmalarini rivojlantirishda so'z ustida ishlash ko'nikmasining imkoniyati.

Shu tariqa leksikografiya yozuv, o'qish, so'z boyligi hamda so'z ustida ishlash ko'nikmasini kutilgan darajada shakllantirishi bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalarini tarkib toptirishda sifatli ko'rsatkichlarga erishish imkonini beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatiga erishishda leksikografiya imkoniyatlaridan foydalanish shakllari. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim bosqichida ta'lim va tarbiyaning har qanday an'anaviy va noan'anaviy shakllaridan foydalanish imkoniyatlari mavjud[4]. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatiga erishishda noan'anaviy leksikografiyaning quyidagi shakllari imkoniyatlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining notanish matnlarni o'qish va tushunish ko'nikmasini chuqurlashtirilgan tarzda shakllantirish shakli;
- 2) boshlang'ich sinf o'quvchilarini boshlang'ich ta'limning aniq, tabiiy va gumanitar o'quv fanlari atamaları bilan yuksak darajada qurollantirish shakli;
- 3) boshlang'ich sinf o'quvchilarini so'zlar mazmunini tez tushunish va ulardan o'rinli foydalanish ko'nikmasini tarkib toptirish shakli;
- 4) boshlang'ich sinf o'quvchilarini tashabbus va layoqat ko'nikmalarini rivojlantirish bilan ularning savodxonlik darajasini yuksaltirish shakli.

Bu shakllardan leksikografiyaning amaliy mashg'ulotlari vositasida foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu sababli Ona tili va O'qish savodxonligi o'quv fanlarining belgilangan amaliy mashg'ulotlarida ko'proq boshlang'ich sinf o'quvchilarining notanish matnlar bilan ishlash hamda ularning yozma va og'zaki ko'nikmalarini uyg'un tarkib toptirish bilan boshlang'ich ta'limda o'zlashtirishning sifat ko'rsatkichlariga erishish mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksikografiya imkoniyatlaridan foydalangan holda bilim va ko'nikmalar asoslarini sifatli o'zlashtirish masalasida Buyuk Britaniyaning Ingliz tilini o'qitish metodikasida yaxshi tajribalar mavjudligini eslatib o'tish joiz[5]. Bu metodikaga ko'ra, dastlab boshlang'ich sinf o'quvchilarining ingliz tili bo'yicha yozma va og'zaki ko'nikmalari shakllantirilib, keyin ularda matn ustida ishlash va notanish matnni tahlil qilish malakalari tarkib toptiriladi. Buning natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilim va ko'nikmalarni sifatli o'zlashtirish ko'rsatkichlari tarkib topadi. Mana shunday tajribalardan foydalangan holda mamlakatimiz boshlang'ich ta'limida sifatli o'zlashtirish omillarini belgilab olish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirishida sifatli ko'rsatkichlarga erishish uchun leksikografiyaning ilmiy va metodik imkoniyatlaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Bunda mamlakatimiz

boshlang'ich ta'limida o'qitilayotgan Ingliz tili o'quv fanining o'qitish metodikasi va tajribasidan foydalanish hamda u asosda milliy metodik shakllarni ishlab chiqish kutilgan samarani beradi. Mazkur masalalarning asoslari bilan oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini metodik qurollantirish masalasi ham dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz.

REFERENCES

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziyonet.uz
2. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009
3. Коллектив авторов. Лексикография. – Москва, 2014
4. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'lim diagnostikasi. – Toshkent, 2023
5. Бонк Н., Котик Г., Лукьянова Н. Учебник английского языка. – Бишкек, 2001

INGLIZ TILIDA QURILISH SOHASIDAGI TERMINLARNI O‘QITISHNING ILMIY ASOSLARI

Bunyod To‘lqinjonovich Bazarov

Jizzax politexnika instituti

Xorijiy tillar kafedrası dotsenti p.f.f.d. (PhD), dotsent

E-mail: beknurbek2010@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada OTMlarda terminologik lug‘atni o‘qitish metodologiyasi va tamoyillari tahlil qilinadi. Ta’kidlanishicha, optimal rejalashtirish va boshqarish usullarini joriy etish so‘nggi o‘n yilliklarda innovatsion pedagogik, muhandislik-texnik kadrlar, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy sohalar uchun kadrlar tayyorlashning ahamiyati keskin oshgani bilan bog‘liq.

Kalit so‘zlar: kasbiy muammolar, filologik bo‘lmagan ekspert, statistik metod, interaktiv til texnologiyasi, til kompetensiyasi

ABSTRACT

This article analyzes the methodology and principles of terminological vocabulary teaching in HEIs. It is noted that the introduction of optimal planning and management methods is associated with the sharp increase in the importance of training innovative pedagogical, engineering and technical personnel, as well as personnel

Keywords: professional problems, non-philological expert, statistical method, interactive language technology, language competence

Chet tillarni o‘rganish zarurati nafaqat mamlakatimizda, balki butun dunyoda sodir bo‘layotgan globallashuv va integratsiya jarayonlari bilan bog‘liq bo‘ladi. Kasbiy muammolarni hal qilish uchun madaniyatlararo muloqotni amalga oshirishga qodir bo‘lgan malakali mutaxassislar tayyorlash ta’limning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Oliy ta’limning Davlat ta’lim standarti zamonaviy talablariga muvofiq, bo‘lajak nofilolog mutaxassis chet tildan zarur bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishi kerak. Dunyo miqyosida kasbga yo‘naltirilgan ingliz tilini o‘rgatish (ESP) doirasidagi qator fundamental va amaliy loyihalar berilgan ma’lumotlarni tez o‘qib tushunish malakalarini rivojlantirishga yo‘naltirmoqda. CEFR – chet tillarni egallash Umumevropa kompetensiyalari: o‘rganish, o‘qitish va baholash xalqaro me‘yorlari (CEFR – Common European Framework of Reference: learning, teaching,

assessment)ga muvofiq, oliy ta'lim muassasalarining ixtisosligi xorijiy til bo'lmagan fakultetlarni bitiruvchilarining to'rt yillik tahsillari nihoyasida o'rgangan chet til bo'yicha B2 darajani egallashlari zarurligi ko'rsatilgan.

Ushbu maqolada OTMlarda terminologik lug'atni o'qitish metodologiyasi va tamoyillari tahlil qilinadi. Ta'kidlanishicha, optimal rejalashtirish va boshqarish usullarini joriy etish so'nggi o'n yilliklarda innovatsion pedagogik, muhandislik-texnik kadrlar, shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy sohalar uchun kadrlar tayyorlashning ahamiyati keskin oshgani bilan bog'liq. Ilmiy va texnik nutqni to'g'ri tushunish uchun atamalarni bilish muhim rol o'ynaydi, chunki ularda ma'lum bir soha uchun eng muhim tushunchalar, xabarlarning maqsadi va tarkibi, ularning ma'nosini o'z ichiga olgan ma'lumotlarning asosiy ulushi mavjud xabarlar ifodalanadi. Shu sababli, universitetlarda yuqori bosqichda chet tilni o'rgatishda eng muhim o'rinlardan biri terminologik lug'atni oqilona tanlash muammosi va xususan, kiritilgan materialning umumiy hajmida atamalarning optimal vaznini tanlash vazifasidir.

So'nggi yillarda O'zbekistonda kechayotgan o'zgarishlar hamda muloqot vositalarining jadal sur'atlarda rivojlanib borishi oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tillardagi matnlarni o'qitish va ularni tarjima qildirish kabi eski an'anaviy usullardan kechgan holda talabalarga ilmiy va terminologik leksikadan foydalanib, og'zaki nuqtani rivojlantirishga yo'naltirish kunning dolzarb mavzusiga aylandi. Xorijiy tillarni o'qitish uchun ajratilgan akademik soatlar sonini cheklanganligi xorijiy tillarni yaxshi biladigan mutaxassis-o'qituvchilarga bo'lgan talabning oshib borishi talabalarga chet tildagi sohaga oid so'z va iboralarni o'qitish usulini yanada takomillashtirishni dolzarb mavzuga aylantirdi. Kasbiy mahoratning ajralmas qismi bo'lgan chet tillarni egallash orqali esa ushbu egallangan bilim va ko'nikmalar talabalarning kelgusidagi ilmiy-pedagogik va kasbiy faoliyatlarini yanada samarali amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

Maqolaimizda quyidagi bo'lajak me'morlar, quruvchilarning kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni oshirish, ularning kasbiy faoliyatining axborot maydonini kengaytirish, ularning muloqotida til ko'nikmalariga tegishli muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, arxitektura-qurilish yo'nalishi talabalari an'anaviy ravishda chet tilni bilish darajasining pastligi bir nechta sabablarga ko'ra kuzatilgan:

- chet tilga majburiy fan emas balki tanlov fan sifatidagi munosabat;
- sohadagi xorijiy til o'qituvchilari bilim darajasining ma'lum darajada yetarli emasligi;
- sohaga oid o'quv adabiyotlarining talabalarning soniga nisbatan yetarlicha emasligi;

- talabalarining madaniyatlararo kasbiy ehtiyojlarini hisobga olishning yetarli emasligi. Arxitektura va qurilish mutaxassisliklari, xususan, loyihani chet tilda taqdim etish va himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirish bilan bog'liq bo'lib, bu bizning fikrimizcha, ushbu kasb mutaxassislarining kasbiy kompetensiyasining asosiy elementlaridan biridir.

Ushbu maqolada termin, terminologiya, atama so'zlariga oydinlik kiritib o'tishimiz ma'qul. «**Termin**» - grekcha «terminus» so'zidan olingan bo'lib, «chek», «chegara» degan ma'noni beradi. U fan-texnika, qishloq xo'jaligi, san'at va madaniyat sohasiga xos so'z hisoblanadi. «**Terminologiya**» - «terminlar haqidagi ta'limot va terminlar majmui» degan ma'nolarni anglatadi.

«**Termin**» so'zi o'rnida ba'zida «**atama**», «**istiloh**» so'zlarini ishlatish hollari uchrab turadi. Ammo bu so'z «**Atama**» «**termin**» so'ziga nisbatan torroq tashunchani ifodalaydi. «**Istiloh**» so'zi esa arab tiliga xos so'zdir. Uni xalq tushunmaydi va me'yorga aylangan emas. Terminologiya masalalari doim tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Chunki terminlarning sohalar lug'aviy qatlamlaridagi o'zni va vazifasini belgilash, tushunchaning mazmun-mohiyatini to'g'ri anglash imkonini beradi.

O'quv materialini tanlash arxitektura va qurilish sohasi mutaxassisliklari talabalari o'rtasida kasbiy terminologik kompetensiyani shakllantirishning samarali modelini ishlab chiqish uchun arxitektura va qurilish sohasidagi leksik, grammatik va terminologik xususiyatlarini aniqlash lozim. Bunga quyidagicha yondashildi:

1. O'rganilayotgan matnlarda ko'p qo'llaniladigan terminologik qo'llanishning atamaga to'yinganligi 65% ni tashkil etdi;

2. Ko'p komponentli atama va iboralarning oddiy so'zlarga nisbatan qo'llanish chastotasi 23% ni tashkil etdi (*landscape, landscaping, landscape design, landscape architecture – peyzaj, obodonlashtirish, landshaft dizayni, landshaft arxitekturasi*).

3. Bir, ikki, uch yoki undan ortiq komponentli qisqartmalardan yuqori chastotali foydalanish: *c (ship), c (sovuq suv), c (Celsius), AT (havo harorati), bp (tayanch plitasi), rsw (tomni qo'llab-quvvatlash, tom devori), AESC (Amerika muhandislik standarti qo'mitasi)*;

4. Otlarning atributiv vazifa sifatida yuqori chastotali ishlatilishi: devor taxtasi ma'nosini beruvchi **lear** - so'zi *taxta, qatlam taxtasi, qir taxtasi, barja taxtasi; bolg'a nuri, ajdaho nuri, asosiy nur* ma'nolarida ham ishlatiladi;

5. Me'morchilik va qurilish jarayonlarini bildiruvchi fe'llar keng qo'llaniladi misol uchun *designing-loyihalash, loading-yuk ko'tarish, moving-ko'chirish, resisting-qarshilik ko'rsatish, compensation-o'rnini qoplash, turning-aylantirmoq, to*

fix-tuzatmoq, refrain-tiymoq, lean on-suyanmoq, to buil-qurmoq, to raise-ko'tarmoq kabi fe'llar;

6. II va III bo'lakli tuzilmalarning qo'llanilishi misol uchun *adjacent arches, construction equipment, hanging hatch, column space* - *qo'shni arklar, qurilish uskunalari, osilgan lyuk, ustunlar maydoni* kabilardir. Ko'pgina tilshunoslar yillar davomida terminologiyani turli xil jihatlarini tadqiq qilishdi. Terminologiya fan sifatida, uning turlari, u bilan bog'liq tamoyillariga asoslanadi.

D.A.Ruzmetova tadqiqotida kasbiy leksikani o'rganishdan asosiy maqsad talabalarga chet til nutq ko'nikma va malakalarini singdirishdir deb ta'kidlaydi. U leksik materialni egallash uch bosqichdan iborat deb hisoblaydi. Birinchi bosqich yangi so'z bilan tanishishdan boshlanadi, ikkinchi bosqich tanishilgan leksikani nutq jarayonida qo'llay boshlashga qaratiladi, ya'ni bu materialni dastlabki mustahkamlash davridir va uchinchi bosqichda esa o'rganilayotgan so'z nutq faoliyati turlarida ko'nikma va malaka tarkibida o'zlashtirilishini isbotlagan. Talabalarda kommunikativ malakalarini shakllantirish, o'z navbatida leksik layoqatni o'zlashtirishni taqozo etadi. Terminologik kompetensiya esa uning tarkibiy qismlaridan sanaladi. Nolinoniy oliy ta'lim muassasasida asosiy e'tibor ixtisoslik bo'yicha matnlarni o'qishga qaratiladi. Terminologik leksikani o'zlashtirish jarayonida talabalarning leksik *subkompetensiyasi* shakllantiriladi deb hisoblaydi.

Terminologik kompetensiya deganda, bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassis ixtisoslik nutqining sifat ko'rsatkichlari nazarda tutiladi, boshqacha aytganda kommunikant (muloqot yurituvchi) o'z kasbiy faoliyatida sohaviy tushunchalarni chet til terminlari vositasida ifodalay olish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ilmiy-texnika terminlari majmui tor sohaning tushunchalar apparatini tashkil etadi.

Yuqoridagi qoidalarga ko'ra, terminologiya tizimli tashkil etilgan leksik birliklardan iborat. Biroq, bu sifat unda bilvosita ifodalangan bo'lib, bu atama tizimlarining aniq xususiyatlariga ega.

REFERENCES

1. Council of Europe (2020), Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume, Council of Europe Publishing, Strasbourg, available at www.coe.int/lang-cefr. – 278 p.
2. Антимирова В.В. Лексико-семантические и деривационные характеристики русской лингвистической терминологии: Дисс. ... канд. филол. наук – Краснодар, 2018. –198с.
3. Рўзметова Д.А. // Талабаларга инглиз тили потенциал лексикасини ўргатиш/дисс... PhD. –Чирчик. 2022. – 132 б.

4. Калинин А.В. Лексикология русского языка / А.В. Калинин. –М.: Наука, 1980. –217 с.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINI IXTISOSLASHTIRILGAN TA‘LIM MUASSASALARIGA TAYYORLASH VA UNDA LINGVODIDAKTIKANING O‘RNI

Zuxra Abduraxmanovna Umarova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

p.f.f.d.(PhD), “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti v.b.

Email: zuxraumarova1407@gmail.com.

Sarvinoz Zokir qizi Tuychiyeva

CDPU talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada mamlakatimiz boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalariga tayyorlash va unda Lingvodidaktikaning tutgan o‘rni masalasi to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ta‘lim, ixtisoslashtirilgan, muassasa, boshlang‘ich, o‘quvchi, tayyorlash, lingvopedagogika, maqsad, muddao, samara.

ABSTRACT

The article discusses the issue of preparing primary school students of our country for specialized educational institutions and the role of Lingvodidactics in it

Keywords: education, specialized, institution, primary, student, training, linguistic pedagogy, purpose, scope, effect

“O‘zbekiston-2030” strategiyasida mamlakatimizda 2030 yilga qadar boshlang‘ich ta‘limda tubdan sifat o‘zgarishlariga erishish va unda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘zlashtirish hamda tayyorgarlik ko‘lamini xalqaro tajribalarga mos ravishda tarkib toptirish vazifalari qo‘yilib, amalga oshirilmoqda [1]. Shu ma’noda mazkur vazifalar ijrosi doirasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalariga tayyorlash muammosini tadvqiq etish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Bu o‘rinda ana shu masalaning umumiy dolzarblik zaruriyatlari va uning lingvodidaktik xususiyatlari tahliliga e’tiboringizni tortamiz.

Ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalari xususiyatlari. Mamlakatimizda ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalari davlat ahamiyatiga oid tashkilotlar bo‘lib, ular vositasida ta‘lim oluvchilarning huquqlari va erkinliklarini to‘liq ro‘yobga chiqarish ta‘minlanib kelmoqda. Shu jihatdan *ixtisoslashtirilgan ta‘lim* – bu shaxsning layoqat

va ehtiyojlarini maqsadli rivojlantirish, uni kasbiy faoliyatga tayyorlash va intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan hamda chuqurlashtirilgan ta'lim jarayonidir [2]. Mazkur ta'lim shaklining ana shu xususiyatlaridan kelib chiqqan holda mamlakatimizda kuchaytirilgan va yo'naltirilgan ta'lim jarayonini amalga oshirish davlat ta'lim siyosatining eng muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Ixtisoslashtirilgan ta'limning quyidagi yo'nalishlari muhim va amaliy faoliyat olib borayotganligini eslatib o'tish joiz:

- 1) Prezident maktablari;
- 2) Aniq fanlarga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari;
- 3) Tabiiy fanlarga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari;
- 4) Gumanitar fanlarga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari;
- 5) Ijod umumiy o'rta ta'lim maktablari;
- 6) Ixtisoslashtirilgan san'at ta'limi muassasalari;
- 7) Alohida ta'limga ehtiyoji mavjud bolalar ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari.

Mazkur ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga asosan boshlang'ich ta'limni bitiruvchi o'quvchilari qabul qilinadi. Misol uchun, bugungi kunda o'qitish metodikasi va tizimi yangicha hamda samaradorlik nuqtai nazaridan e'tirof etilayotgan yangi tipdagi Prezident maktablariga o'quvchilar 5-sinf dan boshlab qabul qilinadji. Shu ma'noda boshlang'ich ta'limni bitiruvchilari bo'lgan o'quvchilarni bunday ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga *maxsus tayyorlash* muhim pedagogik dolzarb masalalardan biri bo'lib turibdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash asoslari. Mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim milliy ta'lim standartlari va xalqaro ta'lim dasturlari asosida amalga oshirilayotganligi bilan o'ziga xos ta'lim bosqichi hamda tizimi hisoblanadi. Shu jihatdan Yangi O'zbekiston taraqqiyoti sharoitida boshlang'ich ta'limning *yangi vazifasi* – boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'limning keyingi bosqich va turlariga tayyorlash tarkib topdi. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashda quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasiga tayyorlashning nazariy, metodologik va texnologik asoslariga tayanish;
- 2) boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga ta'limiy, tarbiyaviy va amaliy jihatdan tayyorlash;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashda ularning qiziqishlari va layoqatlari ko'lamiga asoslanish hamda tayanish;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga faoliyat nuqtai nazaridan tayyorlash.

Aynan mana shu yondashuvlar va asoslar boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashning nazariy, didaktik va metodik tayanchlarini tashkil qiladi. Buning uchun mazkur masalaga maqsadli va dasturli yondashish maqsadga muvofiq bo'ladi [3].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashda lingvodidaktikaning o'рни. Mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim bosqichidan boshlab Ona tili va xorijiy tillarni chuqurlashtirilgan tarzda o'qitish konsepsiyasi amal qilmoqda. Buning natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'ziga xos zamonaviy til maldaniyatiga ega bo'lishi amalga oshirilmoqda. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashda lingvodidaktikaning quyidagi imkoniyatlaridan foydalanish taqoza etiladi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining Ona tilida o'z fikrini yozma va og'zaki ravon hamda talab darajasida ifodalash ko'nikmasini shakllantirish bilan ularni ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarini xorijiy til, jumladan, Ingliz tili va Rus tillarida erkin so'zlash, fikrini bayon qilish va yozuv ko'nikmasini kutilgan darajada shakllantirish bilan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashda mamlakatimizda ta'lim amalga oshirilayotgan o'zbek, rus, ingliz, qozoq, tojik kabi tillarning imkoniyatlariga tayanish va bunda o'quvchilarni ko'ptillik ko'nikmasi bilan qurollantirish;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarini til va layoqat egasi bo'lgan shaxs sifatida ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga yo'naltirish.

Mazkur asoslar boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashning muhim didaktik ta'minoti hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash mexanizmlari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlashda qulay va samarali mexanizmlarga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan bunday mexanizmlarning quyidagi muhim shakllariga tayanish kutilgan samarani berishini ta'kidlab o'tish kerak:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarini 3-4-sinflarda ularning qiziqishi va layoqatlariga asoslangan holda ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash ishini amalga oshirish;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarini aniq, tabiiy va gumanitar fanlar turkumlariga bo'lib, ular yo'naltiriladigan ixtisoslashtiriladigan ta'lim muassasalariga tayyorlash va bunda chuqurlashtirilgan mashg'ulotlarni amalga oshirishga tayyorlash;

3) 3-4-sinf o'quvchilari uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari o'quv dasturlari asosida faoliyat yuritadigan to'garaklar vositasida tayyorlash;

4) ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga yo'naltirilgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini til savodxonligi va madaniyati nuqtai nazaridan ko'nikmali shaklda tayyorlash;

5) boshlang'ich sinf o'quvchilarini ular yo'naltirilgan ixtisoslashtirilgan ta'limning atamaları bilan keng tanishtirish va bu boradagi ularning ko'nikmalarini tarkib toptirish vositasida tayyorlash.

Ushbu mexanizmlarga asoslanish boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga maqsadli va tizimli tayyorlash imkoniyatlarini beradi. Chunki ixtisoslashtirilgan ta'lim o'quvchilarni nafaqat ta'limiy-tarbiyaviy jihatdan, balki kasb-hunar nuqtai nazaridan ham kutilgan darajada voyaga yetkazuvchi muhim pedagogik va ijtimoiy omildir.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash masalasi hozirgi zamon Pedagogika fanining muhim vazifalaridan biridir. Mazkur masalaning oliy pedagogik ta'lim jarayonida nazariy, metodik va lingvodidaktik asoslarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab o'tish lozim. Shu jihatdan bu masalada ilmiy-metodik ishlanmalarni amalga oshirish dolzarb bo'lib turibdi.

REFERENCES:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz.
2. Djurayev R. va boshq. Pedagogika izohli lug'ati. – Toshkent, 2008
3. Umarova Z., Muminova N.Y. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalariga tayyorlash xususiyatlari. "BOSHLANG'ICH TA'LIMNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: TA'LIM VA TARBIYA INTEGRATSIYASI" II Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi Jizzax shahri, 2022 yil 27 aprel

А.ЫСҚАҚОВТЫҢ СӨЗ ТАПТАРЫ ТЕОРИЯСЫ ЖӨНІНДЕГІ КӨЗҚАРАСЫ

Жандос Абдазимович Байзаков

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті
Өзбек тіл білімі кафедрасының аға оқытушысы (PhD)

АННОТАЦИЯ

Сөз таптары жайындағы мәселелер – тілдің грамматикалық құрылымының әрі кіндік қазығы, әрі негізгі арқауы сияқты мәселелер.

Кілтті сөздер: грамматика, лексика-грамматикалық топтар, семантикалық, морфологиялық, синтаксистік принциптер.

ABSTRACT

Questions about Word classes are both the main and the main basis of the grammatical structure of the language.

Keywords: grammar, lexico-grammatical groups, semantic, morphological, syntactic principles.

Қай кезде болса да морфологияның ең өзекті, ең басты мәселесі сөздерді әр түрлі лексико-грамматикалық топтарға бөлу болғаны белгілі. Сөздерді бұлай бөлу жыл санауымыз алдындағы V-IV ғасырдағы көне Үндістан лингвисті Панини грамматикасынан, байырғы Греция ойшылдарынан бері айтылып келе жатқанын да білеміз. Тілдегі сөздерді есім, етістік, шылау деп үшке бөлу де сол заманда басталған болатын. Платон мен Аристотельден басталған жоғарғы үш топ құрамына кіретін сөздерді ең аз болғанда бес, ең көп болғанда он бір топқа бөлу - тіл білімінде әбден орныққан, тұрақты үлгіге айналған дәстүр. Ғылымда орныққан сол даяр үлгіні түркологтар түркі тілдерін зерттеуде де қолданды. Кейін келе сол соқпақпен қазақ тілін зерттеушілер де жүрді.

Қазақ тіл білімінде де сөздерді түрлі топқа жіктеу мәселесінің өзіндік қалыптасу, даму жолы бар. Қазақ тілі грамматикалық құрылысының ана тілімізде зерттеліп жарық көруі өткен ғасырдың алғашқы 10-15 жылдарынан басталады. Оның бастауы А.Байтұрсынов есімімен тығыз байланысты. Ғалымның тіліміздегі сөздерді таптастыруындағы жалпы жүйе негізінен көп өзгеріссіз күні бүгінге дейін сақталып келеді. Қазақ тіл білімінде сөз таптастыру мәселесіне оң ықпалын тигізген іс - әр сөз табын кандидаттық диссертация ретінде жеке зерттеу нысанына айналдыру ісі 40-жылдары басталды. Сөз таптастырудың семантикалық, морфологиялық, синтаксистік

принциптерінің қазақ тіл білімінде сөз таптарын зерттеген Қ.Жұбанов, С.Аманжолов, Н.Сауранбаев, С.Жиенбаев, Ә.Хасенов, Ш.Сарыбаев, Ж.Шәкенов, Р.Әміров, Б.Кәтенбаева т.б. ғалымдардың еңбектерінде түрлі дәрежеде көрініс тапты. Бұл ғалымдар өздерінің зерттеулерінде тиісті сөз таптарын анықтауда қазақ тіл біліміне 30-жылдары енген сөз таптастырудың семантикалық, морфологиялық, синтаксистік принциптерін басшылыққа алады. Аталған авторлардың зерттеулері барысында, басқа да ғалымдардың еңбектерінде сөз таптарының семантика-құрылымдық табиғатын ашуда бұл принциптерді қолдану деңгейлерінің әр түрлілігі байқалды. Сөз таптастыру ілімі проблемасы өзекті мәселе ретінде морфологияның күн тәртібіне 1950 жылдары қойылды. Бұл жылдары қазақ тіл біліміндегі сөз таптастыру проблемасын шешу ісіне белсене араласқан А.Ысқақов болды. 1950 жылы Халық мұғалімі журналында ғалымның Қазақ тіліндегі сөздерді таптастыру туралы атты мақаласы жарияланды. Ғалым сөздерді түрлі тапқа бөлудің мән-мақсатын тілдің даму сатысын, грамматикалық құрылысын айқындаумен байланыстыра отырып, Сөздерді таптастыру жөніндегі көзқарастар мен бағыттар жалпы тіл ғылымының даму сатысына, қалса әрбір жеке тілдің зерттелуі дәрежесіне сәйкес өзгеріп те, дамып та отырады,- дейді. Бұл ғалым да қазақ тілі сөздерін түрлі тапқа жіктеуде өзіне дейінгі айтылған үш принципті атайды: Қазақ тіліндегі сөздерді таптастырғанда да, басқа тілдердегі сөздерді таптастырғандағыдай, негіз етіп алынатын белгілер және қолданылатын принциптер мыналар:

- сөздің семантикалық (лексикалық) мағынасы;
- сөздің морфологиялық (грамматикалық) мағынасы;
- сөздің сөйлемдегі (синтаксистік) қызметі.

Автор аталып отырған принциптерді басшылыққа алып сөз таптастырудың нәтижесінде пайда болған сөз таптарын лексикалық топтар деп атайды. Сөз таптары категориясы - сөздерді лексикалық топтарға бөлудің нәтижесі, - дей отырып, ғалым сөз таптары терминінің орнына лексикалық топтар терминін ара-тұра қолданып отырады. А.Ысқақовтың бұл мақаласының алдыңғы ғалымдар еңбектерінен өзіндік жаңашылдық жақтары да бар: біріншіден, мақала мазмұны сөз таптастырудың жалпы теориялық мәселесімен қатар, әрбір сөз табының семантика құрылымдық табиғатын егжей-тегжейлі толық баяндауымен ерекшеленеді; екіншіден, автор осыған дейін одағайдың құрамында қаралып келген еліктеуіш сөздерді тұңғыш рет жеке сөз табы ретінде қатарға қосады. Ғалым тіліміздегі еліктеу сөздерді семантика жағынан еліктеуіш, бейнелеуіш сөздерге бөліп, олардың

эрқайсысының мағыналық, дыбыстық ерекшеліктерінің барлығына және морфологиялық құрылысының өзгешеліктеріне талдау жасайды. Еліктеу сөздердің өзіндік сөз тобы болатын принциптерін айта келіп, еліктеулердің одағайларға қосылатын ұқсастығы жоқ, өзіндік жеке сөз табы етіп қарастыруға әбден болатын категория екенін автор: Еліктеу сөздерді ешуақытта одағай сөздердің қатарына қосуға болмайды, өйткені еліктеу сөздердің лексикалық мағынасымен бірге грамматикалық, оның ішінде синтаксистік қасиеті аса күшті. Одағайларда ондай синтаксистік қасиет жоқ,- деп дәлелдейді.

А.Ысқақовтың тағы бір жаңалығы қазақ тіл біліміне Қ.Жұбанов енгізген сөз таптастырудың үш принципін (семантикалық, морфологиялық, синтаксистік) бірлікте қарай отырып, оларды жетілдіре түскендігі болды. Ғалым морфологиялық принципті сөз ете отырып, әрбір сөз табының түрлену жүйесіне байланысты қосымша қабылдау қабілеті ішінде сөз тудырушы жұрнақтардың да сөз табын айырудағы қызметін көрсетеді. Сөзден сөз тудыратын формальдық бөлшектердің де (жұрнақтардың) сөз таптарының жіктерін ашуда атқаратын қызметі аса күшті,- дей отырып автор бір сөз табынан екінші сөз табына ауыстыруға қабілетті жұрнақтарды да әр сөз табының анық морфологиялық көрсеткіші болып танылатын сөз түрлендіруші (мысалы, сын есімнің шырай, етістіктің етіс, т.б.) жұрнақтары секілді формальдық белгі ретінде таниды. Жұрнақтар арқылы басқа сөз таптарынан жасалған сын есімдердің формальдық белгілері (көрсеткіштері) сол туынды сын есімдерді жасаған жұрнақтар болады,- дейді ол. Алайда бұл тұжырымның дұрыс бола бермейтіні қазақ тіл білімінің кейінгі даму барысында анықталды. Ғалым сол сияқты сөз таптастырудағы синтаксистік принципті айта отырып, әрбір сөз табының сөйлемде негізгі және қосымша қызметі болатынын ашып айтты. А.Ысқақов кезінде Қ.Жұбанов айтқан идея ізімен сөз таптарын тарихи категория ретінде тани отырып, оларды таптастыруда саралану процесінің әлі жүріп жатқанын, бұл факторды сөздерді жіктеу ісінде мықтап ескеру керек екенін де айтып, дәлелдеп берді. Ғалым Сөз таптарын анықтаумен қатар, әдеби тіліміздің күннен-күнге қарыштап өсуімен, дамуымен байланысты оның лексикалық құрамындағы сөздер де өзара дифференциаланып (сараланып) бітпегендігін, сөздердің саралану процесі тіліміздің қазіргі жағдайында төтенше күшті екендігін естен шығармау керек,- дей отырып, бұл пікірін нақты мысалдармен дәлелдейді. Оның ойынша, Жел Төлеубайдың басынан тақиясын ұшырып түсірді, Қаратаудың басынан көш келеді, Жұмысты басынан осылай ұйымдастыруымыз керек еді,- деген

сөйлемдердегі бас сөзіне қатысты түрлі мағыналық өзгерістер сөздердің саралану процесінің көрінісі, яғни әуелгі толық мағыналы зат есім бас сөзінің мағынасының солғындауы нәтижесінде екінші сөйлемде көмекші есімге, үшінші сөйлемде шығыс септігінің көнеруі арқылы үстеуге айналған. 50-жылдардан бергі дәуірде қазақ тіл біліміндегі сөз таптастыру теориясының қалыптасып, дамуының негізінен А.Ысқақовтың есімімен байланысты болуы ғалымның көп жылғы еңбегінің нәтижесі іспетті.

А.Ысқақов - ғылымда А.Байтұрсынов, Қ.Жұбанов, Н.Сауранбаев сынды белгілі ғалымдардың сара жолдарын жалғастырып, сөздерді таптастыру теориясымен де, практикасымен де үздіксіз айналысқан ғалым. Ол сөздерді таптастыруды грамматиканың ең түйінді, өзекті мәселесі деп санаған, себебі ғалым сөз таптарынсыз грамматиканың ешбір мәселесін тану мүмкін емес деп біледі. Оны ғалымның: Сөз таптары жайындағы мәселелер – тілдің грамматикалық құрылымының әрі кіндік қазығы, әрі негізгі арқауы сияқты мәселелер... Тілдегі сөздерді грамматикалық топтарға бөлу, оларға тиісті сипаттамалар беру, алды-алдына талдау грамматиканың негізгі өзегі, ең түйінді, ең басты мәселесі,- деген сөздерінен аңғаруға болады. Осындай көптеген тың ізденістерінің нәтижесі толық сақталып, ғылымда өз қызметін күні бүгінге дейін атқаруда. Ғылым даму үстінде, ғылым дамыған сайын зерделеуді, қайта қарауды, саралауды, таразылауды қажет ететін тұстарының аңғарыла беретіні де ақиқат. Сол сияқты, сөздерді түрлі семантика-құрылымдық топтарға бөлу морфологияның ең өзекті мәселесі болып зерттеліп жатқанына біршама уақыт болғанына қарамастан, қазақ тілінде қалыптасқан сөз таптастыру теориясы бойынша сөздерді түрлі топтарға жіктеу барысында әлі де болса бірқатар қиыншылықтар, шешімін табар проблемалар кездеседі. Солардың бірі – сөз таптастырудың синтаксистік принципін қолдану кезінде әрбір сөз табының сөйлемде атқаратын қызметімен қатар жүйелі түрде олардың (белгілі бір сөз табына жататын сөздердің) тіркесу қабілетін нақты анықтаудың өз дәрежесінде емес екендігі болса, екіншісі – сөздердің бір сөз табынан екінші сөз табына ауысу процесін зерттеудің қажеттілігі болып табылады. Көптеген ғалымдардың қатынасуымен әр саласы жеке-жеке зерттелгеніне қарамастан етістіктің кейбір бөлімдері күні бүгінге дейін бірізді шешімін таба қойған жоқ, Ондай ала-құлалық көсемшелер мен есімшелерді түрге бөлуде кездеседі. Осыған ұқсас ала-құлалық сын есім түрлері мен шырай түрлерін айқындауда да, шылауларды түрге бөлуде де кездеседі. Сондықтан келешек зерттеу жұмыстарында осы жайлардың ескерілуі тиіс.

Сөз таптарын лексика-грамматикалық категория ретінде сипаттауының кейбір себептері туралы ғалымның еңбектері арқылы ұғынуға болар жайттарды саралап көрсек. Қазақ тіліндегі сөздер семантикалық және морфологиялық белгілеріне қарай, атаушы сөздер, көмекші сөздер және одағай сөздер деген үш топқа бөлінеді. Бұл бөліністі қазақ тіл білімінде қалыптастырған ғалым А.Ысқақов. Жоғары оқу орындарының филология факультеттерінде осы көзқарас бойынша студенттер дәріс тыңдайды, қаншама уақыт өтіп, қаншама ғылыми еңбек жазылса да сөз таптарына байланысты А.Ысқақов зерттеулері құндылығын жоймай келеді. Кез келген сөз табын сөз еткенде алдымен сол сөз табына тән грамматикалық категориялар туралы ғылыми түсінік қалыптасуын көздеу керек. Өйткені грамматикалық категориялар-тілдің грамматикалық құрылысы туралы негізгі ұғымдар, яғни грамматиканың негізгі ұғымдары. Мазмұнына қарай оларды екіге бөлуге болады: жалпы грамматикалық және жеке грамматикалық. Жалпы грамматикалық категорияларға сөз таптары, сөйлем мүшелері т.б. категориялары жатса, жеке грамматикалық категорияларға септік, көптік, жақ, шақ т.б. категориялар, әр сөз табына тән категориялар жатады. Грамматикалық категориялар парадигмасының компоненттері, граммемалар, жалқы қолданыстығымен ерекшеленеді және олардың бір ғана категориялды мағынасы болады. Бұл тілде қалыптасқан грамматикалық формалардың жалқы немесе жалғыз ғана мағынаның білдіретіндігін көрсетеді. Соған орай грамматикалық мағынаның категориялық түрі қалыптасады. Ал лексема парадигмасының компоненттері, сөзформалары, керісінше, көпқолданысты (многофункциональны), соған байланысты сөзформалары бірнеше грамматикалық формалардың қиылысу нүктесі болып саналады. Бірақ бұл әр тілдер семьясында әр түрлі болып келеді. Екі парадигма да тіл жүйесінің парадигматикалық иерархиялық қатынастағы абстрактілі - грамматикалық деңгейіне жатады. Бұл деңгейлерді жан-жақты зерттеген морфолог А.В.Бондарко сөз таптары парадигмасы деген терминді қолданбағанмен, сөз таптарын сипаттайтын морфологиялық категориялардың кешені деген күрделі терминмен атайды. Грамматиканы зерттеуші О.П.Суник сөз таптары ұғымын сөз ұғымына қарағанда әлдеқайда тар мәнді деп санайды. Өйткені сөз таптары грамматикалық құрылыстың бірлігі деп қарауға мүмкіндік туғызатын бір аспектісі ғана. Кез-келген сөз табы сөздерді жалпыграмматикалық мағынасына қарай ғана сөз табы деген ұғымға біріктіреді. Тіпті жалпы алғандағы сөз таптары деген ұғымның өзі сөздің бүкіл құрылымдық-семантикалық және функционалдығын бірден көрсете алмайды, сондықтан сөз бен сөз таптары бір біріне тепе тең бола алмайды. Әр түрлі

сөздер бір сөз табына топтастырылғанмен де, әр түрлі сөздер болып қала береді. Сондықтан, сөз табы дегеніміз сөздің ең маңызды жалпыграмматикалық мағынасын көрсететін категория ғана. Соған орай жалпыграмматикалық категорияларға сөз таптары, сөйлем мүшелерінің категориялары т.б. жатса, жеке грамматикалық категорияларға септік, көптік, жақ, шақ, т.б. категориялары енеді.

Қорыта айтқанда, ғалымдардың бірқатары грамматикалық мағынаны сөздің негізгі мағынасына қосымша мағына деп түсінеді. Міне, осындай әр түрлі ойға жетелейтін пікірлер болса да, проф. А.Ысқақов сөз таптарын лексика-грамматикалық категорияларға жатқызғаны белгілі. Грамматикадағы логикалық бағытқа байланысты сөз таптарын ерекше лингвистикалық грамматикалық мағынасы бар категорияға жатқызып жүрген ғалымдар сөз таптарын грамматикалық категория дей келіп, оларды сипаттағанда сөз таптарының бір ізге түспеген, қайшылыққа толы дәстүрлі жүйеленуін негізге алады. Бұл арада зат есім, сын есім, етістік сияқты сөз таптарымен қатар тұтас түрленуі жоқ, ішінара түрленетін есімдіктерде де, мүлде басқа негіздемелермен жеке сөз табына жатқызылып жүрген, біртұтас түрлену категориялары жоқ одағай, еліктеуіш сөздерді де, үстеулерді сөз таптарына жатқызады. Сөз таптары психологиялық та, логикалық та категорияларға жатпайды, себебі психологияда, логикада, философияда жеке категориялық құндылықтарды түсіндіргенде ұғым ретінде сөз таптарына сүйенбейді, сондықтан бұлар тек қана грамматикалық, яғни лингвистикалық ұғымдар болып табылады.

REFERENCES

1. А.Байтұрсынов. Тіл –құрал. Алматы, 1993 ж.
2. Қ.Жұбанов. Қазақ тілінің грамматикасы. Алматы, 1991 ж.
3. А.Ысқақов. Қазіргі қазақ тілі (морфология). Алматы, 1991 ж.
4. У.Байкабилов., Д.Дүйсебаева. Қазіргі қазақ әдеби тілі. Ташкент, 2013 ж.
5. Ш.Бектұров. Қазақ тілі. Алматы, 2006.
6. К.Аханов. Тіл білімінің негіздері. Алматы, 1993 ж.
7. Ә.Хасенов. Тіл білімі. Алматы, 2003 ж.

АУДАРМА – АУЫР ЖҰМЫС

(өзбек-қазақ тілдерінің кейбір ерекшеліктері жайлы)

Усербай Алимханович Байкабилов

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Өзбек тіл білімі кафедрасының доцент м.а.

АННОТАЦИЯ

Тіл әлеуметтік құбылыс болғандықтан, заманмен бірге өмір сүреді, дамиды, жаңа сөздермен толығады, бір тілдік бірліктің басқа мағыналары туындайды

Кілтті сөздер: тіл, сөйлеу, ойлау, грамматика, категория, тәлім, аударма.

АННОТАЦИЯ

поскольку язык является социальным явлением, он сосуществует со временем, развивается, наполняется новыми словами, возникают другие значения одного языкового единства.

Ключевые слова: язык, речь, мышление, грамматика, категория, учение, перевод.

Белгілі бір тілде сөйлеу – сол тілде ойлай білу деген сөз. Осы қағидаттың аударма ісіне де тікелей қатысы бар. Бүгінгі мақаламызда өзбек-қазақ тілдеріндегі аударманың кейбір ерекшеліктері жайлы тоқталмақпыз.

Тіл әлеуметтік құбылыс болғандықтан, заманмен бірге өмір сүреді, дамиды, жаңа сөздермен толығады, бір тілдік бірліктің басқа мағыналары туындайды, тағысын тағы. Кішкентай ғана мәтінді бір тілден екінші бір тілге аудару үшін сол екі тілдің де өзіне тән сипаттарын, даму заңдылықтары мен сөзжасамын жете білу талап етіледі. Әрбір мәтіннің өзіндік аударылу ерекшеліктері болады. Соған қарап аударманың ішінара түрлерін ажыратады. Мәселен, көркем аударма, еркін аударма, сөзбе-сөз аударма деген сияқтылар. Қазақ тіліне аудару ісі сонау ерте кездерден басталды. Шығыстың небір әсем әдеби жәдігерліктері назирагөйлік үлгісінде жырланды. Оларды осы тұрғыдан алғанда таза аударма деп айта аламаймыз. Өйткені оларды басқа тілде жырлаған шайыр аудармашы ретінде емес, автор ретінде айтылады. Әдебиет майданына адамзатқа баға жетпес мұра қалдырған ұлы Абай келген тұстан орыс тілінен немесе осы тіл арқылы басқа тілдерден аудару дамыды. Абай, Шәкәрім, А.Байтұрсынұлы, Мұқағали сынды ақындар әлем поэзиясының, көптеген жазушылар әлем прозасының озық үлгілерін қазақ танымына сай етіп ешебер жеткізген. Егер сөзбе-сөз аударғанда олардың асылдық қасиеті танылмаған болар еді.

Көркем шығарма мен басқа еңбектердің, айталық, мақалалардың, оқулықтардың, құжаттардың аударылуы мүлдем басқаша. Бұдан тыс материалдың қай тілден аударылуын ескеру де оның сәтті шығуына көмектеседі. Атап айтқанда, орыс, парсы тілдерінен қазақ тіліне аударғанда, алдымен ондағы атауларды анықтап алып, сөйлем мүшелеріне талдап, сосын сөйлемнің өзін тұтастай аударған жөн. Өйткені үнді-еуропа тілдерінің түркі тілдерімен синтаксистік айырмашылығы орасан. Ал өзбек тілінен қазақ тіліне аударғанда еркіндікке дем беріп, сөйлем құрылысына қол сұға беру көп қажет емес. Мысалы, *илмий ишларда, расмий ҳужжатларда, йиғилишларда, мен олмошининг ўрнига биз олмоши ишлатилади* деген сөйлемге кездестік. Мұндағы барлық грамматикалық категория - атауыш сөздердің, септік жалғаулардың, баяндауыштық қызмет атқарып тұрған етістіктің орны, т.б. қазақ тіліндегімен сайма-сай келеді. *Ғылыми жұмыстарда, ресми құжаттарда, жиналыстарда мен есімдігінің орнына біз есімдігі жұмсалады.* Мұнда да алғашқы қағидат сақталады, яғни алдымен сөздердің баламасын анықтап, кейін сөйлем дәл сол қалпына бір шеттен аударыла береді. Бұған себеп екі тілдегі сөйлемнің грамматикалық құрылысы бірдей.

Алайда кейбір жағдайларда бұлай сөйлем қуалаудың сәті түсе бермейді. Өзбек тіліндегі бастауыш, баяндауыш, толықтауыш, анықтауыш, себеп, мақсат бағыныңқылы сабақтас құрмалас сөйлемдердің жасалуына ұйытқы болатын - *ки* жалғаулық шылауы парсы тіліндегі – *кэ* жалғаулығымен тарихи тұрғыдан бір, орыс тіліндегі сабақтас байланыс жасайтын *что* сөзімен қызметі жағынан ұқсас. Бірақ қазақ тілінде мұндай грамматикалық форма жоқ. Мәселен, *парсыдағы шахс-и кэ дируз ниш-э шөмо омәдэ буддонешйор-э мо-ст* деген сөйлемнің синтаксистік құрылысын бұзбай аударсақ, былай болар еді: *Адам, кеше сіздің алдыңызға келген, біздің оқытушымыз болады.* Ал, бұлай аудару қазақ тілінің синтаксистік қағидаларына тура келмейді. Сондай-ақ сөйлемнен туындайтын семантикалық мағына да толық аңғарылмайды. Жоғарыдағы сөйлемнің аудармадағы дұрыс варианты мынау: *Кеше сіздің алдыңызға келген адам – біздің оқытушымыз.* Сөйлемнің синтаксистік құрылысы мынадай: мезгіл пысықтауыш, мекен пысықтауыш, бастауыш, баяндауыш. Өзбек тіліндегі *Шундай инсон ҳақида хабар келтирдимки, унинг ҳар бир сўзи гавҳардир. Акам айтдики, тоғаларимизнинг барчаси келишмоқчи* деген сөйлемдерді дәл сол қалыпта аударсақ. Сондай адам туралы хабар келтірдім, оның әрбір сөзі гауһар, Ағам айтты, нағашыларымыздың барлығы келмекші деген шығады. Ал *Айтқан әрбір сөзі гауһар* адам туралы хабар келтірдім, Ағам нағашыларымыздың барлығы келетінін айтты десек, дұрыстау болар еді. Өйткені – *ки* жалғаулығының қызметін тікелей атқаратын грамматикалық тұлға болғандықтан, сол жерге қажет грамматикалық мағына да

болмайды. Ол сөйлемнің семантикасын сақтай отырып, басқаша синтаксистік құрылыспен бергенде сөйлемнің ішіне сіңісіп кетеді де, олқылықтың орны толады.

Көбіне-көп кірме терминдерге жалғанатын, кейбір сөздерге нөлдік форма болып та грамматикалық мағына үстейтін морфемалар бар. Соның бірі жайлы айтсақ. Мәселен, «алгебраик ифодалар», «дипоматик корпус», «педагогик технология» дегендері қазақшада да солай атаушылық кездеседі. Бұл, біздіңше, «буюк математик», «инглиз физик олими» секілділерді «ұлы математик», «ағылшын физигі» деуден тұрса керек. Бірақ соңғылардың мағынасы да, қалыптасу тарихы да, грамматикадағы табиғаты да басқа. Олар түбір сөздер. Алғашқылардың құрамындағы – *ик* сөз тудырушы жұрнағы өзі жалғанған сөзге қатысты болу, тиістілік мағынасын үстейді. Ал қазақ тілінде дәл бұл жұрнақ жоқ. Оның қызметін толығымен –лық (-тық формасының фонетикалық варианты) жұрнағы атқарады: «алгебралық өрнектер», «дипломатиялық корпус», «педагогикалық технология».

Осы тақылеттес, сөйлемнің мағынасын дұрыс аударуда жекелеген аналитикалық форманттардың грамматикалық мағынасына жете мән берген дұрыс. Мәтін аударуда көпшілігіміздің көңіл бөлетініміз – сөздің мағынасы. Осы орында ерекше сақ болған жөн: сөздің лексикалық мағынасы ма, әлде грамматикалық? Әрине семантикалық мағынасы, яғни сөздің контексте беретін ұғымы – оны аударудағы басты құбылыс. Мысалы, практикада «мамлакат» сөзін «мемлекет», «тағлым» дегенді «тәлім», «танловды» «таңдау» деп қазақшалау көп кездеседі. Талас жоқ, бқл сөздер екі тілде де бар әрі толық лексикалық мағынаға ие. Бірақ семантикасы жағынан бірдей емес. «Мамлакат» - ел деген сөз, ал «мемлекет» - давлат. Өзбек тіліндегі «мамлакат» сөзі белгілі бір елдің халқын аумағымен қоса тұтастай алғандағы, біздің тілдегі ел дегенді білдіреді. Мысалы: *Мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Мусобақанинг мамлакат босқичи ўтказилади. Бірақ Давлатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда; Мусобақанинг мамлакат босқичи ўтказилди* деген сөйлемдерді кездестірген боларсыз. Ал оларды *Елімізде шағын бизнес және жеке кәсіпкерлікті дамытуға ерекше назар аударылуда; Жарыстың ел (немесе республикалық) басқшы өткізілді* десек стилистикалық қателерден аулақ боламыз. «Давлат» сөзі елді басқаратын, ішкі және сыртқы саясатты жүзеге асыратын, оның жан-жақты дамуына қолғабыс жасайтын ең жоғарғы ұйым мағынасын білдіріп, «мемлекет» сөзімен пара-пар келеді. Мысалы, «давлат хокимияти органлари», «давлат университети», «давлат ахамиятига молик» деген тіркестер «мемлекеттік билік органдары», «мемлекеттік университет», «мемлекеттік маңызы бар» деп бір ғана вариантта аударылады.

«Таълим» сөзін тура «тәлім» деп қазақшалай салудан сақтанған жөн. Білім беру мағынасында осы сөз болғанмен, көбіне контексте бқлай аудару дұрыс ұғымды білдірмейді. Мысалы: *Халқ таълими вазирлиги – Халыққа білім беру министрлігі, таълим сохаси – білім беру саласы, умумтаълим мактаби – жалпы білім беретін мектеп*, т.б. Осы орында неге бір сөзді аударғанда екі сөзге айналып отыр деген табиғи сұрақ туындайды. «Білім беру» деген екі дербес сөз емес, тек бірі негізгі сөз (есім), екіншісі көмекші етістік. Морфологияда бұл құбылысты *күрделі сөз* деп атау қашаннан қалыптасқан. Сондықтан мұның ешқандай ерсі көрінетіндей жері жоқ. Ал кейде бұл сөзді тікелей транскрипциялаған да бұрыс болмайды: *Бизга таълим-тарбия берган устозларни ардоқлаймиз – Бізге тәлім-тәрбие берген ұстаздарымызды ардақтаймыз*.

Егер «танлов» сөзі екі зат не құбылыстың бірін иемдену, талғау мағынасында келсе, әрине «таңдаймыз». *Иккита йўлнинг бирин танламоғинг даркор (көбінесе көркем стильде кездеседі) – Екі жолдың бірін таңдауың керек*. Ал енді зат есім болып келіп, конкурс мағынасын білдірсе, қазақ тіліндегі дәл сол ұғымды беретін «байқау» сөзін қолданамыз. Мысалы: *Танлов ғолиблари рағбатлантирилди – Байқау жеңімпаздары ынталандырылды*.

Жоғарыда бірнеше сөзге ғана тоқталып, санаулы морфологиялық тұлғаларды шолып өттік. Бұл айтылғандардың барлығы көп сөз болғанымен, аудармашының жүйрік ойында бір ғана сәтте қорытылады, екінші сөзбен айтқанда, автоматты түрде солай жазып кете береді. Осылай болуы аударманың ұтымды шығуына септігін тигізері анық.

REFERENCES

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент, 2008
2. Қазақ тілі энциклопедиясы. – Алматы, 1998
3. Абдусамаоты М. Парсы тілі. – Ташкент, 2008
4. Айтбаев Ө. Аудармадығы фразеологиялық құбылыс. -Алматы, 2000

ҚАЗАҚ-ӨЗБЕК ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ МАҒЫНАЛЫҚ ҰҚСАСТЫҚТАРЫ ХАҚЫНДА

Ерлан Сламбекұлы ҚАСЕН

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Филология институты
Қазақстан Республикасы
Алматы қаласы

Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,
Филология ғылымдарының кандидаты

Әлемдегі кез келген тілде болмасын тіл байлығының ең құнарлы тармағының бірі – мақал-мәтелдер. Өйткені, мақал-мәтелдер – ғасырлар бойы атадан балаға мұра ретінде беріліп отыратын, әрбір ұлт тарихынан, тыныс-тіршілігінен, әдеби мен мәдениетінен нақтылы ақпарат беретін ұлт даналығы. Бұл жөнінде академик Әбдуәли Қайдар: «мақал-мәтелдер халық даналығының ұйытқысы ретінде тіл қорының ең байырғы, әрі құнарлы тобын құрайды. Сондықтан да болар, халықтың барша өмір-тіршілігіне қатысты құбылыстарды түгел өз бойына жинап, қалыптастырған, саралап, санамызға сіңірген сан алуан мақал-мәтелдерден көп қолданылатын, саналы жанның жадында қолдануға дайын тұратын елгезек тіл элементі жоқтың қасы» - деген пікір білдіреді [1, 106 б.]. Сол себепті де әрбір ұлт тіліндегі мақал-мәтелдердің құрылымы мен мағынасында өзіндік ерекшеліктері болады. Ол ерекшелікте сол ұлттың бүкіл таным болмысы мен тұрмыс-тіршілігінің айқын көрінісі жатыр.

Белгілі бір ұлттың тарихынан, мәдениетінен, таным болмысынан, тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін тілдік единицалар – мақал-мәтелдерді туыстас тілдермен салыстыра қарау әр ұлттың танымдық ерекшелігін ажырата тануға үлкен мүмкіндік береді. Сондай-ақ туыстас тілдердің өзіндік өрнек бояуын, ұлттық ерекшелігін қайталанбас қасиетін танып білуге, екінші жағынан тілдердегі мақал-мәтелдердің лексика-семантикалық, құрылымдық жағынан ұқсас және ерекше қасиеттерін ашуға мүмкіндік береді. Ал бұл өз кезегінде тіл білімінде жаңа қалыптасып келе жатқан салыстырмалы және салғастырмалы паремиология, мәдениеттану, елтану сынды ғылыми салалардың дамуына айтарлықтай үлесін қосады. Әлбетте, қазақ және өзбек тіліндегі мақал-мәтелдерін салыстыра зерттеу олардың мазмұнындағы ұқсастықтары мен ұлттық сипатын ашады. Біз осы мақаламызда қазақ және өзбек тілдеріндегі мақал-мәтелдерді салыстыра зерделеу арқылы олардың тілдегі алатын орнын, тілдік табиғаты мен мағыналық сәйкестіктерін, танымдық өзгешеліктерін анықтауға талпыныс жасаймыз.

Әр халықтың өзіндік өзгешелігін танытатын дербес тарихы, өмір сүру ортасы, дүниетанымы, көзқарасы мен наным-сенімі, әдет-ғұрпы, салт-санасы сол халықтың тіліндегі тілдік бірліктерде, оның ішінде мақал-мәтелдерінде ізін анық қалдырады. Мәселен, қазақ тілінде:

Асық ойнаған азар,

Доп ойнаған тозар,

Бәрінен де қой бағып құйрық жеген озар» - деген қазақ мақалы қазақ халқының ежелгі шаруашылығы мал бағу болғандықтан, балаларының күні ұзақ асық ойнап, доп теуіп өткізгенін қаламайды. Керісінше, пайдалы іс – қой бағып, тамағын тауып жегенді мақұл көреді. Соны бүкіл жас ұрпаққа уағыздай отырып, уақытты тиімді де пайдалы іске жұмсаңдар дегенді аңғартып тұр.

Ал «еңбексіз тапқан мал есепсіз кетеді» - деген мақал қазақ даласына кең тараған «барымташылықтан» ақпарат беріп тұр. Бірақ, бұл әрекеттің дұрыс қылық еместігін, барымтамен тапқан малдың берекесі болмайтындығын тура мағынада түсіндіріп тұр. Бұл талданған мақалдардың қай-қайсысын алмайық, бірі күн көріс әрекетінен, келесі бірі ел ішіндегі кесір істерден: еріншектіктен, пайдақұмарлықтан хабардар етеді. Яғни, бүкіл этностың мәдениетін, салт-санасын таныстырып тұр.

Туыстас өзбек халқының тілінде де мақал-мәтелдер жеткілікті. Мәселен, *«Хунари бор қол олмас»* - деген мақал қолөнерші кәсібіне арналған. Өзбек халқының ерте заманнан бері қолөнер кәсібін жетік меңгеріп, тоқымашылық, зергерлік, етікшілік, ұсталық кәсіпті жақсы дамытқаны осы мақалдың мазмұнынан аңғарылады. Өзбек халқы ежелден «он саусағынан өнер тамған» адамдарын ерекше құрмет тұтып, сый-құрметке ие жандар ретінде бағалаған. Сондықтан болар, *«хунари бор қол олмас»* деген дана сөз бүгінге дейін ұлт тілінде қолданылып келеді. Байқап отырсақ, екі ұлттың да мақал-мәтелдері бүкіл туыстас екі ұлттың болмысын көз алдыға елестете алады екен. Демек, қазақ-өзбек мақал-мәтелдерінің этномәдени сипаты олардың әрбір мақал-мәтелдерінің бойынан көрініс табады деп анық айтуға болады.

Екі ұлттың да ғасырлар бойы қалыптасып, мәңгі бақи бірге жасап келе жатқан мақал-мәтелдері күнделікті өмірде, өзара қарым-қатынасында жиі қолданылады. Мысалы,

Baliq suv bilan tirik,

Odam-el bilan tirik.

(балық сумен тірі,

Адам еммен тірі).

Bulbul chamanni sevar,

Odam vatanni sevar.

(бұл-бұл әлемді сүйер

Адам Отанды сүйер).

Bosh bolmagan uyda,

Otasi turub, ugli sozlar.

(Басшы болмаган үйде,
Әкесі тұрып, ұлы сөйлейді).

Kattani katta desang, ozidan ketar.

Kichikni katta desang, kottaga etar.

(Үлкенді үлкен десең, шалқайып кетер,
Кішіні үлкен десең, үлкенге жетер).

Жоғарыдағы өзбек тілінің мақал-мәтелдерінен халықтың әлеуметтік өміріндегі, мәдениетіндегі, шаруашылығындағы өзгерістер мен ерекшеліктерді, өзбек халқына тән қасиеттерді аңғарамыз. Қазақ тілінде жоғарыдағы мақалдарға мазмұндас келетін мақал-мәтелдер де кездеседі. Мұның өзі екі ұлт арасындағы қарым-қатынастың жоғары деңгейде болғандығын әрі тұрмыстық ойлау дәрежесінің ұқсастығын аңғартса керек-ті.

Жалпы, өзбек және қазақ мақал-мәтелдерінің ұқсастығынан екі ұлт дүниетанымындағы ұқсастықтарды байқауға болады. Тіпті, қазақ және өзбек тілдеріндегі кейбір мақал-мәтелдердің мазмұны да, бейнелеу тәсілдері де, логикалық ой-жүйесі де бір-біріне өте жақын деуге болады. Мысалы:

Балық басынан шіриді.

Baliq boshidan sasir.

Өзге елде сұлтан болғанша,

Өз елінде ұлтан бол.

Kishi yurtida sulton bolguncha,

Oz elingda chopon bol.

Дос жылатып айтады,

Дұшпан күлдіріп айтады.

Dust achitib gapirar,

Dushman kulib.

Өзбек және қазақ мақал-мәтелдері мағыналық жағынан өзара жақын болғанымен құрылымдық жағынан алшақтық бар. Мысалы, “**Bulbul chamanni sevar, Odam-Vatanni**” деген өзбек тіліндегі мақалды сол қалпында қазақшалап «Бұлбұл орманды сүйер, адам отанды» деп қолданар болсақ, онда қазақ тіліндегі мақалға тән әуезділігі мен ұйқасымдылығын жоғалтады. Бұл өз кезегінде мақалдың әсерлілігін азайтатаны хақ. Ал бұл мақал қазақ тілінде «Отансыз адам, Ормансыз бұлбұл» деп қолданылады. Басқаша айтқанда, туыстас тілдердегі мақалдардың мазмұны бірдей болғанымен синтаксистік құрылымы өзгешелеу болатындығын дәлелдейді.

Кейде өзбек және қазақ мақал-мәтелдері мағыналық жағынан да, құрылымдық жағынан да бір-біріне сәйкес келеді. Мысалы,

Kopni yomonlagan komuvsiz golar.

(Көпті жамандаған, көмүсіз қалар)

Kopni yomonlagan komilar.

(Көпті жамандаған көмілер)

Hisoblashgan dust emas.

(Есептескен дос, дос емес).

Hisobli dust ayrilmas.

(Есепті дос айырылмас).

Жоғарыда мысал ретінде келтірілген мақал-мәтелдер семантикалық тұрғыдан біртектес екендігін, тілдік орамдардың тамыры тереңде екендігін дәлелдеп тұр.

Қазақ және өзбек тілдеріндегі ұқсас әрі ортақ мақал-мәтелдерді салыстыра қарастыру үшін өзбек және қазақ халқының рухани, мәдени, тарихи жақындығын, екі халықтың рухани-мәдени өміріндегі қарым-қатынастармен, әсіресе, әдет-ғұрып, тұрмыс-салт, күнделікті тіршілік ыңғайында, алыс-беріс, сауда-саттық, егін, мал шаруашылық саласындағы қарым-қатынастарды егжей-тегжейлі зерделеу керектігіне көз жеткіздік. Жалпы, қазақ-өзбек мақал-мәтелдерін **үш деңгейге** бөліп қарастыру қажет. **Ең алдымен**, мақал-мәтелдердің мағынасы мен құрылымы жағынан толық сәйкес болып келетін абсолютті ұқсастық.

Екінші деңгей – компоненттерінде азды-көпті өзгерістер бар, бірақ мазмұны ұқсас мақал-мәтелдер.

Үшінші деңгей — құрылымы толық сәйкес болмаса да, жалпы түрде ұқсастығын сақтаған, бірақ екі тілдің өз логикасы бойынша қалыптасқан, құрамы-құрылымы елеулі өзгеріске түскен мақал-мәтелдер.

Бірінші деңгейдегі мақалдарға мысал:

Адам адаммен адам (қазақша)

Одам одам билан одам (өзбекше)

Асы піспестің қазаны оттан түспес (қазақша)

Оши пишмаснинг козони отдан тушмас (өзбекше). Бұл жерде екі тілдегі мақал-мәтелдер де өзара ұқсас.

Екінші деңгейлі мақал-мәтелдер қазақ және өзбек ұлтында да молынан кездеседі. Мысалы,

Ат айналып қазығын табар,

Су айналып жазығын табар (қазақша)

От айланиб охирини,

Мусапир айналиб юртини топади (өзбекше)

Ағайын тату болса — ат көп,

Абысын тату болса — ас көп (қазақша)

Оғайни иноқ болса — от көб,

Опа-сингил иноқ болса - ош көб (өзбекше)

Жоғарыда келтірілген мақал-мәтелдердің барлығы да мағына жағынан ұқсас, бір ғана ұғым-түсінікті білдіретін мақал-мәтелдер. Бірақ, олардың құрылымы жағынан байқалатын айырмашылықтарына, мәселен, бірінші жұптағы қазақшасында «қазығын», «су», «жазығын» деген компоненттері өзбекшесінде «охирини», «мусапир», «юртини» сөздерімен алмастырылып қолданылғандығын аңғарамыз. Бірақ, бұл өзгерістер мақал-мәтелдердің жалпы мағынасына ешқандай әсер етпейді.

Үшінші деңгейдегі мақал-мәтелдер әдетте, құрылымы, құрамы өзгеше, бірақ екі халықта да мазмұны өзара ұқсас келеді. Мысалы, қазақ тіліндегі «*Бір құмалақ бір қарын майды шірітеді*» деген мақалына өзбектің «*Бир бекорчи мингни бекор қилур*» мақалы өзара мәндес келеді.

«*Бір құмалақ бір қарын майды шірітедінің*» беретін мәні бір адамның істеген жаман қылығы көптің, ұжымның атына кір келтіреді. «*Бир бекорчи мингни бекор қилур*» мақалының мағынасы – «бір жалқау мыңды жалқау етеді». Екі тілдегі мақалдың беретін ортақ мағынасы — бір нәрсенің көпке теріс әсер етуі. Бір қызығы, қазақ халқы өз мақалына негізгі шаруашылық кәсібінде пайдаланылатын «құмалақ», «қарын» сөзін қолдана отырып, қалыптастырған. Ал өзбек халқы үнемі еңбек етіп, терлеп-тепшіп жұмыс істеуді қалайтын болғандықтан, өз лексикасындағы «жалқау» сөзін мақалдың тірек сөзі етіп алған. Демек, осы мақалдардың да өн бойынан халықтың тіршілігінің исі аңқып тұр. Сыртқы құрылымы мүлдем бөлек, алайда мазмұндас мақал-мәтелдер. Қазақ және өзбек тілдеріндегі мақал-мәтелдеріндегі уәждік сәйкестік пен айырмашылықтар олардың ұлттық тіліндегі өзіндік айшықтарымен, белгілерімен тығыз байланысты. Әр тілдегі мақал-мәтелдер қалай жасалып айтылса да, адам баласының өзіне, яғни әрбір халықтың өкіліне бағышталып, соның бойындағы не жақсы, не жаман қасиеттерін сипаттауға арналады. Демек, қазақ-өзбек мақал-мәтелдері уәждік жағынан да ұқсас келіп отырады. Бірақ, кей тұста әр халықтың бір мақал-мәтелді әр түрлі түсініп жататындығы да бар. Бұл – белгілі бір ұлттың таным ерекшелігіне сәйкес келетін заңды құбылыс. Өйткені туыстас халық, түбі, тегі бір болғанымен, әр ұлттың өмір-болмысына, кәсібіне, шаруашылығына тереңдей үңіле келе олардың өзіндік ерекшелігі, бір-біріне ұқсамайтын өзгешелігі кездесетіні байқалады. Қатар отырған екі отбасының тұрмыс кешуі де түрліше болатыны сияқты, қос халықтың генеологиялық шығу тегі мен тарихы, географиялық, әлеуметтік ортасына қарай қалыптасқан психологиясы, тіпті мінез-құлқы да өзгеше болары сөзсіз. Айтар болсақ, қазақ халқында көп елдерде бола қоймайтын өзіндік ерекшелік те бар. Жеті атасын білу деген ежелден қалыптасып, қазақ елінде сақталған дәстүр бойынша әрбір жасөспірім, ержеткен азамат өзінің жеті атасын, шыққан тегін білуге тиісті. Өйткені, қазақ салты бойынша ұл бала ата-бабаларының ең кем

дегенде жеті буынға дейінгі таралуын, өткен-кеткенін, жасаған ерлігін, жайлаған қонысын білуі борышы болып есептелген. Әрбір ата-ана өз баласына соны көзі тірісінде үйретуге тырысқан. Әке-шешесінен ерте қалған бала бұл тағлымды білмей кетуі де мүмкін. Ал жеті атасын білмеу «жетесіздіктің, тексіздіктің» белгісі деп саналған. Соған сәйкес қазақ тілінде мынадай мақал-мәтелдер қалыптасқан:

*Жеті атасын білмеген жетесіз,
Арғы тегін білмеген тексіз (қазақша)*

Жеті атасын білмеген — жетімдіктің белгісі (қазақша)

*Жеті атаның жөнін біл,
Жеті рудың тілін біл (қазақша)*

Ал өзбек ұлты үшін сауда-саттық қоғамдық және экономикалық өмір-тіршілігінің маңызды салаларының бірі болып келгендігі мәлім. Сондықтан сауда кәсібін жаңадан бастаған адам сауданың берекелі және қайырлы болуын тілеп, жұртшылықтың беделді адамдарын, атақты кәсіпкер, саудагерлерді, туған-туысқандарын жинап, қайыр-садақа береді, хатым-құран оқытады. Өзбектер ырымға да терең мән берген. Ерте келген алушыға малды арзан сатып, болса да риза қылып қайтарады. Мұны «ырым ету» деп атайды. Сондықтан да «*Дастлавки савдодан кайтма*» (алғашқы саудадан қайтпа) дейді. Алғашқы саудадан түскен ақшаны «Бисмиллаһирәһмани рәхим!» деп топыраққа аунатып алады немесе жерге тастап, аяғымен таптап алады, одан ауаға қол көтереді «Сауда сақал сипағанша» деген осы. Өйткені, өзбектер сауда-саттық кәсібін тіршілік жолы деп қараған. Бұл кәсіпке үнемі оң көзбен қараған. Саудагер жоғары мәртебеге ие болып келген. Сонымен бірге, саудада жарамсыз малды сату, алдамшылық, малдың айыбын жасыру қылмыс саналады. Өзбек саудагерлерінде тәуекелшіл рух басым. Оларға арналған тілде «Ойшыл ойлағанша, тәуекелші судан өтіпті», «Мылжың ойлағанша, тәуекелші мақсатына жетіпті», «Жапсам жылдам пісер ме екен, көмсем жылдам пісер ме екен» сынды мақалдар ұшырасады. Бірақ, жалғыз тәуекелшілдікпен сауда жасауға болмайтыны анық. «Суды көрмей, етік шешетін» соқыр тәуекелшілді базар өзі «жазалайды». Өйткені, «**Бозор ақиллини бой, ақилсизни хор қилар**» деген ұғым берік қалыптасқан.

Қорыта келгенде, біз қарастырған қазақ-өзбек мақал-мәтелдерінің ұқсастықтары мен өзгешеліктері тұрпаттық жағынан ғана емес, мағыналық жағынан деңгейлес келетінін байқадық. Келешекте қазақ-өзбек мақал-мәтелдерінің құрылымдық ерекшеліктерін мағыналық құрылымының заңдылығына сәйкес зерттеген дұрыс. Мұндай зерттеулер туыстас екі тілдегі мақалдардың қолдану ерекшеліктерін анықтауға, олардың тұлғалық сипатын белгілеуге зор мүмкіндік береді.

REFERENCES

1. Өбдуали Қайдар. Халық даналығы. (Қазақ мақал-мәтелдерінің түсіндірме сөздігі және зерттеу) – Алматы: «Тоғанай Т» баспасы, 2004.
2. Т. Мирзаев, А.Мусоқулов, Б.Саримсоқов. «Ozbek xalq magollari» – Toshkent. 2005.
3. М.Содиқов. «Қисқача өзбекча мақол-маталлар луғати». – Toshkent “Oqituvchi” 1993.
4. Қазақ мақал-мәтелдері. Құрастырған: Ж. Малайсарин. – Алматы: «Ана тілі» баспасы, 2007. – 184 бет.

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА: АНТРОПОЦЕНТРИСТІК ПАРАДИГМА ҚҰРЫЛЫМЫ НЕГІЗІНДЕ

Усербай Алимханович Байкабилов

Шыршық мемлекеттік педагогика университети

Ўзбек тил білімі кафедрасының доцент м.а.

АННОТАЦИЯ:

Бұл мақалада жалпы лингвистика ғылымының бір саласы когнитивті лингвистика ғылымы туралы анықтама беріледі. Ғылым саласының зерттелу тарихы мен ғалымдардың берген анықтамалары көрсетіледі. Когнитивті лингвистика ғылымының парадигма нысанында зерттелуі, оның жіктелуі мен қағидаларына басты назар аударылған. Когнитивті лингвистиканың постулаттары мен принциптері ажыратылып, ғалымдардың принциптерге бөлу түрлері ажыратылды. Мақала филология факультетінің студенттеріне, лингвистика саласына қызығушылық танытатын мұғалімдерге арналған.

Түйін сөздер: когнитивті лингвистика, таным парадигмасы, антропоцентризм.

АННОТАЦИЯ:

В этой статье дается определение науки когнитивной лингвистики, отрасли общей лингвистики. Указывается История науки и определения ученых. Основное внимание уделяется изучению науки когнитивной лингвистики в форме парадигмы, ее классификации и принципам. Выделены постулаты и принципы когнитивной лингвистики, выделены виды деления ученых на принципы. Статья адресована студентам филологического факультета, учителям, интересующимся областью лингвистики.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, парадигма познания, антропоцентризм.

«Когнитивті лингвистика саласы – когнитивті психология, когнитивті социология сияқты бөлімдерден құрала отырып, адам санасы қалай құрылады, адам дүниені қалай таниды, айнала қоршаған орта туралы ақпараттар қалай білімге айналады, психикалық кеңістіктер қалай құрылады деген сұрақтарға жауап іздейді» – деп көрсетеді орыс ғалымы В.Маслова [1, 120 б.]. Бұл тұжырымнан тіл ғылымындағы салалардың басты зерттеу өзегі «адам» екендігін, дәлірек айтсақ «адам санасы» екендігін байқаймыз. Лингвокогнитологияның дамуы ғылымдағы антропоцентристік

парадигмалардың дамуымен қатар жүрді, ал бұл парадигмалар философия, когнитивтік психология, когнитивтік социология, этно және психолингвистика, лингвомәдениеттану және мәдениетаралық коммуникация т.б. бірқатар салаларды қамтиды.

Тіл білімі ғылымында «ғылыми таным парадигмасы» термині әртүрлі тәсілдермен түсіндіріледі. Оған себеп, лингвистикалық парадигмалардың типологиясына деген әртүрлі көзқарастар мен зерттеулердің, әртүрлі талдаулардың жүргізілуі. Оның бірі, Е.С. Кубрякованың зерттеуі. Ғалым жетекші төрт парадигманың бар екенін атап өтеді: «дәстүрлі, генеративті, когнитивтік және коммуникативті. Олардың әрқайсысы әртүрлі пропорцияда болса да, формальды сипаттама элементтерін функционалдық түсіндірмелермен біріктіреді. Бірақ әрқайсысы тілді сипаттаудың және оны ұйымдастыру мен қызмет етуіндегі негізгі мәселелерді шешудің ерекше үлгісін көрсетеді» [2, 190 б.].

Е.С. Кубрякова ғылыми танымның когнитивтік-дискурсивті парадигмасын «тіл білімінің ерекше нұсқасы» ретінде зерттеп-қарастыруды талап етеді, ол мынадай принципке негізделген: «...әрбір тілдік құбылысты екі аспектіде зерттеу керек: когнитивтік және коммуникативті (дискурсивті) Тілдік құбылысты когнитивтік тұрғыдан қарастырғанда адамдардың айналадағы шындықты қабылдау тәжірибесі мен танымын, түсінігін және оны есте сақтауын талдап қарастырса, коммуникативті тұрғыдан зерттегенде адамдардың бір мезгілде болып жатқан оқиғаларды жеткізудегі рөлін, оны жеткізудегі мәтіндерді қолдану барысын қарастырады» [3, 13 б.]. Ғалым бұл таным мен қарым-қатынас функцияларының бір-бірімен қарама-қайшы емес, керісінше байланыса отырып қатар зерттеліп, дамып отыратындағын айта кетеді.

Когнитивті лингвистика ғылымының пайда болу алғышарттарына тіл мен ойлау арақатынасы, тілдік және ментальдық категориялардың арақатынасы туралы зерттеулердің арқасында қалыптасты. Олардың алғашқысының біріне атақты ғалым Вильгельм фон Гумбольдттың атақты сөзін келтіреміз: «Тіл – ойлауды қалыптастыратын орган». Бұл тұжырым кейін көптеген онжылдықтар бойы адамдардың психикалық әлемін қалыптастырудағы тілдің рөлі маңызды екендігі туралы пікірталаста негізгі озық тұжырым болды.

Одан кейінгі орыс тіл білімі ғылымында тіл мен ойлаудың ажырамас бөлік екендігіне көптеген зерттеулер жүргізіліп, жаңа концепциялардың негізі қаланды. Мәселен, И.А. Бодуэн де Куртененің «Тілдің психологиялық табиғаты» теориясы және Л.В. Щерба, А.А. Потебняның «ішкі сөйлеу

теориясы» мен «отногенездің кезеңдік даму концепциясы», Л.С. Выготскийдің «Саналы іс-әрекет негізіндегі тіл мен тілдік қабілеттің дамуы», С.Д.Кацнелсонның «Сана механизмдері мен тілдік құрылымдар арасындағы корреляция» теориясы, А.А. Леонтьевтің «Психолінгвистика аспектісіндегі сөйлеу әрекеті» теориясы сияқты зерттеу жұмыстарын атап айта аламыз.

Орыс тіл білімі ғылымындағы «классикалық лингвистика» өкілдерінің тіл мен ойлаудың ажырамас байланысы туралы концепциялары бүгінгі күні дамыған ғылым зерттеушілерімен әрі қарай жалғасын тапты, зерттеушілер тіл мен ойлаудың бір-біріне тәуелді еместігін дәлелдей отырып, адам санасы арқылы әлемге, менталды әлемге деген байланыс теорияларын дамытып, зерттей түсті. Оған дәлел ретінде психолінгвист ғалым Потебня былайша түсіндіреді: «Сөйлей алмайтын балалар мен саңырау-мылқаулар да ойлай алады, алайда олар тілдік категориялар мен лингвистикалық категориялардың көмегімен жарыққа шығара алмайды. Суретшілер мен музыканттар да ойлары, сезімдерін бейнелер мен әуендер арқылы, математиктер белгілі бір шартты белгілер арқылы бейнелеуі мүмкін. Бұл арқылы тіл мен ойлаудың бірі-бірімен тығыз қарым-қатынаста болатындығын аңғарамыз, алайда олар бір-біріне тәуелді емес» – деп көрсетеді [4, 41 б.]. Бұл ойды қолдап, тілдік және психологиялық категориялардың арасында абсолютті корреляцияның жоқтығын растап А.С. Мельничук: «Тілдің грамматикалық құрылымында ойлау категорияларына сәйкес келмейтін сөйлеудің жекелеген бөліктері мен сөйлем құрылысы үшін формалды категориялар дамыған» [5, 607 б.]. Мысалы, грамматикалық белгілілік/белгісіздік категориясы, етістіктің жақ категориясы дегенді зерттеуші тек жеке сөздер үшін ғана маңызды, ойлауға үнемі қатысты бола бермейтін категорияларға жатқызады. Ал, басқа категориялар (мысалы, адам категориясы), зерттеушінің пікірінше, тілді психикалық жағынан емес, коммуникативті қызмет жағынан сипаттайды.

Бір кездері И.А. Бодуэн де Куртене әртүрлі психикалық операциялардың табиғатын сипаттай отырып, ойлаудың әртүрлі түрлерін бөліп көрсетті:

Өз кезеңінде И.А. Бодуэн де Куртене әртүрлі психикалық операциялардың табиғатын сипаттай отырып, ойлаудың әртүрлі түрлерін бөліп көрсетті: «жалпы ойлау», «лингвистикалық ойлау», «математикалық ойлау» [6, 201 б.]. Сондай-ақ, қазіргі психологиялық зерттеулерді ескерсек, бұл жіктеулердің қатарына, адам миы орындайтын психикалық тапсырмалардың түрлеріне сәйкес ойлау түрлерінің жаңа бағыттары қосылады. Яғни, психологияда мазмұнына қарай көрнекі-эффектілі, бейнелі, абстрактілі ойлау түрлері ажыратылса, психикалық іс-әрекеттің сипатына қарай практикалық және теориялық түрлері көрсетіледі.

Сонымен қоса, адамның психикалық әрекеті нәтижелерінің жаңалығы мен өзіндік ерекшелігіне байланысты ойлаудың репродуктивті және шығармашылық түрлері ажыратылады.

Тілдік ойлау, осылайша, адамның танымдық әрекетінің бір түрі болып табылады, онда тіл, бір жағынан, танымның немесе жалпы психикалық әрекеттің құралы мен механизміне, екінші жағынан, ішкі ойларды «сыртқа шығару» құралына айналады. Алайда когнитивтік лингвистика жалпы тілдік ойлауды емес, тілдің (оның категориялары мен белгілері) қатысуымен жаңа білім алуға мүмкіндік беретін психикалық процедураларды зерттейді.

Е.С. Кубрякова пайымдауынша: «когнитивтік ғылым мен когнитивтік лингвистика үшін жаңалық: тіл-адамның миы мен ойлау жүйесіндегі ақыл-ой, интеллектуалдық және интернационалды ойларына қол жеткізу құрал болуы» [3, 20 б.]. Бұл, зерттеушінің пікірінше, «ғылымда салыстырмалы түрде «тіл және ойлау» мәселесінен «тіл және сана» бағытында зерттеуге кейіннен көңіл бөліне бастады. Бұл қазіргі тіл білімінің көкжиегін кеңейтіп, әлемді сипаттаудағы тілдің мәні туралы түсінікті кеңейте түсті.

Орыс ғалымдары З.Д. Попова және И.А. Стернинаның түсіндіруі бойынша «Когнитивті лингвистика-сана арқылы шындықты қабылдау, түсіну және, әлемді тану кезінде пайда болатын психикалық процестерді, сондай-ақ олардың психикалық бейнелеуінің түрлері мен формаларын зерттейтін сала» [7, 9 б.]. Нақты ғылыми терминдермен айтсақ, лингвокогнитологияның объектісін былайша анықтауға болады: когнитивтік лингвистика тілді оның негізгі танымдық процестермен – категориялау және концептуализациямен байланысын зерттеді. Лингвокогнитологияның зерттеу объектісі де осы процестердің – қалыптасуында тіл қатысатын психикалық құбылыстардың (ұғымдар мен категориялардың) нақты нәтижелері болып табылады.

Және де аталған ғалымдар «Когнитивті лингвистика очерктері» еңбегінде лингвокогнитологияның алдында тұрған бірқатар нақты міндеттерді атап өтті:

- когнитивті лингвистика мен когнитология ғылымының, концепт саласы мен лингвистикалық саланың және оларды сипаттайтын тілдік бірліктердің нақты айырмашылықтарын сараптау;
- когнитивті лингвистиканың негізгі ұғымдарын анықтау, оның ішінде «ұғым» түсінігін зертеу;
- ұғымдар типологиясын анықтау;
- өзекті лингвистикалық фактілер мен лингвистикалық әдістерге сүйене отырып, тілдегі ұғымдардың әртүрлі аспектілерін ашатын когнитивтік және

мәдени ақпарат беретін лингво-когнитивтік талдаудың сатылай әдісін жасау [7, 17 б.].

Қазіргі кезде ғалымдар когнитивтік лингвистиканың постулаттары мен жалпы принциптерін ғылыми бағыт ретінде тұжырымдап отыр. Айта кету керек, ғылым әдістемесінде постулат және принцип терминдері екі бөлек қатрастырылады. Бұл ұғымдар кем дегенде екі белгі бойынша ерекшеленеді: біріншіден, ғылыми қолдану аймағы, немесе кеңдігі бойынша (яғни, әмбебаптық дәрежесі); екіншіден, дәлелдеу дәрежесі, эксперименттік негізділігі. Постулаттар – бұл даусыз деп шартты түрде қабылданатын және дәлелдеуді қажет етпейтін теориялық «ұсынымдар-болжамдар» т.б. ғылымдағы тұтас теорияның немесе тіпті тұтас бағыттың негізі ретінде алынатын осындай іргелі ережелер. Сонымен, «Философиялық сөздіктің» авторы И.Т. Фролов постулатты «бір ғылыми теорияның онда бастапқы ретінде қабылданған, оның шеңберінде дәлелденбейтін тұжырым» деп түсінеді және қазіргі логика мен ғылым әдістемесінде бұл ұғым көбінесе аксиома ұғымымен сәйкестендірілетінін атап көрсетеді [8, 353 б.].

Ғалым Т.Г. Скребцованың айтуынша, когнитивтік лингвистиканың бастауында тұрған тіл мен таным арасындағы байланысты осы ғылымның негізгі постулаты деп жариялады [9, 8 б.]. Сонымен бірге, «таным білімге және оның нәтижесіне қол жеткізу процесін қамтиды» [2, 35 б.]. Ал, А.Н. Баранова және Д.О.Добровольскийдің көрсетуінше, когнитивтік лингвистика бірнеше постулаттарға негізделеді, оның ішінде:

- 1) когнитивтік біріншілік постулаты;
- 2) лингвистикалық және экстралингвистикалық білімнің қарамақайшылығының маңызды еместігі туралы постулат;
- 3) күш-жігерді үнемдеу тенденциясының постулаты;
- 4) тілдегі когнитивтік құрылымдардың іске асуының көптігінің постулаты;
- 5) тілдік өрнек мазмұнының жоспарының біркелкі еместігі туралы постулат;
- 6) семантикалық сипаттаманың көптігінің постулаты;
- 7) стандартты емес қолданулардың маңызы туралы постулат» [10, 11 б.].

Когнитивтік лингвистиканың іргелі қағидаларының ішінде Н.Н. Болдырев мыналарды атап өтті:

- 1) антропоцентризм принципі (тілді қолданудағы тұлғаның жетекші рөлін тану);
- 2) зерттеудің пәнаралық сипаты (танымдық позициядан тілді зерттеуде әртүрлі ғылымдардың жетістіктерін пайдалану);

3) тілді адамның басқа танымдық қабілеттерімен қатар танымдық қабілет ретінде түсіну;

4) тілдік бірліктердің көп деңгейлі мағыналарын қарастыру (тілді когнитивтік контексте қарастыру);

5) лингвистикалық концептуализация және категориялау процестерінің деңгейлік сипаты [11, 7-8 б.];

6) құрылымдық-функционалдық тұтастық принципі (танымдық қызметте тіл мен сөйлеуді біртұтас зерттеу объектісі ретінде қарастыру [11, 11 б.].

Е.С. Кубрякова когнитивтік-дискурсивті зерттеулерде тілдің екі негізгі қызметі – когнитивтік және коммуникативтілік теңдігі принципін бірінші орынға қояды [3, 13 б.].

Тілді оқытудағы антропоцентризм, пәнаралық және когнитивтік-дискурсивтік ұстанымдарынан басқа Н.А. Беседина көп факторлылық пен жүйелілік принципін бөліп көрсетеді, осы арқылы тілдік құбылысты коммуникативті-танымдық бірлік ретінде және тіл бөлігі болып табылатын жоғары жүйелердің элементі ретінде сипаттауға болатындығын атап өтеді. Сонымен қатар, тіл мен сөйлеудің концептуалдық бірлігі принципі; концептуалды бейнелеудің тілдік емес деңгейі мен тілдік бейнелеу деңгейінің дифференциациясын білдіретін концептуалды және семантикалық деңгейлерді ажырату принципі, әлемнің лингвистикалық және концептуалды суреттерінің арасындағы айырмашылықтарын атап көрсетеді [12, 33-35 б.].

Т.Г. Скребцова когнитивтік лингвистиканың он іргелі қағидасын тұжырымдады, олардың ішінде:

1) адамның тілдік қабілеті және мәтінді қабылдау және қалыптастыру процестерін түсіндіруге тұтас көзқарасы;

2) тіл арқылы адамның ойлау және танымдық процестерінің ерекшеліктерін зерттеуге мүмкіндік беретін тілдік қабілетін жалпы танымдық механизмдердің көрінісі ретінде түсіндіру принципі;

3) тілдік білім мен адам психикасының органикалық байланысының принципі;

4) антропоцентристік принцип;

5) адамның сыртқы әлеммен әрекеттесуінің физикалық тәжірибесінің оның концептуалды жүйесін ұйымдастырудағы орталық рөлін тану принципі;

6) танымдық процестерге әсер ететін субъективті факторларды есепке алу принципі;

7) тіл мен таным арасындағы дәнекер болып табылатын тілдік мағыналарды (тіл семантикасын) зерттеуге бағыттау принципі;

8) түсіндіру принципі, яғни. сипаттауға емес, тілдік шындықтарды түсіндіруге бағытталуы;

9) когнитивтік лингвистиканың әртүрлі білім салаларына қатысты ашықтық принципі [10, 26-29 б.].

Когнитивтік лингвистиканың терминдік жүйесін қалыптастырудың күрделі жолына және лингвоментальды құбылыстарды зерттеудің әртүрлі тәсілдеріне қарамастан, тұтастай алғанда лингвокогнитологияның маңызды ұғымдары (когнитология, когнитивтік лингвистика, тұжырымдама, категория және т.б.) анықталды және термин ретінде қалыптасты. Қазіргі уақытта тіл білімі ғылымында бұл терминдердің нақты анықтамасы тұжырымдалып, мағыналары түсіндіріліп келеді. Алайда, тілдік ойлау, тілдік сана, әлемнің тілдік бейнесі және тіпті тілдік тұлға терминдері әрдайым нақты ажыратыла бермейді. Терминдерге тоқталып, түсіндіріп көрсек: Т

ілдік сананы зерттеудің әртүрлі тәсілдері бар. Олар: – психолінгвистикалық, жалпыадамзаттық психологиялық процесте тілдік сананың қалыптасу заңдылықтарын зерттеу және адамның психологиялық әлемін қалыптастырудағы тілдің рөлін анықтауды көздейді;

– танымдық, мұнда тілдік сана адамның жалпы танымдық қызметінің бөлігі ретінде қарастырылады;

– мәдени, оның аясында тілдік сана мәдениет феномені ретінде, ал тілдің өзі мәдениеттің ерекше формасы ретінде түсіндіріледі;

– ұлттық тілдің ықпалымен ұлттық ойлаудың қалыптасуының этноспецификалық заңдылықтарын зерттейтін тәсіл.

– Гендерлік-функционалдық, онда Ю.Н. Қарауылов [13, 56 б.] белгілеген вербалды-семантикалық, тезаурустық (лингвокогнитивтік) және мотивациялық деңгейлерден басқа, тілдік тұлғаның құрылымына лингвогендер деп аталатын гендерлік таңбаланған бірліктерді қамтитын лингво-гендерлік деңгей қосымша қарастырылады.

Бұл тізім тілдік сананы зерттеудің барлық тәсілдерін қамтымайтыны анық, және бұл тізім, әрине, толықтырылуы мүмкін. Тілдік ойлау мен тілдік сана ұғымдарының арасындағы айырмашылықты И.А. Стернин сенімді түрде көрсетеді, ол тілдік сананы статикалық құбылыс ретінде, ал тілдік ойлауды динамикалық құбылыс ретінде қарастыруды ұсынады: «сана – бұл мидың қасиеті, ойлау – бұл санаға ие мидың қызметі», – дейді зерттеуші [14, 44 б.]. Бұл тәсілдің авторы сана түрлерінің көптігі туралы қазіргі заманғы идеяларды көрсетеді, олардың ішінде ол:

- 1) ақыл-ой әрекетінің әртүрлі мәнін көрсететін Сана түрлері (саяси, ғылыми, діни, тұрмыстық және т.б.);
- 2) сана субъектісін сипаттайтын сана түрлері (гендерлік, жас, әлеуметтік, қоғамдық және т.б.);
- 3) қалыптасқан (дамыған және дамымаған) дәрежеге байланысты сана түрлері;
- 4) негізінде қоғамдық құрылысты түсінудің қандай да бір ерекше қағидаты бар сана түрлері (жаһандық, демократиялық, консервативтік, либералдық, реакциялық және т.б.);
- 5) зияткерлік қызмет ерекшелігімен детерминирленген сана түрлері (креативті, техникалық, эвристикалық, көркем және т.б.).

Әлемнің тілдік бейнесі терминіне бөлек тоқталу керек. Әлемдік сурет ұғымы алғаш рет физикада XIX-XX ғасырдың соңында қолданыла бастады. Көбінесе бұл термин Г. Герцтің еңбектерінде сыртқы заттардың ішкі бейнелерінің жиынтығы ретінде түсіндірілген әлемнің физикалық бейнесіне қатысты қолданылады, олардан осы заттардың мінез-құлқына қатысты ақпаратты логикалық түрде алуға болады. Қазіргі нұсқада әлемнің физикалық бейнесі термині эмпирикалық зерттеу мен теориялық түсіну негізінде Физика жасаған әлем мен оның процестері туралы идеяны қамтиды. Бұл жағдайда физикалық көрініс ғылымның, эксперименттік-техникалық базаның және т.б. дамуына байланысты өзгереді.

Орыс тіл білімінде әлемнің кескіндеме термині XX ғасырдың 60-жылдарынан бастап Г.А. Брутян, Г.В. Колшанский, Р.И. Павиленистің еңбектерінде қолданыла бастады. Осы терминмен қатар, Психолінгвистикада А.Н. Леонтьевтен кейін [15, 251-261 б.] «объективті мағыналар мен тиісті танымдық схемалармен делдал болған және саналы рефлексияға берілетін объективті әлемнің адам психикасындағы дисплей» деп түсіндірілетін әлем бейнесі термині қолданылады [15, 268 б.]. А.А. Леонтьев былай деп түсіндіреді: «объективті мағынаның ауызша мағынамен сабақтастығы (олардың барлық психологиялық ерекшеліктері үшін) айқын, ал когнитивті психолінгвистиканың проблемалары сөздің (белгінің) психолінгвистикалық теориясын және мағыналы бейненің психологиялық теориясын синтездеу міндетін қоя отырып, ауызша ғана емес, объективті мағыналарға да көбірек назар аударуда... Тақырып мағыналары – әлемнің бейнесі салынған «кірпіштер» [15, 268 б.]. Басқаша айтқанда, тілдік сана құбылыстары аралас сипатқа ие: ішінара-объективті әлеммен байланысты онтологиялық, ішінара-адамның

санасы арқылы объективті әлем құбылыстарын (қабылдау, қиял және т.б.) адамның психикалық әлемінің объектілеріне айналдыруға байланысты.

REFERENCES

1. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику. Учебное пособие. – 3-е изд. – Москва: Флинта, 2007. – 296 с.
2. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва: МГУ, 1996. – 245 с.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
4. Потебня А. А. Ой мен тіл. - Мәскеу: Лабиринт, 2007. – 256 б.
5. Попова З. Д., Стернин и. А. тілдің семантикалық-когнитивті талдауы. – Воронеж: 2006. – 226 Б.
6. Философиялық энциклопедиялық сөздік (ред.Е. Ф. Губский. - Мәскеу: Инфра, 2003. - 576 б.
7. Скребцова Т. Г. Когнитивті лингвистика. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербург Филология факультеті, 2011. – 256 б.
8. Болдырев Н. Н. когнитивті лингвистиканың тұжырымдамалық кеңістігі. – Когнитивті лингвистика мәселелері, 2004, №1. – 18-37 Б.
9. Стернин и. А. коммуникативті және когнитивті сана. - Мәскеу, Воронеж. 2002. - 44-51 Б.
10. Жусупов М., Ибраимов Қ. А. Байтұрсынұлы: ғылымтаным, терминжасам, стилистика. А., 2015.

ТАСАВВУФ МАВЗУСИДАГИ МАТБУОТДА ЧИҚИШЛАРНИНГ ТИЛИ ВА УСЛУБИ

Гуландом Жуммаевна Тоғаева

Чирчиқ давлат педагогика университети,
Ўзбек адабиётшунослиги кафедраси доценти

АННОТАЦИЯ

Шарқ адабиёти тасаввуф ёрдамида ўзининг назарий – фалсафий йўлдошини, суянчиқ ва ҳаммаслагини топди. Зеро, адабиёт каби тасаввуфнинг бош ўзак мақсади – Комил инсонни тарбиялашдир. Унинг ботиний олами, ички зиддиятлари, рух ва жисм ислом орасидаги кураш сўфийларни қаттиқ қизиқтирган. Бу борада илмий публицистик материалларнинг тили ва услуби ўзига хос ҳамда мавзуларнинг йўналиши аниқ бўлиши кенг самаралар беради. Мақолада юртимиз матбуотида 1996-2004 йилларда нашр этилган тасаввуфга оид мақолаларнинг тадрижий ривожини ўрганилган.

Калит сўзлар. Тасаввуф, пантеизм, сўфий, риёзат, нақшбандия, тариқат, кўнгил, ишқ, дунё, поклик.

ABSTRACT

Thanks to Sufi literature, the literature of the East found a theoretical and philosophical companion, support and like-minded person. At its core, the main goal of Sufism, as well as literature, is the education of a perfect person. His spiritual world, internal resistance, the struggle between spirit and body aroused great interest among Sufis. In this regard, the language and style of scientific and journalistic materials and the specific direction of topics can give great results. The article examines the development of articles about Sufism published in the press of our country in 1996-2004.

Keywords: Sufism, pantheism, Sufist, mathematics, Naqshbandia, sect, soul, love, peace, purity.

Инсон вужуди ва руҳи илоҳий сув–тасаввуф фалсафаси билан покланар экан, бир савол қаршисида ўйга толамиз. Биз бу илмни қандай йўналишда ва услубда ўрганмоғимиз лозим? Бизнинг қарашларимиз қай йўللارга туташади? Аввало, шуларни аниқлаб олиш керак. Зеро, тасаввуф шундай илмки, унинг сўқмоқ ва чакалакзорлари кам эмас, бундай йўллارда киши ҳар қадамда адашиши ва ўзининг орқасидан келаётганларни ҳам адаштириши мумкин.

Тасаввуф ғоялари ҳам хилма-хил. Бир томондан, Қуръону ҳадис мағзи, илми калом, мутазилийлар, ашъарийлар, «ихвонус сафо» жамлаган фалсафа, иккинчи томондан Зардушт ва Будда, Афлотуну Арасту, Пифагор ғоялари, юнон мутафаккири Платоннинг пантеизми. Яна бир томондан эса, гуманистик адабиётнинг халқчил ғоялари ва тасаввуфнинг илоҳсеварлик талаблари, илоҳий ишқнинг аниқ назариялари. Ахир шарқ адабиёти тасаввуф ёрдамида ўзининг назарий – фалсафий йўлдошини, суянчиқ ва ҳаммаслагини топди. Зеро, адабиёт каби тасаввуфнинг бош ўзак мақсади – Комил инсонни тарбиялашдир. Унинг ботиний олами, ички зиддиятлари, руҳ ва жисм ислом орасидаги кураш сўфийларни қаттиқ қизиқтирган. Бу борада илмий публицистик материалларнинг тили ва услуби ўзига хос ҳамда мавзуларнинг йўналиши аниқ бўлиши кенг самаралар беради. Тасаввуфга оид мақолаларнинг юртимиздаги тадрижий ривожини ўрганар эканмиз, мамлакат мустақиллигидан кейинги 2000-йилларда бу мавзуларда кўпроқ эътибор қаратилганини кўрамиз. Тасаввуфий мавзулар Эрон ислом Республикасининг Ўзбекистондаги элчихонаси ҳузуридаги маданият ваколатхонасининг нашри «Сино» журналида кенг ёритилган. Бу журналда тасаввуф таълимотининг кўплаб масала ва муаммолари ҳақидаги хорижлик ва юртимиз олимларининг тадқиқотлари мунтазам равишда чоп этилган. Мисол учун, Султонмурод Олимнинг «Ғавсул-Аъзам ёки Қодирия тариқати», Ориф Усмоновнинг «Шайх Юсуф Ҳамадоний», Иброҳим Худоёрнинг «Хуморсиз шароб», Ғулом Каримнинг «Сўфийлар ҳикмати», А.Зарринқўбнинг «Сўфийлар танқиди», Э.Очиловнинг «Тасаввуфий асарлар феҳристи» каби мақолалари катта аҳамиятга эга бўлди.[1.2002-2004.]

“Сино” журналининг 2002 йил 8-9 сонларида доктор Ҳусайн Зарринқўбнинг «Сўфийлар танқиди» тадқиқотида анъанавий услубда битилган бошқа мақолалардан фарқли равишда микротаҳлил услуби кучлидир. Олим тасаввуф илмидаги Расулуллоҳ суннатларидан ташқари амалларни ўз дастурига киритган сўфийлар ва уларнинг таълимотларини жиддий танқид остига олади. Масалан, ўз нафсини ортиқча риёзатга қўйиш, неъматларга шукрона этмай, соғлом бўлса-да, кўпгина бандаларга берилган имкониятлардан воз кечишни гумроҳликдир, дейди у. Мақола асосан, риёкор, сиртигина сўфий бўлган кимсаларга қаратилган бўлиб, улар томонидан бузиб кўрсатилган зухд, важд, фақр каби тасаввуф истилоҳларининг маънолари унда кенг шарҳланади. Ушбу мақола Олим Давлатпур номли муаллиф томонидан ўзбек тилига ўгирилган. Бизнингча, мақола сўнгида тасаввуф истилоҳларини кўрсатиш ва мақолада номлари келган Имом Кушайрий, Ҳужвирий, Абдурахмон Суллабий, Ибнал Жаврий каби сиймолар ҳақида қисқача маълумотлар бериш мақбул эди.

Қолаверса, Имом Кушайрий ва Абдурахмон Сулламийларнинг тасаввуфий дарсликлари ҳақидаги танқидий ўринлар етарли далиллар билан очиб берилмаган. Шунга қарамай, тасаввуф таълимотига оид бошқа турли таржима асарлар, тадқиқотлар матбуотда илмий-тарихий қарашлар ривожига кўмак беради. Хожа Абдуллоҳ Ансорийнинг журналнинг бир неча сонларида чоп этилган «Қуръони каримнинг адабий-ирфоний тафсири» (Асқар Маҳкам таржимаси) муҳим аҳамиятга эгадир. У ўзидаги кичик фаслларга ажратилган Қуръони каримдаги оятларга боғланган фалсафий фикр-мулоҳазалар, ривоят ва асотирларнинг пухталиги, илмий умумлашмаларга бойлиги билан ажралиб туради. Тарихий фактлар билан ишлашдаги аниқлик, иқтибос ва ривоятларни ишлатишда асл манбалардан фойданиш мақолаларнинг аҳамиятини оширган. Гарчи мақола «Қуръони каримнинг адабий-ирфоний таъсири» деб номланса-да, у ҳам ахлоқий ҳам таълимий ва фалсафий аҳамиятга эга. Доктор Тоҳира Хушҳол Дастжердийнинг «Нажмиддин Кубро тасаввуфининг ижтимоий аҳамияти» ва Ҳофиз, Азизиддин Насафий ва Фаридуддин Аттордан қилинган таржималар ҳам кенг жамоатчилик оммасининг эътиборини тортди. Ўқувчилар тасаввуф мавзулари, муаммолари ҳақида етарли маълумотга эга бўлдилар. Зеро, филология фанлари доктори, профессор Нажмиддин Комилов таъкидлаганидек, «осойишта қалбнинг фазовий мушоҳадалари, тафаккур ва ҳаёл парвози, коинот қатламлари билан яширин суҳбат куриб, руҳий коинотларнинг ажабтовур мўъжизалари, ҳикмат ва дониш неъматидан баҳраманд бўлиш – тариқат аҳлининг саодатидир».[2. 58.]

«Сино» ва «Мулоқот» журналларининг ўзаро фарқли жиҳатлари нималарда кўринади? Энг аввало, «Сино» журнали махсус илмий нашр бўлиб, унда асосан, таржима асарлар катта ҳажмни ташкил этади. Иккинчидан, мазкур журналда илмий фикрлар чуқур баён қилиниб, кўпроқ, тасаввуф назариясидан баҳс этади. Бу таълимотнинг негизини ташкил этувчи мураккаб истилоҳлар, турфа оқимлардаги баҳсу мунозаралар ҳақидаги тадқиқотларга кенг ўрин берилади. «Сино» алоҳида чуқур тайёргарликка эга, тасаввуфий дунёқараши теран, асл манбани иккинчи манбадан фарқлай оладиган ўқувчилар оммаси учундир. «Мулоқот» журналида чоп қилинган мақолаларда эса асосан, бу таълимотнинг миллий меросимизга аҳамиятли жиҳатлари кенг ёритилади. Тасаввуф назарияси ва истилоҳлари ҳақида умумий билимлар билан кифояланилади. Бу мақолалар кенг ўқувчилар аудиторияси учун мўлжалланган бўлиб, уларнинг таъсир доираси, жамоатчилик фикрини шакллантиришдаги ўрни бекиёсдир. Шунингдек, «Сино» журналининг тили ва ифода йўсини оддий ўқувчи учун анча мураккаблик касб этади. Масалан, Зарринқўбнинг «Сўфийлар

танқиди» асарининг ўзиёқ асл манбалардан хабардор бўлмаган ўқувчига тушунилиши қийиндир. Бундай ҳолатда публицист мақолага изоҳларга асосланган шарҳ-мақола ёзиб вазиятни осонлаштириши лозим эди. «Мулоқот» журнали эса бу жиҳатдан ўз ўқувчисининг қалбига чуқур йўл топа олгандир.

Айни бу мавзудаги илмий публицистикада сарлавҳа танлаш маҳорати, сўзларнинг кўпмаънолиги катта аҳамият касб этади. Бу борада Н.Комилов, И.Ҳаққулов, О.Усмонов, Г.Наврўзовалар тажрибалари диққатга сазовор. Масалан, Н.Комиловдаги «Севганимизнинг севгани ҳам севимлидир» номли мақола сарлавҳасини олайлик. Бу сатрларда ҳам ҳикмат ҳам фразеологизм ва нозик метафора яширин. Шу билан бирга «севимли» сўзида экспрессив-бўёқдорлик мавжуд. Бу мақола ўқувчисини ўзига жалб этади ва узоқ вақт унинг ёдида қолади. Маънолар тагидаги қочирим, нозиктаъб қалбдан белги беради. Н.Комилов услубида халқ қалбига яқинлик ҳисси кучли. Шу боис, публицист асарларида, айниқса, сарлавҳа танлашда, сўз танлашда ёқимли иборалар, кенг маънога эга метафоралар кўп учрайди. И.Ҳаққулов, О.Усмоновларнинг сарлавҳа танлаш услубида кўпроқ адабий муқояса кучли. Улар танлаган сарлавҳалар кўпинча шеърий шаклда акс этади. Масалан, Ориф Усмоннинг «Ваҳдат шаробин ичдим» мақоласи Аҳмад Яссавий сатрларидан олинган. Ўз ўрнида қўлланган бу сатрлар мақоланинг бошидан охир қайта-қайта сайқалланиб бораверади ва хулосада бутун маънолари билан намоён бўлади. Тил ва услуб маънолар билан бирга уйғунлашиб, янги-янги мавзуларга йўл очади.

Нажмиддин Кубро «Усули ашара» рисоласини «Аллоҳга элтувчи йўллар – яратилган жонзотларнинг нафаслари саноғи қадар» дея бошлайди.[3.58-59.] Бу йўлда асосий ғоя – таважжух, яъни холис ният ила ҳаққа йўналмоқдир. Турк олими Усмон Турар тариқатларни ўз тадқиқотларида кенг тасниф этган.[4.93.]

Маҳкам Маҳмудов, «Ғойиблар хайлидан ёнган чироқлар» китобида эслатилишича, нақшбандийлар «Хайрият жамиятдадур ва жамият суҳбатда» дейдилар.[5.58.]

М.Маҳмудов «Сирли олам»нинг 1991 йил 3-сонидан чиққан «Фақирлар ҳомийси, озодлар сарвари» мақоласида Баҳоуддин Нақшбанд асос солган таълимот жамиятининг иқтисодий, сиёсий ва маданият тараққиётига, Темур номи билан алоқадор уйғониш даврининг ривожига хизмат қилди, дейди. Сойимназар Каримовнинг «Темурийлар даврида тасаввуф» мақоласида бу мавзу бир қадар кенгрок ёритилган. Темурий шахзодаларни тасаввуфнинг ҳамма қирраси: ҳам маънавий, ҳам фалсафий, ҳам диний, ҳам сиёсий, ҳам ахлоқий жиҳатлари ўзига жалб қилган. Муаллиф бунда Мироншоҳни пир

Камол Хожандийга, Шоҳруҳнинг Мавлоно Бурҳониддин ва Ҳасан шоҳлар, Бойсунқур Мирзо ва унинг ўғли Султон Муҳаммаднинг шайх Озарийга бўлган юксак эҳтироми ҳақида сўзлайди. Бироқ мақола баъзи бир чалкашликлардан холи эмас. Мисол учун, мақола бошида «Мироншоҳ ва Камол Хожандий, Шоҳруҳ Мирзо ва Шайх Озарий муносабатлари ҳақида сўзланар экан, хуфийликнинг моҳияти бир нечта жузвларга бўлинган дейилса-да, охириги жузв ҳақида мақолада ҳеч нима дейилмайди. Бизнингча, муаллиф бу борада масъулиятлироқ бўлса яхши бўлур эди.

Тасаввуф таълимотининг асосий мақсади—инсондаги малаклик сифатларини шакллантириш ва уни Комил Инсон даражасига олиб чиқишдир. Бинобарин, бу йўлда унинг услублари турличадир.

Юқоридаги мулоҳазалардан кўринадик, соҳа мутахассислари, олимларнинг илмий мақоланавислигида бу соҳада катта назарий тайёргарлиги бўлмаган публицистларнинг ёндашувларига нисбатан фикр-мулоҳазаларнинг кўп қатламлилиги, кенг билим ва тилнинг равонлиги катта аҳамият касб этади. Зеро, илмий фикрнинг аниқ, лўнда ва асосли бўлиши ҳамда бу ҳақда жамоатчилик фикрини шакллантиришга интилиш илмий публицистиканинг муҳим тамойилларидандир.[6.18.] Матбуотнинг тасвирийлик, таҳлилийлик, хабардор этишлик каби бош функциялари илмий публицистикага ҳам катта ҳаётий куч ва таъсир бағишлайди. Унинг шакли, тили ва услуби шу асосда ривожланиди.

REFERENCES

1. Қаранг: Сино журнали таҳламлари.(2001-2004 йиллар)
2. Ғойиблар ҳайлидан ёнган чироқлар (тузувчи З.Жўраев). –Т.: Ўзбекистон, 1994.–Б.58.
3. Қаранг: Мулоқот журнали таҳламлари.1993-98 йиллар)
4. Кубро Н.Тасаввуфий ҳаёт (М.Кара нашрга тайёрлаган).–Истанбул., 1980.–Б. 58-59.
5. Турар Усмон. Тасаввуф тарихи.–Т.: Истиқлол, 1993.
6. Тоғаева Г. ТАСАВВУФГА ОИД АДАБИЙ-ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ МАТБУОТДА АКС ЭТТИРИЛИШИ/ О'ZBEKISTON MILLIY AXBOROT AGENTLIGI – О'zA ILM-FAN BO'LIMI (ELEKTRON JURNAL(15 апрел, 2023 йил)

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIDA IMKONIYAT CHEKLANGAN O'QUVCHILARNI O'QITISHGA LINGVOPEDAGOGIK YONDASHUV

Munajatxon Halimjanovna Asranbayeva

p.f.f.d. (PhD), dotsent

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini mudiri

Namangan davlat pedagogika instituti

Email: munojatasranbayeva1976@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim konsepsiyasi, uni rivojlantirishning asosiy vazifalari va tamoyillari, uzluksiz ta'lim tizimida imkoniyati cheklangan o'quvchilarni kasbiy tayyorlashga e'tibor qaratilgan. Maqolaning dolzarbligi shundaki, unda ushbu toifadagi o'quvchilarga chet tilini o'rgatishda lingvopedagogik yondashuvdan foydalanish tajribasi, ularning buzilishlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda sifatni yaxshilash uchun o'rganiladi.

Kalit so'zlar: imkoniyati cheklanganlarni ijtimoiylashtirish, inklyuziv kasbiy ta'lim, lingvistik, pedagogik yondashuv.

ABSTRACT

This article focuses on the concept of inclusive education, the main tasks and principles of its development, professional training of students with disabilities in the continuous education system. The relevance of the article is that it studies the experience of using a linguo-pedagogical approach in teaching a foreign language to students of this category, taking into account the specific characteristics of their disorders, to improve the quality.

Keywords: socialization of persons with limitations of health, inclusive professional education, linguistically oriented pedagogical approach.

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklanganlarning sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim olish imkoniyatini ta'minlaydi, ta'limning barcha bosqichlarida: maktabgacha, maktab, oliy ta'lim va oliy ta'limdan keyingi ta'limda bir xil sifatli ta'lim olish uchun sharoit yaratadi.

O.S. Goldfarbning fikricha, inklyuziv ta'lim har bir shaxsning hayotiga insoniy munosabatni e'lon qiladigan universal tamoyillarga asoslanadi. Shunday qilib, inklyuziv ta'lim amaliyoti doirasida alohida ta'limga muhtoj bolalar odatdagidek rivojlanayotgan tengdoshlari bilan birga o'sishi va rivojlanishi, muntazam ta'lim

muassasalariga borishi, u yerda ijtimoiylashishlari - umuman olganda, boshqa barcha bolalar kabi yashashlari mumkin [1].

Shubhasiz, qo'shma ta'lim jarayonida boshqalar bilan faol o'zaro munosabat g'oyasining ahamiyati nafaqat imkoniyati cheklanganlarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini kengaytirishda, balki sog'lom tengdoshlariga ularga nisbatan insoniy munosabat asoslarini singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu munosabat bilan alohida ta'kidlash joizki, inklyuziv ta'limni rivojlantirishning asosiy vazifalari qatorida imkoniyati cheklanganligi bo'lgan shaxslarning jamiyat hayotiga ijtimoiy, ta'lim va kasbiy qo'shilishi yo'lidagi jismoniy to'siqlarni bartaraf etish, ta'limning barcha darajalari, shu jumladan kasbiy tayyorgarlik va kasbiy moslashuvning bosqichma-bosqich uzluksizligini ta'minlash, jamiyatning barcha qatlamlarining inklyuziyani qabul qilishga aqliy tayyorligini ta'minlash zamonaviy pedagogik, ijtimoiy-psixologik tadqiqotlarda deyarli yoritilmagan.

Ushbu muammoni hal qilishda haqiqiy amaliy qadam turli xil ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklanganlarga nisbatan insoniy munosabatni tarbiyalash bo'lishi kerak deb taxmin qilinadi.

Bunday munosabatning yaqqol ko'rsatkichi inklyuziv ta'lim amaliyotiga har bir o'quvchining individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim va tarbiya shakllari, usullari va vositalarini tanlashni nazarda tutuvchi individual yondashuv tamoyilini faol joriy etishdir.

Bolalar pedagogikasida individual yondashuv nafaqat bolaning ehtiyojlariga tashqi e'tibor, balki bolaning o'ziga o'zining individualligini anglash imkoniyatini berish sifatida ham tushuniladi. Barcha o'quvchilar turli xil ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan shaxslar ekanligini e'tirof etish turli xil ta'lim ehtiyojlariga mos keladigan moslashuvchan o'qitish yondashuvlari va usullarini ishlab chiqish majburiyatini anglatadi [2].

Aniqlangan muammolarning murakkabligi va ko'p qirraliligi pedagogika, psixologiya va tibbiyot sohasidagi so'nggi yutuqlarni hisobga olishni talab qiladigan inklyuziv ta'limni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy printsipi sifatida integral yondashuvni – fanlararo aloqadorlikni tasdiqlash zarurligini tushuntiradi. Inklyuziv ta'lim muhiti fanlararo yaqin hamkorlikda ishlaydigan va alohida bolalarni o'qitish va tarbiyalashning umumiy maqsad va vazifalari bilan birlashtirilgan o'qituvchilar va mutaxassislarning ko'p tarmoqli jamoasi tomonidan shakllantirilishi ajablanarli emas. Ularni o'rganishga to'sqinlik qiladigan asosiy xususiyatlar orasida aqliy funksiyalarning, xususan, nutq funksiyasi rivojlanishining notekisligi va o'ziga xosligini ta'kidlash kerak.

Ularga quyidagilar kiradi [3]:

- Sog'lom tengdoshlar bilan muvaffaqiyatli muloqotga to'sqinlik qiladigan ijtimoiy-emotsional o'zaro ta'sirdagi aniq qiyinchiliklar;
- Ta'lim jarayonini maxsus tashkil etish ehtiyojlari, ularni tayyorlashda maxsus texnika va usullardan foydalanish zarurati.

Ushbu vazifani bajarishning muhim sharti bo'lajak mutaxassisning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash uchun kasb-hunar ta'limi sifatini oshirishni nazarda tutuvchi davlat ta'lim standarti bilan tasdiqlangan kasbiy ta'limga, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirishdir. Albatta, ko'rib chiqilayotgan o'quvchilar toifasiga nisbatan bunday mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shunday qilib, ta'limning davlat ta'lim standarti imkoniyati cheklanganlar uchun ta'lim shakllari, xususan, elektron ta'lim va masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanganda ma'lumot olish va uzatish shakllarining mavjudligini ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. Biroq, sifatli ta'lim olish va ularning maxsus ta'lim ehtiyojlarini qondirish uchun zarur bo'lgan ta'limni individuallashtirish ta'limning qulay shakllarini topish va o'qitish muddatini uzaytirish muammosi bilan cheklanib qolmaydi [4].

Kasb-hunar ta'limi rivojlanishining hozirgi bosqichi imkoniyati cheklanganligi bo'lgan shaxslarni tayyorlash uchun talab qilinadigan maxsus ish uslublari va usullarini ishlab chiqish va faol qo'llash uchun ta'lim jarayoniga ilg'or innovatsion yondashuv va usullarni joriy etish zarurligini aniq belgilab berdi. Shu munosabat bilan zamonaviy fanda bilimlarni integratsiyalashuv tendensiyasini aks ettiruvchi fanlararo tadqiqotlar shubhasiz muhim rol o'ynaydi [5].

A.N. Yakovlevaning fikricha, "psixologik, pedagogik, ijtimoiy-madaniy, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy ... - qo'shamiz: va kasbiy tayyorgarlik omillari o'zaro ta'sir qiladi". Muvaffaqiyatli shaxslararo va madaniyatlararo o'zaro ta'sir uchun ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani egallash nazarda tutiladi [6].

Ta'kidlash joizki, ta'lim tizimida fanlararo fan sifatida chet tili kommunikativ va ijtimoiy-madaniy kompetentsiya bilan bir qatorda, jalb qilingan matn materiallarining mazmun tomoni ham bo'lajak mutaxassisning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Chet tilini o'rganishning yana bir muhim jihati - bu chet tilidagi nutq kompetensiyasini o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan harakat, uni fikrlash jarayonlarini faollashtirishning muhim omili sifatida tavsiflaydi. Chet tilini o'rganishning boshqa ko'plab muhim jihatlari singari, ushbu fanni imkoniyati cheklangan o'quvchining intellektual, shaxsiy va kasbiy rivojlanishining samarali vositasiga aylantiradi va shu orqali uning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi. Chet tilini

o'qitishning rivojlanish salohiyatini yangilash pedagogik faoliyatning eng yaxshi yutuqlariga tayanmasdan va uni "ko'p tarmoqli hodisa" sifatida ilmiy talqin qilmasdan mumkin emas. Bular jumlasiga lingvistik pedagogikaning ilg'or ishlanmalari – o'zini mutlaqo yangi izlanish yo'nalishi sifatida e'lon qilgan chegara fani, tilshunoslik va uni o'rganish predmeti – nutqiy muloqotda qo'llaniladigan lingvistik vositalar tizimi bilan chambarchas bog'liqligi kiradi.

"Bir nechta an'anaviy fanlar chorrahasida va bir-birini to'ldiruvchi uslubiy yondashuvlarga asoslangan fanlar yutuqlariga yo'naltirilgan" rivojlanayotgan ushbu tadqiqot sohasi turli bilim sohalari vakillarining e'tiborini tortadi [7].

A.N. Yakovleva lingvistik pedagogika lingvistik va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish uchun chet tillarini o'qitish omillari va shartlarini tahlil qiladi va ushbu tajriba va tilshunoslik tajribasini takrorlash orqali bolalar va yoshlarni chet tillari madaniyati tajribasiga asoslangan holda o'qitishning samarali usullari va vositalarini aniqlaydi [8].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, lingvistik pedagogika o'z tadqiqot ob'yektida chet tillarini o'qitishda ta'lim va ijtimoiylashuv jarayonlarini optimallashtirish uchun pedagogik va lingvistik kompetensiyalarni birlashtiradi, ayni paytda "lingvistik pedagogik tizimdan foydalanishni baholashning asosiy mezonlari o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarining ko'rsatkichlari hisoblanadi.

Ingliz tili darslarida lingvopedagogik yondashuvni qo'llash bo'yicha o'tkazilgan tajriba imkoniyati cheklangan o'quvchilarga chet tilidagi nutqiy faoliyatni o'rgatishda muqarrar ravishda yuzaga keladigan muammolar doirasini eng umumiy ma'noda ta'riflash va ishning ayrim samarali shakllarini aniqlash imkonini beradi.

Shunday qilib, erta bolalik autizm sindromi (ASD) bilan og'rigan o'quvchilar bilan ishlash ushbu aqliy rivojlanish buzilishining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Ular bilan ishlash tajribasi shuni ko'rsatadiki, lingvo-pedagogik yondashuvni qo'llashni talab qiladigan o'quv muammolari orasida nutqni rivojlantirishdagi og'ishlar va nutq ko'nikmalarini shakllantirishda juftlik va guruhli ish shakllariga moslashishdagi qiyinchiliklarni alohida ta'kidlash kerak.

Ingliz tilini o'rgatishda lug'at bilan ishlashga asoslangan muloqot ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirishning bir qadar o'xshash mexanizmlari ham nazorat qilinadi. ASD bilan og'rigan o'quvchilar ingliz tilida aytilgan iboralar va jumalarning "o'ziga xos xushbo'yli" ni his qilib, bunday mashqlarni bajarishdan aniq zavqlanishlarini ta'kidlash zarur.

Ingliz tilida muloqotni ta'minlashning samarali usuli, ko'rsatilgan nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarga ular uchun qiyin bo'lgan og'zaki nutqsiz ishlashga

imkon beruvchi muammoli evristik, dialog-munozara va o'yin kabi o'quvchilarga yo'naltirilgan texnologiyalarning elementlaridan foydalanishdir.

O'quvchilar tomonidan muammoli syujet mazmunining multimediyali taqdimotlarining belgilangan toifasini yaratish, keyin guruh muhokamasi orqali namoyish slaydlariga nutq hamrohligini taqdim etish uchun boshqa o'quvchilarni jalb qilish kabi ish shakli ham samaralidir.

REFERENCES

1. Гольдфарб О. С. Опыт подготовки студентов-дефектологов. Челябинского государственного университета в области сопровождения лиц с ограниченными возможностями здоровья // Инклюзивное профессиональное образование. Материалы Всероссийской научно-практической конференции 21-22 ноября 2014г. Челябинск, 2014. С. 5-7.
2. Артемьева В. А. Взгляд в будущее: профессиональные инклюзии // Инклюзивное профессиональное образование. Материалы Всероссийской научно-практической конференции 21-22 ноября 2014г. Челябинск, 2014. С. 2-4.
3. Люкова Л. М. Инклюзивное образование и история его развития // Инклюзивное профессиональное образование. Материалы Всероссийской научно-практической конференции 21-22 ноября 2014г. Челябинск, 2014. С.119-125.
4. Невзорова Н. П. Формирование общих компетенций в процессе обучения студентов СПО иностранному языку // Наука, образование, общество: актуальные вопросы и перспективы развития: сб. научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 30 мая 2015 г.: в 3 частях. Часть III. М.: «АР-Консалт», 2015. С. 11-12.
5. Kh, A. M. (2017). Counteraction to Stress Factors in the Process of Pedagogical Activity. *Teoriya i praktika sovremennoy nauki [Theory and Practice of Modern Science]*, (1), 67-70.
6. Asranbaeva, M. H. (2020). CHARACTERISTICS OF FORMING MOTIVES OF LABOUR ACTIVITIES IN AN INCOMPLETE FAMILY. *Theoretical & Applied Science*, (1), 121-123.
7. Xalimjanovna, A. M. (2022). EDUCATION OF CHILDREN IN THE WORKS OF OUR GREAT SCIENTISTS. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 4, 45-49.
8. Xalimjanovna, A. M. Pedagogical Conditions for Preparing Children for Social Life in Single-parent Families. *JournalNX*, 7(12), 153-160.
9. Асранбаева, М. Х. (2022). ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ФАКТОРЫ

ПОДГОТОВКИ ДЕТЕЙ К СОЦИАЛЬНОЙ ЖИЗНИ В НЕПОЛНЫХ СЕМЬЯХ.
Ученый XXI века, (5-1 (86)), 43-45.

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE STUDY OF ENGLISH COLLOQUIALISTICS IN THE PERSPECTIVE OF MODERN PRINTED AND ELECTRONIC LEXICOGRAPHICAL SOURCES

Anastasiya Vadimovna Faleeva

Senior teacher (PhD)

Department of Second Foreign Languages
Samarkand State Institute of Foreign Languages

E-pochta: faleyevanastya97@mail.ru

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE STUDY OF ENGLISH COLLOQUIALISTICS IN THE PERSPECTIVE OF MODERN PRINTED AND ELECTRONIC LEXICOGRAPHICAL SOURCES

ABSTRACT

The article examines the linguistic and extralinguistic features of the presentation of colloquial vocabulary of the English language in various types of printed and electronic English-language dictionaries.

Keywords: colloquialisms, electronic lexicographic sources, printed dictionaries, thematic dictionaries, explanatory dictionaries, dictionary entry

Nowadays editors and authors of printed and electronic versions of English-language lexicographic sources try to cover a large layer of not only the formal language, but also that part of English that borders between the standardized and non-standardized language. English colloquialisms have become established in modern linguistics as one of the most pressing problems. The main function of the usage of informal language is the transmission of living spoken English, inherent both to the community as a whole and to “individual minorities” [3; 11] that are limited in understanding of a specific lexical composition. Let us consider the features of the presentation of colloquialisms in various types of dictionaries.

Currently, the most commonly used specialized online versions of dictionaries of English colloquialisms include: “A Dictionary of English Slang & Colloquialisms Electronic Version” [7], “American Idioms and English Slang Dictionary Electronic Version” [8], “Aussie Slang Dictionary Electronic Version” [9], etc. They reflect data on the polysemy of colloquialisms, decipher some etymological data, contain voiced versions of pronunciation options, etc.

The focus of the dictionary on a particular topic can be clarified both in: 1) the title itself, 2) on the main electronic page by explaining information about the purpose of the resource and 3) in the process of studying the dictionary entries themselves (including transitional links to additional sources with illustrative examples, related sites of online lexicographical sources and some additional materials as part of the electronic dictionary entry).

Thus, the subject of research in “Cockney Rhyming Slang Electronic Version” [11] is only a limited range of slang expressions, namely: rhyming slang, which consists of playing on a lexical fund with a similar “alphabetic and phonetic composition” [6; 71]. So, this information is obvious from the name of the dictionary. However, the “Collins English Dictionary Electronic Version” [12] is an explanatory dictionary, which also includes extensive information on colloquial vocabulary.

The features of English colloquialism are revealed in such printed dictionaries as: “Англо-русский словарь современного сленга и ненормативной лексики” (“English-Russian Dictionary of Modern Slang and non-normative lexis” [1; 220], J. Ayto “The Oxford Dictionary of Slang” [10; 474], etc. Each lexicographical source presents its own individual approach in reflecting various features of colloquialisms, including deciphering the hidden meaning of anthroponyms, toponyms, zoonyms, etc.

Authors (i.e. N. Moskovtsev and S. Shevchenko) of the dictionary “Вашу мать сэр! Иллюстрированный путеводитель по американскому сленгу” (“Your mother, sir! An Illustrated Guide to American Slang”) consider orthographic options for colloquialisms and slangisms within the framework of dictionary entries.

Compare: *fatso* and *fat-ass* in the meaning of “fat man” [4; 198]. Thanks to the illustrative material, the dictionary user can study the functioning of English colloquial words and expressions in:

a) places, where individual groups gather, united by common interests (at demonstrations, at meetings, in slogans, etc.). Cp.: *Legalize it!* – “from a slogan supporting the legalization of marijuana products” [4; 130];

b) in the headlines (of magazines, newspapers). Compare: “*New Study Reveals Everything Fuckin’ Sucks!*” (from “The Times” newspaper) [4; 76];

c) as elements of the context of greeting cards, posters, placards in honor of various holidays, special events and corporate events. Compare: “*Has anyone seen Tony SommeseP*” [4; 94];

d) in advertising texts (sometimes through fraud). Compare: *Vitamin O* in the meaning of “non-existent, false” [4; 99];

e) when interpreting gestures language and other extralinguistic means (in the dictionary from pages 107 to 113). Compare: *hitchhiking* – “a gesture for braking various types of transport except taxis” [4; 113];

f) in the context of professional activities (on badges, membership cards). Compare: *ACLU* is an abbreviation (Model: 1) *American* → *A* 2) *Civil* → *C* 3) *Liberties* → *L* 4) *Union* → *U* = *ACLU*) [4; 113], etc.

The dictionary entries from various lexicographic sources clarify data on various levels of the English colloquial system and other current problems in the study of spoken language:

a) colloquialisms in variants of the English language. Compare: *arse about* (a colloquial phrasal verb that is used in British English) in the meaning of “playing the fool” [1; 12], *ass* (a colloquial noun that is used in American English) in the meaning of “fool” [1; 12];

b) lexical-semantic level: synonyms for *ass* – *moon*, *butt*, *can* [4; 113], etc.

Currently, crowdsourcing dictionaries, such as “Urban Dictionary Electronic Version” (UDEV) [13], are becoming popular among young people. Such types of dictionaries not only collect a large database of examples and dictionary entries, but also continue to actively work with dictionary users. Dictionaries of this type open a new page in the history of the modern era of lexicographic research in the field of spoken English. Thus, the UDEV has its own style in the design and presentation of dictionary entries with the participation of users of this lexicographic source. The style of presentation is rich in itself with colloquial words and constructions. It seems that the dictionary entry is part of the description of a fragment of an explanatory conversation between participants in a speech act directly at the very moment of the dialogue. The practical and theoretical application of the dictionary leaves no doubt due to the deciphering of the “hidden subtext” [5; 540], presented in the speech of individual small and large subcultures [2; 15] (rappers, hippies, musicians, doctors, bikers, argot of prison inmates, colloquial speech of children, teenagers, youth, etc.) .

In the thematic dictionary “The Oxford Dictionary of Slang” [10; 474], by categorizing dictionary entries into the most productive groups of the active vocabulary of English colloquialisms, colloquial words and expressions related to the external characteristics of a person, a description of his character, relationships with friends, colleagues, material and spiritual values, nutrition, education, work, health, creativity, places for recreation, self-development, etc. are revealed. Linguistic information in a dictionary entry may reflect:

a) dialectological features (Cp.: *snoot* refers to the dialectological variant of the spelling *snout*. Compare in contextual application: “*Davin: At first I was all for poking the bloke in the snoot*” [10; 3];

b) possible etymological versions of borrowing from other languages (Cp.: *schnoz* (*schnozz*) according to one of the versions from Yiddish. Compare in the context: “*Gray hair, widow's peak, big schnozz, red ski parka and no luggage*” [10; 3];

c) listing approximate constructions or parts of speech used with a given word, collocations (Cp.: *rolling* (*in it, in money* and so on) [10; 187], etc.

Thus, the richness of living colloquial speech of individual socio-corporate, socio-professional and other groups is demonstrated with the help of dictionaries. The process of decoding conversational semantics contributes to the understanding of the dynamic development of language with the participation of linguistic and extralinguistic factors.

REFERENCES

1. Англо-русский словарь современного сленга и ненормативной лексики. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2008. – 220 с.
2. Бушуй Т.А. NEOLEXICOGRAPHY: PROBLEMS AND PROSPECTIVES // МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫКА, ОБРАЗОВАНИЯ, ПЕРЕВОДА. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 7-15.
3. Бушуй Т.А. Современный словарь как продукт определенной научной концепции // ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – В. 10-11.
4. Московцев Н., Шевченко С. Вашу мать сэр! Иллюстрированный путеводитель по американскому сленгу. – СПб: Санкт-Петербург, 2004. – 480 с.
5. Фалеева А.В. Лексико-Семантические И Деривационные Особенности Коллоквиальных Акронимов И Бэкронимов В Современных Печатных И Электронных Лексикографических Источниках // Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 35. – С. 540-543.
6. Фалеева Е.В. НЕОЛОГИЧЕСКИЙ БУМ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ // International scientific review. – 2022. – №. LXXXVI. – С. 70-74.
7. A Dictionary of English Slang & Colloquialisms Electronic Version. URL: <http://www.peevish.co.uk/slang/english-slang/t.htm>
8. American Idioms and English Slang Dictionary Electronic Version. URL: <http://www.english-slang.com/>

9. Aussie Slang Dictionary Online Electronic Version. URL:
<https://www.australiaday.com.au/fun-activities/browse-the-aussie-slang-dictionary/>
10. Ayto J. The Oxford Dictionary of Slang. – Oxford, NY: Oxford University Press, 1999. – 474 p.
11. Cockney Rhyming Slang Online Electronic Version. URL:
<https://www.cockneyrhymingslang.co.uk/>
12. Collins English Dictionary Electronic Version. URL:
<http://www.collinsdictionary.com/>
13. Urban Dictionary Online Electronic Version. URL:
<https://www.urbandictionary.com/>

ФРАЗЕОЛОГИК ЛУҒАТЛАРГА ТАРТИБ БЕРИШДА БОШ ФРАЗЕМАНИ ШАКИЛЛАНТИРИШ МАСАЛАСИ

Омаджон Бурхонович Азамов

ффд(PhD), доцент

Немис тили назарияси ва амалиёти кафедраси мудири

Андижон давлат чет тиллари институти

Email: azamovomadjon@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада фразеологик луғатлар тузиш тамойиллари ва немисча-ўзбекча фразеологик ўқув луғатига тартиб беришда бош фраземанинг шаклланиши борасида фикрлар берилган

Калит сўзлар: фразеография, фразеографик тамойиллар, фразема, инфинитив, полисемантик, омонимик

ABSTRACT

In this article are given ideas about the principles of creating phraseological dictionaries and the formation of the main phrase in the arrangement of the German-Uzbek phraseological educational dictionary

Keywords: phraseography, phraseographic principles, phrase, infinitive, polysemantic, homonymic

Мамлакатимизда кейинги йилларда чет тилларини чуқур ўрганишга алоҳида эътибор қаратиш билан бирга хорижда нашр этилган илмий адабиётларни таржима қилиш масаласи долзарблигича қолмоқда. Бу жараёнларни сон ва сифат нуқтаи назардан жадаллаштириш икки ва кўп тилли луғатларга тартиб беришни тақозо этади. Лексик луғатлар билан бир қаторда турли герман ва туркий тиллар асосида яратилган фразеологик ўқув луғалари ҳам тилларнинг ўзига хос ноёб лексик ва фразеологик бирликларини ўгиришда таржимонга катта дастак бериши шубҳадан холидир. Шу ўринда таъкидлаш керакки, бу турдаги луғатларга тартиб беришда фразеографик тамойилларга кўра ўзига хос талаблардан бири бўлган луғат бош фраземаси шаклланиши жиддий эътибор талаб этади. Луғат “бош фраземаси” ни шакллантириш, унинг тузилишини аниқлаш лексик луғатлар “бош сўзи” ни шакллантиришдан бир мунча фарқ қилади. Бу фарқ бевосита фраземанинг структураси билан боғлиқ. Бош фразема тугалланган, автоном маънога эга бўлиши билан бирга турғун сўз

тартиби, турғун компонентлар таркибига ҳам эга бўлиши керак. Фразема маъносига путур етказувчи қўшимча элементлар бўлиши инкор этилади[1,76]. Масалан, жаҳон лексикографияси ва фразеографияси амалиётига кўра фраземалар бош келиши шаклида берилади:

- “ein frecher Dachs”
- „ein alter Hase“
- „ein junger Hecht“
- „hol’s der Kuckuck!“

Феъл фраземаларнинг шакли, уларнинг турли замонларда ишлатилишидан қатъий назар улар инфинитив кўринишида берилиши керак. Бундай кўринишдаги фраземалар ҳозирги, ўтган ва келаси замон шакилларида ҳам қўлланилиши мумкинлигин билдиради. Баъзи бир иборалар фақат бир замонда ишлатилса, уларга алоҳида белги қўйилади. Масалан:

- “Eulen nach Athen tragen”
- „mit den Hühnern schlafen“
- „mit den Hühnern aufwachen“
- „die Katze im Sack kaufen“

Немис тили фраземалари захирасида кўплаб иборалар борки улар бир хил, турғун холда нутқда қўлланиб келинади. Улар қандай бўлса шу ҳолатида бош фразема кўринишида берилади. Масалан:

- “da beißt die Maus keinen Faden ab!“
- „da lachen ja die Hühner!“
- „du kriegst die Motten!“
- „Hunde, die bellen, beißen nicht“

Алоҳида таъкидлаш лозимки, фраземалар ҳам лексик бирликлар каби кўп маъноли- полисемантик хусусиятга эга бўлиши табиий. Албатта фраземаларнинг кўп маънолилиги лексик бирликларнигига нисбатан кўп эмас. Лекин икки, уч маъноли фраземалар ҳам йўқ эмас. Масалан:

„Das sind kleine Fische (für mich)“ (с.с: булар (мен учун) кичик балиқлар, чавақлар) фраземаси уч маъноли бўлиб, шундан иккита маъно бир- бирига яқин бўлса, учинчиси эса омонимлашган маънодир:

1- Маъно: Das sind geringfügige Dinge, unbedeutende Hindernisse[2,1] – бу мен учун чўт эмас, майда- чуда нарсалар, арзимас (аҳамиятсиз) тўсиқлар. Жумлада келиши(диалог):

- Dieser Artikel ist allerdings nur in Amerika erschienen.
- Macht nichts, den werde ich schon bekommen, das sind kleine Fische für mich.

2- Маъно: Das sind nur kleine Nebengewinne- майда- чуда пул, чўтал.

Жумлада келиши: Mein Hauptverdienst ist der Holzverkauf. Das Obst, das meine Frau so nebenbei verkauft, das sind kleine Fische.

3- Маъно: Das sind ganz leichte, einfach zu erledigende Dinge- булар осон ишлар, оғизни ҳовури билан бўлади.

Жумлада келиши: Die Steuerbezahlung für Sie und Ihre Kollegen ist gar nicht schwierig. Das sind kleine Fische für Sie. Schwierig wird sie nur bei großen Industrieunternehmen.

Баъзи бир фраземалар омонимик маънолари, кўп маъноликдан аниқ ажралиб туради. Бундай ҳолатда фразема маънолари рим рақамлари орқали ажратиб кўрсатилади[3,3]. Масалан:

- “j-s(od. j-m) Affen Zucker geben” фраземаси икки омоним маънога эга:

I. j-s Schwächen schmeicheln – кимгадир тилёғламачилик, лаганбардорлик, хушомаб қилмоқ

Жумлада келиши: Wenn du bei ihm was erreichen willst, dann brauchst du nur seinem Affen Zucker geben.

II. „ausgelassen, lustig sein“ – ўзига эрк бермоқ, ўта хурсандчилик қилмоқ

Жумлада келиши: Wir haben, weiß Gott, Grund zum Feiern und du sollst aus dem Keller eine gute Flasche bringen und dann wollen wir unserem Affen Zucker geben.

Ҳайвонларнинг таъна аъзолари номлари иштирок этган фраземалар орасида “das Maul” – тумшук сўзи билан бир қанча иборалар шакилланган. Уларнинг баъзилари кўп маъноли фраземалар ҳисобланади. Масалан:

- “das Maul aufreißen” (с.с: тумшуғини йиртмоқ) фраземаси ҳам икки хил маънога эга:

I. Derb, zornig reden – жеркиб, қўпол гапирмоқ

Жумлада келиши: von dem habe ich noch nie ein normales oder freundliches Wort gehört. Er reißt immer das Maul.

II. Außerordentlich prahlen – оғзини кўпиртириб мақтанмоқ

Жумлада келиши: was hat er schon geleistet! Aber das Maul reißt er wie ein Scheunentor.

- „etwas geht auf keine Kuhhaut“

I. Etwas ist eine unglaublich große Menge – бир дунё, жуда кўп, дунёга сиғмайди

Жумлада келиши: Was er für Fehler im Diktat gemacht hat, das geht auf keine Kuhhaut.

II. etw. ist eine unglaubliche Frechheit, Unverschämtheit - бу ўтакетган сурбетлик, уятсизлик

Жумлада келиши: Was er sich gestern mir gegenüber erlaub hat, das geht auf keine Kuhhaut.

Юқорида таъкиблаб ўтганимиздай, бу каби кўп маъноли ва омоним фраземалар бир бош фразема остида берилиб, араб ҳамда рим рақамлари орқали фарқланиб берилади. Таъкидланганидай, зоофразема ўқув луғатининг асосий вазифалари бир имкон доирасида бош фраземанинг барча парадигмаларига атрофлича характеристика беришдан иборат[5,101]. Маълумки, фраземалар ҳам лексемалар каби бир- бирлари билан синонимик ҳамда антонимик муносабатда бўлади. Ушбу семантик муносабатни бош фразема мақоласи доирасида кўрсатиб ўтиш ўқув луғатининг мақсад-вазифасидан келиб чиқади.

REFERENCES

1. М.И. Умарходжаев. “ОЧЕРКИ ПО СОВРЕМЕННОЙ ФРАЗЕОГРАФИИ”. Изд-во “Фан” Т., 1972.
2. OB Azamov THE PLACE OF PHRASEOLOGICAL SYSTEM IN EUROPEAN LINGUISTICS AND EARLY PHRASEOLOGICAL STUDIES// Том 3 №1 2022/5/13 Международный журнал “Язык, методика, перевод”
3. Azamov O. ТИЛШУНОСЛИКДА ЗООНИМ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИ ИЛК ЎРГАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА ТАҲЛИЛ УСУЛЛАРИ// Results of National Scientific Research 2022/3 Volume 1| Issue 6 2022 SJIF- 4.431 ISSN: 2181-363. 1, 145-154
4. AO Burkhanovich COMMON ZOONYMS AND THEIR LEXICAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS (EXAMPLE OF UZBEKI AND GERMAN LANGUAGES). International Multidisciplinary Journal for Research and Development, 2023/11/2
5. О.Б. Азамов. НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЗООНИМ КОМПОНЕНТЛИ ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ СТРУКТУРАЛ- СЕМАНТИК ЧОҒИШТИРМА ТАҲЛИЛИ (ЎҚУВ ЛУҒАТ ТАМОЙИЛЛАРИ). 10 00 06- Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик. Диссертация Андижон- 2023.

PSIXOLOGINVESTIKA VA LINGVISTIK KOMPETENSIYA

Dilafruz Dadamirzayevna Oribboyeva

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori PhD

Namangan davlat pedagogika instituti

E mail: dilafruz.oribboyeva@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada psixolingvistika va uning ilmiy muammolari hamda pedagogik faoliyatda lingvistik kompetensiyaning ahamiyati haqidagi malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, til, nutq, tafkkur, muloqot, lingvistik kompetensiya, pedagog.

ABSTRACT

This article provides information about psycholinguistics and its scientific problems, as well as the importance of linguistic competence in pedagogical activities.

Keywords: psycholinguistics, language, speech, thinking, communication, linguistic competence, pedagogue.

Psixolingvistika - bu psixologiya va tilshunoslik chorrahasida paydo bo'lgan zamonaviy fan bo'lib, inson nutqi, uning paydo bo'lishi, ma'lumot uzatish va funksionallikni o'rganish bilan shug'ullanadi. Psixolingvist Den Slobin psixolingvistikani fan sifatida ta'riflab, uning usullari va vazifalari til va nutqni o'rganishga qaratilganligini ta'kidlagan.

Psixolingvistika inson nutqiy faoliyatini va muloqotning barcha jabhalarini o'rganadigan ilmiy soha bo'lib, psixolingvistlar (psixolog va tilshunos birlashgan) fikrlash, nutq, til kabi xodislarni taxlil qilish bilan shug'ullanadilar. Bugungi kunda psixolingvistika doirasida tilshunoslik va psixologiyaning falsafiy muammolarini o'rganishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar ko'payib bormoqda. Jumladan til va tafakkur, til va ongning o'zaro ta'siri, ontogenez va filogeneza inson ongini shakllanish muammolariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari shular jumlasidandir.

Psixolingvistika fani:

- inson nutqining lingvistik va psixologik xususiyatlari;
- odamlar o'rtasidagi muloqotda tildan qanday foydalanish usullari;
- tilning ijtimoiy, psixologik va siyosiy xususiyatlari;
- jamiyatda nutqning amalga oshirilishi va inson faoliyati uchun qanday mexanizmlarga javobgar ekanligi bilan bog'liq muammolarni chuqur o'rganadi.

Zamonaviy psixolingvistika nutq faoliyati jarayonlari va mexanizmlarini (nutq soʻz birikmalarini hosil qilish va tushunish yoki idrok etish) til tizimi bilan bogʻliq holda oʻrganishga qaratilgan boʻlib, fanning obʻyekti shaxsdir.

Psixolingvistikaning predmeti oʻziga xos boʻlib boshqa fanlarda takrorlanmaydi. Psixolingvistika fani bir qator amaliy muammolarga nazariy tushuntirishlar berish zarurati bilan bogʻliq holda paydo boʻldi, ularni hal qilish uchun muloqot qilayotgan shaxsning muloqot jarayonini oʻzi yetarli emas edi, endi aytilayotgan fikrni tahlil qilish bilan bogʻliq sof lingvistik yondashuvga zaruriyatning paydo boʻlishi hamda chet tillarini oʻqitish, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini ham psixolingvistik taxlil qilish, muloqot psixologiyasi muammolarini oʻrganishga ehtiyojning ortishi bu fanda oʻziga xos maktab yaratilishi uchun poydevor boʻldi.

Hozirgi zamon maktabi kelajak oʻqituvchisi shaxsi va kasbiy faoliyati uchun zaruriy sifat va fazilatlarni egallagan, yangicha fikrlaydigan, ijtimoiy faol pedagoglarni talab etmoqda.

Taʼlim tarbiyaning jadallik bilan rivojlanayotganligi oʻz a navbatida oʻqituvchi kasbiy sifatlarini har jihatdan rivojlanishini taqozo etmoqda. Bugun pedagog shaxsining kasbiy kompetentligini shakllanishida uning kasbiy kompetentligi ham muhim ahamiyatga ega.

“Kompetentlik” tushunchasi – fan va amaliyotda turlicha tasvirlanadi, bu turli yoʻnalishlar va qarashlarga bogʻliq. Pedagogikada, “kompetentlik” tushunchasi - toifa sinflari va ularning tarkibiy qismlarini tizimlashtirish jarayonidagi muayyan nazariy bazis sifatida qoʻllaniladi, bu markaziy, ammo yetarlicha ishlab chiqilmagan mavzu hisoblanadi.

Pedagogik-psixologik adabiyotda, “kompetentlik” tushunchasi muayyan faoliyat turiga aloqador boʻlib, I.Ojegov soʻzlashgichiga muvofiq - boxabar boʻlish, qaysidir sohada mavqega ega boʻlishni anglatadi.

Aksariyat hollarda kompetentlik deganda – umumiy qobiliyat va faoliyatga tayyorlikda namoyon boʻluvchi shaxsning integral sifati tushuniladi, uning asosida - taʼlim va ijtimoiylashuv jarayonida orttirilib, faoliyatda mustaqil va samarali ishtirok etishga yoʻnaltirilgan bilim va tajriba yotadi. Shunday qilib, bizning fikrimizcha, pedagog kompetentligi - uning kasbiy faoliyati davomida aks ettirilgan, oʻzlashtirilgan, ijtimoiy ahamiyatga ega va shaxsan muhim kompetensiyalar tizimidir.

Pedagog shaxsida pedagogik kompetensiyani rivolanishi unda lingvistik kompetensiyani ham shakllanishini talab qiladi.

Lingvistik kompetensiya- til tizimi, nutqdagi til birliklarining ishlash qoidalari haqidagi bilimlarga ega bo'lish, shuningdek, ushbu bilimlar yordamida boshqa shaxsning fikrlarini tushunish va to'g'ri talqin qilish qobiliyati sanalib pedagoglarga o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda bayon etishga yordam beradi.

Lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlaridan biridir. Lingvistik kompetensiya til tizimini barcha lingvistik darajalarda: morfemik, leksik, sintaktik, stilistik bilishni nazarda tutadi. Lingvistik kompetensiya lingvistik faoliyatni tartibga soluvchi qoidalar to'plamini amalda qo'llash qobiliyatiga asoslanadi, shu munosabat bilan lingvistik kompetensiyaning quyidagi turlari ajratiladi:

-sintaktik kompetensiya - og'zaki va yozma nutqni grammatik jihatdan to'g'ri tuza bilish;

-semantik kompetensiya - lingvistik iboralarni izohlash qoidalaridan foydalanish qobiliyati;

-pragmatik kompetensiya - muloqotda lingvistik iboralardan to'g'ri foydalanish qobiliyati;

Pedagogik faoliyatda o'quvchilar bilan muloqot qila olish katta ahamiyatga ega bo'lib, muloqot madaniyati-ish jarayonida odamlarning o'zaro munosabatlarini tashkil etish sohasidagi hamkorlar bilan aloqa o'rnatish, ular bilan til topish imkoniyatini beruvchi bilimlar va ko'nikmalar sanaladi. O'quvchilar bilan muloqot madaniyati zahirida xushmuomalalik, sipolik, odoblilik, kamtarlik, bir so'zlilik, iltifotlilik kabi muloqotga qo'yiladigan umumiy axloqiy talablar yotadi. Xushmuomalalik – boshqa odamlarga nisbatan hurmat ifodasi. Muomalada, so'zlarda, ovoz ohangida, imo-ishoralarda aks etadi. Qo'pollik madaniyatsizlik ko'rsatkichigina emas, balki iqtisodiy kategoriya hamdir. Qo'pol muomala natijasida xodimlar mehnat unumdorligida o'rta hisobda 17% ni yo'qotishlari aniqlangan. Sipolik – har qanday, eng avvalo – konfliktli vaziyatlarda o'zini qo'lga ola bilish. Odoblilik ham muloqot madaniyatining muhim unsurlaridan biri hisoblanadi. U eng avvalo muloqotda me'yorni bilishni nazarda tutadi. Kamtarlik o'zgalarga baho berishda sipolikni, ularning didini hurmat qilishni anglatadi. Ishga doir munosabatlarda muvaffaqiyatga erishishda bir so'zlilik ham ulkan ahamiyat kasb etadi. Faoliyatning istalgan sohasida berilgan va'dalar va olingan majburiyatlarni aniq bajarmasdan ish olib borish qiyin. Iltifotlilik – birinchi bo'lib iltifot ko'rsatishga, boshqa odamni o'ng'aysizlik va ko'ngilsizliklardan xalos etishga harakat qilish. Hisoblanadi.

Pedagogik muloqotning samarali bo'lishi ta'lim sifatini oshirishga hizmat qiladigan omillardan biri ekanligiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, bugun kunda

barcha pedagoglarda psixolingvistik taxlil hamda lingvistik kompetensiyani rivojlantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

REFERENCES

- 1.Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики (модели мира в литературе). – М: Тривола, 2000.
- 2.Бахтеева, С. С. Формирование социальной компетентности специалиста в процессе обучения иностранному языку в вузе экономического профиля [Текст] / С. С. Бахтеева: автореф. дис. ... канд. пед. наук. - Казань : Ин-т сред. проф. образования РАО, 2001. - 20 с.
3. Oribboyeva, D. D., & Ikromova, D. (2024). Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasining o'ziga xosligi, aqli zaiflik turlari. Science and Education, 5(1), 287-291.
4. Ibragimova, D. R. (2024). O'QISHGA BO'LGAN QIZIQISHNI OSHIRISH, O'ZLASHTIRMASLIKNI OLDINI OLUVCHI OMIL SIFATIDA. Results of National Scientific Research International Journal, 3(1), 194-200.
5. Sarsengali, B., & Shagyrbai, A. (2022). Діни философиядағы мейірбан және кемел адам түсінігі. Вестник КазНУ, Серия Религиоведение, 32(4), 50-59.
6. Oribboyeva, D. D. (2020). SOCIAL COMPETENCE AS AN INTEGRAL PART OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL MATURITY. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 347-353.
7. Д.Д Ориббоева The influence of social competens on professional choice - Scientific and Technical Journal of Namangan Institute 2019 y 256-261
8. Oribboyeva, D. D. (2020). Social competence as an integral part of the teacher's professional maturity. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 347-353.
- 9.Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. - М.: Наука,1969.
10. Ibragimova, D. R. (2024). O'qishga bo'lgan qiziqishni oshirish, o'zlashtirmaslikni oldini oluvchi omil sifatida. Results of National Scientific Research International Journal, 3(1), 194-200.
11. Пешкова Н.П. Психолингвистические аспекты типологии научного текста: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2002

NEMIS TILI DARSLARIDA RAQAMLI ILOVALARDAN FOYDALANISH

Omadjon Burxonovich Azamov

fffd(PhD), dotsent

Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrası mudiri

Andijon davlat chet tillari instituti

Email: azamovomadjon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada chet tillarni o'rganishning yangi innovatsiyon metodlari haqida so'z yuritilgan bo'lib, unda xorij tajribasiga tayangan xolda chet tili darslarida o'qitishning innovation texnik vositalaridan samarali foydalanish borasida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'minot dasturi, raqamli lug'at, medial, forum, chat, feedback.

USING OF DIGITAL APPS IN GERMAN LANGUAGE LESSONS

Omadjon Burxonovich Azamov

dffs (PhD), docent

Head of the department for theory and practice of German language

Andijon state institute for foreign languages

Email: azamovomadjon@gmail.com

ABSTRACT:

This article talks about new innovative methods of learning foreign languages, and it talks about the effective use of innovative technical means of teaching in foreign language classes based on foreign experience.

Keywords: software, digital dictionary, media, forum, chat, feedback.

Dunyo tilshunoslari orasida metodika va didaktika masalalari hamon turli xil tortishuvlarga sabab bo'lib kelmoqda. Garchi bu soxalar nazarimizda yetarlicha o'rganilgan bo'lsa ham, olimlar o'qitishning eng samarali yo'llarini izlashdan hali to'xtaganlari yo'q.

Endilikda mamlakatimizda o'qitishga, ayniqsa chet tillarini o'rgatishga katta etibor berilmoqda. Bu borada sohada peshqadam xorij davlatlarning tajribalaridan samarali foydalanilmoqda. Quyida xorij tajribasida ilk bora qo'llanilayotgan xorijiy tilga o'rgatishning ilg'or usullaridan birini muloxaza qilishga harakat qilamiz.

Chet tili darsi aynan ona tili darslari kabi bir necha bir birini to'ldiruvchi o'quv

maqsadlarini o'z oldiga qo'yadi: birinchisi, ushbu tilni yozma hamda og'zaki shakilda retseptiv tushunish va xorijiy tildafikrni og'zaki va yozma bidirish imkonini beruvchi so'z boyligi va grammatik savodxonlikni shakillantirishdir. Ikkinchisi - tili o'rganilayotgan mamlakat madaniyati bilan tanishish. Ayni paytda dunyo til o'rganish sohasida til va unga xos madaniy ananalarni o'rganishda zamonaviy o'quv vositalari yordamida turli xil situativ muloqot shakillari orqali amalga oshirilmoqdaki, unda bir vaqtning o'zida ma'lum tushunchalar maydoni va ifoda shakillari o'z yechimini topadi. Yangi so'zlarni va grammatik qoidalarni shunchaki qayta- qayta o'rganish o'rniga ular kundalik muloqotga yaqin situatsiyalarda maqbul shakilda o'rgatiladi.

Soat sayin rivojlanib, yangilanib borayotgan jamiyatimizda chet tili o'rgatuvchilarining oldiga qo'yilgan asosiy vazifa- chet tilini tezroq va samarali o'rganish, hamda bir vaqtning o'zida bir necha tilni o'rgatish. Albatta bu borada birinchi chet tili ikkinchisi bilan bog'liq xolda o'rgatish tavsiya etiladi. Buning imkonini zamonaviy innovatsiyon raqamli texnologiyalar beradi.

Asosiy o'quv taminot dasturlari:

- Yangi so'zlar bilan ishlash: Bunda so'zlar yozilgan o'ziga xos kartalar ekranda aylanadi va bu turli xil funksiyalarda amalga oshiriladi. Bu funksiyalar malumotlar bazasidan kerakli so'z va so'z birikmalarini import qilish va til o'rganuvchi birlashmalardan tilga oid malumotlarni onlayn almashish imkonini beradi.

Shu bilan birga adaptiv so'rov berib, xatoliklarni qayta ko'rib chiqish va to'g'ri variantini bilib olish mumkin. Bu jarayon ham kontekstual, hamda auditiv shakilda amalga oshirilishi mumkin. Bunday o'quv taminot dasturlarining eng afzalligi shundaki, ulardan mobil aloq vositalarida ham yo'l- yo'lakay foydalanish mumkin. EDchgtDE für alle Schulen, PRIMA plus für Vokabelrainer, PRIMA plus Wortschatztrainer Deutsch- Brazilianisch, Studio 21 Wortschatztrainer Deutsch- Türkisch kabi mobil ilovalar tilning lug'at boyligini samarali o'zlashtirishga mo'ljallangan va litsenziyaga ega bo'lgan o'quv taminot dasturlari qatoriga kiradi.

- **Raqamli lug'atlar:** Bunday turdagi lug'atlar ayni paytda respublikamiz lug'atshunoslik sohasida endigina rivojlanib bormoqda, O'zbekiston tilshunoslari va IT mutaxasislari tomonidan ham ko'plab til o'rganishga muljallangan mobil ilovalar yaratilmoqda. Bunday taminot dasturlari nafaqat so'z qidirishning tezkor usuli, balki qidirilayotgan so'zning ham o'rganilayotgan chet tilidagi, hamda ona tilidagi sinonimlarini aniqlash imkonini beradi. Bunday usulda so'zning turli ma'no variantlarini va ma'no farqliklaridagi kichik elementlarini ham aniqlash mumkin bo'ladi. Bundan tashqari maxsus ma'lumotlar bazasi qidirilayotgan so'zga oid

ko'plab misollar, so'zning alohida va ibora shaklidagi varianti kontekstda qanday qollanilishi, hamda uning sinonimik va antonimik qatorlariga oid ma'lumotlarni bilish imkonini beradi. Dasturning audio imkoniyati esa bizni so'zning talaffuz shaklidan bohabar qiladi. Bunday o'quv ilovalariga quyidagilarni kiritish mumkin: немецкий язык 3.7, Abbyy Lingvo x5, PRIMA plus Wortschatztrainer Deutsch-Englisch v.b.

- **Raqamli tarjimon:** Bunday ilovalar murakkab matnlarni sonyalar ichida tanlangan tilga tarjima qilib beradi. Aynan bunday avtomatik tarjimalarda grammatik xotolarning ko'pligi til o'rganuvchiga grammatik xatolar ustida ishlash borasida tajriba almashish imkonini beradi. Bunday turdagi raqamli texnologiyalarning yanada takomillashuvi kelajakda IT mutaxasislari va tilshunoslardan ko'plab mashaqqatlar talab qiladi.

- **Medial til bazasi:** Tillarni o'rgatishda darsliklar har doim ham kerakli materialni kerakli paytda bera olmaydi, shunday paytlarda chet tili o'qituvchilari faoliyati davomida internet tarmog'idagi malumotlar bazasidan foydalanishlari mumkin. Xorij bosma matbuoti va teleradiokompaniyalarining websaxifalaridan kerakli malumotlarni yuklab olish va kundalik hayotga yaqin auditiv hamda bosma matnlar ustida ishlash mumkin. Hattoki badiiy film va teleseriallar ham chet tili darslarida ma'lum madaniy- lisoniy bilimlarni yetkazishga yordam beradi

- **Email, forumlar, audio- videochatlar:** Til o'rganishning zamonaviy innovation vositalaridan biri, bu ijtimoiy tarmoqlardir. Bosma va elektron darsliklardan ustunligi shundaki, ijtimoiy tarmoqlar til o'rganuvchiga o'rganilayotgan tilning haqiqiy egasi bilan virtual aloqa qilish imkonini beradi, yani ilgari maktub yozish orqali amalga oshirilgan muloqotlar endi raqamli texnologiyalar orqali tez va samarali amalga oshiriladi. Muloqotning bunday shakllari orqali nafaqat lingvistik xususiyatlar, balki tili o'rganilayotga mamlakatga xos madaniy xususiyatlar borasida ham fikrlar almashib, bilimlarni boyitish mumkin. Shu o'rinda ijtimoiy tarmoqlarda ochiladigan ma'lum guruhlarda belgilangan shakilda til o'rganish maqsadida turli mashg'ulotlarni bajarish mumkin. Rivojlangan ovrupa davlatlarida maktab o'quvchilari uchun har tomonlama qulay maxsus ijtimoiy tarmoqlar tashkil etilganki, unda yoshlar ilm- ma'rifat yo'lida tajriba almashadilar. Unda berilgan topshiriqlarni muhokama qilish, maslahatlar olish, og'zaki va yozma xatolar ustida ishlash kabi topshiriqlarni amalga oshirish mumkin. Yozish va o'qish ko'nikmasini rivojlantirishda internet forumlari samarali vosita xisoblanadi. Forumda o'rta tashlangan mavzu bo'yicha forum azolari o'zlarining fikrlarini yozma va audio- visual imkoniyatlar orqali ifoda etishlari mumkin, shu bilan birga bajarilgan topshiriq yoki taklif etilgan

g'oya haqida butun forum ishtirokchilari fikrini bilish orqali feedback olish ham mumkin.

REFERENCES

1. Einführung in die Mediendidaktik. Lehren und Lernen mit digitalen Medien. Dominik Petko. BELTZ 1999.
2. Handbuch Mediendidaktik. Fremdsprachen. Jörg Roche. Hueber Verlag. 2000.
3. OB Azamov THE PLACE OF PHRASEOLOGICAL SYSTEM IN EUROPEAN LINGUISTICS AND EARLY PHRASEOLOGICAL STUDIES// Том 3 №1 2022/5/13 Международный журнал “Язык, методика, перевод”
4. AO Burkhanovich COMMON ZOONYMS AND THEIR LEXICAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS (EXAMPLE OF UZBEKI AND GERMAN LANGUAGES). International Multidisciplinary Journal for Research and Development, 2023/11/2

TRANSLATING DIVERSITY: EXPLORING THE CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN MULTILINGUAL CONTEXTS

Abdumajit Mamosolievich Mamadaliev,

Associate professor of Practical course of English PhD,
Department, Dean of Foreign Languages Faculty,
Tashkent state pedagogical university named after Nizami
Email: abdulmajid2003@mail.ru

ABSTRACT:

This article examines the challenges and opportunities in translating diversity within multilingual contexts. As our world becomes more interconnected and diverse, effective cross-cultural communication is essential. Translating diversity involves navigating linguistic, cultural, and contextual complexities. Key challenges include accurate translation, cultural adaptation, and contextual relevance. However, translation also presents opportunities for fostering intercultural understanding, enabling global collaboration, and empowering marginalized communities. By exploring these challenges and opportunities, we can develop strategies to celebrate linguistic and cultural diversity, enhance communication, and promote inclusivity in our globalized society.

Keywords: translating diversity, multilingual contexts, cross-cultural communication, linguistic challenges, cultural adaptation, contextual relevance, intercultural understanding, global collaboration, marginalized communities, inclusivity.

Resume: Maqolada ko'p tilli kontekstlarda xilma-xillikni tarjima qilishdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlar haqida so'z boradi. Jadal rivojlanish ortidan ijobiy o'zgarishlarga yuz tutgan hozirgi jamiyatda madaniyatlararo muloqot muhim ahamiyatga ega. Turfa xillikni tarjima qilish lingvistik, madaniy va kontekst kabi murakkabliklarni o'z ichiga oladi. Asosiy muammolar sifatida mantiqan to'g'ri tarjima, madaniy moslashuv va kontekstga moslik kabilarni aytish mumkin. Shu bilan birga, tarjima madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish, global hamkorlikni yo'lga qo'yish borasida keng imkoniyatlar taqdim etadi. Bu imkoniyatlarni tadqiq qilish esa globallashtirilgan jamiyatda inklyuzivlikni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqish uchun zamin yaratadi.

Tayanch so'zlar: ko'p tilli kontekstlar, madaniyatlararo muloqot, lingvistik qiyinchiliklar, madaniy moslashuv, kontekstual bog'liqlik, global hamkorlik, inklyuzivlik.

Introduction

In our increasingly interconnected and diverse world, the ability to navigate and translate diversity in multilingual contexts is of paramount importance. As globalization continues to bring people from different cultures, languages, and backgrounds together, the need for effective cross-cultural communication becomes ever more crucial. This article explores the challenges and opportunities that arise when translating diversity in multilingual contexts.

Language serves as a powerful tool for communication, connecting individuals and communities across boundaries. However, in multilingual settings, language can also present obstacles to understanding and interpretation. Translating diversity involves not only linguistic translation but also the intricate task of conveying cultural nuances, values, and perspectives.

The challenges in translating diversity are multifaceted. Linguistic hurdles include accurate translation, capturing idiomatic expressions, and conveying untranslatable concepts. Cultural challenges arise from the need to adapt to diverse cultural contexts, interpret symbols and metaphors, and address biases and stereotypes. Additionally, contextual challenges involve adapting translations to specific audiences, accounting for regional variations, and striking a balance between formality and informality.

Amidst these challenges, there exist significant opportunities in translating diversity. Effective translation practices foster intercultural understanding, bridging gaps and promoting empathy among individuals from different backgrounds. They also enable global collaboration and exchange, facilitating international partnerships and expanding access to diverse knowledge and perspectives. Furthermore, translation empowers minorities and marginalized communities, amplifying their voices, preserving endangered languages, and safeguarding cultural heritage.

The role of language in multilingual contexts

Language serves as a fundamental tool for communication and understanding between individuals and communities. In multilingual contexts, where multiple languages coexist and interact, language plays a crucial role in shaping interactions, relationships, and cultural dynamics. Understanding the role of language in such contexts is essential for effective cross-cultural communication and fostering a sense of inclusivity. Language enables individuals to convey their thoughts, ideas, emotions, and experiences. It serves as a vehicle for expressing cultural values, traditions, and identities. In multilingual contexts, different languages provide diverse means of communication, allowing for a rich exchange of perspectives and insights.

Language is closely tied to cultural identity and a sense of belonging. It serves as a marker of one's cultural background and can reinforce a sense of community and shared experiences. In multilingual contexts, individuals' language choices can reflect

their cultural affiliations and help foster connections with others who share the same language.

Language can be associated with power dynamics in multilingual contexts. Some languages may hold more prestige or be considered dominant, while others may be marginalized or stigmatized. Language hierarchy can influence access to opportunities, social status, and inclusion. Recognizing and challenging language hierarchies is crucial for promoting linguistic equality and inclusivity.

In multilingual contexts, translation and interpretation play a vital role in facilitating communication across language barriers. Translators and interpreters bridge linguistic gaps, ensuring that information, ideas, and cultural nuances are accurately conveyed between languages. They enable individuals who do not share a common language to engage in meaningful dialogue and collaboration.

Multilingual contexts often encompass linguistic diversity, including both widely spoken languages and endangered languages. Preserving and revitalizing endangered languages is essential for maintaining cultural heritage and diversity. In multilingual contexts, efforts to support and promote linguistic diversity contribute to the preservation of unique cultural identities.

Language proficiency in multiple languages enhances intercultural understanding and empathy. It allows individuals to engage with diverse perspectives, challenge stereotypes, and develop a broader worldview. Multilingualism encourages open-mindedness and facilitates meaningful connections between people from different linguistic and cultural backgrounds.

Understanding the multifaceted role of language in multilingual contexts is pivotal for effective cross-cultural communication and fostering inclusive environments. Embracing linguistic diversity, promoting language equality, and valuing the contributions of all languages enriches our collective cultural tapestry and strengthens connections between individuals and communities.

Challenges in translating diversity

Translating diversity in multilingual contexts presents a range of challenges that go beyond linguistic translation. Successfully conveying cultural nuances, values, and perspectives requires careful consideration and navigation of these challenges. Ensuring accurate translation is paramount, as mistranslations can lead to misunderstandings and misrepresentations of diverse cultures. Translators must possess a deep understanding of both the source and target languages to capture the intended meaning precisely.

Translating idiomatic expressions, proverbs, and culturally specific phrases can be challenging. These linguistic elements often carry deep cultural meanings that may not have direct equivalents in other languages. Some concepts and terms in one language

may not have direct translations in another. Translators must find creative ways to convey these concepts while maintaining their cultural significance.

Each culture has its own unique values, beliefs, and social norms. Translators must navigate these cultural differences to ensure that translations are culturally appropriate and sensitive. Symbols, metaphors, and cultural references can be challenging to translate accurately. These linguistic devices often carry cultural connotations that may not be readily apparent in other languages. Translators must be vigilant in avoiding biases and stereotypes when translating diverse content. They should strive to present an authentic and nuanced portrayal of different cultures.

Translations need to consider the target audience's cultural background, education level, and familiarity with the subject matter. Adapting the language and tone accordingly is crucial for effective communication. Languages often have regional variations and dialects that pose challenges for translators. They must be aware of these variations and choose appropriate translations that resonate with the intended audience. Different languages have varying degrees of formality, and the appropriate level of formality may differ across cultures. Translators must strike a balance between maintaining the original tone and adapting it to the cultural norms of the target language.

Translating diversity requires skilled translators who possess not only linguistic proficiency but also a deep understanding of the cultural context. By navigating these linguistic, cultural, and contextual challenges, translators can effectively convey the richness and diversity of different cultures, fostering cross-cultural understanding and appreciation.

Strategies and approaches in translating diversity

Translating diversity in multilingual contexts requires thoughtful strategies and approaches that go beyond linguistic translation. To effectively convey cultural nuances and promote cross-cultural understanding, translators can employ specific strategies.

Building teams of translators who are proficient in both the source and target languages can help ensure accurate and culturally sensitive translations. Their diverse backgrounds and perspectives can enrich the translation process. Encourage open communication and collaboration among translators to discuss and clarify cultural nuances. This dialogue fosters a deeper understanding of the source culture and helps create more accurate and contextually appropriate translations. Consider the target culture's values, customs, and preferences when translating. Adapt the content to resonate with the local audience, ensuring that translations are culturally appropriate and meaningful. Be mindful of cultural sensitivities, taboos, and potential areas of offense. Translations should avoid perpetuating stereotypes or inadvertently causing disrespect or misunderstanding. Utilize machine translation tools and AI technologies to aid in the

translation process. These tools can assist with basic translation tasks, but human oversight is crucial to ensure accuracy and cultural appropriateness. Before translating, deeply analyze the cultural, social, and historical context of the source content. This understanding allows for more accurate and culturally appropriate translations.

Translators can navigate the challenges of translating diversity in multilingual contexts more effectively if they employ these strategies and approaches,. They can promote cultural understanding, bridge linguistic gaps, and foster cross-cultural appreciation, ultimately contributing to a more inclusive and interconnected global community.

Opportunities in translating diversity

Translating diversity provides an opportunity to bridge language barriers and enable effective communication between individuals from different cultural backgrounds. By facilitating understanding and exchange, translators contribute to promoting inclusivity and fostering harmonious interactions. Translating diverse content allows for the sharing and dissemination of cultural knowledge, literature, and perspectives. It promotes cross-cultural understanding, appreciation, and the celebration of cultural diversity. Translators play a vital role in making diverse cultural expressions accessible to wider audiences.

In an increasingly interconnected world, translating diversity presents opportunities for businesses and organizations to expand their reach and engage with diverse markets. Translators facilitate the localization of products, services, and marketing materials, enabling businesses to connect with customers from different cultural and linguistic backgrounds.

Through translation, endangered languages can be preserved and revitalized. Translators can help document and translate texts, oral traditions, and cultural artifacts, contributing to the preservation of linguistic diversity and cultural heritage.

Translating diversity plays a role in promoting social justice and inclusion. By making information and resources accessible in different languages, translators empower marginalized communities, ensuring their voices are heard and their needs addressed. Translators can contribute to making legal, educational, and healthcare services more inclusive and equitable.

Translations that convey diverse perspectives and cultural nuances enable global dialogue and mutual understanding. Translators have the opportunity to promote empathy, challenge stereotypes, and foster connections between people from different linguistic and cultural backgrounds.

Translating diversity opens doors for meaningful cultural exchange, business expansion, and social progress. It allows for the preservation of languages and traditions while promoting understanding and inclusivity in an interconnected world. Translators

play a vital role in seizing these opportunities and contributing to a more diverse and harmonious global community.

Conclusion

In a world that is becoming increasingly interconnected, translating diversity is essential for fostering understanding, empathy, and appreciation among individuals from different linguistic and cultural backgrounds. It allows for the sharing of knowledge, stories, and perspectives that might otherwise remain inaccessible to a broader audience.

Translating diversity also plays a crucial role in preserving cultural heritage and ensuring the survival of endangered languages. By translating and documenting texts, traditions, and oral histories, translators contribute to the preservation and revitalization of linguistic diversity, allowing future generations to connect with their cultural roots.

Furthermore, translating diversity creates opportunities for businesses and organizations to expand their reach and engage with diverse markets. By adapting their products, services, and communications to different cultural contexts, companies can establish meaningful connections with customers around the world, fostering trust and loyalty.

From a social justice perspective, translating diversity helps break down linguistic barriers and ensures equal access to information and resources. It empowers marginalized communities by making legal, educational, and healthcare services more inclusive and equitable. Translators play a vital role in advocating for language rights and making sure that no one is left behind due to language barriers.

Lastly, translating diversity is an ongoing learning process that offers personal and professional growth for translators. It requires continuous development of linguistic skills, cultural competence, and understanding of global issues. Translators who specialize in translating diversity have the opportunity to contribute to a more inclusive and interconnected world while building a fulfilling and impactful career.

In conclusion, translating diversity is not just about words and languages. It is about building bridges, fostering understanding, and celebrating the richness of human cultures. By embracing the challenges and seizing the opportunities that come with translating diversity, we can create a more inclusive, interconnected, and harmonious global society.

REFERENCES

1. Ana María Giménez-Morales and María del Carmen Balbuena-Torezano "Translation and Multimodality: Beyond Words". Cambridge Scholars Publishing, 2020.
2. David Katan. "Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators". Routledge, 2018.

3. Homi K. Bhabha. "Translation and Cultural Identity: Selected Essays on Translation and Cross-Cultural Communication" by (1992, Routledge).
4. Ingrid Piller. "Intercultural Communication: A Critical Introduction". Edinburgh University Press, 2011.
5. Lawrence Venuti. "The Translation Studies Reader". Routledge, 2004.
6. Leong Ko and Ping Chen. "Translation and Cross-Cultural Communication Studies in the Asia Pacific". Springer, 2017.
7. Michael L. Agar. "Translation, Globalization, and Translocation: The Translation and Localization of Global Advertising Campaigns". Cambridge University Press, 2005.
8. Michaela Wolf. "Intercultural Translation: Linguistic and Cultural Encounters in the Global Age". Routledge, 2012.
9. Roger T. Bell. "Translation and Translating: Theory and Practice". Longman, 1991.
10. Stefan Baumgarten and Jordi Cornellà-Detrell. "Translation and Global Spaces of Power". Bloomsbury Academic, 2020.

DIPLOMATIK TERMINLAR TASNIFI

Zoxid Otaboyevich Jumanizoyov

filologiya fanlari nomzodi, dotsent,

Urganch davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Maqolada diplomatik terminologiyaning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi, xalqaro munosabatlar tizimining shakllanishi, diplomatik terminlarning o'zlashish orqali tilga kirib kelishi, diplomatik tilning terminologik tizimiga XX asrda xalqaro til maqomini olgan ingliz tilining ta'siri haqida gap boradi. Diplomatiq terminologiya sohasida ilmiy tadqiqot olib borgan olimlarning ilmiy-nazariy qarashlari hamda ularning diplomatik terminlarni tadqiqiga tasnifiy va tavsifiy yondashuvlari yoritib berilgan.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются историческое возникновение и этапы развития дипломатической терминологии, становление системы международных отношений, внедрение дипломатических терминов в язык посредством заимствований, а также влияние английского языка, получившего статус международного языка в XX века, о терминологической системе дипломатического языка. Освещены научно-теоретические взгляды ученых, проводивших научные исследования в области дипломатической терминологии, их классификация и описательные подходы к изучению дипломатических терминов.

ABSTRACT

The article discusses the historical emergence and development stages of diplomatic terminology, the formation of the system of international relations, the introduction of diplomatic terms into the language through borrowing, and the influence of the English language, which received the status of an international language in the twentieth century, on the terminological system of the diplomatic language. It covers the scientific and theoretical views of scientists who conducted scientific research in the field of diplomatic terminology, their classification, and their descriptive approaches to the study of diplomatic terms.

Keywords: field of diplomacy, lexical units of diplomacy, diplomacy term, terminology, language of diplomacy, vocabulary, borrowed words, term.

Ma'lumki, diplomatiya qadimgi davrlarda davlat ijtimoiy institut sifatida rivojlanishi bilan birga paydo bo'lgan. Qadimiy siyosatning diplomatik faoliyati qizg'in muzokaralarda, elchilar almashinuvida, davlatlararo yig'inlar chaqirilishida, mudofaa va hujum ittifoqi shartnomalarini tuzishda namoyon bo'lgan. [1;84]. Diplomatiya tashkilotlari, usul va vositalari shu tarzda sekin asta rivojlanib bordi, uning tili va maxsus terminologiyasini ham shular qatoriga qo'shish mumkin.

Asta sekinlik bilan "muzokaralar", "sulh", "tinchlik shartnomasi" singari ko'plab maxsus "xalqaro" atamalar ham paydo bo'la boshladi va ular shartnoma tuzayotgan taraflar tomonidan bir xil tushunilishi kerak edi. Bu esa xuddi hamma sohada kuzatilgani singari, diplomatiya sohasiga oid terminlarning ham tilshunoslik nuqtai nazaridan chuqur o'rganilishini talab qilar edi.

Diplomatik terminologiyaning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi, xalqaro munosabatlar tizimining shakllanishi va diplomatiyaning paydo bo'lishi kabi ekstralingvistik kategoriyalar bilan bog'liq.

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, diplomatik nutqdagi terminlar davlatchilik paydo bo'lgan paytdan boshlab, urushlar olib borish, shartnomalar va bitimlarni imzolash jarayonida paydo bo'la boshladi.

Xalqaro munosabatlar sohasidagi terminologiya tilning o'zi rivojlanib borishi bilan doimo takomillashib bordi. Vaqt o'tishi bilan, diplomatiyaga oid terminlarning tasnifi ham yaxshilanib bormoqda.

Diplomatiyaning dastlabki tili lotin tili bo'lganligi sababli, diplomatiya sohasidagi xalqaro terminlarning aksariyati lotin yoki fransuz tilidan kelib chiqqan.

XX asrda diplomatik tilning terminologik tizimiga o'sha paytda xalqaro til maqomini olgan ingliz tili ta'sir eta boshladi. Tildagi diplomatik tizimning rivojlanishi, faktlarining davomiyligidan nemis, rus va o'zbek tillari ham mustasno emas. Demak, mazkur tillardagi diplomatik terminlarning aksariyati yuqoridagi tillardan olingan o'zlashmalarni anglatadi. Diplomatiya tilidagi o'zlashmalarni ikki turga bo'lish mumkin: Xususiy o'zlashmalar; kalkalangan so'zlar[2;30].

Diplomatik amaliyotda lotin va fransuz tillaridan olingan xususiy o'zlashmalar orasida bugungi kunda quyidagi leksemalar mavjud: attashe (Attache), diplomat (Diplomat), demarsh (Demarche), agreman (Agrement), kommyunike (Kommunique), konsul (Konsul) va hakoza.

Ma'lumki, lotin tilidan kelib chiqqan leksika nafaqat nemis tilida, balki boshqa tillarda ham ko'pchilikni tashkil qildi. Ushbu terminlar asosan verbal notalar matnlarida o'z ifodasini topadi, bunda kalkalash yaqqol ko'zga tashlanadi. Shu jumladan, de-fakto (defacto), persona non grata (persona non grata), status kvo (status quo), modus vivendi (modus vivendi) - bu terminlar kalkalash paytida

assimilyasiya qilinmaydi. Ba'zi terminlarning nemischa va ruscha variantlari mavjud, masalan, Veto huquqi (право на вето, Vetorecht), memorandum (меморандум, Denkschrift), diplomatik korpus (дипломатический корпус, das diplomatische Korpus) va hakozo.

Shuni aytish joizki, zamonaviy nemis tilida o'zlashgan so'zlarni haqiqiy nemischa, ruscha va o'zbekcha terminlar bilan almashtirish tendensiyasi mavjud: Lettre de creance – Beglaubigungsschreiben; верительная грамота; ishonch yorlig'i, Ambassadeur – Botschafter; посоль; elchi va boshqalar. Shu munosabat bilan biz diplomatik terminologiyaga xos bo'lgan sinonimiya mavjudligini alohida ta'kidlaymiz. Masalan, Memorandum – Denkschrift.

Ko'pincha lug'atlarda ma'lum bir terminning muayyan bir faoliyat sohasining terminologik tizimiga tegishli ekanligi to'g'risida aniq ta'rif berilmaydi, bu ular orasidagi chegaralarning xiralashganligini ko'rsatadi. Bunga muzokaralar natijasida yaratilgan hujjatlarni misol tariqasida keltirish mumkin, masalan: shartnoma, bitim, protokol va hak.

Diplomatiya va xalqaro munosabatlar tili tizimining leksik-semantik tarkibiy qismi bu maxsus lug'at (Fachwörter) bo'lib, u aslida terminologik va terminologik bo'lmagan (masalan, professional lug'at yoki faqat ma'lum bir kontekstda ularning terminologik ma'nosini oladigan yarim) terminlarga bo'linadi.

K.Hellerga ko'ra, maxsus diplomatik terminologiya quyidagilarga bo'linadi: umumiy qo'llaniluvchi (Diplomatie, Diplomat, Botschaft usw.); tor mutaxassislikka doir (Exquatur, Botschafterebene, Empfangsstaat usw.); o'tish guruhi (Zeremoniell, Konsularagent, Agreement usw.)[3].

Har qanday jonli til tizimida bo'lgani kabi, ushbu toifadagi diplomatik terminlar o'rtasida aniq chegaralar mavjud emas. Shuni ham ta'kidlash kerakki, diplomatik soha terminlari va tushunchalari fanning boshqa sohalari bilan taqqoslaganda deyarli o'zgarishsiz qolishiga qaramay, diplomatik terminologiya umuman statik emas.

L.G.Farafonova o'z ishida diplomatik terminologiyani paradigmatic tamoyliga ko'ra bo'linishini keltiradi va quyidagi terminologik sinflar yoki quyi tizimlarni ta'kidlaydi: *Rasmiy lavozimga ega shaxslar*, diplomatik vakillar (Gesandter, Gesandtschaftsrat, der 3., 2., 1.. Sekretär, Attache usw.); *tashkilotlar va diplomatik vakolatxonalar nomlari* (Auswärtiges Amt, Mission, Gesandtschaft, Botschaft usw.); *hujjatlar nomlari va ularning tarkibiy qismlari* (Note, Verbalnote, Konzeption, Artikel usw.); *diplomatik amaliyotdagi jarayonlarni bildiruvchi terminlar* (akkreditieren, abberufen, bestellen, Beglaubigungsschreiben); *diplomatik protokol terminlari* (Sitzordnung, Tischordnung, Empfang usw.)[4; 203].

Tadqiqotchilar konsullik terminologiyasini tildagi diplomatik tizim bilan bir qatorda faoliyat ko'rsatadigan mustaqil terminologik tizim deb hisoblashadi. Ushbu fakt xalqaro huquq me'yorlariga muvofiq shakllangan maxsus konsullik xizmati institutining mavjudligi bilan bog'liq [5].

Shunday qilib, konsullik terminologiyasi uchun xuddi shunday quyi tizimlarga bo'linish xarakterlidir: *rasmiy lavozimga ega shaxslar, konsullik darajalari*: (Konsul, Generalkonsul, Vizekonsul usw.); *konsullik vakolatxonalari nomlari* (Konsularabteilung, Konsulat, konsularische Vertretung usw.); *hujjatlarning nomlari* (Visum, Exequatur, Ernennungsschreiben usw.); *konsullik amaliyotidan olingan leksika* (konsularischer Schutz, Konsulargericht, Konsulargebühr usw.).

Diplomatiya tilida jamiyat hayotining boshqa sohalaridagi terminlardan ham foydalanish kuzatiladi, ya'ni diplomatik terminlar umumiy lug'at bilan bog'liq. Diplomatik terminologiya tizimi polisemantikligi bilan ajralib turadi: termin ma'lum bir kontekstda ishlatilgandagina diplomatiya tilida ma'lum ma'noga ega bo'ladi. N.L. Konstantinova bu hodisani semantik konversiya, ya'ni umumiy adabiy tilda so'zlarning terminologiyasi deb ataydi [6;86-92]. Masalan, *odob-axloq so'zlari terminologiyasi*: Frühstück (nonushta), Tischordnung (o'tirish tartibi), Protokoll (protokol), Verordnung (pozitsiya) o'z-o'zidan termin emas. Ushbu leksemalar terminologik komponentni faqat diplomatik protokolda ishlatilganda oladi.

M.D.Stepanova zamonaviy nemis tili diplomatik terminlarining tasnifini taqdim etadi, ular muallifning fikriga ko'ra sodda, yasama va murakkab turlarga bo'linadi [7;234].

Sodda terminlar tarkibiga so'z yasovchi otlar yoki tub so'zlar kiradi: Diplom, Visum, Attache, Protokoll, Konsul. Qo'shimcha qo'shish yordamida hosil qilingan *yasama* so'zlar tarkibida quyidagi kabi terminlar mavjud: Diplomat, Diplomatie, Konsulat. *Murakkab termin* yoki *kompozitsiyalar* so'z birikmalari yordamida yaratilgan quyidagi so'z birikmalar qatori bilan ifodalanadi: Diplomatenpass, Diplomatenausweis, Dollardiplomatie, Geheimdiplomatie; Einreisevisum, Ausreisevisum, Durchreisevisum; Militärattache, Presseattache, Luftattache; Protokollabteilung.

Diplomatiya tili leksik tizimining xarakterli elementi bu qisqartmalardan foydalanishdir. Masalan: BMT, SHXHT va shu kabilar.

Xalqaro munosabatlarning jadal rivojlanishi, ichki siyosiy rejimlarning o'zgarishi, davlatlarning tashqi siyosiy maydondagi pozitsiyalari, geosiyosiy vaziyatning o'zgarishi, boshqa narsalar qatori, diplomatik tilda yangi leksik birliklarning paydo bo'lishiga olib keladi.

So‘nggi davrda diplomatiya tilida quyidagi terminologik birliklar paydo bo‘ldi: sanksiya, sanksiyalar tahdidi, ayirmachi (separatist), qochqinlar ko‘chkisi, davlatga qarshi tashviqot va boshqalar.

Xalqaro aloqalar munosabatlarning bir necha sohalarini qamrab oladi. Natijada, biz boshqa sohalardagi terminlarga duch kelamiz. H.A.Saidov bu effektni “terminlarni takrorlash” deb ataydi [8].

T.A.Volkova klishe va klishelarni belgilash uchun “nutq formulasi” tushunchasini kiritadi, diplomatik matnlardagi klishe terminlar va xalqaro huquq, iqtisodiyot va boshqa faoliyat sohalari nomenklatura nomlari bunga misol bo‘la oladi.

Guvohi bo‘lganimizdek, diplomatiya sohasi terminologiyasi kelib chiqishi, mavzuiy tegishliligi va xarakteristikasiga ko‘ra juda katta miqyosga ega umumiy qo‘llaniladigan va tor ixtisoslik atamalaridan iborat, biroq ular muayyan tizimli aloqaga va munosabatga ham ega, bu esa ushbu leksikani diplomatiya tili deb atashimizga imkon beradi.

REFERENCES

1. Беляков М.В. Терминология дипломатии: лексикографические проблемы. – Вестник РУДН, серия теория языка. Семиотика. Семантика. 2012, №2, – С.84.
2. Пономарёва Е.В. Лексико-стилистические аспекты перевода дипломатических текстов (на материале сайтов МИДа России и Германии). – Санкт-Петербург, 2017. – С.30.
3. Heller K. Der Wortschatz unter dem Aspekt des Fachwortes-Versuch einer Systematik. // Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx Universität, Leipzig, 1970/4
4. Фарафонова Л.Г. Система дипломатического подстиля и ее исследование на уровне текста: на материале современного немецкого языка: диссертация ... кандидата филологических наук. – Москва, 1977. – С.203.
5. (Konsullik munosabatlari to‘g‘risida. Vena konvensiyasi. Vena, 1963-yil 24-aprel. 22 b.
6. Константинова Н. Л. Иноязычные заимствования и система языка (на материале англоязычной лексики в финансово-экономической терминологии немецкого языка) // Филологические науки. -1999. № 2. -С. 86-92.
7. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики. – М.: Высшая школа, 1968. -С. 234.
8. Саидов Х.А. Дипломатическая терминология в таджикском и английском языках: диссертация доктора филологических наук. – Душанбе, 2013. 366 с.

INGLIZ TILIDAGI ILMIY TERMINLARNI IDROK ETISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

D. A. Ruzmetova

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti (PhD) dosenti

Z. N. Abdullayeva

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti magistri

druzmetova_1974@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari va maqsadli ehtiyojlar haqida so'z boradi. Til o'rganish nafaqat grammatik tuzilmani egallashni, balki uning vazifasini ham o'z ichiga oladi. Nofilologik talabalari uchun o'z g'oyalarini taqdim etish, o'z fikrlarini almashish yoki butun dunyo bo'ylab kasbiy rivojlanishini kuzatish juda muhimdir.

Kalit so'zlar: usul, texnik, o'ziga xos, ko'p tilli terminologiya, ikki tilli terminologiya, potentsial lug'at, yondashuvlar.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PERCEPTION OF SCIENTIFIC TERMS IN ENGLISH

D.A. Ruzmetova

Docent of Tashkent International University of Financial Management and Technologies (PhD).

Z. N. Abdullayeva

Master of Tashkent International Financial Management and Technologies University

ABSTRACT

Given article deals with the peculiarities of teaching English as a specific and target needs. Language learning does not only involve acquiring grammatical structure but also its function. It is important for non-filological students to be able to present their ideas, exchange their opinions or follow their specific developments all over the world.

Keywords: method, technical, specific, multilingual terminology, bilingual terminology, potential vocabulary, approaches.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПРИЯТИЯ НАУЧНЫХ ТЕРМИНОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Д.А. Рузметова

Доцент Ташкентского международного университета финансового
менеджмента и технологий (PhD).

З. Н. Абдуллаева

Магистр Ташкентского международного университета финансового
менеджмента и технологий

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются особенности обучения английскому языку как специфические и целевые потребности. Изучение языка включает в себя не только приобретение грамматической структуры, но и ее функции. Для нефилологических студентов важно иметь возможность представлять свои идеи, обмениваться мнениями или следить за их конкретными разработками по всему миру.

Ключевые слова: метод, техническая, специфическая, многоязычная терминология, двуязычная терминология, потенциальная лексика, подходы.

O'quv jarayoni bir necha bosqichlardan tashkil topgan. Ulardan biri obyektни idrok etish bo'lib, bu obyektни boshqalaridan ajratib olish va uning muhim xususiyatlarini aniqlash bilan bog'liq.

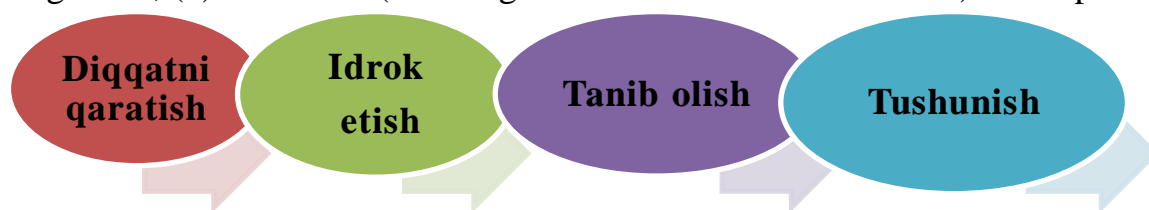
Idrok etish bosqichi tushunish bosqichi bilan almashadi, bunda o'rganuvchining tashqi va ichki idrok etish munosabatlari ishga tushadi. Bilim hosil qilishning keyingi bosqichi tanlangan xususiyat va munosabatlarni takroran idrok etish va mahkamlash natijasida eslab qolish jarayonini o'z ichiga oladi. Keyin mazkur bosqich o'rnini talaba tomonidan idrok etilgan va tushunilgan muhim xususiyat va munosabatlarni takroran faollashtirish bosqichi egallaydi.

И.А.Зимняя ta'kidlashicha, o'quv faoliyati yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish bilan bir xil bo'lmay, mazkur faoliyat o'rganishning asosiy mazmuni bo'lib, uning tuzilishi va rivojlanish darajasi bilan belgilanadi [8; 253-b.]. Talabaning o'quv faoliyati murakkab va tizimli bilimlarni o'zlashtirishga va ularni turli vaziyatlarda qo'llashga oid usullari ishlab chiqishga qaratilgan.

Bundan farqli o'laroq, Jeromi Bruner yangi til yoki tildagi yangi so'zlarni "o'zlashtirish"ni bir vaqtning o'zida sodir bo'ladigan uch jarayon bilan bog'laydi:

yangi ma'lumotni qabul qilish, uni qayta tahlil qilish hamda muayyan muammoni hal qilishda undan foydalanish [5].

И.А.Зимняя bilim hosil qilish bo'yicha uchta yondashuvni taklif qiladi. Birinchidan, bilim va ko'nikma hosil qilish inson hayoti davomida amalda o'zlashtirib boradigan tajribalar majmuasini shakllantiriladigan axloqiy me'yorlar, umumlashtirilgan harakat usullari, ijtimoiy-tarixiy tajribani egallash orqali shaxsning individual tajribasini shakllantirib borish mexanizmi hisoblanadi [5; 307-b.]. Ikkinchidan, И.А.Зимняя bilim hosil qilish materialni qabul qilish, mazmunan qayta ishlash, saqlash va qayta foydalanishga yordam beradigan barcha kognitiv (aqliy) jarayonlarni o'z ichiga olgan murakkab intellektual faoliyatdir deb hisoblaydi. Uchinchidan, bilim hosil qilish o'rganish faoliyati natijasidir, – deb ta'kidlaydi. O'quv materialini sifatli va puxta o'zlashtirilishi kabi jihatlarini hisobga olgan holda, tadqiqotchilar o'quv (o'rganish) jarayonini natijasiga e'tibor qaratadilar. “O'zlashtirish” tushunchasi psixologiya lug'atida tor ma'noda “shaxsning ijtimoiy-tarixiy tajribani egallashining asosiy yo'li” sifatida talqin qilinadi. Psixofiziologiya muammolarini o'rganishda yirik ruhshunos N.I. Jinning alohida xizmatlari bor. Olimning fikricha, nutqni idrok etib tushunish va idrok etishga mayllikni nazorat qilish uchun analizdan sintezga o'tish jarayonini o'rganish kerak [7; 130-b.]. Yuqorida keltirilgan manbalardagi ma'lumotlarga ko'ra matnni o'qib tushunishning quyidagi bosqichlarini ajratib ko'rsatishimiz mumkin: (1.3-rasmga qarang) (1) diqqatni markazlashtirish- focusing attention; (2) idrok etish – perception; (3) tanib olish (matndagi xarf, so'z, so'z birikmasi va jumla va jumalarni yaxlit xolda) – recognition; (4) tushunish (matndagi axborotni mavhumot tarzida) – comprehension.

1-rasm. O'qib tushunishning psixofiziologik bosqichlari.

Antisipatsiya (oldindan fahmlash) o'qish uchun muhim hisoblanadi (gap mazmunini emas balki strukturani oldindan fahmlash to'g'risida so'z yuritiladi). O'qishda amal qiladigan tahminiy fahmlash mexanizmi ham katta o'rin tutadi. Chunki xotirada yaxshi saqlanmagan yoki ilk marta uchragan lug'atning ma'nosini fahmlashga to'g'ri keladi. Bu xususiyatni muallim tegishli mashqlarda shakllantiradi. O'quvchining faol aqliy harakati (kognitiv yondashuvni) taxminan fahmlash uchun zaruriy shartlardan hisoblanadi [2; 256-b.].

Leksikani nutqda idrok etish xususiyatlari borasida fikr yuritishdan oldin umuman idrok etish va nutqda idrok etish deganda nima tushunilishi leksikaga

berilgan ta'riflarga oydinlik kiritib olish lozim. Diqqat – ongning muayyan ob'ektga yo'naltirilganligini bildiradigan psixik faoliyat shaklidir. Idrok – aniq maqsadni ko'zlovchi anglash jarayoni. Narsa va hodisalar tashqi belgilarining inson ongida aks etish jarayoni idrok deyiladi. Shaxsning to'plagan tajribasi bilan idrok bevosita bog'liq bo'ladi, bu hodisani ruhshunoslar tilida appertsepsiya deyiladi. Ushbu hodisa tufayli chet til o'rganishda til tajribasiga alohida e'tibor beriladi [2; 27-b.].

Matn mazmunini tushunish – tafakkur jarayoni, yangi mazmunni o'zlashtirish va uni mavjud g'oya hamda tasavvurlar tizimiga qo'shish singari ilmiy bilishning asosiy funksiyalaridan biri sanaladi. Bilish–ob'ektiv borliqning inson ongida aks etish shakli, ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni. Bilish quyidagi turlarda o'rganilgan: Hissiy bilish – sezgilar, idrok, tasavvur orqali. Ratsional bilish – tushunchalar, mulohazalar, aqliy xulosalardan o'tib nazariyalarda o'rin oladi. Talabalarda leksikani o'rganish jarayonida sodir bo'ladigan ijobiy ta'sir ya'ni transpozitsiya jarayoni til tajribasida mavjud imkoniyatdan asosiy nutq faoliyati turlarida unumli foydalana bilishida sodir bo'ladi [2; 145-b.].

Kengroq ma'noda esa muayyan bir ma'lumotni o'zlashtirish deganda shaxs tomonidan avvaldan shakllangan, ijtimoiy rivojlangan xulq-atvor, bilim, ko'nikma va malakalarni “qayta yaratish” jarayoni; ularning subyektiv faoliyat shakllariga aylanish faoliyatidir. Muayyan bilimni o'zlashtirish jarayoni bir necha bosqich yoki darajalardan tashkil topadi. Bu darajalarni tavsiflash bo'yicha bir necha yondashuvlar taklif etilgan:

- o'zlashtirish quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: materialni idrok etish, tushinish, yodlash va o'zlashtirish [10];

- mazkur tadqiqot ishida, birinchi navbatda, bilimlarni o'zlashtirish jarayonining birinchi komponenti hisoblangan yangi materialni idrok etish bosqichi haqida so'z boradi; qidirish va qayta ishlash; tushuntira olish va mashg'ulot yordamida mustahkamlash; yangi ma'lumotni qabul qilish, qayta ishlash, boshqarish; idrok etish, qayta ishlash, ta'riflash; yangi bilimlar va ob'ektlar faoliyatni o'rganish; qayta ishlash, bilim va faoliyatni egallash; o'quvchilarning ijobiy munosabati, tanishtirish, qayta ishlash, yodlash va saqlash; yangi o'quv materialining muhim jihati va xususiyatlarini aniqlashtirish, uni o'zlashtirish [10; 261-b.]. Shunday qilib, bilim birlamchi tushunish va takroran qayta ishlash jarayonidan o'tadi, keyingi bosqichlarda u tushuniladi, tanish va yangi vaziyatlarda qo'llanadi va uning afzalligi o'quvchi tomonidan baholanadi. Ma'lumki, agar bilim birinchi bosqichda qolib ketsa, u rivojlanmaydi. Agar talaba uni notanish vaziyatlarda qo'llasa va unga baho bersa, bu aqliy rivojlanish yo'lida qo'yilgan muhim qadamdir. Bilim turli darajada o'zlashtirilishi mumkin: 1) reproduktiv daraja, ya'ni ko'rsatma yoki namunalarga

muvofig model bo'yicha qayta ishlanish; 2) reproduktiv daraja, yani yangi bilimlarni izlash va topish, faoliyatning nostandart ko'rinishi. Tahlilda bilimlarni o'zlashtirish darajasini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi, sababi ushbu darajalar fikrlash sifatiga, fikrlashning muayyan qolipga solinganligiga yoki asliyligi va o'ziga xosligiga ta'sir ko'rsatadi. Bilimlarni o'zlashtirishning yuqoridagi darajalari pedagogik amaliyotda va ta'lim sifatini baholashda keng qo'llaniladi. Mazkur tadqiqot ishidan ko'zlangan asosiy maqsad ma'lumotni (materialni) o'zlashtirishning reproduktiv darajalariga erishishning eng samarali usullarini topish bo'lganligi sababli (bo'lajak iqtisodchi talabalarning ilmiy va kasbiy so'z boyligini oshirish), o'quv jarayonining dastlabki bosqichlarini hisobga olish, ya'ni yangi ma'lumotni avvalgilaridan farqlay olish va yodlash darajalari va shunga mos ravishda ma'lumotni esda saqlash va idrok etishning psixologik xususiyatlaridan iborat. Chet tildagi yangi so'z va iboralar ustida ishlashning asosiy bosqichlariga quyidagilar kiradi: yangi material bilan tanishish (shu jumladan semantizatsiya), birlamchi mustahkamlash, og'zaki va yozma muloqotning turli shakllarida lug'atdan foydalanish ko'nikma va malakalarini rivojlantirish. Endi, muhokamani chet tildagi yangi so'zlar ustida ishlashning birinchi bosqichini, ya'ni talabalarga yangi so'zlarni taqdim (tanishtirish) etish bilan davom ettiramiz. Ushbu bosqichda yangi so'zlar ustida ishlash uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim:

1) talabalarga yangi so'zning ma'nosi tanishtiriladi, shuningdek, o'rganuvchilar so'zning shakli va qo'llanilishi bilan tanishadi;

2) talabalarining muayyan leksik birlikni to'g'ri tushunishini va uning shaklini idrok etishini nazorat qilish;

3) boshlang'ich faollashtirish bosqichi, uning maqsadi talabalarga materialni eslarida saqlab qolishiga imkon berish.

Talabalarga chet tilda kasbiy yo'naltirilgan so'zlarning taqdim etishning turli usullari borligini hisobga olish zarur, qaysi usulni tanlash muayyan vaziyatga qarab belgilanadi. Yangi leksik birliklar ma'nolarini aniqlash usullari N.I. Gez, O.E. Kagan va G.A. Kitaygaradskaylar tomonidan yozilgan asarlarda berilgan bo'lib ular quyidagicha amalga oshiriladi.

So'z ma'nosini aniqlash usullari:

1) vizualizatsiya usuli (so'z ma'nosini ko'rsatmali tarzda tushuntirish (predmetlarni ko'rsatish, rasm va shu kabilardan foydalanish);

2) chet tildagi leksik birliklar ma'nosini ochib berish.

Shunday qilib, lisoniy belgining mustahkam qaror topmagan davri bo'ladi, bunda tushuncha mazmuni hali shakllanmagan, uning tashqi olam bilan munosabati aloqasi beqaror bo'ladi. Bunda qo'shimcha qiyinchilik, bir tomondan, hayotiy

tushunchalarning, boshqa tomondan, asosiy qismi mavhum xarakterga ega ilmiy tushunchalarning mavjudligi va shakllanishi bilan bog'liq. Ilmiy tushunchalar hayotiy, ma'lum vaziyat bilan bog'langan, g'ayriixtiyoriy va ko'p hollarda, noverbal tushunchalardan farqli o'laroq inson aql-idroki yordamida anglashiladi va ma'lum bilimlar tizimiga taalluqlidir.

REFERENCES

1. Баграмова, Н.В. Лексические навыки и умения при обучении иноязычной речи / Н.В. Баграмова // Оптимизация процесса обучения иностранным языкам в средней школе и вузе. Сб. науч. трудов. -Екатеринбург, 1994. -С. 81-86.
2. Богоявленский, Д.Н. Психология усвоения знаний в школе / Д.Н.Богоявленский, Н.А. Менчинская. М., 1959. - 98с.
3. Брунер, Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. Пер. с англ. –М.: Прогресс, 1977. 413с.
4. Жинкин, Н.И. Речь как проводник информации / Н.И.Жинкин. М.: Наука, 1982.- 160 с.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. –М., 2003. № 5. –С. 34-42.
6. Maksudova G. O. et al. Research of Modern Technologies of Education //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – С. 2483-2485.
7. Ruzmetova D. A., Muratova N. V. ABOUT COMPARATIVE ANALYSIS OF ECONOMIC TERMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 5. – С. 777-779.

KOMPITENTLIK VA MULOQOT KOMPETENSIYASINING UZVIYLIGI

H. Sh. Zayniyeva

Nizomiy nomidagi TDPU,
Yevropa tillari kafedrası dotsenti.
E-mail: hilolazayni@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada xorijiy tillarni o'rgatishda o'quvchilarning o'zaro o'quv faolligini, bilimlarni muloqat jarayonida o'zlashtirilishini ta'minlaydigan mashqlar, usul va vositalar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: *professionallik, kompetensiya, raqamli texnologiya, malaka, pedagogik texnologiyalar, kommunikativ topshiriqlar*

НЕПРЕРЫВНОСТЬ КОМПЕТЕНЦИИ И КОММУНИКАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ

Х.Ш. Зайниева

доцент кафедры Европейских языков
ТГПУ им. Низами

АННОТАЦИЯ

В этой статье исследуются упражнения, методы и средства, обеспечивающие взаимную учебную деятельность учащихся и усвоение знаний в процессе общения при обучении иностранным языкам.

Ключевые слова: профессионализм, компетентность, цифровые технологии, квалификация, педагогические технологии

CONTINUITY OF COMPETENCE AND COMMUNICATION COMPETENCE

H.Sh. Zainieva

Associate Professor of the Department of European Languages,
TSPU named after. Nizami

ABSTRACT

The article discusses the exercises, methods and tools that ensure the mutual learning activity of students and the assimilation of knowledge in the process of communication are studied in the teaching of foreign languages.

Keywords: professionalism, competence, digital technology, qualification, skill.

Keyingi yillar metodik adabiyotlarida yangi pedagogik texnologiyalardan, interfaol usullardan foydalanish borasida ko'plab izlanishlar ilgari surilmoqda. Odatda yangi pedagogik texnologiyalar deyilganida ta'lim jarayoniga kirib kelayotgan biror metodik sistemaning lingvo-didaktik va metodik asoslari tushuniladi. Masalan, o'quv jarayonini loyihalab(proekt metodi), muammoli tashkil qilib (problemali ta'lim), programmalashtirib, differensiyalashtirib, individuallashtirib tashkil qilish, o'quv faoliyatni kommunikativ topshiriqlar orqali uyushtirish kabi yangi pedagogik texnologiyalar ham o'quvchilarning o'quv faolligini oshirishni bosh maqsad qilib belgilaydi.

Kompetensiya” so‘zi tarjimada “layoqatli”, “munosib bo‘lmoq” kabi ma’nolarni anglatuvchi lotincha “competere” so‘zi asosida hosil bo‘lgan. “Kompetensiya” deyilganda, shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi tushuniladi. Ushbu uslubiy qo‘llanmani yozishdan maqsad – talabalarni pedagogik kompetentlikning ilmiy-nazariy asoslari, kompetentlik tushunchasining mazmun-mohiyati va ta’limdagi innovatsion jarayonlar tizimida o‘qitish va tarbiyalashda kompetentlikka nisbatan chuqur pedagogik-psixologik tayyorgarlikni shakllantirish dan iborat. Vazifalari esa:

- talabalarga pedagogik kompetentlikka doir manbalardan foydala na olishga o‘rgatish va ularda pedagogik kompetentlik haqidagi tasavvurlarni hosil qilish;

- bo‘lajak o‘qituvchilarni zamonaviy kishilik jamiyati oldida turgan eng muhim muammolardan biri – ta’lim-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilishga oid istiqbolli yo‘nalishi bo‘lgan pedagogik kompetentlik yuzasidan nazariy bilimlar bilan tanishtirish;

- pedagogik kompetentlikka qo‘yilayotgan zamonaviy talablar bilan qurollantirish;

- ta’lim-tarbiya jarayonini bola ruhiyati, uning neyropsixologik, neyropedagogik imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish uchun zarur bo‘lgan bilim ko‘nikmalarni egallashlarini ta’minlash; - pedagogik faoliyatni amalga oshirishda ijodiy va metodik savodxonlikni hamda kompetentlikka nisbatan chuqur pedagogik-psixologik tayyorgarlikni shakllantirishdan iborat. Pedagogik kompetentlik bir qator ya’ni pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik konfliktologiya, neyropedagogika, pedagogik imidjalogiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, yosh davrlar psixologiyasi, ijtimoiy pedagogika, pedagogik aksiologiya, pedagogik psixologiya fanlari bilan o‘zaro aloqada shakllanadi. Murakkab, mashaqqatli, kutilmagan holatlarga boy, ammo jamiyatning zaruriy ehtiyoji hisoblangan ta’lim-tarbiya tizimini yangicha ko‘rinish va yangicha mazmunda amalga oshirish, dars jarayonida innovatsion pedagogik va axborot

texnologiyalarni samarali qo'llash orqali ta'lim samaradorligiga erishish davr talabidir. Ta'lim muassasasi bitiruvchisi o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashda asosan pedagog kadrlar salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi. Demak, jamiyatdagi barcha yangilanishlarni uyg'unlashtirish uchun shaxsiy yetuklik bilan birga kasbiy kompetentlik ham muhim ahamiyat kasb etadi. A.G. Bermusning fikriga ko'ra, "Kompetentlik takomillashib borayotgan shaxsning barcha hislatlarini, bilimi, tajribasi, umuman olganda, butun borlig'ini yagona tizimga birlashtiradi".

"Kompetentlik" bu nafaqat shaxsning bilimdon ekanligi, balki o'z bilimlarini uzluksiz ravishda yangilab borishi hamdir, – deydi M.A. Choshanov.

Xorijiy tillarni o'rgatishda o'quvchilarning o'zaro o'quv faolligini, bilimlarni muloqat jarayonida o'zlashtirilishini ta'minlaydigan mashqlar, usul va vositalar juda ahamiyatlidir. Bugungi kunda kommunikativ ta'lim aynan ana shu maqsad va vazifalarga javob bera oladigan metodik sistema sifatida tan olinib kelinayapti. Shu nuqtai nazardan o'quv jarayonini rolli o'yinlar, bahs munozara shaklida uyushtirish, aniq vaziyat taxlili (keys stadi), trening, aqliy hujum kabi interfaol usullar o'quvchilarning o'zaro faolligini muloqat jarayonida shakllantirishni ko'zda tutayotgan bo'lsa-da, shakllangan nutq malakalarni amalda sinab ko'rishni mashq qilishni nazarda tutadi. Kommunikativ yondashuvda aynan ana shu nutq qo'nikmalari va malakalarini shakllantirish va mustahkamlash bosh maqsad qilib belgilanadi.

Talabalarning o'zaro muloqotga kirishuv faolligini shakllantirish masalasi metodikada o'quvchilarning bilishga qiziqishlarini shakllantirish, o'qitish jarayonini motivlashtirish (9.- s.15), juft bo'lib ishlash (3.-s.34), guruh bo'lib ishlash orqali o'quvchilarning o'quv faoliyatini tashkil qilish (1-s.50,4-s.58), yangi materialni o'zlashtirishda o'quvchilarning o'quv hamkorligini tashkil qilish (7 -s.4), proektlab o'qitish (8 - s.3) singari ko'plab metod va usullarda ishlab chiqilgani ma'lum. Ammo bu boradagi ko'p yillik amaliy tajriba va eksperimentlar kutilgan natijalarga olib kelmaganligi, o'quvchilar hamon horijiy tillarda gaplasha olmayotganligi ma'lum bo'lyapti.

Og'zaki metod atamasi H. Palmer nomi bilan bog'liq. Og'zaki nutqi egallash uchun H. Palmer quyidagilarni tavsiya etgan:

1. Til qiyinchiliklarini tasnif etish (talaffuz, imloviy etimologik, semantik, sintaktik qiyinchiliklar).

2. Og'zaki nutqni ikki yo'nalishda o'rgatish: tinglab tushunish va gapirish.

3. Passiv til boyligini shakllantirish, so'ngra uni reproduktiv nutqda faol qo'llash.

4. So'zlarning ma'nosini ochishda ko'rgazmalilik, tarjima, chet tilda izohlash matn mazmuni (konteksti)dan foydalanish.

5. Nutqiy parchalarni yodlab o'zlashtirish.

6. So'zlarni muayyan mezonlarga binoan tanlash.

7. Mavzularga oid matnlarni tanlash, lug'at-minunimum tuzish va o'qish turlarini aniqlash.

Til o'rgatish uchun oddiy adabiy nasr va so'zlashuv nutqini tavsiya qiladi. Jonli so'zlashuv nutqidan boshlab, keyin o'qishga o'tiladi.

Og'zaki nutqni o'stirish uchun Let' Speak English va Dialogues sarlavhalari ostida mikrodialoglar, mashqlar, mustaqil ish uchun turli «ishbilarmonlik o'yinlari»dan foydalanish mumkin. O'qituvchi tomonidan bunday ishlarga katta ahamiyat berilgan. Chunki bunday vazifalar talabani Og'zaki nutqini o'stirish uchun muhim omil hisoblanadi. Interfaol metodlarning yana bir foydali tomonlaridan biri bu ingliz tilidagi ashulalarni musiqa bilan aytishdir. Ular o'quvchilarga yaxshi kayfiyat bag'ishlab charchoqni yo'qotadi va yangi materialni qabul qilish faoliyatini tezlashtiradi. Metodlardan yana biri «Additional Texts fog Reading» bo'limini qo'llash yaxshi hisoblanadi. Unga fanning turli sohalariga taalluqli-ilmiy ommabop matnlar kiradi. Matnlar asosan unchalik qiyin emas va talabalar ularni mustaqil bajara oladilar. So'ngra darsni oxirida noto'g'ri fe'llar ro'yxati va inglizcha-o'zbekcha lug'at ilova tarzida berilgan. Fanning mashqlarni bajarayotganda o'qituvchi talabani u yoki bu ingliz tovushini to'g'ri talaffuz etishiga va uni ona tili bilan qiyoslashga o'rgatadi. Qoidaga muvofiq tovushlarni dars paytida hamma birgalikda jo'r bo'lib qaytarish bilan mustahkamlaydilar. O'qituvchi talaba bilan yakkama-yakka ishlash jarayonida uning xatolarini ko'rsatadi va talaffuzini to'g'rilashga yordam beradi, keyingi darsda xam xuddi shu tovushlarni qaytaradilar. O'qituvchidan keyin talabalar birgalikda jo'r bo'lib mashqni qaytaradilar, o'qituvchining ingliz tovushlarini talaffuz etish jarayoni haqidagi savollariga javob beradilar. Matn va dialogga oid mashqlar o'qituvchi raxbarligida bajariladi. Talaffuzni bilib olish jarayonida alohida so'zlar talaffuzini o'zlashtirish, kichik-kichik jumalarni qo'shib o'qishini bilish hamda gapning ayrim bo'laklarini ifodali o'qish uchun rangli, oxangga rioya qilish kerak bo'ladi. Talabalar jumalarni birgalikda jo'r bo'lib ravon talaffuz etishlari uchun o'qituvchi stolni bir maromda urib turadi va o'zbek tilida uchramaydigan asta-sekin pasayuvchi ovoz ohangini ko'rsatadi. Nazorat qilishga mo'ljallangan matnlarni, dialoglarni va mashqlarni talabalar bo'laklarga bo'lib javob berishlari mumkin. Auditoriyadagi vaqtni tejash

uchun ayrim grammatik qoida va mashqlarni talabalar darsdan tashqari vaqtda mustaqil o'rganadilar va yozma ravishda bajarib, o'qituvchilarga tekshirish uchun topshiradilar. Ko'pincha talabalar so'zlarning to'g'ri transkripsiyasini lug'atdan o'zlari topib yozadilar va yodlaydilar. Grammatik qoidalarni o'qituvchi tushuntiradi. CHet tili asosiy mutaxassisligi bo'lmagan fakultetlarning dasturi bo'yicha har darsda bir yoki ikkita mavzu o'tiladi. Qoidani tushuntirish jarayonidan so'ng grammatik ko'nikmalarni umulashtirishga asoslangan turli mashqlar beriladi. Mashqlarni boshqalardan avvalroq bajarib bo'lgan talabalar matnga berilgan so'zlar ustida ishlashlari mumkin. YAngi so'zlar bir necha bor jo'r bo'lib takrorlangandan so'ng matn ustida ishlash boshlanadi. Matnlar ta'lim nazariyasining osondan qiyinga o'tish va leksikani takrorlash qoidasi asosida tuzilgan. Matndan keyingi leksik mashqlarda xam grammatik qoida mustahkamlanadi va ular bilimni puxta uzlashtirish prinsipi asosida tuzilgan.

Hozirgi zamon kommunikativ yondashuv metodikasi tarafdorlarining fikricha har qanday usul yoki metod mashg'ulot jarayonidagi kommunikativ vaziyatga, aniq bir maqsadga, o'quvchilarning hayotiy qiziqish va ehtiyojlariga mos kelmas ekan, ular hech qanday ijobiy natijaga olib kelmaydi (5 - s.9, 6). YUqorida sanab o'tilgan interfaol usullar kommunikativ usul sifatida tan olinsa-da, kommunikativlik prinsiplariga tayanishni ko'zda tutmaydi. Kommunikativlikka o'rgatishni boshqa ta'lim usullaridan farqlab turuvchi to'rtta muhim belgisi bor. Bular:

1. Muloqatga o'rgatishni, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni o'quvchilar juftliklari (guruhlari) orasida o'zaro fikr almashuvga yo'naltirilgan kommunikativ topshiriqni bajartirish jarayonida uyushtirilishi;

2. Topshiriqni o'quvchilarning kommunikativ ehtiyojlariga mos keladigan nutq vaziyatlari asosida tashkil qilinishi;

3. Kommunikativ topshiriqni tushuntirishda, bajarish jarayonida o'quvchilarning barcha sezgilariga faol ta'sir qiluvchi audio-vizual va emotsional ta'sir, paralingvistik tayanch vositalaridan va ko'p martalik takror usulidan foydalanishning zarurligi;

4. Har bir kommunikativ topshiriq aniq bir nutqiy harakatni o'zlashtirishga yo'naltirilnagligi.

Interfaol usullar deya talqin qilinayotgan har qanday rolli o'yinlar, trening va bahs munozarali darslarda o'quv material tushuntirilmaydi, nutqiy harakatlarga o'rgatilmaydi, balki shakllantirilgan kommunikativ ko'nikma va malakalarni kommunikativ vaziyatlarda amalda sinab ko'rish yoki kommunikativ salohiyatni baholash vositasi sifatida foydalaniladi.

Kommunikativ yondashuvda muloqot ko'nikma va malakalarini shakllantirishda har bir o'quvchining individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olinadi. Muloqot jarayonining funksionalligini ta'minlash hisobiga topshiriqning mazmun-ma'nosini tarjimasiz, ongli o'zlashtirilishiga erishiladi. Aynan mana shu jarayonda o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasi, ya'ni muloqatga kirisha olish salohiyati shakllantiriladi va rivojlantiriladi.

Kommunikativ topshiriqlar orqali o'quvchilarning o'quv faolligini uyushtirish boshqa metod va usullardan farqli ularoq o'quv materialining talaffuzini, yangi leksikasini, grammatik materialini, eshitib va o'qib tushuniladigan matnlarini, fikrni yozma bayon qilish usullarini aynan muloqot jarayonida kompleks o'zlashtirishni ko'zda tutadi. YA'ni, o'quvchi kommunikativ topshiriqni bajarishni mashq qilayotgan jarayonidayoq undagi leksik birliklarning talaffuzini, anglatgan ma'nosini, grammatik-sintaktik tuzilishini, jumla tuzilishidagi o'ziga xosliklarni egallab oladi. Topshiriq nutq darajasida o'zlashtirilganidan keyingina dasturda belgilangan matnni o'qib tushinishga, o'rganilgan axborot haqida fikrini yozma bayon qilishga va nihoyat dasturdagi fonetik-grammatik qoidalarni o'rganishga kirishiladi.

Fonetik, leksik, grammatik qoidalarning eng oxirida o'rgatilishi -o'zlashtirilgan nutq materialini mustahkamlovchi vosita vazifasini bajaradi.

YUqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda kommunikatsiyaga (muloqatga) o'rgatishni maqsad qilib uyushtiriladigan darsning qo'yidagi metodik ishlanmasini taklif qilish mumkin:

1. Mavzu bo'yicha ko'p martalik takrorga asoslangan kommunikativ topshiriqlar tayyorlash. Uni o'quvchilarga tarjimasiz tushunilishini ta'minlaydigan audio-vizual (rasmlar, predmetlar, kollajlar, rasmlar seriyasi, jadvallar, texnik vositalar, sinonim, antonim, qo'shimchalar orqali tushuntirish vositalari), paralingvistik (mimika, jest, harakat, pantomima), emotsional ta'sir qiluvchi (yumor, latifa, hazil, musiqa) tayanch vositalarni tayyorlash. Topshiriqni bajaruvchi o'quvchilar juftliklari yoki guruh a'zolarini belgilash.

2. Kommunikativ topshiriqni tushuntirish va bajarishga o'rgatish. Topshiriqni tushuntirishda undagi yangi so'zlarga, ularning talaffuzidagi o'ziga xosliklariga, jumla talaffuzidagi ohangga, jumla talaffuzida qanday tayanch vositalarga tayanilishi va qanday nutqiy harakatlar qilish yo'llari tushintirilib, ko'rsatiladi.

3. Har bir kommunikativ topshiriq tushuntirilib ko'rsatilgach, uni mustahkamlash bir necha bosqichli mashqlar seriyasini bajarish orqali tashkil qilinadi.

Dastlabki bosqichda o'qituvchidan eshtilgan jumlaning ohangiga, so'z tartibiga, tayanch vositalardan foydalanish tartibiga rioya qilingan holda taqlidiy

takrorlash mashqlari bajariladi. Bunda birinchi o'quvchi gapirgan jumlagi ikkinchi o'quvchi tomonidan tasdiq formada javob berish uyushtiriladi. Mashq o'zlashtirilgan nutq birligini ikkinchi o'quvchi tomonidan inkor va so'roq formalarda ifodalashni o'zlashtirganicha davom ettiriladi. Mashqni bajarish jarayonidagi ko'p martalik takror nafaqat eshitilgan jumlagi ongli javob berishni, balki jumlaning ohangini, undagi leksik, grammatik belgilarni ham aniq tushunilishiga va o'zlashtirilishiga olib keladi.

Ikkinchi bosqich mashqlar o'zlashtirilgan jumladagi so'z tartibini o'zgartirib (transformatsion mashqlar) gapirish (ko'chirma gapni o'zlashtirma gapga aylantirish, otlar o'rniga olmoshlar, ko'rsatilgan so'zlar o'rniga sinonimlar, antonimlar qo'yib gapirish) asosida tashkil qilinadi.

Uchinchi bosqich mashqlarida suhbatdosh replikasiga avval o'rganilgan so'z va iboralardan foydalanib javob berish (reproduktiv mashqlar) mashq qilinadi.

Har bir bosqichdagi mashqlarni bajarishda suhbatdosh replikasiga inkor, so'roq formalarda fikr bildirish orqali ko'p martali takror tashkil qilinadi va oxir oqibat kommunikativ topshiriqning to'lig'icha o'zlashtirilishiga erishiladi.

Bunday mashqlar metodik adabiyotlarda shartli nutq mashqlari deb atalib, suhbatdosh replikasiga fikr bildirish jarayonida dastlabki kommunikativ ko'nikmalar shakllantiriladi.

4. Kommunikativ topshiriqlarni o'quv laboratoriyasida mustaqil ish sifatida mustahkamlashni tashkil qilish. O'quvchilar darsdan tashqari vaqtlarida o'quv laboratoriyasiga borishib, dars jarayonida o'zlashtirilgan kommunikativ topshiriqlarning barchasini pauzali mashqlar orqali yana bir bor bajarib, shakllangan ko'nikmalarni mustahkamlaydilar. Bunday mustahkamlovchi mashqlarni magnetafon yoki kompyuter, videomagnetafon orqali tayyorlash mumkin.

Magnetafon orqali tashkil qilinadigan pauzali mashqlarda dastlab o'qituvchining ko'satmasi eshitiladi. Masalan, «Jumlani eshitib, qoldirilgan pauzada jumladagi so'z tartibiga, ohangiga taqlid qilib tasdiq (inkor, so'roq) formada javob ber» va hakoza. O'quvchi javob berish uchun qoldirilgan pauzada eshitilgan replikaga javob berishga ulgurishi, ulgurmasa, mashqni qayta-qayta eshitib bajarishi lozim. Ishning bunday tashkil qilinishi naushniklar orqali tashkil qilinsa, bir yo'la bir necha o'quvchining mustaqil ishini tashkil qilish mumkin. O'quv laboratoriyasida bunday mashqlarni bajarish laborant tomonidan hisobga olib boriladi va mustaqil ishni bajarishga kelgan har bir o'quvchining daftarchasiga bu haqda qayd qilib, imzolab boradi. Bu daftarcha orqali o'qituvchi mustaqil ishlarni bajarilishini nazorat qilib boradi.

Kompyutr orqali tashkil qilinadigan mustaqil ishlar ovozli va ovozsiz shaklda uyushtirilishi mumkin. Ovozli uyushtiriladigan mustaqil ishda o'zlashtirilgan kommunikativ topshiriqlarning birinchi o'quvchi tomonidan ifodalangan ovozli video tasviri ko'rsatiladi. Kommunikativ topshiriqlar yozilgan bunday video roliklarni uyali telefon videokameralari orqali yozib olish va videomagnetafonga, yoki kompyuterga ko'chirish mumkin. Mustaqil ishni bajarishga kelgan o'quvchi «o'z suhbatdoshi»ni bu safar monitor orqali ko'radi, uning gaplarini eshitib, pauzalarda o'z javobini ifodalashni mashq qiladi.

Kompyuter orqali ovozsiz tashkil qilinadigan mustaqil ish monitorda test topshirig'i va uning javob variantlarini ko'rsatish orqali tashkil qilinadi. Bunday mustaqil ish odatda o'quvchilar o'z -o'zlarini tekshirish maqsadida uyushtiriladi

5. O'zlashtirilgan kommunikativ topshiriqni amalda sinab ko'rish. Darsning bu bosqichi nutq materialini yana bir bor mustahkamlash yoki topshiriqlarni bajarish jarayonida shakllantirilgan ko'nikma va malakalarni tekshirish va baholash maqsadida uyushtiriladi. Mashg'ulotning bu bosqichi uch shaklda tashkil qilinishi mumkin:

1. Kommunikativ topshiriqlarni avvaldan belgilangan o'quvchilar juftliklariga bajartirish va baholash yoki yangi o'quvchilar juftligi tuzib bajartirish va baholash. Bu usulning kamchiligi: darsning juda ko'p vaqtni olishi va barcha o'quvchilarni tekshirish va baholash imkoniyatini bermasligidir.

2. O'quvchilarni o'quv guruhlariga bo'lib, tekshirish va baholashni guruhlararo tashkil qilish.

3. Kommunikativ topshiriqlarni magnetafonga yozilgan pauzali mashqlar orqali tekshirish va baholash. Bunda o'qituvchi vaqtni tejash maqsadida har bir guruhdan bir o'quvchini tekshirishi va bahoni butun guruh uchun qo'yishi mumkin.

4. Kommunikativ topshiriqlarni kompyutrga kiritilgan testlar orqali tekshirish va baholash. Bu usul sinfdagi barcha o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini birvarakayiga tekshirish va baholash imkoniyatini bersa-da, asosiy kamchiligi - jonli muloqatning yo'qligi, o'quvchilar tomonidan to'g'ri javoblarni taxminan topish ehtimoli mavjudligidir. Bu usuldan oraliq, yakuniy nazoratlarda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

5. Tekshirish va baholashni rolli o'yinlar, bahs-munozara, trening, aqliy hujum, tafakkur sinovi kabi usullarda ham tashkil qilish mumkin. Ammo buning uchun tanlangan usul o'rganilgan mavzuga, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasiga, kommunikativ vaziyatlarga mos kelishligini ta'minlash zarur. Kommunikativ malakalar tegishli darajada shakllanmagan guruhlarda bu usullar kutilgan natijalarni bermasligi mumkin.

REFERENCES

1. Арефьева Г.И. Групповая форма работы на уроках английского языка. // Иностранные языки в школе. Москва, 1988, №3, с. 50.
2. Ўқув жараёнига интерактив усулларни тадбиқ этиш бўйича қўлланма. Тузувчилар: А.Холбеков ва бошқалар. Тошкент, 2007. 35 б.
3. Вишневский Е.И. Опыт построения упражнений в парах. // Журнал «Иностранные языки в школе». Москва, 1985, №3, с.34.
4. Куклина С.С. Коллективная учебная деятельность в группе на этапе совершенствования навыков иноязычного общения. // Журнал «Иностранные языки в школе», Москва. 2000, - №1. с.58.
5. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам. // Журнал «Иностранные языки в школе». Москва, 2000, №4, с.9-15; №5 с.17-22.
6. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М.: Просвещение, 1991. 223 с.
7. Полат Е.С. Обучение в сотрудничестве. // Журнал «Иностранные языки в школе». Москва, 2000, №1, с.4-11.
8. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка. // Журнал «Иностранные языки в школе». Москва, 2000. №2, с.3-10; №3.- с.3-9.
9. Саланович Н.А. Проблема мотивации и роль упражнений при обучении французскому языку в старших классах. // Журнал «Иностранные языки в школе». Москва, 1998. №1, с.15-17.

BADIIY ASAR MATNINI TAHLIL QILISH METODOLOGIYASI

Rayxona Tuxtasinovna Tillayeva

Namangan davlat pedagogika instituti
O‘zbek va xorijiy tillar kafedrasini mudiri,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Metodik adabiyotlarda savollar ikki guruhga ajratiladi. Birinchisi, aniqlash mazmunidagi savollar. Masalan, bu to‘g‘rimi (to‘g‘ri); buni yaratish zarurmi (zarur) kabi. Aniqlash mazmunidagi savollar oddiy yoki murakkab holda tuzilgan bo‘lishi mumkin. Murakkablari esa aslida bir nechta savollardan iborat savollardir. Oddiy savollar ikki guruhga bo‘linadi: shartli va shartsiz. Masalan, J.Londonning “Hayotga muhabbat” asari bo‘yicha “Yo‘lovchi kim?” – oddiy shartsiz savol. “U Billdan o‘zini olib ketishini so‘raganida, do‘stining yordamiga ishongani rostmi? savoli oddiy shartli savolga misol bo‘la oladi. Shuningdek, bir nechta oddiy savollarga bo‘linadigan murakkab savollar ham mavjud. Xususan, “Yo‘lovchi oltinlarni olib ketishni afzal ko‘rdimi yoki joni omon qolishni?” va h.k.

Ta’lim amaliyotida savollarning boshqa turlari, xususan, to‘ldiruvchi savollar ham mavjud. Ularga: qayerda?, qachon?, qanday?, kim?, nima?, nima uchun? kabi olmoshlar kiradi. Bunday mazmundagi savollar oddiy yoki murakkab tarzda tuziladi. Masalan, “Voqealar qachon, qayerda va kimlar ishtirokida sodir bo‘ldi?” va h.k. Tuzilishi jihatidan murakkab savol bo‘lsa ham uning javobini osongina uchta alohida javob orqali bilib olish mumkin. Adabiyot darslarida aqliy faoliyat elementlarining tarkib topishi muammoli vaziyatlarni o‘quvchilar hukmiga havola qilinishidan boshlanishi ma’lum bo‘ladi. Agar o‘quvchi notanish vaziyatlarga duch kelganida haqiqatan ham hayratlansa, albatta, harakat qilishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi. Masalan, biror asar qahramoni tushgan murakkab vaziyatlarda qanday yo‘l tutish mumkinligi yuzasidan muammoli vaziyatlarni yuzaga keltiradigan va tahlil qilib unga yechim topishga harakat qiladigan o‘quvchilar kam emas. Buni o‘quvchilarning qiziqishlari, hayotga nisbatan shakllanayotgan qarashlari, ma’lum tajribasi yoki yosh xususiyatlari ham taqozo etadi. Masalan, 11-sinfda A.Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romani qahramoni Zaynab obrazi qismatini tadqiq etish vazifa qilib berilgan darslarda uning ota uyidagi hayoti, kelinlik davri va qotilikka qo‘l urgandan keyingi kunlarini taftish qilish “xarita”sini tuzish, xarakteri shakllanishidagi har bir voqea yoki unga ta’sir ko‘rsatgan omillarni baholash orqali vaziyatning tub sabablari ayonlashadi. Bu usul qahramonlar ichki duniyosini taftish qilish yo‘lidagi urinishlar natijasi o‘laroq, sabab va oqibatlarni aniqlash kabi tadqiqotchilik kompetensiyalari elementlarini rivojlantirishdagi ierarxiyadir. Aslida, qotilikka butun oila a’zolarining Kumushga iliq munosabatlari sababi yoki uning fikri

bilan hisoblashishga e'tiborsizlik qilgan ota-onasimi yoxud opasi Xushro'yni maslahati zahiridagi haqiqatni ko'ra olmaslik sifatini, shu kabi jihatlarga oydinlik kiritiladi. Natijada muayyan obrazning sirdan qaralganda aniq ko'zga tashlanmaydigan, lekin botinadan dard chekishga majbur qilgan asoslar muayyan darajada ravshanlashadi.

O'quvchilarda ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirish, tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muammoni ko'rish, savol berish va tushunchalarni aniqlash ko'nikmalarini rivojlantirish usullaridan foydalanish mumkin. Albatta, muammoni aniqlash murakkab jarayon. Muammoni ko'rish qobiliyati tadqiqot darslarida rivojlantiriladi. Savol berish va javob olish o'quvchilar uchun qiziqarli. Ayniqsa, o'zi avval bilmagan va eshitmaganlari haqida tinglash maroqli va huzurbaxsh. Javobni to'laqonli olish ham o'smirlarda qoniqish hissinini hosil qilishi bilan ahamiyatlidir.

Darslarda o'quvchilarning savollariga, savollarida nimani qo'yayotganiga diqqat qilinsa va bu harakatlari qo'llab-quvvatlangan, muhokama jarayonida nutqi, tasavvuri va tafakkurining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatiladi. Bu haqda metodist olimi R.Niyozmetova yoritganidek, "O'spirinlik yoshida o'z-o'zini anglash, atrofdagilarning axloqiy-ruhiy fazilatlarini bilish va baholash, o'z his-tuyg'ulari va kechinmalarini tushunishga ehtiyoj paydo bo'ladi, bu holat tufayli ana shu ehtiyojni qondira oladigan adabiy matnlarni o'qib-o'rganish istagi yuzaga keladi. O'quvchi asar muallifining niyatini, qahramonga munosabatini, voqea va hodisalarning sabab va natijalarini mushohadadan o'tkaza boshlaydi. Bu jarayon turmush haqiqatini tadqiq etish bilan bog'liq holda kechadi. Uning mustaqil izlanishlari to'g'ri yo'ldan borsa va to'g'ri yechimga olib kelsagina, o'z ishidan qanoatlanadi, bu ishni davom ettirish sari ruhlanadi. Ana shu izlanishlarda o'quvchi to'g'ri yo'nalish beradigan, ba'zan ikki yo'ldan birini tanlash vaziyatiga soladigan, chuqur mushohadaga undaydigan turtkilar kerak bo'ladi, xolos. Matnga doir beriladigan savol va topshiriqlar ana shunday turtki vazifasini bajarmog'i lozim"¹.

"Hayotga muhabbat" hikoyasini o'rganish chog'ida Bill va yo'lovchining xatti-harakatlari misolida muammoli savollar tuzish, muammoning o'zini o'quvchilar e'tiboriga havola qilib ularni fikrlashga undash mumkin. "Bill o'z nafsining qurboni", "Agar Yo'lovchi Billning harakatlarini takrorlaganda voqealar qanday davom etardi?", "Agar Bill sherigi bilan qolganida edi...", "Agar Yo'lovchi bo'ridan qo'rqmaganida edi..." va h.k. Shu o'rinda darsliklardagi savollar mazmuniga to'xtalinsa, qo'yilgan o'nta savoldan birortasida o'quvchining mantiqan fikrlashga undaydigan muammoli savollar kuzatilmaydi. Balki matnga qayta murojaat qilishga olib keladi:

¹ Нийёзметова Р.Х. Узлуксиз таълим тизимида ўзбек адабиётини ўрганиш методикаси. Монография. – Тошкент: ФАН, 2007. – 145-б.

“1. Matndan inson va tabiat munosabati tasvirlangan epizodlarni qayta o‘qing, ularga munosabat bildiring”, “2. Bill hamrohini qachon, qayerda va nima uchun tashlab ketdi? Matndan aynan o‘sha joyni topib o‘qing va Billga baho bering”, “3. Yo‘lovchi nima sababdan xaltasidagi oltinlardan voz kechdi?”, “4. Hikoya qahramoni yo‘l bo‘yi qorin to‘ydirish g‘amida qanday mashaqqatlarni boshdan kechiradi?”, “7. Hikoya qahramoni qanday qilib tirik qoldi?”, “9. Jek London asarlari asosida suratga olingan filmlarni ko‘rganmisiz?” tarzidagi asarda javoblari mavjud, ularning aksariyati sujet qismlarini aynan qayta hikoyalash yoki tasdiqlashni talab etadigan (ko‘rganman yoki ko‘rmaganman), ikki o‘rindagina munosabat bildirish va baho berishni talab qiladigan savollar uchraydi.

Darslikda qisman fikrlashga yoki qiyoslashga undaydigan savollar ham mavjud bo‘lib, ularga quyidagilarni kiritish mumkin: “5. Adib o‘z hikoyasiga kasal bo‘ri obrazini nima sababdan kiritgan?”, “6. Kasal bo‘ri bilan yo‘lovchi holatini o‘zaro qiyoslab, fikr bildiring”, “8. Ushbu asarning tarbiyaviy qiymatini tushuntirib bering”, “10. Shu hikoya mazmuniga yaqin film tomosha qilgan bo‘lsangiz, badiiy asar va filmga xos xususiyatlarni qiyoslang”². Lekin bu jamiyatdagi o‘zaro munosabatlar, moddiy va ma‘naviy qadriyatlar haqida tushunchalari va kuzatishlari ancha shakllanib ulgurgan o‘quvchilarga juda oddiy va ma‘naviy ehtiyojlari rivoji uchun yetarli emasligini ta‘kidlash joiz. Yuqoridagi fikrlardan ko‘rinadiki, tadqiqotchilik layoqati muammo yuzasidan yechimlarni izlash, topish, mushohada yuritish, solishtirish, umumlashtirish, qo‘llash jarayonida namoyon bo‘ladi. Shu bois o‘quvchilarning tadqiqotchilik kompetensiyasi tipik elementlari sifatida: a) o‘quvchi faoliyati maqsadini aniqlash; b) maqsadni amalga oshirish mexanizmini amalga oshirish (rejalashtirilgan harakatlarning predmeti va vositalarini belgilash); d) erishilgan natijalarning qo‘yilgan maqsad bilan muvofiqligini aks ettirish, natijalarni tahlil qilish kabilarni keltirish mumkin.

Demak, o‘quvchilarning ilmiy tadqiqotchilik faoliyatiga adabiy ta‘lim jarayonini tashkil etishning samarali shakli sifatida qarash mumkin. Shuningdek, u adabiyot fani bo‘yicha Davlat ta‘lim standartida belgilangan adabiy-nutqiy va badiiy asarlarni tahlil qilish kompetensiyalarini rivojlantirish mezonlaridan biri bo‘lib, kelgusida ta‘lim oluvchilarning tadqiqot yondashuvini faoliyatining turli sohalariga o‘tkazish va qo‘llashga tegishli shart-sharoit yaratadi. Adabiy ta‘limda o‘quvchilarning o‘quv-biluv faoliyati motivatsiyasini oshirishga doir bir qator metodlarni qo‘llash samaradorligi bayon etiladi. Bu borada quyidagi metodlarning bir qator xususiyatlari mavjud:

Biografik metod. Bu metod yozuvchining hayot yo‘li, shaxsiyati bilan asarlari xususiyatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash imkonini beradi. Xotiralarini o‘rganish,

² To‘xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot: 10-sinf: darslik-majmua. II qism / B.To‘xliyev va boshq. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 170-b.

tanqidiy maqolalari, arxiv materiallarini tahlil qilish asosida ijodining muhim qirralarini o'quvchi tasavvurida jonlantiradi. Masalan, Said Ahmad ijodini o'rganishda uning shaxsiyatiga chuqurroq kirish imkonini beradigan, hayotining ma'lum davrlari xususida etyud tarzidagi – rafiqasi S.Zunnunovaga yozgan maktublarini o'rganishni bunga misol qilish mumkin. Zero, “ayrim asarlari yuzasidan shunchaki fikr yuritish orqali biror yozuvchi ma'naviy olamiga yetarlicha baho berib bo'lmaydi. Shu nuqtayi nazardan olganda, ioddor xarakteri, dunyoqarashi va hayotiy maslagi yaratgan asarlarida emas, balki zamondoshlari, yaqin insonlariga yo'llagan xatlari, yuritgan kundaligu-yu tundaliklariga (A.Muxtor. “Uyqu qochganda”. 1997) chuqurroq nazar tashlash orqali yanada oydinlashadi”³. S.Ayniyning “Esdaliklar”, Oybekning “Bolalik”, A.Qahhorning “O'tmishdan ertaklar”, N.Safarovning “Ko'rgan-kechirganlarim”, G'.G'ulomning “Shum bola”, N.Fozilovning “Topdim-u yo'qotmadim”, O.Hoshimovning “Dunyoning ishlari” kabi asarlarda qahramonlarning boshidan kechirganlari emas, balki ijodkorlarning o'z hayoti orqali hayotga, jamiyatdagi ayrim muammolarga o'z nuqtayi nazarlarini ifodalangani ham barcha yoshdagi o'quvchilarda birdek qiziqish uyg'otadi. Bunda ijodkorning “men”ini ochishga yordam beradigan kognitiv metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Tadqiqotchi N.Ubaydullayev qayd etganidek, ijodkor shaxsiyatidan xabardorlik unga adabiy portert sifatida qarashdan ko'ra jonli odamdek yondashishga olib keladi. Yozuvchi shaxsiga xos xususiyatlarni uning bitganlari orqali o'rganishga yo'naltirsa, o'quvchilar o'rganayotgan asarlaridan zarur ma'noni anglab yetadi. Natijada o'quvchilar ijodiy fikrlay boshlaydilar⁴.

Qiyosiy metod ikki yoki undan ortiq asarni uslubi, voqealarni yoritish doirasi, obrazlar, badiiy detal kabi unsurlar bo'yicha taqqoslashga zarur sharoit yaratadi. Natijada badiiy matnni sharhlash, baholash yuzasidan o'quvchining o'z nuqtayi nazari paydo bo'ladi. Qiyoslash turli yozuchilar tomonidan muayyan qahramon obrazi xususiyatlarini ochib berish, yoki muayyan adib ijodiy yo'nalishidagi umumiy yoki farqli tomonlarini yoritishga imkon yaratadi. Masalan, Alisher Navoiy ijodini o'rganishda xamsachilik an'analariga alohida to'xtalish, Nizomiy Ganjaviy boshlagan an'ananing davomchilari sifatida Xisrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiylarning bu boradagi faoliyatini misol qilib ko'rsatish maqsadga muvofiq. Bunda jadval, diagramma shaklidagi grafik organayzerlarning imkoniyatlaridan unumi foydalanish mumkin.

№	Ijodkorlar	Asar nomi	Dostonlar tartibi
1	Ozar shoiri	“Panj ganj”	“Mahzan ul-asror” (“Sirlar xazinasini”), “Xisrav

³ Kambarova S.I. Mustaqil mutolaa va adabiy tahlil. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 33-b.

⁴ Ubaydullaev H.X. Ўқув таҳлилида автобиографик битиклардан фойдаланиш: Пед. фан. фалс. док. (PhD) ... дисс. автореф. – Жиззах, 2022. – 23-б.

	Nizomiy Ganjaviy	(“Besh xazina”)	va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Haft paykar” (“Yetti go‘zal”), “Iskandarnoma”.
2	Hind shoiri Xisrav Dehlaviy	“Xamsa” (“Beshlik”)	“Matla ul-anvor” (“Nurlarning boshlanmasi”), “Shirin va Xisrav”, “Majnun va Layli”, “Hasht bihisht” (“Sakkiz jannat”), “Oynai Iskandariy”.
3	Tojik shoiri Abduramon Jomiy	“Haft avrang” (“Yetti qaroqchi yulduz” yoki “Yetti taxt”)	“Silsilat uz-zahab” (“Oltin zanjir”), “Salomon va Absol”, “Tuhfat ul-ahror” (“Nuroniylar tuhfası”), “Suhbat ul-abror” (“Taqvodorlar tasbehi”), “Yusuf va Zulayxo”, “Layli va Majnun”, “Xiradnomayi Iskandar” (“Iskandarning donishmandlik kitobi”).
4	O‘zbek shoiri Alisher Navoiy	“Xamsa” (“Beshlik”)	“Hayrat ul-abror” (“Yaxshi kishilarning hayratlanishi”), “Farhod va Shirin”, “Layli va Majnun”, “Sab’ ai sayyor” (“Yetti sayyor”), “Saddi Iskandariy” (“Iskandar devori”).

Adabiyotni san’atning bosha turlari bilan ham qiyoslash ham san’at turlarining o‘ziga xosliklarini yoritishga xizmat qiladi. Masalan, “Alisher Navoiyning “Xamsa” asarini o‘rganishda dostonlarda ishlangan miniatyuralar (“No‘shirvon malika huzurida”, “Yosuman Shirinning “o‘limi” haqida Farhodga xabar bermoqda”, “Majnun Laylining uyida”, “Bahrom va Dilorom ovda”, “Bahrom oltin qasrda”, “Bahrom yashil qasrda”, “Bahrom gulgun qasrda”, “Bahrom moviy qasrda”, “Bahrom sandal qasrad”, “Bahrom oq qasrda”; “Iskandarning Doro bilan jangi”, “Iskandar Chin mulkida)⁵ shoir va musavvirning ifoda yo‘sini, borliqning o‘ziga xosliklarini ko‘rish mahorati, ikki xil san’at asaridagi umumiy g‘oyaning mushtarak jihatlaridan dalolat beradi. Dostonlarga ishlangan miniatyura asarlari san’at turlariga xos obraz yaratish materiallari, estetik tamoyillari, undagi g‘oyani ifodalash uslublari xususida tasavvur uyg‘otadi. Bu borada professor Q.Yo‘ldoshev o‘rinli ta’kidlaganidek, qiyoslashda “oldin solishtirilayotgan bir narsa to‘g‘risida atroflicha to‘xtalib, keyin boshqasi haqida fikr yuritgandan ko‘ra qiyoslanayotgan obrazlar, asarlar yoki unsurlar to‘g‘risida parallel fikrlash samarali bo‘ladi. Bunda o‘quvchi chalg‘imaydi, qiyoslanayotgan bir narsa to‘g‘risida ko‘p fikr bildirib, boshqasi haqida mulohaza yurtishga imkonsiz bo‘lib qolmaydi”⁶.

Madaniy-tarixiy metod. U manbalarni o‘rganish asosida madaniy-tarixiy fakt va hodisalarni tahlil qilishni nazarda tutadi. Madaniyat namunalari, tarixiy detallarning asarda tasvirlanishi, real voqelik bilan badiiy to‘qima o‘rtasidagi ayrim jihatlarining

⁵ Алишер Навоий асарларига ишланган миниатюралар. – Тошкент: “Шарк” МАК бош тахририяти, 2001. – 131 б.

⁶ Yo‘ldosh Q. Qiyoslash – tahlil samaradorligini oshirish usuli // Global ta’lim va milliy metodika tarqqiyoti. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. – Toshkent, 2020. – B. 35.

muallifga yoki jamiyatga ta'sirini anglatishda o'quvchilarga qulaylik yaratadi. Bu asarni hayotdan ajralmagan holda ko'rishdagi maqbul yo'ldir. Madaniy-tarixiy metod asosida badiiy asarda aks etgan tarixiy jarayonning bir butunligini asoslashga, madaniyat tushunchalari orqali xalq hayotining turli jihatlarini yoritilganini tushunishga harakat qilinadi. Qalamga olingan tuzumda odamlarning turmush tazri, madaniy hayotning shakllanishi jarayoni e'tiborga olinadi. Masalan, M.Behbudiyning "Padarkush" dramasida o'tgan asr boshlaridagi ijtimoiy hayot nafasi sezilishi, detal va manzaralar, odamlarning o'y-xayollari, tafakkur tarzi o'quvchilarga asar ruhini his qilishlariga, makon va zamon tushunchalarining mohiyatini anglashlariga yo'l ochadi.

Yuqorida tilga olingan metodlar ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgani bois biz mazkur faslda muammoli o'qitishga bevosita aloqador bo'lgan lateral fikrlash metodining xususiyatlariga to'xtalmoqchimiz. Bu metodning joriylanishi, asosan, nemis pedagogi Edvard de Bono nomi bilan bog'liq. U lateral fikrlash nazariyasiga asos solgan. Manbalarda olimning ta'lim vazifalariga oid yondashuvi, asosan, inson tafakkurining xususiyatlariga asoslanishi bilan izohlanadi. Quyida E.Bononing odatiy fikrlash hududlaridan chetga chiqishga qaratilgan bir qator metodlarini qo'llash yo'llari tavsiya qilindi.

Olim tomonidan ilgari surilgan lateral-kreativ fikrlash metodi ta'lim jarayoniga ijodiy yondashuv sanalib, o'quvchilarda fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ingliz tilidan olingan mazkur so'z – "Lateral flow test" o'zbekchaga tarjima qilinganida "Yanal oqim testi" ma'nosini anglatadi. "Lateral tafakkur ataylab "vertikal" yoki mantiqiy fikrlashdan (muammolarni hal qilishning mumtoz usuli: yechimni berilgan ma'lumotlardan bosqichma-bosqich hal qilish) yoki "gorizontal" tasavvurlardan (ko'plab g'oyalarga ega, ammo ularni batafsil amalga oshirish uchun ahamiyat bermaydi) ...miyani yanada ijodiy bo'lishga o'rgata olish va ma'lum bo'lgan muammolarga yaxshiroq yechim topish"⁷ demakdir.

Lateral metod – bu "nostandart fikrlash", "gorizontal fikrlash", nuqtayi nazarining o'zgarishi va g'oyalarni takomillashtirish jihatidan ustuvor bo'lib, vertikal fikrlashni kengaytirishga qaratilgan muhim to'ldiruvchi. Mazkur tushunchaning sinonimi sifatida "Nostandart fikrlash", "Shlyapalar metodi", "Almashtirish metodi", "Tasodifiy ta'sir" hamda "Ijodiy pauza" kabi metodlarni ko'rsatish mumkin. Bunda mantiqqa to'g'ri kelmaydigan biror fikr ilgari surilib, o'quvchilardan uni davom ettirishlari taklif etiladi. G'ayrioddiy fikrlardan yangi g'oyalarga o'tishda mantiqsizdek tuyulgan fikrlardan o'rinli yechimlarga ham kelish mumkinligi bilan xarakterlidir.

Tadqiqotchi P.S.Ergashev E.Bono ta'limotining ahamiyatli jihatini ta'kidlar ekan, bu haqda shunday fikr bildiradi: "provakatsion" g'oyalarning baholanishiga yo'l qo'yilsa, tafakkur ularni tajribalarda mavjud andazalarga nomuvofiqligi sababli darhol

⁷ <https://www.recursosdeautoayuda.com/uz/lateral-fikrlash/>

inkor etadi. Ijodiy tafakkurning rivojlanishi uchun esa bunday fikrlarga baho berish, ularning shaxsiy tajriba chegaralariga qanchalik sig'ishini aniqlash o'rniga ushbu g'oyalardan kelib chiquvchi keyingi yangi fikrlarga o'tilishiga erishish zarur"⁸.

Metodning maqsadlari:

Didaktik maqsadi, asosan, muammoli masalalarni o'rganish orqali ta'lim oluvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirishdir.

Metodik maqsadi – ma'lumotlarni qayta ishlashdagi an'anaviylikdan o'zgacha yo'sinda muqobil, ijodiy, noodatiy g'oyalarni ilgari surishdan iborat.

Anologlari: "Aqliy hujum" va "G'oyalarni yig'ish" metodlari.

Lateral metodning harakat nazariyasi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

1) axborotlarni qabul qilish va sintezlash jarayonning afzalroq/odatiy yo'llari bilan olib boriladi;

2) kreativ fikrlash – axborotni qayta ishlashning afzalroq/odatiy yo'llaridan chetga chiqish hamda nostandart yechimlarini topish;

3) vertikal va lateral fikrlashni taqqoslash.

Lateral fikrlash metodlari, avvalo, g'oyalarni topish, yangi ta'limiy mahsulot uchun fikr berishda zarur bo'ladi. "Shlyapa" metodi, asosan, bahs-muzokarlarda umumiy shartlar sifatida qo'llanilsa, "Tasodifiy ta'sir", "Almashtirish" metodlari, asosan, "g'oyalar tugaganda, blokada yoki "nolinchi punkt vaziyati"⁹da samara beradi. Metodni qo'llashning o'ziga xos shartlari va bosqichlari mavjud bo'lib, ular bir qator xususiyatlarga ega. Masalan, ijodiy guruhlar va o'qitilgan moderator/muzokara rahbarlari boshchiligidagi muammo yoki kamchiliklarni aniqlash, ko'rgazmalar tashkil etish uchun guruhlarini shakllantirish, shuningdek, mos metodlarni belgilash, g'oyalarni jamlash, yechimlarni taklif etish, g'oyalarni qayta ishlash, istiqbolli g'oyalarni tanlash, yechim variantlarini baholash, amalga oshirish bosqichlarini ishlab chiqish kabi jarayon rejalashtiriladi. Vizual fikrlash, muammolarni kichik qismlarga ajratish, ularni qaytadan yaxlit holga keltirish, ustuvor qarashlar va fikr yo'nalishini belgilash, muammolarni ko'rib chiqishning odatdagidan o'zgacha yo'llarini tanlash, biror vaziyatning boshqa bir analogini topish, e'tiborni bo'rtib turgan jihatlaridan pastroq tomonga ham qaratish lateral metodni maqsadli qo'llash yo'llaridan sanaladi.

"G'oyalarni topish" metodi muammoni yechishning oddiy yo'lini boshqasiga almashtirib ko'chirishdir. Bolada ijodiy fikrlashning bir qator xususiyatlarini tarkib toptirishga qaratilgan "Tasodifiy ta'sir" metodi mazmunida muammoga umuman aloqasiz so'z – tasodifiy tushunchani topish, "so'z – muammo"ni taqqoslash, ular

⁸ Эргашев П.С., Анварова Д.М., Жумабаева М.Б. Тафаккур креативлигини ривожлантиришнинг амалий имкониятлари: янгича ёндашув зарурати хусусида айрим мулоҳазалар // Zamonaviy ta'lim. – Тошкент, 2014. – № 1. – Б. 49.

⁹ Олимов Қ.Т., Алимов А.А., Алимов А.Т. Узлуксиз таълим тизимида ёшларни билим олишга қизиқтириш масалалари // Uzluksiz ta'lim. – Тошкент, 2013. – № 5. – Б. 5.

oʻrtasidagi bogʻlanishlarni yuzaga keltirish ketma-ketligi mujassam. “Ijodiy pauza” – masofa tuzish, yaʼni teskari qarash uchun qisqa toʻxtalishdir.

Sogʻlom fikr yoki sogʻlom aql chegaralarining mantiqsiz va xato vaziyatlar evaziga buzilishi “Mental buzilishlar” metodiga xos boʻlib, mazkur xususiyat istiqboldagi oʻzgarishlar, yangi-yangi gʻoyalar tugʻilishiga zamin yaratadi. Masalan, adabiy qahramonlar xatti-harakatlarini ijobiy tomonga oʻzgartirish yoki asar voqealari sodir boʻlgan makon va zamonni boshqasiga oʻtkazish orqali buni amalga oshirish mumkin. Masalan, Tangriqul (Behbudiy. “Padarkush”), Homid (A.Qodiriy. “Oʻtkan kunlar”), Ulfat (A.Fitrat. “Abulfayzxon” dramasi), Umar zakunchi (Oʻ.Hoshimov. “Ikki eshik orasi”) kabi qahramonlar feʼl-atvori yoki tutumlari misolida tanqidiy fikrlashga, tabiatidagi qusurlarni tahlil qilishga, shuningdek, qalbidagi boshqalarga ayta olmaydigan, zohiran yashirin dard yoki armonlarini ilgʻashga yoʻnaltirish mumkin. Agar asar voqealari ayni zamonda roʻy berganda qanday natijalanishi mumkinligi yuzasidan drabllar yozish vazifasi orqali ham izlanishga motivatsiya beriladi.

Metodning afzalliklari: gʻoyalar taklif etish jarayonda uzilishlar boʻlganda fikrlash uchun yangi impulslar berilishi; yechimlarning nostandart variantlari va yangi gʻoyalarning yaratilishiga xizmat qilishi; oʻyin elementlari (sujetli, muammoli, intellektual, harakatli)ni kiritish orqali oʻquvchilarning motivatsiyasini oshirishida koʻrinadi. Bularning barchasi adabiy taʼlimda 10–11-sinf oʻquvchilarining oʻquv harakatlarini faollashtirish, tashabbuskorligini taʼminlash va hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

“Shlyapalar” metodi fikrlashning turfa xil usullarini tezda almashtirish orqali turli rangdagi shlyapalarni oʻquvchilarga kiygizish orqali tashkil etiladi. Bunda har bir rangning mazmunidan kelib chiqib vazifalar yuklatiladi: Xususan:

“Oq neytral va obyektiv. Oq shapka – bu obyektiv faktlar va raqamlar.

Qizil rang gʻazabni, ehtiros va hissiyotni bildiradi. Qizil qalpoqcha hissiyotni beradi.

Qora – xira va inkor qiluvchilar. Qora shapka salbiy tomonlarini oqlaydi – nima uchun biror narsa amalga oshmaydi.

Sariq – quyoshli va ijobiy rang. Sariq shapka optimizmni nazarda tutadi va umid va ijobiy fikrlash bilan bogʻliq.

Yashil – oʻsayotgan oʻtlarning rangi. Yashil shlyapa ijodkorlik va yangi gʻoyalarni anglatadi.

Moviy – sovuq; bundan tashqari, bu hamma narsadan ustun boʻlgan osmonning rangi. Koʻk shlyapa oʻylash jarayonini tashkil qilish va nazorat qilish, shuningdek, qolgan shlyapalarni ishlatish uchun javobgardir”¹⁰.

¹⁰<https://donschool86.ru/uz/punktuaciya/metod-6-shlyap-myshleniya-edvarda-de-bono-osnovnye-principy-primery.html>

Bunda shlyapalarni doimiy ravishda almashtirib turish sharti belgilanadi. Masalan, adabiyotdagi yangi psixologik tip sifatida Cho'lonning "Kecha va kunduz" romani qahramoni Miryoqub haqida gapirilganda, darsda uning shaxsi, kechinmalari, o'y-xayollarini chuqurroq o'rganish imkonini beradigan "Shlyapalar" metodidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu usul har bir "shlyapa" o'z rangi va o'ziga xos qidiruv vazifasiga ega bo'lgan guruh ishini ta'minlaydi.

Yuqoridagilarga tayanilsa, vazifalarni quyidagicha taqsimlash mumkin bo'ladi:

1. "Oq shlyapalilar" guruhiga: romanda ko'tarilgan muammolarni izlash.
2. "Qizil shlyapalilar" jamoasiga: qahramonning xatti-harakatlariga o'z nuqtayi nazarini bildirish: asardagi badiiy ifoda vositalarini aniqlash: portret tasviri, detallar va nutq xususiyatlariga munosabat bildirish.
3. "Qora shlyapalilar" a'zo guruhga: Miryoqub faoliyatining tanqidiy tahlili, uning harakatlaridagi qarama-qarshiliklar.
4. "Sariq shlyapalilar" jamoasiga: Miryoqubning ijobiy ishlariga munosabat bildirish.
5. "Yashil shlyapalilar" guruhiga: qahramonning vaziyatdan chiqish yo'llarini taklif etish.
6. "Ko'k shlyapali" ishtirokchilarga: qahramon tushgan muammoli vaziyatlarning sabablari va yechimlarini izlash.

Bunda quyidagi jihatlariga e'tibor qaratiladi:

Oq shlyapalilarga o'rganilayotgan obyekt (qahramon, detal) haqida qanday ma'lumotga egaligi, u haqdagi qanday muhim ma'lumotlarga ehtiyoji borligi, ularni qay tarzda topish mumkinligi haqidagi savollar beriladi.

Qizil shlyapalilardan his-tuyg'ulari, intuiativ fikrlarini shunchaki biror asossiz bayon etish so'raladi.

Qora shlyapalilarga tanqidiy fikrlash, masalaga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, kamchiliklar topish, xatolarning oldini olish, boshdan belgilangan shartlarga amal qilish, g'oyani buzmaslik talabi qo'yiladi.

Sariq shlyapalilar rejani amalga oshirish asosida muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Kreativ fikrlash, yangi g'oyalarni qidirish sharti belgilanadigan yashil shlyapalilar oldiga o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni o'zgacha usul bilan ham yechish yoxud ularga boshqacha ta'rif berish haqidagi savollar qo'yiladi.

Ko'k shlyapalilar ham, o'z navbatida, mavzularni aniqlash, ular yuzasidan obyektiv nazorat va fikrlash usullarini tekshirish, fikrlash jarayonida ko'rsatmalar berish va boshqa shlyapalilar faoliyatini jadallashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

Adabiyot darslarida tashkil etiladigan bunday izlanish faoliyatini yangi pedagogik g'oyalar bilan uyg'unlashtirish mumkin. Uning mohiyati badiiy asarlarni tahlil qilishga

doir ijodiy tadqiqot loyihasini yaratishdir. Ijodiy tadqiqot qoidasi bo'lib ishning uy vazifasi sifatida bajarilishi hisoblanadi. Izlanishlar davomida o'quvchilar kuzatgan, guvohi bo'lgan yoki o'qigan ma'lumotlarini assotsiativ idrok etishlarini namoyish etishlari zarur bo'ladi. Boshqacha aytganda, nazariy bilimlarni va ish uchun rang-tasvir namunalarini birlashtirgan referat yaratish vazifasi qo'yiladi.

REFERENCES

1. Хусанбоева Қ. Адабиёт – маънавият ва мустақил фикр шакллантириш омили. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. – 352 б.
2. Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. – Т.: 2017 йил 14 (774)-сон, 230-модда. – 233 б.
3. Tillayeva R. O 'QUVCHILAR FAOLLAGINI OSHIRISHDA TADQIQOT ISHI TASHKIL ETISH SAMARADORLIGI //O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI YOSH FILOLOG OLIMLAR JAMIYATI. C.439.https://tsuull.uz/sites/default/files/02_06_22_toplam_til_va_adabiyot_ilmiy_va_a_maliy_izlanishlar_yolidagi_0.pdf#page=439
4. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи. – Т.: Kafolat print company, 2021. – 544 б.
5. R.T. Tillayeva. M.M.Q. Mo'minova. O'quvchilarning axborot bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishda adabiy-tanqidiy materiallardan foydalanish metodikasi "Science and Education" Scientific Journal / www.openscience.uz November 2023 / Volume 4 Issue 11 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=Hj9TC0QAAAJ&citation_for_view=Hj9TC0QAAAAJ:u5HHmVD_uO8C

РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ

Элёр Абдулвохидов

доцент кафедры Методики преподавания
языков Наманганского государственного педагогического института

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется роман Чингиза Айтматова «И дольше века длится день...» на предмет соответствия идей писателя принципам нейродидактики.

Ключевые слова: нейродидактика, манкуртизм, нравственность, историческая память, воспитание, образование, преемственность поколений, когнитивная неврология, процессор, нравственность.

CHINGIZ AYTMATOV'S NOVEL "AND THE DAY LASTS LONGER THAN A CENTURY..." AS THE BEGINNING OF NEURODIDACTICS

Elyor Abdulvohidov

Associate Professor of the Department of Teaching Methods
languages of Namangan state
pedagogical institute

ABSTRACT

The article analyzes the novel by Chingiz Aitmatov "And the day lasts longer than a century..." to determine whether the writer's ideas correspond to the principles of neurodidactics.

Keywords: neurodidactics, mancurtism, morality, historical memory, upbringing, education, generational continuity, cognitive neurology, processor, morality.

CHINGIZ AYTMATOVNING "ASRGA TATIGULIK KUN" ROMANI NEYRODIDAKTIKA BOSHLANISHI BTIDOSI SIFATIDA

Elyor Abdulvohidov

Namangan davlat pedagogika instituti
Tillarni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti

ANNOTATSIYA

Maqolada yozuvchi g'oyalari neyrodidaktika tamoyillariga mos keladimi yoki yo'qligini aniqlash maqsadida Chingiz Aytmatovning "Va kun bir asrdan uzoq davom etadi..." romani tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: neyrodidaktika, mankurtizm, axloq, tarixiy xotira, tarbiya, ta'lim, avlodlar davomiyligi, kognitiv nevrologiya, protsessor, axloq.

Говоря о «манкуртизме», мы больше сталкиваемся с рассуждениями о преемственности поколений, об исторической памяти, о нравственном воспитании и значении знания своих истоков в становлении личности.

Анализируя роман, мы заметили тесную связь между идеями писателя с принципами нейродидактики. Так, данная наука предполагает «использование знаний когнитивной неврологии, дифференциальной психофизиологии, нейропсихологических знаний, данных о мозговой организации процессов овладения различными видами учебного материала, учета совместимости вариантов ИПЛ (индивидуальный профиль латерации) учащихся и преподавателей в образовательном процессе».¹ В романе же мы видим обратный эффект. Рассмотрим соответствие идей Чингиза Айтматова принципам нейропедагогики.

Первый принцип утверждает, что мозг человека является параллельным процессором. То есть мозг человека может выполнять несколько функций одновременно. Это предоставляет широкие возможности для вовлечения учащихся в учебно-познавательную деятельность. Но в то же время, как видим на примере притчи о манкурте, эти свойства мозга могут быть использованы и в корыстных целях, что может привести к трагедии личности: «Чудовищная участь ждала тех, кого жуаньжуаны оставляли у себя в рабстве. Они уничтожали память раба страшной пыткой — надеванием на голову жертвы шири. Обычно эта участь постигала молодых парней, захваченных в боях»². Здесь автор подчёркивает, что воздействие на уровне мозга наиболее качественно осуществляется в молодости, что и соответствует принципам нейродидактики. Об этом Чингиз Айтматов предупреждает опосредованно, поскольку речь идёт не просто о памяти одного человека, но и о целой системе, направленной на порабощение. Причём это порабощение происходит не только на физическом, но и на духовном, нравственном уровне.

¹ Лившиц В. Принципы и задачи нейропедагогики. <https://proza.ru/2013/02/07/1000>. Использовано 12.12.2023.

² Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

Второй принцип нейродидактики сводится к тому, что учение и познание являются естественным механизмом развития мозга. В романе же утверждается эта же правда, но совсем с другого ракурса: «Манкурт не знал, кто он, откуда родом-племенем, не ведал своего имени, не помнил детства, отца и матери — одним словом, манкурт не осознавал себя человеческим существом»³. То есть искусственное «отключение» способности познания приводит к уничтожению естественных механизмов функционирования мозга. Здесь улавливается мысль о прямой связи нейродидактики и манкуртизма в том плане, что показываются последствия активности/пассивности человеческого мозга, отражающиеся в его жизнедеятельности и становлении как личности.

Полное совпадение айтматовских умозаключений мы находим и в главном принципе нейродидактики, заключающейся в том, что опора на прежний опыт и поиск смысла являются врожденными качествами мозга. Именно это качество выводит на первый план и Чингиз Айтматов: «Лишённый понимания собственного «я», манкурт... был равнозначен бессловесной твари и потому абсолютно покорен и безопасен... Он не ведал таких страстей... Манкурт, как собака, признавал только своих хозяев. С другими он не вступал в общение. Все его помыслы сводились к утолению чрева. Других забот он не знал»⁴.

Таким образом, писатель утверждает особую значимость памяти и чувств, собственного «я», знания своих исторических корней и стремления быть достойным продолжателем дела своих отцов и дедов.

В центре внимания романа, как и в повестях писателя, остаётся Человек и его нравственность как решающая сила, как единственный фактор, предопределяющий будущее. «В столкновении вечного и текущего в жизни человек-труженик интересен и важен настолько, насколько он личность, насколько богат его духовный мир, насколько сконцентрировано в нём его время. Вот я и пытался поставить Буранного Едигея в центр современного мне миропорядка, в центр волнующих меня проблем»⁵, пишет Ч.Айтматов в предисловии к роману «И дольше века длится день». Человек-учитель, человек-педагог продолжает управлять хронологией эпохи, пытаясь оценить окружающих по уму и отношению к ценностям, к природе, воздействовать на окружающих и исправить их нравственные ошибки.

³ Там же.

⁴ Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

⁵ Там же.

Как мы выше видели, в повестях мерилом поведения героев было суровая военная действительность. В данном романе также она сохраняет свою позицию, однако в более умноженном варианте и масштабе, теперь уже в сочетании с памятью (элемент нейродидактики!), святостью долга перед смертью близких. Едигей терпит лишения один за другим, пытается добраться до корня человеческого горя, и этот путь его приводит к нравственности – высокой либо низменной. Разбирая в памяти по крупинкам каждую из прошедших дней, он размышляет о достигнутом и упущениях. И в этом круговороте мыслей мы выходим и на педагогические воззрения, ставшие составной частью педагогических воззрений Ч. Айтматова.

Кстати, размышления (опять-таки элемент нейродидактики!) – отдельная тема романа. Не все мысли могут быть созидательными: «В условиях сегодняшнего дня, когда не просто появляются технические возможности для стабильного выхода в космос, но когда экономические и экологические нужды человечества властно требуют осуществления этой возможности, разжигание розни между народами, растрачивание материальных ресурсов и мозговой энергии на гонку вооружений есть самое чудовищное из преступлений против человека»⁶.

Человек, сумевший покорить космос, не может разобраться в себе, навести порядок в своих мыслях и чувствах, в межличностных отношениях. Здесь звучит мысль о том, что толерантность, как и трудолюбие, воспитывается с детства. Но нужно знать, ради чего мыслить и трудиться, изначально намерения должны быть созидательными. От этого и будет зависеть исход осуществляемых действий. Только тогда можно уберечь себя от преступлений против человечества. Сразу звучит вывод: «Если человечество не научится жить в мире, оно погибнет»⁷. Надо научиться и научить жить по правилам природы, мыслить не в ущерб первозданным канонам.

Способность мыслить, глубоко рассуждать (ещё раз сталкиваемся с элементом нейродидактики!) – визитная карточка Едигея, его главная сила. Поэтому изначально писатель обращает внимание на раскрытие этого вопроса: «Люди могут быть терпимы друг к другу, но они не могут мыслить одинаково, оставаясь при этом людьми, сохраняя свои человеческие качества»⁸. Значит, мысль первостепенна, основа действий. Из этого следует, что мышлению тоже нужно учить. Наставлять, чтобы мысли были всегда светлыми, научить

⁶ Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

⁷ Там же.

⁸ Там же.

исключать из своего ума негативные идеи, сформировать иммунитет против них.

Писатель не голословен, он указывает и на направление воспитания мышления: «Человек без памяти прошлого, поставленный перед необходимостью заново определить своё место в мире, человек, лишённый исторического опыта своего народа и других народов, оказывается вне исторической перспективы и способен жить только сегодняшним днём»⁹. Духовная опора – историческое прошлое, еще раз выводится на первый план. Сразу даётся объяснение такому подходу: тот, кто не опирается на исторический опыт, обречен начинать каждый раз заново и повторять те же ошибки, что уже прошло испытание временем. Без оглядки в прошлое нельзя думать о будущем, и эта мысль находит в романе новое звучание.

Нравственность и способность мышления, как и трудолюбие, нужно подвергать постоянной проверке и испытаниям, что и происходит с героями романа. Интересное сравнение приводится в следующих высказываниях: «Чтобы жить на сарозекских разъездах, надо твёрдый дух иметь, а иначе сгинешь. Степь огромна, а человек невелик. Степь безучастна, ей всё равно, худо ли, хорошо ли тебе, принимай её такую, какая она есть, а человеку не всё равно, что и как на свете, и терзается он, томится, кажется, что где-то в другом месте, среди других людей ему бы повезло, а тут он по ошибке судьбы... И оттого утрачивает он себя перед лицом великой неумолимой степи, разряжается духом, как тот аккумулятор с трёхколёсного мотоцикла Шаймердена. Хозяин всё бережёт его, сам не ездит и другим не даёт. Вот и стоит машина без дела, а как надо — не заводится, иссякла заводная сила. Так и человек на сарозекских разъездах: не пристанет к делу, не укоренится в степи, не приживётся — трудно устоять будет»¹⁰. Чтобы одолеть трудности, надо ими жить; чтобы покорить высоту, надо карабкаться, а не стоять и ждать пока восхищение превратится в изумление и испуг, которые отнимают не только уверенность, но и силу.

В вопросах обучения и воспитания одинаково важна роль и школы, и семьи. На примере Сабитжана автор романа рассуждает на этот счет: «Всё-то он знает, всё-то он слышал, только толку мало от всего этого. Учили, учили по интернатам, по институтам, а человечек получился не ахти. Похвалиться любит, выпить, тосты говорить мастак, а дела нет. Пустышка, одним словом,

⁹ Айтматов Ч. И. Долгие века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

¹⁰ Там же.

оттого и жидковат против Казангапа, хотя и дипломом козыряет. Нет, не удался, не в отца пошёл сын»¹¹. Дело в том, что Сабитжан далек от идеалов народной педагогики. Для того чтобы стать настоящим человеком, личностью, одних знаний оказывается мало. То есть образованность – это еще не значит воспитанность. Воспитание и образование нужно вести параллельно. Одно немыслимо без другого.

Главный герой романа тоже пытается понять, где таится упущение в воспитании сына друга: «Вспомнилось, что Сабитжан вырос у него на глазах, мальчонкой был, любимцем отца был, возили его учиться в кумбельскую школу-интернат для детей железнодорожников, как выпадало свободное время, наезжали проводить — то попутным составом, то верхами на верблюдах. Как он там, в общежитии, не обидел ли кто, не натворил ли дел каких недозволенных, да как учится, да что говорят о нём учителя... А на каникулах сколько раз, укутав в шубу, увозили верхами по снежным сарозекам, в мороз да выюгу, чтобы только не опоздал на занятия»¹². Оказывается, дело даже не во внимании родителей, их всесторонней поддержке и опеке, а в правильном воспитании его нравственности, которая самым тесным образом связана с образом мышления отцов и дедов. Молодежь должна быть знакома не только с научными открытиями, которые совершались в лабораториях и внедрялись в практику, но и с традициями, которые формировались в мышлении народа и также нашли свое место в быту, сохраняя доминирующую роль в духовно-нравственной жизни общества.

Писатель выбирает именно Сабитжана, чтобы выразить мысль о «радиоуправляемых людях»: «А наступит время, когда с помощью радио будут управлять людьми, как теми автоматами. Вы понимаете — людьми, всеми поголовно, от мала до велика. Есть уже такие научные данные. Наука и этого добила, исходя из высших интересов»¹³. Здесь надо подчеркнуть, что наша реальная действительность очень быстро подтвердила жизненность фантазии Ч. Айтматова. Может, из уст айтматовского героя звучит предсказание о социальных сетях, которое сбылось уже в наше время? Социальные сети сегодня, так или иначе, управляют молодежью, которая ощущает острую зависимость от интернета. И дальше мы находим развитие и подтверждение этой мысли: «Выходит, каждый из нас должен постоянно иметь при себе

¹¹ Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

¹² Там же.

¹³ Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

небольшой радиоприёмник наподобие транзистора, чтобы слышать команду? Так это уже повсюду есть!»¹⁴. Радиоприемник, о котором идет речь в данном эпизоде и есть средства сотовой связи, которыми оперируют сегодня люди, особенно молодежь, живущая новинками мира смартфонов и айфонов. Дальше предсказание, которое касается, в первую очередь, воспитания и образования, обретает форму готового проекта: «Человек будет всё делать по программе из центра. Ему кажется, что он живёт и действует сам по себе, по своей вольной воле, а на самом деле по указанию свыше. И всё по строгому распорядку. Надо, чтобы ты пел, — сигнал — будешь петь. Надо, чтобы ты танцевал, — сигнал — будешь танцевать. Надо, чтобы ты работал, — будешь работать, да ещё как! Воровство, хулиганство, преступность — всё забудется, только в старых книгах читать об этом придётся. Потому что всё будет предусмотрено в поведении человека — все поступки, все мысли, все желания»¹⁵. Ч. Айтматов задолго до появления социальных сетей и глобального интернета сказал свое слово об их влиянии на жизнь общества. Если бы люди использовали эти открытия должным образом, восприняли новое явление как орудие добра, а не зла, может быть действительно, преступности и другим порочным явлениям пришел бы конец. Но на деле сам человек не смог сориентироваться в своих планах, и социальные сети стали служить и пороку.

В условиях такого расклада есть единственный путь решения проблемы – воспитать личность с высокими духовными качествами, ответственного и требовательного, прежде всего к себе, способного глубоко анализировать каждый свой поступок и готового бороться за пресечение отрицательных последствий своих задумок.

REFERENCES:

1. Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.
2. Лившиц В. Принципы и задачи нейропедагогики. <https://proza.ru/2013/02/07/1000>. Использовано 12.12.2023.
3. Абдулвохидов Э. Pedagogical concept of writers as a means of enriching the pedagogical process. // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social

¹⁴ Там же.

¹⁵ Айтматов Ч. И дольше века длится день. <https://www.litres.ru/book/chingiz-aytmатов/i-dolshe-veka-dlitsya-den-132343/chitat-onlayn>. Дата использования источника 12.12.2023.

sciences Scientific Journal Impact Factor Volume 1 | ISSUE 11 ISSN 2181-1784 SJIF 2021: 5.423, December 2021.

4. Абдулвохидов Э. Педагогическая концепция писателей как средство обогащения педагогического процесса // Science and education Scientific journal ISSN 2181-0842 Volume 2, ISSUE 12, December 2021.

5. Абдулвохидов Э. Педагогическая публицистика Чингиза Айтматова как особое явление творчества писателя // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Scientific Journal Impact Factor Advanced Sciences Index Factor volume 2 | ISSUE 4/2 ISSN 2181-1784 SJIF 2022: 5.947 ASI Factor = 1.7 www.oriens.uz of “Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences” scientific journal in April 2022.

6. Абдулвохидов Э. Художественное выражение преемственности поколений трудах Чингиза Айтматова // “Scholar” scientific journal volume 1, issue 35, december, 2023. Scholar, 1(35), 150–160. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10442301>.

7. Абдулвохидов Э. Переплетение художественной и педагогической мысли в произведениях писателей-философов // International Conference on Advance Research in Humanities, Applied Sciences and Education, Hosted from New York, USA. Jan. 28th 2023, <https://conferencea.org>.

8. Абдулвохидов Э. Место и значение художественной литературы в повышении эффективности деятельности учителя // International Conference on Innovations in Applied Sciences, Education and Humanities, Hosted from Barcelona, Spain, Jan. 29th 2023, <https://conferencea.org>

9. Абдулвохидов Э. Айтматов-публицист о педагогике // 10th-TECH-FEST-2022 International Multidisciplinary Conference Hosted from Manchester, England 25th Jan. 2023. <https://conferencea.org>

10. Абдулвохидов Э. Педагогическая мысль повести Чингиза Айтматова «Белый пароход» // Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar, nazariy va amaliy strategiyalar tadqiqi № 4-sonli respublikasi ko'p tarmoqli, ilmiy konferensiya, 15-dekabr 2022-yil. Research of scientific research, innovation, Theoretical and practical strategies 4 th republic of multifield scientific conference December 15, 2022.

11. Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>

12. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI // Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.

13. Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 561-564.
14. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
15. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
16. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'LI QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOG'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
17. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 76-78.
18. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
19. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – C. 152-154.
20. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
21. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>
22. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 85-91.

YANGI AVLOD DARSЛИKLARI: DIDAKTIK YECHIMLARNI IZLASH YO'LIDA

Muhabbat Shukrullayevna Saidova

Namangan davlat universiteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

ANNOTATSIYA

Maqolada yangi avlod darsliklarini ishlab chiqish zarurligini belgilovchi omillar keltirilgan, darsliklar axborot va ta'lim vositasi sifatida ko'rib chiqilgan, elektron darsliklarning didaktik funktsiyalari tavsiflangan, ularning o'ziga xos xususiyatlarini amalga oshiradigan didaktik yechimlar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ehtiyoj, darslik, yangi avlod darsliklari, axborot va ta'lim vositasi, fan bo'yicha axborot-ta'lim vositasi, darslikning didaktik vazifalari.

Bizni qo'rshab turgan dunyo va hayotimiz dinamik tarzda tez o'zgarib borayotgani va ular turli axborot kengliklarida sodir bo'layotgani haqida ko'p aytilgan. Mashhur olim D.I.Feldshteyn ta'kidlaganidek, bolalikning makoni va xususiyatlari o'zgarib bormoqda. Maktabgacha yoshidan boshlab bola o'zining 20 yil oldingi tengdoshiga qaraganda butunlay boshqacha makonga tushib qolyapti. Bu shunchaki boshqa dunyo emas, balki uning bu dunyoni boshqacha idrok etishidir. Internet va televideniye tufayli keng ochilgan maydon bolaga bir vaqtning o'zida bir nechta vaqtinchalik makonlarda: tarixiy, geografik, etnomadaniy va boshqa joylarda bo'lish imkoniyatini ochib beryapti..."

Bugungi bolalar "raqamli bo'lmagan" asr bolalaridan keskin farq qiladilar. Ular turli xil gadjetlarni boshqarish usullarini intuitiv ravishda o'zlashtirib, elektron qurilmalar bilan ishlashdan qo'rqmaydilar. O'qituvchilarning ta'kidlashicha, boshlang'ich maktab darslari materialni izchil, batafsil taqdim etish, o'quvchilarni harakat algoritmlari bilan tanishtirish va shundan keyingina mustaqil harakat qilish imkoniyatini bermaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, fanning axborot-ta'lim muhiti an'anaviy qog'ozli darsliklar va darsliklarni o'z ichiga olishi, ularni raqamli ta'lim resurslari bilan to'ldirishi va faqat elektron darsliklar bilan cheklanishi mumkin.

O'qituvchi o'z fikrini asta-sekin va mantiqiy ravishda ochib bergunga qadar bolalar muammoni hal qilishadi va natijaga erishadilar, aslida esa, o'qituvchining so'zlariga ko'ra, bu faqat dars oxirida bo'lishi kerak edi. Informatika o'qituvchisi bolalarga Lego raqamlarini boshqarish uchun kompyuter dasturini yozish algoritmini

tushuntirayotganda, bolalar ushbu dasturni yozib, muammoning tez va oson yechimini topyaptilar.

O'qituvchi ta'kidlaganidek, tug'ilgandan beri axborot texnologiyalari olamida yashab kelayotgan, uni haqiqatning ajralmas qismi sifatida qabul qiladigan bolalar va ma'lumotni katta avlod kabi qabul qiladigan bolalar o'rtasidagi 8-9 sinflar darajasida sodir bo'ladi.

Axborot bilan yangicha ishlaydigan, uning ko'p o'lchovli tuzilishini, giperssilkalar orqali doimiy harakatini xotirjamlik bilan idrok etadigan bolalar avlodi o'sib bormoqda. "Ularga ma'lumotni chiziqli idrok etish talab qilinmaydi, keyin uni minimallashtirish va ongda qayta tiklash, taqdimotda uni joylashtirish kerak. Bolalar ma'lumotni katta hajmda idrok etadilar. Postmediya dunyo tasviriga asoslangan o'rganilgan bilimlarning ratsionalligi va shunga mos ravishda o'quv jarayonini ko'plab imkoniyatlarga ega muhitda tashkil etish g'oyasi paydo bo'lganligi bejiz emas.

Keyinchalik darslik g'oyasi o'quv-uslubiy majmua (UMK) g'oyasi bilan to'ldirildi, unda darslik bilan bir qatorda darslik, topshiriqlar va mashqlar to'plami, bosma ko'rgazmali qurollar, didaktik tarqatma materiallar, talabalarning bosma asosda mustaqil ishlashi uchun daftar, lingafon kursi, ma'lumotnomalar, sinfdan tashqari o'qish uchun kitoblar, elektron darsliklar, SAT va BUB disklari, internetdagi o'quv portallari va boshqalar.

Ijodkor va faol o'qituvchilar mashg'ulotlarini o'rganganimizda hamda o'z tajribalarimizda o'quvchilar individual tarzda emas, balki guruhlarda muvaffaqiyatli ishlashlarini kuzatdik. Bilimlarni qabul qilish va o'zlashtirishni amaliy muammolarni "ushlash" bilan boshlash, ularni o'quv va amaliy, keyinroq esa ta'limga o'tkazish, so'ngra o'quvchilar uchun ushbu muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim va faoliyat usullarini aniqlash yosh avlodga o'qituvchini diqqat bilan tinglashdan ko'ra ko'proq tanish, u bolalarga aytmoqchi bo'lgan ma'lumotlarni oson va tez o'zlashtiradi.

O'quv-uslubiy to'plamga laboratoriya va amaliy ishlarning tavsifi berilgan amaliy daftar kiradi. Daftar – trenajor turli mashqlarni taqdim etadi, umumiy ta'lim va predmetli harakatlar usullari bo'yicha tizimlashtiriladi: biz testlarni o'tkazamiz, matn bilan ishlaymiz, o'rganamiz va aniqlaymiz, ko'ramiz va o'ylaymiz, taqqoslaymiz va umumlashtiramiz. Tekshiruvchining daftarida sinov qog'ozlari mavjud bo'ladi.

Hozirgi zamon bolalarning psixologik xususiyatlari "klip tafakkuri", "dunyoning rang-barang(mozaik) tasviri" ning shakllanishi katta hajmdagi matnni idrok eta olmaslikka olib keladi, unda o'qituvchi o'quv materialini bosqichma-

bosqich mantiqiy o'tish orqali yaqindan uzoqqacha, oddiydan murakkabga o'tish orqali taqdim etadi. Muvaffaqiyatli idrok etish uchun matn qisqa, lekin ayni paytda lo'nda va tushunarli bo'lishi kerak. Ya'ni entsiklopediya matniga biroz o'xshash - hodisa, ob'ekt, hodisaning to'liq va aniq tavsifini berishi kerak.

Shunday qilib, pedagogik jarayonning yangi realiyalari:

- 1) zamonaviy bolalar tomonidan axborotni idrok etish, qayta ishlash va undan foydalanish psixologiyasining o'zgarishi bilan bog'liq;
- 2) o'quv jarayonini axborot makoniga to'liq singdirish bilan;
- 3) eski stimullar ishlaymay qolganda o'rganishni motivatsiya rag'batlantirish muammolari bilan;
- 4) talabalar o'rtasida samarali bilimlarni shakllantirish zarurati bilan, ya'ni "o'lik vazn sifatida xotirada yotmaydigan" bilimlar, lekin ular muvaffaqiyatli qo'llaniladi, bu didaktikada kompetentsiyani shakllantirish bilan bog'liq, ya'ni talabalarning olingan bilimlarini har xil turdagi muammolarni hal qilishda qo'llash qobiliyati.

Yuqorida aytilganlarning barchasi o'quv jarayonini boshqacha qurishni, uning maqsadi, mazmuni, usullari, shakllari va vositalarini, shu jumladan, darslikning mohiyatini o'rganishning eng muhim vositasi sifatida o'zgartirishni talab qiladi. Darslik haqidagi didaktik g'oyalar uni kitob sifatida taqdim etishdan, o'quv fanining mazmunini belgilaydigan qat'iy tizimda, o'quv jarayonining modeliga, shu jumladan, ta'limning o'zi va uni darslikda keltirilgan o'ziga xos vositalar bilan o'zlashtirish usullarini o'zgartirdi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, 5-bo'lim. //O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi. 1997-yil 9-son.
2. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
3. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. "Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
4. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and

- technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
5. Barkamol avlod orzusi. / Tuzuvchilar: Qurbonov Sh., Saidov Sh., Axliddinov R. – T.: Sharq, 1999. – B.14.
6. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. “Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах” mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – B. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
7. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
8. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
9. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
10. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
11. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. [Design Engineering](http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31). International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) CKOIIYC 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
12. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105
13. Djurayev R.X., Ne'matov Sh.X. Darsliklarning tarixiy taraqqiyot yo'li va

- bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni. – T.: Sano-Standart, 2010. – B.25.
14. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020).
15. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
16. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>.
17. Tursunov Q., Normamatova N. Darslik tuzilishiga qo'yiladigan zamonaviy metodik talablar. //Xalq ta'limi, 2015-yil, 2-son. – B. 83.

MODERN METHODS AND APPROACHES TO TEACH ENGLISH GRAMMAR FOR EFL STUDENTS

Diana Komilovna Ruzmetova

PhD, Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

Teaching English grammar to English as a Foreign Language (EFL) students requires modern, effective approaches rooted in theoretical frameworks such as Chomsky's Universal Grammar, Krashen's Input Hypothesis, and Larsen-Freeman's Dynamic Systems Theory. Modern methods like Communicative Language Teaching (CLT), Task-based Learning (TBL), and Technology-Enhanced Language Learning (TELL) have emerged as effective tools in this endeavor. These methods have shown promising results in enhancing EFL students' grammar proficiency, fostering meaningful communication, contextualized learning experiences, and interactive instruction. However, there remains a need for further exploration, considering factors such as learners' proficiency levels and cultural backgrounds, and the integration of multiple methods for comprehensive language development. Continuous research and pedagogical innovation are essential to meet the evolving needs of EFL learners.

Keywords: English grammar, EFL students, modern methods, Communicative Language Teaching, Task-based Learning, Technology-Enhanced Language Learning, pedagogical innovation.

ANNOTATSIYA

Ingliz tili grammatikasini xorijiy til sifatida o'rganuvchi talabalarga bir qator pedagogika olimlarining nazariy asoslangan, zamonaviy, samarali yondashuvlarni talab qiladi. Kommunikativ tillarni o'rgatish (CLT), Task-based Learning (TBL) va Technology-Enhanced Language Learning (TELL) kabi zamonaviy usullar bu borada samarali vositalar sifatida paydo bo'ldi. Ushbu usullar EFL talabalarining grammatika malakasini oshirish, mazmunli muloqotni rivojlantirish, kontekstli o'rganish tajribasi va interfaol ta'lim berishda istiqbolli natijalarni ko'rsatdi. Biroq, o'quvchilarning malaka darajasi va madaniy kelib chiqishi va tilni har tomonlama rivojlantirish uchun ko'plab usullarni birlashtirish kabi omillarni hisobga olgan holda qo'shimcha tadqiqotlarga ehtiyoj qolmoqda. Uzluksiz izlanishlar va pedagogik innovatsiyalar EFL o'quvchilarining o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish uchun zarurdir.

Kalit so'zlar: Ingliz tili grammatikasi, EFL talabalari, zamonaviy metodlar, Kommunikativ tillarni o'qitish, Task-based Learning, Technology-Enhanced Language Learning, pedagogik innovatsiyalar.

Introduction

Teaching English grammar to English as a Foreign Language (EFL) students is a multifaceted endeavor that requires modern, effective approaches. Scholars in the field have contributed significantly to understanding the most effective methods. Chomsky's theory of Universal Grammar highlights the innate linguistic competence in humans [1]. Krashen's Input Hypothesis emphasizes the importance of comprehensible input in language acquisition [2]. Additionally, Larsen-Freeman's Dynamic Systems Theory underscores the complex and dynamic nature of language learning [3]. These theoretical frameworks serve as the foundation for contemporary methods in teaching English grammar to EFL students.

Method

In modern educational standards, a abundance of diverse and dynamic methods have emerged as effective tools for teaching English grammar to EFL students. *Communicative Language Teaching* (CLT), for instance, stands out as a pedagogical approach that prioritizes meaningful communication over rote grammar memorization [4]. This method encourages students to engage in authentic, real-life conversations and activities, fostering not only grammar proficiency but also communication skills essential for effective language use in various contexts. Furthermore, Task-based Learning (TBL) represents another innovative approach that actively involves students in real-life tasks requiring language use, thereby promoting grammar acquisition through contextualized learning experiences [5]. By immersing students in tasks such as problem-solving, role-plays, and project-based activities, TBL facilitates the acquisition and application of grammar rules in meaningful ways, enhancing students' language proficiency holistically. Additionally, the use of Technology-Enhanced Language Learning (TELL) has revolutionized grammar instruction by integrating digital tools and resources to facilitate interactive and engaging learning experiences [6]. Through computer-assisted grammar exercises, online tutorials, and language learning apps, TELL provides students with opportunities for personalized, self-paced learning, thereby enhancing grammar comprehension and retention in EFL settings.

Result

Implementing these modern methods has consistently demonstrated promising results in significantly enhancing EFL students' grammar proficiency levels. For instance, students exposed to Communicative Language Teaching (CLT) not only demonstrate greater fluency and accuracy in grammar usage but also exhibit enhanced communication skills as they actively engage in authentic and meaningful interactions

[7]. This emphasis on real-life communication not only fosters grammar proficiency but also promotes socio-cultural competence, enabling students to effectively navigate various linguistic contexts. Similarly, Task-based Learning (TBL) has been found to facilitate a deeper understanding of grammar rules among EFL learners through immersive, hands-on tasks [8]. By engaging in problem-solving activities, role-plays, and collaborative projects, students not only acquire grammar knowledge but also develop critical thinking and problem-solving skills essential for effective language use. Moreover, Technology-Enhanced Language Learning (TELL) has revolutionized grammar instruction by providing students with access to a wide range of digital tools and resources [9]. These interactive platforms not only facilitate self-paced learning but also offer immediate feedback, enabling students to monitor their progress and address areas of difficulty effectively. As a result, EFL students exposed to TELL demonstrate enhanced grammar comprehension and retention, thereby further bolstering their overall language proficiency levels.

Discussion

While the results of implementing these methods are indeed encouraging and indicative of progress, it is essential to recognize that there remain areas for further exploration and refinement. One significant consideration is the acknowledgment that the effectiveness of each method can vary depending on a multitude of factors, including the proficiency levels and cultural backgrounds of the learners [10]. For instance, learners at different stages of proficiency may respond differently to certain teaching methodologies, necessitating a nuanced and tailored approach to instruction. Furthermore, cultural nuances and linguistic backgrounds can influence the reception and efficacy of various teaching methods, highlighting the importance of culturally responsive pedagogy in language education. Additionally, an avenue for enhancing pedagogical efficacy lies in the integration of multiple methods within a cohesive curriculum framework [11]. By incorporating diverse instructional approaches, educators can capitalize on the unique strengths of each method while mitigating potential limitations, thereby fostering comprehensive and well-rounded language development among EFL learners. Moreover, this integrated approach promotes flexibility and adaptability in teaching practices, enabling educators to cater to the diverse needs and learning styles of their students effectively.

Conclusion

In conclusion, it is evident that modern methods and approaches in teaching English grammar for EFL students encompass a wide spectrum of diverse and dynamic strategies. By integrating theories of language acquisition and leveraging innovative

pedagogical practices, educators can effectively cultivate grammar proficiency among EFL learners in engaging and impactful ways. However, it is essential to acknowledge that the field of language education is continuously evolving, and as such, ongoing research and pedagogical experimentation are imperative. These efforts are vital not only for refining existing teaching practices but also for adapting to the evolving needs and preferences of EFL students in an ever-changing educational landscape. Moreover, by embracing a spirit of inquiry and innovation, educators can remain responsive to emerging trends and insights in the field, ensuring that their instructional approaches remain relevant, effective, and inclusive. Ultimately, through a commitment to continuous improvement and reflective practice, educators can play a pivotal role in empowering EFL learners to achieve linguistic proficiency and fluency, thereby opening doors to enhanced communication, academic success, and global citizenship.

REFERENCES

1. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. –Massachusetts: MIT Press, 1965.
2. Krashen S. The Input Hypothesis: Issues and Implications. Longman, 1985.
3. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press, 2000.
4. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2001.
5. Willis J. A Framework for Task-Based Learning. -London: Longman, 1996.
6. Chapelle C.A. Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing, and Research. Cambridge University Press, 2001.
7. Nunan D. Practical English Language Teaching. McGraw-Hill, 2003.
8. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching. Oxford University Press, 2003.
9. Levy M., Stockwell G. CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning. Lawrence Erlbaum Associates, 2006.
10. Kumaravadivelu B. Understanding Language Teaching: From Method to Postmethod. Routledge, 2006.
11. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. Pearson Education. 2007.

IMPROVING STUDENTS' READING COMPREHENSION VIA COMICS ILLUSTRATIONS

Diana Komilovna Ruzmetova

PhD, assistant professor Chirchik State Pedagogical University

89dayana@mail.ru

ABSTRACT

This article investigates the effectiveness of utilizing comic illustrations to enhance students' reading comprehension skills. Through a comprehensive analysis of modern educational methods, this study explores the impact of integrating comics into literacy instruction. The findings suggest that comics provide visual support that aids in text comprehension and vocabulary acquisition, promoting engagement and motivation among students.

Keywords: reading comprehension, comics, illustrations, literacy instruction.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'quvchilarning o'qib tushunish ko'nikmalarini oshirish uchun komiks jurnalli rasmlardan foydalanib samaradorlikni oshirishni o'rganadi. Zamonaviy ta'lim metodlarini har tomonlama tahlil qilish orqali ushbu tadqiqotda komikslarni savodxonlikka hamda ta'limga integratsiyasi va ta'sirini ko'rib chiqadi. Ushbu tadqiqot shuni naoyon qiladiki, komikslar matnni tushunish va so'z boyligini o'zlashtirishga yordam beradigan vizual yordamchi bo'lib, o'quvchilar o'rtasida qiziqish va motivatsiyani rag'batlantiradi.

Kalit so'zlar: o'qishni tushunish, komikslar, illyustratsiyalar, savod o'rgatish.

Introduction

The utilization of visual aids, particularly comic illustrations, within literacy instruction has become a focal point in educational research and practice. Scholars such as Mayer, Paivio, Clark, and Paivio have laid the groundwork for understanding the cognitive processes involved in multimedia learning and dual coding theory [1-4]. Their work highlights the significance of incorporating visual elements alongside text to enhance comprehension and retention among learners. Expanding on these theoretical underpinnings, educators and researchers have delved into the potential of comics illustrations as a pedagogical tool for improving reading comprehension skills. Comics, with their combination of text and images, offer a unique medium through which complex ideas and narratives can be conveyed in a visually engaging

manner. By providing contextual cues, visual representations, and narrative flow, comics facilitate the interpretation and understanding of textual content [5].

Furthermore, comics appeal to a wide range of learners, including those with diverse learning styles and abilities. The visual nature of comics accommodates visual learners who benefit from graphic representations, while the textual component supports auditory and kinesthetic learners. This multi-modal approach to instruction aligns with principles of Universal Design for Learning (UDL), which advocate for flexible learning environments that cater to the needs of all learners [6].

Method

At state-of-the-art educational settings, the integration of comics illustrations for enhancing students' reading comprehension encompasses a diverse array of methods and practices. One prevalent approach is the inclusion of graphic novels and comic books within literacy curricula, recognized for their ability to captivate students' interest while supporting textual comprehension [5]. By combining textual information with visually compelling illustrations, these materials provide scaffolding for students, offering contextual clues and aiding in the interpretation of intricate narratives [6]. Additionally, the accessibility of digital tools and software platforms has opened avenues for educators to create and utilize interactive comics, allowing students to engage with the text dynamically and interactively [7].

In addition, instructional strategies rooted in research, such as explicit instruction and guided reading, are adapted to incorporate comics illustrations effectively into classroom practices [8]. Educators employ explicit teaching techniques to equip students with the necessary skills for interpreting visual cues and integrating them seamlessly with textual information [9]. Moreover, collaborative learning activities, including group discussions and peer feedback sessions, are strategically employed to deepen students' engagement with comics-based texts [10]. Through peer interaction and collective exploration, students can gain diverse perspectives, refine their understanding, and construct meaning collaboratively, enhancing their overall reading comprehension skills.

Result

The integration of comics illustrations into literacy instruction has yielded promising outcomes, particularly in enhancing students' reading comprehension skills. Extensive research has demonstrated that students who engage with comics-based texts exhibit a deeper understanding of narrative elements such as structure, character development, and plot dynamics [11]. The visual cues provided by comics

illustrations serve as powerful aids, assisting students in making inferences, drawing connections, and monitoring their comprehension of the text with greater accuracy and ease [12]. Comics-based texts play a significant role in fostering vocabulary development among students. By immersing learners in contextually embedded words and phrases, comics provide rich linguistic experiences that facilitate vocabulary acquisition [13]. The fusion of visual and textual information in comics not only aids in word recognition but also enhances comprehension, contributing to improved language proficiency overall [14]. This integration of multiple modalities for language processing offers students diverse opportunities to engage with and internalize new vocabulary.

Furthermore, the incorporation of comics illustrations has been found to bolster motivation and engagement among students, particularly those who may struggle with traditional text-based materials or English language learners. The vibrant and visually appealing nature of comics captivates students' interest, encouraging active participation in literacy activities and creating a conducive environment for learning. As a result, students are more likely to remain motivated and invested in their reading experiences, leading to greater overall proficiency in language skills.

Discussion

The findings from various studies suggest that comics illustrations serve as valuable aids in enhancing students' reading comprehension skills, offering multifaceted benefits for literacy development. Through the provision of visual scaffolds and contextual clues, comics support students in navigating complex textual narratives, decoding unfamiliar vocabulary, and making meaningful connections between ideas. Moreover, the interactive and dynamic nature of comics-based texts fosters active engagement and critical thinking, as students analyze visual elements alongside written content to construct deeper understandings of the material.

Despite the evident advantages of comics integration, several challenges remain to be addressed. One such challenge is the selection of age-appropriate materials that align with students' reading levels and interests while still challenging them to expand their skills. Additionally, ensuring that educators are adequately trained in effectively incorporating comics into instructional practices is essential to maximize their instructional potential. Professional development opportunities that provide guidance on selecting, adapting, and implementing comics-based texts can support teachers in leveraging these resources effectively to meet diverse learning needs.

Conclusion

In conclusion, the integration of comics illustrations represents a promising approach to improving students' reading comprehension skills. The synergistic combination of textual information with visually engaging graphics offers students a multi-dimensional learning experience that enhances comprehension, fosters vocabulary development, and boosts overall engagement with the material. By leveraging the unique affordances of comics-based texts, educators can create dynamic and interactive learning environments that cater to diverse learning styles, interests, and abilities. However, to fully realize the potential of comics integration in literacy instruction, further research and professional development efforts are needed. Continued exploration of best practices for selecting, adapting, and incorporating comics into the curriculum is essential to ensure alignment with instructional goals and student needs. In essence, while comics illustrations hold immense potential as a tool for enhancing reading comprehension, their successful integration requires a concerted effort from educators, researchers, and curriculum developers. By embracing innovative approaches and fostering a culture of collaboration and inquiry, educators can harness the power of comics to cultivate proficient readers and critical thinkers in today's digital age.

REFERENCES

1. Mayer, R. E. (2005). Cognitive theory of multimedia learning. The Cambridge Handbook of Multimedia Learning, 31-48.
2. Paivio, A. (1971). Imagery and verbal processes. Oxford, England: Holt, Rinehart & Winston.
3. Clark, J. M., & Paivio, A. (1991). Dual coding theory and education. Educational Psychology Review, 3(3), 149-210.
4. Hidi, S., & Baird, W. (1986). Interestingness—A neglected variable in discourse processing. Cognitive Science, 10(2), 179-194.
5. Tatalovic, M. (2009). Visualizing Information for Advocacy. Tactical Technology Collective.
6. McCloud, S. (1994). Understanding Comics: The Invisible Art. Harper Collins.
7. Bitstrips for Schools. (n.d.). Retrieved from <https://www.bitstripsforschools.com/>
8. Guthrie, J. T., & McCann, A. D. (1996). Characteristics of classrooms that promote motivations and strategies for learning. The Elementary School Journal, 97(4), 333-350.
9. Rowe, D. W. (2017). Graphic Novels and Comics in the Classroom: Essays on the Educational Power of Sequential Art. McFarland.

10. Lepionka, M. (2006). Comics in Education. The New England League of Middle Schools Journal, 15(2), 31-36.
11. Ciolek, T., & McCausland, M. P. (2018). Reading Comics: An Exploratory Study of Graphic Novels and Curriculum-Based Literacy Outcomes. The Journal of Literacy and Technology, 19(3), 75-105.
12. Ruzmetova D. K. The grammar interference of the teaching English language for students //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 3. – С. 302-308.
13. Mukhamedova Z., Yusupova M., Ruzmetova D. Approaching to prevent grammatical interference in the process of teaching English //Scientific Journal “Oeconomia Copernicana. – 2022. – T. 11. – №. 2. – С. 754-765.
14. Рузметова Д. К. Понятие грамматической интерференции в процессе преподавания английского языка и её сущность //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2021. – Т. 1. – №. 5.

ВОПРОС СОЦИАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Интизор Камиловна Абдиримова

Доцент Чирчикского государственного педагогического
университета (PhD)

E-mail: intizorabdirimova@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье научно освещена значимость социального сотрудничества в проектной деятельности студентов, в проектной деятельности студентов, в использовании кластера педагогического образования.

Ключевые слова: кластер, социальное сотрудничество, механизм, социальные субъекты, проектная деятельность, кластер педагогического образования, кластерный подход, инновационные технологии, инновационный подход, образовательная система, проект.

ABSTRACT

In the article, the importance of social cooperation in the design activities of students in the design activities of students in the use of pedagogical education cluster is scientifically highlighted in the article.

Keywords: cluster, social cooperation, mechanism, social education, project activity, teacher education cluster, cluster approach, innovative technology, innovative approach, educational system, project.

Коренные изменения, происходящие в последние годы, требуют переосмысления всех сфер жизни общества с использованием новых инновационных подходов, новых взглядов, концепций и взглядов. В связи с этим мы строим свободную и благополучную жизнь, учитывая опыт развитых в каждой сфере стран, обмениваясь с ними опытом. Известно, что развитие любой страны находится в руках молодого поколения. Важным жизненным фактором, непосредственно влияющим на формирование духовности молодого поколения, является система образования. Уделение внимания образованию молодого поколения имеет важное значение в развитии государства. С учетом этого в системе образования (общего, среднего и высшего) проводится ряд изменений и реформ. В связи с быстрыми темпами развития внедрение инноваций в образовательный процесс является одним из наиболее актуальных вопросов современности. Это обеспечивает процесс повышения показателя качества в сфере решения системных задач в сфере образования, используя

новый метод, форму, подход и технологические процессы. В этой связи несомненным эффективным преимуществом является реализация проектной деятельности, позволяющей обучаться во взаимном сотрудничестве с использованием информационных технологий, направленная главным образом на отказ от традиционного образовательного механизма в образовательном процессе, поощрение инициативы обучающихся. Что касается деятельности проекта, то в 1918 году Уильям Килпатрик, преподаватель педагогического колледжа Колумбийского университета, опубликовал статью под названием «Метод проектирования», посвященную сути метода проектирования. В следующих статьях автора этот термин трактуется по: Термин «проект» должен означать всякую возможность деятельности, связь с экспериментальным процессом. В данном случае цель как внутренний фактор:

- представляет цель деятельности, управляет процессом приобретения опыта;
- служит для реализации собственной активности и внутренних способностей человека. [2; 454]

Главное место в проектной деятельности занимают проекты, предполагающие сотрудничество различных образовательных учреждений, общественных и государственных организаций. Теория «кластера» впервые возникла в области экономики. Универсальность теории «кластера» открывает путь к формированию нескольких теоретических подходов, лежащих в ее основе. Рост знаний учащегося происходит в результате внутренней и внешней читательской деятельности. Если к внутренним факторам относится работа учащегося над собой, процесс стремления к приобретению необходимых знаний, то к внешним факторам относят участие учащегося в процессе проекта и полученные посредством него знания. [3; 534]

Ключевое место в проектной деятельности занимают проекты, предполагающие сотрудничество различных образовательных учреждений, общественных и государственных организаций. Участие школьников в реализации социально значимых проектов позволяет им получить отличные знания и высокую квалификацию, приобрести навыки самостоятельной деятельности. Исходя из этих аспектов, сегодня на повестке дня стоит проблема ориентации в образовательном процессе школьной системы на социальное сотрудничество, оказывающее положительное влияние на формирование выпускника школы как социально активной личности. Механизмы реализации кластерного метода в проектной деятельности включают использование мероприятий, направленных на создание правовых, финансово-

экономических и организационно-методических условий, направленных на решение проектных задач. Организация проектной деятельности с использованием кластерного метода требует сотрудничества и общения. Это, в свою очередь, является выражением позитивного взаимодействия образования с местной властью, общественными организациями, бизнесом и рынком труда. Исходя из этого, социальное сотрудничество рассматривается как наиболее эффективный механизм использования кластерного метода в проектной деятельности, поскольку именно благодаря этому можно добиться практического общения между участниками проекта.

В проектной деятельности, организованной на основе кластерного метода, социальное сотрудничество позволяет взаимодействовать не только с системой образования, но и с социальными классами и социальными группами с разными категориями и интересами, учреждениями разного уровня, учащимися, педагогами, родителями учащихся. создает процесс взаимной интеграции. Активными участниками этого процесса станут общеобразовательные школы, научные учреждения, учреждения дополнительного образования, музеи, библиотеки, информационные сети. В результате такого тесного социального сотрудничества при проектировании деятельности, подготовке специалистов, поиске источников финансирования проекта, обеспечении образовательных учреждений информационными технологиями и методическими материалами, внедрении инновационных технологий в учебный процесс, а также в процессе сотрудничества с различными предприятиями и организациями, научными центрами, инновационные вопросы реализации проектов будут эффективно решаться. Здесь механизм социального сотрудничества выполняет 2 важные задачи: во-первых, оно обеспечивает социальное согласие между участниками проекта, во-вторых, позволяет достичь основной цели проектной деятельности. Текущая ситуация в системе образования показывает, что этому вопросу следует уделять особое и пристальное внимание. Следует сказать, что современная педагогическая теория также подчеркивает необходимость широкого социального сотрудничества в сфере образования, причиной чего является ведущая социальная система, неразрывно связанная с системой образования, основными секторами общества, экономикой, социальными структурами. , политика и культура – это институт. В целом социальное сотрудничество можно понимать как совместную, коллективную, взаимовыгодную и положительную деятельность различных социальных групп. [4;125]

При этом социальное сотрудничество рассматривается как отношения между государством, то есть правительством и государственными органами, участвующими в этих отношениях от его имени, и другими субъектами отношений - отдельными лицами, семьями, общественными группами и учреждениями, неправительственными организациями, фондами и союзы. Основная цель этих отношений – совместный поиск решений важных политических, социальных, экономических и других проблем, нести совместную ответственность за жизнь города и региона, предоставление гражданам социальных услуг высокого уровня. По мнению Н. Е. Астафьевой, для достижения эффективности деятельности социального сотрудничества в сфере образования, прежде всего, участники публичного контракта, то есть субъекты, должны действовать сообща, в результате этого действия, личный интерес вызывает коллективный интерес.[5; 126]

Социальное сотрудничество отличается от обычного сотрудничества своей эффективностью и качеством, поскольку успех каждого участника связан с успехом всего коллектива. Опыт реализации проекта показывает, что он повышает конкурентоспособность партнеров на образовательном рынке и позволяет им завоевать свое место и позицию в долгосрочной перспективе. Социальное сотрудничество формирует способность каждой стороны эффективно выполнять поставленные задачи, чувствуя ответственность перед собой.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз, -Т.: Ўзбекистон, 2016.
2. Porter M. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors, Cambridge, 1980, 454 pages.
3. Хуторской А.В. Современная дидактика. СПб: Питер, 2001. 534 с.
4. Ялов Д.А. Кластерный подход как технология управления региональным экономическим развитием. URL: http://subcontract.ru/Docum/DocumShow_DocumID_17.html. Загл. с экрана.
5. Астафьева Н.Е. Социальное партнёрство в воспитании кадет // Российская кадетская переключка. 2008. Выпуск №4. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.fskk.ru/journal/?aID=126.html>. Загл. с экрана.

MADANIYATLARARO MULOQOTDA VERBAL MULOQOTNING AHAMIYATI HAQIDA

Zulfiya Sabirjanovna Paziljanova

p.f.f.d. (PhD), katta o'qituvchi, Qo'qon davlat pedagogika instituti

E-mail: zulfiya1980@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada madaniyatlararo muloqotning asosiy vositasi bo'lgan verbal muloqot, uning ahamiyati va turlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, til, madaniyat, verbal muloqot, dialog, monolog, sotsiomadaniy kontekst, munosabat.

ABSTRACT

This article talks about verbal communication, its importance and types, which is the main tool of intercultural communication.

Keywords: intercultural communication, language, culture, verbal communication, dialogue, monologue, sociocultural context, attitude.

Insonlar bir-birlari bilan turli vositalar yordamida muloqotda bo'ladilar. Bu vositalarning asosiysi til hisoblanadi. Insonlar xulq-atvorini yuzaki kuzatish ular orasida yuqori kommunikabellik darajasi bilan ajralib turuvchi alohida guruhni farqlab olish imkonini beradi. Bu turdagi odamlar boshqa odamlar bilan oson aloqa o'rnatadilar, oson tanish orttiradilar, har qanday odamlar davrasida o'zlarini bemalol his qiladilar. Psixologlarning kuzatishlaricha, bu toifadagi odamlar anglab yoki anglamay o'ziga jalb qilishning ma'lum usullarini qo'llaydilar, ya'ni, suhbatdoshini o'ziga bo'ysundira oladilar [1;...]. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, muloqot xarakteri, shakli va uslubi aksar hollarda muloqotning ilk daqiqalariga, ba'zan esa, soniyalariga bog'liq. Har qanday vaziyatda ham muloqotning boshlang'ich bosqichini osonlashtirib, bu jarayonning yaxshi davom etishi ushuncha asos bo'ladigan bir qancha juda oson usullar mavjud. Bu usullar sirasiga jilmayish, suhbatdoshga ismi bilan murojaat qilish, unga xushomad qilish kabilar kiradi. Har bir kishiga yaxshi tanish bo'lgan va kundalik hayotda muntazam qo'llaniladigan muloqot usullari hamsuhbatni o'ziga bo'ysundirish hamda davomli va samarali muloqot uchun imkon yaratadi [2;153]. Kommunikativistikada muloqotning turli usullariga bog'liq ravishda madaniyatlararo muloqotning uch asosiy turi farqlanadi: verbal, nonverbal va paraverbal.

Mutaxassislarning fikricha, insonlar muloqotidagi oʻzaro taʼsirning toʻrtinchi qismi nutqiy (verbal) muloqotdan iborat [3;100]. Muloqot jarayonida insonlarning bir-biriga oʻzaro taʼsiri yuzaga keladi, turli fikrlar, qiziqishlar, kayfiyatlar, his-tuygʻular almashiladi. Shu sababli ham har bir madaniyat kishilari muloqot qilish va bir-birlariga yordamlashishga imkon topishlari uchun oʻz til tizimini ishlab chiqqan. Fanda lisoniy muloqotning turli shakllari muloqotning verbal vositalari nomini olgan. Verbal muloqot deganda, suhbatdoshning fikr, soʻz, maʼlumot, emotsional kechinmalarini almashish jarayonida aks etuvchi lisoniy muloqot tushuniladi. Sotsiallashtirish va inkulturatsiya jarayonida inson atrof-muhitni his qilishning maʼlum oʻziga xosliklarini oʻzlashtiradi. Bu oʻziga xosliklarni rivojlantirish va mustahkamlashda til katta rol oʻynaydi: til vositasida atrof-muhit baholanadi va talqin qilinadi. Faoliyatning turli talqinlari tilda aks etadi va til yordamida boshqalarga yetkaziladi. Shu sababli ham madaniyatlararo muloqotda tilni muloqot ishtirokchilarining oʻzaro munosabatga kirishishlari uchun moʻljallangan muloqot vositasi sifatida tushunish kerak.

Tildan verbal muloqotning asosiy vositasi sifatida foydalanishda taxmin qilinishicha, har bir soʻz yoki tovushga maxsus, faqat shu soʻz yoki tovushga xos boʻlgan maʼno beriladi. Ushbu til egalari uchun bu maʼno barcha tomonidan tan olingan hisoblanadi va ularning bir-birlarini tushunishlariga yordam beradi. Biroq zamonaviy adabiyotlarda 2800 dan 6000 gacha til mavjud, degan maʼlumotlarni oʻqiymiz. Bu tillarning har birida ushbu til egalari tomonidan dunyoni spetsifik anglashga imkon beruvchi lisoniy tasvir yaratilgan. Shuning uchun ham turli til egalari muloqotida u yoki bu tushunchani ifodalashning aniq ekvivalenti yoʻqligi yoki hatto, shu tushunchaning oʻzi mavjud emasligida yuzaga keladigan lisoniy nomutanosibliklar sodir boʻladi. Odatda, bunday nomutanosibliklarga asos boʻlib faqat shu madaniyatning oʻziga xos boʻlgan va boshqa madaniyatda mavjud boʻlmagan narsa-buyumlar xizmat qiladi. Bunday hollarda tilda oʻzlashtirish sodir boʻladi va boshqa tillardagi tushunchalar oʻzining boshlangʻich maʼnosida qoʻllanadi.

Demak, madaniyatlararo muloqot jarayoni turli madaniyat vakillari muloqotidagi verbal elementlarning turli munosabatida murakkablashadi. Bunday vaziyatda yuqori va quyi kontekstual madaniyatlarning oʻzaro munosabatida muammo paydo boʻladi. Shunday qilib, quyi kontekstual madaniyatda faqat soʻzli ifodaning oʻzinigina eshitish yetarli emas. Uni tushunish uchun oʻsha soʻz qanday vaziyatda ishlatilgan, uni kim kimga va qanday shaklda aytgani haqida aniq tasavvurga ega boʻlishi kerak. Faqatgina shu barcha elementlarni hisobga olgan holda oʻsha ifodaning toʻliq va aniq maʼnosi shakllanib, uning mohiyati ochiladi. Yuqori kontekstual madaniyatlarda esa tushunish uchun faqat soʻzli ifodaning oʻzi yetarli

bo'ladi. Boshqacha aytganda, kontekst judayam muhim bo'lgan va unchalik ahamiyatga ega bo'lmagan madaniyatlar mavjud. Madaniyatlar ulardagi qaysi ma'no kontekst va so'zga bog'liqligiga ko'ra farqlanadi. G'arb davlatlarida notiqlik san'ati (ritorika)ning qadimiy an'analari verbal xabarlarining o'ta muhimligini ta'kidlaydi. Bu an'ana tom ma'noda mantiqiy, ratsional va tahliliy tafakkurning g'arbona turini aks ettiradi. G'arb xalqlari madaniyatida nutq suhbat kontekstiga bog'liq bo'lmagan tarzda qabul qilinadi, shuning uchun uni alohida va sotsiomadaniy kontekstdan tashqarida ko'rib chiqish mumkin. Bunda muloqot jarayonida so'zlovchi va tinglovchi ikki mustaqil shaxs sifatida ko'zdan kechiriladi, ularning munosabati og'zaki ifodalaridan ayon bo'ladi [2;155].

Buning aksi o'laroq, osiyo va sharq madaniyatlarida sotsiomadaniy kontekst katta ahamiyat kasb etadi, so'zlar kommunikativ kontekstning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. U muloqot ishtirokchilarining shaxsiy sifatlari va ularning shaxslararo munosabatlaridagi xarakterini ham o'z ichiga oladi. Shunday qilib, bu madaniyatlarda verbal ifodalar kommunikativ jarayonning bir qismi hisoblanib, ular axloq, psixologiya, siyosat va ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liq. Bu madaniyat vakillarining fikricha, bu barcha omillar shunchaki so'zlovchining individualligi yoki uning shaxsiy maqsadlari ifodasi bo'lmay, balki ijtimoiy integratsiya va uyg'unlikni yaratish imkonini beradi. Shuning uchun sharq va osiyo madaniyatlarida asosiy urg'u og'zaki ifodalarning qurilish texnikasiga emas, balki ularni talaffuz qilish usullari, har bir muloqotdoshning jamiyatda tutgan mavqeini aniqlab beruvchi mavjud ijtimoiy munosabatlarga mutanosibligiga beriladi. Shu sabablarga ko'ra osiyo madaniyatlaridagi so'zga bo'lgan an'anaviy ishonchsizlik har doim so'z qudratiga shubha qilmagan g'arbliklardan farqli tarzda yuzaga kelgan. Nemislarda "nein heißt nein" (yo'q degani yo'q), "versprochen heißt versprochen" (va'da berdimmi bajaraman), tushunchasi mavjud.

Osiyo madaniyatlaridagi so'zga bo'lgan ehtiyotkor munosabat masalan shunda ko'rinadiki, ular har qanday vaziyatda ham, iloji bo'lsa, o'zlarining e'tirozli va bir ma'noli ifodalarida muloyim bo'lishga intiladilar. Osiyoliklarni ma'lum so'z va ifodalarning ma'nosiga qaraganda o'zaro munosabatlarning emotsional tomoni ko'proq qiziqtiradi. Xushmuomalalik ularda to'g'rilikdan ko'ra muhimroq bo'lib, bu nutqning asosiy funktsiyasi sifatida ijtimoiy uyg'unlikni saqlab qolishga xizmat qiladi. Bu holat osiyoliklarni aslida haqiqiy javob suhbatdoshga yoqimsiz bo'lishi mumkin bo'lgan vaziyatlarda ham muloyimlik bilan rozilik berishga majbur qiladi. Hattoki bir qancha osiyo tillarining (xitoy, yapon, koreys) strukturasi ham ikki xil ma'no anglatadi. Masalan, yapon tilida o'zbek tilidagi singari fe'llar gap oxiriga qo'yiladi, shuning uchun ham gapning mazmunini faqatgina uni oxirigacha tinglab

tushunish mumkin. Yuqorida qayd etilgan tillarda o'z fikrini aniq va lo'nda ifodalamasdan soatlab gapirish mumkin. Hattoki oddiy suhbatda yaponiyalik aslida uning bu so'zi rozilik ifodasini anglatmasa ham **hai** (ha) deb aytishi mumkin. Andisha yuzasidan imkonsiz ishga ham va'da berish va shunchaki bu va'daning ustidan chiqmaslik yoki ko'ngil uchun biror taklifni rad etmaslik o'zbeklarga ham xos odatlardan hisoblanadi.

Tilning cheklangan imkoniyatlarini osiyocha tushunish osiyo madaniyati vakillarini qat'iy xulq-atvor va axloq-odob me'yorlariga katta ahamiyat berishga majbur qiladi. Ular ifodalagan so'zlari va nazarda tutgan fikrlari butunlay boshqa ma'noni anglatishi mumkinligini yaxshi bilishadi. Osiyo madaniyatlarida so'zga bo'lgan ehtiyotkorona munosabat shunda ko'rinadiki, ular har qanday vaziyatlarda ham o'zlarining inkor va tasdiq ifodalarida iloji boricha bosiq bo'lishga harakat qilishadi. Ular uchun xushmuomalalik ko'pincha haqiqatdan muhimroqdir. Aynan shuning uchun ham yaponiyalik uchun suhbatdoshiga to'g'ridan-to'g'ri "yo'q" deyish deyarli imkonsizdir. Tortinchoqlik va ikki ma'nolilik osiyo madaniyati muloqoti jarayonidagi muhim sifatlardan biridir.

Xitoyliklar bilan rasmiy muzokaralarda, suhbatdosh "birinchi bo'lib qartani ochishi", ya'ni, o'z nuqtai-nazarini birinchi bo'lib aytishi, birinchi bo'lib taklif kiritishi zarur bo'lgan vaziyatlar yuzaga kelishi mumkinligiga tayyor turishi kerak. Agar muzokaralar xitoy hududida bo'lib o'tsa (xitoyliklar muzokaralarni o'z uyida o'tkazishni yaxshi ko'rishadi), unda xitoy taraf o'z an'analarga muvofiq, "mehmon birinchi gapiradi", degan fikrga tayanishi mumkin. Xitoylik hamkorlardan birinchi bo'lib fikr eshitishga urinishlar aksar hollarda besamar qoladi. Osiyo va sharq madaniyatlarida fikr ifodalashning verbal vositalari bilan qiyoslaganda yevropa davlatlari va AQSH aholisi fikrini ancha to'g'ri, aniq va lo'nda ifodalab, muloqot davomida sukut saqlashdan qochishga harakat qilishadi. Yevropa madaniyati vakillari o'ylaganlarini gapirib, gapirganlarini o'ylashadi, ular uchun muloqotning ijtimoiy-madaniy konteksti ahamiyatsizdir. Bu madaniyatlar o'z fikri va tuyg'ularini oson hamda to'g'ri ifodalovchi kishilarni yuksak darajada qo'llab-quvvatlaydilar. Verbal muloqot muloqot nazariyasi mutaxassislarining fikricha, dialog yoki monolog shaklida bo'lishi mumkin.

Dialog deb ikki o'zaro munosabatga kirishuvchi hamkorlarning fikr almashuvidan iborat muloqot shakliga aytiladi. Dialogning quyidagi turlari ilmiy-tadqiqotlarda o'zaro farqlanadi:

- Ma'lumot beruvchi, savol-javob muloqotidan tashkil topgan va ma'lumot olishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan;

- Iltimos, buyruq va va'dani o'z ichiga olgan (preskriptiv) yoki qandaydir harakatni bajarishni rad etgan;
- Fikr almashish, teng kommunikativ kompetentsiyaga ega bo'lgan suhbatdosh o'rtasidagi munozarali xarakterga ega muloqotni ifodalaydigan;
- Bayramona nutqli, o'zida suhbatdoshlarning emotsional muloqotini (shikoyat, maqtanchoqlik, iftixor, xavotir) yoki ma'lumoti maqsadsiz, lekin intellektual suhbatni aks ettiruvchi [4;194].

Tadqiqotlardan aniqlanishicha, dialog ishtirokchilarning ijtimoiy mavqei, rol, kasb, etnik mansublik, yosh kabi ijtimoiy xarakteristikaga bog'liq. Shu omillarga bog'liq ravishda lisoniy muloqotda mavzu, til muhiti va mavqei tanlanadi.

Og'zaki nutqning eng oson dialogiga suhbatdoshdan keyin qandaydir so'zlarni qaytarish, qo'shimcha qilish, kinoya, undov va taqlid so'zlar xosdir. Dialogik nutqdagi o'ziga xosliklar ko'p hollarda suhbatdoshning yaqinlik va o'zaro tushunish darajasiga bog'liq. Suhbat jarayonida bir xil fikrni turli shaklda yaqin do'stga, ota-onaga, hamkasbga va boshqalarga aytish mumkin.

Monolog bir odam tomonidan boshqasiga yoki ko'pchilikka murojaat qilinishi sababli passiv va bevosita anglashga mo'ljallangan nutqiy muloqot shaklidir [5;81]. Monologik nutq tuzilishiga ko'ra murakkabdir. U uzoq muddat davom etadi, luqma tashlash orqali bo'lib qo'yilmaydi va avvaldan tayyorgarlikni talab qiladi. Unda ifoda izchilligi, mantiq va grammatik to'g'rilikka qat'iy amal qilish kerak. Monologning asosiy belgilari replikalarning keng ko'lamliligi, kompozitsion murakkablik, muloqotning tematik doirasidan chiqishga intilishda aks etadi.

Ritorika va muloqot nazariyasida materialni bayon qilish usuliga ko'ra ajralib turuvchi monologning bir nechta turlari mavjud. Metodlarga bog'liq ravishda monologning quyidagi turlari farqlanadi:

- dramatik, unda nutqning murakkab turi muloqotning boshqa vositalari – imoishora (mimika va jest), qo'l harakati va boshqalar bilan qo'shib keladi;
- informatsion, turli xildagi xabarlarini anglatadi.

Muloqot nazariyasi nutqning mantiqiy tuzilganligi, suhbatdoshni o'zaro tushunishda dalillarning ishonchliligi va xabardorlikka katta ahamiyat beradi. Buning uchun tinglovchi yoki suhbatdoshni turli yo'llar bilan jalb qilish va ishontirishning maxsus texnologiyalari ishlab chiqilgan: qo'rqitish, pand-nasihat, chalg'itish, xushomad, emotsional yalinib-yolvorishlar.

REFERENCES

1. Кочетков В.В. Психология межкультурных различий. М., 2002; Коул М. Культурно-историческая психология. М., 1997; Крижанская Ю.С., Третьяков

- В.П. Грамматика общения. М., 1999; Рогов Е.И. Психология общения. М., 2001; и др.
2. Садохин А.П. Введение в теорию межкультурной коммуникации. М., Высш.шк., 2005.
3. Юсупов И.М. Психология взаимопонимания. Казань, 1991.
4. Основы теории коммуникации/ Под ред. М.А.Василика. М., 2003.
5. Рогов Е.И. Психология общения. М., 2001.
6. Paziljanova, Z. (2023). МОДЕЛИ КОММУНИКАЦИИ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 517-519.
7. Paziljanova, Z. (2023). INTERCULTURAL COMMUNICATION. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(6), 1421–1423.
8. Paziljanova, Z. (2023). MODELS OF COMMUNICATION IN INTERCULTURAL COMMUNICATION. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(1), 107. https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol29_iss1/a108
9. Paziljanova, Z., & Abdug'ofurova, A. (2023). MADANIYATLARARO MULOQOT TUSHUNCHASI HAQIDA. *Наука и инновация*, 1(10), 58-59.

INTERNET BLOGS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Nazokat Rahmonovna Saitkulova

Doctor of Philosophy in Pedagogy, (PhD)

Chirchik state pedagogical university

ABSTRACT

The article provides general information about the work devoted to the study of the effectiveness of the using Internet blogs in teaching foreign languages. The definition of an Internet blog is given. The theoretical basis for the use of Internet blogs in the educational context is presented. The results of the scientific research on the use of Internet blogs in improving the cultural competence of students were reviewed. The effectiveness of using Internet blogs for the development of reading and speaking skills in a foreign language is considered.

Keywords: blog, video blog, person-centered approach, collaborative learning. Internet blogs are becoming an increasingly popular tool for teaching foreign languages. However, there are many questions regarding the ways in which the use of blogs can be integrated into existing curricula and the results of scientific research on the use of blogs in teaching. In this article, we will consider the results of various studies on the use of blogs in the process of teaching foreign languages.

To begin with, let's clarify the meaning of the term "blog" and define the theoretical foundations of this concept from the point of view of the constructivist approach to education learning.

A blog - is a website or online magazine published on the World Wide Web.

Internet for discussion or information purposes, with publications arranged in reverse chronological order [2]. Blog readers can leave comments and messages to the blog author [7]. In the blog itself you can post Internet links to other resources or text publications that are created by individual authors, groups of authors. Blogs are dedicated to specific topics or issues. They allow bloggers to build social relationships with their readers and give blog readers personal feedback on specific articles without being limited by the time and place of creating posts.

The main text of blogs is often supplemented with videos, images and links to other blogs. Blogs can consist of video materials (video blogs), audio materials (audio blogs), photos (photo blogs) and very short text publications (micro blogs).

Blogs that are used as educational resources are called educational blogs. Despite the fact that blogs were not initially directly intended for educational

purposes, they have attracted the interest of foreign language teachers due to the fact that they allow them to create electronic magazines even without special programming knowledge. [9]. Proponents of constructivist theory in education advocate the use of blogs in teaching because blogs help stimulate student interaction, implement the principles of student-centered learning and the idea of social learning [2]. In addition, the constructivist approach focuses on the cognitive development of the student, specifically how society and culture influence him [6]. Because blogs support students' knowledge construction, the process of creating meaning from previous experiences, they serve as a valuable tool for teachers and students to generate ideas together [10]. By using blogs in language teaching, students can apply their language knowledge in different situations, discuss their opinions with other students, transfer their knowledge from one basic skill to another, and create a social learning environment that promotes collaborative learning. In this article, we provide an overview of various studies, such as studying the cultural aspects of using blogs, learning to use blogs for communication in the target language, and as a tool for developing basic skills such as speaking and reading.

1. Cultural aspect.

The use of blogs in teaching foreign languages contributes to the acquisition of cultural knowledge and provides an opportunity to become more familiar with the culture of the language being studied.

Research shows that through blogging, students gain cultural knowledge and have the opportunity to learn the culture of the target language. For example, the results of a qualitative study of a collaboration project in which American and Spanish students created blogs for intercultural exchange indicate that the use of the method of communicative tasks in collaboration projects helps to the effective learning of a foreign language and its culture [4]. In another example, the effectiveness of language learning using bulletin boards, blogs and online discussions has been proven [3]. The results of the project, in which students participated as authors and readers of blogs, show that blogs stimulate creativity, provide an opportunity to experiment with language, improve expressive skills and become familiar with language culture [2]. In addition, blogs provide access to popular culture. The results of the study indicate that blogs provide new opportunities for language acquisition, communication with native speakers, immersion in popular culture and authentic language material. Recent research confirms that the use of blogs promotes cultural interaction and develops language competence. Finally, a study of asynchronous communication using blogs among American undergraduate students in the context of autonomous learning found that blogs provide excellent

opportunities for promoting learner autonomy and developing intercultural competence.[5].

2. Interaction and communication.

Research shows that the use of blogs plays an important role in promoting interaction among students themselves, as well as between teachers and students.

Digital environments such as blogs have been noted to stimulate interaction and communicative practice among students [8]. In addition, as research shows, the use of blogs by foreign language teachers not only increases their motivation, but also allows them to diversify discussions held as part of the educational process [4]. Finally, researchers who have studied interaction strategies between teachers and students have found that the use of blogs has a positive impact on students' increased opportunities for self-expression and self-assessment, as well as overall learning progress [3]. Research also confirms that using blogs provides additional opportunities to communicate in the target language. In a study of a video blogging project, researchers concluded that video blogs help students create and evaluate their own learning products, develop professional skills, and communicate in real time[6]. In addition, it has been confirmed that modern technologies such as wikis and blogs provide a highly flexible means of learning and developing language skills [3].

3. Basic language skills.

Research on the use of blogs to develop reading and writing skills confirms the effectiveness of this technique in teaching. However, there is limited research on the use of blogs as a way to develop speaking skills. In a study of a German language course aimed at developing language skills, it was concluded that the use of blogs, along with other electronic learning tools, has a positive effect on the development of these skills [2]. An example of a twelve-month project in which students participated as blog writers and readers found that blogs stimulate creativity, stimulated language experimentation, facilitated student self-expression, and helped students become familiar with the culture of the target language [7].

4. Speaking skills.

Research effects of blogging on speaking skills suggests that it is an effective tool for developing brainstorming, self-presentation, and communication skills.

The same research found that blogs have no effect on improving speech fluency, accuracy in expressing thoughts and correct pronunciation. Using blogs provides evidence that develops skills in brainstorming, self-presentation, evaluation, and information sharing [3]. A study that examined audio blogs used in teaching English as a foreign language found that audio blogs had a positive effect on the development of oral language skills [10].

5. Reading skills.

Using blogs promotes a positive perception of learning material, increases activity in educational discussion, develops horizons and critical thinking skills, there is relatively little evidence that blogs improve students' reading skills. Researchers investigating the effectiveness of blogs in teaching reading to first-year university students learning English as a foreign language found that the use of blogs was enthusiastically received by the majority of study participants and demonstrated greater effectiveness in developing reading skills than other more traditional teaching techniques[36]. Blogs are also effective for stimulating classroom discussion. Discussion-based learning improves reading achievement and the use of blogs is an effective technique for engaging students in classroom discussions [20]. Using blogs improves literacy and critical thinking skills. The Talkback Project used blogs as an online discussion medium for students, parents, and trainee teachers, and the researcher concluded that blogs contributed to the development of students' critical thinking skills as well as their overall level of traditional and computer literacy [7, p. 92]. Using blogs in learning English, it was concluded that blogging has a beneficial effect on the development of reading and critical thinking skills. In the analysis of the results of the project called Ning's blog with the participation of teachers who communicate with students through children's literature blogs, it was found that blogs have a positive effect on the activity and critical thinking skills of students[4, p.232]. There is little evidence to support the effectiveness of using blogs to develop reading and reading comprehension skills.

In conclusion, Blogging gives students the opportunities to speak their 'unique voices'. Students can practice their communication and conversation skills when they comment on others' postings or reply to others' feedback on their blogs. Blogging can also help students be courteous and thoughtful. Blogging develops students' analytical thinking and increases learning to a higher level, not merely just "understanding" and "remembering" instructional materials. Before their thoughts can be written down, students need to analyze the subject and then clarify their thoughts about the subject. Then, they need to carefully formulate and stand by their own opinions. Blogging encourages students to contemplate how their opinions might be interpreted and reflected upon by others. The future of blogging in online learning and education looks promising. Blogs provide a platform for students and educators to share knowledge, engage in conversations, and foster a sense of community. In online courses, blogs can be used as a tool for reflection, allowing students to document their learning journey and receive feedback from peers and instructors. Blogs can serve as a valuable resource for self-directed learners, as they can access a

wide range of perspectives and resources on various topics. The interactive nature of blogs enhances the learning experience and encourages active participation, making them a valuable asset in the future of online education.

Additionally, blogging facilitates the development of a digital presence and allows individuals to showcase their expertise and interests to a wider audience

REFERENCES

1. Armstrong, K., & Retterer, O. (2008). Blogging as L2 writing: A case study. *AACE Journal*, 1). Weblogs: A history and perspective. *Rebecca's Pocket*, 7(9).
2. Chapman, C. (2008). Emerging communities at BBC Learning English. *TESL-EJ*, 11(4). Retrieved on November 17, 2012
3. Colwell, J., Hutchison, A., & Reinking, D. (2012). Using blogs to promote literary response during professional development. *Language Arts*, 89(4), 232–243.
4. de Andrés Martínez, C. (2012). Developing metacognition at a distance: Sharing students' learning strategies on a reflective blog. *Computer Assisted Language Learning*, 25(2), 199–212.
5. Driscoll, M. P. (2005). *Psychology of learning for instruction* (3rd ed.). Boston: Pearson/Allyn & Bacon.
6. Ducate, L. C., & Lomicka, L. L. (2008). Adventures in the Blogosphere: From Blog Readers to Blog Writers. *Computer Assisted Language Learning*, 21(1), 9–28
7. Dyrud, M. A., Worley, R. B., & Flatley, M. E. (2005). Blogging for enhanced teaching and learning. *Business Communication Quarterly*, 68(1).
8. Elola, I., & Oskoz, A. (2008). Blogging: Fostering intercultural competence development in foreign language and study abroad contexts. *Foreign Language Annals*, 41(3), 454– 477.
8. Ferdig, R. E. (2007). Editorial: Examining social software in teacher education. *Journal of Technology and Teacher Education*, 15(1).
9. Gaudeul, A., & Peroni, C. (2010). Reciprocal attention and norm of reciprocity in blogging networks. *Economics Bulletin*, 30(3), 2230–2248.
10. Goodwin-Jones, R. (2003). Blogs and wikis: Environments for on-line collaboration. *Language Learning and Technology*, 7(2), 12–16.
13. Hauck, M., &

ҲОЗИРГИ ЗАМОН НЕМИС ТИЛИДАГИ ГАП КОМПОНЕНТЛАРНИНГ ИЧКИ ВА ТАШҚИ ТОМОНДАН КЕНГАЙИШИ ИМКОНИЯТЛАРИ

Лутфулла Ташкуватович Холияров

ЎзДЖТУ роман-герман тиллари таржимашунослиги
кафедраси мудири Ф.ф.н. доцент

В данной статье рассматриваются теоретические проблемы грамматического построения в современном немецком языке. Также описывается коммуникативное единство как синтаксическая структура предложения; взаимная совместимость компонентов предложения (отдельные формы слов, словосочетания и создание связи в них; расширение компонентов структуры предложения во внутреннюю и внешнюю сторону; языковой синтаксис в коммуникативном и некоммуникативном плане единства взаимоотношения между словосочетаниями и систем предложения; выполнение роли основных синтаксических категорий (например: взаимозависимость и предикативная категория структурно- и семантических принципов предложения): а также рассматриваются такие проблемы как: грамматический субъект в внутреннем контексте, грамматический предикат и расширение компонентов его границы.

Замонавий тилшуносликни ривожлантиришнинг мавжуд ўзига хос хусусиятлари сифатида тилшунос олимларнинг тўлиқ қонуний жиҳатдан уринишлари, хусусан, янги назарий ҳолатлардан келиб чиққан ҳолда эски ва анъанавий муаммоларни ҳал этиши жараёнини ҳисоблаш мумкин. Одатда бунга ўхшаш уринишлар тил системасининг алоҳида аниқ хусусиятларини умумий тасвирлашда ўз аксини топади. Бу нарса азалдан турли хил мактаб ва йўналишдаги тилшуносларнинг диққат марказида турган объект ҳисобланган. Шунингдек, тил фактларини тасвирлашнинг янги назарий даражаси умумий тилшунослик назариясининг аҳамиятли тарзда бойишига олиб келди.

Ҳақиқатдан ҳам, ҳар қандай гап нутқ жараёнининг маҳсули ҳисобланиб, у ниҳоятда мураккаб тузилишга эга ва у янги тилшуносликнинг ҳамда тадқиқотларнинг ўрганиш манбаига айланган.

Айтишимиз мумкинки, бу муаммо ҳалигача долзарблигича қолмоқда, мисол учун Р.А. Будаговнинг (1971, с. 219) қуйидаги фикрларини келтирамиз: "Мантиққа зид равишда сўз тартиби муаммоси хинд-европа филологиясининг кам ўрганилган муаммоларидандир. Ҳанузгача сўз тартибини ўрганишда аниқ метод мавжуд эмас".

Ҳақиқатдан ҳам, фақат сўз тартиби муаммоси гапни ўрганишда қуйидагича махсус ёндашувни талаб этади: формал-грамматик, мазмуний, ритмик, психологик, экспрессив эмфатик ва ҳоказолар. Бундан ташқари, бу муаммо умумий синтактик системалар режасида қуйидагича йўналишларга асосланиши мумкин: тил асосий функцияларига мувофиқ сўз тартиби (мулоқот воситаси сифатида); сўз тартиби функцияси; сўз тартибини қатъийлаштириш функцияси; сўз тартиби ва стил жиҳатдан матнлар ноўхшовлиги ўртасидаги ўзаро боғлиқлик; сўз тартиби турлари; сўз тартиби ва тил меъёри; ва бошқалар.

Гаплар модели ва уларни ўрганишнинг зарурлиги борасидаги В.Г. Адмонининг қарашлари анча муҳим. Хусусан, у нутқ пайдо бўлиши жараёнининг семантик-синтактик деривацион хусусиятлари моҳиятини тушунишга эътиборни қаратади. Қуйидаги унинг шундай фикрларини келтирамиз: "Гапнинг структуравий асоси ҳақидаги муаммо муҳим синтактик муаммосига мансуб" (В.Г. Адмони 1966, с. 166).

Бундан шундай синтактик муаммо келиб чиқадики, бу муаммо гапларнинг бошланғич моделидаги компонентлар кенгайишидаги фаол ва потенциал жараёни таҳлил қилишга қаратилгандир. Бу тилдаги сўз ясовчилик хусусиятининг деривацион фаолияти муаммоси билан боғлиқ.

Гап табиатини ўрганишда, аввало, унинг коммуникативлигидан келиб чиқилади. Ваҳоланки, гап коммуникатив функцияларни амалга ошириш учун хизмат қилади, яъни у маълум бир маънони тўплаш, сақлаш ва узатиш функциясини бажаради. Шу ўринда Г.В. Колшанский (1965, с. 152) шундай ёзади: "Гап коммуникациядан ташқари мавжуд эмас, у коммуникация ва алоқага киришади ҳамда ушбу мақсадга хизмат қилади".

Гапни таҳлил қилишнинг коммуникатив йўналиши муаммонинг қуйидаги аспектларида ўз ижросини топади: гапнинг бутун бир коммуникатив бирлик сифатидаги тавсифи; контекстда турли хил гапларнинг синтактик-функционал шаклланиши; гапларни типологик жиҳатдан таснифлашдаги мантиқий ва тилга хос мувофиқлиги; гапларнинг деривацион долзарблиги (С.Д. Кацнельсон 1967).

Гапдаги трансформацион муносабатлар сингари деривацион муносабатлардаги ҳодисаларни ўрганиш аспекти ҳам ҳозирги кунда долзарблик касб этади. Шу муносабат билан В.С. Храковский деривация асосида маълум бир гапдан бошқа бир гапнинг ясалишини ва бу ясама гап бошланғич гапдан ўз грамматик мақоми ва маъноси билан фарқ қилишини тушунади. У шундай ёзади: "Бошланғич гап-*операнд*, ясама гап-*дериват* деб аталади. Ясама гапда белгиланган маъно ва формал (грамматик) мақомга хос ўзгаришлар эса

бошланғич гап билан қиёсланган ҳолда деривациянинг маъно ва формал операторлари деб аталади" (В.С. Храковский 1973, с. 13-14).

Гап табиатининг яна бир муҳим жиҳатларидан бири **ички структура** деб аталади. Бу ўз ичига қуйидаги муаммоларни қамраб олади: гапни ташкил этувчи структуравий компонентларнинг тилга хос моҳияти; бу компонентларнинг ўзаро синтактик алоқасига хос характери, уларнинг валентли ўзгариши ва муайян тарзда амалга ошиши; асосий компонентларнинг гап лексик-семантик қўламини шакллантиришдаги, тиклашдаги ва кенгайтиришдаги иштироки (шунингдек, стилистик-экспрессив тикланишида ҳам); гапнинг у ёки бу парчаси асосидаги деривацион жараёнларнинг фаоллик даражаси ва ҳоказолар.

Гапнинг синтактик табиатини тасвирлашга бўлган бундай ёндашув, одатда, унинг ички структурасини икки ёқлама таҳлил қилишга олиб келади.

Гапни таҳлил қилишнинг анча анъанавий усули гапни бўлақларга бўлиш орқали таҳлил қилиш билан тавсифланади. Бу борада ниҳоятда бой тажриба тўпланган ўз навбатида янада тўлдирилиб аниқлик касб этиб бормоқда (М.М. Guchmann 1969, с. 185-186).

Бу хусусдаги яна бир янгича ёндашув-гапларни сўз бирикмалари нуқтаи назаридан ажратиш қуйидаги методлар асосида амалга оширилади:

1) гап структурасида уни ташкил этувчи барча сўз бирикмалари бўлақларга ажратилади. Бунда (гап компонентларидан иборат) алоҳида сўз бирикмалари сингари (синтактик ва семантик автономга эга бўлган) ички сўз бирикмалари ўртасидаги лексик-синтактик алоқа кузатилади;

2) асосий қурилиш материали ҳисобланган бу сўз бирикмаларининг релевант белгиларини изоҳлаш (лексик тўлиқлик, ички семантик-структур имкониятлар чегараси, ташқи валентлик алоқалари имконияти, сўз тартибининг ўзига хослиги, ундаги хилма-хилликнинг сарҳадлари ва бошқалар);

3) у ёки бу сўз бирикмалари асосида ривожланадиган деривацион структуралар ҳисобга олинади, яъни бунда бевосита гапдаги таркибли компонентлар ва уларнинг автосемантик нуқтаи назардан қўлланилиш ҳоллари кузатилади (Ю.М. Малинович 1990, с. 24; Н.Н. Dröbiger 1995, с. 25-27; Н. Ehrhardt 1995, с. 35).

Сўз бирикмаларининг юқорида қайд қилинган сўнгги хусусияти кўп ҳолларда кенг аспектлар асосида тадқиқ қилинган бўлиб, у, асосан, нутқий мулоқот шароитидаги структуравий бутунликка эга бўлган гаплар пайдо бўлиши билан боғлиқдир. Бу ерда назарий жиҳатдан В.А. Виноградов концепциясини илгари суриш мақсадга мувофиқ: "Фикрларнинг табиий ҳолда

пайдо бўлиши барча матнларни дастурлаш аппаратини (мазкур вазиятда аниқ мақсадли семантик қурилма) ўз ичига оладиган схемада ва квазиавтоном сатҳни ташкил этадиган ҳамда кетма-кет бирикадиган кодлар (синтактик, морфологик, фонологик, фонетик) системасида содир этилади" (В.А. Виноградов 1966, с.5).

Гапнинг асосий бирлиги ҳисобланган сўз бирикмаларининг гапда юзага келиши бир вақтнинг ўзида уларнинг структураларини (компонентли таркиби, ички синтактик қурилиши, сўз тартиби, гаптаги турли хил компонентларнинг деривацион фаолияти) тадқиқ қилишни тақозо этади (U. Engel 1996, с. 781-782).

Тадқиқотчилар сўзнинг *ички* (сермазмун) структуралари ва унинг гапда амалга ошадиган ташқи алоқалари бир-бирига ўзаро чамбарчас боғлиқлиги ҳақидаги кўплаб далилларни кўрсатадилар (Н.-W.Eroms 1986, с. 12; A.Greule 1987, с. 427).

Агар аниқ лексемалар ички структуралар талқинига бўлган турли хил ёндашувлардан фарқ қилса, у ҳолда қуйидаги изох улар учун анча умумий ҳисобланади: "Тилга хос маънони компонентлар бирлиги сифатида схематик тарзда қуйидагича ифодалаш мумкин: 1) объектни инсонга хос равишда тасвирлаш каби онгли тарздаги мазмун; 2) бу мазмуннинг коммуникатив қиммати; 3) учинчи компонент имконияти асосида шахсий қизиқиш ётадиган экспрессив-баҳоловчи компонент ва фикрга бўлган эмоционал муносабат" (Общее языкознание ... 1970, с. 400).

Мазкур назарий ҳолат асосида тилшуносликда ҳар қандай лексик ва грамматик категориялар кенг равишда тадқиқ қилинади. Бунда объектив (мазмуний) ва субъектив (эмотив ва баҳоловчи омиллар) бирликни ўзида акс эттирадиган маъно структуралари назарга олинади. Масалан В.Г. Колшанскийнинг (1975, с. 10) кузатишича, "бундай синтактик категориялар содда гап структурасидаги сингари сўз тартиби, оҳангга хос тавсифи, такрорлашнинг стилистик қўлланилиши, эллипслар, синонимик қатордан сўзларни танлаш ва бошқалар доимо тилнинг икки қатламли режасида тадқиқ қилинади".

У ёки бу тилга хос фактлардаги объектив ва субъектив икки ёқламалигининг пайдо бўлиши мазкур тил бирликларининг бир-бирига мос комбинацияларида (айтайлик, алоҳида лексемаларда) намоён бўлади. Шунинг учун ҳам гап бўлакларининг позицион жойлашуви ва бирикиш хусусиятлари (аниқ сўз шакли ҳақидаги семантик-мазмуний маълумотлар билан бирга) турли хил эмотив, экспрессив баҳолашнинг амалга ошиш сигнали сифатида акс этади.

REFERENCES

1. Адмони В.Г. Структурный каркас элементарного предложения в современных германских языках // Структурно-типологическое описание современных германских языков. - М., 1966. - С. 140-172.
2. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. -М.: Наука, 1975. -284 с.
3. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. -М.: Наука, 1984. -175 с.
4. Крашенинникова Б.А. Потенциальность грамматических изменений // Вопросы языкознания.- М., 1969. -№ 1.-С. 52-62.
5. Кудрявцева И.Н. О способах выражения побуждения в немецкой диалогической речи // Функциональная стилистика и лингводидактика. -М., 1988. -С. 44-53.
6. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. -Л.: Наука, ЛО, 1978. - 388 с.

BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHILARINING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA INTERNET RESURLARINING MUHIM AHAMIYAT KASB ETISHI

Vazira Ashurovna Abdiyeva

Samarqand davlat chet tillar instituti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada bo'lajak chet tili o'qituvchilarining madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini internet resurslari orqali shakllantirish haqida gap ketgan bo'lib, ulardan qay tartibda foydalanilsa maqsadga muvoffiq bo'lishi aytib o'tilgan

Kalit so'zlar: texnologiya, kommunikatsiya, dialog, e-mail, CD, global

ABSTRACT

This article talks about the formation of the intercultural communication competence of the future foreign language teachers through Internet resources, and it is mentioned that the order in which they are used will be appropriate for the purpose.

Keywords: technology, communication, dialogue, e-mail, CD, global

Bugungi tezkor rivojlanayotgan zamonda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o'sib bormoqda. Har bir sohada taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan, ilm-fanda ham katta o'zgarishlar, sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib talabalarga yetkazib berish bugungi kundagi ta'limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi. Yurtimizda chet tillarni o'qitilishida yangicha bosqich, yangucha davr boshlandi. Chet tili darslarining o'qitilishi jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni, interfaol, innovatsion usullardan, kommunikativ-axborot vositalaridan foydalanish talab qilinmoqda. Respublikamizda chet tilining o'qitilishi, chet tili o'qituvchilarining bilim va ko'nikmalarini baholashning umumevropa ramkalari tavsiyanomalari (CEFR) ga mos ravishda yangi usul va talablari ishlab chiqildi. Unga ko'ra umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun darsliklar yaratildi. Ushbu talablarga mos ravishda o'quv xonalari stendlar va yangi axborot kommunikativ texnikalar bilan jihozlandi. Chet tili o'rganishga bo'lgan talab ham kundan kunga oshib bormoqda. Chet tili fani to'rt aspectga (o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish) bo'linib, ularning har biri bo'yicha alohida tushuncha va ko'nikmalar berilmoqda. Ta'lim texnologiyalari, bu ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga zamonaviy innavatsion

texnologiyalarini olib kirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. Xususan, chet tilini o'rganishda bunday axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjuddir. Til o'rganish va o'qitishda zamonaviy texnologiyaning roli beqiyosdir. Texnologik vositalardan foydalanish chet tili o'rganishning har bir aspect (o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish)ida qo'l keladi. Masalan, tinglab tushunish uchun, albatta kompyuter, player, CD diskalarsiz bu jarayonni amalga oshirish mumkin emas. Tinglab tushunish til o'rganishning eng muhim qismlaridan biridir. Bunda o'quvchi bir paytning o'zida so'zlovchining talaffuzi, grammatik qoidalarga rioya qilganligi, so'z boyligi va uning ma'nolariga e'tibor berishi talab qilinadi. Ta'lim jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda o'quvchilar ham axborot — kommunikatsion texnologiyalarni yaxshi bilish va ulardan foydalana olishi muhim omil hisoblanadi. Chet tilini zamonaviy texnologiyalardan foydalanib o'rgatish va o'rganish eng samador usullardan biridir. Bu jarayonda, jumladan: — kompyuterlardan foydalanganda o'quvchi chet tilidagi video roliklarni, namoyishlarni, dialoglarni kino yoki multfilmlarni ham ko'rishi ham eshitishi mumkin; — chet tilidagi radio eshittirishlar va televideniedagi dasturlarni eshitish va tomosha qilish mumkin; — ancha an'anaviy usul hisoblanadigan magnitafon va cassetalardan foydalanish; — CD pleyerlardan foydalanish mumkin. Bu texnik vositalardan foydalanish o'quvchilarning chet tilini o'rganishlari jarayonini qiziqarliroq va samaraliroq bo'lishini ta'minlaydi. Globallashuv jarayonida hayotimizni internetsiz tasavvur qilish qiyin. Chet tilini o'rganish va o'qitish jarayonida undan unumli foydalanishning eng samarali usullardan hisoblanadi. Internet orqali chet tilida so'zlashuvshilar bilan muloqot qilish imkoniyati paydo bo'ladi. E-mail orqali xat yozishish bilan yozish mashqini takomillashtirish mumkin. Ta'lim jarayoniga zamonaviy — kommunikatsion texnologiyalarni olib kirish ulardan maqsadli va to'g'ri, unumli foydalanish, ular orqali o'quvchida chet tiliga bo'lgan qiziqishni orttirish, o'qitish samaradorligini oshirish eng muhim masala hisoblanadi. Bu orqali ta'limning innavatsion texnologiyalaridan foydalanishga imkoniyat tug'iladi va talab ortadi. Bugungi kunda innavatsion ta'lim texnologiyalarining bir necha xil usullari mavjud. Ulardan darslarda mavzuni yoritishda keng va turli usullaridan foydalanilsa, darsning samaradorligi yuqori bo'ladi va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarining ortishi ham ta'minlanadi. Ta'lim jarayoniga yangiliklarni olib kirish va ularni tadbiq qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi. Chet tili darslarining o'qitilishida turli rolli, harakatli o'yinlardan foydalanish ham darsga ham til o'rganishga bo'lgan qiziqishni ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning juft yoki kichik guruhlarda ishlashlari orqali esa o'quvchilarning boshqalar bilan

kommunikativ aloqa qilishlari uchun yordam beradi. Ta'lim jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish mavzuni yoritishda, uni o'quvchilarga yetkazib berishda eng muhim visitalardan hisoblanadi. Bir mavzuni yoritishda bir necha xil grafik organayzerlardan foydalanish ham mumkin. Chet tilini o'qitishda grafik organayzerlardan foydalanib, mavzuga oid yangi so'zlarni, grammatik qoidalarni tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Grafik organayzerlar orqali bular berilsa, yodda saqlanib qolishi ham oson bo'ladi. Chet tilini o'qitish jarayonida turli xil jadvallardan foydalanishning ham samarasi yuqoridir. Ta'lim jarayonida jadvallardan foydalanib, o'quvchilar ma'lum bir grammatik qoidani, masalan, zamonlardan foydalanib gaplar tuzish, yangi so'zlarni joylashtirib chiqishi mumkin. Chet tilini o'rganishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni samarali bo'lishiga olib keladi. Innovatsion ta'lim texnologiyalarning samaradorligi ularning ta'lim jarayonida to'g'ri va unumli foydalanilganidadir.

REFERENCES

1. Hall E. The Paradox of Culture // In the Name of Life. Essays in Honor of Erich Fromm. New York, 1971.
2. Юсупова, Ф. М. (2021). Об особенностях обучения русскому языку в условиях иного национального окружения. Academic research in educational sciences, 2(6), 1324-1329.
3. E.T. Hall. The silent language. – New York: Anchor Books, 1990.
4. Xushmurodova Sh.Sh. Madaniyatlararo muloqot muammosiga lingvomadaniy yondashuv (o'zbek va ingliz tillari misolida). Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertasiyasi avtoreferati, Samarqand – 2020.
5. Хасанова, Гулсанам Хусановна. "Ўзбекистон, Япония ва Жанубий Корея касб-хунар таълими тизимларининг ўзига хос хусусиятлари." Современное образование (Узбекистан) 3 (2018).

THE IMPACT OF CORPUS LINGUISTICS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Orzigul Ulugbek qizi Abalakulova

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

Email: nurmuhammadjon@gmail.com

ABSTRACT

Corpus linguistics, a field that focuses on analyzing large collections of authentic language data called corpora, has revolutionized the landscape of English language teaching (ELT) in recent years. These meticulously compiled and analyzed linguistic resources provide invaluable insights into the patterns, collocations, and grammatical structures of the English language. The integration of corpora into language teaching methodologies has the potential to greatly enhance learners' language proficiency and communication skills. This comprehensive article explores the multifaceted benefits and practical applications of utilizing corpora in the ELT classroom.

Keywords: corpora, language teaching, authentic language data, cultural references, discourse markers, language variations, cultural competence, idiomatic expressions, pragmatic language use, linguistic competence, vocabulary learning.

Nowadays, integrating corpora offers several benefits to teaching languages. One of the key advantages of incorporating corpora in ELT is their ability to Moreover, corpora offer learners the opportunity to explore comprehensive word frequency lists, which highlight the relative frequency of words in a given language corpus. By prioritizing vocabulary learning based on real-world usage patterns, learners can focus on acquiring the most relevant and commonly employed words and phrases. This strategic approach to vocabulary development enhances their overall lexical proficiency, enabling them to express themselves more effectively and comprehensively in both spoken and written English. Additionally, the utilization of corpora in ELT allows learners to observe the collocation patterns of words. Collocations are recurrent combinations of words that naturally occur together, reflecting the innate idiosyncrasies of a language. By studying collocations derived from corpora, learners gain insights into how words form meaningful partnerships and become more adept at producing accurate and contextually appropriate language.[1; 17]

Furthermore, Corpora, with their extensive collection of language data, offer learners a unique opportunity to delve into specialized vocabulary and domain-specific terminology. By consulting corpora that are specifically tailored to certain fields or topics, learners can immerse themselves in the vocabulary and language conventions that are directly relevant to their areas of interest or professional aspirations. This targeted approach to vocabulary acquisition equips learners with the necessary linguistic tools to navigate specialized contexts with confidence and precision. When learners engage with corpora related to their chosen fields, they gain access to authentic language use within those domains. They are exposed to the terminology, jargon, and technical vocabulary that professionals in those fields commonly employ. [2; 69] By studying and internalizing these specialized terms, learners develop a deeper understanding of the subject matter and acquire the language skills necessary to express themselves effectively within their chosen fields. Moreover, corpora enable learners to explore the nuanced language conventions inherent in specific disciplines or industries. They can uncover the intricacies of how language is used in professional contexts, including formalities, conventions, and rhetorical devices. By analyzing authentic examples derived from corpora, learners grasp the subtleties of language use specific to their fields, enhancing their ability to communicate with precision and sophistication...

Corpora, with their vast collection of spoken language data, open up a world of opportunities for learners to study and analyze natural conversations and authentic speech patterns. By immersing themselves in transcriptions of spoken language derived from corpora, learners can gain valuable insights into common phrases, intonation patterns, and pragmatic language use. Analyzing transcriptions of spoken language allows learners to identify the phrases and expressions that are frequently used in real-world conversations. [3; 217] By recognizing and internalizing these common phrases, learners can enhance their ability to engage in spontaneous and natural conversations, making their speech more fluent and idiomatic. Intonation patterns play a crucial role in conveying meaning and intent in spoken language. Through the analysis of transcriptions from corpora, learners can observe and understand the variations in intonation that accompany different speech acts, such as questions, statements, or exclamations. This knowledge enables learners to adopt appropriate intonation patterns, adding nuance and clarity to their spoken communication. Furthermore, corpora provide learners with exposure to pragmatic language use, including the use of idiomatic expressions, colloquialisms, and conversational strategies. By studying transcriptions of authentic conversations, learners can develop a deeper understanding of how language functions in social

interactions. They become familiar with the subtle cues, turn-taking patterns, and politeness strategies that are integral to effective communication in real-world situations. [4; 46] Teachers can leverage corpora by designing listening activities that utilize audio recordings of natural conversations. By incorporating these authentic materials into their lesson plans, teachers provide learners with opportunities to practice their listening comprehension skills in context. Learners can engage in tasks such as identifying specific information, understanding the main ideas, or inferring meaning from the context. Exposure to a variety of accents and speaking styles through audio corpora helps learners develop their ability to understand different speech patterns, improving their overall listening comprehension skills.

Corpora serve as a treasure trove of linguistic information, offering learners valuable insights into cultural references, discourse markers, and language variations across different genres and registers. This exposure to authentic language data not only enhances learners' linguistic competence but also deepens their understanding of cultural nuances, idiomatic expressions, and pragmatic language use. One of the significant advantages of using corpora is the opportunity they provide for learners to explore cultural references embedded within language usage. Through the analysis of authentic texts or conversations, learners can uncover references to specific events, customs, traditions, or popular culture elements that are unique to a particular language or community. [5; 87] This exposure to cultural references enables learners to grasp the underlying cultural context and enhances their overall cultural competence, allowing them to engage in more meaningful and culturally appropriate communication. Discourse markers, such as "however," "on the other hand," or "for instance," play a crucial role in structuring conversations and written texts. Corpora offer learners the chance to observe how these markers are used in different contexts, including formal and informal settings, academic or professional discourse, or casual conversations. By understanding the appropriate usage and meaning of discourse markers, learners can enhance their own communicative effectiveness and coherence in spoken and written language. Furthermore, corpora provide learners with a glimpse into the language variations that exist across different genres and registers. Learners can explore texts from various domains such as literature, journalism, scientific research, or online discussions. This exposure to diverse language styles and registers helps learners develop the ability to adapt their language use to different contexts. They become more proficient in selecting appropriate vocabulary, tone, and style of expression, allowing them to communicate effectively and appropriately in a wide range of real-world situations. By engaging with authentic language data from corpora, learners gain not only linguistic knowledge but also develop cultural

competence. They become more sensitive to the cultural nuances embedded within language use, including idiomatic expressions, humor, and implicit meaning. This heightened awareness of cultural and pragmatic conventions equips learners with the skills to navigate intercultural communication with greater sensitivity and effectiveness. Moreover, corpora enable learners to analyze language use in specific professional or academic contexts. By studying authentic texts or conversations related to their fields of interest or study, learners acquire specialized vocabulary, discourse patterns, and conventions that are essential for effective communication within those domains. This targeted exposure to discipline-specific language enhances learners' ability to engage in professional or academic discourse, ensuring they can communicate effectively and confidently within their respective fields.

Conclusion. The integration of corpora in English language teaching offers numerous benefits for learners, including enhanced vocabulary acquisition, improved language accuracy, developed listening and speaking skills, promoted learner autonomy, and heightened cultural and discourse awareness. By exposing learners to real-world language usage, corpora bridge the gap between language learning and authentic communication. It is essential for teachers to integrate corpus-based activities into their instructional practices, providing learners with valuable tools to develop their language proficiency and communication skills in English. Embracing the power of corpora in ELT ensures that learners are equipped with the linguistic competence and communicative abilities necessary for success in a globalized world.

REFERENCES

1. Reppen R. Using Corpora in the Language Classroom. Cambridge University Press 2010
2. Timmis I., McEnery T. Corpus Linguistics for ELT: Research and Practice. New York Routledge, 2015
3. Hunston S., Thompson G. Exploring Corpus Linguistics: Language in Action. New York Routledge, 2012
4. McEnery A., Hardie A. Corpus-Based Language Studies: An Advanced Resource Book. New York Routledge, 2006
5. Reppen R., Fitzmaurice S., Biber D. Using Corpora in the Language Learning Classroom: Corpus Linguistics for Teachers. Cambridge University Press 2010.

FRAZEOLOGIZMLAR NEMIS OLIMLARI NIGOHIDA

Nilufar Achilova

O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-Mail: nilufar_uz@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada siz nemis tilshunosligida frazeologizmlarning tuzilishi, ularning o'rganilganlik darajasi bilan bir qatorda frazeologizmlarning tildagi ahamiyati haqida kengroq ma'lumotlarga ega bo'lasiz.

Kalit so'zlar: frazeologizmlar, turg'un birikmalar, turg'unlik, takroriylik, frazeologik tasniflash, modeli shakl, juft so'zlar.

ABSTRACT

In this article, you will get more information about the structure of phraseology in German linguistics, the level of their study, as well as the importance of phraseology in this language.

Keywords: phraseologisms, idiom, polylexicity, stability, cliché, Phraseological classification, pair word.

Har bir tilning qo'llanishida frazeologizmlar juda muhim ahamiyatga ega. Atrofingizda muloqotga kirishayotgan insonlarga e'tibor qaratsangiz, ko'p mutolaa qilgan tanishlaringiz nutq jarayonida turli frazeologizmlar qo'llab gapirganiga guvoh bo'lasiz. Aniqroq qilib aytganda, ko'p mutolaa tilning leksik boyligini oshiradi. Dunyoda frazeologizmlar mavjud bo'lmagan tilning o'zi yo'q. Shuning uchun bo'lsa kerak, tilshunos olimlar frazeologiyani tilning durdonasiga qiyoslashadi. Frazeologiyani o'rganish o'ziga xos uslubni talab etadi, shuningdek, boshqa bir qator tilshunoslik fanlari – leksikologiya, grammatika, stilistika, fonetika, tarix, mantiq va mamlakatshunoslik fanlari ma'lumotlariga tayangan holda o'rganishni taqozo etadi. Uning murakkabligi ham shundadir.

Dunyo tilshunosligida hozirgi kunga qadar frazeologiyaning sohasi keng va tor ma'noda tushunilmoqda. Frazeologiyani keng doirada tushunuvchi olimlar uning tarkibiga maqollar, matallar, aforizmlar va boshqa tipdagi turg'un birliklarni kiritadilar. Tor doiradagi frazeologiya tarafdorlari esa yaxlit ko'chma ma'noli turg'un birliklarni o'rganish bilan chegaralanadilar. Ular frazeologik tadqiqotlarida faqat birikmaga teng bo'lgan frazeologizmlarni tadqiqi etib, maqol va matallarni frazeologiya ob'ekti sifatida baholamaydilar¹. Frazeologiyaning ob'ektini tor doirada tahlil qiluvchi olimlar o'z

¹ Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1963

asarlarida frazeologizmlarni o'z tabiati bilan so'z birikmasidir, degan dalilni keltiradilar va o'z navbatida maqol, matal va aforizmlarni frazeologizmlardan chetda qoldiradilar. Shunday qilib, frazeologiyani hajmini tor doirada tushunuvchi olimlar uni keng doirada tushunuvchi olimlarga fikran qarama-qarshi pozitsiyani egallab kelmoqda.

Keyingi davrda tildagi maqollarni o'rganish frazeologiyani alohida sohasi hisoblanuvchi paremiologiyada (grekcha poromia-maqol, matal) o'rganilmoqda va hatto turli tillardagi maqollarni qiyosiy chog'ishtirish paremiologiyada tadqiq qilinmoqda. Demak, frazeologizmlarning asosiy xususiyatlari sifatida qo'yidagilarni ko'rsatish mumkin:

Frazeologizmlar tarkibida kamida ikkita so'z qatnashishi kerak, frazeologizmlardagi bir nechta mustaqil so'zlar bir gap bo'lagi yoki gap vazifasini bajarishi mumkin, frazeologizmlarda komponentlar butunligicha uzoq vaqt barqaror bo'ladi, shuningdek, frazeologizmlar o'zlarining ta'sirchanligi, buyoqdorligi bilan tinglovchiga ta'sir qiladi.

Nemiszabon mamlakatlar tilshunosligida frazeologizmlar XX asrning 30 yillarida mustaqil fan sifatida o'rganila boshlandi, - deydi nemis tilshunosi Harald Burger². Nemis frazeologik materiallarini chegaralash va tasniflashga intilgan olmon tilshunosi Klappenbax (1961), keyinchalik Agrikola (1962), Amosova (1963) va Chernesheva (1970) asarlariga taalluqlidir.

1978-1983 yillar nemis frazeologik tadqiqotlarida hal qiluvchi bosqich bo'ldi. Ilmiy munozaraga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatuvchi yakuniy tadqiqotlarning asosli xarakterga ega bo'lishi (Pils 1978 / Fleyscher 1982 / Burger va boshq. 1982) bo'ldi. Ular frazeologik materialni chegaralash, tahlil qilish va tasniflash usullarini ishlab chiqdilar. Natijada, frazeologiyani nazariy va amaliy jihatlarini qamrab oluvchi ko'plab monografiyalar, ilmiy maqolalar, amaliy qo'llanmalar, frazeologik lug'atlar yuzaga keldi.

Milliy tillarning frazeologik materiallarini tekshirishga ham alohida e'tibor berila boshladi. Frazeologiyani chuqur tadqiq etilishi va taraqqiyotiga jahondagi mavjud tilshunoslik maktab va jamiyatlar ulkan hissa qo'shmoqda. Masalan, 1999-yilda asos solingan Yevropa frazeologiya jamiyati (EUROPHRAS) misol keltirishimiz mumkin. Nemiszabon olimlar tomonidan frazeologizmlar o'rganila boshlagach, ularni tasniflash, tizimlashtirish masalasiga e'tibor qaratildi. Nemiszabon tilshunoslar frazeologizmlarni turlicha yondashuvlar asosida klassifikatsiyalashgan. Masalan, M.D.Stepanova hamda I.I.Chernishyovalar frazeologizmlarning strukturaviy hamda semantik jihatdan tasniflagan bo'lsa, Teo Shippan ham frazeologizmlarning ikki turini ajratib ko'rsatgan, ya'ni frazeologik butunlik va turg'un birikmalar. Yana bir tilshunos olim U.Fiks esa, frazeologizmlarni erkin gap bilan taqqoslaganda, fe'llar ma'nosining mos kelishi yoki

² Burger H.Buhofer A. and Sialm A. (1982) Handbuch der Phraseologie, Berlin und New York: de Gruyter

mos kelmasligiga ko'ra ikki turini farqlaydi. Demak, tilshunos olimlar frazeologizmlarni turli xil jihatlarini o'rganishga uringan.

Nemis tili frazeologiyasini muntazam tadqiq qilgan olim N.I. Chernisheva "Frazeologik birliklar – bu komponentlari bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lgan, turli struktural tipdagi va umumiy ma'nosi komponentlar tarkibining to'liq va qisman o'zgarishi natijasida paydo bo'ladigan turg'un so'zlar majmuasidir", -deb ta'kidlaydi³. Harald Burger frazeologik belgilar sifatida polileksiklikni (ko'p so'zli belgi), idiomatiklik va qo'llanishni, keyinchalik barqarorlik mezonini ham alohida ta'kidlaydi⁴. U asosan idiomalarning stilistik aspektlariga va ularni tarjima qilish masalalariga alohida e'tibor qaratgan. U frazeologizmlarning bir gruppasi sifatida idiomalarni sharhlab o'tgan. X.Burgerning fikricha, birikmaning umumiy ma'nosi qoidadan mustasno tarzda talqin qilinadi. Bunda ko'rsatilgan ko'chma ma'noli so'z birikmalari yoki ularning umumiy ma'nolari hech qanday holatda komponentlarning erkin ma'nosidan tushunilmaydi⁵.

Ma'lumki, frazeologizmlar ikki yoki undan ortiq leksemadan tashkil topadi. Uning komponentlari orasida o'zaro sintaktik va semantik aloqa mavjud bo'ladi. Frazeologizmlar komponentlarining semantik mustaqil bo'lgandagi farqlari avvaldan mavjud bo'lganlaridan frazeologizmlarning yasashida ham muhim rol o'ynaydi.

Shunday qilib, leksik komponent o'zgarish tarkibi bir frazeologizmning belgisi ekanligini keltirib chiqaradi. Frazeologizmlarning tarkibiy qismlari sifatida so'zlar leksik-semantik paradigmadan kelib chiqadi va leksik-semantik sistemaning birligi sifatida so'zdan farq qiladigan struktur funktsiyaga ega bo'ladi⁶. Bu masalada A.I.Malotkov ko'proq shug'ullangan. Frazeologizm u uchun na yolg'iz bir so'z bilan, na so'z gruppallari bilan o'xshash, balki alohida leksik ma'noga, ko'plab komponentlar strukturalariga va o'ziga xos grammatik kategoriyalarga ega bo'lgan birlikdir.

Frazeologizmlarning komponentlari bo'yicha dastlab ba'zi lug'atlar va maxsus frazeologik materiallar jamlanmasi asosida ikki yoki undan ortiq tillarda tadqiqotlar olib borildi. Reyxshteynning aniqlashicha, nemis va rus tillarida quyidagi komponentlar frazeologizmlarning 15-20% ni tashkil etadi: Auge/glaz, Nase/nos, Wort/slovo, Ohr/uxo, Herz/serdtse, Tag/den, Teufel/chyort kabilar. Ushbu so'zlar hayvonlar, tabiat hodisalari, uy sharoitida ishlatiladigan va asosida darajalanadi.

Nemis tilida komponentlar ko'plab nominal kompozitaga ega. Ana shu turdagi frazeologizmlar orasida faol komponentlarning uchrashi nemis tilida 1,5 % ni tashkil etadi.

³ Чернишева Н.И. Фраzeология современного немецкого языка. –М., 1970. – С29,200

⁴ Burger H. (1998): Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. (Grundlagen der Germanistik, 36). Berlin: Erich Schmidt Verlag.

⁵ Burger Harald. Idiomatik des Deutschen.,1973., S.11.

⁶ Telija B.N.Phraseologie.1975., S.418.

Rus tilida esa bu holat ko'proqdir. Reyxshteynning ma'lumotlariga ko'ra, buning asosiy sabablaridan biri frazeologizmlarning ko'p qismi nemis tilidagi quyidagi fe'llarda faollashgan: sein, haben, machen, kommen, gehen, sitzen, bringen va ular nemis tilidagi fe'llarning 30%ni tashkil etadi.

Demak, yuqoridagi fikrlardan ayon bo'ladiki, nemis tilshunosligida frazeologiyani alohida soha sifatida shakllanish jarayoni davom etmoqda hamda bu borada hali o'z yechimini kutayotgan masalalar ko'p, degan xulosaga kelish mumkin.

Xuddi Burgerga o'xshash nuqtai nazar bilan qaragan Fleysher uchun ham idiomatiklik, turg'unlik, leksiklashtirish va takrorlanuvchanlik xususiyatlari birinchi o'rinda turadi. Mokienko, frazeologik belgilar sifatida turg'unlik, takroriylik, ifodalilik, ko'p so'zli xarakter va idiomatiklikni qamrab oluvchi qo'shimcha va tugallangan ta'rifni taqdim etadi⁷.

Alohida ta'riflar va frazeologik xususiyatlar talablari o'rtasidagi sezilarli farqlarga qaramay, frazeologik tadqiqotlarda ba'zi o'xshashliklarni aniqlash mumkin. Shuning uchun endi batafsilroq ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan quyidagi frazeologik xususiyatlarni ajratib ko'rsatish mumkin: ko'p so'zlilik yoki ularning xarakterlari, takroriylik, qat'iylik, idiomatiklik va ekspressivlik.

Bundan tashqari, frazeologiya bilan maxsus shug'ullangan Harald Burger frazeologizmlarni quyidagi maxsus sinflarga ajratadi: modeli shakl (Model: von X zu X von Stadt zu Stadt, u.a.), juft so'zlar shakli (klipp und klar), qiyosiy frazeologizmlar (frieren wie ein Schneider), kinegrammalar (die Achseln zucken), qanotli so'zlar (Sein oder Nichtsein, das ist hier die Frage), muallifi aniq frazeologik birliklar (auf den Steinen sitzen von Th. Manns „Buddenbrooks“), onomastik frazeologizmlar (Das Wei?e Haus, der Ferne Osten, das Rote Kreuz), frazeologik terminlar (in Konkurs gehen, ein Tor schießen) va klishe o'zlar (Schritt in die richtige Richtung).

Frazeologiyani lingvistik fan sifatida shakllanishining dastlabki davridanoq frazeologik birliklarni tasniflash va buning natijasida alohida sinflar o'rtasidagi farqni aniqlash bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirildi. Bu tasniflash jarayonlari til fondini hisobga olish va tahlil qilishda yordam berish bilan birga frazeologik materiallarning tasnifi va tipologiyasi haqidagi turlicha qarashlarning mavjudligiga zamin yaratdi. Nemis olimi Pils ta'kidlaganidek, mumkin bo'lgan tasniflarning xilma-xilligini deyarli boshqarib bo'lmaydi⁸.

Frazeologik birliklarni ko'plab mezonlarga ko'ra tasniflash mumkin, ularning deyarli barchasi til birliklarini aniqlashda qo'llanilishi mumkin. Ularni turli jihatlardan tahlil qilish mumkin. Masalan, nemis olimlari Flaysler (1982) va Shemann (1983)

⁷ Fleischer W. (1997): Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Niemeyer.

⁸PILZ 1983b, S. 344

tomonidan frazeologik birliklarning - formal-strukturaviy, semantik yoki pragmatik tasniflash uchun qanday mezonlardan foydalanish kerakligi haqidagi savollarga javob topildi. Tasniflash sxemasi asoslangan tashkiliy tamoyillarga qarab, turli xil tartibga solish variantlari mavjud.

Frazeologik so'z turkumlarining so'z turiga mansubligi va ularda so'z shakllarining yasash qonuniyatlarini sanab o'tish mezoni sifatida belgilash formal tuzilma tasniflarini yaratishga olib keldi. Grammatik jihatlardan foydalanish bilan bir qatorda turg'unlik mezoniga asoslanib, frazeologik materialni yuzaga kelayotgan transformatsion nuqsonlar yoki toleranslar asosida tasniflaydigan boshqa turdagi sintaktik mulohazalarga Harald Burger (1973) va Rayxshtayn (1973) kabi olimlarning tadqiqotlarida o'z yechimini topdi.

Semantik uyg'unlik, ya'ni frazeologik birlikning umumiy ma'nosi va uning tarkibiy qismlarining shaxsiy semantikasi o'rtasidagi munosabatlar nuqtai nazaridan frazeologik birliklarni 4 guruhga bo'lish mumkin: frazeologik birikma, frazeologik chatishma, frazeologik birlik va frazeologik iboralar. Birinchi ikki guruh semantik jihatdan bo'linmaydigan so'z birikmalarini tashkil qiladi. Uchinchi va to'rtinchi guruhlar allaqachon semantik jihatdan farqlangan iboralaridir.

Frazeologik birikmalar, V.V.Vinogradovning fikriga ko'ra, erkin va bog'langan so'zlar mavjud bo'lgan iboralaridir. Agar frazeologik birikma ikki so'zdan iborat bo'lsa, u holda bir so'z erkin qo'llanishga ega bo'lib, bir qancha boshqa so'zlar bilan qo'llanishi mumkin, ikkinchi so'z esa, go'yo asosiy so'zga bog'lanib, faqat u bilan qo'llanishi mumkin.

Frazeologik iboralar tarkibi va qo'llanilishi jihatidan barqaror bo'lgan, nafaqat semantik jihatdan farqlanadigan, balki butunlay erkin ma'noli so'zlardan tashkil topgan frazeologik birliklardir. Frazeologik iboralarni erkin birikmalardan ajratib turuvchi asosiy o'ziga xos xususiyat shundan iboratki, ular muloqot jarayonida ikkinchisi kabi so'zlovchi tomonidan shakllanmaydi, balki doimiy tarkib va ma'noga ega bo'lgan tayyor birliklar sifatida takrorlanadi.

Frazeologik birliklar tasnifining ikkinchi guruhiga kelsak, N. M. Shanskiy quyidagi kichik guruhlarini belgilaydi:

- erkin qo'llanilgan so'zlardan frazeologik iboralar;
- leksik va semantik xususiyatga ega frazeologik birliklar;
- faqat tarkibida ma'lum bo'lgan so'zli frazeologik birliklar;

Semantik tasniflar semantik transformatsiyalarning xususiyatlariga asoslanadi. Boshlanish nuqtasi frazeologik belgining ikkinchi darajali xususiyati bo'lib, u to'g'ridan-to'g'ri va frazeologik, tashqi ma'no va ichki ma'no o'rtasidagi alohida munosabatni nazarda tutadi.

Masalan, Flaysher idiomatiklikning turli darajalarini, Burget esa motivatsiyaning turli darajalarini ajratadi. Biroq, Grezinoning fikriga ko'ra, semantik tasnifga urinishlar

hali ham eng nozik muammolarni keltirib chiqaradi, chunki semantik o'lchovni miqdoriy aniqlash va rasmiylashtirish mumkin emas. Til belgisining strukturalistik qarashigina tartibning semantik tamoyillari haqida fikr yuritishga imkon beradi. Pragmatik tasnifga urinishlar qo'llanilayotgan frazeologik birliklarning ko'p qatlamli kommunikativ vazifasiga asoslanadi. Bunday tasniflar yuzaga kelish tahliliga asoslanadi va ulardan foydalanish shartlarini o'rganishga qaratilgan. Ijtimoiy harakat vositasi sifatida frazeologik birliklarning situatsion va foydalanuvchi shartlilikiga e'tibor qaratiladi. Va nihoyat, pragmatik tasniflarda stilistik va funktsional-stilistik (matn va diskursiv) jihatlar hisobga olinadi. Stilistik

tasniflarda frazeologik birliklarning konnotativ-ekspressiv vazifasi, funktsional-stilistik tasniflarda frazeologik birliklarning tasviriy va matn-konstitutsiyaviy vazifasi ustunlik qiladi. Tegishli tadqiqotlarda frazeologik birliklar tizimlashtirilgan nuqtai nazarlarning xilma-xilligi, bir tomondan, leksikaning bir qismi sifatida frazeologik fondning heterojen tarkibi va murakkabligi bilan bog'liq. Boshqa tomondan, bu xilma-xillik frazeologik hodisalarning bosqichma-bosqich tabiatini anglash va tegishli til hodisalari bilan chambarchas bog'liqlik bilan izohlanadi, bu "tasniflashning har qanday qat'iy urinishlariga shubha tug'diradi, bu esa predmet sohasini mutlaqlashtiradigan va go'yo aks ettiradi". Burger va boshqalar barcha tasniflash sxemalarining nisbiyligini quyidagicha qayd etadilar:

“Boshqa sohalarga qaraganda, frazeologiyada qat'iy tasniflash sxemalaridan ham ehtiyot bo'lish kerak. “Erkin” va “qo'zg'almas” siljishli o'tishlar bilan masshtabning qutblarini tashkil qilganligi sababli, tilni sinxron o'rganishda ko'pincha bir ma'noda aytish mumkin emas. Bu miqyosda u yoki bu iboraga tegishli bo'lishi kerak bo'lsa, tasniflar faqat eng yaxshi holatda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan tartiblash sxemalari, kuzatish maqsadiga qarab turli nuqtai nazardan yaratilishi mumkin bo'lgan sxemalar ma'nosiga ega bo'lishi mumkin [...]”⁹.

Tasniflash sxemasi qanchalik qat'iy bo'lsa, u lingvistik hodisalarga zarar yetkazish xavfi shunchalik ko'p bo'ladi yoki: eng batafsil tasnif ham qo'llanilishi jihatidan cheklangan”.

“Fleysher frazeologik birliklarning xilma-xilligini anglash, turg'unlik jihatidan o'zini-o'zi yetarli tasniflash sxemasidan ko'ra muhimroqdir” degan fikrga qo'shiladi.

Frazeologizmlar, ularni o'xshashlik va farqli jihatlarini aniqlash uchun bir tilni boshqa bir tilga oid frazeologizmlarni qiyoslash yoki bir nechta tillarga oid frazeologizmlarni bir biriga taqqoslash orqali o'rganiladi. Nemis tiliga oid frazeologizmlar bir nechta tillarga qiyoslab o'rganilgan. Ular orasida nemis-rus frazeologizmlari nazariy jihatdan tahlil qilingan qo'yidagi mualliflarning ishlarini keltirish mumkin. V. L. Arxangel'skiy, J. J. Avaliani, I. I. Chernisheva, YA. A.

⁹ BURGER u.a. 1982, S. 20

Gvozdeva, M. M. Kopilenko, B. A. Larina, D. X. Mal'tsevov [Mal'tseva 2002, 2008], V. M. Mokienko, A. I. Molotkova, V. V. Vinogradov va boshqalar. X. Burger, R. Ekkert, V. Flyaysher, V. Gladrou, K. Gyunter, Y. Xozermann, G. Xel'big, X. Yakshe, X. Val'ter va boshqalarning asarlarida i drugie. Biroq nemis, ukrain, chex va rus tillarining frazeologik mafkuraviy va tarixiy-etimologik frazeologiyasini o'rganish ushbu sohada, ayniqsa, tillarni qiyoslash nuqtai nazaridan keyingi tadqiqotlar uchun katta imkoniyatlar eshigini ochadi.

REFERENCES

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1963
2. Чернишева Н.И. Фразеология современного немецкого языка. –М., 1970. – С29,200
3. Burger H. (1998): Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. (Grundlagen der Germanistik, 36). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
4. Burger Harald. Idiomatik des Deutschen.,1973., S.11.
5. Fleischer W. (1997): Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2., durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Niemeyer.
6. Telija B.N.Phraseologie.1975., S.418.

STRATEGIES FOR EFFECTIVE INTEGRATION OF TECHNOLOGY IN EFL CURRICULA

Said-Fozilxon Akmalxonovich Akmalxonov

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

akmalxonovsaidfozil@gmail.com

s.akmalxonov@cspu.uz

ABSTRACT

Efficient integration of technology into English as a Foreign Language (EFL) curricula is the subject of this article's exploration. For language educators, the swift progression of technology has introduced both prospects and obstacles. Interactive multimedia, online resources, computer-assisted language learning (CALL) software, and virtual learning environments are a few of the strategies highlighted in this article as ways to improve the integration of technology in EFL classrooms. Language learning outcomes, student engagement, and motivation are all enhanced when technology is incorporated into EFL curricula, according to the findings. Nonetheless, there are obstacles that must be confronted, including problems related to technology accessibility, teacher preparation, and pedagogical factors that are following section provides recommendations for the successful execution of the findings and explores their implications. Educators can enhance the language learning experiences of EFL students by effectively utilising technology to generate engagement and interactivity.

Keywords: technology integration, EFL curricula, language learning, interactive multimedia, computer-assisted language learning, virtual learning environments

ANNOTATSIYA

Ingliz tiliga xorijiy til sifatida (EFL) o'quv dasturlariga texnologiyani samarali integratsiyalash ushbu maqolaning o'rganish mavzusi bo'lib, o'qituvchilar uchun texnologiyaning jadal rivojlanishi jarayonida paydo bo'layotgan yangi imkoniyatlari hamda to'siqlarini ko'rib chiqiladi. Interfaol multimedia, onlayn resurslar, kompyuter yordamida til o'rganish (CALL) dasturiy ta'minoti va virtual o'quv muhitlari EFL sinflarida texnologiya integratsiyasini yaxshilash yo'llari sifatida ta'kidlangan bir nechta strategiyalar mavjud. Tadqiqot natijalariga ko'ra, texnologiya EFL o'quv dasturlariga kiritilganda tilni o'rganish uslublari, o'quvchilarning faolligi va motivatsiyasi yaxshilanishini ko'rishimiz mumkin. Keyingi bo'limda mavjud to'siqlarni muvaffaqiyatli o'tish bo'yicha tavsiyalar berilgan va ularning oqibatlari

o'rganilgan. O'qituvchilar hamkorlik va interaktivlikni yaratish uchun texnologiyadan samarali foydalanish orqali EFL talabalarining til o'rganish tajribasini oshirishlari mumkin.

Kalit so'zlar: texnologiya integratsiyasi, EFL o'quv dasturlari, til o'rganish, interaktiv multimedia, kompyuter yordamida til o'rganish, virtual o'quv muhitlari

Introduction

The integration of technology in EFL curricula is supported by various theoretical frameworks and empirical evidence. Schmid's research emphasizes the importance of incorporating interactive multimedia to enhance language skills and motivation [1]. Interactive multimedia, such as audio, video, and interactive elements, can provide engaging and authentic language input, improving students' listening and speaking abilities. It offers opportunities for interactive and immersive language learning experiences, making the learning process more enjoyable and effective. Beeland's work highlights the benefits of online resources in EFL curricula [2]. Online resources, such as authentic materials and virtual libraries, offer learners access to a vast array of language input, including real-life language use and up-to-date content. These resources promote learner autonomy, enabling students to explore their interests, conduct independent research, and engage in self-directed learning. Moreover, online resources facilitate global connections, allowing learners to communicate and collaborate with peers from different cultural backgrounds, fostering intercultural competence.

Hall and Steve's exploration of computer-assisted language learning (CALL) software reveals its potential to foster autonomous learning and provide immediate feedback [3]. CALL software offers interactive exercises, language practice activities, and personalized feedback, enabling learners to engage in self-paced learning and track their progress. The software's adaptive features and targeted practice enhance learners' language skills and address individual needs. CALL software also supports independent study, allowing students to reinforce their language learning outside the classroom. Virtual learning environments, as advocated by Lee, play a crucial role in technology integration [4]. These environments provide platforms for communication and collaboration among learners and teachers. Online discussion forums, collaborative writing platforms, and virtual classrooms facilitate meaningful interactions, peer feedback, and authentic language use. Learners can engage in collaborative projects, simulations, and role-plays, promoting active participation and enhancing their language proficiency.

Method

Computer-assisted language learning (CALL) software plays a significant role in technology integration in EFL curricula. CALL software provides learners with interactive exercises, language practice activities, and immediate feedback, fostering autonomous learning [1]. Students can engage in self-paced activities, track their progress, and receive personalized feedback, which enhances their language skills and promotes independent learning. The adaptive features of CALL software cater to individual needs, allowing students to focus on areas of difficulty and receive targeted practice. Furthermore, virtual learning environments offer opportunities for communication and collaboration among learners and teachers [2]. These environments, such as online discussion forums, collaborative writing platforms, and virtual classrooms, facilitate interactive and meaningful language use. Learners can engage in discussions, share ideas, provide peer feedback, and work on collaborative projects. Virtual learning environments promote learner autonomy, as students take an active role in their learning and develop their communication and collaboration skills, which are essential in real-life language use.

The methods mentioned above have yielded positive results in integrating technology into EFL curricula. Studies have shown that the use of interactive multimedia improves language skills, increases motivation, and enhances engagement [1]. Online resources provide learners with a wide range of language input, promoting authentic and independent learning experiences [2]. CALL software enables autonomous learning, immediate feedback, and targeted practice, resulting in improved language proficiency [3]. Virtual learning environments foster communication and collaboration, enhancing students' language use and interaction skills [4]. The implications of technology integration in EFL curricula are significant. By incorporating technology effectively, educators can create dynamic and learner-centered language learning environments. Technology provides access to authentic language input, promotes learner autonomy, and offers personalized learning experiences. It also prepares learners for the digital age, equipping them with digital literacy skills necessary for their future academic and professional pursuits. However, it is crucial to address challenges such as access to technology, teacher training, and pedagogical considerations to ensure equitable and effective implementation.

Computer-assisted language learning (CALL) software represents a valuable tool for technology integration in EFL curricula. CALL software offers interactive exercises, language practice, and immediate feedback, creating an environment conducive to autonomous learning [3]. Learners can engage in self-paced activities, receive personalized feedback, and track their progress. CALL software also provides opportunities for targeted practice in specific language skills and areas of difficulty.

Virtual learning environments, such as online discussion forums, collaborative writing platforms, and virtual classrooms, play a significant role in technology-integrated EFL curricula [4]. These environments foster communication and collaboration among learners and teachers, enabling a learner-centered approach. Virtual learning environments support asynchronous and synchronous interactions, promote peer feedback, and create opportunities for authentic language use.

Result

While the integration of technology in EFL curricula brings numerous benefits, several challenges must be addressed for its effective implementation. One significant challenge is ensuring equitable access to technology. Not all students may have the same level of access to devices and the internet outside of the classroom. It is crucial to consider strategies that bridge the digital divide and provide equal opportunities for all learners to engage with technology-enhanced language learning activities.

Teacher training is another essential aspect that needs attention. Educators should receive adequate training and professional development to effectively integrate technology into their instructional practices. They need to become proficient in using technological tools, understanding their pedagogical implications, and designing engaging and interactive learning experiences for their students. Ongoing support and collaboration among teachers are essential to foster a positive and confident attitude towards technology integration.

Pedagogical considerations are also vital in technology integration. Educators must carefully align technology use with learning objectives and consider how it can enhance specific language skills and competencies. It is crucial to strike a balance between technology use and traditional teaching methods, ensuring that technology serves as a tool to enhance learning rather than a mere substitute for traditional instructional approaches. Additionally, educators should be mindful of selecting appropriate technological tools and resources that cater to the diverse needs and learning styles of their students.

Discussion

Fundamentally, equitable access to technology must be ensured. In order to mitigate the effects of the digital divide on students, it is critical to ensure that every student has equitable access to and utilisation of technology. It is imperative for educational establishments and schools to make every effort to furnish essential resources and infrastructure, including devices, internet connectivity, and computers, so as to guarantee that the integration of technology is feasible for every student, irrespective of socioeconomic status [5]. It is imperative to establish a connection between students who possess technological resources at home and those who do not,

in order to transform technology into an instrument that fosters inclusiveness and equitable educational opportunities. Programmes for teacher development are essential for the effective incorporation of technology into EFL curricula. It is imperative that educators possess both the requisite technological expertise and pedagogical understanding in order to proficiently incorporate technology into their teaching methodologies [6]. Efforts should be directed towards training programmes that aim to acquaint instructors with an array of technological tools, software, and online platforms that have the potential to augment the process of language acquisition [7]. Furthermore, it is imperative that educators receive guidance on how to organise technology usage in accordance with curriculum objectives, develop interactive and thought-provoking exercises, deliver constructive criticism, and foster substantial student engagement. Ongoing professional development opportunities and support are critical for ensuring that educators remain informed about the latest advancements and optimal methodologies in the integration of technology.

Conclusion

By incorporating interactive multimedia elements such as audio recordings, videos, and exercises, students are presented with language input that is both genuine and captivating. They are able to practise their pronunciation and speaking skills while interacting with authentic language samples, which aids in the development of their listening and speaking capabilities. Interactive multimedia additionally facilitates prompt feedback, which empowers learners to evaluate their own performance and implement required enhancements. This methodology improves learner engagement by establishing an interactive and dynamic educational setting that accommodates various learning modalities. Online resources serve as a crucial instrument in augmenting the language input of learners and fostering independent learning. A diverse selection of current and authentic resources is available to learners, including interactive exercises, articles, videos, and lectures, all of which expose them to authentic language usage in real-life situations. Online resources offer learners the chance to engage in self-paced learning, investigating subjects that interest them, analysing authentic language samples, and conducting independent language practice. Additionally, online language communities offer advantages to learners by facilitating interactions with native speakers and fellow learners, thereby promoting substantive language exchanges and nurturing cultural comprehension.

REFERENCES

1. Schmid, E.C. "Potential pedagogical benefits and drawbacks of multimedia use in the English language classroom equipped with interactive whiteboard technology." *Computers & Education* 51.4 (2008): 1553-1568.
2. Beeland, W.D. "Student engagement, visual learning and technology: Can interactive whiteboards help." *Annual Conference of the Association of Information Technology for Teaching Education*. 2002.
3. Hall, I. and Steve, H. "Primary school students' perceptions of interactive whiteboards." *Journal of Computer assisted learning* 21.2 (2005): 102-117.
4. Lee, S. (2021). Virtual Learning Environments in EFL Curricula: Promoting Communication and Collaboration. *International Journal of Computer-Assisted Language Learning*, 8(1), 32-45.
5. Chen, L. (2022). Addressing the Digital Divide: Ensuring Equitable Access to Technology in EFL Curricula. *Language Education and Society*, 15(2), 78-94.
6. Wang, J. (2023). Teacher Training for Technology Integration in EFL Curricula: A Case Study. *Journal of Educational Technology and Teacher Education*, 10(3), 145-162.
7. Akmalxonovich A. S. F., Yurevna A. Y. VIDEO GAMES IN THE PROCESS OF LEARNING ENGLISH //Евразийский журнал академических исследований. – 2021. – Т. 1. – №. 9. – С. 897-902.

THE ROLE OF LONG READS IN PRE-INTERMEDIATE AND INTERMEDIATE LEVELS TO ENHANCE READING COMPREHENSION

Said-Fozilxon Akmalxonovich Akmalxonov

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

akmalxonovsaidfozil@gmail.com

s.akmalxonov@cspu.uz

ABSTRACT

The choice of appropriate reading materials and activities is paramount in English language instruction to foster language learning and proficiency among students. While short texts are commonly employed in language schools, long reads present a valuable opportunity for skill enhancement, particularly at the pre-intermediate and intermediate levels. Extensive research underscores the significant benefits of extensive reading, characterized by the exploration of longer texts, in language development. Such practices contribute to the expansion of vocabulary, enhancement of comprehension skills, and cultivation of cultural understanding. This abstract highlights the importance of incorporating long reading activities into English language instruction to optimize students' language learning experiences and outcomes.

Keywords: Long-read method, effective ways of enriching vocabulary, encouraging students, motivation in study.

ANNOTATSIYA

Ingliz tilini o'qitishda talabalar o'rtasida til o'rganish va malakasini oshirish uchun mos o'qish materiallari hamda mashg'ulotlarini tanlash muhim ahamiyatga ega. Qisqa matnlar odatda maktablarida qo'llanilsa-da, uzoq o'qish usuli orqali o'qib tushunish ko'nikmalarni oshirish uchun juda ham muhimdir. Keng ko'lamli tadqiqotlar tilni rivojlantirishda katta matnlarni o'rganish bilan tavsiflangan keng qamrovli o'qishning muhim afzalliklarini ta'kidlaydi. Bunday amaliyotlar so'z boyligini kengaytirishga, tushunish qobiliyatini oshirishga va madaniy tushunishni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu maqola talabalarning til o'rganish tajribasi va natijalarini optimallashtirish uchun ingliz tilini o'qitishga uzoq o'qish mashg'ulotlarini kiritish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Uzoq o'qish usuli, so'z boyligini boyitishning samarali usullari, o'quvchilarni rag'batlantirish, o'qishga motivatsiya.

Introduction

Monotony, boring cramming of grammatical rules and, at best, the ability to translate a Russian phrase into a foreign language – that was the limit of perfection in mastering a foreign means of communication. Although the world has long known a huge number of approaches to learning a foreign language and methods, a real revolutionary revolution in the methods of teaching English in our country occurred only in the XX century.¹ The choice of suitable reading materials and activities is crucial when it comes to English language instruction because it promotes language learning and competency in students. Long reads offer a great chance to improve students' abilities and competences, especially at the pre-intermediate and intermediate levels, even if short texts are frequently used in language schools. Research indicates that extensive reading, characterized by the exploration of longer texts, can significantly contribute to language development by expanding vocabulary, improving comprehension skills, and fostering cultural understanding.² Long reading activities encourage learners to engage with authentic language use, thereby enhancing their fluency, grammar, and syntax skills.³ However, integrating long reads into language instruction requires careful consideration of learners' proficiency levels, interests, and instructional objectives.⁴

Methods

An approach to teaching English to learners at the pre-intermediate and intermediate levels that is based on communicative language teaching concepts was taken in order to examine the efficacy of using long reads in this context. However, it should be better to clarify what the long read is. Long read is one of the ways to present information in a substantial extensive text that unfolds the topic, is enriched with details and facts, has over 5,000 symbols and takes from 5-7 minutes to read.⁵ During the reading activities there could be used several exercises and tasks to identify the result of students' comprehension via long read. Long read activities were incorporated as the primary reading task during classroom sessions. The selection of reading materials encompassed a variety of genres, including articles, short stories, and excerpts from novels, catering to learners' diverse interests and preferences. We are a social being and our survival and happiness depend on other people, so nature has endowed us with the ability to read the emotional

¹ Abduramanova D. V. Methods of teaching English as a foreign language // Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 8. – C. 260-263.

² Day R.R., & Bamford, J. Top ten principles for teaching extensive reading. Reading in a Foreign Language. 2002. 136-141 pp.

³ Richards J.C. Longman dictionary of language teaching and applied linguistics. Routledge. 2002

⁴ Nation P. Teaching ESL/EFL reading and writing. Routledge. 2002.

⁵ <https://brabagency.com/en/insights/longread-plyusy-bolshogo-formata>

state of our fellow tribesmen: they are evil or kind, dangerous or safe, friends or enemies.⁶ In other words, text that includes monotone information may lead declining the motivation of students to read long ones due to its unattractive plot. To prevent it, it, teacher must take into account some details related to the students' interests while searching materials concerned to the text. During the preparation of a material, level of learners and variation of the activities such as pre-reading activities, vocabulary scaffolding, and post-reading discussions are also regarded with an eye to capture students attention and to optimize learning outcomes.

Results

The implementation of long reading activities yielded positive outcomes in learners' language acquisition and proficiency development, for instance: vocabulary expansion, especially context-specific and academic words. This exposure helps them build a robust vocabulary repertoire since learning the words under particular circumstances helps students memorize them easily because our brains may bind the word to a particular event, etc. It is evident that memorizing words apart from their interactions in sentences is ineffective because studying a list of words is challenging in the first place and ultimately results in time wastage as pupils struggle to recall the phrase in certain situations because memorization is devoid of semantic associations and foreign words are stored in short-term memory, where they rapidly evaporate.⁷ Besides, engaging with longer texts challenges learners to develop their reading comprehension skills, including inference, summarization, and critical thinking, as well as broadening learners' cultural awareness and understanding because many long reads offer insights into different cultures, societies, and historical contexts. Longer texts often mirror real-life language use more closely than shorter texts, exposing learners to authentic language patterns and idiomatic expressions. As a result, learners demonstrated increased confidence and motivation in reading tasks, leading to greater engagement and participation in classroom activities. Feedback from both learners and instructors highlighted the value of incorporating long reads as the main activity for reading at the pre-intermediate and intermediate levels.

Discussion

The results highlight how crucial it is to incorporate long read exercises into English language instruction in order to support students' overall language development. As mentioned before, it enhances students' knowledge and leads to

⁶ Akmalxonovich F., Yurevna A. Y. ROLE OF STORYTELLING IN TEACHING ENGLISH //Conferencea. – 2022. – C. 505-508.

⁷ Akmalxonov, S. A. (2023). The main problem of learning english as a foreign language. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(4), 573-576.

personally enriching, exposing learners to diverse perspectives, new ideas, and thought-provoking content that serves as excellent prompts for class discussions, debates, and critical analysis. Although there is no denying the advantages of extended reading, in order to optimize the efficacy of education, issues including task design, learner motivation, and book selection must be addressed, since they play a crucial role in forming effective lessons. Students will be engaged in the long read activities if the enumerated factors are taken into consideration during the process of preparing and choosing the materials. To further improve teaching methods and adjust to changing pedagogical trends in language education, continuous research and professional development programs are crucial.

Conclusion

In conclusion, the incorporation of long reading activities as the main activity for reading in English language teaching holds immense potential for facilitating language acquisition and proficiency development among pre-intermediate and intermediate level learners. By leveraging authentic texts and employing effective instructional strategies, teachers can create engaging and meaningful learning experiences that empower learners to become proficient and confident users of the English language.

REFERENCES

1. Abduramanova D. V. Methods of teaching English as a foreign language //Academic research in educational sciences. – 2021. – T. 2. – №. 8. – C. 260-263.
2. Day R.R., & Bamford, J. Top ten principles for teaching extensive reading. Reading in a Foreign Language. 2002. 136-141 pp.
3. Richards J.C. Longman dictionary of language teaching and applied linguistics. Routledge. 2002
4. Nation P. Teaching ESL/EFL reading and writing. Routledge. 2002.
5. <https://brabagency.com/en/insights/longread-plyusy-bolshogo-formata>
6. Akmalxonovich F., Yurevna A. Y. ROLE OF STORYTELLING IN TEACHING ENGLISH //Conferencea. – 2022. – C. 505-508.
7. Akmalxonov, S. A. (2023). The main problem of learning english as a foreign language. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(4), 573-576.

INGLIZ ADABIYOTIDA TARIXIY VA MADANIY KONTEKSTNING AHAMIYATI

Sabohat Allanurodova

Doktorant, Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

ANNOTATSIYA:

Ingliz adabiyotini tushunish ularning yaratilishini shakllantirgan tarixiy va madaniy kontekstlarni o'rganishni talab qiladi. Ushbu ilmiy maqola ingliz adabiyotini sharhlash va tahlil qilishda tarixiy va madaniy kontekstlarning ahamiyatini yoritishga qaratilgan. Adabiyot, tarix va madaniyatshunoslikni qamrab oluvchi fanlararo yondashuv orqali ushbu maqola ijtimoiy-siyosiy voqealar, madaniy harakatlar va ijtimoiy me'yorlar adabiy asarlarning mavzulari, personajlari va yaralishiga qanday ta'sir qilishini o'rganadi. Ingliz adabiyotining turli davrlariga oid misollarni o'rganish orqali ushbu maqola adabiy matnlar va ularning kontekstual doiralari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rsatib, tarixiy va madaniy kontekstlarning adabiy durdona asarlar haqidagi tushunchamizni qanchalik boyitayotganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ingliz adabiyoti, tarixiy kontekst, madaniy kontekst, talqin, tahlil, ijtimoiy-siyosiy voqealar, madaniy harakatlar.

ABSTRACT:

Understanding English literary works necessitates delving into the historical and cultural contexts that shaped their creation. This scientific article aims to elucidate the significance of historical and cultural contexts in the interpretation and analysis of English literature. Through an interdisciplinary approach encompassing literature, history, and cultural studies, this article examines how socio-political events, cultural movements, and societal norms influence the themes, characters, and settings of literary works. By exploring examples from different periods of English literature, this article demonstrates the interplay between literary texts and their contextual frameworks, illustrating how historical and cultural contexts enrich our understanding of literary masterpieces.

Keywords: English literature, historical context, cultural context, interpretation, analysis, socio-political events, cultural movements.

Kirish:

Ko'p asrlik badiiy ifodani o'z ichiga olgan ingliz adabiyoti insoniyat tajribasi va u yaratilgan jamiyatlarning murakkabligini aks ettiradi. Adabiy asarlarni talqin va

tahlil qilishda ularning yaratilishiga ta'sir ko'rsatgan tarixiy va madaniy sharoitlarni tan olish muhim o'rin tutadi. Ushbu maqola tarixiy va madaniy kontekstlarning ingliz adabiy asarlariga chuqur ta'sirini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ijtimoiy-siyosiy voqealar, madaniy harakatlar va ijtimoiy me'yorlar asar mavzulari va personajlarini shakllantirishda to'tgan o'rnini ta'kidlaydi. Ingliz adabiyotining turli davrlaridagi tanlangan misollarni ko'rib chiqish orqali ushbu maqola matnlar va ularning kontekstual doiralari o'rtasidagi dinamik bog'liqlikni ta'kidlaydi.

Tarixiy kontekstni tushunish:

Tarixiy kontekst adabiy asarlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. U muayyan davrning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy muhitini qamrab oladi. Masalan, Angliyadagi Yelizaveta davri qirolicha Yelizaveta I hukmronligi bilan belgilangan bo'lib, adabiyot va izlanishlarning gullab-yashnaganiga guvoh bo'ldi. Uilyam Shekspir va Kristofer Marlou kabi yozuvchilar Uyg'onish davri ruhini va o'z davrining geosiyosiy voqeligini aks ettiruvchi asarlar yaratdilar.[6] Shekspirning Gamlet va Makbet kabi pyesalari hokimiyat, shuhratparastlik va axloqiy tanazzul mavzulariga bag'ishlangan bo'lib, Yelizaveta saroyidagi siyosiy fitnalar va hokimiyat uchun kurashni aks ettiradi.

Madaniyat va adabiyot:

Madaniyat inson faoliyati va shu faolliyatning ahamiyatini belgilovchi ramziy qurilmalar va asarlar majmuidir. Madaniyat musiqa, adabiyot, badiiy tasvir, me'morchilik, teatr, kinematografiya, turmush tarzi kabi faoliyatlarda namoyon bo'lishi mumkin. Antropologiyada „madaniyat“ atamasi ostida mahsulotlar va ularni ishlab chiqarish, estetik ma'no berish hamda shu jarayonlarga bog'langan ijtimoiy munosabatlar tushuniladi. Bu ma'noda madaniyat o'z ichiga san'at, fan va ma'naviy tizimlarni oladi

Madaniyat til, adabiyot, sahna san'ati, odamlarning verbal va nonverbal muloqot yig'indisida namoyon bo'ladi. Biz madaniyatni muloqot, san'at, til va adabiyot orqali tasvirlaymiz. Adabiyot asl madaniyatning qirralarini o'z ichiga oladi. Undan notanish madaniyatlarda moslashish va muloqot qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni kengaytirish vositasi sifatida foydalanish kerak. Adabiyot har doim insonparvarlik va ijtimoiy qadriyatlarni ifodalash uchun foydali hisoblangan va uning madaniyat bilan o'zaro bog'likligi urf-odatlar, kishilar hayoti va faoliyatining turli ko'rinishlarida, shuningdek, ular yaratadigan moddiy va ma'naviy boyliklarga katta ta'siri etuvchi vosita sifatida qaraladi.

Millat tarixiga urg'u berilganda, dunyoning turli madaniyatlari va buyuk sivilizatsiyalarining shuhrati ko'p jihatlariga tayanishi aniq. Muhim omillardan biri

shundaki, adabiyotning inson muruvvatiga katta ta'siri bor. Adabiyot va madaniyat o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud va ular bir-biriga mos keladi. Madaniyat jamiyat va adabiyotning e'tiqod va qadriyatlarini o'z ichiga oladi, shuningdek, ularni turli adabiy shakllarda yetkazadi. Shunday qilib, adabiyot, pirovardida, madaniyatni maqtaydi va unga ta'sir qiladi.

Madaniy kontekstni tekshirish:

Madaniy kontekst ma'lum bir davrda jamiyatda keng tarqalgan e'tiqodlar, qadriyatlar va an'analarni o'z ichiga oladi. U yozuvchilar o'z mavzularini yetkazish uchun ishlatadigan tilni, ramziylikni va tasvirni shakllantiradi. Angliyadagi Viktoriya davri qat'iy ijtimoiy va axloqiy me'yorlar bilan ajralib turadi, va bu narsa Charlz Dikens va Sharlotta Bronte kabi yozuvchilarning asarlariga ta'sir ko'rsatgan. Dikensning "Buyuk umidlar" va "Oliver Twist" kabi romanlarida qashshoqlik, sinfiy tengsizlik va sanoatlashuv haqidagi tashvishlarni aks ettiruvchi Viktoriya jamiyatidagi ijtimoiy tengsizlik va adolatsizliklar tanqid qilingan. Xuddi shunday, Brontening "Jeyn Eyr" Viktoriya davridagi gender rollari doirasida gender, o'ziga xoslik va avtonomiya mavzulari tasvirlangan.

Matn va kontekst o'rtasidagi o'zaro ta'sir:

Adabiy asarlar vakuumda yaratilmaydi, balki ular tarixiy va madaniy kontekstlariga chuqur singib ketgan. Matn va kontekst o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik adabiy yo'nalishlar va uslublar evolyutsiyasida yaqqol namoyon bo'ladi.[11] Masalan, Birinchi jahon urushidagi qo'zg'alishlar va urushdan keyingi davrning umidsizliklari ta'sirida bo'lgan 20-asr boshidagi modernistik harakat Jeyms Joys va Virjiniya Vulf kabi yozuvchilarning eksperimental hikoyalarida o'z aksini topgan. Joysning "Uliss" va Vulfning "Missis Dallovey" asarlarida zamonaviy hayotning parchalanib ketgan voqeligini tasvirlash, an'anaviy hikoya shakllariga qarshi chiqish va inson ongining murakkab tomonlarini o'rganish uchun ong oqimi texnikasidan foydalanilgan.

Mavzuga doir tadqiqotlar:

Ingliz adabiyotida tarixiy va madaniy kontekstning ahamiyatini ko'rsatish uchun ushbu bo'limda turli davrlarga oid tanlangan adabiy asarlarning chuqur tahlili berilgan. Keys tadqiqotlari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Shekspirning "Romeo va Julietta" pyesasi: Uyg'onish davri Italiyasi va Yelizaveta Angliyasi kontekstida sevgi, ziddiyat va taqdir mavzularini o'rganish. "Romeo va Julietta" Uilyam Shekspirning eng mashhur tragediyalaridan biri bo'lib, u sevgi, ziddiyat va taqdir kabi abadiy mavzularni yoritgan.[5] Pyesadagi voqealar Uyg'onish davridagi Italiyada bo'lib o'tadi, ammo Angliyaning Yelizaveta davri kontekstida yozilgan. U har ikkala davrning ijtimoiy me'yorlari, qadriyatlari va

e'tiqodlarini aks ettirgan bo'lib, tarixiy va madaniy chegaralardan tashqarida bo'lgan inson tabiatini tushunishga harakat qilgan.

“Romeo va Julietta”dagi sevgi, to'qnashuv va taqdir mavzulari vaqt va madaniyat bo'ylab aks sado berib, pyesani doimiy ravishda dolzarb qiladi. Uyg'onish davridagi Italiyada yoki Yelizaveta davridagi Angliyada bo'lib o'tgan ushbu hikoya inson tabiatiga xos umuminsoniy haqiqatlarni ochib bergan. [11] Nafratni yengish uchun sevgining qudratini, nazorat qilib bo'lmaydigan mojaroning halokatli yakunini, taqdir va iroda erkinligi o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirini yoritgan.

Jeyn Ostenning “Andisha va g'urur” asari: Regensiya davridagi Angliyaning ijtimoiy odatlari va gender rollarini va ularning roman qahramonlari va syujetiga ta'siri tahlil qilingan.

“Andisha va g'urur” syujeti ijtimoiy urf-odatlarining o'zaro ta'siri hamda personajlarning istak va intilishlariga asoslanadi. Bennet opa-singillarining sevgi va nikohga intilishi boylik va mavqeni hamma narsadan ustun qo'yadigan jamiyat fonida o'rnatiladi. Roman davomida yuzaga keladigan turli ishqiy chigallik va tushunmovchiliklar qahramonlarning ijtimoiy me'yorlarga sodiqligi, sinfiylik va obro'-e'tiborga oid oldindan o'ylagan tushunchalari natijasidir.[1] Sevgi, nikoh va ijtimoiy umidlarni o'rganuvchi roman bugungi kunda adabiyotshunos olimlar va kitobxonlar orasida doimiy ravishda „eng sevimli kitoblar“ ro'yxatining yuqori qismidan joy egallab keladi.

Emili Brontening “Momaqalldiroqlar dovoni” (1847): “Momaqalldiroqlar dovoni” Viktoriya davrida, ijtimoiy konservatizm va qattiq axloq qoidalari bilan ajralib turadigan davrda nashr etilgan. Brontening romani sevgi, qasos va majnunlikning halokatli kuchi haqidagi qorong'u va ehtirosli ertakni taqdim etgan holda, Viktoriya davrining ishqiy va maishiy ideallariga qarshi chiqadi [2].

Bundan tashqari, roman inson tabiatining qorong'u tomonlarini, jumladan qasos, shafqatsizlik, hiyla va nayrangni ko'rsatgan. Asar qahramonining unga zulm qilganlardan qasos olishga tinimsiz intilishi, Viktoriya jamiyatining axloqiy chegaralaridan oshib, vasvasa va nafratning halokatli kuchini aks ettiradi. Brontening sevgi, qasos va ijtimoiy adolatsizlik haqidagi izlanishlari bugungi kunda ham kitobxonlar orasida aks-sado berishda davom etmoqda va bu asarni ingliz adabiyotining abadiy klassikasiga aylantirmoqda [4].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, tarixiy va madaniy kontekst ingliz adabiy asarlarini shakllantirishda, ularning mavzulari, qahramonlari va hikoya qilish usullariga ta'sir qilishda asosiy rol o'ynaydi. Muayyan davrdagi ijtimoiy-siyosiy voqealar, madaniy harakatlar, ijtimoiy me'yorlarni anglash orqali kitobxonlar adabiy durdona

asarlarning murakkab jihatlari haqida chuqurroq tasavvurga ega bo'ladilar. Adabiyot, tarix va madaniyatshunoslikni o'zida mujassam etgan fanlararo yondashuvlar orqali olimlar va ishqibozlar vaqt va makon bo'ylab inson holatini aks ettirish va tadqiq qilishda ingliz adabiyotining doimiy dolzarbligini qadrlashlari mumkin.

REFERENCES

1. Abrams, M. H. "Natural Supernaturalism: Tradition and Revolution in Romantic Literature." W. W. Norton & Company, 1973.
2. Bradbury M. Two Passages to India Forster as Victorian and Modern// E.M. Forster. A Passage to India. Ed By M.Bradbury. London, 2010. P. 226.
3. Bate J. Soul of the age. – P: Wisdom, 2008, 87 p.
4. Eagleton, Terry. "Literary Theory: An Introduction." University of Minnesota Press, 1983.
5. Greenblatt, Stephen. "Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare." University of Chicago Press, 1980.
6. Hale J.R. Introduction / Evolution of British historiography from Bacon to Namier. Cleveland–N.-Y., 1964.
7. Hojiahmedov A. Adabiyot va janrlar. – N: Yangi asr avlodi, 1995, B. 13.
8. Leitch, Vincent B., et al. "The Norton Anthology of Theory and Criticism." W.W. Norton & Company, 2018.
9. Paxman J. The Victorians: Britain through the paintings of the age. L., 2010.
10. Saibnazarova, M. (2021). A NATIONAL HERO IN THE WORKS OF JANE AUSTEN. Матеріали конференцій МЦНД
11. Барг М.А. Шекспир и история. М., 1979
12. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж, 2006. 240 с.
13. Осборн Р. Цивилизация. Новая история Западного мира. М., 2010.

FUNCTIONAL ANALYSES OF PERSONALITY IN ENGLISH LITERATURE

Sokhila Aminova

A teacher at Chirchik State Pedagogical University

E-mail: sohilaaminova@gmail.com

ABSTRACT

The author examines the fusion of magical elements and reality in storytelling, specifically focusing on the presence of magic in works such as "Harry Potter" and "Percy Jackson & the Olympians." The article also discusses the analysis of fairy tales and their connection to real-life examples, highlighting medical conditions that could explain fantastical elements. Furthermore, the author discusses the concept of a "magic mirror" in literature and its modern-day counterpart in technology. The article concludes with a discussion on the difference between fantasy and magic realism and their portrayal in the Harry Potter series. Overall, the article provides insights into the use of magic realism in literature and its connection to reality.

Keywords. Functional Analyses, Personality, English Literature, Magic Realism, Fantasy, Fairy Tales, Realistic Elements, Harry Potter, Percy Jackson, Fairy Tale Interpretations, Medical Conditions, Werewolf Syndrome, Epidermodysplasia Verruciformis, Meningitis, Listeria Monocytogenes, Magic Mirror, Siri, Information Hub, Reality, Empathy, Literary Realism, Artistic Representation, Perception, Magic Realism in Harry Potter.

INTRODUCTION

Literature has always been an attractive media to illustrate wide ranges of representation of life; whether it is in written or oral form. Many authors often relate their or others' experiences in real life while writing their works. Moreover, some may also add fantasy elements in their works that aim to simply draw the reader's attention or even serve as a symbolism of particular things in real life. The fantasy element which is frequently used by the author in developing their work is the existence of 'magic'. Nowadays, the use of magic has become a trend in many fantasy literary works, such as in Harry Potter and Percy Jackson & the Olympian series. However, there are some literary works whose theme is placed in between the fantasy, particularly 'magic', and reality. So that, the authors put in magical elements in their work and blend it naturally with the reality of life; this kind of writing is known as magic realism. Magic realism can be define as a literary genre which

focusing itself in the fusion of magical elements and reality in order to construct the story. According to Srikanth (2014), magic realism is a combination of fantasy and reality in which the magical elements rise in the story blend naturally with the reality portrayed. The main feature of this genre is that the presence of the magical element can't be explained in our ordinary world but the magical things really happen.

METHODOLOGY

We analysed same fairy tales represents reality and real-life examples of fairy tales coming true.

“Red Riding Hood”(Brothers Grimm version)is a fairy tale about a girl in a cloak and hood .The fairy-tale world sports several examples of werewolf like creatures, such as Beast from "Beauty and the Beast" or the wolf in some interpretations of "Little Red Riding Hood." But these fearsome wolf-men may have just been hapless victims of a striking medical condition. Hypertrichosis, known colloquially as "werewolf syndrome," is defined by an excessive amount of hair, either all over the body or just in certain areas. Sometimes a person is born hairy because a rare genetic mutation; other times, a person acquires hypertrichosis later in life as a side effect of certain drugs and chemicals, or even some cancers.

“ Pinocchio” originally carved from wood, Pinocchio became a real boy with the help of magic. In ABC's fairy-tale drama "Once Upon a Time," we see the opposite happen: Pinocchio, now a grown man in the magic-free real world, begins turning back into wood. This occurrence, of course, is nonsense — that is, unless Pinocchio had Epidermodysplasia verruciformis, a rare genetic skin disorder marked by a high risk of skin carcinoma. The immune deficiency can leave people highly susceptible to various types of the human papillomavirus, including ones that cause tough, barklike warts. In 2008, Indonesia's Dede Koswara stunned the world with the barklike growths that sprouted from his hands and feet. His affliction, doctors determined, was caused by a combination of epidermodysplasia verruciformis and the HPV-2 virus. The virus hijacked Koswara's skin cells, causing them to produce an elevated amount of keratin, the fibrous protein responsible for hair, hoofs and horns. With Koswara's weakened immune system, the keratin warts grew out of control, forming the dense, gnarled growths that earned him the moniker, "Treeman."

In "Snow White," the princess bites an apple and falls into a deathlike coma, only to be awoken by true love's kiss (in later versions of the tale). There is a simple explanation for Snow White's slumber: bacteria.

RESULTS

Listeria monocytogenesis a rod-shape bacterium that resides in a variety of food, including apples. "It causes meningitis and often enough confusion and stupor

to the point of coma," Dr. George Thompson, an assistant professor of medicine at the University of California, Davis, told Live Science in an email. It might, however, take a little more than a kiss to awaken someone from a meningitis-induced coma, unless that kiss is somehow imbued with a hefty dose of antibiotics. But perhaps true love's kiss really can do the trick. In 2009, a woman in England suffered a heart attack and fell into a coma. She began to stir two weeks later only when her husband pleaded her for a kiss— she apparently obliged by turning her head and puckering up, according to the Daily Mail.

The Magic Mirror boasts remarkable abilities, which vary depending on the tale. In "Snow White," the mirror is a purveyor of knowledge, answering any question as truthfully as possible (though the only question the vain Queen cares to asks is, "Who is the fairest one of them all?"). In "The Magic Mirror" by Aleksandr Afanas'ev, the Russian counterpart to the Brothers Grimm, the enchanted item had a similar ability and could also show you real-time images of any place you wished. Technology has given us our own little magic mirror: Siri, the iPhone's souped-up personal assistant. If asked, Siri, which draws its knowledge by accessing the Internet, will tell you who's the fairest of them all (you, in most cases), show you images of places, people or things, or try to answer any other question you pose.

DISCUSSION

Some developers are now trying to turn large mirrors into information hubs. The New York Times R&D Lab, for example, is working on a "magic mirror" reflective screen that allows you to browse NYT's news articles and videos, as well as schedule events in your personal calendar, shop online and exchange messages with other magic mirrors in your household.

Yes we know that fantasy shows us exciting new worlds, but reality connects us to basic concepts of understanding and empathy.

The Harry Potter story contains features of magic realism as well. What is the difference between the fantasy and magic realism? How is a magic realism reflected in the story? This paper outlines the definition and comparison of the two genres and illustrates the presence of the magic realism in Harry Potter and the Philosopher's Stone. Fantasy vs Magic Realism "There are many attempts to define fantasy, not only as a genre. Literary realism is part of the realist art movement beginning with mid-nineteenth-century French literature (Stendhal), and Russian literature (Alexander Pushkin) and extending to the late nineteenth and early twentieth century. Literary realism attempts to represent familiar things as they are. Realist authors chose to depict everyday and banal activities and experiences, instead of using a romanticized or similarly stylized presentation.

In the Introduction to *The Human Comedy* (1842) Balzac "claims that poetic creation and scientific creation are closely related activities, manifesting the tendency of realists towards taking over scientific methods. The artists of realism used the achievements of contemporary science, the strictness and precision of the scientific method, in order to understand reality. The positivist spirit in science presupposes feeling contempt towards metaphysics, the cult of the fact, experiment and proof, confidence in science and the progress that it brings, as well as striving to give a scientific form to studying social and moral phenomena." Realism as a movement in literature was a post-1848 phenomenon, according to its first theorist ¹Jules-François Champfleury. It aims to reproduce "objective reality", and focused on showing everyday, quotidian activities and life, primarily among the middle or lower class society, without romantic idealization or dramatization. It may be regarded as the general attempt to depict subjects as they are considered to exist in third person objective reality, without embellishment or interpretation and "in accordance with secular, empirical rules." [6] As such, the approach inherently implies a belief that such reality is ontologically independent of man's conceptual schemes, linguistic practices and beliefs, and thus can be known (or knowable) to the artist, who can in turn represent this 'reality' faithfully. As literary critic Ian Watt states in *The Rise of the Novel*, modern realism "begins from the position that truth can be discovered by the individual through the senses" and as such "it has its origins in Descartes and Locke, and received its first full formulation by Thomas Reid in the middle of the eighteenth century."

The form of magic realism offers an ingenious and effective means of screening the "real" living experiences. Literary works are drawn ahead the conventions of both realism and fantasy or myth. In previously colonized countries numerous 'schools' of literature emerged which attempted to coalesce the old pragmatic tradition with elements.

Famous English poet and playwright William Shakespeare said that "Reality is continually established, by common effort, and art is one of the highest forms of this process". Literary realism does not mirror reality. We cannot comprehend reality in its entirety. All fiction draws on elements of reality, and can potentially alter our perception of reality. Literary realism does not directly refer to or represent reality, but a perception of it. The principal referent of literary realism is, ostensibly, reality. On the surface, literary realism would appear to operate by rules set by the "real world", grounded in physical and social reality, and, significantly, outside of fiction.

¹ "Realism definition of Realism in the Free Online Encyclopedia", Encyclopedia 2.thefreedictionary.com. Retrieved 2014-07-15.

We tend to judge, as readers, a literary realist text as if it were "real life". Literary realism does not refer directly to reality, as that would be an act of imitation, and imitation is neither representation nor art. A representation is, in effect, a referent in itself; a portrayal or a sign of something else, once removed from its subject, and a copy is not art. There is no fiction "outside of fiction".

The influence of fiction on reality Wolfgang Iser argues that 'no literary text relates to contingent reality as such, but to models or concepts of reality, in which contingencies and complexities are reduced to meaningful structure' (70). That is, "conventions" of reality or, in some cases, re-inventions or discoveries. We have an idea of reality; an accepted reality we can reasonably agree on, and the parameters whereby it operates, partly informed by experience, but also by conceptual influence, including from literature.

CONCLUSION

Literature has arguably helped shape our idea of reality, which has led some to claim that everything is fiction. That the scope of accepted reality, the criteria by which we define it, are indeed dictated by fiction. This lays a heavy burden on fiction in general, literary realism in particular. Critics have argued that, because it presumes to represent reality, literary realism implies norms and standards that may effect a continuation and naturalization of detrimental fictions.

However, while literary realism, and fiction in general, may confirm existing norms of reality, it may also change them. Wolfgang Iser in a sense reverses the above argument; everything is not fiction, but rather everything is reality. Iser observes that 'the basic and misleading assumption is that fiction is an antonym of reality'. It is a source of 'a good deal of confusion ... when one seeks to define the "reality" of literature'. All fiction is, he writes, 'a means of telling us something about reality'. Reality is both its raw material and its outcome. The interaction with a text amounts to a "real" experience and has the potential of making 'the reader react to his own "reality", so that this same reality may then be reshaped'. In other words, all fiction draws on and addresses reality, regardless of genre, and, in providing an experience in itself, has the potential of changing our perception of reality. Generally, children's knowledge about reality is objective. Nevertheless, thanks to imagination, they are able to assimilate and master it, i.e. understand it in one's own way. When listening to fairy tales, children are often deeply affected by their contents and, at the same time, their imagination develops and takes on new shapes. Thus, fairy tales affect child's emotional, physical and mental development. In particular, it is reflected in the moulding of creative processes inspired by one's depictions of adventures that fairy tales' main characters have. Through listening, children modify their

understanding of the literary work that is read to them and practice the ability to connect separate events. Simultaneously, they develop their concentration skills and attention span, which is especially important for further education and learning.

REFERENCES

1. J. Zipes *The Oxford Companion of Fairy Tales*, Oxford, Oxford University Press, 2000.
Lyons J Deixis as the source of reference // Formal semantics of natural language: Papers from a Colloquium sponsored by King's college research centre. -Cambridge, 1975. P. 61 -83.
2. M. Nikolajeva *Reading for Learning-Cognitive approaches to children's literature*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2014, p. 182.
3. Todorov *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre*, cit. Vienna, Autriche “ Amerika adabiyotinig asoslari”USA Regional Programm office. 1997. P 118.
4. V. Matezius “Отказываем омактуальном членении предложения” and “Основная функция порядка словвчешском языке”.
5. S.A.Aminova Comparative Analysis ŷf "A Thousand Splendid Suns " and A Similar Work in Uzbek Literature. Texas Journal of Philology,Culture and History, 2024,

DESTRUksiYA TUSHUNCHASINING LINGVISTIK TALQINI

Zamira Bo'riyevna Amonova

O'zDJTU mustaqil izlanuvchisi

Email: fata.morgana.zzzzz@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada “destruksiya” tushunchasining leksik ma’nosi, uning turli fan va sohalarda qo’llanilishi bilan bog’liq yondashuvlar hamda lingvistik tadqiqot obyekti sifatida namoyon bo’lish tamoyillari ko’rib chiqildi. Destruksiya semali leksik birliklar, xususan, fe’llar jonli mavjudotlar hamda narsa-buyumlarga moddiy va `ma’naviy (ruhiy) zarar yetishga qaratilgan ish-harakatni ifodalashi tahlil qilindi.

Kalit soʻzlar: deformatsiya, destruksiya, inson omili, jismoniy ta’sir, leksik-semantik, sistem-struktur tilshunoslik, parchalanmoq, yemirilmoq.

ABSTRACT

This article examines the lexical meaning of the concept “destruction” approaches associated with its application in various sciences and fields, as well as the principles of its manifestation as an object of linguistic research. It is analyzed that lexical units with the meaning of destruction, in particular verbs denote actions aimed at causing material and spiritual damage to living beings and objects.

Keywords: deformation, destruction, human factor, physical influence, lexical-semantic, system-structural linguistics, break, be destroyed

Inson hayotining ibtidosidan intihosiga qadar ro’y beradigan voqea-hodisalarni ifodalash, millat ruhiyatidagi, madaniyatidagi, turmush tarzidagi turli jihatlarni, shaxs ongida kechadigan - bunyod etish hamda vayron qilish, qurish hamda buzish, takomillashtirish va barbod qilish kabi biri ikkinchisiga zid bo’lgan g’oyalarni tasvirlash hamda hayotga tadbqiq qilish, kishi ongiga, ruhiyatiga ta’sir etish va uni ma’lum harakatlarni bajarishga undash aynan soʻzning mislsiz qudrati yordamida amalga oshiriladi. Aksariyat tillarda butun bir leksik tizimning tashkil qiluvchilari bo’lgan soʻzlarning ma’no jihatini tadqiq qilish hozirgi kunda tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda.

Zamonaviy tilshunoslikning yangi sohalari, xususan, semasiologiyaning rivojlanishi har bir semaning ahamiyatini alohida yoritish, boshqa semalar bilan oʻzaro paradigmatic hamda sintagmatik munosabatlarga kirishish qonuniyatlari, valentlik xususiyatlari, semantik maydonning turli leksik-semantik guruhlarida

tasniflanishi, pragmatika va diskursdagi mavqeini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj oshib bormoqda. Bularning barchasi so'zning nafaqat ichki, balki tashqi imkoniyatlarini ham inobatga olgan tarzda, leksik sistemani tadqiq qilishda tizimli yondashuvni taqazo etmoqda.

XX asrning o'rtalariga kelib leksik sistemani system-struktur tilshunoslik va maydon nazariyalariga tayangan holda tadqiq qilishning jadallashishi yangi yo'nalishdagi bir qancha tadqiqot ishlarining maydonga kelishiga zamin yaratdi. Xususan, qator so'z turkumlarining til va nutqdagi funksional jihatlari o'rganildi. Mazkur ilmiy izlanishlar orasida tilshunos olimlarning fe'l tadqiqiga bag'ishlagan ishlaridagi amaliy va nazariy natijalar qiyosiy tipologiya, leksikologiya, grammatika hamda stilistika taraqqiyotiga sezilarli darajada o'z hissasini qo'shdi. Darhaqiqat, fe'l boshqa so'z turkumlariga qaraganda eng murakkab, qo'llanilish ko'lamini va semantikasi jihatidan rang-barang, gapning mazmunini ochib berishda „bosh rol“ o'z zimmasiga olgan yetakchi turkumlardan biridir. Fe'llarning lison lug'at boyligini oshirishdagi o'rnini ularning aksariyati frazemalar tarkibida turli shakllarda ifodalanishi bilan, yoki yaxlit bir gapni ifodalashi mumkinligi bilan ham dalillash mumkin. Turli tizimli tillarda fe'llarning ma'noviy va sintaktik jihatlari, ularning chog'ishtirma tadqiqida kuzatiladigan ayrim allomorf va izomorf xususiyatlari, qanday qonuniyatlarga ko'ra bir yoki bir necha semantik guruhlarda tasniflanishini aniqlash masalasi dolzarb bo'lib bormoqda. Fe'llar tarkibidagi semalarning o'ziga xos ifodalanish va funksional xususiyatlariga ko'ra murakkab strukturaga ega bo'lgan leksik-semantik maydonni tashkil qiladi. Hozirgi kunga qadar ko'plab tadqiqotlarda mualliflar tomonidan mazkur maydonlarning turli leksik-semantik guruhlari o'rganildi. Shunday leksik-semantik guruhlardan birini destruksiyani ifodalovchi fe'llar tashkil qiladi. Mazkur guruh fe'llarining semantikasi hamda valentligi yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda ularni semantik kategoriyalash, bir yoki bir nechta leksik-semantik guruhlarga mansublik qonuniyatlarini aniqlash to'liq yakun topmagani, komponent tahlil jarayonida duch kelinayotgan qiyinchiliklar, fe'l valentligiga oid bir va ikki tilli lug'atlarning ishlab chiqilmaganini e'tiborga olgan holda nemis va o'zbek tillaridagi ushbu guruh fe'llari maqolaning tadqiqot obyekti sifatida tanlandi. Bizning nazarimizda destruksiyani ifodalovchi fe'llar lug'atning katta qismini tashkil qilish bilan bir qatorda og'zaki va yozma nutqda kundalik hayotimizning bir qancha sohalarida qo'llaniladi. Ularning leksik semantikasi, ma'no ko'chish xususiyatlari, leksik-semantik guruhlari nemis va o'zbek tillarida bugungi kunga qadar chog'ishtirilmagan.

Destruksiya ifodalovchi fe'llarning lisondagi mohiyatini anglash, ularni chog'ishtirma asnoda tadqiq qilish uchun, avvalo, „destruksiya“ tushunchasining

lugʻaviy maʼnosiga, turli fan va sohalarida qoʻllanilishi bilan bogʻliq yondashuvlarga eʼtiborni qaratish maqsadga muvofiqdir.

Destruksiya tushunchasi (lotincha – destruction “parchalanish”) kimyo va politexnika sohalarida – barbod qilish, buzish, parchalanish [6;93]; molekulalarda polimerlanish darajasi yoki molekulyar massaning oʻzgarishi bilan kechadigan jarayonlar, yaʼni jism agregat holatining deformatsiyasini;

tibbiyotda – buzish, buzilish, yoʻqotish; hujayra, toʻqima va taʼna aʼzolari tuzilishining buzilishi[4;108], xususan, oftalmatologiya sohasida koʻzning normal holatiga zarar yetishi, unda xiralikning rivojlanishini, bir soʻz bilan, koʻz shishasimon tanasining destruksiyasini;

binokorlikda – bino va inshootlarning muzlashi va sovuq harorat taʼsirida destruksiyaga uchrashi, yaʼni vayron boʻlishi, buzilishini;

fizikada – muayyan tuzilishga ega boʻlgan modda strukturasining buzilishini [1;52];

huquqshunoslik sohasiga yangi yuridik atama sifatida kirib kelib, shaxsiy va jamoat manfaatlariga ijtimoiy zarar keltiradigan, mavjud hukumat va qonunga nisbatan bosim va norozilikni oshiradigan harakatlar majmuini ifodalaydi [2;72].

Psixologiyada “shaxs destruksiyasi” deb nom olgan destruktiv harakatlar majmui insonning tashqi olamga hamda oʻzining jismi va ruhiyatiga qaratilgan buzgʻunchi munosabatni - oʻz joniga suiqasd qilish va oʻz oʻzini oʻlimga mahkum qilish istagi bilan bogʻliq holatda amalga oshiriladi. Ushbu jarayonlar borasida avstriyalik ruhshunos Z.Freyd oʻzining kuzatuvlarida va ruhshunoslik boʻyicha qator tadqiqotlarida izchil bayon etdi. Destruksiya konsepsiyasi nemis jamiyatshunosi, faylasuflari M.Xaydegger, E.Fromm, fransuz faylasu J.Derrida tomonidan turli kontekstdagi ilk nazariy qarashlar asosida rivojlantirildi.

Zamonaviy falsafa qomusiy lugʻatida destruksiya - insoniyatning gʻoyalari va mafkuraviy qarashlari haqidagi farazlarni ilgari surgan holda, “... hozirgi davrning borliq haqidagi muhim konsepsiyalarini qadimgi davr tajribalari asosida qayta anglash va qayta ishlab chiqish [2;107], ...inson hozirgi mavjudligining oʻzi yashayotgan davrga tegishli xos maʼnoni izlab topish imkoniyatlaridan biri”, deb qaraladi.

Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasida destruksiyaga berilgan mukammalroq taʼrifni uchratish mumkin. Unda ushbu jarayonnining kimyoviy koʻrinishlari hamda destruksiyaga sabab boʻladigan tashqi taʼsir omillari bilan birgalikda ayrim foydali funksiyalariga misol keltirilgan. “...polivinilatsetatni ishqoriy gidrolizga uchratib polivinil spirt, selluloza va kraxmalni gidrolitik D.dan foydalanib turli qandlar olinadi [5;211].”

Yuqorida keltirilgan ta'riflarni tahlil qilgan holda aytish mumkinki, "destruksiya" tushunchasi keng ma'noda normal yoki turg'un holatdagi narsa-buyumlarning strukturasiga, shakli va ko'rinishiga, sifat va miqdoriga jismoniy ta'sirni ifodalash bilan bir qatorda, insonning umumiy holatiga ruhiy ta'sir etish jarayonini ham taqazo etadi. Ushbu kategoriyaga kiruvchi fe'llar ta'sir darajasiga ko'ra, narsa-buyum, hamda borliqning turli-tuman unsurlariga, shuningdek, insonning ruhiyatiga ma'lum darajada (kratzen – tirnamoq, yumdalamoq, verletzen – jarohatlamoq, hobeln – randalamoq,) yoki butunlay (aussterben – qirilib ketmoq, austrocknen – qurib qolmoq, ermorden – o'ldirmoq) zarar yetishini bildiradi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, destruksiya va destruktiv jarayonlar atrof-muhit va tabiatda kechadigan hodisalarning natijasi yoki inson omili ta'sirida amalga oshirilgan harakatlarning aksi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Misol tariqasida, beben – tebranmoq, silkinmoq, liqillamoq (zilzila haqida), tauen – erimoq, erib ketmoq (Der Eis taut – muz eriyapti) [3;387]; verwittern – nuramoq, ya'ni tabiiy kuch (shamol, zilzila, atmosfera yog'inlari va sh.k) ta'sirida yemirilmoq; welken – so'limoq, so'lib qolmoq kabi fe'llarning semantikasida bevosita tabiiy harorat, bosim va kuchning ta'siri anglashilayotgani ko'rinib turipti.

Inson omilining bilvosita ta'siri natijasida sodir bo'ladigan ish-harakatlarni schneiden – 1. kesmoq, o'ymoq 2. kesib tashlamoq, kesib olmoq 3. (soch) olmoq 4. o't o'rmoq 5. jarrohlik qilmoq; schießen – 1. otmoq, o't ochmoq, 2. otib o'ldirmoq 3. otib tushirmoq; brechen – sindirmoq, sindirib yorib o'tmoq, zerfahren – (qatnayverib) buzmoq, ishdan chiqarmoq (yo'lni); verletzen – zarar (ziyon) yetkazmoq, shikast yetkazmoq kabi fe'llarning semalarida kuzatish mumkin.

Hozirgi kunga qadar destruksiyani ifodalovchi fe'llarning semantikasi, valentligi, funksional tavsifi, leksik-semantik tasniflari borasida F.K.Buraixi, F.G.Fatkullina, R.R.Galiyeva (rus tili), D.E.Gizatulin (rus va boshqird tillari), Ye.V.Razova (nemis tili), A.P.Sultanova (rus va ingliz tillari), Z.V.Todisenko (rus, ingliz va tatar tillari), G.L.Naxrachova (xanti tilining shurishkar lahjasidagi) olib borgan ilmiy izlanishlari fe'l so'z turkimining tadqiqi va tahlilining keyingi taraqqiyot bosqichi uchun xizmat qiladi. O'zbek olimalaridan S.Muhamedova o'zining o'zbek tilidagi harakat fe'llari semantikasi va valentligiga bag'ishlangan monografiyasida ijobiy ta'sir semali fe'llar qatorida destruksiyani ifodalovchi ayrim salbiy ta'sir semali fe'llarini ham borasida to'xtalib o'tgan. Yuqoridagi va boshqa bir qator tadqiqotlarda destruksiya tushunchasi bilan bog'liq jarayonlar inson hayotining va uni o'rab turgan olamning ajralmas tarkibiy qismi sifatida tavsiflangan. Destruksiya ifodalovchi fe'llar guruhlarini lingvistik tadqiqot obyekti sifatida o'rganish, ularning boshqa semantik maydonlar bilan kesishish chegarasini aniqlash,

qardosh bo‘lmagan tillarda leksik-semantik tahlilini amalga oshirish va bu yo‘lda turli tahlil metodlaridan foydalanish sistem-struktur tilshunoslikning mavqeini yana bir pog‘onaga ko‘tarishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Bekjonov R.B. Fizikadan ruscha-o‘zbekcha atamalar lug‘ati. – Toshkent: “O‘qituvchi”, 1991.
2. Falsafa. Qomusiy lug‘at. – Toshkent: “Sharq”, 2004.
3. Gorodyanenko V. Социальная деструктивность: Виды, механизмы и факторы актуализации. Украинский социологический журнал, 2015.
4. Ismoilov Y., Karimov Sh. Nemischa-o‘zbekcha, o‘zbekcha-nemischa lug‘at. – Toshkent: “Akademnashr” 2020.
5. Usmonxodjayev A., Abilov O‘., Turaxonova M. Tibbiy atamalar lug‘ati. – Toshkent: “Donishmand ziyosi” 2022.
6. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”, 2005.
7. Shokirova M., Nurullayev Sh. Inglizcha-o‘zbekcha Ruscha kimyo terminlari lug‘ati. – Toshkent: “Tafakkur bo‘stoni”, 2013.

CHO‘LPON LIRIKASIDA IJTIMOYLIK

Sohiba Abdujabbor qizi Arzikulova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O‘zbek adabiyotshunosligi kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: arzikulovasohiba4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Cho‘lpon she‘riyatida tasvirlangan Sharq xalqi taqdiri va uning ramziy ifodalari xususida fikr yuritilgan. Millat erki, ozodligi deb nafas olgan shoir lirikasida reallik va badiiylik uyg‘unligi yuksak mahorat va iste‘dod bilan aks etgani tahlil qilingan. Cho‘lponning badiiy san‘atlardan foydalanishdagi mahorati ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: yo‘qsul Sharq, mazlum xalq, ko‘lanka, zulm, tutqunlik, zaharli yosh, erksizlik, hurriyat.

ABSTRACT

The article discusses the fate of the people of the East and its symbolic expressions described in Cholpon’s poetry. It has been analyzed that the combination of reality and artistry is reflected with high skill and talent in the lyrics of the poet, who breathed the freedom of the nation. Cholpon’s skill in using artistic arts is revealed.

Keywords: poor East, oppressed people, shadow, tyranny, captivity, poisonous age, lack of freedom, freedom.

Jamiyat rivoji uning adabiyoti takomiliga qarab belgilanadi. Adabiyotimiz vakillari orasida Cho‘lponning publisistik asarlari, shoir va nosir sifatidagi izlanishlari o‘ziga xos dunyoqarashning mevasi ekanligi bilan ajralib turardi. Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham Cho‘lpon ijodiga yuksak baho berib, “XX asr boshlaridagi millatimiz taqdirini, uning boshiga tushgan fojialarni, ozodlik va erkinlik qadrini hech kim bu mumtoz shoirimiz kabi yuksak pardalarda kuylagan emas” [1.50]– degan edi. Mazkur fikr Cho‘lpon ma‘naviy-ma‘rifiy merosini ilmiy o‘rganishni dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo‘yadi. Cho‘lpon ijodini, xususan, uning lirikasiga singdirilgan ma‘no-mazmunni, badiiy san‘atlar zimmasiga yuklangan vazifalarni to‘g‘ri anglash va shu orqali to‘g‘ri tahlilni yaratish, yaxlit va tadrijiy tarzda o‘rganish, ilmiy-amaliy jihatdan foydalanish bugungi kun uchun dolzarb ahamiyat ega.

“Adabiy turlar ichida lirika o‘zining subyektivlik xususiyati bilan ajralib turadi. Shoir o‘z o‘ylari, hissiyotlari bilan birikib ketadi. Bu hol ishqiy lirikada ham, peyzajda ham, ijtimoiy lirikada ham yaqqol aks etadi. Shoir sevgisining majnunlik darajasiga yetishi uchun faqat bir suluv qiz bo‘lishi shart emasligini, ya’ni Vatanni, millatni ham junun bo‘lib sevisish mumkinligini Cho‘lpon isbot qilib berdi”.[4.87] Axir, hukumatga qarshi bir og‘iz so‘z aytish peshonaga qarata o‘q uzilishini aniq qilib qo‘ygan pallada hokimiyatdagi adolatsizliklarni she’rga solib baralla:

*“Qayg‘uringiz kishanlarni yasovchi ustalar,
Boshqalarni tubanlar deb atovchi xo‘jalar
Sizning uchun yoz boshining qoridek*

eruv kunlar keladir,

Sizning uchun alvastining zoridek

yig‘lar kunlar keladir...” [2.122]

deyish – bu elga bo‘lgan oshiqlikning jununlik darajasiga yetganini ko‘rsatardi. Zotan, shoir mana bu haroratli misralarni bejiz yozmagandi:

“Endi har nafasda yana kuyaman,

Faqat Majnun bo‘lib elni sevaman.

Unga hurmat bilan bo‘yin egaman,

Boshimni u uchun dorga qo‘yaman” [2. 156]

Cho‘lpon yaratgan ikki yuzdan ortiq she’riy asarlarni el-yurt baxti, kelajagi, mustaqilligi, ozodligi uchun kurashning solnomasi deyishimiz mumkin. “Tilak yo‘li” she’rida:

“Ketgan yo‘lim to‘g‘ri yo‘ldir, ketamen,

Qanday to‘siq mone bo‘lsa, o‘tamen,

Men ketamen, tilak, deya ketamen,

Hech tilaksiz quruq jonni netamen?” [2.176]

Bu misralar Cho‘lpon aqidasiining mustahkamligi hamda Cho‘lpon tanlagan yo‘lning eng to‘g‘ri yo‘l ekanligini oshkora kuylamoqda.

Cho‘lpon she’riyati jahon lirik she’riyatining mumtoz vakillari darajasiga ko‘tarilgan. “Go‘zal”, “Sezgi”, “Sirlardan”, “Men shoirmi?” singari she’rlari bilan 20-yillarning boshlaridayoq barmoq vazniga asoslangan yangi o‘zbek she’riyatini yuksak taraqqiyot bosqichiga olib chiqdi.

Cho‘lpon she’riyatining aksariyatida ozodlik g‘oyasi tarannum etilgan edi. Xalq ham moddiy, ham ma’naviy qashshoq bo‘lib, uni tubdan ko‘tarishning asosiy yo‘li ma’rifat edi. Shu bois ham Cho‘lpon she’riyatida yana bir dard – xalqni ma’naviyatga, maorifga chorlov tug‘ildi. Cho‘lpon she’riyati siyosiy she’riyat bo‘lib jarangladi. “Cho‘lpon “eski jarohatli qalb” sifatida asrlar bo‘yi ezilgan, jafozada va

mehnat bilan kun ko'rgan xalq dardini nazarda tutadi, natijada yor ko'zidagi hikoyaning "mazmuni" millat dardi ekani ma'lum bo'ladi. Millat holiga achinish bilan birga xalq qalbi jarohatli ekanini anglaydi. Shoir bu timsol orqali an'anaviy obraz "oshiq"ni tasvirlasa ham u faqatgina yor ishqida kuygan jafokor emas, balki millat va elning a'zosi sifatida u bilan darddosh bo'lgan insondir".

Cho'lpon bir qator she'rlarida Sharq xalqining achchiq qismatini real tasvirlab bergan. Shoir ertangi kunga ishonch bilan yashar edi. Shu bois uning aksar she'rlari ko'tarinki ruh bilan yakunlanadi. Misol uchun, "Ulug' yo'lda" nomli she'ridan keltirilgan parchani olaylik:

*Mahkam qilib bog'lanilgan kamarlar,
- Tezrak!
- Qanot!
Qushlar yanglig' uchaylik.
Keng cho'llardan, dengizlardan kechaylik,
Sharqning eski chigalini yechaylik!" [2.237]*

Cho'lpon she'riyatidagi nafosatga yo'g'rilgan badiiy g'oyaning kuchi shundaki, u o'z qalbida tug'ilgan kechinmalar kurtagini atrofdagi barcha jonli va jonsiz narsalarga, insoniy dard va orzularga payvand qiladi va bu ruhiy jarayondan o'zi ham kuch olib, yangi manzil, yangi mavzu, yangi tuyg'ular sari intiladi. Cho'lpon poeziyasi o'quvchini loqayd qoldirmaydi, balki lirik qahramonga aylantiradi. "Men erkinmanmi? Nega? Nima uchun?" – degan savollarga javob izlashga majbur qiladi. Shoir yashagan davrda yoshlarning savodi va istiqboli, o'zbek xotin-qizlarining taqdiri masalasi millat va jamiyat oldida turgan eng dolzarb muammo edi. "Xotin-qizlar taqdiri va nafosatiga bag'ishlangan she'rlarida Cho'lpon tabiat mo'jizasi sanalmish ayollar dunyosi va qalbini nozik did bilan ilg'ab oladi va shoh satrlarga joylaydi. "Sharq qizi", "Men va boshqalar", "Qiz qo'shig'i", "Navro'z kunida", "Qush hadigi", "Kaptar", "Paranji", "Kelinchak", "Zangbuning qizi" kabi she'rlar bunga yorqin misol bo'ladi".[3.37-39]

Cho'lpon she'riyatidagi nafosatga yo'g'rilgan badiiy g'oyaning kuchi shundaki, u o'z qalbida tug'ilgan kechinmalar kurtagini atrofdagi barcha jonli va jonsiz narsalarga, insoniy dard va orzularga payvand qiladi, singdiradi va bu ruhiy jarayondan o'zi ham kuch olib, yangi manzil, yangi mavzu, yangi tuyg'ular sari intiladi. Cho'lpon poeziyasi o'quvchini loqayd qoldirmaydi, balki o'zligini anglashga, "Men erkinmanmi? Nega? Nima uchun?" - degan savollarga javob izlashga majbur qiladi. Unutmaslik kerakki, Cho'lpon poeziyasi xalqchilligi va milliyligini belgilovchi mavzu, motiv va jihatlar xilma-xil.

Shoirning o‘zbek adabiyoti she’riyatini yangi shakl va mazmun, ayricha ohang bilan boyitganligi tahlillarda o‘z ifodasini topgan. Cho‘lponning “Yurt yo‘li”, “O‘zbekim”, “Qiz qo‘shig‘i”, “Ulug‘ yo‘lda” kabi she’rlarida aks etgan davr voqeligi, xalqimizning milliy uyg‘onishga da’vati, hurriyatga tashnaligi hamda xotin-qizlar erki masalalari tahlil etilgan.

Xulosa qilib aytganda, Cho‘lpon lirikasi she’rxonni chuqur mulohaza yuritib, undan so‘ng tahlilga kirishishni talab qiladi. Zotan, Cho‘lpon asarlarini yengil-yelpi tahlil qilib bo‘lmaydi. Uning yurt rivoji, ijtimoiy tenglik borasidagi qarashlari asrlar osha millat ravnaqiga xizmat qilaveradi. Cho‘lpon asarlari qancha yillar o‘tsa ham, qancha sinovlarga duch kelsa ham abadiy yashayveradi.

REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. –T.: Tasvir, 2020.
2. Cho‘lpon – Asarlar. Uch jildlik. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot Toshkent I, II jildlar. 1994-95.
3. Arzikulova S. Cho‘lpon ijodida o‘zbek ayoli obrazi // Tafakkur. –T.: 2020.
4. Arzikulova S. Cho‘lpon lirikasida mazlum xalq tasviri // ARES. April, 2021.
5. Tojiboyeva M. “Sharq yulduzi” jurnali, 2016–8.

THE ROLE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Madina Nuralievna Ashirbaeva

Lingvistika va ingliz tilini o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

ABSTRACT

These resources cover a range of topics related to educational technologies in language teaching and learning, including computer-assisted language learning (CALL), mobile-assisted language learning (MALL), virtual reality (VR), and augmented reality (AR). They provide theoretical frameworks, practical examples, and research-based insights into the integration and impact of technology in language education.

Keywords: CALL, MALL, VR, AR, educational technologies;

Introduction

In today's digital age, educational technologies have revolutionized various aspects of teaching and learning. Language education, in particular, has benefited greatly from the integration of technology in classrooms and online platforms. From interactive language learning apps to virtual classrooms, these technologies offer numerous opportunities to enhance language acquisition and provide engaging and personalized learning experiences. This article explores the role of educational technologies in language teaching and learning, highlighting their advantages, challenges, and future prospects.

Advantages of Educational Technologies in Language Teaching and Learning

- **Accessibility and Flexibility:** Educational technologies have made language learning accessible to a wider range of learners. Online platforms and mobile apps provide flexible learning opportunities, enabling students to engage with language materials at their own pace and convenience. Learners can access language resources, such as interactive exercises, multimedia content, and online dictionaries, anytime and anywhere, fostering independent and self-directed learning.
- **Interactive and Engaging Learning Experiences:** Technology offers interactive and immersive language learning experiences. Gamified language apps, virtual reality simulations, and multimedia resources engage learners through interactive exercises, quizzes, and real-life language scenarios. These interactive elements promote active participation, increase motivation, and enhance learners' retention and application of language skills.

- **Personalization and Adaptivity:** Educational technologies can provide personalized learning experiences tailored to individual learners' needs and proficiency levels. Adaptive learning systems use intelligent algorithms to assess learners' progress, identify areas of improvement, and deliver customized content and feedback. This individualized approach helps learners focus on their specific language goals, enabling them to progress at their own pace.

- **Collaboration and Communication:** Technology facilitates collaboration and communication among language learners and educators. Virtual classrooms, online discussion forums, and video conferencing tools enable learners to interact with their peers and instructors, practicing their language skills in real-time. Such collaborative activities promote the development of communicative competence and cultural understanding, preparing learners for real-world language use.

Implementation of educational technologies in language teaching and learning requires access to reliable technology infrastructure and internet connectivity. Some learners, particularly those in underserved areas or with limited resources, may face challenges in accessing and effectively utilizing these technologies. Addressing the digital divide is crucial to ensure equitable access to technology-enhanced language education.

Effective integration of educational technologies requires careful consideration of pedagogical principles. Teachers need professional development and training to effectively integrate technology into their language teaching practices. It is vital to strike a balance between technology use and traditional teaching methods, ensuring that technology enhances, rather than replaces, effective pedagogy.

With the abundance of language learning apps and online platforms, it is essential to critically evaluate the quality and reliability of the resources. Not all educational technologies may provide accurate language content or align with established language teaching methodologies. Educators should exercise caution when selecting and recommending technology tools to ensure their alignment with curriculum objectives and language learning goals.

The future of educational technologies in language teaching and learning holds great promise. Advancements in artificial intelligence, natural language processing, and machine learning further enhance the potential of technology to personalize language learning experiences. Intelligent chatbots, speech recognition systems, and language learning analytics can provide real-time feedback, adaptive exercises, and individualized instruction. Additionally, the integration of virtual reality and augmented reality technologies can create immersive language learning environments, providing learners with authentic cultural experiences and language practice.

Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR) technologies have increasingly been integrated into language teaching, providing immersive and interactive experiences for learners. Here are some examples of how these technologies are used in language education:

Virtual language labs simulate real-world language environments, allowing learners to practice their language skills in a controlled and immersive setting. Learners can engage in virtual conversations, role-plays, and simulations that replicate authentic language scenarios. These virtual environments provide a safe space for learners to practice their speaking and listening skills, build confidence, and improve their fluency.

Virtual reality can transport learners to different cultural and language contexts, offering an immersive language learning experience. Learners can explore virtual cities, interact with virtual characters, and engage in language activities within a simulated cultural setting. This immersive approach helps learners develop their language skills while gaining cultural insights and understanding.

Augmented reality apps overlay digital content onto the real world, creating interactive and engaging language learning experiences. Language learners can use their smartphones or tablets to scan objects or texts and receive instant translations, pronunciation guides, or additional information in the target language. Augmented reality apps also enable learners to interact with virtual characters or objects, practicing vocabulary, and language skills in a dynamic and visual manner.

VR and AR technologies can provide learners with virtual cultural experiences, allowing them to explore different countries, landmarks, and cultural events. Learners can virtually visit museums, historical sites, or attend virtual language exchange programs, enabling them to engage with native speakers and practice their language skills in an authentic and culturally rich context.

VR and AR technologies offer interactive language learning games and simulations that promote engagement and active participation. Learners can play language-based games, solve puzzles, and complete virtual quests that require the use of target language skills. These gamified experiences make language learning enjoyable and motivate learners to practice and improve their language proficiency.

Virtual reality platforms can facilitate language exchange programs, connecting learners from different parts of the world for language practice. Learners can engage in virtual conversations with native speakers of the target language, fostering authentic and meaningful language interactions. These virtual language exchange programs provide opportunities for cultural exchange, language immersion, and the development of conversational fluency.

It's important to note that while VR and AR technologies offer exciting possibilities for language teaching, their implementation should align with pedagogical

principles and learning objectives. Educators should carefully select and integrate these technologies into their language teaching practices to ensure they enhance the learning experience and promote language proficiency development.

Conclusion

Educational technologies have transformed language teaching and learning by offering enhanced accessibility, interactive experiences, personalization, and collaborative opportunities. While challenges such as the digital divide and pedagogical integration remain, the future prospects for educational technologies in language education are exciting. By leveraging the potential of emerging technologies and ensuring their effective integration with pedagogical practices, educators can create engaging and effective language learning environments, empowering learners to develop their language skills in an increasingly interconnected world.

REFERENCES

1. Ashirbaeva M.N. & Yusupova M.A. (2023). Using the WebQuest task based on the development of speaking skills in 10th grade of the secondary schools in Bostonlik district. International journal of education, social sciences & humanities. FARS publishers, Vol.11, Issue-4, 2023, pp. 557-566
2. Ashirbaeva M.N. & Yusupova M.A. (2022). Using WebQuest in teaching foreign languages as an internet-based technology. Academic Research in educational Sciences. Vol.3, Issue-5, 2022, pp. 530-535.
3. Kukulska-Hulme, A., & Shield, L. (2008). An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. ReCALL, 20(3), 271-289.
4. Stockwell, G. (2007). Vocabulary on the move: Investigating an intelligent mobile phone-based vocabulary tutor. Computer Assisted Language Learning, 20(4), 365-383.
5. Shrosbree, M. (2015). Virtual worlds for language learning: From theory to practice. Bloomsbury Publishing.
6. Cendan, G., & Lok, B. (2016). The use of virtual patients in medical school curricula. Advances in physiology education, 40(2), 146-153.
7. Cutrim Schmid, E., & Whyte, S. (Eds.). (2019). Teaching languages with technology: communicative approaches to interactive whiteboard use. Bloomsbury Publishing.

BO'LAJAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

Sojida Baxramovna Ashirova

Shahrisabz davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

E-mail:sojidaashirova@gmail.uz

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlash va ularga kasbiy ta'lim berish muammosining G'arb davlatlari olimlarining asarlarida va fikrlarida o'rganilishi haqida yoritilgan bo'lib kasbiy tayyorgarlikni rivojlantirish bo'yicha oliy ta'lim tizimida olib borilishi kerak bo'lgan vazifalar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik e'tiqod, pedagogik mahorat, pedagogik etika, kasbiy-ishlab chiqarish fazilatlar, o'quv-tarbiya ishlari uslubi.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ БУДУЩЕЙ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

АННОТАЦИЯ

Содержание данной статьи охватывает исследование проблемы подготовки будущих специалистов к профессиональной деятельности и обеспечения их профессионального образования в трудах и мнениях ученых западных стран, которое должно осуществляться в системе высшего образования для развития профессионального образования. обучение.задачи обсуждаются.

Ключевые слова: педагогическая вера, педагогическое мастерство, педагогическая этика, профессионально-производственные качества, воспитательный стиль работы.

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF TEACHERS OF A FUTURE PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

ABSTRACT

The content of this article covers the study of the problem of preparing future specialists for professional activities and providing them with professional education in the works and opinions of scientists of Western countries, which should be carried out in

the higher education system for the development of professional training. tasks are discussed.

Keywords: pedagogical belief, pedagogical skill, pedagogical ethics, professional-production qualities, educational work style.

Kirish

Kasbiy ta'lim berish, kasb-hunar sirlarini o'rganish juda qadim zamonlardan insoniyatni qiziqtirib kelgan asosiy muammolardan biridir. Kasbiy malaka bevosita mehnat faoliyati jarayonida paydo bo'lishi mumkinligi haqida insoniyat juda boy tajibaga ega desak asl haqiqat bo'ladi. Ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi, hunarmandchilikning ixtisoslashib borishi, mehnat malakasi va ko'nikmalarining murakkablashuvi to'plangan mehnat tajribasi, jumladan, tizimlashgan bilim, malakalarini ma'lum bir tarzda avloddan avlodga o'tkazish zaruriyatini tug'dirdi. Bu ehtiyoj dastlab ustoz-shogird yo'li bilan tartibsiz, ya'ni xaotik tarzda amalga oshirilgan. Sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi bilan turli darajadagi va sohadagi kasb-hunar o'quv yurtlari paydo bo'ldi. Kasb-hunar ta'lim tizimi mustaqil tarmoq sifatida dastlab Evropada, so'ng Amerikada shakllandi.

Asosiy qism

Gummanistika tarafdorlari T. Mor va T. Kompanellalarning asarlarida yoshlar ta'limini ishlab chiqarish mehnati bilan bog'lash (qo'shib olib borish) g'oyalari ilgari surildi. Ishlab chiqarish munosabatlarining rivojlanishi, fan-texnika taraqqiyoti kasb bo'lgan qiziqishni kuchaytira bordi. Eng avvalo, bolalarni mehnatga jalb etishning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlariga alohida ahamiyat berildi.

Ingliz iqtisodchisi va pedagogi D. Bellersning "Ishlab chiqarish muassasalarida hamkorlik haqida tavsiyalar" asari dastlabki kasbiy ta'limga oid ishlardan biri sanaladi. Unda ijtimoiy pedagogik masala sifatida kambag'alchilikdan qutilish yo'llaridan biri yoshlarni kasb-hunar sir-sinoatlarini o'zlashtirishga o'rgatish, ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan bog'lash g'oyasi ilgari surilgan edi.

Ingliz faylasufi va pedagogi D. Bellers kasb-hunarga o'rgatishga alohida e'tibor berdi. Uning "Ishchilar maktabi haqida" bitiklarida davlat ishchilar maktabini tashkil etish g'oyasini ilgari surgan. Fransiyalik ijtimoiy arbob K. A. Korbonning "Kasb ta'limi haqida" asarida ilk bor ustoz-shogird tizimi holati tahlil etilib, erkin kasb tanlashning shaxs va jamiyat uchun muhimligi ko'rsatildi, shuningdek, umumiy va kasbiy tayyorgarlik, kasbiy maktab tuzish, umumiy kasbiy ta'limni uyg'unlashtirish, aqliy va jismoniy mehnatni o'zaro aloqadorligi kabilarga ham alohida to'xtalib o'tilgan.

K. Marks ham o'z davrida kasbiy ta'lim zarurligini asosladi va ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan qo'shib olib borish masalasini ilgari surdi. Shunday qilib, kasb-hunar ta'limi metodikasi nisbatan yangi va rivojlanuvchi fan sifatida dunyoga keldi. U

kasb-hunar ta'limi tizimining takomillashuvi jarayonida umumiy pedagogikadan maxsus soha sifatida ajralib chiqdi. Uning fikricha zamonaviy kasb-hunar ta'limining asosiy xususiyati - uning integratsiya bo'lishi hisoblanib, bu holat ichki va tashqi bo'lishi mumkin. Agar tashqi integratsiya umumjahon ta'lim makonini qurish bilan bog'liq, ya'ni turli mamlakatlarda to'plangan tajribalardan foydalanishni ko'zda tutgan bo'lsa, ichki integratsiya predmetlararo yondashuv asosida integrativ kurslar tuzishni ko'zda tutadi [1].

G'arb hayotining dastlabki paytlarida bolalarni mehnatga tayyorlash bevosita mehnat faoliyati jarayonida amalga oshirilganligini ko'rish mumkin. Dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilikning paydo bo'lishi yoshlarni hayot faoliyatiga maxsus tayyorlash zarurligini muhim masala sifatida kun tartibiga qo'ydi. Shunday qilib, aqliy va jismoniy mehnat bir-biridan ajraldi.

Yan Amos Komenskiy ta'lim oluvchilarni kasbiy faoliyatiga moslashish vositasi bo'lgan, bilim beruvchi o'qituvchilik kasbini nihoyatda muhim deb hisoblar edi. U «yuksak faoliyatli, bilimli, axloqiy kishigina o'qituvchi bo'lishi mumkin», deb yozgan edi. Ta'limning muvaffaqiyati, eng avvalo, o'qituvchining faoliyatiga, uslubiy yo'llarini bilishiga, ishdagi g'ayratiga, bolalarga bo'lgan muhabbatiga bog'liq deb hisoblar edi: «Hech kim o'zida bo'lmagan narsani boshqa birovga berishi, o'zi rivojlanmagan, tarbiyali, bilimli bo'lmagani holda, boshqani rivojlantira olishi, tarbiyalashi, bilimli qilishi mumkin emas. U o'z tarbiyasi va bilimi ustida ijodiy ishlagan taqdirdagina tarbiyalashga qodir bo'ladi» deb yozadi ko'pgina asarlarida.

Ushinskiy O'quvchining kasbiy faoliyatga moslashuviga katta ahamiyat berar ekan, u «ko'p narsa o'quv yurtidagi muhitga bog'liq, biroq eng asosiysi hamma vaqt tarbiyalanuvchi bilan yuzma-yuz qoluvchi tarbiyachining shaxsiga bog'liq bo'ladi: Tarbiyachi shaxsining yosh qalbgga ta'sirini darsliklar bilan ham, axloqiy pand-nasihatlar bilan ham, jazolash va rag'batlantirish tizimi bilan ham almashtirib bo'lmaydi. ...Har bir ustozda... faqat o'qitish mavqeyigina emas, balki xarakter, izchillik va ishontirish xuysusiyatlarining bo'lishi muhimdir..., tarbiyada hamma narsa tarbiyachi shaxsiga asoslanishi kerak»-deb uqtiradi [2].

A. V. Barabanshikovning kasbiy faoliyatga moslashuv muammosiga qarashlari e'tiborlidir. U ushbu muammoni quyidagicha talqin qiladi: «pedagogik e'tiqod va mahorat, pedagogik etika va kasbiy-ishlab chiqarish fazilatlari o'quv-tarbiya ishlari uslubi va o'quvchining o'z ishiga, o'ziga munosabati sintezidir». Faoliyatning integrativ funksiyasini qayd etib va uning butun jamiyatni rivojlantirishdagi ahamyatini belgilab, quyidagi fikrni ilgari suradi: «Umumiy faoliyat uning kasb mahoratining asosi bo'lib xizmat qiladi. Ular o'rtasidagi aloqa shunchalik bevositaki, to'liq asos bilan: kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv pedagogic jarayon sharoitida umumiy faoliyatning o'ziga mos tarzda namoyon bo'lishidir deyish mumkin».

Shaxsning kasbiy faoliyatiga moslashuvini shakllantirish bilan bog'liq muammolarni G'arb va Sharqning xorijiy pedagog olimlari asarlarida ham uchramiz. Shu munosabat bilan S. Shmidtning quyidagi fikrlariga qo'shilmaslik mumkin emas: «Shuni aytishim kerakki, yillar o'tgan sari har qanday mutaxassis o'qituvchi bo'lavermaydi, degan fikrga kelmoqdaman. O'qituvchilik hammaga ham nasib etavermaydigan noyob xislatdir. Ko'p narsani bilish, o'quvchilar bilan muomala qila olish, o'qitishning turli usullarini egallab olish mumkin, hatto tashqaridan qaraganda o'z ishining ustasi bo'lish mumkin, biroq o'quvchilarga nisbatan doimiy jonli qiziqish bo'lmasa, ularning fikrlashlari bilan qiziqmasang, ular bilan munosabatda bo'lishga ehtiyoj, intilish sezmasang, qalban o'quvchilardan yiroq bo'lsang, sen-pedagog emassan». S. Shmidtning g'oyalari amerikalik olimlarning ushbu muammoga qarashlariga hamohangdir. Amerikalik tadqiqotchilar madaniy merosni uzatish, o'tmish va bugungi kun qadriyatlarini saqlab qolish, faoliyatga oshno qilish, shaxsni yuksaltirishni ta'limning an'anaviy maqsadi deb hisoblaydilar [3].

AQSHda ta'lim oldiga qo'yiladigan maqsadlardan kelib chiqib, amerikalik olimlar o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan bir qancha talablarni qayd etishadi. Dyuning fikricha, o'qituvchi o'z vazirasini «...talabaning faoliyatini xayrixohlik bilan, majbur qilmasdan boshqarishi zarur». O'qituvchining o'quvchilar bilan to'g'ri munosabatda bo'la olishi, uning odobi va shaxsiy fazilatlarini kasbiy faoliyatga moslashuvning asosiy komponentlaridan biri»-deb tan oladi. O'qituvchining ma'naviy boyligi, uning axloqiy sofliqi insonparvarlikning garovi bo'lib xizmat qiladi. Chunki o'qituvchining ziyoliligi - bu, eng avvalo, uning kasbiy faoliyatga moslashuviga bo'lgan munosabatidir. U birinchi navbatda ta'lim darajasi, ish turi, kasb-hunar tayyorgarligi bilan emas, balki shaxsning nechog'liki qadriyatlarga yo'nalganligi bilan belgilanadi.

Kasbiy faoliyatga moslashuvini shakllantirishning asosiy sharti, bizning fikrimizcha, unda kasbiy faoliyatga moslashuvga bo'gan ehtiyojni shakllantirishgina emas, balki uning o'z «meni»dan iborat kasbiy faoliyatga moslashuvini idrok etishga tayyorligi ham hisoblanadi. Nemis pedagoglari kasbiy faoliyatga moslashuvni ilmiy-ijodiy faoliyat sifatida belgilaydi. Ilmiy-ijodkorlik muammoni mustaqil hal etish malaka va ko'nikmalarini tarkib topdiradi, ilmiy mehnat uchun zarur bo'gan shaxs sifatlarini shakllantiradi, o'quvchilarda ijtimoiy hayotga tayyorgarlikni rivojlantiradi.

O'quvchi ijodiyoti muammolarini tadqiq etuvchi Drager kasbiy faoliyatga moslashuvning quyidagi prinsiplarini ko'rsatadi:

- ijodiy tafakkur va harakat birligi;
- ijodiy faoliyatda individuallik va ijtimoiylikning birligi;
- onglilik va intellektuallik birligi

Bo'lajak mutaxassislarining ta'lim olish bilan birga amalga oshirib borayotgan kasbiy tayyorgarlikning asosiy mezonlari sifatida ajratib ko'rsatilayotgan malakaviy

amaliyotlar yosh kadrlarning ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning ijtimoiy jihatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

-kasbiy faoliyatiga moslashish-kirishib ketish vositalari: o'quvchi bilimi, ko'nikma va malakasi, qat'iy psixologik jihatlari, kasbiy mahorati, kasbiy fazilatlari mutaxassisning jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, ishlab chiqarish sohalaridagi ijobiy o'zgartirishlarni nazarda tutuvchi va ta'minlovchi ma'naviy sohalardagi fikrlarining mavjudligi;

-kasbiy faoliyatga moslashuv-kirishib ketish prinsirlari: ijodiy tafakkur va harakat birligi, ijodiy faoliyatda individuallik va ijtimoiylikning birligi, onglilik va intellektuallikning mavjudligi;[3].

Oliy ta'lim talabalari uchun tashkil etilayotgan malakaviy amaliyotlar yuqorida keltirilgan manbalar mazmuniga ko'ra bo'lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatga adaptatsiya hosil qilishini ta'minlaydi. Bu tushunchaga adabiyotlarga quydagicha izoh beriladi.

Xulosa

Xulosa bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining kabi tayyorgarligini rivojlantirishda malakaviy amaliyotlar asosiy vosita hisoblanadi. Malakaviy amaliyot talabani mehnat faoliyatiga ijtimoiy, psixologik, madaniy, tashkiliy, maishiy moslashtiradi. Kasbiy faoliyatga ijtimoiy moslashish orqali kasbiy tayyorgarlik rivojlanadi bu jarayonda talabani jinsi, yoshi, tarbiyalanganlik darajasi va psixologik holati ham muhim sanalanadi.

REFERENCES

1. A. Xodjaboyev, I. Husanov "Kasbiy ta'lim metodologiyasi" o'quv qo'llanma "Fan va texnologiya" T.: 2007-yil 92 bet.
2. B. M. Umarov «Psixologiya» darslik «Vorish-nahriyoti» T.: 2012-yil
3. I. M. Sirojiddinova "Kasbiy ta'lim metodikasi" o'quv qo'llanma "Nashirlik" Andijon 2012-yil 220 bet.
4. M. M. Axmetjanov, U. A. Urinov, Sh. S. Sharipova "Kasbiy ta'lim metodikasi" darslik "Durdona" Buxoro 2020-yil 496 bet.
5. M. Maxmudova «Muloqot psixologiyasi» o'quv qo'llanma «Turon-iqbol» T.: 2006-yil
6. U. I. Inoyatov, N. A. Muslimov, M. Usmonboyeva, D. Inog'omova «Pedagogika» metodik qo'llanma T.: 2012-yil.

INGLIZ TILI O'QITUVCHISINING INGLIZ TILIDAGI KASBIY NUTQ KOMPETENSIYASINING O'ZIGA XOSLIGI

Shaxzoda Shavkatovna Ashurova
Qarshi muxandislik-iqtisodiyot instituti
Email: shoxruz1312@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqola muallifi ingliz tili o'qituvchisining kasbiy nutq kompetensiyasi, kommunikativ tizim va uning pedagogik shartlari, jihatlari, mezonlari va ingliz tiliga funksional yondashuvi haqida o'z fikrlarini bildirdi.

Kalit so'zlar: qobiliyat, kommunikativ qobiliyat, eksplisit, kommunikativ qobiliyatning jihatlari, gnoseologik, oqilona, ishonirish, tahlil qilish, moduslar, konikma.

АННОТАЦИЯ

Автор статьи высказал свое мнение о профессиональной речевой компетентности учителя английского языка, коммуникативной системе и ее педагогических условиях, аспектах, критериях и функциональном подходе к английскому языку.

Ключевые слова: способность, коммуникативная способность, эксплицитность, спекты коммуникативной способности, гносеологический, рациональный, убеждение, анализ, способы, познание.

ABSTRACT

The author of the article expressed his opinion on the professional speech competence of an English teacher, the communicative system and its pedagogical conditions, aspects, criteria and functional approach to the English language.

Keywords: ability, communicative ability, explicitness, aspects of communicative ability, epistemological, rational, persuasion, analysis, methods, cognition.

Kirish. Ingliz va rus tillarining semiotik tizimlari til sohibi tomonidan nutqning funksional berilganligi umumiy qoidalariga bo'ysunadi. D.A Shteling fikriga ko'ra, har qanday tilda "uni tashkil etishning umumiy yagona tamoyil mavjud bo'lib, unga tilning barcha qonuniyatlari bo'ysunadi. Tilning noodatiy murakkabligi nafaqat uning tizimlilikini balki uning semantik tuzilmali tashkil qilinishining umumiy, ancha sodda

tamoyilini ham nazarda tutadi”.

Til vositalari ularning vazifasi bilan belgilanadi: funksiya tuzilmani belgilaydi” (Shteling D.A. 1996: 10-11). [1]

Ingliz va rus tillarining maqsadli yo'naltirilganligi dalillari rus tilida so'zlovchi ingliz tili o'qituvchisining shaxsi uchun ona va chet tilida nutqni egallash ijtimoiy sheriklarning muloqoti maqsadi bilan belgilanishi haqidagi bilimlarni taqdim etadi.

Predmetni ingliz tilida tavsiflash uchun o'quvchi terminaliga “ushbu predmetni boshqa ongga xabar berish uchun kerak bo'lgan boshqa tomondan” taqdim etishiga to'g'ri keladi (Shteling D.A. 1996 : 13). [1] D.A Shteling shaxsning “ongning intensional sub'ektiv sohasini” ajratib ko'rsatib, undan aynan boshqa ongga xabar berish maqsad qilingan “ehtimolli virtual dunyo” bog'liq bo'ladi. D.A. Shteling “asosiy chizma” mavjudligi haqida fikrni ilgari surib, “ingliz tiliga nisbatan tilning barcha alohida xususiyatlari tasodifiy bo'lmaydi”. “Tilning asosiy modelining prototipini, ehtimol, birinchidan, dunyoning barcha tillarida aniqlanadigan, ya'ni universalialari bo'lgan, ikkinchidan esa, xronologik jihatdan tilning eng qadimiy elementlari bo'lgan uning tizimi elementlarida va toifalarida izlash kerak bo'ladi” (Shteling D.A. 1996 : 16). [1]

Asosiy qism. Ingliz tili o'qituvchisi oldida ingliz tilini bir tomondan, akkumulyativ tizim sifatida, ikkinchi tomondan esa, kommunikativ tizim sifatida o'qitish ustivorliklarini qo'yish tanlovi oldida turadi. Pedagogning til qanday tuzilganligini aniqlash va o'quvchilar terminaliga eng samarali tushuntirish bo'yicha harakatlari ko'p hollarda o'qituvchini ingliz tili tuzilmasining etakchi roli haqidagi xulosaga olib keladi. Natijada, maktabda, ba'zan esa OTM da ham ingliz tilini o'qitishga funksional yondashuv funksiya tuzilma bo'yicha qanday tiklanishi, yoki ko'rsatilgan tuzilma birliklarining funksional berilganligi nimadan iboratligi haqidagi o'quv mashg'ulotlaridan iborat bo'ladi. Muammoli vaziyatda ingliz tilida ijtimoiy-kommunikativ maqsadni amalga oshirishni nazarda tutgan vazifalar yoki takrorlanadigan darslar sikllariga olib chiqiladi, yoki, ayniqsa ingliz tilini tuzilmali tashkil qilish afzalligi keng tarqalgan qishloq hududlarida umuman kam qo'llaniladi. Odatda tilning funksional burchiga “kuchsiz ishonch”ning sabablaridan biri bo'lib til sohibining boshqa terminal bilan muloqotga, unga biron-bir axborot berishga yoki boshqa terminaldan biron-bir axborotni tasdiqlashga kuchsiz ehtiyoji hisoblanadi. Shunday qilib, shaxsning muloqot qiyinligi faqat insoniyatning muloqot tajribasini statik aks ettiruvchi statik tizim sifatida tilni qabul qilish tasvirini aks ettiradi.

Tadqiqotning tashlil qilinishi. Til va tafakkurning o'zaro shartlanganligi shaxsni nafaqat nutqning til (tuzilma) tuzilishi qonuniyatlariga rioya qilishga, balki ularga bo'ysunishga majbur qiladi. Bu holat chet tili o'qituvchisining qonuniy (tashqi)

nutq xatti-harakatlari erkinligi darajasini aniqlashda asosiy bo'lib hisoblanadi. Masalan, ingliz yoki rus tillarida nutqda xato qo'rquvi tafakkur sub'ekti uchun qonunni buzish va avtomatik ravishda ijtimoiy-kommunikasiya noqonuniy terminali maqomini olishdan paydo bo'ladi, chunki “bu xato” va “buni hech kim aytmaydi” fikri keladi. Ingliz tili o'qituvchisining shaxsi o'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolarda chet tilidagi muloqotni nazariy va amaliy jihatdan qonuniy deb hisoblay olmaydi, chunki u hatto ingliz tilining maqsadli faoliyati mashqlari: ingliz tili darsining aloqa fan chiziqlari uchun ham tilning tuzilma qoidalarining buzilishiga rozi bo'la olmaydi.

Ingliz tili darsida muloqotning oqilona asosi – bu o'quvchilar terminalining ingliz tilini o'rganishga eksplisit roziligi, ingliz tilini o'zlashtirish bo'yicha qo'shma maqsadlarni rejalashtirish, o'quvchi terminali tomonidan har kuni qo'llab-quvvatlanadigan va o'quvchilar tomonidan istagiga binoan amalga oshirish eksplikasiyasi. Ingliz tili o'qituvchisining kasbiy bilingval malakasi ingliz tili darsida doimo eksplisit bo'ladi; agar o'quvchilar terminalida fan aloqa liniyalarida ijobiy o'zgarishlar ro'y bersa, ikki tilni bilish va ulardan foydalanish adekvat namoyon bo'ladi. O'quvchilar ingliz tilini o'zlashtirishdagi o'z muvaffaqiyatlarini eksplikasiya qiladilar, ingliz tilini o'rganish orqali olingan bilim, ko'nikma va ko'nikmalardan hayotda qanday foydalanishlari yoki ingliz tilidagi qobiliyatlarini qanday ishlatishlari haqida ingliz tilida gapiradilar.

Ingliz tili o'qituvchisi ingliz tilida fikrlash vositasida atrofdagi olamni anglangan yoki anglanmagan holda aks ettira olishi mumkin. Eng sodda misol – rus tilidagi aloqada yoki avtoaloqada (ichki nutq) ob'ektlarni ingliz tilida nomlashda ingliz tili o'qituvchilarining “yanglishlari”. “Inson faoliyatida atrofdagi olamni ongli aks ettirishning barcha natijalari bu olam bilan bevosita emas, balki bilvosita, ya'ni inson aks ettiradigan voqelik fragmentining konsepti orqali bog'liq bo'ladi. Konseptlar sub'ektiv bo'lganligi sababli esa, har qanday aks ettirishlarning turli xilligi darhol paydo bo'ladi” (Miram G. 2000 : 19). Konsept – bu fikr intensionali deb atalishi mumkin bo'lgan narsa. Bu inson shaxsan o'zi atrofdagi olamda ko'radigan, eshitadigan, sezadigan va hok. asosida o'zining xulosasiga yoki tushunishiga yaratadigan narsa. Aloqa jarayonlarida insonlar orasida fikrlar (konseptlar) almashuvi biz matnlarda yoki bahslarda vaziyatga qarab qabul qiladigan oppozision yoki yon semantik kattaliklarni o'z ichiga olgan alohida so'zning semantik hajmini tashkil qiladi.

Ingliz tilida o'quvchilar bilan muloqot gnoseologik jihatdan beriladigan bilim, malaka va ko'nikmalarning haqiqiylikini aks ettirishning universal-o'ziga xos intensiyasini anglatadi. Bu holda ingliz nutqining gnoseologik mazmuni

referensiyalarning keng ijtimoiy-madaniy konteksti bo'lishi mumkin. Rus tili sohibi bo'lgan ingliz tili o'qituvchisining shaxsi uchun ingliz tilining gnoseologik voqeligini aks ettirish juda qiyin, chunki monomadaniyat vakili sifatida ona rus tili sohibi, odatda tashqi dunyo manzarasini aniqlash uchun rus tilidagi tasvirli kanaldan ongli ravishda foydalanadi.

Dunyoni uning aqliy talqini va og'zaki ifodasi orqali bilish ingliz tili darsi oldida turgan asosiy vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi. L.S. Vigotskiy fikricha, tafakkurning nutq tomonining rivojlanishi jamiyatdan shaxsga keladi. Binobarin, shaxs, eng avvalo, o'zlashtirilgan bilim, malaka, ko'nikma va rivojlangan qobiliyatlarni mustaqil va konstruktiv tarzda qo'llash imkoniyatiga ega bo'lishi uchun o'z ixtiyori bilan ijtimoiylashishi kerak. Ixtiyoriy ijtimoiylashish aloqa liniyalarida terminallarning eksplisit munosabatlari shaklida bo'lishi mumkin. Ushbu gnoseologik jihatda “nutq tafakkurning eng yuqori shakli vositasiga aylanadi” (L.S. Vigotskiy). [4] Gnoseologik jihatdan nutqning eng yuqori funksiyasi, bizning fikrimizcha, anglangan yoki anglanmagan (ko'rinmas, ammo mavjud) konseptual tafakkurni rivojlantirish bo'lib, u fikrlash jarayoni, shaxsning qaror qabul qilish uchun real dunyo tasvirlarini ko'rishi bilan bir vaqtda boradi.

Chet tilini egallash talaba shaxsini tashqi dunyo tasvirlari va rasmlaridan mavhumlash qobiliyatini bevosita rivojlantiradi. Mohiyatan, muayyan bilim va harakatning aqsadiga muvofiq keladigan qobiliyat asosida ingliz yoki rus tili birliklaridan foydalanish ko'nikmasi ishlab chiqiladi (R.P. Milirud, O. G. Polyakov, L. F. Egorova, L. V. Kazanseva). O'quvchi dunyo manzarasida optimal echimni ta'minlash maqsadida yagona, tasodifiyni mahkamlashdan umumiy zaruriy sifatida ajratib ko'rsatish foydasiga rad qilishni o'rganadi. Dunyoning til manzarasida tafakkur sub'ektini yagonalikka bog'lashni rad etish uning e'tiborini o'quvchilar guruhidagi ijtimoiylashuvning o'z jarayonlariga bo'shatadi, uning e'tiborini tafakkur sub'ekti tomonidan o'zining maqsadlari, rejalari, loyihalari va boshq. yanada muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tushunchalarni yaratishga qaratadi. O'qituvchi shaxsining sof mavhumlashtirilgan fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, mohiyatan, shaxsning tafakkurini o'z-o'zini tashkil etishdan iborat bo'lib, u mazkur holatda tanlovchi, ya'ni intensional bo'ladi.

Tahlil va natijalar. Ingliz tilining tuzilmaviy tabiati ingliz tili o'qituvchisi shaxsiyati uchun o'ziga xos “mulohaza modusi toifasini” ifodalaydi (D.A. Shteling). [1] O'ziga xoslik grammatik toifalar dinamikasini va ularning semantik ziddiyatlarini qamrab oladi. Grammatik toifalarning tahlil qilinishi rus tilida so'zlashuvchi ingliz tili o'qituvchisi uchun so'zning asosiy leksik va qo'shimcha grammatik so'z yasash ma'nolarini alohida ifodalashni muvofiqlashtirishda, shuningdek, so'zning

morfologik o'zgarishlarini va tahliliy murakkab konstruksiyalar mavjudligini nazorat qilishda ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ingliz tilidagi nutq sintaksisini “vertikal” loyihalash ko'nikmasini egallash ingliz tili o'qituvchisining ingliz tili yuqori kasbiy malakasidan dalolat beradi. Ingliz tilidagi mulohaza modusini egallash ingliz tili o'qituvchisi shaxsiyatining lingvistik makonini kengaytirib, ingliz tilining berilgan til chegaralari doirasida xulosalar chiqarish qobiliyatini nazarda tutadi.

Moduslar, yoki “mulohazaning ba'zi umumiy sxemalarining turlari” (A.A. Ivin, 1999) [2] fikr bildirishning modalliklari bilan bog'liq bo'lib, ingliz tilining rasmiy-mantiqiy nutq kontinuumining istalgan komponenti bilan ifodalanishi mumkin. “Voqelikka munosabat turlari” (V.P. Rudnev, 1996) [3] sifatida modalliklar tafakkurning semantik mohiyatini ifodalaydi.

Ular metatil asosda gaplarni mulohazaning u yoki bu yo'nalishining modal-mantiqiy operatorlari sifatida tuzadilar. Ingliz tili modusi toifalari ingliz tilining “umumiy sillogizm qoidalari va shakllarning maxsus qoidalari asosida chiqariladi” (S.V. Vorobiyova). [5] Masalan, rus tiliga nisbatan ingliz tilidagi sillogizm (yunoncha – sanash, xulosa chiqarish) ifoda modusi sifatida xizmat qilishi mumkin. Ingliz tilidagi mulohaza modusi bilan ishlash rus tilida so'zlashuvchi o'qituvchi uchun boshqa belgili tafakkur nuqtai nazaridan sub'ekt va predikat hamda ikkinchi darajali a'zolar o'rtasidagi munosabatlarning yuqori aniqligiga rioya qilishni nazarda tutadi. Ingliz tilidagi mulohazaning modal-mantiqiy operatorlarining o'ziga xosligi ingliz tili o'qituvchisi uchun ma'lum bir formulalar to'plamidan ham, ingliz tilida cheksiz miqdordagi o'zgaruvchilardan foydalanishga imkon beradigan aynan kompetent “nuqtai nazar” bo'lib hisoblanadi

Masalan, G. Vrigt tomonidan ajratib ko'rsatiladigan tilning deontik (lot. deonticus – me'yor) modal-mantiqiy operatorlari, masalan, “No smoking”, “You may visit London any time” va nima ruxsat etilgan va nima taqiqlangan ekanligini ifodalovchi boshqa ko'rsatmalar, asosan, ijtimoiy me'yorlangan-belgili nutqdan iborat bo'ladi. Ingliz tilidagi vaqt modal-mantiqiy operatorlari “o'tmish-hozir-kelajak” vaqt qatoriga va “avvalroq-bir vaqtning o'zida-keyinroq” vaqt qatoriga yo'naltirilgan mantiqiy tizimlarning birligini ifodalaydi. Mantiqiy nuqtai nazardan, “hozirga” havolani o'z ichiga olgan vaqt baholashlar “avvalgi” bilan bog'lab bo'lmaydi. Masalan, Present Perfect vaqt shaklining tahlil qilinishi ingliz tilida so'zlashuvchining ob'ektiv voqelikning vaqt qatlamlarini birlashtirishga oid konvensiyasini ifodalaydi, bu esa ingliz tilidagi terminallarning nutq aloqa liniyalarida uzatiladigan ma'nolarni verbalizatsiyalash jarayonini soddalashtiradi.

“Bo'lgan – bor – bo'ladi” bilingval variantda til so'zlashuvchisi tomonidan

vaqtni anglash sifatida vaqtning lingvistik muammosini nutq orqali muloqot munosabatlarining falsafiy muammosi sifatida ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir. Tafakkur sub'ekti uchun muhim bo'lgan jihat shundaki, yoshning oshishi bilan hali ham paydo bo'layotgan imkoniyatlar “harakat qilish uchun kamroq va kamroq joyni tashkil qiladi, chunki odam o'tgan voqealarga ko'proq bog'liq bo'la boshlaydi” (Falsafa ensiklopedik lug'ati 1999: 77). Vaqtning “bo'lgan – bor – bo'ladi” mantiqiy munosabatlari tafakkur sub'ekti uchun voqelikka munosabatni ham korrelyasiyalaydi. Shunday qilib, joriy til ifodasida kasbiy fan fenomenining tafakkur sub'ekti va refleksiya sub'ekti kasbiy mavjudligida (bitiystvennosti) ingliz tili o'qituvchisida voqelikka munosabat muhim masalasiga kelib to'xtalamiz.

Falsafadagi munosabatlar nazariyasiga muvofiq, “munosabatlar mantiqan gipotetik konstruksiyalar bo'lib hisoblanadi (ya'ni ularning mavjudligi taxmin qilinadi, lekin ob'ektiv kuzatib bo'lmaydi), ular anglangan tajribada, verbal reaksiyalarda, qo'pol atvorda va fiziologik simptomlarda namoyon bo'ladi. Munosabatlar konsepsiyasi shaxsning atvorida (shu jumladan nuqt atvori – L.K.) kuzatiladigan doimiyliklarni anglash harakatlari natijasi sifatida paydo bo'ldi” (Falsafa ensiklopedik lug'ati, 1999 : 325). Ingliz tili o'qituvchisi shaxsi atrofdagi voqelikdagi hodisalarni ularga nisbatan o'zining munosabatlariga ko'ra ma'lum baholash guruhlariga tasniflash tendensiyasiga ega. Munosabat xarakteri ingliz tili o'qituvchisi shaxsining kuzatiladigan va boshqa terminal tomonidan baholanadigan verbal va noverbal reaksiyalari asosida aniqlanadi. Masalan, agar shaxs ingliz tili darsidagi har qanday tematik muloqotda hozir yoki kelajakning vaqt kontinuumiga bilingval yoqtirmaslikni ifoda etsa, unda shu asosda ingliz tili o'qituvchisi shaxsiyatining ushbu vaqt qatlamlariga salbiy munosabati haqida gapirish mumkin. Albatta, ingliz tili o'qituvchisining shaxsi o'zining ichki kechinmalari asosida o'z munosabatini baholaydi, lekin aynan uning ijtimoiy nutq atvori muloqotning boshqa terminallari tomonidan ob'ektiv tashqi kuzatuvga uchrashi mumkin.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilganda, ingliz tili darsi sharoitlarida qadriyatli nutq oqimlarini tanlab olish shaxs tomonidan “o'tmish-hozir-kelajak” vaqt me'yorini qabul qilishning zarur va etarli darajasini aniqlash uchun, ya'ni muammoga belgili munosabatini tartibga solish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchisi shaxsiyatining kelajakka maqsadli intilishi, biz alohida ta'kidlaymiz, ingliz tilida rolli tematik faoliyat maqsadini amalga oshirishni modellashtirishda o'quvchilarning ingliz tilidan foydalanishdagi muvaffaqiyatining yakuniy hodisasiga erishishni nazorat qilishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Shteling D.A. Ingliz tilining grammatik semantikasi. Qo'llanma. - Moskva: MGIMO nashriyoti, 1996. - 255 p.
2. Ivin A.A. Mantiq: Gumanitar fanlar universitetlari uchun darslik . - M.: "ADOLATLI MATBUOT", 1999. - 320 b.
3. V.P.Rudnev.Haqiqat morfologiyasi: "Matn falsafasi" bo'yicha tadqiqot. - M., 1996 yil.
4. 6-mar, 2022 yil - Lev Semenovich Vygotskiy (1896–1934) ... Pedagogika va psixologiyani birinchi bo'lib bog'lagan sovet psixologi. Bolalar xususiyatlarini o'rganuvchi ...
5. Vorobyova Svetlana Vladimirovna
Vorobyova, S.V. Qarzga olingan lug'at ta'sirida qabul qiluvchi tilning ona so'zlari semantikasini tarkibiy qayta tashkil etish // Nazariy tilshunoslik muammolari: ...
6. Ilmiy bilish metodlari. Umumfalsafiy metodlar. Umumilmiy ...
Falsafa metodlari – olamni bilish usullari sifatida. ... – T., “Sharq”, 1999, 417-431-betlar.
5. Falsafa. Ensiklopedik lug'at. – ... Falsafiy tafakkur uslublariga.

«МЯГКАЯ» И «ТВЁРДАЯ» НАУЧНАЯ ФАНТАСТИКА: ОБЩЕСТВО БУДУЩЕГО В ТРИЛОГИИ А.АЗИМОВА «ОСНОВАНИЕ»

Рафаэль Шарифович Ахмедов

старший преподаватель кафедры английского языка и литературы

Гулистанский государственный университет

E-mail: rapha84@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется жанрово-тематическое своеобразие серии романов «Основание» писателя-фантаста Айзека Азимова, выдвигается и доказывается предположение, что данное произведение относится как к «мягкой», так и к «твёрдой» научной фантастике. Кроме того, изучены приёмы и методы, с помощью которых писатель попытался выразить свой взгляд на тему общества будущего.

Ключевые слова: научная фантастика, «мягкая» НФ, «твёрдая» НФ, Айзек Азимов, «Основание», психоистория, общество будущего.

ABSTRACT

This article analyzes the genre and thematic uniqueness of the series of novels “Foundation” by science fiction writer Isaac Asimov, puts forward and proves the assumption that this literary work belongs to both “soft” and “hard” science fiction. In addition, the techniques and methods by which the writer tried to express his views and perspectives on the topic of the futuristic society were studied.

Keywords: science fiction, soft sf, hard sf, Isaac Asimov, “Foundation”, psychohistory, futuristic society.

Введение. Сразу же необходимо отметить, что любая классификация научно-фантастической литературы не является абсолютной и незыблемой. Целым рядом серьёзных и авторитетных ученых иногда предлагаются достаточно противоречивые классификации. В нашем случае, деление научно-фантастической литературы на «твёрдую» и «мягкую» основывается на традиционном взгляде на науку в англоязычных странах — это деление на естественнонаучные (точные) и гуманитарные дисциплины. Соответственно, творчество писателей-фантастов, избравших для своего произведения такой способ повествования, в котором особое внимание уделяется техническим деталям, достаточно подробному описанию устройств или изобретений, и в

котором основные события и явления объясняются автором с научной (или псевдонаучной) точки зрения, относится к «твёрдой» научной фантастике. И, наоборот, творчество писателей, сюжет произведений которых не имеет прямого обращения к научному объяснению присутствующего в повествовании вымысла, и в которых фантастическая составляющая выполняет лишь роль антуража или фона, принято относить к «мягкой» научной фантастике.

Основная часть. Айзек Азимов, выдающийся американский писатель-фантаст, в своём творчестве всегда старался научно объяснить все идеи, использованные им в том или ином произведении, но при этом для писателя всегда оставалось крайне важным затронуть своего читателя на эмоционально-чувственном уровне. Более того, Азимов известен как один из величайших популяризаторов науки, наверно по этой причине, называя себя рационалистом, Азимов был убежден, что, если нести науки через литературу – то это позволит читателям стать более просвещенными и лучше подготовленными к будущему. Как утверждал Уильям Тюпонс, “it is important to recognize that these narrative structures of enlightenment – providing knowledge through narrative – play the most important unifying roles in Asimov’s enormous body of work and serve to legitimize science in our society as well” [7, 4] Однако научно-фантастические произведения Азимова не являются ни трактатами по той или иной дисциплине, ни научно-популярными статьями (хотя и те, и другие, создавались автором в огромном количестве). Произведения Азимова лишь позволяют передать осознание всей важности знаний, имеют глубокий философский смысл [8, 69], но не объясняют основ квантовой физики или исторического материализма, которые выступают лишь фоном, вышитым в повествование. Понятно, что в силу своих жанровых особенностей, футуристическая фантастика может представить любую (вымышленную) науку или (гипотетическое) открытие как нечто реальное, хотя они остаются лишь плодом фантазии автора. Однако, известно, что больше половины вымысла, присутствовавшего в научно-фантастических произведениях писателей начала и середины XX века, стало реальностью уже сейчас, в начале XXI века. В некоторой степени с этим соглашается и Уильям Тюпонс: “... if we would predict future discoveries, they would be present discoveries. These assumptions thus present us with a kind of theoretical history, corresponding to theoretical physics” [7, 76]

Считаем, что наиболее ярко эта склонность Азимова к смешению научного, развлекательного и научно-популярного стиля повествования отразилась в серии романов «Основание».

Как и во многих научно-фантастических романах, действие которых происходит в далеком будущем, в «Основании» имеется несколько футуристических технологических объектов, существование которых ближе к вымыслу, чем к науке. Анализ этих объектов мог бы оказаться полезным, но технические объяснения в тексте почти всегда недостаточны, что не характерно для творчества Азимова в целом. Джозеф Ф. Патруш, например, цитирует самого Азимова, который использует выражение «карманный франнистан», говоря о всех тех технологических устройствах, которые появляются, как по волшебству, в нужном месте и в нужное время, и выполняют ту или иную функцию в сюжете: “I was told that “by its very nature” science fiction would not play fair with the reader. In a science fiction story... the author would have his detective whip out an odd device and say, “As you know, Watson, my pocket-frannistan is perfectly capable of detecting the hidden jewel in a trice”. You don’t spring new devices on the reader and solve the mystery with them” [5, 78].

Однако науки (точные и гуманитарные) занимают в «Основании» Азимова гораздо более важное место, чем технические приспособления наподобие «карманного франнистана», в частности, благодаря «психоистории», краеугольному камню всей серии.

Психоистория – это наука, изобретённая персонажем Хари Селдона в его докторской диссертации, а затем развивавшаяся на протяжении всей его жизни. В первом романе серии читатель практически ничего не узнаёт о психоистории, кроме той информации, которая приводится в записи Энциклопедии Галактики. В этой записи, полной многоточий, как и во всех других, лишь говорится, что психоистория – это математическая наука, которая изучает реакции человеческих масс, достаточно больших и обязательно неосведомленных, на определённые стимуляции [1, 19]

В последующих романах серии выясняется, что два условия, о которых говорится в определении – являются фундаментальными. Читатель узнаёт, что Хари Селдон и несколько его коллег проанализировали всю историю Галактики, используя мощные компьютеры, которые выводили уравнения на основании реакции масс людей на различные события. Затем к формулам добавлялся эффект хаоса, присущий любым столь сложным системам. Полученные в результате формулы позволили рассчитать будущее на основе нескольких переменных. Такое объяснение в некоторой степени научно правдоподобно и обращается к нескольким дисциплинам, таким как социология, математика, демография, экономика, генетика и т.д. Все эти науки сегодня действительно используют сверхмощные компьютеры, чтобы

контролировать чрезмерную сложность определенных систем и предсказывать их эволюцию. Как отмечают в своей статье Л.Тютелова и В.Лисовицкая: “Научная фантастика – это не простое отражение технологического прогресса... она способна моделировать реальность, становящуюся футурологическим фундаментом науки, искусства и философии” [9, 38].

В серии «Основание» Галактика населена исключительно людьми, колонизировавшими её в течение очень длительного периода времени. Идея исключительно «человеческой» Галактики изначально была придумана Азимовым, затем её подхватили ещё несколько писателей, несмотря на то, что в то время авторы научной фантастики были буквально одержимы инопланетянами и другими формами жизни. Заметим, что сам автор намекает на бесперспективность этой идеи, подчеркивает замкнутость исключительно «человеческой» линии эволюции (события циклически повторяются при равных условиях и равных переменных). Будучи профессором биохимии, Азимов понимает, что, приравнивая действие огромных масс людей и движение вещества (химия) или материи (физика), ему придётся принять и тот факт, что невозможно точно предсказать движение одного конкретного атома в растворе. Так и психоисторики в серии романов «Основание» могут с высокой точностью предсказывать общее направление эволюции и влияние некоторых ключевых событий на её дальнейший ход, однако не в состоянии точно предсказать действия одного конкретного человека или небольшой группы людей. Конечно, Азимов иногда отступает от этого правила, не разъясняя подробностей, но в целом оно остается незыблемым на протяжении всего сюжета.

Вторым неперенным условием психоистории является неосведомлённость людей о том, что их действия пытаются перенаправить. В науке это называется Принципом неопределенности Гейзенберга [6, 192]. Следует, однако, отметить, что применительно к психоистории этот принцип соблюдается не полностью – часто психоисторикам приходится напрямую влиять на отдельного человека или даже группу людей, которые, будучи информированными о своем собственном будущем, рискуют изменить его (возможно, к худшему). Поэтому, чтобы преодолеть эту проблему, Селдон и его коллеги основывают два Основания: одно – открытое, которое несёт знания на одном конце Галактики (энциклопедисты), и второе – секретное, которое наблюдает за происходящими изменениями и скрытно влияет на ключевые события. По мнению Ланга, такое применение законов физики и химии к человечеству не ново, о нём упоминали политолог Харольд Лассуэл, психолог

Б.Скиннер, инженер Фредерик Тейлор, натуралисты Роберт Милликан и Артур Литтл [4, 52-53].

Допустим, что некоторые аспекты социальной организации общества будущего, предложенные Азимовым, близки к теориям таких мыслителей, как Б.Скиннер, однако следует отметить, что Селдон не пытается возглавить Империю, а довольствуется тем, что несёт знания на окраине Галактики. Это решение автора изящно и учитывает «человеческую» природу «психоистории». Поскольку Основания поддерживают своё влияние посредством религии и коммерции, двух систем, наиболее глубоко укоренившихся в современном обществе, оба «Кризиса Селдона» (те исторические моменты, когда вся работа Оснований оказывалась под угрозой) разрешаются исторической логикой, а не вмешательством всемогущего учёного: “...Seldon crises are not solved by individuals but by historic forces. Hari Seldon, when he planned our course of future history, did not count on brilliant heroics but on the broad sweeps of economics and sociology” [1, 289-290].

Принципы химии и физики, на основе которых работают формулы психоистория (изучение масс, а не индивидуумов), фактически трансформируются в общественные (мягкие) науки. Таким образом, «мягкие» науки занимают центральное место в серии, что приводит к тому, что критики и литературоведы относят её к социальной научной фантастике. Действительно, писатель концентрирует своё внимание на описании различных общественных событий и поиске закономерностей в эволюции общества будущего, а не на деталях космических путешествий или процессе терраформирования.

Некоторые критики, например, Чарльз Элкинс, считают, что социальная система, предложенная в «Основании» Азимова и некоторых произведениях Роберта Хайнлайна, недемократична и близка к утопии Сен-Симона: “Asimov envisions a society organized not according to the principles of equality but according to a hierarchy of merit. It is a society similar to the one urged by Saint-Simon, the French utopian thinker; he also argued for a society governed by savants (mathematicians, chemists, engineers, painters, writers, etc.), who would have [...] the right to determine human destiny” [2, 26].

Однако мы считаем, что для более точного понимания авторского замысла, необходимо не только изучать идею, предложенную писателем, но и более внимательно ознакомиться с текстом самого произведения. В этом случае читатель обнаружит, что Азимов не только придаёт огромное значение интеллекту и знаниям, но и выступает за широкое их распространение среди всех людей: “His general intellectual stance, though, encompasses an ebullient,

upbeat view of life that has much in common with that of the philosophers and encyclopedists of the eighteenth century, and all his important works resonate with the spirit of the Enlightenment... he finds significance in his life and influences the world, convincing enough rational people (he hopes) to make a difference... he argues that science popularization is necessary to the scientist. Indeed, he regards it as the first duty of any scientist not engaged in research” [7, 2-3]. Непосредственно текст, многочисленные диалоги, а также сам сюжет, свидетельствуют о том, что накопление знаний ограниченной группой привилегированных людей происходит с целью сохранить эти знания во время кризисов и распространить их вновь среди наибольшего количества людей уже после кризисов. Более того, сатирические нотки присутствуют также при описании некоторых членов Совета (руководящего органа в Основании), когда писатель показывает неспособность и претенциозность его лидеров, теряющих всю свою власть при первом же кризисе.

Многие литературные критики отмечают, что законы Вселенной «Основания» похожи на законы современного общества. Действительно, Азимов строит сюжет серии романов на основе принципа цикличности человеческой эволюции, которая продолжает повторять одни и те же ошибки, век за веком: “If Asimov’s description of life [in the future] seems amazingly similar to life in the West during the past few hundred years, it is not owing to Asimov’s dull imagination, for a primary lesson of the series is that history endlessly repeats itself. It is the mission of the Seldon Plan and its executors to break these cycles” [4, 48].

Необходимо отметить, что структура романов серии также имитирует структуру учебника по истории, так как названия глав связаны с исторической преемственностью различных групп, находящихся у власти точными датами: «Психоисторики», «Энциклопедисты», «Мэры», «Торговцы», «Принц торговцев». Тон повествования также близок к тону «современных» историков, которые больше интересуются причинами тех или иных событий, различными соглашениями, проводимыми переговорами, чем деталями сражений или биографиями отдельно взятых персонажей: “The atomic bomb would not have been used without the decision being made to use it. For Asimov, that decision-making is more significant than the flash, thunder, and destruction that followed. In the Foundation Series he gets behind – under – action to the causes of action. He moves us from the arena of activity to the understanding of the significance of that activity. The Foundation Series, with its endless series of people sitting around tables talking, deciding lines of action, is about politics” [5, 71]. Поэтому, можно сказать, что серия романов «Основание» представляют собой скорее размышления об

основных направлениях исторического движения общества в будущем, чем традиционный научно-фантастический роман.

Оригинальны используемые в произведении аналитические инструменты, одним из которых является символическая логика, представленная персонажем Сэлвором Хардином в главе «Энциклопедисты». В целом, символическая логика не играет большой роли в серии «Основание», однако частично разрешает один из «Кризисов Селдона». В тексте объяснение символической логики сводится к одному предложению: “... there is a branch of human knowledge known as symbolic logic, which can be used to prune away all sorts of clogging deadwood that clutters up human language” [1, 80]. Объяснение мягко говоря лаконично, так как сам Азимов мало знал об этой дисциплине и не очень верил в ее эффективность. Дж.Кэмпбелл считал, что «...символическая логика очистит язык повествования и сделает сюжет более понятным», но Азимов предпочитал обращаться к теориям из химии и физики: “where the individual molecules in the gas remain as unpredictable as ever, but the average action is completely predictable” [3, 32-33]. Тем не менее, символическая логика даёт Салвору Хардину возможность убедить энциклопедистов в обоснованности своего мнения о врагах и представителях Империи. Учёные, управляющие Основанием, ничего не знают о политике, но Хардин интуитивно преобразовал реальность в символы, которые энциклопедисты смогли понять: “I didn’t really need to for myself because I knew what it was all about, but I think I can explain it more easily to five physical scientists by symbols rather than by words” [1, 80-81]

Заключение. В заключении можно утверждать, что «мягкие» гуманитарные науки повсеместно присутствуют в серии романов «Основание» Азимова, играя центральную роль в описании общества будущего, основных закономерностей и направлений его исторического развития. Однако некоторые теории «твёрдых» точных наук также выполняют важнейшие функции в произведении, помогают раскрыть причины многих сюжетных поворотов, объясняют принципы работы некоторых технических устройств и машин, но, что самое главное, используются автором при объяснении концепции «психоистории». Именно концепция «психоистории» позволила автору в одной плоскости объединить теории гуманитарных и естественных (точных) наук и создать один из шедевров мировой научно-фантастической литературы.

REFERENCES

1. Asimov I. Foundation. – New York: Doubleday, 1951. – 236 p.

2. Elkins Ch. Isaac Asimov's Foundation Novels: Historical Materialism Distorted into Cyclical Psycho-History // Science Fiction Studies. – 1976. Vol. 3 (1). – P. 26-36.
3. Gunn J. Isaac Asimov. The Foundations of Science Fiction. Revised Edition. – Lanham: Scarecrow Press Inc., 1996. – 277 p.
4. Lang L. A. The Impact of Classical Science on American Literature: The Creation of an Epic American Hero in Science Fiction. Doctorate Thesis. – Minnesota: University of Minnesota Press, 1978. – 200 p.
5. Patrouch J. F. Jr. The Science Fiction of Isaac Asimov. – Garden City: Doubleday, 1997. – 109 p.
6. Strehle S. Fiction in the Quantum Universe. – Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1992. – 282 p.
7. Touponce, William F. Isaac Asimov. – Boston: Twayne Publishers, 1991, 121 p.
8. Костючков С. Філософська антропологія Айзека Азімова: екзистенційні інтенції 'Homo Futurus' у циклі «Фундація» // Вестник Львівського університету. – 2022. № 43. – С. 69-76.
9. Тютелова Л. Г., Лисовицкая В. Н. Научно-фантастическая литература как прогноз коммуникации человека с искусственным интеллектом // Семиотические исследования. Semiotic studies. – 2022. Т. 2. № 1. – С. 33-39. DOI: <http://doi.org/10.18287/2782-2966-2022-2-1-33-39>

THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES TO MOTIVATE ENGLISH LANGUAGE LEARNERS

Gulbahor Abduvali qizi Axmedova

O'ZMU Xorijiy filologiya fakulteti

Xorijiy til va adabiyoti kafedrası stajyor-o'qituvchisi

E-mail: gulbahoraxmedova30@gmail.com

ABSTRACT

In this article, the theoretical views and researches by several scientists were analyzed and conclusion was given related to the significance of digital technologies to motivate students in English classrooms.

Keywords: digital atmosphere, motivation, method, investment, social media, collaborative learning, authenticity

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Ingliz tilini o'rganishda talabalarni ruhlantirish uchun raqamli muhitning ahamiyatiga oid ko'plab olimlarning nazariy fikrlari keltirildi va xulosalar berildi.

Kalit so'zlar: raqamli muhit, motivatsiya, metod, sarmoya, ijtimoiy tarmoq, hamkorlikda ishlash, haqiqiy muhit

On a daily basis, the technology is widely used in almost every domain. There is concern how to motivate students to learn language affectively. It is time to apply digital technology in the language classroom because students are addicted to social media via own devices. According to their interests, the usage of technology is suggested in appropriate, planned, informative way to engage students actively. Articles reveal the effectiveness of digital environment rather than non digital ones by conducting a lot of experiments among controlled and experimental groups and also pointed the role of English teacher for the usage of technology in the classroom, how to manage in particular time, how to suit individual students' needs, how to go on objectives of lesson, how to select resources in target classroom.

There are several studies were carried out to show the relevance and effects of technology for the sake of motivating students' language learning. Genc (2015) investigated experiment among teachers and students through technology use. The results show that the technology use increased students' language and cultural awareness and some students preferred doing activities via online games while some

of them follow interactive communication. [1] In that case, the teacher should plan, organize and set the time for every activity according to learners' needs and interests.

Wong, Tan and Lin (2019) conducted experiment by using interactive whiteboard among two groups of primary school students. [2] Both groups' attitudes were the same at the beginning however after treatment achievement, motivation and interests of language learning in experimental group increased significantly rather than control group.

There are a lot of these kinds of experiments conducted, here some of them were counted.

Moreover, experiments reveal the position of ICT that motivates language learning and provide better performance of EFL/ESL classroom.

According to Aysu (2020), all studies show motivation and technology are two vital key elements in English learning classroom while teachers and learning process also other factors to encourage students by applying different activities, authentic materials. [3]

First of all, technology based English classroom demands accessing and connecting to technology, computers, phones or other gadgets through high quality of internet connection. These factors are important ones as (Maritza 2018) mentioned, to engage students in both virtual and face-to face session. [4] In Uzbekistan's context, it is impossible to access all online platforms in some regions that's why the teacher find the proper way for engagement. Another pervasive thing is digital literacy skills as Aysu (2020) mentioned, both students and teachers need to utilize devices effectively. Especially teachers provide available resources for learning language except negative ones to access multiple useful authentic materials to practice all language skills. Maritza (2018) mentioned that the teachers need to think carefully how to manage online tools not be confused for students and there are the majority of materials, resources which are not suitable for target learners that's why the instructors must choose carefully in order to go with teaching context and meet the students' needs.

Digital environments offer multi modal options. Web site, blogging, micro-blogging, podcasting, video sharing via YouTube, posting on Facebook, Instagram as outside-of-class activities can be effective for English learners. These platforms provide to improve cognitive, top-down skills collaboratively. [5] Smith (2018) mentioned this kind of example, posting or video creating in English for social media this way can improve current century skills, creativity, personal expression, meaningful content, attracting the audience. These types of activities are suggested for teachers to give their students as homework. Maritza (2020) claimed that it is not

advisable the teacher use digital technology to make the lesson enjoyable or interesting whether it works or not. This way can't help all time and for all students because identities, context, purposes are different. After the usage of device in the classroom, it is important to give both students' and teachers' feedback. If digital environment can't meet students' needs or is not related to their goals, it is time to use non digital content. Together with this, Aysu (2020) noted multiple advantages of technology based lesson, such as it provides students to clarify real world unconsciously, students can follow based on their own performance and attitude in learning process. Even there are useful platforms that offer to interact with native speakers to be aware of natural English. As we can see, all positive sides of digital environments for language learning can't be ignored, there are multiple reasons, examples, experiential evident mentioned by researchers.

According to Maritza (2018), applying investment to learning process can be motivation for target group. Smith (2019) noted important four values in the activities:

- Interest-enjoyment value- the activity is interesting and enjoyable for learners;
- Attainment value- the importance of the activity to the learners' aims;
- Utility value – how the activity is useful or productive for the learners' goals;
- Cost value – focusing on emotional quality of the activity.

According to self-determination theory, there are two types of language learning motivation, intrinsic and extrinsic. The former one means doing something to be enjoyable while the latter one expresses that doing something to reach the goal, gain the reward. [7] The motivation plays the major role for “feared self” and “default self” in the language context. If students have not enough motivation, they faced feared self that refers to the personal identity because of the lack of proficiency, confidence, the presence of fear, anxiety which create language barriers to engage students in active sessions through risks for language use. Ushioda (2013) suggested to avoid this issue that the self directed learning process through digital technology to increase learners' self confidence, and improve results in better enjoyable and motivational environment.[8] This kind of technique impacts on learners' motivation through opportunity provision for interaction with target group speakers, attending enjoyable activities, self-directed activities and influencing learners' identity. If students have enough motivation through different ways in the classroom, they are active participants in the lesson via native language exposure as a “default self”. [6]

Although technology based classroom activities are highly recommended, the textbook exercises also are used as controlled ones. As technology based activities, CDs, DVDs, power point presentations by demonstrating on the screen, songs,

Internet based activities related to syllabus by aligning curriculum according to students' needs. [3] I also give some these kinds of activities that we have used on current program, Jeopardy, Kahoot, Wordwall, Coogle, Visuawords which support language learning. These are not only for enjoyment, they are organized by including elements of lesson by the teachers before the lessons.

Maritza (2018) suggested collaborative work through online platforms during the both online and offline session to reach the goal easily, exchange individual ideas, to analyze or criticize each other's viewpoints rather than conducted teacher controlled discussion. I also can give this tool as an example, padlet which some instructors used during session offers community to share ideas and others' posts' also visible to read or look through.

Technology can make teachers reflect regarding the way for increasing students' interests and focusing their attention via discussions, negotiations which students scaffold their learning process improve thinking skills. Multimodal learning content that also is highly recommended for future learners offers variety of multimedia options through video creating, podcasting, or other digital content creation to improve creative skills by expressing themselves. These kinds of activities are done interestingly and addictively by students because almost all learners' interests are related to the technology, social media in this modern global scale. Logically, qualified expert or experienced instructors can conduct lessons effectively through only marker and whiteboards however it is difficult to grab current students' attention or suit their needs because our daily life is related to technology. Moreover, social and collaborative learning exist among language learners through online communities, communication with native speakers, receiving peer feedback for the sake of motivating and engaging in active classroom. According to Smith (2019), learners have strong beliefs which English language learning is more effective in natural atmosphere exposure. [6] That's why the teachers should create atmosphere that offers natural learning process and authenticity as future direction.

All in all, the most essential factors are analyzed to learn English in digital technology environment as motivation. Undoubtedly, technology use can motivate students internally and externally however this does not mean the usage of modern devices in the classroom all time for all students or all contexts. The technology helps students to improve motivation and engagement or results, it should be used by planning, managing, organizing before the lesson. If it does not work or is not related to students' goals, other ways, techniques, methods should be utilized efficiently. Nevertheless, technology or internet is not reliable in all educational campus in

Uzbekistan that's why the teacher need to create authentic atmosphere to acquire language through multiple methods as investment.

REFERENCES

1. Genc, I., B. (2015). How does technology affect language learning process at an early age? *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 199, 311-316
2. Wong, K., T., Tan, K., N., & Lin, C., Y. (2019). Innovative improvised low-cost wiimote interactive whiteboard learning tool for teaching Chinese as a second language (tesl). *International Journal of Innovative and Technology and Exploring Engineering (IJITEE)*, 9(1), 2233-2237.
3. Aysu, S. (2020). The use of technology and its effects on language learning motivation. *Journal of Language Research (JLR)*, 4(1), 86-100.
4. Maritza, A., R. (2018). Motivating English language use by using benefits of technology. *Education and Learning Research Journal* 16 (3), pp. 117-140
5. 5Henry, A., & Cliffordson, C. (2015). The impact of out-of-school factors on motivation to learn English: Self-discrepancies, beliefs, and experiences of self-authenticity. *Applied linguistics*, 38(5), pp. 713-36.
6. 6Smith, S., A. (2019). Digital environments and motivation among ESL learners. In J. I. Lontas (Ed.), *The TESOL encyclopedia of English language teaching*, pp. 1-8. Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0960>
7. 7Deci, E., & Ryan, R., M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York, NY: Plenum Press.
8. 8Ushioda, E. (2013). Motivation and ELT: Global issues and local concerns. In E. Ushioda (Ed.), *International perspectives on motivation: Language learning and professional challenges*, pp. 1-17. Houndmills, England: Palgrave Macmillan.

АДАБИЁТ ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Эмина Саъдуллоевна Ачилова

ЧДПУ Ўзбек адабиётшунослиги кафедраси ўқитувчиси

e.achilova@cspi.uz

АННОТАЦИЯ

Мақолада адабиёт фанини ўқитишнинг тарихи, ўзига хос хусусиятлари, адабиёт фани ўқитувчисига қўйиладиган талаблар, фаннинг шаклланиш босқичлари, ўқувчиларни адабиёт ўқитишга қизиқтиришнинг усул ва йўллари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: методика, педагогика тарихи, адабий таълим босқичлари, адабиёт ўқитишнинг шакл ва усуллари.

ABSTRACT

The article talks about the history of the teaching of literature, its characteristics, the requirements for the teacher of literature, the stages of the formation of the subject, methods and ways to interest students in teaching literature.

Keywords: methodology, history of pedagogy, stages of literary education, forms and methods of teaching literature.

Адабиёт инсонни яхлит ва жонли тарзда ўрганади, таҳлил ва тадқиқ қилади, тасвирлайди: китобхон кўз ўнгида у фикрловчи, ҳаракат қилувчи, ҳис қилувчи, ўз атрофидаги оламлар билан жонли муносабатда бўлувчи одам тарзида гавдаланади. Шу сабаб ҳам адабиётда қайта яратилган олам акс эттирилади. Шу фазилати билан адабиёт – “инсоншунослик”дир.¹

Адабиёт ўқувчини эстетик жиҳатдан ҳам тарбиялайди. Муомала маданияти, одоб-ахлоқ нормаларини, ҳаёт ва жамият қонуниятларини тушунтиради. Адабиётнинг тасвир объекти – ҳаёт, тасвир предмети - инсон, вазифаси - инсон туйғуларини тарбиялашдир. Адабиёт ҳаётнинг сўз санъати орқали инсонийлашган ифодасидир².

Мактабда адабиёт ўқитишнинг долзарб вазифаларидан бири - болаларни китобхонликка жалб қилиш, ёт ғоялар ва оммавий маданиятга маънавий иммунитетини пайдо қилиш, малакали китобхонни тарбиялаш, сўз санъатини

¹ Борисова Н.В. М. Горький в дневниках и прозе М. Пришвина [Текст] // Вестник Елецкого гос. ун-та. Филол. сер. Вып. 25. Елец, ЕГУ им. И.А.Бунина, 2009. С. 175–182.

² В.Г.Белинский. Танланган асарлар. Т., Ўзбекистон ССР давлат нашриёти, 1955, 131-134-бетлар.

тушуниш ва таҳлил этиш, бадий ва эстетик дидни юксалтиришга қаратилган. Адабиёт эстетик дидни тарбиялаш билан бир қаторда ўқувчининг таянч компетенцияларини шакллантиради. Берилган матнларни ўқиш, тушуниш, таҳлил қилиш асосида ахборотлар билан ишлаш кўникмаси сайқалланиб боради. Бадий ва ахборот матнлар билан ишлаш жараёнида, ахборотларни синтезлаш, қайта ҳикоялаш, солиштириш натижасида ўқувчининг коммуникатив компетенцияси ривожланади. Адабиёт жамият учун керак бўладиган, фаол фуқаролик кўникмаларига эга шахсни тарбиялар экан, замонавий мактаб адабиёт фани олдида ўқувчиларни фаол фуқаро, ижтимоийлашган шахс сифатида тарбиялашга хизмат қиладиган ҳамда анъанавий таълим парадигмасини ўзгартирувчи, халқаро стандарт талабларига мос келувчи адабий таълим концепсиясини амалга ошириш каби долзарб масалаларнинг қўйилиши назарий ва амалий жиҳатдан асосли, дейиш мумкин.

Замонавий мактаб таълими парадигмасида адабиёт фанининг мазмуни, аҳамияти, адабиёт дарсининг ўзига хослиги ва замонавийлиги, мақсад ва вазифаларини акс эттиришда ҳаёт қонуниятлари, жамият тараққиёти ва шахс ривожланишига асосланиши билан характерланади. Биз тадқиқот ишимизда ўзбек ва жаҳон адабиётининг дурдоналари асосида ўқувчиларнинг дунёқараши ва эстетик дидини шакллантиришга таъсир этувчи, эстетик мукамалликни тарбиялаш, адабиётни фан сифатида ўқитиш методикасини ривожлантиришнинг ҳозирги ҳолати, мактаб таълими ва ўқитиш технологияларини такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида изланишлар олиб бордик. Тадқиқот иши олдида қуйидаги вазифаларни қўйдик:

замонавий дастурлар, адабиётлар, ўқув-услубий мажмуалар, амалий тажрибалар, методик тизимлар ва соҳага оид илмий тадқиқотларни таҳлил этиш;

миллий ўқитиш услуби ва дидактик мероси, адабиёт методологияси соҳасидаги халқаро тадқиқотлар, инновацион педагогик технологиялар, таълимий ютуқлар, ривожланган давлатларнинг адабий таълимдаги илғор тажрибаларини солиштириш;

PISA халқаро баҳолаш дастур талаблари асосида адабиёт фанидан ўқув торшириқлар базасини яратиш;

замонавий мактаб (табақалаштирилган, ихтисослаштирилган, чуқурлаштирилган) шароитида адабий таълим жараёнини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлаш ва замонавий мактаб адабий таълим жараёнини лойиҳалаш.

Замонавий мактаб бу сифатли таълим, намунали бошқарув, малакали мутахассис, қулай инфраструктурага эга бўлган таълим масканидир.³

Адабиёт ўқувчининг маънавий қиёфаси, шахсий сифатлари ҳамда таянч компетенцияларини шакллантирувчи таянч ўқув фанидир. Адабиёт ўқувчининг ҳиссий-эмоционал, эстетик дидини шакллантиради, интеллектуал даражасини оширади, дунёқараши ва маънавий оламини бойитади. Адабиёт ёш авлоднинг миллий ўзлигини шакллантиради, миллатнинг маънавий камолотини оширади.

Адабиёт маданий ҳодисадир. Муайян мавзунинг мазмунини очиб беришда адабий воситалардан фойдаланилади. Адабиёт оламини эстетик жиҳатдан ўзлаштиради, бадиий образларда инсон руҳий олами, борлиқнинг ранг-баранглигини ифодалайди. Адабиёт қудратли қурол сифатида инсоннинг нозик туйғуларини жунбушга келтира олади, китобхонга таъсир ўтказиш, уларни миллат ва инсониятнинг ахлоқий-эстетик қадриятлари билан таништириш кучига эга.

Адабиёт ўқув фани сифатида ўқувчининг интеллектуал, ҳиссий ва ахлоқий ривожланиши, унинг маданий-маърифий дунёқарашини шакллантиради, она тилида сўзлаш қобилияти, нутқий компетентлиги ва тафаккур даражасини бойитади. Адабиётни ўрганар экан, ўқувчи нафақат уни тушуниш, ўзини ўзи ахлоқий ва эстетик жиҳатдан таҳлил қилиш, ўзини ички қобилиятларини намоён этиш тажрибасини ҳам эгаллайди. Адабиёт ўқувчида адабий тил кўникмаларини шакллантиради.

Замонавий мактаб таълими ўқувчиларда ХХІ аср кўникмаларини шакллантиришни талаб этмоқда. Адабий таълим мазмунини модернизациялаш, филологик фанларни ўқитишда “Она тили ва адабиёти”, “Рус тили ва адабиёти”, “Чет тили” фанларининг интеграциясини ташкил этган ҳолда ўқитиш адабий таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Луғатларда “филология” термини тушунчасининг ўзи “тил – тилшунослик ва адабиёт, адабиётшунослик – адабиёт назарияси ва тарихи ҳақидаги гуманитар фанлар гуруҳи” мазмунини англатади.⁴ “Филология” ўқув фанларидан “Она тили ва адабиёти”, “Рус тили ва адабиёти”, “Чет тили” соҳаларини ўз ичига олади.

Бизнинг нуқтаи назаримизча, адабиёт дарсликларини яратишда она тили ва бошқа дунё тилларини ўргатувчи фанлар билан интеграцияни ташкил этган ҳолда ва ҳамкорлик тамойилига асосланиб мавзуларнинг танланиши бадиий

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Замонавий мактаб»ларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. 2019 йил 26 ноябрдаги ПК-4537-сон.

⁴ Бореев Ю.Б. Адабиёт назарияси: Атамаларнинг энциклопедик луғати. - М., 2003. - С. 491.

таълимнинг ўқитиш қамровини кенгайтиради ҳамда ўқувчиларда XXI аср кўникмаларини самарали тарзда шакллантиради.

Тадқиқот давомида кейинги пайтларда мактаб таълимида фанлар бўйича ўқувчиларнинг таянч компетенцияларини ривожлантириш борасидаги ва халқаро баҳолаш тадқиқотларида “XXI аср кўникмалари” тушунчаси кўп ишлатилмоқда. Тадқиқот давомида ўқувчиларни жамиятда фаол ижтимоийлашувига ёрдам берадиган кўникмалар сифатида ушбу тушунчанинг мазмунини аниқлаштирилди. Улар қуйидагилардир:

мантикий фикрлаш;
танқидий фикрлаш;
креатив фикрлаш;
коммуникативлик;
ҳамкорликда ишлай олиш;
лойиҳалаш;
мобиллик.

Ушбу кўникмалар халқаро ҳамжамятда “Soft Skills”, яъни мослашувчан кўникмалар, юқори профессионал компетенциялар деб номланади.

Бизнингча, танқидий фикрлаш ўқувчининг шахс сифатида шаклланишига, ижтимоий ҳаётда ўз ўрнига эга бўлишига ёрдам беради. Мантикий фикрлаш ўқувчига вазиятларга нисбатан тўғри қарор қабул қилишни ўргатади. Танқидий ва мантикий фикрлаш ахборотни шунчаки қабул қилмасдан, аввалгилари билан солиштиришни, натижаси нималарга олиб келиши мумкинлигини таҳлил қилишни талаб этади. Муваффақиятсизлик ёки муаммоларга дуч келганда сабабларини тушуниш ва ечим топиш имконини беради.

Ижодкорлик креатив фикрлашдан бошланади. Таълимнинг асосий роли ўқувчиларни жамиятда муваффақият қозониш учун зарур ва керак бўладиган сифатли таълим бериш ҳисобланса, креатив фикрлаш ҳозирги ёшларнинг ривожланиши учун зарур эҳтиёждир.

Креатив фикрлаш – бу ностандарт вазиятларда янги, оптимал ва самарали натижавий ечимларни топиш, янги билимларни эгаллаш, тасаввурни таъсирчан ифодалашга қаратилган ғояларни ишлаб чиқиш, баҳолаш ва такомиллаштириш жараёнида самарали иштирок этиш қобилиятидир.

Креатив фикрлаш бизга муаммоларни ҳал қилишда ноодатий ечим топишга ёрдам беради. Бироқ биз уни танқидий фикрлаш билан адаштириб юбормаслигимиз, аксинча, бизга имконсиз муаммоларни ҳал қилишда бир-бирини тўлдириб турувчи ечимларни топишда ёрдам берадиган усуллар деб

қарашимиз керак. Адабиёт дарслари орқали ўқувчиларга бериладиган адабий таълим, энг аввало, ўқувчининг турли шакл ва кўринишдаги ахборотларни ўқиб тушуниш, тинглаб тушуниш қобилиятларини шакллантиради. Ахборотлар билан ишлаш натижасида ўқувчининг фикрлаш даражаси ўсади. Фикрлаш қобилияти туғма қобилият эмас, ижтимоийлашув жараёнида шаклланади.

Адабий асарларни ўқиш ўқувчиларда коммуникативлик ва мулоқот маданиятини оширади. Замонавий мактаб ўқувчиларида бугунги кунда кўп функцияли диалогни тузиш, мулоқотга лаёқатлилик ҳам XXI аср кўникмаси сифатида баҳоланмоқда. Замонавий мактаб имиджини яратишда адабий таълимнинг ташкилий, педагогик-психологик жиҳатларига адабий таълимнинг ўзига хос хусусиятларига, яъни мақсад, мазмун, ўқитиш ва ўқув жараёни ҳамда натижаларни баҳолаш мезонларига эътибор қаратиш керак.

REFERENCES:

1. Борисова Н.В. М. Горький в дневниках и прозе М. Пришвина [Текст] // Вестник Елецкого гос. ун-та. Филол. сер. Вып. 25. Елец, ЕГУ им. И.А.Бунина, 2009. С. 175–182.
2. В.Г.Белинский. Танланган асарлар. Т., Ўзбекистон ССР давлат нашриёти, 1955, 131-134-бетлар.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Замонавий мактаб»ларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. 2019 йил 26 ноябрдаги ПҚ-4537-сон.
4. Бореев Ю.Б. Адабиёт назарияси: Атамаларнинг энциклопедик луғати. - М., 2003. - С. 491.

PAREMALARGA ETIMOLOGIK YONDASHUV

Aziza Abrol qizi Badridinova

O'zMU Xorijiy filologiya fakulteti,

Xorijiy til va adabiyoti kafedrası tayanch doktoranti

E-mail: aziza_badridinova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada paremiologiyaning birligi bo'lgan paremalarni etimologiyasiga oid g'arb, rus hamda o'zbek olimlarining nazariy fikrlari, izlanishlari berildi va umumiy xulosalar keltirildi.

Kalit so'zlar: Parema, etimologik, folkloristik, maqol, matal, paremiolog.

ABSTRACT

In this article, the theoretical opinions and researches of Western, Russian and Uzbek scientists regarding the etymology of paremiology, which is a unit of paremiology, were given and general conclusions were drawn. .

Keywords: Paremia, etymological, folkloristic, proverb, saying, paremiologist.

Jahon tilshunoslari tomonidan paremalarni etimologik jihatdan tadqiqi juda ham keng ommalashgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Bir qancha paremiologlar paremalarni xalq tomonidan ommalashishidan avval, ma'lum bir shaxs tomonidan yaratiladi deb hisoblaydi. So'ngra ularni keng omma tomonidan iste'molda qo'llanishi, paremalarni xalq og'zaki ijodiga aylantiradi degan nazariyalar ham mavjud. Masalan, A.Teylor o'zining asarida bu xususda bir misol keltiradi. 1823 yilda ingliz davlat arbobi lord Jon Rassel tomonidan aytilgan One man's wit, and all men's wisdom ta'rif keyinchalik The wit of one and the wisdom of many ko'rinishdagi maqolga aylanib ketgan.[1] Mashhur paremiolog olim V.Mider ham bu vaziyatga quyidagicha fikr yuritadi: "every proverb begins with an individual whose keen insight is accepted and carried forth as a piece of proverbial wisdom by people of all walks of life. Of course, for most proverbs the individual coiner is no longer known, and the numerous cultural, ethnographic, folkloristic, historical, linguistic, and literary studies of the origin, dissemination, function, and meaning of individual proverbs only rarely succeed in identifying that very person who uttered the proverbial wisdom for the first time." [2] Ya'ni, har bir maqol omma tomonidan aql idroki tan olingan, donishmand bir shaxs tomonidan boshlab beriladi va uning so'zlari tan olinadi va qabul qilinadi. Aksariyat maqollarning yaratgan shaxlar

noma'lum albatta, ko'pgina maqollarni kelib chiqishini madaniy, etnografik, lingvistik, folkloristik, tarixiy jihatdan izlanishlar ularni birinchi marotaba kim tomonidan nutqqa olib kirganligini kamdan-kam hollarda aniqlay oladi.

Shuningdek, qadimgi maqollardan biri bo'lgan Big fish eat little fish miloddan avvalgi VIII asrda yashagan yunon yozuvchisi Gesiodning Works and Days nomli didaktik she'riga borib taqaladi.[3] Yangi Zelandiyalik antropolog R.Firz maqollarning paydo bo'lishidan omma tomonidan iste'molda foydalanishigacha quyidagi 3 jarayonni o'z ichiga oladi deb aytadi:

“(1) Concrete formulation by one individual in response to some set of circumstances,” – jumlani aniqlashtirsak, bir shaxs tomonidan ba'zi bir vaziyatga berilgan aniq fikrni paydo bo'lishi;

“(2) Acceptance by the people at large as being appropriate to a more general situation, and seeming by its peculiar form and twist of phrase to give fit expression to their thoughts and feelings,”- ya'ni, umumiy bo'lgan vaziyatlarda mos kelgan maqollarni insonlarning katta qismi tomonidan qabul qilinishi;

“(3) Possible modification of phraseology or meaning with the passing of time by an unconscious process, with the effect of keeping it consonant with public sentiment,”[4] – vaqlar o'tishi bilan, jamoatchilik tomonidan uyg'unlashib ifodaning o'zgarishi.

Ruminiyalik olim A.Mariya o'zining kuzatuvlari natijasida shuni aniqlaydiki, tarixchilar, folkloristlar, paremiologlar nafaqat maqollarning kelib chiqishi, balki ularning tarixiy davrlarda qanday ma'no anglatgani, hamda turli ijtimoiy qatlamlarning munosabati, dunyoqarashini aks ettirganini o'rganishgan: “Aside from structure and meaning, cultural historians, folklorists and paremiologists have also studied the origin and history of proverbs. They have discovered not only when certain proverbs first appeared, but also what they meant in different historical periods, because proverbs reflect the attitudes or worldview of various social classes at different periods.”[5]

Shuningdek, rus olimi V.Jukovning ta'kidlashicha, xalq orasida maqollar - turli mavzulardagi og'zaki qisqa so'zlar qaysi davrdan boshlab tarqala boshlaganini aniqlash juda qiyin. Maqol va matallar uzoq antik davrda paydo bo'lgan va o'sha paytdan beri xalqqa hamroh bo'lib kelgan. Maqollarni ham, matallarni ham xususiyatlari kundalik hayotda va nutqda doimiy va zarur qilib qo'ygan.[6]

Yana bir rus olimi L.Orkina maqol oddiy gap emasligini qayd etadi. Uning ta'kidlashicha maqol xalqning fikrini bildiradi. Unda xalqning hayotga bergan bahosi, xalq tafakkuri mushohadalari bor. Har bir maqol ortida ularni yaratgan avlodlarning sha'ni bor. Shuning uchun maqollar bahslashmaydi, isbotlamaydi - ular

aytgan hamma narsa qat'iy haqiqat ekanligiga ishonch bilan bir narsani tasdiqlaydi yoki inkor etadi deya fikrlaydi olim o'zining avtoreferatida.[7]

Bundan tashqari, o'zbek tilshunosligida paremiologlar paremalarni etimologik kelib chiqishiga quyidagicha fikr bildirishgan: "Paremalarning qachon paydo bo'lganligini aniqlash qiyin, lekin shunisi aniqki, ularning ko'pchiligi juda qadim zamonlarda yaratilgan va ular o'zini ijod qilgan xalq bilan birga yashab kelmoqda. Har qanday hikmatli ibora ham ommalashib ketavermaydi, faqat jamiyatdagi ko'pchilik xalqning orzu-umidini, istagini, hayoti va fikrini aks ettirgan hikmatli iboralargina ommalashadi, avloddan-avlodga o'tadi, asrlar osha yashaydi — paremalarga aylanadi." [8] O'zbek xalq og'zaki ijodiga o'zining ulkan hissasini qo'shgan O. Madayev maqollarni dastlabki namunalarini Mahmud Koshg'ariyning "Devoni lug'otit-turk" asarida "sav" termini ko'rinishida kelganini aytadi: "Devoni lug'otit-turk"da "savlashmoq" so'zi berilgan. Buning otalar so'zini eslamok ma'nosini anglatishini aytiladi. Taxmin qilish mumkinki, bundan ming yil avval ajdodlarimiz maqollarni "sav" deb ataganlar. Keyinchalik Alisher Navoiy ijodida maqol atamasi "masal" tarzida beriladi: "masaldurkim – uyqu o'limdir". "Masal" atamasining XX asr boshlarigacha qo'llanib kelingani ma'lum. O'tgan asrning ikkinchi choragidan boshlab maqol so'zi tez-tez uchray boshlaydi. XX asr yarmidan esa faqat maqol tarzida qo'llandi". [9]

Shuningdek, professor B. Karriyev maqolni kelib chiqishi haqida quyidagi ta'rifni bergan: "Odatda maqolni dastlab o'tkir kuzatuvchanlik va o'z fikrini bir necha so'z bilanoq ravshan ifodalab berish qobiliyatiga ega bo'lgan bir kishi to'qib chiqaradi. O'rinli ifodalangan bu fikr, dastlab individual bo'lgan bu xulosa keyinchalik jamoa tomonidan qabul qilinishi, qo'llanishi, qayta ishlanishi, sayqallanishi mumkin. Bu esa maqolning paydo bo'lishiga olib keladi. Bunday maqol dastavval bir aniq voqeaga, ayrim, yagona bir holga bag'ishlangan bo'ladi. Bunday o'rinli aytilgan gap omma orasida qanday ishlatilishiga qarab, asta-sekin keng umumlashma ma'noga ega bo'la boradi." [10]

Demak, yuqoridagi fikrlar va bir qancha izlanishlarimiz shuni ko'rsatadiki, maqollar xalq og'zaki ijodi bo'lishiga qaramasdan, avvalida ularni ma'lum bir shaxlar tomonidan tilga va nutqga olib kiriladi, so'ngra ular xalq tilida ommalashadi.

REFERENCES

1. Taylor A. Selected writings on proverbs. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia. 1975. – P.68.

2. Mieder W. Investigations of proverbs, proverbial expressions, quotations and clichés. A bibliography of explanatory essays which appeared in “Notes and Queries”(1849-1983). Bern: Peter Lang, 1984.
3. Mieder W. “Big fish eat little fish”. History and interpretation of a proverb about human nature. In W. Mieder, Tradition and innovation in folk literature. Hanover, New Hampshire: University Press of New England. 1987.- (pp. 178-228 and 259-268).
4. Firth R. Proverbs in native life, with special reference to those of the Maori. Folklore (London) 38. 1927. P.134-153 and 245-270.
5. Maria A. Paremiological Aspects in the Construction of National Identity. The 4th Edition of the International Conference: Paradigms of the Ideological Discourse. Procedia - Social and Behavioral Sciences. Elsevier. 2012.- P.277.
6. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. Учебное пособие для студентов пединститутов по специальности “Русский язык и литература” - М: Просвещение, 1978. – С.160.
7. Оркина А.Н. Аспектуально-темпоральная характеристика высказываний с семантикой обусловленности в современном русском языке. Автореферат диссертации – СПб., 2000. С.120-121.
8. Бердиёров Ҳ., Расулов Р. Ўзбек тилининг паремиологик луғати.- Тошкент: “Ўқитувчи”, 1984.- Б.8.
9. Madaev.O, Sobitova T. Xalq og‘zaki poetik ijodi. T.: “Sharq”- 2010.- B.34.
10. Жўраева Б.М. Ўзбек халқ мақоллари шаклланишининг лингвистик асослари ва прагматик хусусиятлари. ф.ф.ф.док. (DSc) дисс.- Сам.: 2020. – Б.23.

TALABALARNING SINONIM SO'ZLARDAN FOYDALANISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA'LIMNING O'RNI

Nodira Timur qizi Baltayeva

ChDPU, Fakultetlararo chet tili kafedrasi o'qituvchisi
nadirabaltaeva30@gmail.com

ANNOTATSIYA

Talabalarining sinonimlardan unumli foydalanish ko'nikmasini shakllantirishda uzluksiz ta'lim muhim rol o'ynaydi. Bunda lug'at boyligini kengaytirishda uzluksiz ta'lim talabalarga so'zlarning keng doirasi va ularning sinonimlarini ochib beradi. Turli materiallarni o'qish, munozaralarda qatnashish va tilga yo'naltirilgan tadbirlarda ishtirok etish orqali talabalar kontekstda yangi sinonimlarga duch kelishadi, bu ularga ma'no va foydalanishdagi nozik farqlarni tushunishga imkon beradi.

Kalit so'zlar va iboralar: sinonim so'zlar, qobiliyat, uzluksizlik, talabalar, ko'nikma, lug'at, ta'lim, nozik farqlari, sinonimlardan foydalanishni rivojlantirish.

Maqolaning dolzarbligi shundaki so'z boyligini kengaytirish va sinonimlardan foydalanishni rivojlantirishda uzluksiz ta'limning o'rni haqida ba'zi ma'lumotlar va tushunchalarni misol qiladigan bo'lsak, bunda: uzluksiz o'qish va yangi so'zlarni yodlab borish; Tadqiqotlar uzluksiz o'qish va yangi so'zlarni yodlab borish o'rtasidagi kuchli bog'liqlikni ko'rsatadi. Sinfda ham, sinfdan tashqarida ham muntazam o'qish bilan shug'ullanadigan talabalar kengroq lug'at so'zlari va ularning sinonimlarini o'zlashtirishga moyildirlar. "Journal of Educational Psychology" jurnalida chop etilgan tadqiqotga ko'ra, ko'p kitob o'qigan talabalar kamroq o'qiganlarga nisbatan yuqori lug'at bilimlarini namoyish etadilar.

Muammoning yangiligi shundaki faol ta'lim strategiyalarida o'qituvchilar talabalarning sinonimlarga ta'sirini kuchaytirish va so'z boyligini kengaytirish uchun turli xil faol o'rganish strategiyalaridan foydalanadilar. Ushbu strategiyalar so'z o'yinlari, lug'at mashqlari, semantik xaritalash faoliyati va kontekstli o'quv vazifalarini o'z ichiga olishi mumkin. "Review of Educational Research" jurnalida chop etilgan meta-tahlilga ko'ra, darslarda talabalarning faol ishtirok etish kabi yondashuvlari so'z boyligini o'zlashtirish va saqlashda sezilarli yutuqlar bilan bog'liq bo'ladi.

O'qituvchilar til xilma-xilligini qabul qilish va turli madaniy va mintaqaviy kontekstdagi sinonimlarni qadrlash muhimligini ta'kidlaydilar. O'quv dasturiga turli

adabiyotlar, ommaviy axborot vositalari va real dunyo misollarini kiritish orqali o'qituvchilar inklyuziv ta'lim muhitini yaratadilar, unda talabalar turli til an'analari va nuqtai nazaridan sinonimlarni o'rganishlari mumkin. Sinonimlarni o'rganish shunchaki so'zlarni yodlashdan iborat emas, turli kontekstlarda ulardan qanday qilib to'g'ri foydalanishni tushunish muhim ahamiyat kasb etadi. Uzluksiz ta'lim talabalarga sinonimlarni yozishda, nutqda va tushunishda qo'llashni mashq qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi, ularga tildan foydalanishning nozik jihatlarini tushunishga yordam beradi[3; 109]. Undan tashqari talabalarni sinonimlarni o'rganishga undash tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ular ohang, auditoriya va konnotatsiya kabi omillarni hisobga olgan holda ma'lum kontekstda qaysi sinonim ko'zda tutilgan va ma'noni yaxshiroq yetkazishini o'rganadilar. Bundan tashqari, sinonimlar bilan tajriba o'tkazish ifodadagi ijodkorlikni rag'batlantiradi, bu esa talabalarga sinonimlardan foydalanib yanada samarali va jonli muloqot qilish imkoniyatini beradi. Kontekst sinonimlardan to'g'ri foydalanishni aniqlashda muhim ro'l o'ynaydi. So'zlar qo'llanilayotgan kontekstga qarab turli ma'no va ma'nolarga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, "katta" yoki "bahaybat" so'zlari o'zaro sinonim bo'la oladi lekin kontekstlarda har doim ham bir birini o'rnini bosa olmaydi. Uzluksiz ta'lim talabalarga til registrlari haqida tushunchani rivojlantirishga yordam beradi, bu ularga o'zlarining muloqotining ohangi va maqsadiga mos keladigan sinonimlarni tanlash imkonini beradi. Sinonimlar o'xshash denotativ ma'nolarga ega bo'lishi mumkin (so'zma-so'z ta'riflar), lekin konnotatsiyada farqlanadi (hissiy yoki assotsiativ ma'nolar). Masalan, "uy" yoki "turar joy" kabi sinonimlar turli xil hissiy yoki ijtimoiy ma'nolarni keltirib chiqaradi.

Uzluksiz ta'lim talabalarni sinonimlarning turli kontekstlarda, masalan, adabiyot, ommaviy axborot vositalari va real dunyo muloqotida qanday qo'llanishini tahlil qilish orqali ularning konnotativ nuanslarini o'rganishga undaydi. Turli xil tekslarni tahlil qilish talabalarga sinonimlarning yozma va og'zaki nutqda kontekstda qanday ishlatilishini kuzatish imkonini beradi. Uzluksiz ta'lim o'z ichiga uzoq vaqt mobaynida o'sha til bilan shug'ullanish ya'ni o'qish, tinglash mashqlari va nutqni tahlil qilish vazifalari kabi faoliyatni o'z ichiga oladi, bu esa talabalarga sinonimlardan foydalanish modellarini, ritorik strategiyalarni va stilistik konventsionalarni aniqlash imkonini beradi[1; 166]. Tilni kontekstda o'rganib, talabalar sinonimlarning samarali muloqot va ifodaga qanday hissa qo'shishini chuqurroq tushunishadi. Sinonimlar muloqotning pragmatik kontekstiga qarab turli kommunikativ funksiyalarni bajaradi. Masalan, "uzr so'ragmoq", "afsuslanmoq", "tavba qilmoq" yoki "kechirim so'ramoq" kabi fe'llarning sinonimlari turli darajalarda pushaymon bo'lmoq yoki kechirim so'rash uchun ishlatilishi mumkin.

Uzluksiz ta'lim talabalarini ijtimoiy o'zaro munosabatlarda, kasbiy sharoitlarda va boshqa kommunikativ kontekstlarda sinonimlardan to'g'ri foydalanishni o'rgatish orqali pragmatik kompetentsiyani ta'kidlab o'tadi. Funktsional tildan foydalanishni mashq qilish orqali talabalar o'zlarining kommunikativ maqsadlariga samarali erishadigan sinonimlarni tanlashda mohir bo'ladilar. Kontekstni tushunish sinonimlarni o'zlashtirish uchun zarurdir, chunki u talabalarga tildan foydalanishning murakkabliklari, jumladan, registr, konnotatsiya, idiomatik iboralar, nutq konventsionalari va pragmatik mulohazalar bo'yicha harakat qilish imkonini beradi[5; 72]. Uzluksiz ta'lim orqali talabalar turli lingvistik kontekstlarda sinonimlarni to'g'ri va o'rinli qo'llash ko'nikmalarini rivojlantiradi, ularning kommunikativ malakasi va til bilimini oshiradi. Sinonimlardan foydalanish muloqotda aniqlikni samarali oshiradi. Uzluksiz ta'lim muayyan fikr yoki tuyg'uni yetkazish uchun eng aniq so'zni tanlash muhimligini ta'kidlaydi. Sinonimlar bilan tanishish va ulardan foydalanish amaliyoti orqali talabalar o'zlariga mo'ljallangan xabarni to'g'ri aks ettiruvchi so'zlarni tanlashni o'rganadilar va shu orqali muloqot qobiliyatlarini kuchaytiradilar.

Sinonimlar ko'pincha ma'noning nozik soyalarida farqlanadi, bu ma'ruzachilar va yozuvchilarga fikr va his-tuyg'ularning aniq nuanslarini yetkazishga imkon beradi. Uzluksiz ta'lim talabalarini sinonimlar orasidagi semantik farqlarni o'rganishga undaydi, ma'no, ohang va urg'udagi farqlarni ajrata olishni o'rgatadi. Masalan, "quvonchli" yoki "baxtli" kabi so'zlarning sinonimlari har biri biroz boshqacha hissiy holatni keltirib chiqaradi, bu esa ma'ruzachilarga o'zlarining mo'ljallangan his-tuyg'ularini to'g'ri yetkazish uchun eng mos so'zni tanlash imkonini beradi. Muloqotdagi aniqlik, mo'ljallangan xabarni aniq yetkazadigan so'zlarni tanlashni o'z ichiga oladi. Sinonimlar umumiy atamalarga muqobil variantlarni taklif qiladi, bu esa ma'ruzachilar va yozuvchilarga o'zlarini yanada aniqlik bilan ifodalash imkonini beradi[2; 27].

Tavsiya va xulosalar: sinonimlarni bilish talabalarga kontekstli maslahatlardan foydalanish, strategik so'zlarni aniqlash strategiyalarini qo'llash, leksik noaniqliklarni bartaraf etish va o'qish jarayonida metakognitiv xabardorlikni namoyish etish imkonini berish orqali o'qishni tushunishni kuchaytiradi. Uzluksiz ta'lim, lug'atni rivojlantirish va tushunish strategiyalari bo'yicha aniq ko'rsatmalar orqali talabalar turli mavzular va janrlardagi murakkab matnlarni tushunish qobiliyatini kuchaytirishi mumkin. Uzluksiz ta'limda sinonim so'zlarni mashq qilish orqali talabalar o'zlarining bir necha qobiliyatlarini jumladan, yozish qobiliyatlarini yaxshilashlari va turli xil ritorik vaziyatlar va auditoriyalarda yanada samarali muloqot qilishlari mumkin.

REFERENCES

1. Eric Stanley. "Polysemy and Synonymy and how these Concepts were Understood from the Eighteenth Century onwards in Treatises, and Applied in Dictionaries of English" in Historical Dictionaries and Historical Dictionary Research, papers from the International Conference on Historical Lexicography and Lexicology. - University of Leicester, 2002. – P 157-1
2. Gerda Hassler. "Lafaye's Dictionnaire des synonymes in the History of Semantics" in Sheli Embleton", 1999. – P. 27-40.
3. James Leslie. Dictionary of the Synonymous Words and Technical Terms in the English Language. – Edinburgh. 1806. – P.109-111.
4. Mirzaakbarov S. (2021). Ingliz va o'zbek tilida sinonimlarni o'qitishning muhimligi. 2021. – P. 206-210.
5. O'rinboyev O'., Musayev A. Umumiy tilshunoslik. Ma'ruzalar matni. –Jizzah, 2006. –B. 72.
6. Peter Mark Roget. Thesaurus of English words and phrases, classified so as to facilitate the expression of ideas. 1853, - P. 204.
7. Roget Peter. Thesaurus of English Language Words and Phrases. 1852. – P. 234-238.

MAIN THEMES OF LITERATURE IN XIX CENTURY ENGLISH LITERATURE

Zamira Rahimovna Bakhramova

Teacher of Foreign Languages Department,
Bukhara Engineering Technological Institute

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz adabiyotining taniqli yozuvchilarining sanalari, ularning adabiy asarlari, yozuv uslublari va mavzulari ko'plab tadqiqotlarning diqqat markazida bo'lgan.

Kalit so'zlar: Sotsiologik metod, inson fojiasi, ma'naviyat, realizm, jamiyat, metod, tahlil, ijtimoiy hayot, ijtimoiy sinflar, jamiyat qiyofasini tahlil qilish.

ABSTRACT

In this article includes dates of prominent writers of English literature, their literary works, writing styles and themes have been the focus of many studies.

Keywords: Sociological method, human tragedy, spirituality, realism, society, method, analysis, analysis, social life, social classes, analysis of the image of society.

Literature, in fact, is one of the most influential factors in the social development of society. Raising the social consciousness of society and its comprehensive development is carried out by increasing attention to literature. Based on various literary works, the mind, worldview and aspirations of literary people The 19th century in England was defined by a combination of factors including but not limited to social status, family name, gender, birthright, prestige and wealth, which determined much about the course of a person's life.

Worst of all, the hero himself struck some of the earliest reviewers as having "no character at all"[1]. This treatise can be useful for those who study the main features of society in 19th century English literature. It is important to be able to use materials during the teaching of literary theory and foreign literature courses at the university.

British literature is written in Great Britain, Northern Ireland, the Isle of Man, and the Channel Islands. This article discusses British literature written in English. In addition to discussing Latin and Anglo-Norman literature, which relate to the early history of the English language and literature, there is also discussion of Anglo-Saxon (Old English) literature. The main debate is found in the several articles on Scottish

literature, however there is also a brief overview of significant authors who wrote in the language. The 19th-century literature in Britain is categorized into three periods: Romanticism (1798-1837), Victorian Age (1837-1901), and Edwardian Age (1901-1910). The Romantics were a group of writers who rejected the ideas of the Enlightenment period that dominated much of European philosophy. They placed great value on individual accomplishments and believed that everyone, regardless of their social class or financial standing, had the ability to appreciate art and literature. The works of this era mainly featured depictions of nature, and the poets would use personification often to convey their innermost feelings. Famous poets during this period include John Keats, William Blake, William Wordsworth, and Thomas Grey.

The Victorian Era, which lasted from 1837 to 1901, holds a prominent position in the history of English literature. During this period, Queen Victoria ruled England for sixty-four years from the age of eighteen until her death, setting a historic record for one of the longest reigns in England's history. The Victorian era was marked by significant social and historical transformations that altered the country's structure, leading to exponential expansion of the British Empire and almost doubling its population. Technological advancements and industrial progress made Britain one of the most influential nations globally.

The Victorian Era was a time of prosperity, restructuring, and changes in English Literature history. As the lower class became more self-conscious, the middle-class gained power, while the rich became vulnerable in society. Similar to Elizabethan England, the Victorian Era experienced a great expansion of prosperity, prestige, and culture. Democracy, feminism, workers' unionization, socialism were some of the most discussed topics of the time[2].

Although industrial progress brought growth and development, poverty and exploitation were also prevalent phenomena. The poor were hired for industrial labor at meager wages.

The Victorian era was a period of contradictions, often referred to as the Victorian Compromise. There were differences between science and religion, leading to various conflicts. Secondly, the gap between the rich and the poor widened drastically, with the wealthy becoming wealthier and the poor becoming poorer. The rich employed labor at a very cheap rate.

During the European period, Charles Darwin created a book called 'Origin of the Species'. This publication sparked a major controversy in Europe as Darwin argued that species thrive and transform through natural selection or the survival of the fittest. This led to a debate among Victorian people that transformed the way they thought about religion and intellect. Additionally, during this era, Lord Alfred

Tennyson also became a popular author. He wrote 'In Memoriam', a reflection on the death of his friend[3].

Later on, after Queen Victoria's 64-year reign, Edward VII ascended to the throne, marking the beginning of the Edwardian Age from 1901 to 1910. Although it lasted for less than a decade, the status of women in society seemed to have increased significantly. This change was seen as a contrast to Queen Victoria's reign, which saw little progress made in this area. During this era, there were also significant developments in science and technology. Notably, the Wright Brothers invented the first airplane.

The literature produced across the world during the 19th century is commonly known as 19th-century literature. For the purpose of this article, it includes literature written between 1799 to 1900[4]. During this period, many literary developments were influenced by changes in various other aspects of 19th-century culture, including visual arts.

However, due to the impact of Irish nationalism, the partition of the island of Ireland occurred in 1921, separating the Republic of Ireland from Northern Ireland. As a result, literature from the Republic of Ireland is not British, but literature from Northern Ireland is considered both Irish and British.

Appropriate conclusions were drawn about the specific characteristics of the works that illuminate the topic of social life through certain researches. In the field of literary studies, the scientific works, articles, and theses carried out within the framework of this work were introduced, and the necessary information was included in the scientific research work.

REFERENCES:

1. Collins, Philip, ed. Dickens: The Critical Heritage. Routledge & Kegan Paul, 1971.
2. Rakhimovna, B. Z. (2023). The characteristic features of the main characters in "nicholas nickelby" by charles dickens. So 'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi, 6(6), 338-342.
<https://bestpublication.org/index.php/sit/article/view/7172>
3. Barotovna, B. M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. Вопросы науки и образования, (5 (6)), 85-87.
<https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>
4. Baratovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. Научные исследования, (6 (26)), 56-57.

<https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>

5. Baratovna, B. M. (2018). Modern integrations and their benefits in teaching process. Научные исследования, (3 (22)), 53-54.

<https://cyberleninka.ru/article/n/modern-integrations-and-their-benefits-in-teaching-process>

6. Barotovna, B. M. (2018). Visibility as a means of creating communicative motivation on teaching oral communication. Academy, (5 (32)), 74-75.

<https://cyberleninka.ru/article/n/visibility-as-a-means-of-creating-communicative-motivation-on-teaching-oral-communication>

7. Barotovna, B. M. (2021). Development Of Listening Skills At The Senior Stage Of Teaching English. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(10), 119-127.

<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/398>

8. Barotova Mubashira Barotovna (2018). Taking comparison in English and Russian languages in their specific peculiarities. Academy, (5 (32)), 76-77.

<https://cyberleninka.ru/article/n/taking-comparison-in-english-and-russian-languages-in-their-specific-peculiarities>

9. Barotova Mubashira Barotovna (2019). Actuality of distance learning at present education. Достижения науки и образования, (7 (48)), 55-56.

<https://cyberleninka.ru/article/n/actuality-of-distance-learning-at-present-education>

10. Bakhramova Z. R. Depiction of Human Tragedy in “Nicholas Nickleby” By Charles Dickens //Science Time Journal. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 62-67. Science Time Journal, 2023. uzresearchers.com

LOYIHAVIY TA'LIM ASOSIDA YOSH TIL O'RGANUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

Azizbek Xayrullo o'g'li Baxriddinov
Namangan davlat universiteti doktoranti

ANNOTATSIYA

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga loyihaviy ta'lim vositasida ingliz tilini o'qitish va bu orqali ularning kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish yoritiladi. Loyihaga asoslangan o'qitish metodikasi yordamida sinfdagi yuz beradigan qiyinchiliklarni kreativ fikrlash yordamida muvaffaqiyatli qilinadi va o'quvchilar loyiha ishlarida faol ishtirok etishi natijasida yuz beradigan foydalar izohlanadi.

Kalit so'zlar: loyiha ishi, loyihaviy ta'lim, kreativ fikrlash, ingliz tilini o'qitish, amaliyot.

Jahonda ta'lim islohotining o'zgarishi pedagogik jarayonlarga innovatsion yondashuvlarni amaliyotga faol joriy etishni taqozo etmoqda. Ta'lim jarayonida loyihaviy ta'lim vositasida o'qitish metodikasi modulini takomillashtirish o'quvchilarni har tomonlama yetuk, barkamol shaxs etib tarbiyalash, ularning kasbiy malakasini rivojlantirish, nutqiy, lingvistik, pragmatik kompetensiyalarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, ta'lim forumi (World Education Forum) va Lissabon Konvensiyalari malakali ijodkor kadrlar tayyorlashning innovatsion yo'nalishlarini belgilashda muhim o'rin tutadi. Bu borada Bolonya jarayoni doirasida o'qitishning faol va interfaol shakllari variativligini ta'minlash, zamonaviy yondashuvlar asosida oliy ta'lim muassasasi o'quvchiining ijodkorligini rivojlantirish, nutqini rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish muammosi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Loyiha ishi va kreativlik ta'limda uzviy bog'liq bo'lib, unda o'quvchilarga yangicha metod, ya'ni jahon andozalariga mos tushadigan tarzda darslar olib borishni taqozo etadi.

Loyihaviy ta'lim deganda o'quv jarayonini tajribaviylik asosida amalga oshirilishi, "bajarish orqali o'rganish" pedagogik tamoyili asosida darsni tashkil etish tushuniladi. Bu usul orqali o'quvchilar ma'lum topshiriqni tajribadan o'tkazgandan so'ng yoki yangi ishlarni amalga oshirgandan so'ng bilimga ega bo'ladilar.

Tadqiqotchilar tomonidan tajribaviy o'rganish nafaqat bilim olishga, balki fikrlash tarzini o'zgartirishga va munosabatlarni o'zgartirishga qaratilgan tajribadan foydalanish va qayta ishlash deb ta'riflanadi. Tajribali ta'limda o'quvchilar "o'zlari

o'rganayotgan narsalarini "tajriba qilish" imkonini beruvchi aniq faoliyatda" va "ushbu faoliyat haqida mulohaza yuritish imkoniyati"da ishtirok etadilar, chunki "o'rganish - bu bilim yaratiladigan jarayondir.

Tajribani o'zgartirish orqali" loyihaga asoslangan ta'lim vositasida kreativlikni oshirish - hozirgi jahon metodologik standartlariga javob beradigan hamda barcha fanlar bo'ylab keng tarqalgan ta'limga innovatsion yondashuvdir.

Ilmiy manbalarda ko'rsatilishicha, shu bilan birga, o'zimiz tomonimizdan olib borilayotgan tajriba ishlarimiz davomida loyihaga asoslangan ta'lim (LAT)ni boshlang'ich sinflarda o'quvchilarining ingliz tilini o'zlashtirishi bilan bir vaqtda ijodkorlikni ham o'rganishlari samarali ekanligini ko'rsatmoqda.

Shu o'rinda biz loyihaviy ta'limga asoslangan o'qitishning asosiy xususiyatlarini izohlashga harakat qilamiz. LAT ning amaliy tomoni yordamida o'quvchilarning ichki imkoniyatlarini ochish, bir masala yuzasidan turli fikrlarni jamlash, guruhdagi sheriklar bilan birgalikda ishlash, motivatsiya va faol o'rganishni rag'batlantirishda LAT afzalliklari, shuningdek, maktab darajasidagi o'qitish va o'qitishda LATni tatbiq etishdagi muammolar ham ko'zga tashlanib boradi.

LATni qabul qilish va boshlang'ich darajada ingliz tilini o'qitish va o'rganishda uning samaradorligini oshirishga qaratilgan munosabat bilan bog'liq yondashuvlarini ko'rib chiqamiz. Dastlab Kalabzová Milenaning LAT yuzaga keltirishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar haqidagi qarashlariga to'xtalib o'tamiz. Bular:

- o'quvchilar tengdoshlari oldida ingliz tilida gapirishdan qo'rqishadi yoki xijolat qilishadi. Shuning uchun ular ingliz tilida gapirish o'rniga o'zlarining ona tillaridan foydalanishadi. Bu, asosan, jamoaviy ish paytida sodir bo'lishi mumkin. Shu bois, Kalabzova bu holatga e'tibor bermaslikni maslahat beradi. U bu ularning kamchiliklari deb qaralishi maqsadga muvofiqligini, lekin bu haqda tashvishlanishga hojat yo'qligini ta'kidlaydi va tabiiy hodisa sifatida qarashga chorlaydi.

O'quvchilar uchun foydali deb hisoblanadigan ingliz tilidagi turli materiallar, o'quvchilar uchun foydali bo'lgan tarjima faoliyatiga oid turli manba materiallari ularga ingliz tilida ko'plab mashq qilish natijasida samarali ko'nikmalarni beradi.

Ba'zi o'qituvchilar past o'zlashtiruvchi o'quvchilar ustidan nazoratni yo'qotish va o'quvchilar berilgan topshiriqlarni bajarmasliklari LAT ning kamchiligi deb hisoblashlari mumkin. Yana shunga o'xshash boshqa kamchiliklar sinfxonada yuzaga kelishi mumkin. Biroq, o'qituvchining LAT ga to'g'ri munosabati, sinfga muntazam tayyorgarlik va ishga mas'uliyatli yondashuvi o'quvchilarni faollashtiradi. O'quvchilar qiziqarli usullar yordamida o'qituvchi

tomonidan berilgan topshiriqlarni hamkorlikda o'rganishga, ya'ni guruhlar kesimida ishlash yoki mustaqil ravishda shug'ullanishga qodir bo'lishadi.

Yana bir muammo boshlang'ich sinf o'quvchilarida tilini tuzatish bilan bog'liq jarayon davomida ular qilishlari kerak bo'lgan til xatolarining soni. Tilning aniqligi, ravonlik sohalari va ularning potentsial muvozanatini muntazam hisobga olib borilganda bu muammo ham yechiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda kreativlik nafaqat ingliz tilini, shu bilan birga, boshqa fanlarni ham yaxshi o'zlashtirishga imkon yaratadi. Bunga biz bolalarning mental arifmetika va Pisa xalqaro dasturlaridagi natijalarini misol qilib ko'rsata olamiz.

Loyihaviy ta'lim vositasida ingliz tilini o'rganish til o'rganuvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy fikrlashini oshirish hamda kelajakda o'z vatanlarining rivojlanishiga hissa qo'shadigan yetuk kadr bo'lishiga yordam beradi. Loyihaga asoslangan ta'lim bir mavzuga har xil yondashishga chorlaydi. O'quvchilarning kreativ barkamolligini ta'minlaydi va real hayotda ham undan unumli foydalana olishlari uchun zamin yaratadi.

REFERENCES:

1. Milena Kalabzová (2015) The application of project based learning in the English classrooms. Plzeň 2015.
2. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
3. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
4. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
5. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>

6. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020).
7. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>
8. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. “Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах” mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
9. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
10. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. Design Engineering. International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) СКОПИС 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
11. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105
12. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020).
13. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
14. Karieva, M. A. (2016). Research remedies against illegal copying and cracking software. Molodoy uchenyy, (2), 84-85.

А.ЫСҚАҚОВТЫҢ СӨЗ ТАПТАРЫ ТЕОРИЯСЫ ЖӨНІНДЕГІ КӨЗҚАРАСЫ

Жандос Абдазимович Байзаков

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті
Өзбек тіл білімі кафедрасының аға оқытушысы (PhD)

АННОТАЦИЯ

Сөз таптары жайындағы мәселелер – тілдің грамматикалық құрылымының әрі кіндік қазығы, әрі негізгі арқауы сияқты мәселелер.

Кілтті сөздер: грамматика, лексика-грамматикалық топтар, семантикалық, морфологиялық, синтаксистік принциптер.

ABSTRACT

Questions about Word classes are both the main and the main basis of the grammatical structure of the language.

Keywords: grammar, lexico-grammatical groups, semantic, morphological, syntactic principles.

Қай кезде болса да морфологияның ең өзекті, ең басты мәселесі сөздерді әр түрлі лексико-грамматикалық топтарға бөлу болғаны белгілі. Сөздерді бұлай бөлу жыл санауымыз алдындағы V-IV ғасырдағы көне Үндістан лингвисті Панини грамматикасынан, байырғы Греция ойшылдарынан бері айтылып келе жатқанын да білеміз. Тілдегі сөздерді есім, етістік, шылау деп үшке бөлу де сол заманда басталған болатын. Платон мен Аристотельден басталған жоғарғы үш топ құрамына кіретін сөздерді ең аз болғанда бес, ең көп болғанда он бір топқа бөлу - тіл білімінде әбден орныққан, тұрақты үлгіге айналған дәстүр. Ғылымда орныққан сол даяр үлгіні түркологтар түркі тілдерін зерттеуде де қолданды. Кейін келе сол соқпақпен қазақ тілін зерттеушілер де жүрді.

Қазақ тіл білімінде де сөздерді түрлі топқа жіктеу мәселесінің өзіндік қалыптасу, даму жолы бар. Қазақ тілі грамматикалық құрылысының ана тілімізде зерттеліп жарық көруі өткен ғасырдың алғашқы 10-15 жылдарынан басталады. Оның бастауы А.Байтұрсынов есімімен тығыз байланысты. Ғалымның тіліміздегі сөздерді таптастыруындағы жалпы жүйе негізінен көп өзгеріссіз күні бүгінге дейін сақталып келеді. Қазақ тіл білімінде сөз таптастыру мәселесіне оң ықпалын тигізген іс - әр сөз табын кандидаттық диссертация ретінде жеке зерттеу нысанына айналдыру ісі 40-жылдары басталды. Сөз таптастырудың семантикалық, морфологиялық, синтаксистік

принциптерінің қазақ тіл білімінде сөз таптарын зерттеген Қ.Жұбанов, С.Аманжолов, Н.Сауранбаев, С.Жиенбаев, Ә.Хасенов, Ш.Сарыбаев, Ж.Шәкенов, Р.Әміров, Б.Кәтенбаева т.б. ғалымдардың еңбектерінде түрлі дәрежеде көрініс тапты. Бұл ғалымдар өздерінің зерттеулерінде тиісті сөз таптарын анықтауда қазақ тіл біліміне 30-жылдары енген сөз таптастырудың семантикалық, морфологиялық, синтаксистік принциптерін басшылыққа алады. Аталған авторлардың зерттеулері барысында, басқа да ғалымдардың еңбектерінде сөз таптарының семантика-құрылымдық табиғатын ашуда бұл принциптерді қолдану деңгейлерінің әр түрлілігі байқалды. Сөз таптастыру ілімі проблемасы өзекті мәселе ретінде морфологияның күн тәртібіне 1950 жылдары қойылды. Бұл жылдары қазақ тіл біліміндегі сөз таптастыру проблемасын шешу ісіне белсене араласқан А.Ысқақов болды. 1950 жылы Халық мұғалімі журналында ғалымның Қазақ тіліндегі сөздерді таптастыру туралы атты мақаласы жарияланды. Ғалым сөздерді түрлі тапқа бөлудің мән-мақсатын тілдің даму сатысын, грамматикалық құрылысын айқындаумен байланыстыра отырып, Сөздерді таптастыру жөніндегі көзқарастар мен бағыттар жалпы тіл ғылымының даму сатысына, қалса әрбір жеке тілдің зерттелуі дәрежесіне сәйкес өзгеріп те, дамып та отырады,- дейді. Бұл ғалым да қазақ тілі сөздерін түрлі тапқа жіктеуде өзіне дейінгі айтылған үш принципті атайды: Қазақ тіліндегі сөздерді таптастырғанда да, басқа тілдердегі сөздерді таптастырғандағыдай, негіз етіп алынатын белгілер және қолданылатын принциптер мыналар:

- сөздің семантикалық (лексикалық) мағынасы;
- сөздің морфологиялық (грамматикалық) мағынасы;
- сөздің сөйлемдегі (синтаксистік) қызметі.

Автор аталып отырған принциптерді басшылыққа алып сөз таптастырудың нәтижесінде пайда болған сөз таптарын лексикалық топтар деп атайды. Сөз таптары категориясы - сөздерді лексикалық топтарға бөлудің нәтижесі, - дей отырып, ғалым сөз таптары терминінің орнына лексикалық топтар терминін ара-тұра қолданып отырады. А.Ысқақовтың бұл мақаласының алдыңғы ғалымдар еңбектерінен өзіндік жаңашылдық жақтары да бар: біріншіден, мақала мазмұны сөз таптастырудың жалпы теориялық мәселесімен қатар, әрбір сөз табының семантика құрылымдық табиғатын егжей-тегжейлі толық баяндауымен ерекшеленеді; екіншіден, автор осыған дейін одағайдың құрамында қаралып келген еліктеуіш сөздерді тұңғыш рет жеке сөз табы ретінде қатарға қосады. Ғалым тіліміздегі еліктеу сөздерді семантика жағынан еліктеуіш, бейнелеуіш сөздерге бөліп, олардың

эрқайсысының мағыналық, дыбыстық ерекшеліктерінің барлығына және морфологиялық құрылысының өзгешеліктеріне талдау жасайды. Еліктеу сөздердің өзіндік сөз тобы болатын принциптерін айта келіп, еліктеулердің одағайларға қосылатын ұқсастығы жоқ, өзіндік жеке сөз табы етіп қарастыруға әбден болатын категория екенін автор: Еліктеу сөздерді ешуақытта одағай сөздердің қатарына қосуға болмайды, өйткені еліктеу сөздердің лексикалық мағынасымен бірге грамматикалық, оның ішінде синтаксистік қасиеті аса күшті. Одағайларда ондай синтаксистік қасиет жоқ,- деп дәлелдейді.

А.Ысқақовтың тағы бір жаңалығы қазақ тіл біліміне Қ.Жұбанов енгізген сөз таптастырудың үш принципін (семантикалық, морфологиялық, синтаксистік) бірлікте қарай отырып, оларды жетілдіре түскендігі болды. Ғалым морфологиялық принципті сөз ете отырып, әрбір сөз табының түрлену жүйесіне байланысты қосымша қабылдау қабілеті ішінде сөз тудырушы жұрнақтардың да сөз табын айырудағы қызметін көрсетеді. Сөзден сөз тудыратын формальдық бөлшектердің де (жұрнақтардың) сөз таптарының жіктерін ашуда атқаратын қызметі аса күшті,- дей отырып автор бір сөз табынан екінші сөз табына ауыстыруға қабілетті жұрнақтарды да әр сөз табының анық морфологиялық көрсеткіші болып танылатын сөз түрлендіруші (мысалы, сын есімнің шырай, етістіктің етіс, т.б.) жұрнақтары секілді формальдық белгі ретінде таниды. Жұрнақтар арқылы басқа сөз таптарынан жасалған сын есімдердің формальдық белгілері (көрсеткіштері) сол туынды сын есімдерді жасаған жұрнақтар болады,- дейді ол. Алайда бұл тұжырымның дұрыс бола бермейтіні қазақ тіл білімінің кейінгі даму барысында анықталды. Ғалым сол сияқты сөз таптастырудағы синтаксистік принципті айта отырып, әрбір сөз табының сөйлемде негізгі және қосымша қызметі болатынын ашып айтты. А.Ысқақов кезінде Қ.Жұбанов айтқан идея ізімен сөз таптарын тарихи категория ретінде тани отырып, оларды таптастыруда саралану процесінің әлі жүріп жатқанын, бұл факторды сөздерді жіктеу ісінде мықтап ескеру керек екенін де айтып, дәлелдеп берді. Ғалым Сөз таптарын анықтаумен қатар, әдеби тіліміздің күннен-күнге қарыштап өсуімен, дамуымен байланысты оның лексикалық құрамындағы сөздер де өзара дифференциаланып (сараланып) бітпегендігін, сөздердің саралану процесі тіліміздің қазіргі жағдайында төтенше күшті екендігін естен шығармау керек,- дей отырып, бұл пікірін нақты мысалдармен дәлелдейді. Оның ойынша, Жел Төлеубайдың басынан тақиясын ұшырып түсірді, Қаратаудың басынан көш келеді, Жұмысты басынан осылай ұйымдастыруымыз керек еді,- деген

сөйлемдердегі бас сөзіне қатысты түрлі мағыналық өзгерістер сөздердің саралану процесінің көрінісі, яғни әуелгі толық мағыналы зат есім бас сөзінің мағынасының солғындауы нәтижесінде екінші сөйлемде көмекші есімге, үшінші сөйлемде шығыс септігінің көнеруі арқылы үстеуге айналған. 50-жылдардан бергі дәуірде қазақ тіл біліміндегі сөз таптастыру теориясының қалыптасып, дамуының негізінен А.Ысқақовтың есімімен байланысты болуы ғалымның көп жылғы еңбегінің нәтижесі іспетті.

А.Ысқақов - ғылымда А.Байтұрсынов, Қ.Жұбанов, Н.Сауранбаев сынды белгілі ғалымдардың сара жолдарын жалғастырып, сөздерді таптастыру теориясымен де, практикасымен де үздіксіз айналысқан ғалым. Ол сөздерді таптастыруды грамматиканың ең түйінді, өзекті мәселесі деп санаған, себебі ғалым сөз таптарынсыз грамматиканың ешбір мәселесін тану мүмкін емес деп біледі. Оны ғалымның: Сөз таптары жайындағы мәселелер – тілдің грамматикалық құрылымының әрі кіндік қазығы, әрі негізгі арқауы сияқты мәселелер... Тілдегі сөздерді грамматикалық топтарға бөлу, оларға тиісті сипаттамалар беру, алды-алдына талдау грамматиканың негізгі өзегі, ең түйінді, ең басты мәселесі,- деген сөздерінен аңғаруға болады. Осындай көптеген тың ізденістерінің нәтижесі толық сақталып, ғылымда өз қызметін күні бүгінге дейін атқаруда. Ғылым даму үстінде, ғылым дамыған сайын зерделеуді, қайта қарауды, саралауды, таразылауды қажет ететін тұстарының аңғарыла беретіні де ақиқат. Сол сияқты, сөздерді түрлі семантика-құрылымдық топтарға бөлу морфологияның ең өзекті мәселесі болып зерттеліп жатқанына біршама уақыт болғанына қарамастан, қазақ тілінде қалыптасқан сөз таптастыру теориясы бойынша сөздерді түрлі топтарға жіктеу барысында әлі де болса бірқатар қиыншылықтар, шешімін табар проблемалар кездеседі. Солардың бірі – сөз таптастырудың синтаксистік принципін қолдану кезінде әрбір сөз табының сөйлемде атқаратын қызметімен қатар жүйелі түрде олардың (белгілі бір сөз табына жататын сөздердің) тіркесу қабілетін нақты анықтаудың өз дәрежесінде емес екендігі болса, екіншісі – сөздердің бір сөз табынан екінші сөз табына ауысу процесін зерттеудің қажеттілігі болып табылады. Көптеген ғалымдардың қатынасуымен әр саласы жеке-жеке зерттелгеніне қарамастан етістіктің кейбір бөлімдері күні бүгінге дейін бірізді шешімін таба қойған жоқ, Ондай ала-құлалық көсемшелер мен есімшелерді түрге бөлуде кездеседі. Осыған ұқсас ала-құлалық сын есім түрлері мен шырай түрлерін айқындауда да, шылауларды түрге бөлуде де кездеседі. Сондықтан келешек зерттеу жұмыстарында осы жайлардың ескерілуі тиіс.

Сөз таптарын лексика-грамматикалық категория ретінде сипаттауының кейбір себептері туралы ғалымның еңбектері арқылы ұғынуға болар жайттарды саралап көрсек. Қазақ тіліндегі сөздер семантикалық және морфологиялық белгілеріне қарай, атаушы сөздер, көмекші сөздер және одағай сөздер деген үш топқа бөлінеді. Бұл бөліністі қазақ тіл білімінде қалыптастырған ғалым А.Ысқақов. Жоғары оқу орындарының филология факультеттерінде осы көзқарас бойынша студенттер дәріс тыңдайды, қаншама уақыт өтіп, қаншама ғылыми еңбек жазылса да сөз таптарына байланысты А.Ысқақов зерттеулері құндылығын жоймай келеді. Кез келген сөз табын сөз еткенде алдымен сол сөз табына тән грамматикалық категориялар туралы ғылыми түсінік қалыптасуын көздеу керек. Өйткені грамматикалық категориялар-тілдің грамматикалық құрылысы туралы негізгі ұғымдар, яғни грамматиканың негізгі ұғымдары. Мазмұнына қарай оларды екіге бөлуге болады: жалпы грамматикалық және жеке грамматикалық. Жалпы грамматикалық категорияларға сөз таптары, сөйлем мүшелері т.б. категориялары жатса, жеке грамматикалық категорияларға септік, көптік, жақ, шақ т.б. категориялар, әр сөз табына тән категориялар жатады. Грамматикалық категориялар парадигмасының компоненттері, граммемалар, жалқы қолданыстығымен ерекшеленеді және олардың бір ғана категориялды мағынасы болады. Бұл тілде қалыптасқан грамматикалық формалардың жалқы немесе жалғыз ғана мағынаның білдіретіндігін көрсетеді. Соған орай грамматикалық мағынаның категориялық түрі қалыптасады. Ал лексема парадигмасының компоненттері, сөзформалары, керісінше, көпқолданысты (многофункциональны), соған байланысты сөзформалары бірнеше грамматикалық формалардың қиылысу нүктесі болып саналады. Бірақ бұл әр тілдер семьясында әр түрлі болып келеді. Екі парадигма да тіл жүйесінің парадигматикалық иерархиялық қатынастағы абстрактілі - грамматикалық деңгейіне жатады. Бұл деңгейлерді жан-жақты зерттеген морфолог А.В.Бондарко сөз таптары парадигмасы деген терминді қолданбағанмен, сөз таптарын сипаттайтын морфологиялық категориялардың кешені деген күрделі терминмен атайды. Грамматиканы зерттеуші О.П.Суник сөз таптары ұғымын сөз ұғымына қарағанда әлдеқайда тар мәнді деп санайды. Өйткені сөз таптары грамматикалық құрылыстың бірлігі деп қарауға мүмкіндік туғызатын бір аспектісі ғана. Кез-келген сөз табы сөздерді жалпыграмматикалық мағынасына қарай ғана сөз табы деген ұғымға біріктіреді. Тіпті жалпы алғандағы сөз таптары деген ұғымның өзі сөздің бүкіл құрылымдық-семантикалық және функционалдығын бірден көрсете алмайды, сондықтан сөз бен сөз таптары бір біріне тепе тең бола алмайды. Әр түрлі

сөздер бір сөз табына топтастырылғанмен де, әр түрлі сөздер болып қала береді. Сондықтан, сөз табы дегеніміз сөздің ең маңызды жалпыграмматикалық мағынасын көрсететін категория ғана. Соған орай жалпыграмматикалық категорияларға сөз таптары, сөйлем мүшелерінің категориялары т.б. жатса, жеке грамматикалық категорияларға септік, көптік, жақ, шақ, т.б. категориялары енеді.

Қорыта айтқанда, ғалымдардың бірқатары грамматикалық мағынаны сөздің негізгі мағынасына қосымша мағына деп түсінеді. Міне, осындай әр түрлі ойға жетелейтін пікірлер болса да, проф. А.Ысқақов сөз таптарын лексика-грамматикалық категорияларға жатқызғаны белгілі. Грамматикадағы логикалық бағытқа байланысты сөз таптарын ерекше лингвистикалық грамматикалық мағынасы бар категорияға жатқызып жүрген ғалымдар сөз таптарын грамматикалық категория дей келіп, оларды сипаттағанда сөз таптарының бір ізге түспеген, қайшылыққа толы дәстүрлі жүйеленуін негізге алады. Бұл арада зат есім, сын есім, етістік сияқты сөз таптарымен қатар тұтас түрленуі жоқ, ішінара түрленетін есімдіктерде де, мүлде басқа негіздемелермен жеке сөз табына жатқызылып жүрген, біртұтас түрлену категориялары жоқ одағай, еліктеуіш сөздерді де, үстеулерді сөз таптарына жатқызады. Сөз таптары психологиялық та, логикалық та категорияларға жатпайды, себебі психологияда, логикада, философияда жеке категориялық құндылықтарды түсіндіргенде ұғым ретінде сөз таптарына сүйенбейді, сондықтан бұлар тек қана грамматикалық, яғни лингвистикалық ұғымдар болып табылады.

REFERENCES:

1. А.Байтұрсынов. Тіл –құрал. Алматы, 1993 ж.
2. Қ.Жұбанов. Қазақ тілінің грамматикасы. Алматы, 1991 ж.
3. А.Ысқақов. Қазіргі қазақ тілі (морфология). Алматы, 1991 ж.
4. У.Байкабилов., Д.Дүйсебаева. Қазіргі қазақ әдеби тілі. Ташкент, 2013 ж.
5. Ш.Бектұров. Қазақ тілі. Алматы, 2006.
6. К.Аханов. Тіл білімінің негіздері. Алматы, 1993 ж.
7. Ә.Хасенов. Тіл білімі. Алматы, 2003 ж.

THE DIFFICULTIES OF INSTRUCTING ENGLISH VETERINARY TERMINOLOGY

Zarina Rashid Kizi Bekniyozova

PhD student, National university of Uzbekistan

Email: zarinabekniyozova96@mail.com

ABSTRACT

This article explores the challenges associated with teaching English veterinary terminology to non-native veterinary students. It highlights the complexities arising from the specialized nature of veterinary terminology, cultural differences in language comprehension, and the need for effective pedagogical strategies. Additionally, it discusses the significance of incorporating interactive learning activities, visual aids, and contextualized examples to facilitate effective comprehension and retention of veterinary terminology. Underscores the importance of ongoing assessment and feedback mechanisms to tailor instruction to the diverse linguistic needs of learners, ultimately promoting proficiency in English veterinary terminology.

Keywords: veterinary, terminology, grammatical rules, word, foreign language, English, term, student, teacher.

INGLIZ TILI VETERINAR TERMINOLOGIYASINI O'RGATISH MUAMMOLARI

Zarina Rashid Qizi Bekniyozova

O'zbekiston Milliy universiteti doktoranti

Elektron pochta: zarinabekniyozova96@mail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola ingliz tilidagi veterinariya terminologiyasini ona tili bo'lmagan talabalarga o'rgatish bilan bog'liq muammolarni o'rganadi. Bundan tashqari, veterinariya terminologiyasini samarali tushunish va esda saqlashni osonlashtirish uchun interfaol o'quv faoliyati, ko'rgazmali qurollar va kontekstli misollarni o'z ichiga olib, muhokama qilindi. Natijada, talabalarning turli lingvistik ehtiyojlariga ko'ra o'qitishni moslashtirish uchun baholash va qayta aloqa mexanizmlarining muhimligini ta'kidandi.

Kalit so'zlar: veterinariya, terminologiya, Grammatik qoidalar, so'z, for, ingliz tili
Ingliz, termin, talaba, o'qituvchi.

English veterinary terminology is the basis of acquiring professional foreign language communicative competence. It allows the corresponding specialist to perform his functions effectively and to learn and exchange critical information with foreign colleagues. Veterinary terminology, like any terminology, is subject to the laws and norms of the respective language. Veterinary terms are used and applied according to lexical and grammatical rules. Students' knowledge of terms and their correct grammatical use justifies the expediency of studying the meaning of terms, the methods of their creation, and the rules of grammatical combination. Therefore, an important aspect is the creation of new didactic and teaching-methodical materials. They will contribute to the student's acquisition of new knowledge regarding the correct use of professional terminology in compliance with word formation norms, avoiding errors in speech, and creating new terms.

Therefore, we believe that the process of learning foreign veterinary terms is an essential aspect of the process of training a future specialist in the relevant field. The difficulty of learning foreign terms usually lies in the fact that English language veterinary terminology differs from Ukrainian in terms of grammatical categories (gender, plural, case, etc.), word formation, phonetic rules, and rules of usage and spelling. However, the terminology is also similar since many veterinary terms are of Latin or Greek origin. In the case of the Ukrainian language, borrowed from English, and therefore, having learned them in the relevant specialized subjects, it is usually easier for a student to repeat them in professional foreign language classes. Thus, we focus on International scientific conference 334 synchronous training of specialized veterinary subjects with a professional foreign language. Foreign veterinary terms are acquired mainly by memorizing terms and their translation. This statement is also supported by A. Abduelo et al.: "Students often learn terminology by memorizing and recalling it, which belongs to the category of passive learning and is recognized by students as an inefficient pastime that students often avoid." Such training, according to scientists, is often accompanied by students' misunderstanding of the meaning of such terms [1, p. 3].

To learn English-language veterinary terminology, a student must have basic knowledge of the English language. Here it is worth noting that the mandatory external examination in English mostly leveled the level of students' knowledge and facilitated the educational process for teachers in higher education institutions. It should be mentioned that before the compulsory external examination in English, there were frequent cases when there were persons in the group of veterinary students whose knowledge of the English language was both at a very high level and at a low level. Therefore, the teacher wasted a lot of time explaining to such students the basic

grammar rules and vocabulary that the student should have mastered at school. When studying English veterinary terminology, student mainly faces many problems. One of the most important is the grammatical category of singular/plural veterinary terms of Latin or Greek origin.

The set of veterinary terms in the English language is formed using general grammatical rules, that is, by adding the ending –s, -es, -ies to the word, for example, a cow – cows, a pig – pigs, a cell – cells. Some veterinary terms have the wrong form: a sheep – sheep, an ox – oxen, fish – fish, a goose – geese. There are also collective nouns that mean only the plural: cattle, swine, or only the singular: anatomy, alcohol. While studying the grammatical category of singular/plural nouns does not pose significant problems, as they mostly fall under the general grammatical rules of the English language. However, the opposite case applies to veterinary terms of Greek and Latin origin. To form their plural/singular form, knowledge and competence in the Latin language is required, for example, alveolus (singular) – alveoli (plural), bacillus (singular) – bacilli (plural), bacterium (singular – bacteria (plural). Another main problem in studying English veterinary vocabulary by Ukrainian students is the grammatical category of gender. In the Ukrainian language, the gender category is entirely developed thanks to the endings of nouns, verbs, adjectives, etc. In English, this category is not so well developed. Concerning English veterinary terminology, it should be noted that the genus category will not be reflected by endings but by the formation of Riga, the Republic of Latvia November 3–4, 2022 335 entirely new words. As we can see, the genus category in English veterinary terminology refers mainly to the names of animals and is formed by forming an entirely new designation, not by endings. However, there are veterinary terms in Ukrainian with a clearly defined genus category, but not in English. Another critical aspect of learning English veterinary terminology is syntax, namely the coordination of parts of speech. Terms belonging to different parts of the language are coordinated with the help of endings in both Ukrainian and English languages.

To correctly match English veterinary terms, the student needs to know a list of word-forming suffixes that can be used for conversion. For example, anatomy – anatomical, to inject – injection, pain – painful – painless. In the Ukrainian language, the declension of words when agreeing on parts of speech always occurs, depending on gender, number, case, time, etc. In English, it is rare, for example, domestic animals, or domestic animals, a domestic animal, a domestic animal, etc., will be translated into English as domestic cattle, where the word domestic is an adjective. Concerning learning the correct pronunciation, it is worth noting that students often have problems pronouncing the letter combination th-, for example, thermometry,

catheter, and arthralgia. Often problems occur with pronunciation in terms with the letter combination -ch-, which will be pronounced in Ukrainian as [к], for example, bronchi, chemical, cholesterol, chronic; the letter combination -eu- will be pronounced as [ю], pasteurization, pleuritic; letter combination -ph- – [ф], for example, esophagus, lymph. It is worth noting that the correct pronunciation of English veterinary terms also depends on the language of origin of the terms [5, p. 311].

English-language veterinary terminology is the main component of professional foreign-language communicative competence. Knowledge and correct usage of the acquired knowledge of veterinary terminology in a foreign language removes most of the language barriers that arise during foreign language communication of veterinary specialists. The main difficulties that a foreign language teacher faces when teaching students English veterinary terms are determined by the specifics of their origin, categories of singular/plural, word formation, mutual agreement of terms, gender. In our opinion, the solution to most problems lies in systematic work – to a lesser extent with a teacher, to a greater extent – independently.

REFERENCES

1. A. Abuelo, C. Castillo, and S.A. May Usefulness of Crossword Puzzles in Helping First-Year BVSc Students Learn Veterinary Terminology. *Journal of Veterinary Medical Education*, 2016, 43 (3). pp. 255-262. International scientific conference 336
2. Merriam-Webster Dictionary. Available at: <https://www.merriamwebster.com/dictionary/term> (дата звернення 25.09.2022)
3. Online Etymology Dictionary. Available at: <https://www.etymonline.com/> (дата звернення 21.09.2022)
4. Saunders Comprehensive Veterinary Dictionary. Ed. D.C. Blood. 3 rd edition. Saunders Ltd. 2006: 2184 p. 19
5. Tetiana Cherepovska, Olena Binkevych. Morphological peculiarities of veterinary terminology in the context of teaching English for specific purposes. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»:серія» Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА,2019. Вип. 5(73), березень. С. 310–312.

DLL- MAJMUALARINING O'QUV JARAYONIGA TATBIQ QILINISHI

Sharofat Abduraxmanovna Bo'ribayeva

O'zMU, XXF nemis filologiyasi kafedrası katta o'qituvchisi

E-Mail:sharofat-74@mail.ru

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda nemis tili o'qituvchilarini tayyorlashda va ularni malakasini oshirishda DLL-malaka oshirish va qo'shimcha ta'lim dasturining ahamiyati kattadir. Ushbu dastur DLL-majmualari asosida olib borilib, dunyoning ko'pgina mamlakatlarida o'zining ijobiy natijalarini berib kelmoqda. Maskur maqolada ham DLL-majmualarining o'quv jarayoniga tadbiq qilinishi, nemis tili o'qituvchilarini tayyorlashda va darslarini professional pedagog sifatida tashkillashtirishda uning ahamiyati hususida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Gyote-instituti dasturi, DLL-majmualari, amaliy izlanish loyihasi, kasbiy kompetensiya, samarali dars mashq'ulotlari. raqamli texnologiyalar, talabalar faolligi.

ABSTRACT

Today, the importance of the DLL-advanced training and further education program in the training and qualification of German language teachers is great. This program is based on DLL complexes and has been giving positive results in many countries around the world. This article also highlights its importance in the implementation of DLL-complexes in the educational process, in the preparation of teachers of the German language, and in the organisation of their classes as professional educators.

Keywords. Goethe-Institut program, DLL-complexes, practical research project, professional competence, effective lesson training digital technology, student activism

Ma'lumki, Gyote- instituti respublikamizning bir necha oliy o'quv yurtlari bilan DLL- Deutsch lehren lernen dasturi asosida hamkorlik qilib kelmoqda. "DLL qisqartmasi nemis tilini o'qitishni o'rganishni anglatadi. O'zbekistondagi Gyote-instituti O'zbekiston universitetlariga DLL-malaka oshirish va qo'shimcha ta'lim dasturini nemis tili o'qituvchilarini tayyorlashda tatbiq qilish uchun imkoniyatlar taklif qiladi. [1] "DLL dasturining konsepsiyasi reflektiv tajribaviy o'rganishga

asoslangan” [2] Shuning uchun bu dasturni o’quv jarayoniga qo’llash ko’pgina ijobiy natijalarga olib kelmoqda.

Bugungi kunda ushbu dastur asosida Gyote-instituti respublikamizdagi bir necha nufuzli ta’lim muassasalari bilan hamkorlik aloqalarini o’rnatib, bir qator DLL-majmualarini o’quv jarayoniga tatbiq qilishga muvaffaq bo’ldi va quyidagi bazaviy DLL-majmualaridan respublikamizning ko’pgina oliy ta’lim muassasalarida o’quv jarayonida foydalanilmoqda:

1. Lehrkompetenz und Unterrichtsgestaltung (2012)
2. Wie lernt man die Fremdsprache Deutsch? (2013)
3. Deutsch als fremde Sprache (2014)
4. Aufgaben, Übungen, Interaktion (2014)
5. Lernmaterialien und Medien (2014)
6. Curriculare Vorgaben und Unterrichtsplanung (2013)

DLL majmualarining o’quv jarayonida qo’llanilishi nafaqat professor-o’qituvchilarning zamonaviy metodlar asossida samarali darsni tashkillashtira olishiga salmoqli hissa qo’shdi, balki talabalarni ham dars jarayonida samarali natijalarga erishishlarida muhim ahamiyatga ega bo’ldi.

Mirzo Ulug’bek nomidagi O’zbekiston Milliy universiteti nemis filologiyasi bo’limi 3-bosqich talabalari uchun “O’quv va mediya materiallaridan foydalanish” fanidan DLL 5-majmuasini o’quv jarayoniga tatbiq qilish maqsadida tanlov fan sifatida o’quv rejaga kiritildi. Talabalar bir semester davomida maskur fandan ma’ruza eshitdilar va amaliy mashg’ulotlarda olgan nazariy bilimlarini turli vazifalar yordamida mustahkamladilar. Ushbu fanni yakunida barcha talabalar amaliy izlanish loyihasini amalga oshirdilar. Mazkur loyiha PEP (Praxiserkundungsprojekt-Amaliy izlanish loyihasi) deb nomlanib, talabalar o’qituvchi sifatida darsni rejalashtirdilar va DLL 5-majmuasidan olgan nazariy bilimlarini amaliyotda qo’lladilar.

”Amaliy izlanish loyihasi professional o’qituvchi bo’lish uchun eng muhim vositadir” [3; 174] Darhaqiqat ushbu loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun har tomonlama puxta o’ylab darsni rejalashtirish, darsga kerakli materiallar va vositalar tanlash, sosial formalardan unumli foydalanish hamda mavzuga, talabalar bilim saviyasiga mos metodlarni to’g’ri tanlash o’qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Bu esa professional o’qituvchi bo’lish uchun muhim omillardan biri hisoblanadi. Loyiha o’tkazish davomida talabalar o’qituvchi vazifasini bajarib, ularga biriktirilgan tyutorlar yordamida darsni rejalashtirishdan boshlab, uni o’tkazishgacha bo’lgan jarayonda ishtirok etdilar. Ba’zi talabalar ushbu loyihani amalga oshirishda juda ko’p qiyinchiliklarga duch keldilar, chunki ularga o’qituvchi sifatida hali tajribaga ega emasliklari va dars o’tish mahoratini egallamaganliklari

katta to'siq bo'ldi. "O'qitish-bu o'qituvchilarning shaxsiyati, ularning hayotiy va kasbiy tajribalari, bilim va ko'nikmalari, shuningdek, ma'lum xarakter xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan faoliyat" [4;6] "O'qituvchilik kasbini egallagan har bir inson, avvalo, o'qituvchi shaxsiga xos xususiyatlarni o'zida mujassam etishi, shuningdek, o'qituvchining ruhiy pedagogik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni atroflicha o'zlashtirgan bo'lishi: tanlangan ixtisoslik yuzasidan kerakii doirada pedagogik mahorat, texnika, takt, ziyraklik, kuzatuvchanlik, bilimlarni bolalarga yetkaza olish qobiliyatiga ega bo'lmog'i juda muhim." [5;12]

Ba'zi talabalar pedagogik tajribaga ega bo'lmasalarda, juda yaxshi loyiha ishini olib bordilar. Chunki ular "Tillar o'qitish metodikasi" va "O'quv va mediya materiallaridan foydalanish" fanlaridan olgan nazariy bilimlaridan unumli foydalana oldilar. Ular tridem guruhlarda nemis filologiyasi bo'limining turli boqich talabalariga dars o'tdilar va talabalarni darsda faolligini, motivasiyasini oshirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ijobiy natijalarga erishishda muhim vosita ekanligini o'z tajribalarida sinab ko'rdilar. Barchamizga ma'lumki, raqamli texnologiyalar asosida tashkillashtirilgan o'quv mashg'ulotlarida an'aviy darslarga qaraganda talabalar faolligi ancha yoqori bo'ladi. Shuni inobatga olgan holda ko'pgina talabalar darslarda raqamli texnologiyalardan foydalandilar.

Talabalar amaliy mashg'ulotlarda raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish natijasida an'anaviy darsga qaraganda darsning samaradorligi bir necha barobar yuqori bo'lganligini o'z kuzatuvlarida, talabalar orasida o'tkazilgan so'rovnomalarda guvohi bo'ldilar. Bundan tashqari raqamli texnologiyalar orqali o'tkazilgan o'quv mashg'ulotlarini eng muhim metodik-didaktik prinsiplardan foydalangan holda tashkillashtirish mumkin. Masalan talabalarning darsdagi faolligini bunga misol bo'la oladi

Talabalarning faolligi muhim metodik-didaktik tamoyillardan biri hisoblanib, "unga ko'ra o'quvchilar dars mashg'ulotlarida va o'quv jarayonida imkon qadar faol ishtirok etishlari darkor" [6;189] Raqamli texnologiyalardan foydalanishda ishtirokchilarning darsdagi faolligi yuqori darajaga ko'tariladi. Talabalar o'zlarining amaliy izlanish loyihalarida ham til o'rganuvchilarning darsdagi faolligi oshganligini o'z darslarida kuzatganliklarini ta'kidlab o'tdilar. Raqamli texnologiyalar hozirgi kunda yoshlarimizning kundalik hayotida eng ko'p foydalanadigan vositalar bo'lganligi sababli ularni darsda talabalar oson va qiziqqan holda qo'lladilar. Bu esa barcha talabalarni darsdagi ishtirokini ta'minlab berdi. Darsda talabalar qanchalik faol ishtirok etsalar, dars mashg'uloti shunchalik darajada muvaffaqiyatli bo'ladi. [7;12]

O'quv jarayoniga tatbiq qilingan DLL-majmualaridan yana biri „Übungen, Aufgaben, Interaktion“ deb nomlanib, bu majmua ham bir semestr davomida talabalarga o'qitiladi. Mazkur majmua pedagoglarga va kelgusida shu sohada faoliyat yuritishni istaganlar uchun ajoyib qo'llanma bo'lib, unda darsni tashkillashtirishda eng muhim bo'lgan metodik/didaktik tamoyillar, mashq va vazifalar hamda ularni amaliyotda qo'llash xususida to'xtalib o'tilgan.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, DLL-majmualarining o'quv jarayoniga tatbiq qilinishi bo'lg'usi pedagoglarni tayyorlashda asosiy qo'llanma hisoblanib, o'quv jarayonini samarali tashkillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. <https://www.goethe.de/ins/uz/uz/spr/eng/dll.html> murojaat sanasi 26.03.2024
2. Katrin Niewalda DLL-Fortbildungen als Vorbereitung für professionelle Lerngemeinschaften. Internationales Journal zur Professionalisierung in Deutsch als Fremdsprache. S. 225
[file:///C:/Users/User/Downloads/Kontexte+2023_1_Niewalda%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Kontexte+2023_1_Niewalda%20(1).pdf) murojaat sanasi 21.07.2023
3. Barkowski H., Grommes P., Lex B. u.a. Deutsch als fremde Sprache. – München: „Klett-Langenscheidt“, 2014.
4. Scharf M., Legutke M. Lehrkompetenz und Unterrichtsgestaltung.- München: „Klett-Langenscheidt“, 2012.
5. Mavlonova R., Abdurahimova D. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma.- Toshkent: 2009. 12 bet
6. Ballweg S., Drumm S., Hufeisen B. u.a. Wie lernt man die Fremdsprache Deutsch?- München: „Klett-Langenscheidt“, 2013.
7. Funk H., Kuhn Ch., Skiba D., u.a. Aufgaben, Übungen, Interaktion.- München: „Klett-Langenscheidt“, 2014.

THE CLASSIFICATION OF LEXICAL UNITS WITH FINANCIAL POSITION ACCORDING TO SCIENTISTS VIEW

Guljahon Ahmadjanovna Dehkhonova

Namangan Davlat Pedagogika Instituti
ijtimoiy gumanitar fanlar Kafedrası stajyor-o'qituvchisi

ABSTRACT

The aim of the present paper is to study the national-cultural specificity phraseological units of English and Uzbek languages. The national-cultural specificity of phraseological units with the names of animals which is opened is caused by the factors linguistic and extra linguistic character. As a result of experience of comparisons English and Uzbek phraseological units the following conformity between them are established: complete conformity, partial conformity, absence of conformity.

Keywords: Phraseological units, idiom, national-cultural specificity, linguistic and extra linguistic character, reality.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolaning maqsadi milliy-madaniy o'ziga xoslikni o'rganishdir. Ingliz va o'zbek tillarining frazeologik birliklari. Milliy-madaniy o'ziga xoslik. Hayvon nomlari bilan ochilgan frazeologik birliklarning lingvistik va ekstralingvistik xususiyatga ega omillar. ularning tajribasi natijasida ingliz va o'zbek frazeologik birliklarini quyidagi muvofiqlikni taqqoslaydi ular orasida belgilanadi: to'liq muvofiqlik, qisman muvofiqlik, yo'qligi muvofiqlik.

Tayanch so'zlar: Frazeologik birliklar, idioma, milliy-madaniy o'ziga xoslik, lingvistik va qo'shimcha lingvistik xarakter, voqelik.

INTRODUCTION

In modern linguistics, problems related to the study of the national-cultural specificity of a particular subsystem of the language in a typological sense are particularly relevant. In connection with the expanding contacts between peoples by economic, political, cultural and scientific ties, the need for theoretical research puts these topics in a number of problems.

The majority of researches as define the modern society as an information society. The scientific investigation of the foremost difficulties of Uzbek lexicology

began in the mid-nineteenth century. As we can say that I can write about lexical units with compare set expressions.

The lexical units often referred to as lexical units. Lexical units and phrases are (according to Prof. Kunin A.V.) stable word-groups with partially or fully transferred meanings ("line your pocket"- (line your pocket), "tidy sum"-(large sum), "filthy-filthy"(equal, or into two equal parts). While according to Rosemarie Gläser, a lexical unit is a lexicalized, reproducible lexemic or polylexemic words. We can find the meaning of a lexicology unit by one of its components (when it is motivated). In cognitive linguistics tradition, idioms are claimed to have conceptual motivation, on the other hand there are many phraseological units, the meaning of which cannot be found by knowing the meaning of one of its components (when it is not motivated). Its meaning should be traced by using the compositional analysis method. This method helps in need to discover the semantic meaning in the semantic field.

Integrity (or transference) of meaning means that none of the idiom components is separately associated with any referents of objective reality, and the meaning of the whole unit cannot be deduced from the meanings of its components; Stability (lexical and grammatical) means that no lexical substitution is possible in an idiom in comparison with free or variable word-combinations (with an exception of some cases when such substitutions are made by the author intentionally). The experiments show that the meaning of an idiom is not exactly identical to its literal paraphrase given in the dictionary entry. That is why we may speak about lexical flexibility of many units if they are used in a creative manner. Lexical stability is usually accompanied by grammatical stability which prohibits any grammatical changes;

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS

Every word has a grammatical and a lexical meaning as basic ones;
The lexical meaning contains denotative and connotative meanings, the latter being a matter of diverse interpretation among linguists;
Leech G. distinguishes 7 types of meaning, namely, *conceptual, connotative, collocative, reflective, affective, social, and thematic*; ¹

Denotative meaning of a lexeme is the relationship between that lexeme and persons, things, places, properties, processes and activities external to the language system. It is primary, literal meaning which does not attach any implied, or cultural associations to a word;

¹ Semantics by Geoffrey Leech :1981

Connotative meaning refers to the associated, implied, or secondary meaning of a word. It is connected to the emotions and experiences of human beings. Connotative meaning can be *positive, neutral, or negative*, depending on the way a word, a phrase or a sentence is used in a discourse;

The best explanation of the relationship between *denotation* and *connotation* is given by Leech: “The connotations of a language expression are pragmatic effects that arise from encyclopedic knowledge about its denotation and also from experiences, beliefs, and prejudices, in the contexts in which the expression is typically used”. Lexical units in the synonymic group of *rich and poor* are based on different images, the majority being elevated: “*get your money's worth*”, “*get the short straw*”, “*get a good deal*”, etc. Some lexical units use financial position causing ironical or jocular attitude:

DISCUSSION AND RESULTS

1. “*A drop in the ocean*”-a very small amount that will not have much effect. For example: we shouldn't worry about paying for that advert. The cost is a drop in the ocean in terms of the other.,

2. “*Line your pocket(s)-obtain money, especially by acting dishonestly.*” for example: So many politicians just seem to be trying to line their own pockets these days-it's disgraceful, which are usually referred to informal vocabulary.

First proposed by Trier in the 1930s, semantic field theory proposes that a group of words with interrelated meanings can be categorized under a larger conceptual domain. This domain, or entire entity, is thereby known as a semantic, or conceptual, field. Semantic field theory asserts that lexical meaning cannot be fully understood by looking at a word in isolation, but by looking at a group of semantically related words. Thanks to achievements in Modern Lexicology, we can state that lexical units are also indispensable parts of semantic fields.

Lexical units classification as parts of speech was suggested by I. V. Arnold (‘The English Word’):

- Noun lexical denoting financial position of a person's life, a living being, e.g. *mortgage, overdraft, debt, investment, cash, change, plastic*,
- Verb lexical denoting an action, a state, e.g. *spend money, go to the expense of, go shopping, make a profit*,
- Adjective lexical denoting financial position, e.g. *loose as a goose, dull as lead, clean as a new, as clear as crystal*.
- Phrases, pattern, collocation lexical units denoting financial position, e.g. *get your money's worth, made of money, for my money, earn money, make money*

- Preposition lexical units denoting financial position, e.g. “Put by- save an amount of money for the future” (*kelajak uchun pul olib qoymoq*),

“Give away- give free of charge” (*bepul bermoq*),

“Get by- manage to survive (financially)”- (*pulni bir amallab yetkazmoq*);

Lexical units refer to language universals, because every language has stable word group /words that are ready-made, inseparable and fully or partially idiomatic. The meaning of lexical units generally can be deduced from the original meaning of the constituents. The meaning in which the components are used in Lexical units is called their “lexical meanings”. The meaning of Lexical units – is an invariant of information, expressed by semantically complicated inseparable language units, unlike free word groups, which are formed by generative structural- semantic patterns.

Functional linguistics is an approach to the study of language characterized by taking into account the speaker's and the hearer's side, and the communicative needs of the speaker and of the given language community. Functional approach is concerned with the functions performed by language, primarily in terms of cognition (relating information), financial position (indicating life), and conation (exerting influence). Functional approaches contribute to an understanding of the relationship between contexts of language use and the communicative competence of speakers in those contexts. A functional approach analyses language as a tool which performs many tasks, and in terms of the uses, or **functions**, that language or language units, perform in speech/utterance.² This approach was developed by William James, an American psychologist in 1890. He claimed that the mental act of consciousness is an important biological function, and we have to understand these functions to discover how the mental processes are reflected in speech;

Functional approaches share similarities with Noam Chomsky's Universal Grammar. Focus is on the use of language in real situations, as well as underlying knowledge.³ Considered the founder of modern linguistics, Noam Chomsky, born in 1928, is one of the most cited scholars in modern history. Chomsky introduced the concept of a universal grammar, which underlies all human speech and is based in the innate structure of the brain. Chomsky has not only transformed the field of linguistics, his works have influenced fields such as cognitive science, philosophy, computer science, mathematics, childhood education, and anthropology. From the linguistic viewpoint, every time we speak, we do it with a particular purpose, or function;

² This approach was developed by William James, an American psychologist in 1890.

³ Functional approaches share similarities with Noam Chomsky's *Universal Grammar* (1960).

Linguistic functions refer to the social uses of language, describing objects and activities of the real and unreal world, expressing personal condition and feelings, opinions, requesting information, initiating social interactions, evaluating people and actions, asking for help, or just making a joke, e.g. Don't trust this guy, he's a wolf in sheep's clothing. – Don't worry, with me, he's playing with fire.

Roman Jakobson (1972) suggested the following functions:

- Referential function — is used to describe the object and its state, specific situations;
- Poetic function — exists as is in the poetic genre to distinguish it from others;
- financial functions — expresses financial position in life;
- Conative function — is focused on the addressee and has an imperative character;
- Phatic function — is aimed to “warm-up” the dialogue, to start the conversation, or to continue it;
- Metalinguistic function — is used when there is a need to use the language to describe itself.

linguistic functions which are predetermined by their nature. Some of these functions are *constant*, which are present in all conditions of use, and include *communicative, cognitive and nominative*. Others are *variable*, specific for certain class of lexical units: pragmatic, emotive, etc. The communicative function of lexical units is their ability to serve as means for communication or message transfer. Communication presupposes a mutual exchange of statements, and message presupposes the transfer of information without a feedback from the reader or the listener: E.g. A burnt child dreads the fire.

Nominative function is naming objects and situations of the real world, filling in words in the lexical system of the language, or creating synonyms to existing lexemes thus enriching the language world picture:

1. "Earn money / make money";
2. "Borrow money from the bank/ take out a loan";
3. "Set aside money/save money";
4. "Go from rags to riches- kambag'allikdan boylikka qarab ketmoq."

SUMMARY

Modern English Lexicology aims at giving a systematic description of the word-stock of Modern English. Modern English Lexicology investigates the

problems of financial position of word-structure and word formation in Modern English the semantic structure of English words, the main principles underlying the classification of vocabulary units into various groupings, the laws governing the replenishment of the vocabulary with new vocabulary units. The word, as it has already been stated, is studied in several branches of linguistics and not in lexicology only, and the latter, in its turn, is closely connected with general linguistics, the history of the language, phonetics, stylistics, grammar and such new branches of our science as sociolinguistics, linguistics and some others. Lexicology provides the theoretical basis of lexicography. The lexicographer although knowing all the semantic details of a lexical unit might at times have to take such decisions and include such features in the definition, which might be his own observation. In lexicology study of words is objective, governed by are the theories of semantics and word formation. There is no scope for individual aberrations. In lexicography, in spite of all the best attempts on the part of the lexicographer, many definitions become subjective, i.e. they are not free from then dictionary maker. Whereas lexicology is more theory oriented, lexicography is more concerned with concrete application of these theories. So, in a certain sense lexicography may be concerned a superior discipline to lexicology, for results are more important than intentions and the value of theoretical principles must be estimated according to results.

We have started talking about words and morphemes as if it were obvious that these categories exist and that we know them when we see them. This assumption comes naturally to literate speakers of English, because we have learned through reading and writing where white space goes, which defines word boundaries for us; and we soon see many cases where English words have internal parts with separate meanings or grammatical functions, which must be morphemes. In some languages, the application of these terms is even clearer. In languages like Latin, for example, words can usually be scrambled into nearly any order in a phrase. As Allen and Greenbush's New Latin Grammar says, in connected discourse the word most prominent in the speaker's mind comes first, and so on in order of prominence. Thus the simple two-word sentence faces amice "you act kindly" also occurs as amice faces with essentially the same meaning, but some difference in emphasis.

So, this is about lexical words with financial position words as if it were obvious that these categories exist and that we know them when we see them. This assumption comes naturally to literate speakers of English, because we have learned through reading and writing where white space goes, which defines word boundaries for us; and we soon see many cases where English words have internal parts with separate meanings or grammatical functions, which must be morphemes.

REFERENCES

1. Ahmadjanovna D. G. Improving the scientific and methodological aspects of preparing students for effective communication techniques and innovative technologies in teaching foreign languages //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 81-88.
2. Dehqanova G. A., Polvanova M. F. National-cultural specificity of phraseological units in english and uzbek languages //research and education. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 159-164. <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/545/544>
3. Dehqanova Guljahon Ahmadjonovna. (2023). National -cultural characteristics of lexical units expressing the economical condition of a person's life in english and uzbek languages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>
4. Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 561-564.
5. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
6. Dehqanova Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>
7. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
8. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'LI QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOG'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
9. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 85-91.
10. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 76-78.
11. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.

12. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – Т. 32. – №. 2. – С. 29-38.
13. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – Т. 11. – №. 01. – С. 152-154.
14. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – Т. 32. – №. 2. – С. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
15. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>

SAMARALI MULOQOT VA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARGA TAYYORLASHNING ILMIY-METODIK JIHATLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Guljahon Ahmadjanovna Dehqanova

Namangan davlat pedagogika instituti stajyor-o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Xorijiy tillarni o'rganishda muloqot texnikasiga tayyorlashning ilmiy-metodik jihatlarini bilish muhim ahamiyatga ega, chet tilini o'rganishda, o'quvchilarning fanga bo'lgan muhabbatini yanada kuchaytirishda samarali muloqotning o'рни muhim hisoblanishi hamda ularni o'rganish uchun zarur bo'lgan texnologiyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: chet tili, muloqot texnikasi, innovatsion texnologiyalar, texnologik vositalar, usullar, metodlar.

KIRISH

Bugungi kunda chet tilini o'rganish tobora takomillashib bormoqda, rivojlanayotgan zamonda ilm-fan, texnika ham shiddat bilan o'sib bormoqda. Har bir jabhalarda taraqqiyot ilgari qadam tashlamoqda. Xususan, ilm-fanda juda katta o'zgarishlar va yutuqlarga erishilmoqda. Har bir fanni yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanib, o'quvchilarga yetkazib berish bugungi kundagi ta'limning asosiy talablaridan biri hisoblanadi.

Chet tilini o'rganish va o'qitish jarayonida muloqot texnikasidan foydalanish juda samarali usullardan biri hisoblanadi va, qolaversa, texnologiyalar orqali ham darsni mazmunli tashkil etish va chet tilida so'zlashuvchilar bilan muloqot qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Globallashtirish jarayonida muloqot texnikasi juda muhim hisoblanadi.

Ta'lim jarayoniga zamonaviy-kommunikatsion texnologiyalarni olib kirish, ulardan to'g'ri va maqsadli, unumli foydalanish, ular orqali o'quvchilarda chet tiliga bo'lgan qiziqishni orttirish va oshirish, o'qitish samaradorligini oshirish eng muhim masala hisoblanadi. Bu orqali ta'limda muloqot texnikasiga tayyorlashning ilmiy-metodik jihatlarini takomillashtiradi, innovatsion texnologiyalardan foydalanishga ta'lab ortadi va imkoniyat paydo bo'ladi.

Oxirgi yillarda chet tilini o'rganayotganlar soni keskin oshdi. Texnika rivoji tufayli, zamon bilan hamnafas inson kamida 3 ta tilni o'rta muloqot darajasida bilishi talab etila boshladi. Bunga ota-onalar ham farzandlarini chet tillariga, qo'shimcha to'garaklarga imkon qadar erta berishni xohlashayapti.

Chet tilini o'rganishda esa faqatgina so'zlarni yod olish, grammatik ma'lumotlarni o'rganish bilan amalga oshmaydi. Shular bilan birgalikda ta'lim jarayoniga yangiliklar olib kirish va ulardan muloqotda samarali foydalanish, tadbqiq qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi. Chet tili darslarining o'qitilishida turli muloqotli bahslar, harakatli o'yinlar va qiziqarli savol-savoblardan foydalanish ham darsga, ham til o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortishiga sabab bo'ladi. O'quvchilarning guruhlariga bo'lish yoki juft bo'lib ishlashlari orqali ham tilga bo'lgan ko'nikmaning ortishiga hamda kommunikativ aloqa qilishlari uchun ham yordam beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bugungi taraqqiyot jarayonida chet tili darslarida muloqot texnikasidan foydalanish borasida ko'plab olimlar, jumladan, Kariyeva M., Abdulvohidov E., Sobirova M. kabilar izlanishlar olib borishgan. Taraqqiyot jarayonida amaliy bilimlarini tahlil qilish va sintez usullaridan foydalanisgan. Shatilov taksonomiyasini o'qitish bosqichlari innovatsion g'oyalardan va texnologiyalardan foydalangan holda, muloqot texnikasini ketma ketlikda o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Albatta bu borada o'qituvchi pedagogning o'rni yetarlicha ahamiyatga ega hisoblandi. Ularning asosoy vazifasi til o'rganuvchilarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishdir. Buning uchun o'z navbatida o'qituvchi darsni to'g'ri tashkil eta olishi, darsda real va hayoliy xorijiy til muhitini yarata olishi, rollardan foydalanishi, turli motivatsion o'yinlar, munozaralar, savol-javoblar tshkil eta olishi zarur. Darsda o'quvchilarning muloqot qilishlari uchun, yani so'z boyligini oshirish uchun Shatilovning 3 taksonoimiyasidan foydalanilsa, yangi o'rganuvchi uchun yaxshi samara beradi.

1. Guruh bilan birga jo'r bo'lib takrorlash.
2. Juft bo'lib muloqot texnikasini yaratish.
3. Individual bo'lib, yani o'rganuvchi yakka o'zi aytadi.

Bu metod juda foydali va samarali usul hisoblanadi, bu orqali ta'lim jarayonida o'quvchilarga yektazib berishida eng muhim metodlardan hisoblanadi.

Chet tilini muloqot texnikasini koplalab o'yinlar bilan bog'lasak ham bo'ladi. Misol uchun: o'qituvchi rasmlar va so'zlarni partga yoyib qo'yadi, o'quvchilar navbatma navbat doskaga chiqib rasmlarni olib, rasmni ingliz tilida tasvirlab beradi va rasmga mos so'zni topib qutiga joylaydi, Bu o'yin orqali barcha o'quvchilarni darsga jalb etish va fanga qiziqishlarini oshiriadi. O'tilgan mavzularni takrorlash va uni mustahkamlash ko'zda tutiladi.

1-o'quvchilarda talaffuz xato bo'lmasligi uchun o'quvchilar bilan birga talaffuz qilishadi.

2-juft bo'lib ishlashga undaydi, bu orqali bir-biriga bo'lgan munosabati va do'stlik hissi paydo bo'ladi.

3-etapda esa o'zini o'zi baholashi mumkin va o'ziga bo'lgan ishonchi ham ortib boradi, fanga qiziqib boradi.

Chet tili fanini o'rganishda 2012- yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarini o'rgatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident Qarori chet tillarini o'rganish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Respublikamizda chet tilining o'qitilishi, chet tili o'qituvchilarining bilim va ko'nikmalarini baholashning umumevropa ramkalari tavsiyanomalari (CEFR va IELTS) ga mos ravishda yangi usul va talablari ishlab chiqildi. Unga ko'ra umumta'lim maktablari va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun darsliklar yaratildi. Ushbu talablarga mos ravishda o'quv xonalari stendlar va yangi axborot kommunikativ texnikalar bilan jihozlandi. Chet tili o'rganishga bo'lgan talab ham kundan kunga oshib bormoqda. Chet tili fani to'rt aspectga (o'qish, yoish, tinglab tushunish va gapirish) bo'linib, ularning har biri bo'yicha alohida tushuncha va ko'nikmalar berilmoqda. Ta'lim texnologiyalari, bu ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli foydalanishdir. Shuningdek, ta'lim jarayoniga zamonaviy innovatsion texnologiyalarini olib kirish orqali ta'lim sifati va samaradorligini oshirishni nazarda tutadi. Xususan, chet tilini o'rganishda bunday axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanishning bir qancha afzalliklari mavjuddir. Til o'rganish va o'qitishda zamonaviy texnologiyaning roli beqiyosdir.

Chet tilini o'rgatishda darslarda interfaol o'yinlar orqali dars o'tish an'anaga aylanib bormoqda. Ma'lumki, darsning turli xil o'yinlar asosida o'tilishi o'quvchilarning imkoniyatlarini namoyish etish, diqqatni jamlash, bilim va ko'nikmalarini oshirish va kuchli bo'lishlarini ta'minlaydi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda barqaror o'rnini topish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi. Har qanday o'yin zaminida umumiy qabul qilingan ta'lim prinsiplari, taktikasi yotishi kerak. O'quv o'yinlariga o'quv predmetlari asos qilib olinishi kerak. Biz bilamizki, hozirgi ta'lim jarayonida o'quvchi subyekt bo'lishi lozim. Bunda ko'proq interfaol metodlarga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Ingliz tili darslariga qo'yilgan eng muhim talablardan biri talabalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdir. Bugungi kunda ingliz tili o'qituvchilari Amerika Qo'shma Statlari, Angliya

pedagoglari tajribasiga tayangan holda quyidagi innovatsion metodlardan foydalanib kelishmoqda:

– “Muammoli vaziyatni hal e'tish” (Problem Solving) bu usulni qo'llash uchun maqolni boshlanishi o'qib beriladi, qanday yakun topishi o'quvchilar, talabalar hukmiga havola qilinadi;

– “Aqliy hujum” (Brainstorming) o'tilgan darsni mustahkamlaydi va takrorlaydi, shu bilan birga darsning samaradorligini oshirishda yordam beradi;

– “Darsni ochib beruvchi mashqlar” (“Warm-up exercises”) o'quvchilarni darsga qiziqtirish uchun sinfda har xil o'yinlardan foydalanish, o'yin, qo'shiqlar bilan boyitish.

– “Bir birini baholash” (Peer correction) usuli o'quvchilarning og'zaki muloqot texnikasi oshishiga yordam beradi, har bir o'quvchi o'z xatosini bilib oladi va nutqini o'stirishda yordam beradi;

– “O'zini o'zi boshqarish” usuli ancha qulay bo'lib, ingliz tilini o'rgatishda, talaba, o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirishda yordam beradi, buning uchun mavzuga oid tarqatmalardan foydalanish lozim.

Darslarni mazmunli tashkil etish uchun darsda ingliz tili muhitini yaratish - bu eng muhimi hisoblanadi.

XULOSA

Tilga e'tibor elga e'tibor deb bejizga aytilmagan. Agar chet tilini yaxshi o'rgansa dunyo kezishi mumkin. Takidlab o'tganimdek, har bir fanda texnologiyaning o'ziga xos afzallik jihatlari bor. Bunday usullarning barchasida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot, o'quvchining ta'lim jarayoniga qiziqish bilan qarashlari ko'zda tutiladi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tili darslarida innovatsion usullardan foydalanish va qo'llash natijasida o'quvchilarning nutqi ravon bo'lishi, dunyoqarashi kengayishi, ingliz tilidagi savollarga tez va tog'ri javob berish qobiliyati rivojlanishi va, qolaversa, muloqot texnikasini oshishi, qobiliyati rivojlanishi mumkin. Bunday usullar orqali o'quvchilarda o'z bilimlariga ishtiyoq uyg'otishi turgan gap. O'quvchilar darslarga puxta tayyorgarlik ko'rishiga intilishadi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining faol subyektlariga aylantiradi. Ta'lim tizimi o'z oldiga ustuvor rejalar qo'ygan, yani yetuk shaxsni tarbiyashni, o'z fikrini erkin bayon eta oladigan barkamol shaxsni tarbiyashni o'z oldiga reja qilib qo'yar ekan, biz, o'qituvchilar, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yo'llarini bilishni, darslarni samarali tashkil etishni o'z oldimizga qo'ygan bo'lamiz.

REFERENCES

1. Кариева, М. А. (2016). Research remedies against illegal copying and cracking software. Молодой ученый, (2), 84-85.
2. Kariyeva, M., & Katayeva, M. (2021). Erasmus+ project has given us many opportunities to broaden our horizons. *An International Multidisciplinary research journal "Academicia"*.
3. Кариева, М. А. (2016). Research remedies against illegal copying and cracking software. Молодой ученый, (2), 84-85.
4. Абдулвохидов Э. Pedagogical concept of writers as a means of enriching the pedagogical process. // Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences Scientific Journal Impact Factor Volume 1 | ISSUE 11 ISSN 2181-1784 SJIF 2021: 5.423, December 2021.
5. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>
6. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
7. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. “Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах” mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
8. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
9. 5. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
10. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>

11. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
12. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. **Design Engineering**. International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) CKOIIYC 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
13. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105
14. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020.
15. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
16. Абдулвохидов Э. Педагогическая концепция писателей как средство обогащения педагогического процесса // Science and education Scientific journal ISSN 2181-0842 Volume 2, ISSUE 12, December 2021.

MEDIADISKURS VA PRAGMATIK LINGVISTIKANING SHAKLLANISHI

Mahliyo Shuhrat qizi Diyorova

Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti “Xorijiy tillar” kafedrası o’qituvchisi

ANNOTATSIYA

Tilning tizimi va tuzilishini o'rganish talabi o'rniga yangisi - til qobiliyatini, tilda qayd etilgan dunyo haqidagi bilimlarni, ona tilida so'zlashuvchining lingvistik kompetentsiyasini o'rganish talabi ilgari surilmoqda.

Kalit so'zlar: fanologiya, paradigm, antropotsentrik, pozitsiya, funksiya, konsept, individual

Ushbu paradigma ikkita asosiy qoidaga asoslanadi. Birinchidan, tilning o'ziga xos bo'lgan tashqi funktsiyalari mavjud. Ikkinchidan, tashqi funktsiyalar til tizimining ichki tuzilishiga ta'sir qiladi. Ta'kidlash joizki, “funktional tilshunoslik” atamasi bir necha ma'noda qo'llaniladi. Tor ma'noda u Praga lingvistik maktabiga (R. O. Yakobson, N. S. Trubetskoy, S. O. Kartsevskiy) nisbatan qo'llaniladi, bu yerda til ma'lum funktsiyalarni (birinchi navbatda, kommunikativ) bajarish uchun mo'ljallangan ifoda vositalarining maqsadli belgilar tizimi sifatida tushunilgan. Bu qarash turli lingvistik hodisalarni tasvirlashda - fonologiyadan tortib semantikagacha funktsional yondashuvning rivojlanishiga olib keldi. Ijtimoiy funktsiyani o'rganish funktsional uslublar nazariyasining (ma'lum ijtimoiy sharoitlarda qo'llaniladigan adabiy tilning navlari) rivojlanishiga, shuningdek, jumalarning haqiqiy bo'linishi nazariyasining paydo bo'lishiga olib keldi. Funktsional tilshunoslik keng ma'nodagi yo'nalish sifatida (funktionalizm) strukturalizm doirasidan chiqib ketadi va til tizimi va uning tarkibiy qismlari ta'sir ko'rsatadi, bundan tashqari, funktsional talablar ta'sirida shakllanadi, degan pozitsiyaga asoslanadi. Demak, funktsionalizmning vazifasi lingvistik shaklni funktsiyasi nuqtai nazaridan tushuntirishdan iborat. Shu ma'noda, funktsionalizm har qanday funktsiyalardan qat'i nazar, lingvistik tuzilmani postulat qiladigan va funktsiyalar va kommunikativ maqsadlarning til tizimiga ta'sirini inkor etadigan formalizmga qarshi turadi [Oleshkov 2006]. Formalizmning eng nufuzli vakili N.Xomskiy o'zining generativ grammatikasi bilan hisoblanadi. Bugungi kunda funktsional paradigmaga asoslangan bir nechta tushunchalar mavjud.

Shu bilan birga, funktsional yondashuv umuman ikkita turga bo'linadi:

- o'rganilayotgan miqdorlar har qanday darajadagi lingvistik birliklar yoki toifalar bo'lgan intrafunktsional (yoki tarkibiy-funktional) yondashuv, va "atrof-muhit" - bu birliklar, bir xil darajadagi toifalar, yuqori darajadagi birliklar va

toifalarning kengroq to'plami; umuman til tizimi, matn lingvistik belgilarning chiziqli kengaytirilgan tizimi sifatida; - tashqi funksional yoki haqiqatda funksional yondashuv, til birliklari yoki ularning turli tipdagi guruhlari tildan tashqari muhitni tashkil etuvchi ob'ektlar bilan o'zaro bog'liq. Ushbu aniq yondashuvlarning birinchisi hali funksional tilshunoslikning o'zini aniqlashni nazarda tutmaydi, uni tizimli paradigma doirasida ishlab chiqish mumkin. Bu matn tilshunosligidagi ilk tajribalarni ham o'z ichiga oladi. Tashqi funksional yondashuv mustaqil tadqiqot paradigmasini ajratib olishni anglatardi va bu erda ikkita asosiy yo'l ko'rsatilgan: - til tizimi ishlaydigan tashqi muhit - bu ong dunyosi, uning tuzilmalari, keyin esa kognitiv-funksional yondashuv haqida gapirish mumkin (qarang: F. Bruno, I. I. Meshchaninova, T. B. Alisova, N. D. Arutyunova, A. V. Bondarko, G. A. Zolotova, N. Yu. Shvedova tushunchalari, generativ grammatikaning semantik variantlari, generativ semantika, sun'iylik va sun'iylik nazariyasidagi semantik tushunchalar, sintaktik semantikaning bir qator modellari va boshqalar); - muloqot sohasi, til orqali muloqot tashqi muhit sifatida qabul qilinadi, keyin esa kommunikativ-funksional yondashuv ajratiladi.

Umuman kommunikativ-funksional yondashuv, xususan, pragmalingvistik yondashuv universal tushuntirish printsipli sifatida faoliyat kontseptsiyasiga murojaat qilishni talab qiladi, bu funksionalizmning ushbu turini funksional-lingvistik fanlar va umuman nazariyalar orasida alohida, juda foydali pozitsiyaga qo'yadi. Susov [1986]. 4). Antropotsentrik paradigma tadqiqotchi manfaatlarining bilim ob'ektlaridan sub'ektga o'tishi bilan tavsiflanadi, ya'ni tilda odam va insonda til tahlil qilinadi. Tilning tizimi va tuzilishini o'rganish talabi o'rniga yangisi - til qobiliyatini, tilda qayd etilgan dunyo haqidagi bilimlarni, ona tilida so'zlashuvchining lingvistik kompetentsiyasini o'rganish talabi ilgari surilmoqda. Hatto V. fon Gumboldt ham tilni "tashqi hodisalar dunyosi bilan insonning ichki dunyosi o'rtasida yotgan dunyo" deb ta'riflagan [Gumboldt 1984, s. 304]. E. Benveniste birinchilardan bo'lib tilning tizim tavsifiga muallif va adresatni zarur komponentlar sifatida kiritgan. U o'zining "Umumiy tilshunoslik" qismlaridan birini - "Tildagi odam" deb atagan. Til juda murakkab hodisa ekan, E. Benveniste shunday deb yozgan edi: "Tilning xossalari shu qadar noyobki, mohiyatan tilda bir emas, balki bir nechta tuzilmalarning mavjudligi haqida gapirish mumkin, ularning har biri o'ziga xos xususiyatga ega bo'lishi mumkin. integral tilshunoslikning paydo bo'lishiga asos bo'ldi» [Benveniste 1974, With. 45]. I. A. Boduen de Kurtenening fikricha, "til faqat individual miyalarda, faqat ruhlarda, faqat ma'lum bir til jamiyatini tashkil etuvchi individlar yoki individlar psixikasida mavjud" [Boduen de Kurtene 1963, p. 37]. Inson unda "hamma narsaning o'lchovi" sifatida tan olinadi, ya'ni. mos ravishda olamning markazida va til

markazida joylashgan. U umuminsoniy va o'ziga xos milliy-madaniy qadriyatlarning tashuvchisiga aylanadi. Shuning uchun madaniyat muammolari umuminsoniy kod va muloqot - odamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning asosiy turi sifatida birinchi o'ringa chiqadi.

Agar tizimli-strukturaviy paradigma nuqtai nazaridan tilning o'zagi, uning markazi o'rganilgan va tavsiflangan bo'lsa, endi bilish spiralining yangi burilish bosqichida tadqiqot e'tibori tabiiy ravishda o'rganilgan markazdan tilga o'tadi. muammoli periferiya va ilmiy bilimlar sohalari kesishmasida mustahkamlangan: etnopsixologiya, psixolingvistika paydo bo'ladi, kognitiv psixologiya, sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik, etnolingvistika va boshqalar. [Vorkachev 2001, p. 64]. Belgilangan har bir til paradigmasi ma'lum bir davrning falsafiy va umumiy ilmiy tamoyillari ta'sirida tilshunoslik fanining chegaralarini, til hodisasi qismlari o'rtasidagi munosabatlarni kompleks sifatida tushunishga o'ziga xos yondashuvni taklif qiladi. va qarama-qarshi butunlik, ularning tilshunoslik bilimini rivojlantirishdagi ahamiyati, o'zining mazmun-kontseptual apparatini, o'ziga xos tadqiqot usullari va tartiblarini ishlab chiqadi. 19—20-asrlarda tilshunoslikning tarixiy rivojlanish yo'nalishini belgilab beruvchi tarixiylik tamoyilini, tizimlilik tamoyilini yoki faoliyat tamoyilini birinchi o'ringa olib chiqish, ammo bu bir tilshunoslikni almashtirish jarayoni emas. boshqasi bilan paradigma. Ko'pchilik olimlar tomonidan yangi paradigmaning paydo bo'lishi va qabul qilinishi bilan eskilari ham mavjud bo'lib qolmoqda, ya'ni tilshunoslikdagi paradigmalar bir-birini almashtirmaydi, balki bir-birining ustiga qo'yilgan va bir vaqtning o'zida birga mavjud bo'ladi [Serio 1993] , p. 52]. Binobarin, har qanday yangi paradigma avvalgisini bekor qilmaydi, balki uning yutuqlaridan faol foydalanib, bizni tilning eski paradigmasida deyarli o'rganilmagan jihatlariga e'tibor berishga majbur qiladi. Masalan, strukturaviy paradigma doirasida tilshunos olimlarning e'tibori asosan tilning ichki tuzilishi, uning bosqichma-bosqich tashkil etilishi va tilning immanent mohiyatini o'rganishga qaratildi. Antropotsentrik paradigma bu erda qo'lga kiritilgan yutuqlardan faol foydalanadi, lekin bu yondashuvning chegaralarini ko'rsatadi ("tilning o'zida va o'zi uchun") va asosiy e'tiborini tilda insonga va insonda (til shaxsi) tilga qaratadi. Tizimli-strukturaviy paradigma tilshunosning diqqatini ob'ektga, narsaga, nomga yo'naltirdi, shuning uchun so'z qiziqish markazida edi. Bu tilga statik yondashuv, keyingisidan farqli o'laroq - dinamik, funktsional. Uchinchi ming yillikda ham tilni ushbu paradigma doirasida o'rganish mumkin, chunki u tilshunoslikda samarali mavjud bo'lib kelmoqda va uning izdoshlari soni anchagina ko'p. Ushbu paradigmaga mos ravishda darsliklar va akademik grammatikalar yaratilmoqda, turli xil ma'lumotnomalar yozilmoqda. Ushbu paradigma doirasida olib

borilgan fundamental tadqiqotlar nafaqat zamonaviy olimlar, balki boshqa paradigmalarda ishlovchi tilshunoslarning kelajak avlodlari uchun ham qimmatli ma'lumot manbai hisoblanadi. Shunday qilib, mavjud paradigmalarning har biri o'ziga xos ratsional don, uning kashfiyotlari va yutuqlarini o'z ichiga oladi, ammo ularning hech biri hali tilning barcha tomonlarini qamrab olishga qodir emas.

REFERENCES

1. М.Ю. Олешков “ОСНОВЫ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ДИСКУРСИВНЫЙ АСПЕКТ”-2006
2. V.fon Gumbolt “Umumiy tilshunoslik “ 1981 y. 304- bet
3. Boduen de Kurtene 1963 “The beginning of structural Linguistics “, p. 37
4. Serio P. Квалратура смысла . Французкая школа анализа дискурса- Москва ,1993 , p. 52

THE ADVANTAGES AND IMPORTANCE OF LEARNING AND USING IDIOMS IN ENGLISH

Feruza Odilovna Djabbarova

Senior Teacher of the Interfaculty Department of Foreign Languages, Chirchik State
Pedagogical University
feruzadjabbarova82@gmail.com

ABSTRACT

This article has as main purpose to share the results of a small scale project based on guiding students in the use of idioms through dialogues and readings, in order to improve students' communicative skill. Idioms in and outside the classroom are widely believed to help teachers and students promote an innovative environment of communication.

Keywords: English language, idioms, context, idiomatic expressions, foreign language, the idiomatic meaning, etymological origins, jargon, phrases, idioms, Textbook English, Natural English.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola talabalarning kommunikativ ko'nikmalarni oshirish uchun dialoglar va o'qishlarorqali o'quvchilarni idiomalardan foydalanishga yo'naltirishga asoslangan kichik hajmdagi loyiha natijalarini baham ko'rishdan iborat. Sinf ichidagi va tashqarisidagi iboralar o'qituvchilar va talabalariga innovatsion muloqat muhitini targ'ib qilishda yordam beradi.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, idiomalar, kontekst, idiomali iboralar, chet tili, idiomali ma'no, etimologik kelib chiqish, jargon, iboralar, idiomalar, Ingliz tili darsligi, tabiiy ingliz tili.

The primary goal of this article is to present the outcomes of a limited-scale initiative focused on assisting students in utilizing idioms through dialogues and readings, aiming to enhance their communication abilities. The use of idioms, both within and beyond the classroom, is commonly seen as a means for educators and learners to foster a dynamic communication environment. However, the integration of idioms in the teaching and learning process may be difficult or ineffective for some learners or teachers because it is not relevant or necessary for carrying out educational goals. Furthermore, from teachers' perspectives, with a variety of activities based on idioms can help to facilitate needs and challenge students' learning process. The type of activities and how they are constructed in the classroom is found as one of the most

important aspects that help to the success of using idioms in and outside the classroom and the appropriate teachers' role. The use of idioms has a great influence in the teaching and learning process of a foreign language, because it could be one of the ways to give students better conditions to improve communicative skill in the daily context. English is a daily context. English is a language particularly rich in idioms – those modes of expression peculiar to a language (or dialect) which frequently defy logical and grammatical rules.

Without idioms English would lose much of its variety and humor both in speech and writing. The background and etymological origins of most idioms is at best obscure. This is the reason why a study of differences between the idioms of American and British English is somewhat difficult. But it also makes the cases, where background, etymology and history are known, even more interesting. Some idioms of the “worldwide English” have first been seen in the works of writers like Shakespeare, Sir Walter Scott, Lewis Carroll or even in the paperbacks of contemporary novelists. Based on the above statements, it is very important to know that native speakers of a language use idioms all the time. Students are often embarrassed and frustrated if they cannot understand the idioms a person is using.

A strong knowledge of idioms will help students be better speakers. The high number of idioms and their high frequency in discourse make them an important aspect of vocabulary. Finally, since idiomatic expressions are so frequently encountered in both spoken and written discourse, this issue requires special attention in language programs with the purpose of helping students improve their communicative skill. However, working with idioms has been difficult in the teaching and learning process of English. This issue is a challenge for teachers and students because it does not have an authentic context to support the educational process. An idiom is a combination of words that has a meaning that is different from the meanings of the individual words themselves. It can have a literal meaning in one situation and a different idiomatic meaning in another situation. It is a phrase which does not always follow the normal rules of meaning and grammar.

For instance, “To sit on the fence” can literally mean that one is sitting on a fence “I sat on the fence and watched the game”.

However, the idiomatic meaning of “to sit on the fence” is that one is not making a clear choice regarding some issue. The politician sat on the fence and would not give his opinion about the tax issue. Many idioms are similar to expressions in other languages and can be easy for a learner to understand.

Other idioms come from ancient phrases which have changed over time. For example “To hold one's horses” means to stop and wait patiently for someone or something. It comes from a time when people rode horses and would have to hold their

horses while waiting for someone or something “Hold your horses”, I said when my friend started to leave the store (Niergarth, 2007).

Other idioms come from such things as sports that are common in the United Kingdom or the United States and may require some special cultural knowledge to easily understand them. “To cover all of one’s bases” means to thoroughly prepare for or deal with a situation. It comes from the American game of baseball where you must cover or protect the bases.

I tried to cover all of my bases when I went to the job interview. Most idioms are unique and fixed in their grammatical structure. The expression to sit on the fence cannot become to sit on a fence or to sit on the fences. However, there are many changes that can be made to an idiom. When you learn English idioms, you take English out of textbook and into the real world. The English language can be considered as being made up of two components: “Textbook English” and “Natural English”. The textbook form of English is composed using proper English vocabulary, while strictly adhering to the rules of English grammar. The sentences in textbook English are necessarily grammatically correct and complete in all respects.

The natural form of English, on the other hand, allows liberal use of slang, jargon, phrases and idioms, lending a colorful hue to the language.

Natural English is spoken at an informal level, and it is the idioms in the language that give it a natural, conversational and creative feel. So, if you want to speak English fluently, just like a native speaker, it is important that you learn English idioms. It is necessary to mention that before developing the workshops, just a few students were able to recognize the importance and advantage of using idioms in a foreign language. Few of them were abroad; the participants were based on their own experiences. The majority of the learners who participated in the project were not ready to use idioms. After developing several workshops, it was clear that the use of idioms helped students learn new vocabulary, improve their communicative skill based on the use of idioms in their spoken/written English.

The learners were motivated in classes, also they felt happy because they were able to make dialogues, make sentences and understand texts with idioms.

REFERENCES

1. Campbell, J. (1968). A short guide to action research (without source).
2. Corelli, L. (2005). Idioms: Piece of Cake or Hard Nut to Crack? (without source).
3. Gillett, A. (2004). Speak English like an American. Learn the idioms and expressions that will help you speak like a native. Language Success Press.
4. Johnson, A. Action Research. Pearson (without source).
5. Niergarth, E. (2007). The Idiom book 1010 idioms (without source).

TEACHING ESL IN HIGHER EDUCATION USING SPOKEN CORPORA, ENHANCING LANGUAGE LEARNING THROUGH AUTHENTIC LANGUAGE SAMPLES

Djalilova Ayt kul Nuralievna

Teacher at Chirchik State Pedagogical University

Email: aytkul.ashirbaeva@mail.ru

ABSTRACT

This article explores the integration of spoken corpora as a valuable resource in teaching English as a Second Language (ESL) in higher education. With the aim of enhancing language learning and instruction, the study investigates the potential benefits and implications of incorporating spoken corpora into ESL courses. By utilizing authentic language samples derived from spoken corpora, educators can provide learners with exposure to natural language use, including vocabulary, grammar, pronunciation, and discourse patterns.

Keywords: Teaching ESL, higher education, spoken corpora, authentic language samples, language learning, vocabulary acquisition, listening comprehension, pronunciation, discourse patterns.

INTRODUCTION

Authenticity is crucial in language learning as it exposes learners to real-life language use and situations. Authentic materials, such as native speaker conversations, texts, and multimedia resources, offer learners exposure to natural vocabulary, grammar, and cultural context. Authenticity enhances listening comprehension skills by exposing learners to various accents, intonations, and speech patterns. It also promotes the development of communicative competence, cultural understanding, and the ability to engage in meaningful interactions with native speakers.

English as a Second Language) in higher education refers to the teaching and learning of English language skills for students who are non-native English speakers and are pursuing higher education studies at the tertiary level. It is aimed at developing the language proficiency and communication skills necessary to succeed academically in an English-speaking higher education environment.

In ESL programs in higher education, the focus is on helping non-native English-speaking students attain the language skills needed to fully participate in academic coursework, engage in research, and communicate effectively in various

academic contexts. The instruction often encompasses the four language skills: listening, speaking, reading, and writing, with an emphasis on academic language and the specific language demands of higher education.

METHOD AND RESEARCH

The ultimate goal of ESL in higher education is to help students develop the language skills necessary to succeed academically, integrate into the academic community, and confidently communicate their ideas and knowledge in English. ESL programs may offer courses at various levels of proficiency, provide language support services, and offer additional resources to assist students in their language development journey while pursuing higher education studies.

The integration between ESL and spoken corpora lies in the use of spoken corpora as a resource for language learning and instruction in ESL contexts. Spoken corpora are collections of recorded spoken language samples that can be analyzed and studied to gain insights into natural language use, including vocabulary, grammar, pronunciation, and discourse patterns [1].

In the context of ESL, spoken corpora serve as valuable sources of authentic language input for learners. They provide real-life examples of how English is used in various contexts, such as conversations, interviews, lectures, or discussions. By utilizing spoken corpora in ESL instruction, educators can enhance language learning by exposing students to authentic language samples and facilitating the development of various language skills. The use of spoken corpora in ESL instruction offers several benefits [2,4]:

Authenticity: Spoken corpora provide learners with real-world language use, allowing them to encounter genuine language patterns, idiomatic expressions, and colloquialisms that may not be readily apparent in traditional textbooks or classroom materials.

Language Variation: Spoken corpora can showcase different dialects, accents, and registers of English, exposing learners to the rich diversity of the language. This exposure can improve learners' listening comprehension skills and help them develop an understanding of different varieties of spoken English.

Vocabulary and Collocations: By analyzing spoken corpora, learners can identify and study vocabulary words and collocations used in natural spoken language. This can aid in expanding learners' vocabulary repertoire and developing a more nuanced understanding of word usage in context.

Grammar and Discourse Patterns: Spoken corpora allow learners to observe the grammatical structures and discourse patterns that are commonly used in spoken

English. This can help learners develop more natural and fluent speaking skills, as well as enhance their understanding of spoken language conventions.

Pronunciation and Intonation: Spoken corpora provide learners with models of pronunciation and intonation patterns used by native speakers. By listening to and imitating the language samples from the corpora, learners can improve their own pronunciation and develop more accurate and natural intonation.

The integration of spoken corpora in ESL instruction offers an opportunity to expose learners to authentic spoken language and engage them in meaningful language analysis and practice. It supports the development of various language skills, enhances learner autonomy, and promotes a deeper understanding of English as it is used in real-life contexts.

DISCUSSION

Teaching ESL (English as a Second Language) in higher education using spoken corpora can be an effective approach to enhance language learning and provide authentic language input to students. Here are some steps and strategies to incorporate spoken corpora into ESL instruction [3]:

Selecting Appropriate Corpora: Choose spoken corpora that align with the language proficiency level and learning objectives of your students. Consider the variety of English used in the corpora, such as regional accents or different English-speaking countries, and ensure it is relevant to your students' needs.

Introducing Corpus Linguistics Concepts: Familiarize students with the basic concepts of corpus linguistics, such as the nature and purpose of corpora, concordancing, collocations, or frequency analysis. Explain how corpora can provide authentic language samples and help them develop their language skills.

Preparing Corpus Activities: Design activities that integrate spoken corpora into classroom instruction. Here are a few ideas:

Concordance Analysis: Provide students with concordance lines from the corpora and have them analyze the usage patterns, collocations, or grammatical structures surrounding target words or phrases. This helps develop vocabulary knowledge and understanding of contextual usage.

Listening Comprehension: Use audio or video recordings from the corpora for listening comprehension activities. Students can listen to authentic conversations, interviews, or speeches and answer comprehension questions, practice note-taking, or engage in discussions about the content.

Speaking Practice: Play audio recordings of conversations from the corpora and have students imitate the language patterns, intonation, or pronunciation. They

can practice role-playing dialogues or engage in communicative activities based on the language features observed in the corpora.

Error Analysis: Use spoken corpora to identify common errors made by ESL learners. Extract examples of learner errors from the corpora and discuss them with students, allowing them to analyze and correct the errors. This helps raise awareness of common pitfalls and improve accuracy.

Guided Analysis and Reflection: Guide students in analyzing and reflecting on the language features observed in the corpora. Help them identify patterns, differences in register or formality, cultural aspects, or discourse strategies. Encourage critical thinking and discussion about language use in different contexts.

Independent Corpus Exploration: Introduce students to online corpus resources or software tools that allow them to explore corpora independently. Provide guidance on how to search for specific language patterns, collocations, or idiomatic expressions. Assign tasks or projects where students can investigate language phenomena of interest to them using the corpora.

Integrating Corpus Work in Assignments and Assessments: Incorporate corpus-based activities into assignments, projects, or assessments. For example, assign research papers where students use corpora to support their linguistic analysis or ask them to create their own mini-corpora based on specific topics to explore language use.

Authentic Listening and Speaking Opportunities: Encourage students to listen to authentic spoken language outside the classroom, such as podcasts, interviews, or TED Talks, and discuss their observations in class. Provide opportunities for students to practice speaking skills using authentic language from the corpora.

Reflective Feedback: Provide individualized feedback to students based on their analysis of the corpora. Address their language strengths and weaknesses, guide them in improving their language use, and suggest resources or further corpus-based activities to support their learning.

There are a few spoken corpora that are suitable for higher education ESL instruction [1,3]:

International Corpus of English (ICE): The ICE corpora represent different varieties of English from various countries. They include spoken texts, such as conversations, interviews, and discussions, providing a diverse range of spoken language for analysis and study.

British National Corpus (BNC): The BNC includes a significant amount of spoken language data, covering various genres and contexts. It offers a valuable resource for studying spoken English in British contexts.

Corpus of Contemporary American English (COCA): COCA is a large and widely used corpus that includes both written and spoken language. It provides access to a substantial collection of spoken texts from different genres, such as interviews, conversations, and radio shows, representing American English.

Michigan Corpus of Academic Spoken English (MICASE): MICASE focuses specifically on academic spoken English. It consists of recordings of university lectures, seminars, and conversations among students and professors. This corpus is particularly suitable for ESL students in higher education who need to develop academic language skills.

Cambridge English Corpus: The Cambridge English Corpus includes a range of spoken language data, such as conversations, interviews, and discussions, collected from learners of English as a second language. It can be beneficial for ESL students as it provides examples of learner language and common errors.

Santa Barbara Corpus of Spoken American English: This corpus contains spoken language data from a diverse range of speakers across the United States. It includes conversations, interviews, and other spoken interactions, making it a valuable resource for studying regional accents and language variation.

CONCLUSION

In conclusion, the integration of spoken corpora in teaching ESL in higher education offers significant advantages for language learning. The use of authentic language samples derived from spoken corpora provides learners with exposure to natural language use, fostering the development of various language skills. By incorporating spoken corpora, educators can enhance vocabulary acquisition, improve listening comprehension, and promote more accurate pronunciation and intonation. Furthermore, the inclusion of spoken corpora supports the development of academic language proficiency by exposing learners to specialized vocabulary and discourse patterns in their respective fields of study. Overall, the utilization of spoken corpora in ESL instruction in higher education creates an authentic and engaging learning environment that prepares learners for real-life language use and academic success.

To scaffold the activities appropriately for your students' proficiency level and provide necessary support and guidance throughout the process. Spoken corpora can be a valuable resource to enhance language learning in higher education by providing real-life language input, promoting critical analysis, and fostering autonomous learning.

REFERENCES

1. Flowerdew, L. (2012). *Corpus-based Approaches to ELT: Spoken Language and English for Specific Purposes*. Routledge.
2. Djalilova, A. N. (2024). Use Of Spoken Corpora in Language Learning and Teaching. *Texas Journal of Philology, Culture and History*, 28, 4-7.
3. Friginal, E., Lee, J. J., Polat, B., Roberson, A., Friginal, E., Lee, J. J., ... & Roberson, A. (2017). Corpora of spoken academic discourse and learner talk: A survey. *Exploring Spoken English Learner Language Using Corpora: Learner Talk*, 35-63.
4. Gablasova, D., & Bottini, R. (2022). Spoken learner corpora for language teaching. In *The Routledge Handbook of Corpora and English Language Teaching and Learning* (pp. 296-310). Routledge.

SKILLS OF USING INTERACTIVE PEDAGOGICAL METHODS IN MODERN EDUCATION OF FOREIGN LANGUAGES

Yulduz Abdullayevna Djurayeva

Teacher of the Faculty of Interfaculty Foreign Languages
Chirchik State Pedagogical University

Nilufar Gofurjanovna Gayratova

Student of the Faculty of Physics and Chemistry, KIM 21/2 group
Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

The article reveals the advantages of interactive pedagogical methods through the use and application of interactive methods in modern education of foreign languages. The author also mentioned the criteria for choosing teaching methods through interactive mechanisms in modern education of foreign languages.

Keywords: Modern education, interactive teaching, technology, innovation, interactive methods.

An important aspect of large-scale reforms in the current era - innovation is showing its advantages in the education system today, as in every field. Innovation is an important part of practice and theory, and is a certain system of action aimed to improving the qualities of a social and cultural object.

Technology (from the Greek language Techno - *art*, skill, *logos* - thought, cause, technique, production method) - in a broad sense - a set of methods, processes and materials used in any field of activity.

In modern education, the interest and attention to increase the effectiveness of education using interactive pedagogical technologies is increasing day by day. Classes using modern interactive technological pedagogic methods are methods aimed independently to searching for the acquired knowledge at students, independently performing it, analyzing it, and even making their own conclusions. In this process, the teacher creates an opportunity for the development, learning and education of the individual and the team. It leads to functioning as the main organizer or consultant in the educational process. Goals and tasks: the main feature of modern pedagogical technological methods is that the teacher has the opportunity to cover all students in the class at the same time, dependence on modern interactive technologies selected to achieve results when performed in cooperation, that is, every educational

technological method used in the teaching process, in order to achieve a guaranteed result according to the goal, requires cooperation between the teacher and the student, if both of them can achieve positive results, if the students can think independently, work creatively, organize a group and work in a group, and the pedagogue can encourage them if he creates opportunities and conditions for such activities, is the basis of this modern teaching process.

Currently, information technologies can be used to intensify the educational process, to improve the learning of educational material, and to develop the thinking of students. Innovative educational tools must meet the conditions of the balance of non-traditional and information technologies in the study of a certain language.

The organization of problematic or controversial activities according to the students of educational programs is important in the development of critical and analytical thinking. Two types of discussion classes are used in the educational process: scientific discussion classes and free thinking classes.

These types of methods are an important structural element of interactive education. Currently, there are more than 100 types of interactive methods, and each of them can be used effectively in the educational process, depending on the nature of the educational material, the age and psychological characteristics of the students. Innovative technologies are a set of methods and tools that support the stages of innovation.

Educational technologies (technologies in the field of education) is a collection of scientifically and practically based methods and tools to achieve the desired result in any field of education. Pedagogical innovation is an innovation in the field of pedagogy, which is the introduction of progressive, sustainable elements and innovations into the educational environment, improving the characteristics of its individual components and the specific characteristics of the educational system as a whole. Pedagogical technology is a set of psychological and pedagogical relations that determine a special set and order of forms, methods, teaching methods, educational tools.

The concept of "pedagogical technology" has 3 aspects:

1. Scientific-pedagogical technologies - the part of pedagogical science that studies and develops educational goals, content and methods, designs of pedagogical processes;
2. Procedural and descriptive: a description of the process, a set of goals, content, methods and tools to achieve the planned results;
3. Procedural-effective: implementation of the technological process, operation of all personal, instrumental and methodological pedagogical tools;

Innovative pedagogical technological methods have the following characteristics: diagnostic goals, efficiency, algorithm, design, integrity, management, adjustment, visualization.

Interactive method - it activates the acquisition of knowledge by students and serves to develop their personal qualities by increasing the activity between students and the teacher during the educational process.

Modern interactive methods are a set of actions aimed at exchanging ideas, complementing each other's ideas, sometimes non-verbally, sometimes verbally. In the application of interactive methods, intellectual actions based on interaction are not limited to performing the function of influence or motivation and direct the subjects of cooperation to creative research.

The following interactive methods are used in accordance with the level of knowledge of the students, the level of mastery, the source of education, and didactic tasks in mastering the educational content:

- ✓ demonstration method of teaching;
- ✓ method of independent works;
- ✓ problem-heuristic modeling method;
- ✓ scientific research methods;
- ✓ problem-research and reproductive methods of teaching;
- ✓ inductive and deductive methods of teaching;
- ✓ control and self-control methods of teaching.

The methods include the following groups:

❖ Methods of the first group: methods of receiving educational information by hearing (oral methods: story, lecture, conversation, etc.).

❖ Methods of the second group: methods of visual transmission and reception of educational information (visual method, visual display, etc.).

❖ The third group of methods: providing educational information through practical work activities (practical methods, exercises, laboratory work, creating programs, solving exercises and problems and test assignments, work activities, etc.).

Various strategies are used in lesson systems based on interactive methods. Students are not prohibited from using covert methods (books, synopses, internet, etc.), on the contrary, they are encouraged to use such methods.

How is a problematic situation created? For this, a task that must be completed will be announced. Now, in order to perform this task, the student remembers the knowledge and skills he has, while realizing the lack of knowledge he has acquired so far, a certain psychological conflict occurs in the student's personality. The challenge

in Gal is to complete the task and to find new knowledge, talents and skills to complete the task. This situation is the starting process of problematic education.

The pedagogue smartly manages the process of students' independent performance of the task, carefully observes it, and when necessary, invites them to live communication. During the students' logical thinking, their live observation, the frame of mind is consistently taken into account by the pedagogue, and at the end of the study, the scores or grades assigned to the active students are announced. This method is used in order to form generalized psychological and methodological knowledge, talents and skills of students, to further strengthen their experiences from a critical point of view, to test them in the conditions of real practice, and to further enrich practical skills with new knowledge.

It is known that the content of English subject is chosen according to the purpose set for teaching it. Appropriate methods are chosen for its mastery. Then the educational tools and, finally, the form of teaching is carried out in accordance with them.

In short, the use of modern information and communication technologies, interactive methods in the educational process of foreign languages, first of all, leads to the improvement of the existing educational and management technology. At the same time, they are the basis for the creation of new innovative methods of research, teaching methods and working with modern information.

REFERENCES

1. Tursunov I.K. Interfaol o'qitish usullari tabiiy fanlarni o'qitishda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish vositasi sifatida//Xalqaro eksperimental ta'lim jurnali. -2015.-№5-1.63-65 betlar
2. Taylakova D.N. Interaktiv metodlar platformasini yaratish//Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali. 2023.№1
3. Vohobova J.O. Pedagogik texnologiyalar-do'stona muhit yaratish omili.T:YuNESEF.2005

CHET TILINI O'RGATISHDA INTERFAOL TA'LIM METODIKASI

Yulduz Abdullayevna Djurayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada chet tilini o'rgatishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish ko'nikmalari haqida gap borgan.

Kalit so'zlar: Kompetentsiya, kasbiy kompetentsiya, zamonaviy mutaxassis, Insert usuli, an'anaviy dars, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy faoliyat.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar demokratik ta'lim tizimiga asoslangan bo'lib, unda olg'a surilayotgan g'oyalar shaxsning ma'naviy, huquqiy madaniyatini insoniyat erishgan barcha yutuqlar asosida qurish, ta'lim tizimini shakllantirishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvor bo'lishiga erishish, jamiyatga har tomonlama yetuk kadr tayyorlash ishiga qaratilgandir.

Ana shu vazifalarni ijobiy hal etish natijasida aqlan yetuk, axloqan barkamol, jismonan sog'lom, dunyoqarashi keng va teran, yaxlit shakllangan, ya'ni komil inson shakllanadi.

Oliy ta'lim muasasalarida amalga oshirilayotgan o'quv jarayoni talabalarni shaxs sifatida shakllanishi, intellektual, ahloqiy jihatdan rivojlanishlari uchun qulay sharoitlarni keltirib chiqaradi. Mavzuni yoritib berishda o'qituvchi qo'yidagi shartlarga muvofiq harakat qilishi talabalarning nazariy bilimlarni o'zlashtirishi, amaliy ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun zarur sharoit yaratadi. Jumladan, chet tili fanidan amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilarga yetkazishda aniq maqsadni belgilash, didaktik shartlar (ta'lim shakli, metod va vositalarining maqbul variantini tanlay olishi, ular o'rtasida o'zaro aloqadorlik va uyg'unlikni ta'minlanishiga erishish, o'quv jarayonini tashkil etish va bilimlarni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan vaqt hajmini aniq belgilash), o'quvchilarga mavzuni faqat nazariy jihatdan ifodalash bilan cheklanib qolmasdan ma'naviy ahloqiy sifatlarini tarkib topishini, shaxs sifatida rivojlanishlarini, guruhda ijodiy, ishchanlik kayfiyatini yarata olish kabi hususiyatlarni shakllantirish lozim.

Ta'lim oluvchi esa o'z navbatida mavzuning mohiyatini anglab yetishi, nazariy bilimlar va ularga muvofiq amaliy ko'nikma hamda malakalarni o'zlashtirishga nisbatan ichki extiyoj, qiziqishning qaror toptirilishi, mavzuni o'zlashtirgani holda o'zida amaliy faoliyatda qo'llay olishi, mavzu bo'yicha berilgan topshiriqlarni o'z

vaqtida sifatli bajarishi, olgan nazariy bilimlarini mustaqil faoliyat olib borish orqali mustahkamlashi lozim. Hozirgi kompyuter texnologiyalar asrida ta'limning reproduktiv metod va vositalari jamiyatga shiddat bilan kirib kelayotgan axborot oqimini to'liq o'zlashtira olmayapti. Shu bois, ta'limni jadallashtirish, taraqqiy ettirish va samaradorligini oshirish uchun an'anaviy ta'limga har tomonlama yordam beradigan zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarurligini davrning o'zi taqozo etmoqda. Demak, zamonaviy pedagogik texnologiya hozirgi kun pedagogikasining shartlari, barcha talablariga javob beradigan ta'limiy tadbir va dastur hisoblanadi.

Mavzuni yoritishda o'qituvchidan pedagogik, didaktik bilimlarni chuqur o'rganish, yuzaga kelayotgan vaziyatlar mohiyatni tezkor sur'atda baholay olish, ularning yechimini topish layoqati, talabalarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish, talabalarni o'quv faoliyatini nazorat qilish va haqqoniy baholay olish malakasiga ega bo'lishni taqozo etadi.

Mavzuni o'qitishda innovatsion texnologiyalar qo'llanishi talabalarni tizimli ijodiy fikrlashini va ijodiy masalalarni yechishda nostandart g'oya, fikrlarni bildirish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan texnologiyalardir.

Pedagogik texnologiya – bu ta'limga bo'lgan innovatsion yondashuv bo'lib, bu pedagogikadagi ta'limga bo'lgan yondashuvning ifodasi, ta'lim jarayonini ma'lum darajada standartlashtirish hisoblanadi va bu tushuncha kompyuterlashtirish bilan bog'liq amalga oshiriladi.

Zamonaviy ta'limda o'zaro muloqot pedagogik texnologiya asosini tashkil qilib, o'quv jarayonini to'liq qamrab olishi kerak. Bunda "faollik" tushunchasi yetakchi hisoblanadi. Chunki reproduktiv ta'limda o'quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan va o'qituvchi bergan nazariy bilimni amaliy mashg'ulotlarda qaytarib olgan. Bundan farqli o'laroq, zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. Bunda pedagog shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik, maslahatchi, baholovchi vazifalarini bajaradi. Demak, zamonaviy-produktiv ta'lim jarayonida o'quvchi-talaba asosiy ijrochiga aylanadi

Interfaol metodlar – o'zaro fikr almashishga, o'zaro fikrlarni to'ldirishga, goh noverbal, goho verbal ta'sir o'tkazishga qaratilgan harakatlar majmuasidir. Interfaol metodlarni qo'llashda o'zaro ta'sir asosiga qurilgan intellektual harakatlar shunchaki ta'sir yoki turtki vazifasini bajarish bilan cheklanib qolmaydi va hamkorlik sub'ektlarini ijodiy izlanishga yo'naltirish, noma'lum holatni ochishga(kashf etishga)

ko'mak beruvchi nazariy-aqliy mulohazalarni yaratish funksiyalarini ham bajarishi mumkin. Chet tilini o'qitishda bir qator texnologiyalardan foydalanish mumkin. Jumladan, "Charxpalak" metodi ham ta'lim oluvchilarni fikrlashga o'rganadigan metodlar sirasiga kiradi. Ingliz tilida zamonlar mavzusi o'tilgandan so'ng mavzu bo'yicha olingan ma'lumotlarni mustahkamlash va ushbu masala yuzasidan ta'lim oluvchilar o'zlashtirishi saviyasini aniqlash uchun «Charxpalak» pedagogik texnologiyasini qo'llash mumkin.

Buning uchun guruh uchta kichik guruhga bo'linadi. Har bir guruhga oldindan tayyorlangan quyidagi didaktik tarqatma material beriladi. Uning yuqori qismiga chap tomonga guruh nomeri yoki shartli nomi, o'ng tomonga guruh a'zolari belgilashi uchun tanlagan belgi qo'yilishi va guruh muhokama qilib, jadvalning chap qismidagi 2 ustunda ifodalangan 12 ta zamonlarni ifodalaydigan tushunchalar qaysi zamonga mos kelishini belgilash taklif etiladi. Bu belgilar qo'yilgan qog'ozni (soat strelkasi yo'nalishi bo'yicha) keyingi guruhlariga uzatish talab etiladi. Keyingi guruh esa yana guruh fikri bo'yicha tegishli belgilar bilan to'ldirishi va keyingi guruhga uzatishi lozim. Shu tarzda davom etib, guruhlar fikrlari belgilangan qog'ozlar charxpalak singari guruhlar orasida aylanib bo'lgach, natijalar muhokamasi tashkil etiladi. Bunda jadvalning chap qismidagi 2 ustunda ifodalangan 12 ta zamonlarni ifodalaydigan tushunchalar qaysi zamonga mos kelishi bo'yicha belgilashlarda qanday bandlarda farqlar mavjud bo'lsa, shu banddagi tushunchalar muayyan zamon shakligi mansubligi muhokama etilib, umumiy bir to'g'ri xulosaga kelinadi.

REFERENCES:

1. Djurayeva, Y. A. (2022). Variety of language social networks and their application in the study of foreign languages. *Academic research in educational sciences*, 3(2), 407-411.
2. Malikova, D. Q. (2021). Sharq milliy mafkurasi rivojida g'arbiy yevropa mafkurasining o'rni. *O'zbekistonning umidli yoshlari*, 1 (1), 94-95.
3. Abdurasulovich, M. Q. Definition Of Lexical And Semantic Groups Of Judicial Discourse In Uzbek Language.
3. Абдужаббарова, Ф. А. (2020). Ўзбек тилини хорижий тил сифатида ўқитиш масалалари. *ТДТУ илмий журнали*, 1(3), 53-55.

OYDIN HOJIYEVA SHE'RIYATIDA AYOL RUHIYATI TASVIRI

Gulchiroy Esan qizi Egamberdiyeva

NDPI tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada Oydin Hojiyevaning qiz, opa, singil, ayol, ona sifatidagi hissiy kechinmalari, sevgan, sevilgan ayol sifatidagi qalb tug'yonlarini ifodalovchi she'rlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ayol ruhiyati, ona, yor, opa, tuyg'u, kechinma, sevgi, sadoqat.

ABSTRACT

The article analyzes Aydin Hajiyeva's emotional experiences as a daughter, sister, woman, mother, and her poems expressing the emotions of a loved and loved woman.

Keywords: female spirit, mother, friend, sister, feeling, experience, love, loyalty.

Shoirlar ilhom beradigan jarayon bu uning hayotida, ko'z oldida kechuvchi voqea-hodisalar, qalbidan o'tkazgan tuyg'ulari-yu uning hislarini junbushga keltirgan kechinmalar g'alayoni aslida. O'zini xalq farzandi, xalq shoiri deb hisoblagan shoira Oydin Hojiyeva ham butun umri davomida xalq dardini, uning orzu armonlari-yu o'ziga xosligini xalqona kuylab o'tgan bo'lsa-da, avvalo, uning she'rlarida shoira qalbining aksi mavjlanadi. Biz uning ko'pgina she'rlarida shoira qiz, opa, singil, ayol, ona sifatidagi hissiy kechinmalariga guvoh bo'lamiz. Bir so'z bilan aytganda, hayotni uning umr fasllaridagi ayollik qalbi bilan ko'ramiz. Quyida misolga olingan ayrim parchalar buni tasdiqlaydi.

Oydin Hojiyeva qaynoq va qizg'in yoshlik pallasida yozilgan satrlarini eslar ekan, ularning shunchaki pala-partish, betartib bayon gaplar deb bilganidan uni hatto onasidan, opasidan ham yashirgani, onasi bilib qolgach, bir yangi daftar keltirib, mana shu daftarga ko'chirishini aytgani haqida yozadi:

- Ola keldim men senga
- Daftar, qalam, - dedilar,
- Yozganlaringni bunga
- Ko'chir bolam, - dedilar.[1,211]

Onaning farzandi taqdiriga ishonib qilgan bashorati yanglig' jaranglaydi bu misralar. Chunki ona she'r deyishga arzigulikmi yo'qmi deya ikkilanmasdan,

farzandini qo'llab quvvatlaydi, ehtimol, yana va bundan yaxshiroq yozishga turtki va ilhom berdi farzandiga. Shoir shuning uchun ham hayotida onasining o'rni nihoyatda beqiyos ekanini, qalbidaryolik, hayotsevarlik va jo'shqinlik onasidan o'tganini ko'p bora ta'kidlaydi.

Shoiraning "Mushfiq onajon" kitobidan o'rin olgan "Kelingni ko'rganda" she'rini o'qir ekanmiz, uning bir akasi urushdan qaytmagani bois onasining oh tortishi, mahzun kelinini ko'rganda esa bu dardi qayta yangilanishi, onaning ichini yemirayotgan bu dardlar birgina "oh" so'zida mujassamlashgani-yu, onaning bundan bo'lak taqdirga isyon qila olmaganini, shunday o'g'li bilan faxr etib bir og'iz ham so'z ayta olmaganini shoiraning onasiga dardkash qalb hayqirig'i bo'lib yangraydi:

Kelingni ko'rgan zamon
Oh tortmagil, onajon.
O'zi dardkash qalbingga
Yuk ortmagil, onajon.
O'g'limga belbog' tikkan
Qo'llaringga sadqaman.
O'g'limsiz tanho kechgan
Yillaringga sadqaman...[1,4]

Bu dard shoiraning o'zini ham azoblaydi va bu ona chekkan iztirob bilan qo'shilib qog'ozga tushadi. Har bir qiz ona bo'lgach onasining qadrini anglab yetadi. Onasining farzand deya chekkan zahmatlari, ko'rsatgan fidoyiliklarini o'z boshidan kechirgachgina onaning naqadar buyuk zot ekaniga, uning oldidagi farzandlik burchini hech narsa bilan ado etib bo'lmasligiga iqrar bo'ladi. Kimlardir onasi oldidagi qarzni uzmoqqa ko'p harakat qilsa, kimdir ulg'aygach ham buni vaqtida anglay olmaydi, kimdir anglasa-da, imkon topa olmaydi. Shoir ham hayotining har daqiqasi suyangan onasiga suyanch kerak bo'lganda unga tirgak bo'lolmaganidan o'kinadi:

Daryo kabi to'lib oqdi, beharakat turmadi,
Umrida u salqin istab, issiq tusab yurmadi.
Beshiklarga sochqi sochdi, kelinlarga sochdi gul,
Alla aytdi, ertak aytdi, paxta terdi mo'l-u ko'l,
Yashirmoq ne – muztar bo'ldi, goh bir qoshiq issiqqa,
Bizlar uchib borolmadik boshi yetsa yostiqa.

Har kishida bo'lgani kabi shoiraning ham umr bahorida uning qalbiga o't solgan muhabbat tuyg'usi uning she'rlarida aks etgan. Ko'zi-yu so'zida, qalbi-yu qadamidan mehr undan shoir dilbar yoshlik davrida unga oshiq bo'lgan insonga atab shunday yozadi:

Chindan sevsang, sehrim-la
Boshing chulg`ab olaman.
Hayotingga muhabbat
Zilzilasin solaman.[1,6]

Haqiqatan ham qiz bolaning sevgisida o`zgacha harorat va sadoqat bo`ladi. Shoir aytadiki, agar chindan sevsang, men senga iqbol ham, hayotingga yog`du ham, ishq misol qudratli orzular ham baxsh eta olaman. Faqat bunda sadoqat va mustahkam vafo ahdi kerak. Sevgan ayolga bundan ortiq biror narsa, hatto boyligu qasrlar ham, zeb-u tillolar ham kerak emas. Jindak mehr va e`tibor bo`lsa, kifoya. Xususan, shoira o`ziga ham. Buni bir she`rida ta`kidlab ham o`tadi:

Sen ayolga
Shohi ko`ylak olib berma,
Gulimsan degil.
Afsonaviy qasr qurma,
Dilimsan degil.[2,100]

Darhaqiqat, ayol qulog`i bilan sevadi, deyishgani rost. Bir og`iz shirin so`zga dunyolardan kechib, sizni deydi:

Sizni deyin, so`zim gul bo`lsin,
Saylab-saylab joylay yurakka.
Yo`llar tizim-tizim gul bo`lsin,
Undan yetay fasli chinakka.[2,65]

Ijodkor qalbining bir parchasi bo`lgan she`rlarda albatta yorga bo`lgan sevgi va sadoqatning aks etishi tabiiy. Odatda, o`zbek ayollari bu tuyg`uni oshkor aytishga andisha qilishadi. Lekin ishq otashi kuchli bo`lgach, uni kimgadir aytmaslik, hech bo`lmasa, satrlarda ifodalamaslik mushkul. Shoir ham ana shunday tuyg`u bilan siylangani uchun o`zini baxtli sanamoqqa haqli deb biladi va buni goh maktublarda, goho she`riy satrlarda ochiq aytmoqdan tonmaydi:

Senga xat biturman har safar,
Barg misol titraydi qo`llarim.
Yuragim go`yoki kabutar,
Yo`l bo`lib to`shalar o`ylarim.[1,13]

Bitajak maktub egasi shoir qalbining eng to`ridan joy olgani, uning yuragidagi ulkan hayajonni uning qo`llari titrashishidan bilishimiz mumkin. Maktub qatiga gul atri sepib, buni onasiga ham aytmagan shoir yoridan shunday sadoqat so`rab, o`zga bir kishining ko`zi tushmasligini o`tinadi. Boshqa bir she`rida esa bu pok va muqaddas tuyg`u haqida hech uyalmasdan so`zlaydi:

Men sizni jon ichra jon deb suyibman,

Sizga – yolgʻizimga bino qoʻyibman.

Men sizni ayabman yomgʻirdan qordan,

Bemahal shamoldan, ranju ozordan.[2,78]

Sevgisi, sevgani uchun jonini ham ayamaslik, oʻzi ojiza boʻlsa-da, har qanday balo-yu ofatdan, ranj-u ozordan uni himoya qilish, oilasi, farzandlari uchun oʻzini baxshida etish, dunyoda topganlarining eng aʼlosini ularga ilinish hissi shoiraning ahd-u vafoga ne chogʻlik sadoqatli ekanini koʻrsatadi. Bu sadoqat va fidoyilikni quyidagi sheʼriy satrlar ham tasdiqlaydi:

Hech kim sizga intilmagan menday qattiq rashk ila,

Sevmagan ham, sovumagan hech kim sizdan menchalik.

Xayolingiz qor-boʻronli, koʻz ochirmas dashtida,

Kezmagan ham, toʻzmagan ham hech kim siz deb menchalik.[1,57]

Ammo hayot bir tekis kechmaganidek, tuygʻu va kechinmalar ham oʻzgaradi. Sevgan ayol doim ham baxtli boʻlavermaydi. Hayot kutilmagan sinovlarga roʻbaroʻ qilishi mumkin. Shunday damlarda shoira doʻstlar orasida samimiy boʻlmagan insonlar ham, uning qoʻlidan qalami tushishini kutib turganlar ham borligini bilib dili ogʻriydi:

Oʻyladilar: qoʻllaridan

Qalam tushar bedarmon.

Mening biyron tillarimdan

Qoʻshiq uchdi bearmon.[1,36]

Sevgi va sadoqatning kuchi ham gʻurur oldida ojiz boʻlib qolganidan oʻkinadi:

Uchrashurmiz endi yolgʻiz

Anjumanda ikkimiz,

Aqlu ruhda oʻt va suvday

Olishganda ikki his,

Tek turarmiz, qoʻlsiz, tilsiz,

Jurʼati yoʻq, shashti yoʻq,

Ikkimizni etdi dilsiz,

Bitta nokas otgan oʻq.[1,37]

Bir vaqtlar eng yaqin inson boʻlgan kishi bilan begonaday turmoqlik mushkul. Orada bir tushunmovchilik, anglashilmay qolgan vaziyat bu holatni yana-da chigallashtiradi. Ammo shoira oʻzitaʼkidlaganidek, gʻurur devoridan oshib bir soʻz aytmoqlik mahol, albatta. Kimningdir sariq chaqaga arzimagan gʻarazi ikki inson orasida tubsiz jarlik hosil qilishi hech gap emas. Shoira shunday insonlarning johilona qilmishlari oldida ojiz boʻlsa-da, tangri oldida vijdoni, yuzi yorugʻ ekanidan

boshi hech egmaydi. Sinovlar uni yana-da kuchli bo'lib, yana-da baxtliroq bo'lib yashashga undaydi. Jumladan, bir she'rida shunday yozadi:

Tanholikka otding, beshafqat,
Dunyo bo'lib tirildim qayta.
Chashma kabi tingan muhabbat
Sharqiradi men yozgan baytda! [2,62]

Oydin Hojiyeva xuddi shu she'rida o'zi ta'kidlaganidek, qalbiga qayg'ular ekilganda, uni shodlik qilib ko'kartirgan, ko'zlarida cho'kkan tundan so'zlarida nurafshon kunlarni yoya olgan, tushkunlik uning hayotini barbod etmoqchi bo'lganda hayotga, xalqiga jo'shqin muhabbati uni yangidan bir tog'dek yelkasini ko'tara olgan buyuk bir bardosh sohibi edi.

Birga orzular qilgani – yori bilan bu niyatlarga yeta olmagani haqida yana bir she'rida o'qiymiz:

Kuy yaralar g'amdan yo baxtdan,
Xush navolar tuzolmadik biz.
Bog'imizda bitgan daraxtdan
Oltin meva uzolmadik biz. [2,57]

Hayotimizda kimnidir yo'qotganimiz bilan hali biz nafas olyapmiz, biz toki Olloh rizq bergan kungacha bu hayotni mazmunli, xayrli o'tkazmoqqa burchlimiz. Shu boisdan ham shoira bir she'rida botgan quvonch oftobini yana bir bora ko'rish baxtiga muyassar bo'lgani haqida yozadi:

Yolg'izlikning dardi, azobi,
Tog' boshiga tushsa degay dod.
Quvonchimning botgan oftobin
Topib berdi ko'zingdan hayot.
Shodligim sen – tutay desam sir,
Eplolmayman – ayon ko'zimdan.
Sen – qalbimsan, dardimsan, axir,
Qanday pinhon tutay o'zimdan! [2,32]

Yo'qotgan quvonchini qayta topganiga hali o'zi ham ishonib-ishonmay qilgan yurak iqrori – bu! Haqiqatan, baxtga yetmoqlik, uni his qilmoqlik uchun inson juda ko'p sinovlardan, past-u baland yo'llardan, baxtsizlik chorahalaridan o'tishi lozim. Shundagina baxtning asli nimada ekanligi, uning qadrini to'laroq anglaydi inson. Shoira “Baxti kulgan choq” she'rida baxtga yetguncha tovoniga botga tikanlar, bedorlikda orttirgan tonglar, bulut-u yomg'ir bo'lib yog'ilgan chog'lari haqida eslaydi:

Men bu qadar baxtli bo'lguncha,

Bu dargohga yetib kelguncha,
Past-u baland yo`llarni ko`rdim,
Qor aralash do`llarni ko`rdim.[1,111]

Yuqoridagi she'riy parchalarda kuzatganimizdek, shoiraning bu dunyoda ayol sifatida topgan va yo`qotganlari, aniqrog'i, hayoti davomida qalbidan kechirgan his-tuyg`ulari, kechinmalari va ruhiy holati uning ijodida ham o`z aksini topgan.

REFERENCES:

1. Ойдин Ҳожиёва. Мушфиқ онажон. – Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983.
2. Ойдин Ҳожиёва. Шом шуълалари. – Т.: Шарқ, 2010.
3. Расулов А. Ойдин шеърят. - Тошкент, 2010.

O'ZBEK VA TURK ALLALARIDA QO'LLANILGAN BADIY TASVIR VOSITALARINING KO'LAMDORLIGI

Shamsiya Mamajonovna Egamberdiyeva

Namangan davlat pedagogika instituti O'zbek va xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Badiiy asarning ta'sirchanligini, emotsionalligini oshiruvchi vositalardan biri bu, albatta, badiiy tasvir vositalaridir. Nafaqat shoir, yozuvchilar ijodida, balki xalq og'zaki ijodi namunalarida, jumladan onalar allalarida ham shunday badiiy yaratilqlar uchraydiki, xalq onalarining tasavvurlari naqadar boyligi, intellekt darajasining yuqoriligi va salohiyat jihatdan mashhur so'z san'atkorlaridan ortda qolmasligining guvohi bo'lamiz.

Kalit so'zlar: tasviriy vosita, mubolag'a, intoq, poetic vosita, stilistik figura

Xalq og'zaki ijodi badiiy adabiyotning tarkibiy qismidir. "Badiiy" so'zining go'zal, ajoyib ma'nolarga ega bo'lishi lug'atlarda qayd etilgan. Asar matnini go'zal qilib turadigan omil esa, ko'pincha, badiiy tasvir vositalariga bog'liq. Badiiy tasvir vositalarini mutaxassislar "badiiy san'atlar", "tasvir vositalari", "she'r san'atlari" deb ham ataydilar. Ularning sifatlash, o'xshatish, mubolag'a kabi o'nlab turlari mavjud. Aslini olganda, har bir badiiy san'at namunasi ham o'ziga xos kashfiyot hisoblanadi.¹ Yozma adabiyot vakillari lirik va epik asarlarda o'zlarining mahoratlarini badiiy san'atlarni kashf qilishda ham namoyish etadilar. Xalq og'zaki ijodida ham alohida iqtidorga ega ijrochi o'rni kelganda bu sohada ijod qilish imkonidan foydalanadi. Ammo aksari hollarda ijrochining kashfiyot izlab o'zini qiynashiga hojat yo'q. Chunki og'zaki ijodimizda ajdodlarimiz bu san'atlarning go'zal namunalarini yaratib bo'lganlar. Sifatlash, o'xshatish, istiora, mubolag'a, ifrot, intoq, iyhom, alliteratsiya kabi badiiy tasvir vositalarining bitmas-tuganmas boyligi og'zaki ijodimiz namunalariga asrlar davomida fayz bag'ishlab turibdi.²

Allalar poetik jihatdan go'zal, onalarning ichki tuyg'ularining bayoni sifatida ham xalq ijodining boshqa turlaridan alohida ajralib turadi.³ Ular o'zbek folklorida janr sifatida mukammal bir poetik asarlar sifatida bo'y ko'rsatadi. Chunki allalardagi obrazlar, ko'chimlar epitetlar(sifatlash), badiiy tasvir vositalari xalq onalarining badiiy salohiyati hech qaysi shoirdan kam emasligini ko'rsatadi. Bolalar folklori bolalarga atalgan sodda tushunchalar, dil izhorlaridan tashkil topgan bo'lsa ham, allalar

¹ Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. Universitetlarning O'zbek filologiyasi va Jurnalistika hamda pedagogika institutlarining Til va adabiyot fakultetlari uchun o'quv qo'llanma, 8-bet

² Shu yerda qarang .B 15

³ Mirzayeva S. Alpomishga alla aytgan momolarim. Andijon,-2012, B 9

onalarning buyuk ijodkorlik qobiliyatlarini, soʻzga, latoyifga munosabatlari namunasi oʻlaroq badiiy did va saviya mahsulidir. Badiiy asarda tasvirlanayotgan narsani jonli tasvirlash, his-tuygʻu va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qilivchi vositalar umumlashtirib “badiiy tasvir va ifoda vositalari” deb yuritiladi. Bu tushuncha adabiyotshunoslikda “poetik vositalar”, “stilistik figuralar” ka’bi nomlar bilan ham ishlatiladi.

Allalar ona ichki his-tuygʻularining darchasidir. Albatta, beshikdagi bola ona dardlarini anglamaydi, biroq u onaning yagona tinglovchisi, jimgina tasalli berguvchi najot farishtasidir. **Tajohuli orifona** ning mohiyati shundaki, ayol tashvishlarini bolasiga soʻylar ekan, butun vujudi bilan kuylay boshlaydi. Ichki kechinmalari savolga aylanadi.

*Qoshginangning qiygʻochi,
Qalammidi, alla?
Koʻzginangning qorasi
Gavharmidi, alla? [2,13]*

Xalqimizning chorvadorlik bilan bogʻliq hayoti inʼikosi sifatida allalaridagi tasvirlangan toldan tayoq, el podasini boqish va shu orqali elatga xizmat qilish bolaga singdirilgan. Oʻz navbatida soʻroq mazmuni parchadagi gʻoyani yorqinroq ochib berishga xizmat qilgan.

*Alla aytsam boqarmisan, alla?
Tol tayogʻin taqarmisan, alla?
Elning qoʻyin boqarmisan, alla?
Elatingga yoqarmisan, alla? [2,13]*

Turk xalqi allalarida ham bu kabi ritorik hissiyotlar mujassam allalar talaygina. Tuya obrazi turkiy mifologiyada hosildorlik, baraka ramzi hisoblanadi. Tuyalarning juft-juft holda yurishi oilaning tirkaki ota-onaning farzandi kelajagi yoʻlida hamnafas mehnat qilishini namoyon qiladi. Ona sovuq qurol–qora oʻqning soyasidan ham qoʻrqadi. Uning hayollaridagi qora oʻqning dahshati xuddi farzinini ozorlayotganday tuyuladi.

*Ak devenin mayalari
Çifte yürür develeri
Çok mu ağrıttı a bebeğim?
Kara kurşun soyları [5,94]*

His-tuygʻularning ritorik holda berilishi onaning ayni holatdagi ruhiy holati, qalb kechinmalarining tugʻyoni ifodasi sifatida koʻrinadi.

*Garipseyen geceler
Ninniler söyledi mi?*

Yoksul kalpli serçeler

Sana uyu dedi mi? [5,96]

Mungli g‘arib kechalarning alla so‘ylashi, chumchuqlarning bolaga uyqu tilashi, onaning javobsiz savollari misralarda onaning dard-iztiroblari bilan hamohang ohangdoshlikni yuzaga keltiradi.

Tazod – fikr ta’sirchanligini oshiruvchi vositalardan biri. O‘zaro zid ma’noli so‘zlarni keltirish orqali onalar badiiy maqsadini chuqurroq tasvirlaganlar.

Alla aytay tong otguncha

Uyqu kelmas kun botguncha,

Nuri diydam , alla

Qo‘zichog‘im , alla

Alla-yo alla. [2,30]

Tong va tunni o‘zaro zidlash holati turk allalarida ham saboh va oqshom tarzida uchraydi hamda qoraymoq-oqarmoq tarzida harakat nomi shakllari orqali tazod mustahkamlanadi.

Akşama hava kararır nenni

Sabaha yine ağarır nenni

Benim küçük guzum

Daldan alma koparır nenni [5,45]

Ona farzandini uyg‘aytirar ekan, kelajakda o‘ziga suyanchiq, tirgak bo‘lishini juda xohlaydi. Uni yomon ko‘zlardan asrar ekan, o‘zi uchun bir qo‘rg‘on qurayotganini his qiladi.

Yaxshi –yomon kunimda

Menga juda keraklim

Alla, bolam, alla-yo. [3,34]

Turk allalarida ham xuddi shu misralar takrorini kuzatamiz.

Arslanlar gibi yüreklim

Kaplanlar gibi bileklim, ninni

Yahşi - yaman günümde

Bana en gereklim, ninni[5,51] .

Ko‘pincha mumtoz adabiyot namunalarida ham tong va tunni o‘zaro zidlash holatlari ko‘plab uchraydi. Xalq og‘zaki ijodida esa shom va sahar zidligi orqali tazodning go‘zal namunasi yaratiladi.

Farzand degan bir gul bo‘lar,

Shom-u sahar bulbul bo‘lar,

Ota –onaga qul bo‘lar,

Shunda bolam ko‘nglim to‘lar, alla. [2,35]

Bulbulning shom va saharda sayrash bolaning ayni uyg'ongan, quvnagan, kulgan vaqtiga to'g'ri keladi. Ota-onasiga qul bo'lishi esa bolaning itoatda ulg'ayishi, ularning haqqini ado etmakka urinishi haqidagi orzu-istak namoyishidir. Onalar allalarning ta'sir doirasini oshirish uchun o'zaro bir-biriga yaqin so'zlardan unumli foydalanganlar. Bu tanosub san'atini yuzaga keltirgan.

*Alamlarimning ko'pligi –yo, alla
Peshonamning sho'rli-gi-yo, alla.
Hasratimning ko'pligi-yo, alla
Dadajoningning yo'qligi -yo, alla. [3,40]*

Alam, hasrat, peshonasining sho'rli-gi barchasiga sabab turmush o'rtog'ining yonida emasligi etib ko'rsatiladi. Bolaga ona xuddi o'z darddoshi, dardkashiday qalb kechinmalarini bayon qiladi. Dardini aytib yengillaydi. Badiiy takrorlar she'rning ohang jihatdan musiqiyiligini ta'minlab, nutqqa intonatsion butunlik bag'ishlaydi. She'riyatda so'zlarning takroriga asoslangan bir nechta badiiy tasvir vositalari mavjud. Mukarrar san'ati aynan so'zni takror so'z holatida bir joyda takrorlashdir.

*Alla aytsam, yayraysan, alla
Kulib- kulib qaraysan, alla.*

Alla matnlarida ravishdoshlarning takror so'z holatida kelishi onaning alla kuylagan vaqtda farzandiga munosabati, bolaning ona allasini qanchalar anglagani va shodlanganini ko'rsatadi.

*Yağmur yağar lüle lüle
Oğlum gelir güle güle .*

Bu turk allasidagi *lüle lüle* taqlid so'zining, *güle güle* ravishdoshining takror qo'llanilishi ham qofiyaning badiiyligini oshirib, ham *tarse'* san'atining yuzaga kelishiga asos bo'ladi.

*Yağmur yağar sere serpe
Kulağında elmas küpe
Uyuturum kızımı koka öpe
E.... E.... ninni*

Bu turk allasi qizlarni uxlatish uchun kuylangan bo'lib, qizchaning qulog'idagi olmos baldoq farzandning ham naqadar qiymatli ekanligini bildiradi. Yog'ayotgan yomg'irga nisbatan ishlatilgan *sere serpe* ravishdoshi yomg'irning darajasini ifodalaydi.

*Qizil gul xona –xona, alla-ya alla
Tishlari dona-dona alla-ya alla.
Istasang topilar yor, alla-ya alla
Topilmas ota –ona, alla-ya alla . [2,16]*

Misralardagi xona-xona, dona-dona takror so'zining qo'llanilishi mukarrar san'atini namoyon qilib, farzandga ota-onaning g'animat ekanligi, ularning mehrining o'xshashi

yo‘q ekanligi ta’kidlanadi. Shu bilan birga ona o‘z ota-onasini ham xotirlab, ularga sog‘inchini izxor qiladi. Turk allalarida ham aynan shunday takroriy so‘zlar orqali badiiy shakllar hosil qilgan allalar uchraydi.

*Kızıl gül dane dane
Açılır yane yane
Babası gelsin görsün
Benim yavrum bir dane [5,85]*

Bu allada ona farzandini qizil guldayin yagona ekanligi, kun sayin chiroy ochib, onasining ko‘z o‘ngida ulg‘ayib borayotganini ta’kidlab, otaning farzandini ko‘rgani kelishi va uning yagona ekanligini anglashiga umid qiladi.

Misra boshida bir xil so‘zlarning keltirilishi Anaforani yuzaga keltiradi. Oq so‘ziga urg‘u berilishi va har misra boshida bu so‘zning takrori onaning oppoq ko‘ngli hamda oq niyatini ham ifodalaydi.

*Oq ro‘mo l beozorim, alla
Oq shoyidan ro‘molim, alla
Oq yuzingni artayin, alla
Cho‘lpon ko‘zingni yum qo‘zim, alla. [2,6]*

So‘z takroriga asoslangan vositalardan biri tasbe’dir. Birinchi misra ohiridagi so‘zning ikkinchi misra boshida qaytarilib kelishiga tasbe’ deyiladi. Bunda diqqat mana shu takrorlanayotgan so‘zning qanday ma’no tashishiga qaratiladi.

*Allaning oti Haqdir
Haqdan tilaklar ko‘pdir. [3,25]*

Turk allalarida ham bu kabi Tasbe’ namunalari uchraydi.

*Benim çağam nartanesi
nartanesi nurtanesi
anasının bir tanesi
ninni bebeğim ninni
ninni güzelim ninni [5,21]*

Ishtiyoq san’ati- so‘zdan so‘zni ajratmoq ma’nosini beradi. Nutqda o‘zakdosh so‘zlarning keltirilishi ishtiyoq hisoblanadi. Bu ham ohang jihatdan barqarorlikni ta’minlab, ham asosiy diqqatni shu mazmun tashigan pafosga qaratiladi.

*Farzandlik uyga yog‘ar rahmat, alla
Farzandsizlar chekar zahmat, alla.
Farzandsizning uyin ko‘rsang guliston, alla
Befarzandning uyin ko‘rsang go‘riston, alla. [2,8]*

Farzand uyning chirog‘i. Bu alla matnida O‘zbek xalqi orasidagi “bolalik uy-bozor, bolasiz uy- mozor” maqolining poetik shaklini ko‘rishimiz mumkin. Farzandsizlik kulfati turk allalarida ham ramzlar bilan tashbehlangan.

*Kuru ağacın dalı olmaz
Kuzusuz gelinin hali olmaz
Meyvesiz ağacın dibine
Hiç kimse oturmaz nenni[2,55]*

Quruq yog‘ochning shohlari bo‘lmaganidek, farzandsiz ayolning ham ahvoli havas qilarli darajada emas. Mevasiz daraxt **sifatlashi** farzandsiz ayolning jamiyatdagi o‘rni, uydagi mavqeyini ko‘rsatib bermoqda.

Alla bolani uxlatish maqsadida aytilgani uchun asosan tunda kuylangan. Oy esa onaning doimiy hamrohi, uning yo‘ldoshidir. Unga dardlarini aytadi. Farzandiga oyni **tashxislab**, derazadan mo‘ralab qarashini ko‘rsatmoqchi bo‘ladi.

*Ko‘kda oy yarqiraydi, alla
Derazadan qaraydi, alla
Ko‘zlaringni yum, qo‘zim,
Yot quvonchim kunduzim, alla [2,28]*

Ko‘pchilik allalarda ona to‘g‘ridan tog‘ri farzandning o‘ziga murojaat qiladi. Bisotidagi eng inja tuyg‘ularini so‘z bilan ifodalaydi.

*Sutdan oppoq, guldin islim, alla,
Bu dunyoda yo‘qdir misling, alla.
O‘g‘illarimning sultoni, alla,
Senga tasadduq shu jonim, alla.
Orzularim oltin toji, alla,
Mening jonim – shuning boji, alla.
Alla, bolam – bozorim, alla,
Diqqat bo‘lsam, yozarim, alla.
Uxla, ko‘zi xumorim, alla,
Orom ol, beozorim, alla.
Oq shohidan ro‘molim, alla,
Oq yuzingni artayin, alla.
Cho‘lpon ko‘zingni yum qo‘zim, alla,
Senga alla aytayin, alla. [2,6]*

Onalar farzandlari uchun dunyoning eng noyob yaratishlarini tortiq etishni istaydilar. Shu jumladan o‘zlarining shirin joni evaziga bo‘lsa-da, farzandlari bekam-u ko‘st voyaga yetishini niyat qiladilar. Xalq orasida bolali uy bozor deganlariday, uyi bolajonining shirin g‘avg‘osiga to‘la ekanligidan xursand, ko‘ngliga tashvish tushganda shu bozor bilan ovunadi. Dunyodagi eng xushbo‘y ne‘mat go‘dak isidir, bu is kirgan har bir xonadondan baxt ufuradi. Garchi, ozroq mubolag‘a evaziga bo‘lsa-da, satrlarning badiiy qimmatini ilk misralardan oshib boradi. Yuqoridagi allada

ham ona farzandiga guldan islim, yani xushbo'yim, orzularimning oltin toji, bozorim, yozarim, xumorim, beozorim, qo'zim deb murojaat qiladi.

Allalarning qimmatini, nafaqat undagi badiiyat, poetik mahorat, balki unga onalarning tog' qadar bardoshi, metin irodasi, gulday ko'ngil izhorlari, turmush tashvishlari- yu, quvonchlari qorilgani bilan yuksakdir. Onalar- tug'ma iste'dod egalari. Ular shoirlikni, yoki qo'shiqchilikni da'vo qilmaydilar, ammo farzandiga mehrini izhor etishda buyuk san'atkor darajasiga ko'tarila oladilar.

REFERENCES

1. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – T.: Sharq, 1998. B 14
2. Наманган халқ оғзаки бадий ижоди намуналари (Тўпловчилар ва нашрга тайёрловчилар: Ғозибоев Т., Собиров А., сўз боши муаллифи А. Собиров). – Наманган, 1993. – 112 б.
3. Сафаров О. Ўзбек болалар поэтик фольклори. – Тошкент: Ўқитувчи, 1985. – 250 б.
4. Eng sara allalar: Nashrga tayyorlovchi Abdumurod Tilavov; – Toshkent: "Adabiyot bosqichlari", 2017. – 144b
5. www.okumayisev.com. TÜRK NİNNİLERİNDEN SEÇMELER. isev.org.tr
6. Egamberdiyeva S. BOLALAR FOLKLORIDA BESHİK QO'SHIQLARI POETİKASI // O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2023. – T. 2. – №. 17. – C. 61-67. <https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/view/4233/4052>
7. Mamajonovna S. E. O'ZBEK XALQ OG'ZALI IJODIDA ONALIK FOLKLORI POETİKASI // THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2023. – T. 2. – №. 13. – C. 67-73. <https://interonconf.org/index.php/taare/article/view/2654/2375>
8. Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI // Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 561-564.
9. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS // TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
10. Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>

11. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
12. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'Li QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOG'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
13. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 85-91.
14. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – С. 76-78.
15. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
16. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 29-38.
17. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – С. 152-154.
18. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
19. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>

ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Ulugbek Yarashovich Elmurodov

Senior teacher, Chirchik State Pedagogical University

saman-sardor@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В современном мире знание английского языка стало необходимостью, особенно для студентов, которые стремятся к успеху в профессиональной сфере. Однако простое изучение языка не всегда способствует развитию аналитического мышления у студентов. Поэтому важно оптимизировать процесс обучения английскому языку таким образом, чтобы он стимулировал развитие их аналитических способностей.

Использование инновационных методик обучения, активное использование практических заданий и интерактивных технологий – все это может значительно повысить эффективность процесса обучения английскому языку и способствовать развитию у студентов аналитического мышления. В данной статье мы рассмотрим различные подходы к оптимизации процесса обучения английскому языку с учетом его воздействия на развитие аналитических навыков студентов.

ABSTRACT

In the modern world, knowledge of English has become a necessity, especially for students who strive for success in the professional field. However, simply learning a language does not always contribute to the development of analytical thinking among students. Therefore, it is important to optimize the process of learning English in such a way that it stimulates the development of their analytical abilities.

The use of innovative teaching methods, the active use of practical tasks and interactive technologies – all this can significantly increase the effectiveness of the English language learning process and contribute to the development of analytical thinking among students. In this article, we will consider various approaches to optimizing the English language learning process, taking into account its impact on the development of students' analytical skills.

ANNOTATSIYA

Zamonaviy dunyoda ingliz tilini bilish, ayniqsa, professional sohada muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lgan talabalar uchun zaruratga aylandi. Biroq, oddiy til o'rganish har doim ham talabalarda analitik fikrlashni rivojlantirishga yordam bermaydi. Shuning uchun ingliz tilini o'rganish jarayonini ularning analitik qobiliyatlarini rivojlantirishga turtki beradigan tarzda optimallashtirish muhimdir.

Innovatsion o'qitish usullaridan foydalanish, amaliy topshiriqlar va interaktiv texnologiyalardan faol foydalanish ingliz tilini o'qitish jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshirishi va talabalarning analitik fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu maqolada biz ingliz tilini o'qitish jarayonini talabalarning analitik ko'nikmalarini rivojlantirishga ta'sirini hisobga olgan holda optimallashtirishga turli xil yondashuvlarni ko'rib chiqamiz.

ВВЕДЕНИЕ

Оптимизация процесса обучения английскому языку является важной задачей в современной образовательной среде. Развитие аналитического мышления студентов играет ключевую роль в их успешной адаптации к быстро меняющемуся миру. В данном контексте, эффективные методики и подходы к обучению английскому языку могут значительно способствовать развитию аналитических навыков у студентов.

Оптимизация процесса обучения английскому языку имеет значительное влияние на развитие аналитического мышления студентов. Путем использования методов активного обучения, таких как групповые дискуссии, проблемные задачи и проектная работа на английском языке, студенты вынуждены мыслить критически и аналитически для понимания и решения сложных задач. Оптимизация учебной среды также способствует развитию навыков самостоятельной работы и исследовательского подхода к изучению английского языка, что в свою очередь стимулирует развитие аналитического мышления студентов. Важно также учитывать индивидуальные особенности студентов при оптимизации процесса обучения для достижения максимального эффекта в развитии их аналитических способностей.

МЕТОДОЛОГИЯ

Для стимулирования развития аналитического мышления студентов в процессе изучения английского языка необходимо применять методики, которые активно включают умственные процессы. Одним из таких методов является комбинирование теоретического материала с практическими заданиями. Студентам предлагается не только учить грамматические правила и

словарный запас, но и применять их на практике через различные упражнения, дискуссии, ролевые игры и другие формы активного общения на английском языке. Такой подход способствует более глубокому освоению материала и развитию критического мышления студентов. Кроме того, использование интерактивных онлайн-ресурсов и мультимедийных материалов также помогает создать более эффективную образовательную среду для развития аналитических навыков на английском языке.

Роль мотивации в оптимизации процесса обучения английскому языку

Мотивация играет ключевую роль в успешном обучении английскому языку и стимулировании развития аналитического мышления у студентов. Повышение мотивации можно достичь через создание интересных и практических заданий, например, использование изученного материала для решения реальных проблем или ситуаций. По данным British Council, студенты, обучающиеся английскому языку, демонстрируют улучшение в критическом и аналитическом мышлении на 25% больше, чем те, кто не изучает иностранные языки. Также важно поощрять студентов за их успехи, создавая положительную обратную связь и поддерживая доверие к собственным способностям. Стимуляция мотивации способствует более эффективному усвоению материала и формированию аналитического мышления у студентов.

Технологии и инструменты для оптимизации обучения английскому языку

Технологии и инструменты для оптимизации обучения английскому языку играют важную роль в стимулировании развития аналитического мышления студентов. Современные приложения и онлайн-платформы предоставляют доступ к интерактивным урокам, играм и тестам, способствующим активному участию студентов в процессе обучения. Также эффективными считаются техники адаптивного обучения, которые позволяют персонализировать материалы под конкретные потребности каждого студента. Виртуальные классы и видео уроки также помогают создать иммерсионную среду для изучения языка, что способствует развитию аналитического мышления через визуальное и звуковое восприятие информации [1].

Результат и оценка эффективности оптимизированного процесса обучения английскому языку

Оценка эффективности оптимизированного процесса обучения английскому языку играет ключевую роль в стимулировании развития аналитического мышления студентов. Для этого можно использовать

различные методы, такие как тестирование знаний, проведение аналитических задач на английском языке и оценка способности студентов применять полученные знания на практике.

"Enhancing Analytical Thinking through English Language Instruction"

Работа, проведенная в Университете Кембриджа, подчеркивает, что использование активных методов обучения английскому языку, таких как обсуждение текстов и анализ литературы, способствует развитию аналитического мышления.

Важно учитывать не только уровень владения языком, но и способность студентов к применению своих знаний для решения сложных задач и повседневных ситуаций [2]. При этом следует также учитывать мотивацию студентов и изменения в их подходе к решению проблем после оптимизации процесса обучения. Анализ этих факторов позволит оценить эффективность оптимизированного процесса обучения английскому языку в контексте развития аналитического мышления студентов [3].

При этом, также важно учитывать, что эффективность оптимизированного процесса обучения английскому языку необходимо оценивать не только через результаты тестов и экзаменов, но и через изменения в поведении и умениях студентов в реальной жизни. Анализ этих факторов позволит более полноценно оценить влияние оптимизации процесса обучения на развитие аналитического мышления студентов и их способность применять полученные знания в различных ситуациях.

Оптимизация процесса обучения английскому языку для стимулирования развития аналитического мышления студентов может быть достигнута путем создания инновационных методик и использования современных образовательных технологий. Это позволит улучшить усвоение материала, повысить интерес к изучению языка и развить у студентов навыки критического мышления [4].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Развитие аналитического мышления студентов является важным аспектом образовательного процесса. Для достижения этой цели необходимо использовать инновационные методики и современные образовательные технологии, которые помогут улучшить усвоение материала, повысить интерес к изучению языка и развить у студентов навыки критического мышления. Такой подход позволит студентам успешно справляться с вызовами современного мира и развивать свой потенциал.

REFERENCES

1. Brown, H. D. (2007). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Pearson Education ESL. (ISBN: 978-0136127116)
2. Celce-Murcia, M., & Olshtain, E. (2000). Discourse and Context in Language Teaching: A Guide for Language Teachers. Cambridge University Press. (ISBN: 978-0521663798)
3. Freeman, D., & Freeman, Y. S. (2014). Essential Linguistics: What You Need to Know to Teach Reading, ESL, Spelling, Phonics, and Grammar. Heinemann. (ISBN: 978-0325050935)
4. Larsen-Freeman, D., & Anderson, M. (2011). Techniques & Principles in Language Teaching. Oxford University Press. (ISBN: 978-0194423601)
5. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). How Languages are Learned. Oxford University Press. (ISBN: 978-0194541268)
6. Nunan, D. (2003). Practical English Language Teaching. McGraw-Hill Education. (ISBN: 978-0072820621)
7. Richards, J. C., & Schmidt, R. (2010). Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Routledge. (ISBN: 978-1408204603)
8. Scrivener, J. (2011). Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. Macmillan Education. (ISBN: 978-0230729841)
9. Thornbury, S. (2006). An A-Z of ELT. Macmillan Education. (ISBN: 978-1405070638)
10. Ur, P. (2012). A Course in Language Teaching: Practice and Theory. Cambridge University Press. (ISBN: 978-0521285565)
11. Elmurodov, U. Y. (2023). INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND EFFECTIVE METHODS FOR LEARNING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE: A REVIEW OF CURRENT APPROACHES. Academic Research in Educational Sciences, 4(3), 573–580.
12. Qurbonova, M. F. (2023). Individual ta'lim – innovatsion o'qitish usuli. Academic Research in Educational Sciences, 4(3), 394–399
13. Razzakberdiyeva, U. D. (2022). Phrasal verbs in modern English: terminology, features, classification. Asia pacific journal of marketing & management review ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(06), 51-54.

NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA KIRGAN O'ZLASHMA QATLAM SO'ZLARING O'ZBEK TILIDAGI RASMIY-IDORAVIY HUJJATLARDA QO'LLANILISHI VA ULARNING MA'NOVIY JIHATLARI

Fotima Baxrom qizi Ergasheva

Termiz davlat universiteti 1-kurs doktoranti

E-Mail: fotima@tersu.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada nemis tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan so'zlarni o'zbek tilidagi rasmiy - idoraviy hujjatlarda qo'llanishi va ularning ma'nolari haqida so'z boradi. Maqolada O'zbekiston respublikasi Prezidenti qaroqlari, farmon, farmoyishlari, hamda vazirlar mahkamasi qarorlaridan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: O'zlashma qatlam, nemis tili, rasmiy - idoraviy hujjat, qaror, farmon, farmoyish, qonun.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассматривается использование заимствованных слов из немецкого языка в узбекском языке в официальных ведомственных документах на узбекском языке и их значения. В статье использованы указы, распоряжения Президента Республики Узбекистан, а также постановления Кабинета министров.

Ключевые слова: уровень владения языком, немецкий язык, официально - ведомственный документ, постановление, указ, постановление, закон.

ABSTRACT

This article examines the use of borrowed words from German in Uzbek in official departmental documents in Uzbek and their meanings. The article uses decrees, orders of the President of the Republic of Uzbekistan, as well as resolutions of the Cabinet of Ministers.

Keywords: language proficiency, German, official departmental document, resolution, decree, resolution, law.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning 2021 yil, 19-maydagi PQ-5117 "O'zbekiston Respublikasida Xorijiy tillarni o'rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan Oliy ta'lim muassasalari, litseylar,

texnikumlar va maktablarda xorijiy tillarni o'qitishga yanada kuchli e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan xorijiy til mutaxxasislarini xorijiy til bilish darajasini mustahkamlash va sifatli talabga javob beradigan kadrlar yetishtirish maqsadida xorijiy va milliy til bilish sertifikatini olish tegishli qonun hujjatlari asosida majburiy qilib qo'yildi. Bugungi kunda har bir ta'lim muassasalarida ikkita xorijiy tillilik tizimi joriy qilindi, shu jumladan nemis tili ham ikkinchi chet tili sifatida o'qitila boshlandi.

Mustaqillikka erishgunga qadar Evropa tillariga oid so'zlar o'zbek tiliga, asosan, rus tili orqali o'zlashdi. Mustaqillik davrida esa rus tilidan o'zlashgan so'zlarning qo'llanilish doirasi biroz susayib, Evropa tillaridan o'zlashgan so'zlarning ta'sir doirasi ortdi. Mustaqillik yillarida xorijiy mamlakatlar, chunonchi, Evropa bilan o'zaro ijtimoiy-iqtisodiy hamkorlikni o'rnatish natijasida bu tillardan so'zlar o'zbek tiliga bevosita o'zlashmoqda.

Biz ona tilimizni o'rganar ekanmiz va unda muloqot olib borar ekanmiz tilimizda o'zlashma so'zlarga duch kelamiz. Ma'lum bir tilning lisoniy boyish manbalari qatorida chet tilidan so'z olish va uni o'zimizning tilimizga moslashtirish hodisasi mavjud. O'zbek tilida ham nemis tilidan to'g'ridan to'g'ri yoki rus tili orqali muloqot va yozma nutqqa kirgan so'zlar mavjud.

O'zbek tilida turli xil tillardan kirib kelgan o'zlashma qatlam bo'yicha bir qancha olimlar: M. Umarxo'jayev, A. Jumanioyov, M. Mukarramov, I. Ergashev, A. Xudoyqulovlar muvaffaqiyatli ish olib borganlar.

Maqolamizda biz nemis tilidan o'zbek tiliga kirgan so'zlarni o'zbek tilidagi rasmiy-idoraviy hujjatlarda qo'llanilishini va uning ma'nolarini chiqamiz. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil, 5-oktabrdagi 569-sonli "Opera va balet san'atini targ'ib qilish va iqtidorli ijodkorlarni rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarordagi opera va balet san'ati bo'yicha iqtidorli yoshlarni izlab toppish, ularni yuzaga chiqarish va rag'batlantirish tizimini joriy qilish maqsadida har yili an'anaviy tarzda "Yosh vocal ijrochilari", "Yosh balet ijrochilari", "Dirijyor, rejissor va *baletmeysterlar*" respublika ko'rik-tanlovlarini joriy qilish to'g'risida" jumlasida *Baletmeyster* so'zi uchraydiva u nemis tilidan o'zlashdigan so'z.

Baletmeyster- (nem. Ballettmeister — balet ustasi) — balet spektakllari, xoreografik chiqishlar, opera, operetta, dramatik spektakllardagi raqs sahnalarining muallifi va sahnalashtiruvchisi. O'rta Osiyo, Qozog'iston va Ozarbayjonda milliy musiqali drama spektakllari uchun raqslarni sahnaga qo'yuvchilar ham Baletmeyster deyiladi. Baletmeyster baletda butun spektaklning xoreografik shaklini libretto asosida, musiqa ritmi va ohanglariga mos qilib ishlab chiqadi va raqqos(a)larga

o'rgatadi. Bu o'zlashma keltirilgan misolda - balet spektakllari, xoreografik chiqishlar, opera, operetta, dramatik spektakllardagi raqs sahnalarining muallifi va sahnalashtiruvchisi ma'nosida qo'llanilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 28.02.2019yildagi PQ- 4217 sonli, "Harbiy bo'linmalarni davlat mukofotlari bilan taqdirlash tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qaroridagi "Harbiy qismning Jangovar bayrog'iga qadab qo'yiladigan davlat mukofoti lentasining eni 10 sm, lentaning **bant** bilan uzunligi — 260 sm, popuk (bubon)lar — 20 sm dan, **bant** ning uzunligi — 25 sm." Jumladagi bant so'zi nemis tilidan kirib kelgan so'z, va bu so'z o'z ma'nosida qo'llanilmoqda.

Bant(nem, Band- tasma, lenta; tugun)degan ma'nolarni bildiradi. Yuqorida keltirilgan jumlada esa lenta, tasma ma'nosida qo'llanilgan.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining 2022-yil 30-avgustdagi 1186-son qaroridagi ilovasining 29-bandida "Tuman va shahar hokimliklari jihozlarni (davlat bayrog'i, davlat gerbi, ovoz berish qutilari, yashirin ovoz berish kabinolari, ichki va tashqi flagshtoklar) bir joyda jamlagan holda yaroqli holatda saqlash uchun omborxonalar bilan ta'minlashga mas'uldirlar." **flagshtok** lisoni keltirilgan.

Flagshtok- [nem. Flaggenstok flaggestock] Kemada bayroqni ko'tarish uchun xizmat qiladigan tik yog'och, xoda. Biz keltirgan misolda esa bayroq ilinadigan uzun tik ustun degan ma'noda qo'llangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 25.12.2023 yildagi PQ-406 "Aholiga madaniy xizmat ko'rsatish darajasini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorida - Aholi, ayniqsa, olis hududlarda istiqomat qiladigan fuqarolarga va turistlarga madaniy xizmatlar ko'rsatish darajasini oshirish, ijodiy jamoalarning respublika hududlari bo'ylab **gastrol** safarlarini tizimli tashkil etish, madaniyat maskanlari imkoniyatlaridan samarali foydalanish, iste'dodli yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash ko'lamini kengaytirish hamda sohaga xususiy sektorni keng jalb etish, shuningdek, "O'zbekiston — 2030" strategiyasini izchil amalga oshirish. Ushbu qarorda nemis tilidan o'zbek tiliga "**gastrol**" o'zlashgan qatlam birligi qo'llanilgan.

Gastrol (nem. **Gast** — mehmon, kelgindi + **Rolle** — rol) —nemis tilida bu so'z ko'chib yuruvchi degan ma'noni anglatadi va uning yana bir ma'nolaridan biri tarjimonlar turuppasida vaqtincha ishga olingan kishi degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida esa – teatr artistlari yoke artistning boshqa joyga borib konsert berishi degan ma'noni bildiradi. Biz keltirib o'tgan maqolada so'z ikkinchi izohlagan ma'noda qo'llangan.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 25.12.2023 yildagi PQ-406.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasining 2022-yil 30-avgustdagi 1186-son qaroridagi ilovasining 29-bandi
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 28.02.2019yildagi PQ- 4217
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil, 5-oktabrdagi 569-sonli qarori.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1981 y.
6. Qizi, E. F. B. (2022). Maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarida nemis tilini o'rgatishda eshitish ko'nikmasini shakllantirish. *Ta'lim fidoyilari*, 7(8), 574-576.
7. Эргашева, Ф. Б. (2020). ADMISSION, ACCREDITATION AND QUALITY ASSURANCE IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY. *Актуальные научные исследования в современном мире*, (6-8), 113-118.

OMON MATJONNING “NAJMIDDIN KUBRO” TARIXIY FOJIASIDA VATANPARVARLIK RUHI

G‘ulomjon Atadjanov

O‘zR FA O‘zbek tili, adabiyoti va folklori instiuti ikkinchi bosqich tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada Omon Matjonning “Najmiddin Kubro” tarixiy fojiamasi tahlil etiladi. Yetmish besh yoshni qarshilagan, ko‘plab murshidlarning ustozlari bo‘lgan Najmiddin Kubro mo‘g‘ullarga qarshi kurashar ekan “Yo vatan, yo sharofatli o‘lim” deb jon boricha kurashar ekan, yov tug‘ini changallaganicha vafot etdilar. Dramada Najmiddin Kubrodan tashqari, Muhammad Xorazmshoh, Jaloliddin Manguberdi, O‘zloq shoh, Turkan xotun, O‘degey, Jebe kabi tarixiy shaxslar va Abdul Jalil, Abdul Xalil, Oychechak, Hojib, sharobdor, davlatdor, munshiy, darveshlar, maxfiylar kabi to‘qima obrazlar ham mavjud.

Kalit so‘zlar: Omon Matjon, tarixiy drama, tarixiy shaxs, Gurganch, Xorazmshohlar sulolasi, dushman, vatan va vatanparvarlik.

Mashhur shoir Omon Matjon mazkur asarda XIII asrda O‘rta Osiyoga bosqin uyushtirgan mo‘g‘ullar va ularga qarshi mardona kurashgan qahramonlar hayotini, shuningdek, Ko‘hna Gurganch saroyida yuzaga kelgan ziddiyatli vaziyatlarni tasvirlaydi. Tarixdan ma‘lumki, mo‘g‘ullar O‘rta Osiyoga, Xorazmshohlar davlatiga Alouddin Muhammad Xorazmshoh hukmronligi davrida kirib keladi. Aynan shu davrda saroy hokimiyatini idora qilish ikki shaxs tomonidan amalga oshirilgan. Birinchisi Muhammad Xorazmshoh bo‘lsa, ikkinchisi sultonning onasi Turkan Xotundur. Bu ma‘lumotlarning barchasi tarixdan ma‘lum va mazkur asarda ham keltirgan. Shavqatsiz mo‘g‘ullar barchani qilichdan o‘tkazar ekanlar, ular orasida “**Yo vatan, yo sharofatli o‘lim**” deb vatan uchun jon fido qilgan avliyo Najmiddin Kubro hazratlari ham bor edi. Mazkur tarixiy dramada mashhur shayx, tasavvuf bilimdoni, kubroviya tariqatining asoschisi bo‘lgan va‘liy Najmiddin Kubro hayotining so‘nggi damlari o‘z aksini topgan. Aniq aytadigan bo‘lsak, 1220-1221- yillardagi ikki yillik tarixiy voqelikni o‘zida mujassam etgan. Tarixni, Najmiddin Kubro hayoti va ijodini, xalq afsonalarini chuqur o‘rgangan yozuvchi Omon Matjon Najmiddin Kubro haqida ajoyib tarixiy fojiasini yaratgan. Shuningdek, asarda Muhammad Xorazmshoh, Jaloliddin Manguberdi, O‘zloq shoh, Turkan xotun, O‘degey, Jebe kabi tarixiy shaxslar obrazi bilan bir qatorda Abdul Jalil, Abdul Xalil, Oychechak, Hojib, sharobdor, davlatdor, munshiy, darveshlar, maxfiylar kabi badiiy to‘qima obrazlar ham yaratilgan. “Tarixiy-biografik asarlarda butun dunyoga mashhur bo‘lgan tarixiy shaxs tanlab olinishining sababi uning murakkab

taqdirini ko'rsatish va qilgan ishlarini namoyish qilish bo'lib qolmasligi kerak. Tarixiy shaxsning qalbidan, ruhiyatidan o'tayotgan kechinmalarni; adolat va adolatsizlik, iste'dod va iste'dodsizlik, ma'rifat va jaholat, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashlarni ochish azal-azaldan insoniyatni qiynab kelgan ijtimoiy g'oyalardir. Biroq har qanday vaziyatda ham ulardagi asosiy umumiylik bosh qahramonning ruhiy g'alabasidir. Aynan mana shu omil tarixiy asarlarning bugungi kun uchun dolzarbligini oshiradi va kishilarning hayotiy murakkabliklarda toblanishiga, kurashlarda irodali bo'lishga undaydi"¹. Asarni o'qir ekansiz, bu asarni to'liq ma'noda tragik asar deb ham ayta olmaymiz. Chunki tragik asarlarni aniqroq aytadigan bo'lsak bosh obrazlarda tragik vaziyatni, fojiani yuzaga keltirish uchun ichki to'qnashuv (kolliziya), konflikt, ziddiyat va kurashlar aks ettiriladi. Ushbu asarda esa ziddiyat va konfliktlar Shayx Najmiddin Kubro hazratlari atrofida emas, aksincha asardagi boshqa qahramonlar Jaloliddin Manguberdi va O'zloq Shoh, Turkan Xotun va Jaloliddin Manguberdi, Turkan Xotun va Muhammad Xorazmshohlar o'rtasida kechadi. Shayx Najmiddin Kubro asar yakunida dushman bayrog'ini qulatib, jangallagancha jon berishi bu aslida uning uchun fojia emas, sharaf edi. Dushman yurtga bostirib kirar ekan, Shayx Najmiddin Kubro shunday deydi: " Ha! Birodarlarim! Ha, azizlarim! Chap ko'ksingizni paypaslab ko'ring! Yuragingizning bir chetida Tangri taoloning siri pinhoni joylashgan javharband nuqta bor! Tug'ilganimiz zahoti Yaratgan egam yetmish ming maloik yo'llab, shu nuqtaga umrimiz hikmatini joylaydi! Ba'zi birovlarida qalbning o'zi yo shu sirli hikmat uchun joy yo'q bo'ladi?! Ular oliy tuyg'u, yuksak ehtirolardan bexabar o'tadilar! Chap ko'ksingizni paypaslang! Umingiz mazmuni bo'lgan vatan tuyg'usini toping! Asrang, e'zozlang, baland tuting! U yerda shunday g'aroyib yozug' bor: **"SHU VATANDA TUG'IDIKMI SHU VATANDA O'LURMIZ!"**² Yurtga g'anim bostirib kirar ekan, shogird Abdul Jalil Shayx Najmiddin Kubroga "Gurganchni tark etganingiz afzal, hech bo'lmasa sizni xatarsiz yerga eltib qo'yaylik"- deganida u qa'tiyan "yo'q " javobini oladi. Bunday taklif sendan oldin Chingizxondan ham tushgan uni ham rad etganman, deb aytadi. Najmiddin Kubroda imkoniyatlar ko'p edi. Dramada Xorazmshohlarga nasib qilmagan imkoniyat aynan unga nasib qildi. Lekin, u umrining oxirigacha shu muqaddas shaharda qoladi. Asarning so'nggi qismida butun shahar mo'g'ullar tomonidan talon-taroj bo'lishini oldindan bilib turgan Shayx: "Ollohdan munojot qilib so'raydi. Shunday yordam berginki, mo'g'ullar yurtimni bosib olmasin, hech bo'lmasa bir lahzaga" deb iltijo qiladi. Najmiddin Kubroning va'liyiligi sababli bu ijobat bo'ladi. Chindan ham shaharga parda tutilib, shahar g'animlarning ko'ziga ko'rinmaydi. Dushmanlar g'aflatda qoladilar va bir joyda aylanaveradilar. Bu bir lahzalik edi. O'digey nima qilarini bilmasdan munajjim chaqiradi. Munajjim faqat shu shaharlik odam qarasagina shahar

¹ Якубов Б. Замонавий ўзбек драматургияси ва унинг саҳнавий талқини (1991-2016 йй.) дисс.Т. 2019. Б. 76-77.

²Матжон О . Дийдор азиз . - Тошкент: Noshir. 2011.-Б.73-74

ko‘rinishini aytadi. Natijada asir olingan O‘zluq Shohni shu tomonga qaratishi bilan Gurganch darvozasi yana ko‘zga ko‘rinadi. “ Najmiddin Kubroning ruhoniyl qudrati ila tilsimlangan shahar, qum-bo‘ron ko‘tarilib, yantoq va saksovullarning aylanib, dumaloqlanib, havoda uchishini ko‘z oldida ruhoniyl sezimlari ila ko‘ra oladi. Shundoqqina dushman burni tagida turgan shaharning g‘oyib bo‘lib qolishi va tilsimning yechilishi shoir Omon Matjonning original uslubni namoyish etib turadi. Shu bilan birga tragediyada qo‘llanilgan tilsimlangan shahar motivi - mifologik badiiy shartlilik vositasi bo‘lib, u o‘zbek dramaturgiyasida hali shu paytgacha ijodiy tajribada sinalmagan edi”³ deb ta’kidlaydi, adabiyotshunos Marhabo Qo‘chqorova. Mo‘g‘ullar tomonidan shahar talanadi. Dushman tug‘ini changallaganicha jon taslim qilmasdan oldin Najmiddin Kubro tilidan: **“Alvido ey toptalgan Vatan, Assalom ey ozod Ruh, Erkka tashna haqiqiy Vatan”** - deb aytiladi. Mening e’tiqodimda Vatan bilan birlashmoq, Vatan uchun shahid bo‘lmoq bu o‘ziga xos yo‘ldir. Mening e’tiqodimda haqqa yetishining bir yo‘lidir. Mana shu so‘zlarni aytib jon taslim qiladi. Asarga chuqurroq nazar solsak, xonaqoh va xonaqoh sohibi Najmiddin Kubro, u yaratgan anjuman ishtirokchilari (ya’ni muridlari) timsolida vatan va vatanparvar, chin e’tiqodli shaxslarni ramziy ma’noda ko‘rishimiz va ularga ergashishimiz mumkin. Xulosa o‘rnida, shuni aytish mumkinki, Omon Matjon bugungi kun kishisi uchun haqiqiy ma’noda vatanpvavar, millatparvar kuchli tarixiy shaxs obrazini yarata olgan. Ushbu fojia mutolaasi har bir yosh avlodni Vatanga muhabbat, buyuk ajdodlarga hurmat-ehtirom ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga egadir.

REFERENCES

1. Matjon O. (2011) Diydor aziz.-Toshkent : Noshir .
2. Qo‘chqorova M. (2013) Mutoala rukniga mulohazalar . Toshkent: Tafakkur / № 2 2013 y.
3. Yakubov B. (2019) Zamonaviy o‘zbek dramaturgiyasi va uning sahnaviy talqini (1991-2016 yy.) filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori dissertatsiya. Toshkent.

³ Қўчқорова М, "Мутоала рукнига мулоҳазалар""Табаккур " журинали 2013 й. № 2, Б.76-81.

MUSTAQIL TA'LIM OLISHNING SAMARALI VOSITALARI

Ma'mura Rashidovna G'ofurova

Mustaqil tadqiqotchi

ANNOTATSIYA

Maqolada mustaqil ta'lim olishning samarali vositalari – kompyuter, proyektor, video va audiovizual vositalar, elektron darsliklar, internet texnologiyasi, masofaviy ta'lim va ularning ustunlik va qulayliklari, ta'lim samaradorligidagi imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, samarali vositalar, kompyuter, proyektor, video va audiovizual vositalar, elektron darsliklar, internet texnologiyasi, masofaviy ta'lim.

Bugungi kunda axborot kommunikativ vositalar: kompyuter, proyektor, video va audiovizual vositalarni ishlatishni bilmaydigan, internet materiallaridan foydalanmaydigan o'quvchi va talabalar yo'q hisobida. Ma'ruza darslarida talabalarning ma'ruza matnlari va adabiyotlarning elektron variantlarini so'rashlari fikrimiz dalilidir. Shu bois har bir fan sohasida amaldagi darsliklar asosida yoki yangi elektron darsliklar yaratish hozirgi kunning eng dolzarb masalalaridan biridir.

Oliy o'quv yurtlarining rus guruhlari uchun hammualliflikda yaratilgan va Oliy ta'lim qoshidagi Muvofiqlashtiruvchi kengash tavsiyasi bilan chop etilgan "O'zbek tili" darsligi asosida yaratilayotgan elektron darslik tuzilmasi uning bosma shakldagi darslikdan afzallik tomoni elektron shaklda bo'lgani uchun emas, balki ularda materialni ham o'qish, ham ko'rish, ham eshitish orqali qabul qilish, ayrim mavzular bo'yicha qo'shimcha materiallar, videolavhalar, tarjima va imlo lug'atlarining mavjudligida. O'quvchi yoki talabalar elektron darslikdan foydalanish jarayonida har bir mavzu bo'yicha atroflicha ma'lumot olishlari, matnlarning to'g'ri o'qilishi, imlosi qiyin va ma'nosi tushunarsiz so'zlar bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlar olishi, yangi grammatik shakllar yuzasidan qoidalar bilan tanishishi hamda ushbu grammatik shakllarni mustahkamlashga qaratilgan mashq va topshiriqlar bajarishi hamda test topshiriqlari vositasida mavzuni o'zlashtirish darajasini aniqlashi mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, mazkur elektron darslikdan o'zbek tilini mustaqil o'rganuvchilar ham foydalana oladilar. Har bir bo'lim oxirida bir nechta mavzular bo'yicha berilgan test topshiriqlari sinov vazifasini bajaradi. Mustaqil ta'lim oluvchi ushbu test topshiriqlarini topshira olmasa, keyingi bo'limga o'ta olmaydi. Bu har bir bo'lim bo'yicha beriladigan bilim, ko'nikma va malakalarni puxta egallash uchun muhim omilidir.

Yoshlarimizni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, intellektual salohiyatli mutaxassis kadrlar etib tayyorlashda, avvalambor, o'quv jarayonini isloh qilish, ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish, rivojlangan mamlakatlar o'quv jarayonidagi yangiliklar, yutuqlarni o'rganish va ularni ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishda qo'llash zarurdir.

Hozirgi vaqtda internet texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanishi, ta'lim jarayoniga yangi texnologiya masofaviy ta'lim tushunchasining kirib kelishi va bu ta'lim turidan foydalanish yoshlarimiz uchun bilimlar eshigining kengroq ochilishiga hamda mustaqil ta'lim samaradorligiga imkoniyat yaratdi.

Masofaviy ta'limning qo'llanilishi bir qator ustunlik va qulayliklarga ega. Jumladan:

- o'quvchi va talabalarining mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi;
- yoshlarda texnika qurilmalari bilan ishlash, kompyuter, internet, elektron pochta xizmatidan foydalanish ko'nikmasi rivojlanadi;
- ko'p sonli o'quvchi va talabalarining bir vaqtning o'zida bir nechta axborot manbalariga (elektron kutubxonalar, ma'lumotlar banki, tayanch bilimlar va hokazo) murojaat qilishi, aloqa tarmoqlari orqali o'zaro yoki o'qituvchi bilan muloqotda bo'lishidir.

Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida amalga oshirilayotgan islohotlarning barchasi yoshlarimizning ma'naviy barkamol avlod bo'lib shakllanishlariga qaratilayotganligini yaqqol ko'rishimiz mumkin. Yaratilayotgan imkoniyatlar yoshlarimizga berilgan ishonchni his qilgan holda ulardan unumli foydalanishlariga va ta'limning sifat samaradorligini oshirishga erishishda esa biz pedagoglarning oldiga katta ma'sulyatli vazifalarni yuklaydi. Shunga ko'ra ta'lim jarayonida qo'yidagilarga e'tibor qaratmog'imiz lozim.

- internet tarmog'ini milliy qadriyat va an'analarimizni o'ziga aks ettiruvchi veb sahifalar bilan boyitish;
- ta'lim muassasalarini internet tarmog'iga ulashda odob-ahloq qoidalariga muvofiq bo'lmagan veb sahifalaridan foydalanishga cheklovlarni joriy etish;
- yosh avlodni tarbiyalovchi pedagoglarni zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi eng so'nggi yutuqlar va bu sohada to'siq bo'lib to'rgan muammolar, yechimlar bilan tanishtirish va bilimlarni doimiy ravishda yangilab borish;
- ta'lim muassasalarini mantiqan fikrlashga undaydigan ta'limiy dasturiy mahsulotlar bilan boyitish;

– o'quvchilarning zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi bilimlarini oshirishga qaratilgan to'garaklarni tashkil etish;

– o'quvchilarda axborot resurslaridan foydalanish madaniyatini shakllantirish.

Ona tili darsliklari o'quvchilar bilim samaradorligini oshirishda asosiy manba hisoblansa-da, undan tilni o'rgatishda foydalanish, bilim olish, ko'nikmalarni hosil qilish va malakalarini oshirishda o'qituvchidan interfaol usulda yondoshishni talab qiladi. Darslik va dasturlar bir xil bo'lsa-da, dars jarayonida o'qituvchilar o'z malaka va mahoratlariga tayangan holda undan foydalanadilar.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim-tarbiya jarayoniga kirib kelishi boshqa fanlar qatori ona tili fanidan ham elektron darsliklarning yaratilishiga sabab bo'ldi. Elektron darsliklar o'quvchilar bilimini oshirishda juda qo'l kelmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'qituvchi va o'quvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratib berdi. Shu imkoniyatlardan biri elektron darsliklarning yaratilishi bo'ldi.

Ona tili fanidan yaratilgan elektron darsliklarning afzalliklaridan biri unda tushuntirish va izohlarning nutqiy faoliyatda berilganligi, tasvirlarning namoyish etish orqali berilishidir. Bu o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini orttirishi bilan birga, mavzuni kengroq va chuqur o'zlashtirishiga sabab bo'lmoqda. O'qituvchilar uchun vaqt tejraladi. O'quvchilar bilan individual ishlashda imkoniyatlar paydo bo'lmoqda. O'quvchilar faqat darslikda berilgan materiallar bilan chegaralanib qolmay, mavzuni mustahkamlashda elektron darsliklardan foydalanmoqda.

Ona tili fanini o'qitishda axborot texnologiyalardan samarali foydalanish bir qancha qulayliklar yaratgan bo'lsa-da, shu bilan birga, ayrim muammolar ham keltirib chiqardi. Bu muammolar nimalardan iborat? Birinchidan, darslik o'quvchi yoki o'qituvchidan mutolaa uchun ma'lum bir tayyorgarlikni talab etmaydi. U ko'rish va o'qish malakasiga ega bo'lsa bas. Elektron darslik esa kompyuter texnikasi bilan ishlay olish malakasini talab etadi. Aks holda o'zgalar yordamiga ehtiyoj tug'iladi. Ikkinchidan, o'quvchi mavzu doirasida materiallardan samarali foydalanadi. SHu bilan birga kompyuterning boshqa dasturlariga kirib ketishi yoki mavzuga bog'liq bo'lmagan tasvirli namoyishlarni ko'rishga o'tishi kuzatilmoqda. Shuning uchun o'qituvchidan doimiy nazorat talab etiladi. Uchinchidan, o'qituvchi elektron darslikdan foydalanib dars o'tishda alohida tayyorgarlik ko'rish kerak. To'rtinchidan, o'qituvchi o'zi kompyuter texnikasi bilan ishlash malakasini mukammal egallagani holda har bir o'quvchini kompyuter texnikasi yoki boshqa shu kabi texnik vositalar bilan ishlash ko'nikmasini oshirib borishi zarur bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, axborotlarning globallashuvi jarayonida olib borilayotgan islohotlar yoshlarimizni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, jismonan sog'lom bo'lib shakllanishiga qaratilgan bo'lishi eng zaruriy masalalardandir. Ta'lim tizimiga kompyuter texnologiyalarining tatbiq etilishi ta'lim samaradorligining ortishiga, o'quvchi va talabalarning o'z ustlarida mustaqil ishlashlarini ta'minlashga katta yordam beradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, 5-bo'lim. //O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi. 1997-yil 9-son.
2. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
3. Sobirova, M. (2023). Obuchenie yazykovym yavleniyam na osnove analiza teksta. "Etnokul'turnyy i sotsiolingvisticheskiy aspekty v teorii i praktike prepodavaniya yazykov v negumanitarnykh vuzax" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Minsk, 30 mart 2023 y., – B. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
4. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
5. Barkamol avlod orzusi. / Tuzuvchilar: Qurbonov Sh., Saidov Sh., Axliddinov R. – T.: Sharq, 1999. – B.14.
6. Sobirova, M. (2023). Obuchenie yazykovym yavleniyam na osnove analiza teksta. "Etnokul'turnyy i sotsiolingvisticheskiy aspekty v teorii i praktike prepodavaniya yazykov v negumanitarnykh vuzax" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Minsk, 30 mart 2023 y., – B. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
7. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
8. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science, 07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.

9. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
10. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
11. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. **Design Engineering**. International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) SKOPUS 5288-5295 <http://thedesigneengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
12. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> str. 98-105
13. Djurayev R.X., Ne'matov Sh.X. Darsliklarning tarixiy taraqqiyot yo'li va bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni. – T.: Sano-Standart, 2010. – B.25.
14. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal "Theoretical & Applied Science" SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020).
15. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
16. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>.
17. Tursunov Q., Normamatova N. Darslik tuzilishiga qo'yiladigan zamonaviy metodik talablar. //Xalq ta'limi, 2015-yil, 2-son. – B. 83.

OVERCOMING DYSLEXIA IN TEACHING THE ENGLISH LANGUAGE

Gazieva Saida Turgunovna

Chirchik State Pedagogical University

@mail:saykagaziyeva@gmail.com

ABSTRACT

This article explores strategies for overcoming dyslexia in teaching the English language. Dyslexia, a learning disorder characterized by difficulties in reading, writing, and spelling, presents unique challenges in language learning. However, with effective approaches, dyslexic students can achieve success. The article emphasizes the importance of understanding dyslexia and employing multisensory instruction, phonics, and structured language approaches. It also highlights the value of assistive technology, such as speech-to-text and text-to-speech software, word prediction tools, and graphic organizers. Additionally, the use of colored overlays, audiobooks, and e-books can enhance reading experiences. By implementing individualized instruction and support, teachers can empower dyslexic learners to overcome their difficulties and thrive in English language education.

Keywords: Dyslexia, English language, Overcoming, Teaching, Multisensory instruction. Assistive technology, Phonics, Individualized instruction.

INTRODUCTION

Dyslexia is a learning disorder that affects a significant number of individuals worldwide. It is characterized by difficulties in reading, writing, and spelling. Teaching English to individuals with dyslexia can present unique challenges, but with the right strategies and support, it is possible to help these students overcome their difficulties and achieve success in language learning. In this article, we will explore effective approaches and techniques for overcoming dyslexia in teaching the English language.

METHOD AND RESEARCH

Dyslexia poses unique challenges in the context of teaching, particularly in language-based subjects like English. Students with dyslexia may experience difficulties with reading, writing, spelling, and language processing. As a result, they may struggle to keep pace with their peers or comprehend written instructions and assignments. Effective teaching strategies for dyslexic students involve recognizing their individual strengths and needs, providing explicit and structured instruction, incorporating multisensory techniques, and utilizing assistive technology [1]. By

implementing supportive and inclusive teaching practices, educators can help dyslexic students overcome their challenges, build their language skills, and achieve success in the classroom. Creating a positive and understanding learning environment that fosters their strengths and provides necessary accommodations is essential for facilitating their learning and overall educational experience [2,3].

Understanding Dyslexia: To effectively support students with dyslexia, it is crucial to understand the nature of the condition. Dyslexia is not a reflection of intelligence; it is a specific learning difference that affects the way individuals process language. Dyslexic learners often struggle with phonological awareness, decoding words, and recognizing sight words. Recognizing these challenges will help teachers tailor their instructional methods to suit the needs of dyslexic students.

Multisensory Instruction: One of the most effective approaches in teaching English to students with dyslexia is using multisensory instruction. This method engages multiple senses simultaneously, such as sight, sound, and touch, to reinforce learning. For instance, teachers can incorporate activities that involve listening, speaking, and writing while learning new vocabulary or practicing sentence structure. By integrating different modalities, dyslexic students can reinforce their language skills and improve their overall understanding of English.

Phonics and Phonological Awareness: Phonics instruction is vital for dyslexic learners as it helps them understand the relationship between sounds and letters. Teaching phonics through multisensory techniques, such as using manipulatives, games, or interactive software, can make the learning process more engaging and effective. Additionally, developing phonological awareness through activities that focus on rhyming, blending, segmenting, and syllabication can enhance a dyslexic student's ability to decode and spell words accurately.

Structured Language Approach: Adopting a structured language approach, such as the Orton-Gillingham method, can be highly beneficial in teaching English to dyslexic students. This approach emphasizes explicit instruction, systematic progression, and frequent review of language concepts [4]. By breaking down language skills into manageable components and providing ample practice opportunities, dyslexic learners can build a solid foundation in reading, writing, and spelling.

Assistive Technology: Leveraging the power of assistive technology can significantly aid dyslexic learners in their English language journey. Text-to-speech software, speech recognition tools, and word prediction programs can help students with reading, writing, and editing tasks. Visual aids, such as color-coding for different parts of speech or word families, can also enhance comprehension and

retention[5,6]. Additionally, audiobooks and multimedia resources can supplement traditional teaching methods and make learning more accessible and enjoyable for dyslexic students.

Individualized Instruction and Support: Recognizing that each dyslexic learner is unique, providing individualized instruction and support is crucial. Teachers should assess each student's specific strengths and weaknesses and tailor their teaching strategies accordingly. Creating a supportive and inclusive classroom environment where students feel comfortable asking questions, seeking help, and expressing their challenges can foster a positive learning experience for dyslexic students.

DISCUSSION

Assistive technology plays a crucial role in supporting individuals with dyslexia by providing tools and resources that help overcome reading and writing challenges. For reading, text-to-speech software and audiobooks allow dyslexic learners to access written content through auditory means, improving comprehension and reducing decoding difficulties. Speech-to-text software enables students to dictate their thoughts and ideas, converting spoken words into written text, which can enhance writing productivity and accuracy[1,7]. Word prediction tools assist with spelling and word choice by offering suggestions as students type. Additionally, graphic organizers and visual aids help organize thoughts and promote better understanding. These assistive technologies empower dyslexic learners to access and engage with educational materials more effectively, promoting independence and success in language learning.

The selection of assistive technology should be based on the specific needs and preferences of the individual student. It is essential to provide opportunities for students to try different tools and determine which ones are most beneficial for their learning style and needs[6,7]. Assistive technology that can be helpful for dyslexic learners:

Speech-to-Text Software: Speech recognition technology allows dyslexic students to dictate their thoughts and ideas, which are then converted into written text. This can be particularly useful for tasks such as writing essays, taking notes, or composing emails, as it reduces the focus on spelling and typing accuracy.

Text-to-Speech Software: Text-to-speech (TTS) software reads digital text aloud, enabling dyslexic students to listen to written content. TTS can be used for reading assignments, textbooks, websites, and other written materials. Students can follow along with the spoken words, enhancing their comprehension and relieving the challenges associated with decoding and fluency.

Word Prediction Tools: Word prediction software suggests words as a student types, based on contextual clues and frequently used words. This feature can assist dyslexic learners in overcoming spelling difficulties and increasing writing speed. It offers word choices, reducing the cognitive load and enabling students to focus on their ideas rather than struggling with spelling.

Graphic Organizers: Graphic organizers are visual tools that help students organize their thoughts and ideas. They can be particularly beneficial for dyslexic learners who may struggle with organizing their writing or making connections between different concepts. Graphic organizers provide a visual structure that aids in planning and structuring written work.

Electronic Dictionaries and Spell Checkers: Electronic dictionaries and spell checkers are valuable tools for dyslexic students. They provide immediate feedback on spelling errors and offer alternative word suggestions. These tools can help dyslexic learners independently identify and correct spelling mistakes, fostering greater independence in writing tasks.

Colored Overlays and Reading Rulers: Colored overlays and reading rulers are physical aids that can be placed over text to reduce visual stress and improve reading fluency. Dyslexic learners often experience visual distortions and find it challenging to track lines of text. Colored overlays and reading rulers can enhance contrast, reduce glare, and make reading more comfortable and efficient.

Audiobooks and E-books: Audiobooks and e-books provide dyslexic students with an alternative method of accessing written content. Listening to audiobooks can enhance comprehension and vocabulary development while promoting a love for reading. E-books often offer features like adjustable fonts, text-to-speech capabilities, and highlighting, providing additional support for dyslexic learners.

CONCLUSION

Teaching English to students with dyslexia requires a thoughtful and individualized approach. By understanding the nature of dyslexia, employing multisensory techniques, incorporating phonics instruction, adopting structured language approaches, leveraging assistive technology, and providing personalized support, educators can help dyslexic learners overcome their difficulties and succeed in learning the English language. With patience, empathy, and effective instructional strategies, educators can empower dyslexic students to unlock their full potential and thrive in their language learning journey.

Overcoming dyslexia in teaching the English language requires a comprehensive and tailored approach. By understanding the nature of dyslexia, implementing multisensory instruction, utilizing assistive technology, emphasizing

phonics, and providing individualized support, educators can create an inclusive and empowering learning environment[2,6]. With these strategies, dyslexic learners can overcome their challenges, develop strong language skills, and thrive in their English language journey. By fostering a positive and supportive atmosphere, educators can help dyslexic students unlock their full potential and achieve success in language learning.

REFERENCES

1. Reid, G., & Guise, E. (Eds.). (2019). *The Dyslexia Handbook for Teachers and Parents: Strategies and Solutions for Differentiating Instruction*. John Wiley & Sons.
2. Berninger, V. W., & Wolf, B. J. (Eds.). (2012). *Teaching Students with Dyslexia, Dysgraphia, OWL LD, and Dyscalculia: Lessons from Teaching and Science*. Brookes Publishing.
3. Singleton, C., & Stuart, M. (Eds.). (2017). *Dyslexia in the Foreign Language Classroom*. Multilingual Matters.
4. Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. (2016). *The Inclusive Classroom: Strategies for Effective Differentiated Instruction*. Pearson.
5. Gazieva, S. T. (2022). INGLIZ TILI O'QITISHDA DISLEKSIYA VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI. *Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies*, 2(6), 166-174.
6. Gazieva, S. T. (2022). PROBLEMS AND MODERN APPROACH OF TEACHING VOCABULARY. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(6), 19–25.
7. Shohsanam Doniyorovna Asiljonova (2023). METHODOLOGIES FOR TEACHING ENGLISH IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION. *Academic research in educational sciences*, 4 (5), 632-639.

XITOIY TILIDA EPISTOLYAR MATN TUZISHDA QO`LLANILADIGAN SO`ZLAR XRONOLOGIYASI (HSK 5 MISOLIDA)

Charos Hamdamova

SamDCHTI, Yaqin sharq tillari kafedrası stajyor – o`qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada talabalarga xitoy tilini o`qitish jarayonida yozish ko`nikmasini shakllantirish, ayniqsa HSK 5 imtihonining yozish kompetensiyasini turli usullar bilan shakllantirishda keng qo`llaniladigan usullardan bo`lgan epistolary matn tuzish strategiyalari va unda ko`p uchraydigan rasmiy so`zlar xronologiyasi xitoy va o`zbek tillarida keltirilgan misollar hamda ushbu ikki tilga tuzilgan matnlar yordamida dalillangan.

Kalit so`zlar: HSK 5, yozish kompetensiyasi, epistolary uslub, matn, rasmiy so`zlar, minnatdorlik xati, tavsiyanoma.

CHRONOLOGY OF WORDS USED IN CHINESE EPISTOLARY TEXT (EXAMPLE OF HSK 5)

ABSTRACT

In this article, the strategies of writing an epistolary text, which are widely used methods in the formation of writing skills in the process of teaching the Chinese language to students, especially in the formation of the writing competence of the HSK 5 exam in various ways, and the chronology of official words that are often found in it are presented in Chinese and It is proved with the help of examples given in Uzbek languages and texts composed in these two languages.

Keywords: HSK 5, writing competence, epistolary style, text, official words, thank you letter, letter of recommendation.

Xitoy tilini bilish darajasi imtihoni (HSK) da talabgorlardan ushbu darajaga oid barcha so`z va iboralarni o`zlashtirishi, nutq jarayonida ulardan to`g`ri foydalana olishi talab etiladi. Ayniqsa, yozish qismida talabgor unga taqdim etilgan so`zlardan to`g`ri va unumli foydalangan holda hech qanday grammatik xatolarsiz 80 ta iyeroglifik belgidan iborat matn tuzish vazifasi taqdim etiladi. Bunda aksariyat hollarda talabgorlar, hayolida paydo bo`lgan dastlabki fikrlarni to`g`ridan – to`g`ri bir – biriga ulab matn tuzib ketishadi. Shuni ta`kidlash joizki, yozish qismida aksariyat talabalar bilmaydigan bir holat mavjud, ya`ni matn tuzish vazifasida talabgor

matnning aynan qaysi uslubda yozilishi to'g'risida hech qanday talab qo'yilmaydi. Talabgorlar esa aksariyat hollarda bayon yoki hikoya uslubidan foydalanib matn tuzishadi. Epistolyar matn uslubidan esa deyarli foydalanilmaydi, vaholanki, ushbu uslub bayon va hikoya uslubidan bir qancha sodda bo'lib, unda talabgor taqdim etilgan 5 ta so'zni bemalol bir – biriga ham mazmunan ham shaklan moslashtira olishi mumkin.

Misol tariqasida HSK 5imtihonining haqiqiy variantlarida uchragan 99-savolni ko'rib chiqaylik:

请用下列词语来写 80 个字左右的短文: *Marhamat ushbu so'zlardan foydalanib, 80 ta belgidan iborat bo'lgan matn tuzing: 元旦 Yangi yil bayrami, 放松 dam olmoq, 礼物 sovg'a, 表演 tomosha ko'rsatmoq, 善良 ajoyib.*

Epistolyar uslubdan foydalanib matn tuzilganda matnning mazmuni taxminan quyidagicha bo'lishi mumkin:

亲爱的爸爸妈妈: 祝你们好!

元旦学校放假了, 大家轻松了三天。我们举办了一个晚会, 参加的朋友互相赠送礼物, 表演了节目。善良的宿舍管理员给我们送来了好吃的中国菜, 我们过得很开心。

祝快乐, 健康! 爱你们的孩子, 2024 年, 1 月, 30 日

Suyukligim dadajon, oyijon:

Assalom – u alaykum! Yangi yil bayramida institutimizda ta'til e'lon qilindi, uch kun dam olib, rosa rohatlandik. Biz bir bazm uyushtirdik, unda ishtirok etgan do'stlarimiz bir – biriga sovg'alar ulashishdi, sahna ko'rinishlari ijro etishdi. Yotoqxonamizning ajoyib ma'muriyati esa bizlarga mazali taomlar keltirishdi. biz esa vaqtimizni maroqli o'tkazdik.

Baxt va sog'lik tilab farzandingiz, 30 – yanvar, 2024 – yil.

Bunday uslubda matn tuzishning o'ziga xosligi shundaki, bunda talabgor o'zi murojaat qilayotgan insoni bilan suhbat qurayotgandek erkin va oddiy nutqdan foydalanadi. Matn yozilayotgan jarayonda talabgor o'zini norasmiy muloqot, ya'ni suhbat qilayotgandek his qiladi. Yana bir jihati shundaki, bu sulubni ham og'zaki usulda ham yozma usulda birdek qo'llash mumkin.

O'z navbatida epistolyar uslubda yaratiladigan matnlarga quyidagilarni kiritish mumkin: tanishtiruv xati, minnatdorlik xati, hamdardlik xati, tavsiyanoma, murojaat xati, ish qidirish murojaati va hokazolar. Ushbu yuqorida sanab o'tilgan xatlar shakli va mazmuni jihatidan turlichaligi bois, turli muhit uchun, turlicha insonlarga, turli maqsadlarda va albatta turli talablar bilan yoziladi.

Epistolyar matnlar tarkibi quyidagi 6 qismdan iborat bo`ladi, ular, murojaat, salomlashish, asosiy qism, tilak, ism, sana. Ushbu 6 elementdan birortasi tushirib qoldirilgan yoki matnga umuman kiritilmagan hollarda matn noto`liq deb va xatolikka yo`l qo`yilgan hisoblanadi.

Imtihon jarayonida yozish kompetensiyasida talabgor epistolyar matndan foydalanib matn tuzganda ushbu uslub talab etadigan so`zlardan foydalanib matn tuzgan maqsadga muvofiq. Quyida ushbu uslubda keng qo`llaniladigan so`zlar xronologiyasini keltirib o`tamiz:

祝愉快	zhù yúkuài	Omad tilayman
祝顺利	zhù shùnlì	Muvaffaqiyat tilayman
祝工作顺利	zhù gōngzuò shùnlì	Ishingizga rivoj tilayman
祝心想事成	zhù xīn xiǎng shì chéng	Barcha tilaklaringiz amalga oshsin
祝新春愉快	zhù xīnchūn yúkuài	Yangi bahor muborak
祝生日快乐	zhù shēng rì kuàilè	Tug`ilgan kun muborak
祝永远相爱	zhù yǒngyuǎn xiāng'ài	Abadiy muhabbat yor bo`lsin
祝健康	zhù jiànkāng	Sog`lik tilayman
祝安好	zhù ān hǎo	Tinglik tilayman
祝万事如意	zhù wànshì rúyì	Barcha ezgu tilaklarni tilayman
祝事业成功	zhù shìyè chénggōng	Kasb faoliyatingizda muvaffaqiyat tilayman
祝新年快乐	zhù xīnnián kuàilè	Yangi yil muborak
祝新年进步	zhù xīnnián jìnbù	Yangi yilda yangi muvaffaqiyatlar
祝喜结良缘	zhù xǐ jié liángyuán	Baxtli nikoh tilayman
祝相亲相爱，白头偕老	zhù xiāngqīn xiāng'ài, báitóuxiélǎo	Mehr – muhabbat bilan qo`sha qarishni tilayman
祝早日康复	zhù zǎorì kāngfù	Ertaroq sog`ayib ketishingizni tilayman
祝春（夏，秋，冬）安	zhù chūn (xià, qiū, dōng) ān	Yangi bahor (yoz, kuz, qish) tilayman
祝进步	zhù jìnbù	O`shish tilayman
祝全家幸福	zhù quánjiā xìngfú	Oilaviy baxt yor bo`lsin
祝圣诞快乐	zhù shèngdàn kuàilè	Rojdetstvo muborak

祝新年发财	zhù xīnnián fācái	Yangi yilda yangi boylik tilayman
祝新婚幸福	zhù xīnhūn xìngfú	Yangi turmushda yangi baxtlar

Epistolyar uslubda matn tuzish nisbatan sodda va undan foydalanish oson bo`lsa – da, ba`zida talabgorlar tomonidan imtihon jarayonida quyidagicha xato va kamchiliklar yo`lga qo`yiladi:

1. Ushbu tur matndan umuman foydalanmaslik. Aksariyat hollarda talabgorlar hikoya yoki bayon uslubidan foydalanib ushbu tur haqida unutishadi, biroq ushbu uslubdan foydalanib matn tuzgan talabgor, imtihon oluvchi xitoyliklarda yozish qobiliyati bir muncha rivojlangan talabgor sifatida taassurot qoldirishi mumkin.

2. Yozilgan matn epistolyar matn talablariga mos kelmasligi. Ayrim hollarda talabgorlar matnning boshini xat uslubida boshlab asosiy va xulosa qismlarini bayon, hikoya uslubiga almashtirib qo`yishadi. Bu kabi holatlarda talabgor to`g`risida epistolyar, bayon, hikoya, umuman yozish qobiliyati rivojlanmagan degan xulosaga kelish tabiiy.

3. Murojaat qismida yuzlanayotgan shaxsning kim ekanligiga mos kelmaydigan aniqlovchilar qo`llash yoki umuman qo`llamaslik. Xat uslubida matn tuzilganda, albatta nafaqat xat yuborilayotgan shaxsning kimligiga, balki uning lavozimi, murojaatchining hayotida tutgan o`rni ham e`tirof etilishi lozim. Xususan, qadrdon do`stim bilan yonma- yon qo`llay oladigan azizim, qadrligim singari sifatlarni rahbar yoki boshliqlar oldidan qo`llash ham nutqiy g`alizlikni ham uslubiy xatolikni keltirib chiqaradi.

4. Uslubga xos so`zlarni qo`llab, asosiy qismni unutib qo`yish. Ayrim hollarda talabgorlar yuqorida tilgan olingan murojaat, tilak, sana kabilar bilan matnni “to`ldirib” va asosiy qismga deyarli e`tibor berishmaydi.

Shu bois, talabgor matn tuish jarayonida nafaqat qatorlar soniga, balki matnning mazmuni, uning tarkibidagi yuqorida tilga olingan 6 elementning to`g`ri va o`rinli qo`llanilgani singari jihatlarida ham e`tiborli bo`lishi kerak.

REFERENCES:

1. 刘超英等编著, 新 HSK5 级速成强化教程 – 北京语言大学出版社, 2013.5
2. 刘云, 新汉语水平考试阅读 (五级) 攻略 – 北京大学出版社, 2011.11

BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Orasta Alisher qizi Hamraqulova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Fakultetlararo chet tillar kafedrası
o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada bo‘lajak ingliz tili mutaxassislarining sotsiolingvistik kompetentligini shakllantirishda ingliz tilidagi mediamatnlarning didaktik imkoniyatlari, shart-sharoitlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: lingvistika, polikod, matbuot, radio, televidenie, internet, milliy mentalitet, ijtimoiy madaniyat, ta‘lim vositasi, tamoyil, mazmun, dolzarb masalalar, aloqa, korporativ.

Oliy ta‘lim muassasalarida chet tillarini o‘qitish metodikasida ommaviy mediamatnlardan foydalanish muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda «Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-1875 qarorida ham ayni vaqtda chet tillarini o‘rganish tizimida» ilg‘or axborot va media-texnologiyalardan foydalanish» talab darajasida emasligini inobatga olib bu masalaga alohida e‘tibor berish zarur ekanligi qayd etilgan. Shu bois bo‘lajak ingliz tili mutaxassislari sotsiolingvistik kompetensiyasini shakllantirishda media-texnologiyalardan foydalanish dolzarb didaktik muammo hisoblanadi.

T.G.Dobrosklonskaya fikricha, ommaviy axborot vositasi bilan ommaviy kommunikatsiyani tenglashtirish noto‘g‘ri bo‘ladi, chunki ommaviy axborot vositasi – ma‘lumotning ommaviy tarqatilishida ishtirok etadigan texnik vositalar, jamoat tashkilotlari va inson resurslarining jamlanmasidir. Ushbu ta‘riflar ichida mediamatnlarning ommaviy auditoriyaga nisbatan yo‘nalganligini alohida e‘tirof etish maqsadga muvofiqdir. A.N.Bogomolovning fikricha, muloqotning ommaviy xususiyati uning yirik o‘lcham va auditoriyaning elementar kayfiyati, to‘g‘ridan-to‘g‘ri ikki tomonlama aloqaning yo‘qligi va muloqotning bir tomonlama xususiyatlari bilan xarakterlanadi.

Shunday qilib, auditoriyaning ommaviyligi mediamatnlarning tarkibi va ularning til xususiyatlariga sezilarli ta‘sir o‘tkazadi. Ommaviy muloqot sharoitida aloqa qator texnik vositalar yordamida amalga oshiriladi. Mediamatnlar matbuot, radio, televidenie va Internet orqali uzatilishiga ko‘ra tasnif etiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, bo'lajak ingliz tili mutaxassislari sotsiolingvistik kompetentligini shakllantirishda medianutqning «televizion mediamatnlari» muhim ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir kuchiga egadir. «Televizion mediamatn» deganda, so'zlar, video va ovozdan iborat, ketma-ketlikda va bir vaqtning o'zida uch xil darajada (verbal, ovoz va video) yaxlit bir butun murakkab ob'ekt sifatida omma auditoriyasiga televidenie orqali uzatiladigan polikod matn tushuniladi.

Shu boisdan ham u, birinchidan, ommaviy muloqot hamda tilning asosiy vazifalari bo'lgan ma'lumot tarqatish vazifalarini bajaradi. Bo'lajak mutaxassis mamlakatimiz va boshqa davlatlarda sodir bo'layotgan, sodir bo'lgan va rejalashtirilgan, hayotning barcha sohalariga oid, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ijtimoiy (ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat, sport, aholini ijtimoiy himoyalash, bo'sh vaqtni maroqli o'tkazish uchun ko'ngil ochar materiallar, kasb-hunarga oid materiallar, xalqaro yangiliklar) sohalaridagi yangilik va voqealar orqali sotsiolingvistik bilim, malaka va ko'nikmalarni egallab boradi.

Ikkinchidan, mazkur xarakterdagi mediamatnlar aniq rasmiy qolip asosida har kuni bir vaqtning o'zida beriladi, bir xil andoza asosida o'quvchiga yetkaziladi. Bu esa o'quvchida yangiliklarni sabrsizlik bilan kutishga refleksiya hosil qiladi. Yangi axborot matni orqali o'z nuqtai nazarlarini tengdoshlari hamda o'qituvchi oldida ingliz tilida to'g'ri, mazmunli, ifodali taqdimot qilish ehtiyojini hosil qiladi. Shunday qilib, bo'lajak ingliz tili mutaxassisida eshitish, ko'rish, gapirish va yozish ko'nikmalari shakllanib boradi.

Uchinchidan, yangilik matnlarining quyidagi xususiyatlari asosida bo'lajak ingliz tili mutaxassislarning kasbiy kompetentligi komponentlari takomillashib boradi:

- so'zlar va so'z birikmalarining grammatik qonun-qoidalarga rioya qilgan holda qisqa, aniq tuzilishi;
- yangilik matnining mazmundorligi, chegaralangan vaqt ichida ko'p ma'lumot qamrash imkoniyatiga ega bo'lish;
- ma'lumotlar, faktlarning haqqoniyligi va aniqligi;
- ma'lumotlar yetkazilishining ta'sirchanligi, verbal va noverbal hissiyotni namoyon etish mahorati;
- nutq qoidalariga rioya etish mahorati;
- sharhlarning mamlakat va dunyo miqyosidagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalar bo'yicha tez va mukammal o'zlashtirilishi, ommabopligi.

Shunday qilib, mediamatnlar xorijiy tilni va tili o'rganilayotgan mamlakat xalqi madaniyatining professional darajada o'rganilishida muhim metodik vosita bo'lib xizmat qiladi. Natijada mazkur g'oya bo'lajak ingliz tili mutaxassislari ingliz

tilidan kommunikativ hamda sotsiolingvistik kompetentlikni shakllantirish jarayonida eksperimental tarzda tadqiqotimizning eksperimental qismida o'z ifodasini topdi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda «Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ1875 qarori. // «Xalq so'zi» gazetasi, 11.12.2012 y., 240 (5660)-son.

ROLE OF USING INTERNET RESOURCES TO DEVELOP SPEAKING SKILLS

Hasan Uzairovich Akhmedov

Teacher, The Faculty of Tourism, Chirchik State Pedagogical University

hasanahmedov1100@gmail.com

ABSTRACT

This article studies to obtain optimal results of this type of activity, it is necessary to focus on some problems that may arise in the course of work. Teachers who have integrated e-mail into the educational process note the insufficient depth of the content of the correspondence. The initial interest quickly passes and students find themselves in a difficult position, not knowing what to write about. In order to avoid disappointment, it is necessary to correlate this type of work with the general curriculum and it should not be allowed to take its course. For example, you can invite students to ask their pen pals about a particular topic and, based on the results obtained, make a report in class.

Keywords: intercultural competence, the impact of advertisements, literary works, local recipes, menus, folk medicine, folklore

International letter exchange can be carried out in any classroom and at any level of language proficiency. In addition to purposefully using the language being studied, establishing friendly contacts and thus studying culture, electronic correspondence has its advantages over paper: it is faster, more convenient and cheaper.

You can find correspondence partners for your students as follows:

1. Make an appropriate request to TESL-L (computer- assisted language learning sub-branch listser.
2. Turn to the list server for intercultural communication (Intercultural E-Mail Classroom Connections), offering the establishment of correspondence with various purposes: to carry out joint projects, discuss pressing issues, conduct discussions between whole classes;
3. Visit the home page of the E-mail for ESL/LINC Students (). She offers help and instructions on using e-mail, free access to e-mail, help to find pen pals, offer participation in paired and group projects, and, in addition, offers links to all kinds of useful resources.

In order to obtain optimal results of this type of activity, it is necessary to focus on some problems that may arise in the course of work.

Teachers who have integrated e-mail into the educational process note the insufficient depth of the content of the correspondence. The initial interest quickly

passes and students find themselves in a difficult position, not knowing what to write about. In order to avoid disappointment, it is necessary to correlate this type of work with the general curriculum and it should not be allowed to take its course. For example, you can invite students to ask their pen pals about a particular topic and, based on the results obtained, make a report in class. Not all letters receive answers, which entails the deepest disappointment. To prevent this from happening, you can invite students to communicate with several partners at once (in the same group or in a parallel one, in another city or even country).

After analyzing the experience of using e-mail in the process of teaching foreign languages, Mark Warshauer and other teachers came to the following conclusions:

1. Preference is given to working in small groups, without strict supervision by the teacher. The best results are achieved due to the ability of students to choose a topic for discussion themselves, rather than unquestioningly follow the instructions of the teacher and the majority of the group (in this case, a new group is simply formed).

2. Electronic communication is an excellent practice of language, where the transition from form to content is carried out - towards true communication and free flight of thoughts. The presence of a real audience ensures an increase in the quality of writing - the speech of schoolchildren becomes more expressive, argumentation has been added to the usual narrative and descriptive genres.

3. The writing process is changing - more attention is paid to editing works and correcting mistakes, and even for composing monologues, students often turn to their partners for opinion or advice - such work is the embodiment of the principle of interactivity.

4. Using e-mail increases interest in the language learning process itself.

In addition to the formal language experience acquired through telecommunications, the development of intercultural competence cannot be denied. Moreover, we can safely say that today the use of Internet resources, including e-mail, is the most effective and affordable way to master cross-cultural literacy in real communication.

As noted above, to increase efficiency, the use of e-mail should be targeted. The set of tasks can be as follows: place an ad about finding friends on different sites by correspondence; write information about yourself; send several messages, for example, 2-3 a week; in order to get an answer, ask questions you are interested in at the end of the message; accept at least three answers to your messages; provide a full report on the work done: what you did, what came out of it, what new you learned, how you evaluate the task. Include your emails and responses to them in the report. Students do not just share information with partners from different parts of the globe, but work together on a project: a topic is selected, research methods are developed, their own stand is created,

where the results are placed. You can choose a project topic from those already proposed by someone on the list server, or put your own there and wait for the response contacts. The Email Project Home Page offers the following problems for research: drugs, stress, nutrition, power, the impact of advertisements on a person, health, comparison of prices for goods in different regions, traditional medicine and many others.

b) Listening:

English teachers are sad to note that many students of secondary schools have difficulty perceiving the speech of native speakers by ear. The formation of listening skills is one of the ways to solve this problem.

The problem is that it is very difficult to find high-quality materials for these tasks. Of course, you can buy manuals like book + audiocassette from reputable British publishers, but these books are quite expensive and you can find them mainly in large cities. The same situation is with multimedia courses in English (and only in some of them the teacher will be able to find audio fragments for listening).

Where, then, can teachers of small towns, towns, and rural schools find such materials? The Internet can help in solving this problem, which is a source of audio materials with the speech of native speakers (preferably professional actors) in the form of sound files and texts to these sound fragments in the form of text files. In this case, the teacher or methodologist has the opportunity to rewrite the audio fragment on an audio cassette and print the text. Further, this material can be used in any form to prepare for lessons. Someone can use this material only for listening, someone can polish the pronunciation of students (you can make copies of the audio file on cassettes of all students for their work at home), someone can practice reading techniques using writing along with text, etc.

In addition, it is possible to establish contacts via the Internet with actors and authors of the pages. On some of them, authors and announcers are asked to evaluate their work, send comments, comments, criticism, and may even read some work at the request of visitors to their sites.

The basic format for representing an audio stream is an uncompressed WAV file. Based on this, it would be natural to work with files of this format, but their main disadvantage is the large volume. Therefore, various compression algorithms are used for storage. MP3 is one of them. This format contains the largest number of available audio fragments on the Internet, it is practically an industrial standard - the release of MP3 players has already begun, and this will allow further use of the collection of MP3 files in pure form, without translation to audio cassettes.

However, a significant part of the audio fragments are presented in the RealAudio format, the use of which can be difficult due to the need for a permanent Internet connection. When playing this file, it will be possible to make only one

recording on an audio cassette, the quality of which may be questionable due to the low bandwidth of telephone lines. This problem is solved by using the algorithm for saving RealAudio files in MP3 format, which are not copied by them.

To play audio files, you can use any player built into the OS, but very often the teacher has to make a selection from various literary works (sometimes very short in sound), which must follow in a certain order. In this case, you will have to spend a lot of time running various files sequentially. In addition, some players may "freeze" when playing large files. The most convenient way is to use the WinAmp program, which allows you to create lists of played files, listen to files from the Internet in RealAudio format (when installing the appropriate plug-in), save RealAudio format files on disk.

To search for audio and text materials on the Internet, you can use both catalogs and search engines. Since teachers are interested in audio materials recorded by representatives of different countries and continents, global catalogs and search engines should be used. There are no problems with text files. There are a number of websites on the Internet that present a huge number of literary works. As a rule, the information there is perfectly structured and you can find the right work by name, author or subject. Everything is much more complicated with sound materials - there are much fewer of them on the Internet. They are time-consuming to manufacture, require a lot of disk space to be placed on Web servers. Moreover, only files recorded with high quality by native speakers with good voice data (actors, speakers ...) will be suitable for a teacher. Therefore, after compiling a request, most of the sites found will be paid or online stores that present audio recordings on cassettes or CDs.

The use of catalogs allows you to increase the accuracy of the search, but most of the materials go out of the search area, so it is advisable to use search engines, narrowing the search criteria using the logical "And". At the same time, the string "MP3" must be present in the request; the other components may vary depending on the type of literary work.

After establishing contacts with some authors of websites, actors and speakers who can help teachers and students when recording literary works, a situation may arise when these works cannot be posted on the Internet for various reasons. Other Internet resources (ftp archives, e-mail) can be used to gain access to such materials. Do not forget that you can make only a limited number of audio files copied from the Internet and use them as part of your school. Detailed information about the legal aspects of using these materials can be found on the websites where these materials are located. To obtain permission to use files in other forms of work (recording on cassettes of students of the whole class for the purpose of working at home), you must contact the author directly.

The website of Lucent Technologies, its Bell Labs division, allows you to hear how any phrase sounds in a foreign language.

A speech synthesizer has been developed here that turns printed text into sound. On the website <http://www.bell-labs.com/project/tts/index.html> you can choose one of seven languages - English, German, French, Italian, and Spanish. Then you need to enter something in the selected language in the window. In a few seconds, what is written will be pronounced, albeit somewhat mechanically, but still in a voice. That is, you can voice any phrase from a textbook or any other manual, and online manuals are especially suitable, from where you can easily copy pieces of text without bothering to reprint. You can not only listen to everything you say, but also save it on your disk, so that if necessary, you can return to listening without going online.

c) Reading:

The Internet is an excellent tool for getting information about the latest events in the world. Thus, with the help of the Internet, you can turn a classroom into a news agency, and your students into first-class reporters. This type of activity is suitable for high school students, as it includes voluminous reading and the art of interpretation, fluent speech.

Almost all significant newspapers in the world have their own web pages. In order to find out where and what newspapers exist, students can be invited to visit the MEDIA LINKS page, which offers links to a variety of publications.

Media sites in English:

The Washington Post: Everything you can read about in the newspaper can be seen on the first page - it is a combination of an advertising poster and content. Here are the names of the most important articles with excerpts from them, which, according to the authors, should attract the attention of readers, and the main provisions discussed in them. Like any periodical publication, web-newspapers are divided into headings and subheadings, i.e., they have a user-friendly interface that allows clicking the mouse button to go directly to the desired section and the article of interest. The Washington Post has 5 main headings: news (news), lifestyle (style), sports (sports), advertisements (classifieds) and market news (marketplace).

In terms of mastering intercultural competence, an online newspaper is an indispensable assistant. It will allow students to plunge into the thick of world events taking place almost at the moment, to see what is happening from different points of view. Especially valuable for classroom work is the link - send us feedback, which interacts the reader with the publisher. You can express your opinion about what you have read and personally talk to the author of a certain article thanks to the section

“Today's journalists” Today's Columnists, where the choice of a certain surname will connect you directly with him. Sometimes there may be an extra connection with the main character of the article.

You can invite students to work in twos or threes, research articles covering all aspects of life: editorials, sports, weather, culture... The advantage of such work lies in the full involvement of the entire class, combined with the differentiation of tasks: strong students can do research on more difficult articles, while weaker students can be assigned a report on weather conditions or something from the field of culture.

In addition to working on reading and speaking skills, you can replenish your vocabulary. To do this, it is necessary to invite students to compose dictionary entries based on the information they have read. It is possible to acquire new grammatical skills, examples of which are found in the articles. The main advantage of such work is that students get access to first-hand information, and not to a week or more old printed publications, and find themselves involved in the thick of world events, personally influencing it.

The Internet can and should be used not only passively, but also actively. Students can try themselves in the role of information providers, not consumers. The young voices the world website is an open forum, which is a kind of publishing house where those who wish can publish their works, making them available to a multimillion audience and expressing their opinion for discussion. All works are accompanied by the e-mail address of their creator, which allows for feedback and discussion.

The authors of the article language learning activities for the World Wide Web note the huge possibilities of WWW for the use and creation of bilingual pages, providing optimal results of integrating the Internet into the lesson process for both parties involved (a class studying English in Russia and a class studying Russian in the USA or England). Here are just some of the possible topics discussed: a review of books, fairy tales, newspaper articles, TV shows, quotes and sayings, sayings, anecdotes and riddles, local recipes, menus, folk medicine, folklore, sports, school and its problems, etc.

Students should find the process of creating their own page fascinating and meaningful.

d) Speaking:

There are a number of ways to gain English conversation practice online. Some of these are free, while others are paid services. It is a good idea to start by making a list of your possible options. Use the “resources” that are already available to you through your family and friends, work, studies, etc. For example, if you have an old friend in New York, maybe you should re-establish contact or if your colleague at work speaks great English, perhaps you should converse with them in English sometimes. Every little

helps. With the help of programs such as Yahoo Messenger, which can be downloaded for free on the Yahoo website (www.yahoo.com), or such a common Internet pager as ICQ, it is possible to organize not only written, but also oral communication in real time. All you need for this is standard computer speakers and a microphone. Using such programs is similar to communicating in voice chat, and allows students to hear authentic English speech, and speak the language themselves.

CONCLUSION

Thus, using the information resources of the Internet, it is possible, integrating them into the educational process, to more effectively solve a number of didactic tasks in the English lesson:

- a) to form reading skills and abilities, directly using the materials of the network of varying degrees of complexity;
- b) improve listening skills based on authentic audio texts of the Internet, also prepared by the teacher accordingly (<http://www.belllabs.com/project/tts/index.html>);
- c) to improve the skills of monological and dialogical utterance based on a problematic discussion of the materials of the network presented by the teacher or one of the students;
- d) to improve the skills of writing, individually or in writing making answers to partners, participating in the preparation of essays, essays;
- e) to replenish their vocabulary, both active and passive, vocabulary of modern English, reflecting a certain stage of development of the culture of the people, social and political structure of society;
- f) to get acquainted with cultural knowledge, including speech etiquette, peculiarities of speech behavior of various peoples in the conditions of communication, peculiarities of culture, traditions of the country of the studied language;
- g) to form a stable motivation of foreign language activity of students in the classroom on the basis of systematic use of "live" materials, discussion of not only questions to the texts of the textbook, but also topical issues of interest to everyone.

When working with computer technologies, the role of the teacher is also changing, their main task is to support and guide the development of students' personality or their creative search. It should also be pointed that such an approach required some modification of the traditional roles of the teacher with a certain computer experience. Relationships with students are based on the principles of cooperation and joint creativity. In these conditions, a revision of the organizational forms of educational work that have developed today is inevitable: an increase in independent individual and group work of students, a departure from the traditional lesson with the predominance of an explanatory and illustrative teaching method, an increase in the volume of practical

and creative work of a search and research nature. In this type of cooperation between the Internet and the lesson, a project form of educational activity is often used and it can be said that it has a very effective and positive effect on the process of learning foreign languages.

REFERENCES

1. Lightbown, P., M. & Spada N. How languages are learned. Oxford: Oxford University Press. 1999. p.163.
2. Harmer, J. The practice of English language teaching. London: Longman. 1991. p. 153.
3. <https://www.henryharvin.com/blog/games-for-teaching-english-in-the-classroom/>
4. https://www.researchgate.net/publication/285219262_The_effect_of_reading_on_improving_the_writing_of_EFL_students
5. <https://cyberleninka.ru/article/view/how-to-improve-writing>
6. https://revistia.org/articles/Lorena_Man

PSIXOLINGVISTIK ASPEKTLARINING XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA TURLI ZAMONAVIY METODLARDA QO‘LLANISHI

Ezoza Ismat qizi Hazratqulova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti,

Ilmiy rahbar: **Shaxlo Isamiddinovna Botirova,**

pedagogika fanlari doktori (DSc), professor, Chirchiq davlat pedagogika universiteti

E-mail: (khazratkulovae@gmail.com)

ANNOTATSIYA

Psixolingvistika– alohida fan sohasi bo‘lib odamning nutq faoliyatini tadqiq etadi. Metodikaning psixolingvistik aspekti ingliz tili o‘rganish jarayonida o‘quvchilarining nutq rivojlanishidagi xos xususiyatlarini o‘rganadi. Ta’lim mazmunidan kelib chiqib mavzularga mos til materialini metodik tashkil etuvchi sotsiolingvistik aspektdan farqli o‘laroq, psixolingvistik aspekt zamonaviy ingliz tili o‘qituvchisi uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: psixolingvistika, psixolingvistik aspekt, nutq faoliyatlari, scaffolding, Hermenevtik doira, Qiyosiy tipologiya metodi

ABSTRACT

Psycholinguistics is a separate branch of science that studies human speech. The psycholinguistic aspect of the methodology examines the peculiarities of speech development of students in the process of learning English. Unlike the sociolinguistic aspect, which methodically organizes language material according to the educational content, the psycholinguistic aspect is of particular importance for the modern English language teacher.

Keywords: psycholinguistics, psycholinguistic aspect, speech activities, scaffolding, Hermeneutic circle, Comparative typology method

АННОТАЦИЯ

Психолингвистика – отдельная отрасль науки, изучающая человеческую речь. Психолингвистический аспект методики рассматривает особенности речевого развития учащихся в процессе изучения английского языка. В отличие от социолингвистического аспекта, методически организующего языковой материал в соответствии с содержанием обучения, психолингвистический аспект имеет для современного учителя английского языка особое значение.

Ключевые слова: психолингвистика, психолингвистический аспект, речевая деятельность, леса, герменевтический круг, метод сравнительной типологии.

Xorijiy tillarni o'qitishning xorijiy usullari birinchi navbatda o'rganishga bixevioristik yondashuv asosida shakllangan. Ingliz tilidagi ilmiy adabiyotlarda “ko‘nikma” va “ko‘nikma” atamaları bir-biridan ajratilmagan: ko‘nikmalar atamasi ham aspekt ko‘nikmalarini, ham muloqot qobiliyatlarini ifodalash uchun ishlatiladi.¹

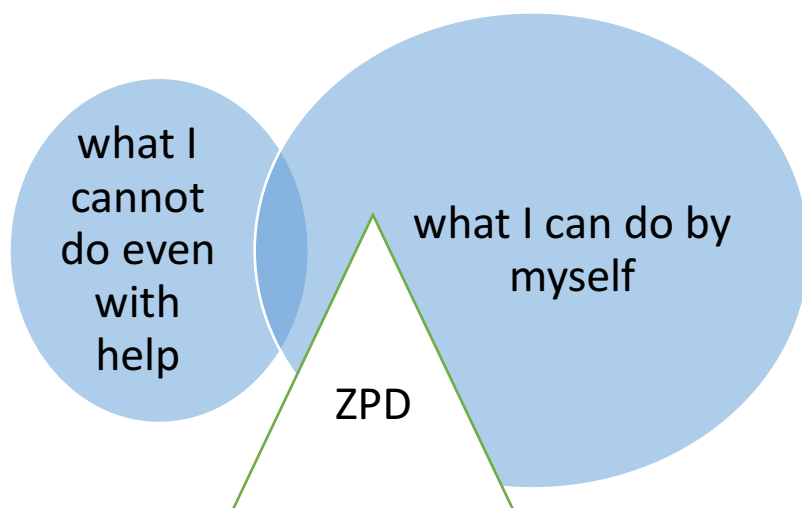
Psixolingvistik aspektlarining turli zamonaviy metodlarda qo'llanishidan biri savol-javob mashqlari hisoblanadi, ehtimol, u eng qadimgi bo'lib, universaldir - ular har qanday ko'nikmalarni shakllantirish uchun mos keladi va barcha ko'nikmalarni shakllantirish uchun mashqlar to'plamiga kiritilgan. Bu ko'p funktsiyali mashqdir, chunki u materialni taqdim etish va tushuntirish bosqichida (muammo savollari), o'qitish uchun va nazorat vazifasi sifatida ishlatilishi mumkin. Bir tillilikdan tashqari, savol-javob mashqlarining katta afzalligi ularning muloqotning psixolingvistik tabiatiga muvofiqligi, o'zaro ta'sirning ushbu shaklining tabiiyligi va tanishligi, topshiriqning qiyinligini baholash imkoniyati va tashkil etishning qulayligidir. Savol-javob mashqlaridan foydalanishning tipik uslubiy kamchiliklariga savolning rasmiylashtirilganligi, umumiy savolga javob berishda o'quvchilarning aqliy faolligining pastligi, dars davomida faqat savol-javob ish shaklidan foydalanish kiradi.²

Ta'lim tizimiga chetdan kirib kelgan termin “scaffolding” metodi bo'lib, u ingliz tilidan arxitektura va qurilish sohasida "iskala qurish" (iskala) "iskala qurilishi" deb tarjima qilinadi. Qurilish bilan ishora tasodifiy emas, chunki oddiydan murakkabga bosqichma-bosqich o'rganish sifatida “iskala” o'qitish metodikasining vizual tasvirini beradi. "Iskala" o'qitish usuli sifatida o'rganilayotgan materialni qismlarga bo'lish va har bir qismni asbob yoki algoritm tuzilishi bilan ta'minlashni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, bu usulning teskarisi sifatida: o'qituvchi payshanba kuniga qadar yetti sahifali matnni o'qib, tarjima qilishni va ushbu mavzu bo'yicha insho yozishni so'raydi. Bu esa o'z navbatida bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishini sundiradi. Scaffolding ya'ni iskala metodining maqsadi ham shundan iborat chet tilini o'rganish uchun motivatsiyani kamaytirmaslik uchun barcha topshiriqlarni bosqichma- bosqich o'quvchi bilan bajarish demakdir. Oddiygina o'qish(reading)

¹ Chomskiy N. A., “A Review of B. F. Skinner’s Verbal Behavior”, 1959y. P:49-62//Google Scholar/

² Белянин В.П. “Психолингвистика”. Учебник / В.П. Белянин. — М.: Флинта: Московский психолого-социальный 2 институт, 2003.стр: 232 с. ISBN 5-89349-371-0 (Флинта) ISBN 5-89502-421-1 (МПЦИ)

ko'nikmasini olsak ham, avvaliga scaffolding - tabaqalashtirilgan yondashuvda chet tilini o'qitishni ikki xil yondashuv bilan ishlash zarurligini ko'rib chiqish lozim. Bularning birinchi yondashuvi matn bilan tanishish "skimming"-yuzakio'qishva "scanning" yangi lug'atni muhokama qilish ("aniq ma'lumot uchun" - maxsus ma'lumotni ajratib o'qish) hisoblansa, ikkinchi yondashuv differensial yondashuv bo'lib, o'qituvchi bolaga matn qismlaridan birini berishi, matnni qisqartirishi yoki butunlay boshqa matnni o'qishiga ruxsat berishi mumkin, matndan keyin vazifani o'zgartirish ham mumkin. Chet tilini o'qitishning ikki xil usulidan foydalanish bir-birini inkor etmaydi. Bundan tashqari, bu usullar umumiy asosga ega. Nelson Mandela Metropolitan Universiteti (Janubiy Afrika) professori, ta'lim sohasidagi

tadqiqotchi Eylin Raymond-Eyleen Raymond, qaysi usul afzalroq ekanligini aniqlash uchun talabning potentsialga yaqin qobiliyat zonasini aniqlash kerak, deb hisoblaydi. ("Proksimal rivojlanish zonasi", so'zma-so'z o'quvchining "proksimal rivojlanish zonasi"). Tadqiqotchi ZPDni talaba mustaqil ravishda o'rganishi va o'qituvchining professional ko'magida erisha oladigan narsa o'rtasidagi masofa sifatida belgilaydi.³

Modellashtirish iskala poydevorining asosidir. Chet tilida o'z fikrlarini shakllantirishga urinayotgan talabalarga: "Menga ko'rsata olasizmi?, Faqat menga ko'rsating" kabi savollar bilan o'rganuvchilarni so'zlanayotgan predmet yoki hodisa haqida visual ko'rinish paydo qiladi.

Ovoz chiqarib o'ylash fikrlash jarayonini taqlid qilish imkonini beradi, masalan, matnni o'qiyotganda, o'qishni tushunish jarayonida o'qituvchi talabani gapni yana o'qishga taklif qilishi va kontekstdan uning ma'nosini taxmin qilishi mumkin.

³ Sharipbayeva M. U. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitish tamoyillari. Eurasian Journal of Academic Research, Tom 3 № 1 Part 2/ 2023 p:157-160

Bu o'qish jarayonini sekinlashtiradi, lekin chet tilini o'rgatishda juda samarali o'rganish modeli hisoblanadi. Bolaning kognitiv qobiliyatlari hali rivojlanayotganligini hisobga olsak, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish juda muhimdir. O'qituvchi talabalardan o'rganilayotgan mavzu bo'yicha o'z tajribalari yoki g'oyalari bilan bo'lishi shlarini so'rashi bilan mavzuni bolaning o'z hayotiga bog'lashga harakat qiladi, shunda ular o'zlarini unga yaqin his qiladilar. Talabalarning oldingi bilim va tajribalaridan foydalanish, albatta, nafaqat "iskala" uchun, balki barcha o'qitish usullariga xosdir.

Misol qilib keltiradigan bo'lsak "let's talk" – keling gaplashamiz kabi guruh va juftlik bilan ishlash scaffolding metod ko'rinishi o'rganuvchilarga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun samarali hisoblanadi. Shuningdek, ular o'rganilayotgan mavzuni vizual va hatto "artikulyatsiya qilish" (yangi so'zlarning talaffuziga ko'nikish) uchun, shuningdek, materialni sinfdagi boshqa o'quvchilar bilan muhokama qilish uchun vaqt kerak.

Scaffoldingning yana bir ustun jihati so'z boylikni oshirayotganda yangi lug'atni oddiygina so'z va iboralarni daftarga yozib qo'yish bilan chegaralanmasdan, fotosuratni ko'rsatkish orqali yangi lug'at bilan tanishtirish, o'xshashlik, metaforalarni qo'llash, o'quvchilarni rasm chizish yoki berilgan so'z yoki ibora uchun belgi o'ylab topishga undash bilan chuqurroq ishlaydi. Vizual materiallardan foydalanishda scaffolding vositalaridan biri grafiklar, bar, qabariq va doiraviy diagrammalar, gistogrammalar, "vidjetlar" ko'rinishidagi ma'lumotlarni vizualizatsiya qilishda keng qo'l keladi.

Vigotskiyning kontsepsiyasi iskala bo'yicha ko'rsatma uchun juda muhimdir proksimal rivojlanish zonasi (ZPD). Proksimal rivojlanish zonasi - bu o'quvchining o'zi qila oladigan narsalar (bilim darajasi) va bilimdon tengdoshi yoki o'qituvchisi (pedagogik bosqich) ko'magi bilan erishish mumkin bo'lgan eng ko'p ma'lumot haqida so'z boradi. Vygotskiy, iskala amaliyotini qo'llash orqali bolani har qanday mavzuni proksimal rivojlanish zonasi orqali amalga oshirish orqali samarali o'rgatish mumkinligiga amin edi.

Scaffolding (ZPD) metodi dars samaradorligini oshirsada chet tilini o'rgatish usuli sifatida o'qituvchi uchun ko'p vaqt va mehnat talab qiladi, lekin mashg'ulot yakunida istiqbolli natijani ta'minlashga mo'ljallangan.

G'arbiy Yevropada 18-asrda fanga kirib kelgan germenevtika metodologiyasi hozirda barcha jamiyatlarning boshqaruv bo'g'inlarida ham qo'llaniladi. Bu istiloh avvalda muqaddas diniy kitoblarning matnini o'rganar va tushuntirar edi.

Ayniqsa, teolog faylasuflar Vilgelm Diltey (1833-1911) va Fridrix Shleyermaxer (1768-1834) germenevtikani (yunon asotirlariga ko'ra, yo'lovchi va

savdogarlarning homiy xudosi “Germes” soʻzidan olingan) oʻsha davrlar Gʻarb olamining konstitutsiyasiga aylangan Bibliya matnlaridagi hamd-sano va naʼtlarni keng sharhlashda qoʻlladilar. Keyinchalik esa oʻrta va kenja avlod germenevtlari tomonidan bu metod universallashti. Edmund Gusserl va Martin Xaydegger germenevtikani fenomenologiya hamda ruh haqidagi fanlarga olib kirdi.

“Matnni tushunish hech qachon oxiriga yetmaydi,” - deydi germenevtika metod imkoniyatlarini kengaytirib interprotatsiya sferalarini koʻrsatib bergan Xaydeggerning shogirdi Xans Georg Gadamer “Haqiqat va metod” asarida. Keyinchalik, Sharqda ham musulmon xalqi uchun germenevtikadan yuksak taʼlimotlar paydo boʻldi. Bu soʻzga dalil shuki, Qurʼoni Karimni tafsir qilmoqchi boʻlgan mufasssarga qoʻyiladigan talab juda katta boʻlgan. Tafsir va taʼvil vazifalarini germenevtika metodiga shartli ravishda qiyoslash mumkin. Sufiylarning sharhi esa taʼvildir. Bu metod jamiyatning boshqaruv tizimida musulmon mamlakatlarida katta oʻrin tutadi. Maʼlumki, shariat fiqh qoidalari asosiga qurilgan. “Fiqh” soʻzining etimologiyasi esa arab lugʻatlarida “anglash”, “anglatish” degan maʼnoni bildiradi. Bu esa interprotatsiya hodisasi bilan bogʻliq “tushunish”, “tushuntirish” maʼnolariga uygʻundir. Germenevtikaning asosi haqida soʻz borar ekan Gadamerning fikrini kelishirish joiz hisoblanadi. Chunki tarixshunos haqiqiy tushunish nima ekanligini koʻrsatib bergan hisoblanib, bir muallif asarini oʻrganar, tarixiy hodisani talqin qilar ekan, oʻrganuvchining tasavvuri, mulohazalari doimo asar mazmunini, ruhiyatini aynan aks ettira olmaydi, degan xulosaga keladi.

Germenevtika- matn talqini nazariyasi va maʼnoni anglash haqidagi fan boʻlib, u zamonaviy Gʻarb adabiyotshunosligida keng tarqalgan. Germenevtika tamoyillari asosida adabiyotning eng yangi nazariyasini qurish asoslanadi. Tarixiy faktlarni filologik maʼlumotlar asosida izohlash usuli sifatida germenevtika adabiy yodgorliklarni sharhlashning universal tamoyili hisoblangan. Sharhlashning vazifasi - sanʼat asarlarini mutlaq badiiy qiymatiga koʻra qanday tushunish kerakligini oʻrgatishdir. Sharhlash vositasi - bu ishni idrok etuvchi shaxsning ongi, yaʼni. talqin adabiy asar idrokining hosilasi sifatida qaraladi. “Germenevtika” risolasining muallifi nemis olimi Fridrix Shleyermaxer (1768-1834) zamonaviy germenevtikaning asoschisi hisoblanadi. Shleyermaxer usulining oʻziga xos xususiyati - bu asarni talqin qilishda nafaqat mantiqiy va ritorik kategoriyalarni, balki instinktini, "ichki mantiq" orqali asarni "ongsiz" tushunishni ham kiritishdir.

Germenevtik tahlil - matnni qayta qurish. Asarning talqini muallifning qadriyatlar tizimi, uning axloqiy tanlovi bilan belgilanishi kerak. Agar matnni rekonstruksiya qilish jarayonida unga mutlaqo oʻzboshimchalik va mustaqil talqinlar yaratilsa, tilshunos Xirsh tomonidan qoʻllab-quvvatlangan matnni qayta qurish

jarayonida barcha yaratilgan talqinlar ham muallifning niyati bilan bog'liq bo'lishi kerak. Xirsh uchun muallifning niyati "markaz", "asl yadro" bo'lib, u ko'p sonli talqinlar paradigmasida asar ma'nosining yagona tizimini tashkil qiladi. Xirsh talqinning ishonchli yoki ishonchsizligini baholash uchun asos sifatida "avtoriyatli hokimiyat printsipli" ni kiritadi.⁴ Germenevtik talqinda asosiy narsa nafaqat badiiy matnni tarixiy qayta qurish va tarixiy kontekstimizni tarixiy asar konteksti bilan izchil o'rtachalashtirish, balki o'quvchining ongini kengaytirish, uning o'zini chuqurroq anglashiga yordam berishdir. Germenevtika retseptiv estetika bilan bog'liq, chunki ikkinchisi bayon etilgan tamoyillarni ijtimoiy-tarixiy g'oyalar bilan to'ldiradi. Germenevtik doira matnni mantiqiy izchil algoritmgaga tushunish va izohlashning qaytarilmasligi paradoksdir. Ko'pgina olimlar germenevtikaning an'anaviy boshlang'ich qiyinligini aynan Gadamer kontseptsiyasida, "qism va butun doira"ni tushunishda ko'rishadi. U aniq noaniq qismlarni idrok etishdan butunning ma'nosini egallashga urinishga o'tadi. Bu butunning ma'nosi haqida, qismlarning o'zini aniqroq belgilash demakdir. Bartning fikricha, har xil matnlarda turli kodlarning o'zaro to'qnashuvi ularning bir-biri bilan doimiy "uzilishi"da mavjud bo'lib, bu ma'noning doimo tushunib bo'lmaydigan fikrlarni idrok etishga urinishda "o'quvchining sabrsizligini" keltirib chiqaradi. Gollandiyalik olim D. Fokkemaning qayd etishicha, postmodernizm kodi matn ishlab chiqarishni tartibga soluvchi ko'plab kodlardan biri xolosdir. Yozuvchilar boshqaradigan boshqa kodlar, birinchi navbatda, lingvistik kod (tabiiy til - ingliz, frantsuz va boshqalar), o'quvchini badiiy matnlarni o'qishga undaydigan umumiy adabiy koddir.

Qiyosiy tipologiya metodi - tipologiya va tilshunoslikning muhim o'qitish metodlaridan biri bo'lib, tillar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash uchun tillarni bir-biri bilan taqqoslab o'rganadi. Tillarni taqqoslash (taqqoslash) tarixiy nuqtai nazardan amalga oshirilishi mumkin va tillar o'rtasidagi qarindoshlikni o'rnatishga qaratilgan - bu yondashuv qiyosiy tarixiy tilshunoslik bilan ifodalanadi, va qiyosiy tipologik metod 19-asrda tillarning genealogik tasnifini ochib bergan hisoblanadi.

Tillarni qiyoslash ularning tarixi va ular o'rtasidagi qarindoshlik munosabatlarini hisobga olmagan holda ham amalga oshirilishi mumkin - bunday yondashuv qiyosiy tipologik tilshunoslik bilan ifodalanadi. "Uning obyekti o'xshashlik va farqning yakka va alohida holatlari emas, balki til elementlarining katta guruhlar uchun umumiy bo'lgan holatlardir." "Qiyosiy tipologiya tillarni tuzilishiga ko'ra tasniflaydi." "Tillar o'zlarining tuzilishiga ko'ra farq qilishi mumkin"

⁴ Jabborov Sh. "Germenevtika (2006)", Hurriyat gazetasi 2013y.// <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/shukur-jabborov-germenevtika-2006>

material (ya'ni bir ildizli so'zlar yoki umumiy morfemalarga ega bo'lmagan) ularning tuzilishi (ya'ni elementlar orasidagi munosabatlar, elementlarning vazifalari) o'xshash bo'lishi mumkin. Inglizcha – Hind Yevropa oilasi – German – Analitik - O'zbek – Turkiy. oila - Janubi-sharqiy - uyg'ur-chag'atoy – aglutinativ tillar oilasini qiyoslash orqali amalga oshiriladi Qiyosiy tipologiyani ikki tarmog'i mavjud: rasmiy va semantik tipologiya. Formal tipologiyani yakuniy maqsadi - rasmiy universallarni aniqlashdir. Rasmiy tipologiyani asosiy vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi, lekin ular bilan cheklanmaydi: tashqi ko'rinishni ochib berish. yoki tilning rasmiy xususiyatlari; yozuvning umumiy tamoyillarini, masalan, grafik tizimlar, alifbolar, transkripsiya belgilari tizimi, tinish belgilarini o'rnatish; bo'g'inning rasmiy tuzilmalarini, qo'shma so'zlar va so'z birikmalarini o'rnatish; jumlaning rasmiy tuzilishini o'rnatish va boshqalar.

REFERENCES

1. Jabborov Sh. “Germenevtika (2006)”, Hurriyat gazetasi 2013y.// <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/matbuot/hozirgi-davr-matbuoti/shukur-jabborov-germenevtika-2006>
2. Chomskiy N. A., “A Review of B. F. Skinner's Verbal Behavior”, 1959y. P:49-62//Google Scholar/
3. Sharipbayeva M. U. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitish tamoyillari. Eurasian Journal of Academic Research, Том 3 № 1 Part 2/ 2023 p:157-160
4. Беянин В.П. “Психолінгвістика”. Учебник / В.П. Беянин. — М.: Флинта: Московский психолого-социальный 2 институт, 2003.стр: 232 с. ISBN 5-89349-371-0 (Флинта) ISBN 5-89502-421-1 (МПЦИ)
5. Вильгельм В. “Проблемы психологии народов” Питер 2001г. Стр: 54 Электронная библиотека Royallib.Com, 2010-2023.
6. <https://e-history.kz/ru/seo-materials/show/28864>

RIMLAR VA RIMLARNING LINGVO-MADANIY ASPEKTLARI

Nargiza Istamovna Ibatova

O'qituvchi, Xorijiy tillar kafedrası

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

ANNOTATSIYA

Ma'lumki, tillar turli xil zamonaviy tilshunoslik bo'limlari tomonidan farqlanadi va o'rganiladi. Ular orasida so'zlarni turli tillarga tarjima qilish, shu orqali ularning ramziy va xarakterli ma'nosiga e'tibor berishda lingvokulturologiya eng yuqori o'rinda turadi. Demak, ushbu maqolada asosiy e'tibor ushbu tarmoqqa va uning ayrim so'zlardagi xususiyatlariga, masalan, bir necha tillardagi ramz va belgilarga, lug'atshunoslikka va ayrim misollar bilan to'liq tahlil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: leksikografiya, madaniyat, tushuncha, asoslari, formal almashtirish, madaniyatning xarakterli, vektorlar, o'lchovlar.

ABSTRACT

It is known that languages are distinguished and studied by various branches of modern linguistics. Among them, linguoculturology takes the highest place in translating words into different languages, thereby paying attention to their symbolic and characteristic meaning. Therefore, this article focuses on this network and its features in some words, such as symbols and signs in several languages, lexicography, and a full analysis with some examples.

Keywords: lexicography, concept and foundations of culture, formal substitution, characteristic vectors and dimensions of culture.

Dunyodagi barcha o'zgarishlar tilda aks etadi. Til va jamiyat bir butun bo'lib, bir-biriga bog'liq holda rivojlanmoqda. Bugungi kunda jahon leksikografiyasi lug'atlariga kiritilgan so'z nafaqat ma'nosi, balki madaniy xususiyatlari bilan ham ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tilshunoslikda bu holat lingvokulturologik xususiyatlar, ya'ni: "Lug'atlardagi so'zlarning lingvistikasi" deb ataladi [1]. Har bir so'z va tushunchaning mohiyatini tushunish uchun har bir so'z va tushunchaning mohiyatini tushunish kerak. Til va madaniyatni lingvistik nuqtai nazardan tadqiq qilishda dastlab nemis olimi V.Gumboldtning til ko'rinishlarini o'rganuvchi ta'limoti asos bo'ldi [2]. U tillarning o'ziga xosligi ularda madaniy so'zlarning mavjudligiga asoslanganligini isbotladi. Shunday qilib, lingvokulturologiya - bu tilshunoslik va madaniyatshunoslikning o'zaro ta'siri asosida namoyon bo'ladigan ilmiy fanning

murakkab sohasi. Ushbu maqola madaniyat va til o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadi, shuningdek, tilni madaniy hodisa sifatida o'rganadi. Bu dunyoni ma'lum bir nuqtai nazardan madaniy ob'ektiv orqali, shuningdek, ma'lum bir xalqning ongi va madaniyati orqali kuzatishni ko'rsatadi. Shunday qilib, tillarda bitta so'z turli xil ma'nolarni anglatadi, bu holda bu ip foydali bo'ladi. Belgilar va belgilarning lingvomadaniy jihatlari ko'pincha tarjima va leksikografiyada namoyon bo'ladi. Bert Lignenning aytishicha, ko'pchilik so'zlar nafaqat turli narsalarni ramziy qiladi, balki madaniy ma'lumotlarni ham o'z ichiga oladi [3]. Masalan, "caw" ibodatning ramzi bo'lib, Hindistonda ona sifatida tavsiflanadi, ammo ingliz tilida bu so'z tabu hisoblanadi. Musulmonlar haqida gap ketganda, ular mol go'shtini iste'mol qilishni yaxshi ko'radilar va cho'chqa go'shtini islom uchun harom deb yomon ko'radilar. Shunday qilib, bunday belgilar bizga til va uning hududlari haqida ba'zi madaniy ma'lumotlarni beradi. Strasburg universiteti tadqiqotchisi Svetlana Pushkovaning so'zlariga ko'ra, frantsuz tilida "qo'y" faqat "le mouton" so'zi ishlatilsa, lekin ingliz tilida bir necha turdagi qo'ylarning turlicha nomlari bor va bu ham milliy qo'ylarga misol bo'la oladi va tilning madaniy o'ziga xosligi, chunki bunday nomlar faqat ingliz tilida mavjud. Fransuz lug'atshunosi M. Kanani o'zining "Les information culles dans un dictionnaire bilingue d'apprentissage" maqolasida ma'lumotlar bir qator tarixiy-madaniy lug'atlarda berilganligini ta'kidlaydi [4]. Masalan, pishloqning tipik turi bo'lgan frantsuz Kamemberti, komediyachi Molyerning pyesalari, xo'rozning frantsuz tarixidagi voqealar haqidagi ma'lumotlar lug'atlarga qo'shilishi kerak, chunki lug'atlarga bunday so'zlarning kiritilishi leksikografiyaning samaradorligidan dalolat beradi. Bundan tashqari, til o'rganuvchilar nafaqat so'zlarni o'rganishadi, balki Frantsiya haqida ko'p narsalarni o'rganishadi va ma'lumotlarga kirishlari mumkin.

Belgining lingvistik va madaniy jihati eng milliy xususiyatga ega. Bunda ramz deganda til madaniyatining birligi, madaniyat ob'ekti tushuniladi, uning asosiy vazifasi jiddiy semantik siljishsiz rasmiy almashishdir. Til belgilarini o'rganishning ahamiyati ular madaniyatni ham, butun etnografiyani ham yashirishi mumkinligi bilan izohlanadi. Madaniy belgi sifatida til belgisi ortida ma'no emas, balki madaniyatning o'ziga xos vektorlari va o'lchovlariga ega bo'lgan madaniy mazmun yotishi muhimdir. Ramzlar orqali biz madaniyatning ichki qismini ochib berishimiz mumkin, ya'ni ongsiz sohada yashash va odamlarni yagona til va madaniy hamjamiyatga birlashtirish [5]. Rus tilidagi manbadan bir nechta misollar keltiramiz: olov (yong'in zonasi) - xavf belgisi (ikki olov orasidan olov va suv o'tishi), bir tomon - mustaqillik ramzi, ajralish (yonga, chetga o'ting, mening ishim). tomonidir), nuqta - muhimlik belgisi, asos (og'riq nuqtasi, boshlang'ich nuqtasi, nuqtai nazari, tayanch

nuqtasi), qadam - qisqa masofa, biror narsaga yaqinlik (bir qadam (nimadan), emas) belgisi. bitta qadam, har bir qadamda ikki qadam).

Slavyan mifologiyasida botqoqlik turg'unlik, parchalanish va o'limning ramzi bo'lib, u barcha kasalliklar va o'limni anglatadi. U bilan bog'liq jismoniy parchalanish dinamik boshlanishning yo'qligi, ruhiy jarayonlarning to'xtashi tufayli yuzaga keladigan ruhiy hodisaning timsoliga aylanadi. Bu landshaftning elementi bo'lib, unda ikkita faol jarayon - havo va olov va ikkita passiv - suv va tuproqning ortiqcha etishmasligi mavjud. Rus madaniyatiga ko'ra, botqoqning o'z egasi va qo'riqchi ruhi bor - botqoq, keng sarg'ish yuzli kulrang sochli chol. Aynan u botqoqdan o'tayotganlarni o'tkir tovushlar, xo'rsinish, baland ovoz bilan qo'rqitib, o'ziga ishongan holda va ehtiyotsizlik bilan botqoqqa tortadi.

Rus an'analarida ochiq, toza maydon xavfli, halokatli makondir. Bu dushman yoki tabiat bilan jang maydoni, himoyalangan, erkak. Madaniyat tarixchisi A.J. Toynbining so'zlariga ko'ra, ochiq joylar u erda yashovchi odamlar jamoasiga jiddiy muammo tug'diradi va omon qolish uchun maksimal kuch talab qiladi. Shuning uchun ko'chmanchi xalqlar sivilizatsiyani bunday miqyosda rivojlantirmaydi.

Xulosamiz shundan iboratki, lingvokulturalizma tillarni tushunish bilan bog'liq barcha muammolarni tarixiy tilshunoslik, tilni yaratish va dunyo tasviri orqali o'rganadi. Aytish mumkinki, bu kognitiv jarayon sohasi kabi savollarning manbai hisoblanadi.

REFERENCES:

1. Sharipova D. et al. Bilingualism As A Main Communication Factor For Integration Among Nations In Transoxiana, Modern Uzbekistan // International Journal on Integrated Education, 2019. T. 2. № 2. P. 15-23.
2. Sharipova D., Ibatova N. THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS INTO UZBEK // Theoretical & Applied Science, 2019. № 10. P. 649-651.
3. Shavkatovna S.D., Istamovna I.N., Komiljonovna X.M. Symbols and Images in Uzbek stories // Proceeding of The ICECRS, 2020. T. 5.
4. Шодиев Шахобиддин Шарофиддинович. (2022). "Макбет" ва "абулфайзхон" трагедиясида фалсафий сўзлар ва nature /tabiat" ва society / жамият тушунчаси. Eurasian journal of academic research, 2(12), 1142–1150. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7390238>
5. Barotovna, B. M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. Вопросы науки и образования, (5 (6)), 85-87. <https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>

6. Maksudova D.K., Suyunova O.A., Nazarova B.M. Optimizatsiya prosessa prepodavaniya angliyskogo yazika // Academy, 2019. № 6 (45).
7. Kushakov Yu.X., Pazletdinova N.P. Internet-servisi v rabote uchitelya-filologa // Academy, 2020. № 4 (55).
8. Pirmatova X.D., Toshtemirova M.A. Rol' prepodavatela v formirovanii motivatsii u studentov pri izuchenii angliyskogo yazika // Academy, 2020. № 2 (53)
9. Shahobiddin Sharofiddinovich Shodiev. Bakaev Najmiddin Bakaevich. expressions.. (2020). The role of the Latin language in the history of world statehood. ISJ Theoretical & Applied Science, 05 (85), 367-372. Soi: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-05-85-71> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS> Scopus ASCC: 1203. THE ROLE OF THE LATIN LANGUAGE IN THE HISTORY OF WORLD STATEHOOD
10. Sharipova D., Muhammadiyeva N., Mohigul Q. The Translation of Grammatical Discrepancies // International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2020. T. 24. № 1.
11. Kurbanova G.N. (2023). THE CONCEPT OF PROFESSIONAL THINKING AND ITS PEDAGOGICAL ESSENCE. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND INNOVATION, 2(2), 42–48. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7608601>.
12. Курбанова Г.Н. (2023). Значение педагогического общения в развитии профессионального мышления студентов. Central asian journal of education and innovation, 2(2), 49–55. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7608606>.
13. Kurbanova G.N. (2023). The significance of pedagogical communication in the development of students' professional thinking. Central asian journal of education and innovation, 2(2), 56–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7608608>
14. Zikiryaeva Manzura Mavlonovna, Hakimova Muhabbat Alimovna psychology in teaching english language. Eurasian journal social sciences, philosophy and culture Innovative Academy Research Support Center. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6585273>
15. Shodiev Shahobiddin Sharofiddinovich, & Majitova Nafisa Zokirovna. (2021). Ideas about an ideal person, language, prosperity in the evolution of public and political views of the uzbek jadids of the beginning of the xx century. Eurasian Journal of Academic Research, 1(3), 5–8. <http://doi.org/10.5281/zenodo.4925897>
16. Baratovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. *Научные исследования*, (6 (26)), 56-57. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>

17. Baratovna, B. M. (2018). Modern integrations and their benefits in teaching process. *Научные исследования*, (3 (22)), 53-54.
<https://cyberleninka.ru/article/n/modern-integrations-and-their-benefits-in-teaching-process>
18. Barotovna, B. M. (2018). Visibility as a means of creating communicative motivation on teaching oral communication. *Academy*, (5 (32)), 74-75.
<https://cyberleninka.ru/article/n/visibility-as-a-means-of-creating-communicative-motivation-on-teaching-oral-communication>
19. Barotova Mubashira Barotovna (2019). Actuality of distance learning at present education. *Достижения науки и образования*, (7 (48)), 55-56.
<https://cyberleninka.ru/article/n/actuality-of-distance-learning-at-present-education>
20. Rakhimovna, B. Z. (2023). The characteristic features of the main characters in “nicholas nickelby” by charles dickens. So ‘ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi, 6(6), 338-342. <https://bestpublication.org/index.php/sit/article/view/7172>

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI TURG‘UN BIRIKMALARNING LINGVOKOGNITIV TALQINI

E‘tibor G‘ayrat qizi Murodova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi
murodovaetibor2111@gmail.com

Farangis Komoljon qizi Rustamova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu mavzuga oid talqinlarni to‘g‘ri tarjima qilish uchun qo‘llanma yoki maqolalar keng jihatdan yaratilganligini tekshirish kerak. Mavzuning ichki tushunchalari va tegishli tilning turlari, o‘zbek va ingliz tillaridagi lingvokognitiv usullar bo‘yicha taqdim etilgan maqolalarni o‘rganishingiz foydali bo‘ladi. Talqinlar, lingvistik, psixologiya va kognitiv fanlarining alohida sohasida ekspertlikka ega bo‘lgan mualliflar tomonidan yaratilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: fikr-mantiqiy bog‘lanishlar, tillar orasidagi ma‘naviy aloqalar, lingvokognitiv protsesslar.

ABSTRACT

In order to properly translate the interpretations on this topic, it is necessary to check whether the manual or articles are made in a wide way. It will be useful for you to study the articles presented on the internal concepts of the subject and related language types, linguocognitive methods in Uzbek and English languages. Interpretations can be created by authors with expertise in a particular field of linguistics, psychology, or cognitive science.

Keywords: logical connections, spiritual connections between languages, linguocognitive processes.

Kirish: Lingvokognitiv talqin, tillarning va ularning birikmalari orqali inson o‘g‘ituvchan jarayonlarni tushunish va tahlil qilishga oid ilmiy usullardan biridir. Bu usul, tillar orqali insonlar o‘rtasidagi ta‘sir-mutaxassislikni tushunish, izohlash va boshqarishni tahlil qilishga imkoniyat beradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi turg‘un birikmalarning lingvokognitiv talqini, ularning grammatikasi, leksikasi, frazeologiyasi va boshqa lingvistik tuzumlar orqali insonlarning o‘g‘itish, o‘rganish va fikrlash jarayonlariga ta‘sir etishini tushuntirishga oid o‘rganishlarni o‘z ichiga oladi.

Bu jarayonlarni tahlil qilish va talqinini o'rganish, tillarning va ularning birikmalari orqali inson o'g'ituvchan jarayonlarni tushunishga ko'maklashadi. Talqin nazariyasi, amaliyot va ta'limning turli sohalarida keng qo'llaniladi, shuningdek, terapiya, tarjima, o'zaro munosabatlar, texnologiyalar va boshqa sohalar. Bu esa, davom etish uchun harakat qilishni va muhim savollarga javob izlashni talab qiladi.

Asosiy qism: Lingvokognitiv talqin, til va fikrlashning o'zaro aloqasini tahlil etadigan ilmiy tadqiqotlar va nazariyalardan biridir. Bu talqin turg'un birikmalarning tilga, fikrlashga va fikrni ifodalash jarayonlariga qanday ta'sir etishi haqida tushuntirishga yordam beradi.

Til o'rganishda, turg'un birikmalarning o'ziga xos grammatik tuzilmalari, ma'no va haqiqiylik bilan bog'liq o'ziga xos g'oyalar va tushunchalar orqali tilni ostonasiga o'zi yetaklanadi. Bu turg'un birikmalarning o'ziga xos tillar orqali tasvirlanishi, talqin topish va fikrlashning asosiy qismidir.

Xulosa: Lingvokognitiv talqin, til va fikrlashning o'zaro bog'lanishini tahlil etuvchi ilmiy yondashuvdir. Bu talqin til o'rganish, til o'zgarishlarga moslashish, turg'un birikmalarni tushunish va ularni foydalanishga olib keladi. Bu jarayon orqali til va fikrlashning integratsiyasini tahlil qilish, turg'un birikmalarning tilga va fikrlashga ta'siri haqida o'z fikr bildirish imkonini beradi.

Lingvokognitiv talqin olg'a orqali til o'rganish jarayonida turg'un birikmalarni tushunishga imkon beradi. Masalan, turg'un birikmalar til grammatikasi, ma'nosi va haqiqiylik bilan bog'liq bo'lib, ularni o'zingizga xos tillar orqali tasvirlashingiz mumkin. Bu talqin sizga tilni o'rganishda yordam beradi, qay birikma qanday ishlaydi va ushbu tilni qanday ifodalaydi.

REFERENCES

1. Xidoyatova D. [va boshq.] O'zbek tili 2-sinf darslik. – Toshkent, 2021.
2. Ibrohimova M., Kadirova X. HAKAKAT NOMI VA INFINITIVNING QIYOSIY TAHLILI //Prospects of Uzbek applied philology. – 2022. – T. 1. – №. 1.
3. КАДИРОВА Х. ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА УЗБЕКСКИХ ЭВФЕМИЗМОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК //Общественные науки. [https://science.nuu.uz/admin/pdf/Uzmu-191-2022\(3-bolim\).pdf#page=38](https://science.nuu.uz/admin/pdf/Uzmu-191-2022(3-bolim).pdf#page=38)
4. Бейсенова, А., & Kadirova, X. (2022). “Zamonamiz qahramoni” asarida qo'llangan frazeologizmlarning badiiy tarjimada aks etishi (o'zbek va rus tillari misolida). Uzbekistan Language and Culture, 5(1). Retrieved from <http://aphil.tsuull.uz/index.php/language-and-culture/article/view/4>

ONA TILI TA'LIMIDAN MORFEMIKA O'ZLASHTIRISHNING BESH XIL METODI

Gulzoda Anvarjon qizi Isaqova

Mustaqil tadqiqotchi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada, nodavlat ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarning ona tili ta'limidan morfemika bo'limini o'zlashtirish metodlari tahlil qilinadi. Metodlarning qo'llanilish maqsadi, sababi va afzalliklari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: morfema, so'z yasalishi, affiks, morfemik tahlil.

Ma'lumki, bugungi kunda Oliy o'quv yurtlariga kirish istagida bo'lgan abituriyentlarning barchasi ona tili fanidan imtihon topshirishadi. Qaysi yo'nalishda tahsil olish istagidan qat'iy nazar ona tili fani majburiy test yechilishi kerak bo'lgan fanlar qatoridan o'rin olgan. Vaholanki shunday ekan, umumta'lim maktablari, akademik litseylar hatto nodavlat ta'lim muassasalarida ham ona tili ta'limini to'g'ri yo'lga qo'yish kundan kunga dolzarb masala bo'lib kelmoqda. Tilshunoslikning har bir tildagi muayyan sathlar va birliklarni o'rganuvchi ko'plab tarmoq va bo'limlari mavjud bo'lib, abituriyentlarga fanning har bir bo'limini o'qitishda o'ziga xos xususiyatlardan foydalangan holda dars mashg'ulotlarini amalga oshirish lozimdir. Masalan, "Fonetika" bo'limini o'qitishda ko'proq imlo qoidalari bilan ishlansa, "Leksikologiya" bo'limini esa "Fonetika" bo'limiga bog'lagan holda o'quvchilarga so'z ma'nolarini o'rgatish, ularning so'z boyligini oshirib borish hamda lug'atlar bilan ishlay olish, lug'at tuzish ishlarini yo'lga qo'yishni o'rgatish darkor. "Morfologiya" bo'limi boshqa bo'limlardan grammatik shakllarning ko'pligi bilan ajralib turganligi bois uni o'rgatishda so'z tarkibi bo'yicha tahlillarni amalga oshirgan holda dars o'tilsa, o'quvchi so'z shakllarini erkin ajrata oladi va ularni bir-biridan farqlashni o'rganadi. So'z tarkibi esa tilshunoslikning "Morfemika" bo'limida o'rganiladi. Shuningdek, "Morfemika" bo'limini o'qitishda ham o'ziga xosliklar mavjudki, quyida ayni shu masalalar xususida fikr yuritiladi.

"Morfemika so'zning eng kichik ma'noli qismlari haqidagi ta'limotdir".

Ma'lumki, o'zbek tilida, felktiv tillardagidan farqli o'laroq, o'zak mustaqil ma'no anglatish xususiyatiga ega. So'zning o'zakdan boshqa qismlari esa undan ayricha qo'llanilmaydi va ma'no anglatmaydi. Shuning uchun ham ular morfema deyiladi.

Morfemani soʻzning tarkibiy qismi sifatida tushunish, shunday birlik sifatida morfemaning turlarini belgilash va har birining xususiyatlarini yoritish tamoyili oʻzbek tilshunosligida deyarli hozirgi kungacha davom etyapti. Ikki manbadan olingan quyidagi dallillarga eʼtibor bering: “Soʻzning maʼnoli qismlari morfemalar deyiladi. Masalan, *ishchilarimiz* soʻzi *-ish*, *-chi*, *-lar*, *-imiz* qisimlaridan iborat. Bulardan har biri soʻz doirasida oʻziga xos maʼno bilan qatnashadi. *Ishchilarimiz* soʻzining maʼnoli qismlarga boʻlinishidagi oxirgi chegara shu... Demak, *morfema* soʻzning boʻlinmas eng kichik maʼnoli qismidir... asosiy xususiyatiga koʻra, morfemalar ikki turga boʻlinadi: 1) *oʻzak morfema*, 2) *affiks morfema*.”

“Soʻzning maʼnoli qismlari morfemalar deyiladi... asosiy xususiyatiga koʻra morfemalar ikki turga boʻlinadi: oʻzak morfema va affiks morfema”.

Maʼlum boʻldiki, soʻzning tarkibiy maʼnoli qismlarini “morfema” deb atash (“morfema” deb tushunish) bilan ularning mohiyatini belgilashda biror muhim oʻzgarish boʻlgani yoʻq. Faqatgina soʻzning tarkibiy (maʼnoli) qismlari “morfema” soʻzi bilan ishlatiladigan boʻldi, yaʼni “*oʻzak morfema*”, “*affiks(al) morfema*” tarzida qoʻllanadigan boʻldi.

Abituriyentlarga morfemika boʻlimini oʻzlashtirishlarida “**Chala xat**”, “**Zanjir**”, “**Venn diagrammasi**”, “**Blits**” soʻrovi, “**Assesment**” va shu kabi bir qancha interfaol metodlardan foydalanish mumkin.

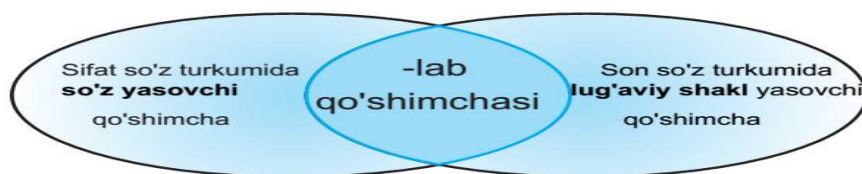
“**Chala xat**” – metodidan oʻquvchilar soʻz tarkibini toʻgʻri ajratishda va qoʻshimcha turlarini erkin farqlay olishlari uchun qoʻllaniladi. Sharti shuki, darslikda mashq bajarish uchun berilgan matndagi soʻzlarning aynan qoʻshimchalar qatnashgan baʼzi oʻrinlarini tushirib qoldiriladi. Oʻquvchilar tushirib qoldirilgan oʻrinlarini toʻldirib, soʻzlarni asos va qoʻshimchaga ajratishlari va tushirilgan qoʻshimchalarning maʼno va fazifasiga koʻra guruhlarini ham topa olishlari shart boʻladi. Metodni qoʻllashdan oldin esa oʻquvchilarga morfemika boʻlimini takrorlab kelishni uy vazifa topshirigʻi sifatida beriladi. Misol tariqasida 6-sinf ona tili darsligiga berilgan 58-mashqdan foydalanishimiz mumkin.

Mehnat, halol... haqida ibratli rivoyat bor: Bir bola ulgʻaygach, otasi unga ishlab pul topib keltirish... buyuradi. Lekin koʻngil... ona: “Oʻgʻlim qoʻlini qavartirib, qiynalib yurmasin” , deya, eridan oʻgʻrincha unga pul beradi. ...gir ota oʻgʻli keltirgan pulni oʻtga tashlaydi. Bola be... , loqayd turaverdi. Bu hol yana takrorlanadi. Oʻgli... uchinchi marta olib kelgan pul... ... otmoqchi boʻlganida, bola uning qoʻl yopish..., yondirmasligini soʻraydi. Ota shundagina bu safar oʻgʻlining haqiqiy peshona teri bilan pul topganiga ishonadi.

Abituriyentlar soʻz tarkibi haqidagi bilimlarini mustahkamlab olishgandan soʻng, quyidagi **“Klaster”** usulidagi jadvalni oʻzlariga asos qilib olganlar holda **“Zanjir”** metodini ham qoʻllab koʻrsa boʻladi.

Bu metodni qoʻllashdan asosiy maqsad shuki, xonadagi barcha oʻquvchilarni darsga jalb etishdir. Buning uchun darsda ishtirok etayotgan oʻquvchilarning har biriga qoʻshimcha yozilgan tarqatmalar beriladi. Agar oʻqituvchi oʻquvchilardan soʻz yasovchi qoʻshimchalarni soʻrasa, ular tartibni buzmag holatda huddi zanjirdek qoʻllaridagi soʻz yasovchi qoʻshimchani ajrata olib koʻrsatishlari kerak boʻladi. Yoki lugʻaviy shakl yasovchi, sintaktik shakl yasovchi qoʻshimchalarni ham soʻrashi mumkin.

“Venn diagrammasi” mavzuga nisbatan tahliliy yondashish, mavzuning umumiy mohiyatini oʻzlashtirish (sintezlash), oʻzlashtirilgan nazariy bilim, maʼlumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil etishda oʻquvchilarga yordam beradi. “Venn diagrammasi” dan qoʻshimchalar oʻrtasidagi farqli tomonlar va oʻzaro oʻxshashliklarni belgilashda foydalanish mumkin.

“Blits” – soʻrov metodi oʻquvchilarni harakat ketma- ketligini toʻgʻri tashkil qilishga, mantiqiy fikrlashga, oʻrganayotgan predmet asosida xilma-xil fikrlar, maʼlumotlar ichidan kerakligini tanlab olishni, shu bilan birga oʻzgalar fikrini hurmat qilishni va ularga oʻz fikrini oʻtkaza olishni oʻrgatadi.

Blits soʻrov jadvali

Savollar	Javoblar
Tilshunoslikning morfemika boʻlimida nimalar oʻrganiladi?	Morfemika boʻlimida soʻz tarkibi, yaʼni asos va qoʻshimchalar oʻrganiladi.
Morfemalar tarkibiga koʻra nechchi guruhga boʻlinadi?	Morfemalar tarkibiga koʻra ikki guruhga: sodda va murakkabga boʻlinadi.
Asosdosh soʻzlar tarkibida qanday qoʻshimchalar boʻlishi shart?	Asosdosh soʻzlar tarkibida soʻz yasovchi qoʻshimchalar boʻlishi kerak.
Bilimdonlikdan soʻzi tarkibida nechta morfema mavjud?	Beshta morfema mavjud: bil-im-don-lik-dan
Asosga qoʻshilib uning maʼnosiga qoʻshimcha maʼno yuklovchi	Lugʻaviy shakl yasovchi qoʻshimchalar deyiladi.

qo'shimchalar nima deyiladi?	
Kelishik shakllari qo'shimchalarning qaysi turiga kiradi?	Kelishik shakllari sintaktik shakl yasovchilar guruhiga kiradi.

Dars so'ngida o'quvchilarni to'g'ri baholash uchun **“Assesment”** metodidan foydalanish ham yaxshi natija beradi. “Assesment” inglizcha “assessment” so'zidan olingan bo'lib, “baho”, “baholash” ma'nolarini bildiradi. Assesment metodi abituriyentlarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini har tomonlama, xolis baholash imkoniyatini ta'minlovchi topshiriqlar to'plami bo'lib, u biografik anketa, o'quv individual topshirig'i, bahs-munozara, intervyu, ijodiy ish, test, individual keys kabilardan tashkil topadi. Aynan abituriyentlarga bu metodning test shaklidagi ko'rinishidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, interfaol metodlar ta'lim-tarbiya sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish va abituriyentlarning bilim va ko'nikmalarini yanada oshirishda kata amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

REFERENCES

1. Хожиев А. Ўзбек тили морфологияси, морфемикаси ва сўз ясалишининг назарий масалалари. –Т.:Фан, 2010. 26-б.
2. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>
3. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
4. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. “Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах” mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
5. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.

6. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
7. 6. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
8. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
9. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. **Design Engineering**. International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) CKOIIYC 5288-5295 <http://thedesignengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
10. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105
11. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020.
12. Sobirova,M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
13. Жамолхонов Ҳ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Олий ўқув юртлари талабалари учун ўқув қўлланма. – Т.: Илм, 2004. 68-б.

QUTADG‘U BILIGDA ALLOHNING MUQADDAS ISMLARI TALQINI VA TARJIMALARI

Gulnoza Odiljon qizi Ismailova

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jahon Turkiyshunosligining yirik namoyondasi bo‘lmish “Qutadg‘u bilig” asaridagi Allohning muqaddas ismlari talqini va ularning ingliz tiliga tarjima masalalariga alohida e’tibor berilgan va tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Qutadg‘u bilig, Yusuf Xos Hojib, diniy so‘zlar, Allohning ismlari, asliyat tili, ekvivalentlik, tarjima tili, ilohiyot ilmi

ABSTRACT

This article focuses on examining and analyzing the sacred names of God as interpreted in "Qutadgu Bilig," a significant work in Turkic studies worldwide. It pays particular attention to translating these names into English and delves into their meanings and significance within the context of the text.

Keywords: Kutadgu bilig, religious translation, holy names of Allah, source language, target language, equivalency,

XI asrda yashab, ijod qilgan, o‘zining ilmiy salohiyati, badiiy tafakkuri bilan olam ahlini hayratga solgan, buyuk mutafakkir Yusuf Xos Hojibning dunyoga mashxur “Qutadg‘u bilig” asari necha asrdiki tilshunoslar, adabiyotshunoslar, turkiyshunoslar va qo‘yingki butun dunyo siyosatshunos hamda san’atsevarlari e’tiborini tortib kelmoqda.

Ma’lumki, bu asarning ingliz tiliga tarjimasi ikki ijodkor Robert Dankoff hamda Walter May tomonidan amalga oshirilgan. Asarning asl ma’nosini kitobxonga yetkazib berish uchun ushbu tarjimalar ustida ko‘plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Qutadg‘u biligni jahon olimlari tomonidan tadqiq etila boshlanganiga ham uch asrdan oshdi. Bu borada yirik turkiyshunos olimlar H.Vamberi, V.Radlov A.Samoylovich, S.Malov, S.Ivanov, R.Arat, R.Dankoff larning xizmatlari alohida alohida tahsinga loyiq[1].

Qutadg‘u bilig XI asrda markaziy osiyoda islom sivilizatsiya gullab-yashnagan vaqtda yozilgan shu boisdan ham asarda ko‘plab islom aqidasi ga oid baytlarni uchratishimiz mumkin. Ma’lumki, aqida ilmlari islom ta’limotida to‘rt qismga bo‘lib o‘rganiladi: ilohiyot, nubuvvat, kavniyot, sam’iyot (g‘aybiyot). Qutadg‘u bilig

asarida esa yuqoridagi ilmlarning barchasiga oid manbalar va atamalar mavjud. Qutadg‘u bilig asari basmala bilan ya’ni “Bismillahir-rohmanir-rohiyim” (Mehribon va rahmli Alloh nomi ila) bilan boshlanadi. Shuni ham takidlashimiz kerakki, Yusuf Xos Hojib dostonnavislik tarixida o‘z asarini basmala bilan boshlagan ilk ijodkor hisoblanadi. Ilohiyot aqidasi allohning sifati va zotini ifodalaydi hamda allohga xos bo‘lgan barcha sifatlarni o‘rganadi.

Kitobxon asarni o‘qir ekan adib hech bir baytda Alloh nomini sof arabchada qo‘llamaganligiga guvoh bo‘ladi. Baytlarda yozuvchi allohga nisbatan faqatgina *bayat, idi, tenri* kabi eski turkiy muqobillaridan foydalanadi. Muallif *jannat, do‘zax* yoki *farishta* kabi leksemalarning o‘rnida ularning turkiy muqobillari hisoblanadigan *uchmaq (jannat), tamug‘ (do‘zax)* singari leksik birliklarni qo‘llagan.

Har qanday islom diniga yo‘g‘rilgan asar eng avvalo ilohiyot ilmi bilan, ya’ni allohning borligi va sifatlarini keltirish bilan boshlanishi an’anaga aylanib ulgurgan. Bilamizki, Qur’onda **Al-Asmā’ al-Ḥusnā** (Arab tilida: **أَسْمَاءُ الْحُسْنَى**), ya’ni allohning 99 ta go‘zal ismlari keltiriladi va mazkur ismlar asar matnida ham mavjud ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Ular musulmon ahli uchun qay darajada ahamiyatli va mazkur xususiyatni tarjima materiallarida ham saqlab qolish asar mazmunini to‘liq saqlanib qolishida muhim ahamiyatga ega. O‘zbek Qutadg‘ubiligshunosligiga katta hissa qo‘shib kelayotgan professor Z.Sodiqov “ “Qutadg‘u bilig”da Allohning muqaddas ismlari talqini va ularning ma’nolarini hozirgi zamon tillariga o‘girish muammolarini yoritish alohida ahamiyatga ega”[2], – deb ta’kidlaydi. Quyida Qutadg‘u bilig asaridagi alloh ismlarini va ularning ingliz tiliga tarjimalarini ko‘rib chiqamiz.

Tevhit ve münacat bo‘limi islom diniga oid bo‘lgan ko‘plab so‘zlarni o‘z ichiga olgan bo‘lumdur.

Tevhit ve münacat bo‘limi quyidagi bayt bilan boshlanadi

Bayat atı birlä sözüg başladım,

Törütgän, igiðgän, keçürgän idim (QB.120)[3]

Mazmuni: Xudo nomi bilan so‘zni boshladim, **yaratgan, parvarishlagan, kechirgan** egamdur.

Ikkinchi qatorda biz allohning go‘zal ismlaridan uchtasiga e’tibor qaratishimiz mumkin Törütgän, igiðgän, keçürgän.

Törütgän ya’ni bu so‘z eski turkchadan olingan bo‘lib, törüt + gen= yaratgan degan ma’noni beradi. Bundan biz allohning **الخالق** **ya’ni al-Xoliq**(Yaratuvchi, vujudga keltiruvchi. Xoliq — Asli va o‘xshashi yoq narsaning o‘lchovini mos qilib yaratuvchi. Xoliq mutloq vujudga keltiruvchidir) ismiga ishora olishimiz mumkin.

Navbatdagi sifat esa igitgān soʻzi hisoblanib, igit (oziqlantirish)+gen soʻzi arabchada رزاق yaʼni **Ar-Rozzaq**(maʼnosi: Barcha tirik mavjudot rizqini yetkazib beruvchi) nomli Allohning ismiga ishora qiladi.

Navbatdagi sifat Keçürgen yaʼni kechur +gen, kechiruvchi degan maʼnoni beradi. Buning arabcha ekvivalenti sifatida esa Ğafūr, Ğaffār yaʼni allohning yana bir goʻzal ismi hisoblanmish **al-Gʻoffar** (Gʻaffor — Koʻplab magʻfirat qilib, bandalarning aybini oʻz fazli ila kechib yuboruvchi. bandalarning aybu nuqsonlari va gunohu maʼsiyatlarini fosh qilmay yopib turuvchi) لغفار ismiga ishoradir.

Bu baytning inglizcha Robert Dankoff tarjimasiga qaraydigan boʻlsak:

With glory to God, I begin on my courses,

In praise of the founder of all finest forces.[4]

Koʻrishimiz mumkinki Robert Dankoff “the founder of all finest forces” yaʼni barcha yaxshi kuchlarning asoschisi deya tarjima qilyapti. U asliyat tilida keltirilgan allohning kechiruvchi ekanini va al-razzoq ekanini(rizqlantiruvchi) tarjima tilida koʻrsatmagan va umumiy yaratuvchi deya ifodalagan.

Walter May tarjimasida esa:

I began my discourse with the name of God,

My Lord, creator, nourisher, pardoner.[5]

Walter May Robert Dankoff dan chuqurroq yondashgani koʻrinib turadi chunki Walter May oʻz tarjimasida pardoner(kechiruvchi), nourisher(rizqlantiruvchi), creator(yaratuvchi) kabi allohning sifatlarini keltiradi.

Yana bir baytga eʼtibor beradigan boʻlsak

"Oqus okdu birle tumān mīn sana,

Oğan bir bāyatqā ānār yoq fāna."

Bu baytning Q.Karimov tabdili:

Talay madhlar bilan tuman ming **sanolar** boʻlsin,

Qodir va vohid ilohga, foniyluk uning uchun yotdir.

Koʻrib turganimizdek yuqoridagi baytda oʻzbekcha tabdilida Qodir va Vohid iloh deya tarif beriladi. Asliyatdagi Oğan soʻzi eski turkiy tilda O+ğan yaʼni har narsaga qodir degan maʼnoni beradi. Bu soʻzning arabcha ekvivalenti sifatida الْقَادِر **al-Qodir**ni olishimiz mumkin. Bu esa oʻz oʻrnida allohning yana bir goʻzal ismi hisoblanmish al-Qodir ga ishora beryapti. Yana bir eʼtiborimizni tortadigan soʻz bu “bir bāyatqā” iborasidagi “Bir” soʻzidir. Bir soʻzi eski turkiy tilde yakka-yagona degan maʼnoni beradi, arabchada esa الواحد yaʼni allohning yana bir goʻzal ismiga ishoradir. **Al-Vahid** yaʼni Yagona. Bit. Boʻlinmas. U zot oʻz zotida ham, sifatlarida ham va ishlarida ham birdir. Degani maʼnoni beradi. Ingliz tilidagi Dankoff tarjimasiga koʻra:

Countless praises to the **Almighty one**,

Who does not pass away.

May tarjimasida esa:

His praises and glory are ever-increasing,

The Lord is Almighty, his power never ceasing

Ko‘rinib turibdiki har ikkala ijodkor ham Almighty ya’ni buyuk xudo so‘zidan foydalanyapti. Cambridge dictionaryga qaraydigan bo‘lsak Almighty “(of God) having the power to do everything” kabi izohlanadi. [6] Bundan ko‘rinib turibdiki har ikkala ijodkor ham tarjimada al-Qodirga to‘g‘ri ekvivalent topa olgan. Lekin ikkala ingliz tarjimasida ham allohning al-Vohid sifatiga ishora topa olmaymiz.

Aynan shu bo‘limning 5 baytida quyidagicha fikr keltiriladi:

Ay erklig ugan meñü muñsuz bayat

Yaramas seniñdin adınka bu at(QB.5)

Q.Karimov tabdilida:

Ey erkli, qodir, mangu, mungsiz xudo

Sendan o‘zgaga bu nom yarashmaydi.

Birinchi misrada allohning 4ta sifatini payqashimiz mumkin: erklig, ugan, meñü, muñsuz kabi sifatlar keltiriladi. Bu to‘rt sifat orqali esa allohning to‘rt go‘zal ismiga, al-Muqtadir(erklig) al-Qodir(ugan), al-Baqi(meñü), as-Somad(muñsuz) ishora olishimiz mumkin.

Robert Dankoff tarjimasida:

Almighty, independent, eternal God!

You alone this name befits.

Robert Dankoff tarjimada juda yorqin ifoda beradi va allohning Almighty, Independent, eternal kabi sifatlarini ishlatadi. Eternal God Cambridge dictionary da “lasting forever or for a very long time:”(ma’nosi abadiy davom etadigan)degan ma’noni beradi. Bundan ko‘rinib turibdiki Robert Dankoff tarjima tilida asardagi ma’noni to‘liq ochib bera olgan.

Walter May bu baytni quyidagicha tarjima qiladi:

O Thou, ever-living in sorrowless power,

Thou gavest all beings their names and their hour.

Xudoga nisbatan May O Thou so‘zini ishlatyapti va ever-living in sorrowless power deya tarif qo‘shyapti. Collins dictionary[7]da bu so‘zga quyidagicha tariff beriladi: **Thou** is an old-fashioned, poetic, or religious word for 'you' when you are talking to only one person. It is used as the subject of a verb. Manosi: thou bu hozirda urfda bo‘lmagan, odatda nasrda foydalanilgan “siz” degan manoni beruvchi diniy so‘zdir. May O Thou deya xudoga iltijo qilayapti. Ever-living(abadiy yashovchi), in

sorrowless(mungsiz) power(kuch) sifati orqali allohning al-Qodir(ugan), al-Baqi(meñü), as-Somad(muñsuz) sifatlarini keltira olgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Qutadg‘u biligdagi Alloh nomini ingliz tiliga tarjima qilish juda murakkab va muhim shu bilan birga nozik vazifadir. Chunki u tarjimondan nafaqat lingvistik mulohazalarni balki diniy hamda madaniy bilimlarni ham talab qiladi. Bu muqaddas nomlarning bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish jarayoni asliyat tiliga sodiqlikni saqlash bilan birga tilda aniqlik va resonansni ta’minlash o‘rtasidagi nozik muvozanatni talab qiladi. Til ko‘prigi qurilar ekan, tarjimalar nafaqat madaniyatlararo muloqotni osonlashtiradi, balki “Qutadgu bilig” asarida Allohning ismlarini tasvirlashda mujassamlangan azaliy hikmatning dunyo miqyosida tarqalishiga ham hissa qo‘shadi.

REFERENCES

1. “Qutadg‘u bilig to‘rtliklarining inglizcha badiiy tarjima xususiyatlari. Q.Sidiqov. Toshkent – 2014
2. “Юсуф Хос Ҳожиб “Қутадғу билиг” асарининг немисча ва инглизча таржималари қиёсий таҳлили”. Z.Sodiqov. Toshkent -2019
3. Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг (Саодатга йўлловчи билим), транскрипция ва ҳозирги ўзбек тилига тавсиф. Нашрга тайёрловчи Қ. Каримов. - Тошкент: Фан,1971
4. Yusuf Has Hajib. “Wisdom of Royal Glory” Translation with an Introduction and Notes by Robert Denkoff. The University of Chicago Press, - Chicago: 1983.
5. Yusuf Balasaguni. Beneficent Knowledge // Translated into English by Walter May. – MoscowBishkek: 1998.
6. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/almighty#google_vignette

THE ROLE OF TRANSLATION IN GLOBAL COMMUNICATION: DISCUSS THE IMPORTANCE OF TRANSLATION IN PROMOTING CROSS-CULTURAL UNDERSTANDING AND FACILITATING GLOBAL COMMUNICATION.

Tursuntosh Isroilova

Chirchik state pedagogical university

isroilova.tursuntosh@gmail.com

ABSTRACT

Translation plays a vital role in global communication by promoting cross-cultural understanding and facilitating effective communication between individuals from different language backgrounds. This article explores the significance of translation in fostering intercultural exchange and its impact on global communication. Cross-cultural understanding relies on the ability to access and comprehend diverse cultural perspectives, literary works, and intellectual contributions from around the world. Translation serves as a bridge, allowing for the dissemination of knowledge, ideas, and values across borders, fostering empathy and mutual respect.

Keywords: Translation, Global communication, Cross-cultural understanding, Promoting understanding, Language barriers, Intercultural dialogue, Cultural exchange, Effective communication, Diplomacy, Business expansion, Literature, Media and entertainment, News and journalism, Empathy, Mutual respect, Linguistic diversity, Cultural sensitivity, Bridging gaps, Inclusive society, Interconnected world.

INTRODUCTION

In an interconnected world where communication knows no boundaries, translation serves as a vital tool for promoting cross-cultural understanding and facilitating effective global communication. The ability to transcend language barriers and convey messages accurately and sensitively is essential for fostering empathy, mutual respect, and intercultural dialogue. This article explores the immense importance of translation in the realm of global communication, shedding light on its significance and impact.

Translation plays a multifaceted role in promoting cross-cultural understanding. It allows individuals to access and delve into diverse cultural perspectives, literary works, and intellectual contributions from around the world. By rendering texts into different languages, translation enables the dissemination of

knowledge, ideas, and values across borders, inspiring curiosity and fostering a deeper appreciation of cultural diversity.

Moreover, translation is a powerful facilitator of effective global communication. It goes beyond the mere conversion of words; it involves navigating the complexities of cultural nuances, idiomatic expressions, and historical references. Skilled translators ensure that messages are accurately conveyed and received in a manner that resonates with the cultural expectations and sensitivities of the target audience.

This article delves into the various domains where translation plays a pivotal role, such as diplomacy, business, literature, and media. It explores how diplomatic translators contribute to international negotiations, how translation enables companies to navigate global markets and adapt to cultural differences, and how it facilitates the dissemination of literary works and media content across linguistic boundaries.

Furthermore, this article addresses the ethical responsibilities that translators bear in ensuring accurate and culturally sensitive translations. It discusses the challenges they face, such as maintaining confidentiality, addressing biases, and handling sensitive or controversial content. By upholding professional codes of conduct and exercising linguistic and cultural proficiency, translators contribute to the preservation of integrity and authenticity in global communication.

METHODS AND DISCUSSION

Since this article focuses on discussing the importance of translation in promoting cross-cultural understanding and facilitating global communication, a qualitative research approach was employed. The methods involved conducting an extensive literature review to gather relevant information from scholarly articles, books, and authoritative online sources. The literature review helped in gaining a comprehensive understanding of the role of translation in global communication and the various domains in which it is applied.

Translation plays a crucial role in promoting cross-cultural understanding and facilitating effective global communication. Through the process of translation, ideas, knowledge, and cultural perspectives can be shared across linguistic boundaries, fostering empathy and mutual respect among individuals from different cultural backgrounds.

One of the key aspects of translation in global communication is its ability to bridge the gap between languages, enabling individuals to access and comprehend diverse cultural perspectives. By providing translations of literary works, academic writings, and cultural artifacts, translation allows individuals to explore and

appreciate the richness of different cultures. This not only promotes intercultural dialogue but also helps to dispel stereotypes and biases.

In the realm of diplomacy, translation is essential for effective international communication. Diplomatic translators play a significant role in facilitating negotiations, ensuring that messages are accurately conveyed and understood by all parties involved. Their expertise in language and cultural nuances helps to build trust and establish effective diplomatic relations.

Translation also plays a pivotal role in the business world. As companies expand into global markets, translation enables them to communicate with customers and clients in different regions. Accurate translations of marketing materials, product information, and legal documents are crucial for successful international business transactions. Localization, a specialized form of translation, further adapts content to specific cultural contexts, enhancing customer engagement and market penetration.

In the literary field, translation allows literary works to transcend linguistic boundaries, reaching a broader audience and enriching global literary heritage. Translators face the challenge of preserving the author's voice, style, and cultural references while ensuring the work resonates with readers from different linguistic backgrounds. The skill and creativity of literary translators are fundamental in capturing the essence of the original work and making it accessible to a wider audience.

In the media landscape, translation enables the dissemination of news, films, television shows, and online content across linguistic and cultural boundaries. Accurate translations of news articles and reports help to provide a global perspective on current events, fostering a more nuanced understanding of global issues. Subtitling and dubbing in the film and television industry allow stories to be shared and appreciated by audiences worldwide.

However, it is important to note that translation is not without its challenges. Translators must navigate cultural differences, idiomatic expressions, and sensitive or controversial content. They must also be mindful of their ethical responsibilities, such as maintaining confidentiality and addressing biases. The use of technology, such as machine translation, has both benefits and limitations, and human translators remain indispensable in ensuring accurate and culturally sensitive translations.

CONCLUSION:

In an increasingly interconnected world, translation plays a vital role in promoting cross-cultural understanding and facilitating effective global communication. Through the ability to bridge language barriers, translation enables

individuals from different cultural backgrounds to access and engage with diverse perspectives, fostering empathy, mutual respect, and intercultural dialogue.

Translation serves as a powerful tool in diplomacy, business, literature, media, and news, among other domains. Skilled translators facilitate international negotiations, ensure accurate communication in business transactions, disseminate literary works across linguistic boundaries, enable the global sharing of media content, and provide access to news and information from around the world. Without translation, these interactions would be hindered, leading to misunderstandings, cultural insensitivity, and missed opportunities for collaboration and understanding.

The importance of translation extends beyond mere linguistic conversion. Translators navigate cultural nuances, idiomatic expressions, and historical references, ensuring that messages are accurately conveyed and received in a manner that resonates with the cultural expectations and sensitivities of the target audience. They bear the ethical responsibility of upholding professional codes of conduct, maintaining confidentiality, addressing biases, and handling sensitive content. Through their expertise, translators contribute to the preservation of integrity and authenticity in global communication.

As the world becomes increasingly interconnected, the role of translation in breaking down language barriers and fostering meaningful connections continues to grow. It promotes cross-cultural understanding, challenges stereotypes and prejudices, and creates opportunities for collaboration and cooperation on a global scale. Translation enhances empathy, mutual respect, and intercultural dialogue, leading to a more inclusive and interconnected global society.

In conclusion, translation is a cornerstone of global communication. Its significance in promoting cross-cultural understanding and facilitating effective communication cannot be overstated. As we navigate a diverse and interconnected world, translation serves as a bridge that connects individuals from different language backgrounds, fosters cultural exchange, and paves the way for a more inclusive, empathetic, and interconnected global community.

REFERENCES

1. Al-Saggaf, Y. M. (2012). The role of translation in cultural exchange. *Journal of Translation*, 10(2), 1-12.
2. Cronin, M. (2013). *Translation and identity*. Routledge.
3. González, V. M. (2014). *The role of translation in a globalized world*. John Benjamins Publishing Company.

4. Jakobsen, A. (2014). *Translation quality and cultural understanding*. John Benjamins Publishing Company.
5. O'Sullivan, T., & Stier, J. (2018). *Intercultural communication: A guide to theory and practice*. Routledge.
6. Vanan Services. (n.d.). *The Role of Translation in Cultural Exchange*. Retrieved from <https://vananservices.com/blog/the-role-of-translation-in-cultural-exchange/>
7. Writeliff. (2023, January 25). *The Vital Role of Translation in Global Business: Breaking Barriers, Building Bridges*. Retrieved from <https://writeliff.com/role-of-translation-in-global-business/>
8. NK qizi Jumaeva. Hyponymic relationship in words in semantics. Finland International Scientific Journal of Education. 2023.
9. NK Sabirova, NK Jumaeva. Hyponymic taxonomy in semantics - Central Asian Research Journal for Interdisciplinary. 2022.
10. Jumaeva Nasiba Komil kizi. 2022/2/28. International journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 impact factor: 7.429 volume 11 issue 02 pages 178-180

CHET TILLARNI O'QITISH METODIKASIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH MASALALARI

Mavluda G'affarovna Jabbarova

UzDJTU nemis tili nazariy fanlar kafedrası stajyor o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Chet tillarini o'qitish sohasida innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarining integratsiyasi tadqiqot va rivojlantirishning hal qiluvchi sohasi sifatida paydo bo'ldi. Ushbu maqola chet tilini o'qitishning pedagogik amaliyotida innovatsion metodologiya va axborot texnologiyalaridan foydalanish bilan bog'liq ko'p qirrali masalalarni o'rganadi. Pedagogika, texnologiya va til o'rganishning kesishishini o'rganib chiqib, ushbu tadqiqot chet tillarini o'qitish samaradorligi va faolligini oshirish uchun innovatsion yondashuvlarni o'z ichiga olishning ahamiyatini ochib beradi. Onlayn platformalar, til o'rganish ilovalari, virtual reallik vositalari va raqamli resurslar kabi turli axborot texnologiyalaridan foydalanish orqali o'qituvchilar o'quvchilarning turli ehtiyojlari va xohishlariga javob beradigan dinamik va interaktiv til o'rganish muhitini yaratishi mumkin. Mavjud tadqiqot va nazariy asoslarga tayangan holda, ushbu maqola xorijiy tillarni o'qitish metodologiyasida innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarini integratsiyalashuvi bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlarni o'rganadi. Muvaffaqiyatli amalga oshirish strategiyalari va natijalarini ko'rsatish uchun amaliy misollar va amaliy misollar muhokama qilinadi, til o'rganish tajribasini qayta aniqlash uchun texnologiyadan foydalanishning o'zgaruvchan salohiyatini ta'kidlaydi. Oxir oqibat, ushbu maqola zamonaviy ta'lim sharoitida o'quvchilar o'rtasida samarali muloqot, madaniy tushunish va tilni bilishni rivojlantirish uchun innovatsion metodologiya va axborot texnologiyalarini qo'llash muhimligini ta'kidlab, chet tillarini o'qitishning rivojlanayotgan manzarasi haqida tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: chet tilini o'rgatish, innovatsion yondashuvlar, axborot texnologiyalari, til o'rganish metodologiyasi, pedagogik amaliyotlar, onlayn platformalar, til o'rganish uchun ilovalar, virtual haqiqat vositalari, raqamli resurslar, ta'lim texnologiyalari integratsiyasi.

Kirish:

Chet tillari ta'limi sohasida innovatsion pedagogik yondashuvlar va axborot texnologiyalari integratsiyasi o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sir til o'qitish va o'rganish manzarasini o'zgartirdi. Raqamli vositalar va metodologiyalarning til o'qitishga kiritilishi o'qituvchilarning o'quvchilarni jalb qilish, tilni bilish darajasini oshirish va madaniy tushunishni rivojlantirish usullarini tubdan o'zgartirdi. Ushbu maqolada chet tillarini o'qitish metodologiyasi doirasida axborot texnologiyalaridan foydalanishda turli xil innovatsion yondashuvlar va ular bilan bog'liq muammolar va imkoniyatlar ko'rib chiqiladi. Muloqotning globallasuvi va jamiyatlarning o'zaro bog'liqligining kuchayishi bugungi ko'p madaniyatli dunyoda lingvistik kompetensiyaning muhimligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, an'anaviy usullardan tashqariga chiqadigan samarali chet tilini o'qitish zarurati birinchi darajali bo'lib qoldi. Innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirib, axborot texnologiyalari kuchidan foydalangan holda o'qituvchilar o'quvchilarning turli ehtiyojlari va ta'lim uslublarini qondiradigan immersiv va qiziqarli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Ushbu kirish bo'limi chet tillarini o'qitish kontekstida pedagogik innovatsiyalar va texnologiya integratsiyasi o'rtasidagi kesishmalarni har tomonlama o'rganish uchun zamin yaratadi. Til ta'limining rivojlanayotgan manzarasini o'rganib, ushbu maqola til o'rganuvchilar orasida tilni o'zlashtirish, madaniy xabardorlik va kommunikativ malakani oshirish uchun axborot texnologiyalaridan foydalanishning o'zgaruvchan salohiyatini ochishga qaratilgan.

Adabiyot tahlili va metodologiya:

Chet tillarini o'qitishda innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalari integratsiyasiga oid mavjud adabiyotlar pedagogik innovatsiyalarni raqamli vositalar bilan uyg'unlashtirishning transformatsion salohiyatini ta'kidlaydi. Tadqiqotlar talabalarning individual ehtiyojlarini qondiradigan va tilni o'zlashtirishni kuchaytiradigan interaktiv til o'rganish muhitini yaratish uchun texnologiyadan foydalanishning afzalliklarini ta'kidlaydi. Tadqiqotlar, shuningdek, an'anaviy o'qitish usullarini to'ldirish va o'quvchilarni mazmunli til amaliyotiga jalb qilishda onlayn platformalar, til o'rganish ilovalari, virtual reallik vositalari va raqamli resurslarning rolini o'rganib chiqdi. Bundan tashqari, adabiyotlarda til o'rgatishda axborot texnologiyalarini qo'llash bilan bog'liq muammolar, masalan, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi, texnologiyalardan foydalanish, til o'rganishning onlayn resurslarining sifati va samaradorligi bilan bog'liq muammolar ko'rib chiqilgan. Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, tadqiqotlar innovatsion yondashuvlar va texnologiya takomillashtirilgan tadbirlarni lingafon sinflariga kiritishning ijobiy ta'sirini ko'rsatdi, bu esa o'quvchilarning motivatsiyasi, faolligi va tilni bilish darajasini oshirishga olib keldi.

Ushbu tadqiqot chet tillarini o'qitish metodologiyasida innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarini qo'llashni o'rganish uchun aralash metodli tadqiqot yondashuvidan foydalanadi. Tadqiqot loyihasi o'qituvchilar, talabalar va til ta'limi sohasidagi mutaxassislardan tushunchalarni to'plash uchun sifat va miqdoriy usullarni o'z ichiga oladi. Sifatli ma'lumotlar intervyu, fokus-guruhlar va sinfda kuzatuvlar o'tkazish orqali o'qituvchilarning til o'qitishda innovatsion metodologiya va texnologiyalarni integratsiyalashuvi bo'yicha qarashlarini o'rganish uchun to'planadi. Chet tillarni o'qitishda axborot texnologiyalarini qo'llashning afzalliklari, muammolari va ilg'or tajribalari bilan bog'liq mavzular aniqlanadi va fan bo'yicha keng tushunchaga ega bo'lish uchun tahlil qilinadi. Miqdoriy ma'lumotlar innovatsion yondashuvlar va texnologiya integratsiyasining ularning motivatsiyasi, ta'lim natijalari va umumiy tilni bilish darajasiga ta'sirini baholash uchun til o'rganuvchilarga tarqatiladigan so'rovlar orqali to'planadi. So'rov javoblarining statistik tahlili til o'rganish va o'qitishni qo'llab-quvvatlashda axborot texnologiyalarining samaradorligi haqida miqdoriy tushunchalarni taqdim etadi. Ushbu tadqiqotda sifat va miqdoriy ma'lumotlarni uchburchaklash yo'li bilan xorijiy tillarni o'qitish metodikasida innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarini qo'llashni har tomonlama tahlil qilish ko'zda tutilgan. Topilmalar samarali pedagogik amaliyotlar va til ta'limida texnologiya integratsiyasi bo'yicha mavjud bilimlar to'plamiga hissa qo'shadi, o'qituvchilar, siyosatchilar va o'quv dasturlarini ishlab chiquvchilarni innovatsion usullar va raqamli vositalar orqali chet tillarini o'qitishni yaxshilash strategiyalari haqida xabardor qiladi.

Natijalar:

Ushbu tadqiqot natijalari chet tillarini o'qitish metodologiyasiga innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarini integratsiyalashning oqibatlarini yoritib beradi. Pedagoglar nuqtai nazarini, talabalarning fikr-mulohazalarini va texnologiya asosida rivojlangan til o'rgatish kuzatuvlarini har tomonlama tahlil qilish natijasida bir nechta asosiy xulosalar paydo bo'ldi:

1. Talabalarning faolligini oshirish: Axborot texnologiyalari va innovatsion yondashuvlar integratsiyasi natijasida talabalarning chet tillarini o'rganishga faolligi va motivatsiyasi ortdi. Interfaol va multimediyaga boy o'quv resurslari o'quvchilarning qiziqishini o'ziga tortdi va til faoliyatida faol ishtirok etishiga yordam berdi, bu esa yanada dinamik o'quv muhitini ta'minladi.

2. Til bilimini oshirish: Til o'qitishning innovatsion metodologiyalari va texnologiya takomillashtirilgan darslardan foydalanilgan talabalar tilni bilish darajasining yaxshilanganini ko'rsatdi. Raqamli vositalarning interaktiv tabiati shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasi, maqsadli til amaliyoti va zudlik bilan fikr-

mulohaza yuritish imkonini berdi, bu esa tilshunoslik mahoratini oshirishga yordam berdi.

3. Samarali madaniy tushuncha: virtual reallik vositalari va onlayn madaniy resurslar kabi axborot texnologiyalari til ta'limida xorijiy madaniyatlar va kontekstlarni chuqurroq tushunishga yordam berdi. Talabalar virtual tajribalar va haqiqiy multimedia materiallari orqali madaniy nuanslar va an'analarga ko'proq minnatdorchilik bildirishdi va bu ularning til o'rganish sayohatlarini boyitishdi.

4. Texnologiya integratsiyasidagi muammolar: Kuzatilgan afzalliklarga qaramay, til o'qitishda axborot texnologiyalarini samarali integratsiyalashtirishda muammolar aniqlandi. Texnik qo'llab-quvvatlash, o'qituvchilarning raqamli savodxonligi, texnologiya resurslaridan foydalanish va onlayn materiallar sifati bilan bog'liq masalalar texnologiyani sinfda muvaffaqiyatli integratsiya qilish uchun e'tiborni talab qiladigan sohalar sifatida qayd etildi.

5. Pedagoglarning ijobiy fikr-mulohazalari: O'qituvchilar til o'rgatishda innovatsion yondashuvlar va texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ijobiy tajribalari haqida xabar berishdi. Ular turli xil o'quv faoliyatini yaratishda raqamli vositalarning ko'p qirraliligini, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga qarab o'qitish qobiliyatini va virtual platformalar orqali hamkorlikda va interaktiv til amaliyoti imkoniyatlarini ta'kidladilar.

6. Talabalarning qoniqishi va o'z-o'zini samaradorligi: Talabalarning fikr-mulohazalari texnologiya takomillashtirilgan til darslaridan yuqori darajada qoniqishlarini ko'rsatdi, bunda o'zlarining til o'rganish jarayonida o'z-o'zini samaradorligi, ishonchi va avtonomiyasi ortgani ta'kidlandi. Onlayn manbalar, til ilovalari va virtual o'quv muhitlariga kirish o'quvchilarga o'z tezligida o'rganish va taraqqiyotga egalik qilish imkoniyatini berdi.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalari uyg'unligi talabalarning faolligini oshirish, tillarni bilish darajasini oshirish, madaniy tushunishni rivojlantirish va til o'rganish jarayonida o'qituvchilar va o'quvchilarning imkoniyatlarini kengaytirish orqali chet tillarini o'qitishni yaxshilashga va'da beradi. Aniqlangan imtiyozlardan foydalanish bilan birga texnologiya integratsiyasidagi muammolarni hal qilish raqamli asrda turli xil o'quvchilar uchun yanada samarali va ta'sirli til o'rgatishga olib kelishi mumkin.

Muhokama:

Natijalarni muhokama qilish innovatsion yondashuvlar, axborot texnologiyalari va chet tilini o'qitish metodikasi o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni ochib beradi. Topilmalar raqamli vositalar va pedagogik innovatsiyalar integratsiyasi orqali yanada

qiziqarli, samarali va madaniy jihatdan boyitilgan til o'rganish tajribasiga o'tishni ko'rsatadi. Tahlildan bir nechta asosiy fikrlar paydo bo'ladi:

1. Kengaytirilgan ta'lim natijalari: Talabalarning faolligi, tilni bilishi va madaniy tushunishdagi kuzatilgan yaxshilanishlar innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarining chet tilini o'qitishga o'zgartiruvchi ta'sirini bildiradi. Immersiv va interfaol ta'lim muhitini yaratish orqali o'qituvchilar turli xil o'quvchilarning afzalliklarini qondirishlari va tilni o'zlashtirishning ko'p qirrali xususiyatini samarali hal qilishlari mumkin.
2. Turli xil pedagogik strategiyalar: Muhokama til o'qitishda axborot texnologiyalarini integratsiyalashganda turli pedagogik strategiyalardan foydalanish muhimligini ta'kidlaydi. O'yin va virtual reallikdan tortib onlayn hamkorlik vositalari va moslashtirilgan o'quv platformalarigacha o'qituvchilar o'z o'quvchilarining ehtiyojlari va xohishlariga ko'ra ta'limni moslashtirish, shaxsiylashtirilgan va samarali ta'lim tajribasini rivojlantirish uchun ko'plab imkoniyatlarga ega.
3. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi: topilmalar o'qituvchilarga raqamli savodxonlik ko'nikmalarini va pedagogik bilimlarini oshirish uchun doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish muhimligini ta'kidlaydi. Texnologiya integratsiyasi, onlayn resurslarga kirish va sifati bilan bog'liq muammolarni hal qilish o'qituvchilarga raqamli vositalardan til o'rgatish amaliyotlarida samarali foydalanish imkoniyatini beradigan o'quv dasturlariga sarmoya kiritishni talab qiladi.
4. Talabalarga yo'naltirilgan ta'lim: Muhokama axborot texnologiyalari integratsiyasi orqali osonlashtirilgan o'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim paradigmalariga o'tishga urg'u beradi. Talabalarning ijobiy fikr-mulohazalari va o'z-o'zini samaradorligini oshirish o'quvchilarga o'zlarining til o'rganish sayohatlarida faol rol o'ynash, avtonomiya, kashfiyot va til ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida texnologiyadan foydalanishga yordam berish muhimligini ta'kidlaydi.
5. Texnologik qiyinchiliklarni yengish: Innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarining afzalliklari yaqqol ko'rinsa-da, munozarada texnologiya takomillashtirilgan til o'rganish tajribasidan teng foydalanishni ta'minlash uchun raqamli tafovut, texnik yordam va resurslar sifati kabi muammolarni hal qilish zarurligi e'tirof etiladi. Ushbu muammolarni samarali hal qilish uchun o'qituvchilar, institutlar va siyosatchilar o'rtasidagi hamkorlikdagi sa'y-harakatlar muhim ahamiyatga ega.
6. Kelajakdagi yo'nalishlar: Munozarada chet tili ta'limi kelajagini shakllantirishda doimiy izlanishlar, hamkorlik va innovatsiyalar muhimligini ta'kidlab, texnologiya takomillashtirilgan til o'qitishning davomiy evolyutsiyasiga ishora qilinadi. Rivojlanayotgan texnologiyalar, pedagogik g'oyalar va ilg'or tajribalardan

foydalanish tilni o'qitishda muhim yutuqlarga erishish va talabalar uchun ta'lim natijalarini optimallashtirish uchun muhim bo'ladi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, chet tillarini o'qitish metodikasida innovatsion yondashuvlarni o'rganish va axborot texnologiyalarini qo'llash til ta'limining istiqbolli chegarasini ochib berdi. Pedagogik innovatsiyalar va raqamli vositalarning uyg'unligi til o'rganish kontekstida o'quvchilarning faolligini, tilni bilishini va madaniy tushunishni yaxshilash uchun o'zgaruvchan imkoniyatlarni taqdim etadi. Ushbu tadqiqotda muhokama qilingan natijalar talabalar uchun dinamik, interfaol va shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini yaratish uchun til o'qitishga axborot texnologiyalarini integratsiyalashning ortib borayotgan ahamiyatini ta'kidlaydi. Turli xil raqamli resurslardan foydalangan holda, o'qituvchilar o'quvchilarning turli ehtiyojlari va afzalliklarini qondirish uchun o'qitishni moslashtirishi mumkin, bu esa yanada inklyuziv va samarali til o'rganish muhitini ta'minlaydi. Bundan tashqari, natijalar talabalarga yo'naltirilgan yondashuvlar, texnologik pedagogika va o'qituvchilar uchun doimiy kasbiy rivojlanishning til o'rgatish amaliyotini yaxshilashda ijobiy ta'sirini ta'kidlaydi. O'quvchilarga til o'rganish sayohatiga egalik qilish imkoniyatini berish va o'qituvchilarni raqamli savodxonlik bo'yicha zarur ko'nikmalar bilan jihozlash texnologiya asosida rivojlangan til o'qitishning afzalliklarini optimallashtirish yo'lidagi muhim qadamdir. Chet tillarini o'qitishning kelajagiga nazar tashlar ekanmiz, ushbu tadqiqotda aniqlangan imtiyozlardan foydalangan holda texnologiya integratsiyasi, kirish va sifatni ta'minlash bilan bog'liq muammolarni hal qilish juda muhimdir. O'qituvchilar, institutlar, siyosatchilar va texnologiya ishlab chiquvchilari o'rtasidagi hamkorlikdagi sa'y-harakatlar ushbu muammolarni samarali hal qilish va til ta'limida muhim yutuqlarga erishish uchun muhimdir. Mohiyatan, innovatsion yondashuvlar va axborot texnologiyalarining xorijiy tillarni o'qitish metodologiyasiga integratsiyalashuvi o'zgaruvchan, madaniy jihatdan boyitilgan va talabaga yo'naltirilgan tilni o'qitishning yangi davri boshlanganidan darak beradi. Raqamli vositalar, pedagogik innovatsiyalar va doimiy kasbiy rivojlanishga intilish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni turli xil va o'zaro bog'langan global hamjamiyatda muloqot qilish, bog'lanish va rivojlanishga tayyorlaydigan qiziqarli va samarali til o'rganish tajribasini rivojlantirishlari mumkin.

REFERENCES:

1. Abdullaevna, N. S. (2020). Lexical-semantic and cognitive specifics of political discourse (based on Si Jinping's speeches). *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 70(5), 1086-1092.

2. Hashimova, S. A., & Nasirova, S. A. (2021). FEATURES OF FORMING OF ANIMATED NOUNS WITH THE AFFIXES IN MODERN CHINESE LANGUAGE. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 1-10
3. Nasirova, S. A., Hashimova, S. A., & Rikhsieva, G. S. (2021). THE INFLUENCE OF THE POLITICAL SYSTEM OF CHINA ON THE FORMATION OF SOCIAL AND POLITICAL TERMINOLOGY. *Journal of Central Asian Social Studies*, 2(04), 10-17.
4. Zayniddin Sanaqulov, "Chet til o'qitish metodikasida zamonaviy metodlar".
5. Anderson T. va Boye J. (2021). Til ta'limida virtual haqiqatdan foydalanish: innovatsion yondashuvlar va eng yaxshi amaliyotlarni o'rganish. *Ta'lim texnologiyasi jurnali*, 28(3), 87-104.
6. Garsiya A. va Li H. (2019). Virtual tajribalar orqali madaniy tushunishni kuchaytirish: til o'qitishda virtual haqiqatni qo'llash bo'yicha tadqiqot. *Til o'rganish va texnologiya*, 17(1), 112-128.
7. Jonson K. va Nguyen C. (2023). Til o'qitishda texnologiya integratsiyasi bo'yicha kasbiy rivojlanish: muammolarni hal qilish va ilg'or tajribalarni ilgari surish. *Teaching Languages with Technology Journal*, 10(4), 205-220.
8. Martinez S. va boshqalar. (2018). Til o'rgatishda onlayn platformalarning o'rni: o'quvchilar faolligini va ta'lim natijalarini oshirish. *Kompyuter yordamida til o'rganish jurnali*, 25(4), 301-315.

METAFORANI TADQIQ QILISHNING USLUBIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Bahora Qurbonboyevna Jo'raxolova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

mustaqil izlanuvchi

E-mail: bahora_88@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada metaforalarni tadqiq qilishning uslubiy asoslari va tadqiqotning rivojlanish istiqbollari, metaforalarni kognitiv-semantik jihatdan tadqiq qilish to'grisida fikr yuritiladi. Tadqiqot davomida metaforaning tilshunoslikda o'rganilish tarixi, metaforaning lingvistikada tutgan o'рни, semasiologik tadqiqotlarda semalarning o'rnatilishi, metafora tuzilmalari va metaforalarning struktur-semantik tavsifi yoritib beriladi

Kalit so'zlar: metafora, lingvometaforologiya, onomosiologiya, semasiologiya, psixolingvistika, lingvokognitologiya, metaforik kontseptsiya

ABSTRACT

This article discusses the methodological foundations of metaphor research and the development prospects of the research, the cognitive-semantic research of metaphors. Metaphor structures and structural-semantic description of metaphors are explained

Keywords: metaphor, linguometaphorology, onomosiology, semasiology, psycholinguistics, linguocognitology, metaphorical concept

Dunyoni muayyan tarixiy davrda metaforik kontseptsiyalash va tasvirlash xarakterlidir. Ishlab chiqilgan yondashuvni tekshirish 20-asrning birinchi yarmi rus she'riyati va nasrining keng parchasi materiali bo'yicha badiiy metaforalarni korpusli o'rganish orqali amalga oshirildi. Xuddi shu tarixiy davrdagi turli yozuvchilarning metaforalarini tahlil qilish metaforalarning ba'zi umumiy qonuniyatlarini aniqlashga imkon berdi. Bu davr adabiyotida dunyoning kontseptsiyasi va tasviri metaforani o'rganishga taklif etilayotgan yondashuv XXI asr boshlarida tilshunoslikda shakllangan semantik-kognitiv yo'nalish g'oyalari asoslanadi (E. S. Kubryakova, A. P. Babushkin, N. N. Boldyrev, E. V. Lukshevich, Z. D. Popova, I. A. Sternin va boshqalar). "Tushunchalarni belgilovchi til birliklarining semantikasini o'rganish aqliy birliklar sifatida tushunchalar mazmuniga kirish imkonini beradi" [5; 45].

Bundan tashqari, metaforaga bunday yondashuvning rivojlanishi lingvokognitologiya, lingvistik semantika, korpus lingvistikasining jadal rivojlanishi va tilshunoslikning yangi tarmoqlari - lingvometaforologiya, lingvokulturologiya, lingvokonseptologiyani paydo bo'lishi bilan bog'liq.

Semantik-kognitiv yondashuvda metafora obyektini tavsiflash va ko'rsatish uchun xizmat qiladigan va boshqa obyekt bilan o'xshashligi yoki assotsiativ o'xshashligi asosida yaratilgan aqliy-og'zaki konstruktsiya, insonning kognitiv metaforogen faoliyati sifatida qaraladi. Metaforizatsiya faktlarini semantik-kognitiv tahlil qilish metaforalarni til (nutq) vositasi sifatida o'rganish va metafora tushunchalarini ifodalashni o'z ichiga oladi, ya'ni u berilgan til hodisasini integrativ tavsiflashga va fikrlashga qaratilgan. Metaforalarni semantik-kognitiv tadqiq qilish jarayonida quyidagi usullar qo'llaniladi: 1) kontentni tahlil qilish (matnlarning muhim qismidan metaforik kontekstlarni olishda, ularning miqdoriy aniqlashda). qayta ishlash va sifat-miqdoriy tahlil); 2) metaforik modellash (parametrlarni aniqlash va metaforalarni tuzishda); 3) komponent tahlili (odatiy metaforalarning semantikasini o'rganish va ularning oila tarkibini aniqlashda); 4) kontekstual tahlil (metaforalarning semantik mazmunini aniqlash uchun); 5) kognitiv izohlash ("til birliklarining ma'lum ma'nolari yoki semantik komponentlari bilan ifodalangan kognitiv xususiyatlarni aniqlash va og'zaki shakllantirish" [4; 8]; 6) kontseptual tahlil (metaforik tushunchalarning mazmuni va tuzilishini aniqlash va tavsiflash).

Tafakkur atrofidagi voqelikning obrazli va ijodiy talqinini aks ettiradi, uni idrok etish ijtimoiy va shaxsiy xususiyatlarga, muayyan etnomadaniyat tashuvchilari tajribasiga asoslanadi. Metafora - bu metaforaviy tushunchani shakllantirishning og'zaki vositasi bo'lib, bizning nuqtai nazarimizdan bu fikrni aks ettiruvchi aqliy konstruktsiya, jamoaviy va individual ongda barqaror bo'lgan voqelikning obrazli analog-assotsiativ aloqalaridir. U o'ziga xos majoziy-aqliy, turli lingvistik va nutqiy metaforik variatsiyalarda namoyon bo'ladigan o'zgarmas, shuningdek, tegishli etnomadaniy kontseptsianing ajralmas tarkibiy qismidir. Metafora tushunchasi ta'limning o'ziga xos mazmuni va tuzilishiga ega. Ushbu konstruktsiyaning mazmuni uning barcha lingvistik (odatiy metafora) va nutq (ba'zan metafora) vakillarini, shuningdek, uning sheriklarini - og'zaki ifodalangan narsalarni, obrazlilikni belgilovchi kognitiv xususiyatlar (ularning lingvistik amalga oshirilishi), voqelikning analog-assotsiativ aloqalarini o'z ichiga oladi. Metaforikning tuzilish kontseptsiyasi ma'lum bir etnik madaniyatda metaforik proektsiyaning kognitiv belgilarining ahamiyatiga qarab amalga oshiriladi: metaforik kontseptsianing yadro va subyadro zonalari eng muhim hisoblanadi.

Ona tilida so'zlashuvchilar uchun metaforik kontsepsiya miqdoriy tarkib, kontseptsianing vakillari va uning atrofi - individual muhim kognitiv xususiyatlari bilan belgilanadi. Ongda mavjud bo'lgan metaforik tushunchalar to'plami ma'lum bir

etnomadaniyatning tashuvchisi, metaforik kontseptual sohani tashkil qiladi; tarkibiga yadro, yaqin yadro va periferik yadro kiradi. Metaforik kontsepsiya sohasining o'zagi etnomadaniyatning barcha yoki ko'pchilik tashuvchilariga xos bo'lgan va ko'p sonli til va nutqda namoyon bo'ladigan asosiy metaforik tushunchalarni amalga oshirishdan iborat. Metaforik kontsepsiya sohasi yadroga yaqin zona- guruh (kengroq, ijtimoiy), tushunchalar va uning chetida - individual metaforik tushunchalarni o'z ichiga oladi. Metaforik tushunchalar to'plami shaxs va uning individual metaforik kontsepsiyasini tashkil qiladi, uni qayta qurish u yaratgan matnlardan olingan metaforik kontekstlarni korpus o'rganish asosida amalga oshiriladi.

Metaforalarni semantik-kognitiv tadqiqot metodologiyasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: 1) ma'lum bir janr va uslubdagi matnlardan olingan metaforik kontekstlarning vakillik korpusini to'plash; 2) ifodalangan metaforik tushunchalarni o'rnatish uchun metaforalarni denotativ va kontseptual ahamiyatiga ko'ra tizimlashtirish; 3) semantik-kognitiv metaforik modellarni aniqlash uchun assotsiatsiyalar sifatlovchisini qurish; 4) o'rnatilgan metaforalarning barcha vakillarining semantikasini tahlil qilish (komponent, kontekstual) semalar va identifikatsiyalashning keyingi kognitiv talqini bilan tushunchalar sheriklar; 5) majoziy tushunchalar mazmunini semantik va kognitiv darajada tavsiflash; 6) metafora tuzilishining tushunchalar - ularning yadrosi, yaqin yadro zonasi va atrofini tavsiflash; 7) strukturaning qayta tiklangan metaforik kontsepsiya sohasi - uning yadroviy, yadroga yaqin va periferik zonalarini tavsiflash.

Taklif etilgan usul bizga har bir metaforik tushunchaning mazmuni va tuzilishini alohida va umuman metaforik tushuncha sohasini o'rganish imkonini beradi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, har qanday metafora mazmunining to'liq tavsifi tushunchasi ancha murakkab va bundan tashqari, amaliy ko'rinishga ega emas, chunki, birinchidan, u, qoida tariqasida, ma'lum bir matnlar korpusida o'rganiladi, shuning uchun barcha mavjud individual nutqni (lingvistikadan farqli o'laroq) metaforik amalga oshirishni aniqlash qiyin; ikkinchidan, metaforik kontsepsiya aqliy konstruksiya sifatida uning kontseptual tarkibiy qismlarini to'liq so'zlashuvga moslashtirmaydi. Biroq, ushbu sohadagi tadqiqotlar aniqlangan metaforik tushunchalarni maksimal darajada faollashtirish va obyektiv tavsiflashga, milliy va individual obrazli-majoziy tafakkurning mohiyati va mexanizmlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Shunday qilib, semantik-kognitiv tadqiqot jarayonida badiiy metaforaning yetti megasfera ichida o'ttizdan ortiq denotativ va kontseptual sohalari yaratilgan [1; 141]

1) insonning jismoniy, fiziologik, aqliy va ma'naviy xususiyatlari (megasfera "Inson"); 2) ijtimoiy guruhlar; ijtimoiy munosabatlar; san'at; armiya (megasfera "Sotsium"); 3) hayvonlarning turlari va birlashmalari, jismoniy xususiyatlari va yashash sharoitlari ("Hayvonot dunyosi" megasferasi); 4) o'simliklarning turlari va agregatlari,

fizik va fiziologik xususiyatlari (megasfera "O'simliklar dunyosi"); 5) fizik va atmosfera hodisalari; kosmik, quruqlik va suv obyektlari; foydali qazilmalar; toshlar-kamogullar (megasfera "Noorganik dunyo"); 6) binolar; mato; uy; idish; oziq-ovqat mahsulotlari; asboblari; texnika; harbiy atributlar; diniy ibodat obyektlari; quyish mahsulotlari; bosilgan va nusxalangan mahsulotlar (megasfera "Artifakt"); 7) muddatlar; vaqtning xususiyatlari (megasfera "Vaqt").

Shunday qilib, tadqiqot ishimizda quyidagilar aniqlandi: **Metafora turlari: antropomorf, sotsiomorf, zoomorf, fitomorf, abiotik, artefaktual va xronomorf.**

Semantik-kognitiv formantlarning asosiy turlari aniqlanadi: 1) **shakl:** qayin kokillari; qo'sh qanotlari; minora tanasi; 2) **rang:** quyoshning botishi; tong qizarish; kulrang dengizlar; alvon lolalar 3) **tovush:** yomg'irning ovozi; to'lqinlarning nutqi; suvning shildirashi 4) **dinamika:** bulutlar shoshqaloq edi; bo'ronli to'p; javdar raqsga tushdi; 5) **obyektning namoyon bo'lishi:** his-tuyg'ularning hayqirig'i; sevgi pichirlashi; ruhning yonishi; 6) **miqdori:** bulut to'dasi; barglar uyumi; she'rlar yomg'iri; 7) **o'lchov:** bo'ron olqishlar; nafrat lavasi; yong'in favvorolari; 8) **korrelyatsiya:** sarv daraxtlarining dumaloq raqsi; voqealar mavzulari; 9) **mustahkamlik:** tutun pardasi; shisha osmon; 10) **holat:** charchagan ruh; tun yulduzli ko'z yoshlari bilan yig'laydi; 11) **vaqt:** kulrang sochlar; kulrang sochlar haqidagi fikrlar; 12) **baholovchilik:** go'zal tabiat; yumshoq qor; 13) **funksionallik:** fikrlash laboratoriyalari; dengiz shrifti.

Metaforalarni semantik-kognitiv o'rganishning yana bir murakkab bosqichi - bu o'rnatilgan metaforik tushunchalarning barcha semantik vakillarini tarkibiy va kontekstual tahlil qilish, so'ngra semalarning kognitiv talqini va turlarini aniqlashdan iborat. Shunday qilib, A.Bely asarlariga xos bo'lgan "Olov" metaforik kontseptsiyasining barcha vakillarining tarkibiy va kontekstual tahliliga asoslanib, V. Inber, B. Pasternak va I. Selvinskiy kognitiv talqin qilishdi va quyidagi turlari aniqlandi: [4; 8]: 1) obyektning namoyon bo'lishi: a) aniqlash: "to'satdan, o'tkir"(fikir). yondirilgan; fikr chaqnadi); b) shiddat: talaffuz qilingan, kuchli namoyon bo'lgan' (olovli iqrar; sevgining olovli izhori); "zaif ifodalangan, zo'rg'a namoyon bo'lgan" (g'oya porlaydi; umid issiq); "noaniq ifodalangan, noaniq" (xotiralar tutuni; shon-shuhrat - tutun); "boshlanish, yangilanish" (nizolar kelib chiqadi); 'to'xtaydi, yo'qoladi' (ovoz o'chib ketadi; bahs so'nadi); 'sharqillatib, yorqin' (ko'z otashi; ko'zning alangasi); "yo'qolgan porlash, zerikarli" (nigoh o'chdi; ko'zning olovi o'chdi); c) faoliyat: "kuchli, ehtirosli"

(jonning olovi; ruhning yonishi); "O'tkir, qizg'in" (sizlar hammangiz olovsiz, yonayotgansiz; olovli nutq); "faol" (hayot alangasi; ongning yonishi); boshlovchi biror narsa tomon, biror narsaga intilish" (idrok olovi); "hayajonli, jo'shqin" (olovli ruh; ongni yoqish); d) amalga oshirish: "muhim, ahamiyatli" (olovli ma'no); "unutilmas, unutilmas" (yoqilgan qadimgi davrlarning alangasi); 2) o'lchov (daraja): "kuchli, butunlay o'ralgan" (g'azab olovi; olov ehtirosi; g'azab olovi; ehtirosi issiqligi; yurak

yonmoqda); “juda kuchli, ezuvchi kuch bilan” (dehqonlar g’alayonlari olovi); “zaif, yo’qolgan oldingi kuch” (tavba kuli; yurak kuyib kulga aylandi); 3) rang (ohang, to’yinganlik): “yorqin, olov ranglari” (tong chiroqlari; alanga atirgullar; lablar olovda; quyosh botishi olovi; quyosh botishidagi yong’in; Sharob issiqlik bilan yonayotgan edi); “xiralashgan” (so’nayotgan osmon); 4) shakl (konturlar): “shaklsiz” (oy tutuni; bo’roning tutuni; soch tutuni);).

Metaforik kontsepsiya sohasi katta qismining tavsifi matnlarning muhim majmuasi bo’yicha metaforik tushuncha sohalari va ularni qiyosiy tahlil qilish quyidagi tamoyillar asosida amalga oshiriladi: 1) ushbu metaforik tushuncha sohasining o’zagini tushunchalar tashkil qiladi; o’rganilayotgan barcha individual tushuncha sohalariga xos bo’lgan; 2) yaqin yadro zonasi metaforalarga xos bo’lgan guruh tushunchalarini o’z ichiga oladigan ikki yoki undan ortiq idiolekt; 3) metaforik tushuncha sohasining periferiyasi alohida tushunchalardan iborat.

Metaforani o’rganishga semantik-kognitiv yondashuv metaforalarni o’rganishning eng mashhur va samarali usullaridan biridir. U metaforalarni bizning fikrlash va dunyoni tushunishimizni aks ettiruvchi aqliy-kognitiv hodisa sifatida qaraydi. Ushbu yondashuvda metafora nafaqat ma’lumotni yetkazib beradi, balki ular tasvirlagan obyekt haqidagi tushunchamizni ham shakllantiradi.

Metaforalarni o’rganishga semantik-kognitiv yondashuvning uslubiy asoslari quyidagilardan iborat:

1. Matn korpuslarini to’plash va tahlil qilish: semantik-kognitiv yondashuvli metaforalarni ulardan foydalanish kontekstida aniqlash va o’rganish uchun matnlarning katta korpuslarini tahlil qilishni o’z ichiga oladi.

2. Korpus tahlili usullaridan foydalanish: statistik tahlil, tematik tahlil va nutq tahlili kabi korpus tahlili usullari matnlardagi metaforalarni aniqlash va tasniflashga yordam beradi.

3. Kontekst va kontseptual tuzilmalarni o’rganish: Semantik-kognitiv yondashuv, ularning tildagi ma’nosi va funktsiyasini tushunish uchun metafora qo’llaniladigan kontekst va kontseptual tuzilmalarni o’rganish muhimligini ta’kidlaydi.

4. Kognitiv psixologiya usullaridan foydalanish: Semantik-kognitiv yondashuv metaforani tushunishga asoslangan jarayonlarni o’rganish uchun eksperimental tahlil va modellashtirish kabi kognitiv psixologiya usullaridan foydalanadi.

Metaforalarni o’rganishga semantik-kognitiv yondashuvni rivojlantirish istiqbollari quyidagilar kiradi:

1. Boshqa yondashuvlar bilan integratsiya: Semantik-kognitiv yondashuv metaforalarni to’liqroq va xilma-xil tushunish uchun funktsional, nutq va madaniy yondashuvlar kabi boshqa yondashuvlar bilan birlashtirilishi mumkin.

2. Korpus tahlili usullarini ishlab chiqish: Mashinani o'rganish va sun'iy intellekt kabi korpus tahlili usullarini ishlab chiqish matnlardagi metaforalarni aniqlash va tasniflash jarayonlarini yaxshilashga yordam beradi.

3. Turli tillar va madaniyatlarda metaforalarni o'rganish: turli til va madaniyatlarda metaforalarni o'rganish uchun semantik-kognitiv yondashuv qo'llanilishi mumkin, bu metaforalarni turli kontekstlarda qo'llashdagi farqlar va o'xshashliklarni tushunishga yordam beradi.

Umuman olganda, metafora tadqiqotiga semantik-kognitiv yondashuv metaforalarni o'rganishning muhim va samarali usuli bo'lib, ularning til va kognitiv jarayonlardagi rolini tushunishga yordam beradi. Uning metodologik asoslari va rivojlanish istiqbollari uni tilshunoslik va kognitiv fanlar sohasidagi tadqiqotchilar va amaliyotchilar uchun qiziqarli va foydali qiladi.

Shunday qilib, metaforani o'rganishga yangi semantik-kognitiv yondashuv metaforik nominatsiyalar semantikasini tahlil qilishdan iborat. Til (nutq) vositalari va metafora tushunchalarini ifodalash bizga metaforani aqliy-verbal konstruktsiya sifatida har tomonlama ko'rib chiqish g'oyasini amalga oshirishga imkon beradi. Metaforani o'rganishga tavsiya etilgan yondashuv milliy majoziy tushuncha sohalarini izchil qayta qurish va ularni qiyosiy tadqiq qilish uchun keng imkoniyatlar ochadi, bu esa obrazli va metaforik tafakkurning mohiyati va mexanizmlarini yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

REFERENCES

1. Кравцова Ю. В. Метафорическое моделирование мира: поэзия и проза, - Киев. 2011.
2. Кравцова Ю. В. Метафорическое моделирование мира в художественном тексте: семантико-когнитивный анализ, Киев. 2014. с-120.
3. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. - Воронеж. 2006.с-141
4. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика, -Москва. 2007. с-8.
5. Складская Г. Н. Метафора в системе языка, - Санкт-Петербург. 1993. с-

USING THE HYPONYMS FOR IMPROVING THE BEGINNERS' VOCABULARY RANGE

Nasiba Komil qizi Jumaeva

English teacher, Chirchik State Pedagogical University

nasibajumayeva1@gmail.com

ANNOTATION

Hyponyms are words that belong to a specific category or concept but have varying degrees of specificity. Understanding hyponyms and their relationships with other words can greatly improve vocabulary range. By exploring the semantic hierarchy and categorization of words, learners can enhance their lexical knowledge and language acquisition skills. Hyponyms provide insights into the linguistic organization of words and help learners grasp the nuances and subtle differences in meaning between related terms. By actively engaging with hyponyms, learners can expand their vocabulary and express themselves more precisely.

Keywords: hyponyms, vocabulary range, word relationships, language acquisition, semantic hierarchy, lexical knowledge, word categories, specificity, linguistic organization.

Introduction. Developing a strong vocabulary is a fundamental aspect of language acquisition, especially for beginners. One effective approach to expand vocabulary skills is through the exploration of hyponyms. Hyponyms are words that belong to the same category but have varying degrees of specificity. By incorporating hyponyms into their learning journey, beginners can enhance their vocabulary range, deepen their understanding of word relationships, and improve their overall language proficiency. In this article, we will explore the benefits of using hyponyms and provide practical examples to help beginners utilize this technique effectively.

Research Methodology. It is well known that a taxonomy (or taxonomical classification) the structure of classifying especially it is a hierarchical classification which means that things are organized according to its groups or types. In addition to this, taxonomy also applies to relationship schemes other than parent-child hierarchies such as network structures. Taxonomies hierarchies may then include a single child with multi-parents, for instance, car might appear with both parents vehicles and steel mechanisms; to some however, this merely means that car is a part of several different taxonomies. Taxonomy (classification) is a specific method of semantic analysis, a set of principles and rules for the classification of linguistic

objects [1]. Using many methods, the concept of taxonomy, which is expressed as a function of the taxonomic relations of objects and their attributes, was introduced into the linguistic system [2]. The concept of mutualism is important as a tool of evolutionary theory. Taxonomic relationships have been expressed automatically for many years. R.A. Amsler automatically created a taxonomy for English noun and verb word groups based on dictionary definitions [3]. M.A. Hirst introduced the use of lexical and syntactic patterns representing hyponymic relations [4]. Taxonomy simultaneously includes three types of relationships, namely hypernymy (genus-species), hyponymy (species-genus) and cohyponymy (species-species). In the study of lexical-semantic groups and functional-semantic fields of natural language word groups, it shows the lack of strict consistency and systematicity in the manifestation of hyper-hyponymic relations. In the scientific typologies of various fields, hyper-hyponymy is a common phenomenon that expands and systematizes the concepts of profession.. It is well known that a taxonomy (or taxonomical classification) the structure of classifying especially it is a hierarchical classification which means that things are organized according to its groups or types. In addition to this, taxonomy also applies to relationship schemes other than parent-child hierarchies such as network structures. Taxonomies hierarchies may then include a single child with multi-parents, for instance, car might appear with both parents vehicles and steel mechanisms; to some however, this merely means that car is a part of several different taxonomies [5].

Materials and methods There have been many researchers and linguistics scholars who have studied and researched the issues related to hyponymy and hyponymic relation and its lexical and semantic characteristics of hyponyms. Here are some examples of research and references. Researchers have found that they expressed their own opinions and research works about lexical and semantic features of hyponyms (Krongauz M.A.Semantics., 2001) [6]. And also studies can be found about this hyponyms and its semantical features in Uzbek Associate Professor N.K.Sabirova and N.K.Jumaeva's articles ("Hyponymic Taxonomy In Semantics", 2022) [7]. Addition to this the lexical and semantic peculiarities of hyponyms can be highlighted in (Jumaeva, N. K. 2022. Lexical And Semantic Characteristics Of Hyponomic Relations And Deeply Analyzing Its Features In English Linguistics) [8] and and using in teaching process it (Shorxametov Shotillo Safarovich and Tursuntosh Isroilova 2022.) [9].

Materials and methods. "Words and their Meaning" by Howard Jackson and Etienne Ze Amvela. This book provides an in-depth analysis of words, including hyponyms, and their meanings. It explores the theoretical and practical aspects of vocabulary acquisition and usage."Lexical Semantics: Hyponyms and Hypernyms"

by Walter R. Thomas. This scholarly work focuses specifically on the study of hyponyms and hypernyms, offering detailed explanations and examples to help readers understand their role in language and vocabulary development.

"The Oxford Handbook of Lexicography" edited by Philip Durkin. This comprehensive handbook covers various aspects of lexicography, including the study of hyponyms. It provides insights into the creation, organization, and usage of dictionaries, which often include hyponyms as a key component. "Word Power Made Easy" by Norman Lewis. Although not solely focused on hyponyms, this popular vocabulary-building book features exercises and techniques that can help improve vocabulary range, including the use of word relationships such as hyponyms.

Result and discussion. Hyponyms are words that fall under a broader category. They represent the hierarchical structure of language and provide insights into the relationships between words. For example, within the category of "fruits," hyponyms include "apple," "banana," and "orange." Also there is several benefits of utilizing hyponyms for beginners:

1. **Vocabulary Enrichment:** Exploring hyponyms allows beginners to discover a wide range of words related to a specific category. By learning multiple words with subtle nuances, beginners can express themselves more precisely and expand their vocabulary repertoire.
2. **Contextual Comprehension:** Hyponyms provide valuable insights into how words are used in different contexts. By understanding the relationships between words within a category, beginners can comprehend and use language more effectively, enhancing their overall language skills.
3. **Memory Enhancement:** Learning words in the context of their hyponyms aids memory retention. By associating new words with related terms, beginners create stronger neural connections, making it easier to recall and apply vocabulary in real-life situations.

Practical Examples of Utilizing Hyponyms:

1. **Category: Animals**
 - Hyponyms: dog, cat, lion, elephant, giraffe
 - Example sentence: "I saw a majestic lion at the zoo yesterday."
2. **Category: Colors**
 - Hyponyms: red, blue, green, yellow, orange
 - Example sentence: "She painted the room a vibrant shade of blue."
3. **Category: Professions**
 - Hyponyms: doctor, teacher, engineer, musician, chef

- Example sentence: "My sister aspires to become a skilled chef in the future."
- 4. Category: Vehicles
 - Hyponyms: car, motorcycle, bicycle, truck, bus
 - Example sentence: "He commutes to work on his sleek black motorcycle."
- 5. Category: Emotions
 - Hyponyms: happy, sad, excited, anxious, content
 - Example sentence: "She felt a surge of excitement upon receiving the good news."
- 6. Category: Food
 - Hyponyms: apple, banana, orange, strawberry, watermelon
 - Example sentence: "She enjoyed a refreshing slice of watermelon on a hot summer day."
- 7. Category: Clothing
 - Hyponyms: shirt, pants, dress, hat, shoes
 - Example sentence: "He wore a stylish hat that perfectly complemented his outfit."

Conclusion

Incorporating hyponyms into vocabulary-building exercises can significantly benefit beginners in their language learning journey. By exploring related words within a category, beginners can expand their vocabulary, improve contextual comprehension and enhance memory retention. Examples in various categories, such as animals, colors, professions, vehicles, emotions, food, and clothing, demonstrate the practical application of hyponyms. By actively engaging with hyponyms and practicing their usage in context, beginners can develop a strong vocabulary foundation and improve their overall language proficiency. With consistent effort and a curious mindset, utilizing hyponyms will undoubtedly unlock the full potential of beginners' vocabulary skills.

REFERENCES

1. Krongauz M.A. Semantics. –M., 2001: -C. 98.
2. Farris J.S. The meaning of relationship and taxonomic procedure. Systematic Zoology. Vol. 16. No.1. 1967. pp. 44-51. <https://doi.org/10.2307/2411515>.
3. Amsler R.A. A taxonomy for English nouns and verbs, in Proceedings of the 19th annual meeting on Association for Computational Linguistics. Stanford, CA. 1981. pp. 133–138.

4. Hearst M.A. Automatic acquisition of hyponyms from large text corpora, in Proceedings of the 14th International Conference on Computational Linguistics. 1992. pp. 539–545.
5. Jackson, Joab, “Taxonomy”s not just design, it”s an art”. Government Computer news. Washington, D.C. September 2, 2004. Pp 98-99.
6. J. Djumabaeva, N. Sabirova. The study of hyponymic taxonomy in English linguistics and the lexical and semantic relations of hyponymy. Ilkogretim Online-Elementary Education Online 2020; 19(4):p. 874. Doi:10.17051/ilkonline.2020.04.195
7. N. K. Sabirova. N. K. Jumaeva. Hyponymic Taxonomy In Semantics. Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies (CARJIS) ISSN (online): 2181-2454 Volume 2 | Issue 12 |December, 2022 | SJIF: 5,965 | UIF: 7,6 | ISRA: JIF 1.947 | Google Scholar | www.carjis.org DOI: 10.24412/2181-2454-2022- 12-143-148 E-mail: carjisor@gmail.com.
8. Jumaeva, N. K. (2022). Lexical And Semantic Characteristics Of Hyponomic Relations And Deeply Analyzing Its Features In English Linguistics. Academic Research in Educational Sciences, 3(4), 535–542.

EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN ACQUIRING A FOREIGN LANGUAGE

Muqaddas Jumayeveva

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti

kafedrasi stajyor o'qituvchisi

Email: muqaddasjumayeveva2@gmail.com

ABSTRACT

This article delves into the intersection of psychology and foreign language acquisition, examining the crucial role that psychological factors play in the language learning process. Drawing from theories and research in psychology, this exploration sheds light on the cognitive, motivational, and affective dimensions that influence how individuals acquire and master a foreign language. It also provides a foundational exploration of the intricate relationship between psychology and foreign language acquisition, offering insights into the cognitive, motivational, and affective dimensions that shape learners' language learning experiences. It serves as a valuable resource for educators, researchers, and language learners interested in understanding the psychological dynamics of acquiring a foreign language and optimizing the language learning process.

Keywords: psychology, foreign language acquisition, cognitive factors, motivation, affective factors, language learning process.

There are several factors while an individual is learning a foreign language:

1. Cognitive Factors: The annotation delves into the cognitive mechanisms involved in foreign language acquisition, such as memory, attention, and problem-solving skills. It explores how cognitive processes like perception, comprehension, and production impact language learning and how psychological theories help understand these cognitive functions in the context of acquiring a foreign language.

2. Motivation and Language Learning: The role of motivation in foreign language acquisition is a key focus of this exploration. It delves into how psychological theories of motivation, goal-setting, and self-efficacy influence learners' language learning outcomes and persistence in mastering a foreign language.

3. Affective Factors and Language Learning: The annotation examines the emotional and affective dimensions of language learning, exploring how psychological factors such as anxiety, self-confidence, and attitude towards the target

language impact learners' success and proficiency in acquiring a foreign language. It discusses how emotions and affective states can both facilitate and hinder language learning progress.

4. Psychological Theories and Language Acquisition: The annotation delves into prominent psychological theories that offer insights into foreign language acquisition. It explores how theories like social learning theory, information processing theory, and cognitive load theory provide a framework for understanding the psychological underpinnings of language learning and how educators can leverage these theories to enhance language instruction and optimize learning outcomes.

5. Implications for Language Teaching: The annotation discusses the practical implications of psychological research in language teaching methodologies. It explores how understanding the psychological factors at play in language acquisition can inform instructional practices, curriculum design, and learner support strategies to create more effective and engaging language learning experiences. [1;23]

Scientists estimate that there are more than three thousand languages in the world. Languages are territorially divided into world languages and territorial languages. Regional languages are only those spoken by people in a particular region. The languages of the world are spoken by most peoples of the world.

In the history of world linguistics, it can be observed that diverse and divergent approaches to the phenomenon of language have arisen. At the present stage of the development of linguistics, the study of linguistic units from an anthropocentric point of view is considered one of the most priority areas. This is due to the fact that the person who was the speaker and the listener, the subjects of the speech activity, was ignored by the researchers. Speech activity was discussed without a speaker and an audience. However, no language can be properly and fully learned by separating it from the “language holder”. In world linguistics, the study of the language system in a person-related way has been manifested mainly in research on linguopragmatics, psycholinguistics, cognitive linguistics, sociolinguistics, linguoculturology. [2;34]

The psychology of learning a language is an interdisciplinary field that combines principles of linguistics, cognitive psychology, and neuroscience to understand how people acquire, process, and use language.

One key area of research is the role of input and interaction in language learning. Input refers to the language that learners are exposed to, while interaction refers to the opportunities learners have to use the language with others. Studies have shown that learners who receive more input and engage in more interaction tend to acquire language more quickly and effectively.

Another area of research is the role of motivation and affect in language learning. Motivation refers to the drive or desire to learn a language, while affect refers to the emotional experiences associated with learning. Studies have shown that learners who are motivated and have positive affect tend to learn more effectively than those who are not.

Cognitive processes such as attention, memory, and processing speed also play a role in language learning. For example, learners must attend to relevant linguistic features, encode them into memory, and retrieve them when needed. Studies have shown that individual differences in these cognitive processes can affect language learning outcomes.

Neuroscience research has also contributed to our understanding of language learning. Neuroimaging studies have shown that different brain regions are involved in different aspects of language processing, such as phonological processing, syntactic processing, and semantic processing. These findings have implications for how language instruction should be designed to target specific aspects of language processing.

Overall, the psychology of learning a language is a rich and complex field that continues to evolve as researchers uncover new insights into how we learn, process, and use language.

In addition to the areas of research mentioned above, there are several theoretical frameworks that inform the psychology of learning a language. Here are a few:

1. The Input Hypothesis: This hypothesis, proposed by linguist Stephen Krashen, suggests that language acquisition occurs through exposure to comprehensible input that is slightly beyond the learner's current level of competence. According to this theory, learners acquire language subconsciously through exposure to meaningful and interesting language.

2. The Interactionist Approach: This approach emphasizes the role of social interaction in language learning. It suggests that language acquisition occurs through meaningful communication with others, where learners negotiate meaning and receive feedback on their language use. This theory emphasizes the importance of context and social interaction in language learning.

3. Cognitive Load Theory: This theory suggests that learning is most effective when the cognitive load (the amount of mental effort required to process information) is optimized. In language learning, this means that instruction should be designed to minimize extraneous cognitive load (such as irrelevant information) and maximize germane cognitive load (such as meaningful input).

4. The Dual Processing Model: This model suggests that there are two distinct systems involved in language processing: implicit and explicit. Implicit processing involves subconscious, automatic processing of language, while explicit processing involves conscious, deliberate processing of language. This theory suggests that both systems are important for language learning, but that implicit processing may be more important for acquiring fluency.[4;56]

These theoretical frameworks provide a foundation for understanding how language learning occurs and how it can be facilitated through effective instruction and practice.

Learning a foreign language can be a challenging but rewarding experience. Here are some tips to help you get started:

Set clear goals: Determine why you want to learn the language and set specific, achievable goals for yourself. This will help you stay motivated and focused. Immerse yourself in the language: Surround yourself with the language as much as possible. Watch movies or TV shows in the language, listen to music, read books, and try to speak with native speakers. Practice regularly: Consistency is key when learning a new language. Practice speaking, listening, reading, and writing in the language every day, even if it's just for a few minutes. Use a variety of resources: There are many resources available for language learners, including textbooks, online courses, apps, and language exchange programs. Use a combination of these resources to keep your learning varied and engaging. Focus on vocabulary and grammar: Vocabulary and grammar are the building blocks of any language. Make sure you spend time learning both and practicing them in context. Make mistakes: Don't be afraid to make mistakes when speaking the language. Making mistakes is a natural part of the learning process and can help you improve faster. Stay motivated: Learning a new language can be challenging, so it's important to stay motivated. Reward yourself for reaching milestones, find a study buddy, or join a language learning community to keep yourself motivated and accountable.

Exploring the role of psychology in acquiring a foreign language involves understanding how cognitive processes, motivation, and emotions influence language learning. Here are some theoretical perspectives that can help shed light on this topic:

Cognitive Psychology: This perspective focuses on how the mind processes information and acquires new knowledge. In language learning, cognitive psychology can help us understand how memory, attention, and problem-solving skills play a role in acquiring a foreign language. For example, research has shown that certain memory strategies, such as spaced repetition and chunking, can enhance vocabulary retention.[5;21]

Motivation Theory: Motivation is a key factor in language learning success. Self-determination theory posits that intrinsic motivation (motivation that comes from within) is more effective than extrinsic motivation (motivation from external rewards). Understanding learners' intrinsic motivations, such as a desire to communicate with others or a fascination with the culture of the target language, can help educators design more engaging and effective language learning experiences.

Affective Factors: Emotions play a significant role in language learning. The affective filter hypothesis suggests that negative emotions, such as anxiety or low self-esteem, can hinder language acquisition. On the other hand, positive emotions, such as curiosity and enthusiasm, can enhance learning outcomes. Educators can help learners manage their emotions by creating a supportive and encouraging learning environment.

Sociocultural Theory: This perspective emphasizes the social and cultural context of language learning. According to sociocultural theory, language acquisition is a social process that occurs through interaction with others. Learners benefit from meaningful communication opportunities, such as conversations with native speakers or collaborative learning activities. Cultural factors, such as attitudes towards language learning and cultural norms around communication, also influence language acquisition. [8;57]

By considering these theoretical perspectives, educators and learners can gain insights into the psychological processes that underlie language acquisition and develop more effective strategies for mastering a foreign language.

However, learning a language is a very complex process that requires us to urge us although there are variety of challenges ranging from cognitive to cultural hardships. As any language transfers its speakers' cultural diversity, someone who begins to learn one may have some hinders since some cultural concept may not be identical in other languages. On the other hand, any person who intends to acquire a language must learn any words and expressions in context, because some words may change their meaning according to context which is investigated by the name of contextual meaning.

REFERENCES

- 1 Antropova A.I. Pedagogical technologies in teaching English / A.I. Antropova.- 2006.
- 2 Antropova A.I. One hundred questions for yourself and your student / A.I. Antropova. – M.: House of Pedagogy, 1996.

- 3 Galskova N.D. Modern methods of teaching foreign languages / N.D. Galskova. - M.: Arti-Glossa, 2000.
- 4 Gez N.I. Methods of teaching foreign languages in secondary school / N.I. Gez, M.V. Lyakhovitsky, A.A. Mirolyubov - M.: Higher School, 1982
- 5 Zimnyaya I.A. Psychology of teaching foreign languages at school / I.A. Winter. – M.: Education, 1991.
- 6 Kovalevsky M.T. Some ways to increase the effectiveness of training // M.T. Kovalevsky, - Institute of Nuclear Sciences, 1965, No. 1
- 7 Korneva L.P. Foreign languages at school / L.P. Korneva. - M.: Education, - 2006.
- 8 Maslyko E.A. Handbook for a foreign language teacher / E.A. Maslyko. – Mn.: Higher School, 2000
- 9 Mirolyubov A.A. Communicative method of teaching foreign language speaking / A.A. Mirolyubov. – M.: Education, 1991.
- 10 Mirolyubov A.A. New directions in methods of teaching foreign languages / A.A. Mirolyubov, - 1979.

КОНЦЕПЦИИ МЕТОДА И ТЕХНИКИ В ЛИНГВОДИДАКТИКЕ

З. Х. Кабулова

Преподаватель ЧГПУ

Г. Е. Адилбаева

Студент ЧГПУ

АННОТАЦИЯ

Значение метода и техники в лингводидактике нельзя недооценить. Метод относится к общему подходу, используемому при обучении языку, в то время как техника относится к конкретным учебным стратегиям, применяемым в рамках этого подхода. Эти два элемента являются фундаментальными в языковом обучении, поскольку они определяют эффективность и эффективность учебного процесса. Выбор метода и техники значительно влияет на мотивацию и вовлеченность учащихся, а также на их прогресс в приобретении языковых навыков. Поэтому педагоги должны тщательно рассмотреть и умело применить соответствующие методы и техники в лингводидактике для оптимизации результатов обучения языку.

Ключевые слова: метод, техника, лингводидактика, обучение, стратегии, языковые навыки, результаты обучения

Для разработки эффективных стратегий обучения крайне важно понимать концепции метода и техники в лингводидактике. Метод относится к систематическому подходу, используемому для достижения определенных образовательных целей, в то время как техника - это практическое применение этих методов в классе. Понимание различий между этими двумя концепциями позволяет педагогам разрабатывать учебные планы, соответствующие их образовательным целям и удовлетворяющие потребности их учеников. Кроме того, понимание тонкостей метода и техники позволяет учителям адаптировать свои учебные стратегии к различным стилям обучения и контекстам. Таким образом, глубокое понимание этих концепций крайне важно для педагогов, стремящихся создать продуктивную образовательную среду.

Метод в лингводидактике относится к учебному подходу, используемому для обучения языку. Он охватывает принципы и методы, применяемые для облегчения изучения языка. Сюда входят стратегии представления нового материала, последовательность действий и оценка прогресса студентов. Метод считается систематизированным и организованным подходом к обучению языку.

Цель использования метода - предоставить учащимся структурированную и эффективную рамку для развития их языковых навыков. Применяя определенный метод, педагоги могут направлять студентов через процесс приобретения языковой компетенции.

Техника, как определено Ричардсом и Роджерсом, относится к "систематическим процедурам или действиям, выполняющим определенную задачу". В контексте обучения языку техника относится к конкретным действиям и методам, используемым учителями для облегчения изучения языка. Эти действия могут включать упражнения по диктовке, ролевые игры или групповые обсуждения, среди прочего. Техники играют ключевую роль в лингводидактике, поскольку они предоставляют учителям эффективные способы представления и практики языковых форм и структур. Поэтому понимание определения и реализации техник необходимо для языковых педагогов для создания эффективной и увлекательной образовательной среды.

Отношение между методом и техникой крайне важно в лингводидактике. Метод относится к общему подходу или стратегии, используемой в обучении языку, в то время как техника относится к конкретным действиям или задачам, используемым для достижения желаемых результатов. Согласно Брауну, метод предоставляет рамку, в пределах которой выбираются и используются техники, а техники играют важную роль в эффективной реализации выбранного метода. Таким образом, метод и техника взаимосвязаны и зависят друг от друга для успешного обучения языку.

Использование технологий в обучении языку значительно изменило методы и техники, используемые в лингводидактике. Согласно Майеру и Морено, мультимедиа, такие как интерактивные видео и симуляции, могут улучшить изучение языка, предоставляя богатую и увлекательную среду. Кроме того, метод обучения на основе задач (TBLT), как пропагандирует Уиллис, побуждает учащихся выполнять значимые задачи, используя язык, способствуя аутентичному использованию языка и коммуникативной компетенции. Интеграция технологий и TBLT может предложить студентам ценные возможности для практики языковых навыков в реальных ситуациях, тем самым способствуя эффективному приобретению языка.

Метод грамматики и перевода, также известный как классический метод, является одним из старейших подходов к обучению языку, который сосредотачивается на преподавании студентам грамматических правил и навыков перевода. Этот метод сильно полагается на запоминание и повторение, с малым упором на коммуникацию или практическое использование языка. Грамматика и словарный запас преподаются дедуктивно, и от студентов ожидается перевод

предложений с целевого языка на родной и наоборот. Этот метод часто критикуется за отсутствие акцента на развитие устной беглости и коммуникативных навыков. Однако некоторые сторонники утверждают, что он все еще может быть полезен для развития навыков чтения и письма и для формирования понимания структуры целевого языка.

Обучение языку включает в себя ряд техник, направленных на улучшение приобретения и развития языковых навыков. К ним относятся структурный подход, аудиолингвистический метод, коммуникативное обучение и обучение на основе задач. Структурный подход сосредотачивается на грамматических структурах, в то время как аудиолингвистический метод подчеркивает практику навыков слушания и разговорной речи. Коммуникативное обучение включает реальные ситуации и способствует значимому общению. Обучение на основе задач, с другой стороны, представляет язык через целенаправленные задачи, вовлекая студентов в задачи по решению проблем. Эти разнообразные техники предоставляют учащимся языка разнообразие подходов, соответствующих их индивидуальным потребностям и стилям обучения.

Ролевая игра - эффективная учебная техника, способствующая активному участию и улучшению изучения языка. Она позволяет студентам имитировать реальные ситуации и взаимодействовать друг с другом. Через ролевую игру учащиеся могут практиковать свои языковые навыки в безопасной и контролируемой среде, что приводит к повышению уверенности и беглости. Более того, ролевая игра способствует сотрудничеству и взаимодействию между студентами, способствуя формированию чувства сообщества и сотрудничества в классе. В целом, включение ролевой игры в обучение языку способствует более интерактивному и увлекательному обучению.

Обучение на основе задач - это подход, ориентированный на учащегося, в рамках которого студенты занимаются деятельностью, отражающей реальные задачи. Эти задачи направлены на развитие языковых навыков студентов, одновременно развивая их автономию и навыки критического мышления. Обучение на основе задач смещает акцент с грамматики и словарного запаса на значимое использование языка в аутентичных контекстах. Поэтому задачи становятся основным средством для приобретения языка, поскольку они требуют от учащихся использовать язык для целей общения. Этот подход подчеркивает важность создания коммуникативной и интерактивной образовательной среды, где студенты активно участвуют в задачах, которые являются актуальными и вызывающими. Обучение на основе задач получило признание за свою эффективность в содействии развитию языка и повышении мотивации и вовлеченности студентов.

Важность выбора подходящих методов и техник в лингводидактике нельзя недооценить. Как утверждает Чомски, выбор методов и техник напрямую влияет на эффективность обучения языку. Разные учащиеся имеют разные стили обучения и предпочтения, поэтому важно, чтобы педагоги использовали разнообразные методы и техники, чтобы удовлетворить индивидуальные потребности. Кроме того, как подчеркивает Крашен, выбор подходящих методов и техник гарантирует, что учащиеся будут вовлечены, мотивированы и эффективно приобретут языковые навыки. Таким образом, глубокое понимание потребностей учащихся и способность адаптировать методы и техники соответственно играют ключевую роль в эффективном обучении языку.

В заключение, концепции метода и техники в лингводидактике играют ключевую роль в обучении и изучении языка. Эффективное обучение языку зависит не только от четко определенной методологии, но и от использования подходящих техник, соответствующих конкретным потребностям и целям учащихся.

Понимая различия между методом и техникой и признавая их взаимосвязь, языковые педагоги могут создавать успешные образовательные опыты для своих учеников.

REFERENCES

- 1) Браун, Х. Д. (2001). Обучение по принципам: интерактивный подход к педагогике языка. Нью-Йорк: Лонгман.
- 2) Чомски, Н. (1965). Аспекты теории синтаксиса. Издательство Массачусетского технологического института.
- 3) Крашен, С. Д. (1982). Принципы и практика вторичного языкового приобретения. Оксфорд: Издательство Пергамон.
- 4) Манби, Х. (1986). Метафора в мышлении учителей: исследование. Журнал курсовых исследований, 18, 197-209.
- 5) Майер, Р. Е., и Морено, Р. (2003). Девять способов снизить когнитивную нагрузку в мультимедийном обучении. Психолог образования, 38(1), 43–52
- 6) Нунан, Д. (1991). Методика обучения языку: учебник для учителя. Аппер Сэддл Ривер, Нью-Джерси: Принстон Холл.
- 7) Ричардс, Дж., и Роджерс, Т. (2001). Подходы и методы в обучении языку (стр. 204). Нью-Йорк: Издательство Кембриджского университета.
- 8) Уиллис, Дж. (1996). Концепция обучения на основе задач. Харлоу: Лонгман.

CHET TILINI INDIVIDUAL RIVOJLANTIRISHDA KOGNITIV METODOLOGIYA TUSHUNCHASI

Zulfiya Xojabayevna Kabulova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola kognitiv metodologiyaga bag'ishlangan bo'lib, talabalarning tilni o'rganish jarayonida faol ishtirok etishi, til hodisalarini tushunish va e'tibor qaratish, shuningdek, har bir o'quvchiga uning kognitiv xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual yondoshishni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Kognitiv, kontekst, idrok, e'tibor, xotira, fikrlash.

ABSTRACT

This article is devoted to the cognitive methodology, the active participation of students in the process of language learning, understanding and attention to language phenomena, as well as individual approach to each student, taking into account his cognitive characteristics and needs. includes

Keywords: Cognitive, context, perception, attention, memory, thinking.

Chet tilining individual rivojlanishidagi kognitiv metodologiya-bu tilni o'rganish va undan foydalanish jarayonida inson ongida sodir bo'ladigan kognitiv jarayonlarni tushunishga asoslangan tilni o'rganishga yondashuv. Ushbu yondashuv chet tilini o'zlashtirishda idrok, e'tibor, xotira, fikrlash va tushunish kabi psixologik jarayonlarning rolini ta'kidlaydi.

Kognitiv metodologiyada talaba o'z til ko'nikmalarini kognitiv qobiliyatlari, shuningdek, ongida mavjud bo'lgan kognitiv tuzilmalar asosida quradi. Ushbu yondashuv nafaqat til qoidalari va iboralarini yodlash, balki til hodisalarini, ularning ichki mantig'ini va ishlashini tushunishni ham maqsad qilib qo'yadi.

Kognitiv metodologiya tilni o'rganishda kognitiv jarayonlarni faollashtirishga qaratilgan turli strategiya va usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Bunga kontekstli o'rganish usullari, mnemonik strategiyalar, assotsiatsiyalar, o'xshashliklardan foydalanish va til materiallarini chuqurroq va ongli ravishda o'zlashtirishga yordam beradigan boshqa usullar kiradi. Bir nechta taniqli olimlar chet tilini individual rivojlantirishda kognitiv metodologiya sohasida turlicha fikr bildirib keldilsr va ishlashni davom ettirmoqdalar.

Amerikalik pedagog, Jeyms Asher tpr (Total Physical Response) metodologiyasining yaratuvchisi, u tana harakatlaridan foydalanishga va maqsadli tilda

buyruqlarga javob berishga qaratilgan. Ushbu usul tilni o'rganish tabiiy ravishda, ona tili jarayoni kabi sodir bo'lishi kerak degan taxminga asoslanadi.[1]

Darxaqiqat kognitiv metodologiyani asosiy printsiplariga talabani tilni o'rganish jarayonida faol ishtirok etishi, til hodisalarini tushunish va ularga e'tibor berishga urg'u berish, shuningdek, har bir o'quvchiga uning kognitiv xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda individual yondoshish kiradi.

Devid Kristal amaliy tilshunoslik va chet tillarini o'qitish sohasidagi faoliyati bilan tanilgan ingliz tilshunosi. U tilni o'rganishning turli jihatlarini, shu jumladan kognitiv jarayonlar va o'qitish usullarini o'rganadi va shunday xulosaga keledi: umumjahon grammatika va tug'ma til tuzilmalari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tilni qanday egallashimiz va undan foydalanishimizni tushunishga yordam beradi.

Bu talabani tilga bo'lgan bilimlari, ko'nikmalari, malakalari va qadriyatlari to'plamidir. Ijodiy tafakkur tarzi ijtimoiy ong shakllaridan biri sifatida tabiiy ijtimoiy ta'limiy omillarga bog'liq bo'lib, uning rivojlanishi mazkur omillarni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tadqiq etishni taqozo qiladi. Mamlakatimizda umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni xorijiy tilnibilishda intellektual rivojlantirishni sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarish, kognitiv o'quv jarayoniga ta'limning innovatsion shakllarini olib kirish, usullarini takomillashtirish, uzluksiz ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish, o'qitish metodikalarini takomillashtirish sohaning strategik vazifalari sifatida belgilangan. Bu esa, o'z navbatida, innovatsion ta'lim muhiti sharoitini ta'minlash va talabalarga chet tilini individual rivojlantirishda kognitiv ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishni, nostandart va kreativ tafakkur tarzini shakllantirishning pedagogik fiziologik psixologik xususiyatlari hamda shaxsiy xususiyatlari hisobga olish lozim.

REFERENCES

1. Benson P., Voller P. Autonomy and independence in language learning. – London: Longman. – 1997. – 270 p.
2. Bekarevich, T. I. "Yondashuv" tushunchasi boshlang'ich va o'rta maktablardachettillarini o'qitishning nazariy tadqiqotlar metodikasida. 2012 Betlar. 314–315.–Elektron matn. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/21/1507/3>.
3. Мариэнн Тэлбот и Рональд Гэтс "Cognitive English Grammar" (Когнитивная грамматика английского языка) 2004, 189, 218-219 с.
4. Ш. Фоатс. "Cognitive Processes in Second Language Acquisition" (Когнитивные процессы в приобретении второго языка) 2003. - 719 с.
4. Румянцева. Степени развитости мышления 2004, 189, 218-219 с.

XORIJIY TIL O'RGANUVCHI TALABALARDA YOZUV KOMPETENSIYASINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

Fotima Kamoliddin qizi Karimova
FKCHT kafedrasi o'qituvchisi

Lobar Shodiyorovna Dilmurodova
GIB fakultet talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada xorijiy tillarni o'rganishda o'qish, tinglash, yozish va gapirishning afzalliklari, shuningdek talabalarning kognitiv faolligini rivojlantirishi, chet tilini o'rganishga qiziqish uyg'otishi va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishi ko'rib chiqildi. Chet tilini o'qitishda eng samarali yondashuvlar qatorida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida, masofaviy ta'limda til o'rgatish metodikalarini ko'rsatish to'g'risidadir.

Kalit so'zlar: o'qish, gapirish, kognitiv faoliyat, tinglash, yozish, o'rganishga qiziqish, kommunikativ kompetensiya, virtual resurslar, multimedia texnologilari, elektron darslik, dasturlar.

РАЗВИТИЕ ПИСЬМЕННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ- ИНОСТРАНЦЕВ ПОСРЕДСТВОМ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

АННОТАЦИЯ

В данной статье были рассмотрены преимущества чтения, аудирования, письма и говорения при изучении иностранных языков, а также развитие познавательной активности студентов, интереса к изучению иностранного языка и формирование коммуникативной компетентности. Одним из наиболее эффективных подходов к обучению иностранному языку является демонстрация методов преподавания языка на дистанционном обучении с помощью информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: чтение, говорение, познавательная деятельность, аудирование, письмо, интерес к учебе, коммуникативная компетентность, виртуальные ресурсы, мультимедийные технологии, электронный учебник, программы.

DEVELOPMENT OF WRITING COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE STUDENTS THROUGH PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

ABSTRACT

In this article, the advantages of reading, listening, writing and speaking in learning foreign languages, as well as the development of students' cognitive activity, interest in learning a foreign language and the formation of communicative competence were considered. One of the most effective approaches to teaching a foreign language is to demonstrate methods of language teaching in distance education with the help of information and communication technologies.

Keywords: reading, speaking, cognitive activity, listening, writing, interest in learning, communicative competence, virtual resources, multimedia technologies, electronic textbook, programs.

Kirish. Mamlakatimizda xorijiy tillarni o'rgatishni ommalashtirishni yangi bosqichga olib chiqish va sohani rivojlantirish uchun tizimli ishlarni tashkil etish, ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash, buning uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish maqsadida Vazirlar Mahkamasining bir qancha qarorlari e'lon qilindi¹.

Uzluksiz ta'lim tizimida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish. O'quv jarayoniga pedagogik texnologiyalar dars o'tishning noan'anaviy usullari, xususan, interfaol usul keng joriy etilayapti. Pedagogik texnologiyaning o'zi nima? Olimlar, xususan, YUNESKO mutaxassislari pedagogik texnologiya tushunchasiga turlicha ta'riflar berishgan, bu ta'riflar bir-birini to'ldiradi, tushuncha mohiyatini ochib beradi. Pedagogik texnologiya-bu ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik bositalar, inson salohiyati hamda ularning o'zaro ta'sirlarini inobatga olib o'qitish va bilim o'zlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo'llashning tizimli metodidir. Pedagogik texnologiya-bu jarayonlar vositalar, uslublar majmuasidan iborat bo'lib, u o'quvchilarda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirish uchun pedagogik ta'sir etishni maqsadga muvofiq tarzda amalgam oshiradi. Dars o'tishning zamonaviy pedagogik uslublariga doir ko'plab qo'llanmalar mavjud. Xususan, "Mavzu qanday bayon qilinganda uning necha foizi o'quvchi yodida saqlanadi, u tomonidan o'zlashtiriladi?." Degan tabiiy savolga javob topish maqsadida o'tkazilgan tajribalar yakuni "anglash piramidasi" degan nomni oldi. Unga ko'ra mavzu bayonini:

-faqat eshitganda uning 10-20% i:

-eshitsa va mavzuga oid ko'rsatmall materiallar bilan tanishsa, uning 30- 50% i:

¹ <https://lex.uz/docs/-5831978>

-eshitsa, mavzu bo'yicha amaliy mashg'ulotlar bajarsa, mavzuni o'rtoqlariga gapirib bersa, tushuntirsa, ular bilan mavzu yuzasidan muloqatda bo'lsa, bahslashilsa, mavzuning 60-90%i yodda qoladi, o'zlashtiriladi².

Binobarin, o'qituvchi sinfga kirib o'quvchiga faqat ma'ruza o'qib chiqib ketishining foydasi kam bo'ladi. O'quvchi mavzu yuzasidan o'rtoqlari o'qituvchi bilan o'zi muloqotga kirishishi, amaliy mashg'ulotlarda qatnashishi, ma'ruzadan olgan bilimlarni gapirib bera olishi kerak. Ana shunda olingan bilim mustahkam bo'ladi. Turli uslublarni o'rganib, taqoslab, hamkasblar bilan fikrlashib, har bir ustoz o'z uslubini yaratadi. "Yangi pedagogik texnologiya tushunchasi lo'nda qilib aytganda, bu o'quvchining o'rganish jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish demakdir. O'quvchining o'zi o'rganishi, o'zi ishlashi, izlanishi, mushohada yuritishi, o'qituvchi esa murakkab jarayonni boshqarishi lozim. O'rta umumiy ta'lim maktabining vazifasi o'quvchilarga umumiy ma'lumotlar berish va ularni vatanparvarlik, milliy qadriyatlarimiz ruhida tarbiyalashdan iborat. Agar o'quvchilarda talaffuz qilish malakalari, ayniqsa, chet tilidagi tovushlarni farqlay bilish ko'nikmasi rivojlangan bo'lsa hamda ular leksika va nutq namunalaridan ma'lum zapasga ega bo'lsalar, chet tili nutqini eshitganlarida uni yaxshi tushunadilar. Tilni o'rganish "tilni o'rganishning asosiy nazariy masalalari, misol uchun bolalar ikkinchi va chet tillarini o'zlashtirishi, til ta'limi, ikki tilli savodxonlik, ong va miyada tilni ifodalash, madaniyat, bilish, pragmatika va guruhlararo munosabatlar" bo'yicha tadqiqotlarni qamrab oladi³.

Tahlil va natijalar. Ma'lumki, har qanday davlat mustaqilligining belgilaridan biri uning davlat tiliga ega ekanligidadir. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi va davlat tili haqidagi qonunning joriy etilishi mustaqilligimiz poydevoriga asos bo'ldi. Istiqlool sharofati bilan o'zbek tilining mavqei yanada tiklandi, uning ijtimoiy hayotning barcha sohalarida amal qilinishiga katta imkoniyatlar yaratildi. Xullas, barcha jabhalarda "Davlat tili haqida"gi qonunning ijrosi hayotga izchil targ'ib etib kelinmoqda.

"Dunyodagi qadimiy va boy tillardan biri bo'lgan o'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir. Kimda-kim o'zbek tilining bor latofatini, jozibasi va ta'sir kuchini, cheksiz imkoniyatlarini his qilmoqchi bo'lsa, munis onalarimizning allalarini, ming yillik dostonlarimizni, o'lmas maqomlarimizni eshitsin, baxshi va hofizlarimizning sehrli qo'shiqlariga quloq tutsin" - Shavkat Mirziyoyev⁴.

Xorijiy tillarni o'qitishning innivatsion nazariyalari va metodlari xususida to'xtaladigan bo'lsak, Bobil minorasini quruvchilar turli tillarda gaplasha boshlaganidan

²<https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/pedagogik-psixologiya/xorijiy-til-darslarida-yangi-pedagogik-texnologiyalardan-foydalanish>

³ [https://uz.wikipedia.org/wiki/Til_o%27rganish_\(jurnal\)](https://uz.wikipedia.org/wiki/Til_o%27rganish_(jurnal))

⁴https://uniwork.buxdu.uz/resurs/41064_1_C10847B5552519B340815ACC8832AFB671C9CAA1.pdf

beri jamiyat tarjimonlarga muhtoj bo'la boshladi. Tarjimonlarni hamma joyda qadrlashardi. Yaqin vaqtgacha chet tili shafqatsiz haqiqatdan ko'ra ko'proq sevimli mashg'ulot edi. Chet tilini bilish estetika, ma'lum bir doiraga mansub bo'lish yoki (eng zararsiz variant) eksantrik sifatida tanilgan bo'lishni anglatardi.

Xorijiy tillarni o'qitishning bir qancha usullari mavjud. Bulardan quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

Asosiy usul - bu haqiqatdan ham eng qadimgi va eng an'anaviy texnikadir. Litsey o'quvchilari lotin va yunon tillarini shunday o'rgatishgan, frantsuz tili esa gubernatorlarning qat'iy takliflari, mamon va papan bilan muloqot qilish bilan birga tabiiy ravishda o'zlashtirilgan. Klassik usul, boshqa hech kim kabi, "qal'ani egallash rejasi" tavsifiga mos keladi: fonetik shifr, sintaktik tuzilmalarning vizual tasvirlari, majburiy leksik zaxira. Talaba 2-3 yil sarflashga tayyor; sabr-toqatni to'plang (o'rganish asoslardan boshlanadi); mahalliy, "buyuk va qudratli", sub'ektlar, ob'ekt qanday ifodalanganligini va umuman nima ekanligini esga olish kerak. Til universitetlarida fundamental metodologiyaga jiddiy tayanadi. Tarjimon hech qachon chet tilini bilishiga ishonch hosil qilmaydi, u paydo bo'ladigan nutq vaziyatlarining oldindan aytib bo'lmaydiganligini mukammal tushunadi⁵.

Klassik usul bo'yicha o'qiyotgan talabalar nafaqat leksik qatlamlarning xilma-xilligi bilan ishlaydi, balki dunyoga "ona tilida so'zlashuvchi" - ona tilida so'zlashuvchining ko'zi bilan qarashni ham o'rganadilar. Chet tilini o'qitishning klassik metodologiyasining eng mashhur vakili N.A. Bonkdir. Uning boshqa mualliflar bilan birgalikda yozgan ingliz tili darsliklari uzoq vaqtdan beri janr klassikasiga aylanib, so'nggi yillardagi raqobatga dosh bera oldi.

Klassik usul boshqacha tarzda fundamental deb ataladi: hech kim bu oson bo'ladi, siz uyda o'qishga majbur bo'lmaysiz va o'qituvchining tajribasi sizni talaffuz va grammatikadagi xatolardan xalos qiladi. Ammo mukofot subjunktiv kayfiyat yoki o'tgan zamon labirintida adashib qolmaslikni biladigan haqiqiy mahalliy aholining taqdiri bo'ladi⁶.

Chet tilini o'rganishga klassik yondashuv - shu munosabat bilan chet tilini o'rganishga klassik yondashuv ham biroz o'zgartirildi, ammo mahalliy til usullarining "klassiklari" ning buzilmas tamoyillari saqlanib qoldi. Ba'zan ular boshqa metodik yo'nalishlardagi maktablarda faol qo'llaniladi. Klassik kurs turli yoshdagi talabalarga mo'ljallangan va tilni noldan o'rganishni o'z ichiga oladi. O'qituvchining vazifalari orasida talaffuzning an'anaviy, ammo muhim jihatlari, grammatik asosni shakllantirish, muloqotga to'sqinlik qiladigan psixologik va til to'siqlarini bartaraf etish kiradi. "Klassikalar" maqsadlarni o'zgartirmadi, ammo yangi yondashuv tufayli usullar

⁵<https://fayllar.org/xorijiy-tillarni-oqitishning-innovatsion-nazariyalari-va-metod.html>

⁶<https://fayllar.org/xorijiy-tillarni-oqitishning-innovatsion-nazariyalari-va-metod.html>

allaqachon boshqacha. Klassik yondashuv tilni real va to'laqonli muloqot vositasi sifatida tushunishga asoslanadi, barcha til komponentlari – og'zaki va yozma nutq, tinglash o'quvchilar o'rtasida tizimli va uyg'un holda rivojlanishi kerak. Klassik texnika qisman tilni o'z-o'zidan maqsadga aylantiradi, ammo buni kamchilik deb hisoblash mumkin emas. Ushbu kompleks yondashuv o'quvchilarda nutqni tushunish va yaratish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Texnika mahalliy o'qituvchilar bilan mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi, ammo bu tartibni minus deb hisoblash mumkin emas: ona tili bo'lmagan o'qituvchi ikkita til tizimini tahlil qilish va solishtirish, konstruktsiyalarni solishtirish, ma'lumotni yaxshiroq etkazish, grammatik qoidalarni tushuntirish va mumkin bo'lgan oldini olish qobiliyatiga ega. xatolar. Xorijiy mutaxassislarga umumiy ishtiyoq vaqtinchalik hodisa, chunki G'arb dunyosi ikki tillilik (ikkita tilni bilish) ustuvorligini yuqori baholagan. Zamonaviy dunyoda eng katta qadriyat ikki madaniyat kontekstida fikr yurita oladigan va talabalarga tegishli bilimlar to'plamini etkaza oladigan o'qituvchilar tomonidan ifodalanadi.

Lingvistik sotsial –madaniy usul– Chet tilini o'rganishning eng jiddiy va keng qamrovli usullaridan biri bu ijtimoiy va madaniy muhit kabi tarkibiy qismlarga murojaat qilishni o'z ichiga olgan lingvistik sotsial –madaniy usuldir. Bu usul tarafdorlari o'qituvchi va o'quvchilar faqat “jonsiz” leksik-grammatik shakllarni o'zlashtirishni maqsad qilganlarida, til o'z hayotini yo'qotishiga qat'iy ishonadilar.

Kimdir “shaxsiyat madaniyat mahsuli” deb ta'kidlagan va eng ishonchli tarzda bu bizning til xatolarimiz bilan tasdiqlanadi. Ingliz tilini o'rganuvchi grammatik jihatdan to'g'ri "Qirollik va uning qarindoshlari" iborasini ishlatishi mumkin, ammo inglizlar "Qirollik oilasi" nimani anglatishini tushunishda qiynaladi; yoki “Qahramon muallif g'oyalari so'zlovchisi” kabi iborani “Qahramon muallifning ovoz kuchaytirgichi” (“muallif karnay”) deb tarjima qilingan va ideal holda “og'iz bo'lishi” talab qilingan. Bunday g'alati holatlar juda keng tarqalgan. Ko'pgina usullar dastlab bunday "qo'pol xatolar" ga yo'l qo'yib, ularni "mamlakatdan xabardorlik yo'qligi" deb yozadi. Ammo alohida madaniyat va xalqlarga bo'lgan qiziqish muttasil ortib borayotgan hozirgi bosqichda bunday xatolarni allaqachon kechirib bo'lmaydi⁷.

Lingvo-sotsio madaniy usul – oddiy haqiqatni hisobga oladi: 52% xatolar ona tili ta'sirida, 44% esa o'rganilayotgan tilda yotadi. Ilgari ular nutqning to'g'riligini nazorat qilishgan; hozir esa bunga qo'shimcha ravishda uning mazmunini oshirishga intilmoqda. Lingvo-sotsio madaniy usul muloqotning ikki jihatini – lingvistik va madaniyatlararo aspektni o'z ichiga oladi. Bizning lug'atimiz yangi bikulturali so'z bilan to'ldirildi - o'zini milliy xususiyatlar, tarix, madaniyat, ikki mamlakatning urf-odatlarini, sivilizatsiyalari, dunyosiga osongina yo'naltiradigan odam. Til universiteti talabasi uchun o'qish, yozish, tarjima qilishning yuqori darajasi emas, balki muhim ahamiyatga ega. "Lingvo-ijtimoiy-

⁷<https://fayllar.org/xorijiy-tillarni-oqitishning-innovatsion-nazariyalari-va-metod.html>

madaniy kompetentsiya"– til nimada niyat mikroskopida "parchalash" qobiliyati. Lingvo-sotsio madaniy metod «til va madaniyat» tushunchalarining kesishmasida tugʻilgan. Metodika mualliflari (S.G. Ter-Minasova) bu taʼriflarga turlicha yondashganlar.

Kommunikativ usulga muvofiq, oʻqitish tinglovchilarning darajasiga qarab oʻzgaradi. Taʼlim jarayoni xorijiy madaniyat olamida sayohat qilishga yordam beradigan, turli madaniyatlarning oʻziga xos dunyoqarashini rivojlantiradigan mazmunga asoslanadi. Talabalar muloqotda faol sheriklar sifatida harakat qilishadi, ular ongli va mustaqil ravishda til va nutq vositalaridan foydalanishga daʼvat etiladi. Kommunikativ usulning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bu ona va ingliz tillarining uslubiy jihatdan malakali oʻzaro bogʻliqligi boʻlib, talabalarga ingliz nutqining haqiqiylikiga zarar yetkazmasdan, asl kommunikativ niyatlarni toʻliq amalga oshiradigan mashqlar toʻplamini taqdim etadi (sozlashsiz). ularni mavjud til vositalariga) oʻz ona tilida nutq tafakkurida shakllangan. Umuman olganda, bunday mashqlar majmuasini yaratish ingliz tilidagi muloqotni oʻrgatish uchun mos boʻlgan tizimga kiritilgan nutq soʻz birikmalarini yaratish va semantik idrok etish mexanizmlarining tuzilishi va faoliyatining oʻziga xos xususiyatlari bilan bogʻliq.

Ingliz tilini oʻzlashtirishni tizimlashtirish ingliz tilini ona tili asosida oʻzlashtirishning obʼektiv va subʼektiv qonuniyatlarini va uning ingliz tili bilan oʻzaro bogʻliqligini hisobga olish va oʻqitishda foydalanishni oʻz ichiga oladi. Sinflar ijtimoiy xarakterga ega, frontal ish sheriklik, individual va guruh ishlari bilan almashtiriladi. Umuman olganda, kommunikativ yondashuv - bu sinfda modellashtirilgan nutq faoliyati sharoitida ingliz tilini tartibli, tizimlashtirilgan va oʻzaro bogʻliq holda aloqa vositasi sifatida oʻrgatish amalga oshiriladigan oʻqitish usulini amalga oshirish. umumiy (ekstralingvistik) faoliyatning ajralmas va ajralmas qismi. Kommunikativ yondashuv 70% suhbat amaliyotidan iborat. Kommunikativ yondashuv oʻquv mazmuni tarkibiy qismlari oʻrtasidagi munosabatlarni toʻliq va optimal tizimlashtirishni nazarda tutadi. Bularga quyidagilar kiradi:

- umumiy faoliyat tizimi; nutq faoliyati tizimi;
- ogʻzaki muloqot (muloqot) tizimi;
- ingliz tilining oʻzi tizimi; ona va ingliz tillarining tizimli korrelyatsiyasi (ularni ongli ravishda qiyosiy tahlil qilish);
- nutq mexanizmlari tizimi (nutq ishlab chiqarish, nutqni idrok etish, nutqning oʻzaro taʼsiri);
- matn nutq mahsulotlari tizimi sifatida;
- strukturaviy nutq shakllari tizimi (dialog, monolog, dialogdagi monolog, har xil turdagi nutqiy bayonotlar va xabarlar va boshqalar);
- ingliz tilini oʻzlashtirish tizimi (jarayoni);

- inson nutqiy xulq-atvorining tizimi (tuzilishi).⁸

Biz o'qituvchilar yosh avlod ongiga shakl beruvchi, ularni yuksak pog'onalarga olib chiquvchi sharaflı kasb egalari ekanligimizni ham unutmasligimiz kerak. O'qituvchi har bir inson uchun hayotda bilishi shart hisoblangan to'g'ri so'zlash, ifodali o'qish, o'z fikrini mustaqil bildiraolish, og'zaki va yozma nutq hamda savodxonlikning imkon qadar yuqori darajasini egallashlarida ko'pri vazifasini bajaradi. Bu ham uning zimmasidagi mas'uliyatning bir ko'rinishidir. O'qituvchi xalqi shunday xalqki, u har bir o'quvchisini o'z farzandidek qabul qiladi, uning yutug'idan to'libtoshib faxrlanadi, iztirobiga bab-baravar sherik bo'ladi. Ba'zi hollarda ayrim o'quvchilarning og'ir oilaviy sharoiti, ota-onasi qaramog'ida emasligi va bu uning tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganligi, ba'zan bolalar tarbiyasi faqat maktabdagina nazorat ostida bo'lishi, bunday o'quvchilarning muntazam darslarda qatnashmasligi kabilar o'qituvchilarimiz dilini xiralashtiradigan jihatlar hisoblanadi, chunki o'qituvchi uchun bolaning begonasi bo'lmaydi, u barchasini o'z farzandidek ko'rib yashaydi...

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, ta'lim mazmunini boyitishga oid ishlarni muntazam ravishda olib borish lozim. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishda pedagogik omillarni ham ko'plab topsa bo'ladi. Ular ta'lim mazmunini yangi sifat bosqichiga ko'tarishga mustahkam didaktik asos bo'la oladi va ularni ta'lim mazmuniga ustalik bilan kiritish esa, o'ziga xos innovatsion jarayon bo'lib, bunda o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat talab etiladi.

REFERENCES

1. <https://lex.uz/docs/-5831978>.
2. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/pedagogik-psixologiya/xorijiy-til-darslarida-yangi-pedagogik-texnologiyalardan-foydalanish>.
3. [https://uz.wikipedia.org/wiki/Til_o%27rganish_\(jurnal\)](https://uz.wikipedia.org/wiki/Til_o%27rganish_(jurnal)).
4. https://uniwork.buxdu.uz/resurs/41064_1_C10847B5552519B340815ACC8832AFB671C9CAA1.pdf.
5. <https://fayllar.org/xorijiy-tillarni-oqitishning-innovatsion-nazariyalari-va-metod.html>.

⁸<https://fayllar.org/xorijiy-tillarni-oqitishning-innovatsion-nazariyalari-va-metod.html>

READING STRATEGIES IN TEACHING ENGLISH IN AN ESP CLASSES

Nargiza Muhamadjonovna Karimova

Senior teacher of NamSU

E-mail: nargizakarimova129@gmail.com

ABSTRACT

This article dedicates a qualitative study that aims at proposing an implementation of a new strategy model for improving reading strategies in an English Specific Purposes process in Bachelor Degree program, which has shown low results in the standardized national tests. After a literature review about the current models to develop communicative competence in major students, the models Theme Based Learning and Task-Based Language Learning were put into consideration since they share some important principles and complement each other. Findings showed that the reading comprehension skills are related to the main core of the content based instruction model by developing High Order Thinking Skills. The Task Based Language Learning relates a core of active methodologies to be considered as the backbone in the classes planning that let students be involved in meaningful communicative activities.

Keywords: English for Specific Purposes, Theme Based Learning, Task-Based Language Learning, reading comprehension skills, Content Based Instruction, High Order Thinking Skills

Introduction

This implementation proposal for an English Specific Purposes (ESP) in Higher Education in Uzbekistan to a Master Degree final project that shows an analysis of the theoretical framework about interesting methodologies for teaching English as a foreign language and a contrastive work with the current situation of a Bachelor Degree program in universities [1].

A key element in the training of a specialist in Social Sciences and Humanities is the achievement of a balanced combination of professional skills with linguistic competence. It is worth mentioning that the development of linguistic competence in the sphere of professional communication contributing to deeper assimilation of knowledge, expansion of general and professional erudition of the future specialist is a priority for teaching foreign languages in higher education (especially in the field of the Humanities and Social Sciences).[2]

The development of reading comprehension skills of professionally-oriented texts is one of the most important educational task in teaching English for specific purposes (ESP). First of all, reading comprehension is a must in contemporary post-industrial societies. In the era of digitalization students need to upgrade their skills and strategies [3]. Secondly, there is a significant diversification of texts that students have to deal with: along with conventional, “paper” texts, “electronic” texts are becoming widespread. As reading strategies vary depending on the type of text, the teaching methods for reading comprehension development should be adjusted. There are many additional difficulties in teaching academic reading in Social Sciences and Humanities for learners and teachers as they are challenged with different styles, formats and genres.

On the one hand, there are many studies analyzing application of various techniques for ESP reading skills development, such as teaching in computer-networked environment, feminist methodology, the Theme and Task Based Learning Model, problem-posing approach, etc. On the other hand, it is difficult to find out which technique would be more effective for ESP reading skills enhancement if we take into account the challenges of the knowledge-based society, the influence of modern globalized communication environment (in particular, the increasing role and importance of electronic communication) on all participants of educational process.

Learning in a computerized environment can be very stimulating for the development of reading skills in ESP as it fosters learners' motivation and creativity. The benefits of the use of computer-mediated and information technologies approach to ESP are obvious because reading patterns of the modern student youth are influenced by computer mediated communication. Indeed, new cultural practices and possibilities of electronic communication affect students' cognitive and communicative skills. The emergence of a new digital mentality of the 21st century (“clicking people”) among students contributes to new cognitive and communicative skills development.

Critical Pedagogy is a communicative approach to teaching practice, fostering students' independent thinking skills, contributing to the formation of active, critical, conscious and responsible members of society (Freire, 2013). Critical Pedagogy methods include the rejection of rational and dogmatic methods of traditional teaching in favor of an approach that takes into account the diversity of positions and points of view of participants in the educational process, their individual characteristics. Such an approach contributes to the development of professional competence of students.

The traditional approach to learning focuses on Teacher's activity as a provider of knowledge and Student's passive role as a recipient of information. On the contrary, in Critical Pedagogy traditional roles are deconstructed and the delegation of part of teacher's authority to students is practiced. [2]

The principle of a learner-centered curriculum where delegation of part of teacher's authority to students is practiced provides the latter with an independence and an opportunity to express themselves and actively participate in the process of collective construction of knowledge, increase their social activity. The idea of a learner-centered curriculum as well as Freire's concept of dialogical action underlie the problem-posing approach to developing critical reading skills and strategies (as cited in Naiditch, 2010, p. 94-107). Critical reading skills are developed when learners use their own personal experience and share collective experience to attach additional meaning to the problem in the process of collective construction, deconstruction and reconstruction of meanings.

Problem Statement

The author puts forward a hypothesis that the problem-posing approach alongside with the concept of dialogical action of Critical Pedagogy in a computer-networked environment can be applied to teaching ESP academic reading skills. According to previous studies such methodology may be used for learning ESP and fostering learners' reading comprehension skills [6].

Research Questions

The research question is as follows: Can the problem-posing approach and the concepts of Critical Pedagogy be used effectively for the development of learners' ESP academic reading skills in computerized environment?

Purpose of the Study

The aim of the research is to find out how the application of problem-posing approach alongside with the concept of dialogical action of Critical Pedagogy in a computer-networked environment influences students' reading comprehension skills of academic texts in Humanities.

Research Methods

A pilot study was conducted in which ESP students of Social Sciences and Humanities at Peoples' Friendship University of USA took part. [4]

Two groups of students: experimental and control took part in the experiment. The selection of these groups was based on the requirements of statistical homogeneity on the basis of equal language level, and on academic performance analysis. [5]

At the beginning of ESP classes, students of both groups had preliminary testing in reading comprehension, which demonstrated statistical homogeneity of the groups on the basis of “reading and comprehension of professionally-oriented texts”.

At the next stage the experimental group had their ESP classes with the implementation of Critical Pedagogy techniques, while the control group learned ESP in traditional environment according to traditional methods. Both groups studied in classrooms equipped with computers and the Internet. [6] The teaching methodology in the experimental group was based on the principles, algorithms and techniques of the Critical Pedagogy, such as problem-posing approach, learner-centered curriculum and the concept of dialogical action. The technique based on E. Auerbach's stages for obtaining reading comprehension: 1) description of the content; 2) definition and discussion of the problem; 3) choosing alternative approaches to the problem [7] was used.

Students had weekly two-hour classes during a term. In the course of ESP classes surveys were conducted, which revealed students' attitude to what was happening in the classroom.

Conclusion

Our results show that the application of Critical Pedagogy methodology in a computer-networked environment makes a positive contribution into ESP reading comprehension skills development of university learners of Social Sciences and Humanities. Such methodology may be useful for learning ESP to improve learners' reading comprehension skills.

It should be pointed out that the advantage of the method of delegating the authority of a teacher to a student is evident in ESP. Indeed, a foreign language teacher, not being competent enough in the field of students' specialization, can act as a learner. The ability for a student to «teach» a discipline of their specialization to their language teacher (in the studied language) gives classes additional interest and motivation.

To sum it up, we can assume that the application of Critical Pedagogy methods in ESP teaching meets both individual needs of modern students and the needs of the global labor market.

REFERENCES

1. Abdurakhmanova, D. K., Karimova, N. M., & Sh, B. R. (2019). Modern Problems of Linguistics and Methods of Teaching English Language. *International Journal on Integrated Education*, 2(6), 15-17.
2. Ubajdullaev, S. N. (2021). The use of mental cards when teaching a foreign language for university students. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT)*(ISSN: 2509-0119), 25(2), 90.
3. Karimova, N. (2020). INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AT THE UNIVERSITY: INNOVATIVE PORTFOLIO TECHNOLOGY. *Theoretical & Applied Science*, (10), 352-356.
4. Karimova, N. (2020). PEDAGOGICAL POTENTIAL OF THE FOREIGN LANGUAGE DISCIPLINE IN HIGHER EDUCATION FOR DEVELOPING SOFT SKILLS OF STUDENTS. *Theoretical & Applied Science*, (2), 347-349.
5. Karimova, N. (2023). FORMATION OF STUDENTS'LINGUO-SOCIOCULTURAL COMPETENCE WITH THE HELP OF GERMAN FOLK PROVERBS. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(5), 615-620.
6. Karimova, N., & Alimova, E. (2023). DEVELOPING LEARNERS'MOTIVATION IN EFL CLASSES. *EPRA International Journal of Research and Development (IJRD)*, 8(4), 207-210.
7. Karimova, N. (2020). Requirements for foreign language teaching. *Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19)*, 1(04), 85-87.

CHET TILI DARSLARI JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLARNI SINGDIRISHDA O'QITUVCHINING ROLI

Matlubaxon Axmatjonovna Kariyeva

Namangan muhandislik-qurilish instituti tayanch doktoranti

Email: matlubakarieva@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada chet tili darslarida talabalarning ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini shakllantirishda chet tili o'qituvchisining o'rni yoritilgan. Shu munosabat bilan maqolada pedagogik texnologiyalarning turlari, shuningdek, turli olim, metodist va tadqiqotchilarning ushbu masala bo'yicha fikrlari bayon etilgan. Maqolada chet tili o'qituvchisining talaba shaxsining axloqli bo'lib shakllantirishdagi, shuningdek, uning atrofidagi dunyo va madaniyat bilan o'zaro munosabatini yaxshilashdagi roli ochib berilgan.

Kalit so'zlar: chet tili o'qituvchisi, milliy qadriyat, vazifa, maqsad, pedagogik texnologiyalar, madaniyat, axloqiy tarbiya.

ABSTRACT

This article describes the role of a foreign language teacher in the formation of sociocultural competence of students in foreign language classes. In this regard, the article describes the types of pedagogical technologies, as well as the opinions of various scientists, methodologists and researchers on this issue. The article reveals the role of a foreign language teacher in the moral formation of a student's personality, as well as in improving his interaction with the outside world and culture.

Keywords: foreign language teacher, national value, task, purpose, pedagogical technologies, culture, moral education.

Kirish. Hozirda dunyo miqyosida yuqori darajadagi raqobatning zamonaviy sharoitida faoliyatning deyarli barcha sohalarida o'qitishning sifati va texnologiyasini doimiy ravishda takomillashtirishni tashkil eta olish qobiliyati muvaffaqiyatning eng muhim, hayotiy omillaridan biri hisoblanadi. Bu kabi yutuqlarga erishishda esa, albatta, o'qituvchining roli kattadir, va bunday harakat o'z navbatida yuqori malakali va yetuk darajadagi bo'lajak kadr, qolaversa, jamiyatning ravnaqi va rivojiga hissa qo'shadigan komil va munosib, ma'nau boy shaxsni tarbiyalab yetishtirishga zamin yaratadi. Bunday mas'uliyatli vazifani bajarishda o'qituvchilarning doimiy kasbiy o'sishga tayyorliklari hamda o'z kasbiy faoliyatlarida yutuqlarga erishish istaklari borligi muhim ahamiyatga ega. Davlat ta'lim standartlarini ta'limga tatbiq etish bilan bir qatorda bo'lajak kadrlarni

ma'naviy va axloqiy yetuk qilib tarbiyalash zamonaviy tajribali o'qituvchi oldida turgan qiyin masaladir. Hozirgi vaqtda jahon hamjamiyati axborot sivilizatsiyasi davriga qadam bosmoqda, bu esa o'z navbatida, har bir jamiyat a'zosi oldiga chet tilini puxta egallash masalasini ko'ndalang qo'ymoqda. Chet tilini bilish va unda mukammal muloqot qila olish – davr talabi bo'lib qoldi. Ushbu talabni amalga oshirish chet tillari o'qituvchilari oldidagi katta mas'uliyatdir. Tan olish kerak-ki, jamiyatda zamonaviy yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi darajasining pasayishi kuzatilmoqda. Shaxsni ma'naviy-axloqiy kamol toptirish vositalaridan biri chet tillarini bilishdir. Chet tilini o'rganish jarayonida talabalar chet el madaniyatining umumiy va o'ziga xos bo'lmagan unsurlari, shuningdek, chet el madaniyati asosida tarbiyalangan qadriyatlar tizimi to'g'risidagi bilimlarga ega bo'ladilar; talabalarning shaxsiy fazilatlari va ijtimoiy javobgarligi rivojlanadi [1].

Metodologiya. Fan va texnikaning jadal rivojlanishi hamda hisoblash texnikasi va AKTning nafaqat ishlab chiqarishda, balki ta'lim berishda ham tobora jadal sur'atlarda qo'llanilishi sharoitida o'qitishning eng samarali usullarini izlash chet tillarini o'qitishda zamonaviy texnik vositalardan keng foydalanishga olib keldi. Chet tilidagi kasbiy kompetentsiya shaxsiy fazilatlar majmuasi sifatida ta'lim va kognitiv jarayonlarni boshqarishning eng yaxshi usuli sifatida tushuniladi, chunki u chet tilida professional muloqot jarayonida psixologik jihatdan mazmunli o'zaro ta'sir qilish imkonini beradi. Bugungi kunda chet tilini o'rganishga bo'lgan talab kuchaymoqda, va chet tili o'qituvchilari oldida o'rganilayotgan til orqali talabalarga milliy qadriyatlarni singdirishga bo'lgan e'tibor yil sayin kuchayib, bu borada katta islohotlar olib borilmoqda va asosiy vazifalardan biri Vatan taqdirini o'zinikidek qabul qiladigan, o'z mamlakatining buguni va kelajagi uchun mas'uliyatni anglaydigan, ko'p millatli xalqning ma'naviy va madaniy an'analariga asoslangan yuksak ma'naviyatli, ijodkor, malakali kadrlar tayyorlashdir. Bu borada ko'plab ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Jumladan, olim M. Sobirova: "Til nafaqat inson, balki insoniyat jamiyatini barpo etgan, uning taraqqiyotiga sababchi bo'lgan va hozir ham turli mamlakatlarni bog'lab turgan buyuk ne'mat, qudratli kuchdir. Binobarin, til o'rganish masalalariga doimo til ta'limining eng samarali intensiv usullarini ishlab chiqishga katta e'tibor qaratib kelinib, til o'rgatish uslublari va uni o'rganishga qaratilgan yondashuvlar muntazam takomillashtirilib borilmoqda", [2,483] degan fikrni bildirgan. L.Skopinskaja esa chet tili mashg'ulotlarida talabalarga taqdim etiladigan materiallar madaniyatga oid elementlarni o'z ichiga olgan bo'lishi shartligi haqida aytadi [3,1]. Angliyaning Darem Universiteti tadqiqotchisi Michael Byram esa: "Masala qaysi madaniyatni o'rganish yoki nimani o'rganishda emas, balki o'z madaniyatimizdan tashqari yana qanday madaniyatlarni o'rganishdadir - va javob esa bitta: talabalarni o'zaro muloqot qilishlari mumkin bo'lgan har qanday ijtimoiy guruhning har qanday madaniyatini bilishni o'rganishdir", [4,59]

degan fikrlarni aytgan. Oxana Dema: “O‘qituvchilarning asosiy vazifasi- talabalarning o‘rganilayotgan til va uning madaniyati bo‘yicha to‘liq bo‘lmagan yoki eskirgan bilimga ega bo‘lmasligini ta‘minlash uchun til va madaniyatni ijtimoiy voqeligiga olib chiqish bilan bilim egallash lozim”, [5,81] deb aytadi.

Chet tili darslarida milliy qadriyatlarni singdirishda samaradorlikka erishish uchun chet tili fani o‘qituvchilari professional va ijodiy darajada ishlashlari kerak. Bunday yondashuv quyidagi kamchiliklarning oldini olishga yordam beradi: talabalar badiiy adabiyotni deyarli o‘qimasliklari, asosiy imlo va tinish belgilarini yaxshi bilmasliklari, jahon geografiyasi va tabiatshunoslik haqida noaniq tasavvurga ega ekanliklari kabi.

Bularning barchasi bizni pedagogik texnologiyalarga o‘quv jarayonining quroli sifatida qarashimizni talab qiladi. Ko‘pgina tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ta‘lim sifati ko‘p jihatdan tanlangan pedagogik texnologiyaga hamda uning vaziyatga va talabalar soniga muvofiqligi darajasiga bog‘liq.

Tahlillar va natijalar. Ustoz va shogird munosabatlari millatimizning muhim va ahamiyatga molik bo‘lgan qadriyatlardan biri hisoblanadi. Ming-ming yillar davomida ustozlarning mahorati asta-sekin shogirdlarga o‘tib kelgan. Ustoz shogirdini to‘g‘ri yo‘lga boshlashi, uni yomonlikdan qaytarib, yaxshi yo‘ldan yurishga sababchi bo‘lishi dunyodagi barcha narsaga ega bo‘lishdan ko‘ra xayrliroqdir. Ustozlarga eng avvalo, shogirdlardagi mehnatsevarlik, dunyoqarashning kengligi, bilimga chanqoqlik, tirishqoqlik, fahm-farosatlilik, sabr-toqatlilik, hozirjavoblik, xusnixulq ma‘qul keladi [6,14].

O‘qituvchining o‘zi o‘zini xalqsevar va vatanparvar deb hisoblamas ekan, u yosh avlodga xalqsevarlik va vatanparvarlik haqida gapira olmaydi. Agar o‘qituvchining o‘z oilasi va do‘stlarini qadrlamas ekan, oilada kichiklarga g‘amxo‘rlik qilib, kattalarga hurmat va izzatda bo‘lmas ekan, oilaviy qadriyatlarni eng yuqori darajaga ko‘tarish mumkin emas.

O‘qituvchining odob-axloqi, uning kasbiy faoliyati va hayotida yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi axloqiy me‘yorlar, o‘qituvchilik faoliyatiga, o‘z talabalariga, hamkasblariga bo‘lgan munosabati – bularning barchasi talabalarning ma‘naviy-axloqiy kamoloti va tarbiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi har doim talabalarga axloqiy va milliy xulq-atvorning namunasini ko‘rsatmasa, hech qanday ta‘lim dasturlari samarali bo‘lmaydi.

Talabalarning ma‘naviy-axloqiy rivojlanishi va tarbiyasi ularning asosiy faoliyati bilan birlashtirilgan bo‘lishi lozim va quyidagi pedagogik faoliyatning turlarida amalga oshirilishi mumkin: darsdagi, darsdan tashqari, ta‘lim muassasidan tashqari kabi. Va bularning har birida muvaffaqiyatga erishish uchun o‘qituvchi o‘z oldiga maqsadni to‘g‘ri qo‘yib olishi kerak.

Maqsad - bu darsning kutilgan natijasi bo'lib, qo'yilgan muammoni o'rganishga qancha vaqt ajratilishiga qarab, bitta dars yoki bir nechta darslar uchun belgilanishi mumkin. O'qituvchi o'z oldiga maqsadni qo'yishda quyidagi usullardan foydalanishi mumkin:

1. Mazmuni orqali "tushuncha berish" yoki "aniqlash"
2. O'qituvchining harakatlari orqali "o'rgatish"; "so'rovnoma o'tkazish"
3. Talabani harakatlari va faoliyat natijasi orqali.

Maqsad belgilangandan keyingi qadam - o'qituvchi o'z oldiga vazifalar (talabalarga ta'lim berish, ularni rivojlantirish va tarbiyalash)ni qo'yib olishidan iborat. Ta'limning tarbiyaviy vazifalariga talabalarning o'zaro bog'liq bo'lgan axloqiy, estetik, jismoniy, huquqiy va ekologik tarbiyasi kiradi. Bunday pedagogik faoliyat jarayonida samara erishish uchun, quyidagi texnologiyalardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir:

- Axborot texnologiyalaridan (AKT va masofaviy ta'lim texnologiyalari)
- O'quv munozaralarini o'tkazish texnologiyasi

Axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning AKT vositalari asoslarini egallashlari hamda jamoatchilik manfaatini yaratish maqsadida ilmiy-tadqiqot, o'quv, loyiha va axborot-ma'rifiy faoliyatni mustaqil va birgalikda amalga oshirish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'quv munozaralarini o'tkazish talabalarlarning tanqidiy fikrlashlarini rivojlantirish, kommunikativ va munozara madaniyatini shakllantirish, og'zaki nutqlarini rivojlantirish uchun xizmat qiladi.

O'z nutqi davomida har bir zamonaviy kishi xoh u o'z ona tilida so'zlasin, xoh biror chet tilida so'zlasin nutq madaniyatini bilishi va amalda qo'llashi kerak. Nutq madaniyati insoniyat madaniyatining ajralmas qismidir. So'z insonning buyuk qurolidir. Agar o'z o'rnida va to'g'ri qo'llanilsa, u katta kuchga aylanadi. Har bir so'z so'zlovchining ruhiga asoslanadi. Binobarin, har bir ziyoli shaxs nutq madaniyatini takomillashtirish va rivojlantirishda namuna bo'lishi kerak [7,275].

Xulosa. O'qituvchi chet tili mashg'ulotlarida talabalarga madaniyat va milliy qadriyatlarni o'rgatishi yangilik emas, faqatgina bu masalada sezilarli samaraga erishish uchun o'qituvchilar madaniyatning faqat ko'zga ko'ringan tomonlarini ko'rsatishdan nariga o'tishlari va o'z talabalariga madaniyatning ko'rinmas tomonlarini ham tushunish imkonini beradigan tuzilmani joriy etishlari kerak. Bunday vazifani amalga oshirishda esa so'rovnomaga asoslangan va o'ylab fikrlashga asoslangan tadbirlarni belgilash joiz. Bu kabi jarayonlar talabalarni darsda olayotgan bilimlari o'zlariga qanday foyda keltirishiga umid qilgan holda, chet tilini o'rganishlarida faol ishtirok etishga undaydi.

Umid qilamizki, o'qituvchilarga ushbu maqolada ko'rib chiqilgan metod va texnologiyalar talabalarga chet tili fanidan ta'lim berayotganlarida o'z oldilariga qo'ygan

maqsad va vazifalarni to'g'ri belgilab olishlari, o'z talabalarining milliy qadriyatlar, urf-odatlar va madaniyatga doir mavzularda chet tilida erkin va ravon muloqot qilib, mulohazalar yuritishlari uchun imkoniyatlar yaratishda boshlang'ich qadam bo'ladi, bu esa o'z navbatida talabalarni haqiqiy bilim egalariga aylantiradi.

REFERENCES

1. Кириллова, Т. В., & Жильцова, Ю. В. (2015). Роль иностранного языка в духовно-нравственном развитии студентов. *Современные проблемы науки и образования*, (1-1), 922-922.
2. Sobirova, M. (2023). TEACHING LANGUAGE PHENOMENA THROUGH TEXT ANALYSIS ON THE BASIS OF ANTHROPOCENTRIC APPROACH. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, 3(4), 481-486.
3. Skopinskaja, L. (2003). The role of culture in foreign language teaching materials: An evaluation from an intercultural perspective. *Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education*, 39-68.
4. Byram, M. (2013). Foreign language teaching and intercultural citizenship. *Iranian Journal of Language Teaching Research*, 1(3), 53-62.
5. Dema, O., & Moeller, A. K. (2012). Teaching culture in the 21st century language classroom.
6. Saidumar Saydaliyev "Nasihatnoma", "Anjumand media" nashriyoti, Namangan, 2022, 14-B
7. Babaxanova, D.A., & Sobirova, M.Y. (2019). ABOUT THE HISTORY OF SPEECH CULTURE AND ART OF ORATORY. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 12 (80), 275-277.
8. Isaqova G. Nodavlat ta'lim muassasalarida interfaol metodlardan foydalangan holda dars o'tishning afzalliklari. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. – Namangan, 2022, № 5.– B.178.
9. Sobirova M. Raqamli ta'lim vositalari – ona tili ta'limi jarayoniga insonparvarlikni singdirishda muhim vosita. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2022.№ 5. – B. 624-629.
10. Maxmudovna, K. M. (2023). THE EFFECTIVENESS OF CREATING ONLINE AND MOBILE APPLICATIONS TO LEARN FOREIGN LANGUAGES.
11. Kariyeva, M., & Katayeva, M. (2021). Erasmus+ project has given us many opportunities to broaden our horizons. An International Multidisciplinary research journal "Academicia".
12. Katayeva, M., & Kariyeva, M. (2018). NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN TRAINING ENGLISH LANGUAGE. *Мировая наука*, (5 (14)), 48-51.

BRINGING THE REAL WORLD INTO THE CLASSROOM: INERACTIVE SIMULATIONS AND SCENARIOUS FOR ENGLISH LEARNERS

Elvina Reshatovna Kenjali

kenjelya18@gmail.com

The Teacher of the English language theory and practice department
Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

In the realm of language education, the integration of real-world scenarios and interactive simulations has emerged as a pivotal approach to engage English learners. This article explores the pedagogical significance and practical implementation of incorporating interactive simulations and scenarios into English language classrooms. Grounded in experiential learning theories and communicative language teaching principles, this methodology facilitates authentic language acquisition by immersing learners in contextualized, meaningful experiences.

Keywords: simulations, interaction, language learners, real-life scenarios, scenario-based learning, narrative, audio-driven, learner motivation.

АННОТАЦИЯ

В области языкового образования интеграция реальных сценариев и интерактивных симуляций стала ключевым подходом к привлечению учащихся английского языка. Эта статья исследует педагогическую значимость и практическую реализацию интерактивных симуляций и сценариев в классах английского языка. Основанная на теории опытного обучения и принципах коммуникативного обучения языку, эта методология облегчает аутентичное приобретение языка, погружая учащихся в контекстуализированные, значимые опыты.

Ключевые слова: симуляции, взаимодействие, учащиеся языков, реальные сценарии, сценарийное обучение, повествование, звуковое, мотивация учащегося.

INTRODUCTION

In nowadays teaching community, there is a great demand for conducting English classes with the implementation of interactive approaches and scenarios. As an example, recent advancements in technology have facilitated the development of interactive authentic materials, which enhance communication between learners and

their educational surroundings. According to Chen & Wu (2015), such materials support personalized learning and allow for self-paced progress.[2] There is no doubt that interactive scenarios are a combination of content and interaction. Basically, interactive features include both micro-level and macro-level tools. Micro-level tools, as Merkt et al. (2014) states, mainly consist of navigation functions like play, pause, and stop, which are standard in most interactive videos.[12] Conversely, according to Delen et al (2014), macro-level tools, such as supplementary resources and practice questions, provide learners with opportunities for active engagement and increased effort, resulting in enhanced performance and self-regulation.[3]

The second element of interactive scenarios involves content, which may include information about a specific topic or be scenario-based and demonstrate students particular problem-solving tasks. Schank et al (1999) state that scenarios are essential aspects of human existence.[14] And in addition to it, constructivist theory suggests that learners effectively acquire and organize information when they experience it as part of their lived experiences (Duffy & Jonassen, 2013).[4]

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

Scenario-Based Learning (SBL)

According to Kumar (2022), scenarios aid learners in comprehending the practical applications of their acquired knowledge within professional contexts.[10] Errington (2011) suggests that scenario learning processes typically involve engaging in real-life tasks, confronting authentic challenges, and actively assuming roles relevant to the workplace context (p. 184).[8] Scenarios are crafted to involve learners in problem-solving, decision-making, critical thinking, and creative action within the framework of assumed roles, responsibilities, dilemmas, and challenges characteristic of the professional environment (Errington, 2010).[7]

Errington (2005) categorizes scenarios into four types:

1. Skills-based scenarios: These scenarios aim to showcase acquired skills and knowledge.
2. Problem-based scenarios: Designed to refine acquired skills, these scenarios involve identifying and addressing specific problems.
3. Issues-based scenarios: These scenarios focus on investigating and debating relevant professional issues.
4. Speculative scenarios: Aimed at applying knowledge to hypothetical professional situations.[6]

As Schank et al. (1999) claim, Scenario-Based Learning (SBL) integrates the advantages of problem-based learning and goal-based scenarios, creating an

immersive learning environment centered on experience. Several essential features characterize an effective SBL environment.[14] Firstly, according to Naidu et al. (2007), scenarios should align with the subject matter and instructional objectives, reflecting real-life situations to present learners with authentic challenges. Moreover, learners should be assigned pivotal roles in achieving defined goals within the scenario, fostering engagement and accountability (Naidu et al., 2007).[13] Additionally, scenarios should stimulate curiosity, encourage practice and research, and offer information and guidance to support learners throughout the learning process (Avci & Bayrak, 2013).[1]

Various scenarios can be encompassed, including typical office scenarios, sales pitches to potential clients, customer service interactions, skill refinement exercises, team-building activities, and problem-solving sessions related to common business challenges. There is no doubt that the implementation of scenarios enhances the interactive nature of eLearning courses by offering learners experiential learning opportunities. Placing learners in realistic scenarios enables targeted training in specific areas, thereby enhancing their grasp of underlying concepts. Employing a scenario-based approach to learning or training facilitates learner immersion in the course material, thereby rendering the learning process more captivating and stimulating.

In a study conducted by Meldrum (2011), SBL was implemented by presenting students with a scenario depicting a potential problem they might encounter in a school setting. Students were tasked with solving the problem while taking ownership of proposing potential solutions.[11] The instructor provided guidance and hints to assist students in their problem-solving process. The study revealed that SBL prompted students to contemplate potential challenges and devise strategies to overcome them. Consequently, students were given the opportunity to apply their knowledge to real-world situations, learning through their own experiences.

RESULTS AND DISCUSSION

Below, three effective and inspiring examples of SBL are provided:

1. *Implementing scenario-based learning on a large scale requires attention to detail.* Providing learners with various options to investigate enhances the relevance and personalization of the eLearning experience. By empowering learners to navigate through a case study and form their own conclusions, they become more engaged with the narrative and have the autonomy to tailor their learning journey.

2. *Using a narrative can serve as an effective entry point into challenging or intricate topics.* In this instance, the scenario captivates the learner's attention,

preparing them for the central content concerning ethical dilemmas and decision-making.

3. *An audio-driven scenario with game elements.* This demonstration exemplifies the incorporation of gaming features like points and timers into an audio-based scenario. These elements enhance the realism of the simulated environment, offering salespeople a platform to refine their skills through practice.

In summary, integrating storytelling into workplace learning content enhances engagement, emotional resonance, and memorability. Importantly, it also improves effectiveness: utilizing real, relevant, and practical scenarios increases the likelihood of transferring acquired knowledge and skills to the workplace setting.

Here are some situations where scenarios can enhance the learning experience and their potential benefits:

1. *Low learner motivation:* Engaging scenarios tap into learners' curiosity, driving them to discover what happens next. They balance challenge with attainability, fostering intrinsic motivation and making success feel achievable.

2. *Dry or complex core content:* Topics like legal matters or compliance may seem disconnected from everyday life. Introducing them through storytelling makes the content more relatable and memorable, facilitating the transfer of knowledge from short-term to long-term memory.

3. *Addressing risky or sensitive topics:* Exploring topics like mental health or diversity in a safe environment allows learners to make mistakes and understand consequences without real-world risks. Branching scenarios with multiple paths enable learners to try various approaches and develop understanding.

4. *Situations without a single right answer:* Branching scenarios promote reflection and discovery, challenging learners' assumptions and encouraging consideration of different perspectives. Social polling can enhance this by showing how others responded, prompting further reflection.

5. *Testing application of learning in context:* Scenarios are effective for assessing learners' ability to apply knowledge in real-world situations, such as sales or customer service. Unlike traditional quizzes, scenarios provide a more realistic and challenging assessment, ensuring learners can transfer concepts to their work environment.

CONCLUSION

In conclusion, scenario-based learning emerges as a dynamic and effective approach to education and training. By immersing learners in realistic and engaging scenarios, this method facilitates active participation, critical thinking, and problem-solving skills development. From enhancing learner motivation to fostering the

application of knowledge in real-world contexts, scenario-based learning proves invaluable across various educational and professional domains. As technology continues to advance, providing ever-more immersive and interactive learning experiences, the potential of scenario-based learning to revolutionize education and training remains promising. Embracing this approach empowers educators and learners alike to navigate complex challenges and achieve meaningful learning outcomes in today's rapidly evolving landscape.

REFERENCES

1. Avci, D. E., & Bayrak, E. B. Investigating Teacher Candidates' Opinions Related to Scenario-Based Learning: An Action Research. *Elementary Education Online*, 12(2), 528-549. 2013.
2. Chen, C.-M., & Wu, C.-H. Effects of different video lecture types on sustained attention, emotion, cognitive load, and learning performance. *Computers & Education*, 80, 108-121. 2015.
3. Delen, E., Liew, J., & Willson, V. Effects of interactivity and instructional scaffolding on learning: Self-regulation in online video-based environments. *Computers & Education*, 78, 312-320. 2014.
4. Duffy, T. M., & Jonassen, D. H. *Constructivism and the technology of instruction: A conversation*: Routledge. 2013.
5. Elmurodov, U. Y. The importance of multimedia and Mobile applications in teaching Foreign Languages. *Science and Education*, 1(Special Issue 2). 2020.
6. Errington, E. *Creating Learning Scenarios*. Palmerston North, New Zealand: Cool Books. 2005.
7. Errington, E. (ed). *Preparing Graduates for the Professions Using Scenario-Based Learning*. Mount Gravatt, Queensland: Post Pressed. 2010.
8. Errington, E.P. Mission Possible: Using near-world scenarios to prepare graduates for the profession. *Journal of Teaching and Learning in Higher Education*. 23:1, 84 – 91. 2011.
9. Kenjali, E.R, Abduramanova, D. V. Важность внедрения инновационных технологий в обучении чтению и письму как один из актуальных методов преподавания иностранного языка в современном мире. *Innovative Technologies in Teaching Foreign Languages and Learner Assessment in Online Education*, 2(CSPI Conference 2), Uzbekistan, pp. 332-339. 2021.
10. Kumar S. 5 Effective And Impactful Examples Of Scenario-Based Learning. <https://elearningindustry.com/effective-impactful-examples-of-scenario-based-learning>. 2022

11. Meldrum, K. Preparing pre-service physical education teachers for uncertain future (s): A scenario-based learning case study from Australia. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 16(2), 133-144. 2011.
12. Merkt, M., Weigand, S., Heier, A., & Schwan, S. Learning with videos vs. learning with print: The role of interactive features. *Learning and Instruction*, 21(6), 687-704. 2011.
13. Naidu, S., Menon, M., Gunawardena, C., Lekamge, D., & Karunanayaka, S. *How scenario-based learning can engender reflective practice in distance education*: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers New Jersey. 2007.
14. Schank, Berman, & Macpherson. *Learning by Doing. Instructional-Design Theories and Models*. CM Reigeluth: Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates. 1999.

EXPLORING WILLIAM SHAKESPEARE'S MOST SIGNIFICANT AND INFLUENTIAL WORKS

Elvina Reshatovna Kenjali

EFL teacher, Chirchik State Pedagogical University

kenjelya18@gmail.com

ABSTRACT

In this article, we delve into Shakespeare's most significant works, exploring their enduring impact on literature, theater, and culture. Through an analysis of his timeless plays, we seek to illuminate the genius of Shakespeare and the reasons behind the enduring popularity and relevance of his works.

Key words: William Shakespeare, playwright, dramatic techniques, cultural impact, Shakespearean literature, masterpiece.

АННОТАЦИЯ

В этой статье мы углубляемся в самые значительные произведения Шекспира, исследуя их долговременное влияние на литературу, театр и культуру. Анализируя его бесвременные пьесы, мы стремимся осветить гениальность Шекспира и причины, лежащие в основе постоянной популярности и актуальности его произведений.

Ключевые слова: Уильям Шекспир, драматург, драматические методы, культурное воздействие, шекспировская литература, шедевр.

INTRODUCTION

William Shakespeare, born in 1564 in the quaint town of Stratford-upon-Avon, England, stands as an unparalleled figure in the annals of literature. His legacy, as Greenblatt (2018) aptly puts it, is an indelible mark on the literary landscape, a testament to his unparalleled skill and enduring relevance. Across the centuries, Shakespeare has transcended temporal and geographic boundaries, earning universal acclaim as the greatest playwright in the English language and one of the foremost literary luminaries in history.

The profundity of Shakespeare's impact is evident not only in the vast corpus of his works but also in their enduring resonance. From timeless tragedies like "Hamlet," "Macbeth," and "Othello" to the enchanting comedies of "A Midsummer Night's Dream" and "Twelfth Night," Shakespeare's plays traverse the entire spectrum of human experience, probing the depths of emotion and illuminating the

complexities of the human condition. Each work serves as a mirror reflecting the multifaceted nature of humanity, inviting audiences to ponder life's perennial questions and explore the depths of the human psyche.

Moreover, Shakespeare's influence extends far beyond the confines of the stage, permeating the realms of literature, theatre, and culture at large. His rich tapestry of characters, from the tragic Hamlet to the mischievous Puck, has become ingrained in the collective consciousness, serving as archetypes that continue to captivate and inspire generations of readers, actors, and scholars alike. Through his mastery of language and keen insight into the human experience, Shakespeare has bequeathed to posterity a treasure trove of literary gems, each one a testament to the enduring power of art to transcend the boundaries of time and space.

Indeed, the enduring popularity of Shakespeare's works speaks to their timeless appeal and universal significance. Whether performed on the stages of London's Globe Theatre or studied in classrooms around the world, Shakespeare's plays continue to captivate audiences with their wit, wisdom, and profound humanity. As we delve into the intricate tapestry of his works, we are reminded not only of Shakespeare's unparalleled genius but also of the enduring power of literature to enrich our lives and expand our horizons.

LITERATURE REVIEW AND METHODS

It is necessary to use a diverse approach in order to correctly determine the relevance of Shakespeare's works. Several factors, such as historical importance, critical acclaim, popularity, and ongoing cultural significance, have been taken into consideration by our team (Wells, 2018). We have picked a selection of Shakespeare's plays that have left an indelible effect on the world of literature via the process of doing significant study and analysis.

We have done in-depth literary studies of Shakespeare's plays, analysing their themes, characters, plot structures, language, and dramatic methods. These analyses have been carried out in order to better understand Shakespeare's works. The purpose of this analysis is to unearth the creative brilliance and thematic complexity that define Shakespeare's writing by exploring the complexities of each individually written piece.

It is crucial to set Shakespeare's plays within the social, cultural, and intellectual climate of Renaissance England in order to grasp the significance of Shakespeare's plays. This is because the plays were written during this time period. In order to shed light on the socioeconomic dynamics that inspired Shakespeare's creative output and created his worldview, we have researched historical sources,

scholarly interpretations, and contemporary accounts. Our goal is to throw light on these dynamics.

Impact on Culture: Shakespeare's impact is not limited to the sphere of literature; rather, it permeates many other aspects of culture, including as the performing arts, the visual arts, the film industry, and the entertainment industry. In this study, we have investigated the ongoing cultural legacy of Shakespeare's works, tracking the influence that these works have had on following generations of artists, actors, and authors. In addition, we have investigated the many ways in which Shakespeare's plays have been remade, reinterpreted, and transformed across a variety of creative genres and other cultural settings. It is possible to get substantial insights regarding the relevance of Shakespeare's works and how they have been received throughout time by conducting a thorough investigation of critical responses to his works. This is because an examination of critical reactions to Shakespeare's works may provide major insights. For the purpose of gaining an understanding of the shifting cultural contexts that have influenced Shakespeare's reception and the evolving perspectives on Shakespeare's genius, we have conducted a study of a wide variety of critical viewpoints, ranging from contemporaneous reviews to contemporary academic interpretations. This study was carried out in order to gain a better understanding of the changing cultural settings.

With the help of this multidisciplinary approach, we want to provide a nuanced comprehension of the most important works that Shakespeare has produced and the continuing influence that these works have had on the fields of literature, theatre, and culture.

RESULTS

According to the made research, the following are William Shakespeare's most influential and predominant pieces of writing:

Hamlet. Shakespeare's "Hamlet" is often considered to be his most renowned tragedy, and it delves into topics such as vengeance, insanity, and moral ambiguity. Since the beginning of time, audiences have been captivated by the figure of Hamlet, who is known for his legendary soliloquies and his intricate psychological makeup (Bloom, 2003). The play is considered a cornerstone of Shakespearean writing due to the fact that it investigates existential problems and has a timeless relationship to the world.

Romeo and Juliet. According to Wells (2018), "Romeo and Juliet" continues to be one of the most lasting works of Shakespeare because it is a timeless story of forbidden love. The play, which takes place in Verona, Italy, depicts the story of two young lovers who come from families who are at odds with each other. Their sad end

serves as a cautionary tale about the implications of the consequences of hate and violence. The beautiful language of the play, the characters who are unforgettable, and the universal themes of love and struggle continue to appeal with audiences of all ages.

Macbeth. "Macbeth" is a dark and gripping tragedy that explores the corrupting influence of power and ambition. The play follows the titular character, a Scottish nobleman, whose ruthless quest for power leads to his downfall. "Macbeth" is renowned for its vivid imagery, supernatural elements, and psychological depth, making it one of Shakespeare's most haunting and memorable works (Greenblatt, 2018).

Othello. A tragedy of envy, deception, and betrayal, "Othello" is a play by William Shakespeare. Othello, a Moorish commander, is the protagonist of the play, which takes place in Venice. Iago, a jealous villain, is the one who sabotages Othello's marriage to Desdemona. Based on Bloom (2003), "Othello" is regarded as an enduring classic of Shakespearean tragedy due to its examination of topics like as race, identity, and the deadly force of mistrust.

King Lear. "King Lear" is a deep investigation of the relationships between family, power, and insanity. The plot of the play is on King Lear, who is getting on in years, and his decision to divide his realm among his three daughters, which finally results in treachery, tragedy, and redemption. Since "King Lear" is regarded for its multifaceted characters, tragic grandeur, and deep insights into human nature, it has solidified its position as one of the most significant works that Shakespeare has ever produced. (Wells, 2018)

DISCUSSIONS

Shakespeare's writings are significant not just because of their literary excellence but also because of the lasting cultural influence they have had from generation to generation. The plays of William Shakespeare are performed, studied, and admired all over the world due to the fact that they include topics that are eternal, characters that are deep, and excellent storytelling. Shakespeare's impact may be seen in innumerable adaptations, reinterpretations, and homages that continue to breathe fresh life into his ageless stories. These adaptations ranging from the stage to the silver screen are examples of Shakespeare's influence.

CONCLUSION

The most important works that William Shakespeare has ever produced are considered to be timeless masterpieces that continue to inspire and connect with

audiences all over the globe. As a result of his investigation of universal themes and deep insights into the human condition, Shakespeare has left an everlasting impact on the world of literature, theatre, and culture. By continuing to study and enjoy the works of Shakespeare, we are able to acquire a more profound comprehension of both ourselves and the world that surrounds us. This helps to ensure that his legacy will be passed down to subsequent generations.

REFERENCES

1. Bloom, H. Shakespeare: The Invention of the Human. Riverhead Books. 2003.
2. Greenblatt, S. Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare. W. W. Norton & Company. 2018.
3. Wells, S. (Ed.). The Oxford Shakespeare: The Complete Works. Oxford University Press. 2018.
4. Yusupova M. A., Djalilova A. N., Xoshimova D. R., Aminova S. A. 'History of English and American literature', Yangi Chirchiq Prints, 2023.

LEXICAL AND SEMANTIC CHANGES OF THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES: COMPARATIVE ASPECT

Mukhlisa Bakhodir kizi Kenjaeva

Teacher of English language and theory department, Tourism faculty, CSPU

E-mail: mukhlisa.kenjaeva96@gmail.com

ABSTRACT

The article presents a brief comparative analysis of lexical and semantic changes taking place in contemporary English and Russian. The theoretical and methodological basis of the article consists of the concepts of solidarity, language purism and progressive ideas about language, which contradicts them as a dynamically developing entity. The analysis of the examples given in the article confirms that word formation and borrowing are the main ways to refill the lexical stock of languages, and information technologies lead to semantic changes. The article attempts to determine the nature of lexical and semantic changes, the result of their impact on the language system and the effectiveness of communication.

Keywords: language, lexical change, semantic change, communication, language barrier.

Language, being a complex system, never stands still; it, like its speakers, develops and lives. Over time, any language undergoes changes that can be either subtle or profound, positive or negative. The great German linguist Wilhelm von Humboldt wrote that “every language must be able to express everything, otherwise the people to which it belongs will not be able to go through all the stages of its development”. For this reason, the lexical-semantic structure of the English and Russian languages is going through a period of natural changes due to the development of various spheres of our life. Everything that happens in the language causes a mixed reaction in the scientific and educational environment of British and Russian society, the media and even in business circles

The purpose of the article is to find answers to the questions: 1) What methods of generation or sources of emergence of new vocabulary prevail in English and Russian languages? 2) What makes British and Russian linguists, scientists, journalists, and teachers worry about changes taking place in the language? Answers to the questions posed can only be found based on scientific theories, as well as the results of linguistic research and authentic materials from the British and Russian media. A language cannot remain unchanged if the speakers themselves and the

world around them change. Proof of this is the fact that it is difficult to read in English the works of Shakespeare written in the 16th–17th centuries, and those written by A.S. Pushkin's lines: "Having become quiet, the servants trembled. Carrying boiling poison in his chest, the hetman locked himself in the room. Near the bed there in the darkness of the night", they are filled with words that are also difficult to perceive and understand even for native Russian speakers.

In both Russian and British society, the ideas of fixing language were and are being affirmed, as, for example, among the Slavophiles. Jonathan Swift in "Proposals for correcting, improving and consolidating the English language" in 1712 he spoke out sharply against all kinds of language changes and advocated fixing the language, prohibiting innovation, and preserving originality. On the contrary, the ideas of the expediency of the free formation of lexical neologisms (for example, D. Crystal, M Krongauz) emphasize that language changes are a natural process.

It is obvious that in the rapidly developing modern world, neither English nor Russian can remain unchanged monolithic languages, otherwise they will not be able to fulfill their main function - the function of effective communication. The processes of lexical-semantic changes are active and noticeable in the Russian and English languages. You can understand their qualitative and quantitative side by turning to the theory of language change, the main idea of which is to consider four equally important problems of changes in language: problems of restrictions, transition, entry and value judgment.

The creation of new realities entailed an objective need for a meaningful (not free) nomination. In this situation, the English language used exclusively its own resources, without resorting to borrowing ready-made words from other languages, for example, words such as modem, cable TV, fax machines, computer, etc. appeared. In modern English, the following models of word formation are productive: Abbr + Noun = Noun: T-shirt - tennis; B-ball – basketball; V-ball – volleyball.

Noun + Numeral = Noun: Catch – trap, snare

Participle + Noun = Adjective: off-the-shelf – ready to eat

Noun + Particle -> Adjective: hands-on – practical

There are also more complex models, for example:

Noun + Prepositional Phrase + Noun = Noun: right – to – work law

The largest group consists of truncation neologisms and bullion words:

Doc = Doctor – doctor, doctor; work + alcoholic -> workaholic (workaholic).

Bullion words are widely used in the media and advertising because... attract attention with their freshness, surprise and have a certain effect on the consumer.

Thus, we see that word formation is the main way of "production" of new lexical

groups that replenish the English language. In addition, lexical units operating in the modern English-language Internet space acquire new meanings, expanding the boundaries of their semantic fields. The Internet space has become a place for the creation of new concepts that, out of context, require certain explanations.

You can verify the validity of this statement by considering the specific interpretation of some words and phrases taken from an article in the popular science section “Language” of the British newspaper “The Guardian” : e.g. Poke touching someone via Facebook - persistent but well-behaved flirting on the social network Facebook; 404 Error – stupidity; ROFL (rolling on the floor laughing) - rolling on the floor laughing, etc. The semantic connotation of the meanings of well-known words, such as bookmark, surf, spam, web, has changed; the prefix cyber is widely used as a word-forming element: cyber bullying – cyber violence; cyber loaf is a slacker who spends hours on the Internet, leaving his duties unfulfilled.

The main way of “producing” new lexical groups that have replenished and enriched the Russian language is borrowing. The range of new concepts and phenomena of Russian origin is limited. Therefore, borrowing an already existing nomination along with the borrowed concept and subject is considered simpler and more effective.

The dynamics of lexical-semantic connotations does not occur due to the process of formation of neologisms by one’s own linguistic means, as happens in English, but most often due to the means of a foreign language. The only exceptions are those words that are formed by combining morphemes of both languages, for example snowshoeing (snowshoe + ing).

The Russian language takes into its composition a lot from English: word-educational means, for example, semi-free morphemes time-, show-, -gate, -maker, etc., direct lexical borrowings, for example, shopping, off-road, call-center, and even traditions, holidays, for example, Halloween, St. Valentine`s Day, etc.

Borrowed words have an impact on the language: due to the fact that they contain foreign sounds, they can often violate the phonetic patterns of the borrowing language (many teenagers adopt intonation patterns of speech from English). The borrowing process does not end with phonetic changes; they move to another level - the grammatical one. For example, the absence of a case system in the English language contributes to the lack of inflection of numerals in the Russian language, for example, there is a tendency to pronounce ‘2018’ as ‘the year twenty - eighteen’, rather than ‘the year two thousand and eighteen’.

Analyticism, as a phenomenon not typical for the Russian language, increasingly reveals itself in words such as website, press release, business lunch, talk show, lions

show. A new part of speech has also appeared in the Russian language - an analytical adjective, for example, khaki jacket, burgundy dress.

Increasingly, new words formed according to the principle of agglutination began to appear - “pasting” an English-language suffix, for example, snowshoeing competitions (snowshoe + ing), or “piling up” of prefixes and suffixes, for example, dedollarization. You can assess the nature of changes in language by turning to the theory of Yu.M. Lotman, according to which a language progresses if its core remains more productive, and not the periphery [7, p. 397], that is, the English language demonstrates the ability to satisfy the needs of communication at its own expense, and the Russian language tries to compensate for its internal weakening by resorting to borrowings.

An analysis of neologisms used by teenagers in Russian and English confirms the emergence of a cultural and linguistic barrier between generations. Many English-speaking parents do not understand the words 'fleek' (look good), 'bae' (1. before anyone else - in front of someone else, 2. an affectionate word derived from the famous word babe (dear, cutie), 'fomo' (fear miss something important). Parents who speak Russian do not always understand what it means to go for a walk (from the English 'go'), 'soryan' (from the English 'sorry'), etc.

Unfortunately, the generation of the postmodern era denies all types of linguistic tradition, treats language carelessly, “breaks” language from the inside, which, on the one hand, contributes to the generation of neologisms, and on the other, creates language barriers and leads to a breakdown in communication.

REFERENCES

1. Kenjali, E.R, Abduramanova, D. V. (2021). Важность внедрения инновационных технологий в обучении чтению и письму как один из актуальных методов преподавания иностранного языка в современном мире. Innovative Technologies in Teaching Foreign Languages and Learner Assessment in Online Education, 2(CSPI Conference 2), Uzbekistan, pp. 332-339
2. Akmalxonov S. A. The main problem of learning english as a foreign language //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – T. 11. – №. 4. – С. 573-576.
3. Tulyaganova, N. A. R. G. I. Z. A., & Yusupova, S. (2022). The interdependence of culture and language. *Студенческий вестник*, 13(205 часть 8), 17.
4. MuxlisaBaxadirovna, [31.03.2024 22:55] Oybeko'g'li X. S., Baxodirovna K. M. METHODS OF TEACHING ENGLISH PHONETICS //The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development. – 2024. – T. 2. –

5. Muxlisa Baxadirovna, [31.03.2024 22:55] Baxodirovna K. M. et al. WHY LEARNING THE ENGLISH LANGUAGE IS ESSENTIAL: 10 EFFECTIVE METHODS FOR TEACHING ENGLISH //The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development. – 2024. – T. 2. – №. 1. – C. 10-
6. Kenjayeva Muxlisa Baxodir qizi, & Yusupova Shoirra Batirovna. (2022). The Comparative Analysis of Adjectives in English and Uzbek Languages. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 4, 117–121. Retrieved from <https://geniusjournals.org/index.php/ejlat/article/view/417>
7. Kenjayeva, M., & Yusupova, S. (2022). SEMANTIC ROLES AND FEATURES. Models and methods in modern science, 1(17), 60-67.
8. Shorxametov, Shotillo Safarovich, and Tursuntosh Isroilova. "HOW TO TEACH LEARNERS THROUGH DIDACTIC GAMES." Academic research in educational sciences 3.12 (2022): 415-420.

ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Нилуфар Туйчиевна Ибрагимова

Наманганский Государственный Педагогический институт

АННОТАЦИЯ

В данной статье показывается использование информационно-коммуникативных технологий на уроках русского языка и литературы, раскрываются возможности вариативности учебной деятельности, рассматриваются реализационные идеи развивающего обучения.

Ключевые слова: новые информационные технологии, информатизация, проект, практика обучения, важнейшие сферы общения, тренинговые задания.

TA'LIM JARAYONIGA YANGI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH

Nilufar To'ychievna Ibragimova

Namangan davlat pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada rus tili va adabiyoti darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni ko'rsatib berilgan, o'quv faoliyatidagi o'zgaruvchanlik imkoniyatlarini ochib beradi va rivojlantiruvchi ta'lim g'oyalarini amalga oshirish buyicha maslahatlar berilgan.

Kalit so'zlar: yangi axborot texnologiyalari, axborotlashtirish, loyiha, o'qitish amaliyoti, muloqotning eng muhim sohalari, o'quv vazifalari.

Учитель – это прежде всего наставник, друг и единомышленник. Как же в сейчас заинтересовать ребенка учиться? Часто этот вопрос встает перед учителем. Исходя из этого, педагог : «Для того, чтобы смотивировать ребенка на учебу, нужно на уроке дарить ученику интересные яркие эмоции. Только яркость, эмоциональность, разнообразие видов работ, вызывающих самостоятельный поиск ребенка могут удовлетворить активность его пытливого ищущего ума, развить интерес к предмету. К этому стремиться каждый современный педагог.»

На современном этапе развития, наше общество характеризуется интенсивностью и глубиной информатизации всех его институтов. Огромную роль в этом нелегком и разнообразном процессе играет информатизация системы образования, которая осуществляет формирование и становление членов общества в целом.

Важная задача общества в данное время- это воспроизводство конкурентоспособного кадрового потенциала, что происходит в том случае, если образовательные учреждения в качестве ядра концепции своего развития принимает процесс информатизации всего образовательного пространства и формирования информационной культуры всех его участников.

Возникла потребность в новой модели обучения, которая построена на основе современных информационных технологий, реализующей принципы личностно ориентированного образования. Современные информационные технологии, рассматриваемые как одни из частей целостной системы обучения, облегчают быстрый доступ к информации, раскрывают возможности вариативности учебной деятельности, ее индивидуализации и дифференциации, позволяют по-новому организовать взаимодействие всех субъектов обучения. Строится образовательная система, в которой ученик будет активным и равноправным участником образовательной деятельности.

Внедрение новых информационных технологий в учебный процесс позволяет:

- 1) активизировать процесс обучения,
- 2) реализовать идеи развивающего обучения,
- 3) повысить темп урока,
- 4) увеличить объем самостоятельной работы учащихся.

В век информационно-коммуникативный, компьютерные технологии набирают обороты и, нет ни одной области человеческой деятельности, где она не нашла бы свое применение. Педагогические технологии не остались в стороне от всеобщего процесса компьютеризации. Использование в учебном процессе информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) является актуальной проблемой современного школьного образования.

Информационные технологии значительно расширяют возможности предъявления учебной информации. Можно систематизировать, где и как целесообразно использовать информационные технологии в обучении, учитывая, что современные компьютеры позволяют интегрировать в рамках одной программы тексты, графику, звук, анимацию, видеоклипы,

высококачественные фотоизображения, достаточно большие объемы полноэкрannого видео, качество которого не уступает телевизионному.

Информационно-коммуникационные технологии позволяют:

- 1) при изложении нового материала — визуализация знаний (демонстрационно энциклопедические программы; программа презентаций Power Point).
- 2) закрепление пройденного материала (тренинги — разнообразные обучающие программы);
- 3) система контроля и проверки усвоенного материала (тестирование с оцениванием, контролирующие программы);
- 4) самостоятельная работа учащихся (обучающие программы типа "1С:Репетитор", энциклопедии, развивающие программы);
- 5) при возможности отказа от классно-урочной системы: проведение интегрированных уроков по методу проектов, результатом которых будет создание Web-страниц, проведение телеконференций, использование современных интернет-технологий;
- 7) тренировка конкретных способностей учащегося (внимание, память, мышление и т.д.).

Использование ИКТ на уроках литературы.

Также целесообразно использование ИКТ на уроках литературы:

- 1) при изучении нового материала— программа презентации Microsoft Power Point, позволяющая повысить уровень наглядности в ходе обучения.
- 2) при закреплении пройденного материала, усвоении содержания произведения можно использовать тренинговые задания.
- 3) система контроля и проверки знаний – (тестирование с оцениванием).

Цель литературного образования – становление духовного и нравственного мира человека, создание комфортных условий для формирования внутренней потребности личности в совершенствовании, в реализации своих творческих возможностей. Она реализуется поэтапно, в соответствии с возрастными особенностями учащихся.

А также рассмотрим следующие варианты использования ИКТ на уроках русского языка:

- 1) можно создавать слайды с текстовым изображением, предназначенные для уроков объяснения, закрепления и обобщения материала.

Приведем примеры.

- 1) Найдите грамматически правильное продолжение предложения.

Слушая лекцию.....

А) меня озарила идея

Б) нас срочно вызвали к телефону

В) у многих родились вопросы

Г) записывайте самое главное

Или пример использования слайда-задания на исправление грамматических ошибок.

2) Укажите пример с ошибкой в образовании формы слова.

1) а) Многие доктора, б) в двухтысяча третьем году, в) более скромный г) поезжай

2) а) ложьте сюда, б) крохотная туфля, в) двое солдат, г) девятью годами ранее

3) а) отряд партизанов б) крохотная туфля, в) двое солдат, г) звонче

Можно воспользоваться слайд-заданиями, предназначенными для усвоения учащимися орфоэпических норм.

3) Расставить ударение в словах.

Апостроф, гастрономия, диспансер, договор, дремота, еретик, завсегдатай, искра, исповедание, камбала, каталог, квартал, колледж, обеспечение, сосредоточение.

Есть несколько вариантов использования слайдов:

- Слайд-задание по редактированию текста
- Слайды, направленные на демонстрацию алгоритмов выполнения работы.
- Слайды, предназначенные для осуществления самопроверки

Данные варианты работы удобны тем, что их можно организовать как в компьютерном классе, так и в классе при наличии одного компьютера, который находится на столе у учителя.

В нынешнем образовании подчеркивается необходимость изменения методов и технологий обучения на всех ступенях, повышения веса тех из них, которые формируют практические навыки анализа информации, самообучения, стимулируют самостоятельную работу учащихся, формируют опыт ответственного выбора и ответственной деятельности.

REFERENCES

1. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
2. .Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – С. 561-564.

3. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 46-50.
<http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
4. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
5. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'LI QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOQ'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
6. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – С. 76-78.
7. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
8. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 29-38.
9. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – С. 152-154.
10. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
11. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>
12. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 85-91.
13. Dehqanova Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>

TA'LIM JARAYONIDA MASOFAVIY TA'LIM MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Maktuba Mahamadaliyevna Xonsaidova
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada masofaviy ta'lim jarayonining muammolari va yechimlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, pedagogika, pedagogik maxorat, ta'lim sifati, ta'lim nazariyasi.

Insoniyat yigirma birinchi asr boshlarida ham bir turkum muammolarga duch keldi, ular bevosita axborot telekommunikasiya sohasidagi jiddiy o'zgarishlar va rivojlanish bilan bog'liq. Ta'limga yangi axborot kommunikatsiya vositalari kirib kela boshladi. Internet global kompyuter tarmog'ini rivojlanishi Respublikamiz ta'lim tizimida yangi yo'nalishlarning ochilishiga sabab bo'lmoqda va quyidagilarga turtki bo'ldi:

- o'quv muassasalarining texnik ta'minotini keskin o'zgartirish;
- dunyoviy axborot resurslarga yo'l ochish;
- o'qitishning yangi shakl va usullarini yaratish va boshqalar.

Respublikamizda axborot texnologiyalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi va boshqa ba'zi bir kutilmagan sharoitlarning paydo bo'lishi(karantin) an'anaviy o'qitish usullariga qo'shimcha ravishda yangi o'qitish shakli - masofaviy o'qitish yaratilishiga va ta'lim jarayoniga kirib kelishini tezlashtirdi.

Masofaviy ta'limda ta'lim oluvchi va o'qituvchi fazoviy bir-biridan ajralgan holda o'zaro maxsus yaratilgan o'quv kurslari, nazorat shakllari, elektron aloqa va Internetning boshqa texnologiyalari yordamida doimiy muloqotda bo'ladi. Internet texnologiyasini qo'llashga asoslangan masofaviy o'qitish oliy ta'lim axborot ta'lim tarmog'iga kirish imkonini beradi.

Masofaviy o'qitish barcha ta'lim olish istagi bo'lganlarga o'z malakasini uzluksiz oshirish imkonini yaratadi va o'qitish jarayonida ta'lim oluvchi interaktiv rejimda mustaqil o'quv-uslubiy materiallarni o'zlashtiradi. O'qituvchining bevosita rahbarligida nazoratdan o'tadi, nazorat ishlarini bajaradi va guruhdagi boshqa ta'lim oluvchilar bilan muloqotda bo'ladi.

Yuqoridagilarga asoslanib, ta'lim jarayoniga oid ayrim terminlar tavsifi va ta'riflarni keltirib o'tamiz.

Masofaviy o'qitish - o'zaro ma'lum bir masofada Internet texnologiya yoki interaktiv usullar va barcha o'quv jarayonlari komponentlari - maqsad, maqsad, usul, metod, tashkiliy shakllar va o'qitish usullariga asoslangan ta'lim oluvchi va ta'lim beruvchi o'rtasidagi munosabat.

Masofaviy o'qitishning pedagogik texnologiyalari - tanlangan o'qitish

725
<https://cspu.uz/>

Keling, endi masofadan o'qitishning didaktik tizimidan foydalangan holda maqsadga o'taylik. Masalaning quyidagi qismlariga e'tibor beramiz va ular bo'yicha muammolarni va ularning yechimi topishga harakat qilamiz.

1. **Masofaviy o'qitish maqsadi** — masofaviy o'qitish jarayonining oldindan bashoratlanadigan natijasi va uning aniqlovchi komponenti hisoblanadi, maqsadlar asosan ta'lim mazmunini belgilaydi;

Muammo:	Echim:	Izoh
1. Talabalarning o'zlashtirish darajasi past	Ta'lim mazmunidan kelib chiqqan holda yechish lozim. Masalan: ma'ruza va amaliy darslarning bo'linish proporsiyasi. 30/70 balkim 10/90.	Fanlar bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish talab qilinadi.
2. Guruhlardagi o'zlashtirishda juda katta farq	Guruh tarkibidagi iqtidor talabalarni guruhlariga to'g'ri taqsimlash.	Tadqiqot o'tkazish talab qilinadi.

2. Masofaviy o'qitishni tashkil qilish.

Muammo:	Echim:	Izoh
1. Texnik ta'minot bo'yicha: Internet ishlamayapdi.	Masalan: Xududda tarmoq yo'q.	Muammoni hal qilish mexanizmi ishlab chiqiladi.
2. Dasturiy ta'minot bo'yicha: Konfrensiyaga ulana olmadim.	Masalan: Ssilka yuborilmagan yoki olmagan.	Xabardorlik nazorati kuchaytiriladi.
3. Tashkiliy, ijtimoiy, iqtisodiy...

3. Masofaviy o'qitish vositalari:

Masofaviy o'qitish jarayonida o'qitish vositalari o'quv mazmunini taqdim etish, ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyatini nazorat qilish va boshqarishga xizmat qiladi.

Vositalar. bilim olish, ko'nikmalarni shakllantirish manbasi masofaviy o'qitish jarayonida hisoblanadi. Kengroq ma'noda **o'qitish** vositalari masofaviy o'qitish tizimida ta'lim maqsadlariga erishishga yordam beruvchi barcha vositalar o'quv vako'rgazmali qo'llanmalar, o'quv materiallarini namoyish qilish uchun qurilmalar, texnik vositalar to'plami nazarda tutiladi.

Muammo:	Echim:	Izoh
1. Ma'lumotlarni qaerdan olish?	Masalan: o'quv va ko'rgazmali qo'llanmalar bilan ta'minlash	Muammoni hal qilish mexanizmi ishlab chiqiladi.
2. Ma'lumotlarni uzatish.	o'quv materiallarini namoyish qilish uchun qurilmalar olish.	Yillik rejaga kiritilishi lozim

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, masofaviy o‘qitishning umumiy ustuvor maqsadlari ta’lim oluvchilarning intellektual va bilish faolliklarini rag‘batlantirish, o‘quv motivasiyasini kuchaytirish, mustaqil ta’lim olish qobiliyatlari va ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iborat.

REFERENCES

1. Madison, B. (2022). A new approach to teaching information technologies in education. Central Asian journal of education and computer sciences (CAJECS), 1(2), 73-78.
2. Jurayev, A. B., Yakubov, M., & Akhmedjonov, D. (2022). Methods of teaching to information technologies: problem type of learning. Central Asian journal of education and computer sciences (cajecs), 1(2), 57-60.

THE IMPORTANCE OF IMITATION TECHNIQUE IN TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION

Nafisa Raimovna Kobilova

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

n.kobilova@cspi.uz

ABSTRACT:

Teaching English pronunciation is difficult task for language educators who want to assist students develop accurate and natural-sounding pronunciation skills. Pronunciation is extremely important in language learning since it affects communication clarity and overall language ability. Imitation is an excellent strategy for teaching pronunciation that involves intently monitoring and reproducing the speech of native speakers or proficient models. However, this technique presents its own set of obstacles and must be carefully considered to ensure its success. In this paper, we will look at the problem of teaching English pronunciation using the imitation technique and provide strategies to address these issues. Educators can maximise the benefits of utilising imitation to teach English pronunciation by knowing its limitations and using suitable tactics, allowing learners to develop precise and fluent speaking abilities in the target language.

Keywords: Pronunciation, native speakers, diagnostic assessment, suprasegmental features, contrastive analysis, phonetics and phonology instruction, multimedia resources,

Introduction: Pronunciation is a fundamental aspect of language learning, influencing both the clarity of communication and the overall language proficiency of learners. For language educators, the challenge lies in helping learners develop accurate pronunciation skills that enable effective communication with native speakers. In this pursuit, the role of imitation emerges as a valuable tool in pronunciation teaching. Imitation involves learners closely observing and replicating the pronunciation of native speakers or proficient models. By imitating these models, learners aim to develop accurate and natural-sounding pronunciation skills.

Imitation plays a crucial role in pronunciation teaching as it serves multiple purposes. Firstly, it provides learners with a reference point for correct pronunciation. By imitating native speakers, learners can internalize the correct articulatory movements, stress patterns, intonation contours, and other phonetic features of the target language. This process helps learners develop a more authentic pronunciation that aligns with the speech patterns of native speakers.

Secondly, imitation contributes to the development of fluency in the target language. By closely imitating the rhythm, pacing, and prosody of native speakers, learners can enhance the overall flow and naturalness of their speech. This enables them to communicate more effectively and confidently, leading to improved fluency and oral proficiency. Furthermore, imitation enhances learners' listening skills and phonemic awareness. By imitating native speakers, learners train their ears to recognize and reproduce specific sounds, stress patterns, and intonation contours. This heightened phonetic awareness allows learners to better perceive and discriminate sounds in the target language, improving their listening comprehension and overall pronunciation accuracy.

Jonathan Leather's research highlights imitation as a strategy for second language learning, particularly for developing fluency and pronunciation. The studies investigate the influence of imitation on both perception and production of second language speech, emphasizing its positive impact on developing accurate pronunciation skills. [1] By actively imitating native speakers, learners become more conscious of the specific pronunciation features of the target language. They develop a greater awareness of the correct articulation of individual sounds, word stress, sentence intonation, and other aspects of pronunciation. This heightened awareness enables learners to monitor their own pronunciation and make targeted improvements, leading to continued progress in their pronunciation skills.

While imitation is an excellent tool in pronunciation training, it has some difficulties, which we, as teachers of second language students, should find answers to. Explicit instruction, phonetic drills, engaging activities, and authentic language use are all essential components of a thorough pronunciation instruction strategy. These additional factors help learners build a firm foundation of knowledge and practice, reinforcing the abilities they learned through imitation.

Limited Exposure to Native Speaker Models: Finding authentic and high-quality native speaker models for imitation can be difficult, particularly in situations when learners have little experience to native speakers. Teachers may struggle to give students enough opportunities to hear and replicate native speech.

Solution:

- Use technology to incorporate native speaker audio and video recordings into lessons. Online tools, language learning apps, and audio/video materials can help learners gain more exposure to native-like pronunciation.
- Invite native speakers or proficient language users to engage with learners. This can be done in person or on virtual platforms, allowing students to hear and replicate actual pronunciation.
- Encourage learners to participate in language exchange programmes or discussion

partnerships with native speakers. This creates excellent opportunity for direct contact and imitation of native-like pronunciation.

Individual Differences in Learners: Learners have different language backgrounds, speech habits, and abilities when it comes to pronunciation. Some learners may find it easier to imitate and reproduce sounds accurately, while others may struggle due to differences in their first language phonetic system or speech production abilities. Teachers need to be aware of these individual differences and provide appropriate guidance and support tailored to each learner's needs.

Solution:

- Diagnostic assessment: Conduct a needs analysis and diagnostic assessment to identify individual learners' specific pronunciation strengths and weaknesses. This information can guide targeted instruction and support.
- Differentiated instruction: Provide individualized guidance and support based on learners' specific needs and abilities. Offer additional practice materials, one-on-one sessions, or targeted feedback to address individual challenges.

Overemphasis on Surface-Level Imitation: Simply imitating the sounds and patterns of a native speaker without understanding the underlying phonetic and phonological principles may lead to superficial imitation. Learners may reproduce sounds without grasping the reasons behind the differences between their native language and the target language. This can hinder their ability to make accurate and meaningful connections between sounds and their meaning.

Solution:

- Phonetics and phonology instruction: Incorporate explicit instruction on the phonetic and phonological principles of the target language. Help learners understand the underlying reasons for pronunciation differences between their native language and the target language.
- Contrastive analysis: Compare and contrast the pronunciation features of the learners' native language with the target language. Highlight similarities and differences to deepen learners' understanding and facilitate accurate imitation.

Lack of Explicit Instruction: In pronunciation instruction, relying solely on imitation may overlook the significance of explicit instruction. Explicit instruction facilitates students' comprehension of the target language's articulatory mechanisms and sound patterns. Lack of this information may impede the ability of students to apply their imitation abilities to unfamiliar words or situations.

Solution:

- Integrated methodology: Incorporate both explicit instruction and imitation. Instruction in the mechanics of producing particular sounds, stress patterns, and intonation should be delivered to second language learners via exercises, explanations, and demonstrations.

Pronunciation guides and resources: Provide learners with pronunciation guides, charts, or online resources that explain the target language's sound system and articulatory mechanisms. This empowers learners to self-study and practice pronunciation outside of the classroom.

Limited Focus on Suprasegmental Features: Imitation frequently disregards suprasegmental characteristics, including stress, intonation, and rhythm, in favour of segmental characteristics, such as individual sounds and words. These characteristics are essential for attaining a natural and fluid pronunciation. Educators ought to adopt a well-rounded strategy that integrates suprasegmental and segmental characteristics when imparting pronunciation knowledge.

Solution:

Dedicated practice activities: Constructing exercises and activities that are specifically designed to target tension, intonation, rhythm, and other suprasegmental characteristics. Include activities like phrase and dialogue stress drills, intonation pattern practice, and rhythm exercises to help learners improve their skills in these areas.

Lack of Authenticity and Variation: Imposing a single native speaker model for imitation may limit exposure to the natural variation in pronunciation that exists among native speakers. Teachers should expose learners to a variety of native speakers from different regions and backgrounds to provide a more realistic and diverse representation of the target language.

Solution:

- Multimedia resources: Utilize authentic audio and video materials that represent a range of native speaker accents, dialects, and speech styles. This exposes learners to the natural variation in pronunciation and helps develop flexibility in their own pronunciation skills.
- Incorporate real-world contexts: Introduce learners to authentic materials like podcasts, interviews, movies, and songs that feature diverse native speakers. This exposes learners to different pronunciation models and helps them adapt to variations in real-life communication.

Limited Feedback and Assessment: Providing accurate and timely feedback on pronunciation is essential for learners to make progress. However, due to time constraints or large class sizes, teachers may struggle to provide individualized feedback on pronunciation errors and offer appropriate guidance for improvement.

Solution:

- Peer assessment: Encourage learners to provide constructive feedback to their peers during pronunciation activities. This promotes a collaborative learning environment and allows for more individualized feedback.

- Technology-based feedback: Utilize pronunciation assessment tools or apps that provide automated feedback on learners' pronunciation. This can supplement teachers' feedback and offer learners immediate guidance for improvement.

- Small group or individual conferences: Allocate time for individual or small group conferences where teachers can provide personalized feedback, address specific pronunciation concerns, and offer guidance for improvement.

To address these challenges, teachers can incorporate a range of strategies and approaches in their pronunciation instruction, such as explicit instruction, targeted practice activities, incorporating authentic materials, utilizing technology for feedback and assessment, and creating a supportive and encouraging learning environment.

In conclusion, imitation is essential in teaching pronunciation as it serves as a benchmark for correct pronunciation, improves fluency and listening abilities, promotes awareness of pronunciation, and aids in the development of accurate and authentic pronunciation skills. Although imitation is a significant tactic, it should be supplemented with other teaching approaches to guarantee a thorough and efficient pronunciation instruction. Teachers must confront the difficulties arising from limited exposure to native speaker models, variations in individual learners, excessive emphasis on superficial imitation, insufficient explicit instruction, restricted attention to suprasegmental features, lack of authenticity and diversity, and limited feedback and assessment. By employing several methodologies and techniques, instructors can enhance learners' ability to acquire precise and authentic pronunciation abilities in the desired language, resulting in enhanced communication and overall linguistic competency.

REFERENCES

1. Leather, J., & James, A. (1991). THE ACQUISITION OF SECOND LANGUAGE SPEECH. *Studies in Second Language Acquisition*, 13(3), 305–341.
2. Rojczyk, A. (2014). Using FL Accent Imitation in L1 in Foreign-Language Speech Research. *Second Language Learning and Teaching*, 223–233.
3. Kobilova , N. R. (2022). IMPORTANCE OF PRONUNCIATION IN ENGLISH LANGUAGE COMMUNICATION. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(6), 592–597.
4. Raimovna, N. K. (2022). Language teachers' preferences of pronunciation teaching techniques in ESL classes. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(06), 72-77.
5. Nafisa Raimovna Kobilova (2022). PRACTICAL-BASED TECHNIQUES TO DEVELOP STUDENTS' PRONUNCIATION IN EFL CLASSES. *Academic research in educational sciences*, 3 (11), 643-646.

THE IMPACT OF TEACHER TRAINING ON STUDENT LEARNING

Mavluda Abduvaliyevna Komiljonova

Teacher, Chirchik State Pedagogical University

mavlyudadjurayeva1@gmail.com

ABSTRACT

In the modern era, the influence of teachers in shaping the personalities of students, henceforth referred to as specialists, is of utmost significance. Present-day education is a dynamic pursuit that opens up fresh avenues for cultural progress. The complex interaction between culture and education is essential for the progress of secondary and higher education, as well as for the individual and creative achievements of both educators and learners. Effective teaching is critical for student success, and teacher training is crucial in enhancing classroom instruction. The quality of teacher training programs directly impacts teaching effectiveness, affecting student outcomes.

Keywords: Methodologist, psychologist, educator, academic achievement, self-confidence, joyfulness, openness to others and new experiences, tolerance, intuition, stress resistance.

INTRODUCTION

All scholars addressing the issue of learning motivation emphasize its paramount importance in the formation and development of students, referred to as specialists hereafter. This significance lies in its role in guaranteeing the emergence of cognitive activity, the actualization of cognitive motives, and, consequently, the cultivation of motives for mastering a profession and achieving self-realization. The acquisition of knowledge during this formative period is crucial for a successful personality in later life [1]. The absence of motivation results in a decline in academic performance, difficulties in grasping educational material, and often a complete lack of foundational knowledge in a specific subject. A negative or indifferent attitude toward learning can be a root cause for a student's low academic achievements or failure. The extensive knowledge required in the process of studying at secondary vocational education institutions is challenging to master in the absence of motivation [1].

Creating positive motivation for learning activities is a longstanding challenge addressed by methodologists, psychologists, and educators. The goal is not only to engage students during their time in college but also to instill a lifelong desire for

learning. Motivation to learn is an intricate process involving the transformation of an individual's attitude toward a specific subject or the entire educational process [2, p. 160]. Furthermore, a positive or negative attitude toward educational activities significantly influences one's approach to their future profession, highlighting the risk of producing unqualified specialists lacking interest in the quality of their work [2]. Various participants in the educational process, including teachers, parents, and students themselves, can influence students' motivation. However, the teacher plays a particularly crucial role in shaping motivation to learn. Unlike psychologists or methodologists who may not provide ready-made schemes for increasing student motivation, teachers are required to seek and implement strategies tailored to the learning conditions and student composition. The demonstration of skills by teachers lies in capturing attention, activating students' engagement, encouraging critical thinking, reflection, inquiry, and action.

The incorporation of interactive forms of student assessment and the adoption of innovative teaching methodologies provide an effective avenue for realizing the primary goal of a competent approach: fostering in students the ability to apply their knowledge, personal skills, and qualities for successful professional pursuits. Despite the abundance of instructional resources, the foremost factor influencing the overall quality of education and the development of essential skills in future specialists remains the teacher, the carrier of knowledge. Innovative methods in education underscore the multifaceted nature of the professional responsibilities of a modern teacher, demanding adherence to traditional expectations for personality traits and professional competence, as well as embracing new pedagogical perspectives [6].

Teacher training is essential for effective teaching and improved student outcomes. Teachers who receive high-quality training are better equipped to deliver effective classroom instruction, which leads to improved student learning outcomes. Studies have shown that effective teaching strategies and teaching skills acquired through teacher training can positively impact student achievement. Effective teacher professional development not only improves instructional practices but also cultivates a sense of motivation and confidence among educators. When teachers are given opportunities to enhance their skills and acquire new knowledge, they feel valued and empowered. This sense of professional growth translates into increased job satisfaction, as teachers become more confident in their ability to positively impact their students' learning journeys. Teacher professional development is a cornerstone in the shift toward student-centered learning. When teachers are trained to focus on the individual needs, strengths, and interests of their students, the learning experience becomes more personalized and meaningful. Professional development programs that

emphasize differentiated instruction, project-based learning, and technology integration empower teachers to create learning opportunities that resonate with diverse learners.[7]

In student-centered classrooms, students are encouraged to take ownership of their learning, make choices, and pursue areas of interest. This approach not only enhances students' engagement and motivation but also nurtures essential 21st-century skills such as critical thinking, collaboration, and communication. As teachers develop the skills to facilitate student-centered learning experiences, they provide students with the tools to become self-directed learners who are better prepared to navigate the complexities of the modern world. Confident and motivated teachers are more likely to experiment with innovative teaching methods, explore creative approaches, and take risks in the classroom. These actions contribute to a vibrant and dynamic learning environment that encourages students to become active participants in their education. Moreover, motivated teachers serve as role models for their students, inspiring them to approach their studies with enthusiasm and a growth mindset. It is crucial to recognize that the instructor shaping students in a specific field significantly impacts their attitude toward the discipline and subjects under study. The primary responsibility of the teacher lies in engaging students in the learning process rather than coercing their participation. Imposing coercion and threats lead to dissatisfaction and apathy, resulting in diminished productivity or a reluctance to learn. The teacher, through personal and professional qualities, plays a pivotal role in cultivating a passion for knowledge, encouraging the acquisition and mastery of new information, and unveiling initiative and creative problem-solving approaches in students. The teacher serves as the organizer and leader of the educational process within an institution, exerting pedagogical influence both in and outside the classroom. This influence manifests in shaping thoughts, words, overall personality, behavior, and attitude toward others. The deliberate efforts of a teacher who imparts knowledge, shares experiences, and instills essential moral qualities for personal and professional growth leave a lasting impact on students' lives, providing the teacher with satisfaction and joy amidst their challenging work [8].

The impact of teacher training on student learning is a crucial aspect of educational effectiveness. A well-trained and skilled teacher can significantly influence the academic achievement, cognitive development, and overall growth of students. Here are some key points highlighting the impact of teacher training on student learning:

Pedagogical Skills: Teacher training equips educators with effective teaching methods, classroom management techniques, and pedagogical strategies. Teachers

who undergo comprehensive training are better prepared to engage students, create interactive learning environments, and adapt their teaching approaches to cater to diverse learning styles.

Subject Knowledge: Training programs enhance teachers' subject knowledge and expertise. A deep understanding of the content enables educators to deliver accurate information, answer students' questions confidently, and provide a richer learning experience.

Use of Technology: Teacher training often includes instruction on integrating technology into the classroom. Technologically proficient teachers can leverage educational tools, multimedia resources, and online platforms to enhance the learning experience, making lessons more interactive and engaging.

Differentiated Instruction: Teachers are trained to recognize and address diverse student needs. Differentiated instruction, tailored to individual learning styles and abilities, helps ensure that every student has the opportunity to grasp and apply the concepts being taught.

Assessment and Feedback: Trained teachers are adept at designing effective assessments to measure student progress accurately. Additionally, they provide constructive feedback to guide students in improving their understanding and performance.

Classroom Management: Teacher training emphasizes effective classroom management skills, fostering a positive and conducive learning environment. Well-managed classrooms contribute to a more focused and disciplined atmosphere, optimizing the learning experience for students.

Motivational Techniques: Teachers learn motivational techniques that inspire students to take an active interest in their studies. Motivated students are more likely to be engaged, participate in class discussions, and exhibit a positive attitude toward learning.

Cultural Sensitivity and Inclusivity: Training programs often address cultural sensitivity and inclusivity in the classroom. Teachers are encouraged to create an environment that respects and values diversity, ensuring that all students feel included and represented.

Professional Development: Ongoing professional development is essential for teachers to stay updated on new educational trends, methodologies, and research. Continuous training allows educators to refine their teaching practices and adapt to evolving educational standards.

Teacher-Student Relationships: Training emphasizes the importance of building positive relationships with students. Teachers who are trained in effective

communication and interpersonal skills can establish rapport with their students, fostering trust and a conducive learning atmosphere.

Inclusive education stands as a fundamental principle in the realm of effective teacher professional development. Teachers who partake in training centered on inclusive practices are better equipped to cater to the diverse needs of their students, including those with special educational requirements. Workshops and seminars that delve into comprehending varied learning styles, adapting curriculum materials, and implementing appropriate accommodations empower teachers to establish classrooms that nurture a sense of belonging for all students.[9]

Through the incorporation of inclusive practices, teachers guarantee that every student, irrespective of their background or abilities, has access to a high-quality education. Inclusive classrooms become catalysts for empathy, respect, and understanding among students, thereby contributing to a positive and supportive learning environment. When students perceive themselves as valued and included, they are more inclined to actively engage in their studies, participate meaningfully, and unlock their full potential. Teacher professional development is a cornerstone of educational progress, exerting a profound impact on student success. When teachers are afforded opportunities to refine their pedagogical practices, acquire new skills, and establish inclusive and engaging classrooms, students stand to gain significantly. The evidence unequivocally supports this assertion: effective professional development correlates with improved academic achievement, heightened student engagement, and the development of crucial life skills. As educational institutions worldwide continue to prioritize teacher training and ongoing learning, the positive influence on student success is poised to expand. Through investing in their educators, schools are, in essence, investing in the future of their students. This commitment fosters a culture of excellence, innovation, and continuous improvement, shaping the leaders, thinkers, and problem-solvers of tomorrow.

CONCLUSION.

In conclusion, teacher training has a profound impact on student learning outcomes. A well-trained teacher not only imparts knowledge but also plays a pivotal role in shaping students' attitudes, skills, and overall academic success. Continuous investment in teacher professional development contributes significantly to the improvement of educational quality and student achievements.

True competitiveness stems from a highly developed personality with qualities such as self-confidence, joyfulness, risk appetite, fearlessness of appearing strange, a lack of comfort, a well-developed sense of humor, love of fantasy, openness to others and new experiences, tolerance, intuition, stress resistance, and an optimistic life

philosophy. Mental qualities like analyticalism, reflexivity, quick reaction, creativity, observation, critical thinking, and cohesive thinking are crucial, while behavioral skills encompass sociability, initiative, enterprise, improvisation, relaxation, risk-taking, leadership, obedience, and responsibility. These personal qualities are shaped by both internal factors, dependent on the individual (orientation, abilities, character, and self-control), and external factors, influenced by the environment and the teacher's educational impact. A teacher who respects themselves and their profession can, in turn, respect their students, serving as a teacher, mentor, and behavioral model. A teacher who possesses knowledge, passion, and love for their work earns genuine respect from students, fostering high motivation not only to grasp the subject matter but also to transform their self-perception. Therefore, the linchpin in preparing highly qualified specialists lies in the teacher's personality and their guiding principles.

REFERENCES

1. Klychkova E.I. Motivation to study among students in secondary vocational education institutions // Education. Career. Society, 2014. No. 2 (41). pp. 6–9.
2. Mormuzheva N.V. Motivation for teaching students of professional institutions // Pedagogy: traditions and innovations: materials of the IV international. scientific conf. Chelyabinsk: Two Komsomol members, 2013 [Electronic resource] - Access mode. — URL: <http://www.moluch.ru/conf/ped/archive/98/4633/>
3. Sokolskaya M.V. Personal health of a professional. Khabarovsk: Publishing house DVGUPS, 2008.
4. Sokolskaya M.V. Subjective well-being of students - paradoxes of the features of vocational education // Humanitarianism of modern education: psychological and pedagogical paradoxes: collection. scientific tr.. Khabarovsk: Publishing House of Far East State University, 2009.
5. Sokolskaya M.V. Personal health of a professional: abstract. dis. ... Dr. Psy. Sci. Khabarovsk, 2012
6. Symanyuk E. E. Psychology of professionally caused crises. M.: Voronezh, 2004.
7. Wiggins, S., & Follo, E. J. (2008). International Professional Development: Benefits and Challenges from a US Perspective. International Journal of Educational Development, 28(2), 221-231.
8. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge.

- 9.Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. T. (2010). Teacher technology change: How knowledge, confidence, beliefs, and culture intersect. *Journal of Research on Technology in Education*, 42(3), 255-284.
- 10.Mastropieri, M. A., & Scruggs, T. E. (2010). *The Inclusive Classroom: Strategies for Effective Differentiated Instruction*. Pearson.
- 11.Ingersoll, R. M., & Strong, M. (2011). The Impact of Induction and Mentoring Programs for Beginning Teachers: A Critical Review of the Research. *Review of Educational Research*, 81(2), 201-233.
- 12.Djurayeva M. DELVING INTO NOTE-TAKING TECHNIQUE IN CONSECUTIVE INTERPRETING //Models and methods in modern science. – 2022. – T. 1. – №. 17. – C. 43-49.
- 13.Djurayeva, M. A. (2023). DEVELOPING NOTE-TAKING SKILLS IN CONSECUTIVE INTERPRETING. *Academic Research in Educational Sciences*, 4(4), 232–236.
- 14.Moore, M. G., & Kearsley, G. (2012). *Distance Education: A Systems View of Online Learning*. Cengage Learning.

SOCIOCULTURAL FEATURES OF COMMISSIVES IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Fotima Turg'unovna Kosimova

Senior teacher

Department of English Applied Disciplines
Uzbekistan State World Languages University

Gmail: kosimovafotima25@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi komissiv nutq aktlari va ularning ijtimoiy-madaniy jihatlarini o'rganiladi. Maqola o'zbek va ingliz tillaridagi prezident nutqlaridagi komissivlarni o'xshashlik va farqlarini ijtimoiy-madaniy jihatdan ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: komissivlar, ijtimoiy-madaniy aspekt, o'zbek, ingliz, prezident nutqlari.

ABSTRACT:

The article investigates the commissives speech acts and their sociocultural aspects in the English and Uzbek languages. The work concentrates on identical and diverse points of commissives in both languages in terms of sociocultural qualities in political language.

Keywords: commissives, sociocultural aspect, Uzbek, English, political language.

Introduction

Commissive speech acts play an essential role in language communication by enabling individuals to make commitments, promises, vows, and threats. They help establish trust, build relationships, and create expectations for future actions. Commissives in both English and Uzbek languages can diversify in their sociocultural features owing to the differences in cultural norms and values. In Western cultures, commissives are often used to express promises, commitments, and intentions to do something in the future. These commitments are generally taken seriously and breaking them can lead to negative evaluations from others. In Uzbek, commissives are also applied to represent oaths and commitments, but the significance of keeping one's word may differ. According to Uzbek society, dedication is accepted as a way to build rapport and maintain harmony. If promises are not kept, it may cause negative social results.

Main body

There are several types of commissive speech acts that encourage a speaker to do some future plans and arrangements. The types of commissives are exemplified and analyzed in the English and Uzbek languages by analyzing speeches of presidents further.

a) **Promise.** It is a commitment to do something in the future. The examples are based on presidents' speeches. Joe Biden stated in his speech after historic election that "We must make the *promise* of the country real for everybody, no matter their race, their ethnicity, their faith, their identity, or their disability." He explicitly promise to equalize everyone's rights. However, Shavkat Mirziyoyev in his Address to Supreme Court pointed out his promise implicitly "Bu borada Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan hamkorlikda tuzilgan Orolbo'yi mintaqasida inson xavfsizligini ta'minlash bo'yicha ko'p tomonlama Trast fondi doirasidagi amaliy ishlarni yanada kuchaytiramiz". By analyzing these two speeches, we can identify one sociocultural feature that even though individualism is common in Western cultures, President Joe Biden used plural form of pronoun "we" to build a close relationship with the audience. Likewise, Shavkat Mirziyoyev also applied the form of collectivism as it is widely accepted in Eastern cultures.

b) **Oath.** It is a solemn promise or declaration, often invoking a higher power or something sacred. Both Joe Biden and Shavkat Mirziyoyev used the word oath explicitly in an inaugural ceremony official setting to express affirmation in the truthfulness of testimony. Joe Biden took the oath: "I have just taken the sacred *oath* each of these patriots took — an oath first sworn by George Washington" by placing his hand on the Bible. While Shavkat Mirziyoyev took his oath: "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarishga tantanali *qasamyod qilaman*" by placing his hand on the Quran. The biggest cultural difference between these two oaths is that they place their hands on their holy religious books. It is one of the socially and culturally accepted norms in these both countries. In addition, Joe Biden mentioned the first President of America George Washington in his oath to emphasize to have similar leadership abilities as Washington and to add the same contribution to the development of American nation as it was done by the first president.

c) **Guarantee.** It is a promise or assurance that a particular outcome will be achieved. Guarantees are expressed in various ways in the English and Uzbek languages. For example, Joe Biden in his first campaign speech of the 2024 election year offered a guarantee "We're the only nation in the world that's come out of every crisis stronger than we went into that crisis. And that was true yesterday. It is true

today. And I **guarantee** you will be true tomorrow”. In this sentence, we can see a vivid example of individualism since it is widely used in Western countries. Joe Biden applied the pronoun “I” instead of pronoun “we”. However, the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev offered his guarantee in the meeting with the Supreme Court: “Biz demokratiya va ochiqlik siyosatini izchil davom ettirib, konstruktiv muxolifat faoliyatini, soʻz va matbuot erkinligi, fuqarolarning axborot olish, undan foydalanish va tarqatishga boʻlgan huquqlarini **kafolatlaymiz**.” He used a cultural value which is called collectivism that appreciates cooperation and harmony.

d) **Undertaking**. It is a formal commitment to carry out a specific task or responsibility. If we analyze speeches of presidents, we may ensure again some cultural violations in these both presidents` speeches. For instance, Shavkat Mirziyoyev in his speech stated “Saylovda menga bildirilgan ishonch – yuksak sharaf, muqaddas burch ekanini, ayni vaqtda bu ishonch **zimmamga** qanday ulkan masʼuliyat va javobgarlik yuklashini ham chuqur his etib turibman.” In this sentence, the president used a special suffix “-m” to show one of cultural values individualism even though it is not frequently observed in Eastern culture. On the contrary, the American President Joe Biden used plural form while he was giving speech in 154th National Memorial Day Observance: “And today, as a nation, we **undertake** a sacred ritual: to reflect and to remember”. Although Western culture is associated with individualism, Joe Biden applied “we” instead of “I” to create a close relationship with the audience. In addition, Biden emphasized pronoun “we” to show Americans as a nation. On the other hand, Shavkat Mirziyoyev mentioned about election and what responsibility he received after becoming a president.

After analyzing these two presidents` speeches in terms of commissives and their sociocultural aspects, we can confirm that one of the most frequently observed cultural value – individualism and collectivism have been implemented in different circumstances by both presidents. It ensures that even though these cultural values are associated with either Western or Eastern cultures, they can be used by various cultures to establish credibility, trust, and accountability with the public. Furthermore, they enable the public shape their perception of president`s leadership skills and building trust.

Conclusion

In conclusion, the role of commissives is significant in both English and Uzbek languages. Though certain cultural values like individualism and collectivism are appreciated and promoted in particular cultures, some instances of violations can be

observed and embraced in both cultures to achieve specific purposes, especially in political language.

REFERENCES:

1. Austin, John L., 1962 How to do Things with Word. Harvard University Press, Cambridge, MA.
2. Adrian, Beard. 1999 The Language of Politics. Routledge
3. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/05/30/remarks-by-president-biden-at-the-154th-national-memorial-day-observance/>
4. https://president.uz/oz/lists/category/5?menu_id=12&page=1&per-page=15

PROS AND CONS SIDES OF USING TRADITIONAL METHODS FOR PRESCHOOL LEARNERS IN PRIMARY EDUCATION

Z. O. Kurbanova

Samarkand State Institute of Foreign Languages

ABSTRACT

The author has attempted to explore new teaching by using traditional methods in primary education and, address the challenges students face in learning, and reflect on the most effective way to teach foreign languages to young learners from the author's point of view.

Keywords: Methods, preschools , strategy, language teaching, learning process, performance, teaching, daycare.

Increasingly individuals are beginning to like and utilize the English dialect. Numerous individuals utilize it for studying or working. Increasingly individuals around the world are learning English. But, we are reaching to conversation approximately kids. In spite of the different strategies that are accessible and utilized for educating English, youthful learners still battle with procuring linguistic use abilities. When we conversation almost the English instructors in Uzbekistan, we ought to say that not all of them utilize the same strategy for teaching. That's why we endeavor to see at the foremost critical parts of the instructing prepare.

Pros and cons record is a convenient then once more wonderful decision-making gadget used to help apprehend every facets of an argument. Pros are listed as arguments in decide on of making a special preference or action. Cons are arguments in opposition to it. Creating a checklist that details each sides of the argument makes it much less complicated to visualize the viable have an have an impact on on of your decision. Making your specialists and cons listing objectively can help weigh every seasoned and con in the route of the others. You can then present your choice with confidence, making a secure argument for why it is the ideal one. This Pros and Cons List Template makes it convenient to brainstorm, put together your thoughts, and see the high quality and poor factors of a choice at a glance. Child care is critical to society, and the felony suggestions want to be well regulated. Daycare and preschool applications ought to moreover be in line with regulations. State regulators have to license every daycare and preschool programs.

Preschools and daycares exist all over the united states and have been spherical for decades. They are privately run via the usage of the use of teachers,

directors, and special personnel in the coaching field. They furnish a range of services, consisting of meals, snacks, naps, out of doorways play and reading activities. All educators and instructors are skilled to foster a child's development. They furnish a included and nurturing environment, allowing your little one to reap their full manageable via capability of graduating from kindergarten geared up for formal schooling.

Preschool helps your child. Developing easy social, emotional, and reading skills also creates the foundation for future success. Some regular studies, like the Perry Preschool Project and the Carolina Abecedarian Project, followed preschool students for a long time to see how they did as adults. The researchers found that there was a strong connection between going to preschool when you are young and finishing high school later on. Going to preschool also increased the chances of having basic skills by the age of 14 and a high IQ (90 or higher) by the age of 5. The increase in chances is 34% for basic skills and 39% for a high IQ. Sadly, not all preschools are the same. Think about how many students there are in a preschool. Sometimes, there is only one teacher for every eight students. Now think about how preschool teachers might not have a lot of experience or knowledge about how to handle a child's specific needs, strengths, and weaknesses. No matter how good their plans and teaching can be, preschool can't guarantee that your child will do well in school. But sometimes it doesn't make a child love learning for a long time. They want support and motivation from their teachers and parents. They choose an environment where they can grow and succeed to the best of their abilities. And they desire the power and confidence that will guide them towards achieving success.

Everyone knows about colleges. They are talked about in our local community, shown in TV shows and pictures, and can even be found on the internet. When we talk about a "school", we usually think of a big building with large doors, windows, and sometimes a basketball court or playground. This college graphic is easy to understand because it can be seen everywhere. This is the commonly used teaching method in many countries around the world. The teacher leads the discussion and the students follow their instructions to meet specific requirements. Once more, we see a picture: a man in his middle years wearing somewhat formal clothes is speaking to a large number of children, with a blackboard behind him. This way of training has become very common all around the world, so it should be good, right. Not really. Just because many people use something, it doesn't mean it's perfect. To make sure, it does have its own advantages that make it deserving of being used a lot. When making a decision about everyday schooling for a child, it is important to remember the advantages and disadvantages of this method. Here are some pros and cons of

everyday education. In addition, a 2016 detect out about confirmed that an frequent of 528 college college students are enrolled in each and each and every public school. With such a large number, normal training desires to be encompassing, no longer solely thru an educational framework alternatively additionally via a machine of business enterprise and discipline. Sets of guidelines are utilized to make positive that university college students exercising ideal behavior, and classification schedules are put together alongside with a consistent recess and lunch injury to maximize the student's development and time in school. In this way also, regular colleges are perceived as the definitive way of shaping a student's character. It shapes his thinking into having to comply to a given framework and to give up an upstanding man or female in society and in his career. The dedication of the training of a quintessential university scholar to fostering his/her life-style determines the effective standpoint in the improvement of the total didactic computing gadget of critical education, its center of interest on at least three socio-pedagogical phenomena: socialization of the child, getting geared up him/her for in a similar way education, development of his/her personality in accordance with the requirements of current society. This raises the trouble of adjusting the regular instructing process. What, then, is incorrect with the twentieth century approach to most important education whose massive awesome function in setting up the Soviet education computer has been proven? The reply is furnished via human beings wisdom: "every time has its non-public songs:" a new society, a superb data environment, massive adjustments in the extent of understanding a cutting-edge toddler possesses, a awesome mind-set of the household to education, critical penalties of lookup proving hitherto unknown potential of children, etc. All this is strong proof of the favor to pass ahead in the initial didacticism, without, of course, rejecting the ordinary didactic experience.

"Every trip starts off evolved with the first step." This piece of people understanding provides an epigraph to the dialog about how the most important college instructing manner choose to be modified in order to reap the goals of education, to meet the demand of the state, the mom and father and specific sellers of academic activities. Indeed, it is up to each persona to make the first step in existence even as the adult's aid ought to no longer be like predominant strings, let on my very personal shackle. To train performance to allow the infant to go about fixing any tutorial or each day project independently. Teaching is one of the noblest professions in the world. It is a challenging, yet worthwhile job that requires a lot of dedication, patience, and enthusiasm. When it comes to instructing critical students, the job can be even extra fulfilling, as instructors have the opportunity to form youthful minds and aid teenagers enhance their skills, interests, and talents. However, like any job,

important instructing has its pros and cons, and it's quintessential to think about them in the previous than embarking on this career path. In this article, we'll find out the advantages and risks of instructing vital students, as properly as some pointers on how to overcome challenges and make the most of your experience.

Teaching college students at a university can be very satisfying, as you get to see their growth and improvement firsthand. Kids around this age are very interested in things, they have a lot of energy, and they are really excited about learning. This can create a really interesting and exciting classroom atmosphere. Moreover, many university students are often eager and unafraid to ask questions. This can assist instructors in developing interesting and interactive lessons.

REFERENCES:

1. Julian Bell The Debating Book: everything you ever need to know about debating 216p
2. Rob Plevin. Take Control of the Noisy Class: Chaos to Calm in 15 Seconds (Super-effective classroom management strategies for teachers in today's toughest classrooms) 263p
3. Keira Sewell. Planning the Primary National Curriculum: A complete guide for trainees and teachers (Ready to Teach) 312p
4. Colin Swatridge. Oxford Guide to Effective Argument and Critical Thinking 256p
5. G Colman. Cross-Examination: A Practical Handbook 202p
6. Gail Terp. Pros and Cons (Set of 8) 384p.

BUILDING FLUENCY AND COMPREHENSION: EFFECTIVE TECHNIQUES FOR READING INSTRUCTION

Muzifa Shukurullo qizi Madaminova

Namangan State Pedagogical Institute

Teacher of the Department of Uzbek and World languages

ABSTRACT

This article explores various strategies and techniques aimed at enhancing both fluency and comprehension in reading instruction. Fluency, the ability to read with accuracy, speed, and expression, is crucial for proficient reading, while comprehension, the understanding of text meaning, is equally essential for academic success. The article discusses evidence-based approaches such as repeated readings, choral reading, and reader's theater, which have been shown to improve fluency by providing students with opportunities for repeated exposure to text and meaningful practice. Additionally, it examines comprehension strategies such as activating prior knowledge, questioning techniques, and summarization, which help students construct meaning from text and deepen their understanding. The article emphasizes the importance of integrating these techniques into comprehensive reading instruction, catering to the diverse needs and abilities of learners. Practical tips and examples are provided to support educators in implementing these effective strategies in their classrooms, ultimately fostering fluent and competent readers.

Keywords: proficient reading, repeated reading, choral reading, reader's theater, questioning techniques, reading strategies.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola matn o'qishda ravonlik va tushunishni oshirishga qaratilgan turli strategiya va texnikalarni o'z ichiga qamrab oladi. Ravonlik, aniqlik, tezlik va ifoda bilan o'qish qobiliyati malakali o'qish uchun juda muhimdir, tushunish, matn ma'nosini tushunish esa akademik muvaffaqiyat uchun bir xil darajada muhimdir. Maqolada talabalarga matn va samarali amaliyotga takroriy ta'sir qilish imkoniyatlarini taqdim etish orqali ravonlikni oshirishi ko'rsatilgan takroriy o'qish, xor o'qish va o'quvchilar teatri kabi metodlarga asoslangan yondashuvlar muhokama qilinadi. Bundan tashqari, o'quvchilarga matndan ma'no yaratish va tushunchalarini chuqurlashtirishga yordam beradigan oldingi bilimlarni faollashtirish, so'roq qilish texnikasi va umumlashtirish kabi tushunish strategiyalarini o'rganadi. Maqolada ushbu texnikani o'quvchilarning turli ehtiyojlari va qobiliyatlarini qondirish uchun keng qamrovli o'qish ko'rsatmalariga integratsiya qilish muhimligi ta'kidlangan. O'qituvchilarni ushbu samarali strategiyalarni

o'z sinflarida amalga oshirishda qo'llab-quvvatlash, oxir-oqibat ravon va malakali o'quvchilarni tarbiyalash uchun amaliy maslahatlar va misollar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: samarali o'qish, takroriy o'qish, xor o'qish, o'quvchilar teatri, savollar tekshiruv usullari, o'qish strategiyalari

Reading is the cornerstone of education. It serves as the foundation for all other subjects and academic pursuits. Proficient reading skills are essential for accessing information across different disciplines, understanding instructions, and engaging with learning materials effectively. Reading fosters critical thinking skills by encouraging students to analyze, evaluate, and interpret information. Through reading, students learn to question, infer, and draw conclusions, which are essential for solving problems and making informed decisions in various aspects of life. Proficient readers have the power to explore the world independently. They can access a vast array of knowledge and information through books, articles, and digital resources. By teaching reading, educators empower students to become lifelong learners who can navigate and thrive in an increasingly complex and information-rich society. Reading exposes students to diverse perspectives, cultures, and experiences. It helps them develop empathy, compassion, and an understanding of the world beyond their immediate surroundings. By exploring literature from different time periods and cultures, students gain insights into human nature, society, and the complexities of the human experience.

Building fluency and comprehension helps to provide educators with a comprehensive understanding of various strategies and techniques that can be employed to enhance both fluency and comprehension in reading instruction. By exploring evidence-based approaches and practical methods, the article aims to equip teachers with the knowledge and resources necessary to effectively support students in becoming proficient readers. Ultimately, the goal is to foster a learning environment where students develop the skills and confidence to read fluently and comprehend text meaningfully. Fluency refers to the ability to read accurately, smoothly, and with expression, while comprehension involves understanding the meaning of the text. The article explores various evidence-based strategies and techniques aimed at improving both fluency and comprehension simultaneously.

Repeated readings is a widely recognized strategy in reading instruction that involves having students read the same text multiple times over a period of time. This technique aims to improve both fluency and comprehension by allowing students to become increasingly familiar with the text and its content. Through repeated exposure to the same text, students gradually become more fluent readers. They develop automaticity in recognizing words, phrases, and sentence structures, which leads to smoother and more expressive reading. With each repetition, students typically read the text more

quickly and accurately. This improvement in reading rate contributes to overall fluency development and helps students progress towards reading at a pace that is appropriate for their grade level. Repeated readings are a valuable tool for developing both fluency and comprehension in readers of all ages and proficiency levels. By incorporating this strategy into reading instruction, educators can support students in becoming more skilled and confident readers.

Choral reading is a technique used in educational settings, particularly in language arts and literature classes, where a group of students reads aloud together. Rather than individual students taking turns reading passages or lines, the entire group reads in unison. Choral reading helps students develop fluency in reading by providing repeated opportunities to practice reading aloud. Hearing the text spoken by others can also improve comprehension and pronunciation. Choral reading provides a model for correct intonation, expression, and pacing. Students can listen to their peers and the teacher and adjust their own reading accordingly. Choral reading encourages collaboration and teamwork among students. They must listen to each other and coordinate their reading. Choral reading can be used with a variety of texts, including poems, plays, speeches, and excerpts from literature. It's a versatile tool that can be adapted for different age groups and skill levels.

Reader's theater is a form of theater where participants, typically students or actors, read from scripts rather than memorizing lines and performing with elaborate sets and costumes. It's often used as an educational tool in schools but can also be found in community theaters and other settings. Instead of performing a play with full staging and memorization, participants read from scripts. Each participant typically reads the lines of one character, but there can also be a narrator who provides stage directions and sets the scene. Reader's theater can be inclusive of all students, including those with disabilities or English language learners. Participants can take on roles that match their abilities and language proficiency levels. Reader's theater is a valuable educational tool that promotes literacy, creativity, and teamwork while providing a fun and engaging way for participants to experience the joy of theater.

Comprehension strategies such as activating prior knowledge, questioning techniques, and summarization are essential tools for helping students construct meaning from text and deepen their understanding. Before reading a text, students are encouraged to activate their prior knowledge related to the topic. This could involve brainstorming what they already know, making connections to their own experiences, or previewing the text to identify familiar concepts or vocabulary. Activating prior knowledge helps students build a foundation for understanding new information and makes it easier for them to make connections and draw inferences as they read. Effective questioning techniques encourage students to engage with the text actively. Teachers can model

asking different types of questions, such as who, what, when, where, why, and how questions, to guide students' comprehension. Encouraging students to ask their own questions as they read can also deepen their understanding and promote critical thinking. Questions can focus on the main idea, supporting details, author's purpose, character motives, and more. By incorporating these comprehension strategies into instruction, teachers can empower students to become active, strategic readers who can construct meaning from text independently. Additionally, providing opportunities for students to practice these strategies across various texts and content areas can further enhance their comprehension skills and support their overall academic success.

Reading stands as the cornerstone of education, serving as the bedrock upon which all other subjects and academic pursuits are built. Proficient reading skills are crucial for accessing information across diverse disciplines, understanding instructions, and effectively engaging with learning materials. Moreover, reading fosters critical thinking by encouraging students to analyze, evaluate, and interpret information, ultimately equipping them with the skills necessary to solve problems and make informed decisions in various aspects of life. To support students in becoming proficient readers, educators utilize evidence-based comprehension strategies such as activating prior knowledge, questioning techniques, and summarization. These strategies empower students to construct meaning from text independently, fostering critical thinking, deep understanding, and academic success. Additionally, techniques such as repeated readings, choral reading, and reader's theater provide engaging and effective avenues for developing both fluency and comprehension. By incorporating these strategies into instruction, educators create dynamic learning environments where students can thrive and develop the skills and confidence to explore the world through reading. Ultimately, the goal is to cultivate a love of reading and equip students with the tools they need to succeed academically and beyond.

REFERENCES

1. Madaminova M.SH (2022) UMUMTA'LIM MAKTABLARINING INGLIZ TILI O'QISH DARSLARIDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANIB DARSLARNI TASHKIL ETISHNING SAMARALARI. "ILM-FAN VA TA'LIMDA INNOVATION YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR, TAKLIF VA YECHIMLAR" MAVZUSIDAGI 28-SONLI RESPUBLIKA ILMIYONLAYN KONFERENSIYASI. www.academiascience.uz
2. Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>

3. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
4. Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – С. 561-564.
5. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 46-50.
<http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
6. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
7. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'LI QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOQ'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
8. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – С. 76-78.
9. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
10. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 29-38.
11. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – С. 152-154.
12. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
13. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>
14. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 85-91.

LANGUAGE AND CULTURE

Muzaffar Mutalifovich Maksuthodjayev

Namangan State University,

Intern-teacher of the Department of Foreign Languages in Specific and Natural Areas,

E-mail: english_140283@list.ru

ABSTRACT

The article reflects on the relevance of the problem of the interaction of language and culture. The interaction of languages in different cultural contexts in the modern world is inevitably related to the transmission of cultural information. This determines the linguistic interaction and social value of moral, aesthetic, religious relations.

Keywords: culture, intercultural communication, language, interaction of languages and cultures.

Culture plays a significant role in shaping the way individuals use language, the meanings they attribute to words, and the nuances of communication. The influence of culture on language and speech is a complex and multifaceted phenomenon that has been the subject of extensive research and study. One of the primary ways in which culture influences language and speech is through the development of specific linguistic patterns and structures. Different cultures have unique grammatical rules, vocabulary, and syntax that reflect their values, beliefs, and social norms. For example, some cultures may place a strong emphasis on politeness and formality in speech, while others may prioritize directness and brevity. These cultural preferences are reflected in the language used by individuals within those cultures. Furthermore, cultural influences can also be observed in the use of nonverbal communication cues such as body language, facial expressions, and gestures.

Different cultures have distinct nonverbal communication norms, and individuals within those cultures are socialized to interpret and respond to these cues in particular ways. For example, in some cultures, maintaining eye contact during conversation is seen as a sign of respect and attentiveness, while in others, it may be considered confrontational or disrespectful. In addition to shaping linguistic patterns and nonverbal communication cues, culture also influences the meanings and connotations of words and phrases. Certain words may carry different emotional or cultural significance in different contexts, and individuals from different cultural

backgrounds may interpret them differently. For example, the word “family” may evoke different associations and emotions for individuals from collectivist cultures compared to those from individualistic cultures.

Moreover, cultural influences on language and speech extend beyond individual communication to societal and institutional levels. Language policies, education It is important to recognize that cultural influences on language and speech are not static or monolithic. Cultures are dynamic and constantly evolving, and as a result, language and speech also evolve over time. Globalization, migration, technological advancements, and other factors contribute to the intermingling of diverse cultural influences, leading to the emergence of new linguistic patterns and communication practices. systems, media representations, and political discourse are all shaped by cultural values and ideologies. For example, the choice of official languages, the portrayal of gender roles in media, and the use of language in political rhetoric are all influenced by cultural norms and power dynamics. Understanding the influence of culture on language and speech is essential for effective cross-cultural communication and intercultural understanding. It requires individuals to be aware of their own cultural biases and assumptions about language, as well as to be open to learning about and respecting the linguistic diversity of others. By acknowledging the role of culture in shaping language and speech, individuals can navigate intercultural interactions with greater empathy, sensitivity, and effectiveness.

In conclusion, the influence of culture on language and speech is a complex and multifaceted phenomenon that encompasses linguistic patterns, nonverbal communication cues, word meanings, societal institutions, and cultural evolution. Recognizing and understanding these influences is crucial for fostering intercultural communication and mutual understanding.

As individuals engage in cross-cultural interactions, it is important to approach language and speech with a mindset of cultural humility and openness to learning from diverse linguistic traditions. Language changes often represent a culture’s changing values. Language and culture are inextricably related. And you can’t learn one without first knowing the other.

Language is related to all features of human life in society. And comprehension of the surrounding culture is key to learning a language. The language also allows for the development and evolution of cultural values.

The more you think about a language’s cultural context, the faster you will learn it. If you aim to learn a foreign language, keep in mind that cultural awareness will be an essential part of your learning process.

You must understand socio-cultural factors. And learn how to approach people in that foreign language to get language skills. To summarize a long story, language and culture are inextricably related. The two are intertwined. A particular language usually points out to a specific group of people. When you interact with another language, it means that you are also interacting with the culture that speaks the language. You cannot understand one's culture without accessing its language directly.

REFERENCES

1. Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию / пер. Г.В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. – М.: Рус. яз., 2002.
3. Словарь русского языка: в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд. – М.: Рус. яз., 1981–1984.
4. Клакхон К. М. Зеркало для человека. Введение в антропологию / пер. с англ. под ред. А. А. Панченко. – СПб.: Евразия, 1998. – 95 с.
5. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / пер. с фр. – М.: УРСС Едиториал, 2004. – 244 с.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и культура. – М.: РАН ИНИОН, 1999. – 196 с.
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge University Press, 1995
8. Karimova, N. (2023). FORMATION OF STUDENTS'LINGUO-SOCIOCULTURAL COMPETENCE WITH THE HELP OF GERMAN FOLK PROVERBS. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(5), 615-620.
9. Abdurakhmonova, D., & Abduvohidova, H. (2023). Challenges in Listening to Second Language Learners. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 4(3), 74-77.
10. Saydaliyeva, M. A., Atamirzayeva, E. B., & Dadaboyeva, F. X. (2019). Methodological recommendations for using the method of work in small groups. International Journal on Integrated Education, 2(6), 87-89.
11. Рахманова, Dildora. "O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMYATI." Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. 3.5 (2023): 262-266.

12. Yusupova, U. (2022). A TILSHUNOSLIK, ADABIYOTSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI: TILSHUNOSLIK, ADABIYOTSHUNOSLIK VA TARJIMASHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI. Журнал иностранных языков и лингвистики, 4(4).извлечено от <https://fll.jdpu.uz/index.php/fll/article/view/7079>
13. Гойиббоева, Р. А., & Мамашаева, М. М. (2020). Работы Алишера Навои как школа образования и воспитания. Ученый XXI века, (1 (60)), 79-82.
14. Otaxanova, D. (2023). TALABA FAOLLIGINI OSHIRISHDA O 'QITUVCHINING KREATIVLIGI. Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi, (8), 677-681.
15. Khoshimjanovna, N. N. (2023). THE ISSUE OF TEACHER COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 12, 195-198.
16. Khoshimjanovna, N. N. (2022). Ways of Increasing of Linguodidactic Competence of the Humanitarian and Natural Directions Students. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 6, 8-10.
17. Munira, S. (2023). The Importance of Personal Orientation in the Professional Formation of the Future Teacher. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 2(11), 498-500.
18. Nishanova T. A. About country knowledge in the work of erich kestner "Small border traffic" (Der Kleine Grenzverkehr)t // International scientific journal "Internauka". — 2020. — №6. <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2020-6-5836>
19. Najmiddinov, J., & Bahodirov, A. (2020). Transitive and intransitive verbs in English, Uzbek and Russian languages. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(1), 187-192.
20. Saydaliyeva, M. A., Atamirzayeva, E. B., & Dadaboyeva, F. X. (2019). Methodological recommendations for using the method of work in small groups. International Journal on Integrated Education, 2(6), 87-89.
21. Sultonova, D. (2023). "ALVIDO... BOLALIK" BY TAKHIR MALIK AS ONE OF THE BEST WORKS OF CRIME FICTION IN UZBEK LITERATURE. In ПЕДАГОГИКА В ТЕОРИИ И НА ПРАКТИКЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ (pp. 21-23).
22. Нурматова, Н. (2023). ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙК ПАТРИОТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ МОЛОДЕЖИ. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари / Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(S/1), 164-173.

INGLIZ VA RUS BAYNALMINAL SO`ZLARNING TARJIMA MUAMMOLARI

Go'zal Ulugbek qizi Maxamatxo'jaeva

Chirchiq Davlat Pedagogika Instituti

Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz, rus va o'zbek tillarida hayotimizda ishlatiladigan baynalminal so'zlarining etimologiyasi va rus va ingliz tillarida baynalminal so'zlarning strukturasi, mohiyati, muammolarini o'rganish. keltirilgan. Tillar tuzilishi, so'z boyligi jihatidan farq qiladi, ammo barcha tillarda ba'zi umumiy qonunlar mavjud. Biz o'zimizda va boshqa tillarda tez-tez eshitadigan va ishlatadigan ba'zi chet el so'zlari chet tilidan kelib chiqqan va boshqa tillardan olingan.

Kalit so'zlar: So'z boyligi, termin elementi, o'zlashmalar, etimologiya, leksik material, lotin tili.

TRANSLATION PROBLEMS OF ENGLISH AND RUSSIAN INTERNATIONAL WORDS

ABSTRACT

This article presents the etymology of international words used in our life in English, Russian and Uzbek languages. Languages differ in structure, vocabulary, but all languages have some common laws. Some foreign words that we often hear and use in our own and other languages are of foreign origin and borrowed from other languages.

Keywords: Vocabulary, term element, acquisitions, etymology, lexical material, Latin language.

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ И РУССКИХ МЕЖДУНАРОДНЫХ СЛОВ

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена этимология интернациональных слов, используемых в нашей жизни в английском, русском и узбекском языках. Языки различаются по строению, словарному запасу, но все языки имеют некоторые общие законы. Некоторые иностранные слова, которые мы часто слышим и используем в своем и других языках, имеют иностранное происхождение и заимствованы из других языков.

Ключевые слова: словарный запас, термино-элемент, усвоения, этимология, лексический материал, латинский язык.

Har kuni gazeta o'qiyotganda yoki elektron jurnal sahifalarini varaqlayotganda, odam o'zlashtirilgan so'zlarga, asosan anglikizmlarga duch keladi. Zamonaviy ommaviy axborot vositalarining muammosi shundaki, baynalminal so'zlardan foyalanilgan maqolalar hamma uchun tushunarli emas, shuning uchun ma'lum bir maqolada aks ettirilgan ba'zi ma'lumotlar o'quvchi tomonidan umuman tushunilmasligi yoki noto'g'ri tushunilishi mumkin. Bunday holda, maqolalarning matnlarida chet eldan kelgan so'zlarni izohlash zarurligi haqida gapirish mumkin.

Erkin jurnallar statistikasiga ko'ra, 2020-yil pandemiya davrida markaziy va mintaqaviy ommaviy axborot vositalarida COVID-19 so'zi 43 281 marta, ковид - 650, коронавирус - 16 316 marta paydo bo'lgan. Shunday qilib, matbuot va elektron ommaviy axborot vositalarida Lotin COVID-19 tomonidan yuborilgan baynalminal olish yetakchi o'rinni egallaydi.

Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, “ковид” va “коронавирус” so'z birikmalaridan iborat bo'lgan so'zlar orasida ruscha va o'zlashtirilgan affiksli qo'shimchalar juda ko'p: ковидно, нековидно, анти-ковидно, ковидозно, ковидоопасно, ковидоподобно, по-ковидному, по-ковидски, по-антиковидному, прековидно, доковидно, постковидно, после-ковидно; ковидиотно, по-ковидиотски; коронавирусно, некоронавирусно, антикоронавирусно. Zamonaviy bosma va elektron ommaviy axborot vositalarida ulardan foydalanishga misollar: Новый Год по ковидному: особенности празднования (elektron yangiliklar nashri pravda.ru. 01.12.2020); Тихвинская икона Божьей Матери «антикоронавирусно» объехала Карачев (bryansk. news. 10.04.2020).

“Известия” gazetasi 2022-yil 07-06-da Skillbox ta'lim platformasi va ResearchMe tahliliy agentligi tahlilchilari tomonidan rossiyaliklar orasida eng mashhur baynalminalarni aniqlash maqsadida o'tkazilgan so'rov ma'lumotlarini e'lon qildi. Ushbu ijtimoiy so'rov natijalariga ko'ra, 2021-yilda eng ko'p so'zlar “хайп” va “фейк” bo'lgan.

Keling, ushbu so'zlarning ma'nosini o'rganaylik: Хайп (inglizcha hype so'zidan olingan - shovqin, etiborni jalb qiluvchi topolon) jargonda esa “шумиха, ажиотаж yaratish orqali ma'lum bir maqsadli auditoriya e'tiborini har qanday voqea yoki shaxsga muvaffaqiyatli jalb qilish” [Leontieva, Shchetinina 2021: 382].

фейк - ishonchsiz ma'lumotlar (ko'pincha soxtalashtirilgan), adresatni chalg'itish uchun adolatsiz tarqatiladi. Ko'rinib turibdiki, bu so'zlarning mashhurligi ularning ma'nolarining tarqoqligi ularni ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy hodisalarning keng doirasini ifodalash uchun ishlatishga imkon berishi bilan izohlanadi. Loyqa semantikaga ega bo'lgan tokenlar qabul qiluvchiga fikrlarni ifodalash uchun eng to'g'ri va mos shaklni tanlash haqida o'ylamaslik va intellektual sa'y-harakatlarni

tejash imkonini beradi. Shuning uchun фейк va хайп so'zlari zamonaviy jurnalistlar tomonidan keng qo'llaniladi: Теория о том, что штамм коронавируса «омикрон» мог быть искусственно создан, — фейк (parlamentariya gazetasi. 15.12.2021); Королевский фейк. Британцев возмутило видео с фальшивой Елизаветой Второй («Вести» dasturi. 26.12.2020) va h.k.. Фейк komponentlari - va хайп-komponentlari so'z ishlab chiqarishda faol ishtirok etadi: фейковый, фейкмейкеры, фейкньюс, фейк-аккаунт, хайповый, хайпожор, хайпер, хайпить, хайпануть.

Трамп отметил, что в «фейкньюс», конечно, не расскажут о том, что ситуация с вирусом тяжелая не только в США (lenta.ru. 11.2020); «Уважаемые СМИ, прежде чем цитировать чью-то речь, проверяйте, пожалуйста, подлинность аккаунта, а не строчите высказывания с фейк-аккаунтов», — говорится в сообщении (Известия. 09.2020); PR-специалист и фейкмейкер Антон Вуйма прокомментировал Царьграду закон о блокировке фейковых новостей в интернете, принятый сегодня Госдумой в третьем и последнем чтении (smi2.ru. 07.03.2019); Новый флагман конгломерата Kering и главный хайповый бренд, каким стала Bottega Veneta при Дэниеле Ли, делает все, чтобы это свое положение закрепить (Коммерсант. 03.2020); Ко-стромской хайпожор сиганул в Волгу с моста в Костроме (Московский комсомолец. 30.06.2021); Шнуров выступил в свойственной ему манере, одновременно пойдя против тренда, когда принято «хайпить» на смертях звезд, и одновременно сам вызвал резонанс в информационном поле (Московский комсомолец. 17.07.2021).

Ko'rib turganingizdek, 2022 yilda eng keng tarqalgan so'zlar mavhum ma'noga ega so'zlardir. 2009 yilda B.Yu.Ushakov tomonidan V.V.Kolesov rahbarligida olib borilgan dissertatsiya tadqiqoti natijalari shuni ko'rsatadiki, ommaviy axborot vositalarida o'zlashtirilgan lug'atlar orasida mavhum ma'noli so'zlar ustunlik qiladi. Bu "aniq mazmunga ega, ammo tushuncha doirasi noaniq bo'lgan so'zlar tilga kirib borishi bilan izohlanadi, bu esa ushbu so'zlarning semantikasini kengaytirib, ularni gipernimlarga aylantirish imkonini beradi" [Ushakov, 2009, s. 21].

Monitoringimizga ko'ra, zamonaviy ommaviy axborot vositalarida xorijiy tillar lug'ati orasida 13 yil avval bo'lgani kabi juda ko'p mavhum lug'at qo'llaniladi: (Интернет, онлайн — shu jumladan, so'zning o'zi ham, hosilalari ham. вайб, инсайт, лайк, майнинг, тренд, хейт, краудфандинг, кринж, фриланс va h.k.)

REFERENCES

1. Капитула Л. С. "Латинский язык и основы медицинской терминологии" Минск, БГМУ, 2013
2. Г.А. Крылов Этимологический словарь русского языка - СПб.: ООО

«Полиграфуслуги», 2015

3. Ерова С. Н. История заимствований слов в русском языке Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. – 2017. – № 2 (51). – С. 155. Там же. – С. 155–156.

4. 4.Лесников С. В. «Основные латинские терминологические элементы и термины метаязыка лингвистики» Сыктывкарский государственный университет «Научные ведомости» Серия Гуманитарные науки. 2011. №12 (107). Выпуск10

5. Ожегов С.И., Н. Ю. Шведовой « Толковый словарь русского языка» - М.,2010г

8-SINF O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ADABIYOT DARSLARINING O'RNI

M. A. Meyliqulova

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada 8-sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish borasida adabiyot darslarida olib boriladigan suhbat darslarining ahamiyati va o'quvchilarning kelajakda shaxs sifatida rivojlanishidagi o'rni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: tafakkur, nutq, suhbat, fikrlash, shakl va mazmun, ijobiy va salbiy qahramonlar, tahlil.

SPEECH DEVELOPMENT OF 8TH CLASS STUDENTS THE PLACE OF LITERATURE LESSONS

M. A. Meilikulova

Independent researcher of Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

ABSTRACT

This article discusses the importance of dialogue lessons in literature classes for the development of oral speech of 8th grade students and their role in the future development of students as individuals.

Keywords: thinking, speech, conversation, thinking, form and content, positive and negative characters, analysis.

Barchaga ma'lumki, inson tafakkuri, dunyoqarashi, olamni bilish darajasi uning so'zlayotgan nutqidan ma'lum bo'ladi. Og'zaki nutq shakllangan bashariyat ahli keng tafakkurga keng dunyoqarashga, yetuk salohiyatga ega bo'ladi. Bu o'rinda inson nutqi avval maktabgacha ta'lim muassasasida, undan so'ng umumiy o'rta ta'lim muassasalarida rivojlantiriladi. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarda tarbiyachilarning bolalar bilan o'zaro muloqoti, bolalarning atrofdagi o'rtoqlari bilan muloqoti ularda nutqiy artikulyatsiyaning, shu bilan ongning rivojlanishiga dastak bo'ladi. "Fikrlash jarayoni, - deb yozadi L. Vigotskiy, - bolaning ota-onasi bilan muloqotidan boshlanadi. Mustaqil fikrlash esa bu suhbatlarni bola "yutib", o'zicha "hazm qila" boshlaganidan so'ng shakllanadi". Bu qarashga tayanib, shunday xulosa chiqarish mumkinki, fikrlash bevosita o'z yo'naltiruvchi kuchi, maqsadi, usullariga

ega bo'lgandagina mustaqil faoliyatga aylanadi. Fikrlashning mustaqilligi uning yuqorida sanalgan shakllaridan biri sifatida kishi shaxsiyati va siyrati, ichki "men"i bilan bog'liq. Maktab yoshidagi o'quvchilarning nutqini rivojlantirish, atrofdagilar bilan aloqa aralashuv munosabatga kirishishi uchun fan o'qituvchilarining xizmatlari juda katta o'rin egallaydi. Nutq-ma'lum bir vaziyatdan, sharoitdan kelib chiqib paydo bo'ladi. Ana o'sha vaziyatdagi nutqni o'rinli va samarali paydo qilishda suhbatning, suhbat jarayonining o'zni muhim sanaladi.

Suhbat (dialog) – kishilar o'rtasidagi muloqot shakli bo'lib qolmay, u o'quvchi nutqining rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Fikrlash masalasida, eng avvalo, uning shakli va mazmunini ajratar ekan, L. Vigotskiy odamdagi fikrlash mexanizmi, uning shakl va darajalari, kishining intellektual rivojlanishiga qarab o'sib borishini ta'kidlaydi. Fikrlashning mantiqqa tayanishi esa bola 12-14 yoshga yetganda, u o'z tafakkuriga egalik qilib, uni boshqara bilganda yuzaga keladi. Vigotskiyning ta'biricha, mantiqiy fikrlash – ongli ravishda, o'z-o'zini nazorat qilgan holda ilmiy-nazariy asoslarga tayanib fikrlash demakdir. Uningcha, fikrlashda mantiqning yo'qligi fikrlash jarayonida mustaqillikning, erkinlikning, onglilikning yo'qligi demakdir.

8-sinf o'quvchilarida yoshga doir xarakter va xususiyat rivojlanishi bilan birga ularda kommunikativlik ham rivojlanib boradi. O'quvchilarda atrofdagilar: ota-onasi, do'stlari, ustozlari bilan munosabatga kirishish ehtiyoji ortib boradi. Shu bilan birga, ularda nutqiy ko'nikma rivojlanadi. 8-sinf o'quvchilarida nutqiy kompetensiyani rivojlantirish borasida adabiyot darsliklaridagi mavjud mavzu doirasida suhbat olib borish, mavzuga doir berilgan savol va topshiriqlar ustida ishlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan: 1. Asarning bosh qahramonlari kim?

2. Asardagi ijobiy qahramonlarning qaysi xislartlari sizga yoqadi?

3. Asardagi salbiy qahramonlar haqida o'z fikringiz?

4. Asar syujeti haqida gapiring? kabi savollar o'quvchilarni o'ylashga va tasavvuridagi o'y-fikrlarni nutqqa chiqarishga undaydi. 8-sinf o'quvchilari nafaqat asar haqida o'z bilganlarini, asar haqida o'z dunyoqarashini namoyon qiladi. O'quvchilarning adabiyot darslarida nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda badiiy asarlarni o'rganish, so'zlab berish, savol-javoblar o'tkazish muhim o'rin egallaydi. Savol-javob o'tkazish asnosida o'qituvchi mavzuni nafaqat o'rgatadi, balki o'quvchi berilgan savolga javob berishga urinadi, bilmay qolgan savolning javobini izlashga, uni topishga, uning nima haqida ekanligiga qiziqadi. Suhbat darsi davomida o'quvchi fandagi mavzuni o'zlashtirish bilan birga, ularda kitob o'qish ko'nikmasi rivojlantiriladi. Suhbat darslari an'anaviy va noan'anaviy shakllarda olib borilishi

mumkin. Suhbat darslarida interfaol metodlardan samarali foydalanish uncha muhim emas. Oddiy suhbat tarzida olib borilgan darslar, ayniqsa, 8-sinf o'smir yoshdagi o'quvchilarda asar qahramonlarini tahlil qilish, ijobiy va salbiy qahramonlarni xarakteri va hatti-harakatiga qarab ajratish, qahramonlarning ichki kechinmalarini his etish bilan birga, ularning ertangi kelajagiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Asardagi ziddiyatli holatlarni tasvirlaganda o'quvchida ana shu holatga o'zi tushib qolmasligi, ijobiy qahramonga taqlid qilishi, salbiy qahramonning hatti-harakatini kelajakda qaytarmaslikni o'z ongida tafkkur qiladi.

8-sinf va undan yuqori sinf o'quvchilarida maktab yoshida shakllana boshlagan insoniy tuyg'ularni, asar qahramonlarining dunyoqarashini tushunishga bo'lgan qiziqish ortib boradi. 8-sinf o'quvchilarini o'smirlik davri bilan taqqoslab ularda nazariy fikrlarning rivojlanganligini sezish qiyin emas. O'smir yoshdagi o'quvchilarda har xil muammolarni o'zlaricha mustaqil hal qilishga ehtiyoj kuchayadi. O'quvchilarning o'rtoqlari, ya'ni sinfdoshlari bilan o'zaro tortishuvlar, darslardagi munozaralar, har xil muhokamalarda qatnashish bolaning bu yoshdagi tabiiy ichki ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. O'quvchilarning yoshlari yuqorilab borgan sari tanqidiy fikr-mulohaza yurita boshlaydilar, tortishadilar, muammo mazmuni yuzasidan savollar bera boshlaydilar. 8-sinf o'quvchilarida bu yoshda mustaqil fikrlashga moyillik, o'z fikrini o'zi bilganicha ifodalash, atrofdagilarga tanqidiy nazar bilan qarashning kuchayishi kabi jihatlar ko'zga tashlanadi. O'quvchi asar orqali mustaqil fikrlash asnosida o'zi ham ijtimoiy hayotga kirib boradi. Asar qahramonlarini o'rganish, tahlil qilish orqali o'z shaxsiga xos sifatlari ham shakllanib boradi. Shu o'rinda o'quvchilarning asar qahramonlari haqidagi fikrlariga qarab, o'quvchining o'zini shaxsini belgilash mumkin.

Bundan tashqari, o'quvchilarning nutqini rivojlantirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish maqsadida tashkil qilingan suhbat darslarida nazmiy asarlarning ham o'rni muhim ahamiyatga ega. Jumladan, nazmiy asarlarning tilini tushunish murakkablik qilsa, o'qituvchi tomonidan nazmiy asarlar lug'atidan foydalanish tavsiya etiladi. Masalan, 8-sinfda Alisher Navoiy va Lutfiyning hayoti va ijodi, g'azallari o'rganilib, o'quvchilar bu ikki shoirning uslubini bir qadar farqlaydigan bo'lganlaridan so'ng, ularda o'rganilgan g'azallar ichidan ikkitasi olinadi va tahlil qilinadi. O'quvchilardan g'azallarning qaysi biri Navoiyniki, qay biri Lutfiydan ekanligini aniqlash talab etiladi. O'quvchi asarning mazmuni, uslubi va unga singdirilgan shoirlar shaxsiyatiga xos jihatlariga asoslanadi. O'quvchilar ikkala shoirning g'azallarini o'qib, tahlil qiladi, mustaqil fikrlaydi.

Yosh avlodni mustaqil fikrlashga o'rgatish muammosi bugun O'zbekistonda davlat siyosati darajasidagi masalaga aylandi. Buni esa

yangilanayotgan ta'lim mazmuni bo'lgan milliy o'quv dasturining ta'limga joriy qilinayotganida ko'rish mumkin. Milliy o'quv dasturimizning ta'limga tatbiq qilinishdan maqsad ham o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ularning nutqini o'stirishga qaratilgan.

REFERENCES

1. Q.Husanboyeva. o'quvchi ma'naviyati va adabiyot darslarida mustaqil fikrlash. Toshkent-2008
2. S.Olim.,S.Ahmedov, R.Qo'chqorov. Adabiyot darsligi. 8-sinf. Toshkent-2014
3. Q.Yo'ldoshov. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent-2016

PAREMIYALARNING TIL LEKSIK TIZIMIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI

E'tibor G'ayrat qizi Murodova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

murodovaetibor2111@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Ingliz va o'zbek tillaridagi paremiyalarda "bosh" konseptining lingvokognitiv talqini mavzusida yozilgan falsafa fanlari doktori(phd) darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya asosida tayyorlandi. Maqolaning amaliy ahamiyati shundaki, unda xalq og'zaki ijodi na'munasi hisoblangan yaxlit umumiy ma'no va ma'lum vazifaga ega hayotiy turg'un birikmalarning til leksik tizimida tutgan o'rni, ahamiyati va vazifalari haqida ma'lumotlar berilgan. Paremiyalarga xos leksik xususiyatlar, ularning umumiy va xususiy tavsiflari yoritib berilgan. Ushbu maqola tilshunoslikka oid turli ilmiy maqsadlar, xususan oliy o'quv yurtlarining filologiya fakultetlarida maxsus kurs o'qitishda, qo'llanmalar yaratishda foydalanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: paremiologiya, parema, maqol, matal, ibratli so'z, leksik birlik, frazeologiya, universallik, leksik xususiyatlar.

ABSTRACT

This article was prepared on the basis of a dissertation written for the degree of doctor of philological sciences (PhD) written on the topic "Linguocognitive interpretation of the concept of "head" in English and Uzbek paremies". The practical significance of the article is that it provides information about the role, importance and functions of stable compounds in the lexical system of the language, which are considered to be a sample of folklore. Lexical features specific to paremies, their general and specific descriptions are highlighted. This article can be used for various scientific purposes related to linguistics, in particular, in the teaching of a special course in the philological faculties of higher educational institutions, in the creation of manuals.

Keywords: paremiology, paremie, proverb, proverb, proverb, lexical unit, phraseology, universality, lexical features.

Tilshunoslikning bir necha bo'limlari orasida frazeologiya nisbatan yangi yo'nalish hisoblanadi. U leksikologiya bo'limidan XX asrning 50-yillarida mustaqil bo'lim sifatida ajralib chiqdi. O'tgan asr davomida sobiq Rossiya Imperiyasi hududidagi barcha tillarning frazeologiyasi V.V.Vinogradov ta'limoti asosida dunyoga keldi. Shu jumladan, o'zbek tili frazeologiyasi ham yangi bo'lim sifatida

yaratildi va o'rganildi. Har bir til o'zining so'z boyligiga, frazeologiyasiga, hamda paremiologiyasiga ega. Xususan, o'zbek -tillarining paremiologiyasi haqida fikr yuritar ekanmiz, avvalo "Paremiya" tushunchasi haqida ma'lumotga ega bo'lishimiz kerak. Paremiya – yunoncha chuqur ma'noli gap, hikmatli so'z, ibora, maqol, matal degan ma'nolarni ifodalaydi. Tilning paremiologik fondi xalqning qimmatli lisoniy merosini ifodalaydi chunki paremiyalar o'sha til va jamiyatning madaniyati, an'analari va tarixini aks ettiradi. Paremiyalar millatning hayotga bo'lgan munosbati turli vaziyat va hodisalarga qarashi jamiyatning turli sohalaridagi tajribasini namoyon etadi. Maqol va matallar, hikmatli so'z va aforizmlar ayniqsa ma'naviy madaniyatning muhim unsuri hisoblanadi. Lingvistik paremiyalar semantik o'zgarish, poetik obrazlilik va turli xil badiiy tuzilmalar bilan xarakterlanadi.

Xalq asrlar davomida barpo etgan ma'naviy madaniyatning yaxlit bir butunligi, eng aniq namoyishi bu albatta o'sha xalqning maqollari hisoblanadi. Har bir xalqning og'zaki yoki yozma yodgorliklarini olib qaraylik, unda insoniyat xotirasida elas-elas saqlanib kelayotgan asotir-u afsonalar, uzoq tarix qa'ridagi ibtidoiy tasavvur va tushunchalar, asr-asrlar davomidagi kuzatishlardan hosil bo'lmish hayotiy hikmatlar qaymog'i-insoniy tafakkur tajribasining in'ikosini ko'ramiz. Ingliz va o'zbek xalq maqollari, hikmatli so'zlari ham ana shunday ming yillar ichida yig'ilib, shakllangan, sayqal topgan ilmiy-badiiy tafakkur hosilasi sifatida yuzaga kelgan, xalq orasida tarqalib, puxtalaniib, avloddan avlodga eng yaxshi ma'naviy meroslardan biri bo'lib o'tib keladi. O'tmishda yaratilib va bugungi kunga qadar o'z salmog'ini yo'qotmay ishlatilib kelinayotgan eng yaxshi maqollar, xalq donishmandligining namunasi sifatida, hozir ham juda katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Bunday maqollar va hikmatli so'zlar har bir xalqning ma'naviy boyligining bebaho xazinasini tashkil etadi. Har qanday xalq yoki elatning tilini ma'daniyatini o'rganishda, isloh etishda bu qimmatli xazina muhim ahamiyat kasb etadi. Zero ularda xalqning tarixi, o'tmishi, kechinmalari o'z aksini topgan.

Xususan, maqollar — barqarorlik, tayyorlik, ko'chma ma'noga egalik va muallifga ega emaslik xususiyatlariga ega. Matallar esa — tayyorlik va barqarorlik xususiyatlariga ega. Aforizmlar — barqarorlik, tayyorlik, muallifga egalik xususiyatiga ega bo'lsa, topishmoqlar — barqarorlik, tayyorlik, jumboqlilik kabi xususiyatlarga ega.

Xalq og'zaki ijodi na'munalari maqollar va matallar, aforizm, shior, topishmoq, maqtov va boshqa xalq og'zaki ijodidagi ixcham lo'nda ma'lum ma'no va avzifaga ega birliklarni o'rganuvchi soha paremiologiya deb ataladi. Ammo hozirgi vaqtda paremiologik birliklarning umumiy qabul qilingan tizimlilik mavjud emas. Paremiya paremiologik birliklar, ularning hajmi va chegaralari aniqlanmagan.

Paremiyalar tilning maxsus birliklari va belgilari, insoniy muloqotning muhim elementlaridir. Bu belgilar aniq ma'lumotlarni yetkazish, odatiy hayot va ruhiy vaziyatlarni u yoki bu obyektlar orasidagi munosabatni bildiradi. Bunday birikmalar o'z xalqining ma'lum bir tipik vaziyatlarini ifodalaydi va bir mantiq yoki mazmunni boshqalarga yetkazish tasviri, tafsiloti yoki voqeligi bilan farqlanadi. Paremlar avloddan avlodga faqat og'zaki holdagina o'tib kelganligi, xalq og'zaki ijodining mahsuli bo'lganligi uchun Paremiologiya tilda mavjud bo'lgan turli xildagi barcha iboralarni o'rganadi, frazeologiya esa uning bir qismi sifatida faqat ko'chma ma'noli turg'un birikmalarni o'rganadi. Shu jihatdan bu ikki bo'lim o'zaro farqlanadi. O'rganish obyektining deyarli bir xilligi, ya'ni bir necha so'zdan tashkil topgan turg'un, barqaror birikmalarni tekshirishi va o'rganishi paremiologiya bilan frazeologiyaning o'xshash, umumiy tomoni hisoblanadi Paremlarni to'plash, ularni o'rganish Mahmud Koshg'ariy («Devonu lug'otit-turk») va Gulxaniy («Zarbulmasal») zamonlaridan to hozirgi kunlargacha davom etib kelmoqda.

Maqollarni chuqurroq o'rganish va ularning turli tillardagi milliy-ma'daniy hamda umumbashariy qadriyatlarini aks ettirishi orqali qiyoslab o'rganish, ularning o'xshash va farqli jihatlarini solishtirgan holda muqobil tarjimalarini yaratish va shu yo'l bilan muayyan til egalarining madaniyati bilan tanishish hozirgi zamon tilshunosligining dolzarb muammosi bo'lib kelmoqda. Qiyoslab o'rganadigan bo'lsak, dunyodagi barcha tillar o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin va aynan shu fenomen turli tillarni bir-biridan ajratib turadi. Lekin shu narsa aniqki, o'zga tilni o'rganuvchilar o'ziga begona bo'lgan bir tilni o'z ona tili va shu til o'rtasidagi ma'lum bir bog'liqlik yoki o'xshashlik asosida o'zlashtiradi. Bu tillar ma'lum bir kategoriyalar ostida birlashadi. Jumladan, grammatik kategoriyalar, leksik-semantik kategoriyalar, funksional kategoriyalar yoki ma'lum bir lisoniy belgilar ikki yoki undan oshiq tilni bir biri bilan bo'glab turadi. Demak, umumlashtiruvchi kategoriyalar tillardagi universallikni ta'minlaydi. Shu asnoda, maqollar har bir tilda uchraydigan o'ziga xos til birligi ekan, ularda ham umumiylik va farqli jihatlar mavjud. Shu haqda G. L. Permiakov quyidagicha fikr yuritadi: holatlarni umumiyashtirish xususiyati ya'ni bir xil yoki o'xshash holatlarni birlashtirish turli xalqlar maqollarida uchraydi. Maqollardagi shu bir xillik universallikni ta'minlaydi va ko'p holatlarda alohida mantiqiy ma'noga ega bo'ladilar. Bundan kelib chiqadiki, maqollar olami dunyo sivilizatsiyasi bilan bog'liqdir, uni faqat bir millatga tegishli deyish mutlaqo noto'g'ri. Maqollardagi universallik paremiologiyaning asosiy qirrasini bolib, u maqollardagi o'xshash va bir xil holatlarni umumlashtiradi. Ba'zan bu o'xshashlik hattoki qarindosh bo'lmagan tillarda, ularning turlicha tarixiga, etnosiga qaramay uchraydi. Shunday ekan

maqollarni o'rganish nafaqat xalq og'zaki namunasi sifatida adabiyot fanining balki tilning eng muhim birligi sifatida tilshunoslikning shu bilan birga o'ziga xos xususiyatlari bilan etnografiya tarix kabi fanlarning ham o'rganish obyekti hisoblanadi. Bu borada paremiologiyaning ahamiyati beqiyosdir. Inson leksikoni asosida turli qarashlar milliy madaniy qadriyatlarni ifodolovchi ma'noga ega so'z va iboralar mavjud. So'zlarning bu xususiyati faqatgina boshqa til bilan solishtirilganda namoyon bo'ladi. Bundan kelib chiqadiki xalq og'zaki ijodi asosida avloddan avlodga o'tib kelayotgan turg'un birikmalar universallik bilan bir qatorda xususiylik farqlilikni ham ifodalaydi. Ma'lum bir tildagi o'zgarmas iboralarning boshqa bir tildagi tarjimai yoki aynan muqobilini topish yoki ikki tildagi bir xil ma'noli birikmalarning farqli jihatlarini o'rganib tahlil etish bugungi kun tilshunosligining asosiy muammolaridan biri hisoblanadi

Zamonaviy tilshunoslikda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan tadqiqotlar natijasida paremiologik birliklarning xilma xil aspektlari, strukturaviy jihatlari, lingvokulturologik xususiyatlari o'rganilmoqda. Eng muhimi, maqollarning lisoniy mavqei oshib ildarning yondosh hodisalarga munosabati xususan maqol va ibora maqol va matal orasidagi munosabatlar maqollar tipidagi paremlar tahlillari tilning so'z boyligi va uning imkoniyatlarini ochib bermoqda va aynan shu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar tadqiqotimizning ushbu qismi uchun asos bo'ldi.

REFERENCES

1. Berdiyev X., Rasulov R. O'zbek tilining paremiologik lug'ati. – T:O'qituvchi,1984 -288b
2. Rahimova Z. Frazema va Parema munosabati masalasi. – An'anaviy respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari.- №4 Andijon. 2014. – 73b
3. G'aniyeva Sh. O'zbek frazeologizmlarining struktur-semantik tadqiqi. – T: fan. 2013.
4. Bayonxanova I.F. Paremiyalarning turli tizimdagi tillarda umumiy xususiyatlari.- SamDChTI,2014
5. Gadoeva M.I. (2021). The Expression of Somatizms in English and Uzbek Proverbs "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 36–41.
- 6.
7. Imomov K., Mirzayev T., Sarimsoqov B., Safarov O. O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi. – Toshkent.: O'qituvchi, 1990. – 304 b.
8. Gadoyeva M.I. Ingliz va o'zbek tillarida somatizmlarning semantik-pragmatik tadqiqi (Folklorning kichik janrlari misolida) f.f.d.(Dsc) diss.– Buxoro. 2022. – 236 b.

AUTIZM SPEKTRI BUZILISHLARI BO'LGAN BOLALARGA KORREKSION-PEDAGOGIK YORDAMNI TASHKIL ETILISHI

Sarvigul Raxim qizi Murodova

Toshkent davlat pedagogika universiteti
Oligofrenopedagogika kafedrası o'qituvchisi
Email: sarvigulraximovna@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada autistik bolalar bilan olib boriladigan korreksion - tarbiyaviy ishlarning tavsifi, ASB bilan og'rigan bolalar uchun ta'limni tashkil etish tamoyillari, Korreksion – pedagogik vazifalar, ASB bilan og'rigan bolalarni psixologik-pedagogik yordam jarayonining tuzilishi bosqichlari, ASB bilan og'rigan bolalarni kompleks tuzatish va rehabilitatsiya qilishda rioya qilinishi kerak bo'lgan ma'lum qoidalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: autizm, ASB, rehabilitatsiya, korreksion ish, psixologik-pedagogik yordam, kompleks tuzatish, stereotip, xissiy-irodaviy soha, tamoyillar, kognitiv faollik.

ABSTRACT

This article describes the correctional and educational work with children with autism, the principles of organization of education for children with ASB, Correctional-pedagogical tasks, the stages of the process of psychological and pedagogical assistance to children with ASB, children with ASB there are certain rules that must be followed in complex correction and rehabilitation.

Keywords: autism, ASB, rehabilitation, correctional work, psychological and pedagogical assistance, complex correction, stereotypes, emotional-volitional sphere, principles, cognitive activity.

Hozirgi vaqtda autism sindromli bolalarni rehabilitatsiya qilish muammosi juda dolzarbdır. ASB holatlarining 70% dan ko'prog'ida davolash va korreksion ishlarining yo'qligida chuqur muammolarning mavjudligini hisobga olsak, bu holat maxsus dalillarni talab qilmaydi. Autizmli bolalar doimiy psixologik va pedagogik yordamga muhtoj. Mahalliy va xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik bolalar o'qishga tayyorgarlik ko'rishadi va bilimning turli sohalarida potensial qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Deyarli har bir autizmli bolada proksimal rivojlanish zonasi va uning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zaxiralar mavjud.

Autistik bolalar bilan korreksion va tarbiyaviy ishlar quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- yaxlitlik (barcha davom etayotgan faoliyat umuman bolaning shaxsiyatiga qaratilgan);
- tizimli (barcha faoliyat tizimda, bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi va uzoq vaqtga mo'ljallangan);
- murakkablik (qo'llaniladigan barcha vositalar bolaning jismoniy rivojlanishiga ham, aqliy jarayonlar va funktsiyalarning rivojlanishiga, hissiy-irodaviy sohaga, umuman bolaning shaxsiyatiga tuzatuvchi ta'sir ko'rsatish imkoniyatini beradi);
- ijtimoiy muhit bilan bog'liqlik (korreksion va pedagogik ishlar chegaralarini muassasa chegaralaridan tashqarida kengaytirish va unga bola tarbiyalanadigan ijtimoiy muhitni kiritish).

ASB bilan korreksion ishlarning asosiga quyidagi tamoyillar qo'yiladi:

(har bir bolaning potensial rivojlanish imkoniyatlarini to'liq ochib berishni ta'minlash)

- bolani qabul qilish tamoyili (prinsipni amalga oshirish bola tarbiyalanayotgan muhitda to'g'ri muhitni shakllantirishni o'z ichiga oladi; bolaga hurmat, oqilona talabchanlik, uning rivojlanish imkoniyatlariga ishonish va rivojlanish istagi, uning salohiyati eng katta darajada - bolalar uchun eng qulay muhitni yaratishda asosiy shartlar);

- yordam tamoyili (bu tamoyil har qanday bolani tarbiyalashda qo'llaniladi, ammo alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashda bu alohida ahamiyatga ega, chunki bunday bola maxsus tashkillashtirilgan yordamisiz eng maqbul darajaga erisha olmaydi. uning uchun aqliy va jismoniy rivojlanish);

- individual yondashuv tamoyil (bu tamoyil bolaning psixofizik xususiyatlariga muvofiq rivojlanish huquqiga ega ekanligini ko'rsatadi; uni amalga oshirish bolaning potensial rivojlanish darajasiga erishish imkoniyatini, uning mazmuni, usullari, vositalari, uning individual imkoniyatlariga muvofiq ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etish);

- tibbiy va psixologik-pedagogik ta'sirlarning birligi tamoyili (tibbiy choralar psixologik-pedagogik ta'sir qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi va faqat ular bilan birgalikda har bir bola bilan tuzatish va tarbiyaviy ishning yuqori samaradorligini ta'minlashi mumkin);

- oila bilan hamkorlik tamoyili (oilada qulay muhit yaratish, bolaga to'g'ri munosabatda bo'lish, bolaga qo'yiladigan talablarning birligi uning yanada muvaffaqiyatli jismoniy va aqliy rivojlanishiga yordam beradi).

Korreksion – pedagogik vazifalar:

- bolaning rivojlanish darajasini va yanada maqbul ta'lim yo'nalishini aniqlash maqsadida kompleks diagnostika tekshiruvini o'tkazish;
- muloqot ko'nikmalarini shakllantirish;
- hissiy-irodaviy sohani rivojlantirish va korreksiyalash;
- ijtimoiy maqbul xulq-atvorni shakllantirish;
- bolaning tengdoshlari guruhiga moslashishiga yordam berish;
- bolaning yuqori aqliy funksiyalarini shakllantirish va rivojlantirish;
- kognitiv faollik va nutqni rivojlantirish;
- Autizm spektri buzilgan bolasi bo'lgan oilalarga psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish.

ASB bilan og'rigan bolalarni psixologik-pedagogik yordam jarayonining tuzilishi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. *Psixologik-pedagogik diagnostika:* ▪ bolaning rivojlanishidagi buzilishlar sabablarini aniqlash; ▪ aqliy rivojlanish darajasini aniqlash; ▪ ASB bilan og'rigan bolaning qobiliyatlari va qobiliyatlariga muvofiq ta'lim dasturini belgilash; ▪ bolani o'qitish va tarbiyalash uchun individual korreksiyalash dasturini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

2. *Korreksion- psixologik yordam:* ▪ kattalar bilan aloqa o'rnatish; ▪ hissiy va hissiy noqulaylik, tashvish va qo'rquvning umumiy fonini yumshatish; ▪ bolaning kattalar va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatiga yo'naltirilgan aqliy faoliyatni rag'batlantirish; ▪ maqsadli xulq-atvorni shakllantirish; ▪ xatti-harakatlarning salbiy shakllarini (agressiya, avtotajovuz, negativizm, harakatlarning takrorlanishi stereotiplar) engish; ▪ muloqot ko'nikmalarini shakllantirish va jamiyatda bolaning ijtimoiylashuvi.

3. *Korreksion-pedagogik yordam:* ▪ o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish; ▪ maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish propedevtikasi (idrok, harakat qobiliyatlari, e'tibor, nutqning aniq rivojlanmaganligini tuzatish; vizual va ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish); ▪ universal ta'lim faoliyatini shakllantirish; ▪ shaxsiy, predmetli va meta-predmetli ta'lim natijalarini shakllantirish; ▪ tuzatish va rivojlantirish vazifalarini bajarish, atrofda dunyo haqidagi g'oyalarni kengaytirish.

4. *Korreksion -tibbiy yordam:* qo'llab-quvvatlovchi psixofarmakologik va restorativ terapiya, maxsus eliminatsiya dietasidan foydalanish.

5. *Oila bilan ishlash:* ▪ oila a'zolarining psixoterapiyasi; ▪ Ota-onalarni bolaning psixologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari bilan tanishtirish; ▪ autistik bolani uyda tarbiyalash va o'qitish bo'yicha individual dasturni ishlab chiqish; ▪ Ota-

onalarga autizmli bolani qanday tarbiyalashni o'rgatish, uning rejimini tashkil etish, o'z-o'zini parvarish qilish ko'nikmalarini shakllantirish, maktabga tayyorlash.

ASB bilan og'rigan bolalarni kompleks tuzatish va reabilitatsiya qilishda ma'lum qoidalarga rioya qilish kerak. 1. Aloqalarni o'rnatishda har qanday bosim yoki bosimni istisno qilish kerak, hatto u uchun yoqimsiz vaziyatlarni oldini olish uchun bola bilan bevosita aloqa qilish kerak. 2. Bola bilan birinchi aloqalar har qanday yoqimli his-tuyg'ularni boshdan kechirganda o'rnatilishi kerak. Asta-sekin, siz bunday ijobiy daqiqalarni ko'paytirishingiz va bolaga o'zingizning ijobiy his-tuyg'ularingiz bilan odam bilan muloqot qilish yanada qiziqarli va foydali ekanligini ko'rsatishingiz kerak. 3. Bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyojini tiklash bo'yicha ishlarni majburlab bo'lmaydi, u uzoq davom etishi mumkin. Agar bola kattalar bilan muloqot qilishda ijobiy his-tuyg'ularga ega bo'lsa va ular bilan aloqa qilish zarurati bo'lsa, aloqa shakllarini murakkablashtirish mumkin. Ushbu asorat odamlar bilan o'zaro munosabatlarning allaqachon shakllangan stereotiplari asosida asta-sekin yuzaga keladi. 4. Bola bilan hissiy aloqalar qat'iy dozalangan bo'lishi kerak. Ularning haddan tashqari ko'pligi bilan bola yana muloqot qilishdan bosh tortishi mumkin. 5. Mashg'ulotning dastlabki bosqichlarida asosiy vazifa vazifani bajarishga, qat'iyatlilik va diqqatni jamlashga munosabatni shakllantirishdir. 6. Siz so'rovingiz yoki vazifangizni aniq va aniq shakllantirishingiz kerak. So'rovni ketma-ket bir necha marta takrorlamang. Agar bola bunga javob bermasa, bolaning qo'llarini nazorat qilish yoki unga alohida operatsiyalarni topshirish orqali vazifa birgalikda bajarilishi kerak. 7. Autistik bolani tarbiyalashda quyidagilarga ahamiyat berish zarur: harakatlarning aniq sxemasi, vizual qo'llab-quvvatlash, chalg'ituvchi ob'ektlarning yo'qligi, stereotipik kundalik vaziyatni kundan-kunga takrorlash. 8. Faoliyatning tez-tez o'zgarishi juda muhim, chunki erta bolalik autizm sindromi bo'lgan bolalar aqliy jihatdan to'yingan bo'lib, ular jismonan tez charchashadi. Har bir mashg'ulot 10 daqiqadan oshmasligi kerak. 9. Bolaning istalgan xulq-atvorini mustahkamlash sifatida siz turli xil o'yin-kulgilardan, noz-ne'matlardan, bolaga yoqadigan aloqa shakllaridan, oddiy maqtovlardan foydalanishingiz mumkin. Bolaning mustahkamlangan xatti-harakatidan keyin darhol mukofot olishi muhimdir. 10. Yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak. Yukni bolaning ichki ritmiga moslashtirib, aniq dozalash kerak. Uning e'tiborini boshqa narsa jalb qilganda, siz qo'shimcha so'rov qilmasligingiz kerak, uni muloyimlik bilan chalg'itishga harakat qiling va keyin iltimos yoki ko'rsatma bering. 11. Bolaga hamma narsani birdaniga o'rgatishga urinmang, avvalo unga eng qulay bo'lgan bir mahoratga e'tibor qaratish, uni asta-sekin boshqa, tez-tez takrorlanadigan vaziyatlarda eng oddiy operatsiyalar bilan bog'lash yaxshiroqdir. 12. Qarindoshlar, zarur mahoratni o'zlashtirgan bolaga uzoq

vaqt davomida tashqi tashkilot kerak bo'lishidan xafa bo'lmasligi va g'azablantirmasligi kerak. 13. Autizmli bolaning zarur ko'nikmalarni egallash jarayoni uzoq va bosqichma-bosqich bo'lib, kattalardan katta sabr-toqat talab qiladi. Tuzatish guruhida yoki boshqa maxsus muassasada yoki uyda ishlaydigan ASB bilan og'rigan bolaning ijtimoiy moslashuvining muvaffaqiyati ota-onalar va barcha mutaxassislarining harakatlarini muvofiqlashtirish qobiliyati bilan chambarchas bog'liq.

REFERENCES

1. Аутизм. Методические рекомендации по коррекционной работе./ Под. ред. С.А.Морозова (материалы к спецкурсу). – М.: Изд-во «СигналЪ», 2003.
2. Аутизм: Практические рекомендации для родителей. – М.: Изд-во «СигналЪ», 2002.
3. Баенская Е. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст). Серия: Особый ребенок. Исследования и опыт помощи. – М.: Издательство: Теревинф, 2009 г.
4. Каган В.Е. Аутизм у детей. – Л.: Медицина, 1981.
5. Каган В.Е. Преодоление: неконтактный ребенок в семье.– СПб, 1996.
6. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. – М., 1985.
7. Лебединская К.С., Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. и др. Дети с нарушением общения. – М.: Просвещение, 1989.
8. Лебединский В.В., Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. – М.: Изд-во МГУ, 1990.
9. Лебединская К. С., Никольская О. С. Диагностика раннего детского аутизма. — М.: Просвещение, 1991.
10. Морозова С. С. Аутизм. Коррекционная работа при тяжелых и осложненных формах. Серия: Коррекционная педагогика. – М.: Издательство: Владос, 2007.
11. Морозова Т.И., Морозов С.А. Мир за стеклянной стеной. Книга для родителей аутичных детей. – М.: Изд-во «СигналЪ», 2002.
12. Питерс Т. Аутизм: От теоретического понимания к педагогическому воздействию. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003.
13. Шипицина Л.М. Детский аутизм. – СПб., 1997.

ESTABLISHING AN INSTITUTIONAL REVIEW BOARD BASED ON THE USA MODEL IN UZBEKISTAN

Aziza Botirovna Musoeva

Samarkand state institute of foreign languages,

Associate professor (PhD),

Email: musoevab@uwec.edu

ABSTRACT

This article offers a comprehensive examination of the Institutional Review Board, an essential institutional resource that aids university students, faculty, internal, and external researchers. Implementing the Institutional Review Board in Uzbekistan would be beneficial, as indicated. This article provides a detailed analysis of the Institutional Review Board, offering valuable information on its administrative processes, current protocols, and educational strategies. Universities in Uzbekistan should consider establishing an Institutional Review Board to assist and provide support to students, faculty, and researchers both within and outside the university.

Keywords: institutional review board, research competence, human subjects, IRB protocols, informed consent, limitations, regulations.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola universitet talabalari, professor-o'qituvchilari, ichki va tashqi tadqiqotchilarga yordam beradigan muhim resurs bo'lgan Institutsional Tadqiqot Kengashi haqida bo'lib, O'zbekistonda Institutsional Tadqiqot Kengashini joriy etish bo'yicha so'z yuritadi. Unda Institutsional Tadqiqot Kengashining batafsil tahlili taqdim etilgan bo'lib, uning ma'muriy jarayonlari, joriy protokollari va ta'lim strategiyalari haqida ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. O'zbekistondagi universitet talabalari, professor-o'qituvchilari va tadqiqotchilariga universitet ichida va tashqarisida tadqiqot qilishga yordam ko'rsatish va qo'llab-quvvatlash maqsadida Institutsional Tadqiqot Kengashi tashkil etish masalasini ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: institutsional tadqiqot kengashi, tadqiqot vakolati, inson sub'ektlari, IRB protokollari, rozilik, cheklovlar, qoidalar.

Introduction

During my time as a visiting scholar at the University of Wisconsin Eau Claire in the United States of America, I developed the concepts presented in this article. My goal as a visiting scholar and FEP finalist was to gain valuable insights through

hands-on experiences in the United States. During the academic year of 2024, I gathered various experiences and reflections that inspired this paper, highlighting the significance of the Institutional Review Board, particularly within universities in Uzbekistan.

Education is vital for providing the younger generation the necessary skills and information to succeed in today's competitive global environment. Nowadays, improving the quality of education in Uzbekistan mostly focuses on educational reform. Therefore, establishing the Institutional Review Board at universities in Uzbekistan is an essential reform that should be implemented swiftly.

The Institutional Review Board (IRB) is a nationally required committee responsible for reviewing and overseeing research involving people to safeguard their rights and well-being as study subjects. IRBs are crucial for ensuring the safe, ethical, and consistent execution of research involving human participants. Therefore, human participant research has become increasingly intricate over the last decade yet continues to be crucial for the advancement of safe, efficient, and thorough research [1, 520].

The main objective of the IRB is to ensure that research is planned and carried out in compliance with rigorous ethical and scientific criteria, and that research participants are sufficiently safeguarded [2, 158]. IRBs were first mandated by legislation in the United States during the 1970s, mostly due to disclosures of detrimental research [3, 4].

IRBs globally and between universities may have varying roles, but its main goal is to evaluate research initiatives involving people to guarantee ethical justifiability on several levels before they begin. IRBs evaluate the potential risks and benefits of a research project, subject vulnerability, recruitment and consent processes, researchers' expertise, conflicts of interest, and other aspects like study design [2, 160].

Thus, prior to doing any study in the USA that involves human participants, researchers must complete a procedure that includes training, application, and approval. Individuals engaged in research, such as students, professors, or researchers, are required to complete the designated courses provided by the Collaborative Institutional Training Initiative (CITI Program) before submitting an application to the Institutional Review Board (IRB).

IRBs play a vital role in monitoring research ethics, yet there is a widespread acknowledgment that they may not consistently meet the anticipated high standard [5, 3-19]. It seems that the complex operational aspects and financial limitations they face could be affecting the training of IRB members and consequently impacting the

quality of review processes and overall IRB performance [6, 148]. Furthermore, there is often tension in the interaction between Institutional Review Boards (IRBs) and the research community because of differing perspectives and expectations regarding the purpose and function of IRBs [7, 136]. Researchers view IRB interventions as a form of control, while IRBs perceive their involvement as helpful and supportive. Researchers might perceive IRBs as unwelcoming and challenging because of their tendency to question and ask for justifications for aspects of study proposals. Researchers may perceive Institutional Review Boards (IRBs) as obstacles to their research, leading them to avoid certain studies due to fear of rejection by the IRB. IRBs view this as an inevitable but unintended result of their procedures. Researchers view IRBs as wielding significant power, while IRBs characterize their role as simply upholding study regulations [8, 12]. It appears that researchers have a limited understanding of the study approval system, which some IRBs believe contributes to delays and lengthy approval processes. The researchers rely on timely reviews, essential IRB expertise, and thorough evaluation of ethical considerations by the IRB, focusing on risks and benefits rather than solely on regulatory compliance. Researchers' perspectives on IRB processes can help overcome obstacles to a productive relationship between the research community and IRBs [9, 210].

The University of Wisconsin Eau Claire has established an Institutional Review Board to offer guidance on study conduct. Responsibility for enforcing rules and procedures to protect the rights and well-being of human subjects involved in university-related research activities falls under the IRB. Before beginning data collection, it is necessary to submit an application to and obtain approval from the Institutional Review Board (IRB). Any research involving human participants must be evaluated and approved by the Institutional Review Board (IRB).

They achieve this by promoting familiarity with policies and procedures for safeguarding human subjects in research, including IRB protocols, principal investigator designation, submission processes to the institutional review board, and informed consent procedures [10, 212].

The research indicates that creating an Institutional Review Board is essential for improving research skills and promoting research capabilities among future foreign language instructors [11, 100].

In summary, this article delves into the reasons for establishing the Institutional Review Board in Uzbekistan and details the process of setting it up, drawing inspiration from effective university programs that prioritize research quality. The primary objective of establishing this institution is to enhance education in Uzbekistan across all academic fields. The Institutional Review Board at universities

in Uzbekistan strives to remedy the absence of research excellence centers dedicated to fostering research in all fields. It aims to provide researchers, teachers, and instructors with necessary skills and knowledge.

REFERENCES

1. Maria I. Lapid, Bart L. Clarke, R. Scott Wright, Institutional Review Boards: What Clinician Researchers Need to Know, Mayo Clinic Proceedings, Volume 94, Issue 3, 2019, pp. 515-525, ISSN 0025-6196, <https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2019.01.020>.
2. Labude MK, Shen L, Zhu Y, Schaefer GO, Ong C, Xafis V (2020) Perspectives of Singaporean biomedical researchers and research support staff on actual and ideal IRB review functions and characteristics: A quantitative analysis. PLoS ONE 15(12): e0241783. <https://doi.org/10.1371/journal>.
3. Moon MR, F. K-M-G. The History and Role of Institutional Review Boards. AMA Journal of Ethics. 2009; 11(4):311–21. <https://doi.org/10.1001/virtualmentor.2009.11.4.pfor1-0904>
4. Emanuel EJ, Grady CC, Crouch RA, Lie RK, Miller FG, Wendler DD, editors. The Oxford Textbook of Clinical Research Ethics. New York, US: Oxford University Press, Inc.; 2008.
5. Abbott L, Grady C. A Systematic Review of the Empirical Literature Evaluating IRBs: What We Know and What We Still Need to Learn. Journal of Empirical Research on Human Research Ethics. 2011; 6 (1):3–19. <https://doi.org/10.1525/jer.2011.6.1.3>
6. Grady C. Institutional Review Boards: Purpose and Challenges. Chest. 2015; 148(5):1148–55. <https://doi.org/10.1378/chest.15-0706>.
7. Giles J. Researchers break the rules in frustration at review boards. Nature. 2005; 438(7065):136–7. <https://doi.org/10.1038/438136b>
8. Klitzman R. The Ethics Police?: IRBs' Views Concerning Their Power. PLoS ONE. 2011; 6(12). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0028773> PMID: 22174893
9. Paul C. Health researchers' views of ethics committee functioning in New Zealand. New Zealand Medical Journal. 2000; 113(1111):210–4. PMID: 10909934.
10. Information about the Institutional Review Board at University of Wisconsin Eau Claire from website. Available: <https://www.uwec.edu/orsp/faculty-academic-staff/research-using-human-subjects/>
11. Musoeva, A. The importance of research competence. International scientific and theoretical conference “Linguistic and cultural issues of 21st century translation study”, 99-101 pp.

ПЕРЕВОД ЛЕКСИЧЕСКОГО И КОНТЕКСТУАЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Зобир Зокирович Нажмиддинов

Заведующая кафедрой иностранных языков
Наманганской государственной университет

АННОТАЦИЯ

В данной статье основное внимание уделяется лексическим особенностям перевода и ускорению развития переводимых языков, увеличению и совершенствованию их словарного запаса.

Ключевые слова: контекст, оригинальность, фразеология, семантика, адекватность, языковые единицы, смысловая структура

TARJIMADA LUG'AVIY VA KONTEKSTUAL MAZMUNLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Zobir Zokirovich Najmiddinov

Namangan davlat universiteti
Aniq va tabiiy yo'nalish bo'yicha chet tillar kafedra mudiri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola Tarjimaning lug'aviy xususiyatlari va Tarjima tillarning rivojlanish sur'atini jadallashtirish, ularning lug'at boyligini oshirish va takomillashtirishdan iboratdir

Kalit so'zlar: kontekst, asliyat, frazeologizm, semantika, adekvat, lisoniy birliklar, semantik tuzilish

TRANSLATION OF LECTURAL AND CONTEXT CONTENTS SPECIFICATIONS SPECIFICATIONS

Najmiddinov Zobir Zokirovich

Chair of department of Foreign Languages
Namangan State University

ABSTRACT

This article focuses on the lexical features of translation and the acceleration of the development of translated languages, increasing and improving their vocabulary.

Keywords: context, originality, phraseology, semantics, adequate, linguistic units, semantic structure.

Перевод ускоряет темпы развития языков, увеличивает и совершенствует их словарный запас.

При разъяснении вопроса художественного перевода и контекста допустимо упомянуть смысл и суть перевода. Что такое перевод? Перевод – это творческий процесс правильного и полного описания идеи, выраженной на другом языке, с использованием средств одного языка.

Например: звуки, слова, грамматические формы (например: синтетические признаки) языка оригинала (английского, немецкого и др.) не узбекизуются, но передается выраженное ими содержание. В процессе перевода не все единицы языка оригинала передаются с одного языка на другой, особенно в неродственных языках. Конечно, самым главным помощником перевода в такой ситуации является контекст. Ведь необходимо методически восстанавливать стилистические знаки и средства языка перевода, т. е. сравнение с сравнением, метафору с метафорой, пословицу с пословицей, фразеологию с фразеологией и другие подобные устойчивые единицы в своем стиле. Этим тоже определяется.

Когда мы говорим о практике перевода, мы, безусловно, имеем в виду его уровень и качество. Уровень перевода повышается только тогда, когда создаются условия и возможности. Сегодня создана широкая возможность достичь вершины «Таржима», которую Камиль Яшин назвал «Самой трудной вершиной», но необходимо правильно и продуктивно использовать эту возможность.

Не только в художественном переводе, но и во всех видах перевода роль контекста несравнима. Ряд мировых ученых, проводивших исследования в области перевода и языка, в том числе Р. А. Будагов, Д. Н. Шмелев, И. П. Сусов, Л. С. Бархударов, А. А. Уфимцева, В. Я. Миркин, А. А. Юлдашев, Ф. Р. Палмер, Дж. Лаенс и др. Выразили свое мнение по данному вопросу. Российский лингвист Г. В. Калпшонский в своей книге «Контекстная семантика» обобщил мнения вышеупомянутых ученых и изложил свои теоретико-научные взгляды на тему контекста.

По мнению ученого, контекст выражается не только в письменной речи, но и во всех формах общения. Потому что при любом общении мы пытаемся донести свою мысль до другого человека, и при ясной и правильной передаче мысли контекст дает понять, что ее суть – это выражаемый текст, то есть смысл и содержание мысли. Это раскрыть.

Известно, что перевод является одной из важных форм коммуникативной деятельности и направлен, прежде всего, на полную и адекватную

интерпретацию переводимого языка оригинала, включая его текстовые комплексы в языковой, социальной и культурной сферах. Естественно, адекватность такой цели может быть достигнута только при правильном понимании той идеи, которую хочет выразить автор.

Контекст является основой процесса перевода, поскольку перевод – это адекватная рецепция, поэтому адекватная интерпретация при воссоздании текста может осуществляться только в рамках контекста. Также в современной теории перевода четко утверждается, что перевод происходит не за счет какой-то связи между единицами сходства, а имеет дело с текстами, включающими контекстуальные факторы (внутри- и экстралингвистические) и как В результате продукт перевода может оказаться второй копией оригинала.

Значения, зафиксированные в английских и американских словарях, образуют смысловую структуру слова. Главной и важной составляющей семантической структуры слова является его словарное значение. Значения, которые не зафиксированы в словарях, но присутствуют в нашей речи или письменных текстах, называются контекстуальными значениями. Контекстуальные значения не входят в семантическую структуру слова, они выражаются только в контексте.

Чтобы реализовать идею на практике, сравним значения слова «присутствие» в следующих предложениях:

1. Губернатор заявил, что не допустит присутствия федеральных войск на территории своего штата.

Глава правительства подчеркнул, что не позволит федеральным войскам прийти и заселиться на землях его штата.

2. Генерал столкнулся с проблемой, такой же старой, как присутствие Франции в Алжире.

.....Генерал столкнулся с проблемой французской оккупации (завоевания) Алжира.

Видно, что слово «присутствие» в первом примере означает «...поселение», а значение слова во втором предложении соответствует значению «оккупация».

Итак, лексическое значение первого толкующего слова является контекстуальным значением второго толкующего слова. Одной из особенностей перевода как коммуникативной деятельности является то, что он не представляет собой абстрактное сопоставление языковых единиц отдельных языков, а направлен на адекватное воссоздание оригинала. И словарь не может быть в этом отношении полным помощником переводчика, так как обычно не

дает необходимых контекстуальных выражений, в лучшем случае словарь фиксирует номинативные значения слов и словосочетаний.

REFERENCES:

1. Акобиров С. Язык и терминология – Ташкент: 1969.
2. Хотамов Н. Из истории развития литературных терминов. -Т: 1969.
3. Мусаев К. Художественный перевод и культура речи. -Ташкент: Учитель, 1976, -Б. 160.
4. Саломов Г', Азамов С. Основы перевода // Учебное пособие - Ташкент: Издательство литературы и искусства, 1976. - С. 88.
5. Ашуров Ш. Типология случаев на английском и узбекском языках. -Ташкент: 2007.
6. Саломов Г'. Проблемы перевода. -Ташкент: Литература и искусство, 1983. - Б.16.
7. Исомиддинов З. Н. Нетурецкий язык и проблемы перевода. - Ташкент: Университет, 1995. -Б. 118.
8. .Нишанова, Т. 15. РОЛЬ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА. In *Conference Paper “Modern Approaches and Methods of Teacher Training” for German language teachers* (p. 62).
9. Khoshimjanovna, N. N. (2023). THE ISSUE OF TEACHER COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. *American Journal of Pedagogical and Educational Research*, 12, 195-198

DÉVELOPPER LA COMPÉTENCE ORALE À LA LEÇON DE FRANÇAIS

Nematova Gulsanam Abdullayevna

Université pédagogique d'État de Tachkent.

ABSTRACT:

Cet article couvre les techniques pour augmenter le développement de la parole orale, la formation d'une communication parfaite et l'étude de la communication orale.

Les mots clés: Expression orale, écoute, parole, orale, apprendre, méthode, la communication pédagogique, méthode d'enseignement

"Parler une autre langue, c'est avoir une seconde âme"

Charlemagne

Les didacticiens parlent aujourd'hui des enjeux de l'oral. Ils affirment que l'oral doit être enseigné dès les premières années de l'enseignement parce qu'il est une matière très essentielle. En effet, acquérir cette compétence est une nécessité pour les étudiants qui auront l'occasion de passer des examens oraux lors des recrutements, de réagir dans des situations de communication extrascolaires, de justifier un choix ou encore défendre leur opinion. De ce fait, l'université ou plus précisément la classe doit être le lieu favorable où différentes situations seront créées pour la réussite de la tâche de l'oral. En outre, le travail sur cette dimension est nécessaire dès le cycle primaire au cycle secondaire. Dans la pédagogie du projet, l'oral occupe une place très importante. En effet, au moment de la présentation des projets, les élèves sont amenés à créer des débats, répondre aux questions de leurs enseignants et leurs camarades, et tout cela se fait oralement. Au cycle secondaire, ils continuent ce travail et créent d'autres situations de débats plus complexes. Ces situations leur permettent de s'impliquer beaucoup plus dans les situations d'apprentissage. A l'université, ils sont amenés à débattre des thèmes en classe et créer des situations où ils seront amenés à produire des énoncés oraux. De sa part, l'enseignant est amené à entretenir des dialogues fréquents avec ses étudiants, attirer l'attention du groupe, organiser et conduire des situations de communication où tous les participants seront impliqués. Par la qualité et le contenu de ses échanges verbaux et des modèles qu'il fournit, il leur permet de commencer à réagir et maîtriser la diversité de situations de l'oral parce qu'ils seront confrontés à différentes situations de communication [1.32]. Le meilleur entraînement de la langue cible, dans notre cas celui du français, se fait sans doute en milieu naturel, cela veut dire en France où dans un autre pays francophone. L'apprenant entre en contact avec des locuteurs natifs et il est parfois obligé de se débrouiller seul et de compter sur ses

propres connaissances. Mais la réalité est toute autre. Les apprenants rencontrent peu de natifs et ne peuvent pas pratiquer le français comme il est souhaitable. Pour simuler le plus possible un milieu naturel, les enseignants utilisent des matériaux authentiques dans la communication scolaire.

Il est difficile d'être en désaccord avec ces mots. L'étude des langues étrangères enrichit le monde spirituel d'une personne, élargit ses horizons, l'initie aux cultures d'autres pays et peuples. Aujourd'hui, de plus en plus de personnes commencent à apprendre de nouvelles langues étrangères. Apprendre l'anglais à l'école n'est pas une limite. Les écoliers sont heureux de commencer à apprendre le français, l'espagnol, l'allemand, le chinois, le japonais. La tâche de l'enseignant est de trouver de telles méthodes et moyens pour rendre cette leçon intéressante et efficace, pour maintenir et renforcer l'intérêt pour l'apprentissage des langues étrangères. Vous devez essayer des dizaines de méthodes et choisir la vôtre, passer en revue de nombreux manuels et tirer quelque chose de chacun d'eux. Il faut constamment inventer et s'améliorer ! Il existe de nombreux professeurs de langues étrangères et chacun recherche sa propre méthode d'enseignement, la plus optimale pour lui. Comme vous le savez, dans le processus d'enseignement d'une langue étrangère, les étudiants doivent maîtriser les principaux types d'activité de la parole : la parole orale, l'écoute et la lecture, comme principaux moyens de communication dans certaines limites programme. La communication vocale est l'un des types d'activité vocale les plus complexes. Cela implique un degré élevé de développement des capacités de parole. En développant ces compétences chez les élèves, l'enseignant les incite non pas à acquérir formellement la langue, mais à les utiliser constamment dans divers types d'activités langagières. Dans les associations d'enseignement complémentaire, la communication a ses spécificités puisque, d'une part, elle ne se fait essentiellement qu'en classe, c'est-à-dire dans des conditions relativement artificielles, et d'autre part, elle se déroule dans un cadre restreint. La communication pédagogique intervient à toutes les étapes d'un cours de langue étrangère. L'enseignant simule diverses situations qui stimulent la communication en direct. Depuis les années 1990, l'enseignement / apprentissage d'une langue étrangère par la tâche et la conception de dispositifs d'enseignement / apprentissage des langues sont devenus des éléments essentiels dans la réflexion en didactique des langues. Notre recherche, axée sur ces deux éléments, vise à déterminer les effets de la tâche sur la production orale des apprenants dans un environnement d'apprentissage. Plus précisément, cette étude propose des éléments méthodologiques pour évaluer certaines caractéristiques de tâches d'apprentissage sur la production orale dans un environnement d'apprentissage synchrone en ligne. L'expression orale est un outil précieux de communication entre les hommes. Que ce soit en famille, à l'école ou dans la rue, s'exprimer à l'oral est incontournable et fondamental. C'est pourquoi

l'expression orale est enseignée. Au cours élémentaire, le but de cet enseignement est double :

1. Développer chez l'enfant les moyens d'expression orale de la langue française;
2. Former chez l'enfant l'aptitude à une expression orale plus précise et variée de sa pensée. Quand, dans les écoles classiques, la seule langue admise est le français, l'importance de l'expression orale dans cette langue tient en trois raisons essentielles:
3. Une raison fonctionnelle : Une grande part de la communication entre les élèves et l'enseignant lors des séances pédagogiques se fait à l'oral.
4. Une raison psychologique : Pour créer un climat relationnel propice aux apprentissages, les élèves doivent être encouragés. De fréquentes interactions communicatives dans la classe stimulent l'engagement des élèves à participer au cours.
5. Une raison sociale : La vie à l'école est une vie en communauté. Pour acquérir les habiletés sociales, les élèves doivent déjà les exercer à l'école, apprendre à vivre ensemble, résoudre est de ce fait une nécessité, une réalité incontournable et il faut au petit écolier la possession de cet outil de communication qu'est le français oral. Dans la vie courante, savoir parler est un avantage pour l'individu.

Ce constat est fait également dans d'autres disciplines, comme l'histoire, les mathématiques et la géographie. Le faible niveau des élèves en expression orale les empêche de contribuer activement en répondant aux questions de leur enseignant et surtout de donner des explications avec leurs propres mots. S'exprimer à l'oral devient une tâche encore plus ardue quand les élèves doivent interagir entre eux. J'essaie de comprendre leurs problèmes, de regarder la vie à travers leurs yeux. Je m'efforce de faire en sorte que la communication, qui est ce que notre matière enseigne, ne soit pas forcée, mais authentique, afin que les enfants apprennent avec envie et intérêt. Je vis et travaille selon le principe : « Vous devez aimer ce que vous enseignez et aimer ceux à qui vous enseignez.

REFERENCES

1. Desnoiresterres, Monsieur de Balzac, P. Parmain. Petite monographie, la première publiée après la mort de Balzac qui reprend des articles nécrologiques publiés dans L'Ordre du 11 au 13 sept. 1851
- 2 Jean-Pierre, GRUCA, Isabelle. Cours de didactique du français langue étrangère et seconde. Grenoble : Presses Universitaires de Grenoble, 2003. p.452.
3. Les Femmes de H. De Balzac : Précédé d'une notice biographique par le bibliophile Jacob , Mme Vve L. Janet, 1851.
4. <https://molchu.ru>

"BOSHLANG'ICH SINIF INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI LEKSIK KOMPETENSIYASINI KOMIKSLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH"

Xurriyat Tojiddinovna Nishonova
Namangan davlat pedagogika instituti
hurriyatxonnishonova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Bu maqola boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarning leksik kompetensiyasini rivojlantirish uchun komikslarning o'rnini o'rganish va qo'llanish jarayonini taqqoslashga bag'ishlangan. Komikslar, vizual ma'lumotlarni matn va tasvir bilan biriktirgan ijodiy uslublar bo'lib, o'quvchilarga til ko'nikmalarini mustahkamlash va so'zlar bilan bog'liq mavzularda odamlarning umr-oma maqolalarini tushuntirish imkonini beradi. Bu maqolada, boshlang'ich sinf o'quvchilarining leksik kompetensiyasini rivojlantirishda komikslarning o'ziga xos rivojlanishi, ularning matn va tasvirning moslashtirilgan kombinatsiyasi orqali so'zlar va ularning ma'nolari haqida tushuntirilishi, shuningdek, o'quvchilarning tarqalgan so'zlarini foydalanish orqali ularga qat'iyroq eslash va ularning til bilan bog'liq matnlar tushunishiga yordam berish borasida amaliy ishlar yaxshi ko'rsatilgan. Maqolada komikslar orqali til ko'nikmalarini mustahkamlashning o'qish va tillashni qo'llab-quvvatlash uchun ilmiy va ijtimoiy foydalari ko'rsatilgan. So'zlar va ularning ma'nolari ko'nikmalarini o'rganish uchun komikslarning qo'llanishining o'quvchilar uchun qanday foydalari mavjudligi ham keltirilgan. Maqola, boshlang'ich sinf ingliz tili o'qituvchilari va o'quvchilari uchun qulay bo'ladi, chunki komikslar til ko'nikmalarini mustahkamlashda qulaylik va ehtiyotkorlikni ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: komiks, boshlang'ich sinf, ingliz tili, leksik kompetensiya, 'motivatsiya, metod, hikoya, obraz, qahramon, matn, rasm.

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена изучению места комиксов в развитии лексической компетенции учащихся на начальных занятиях по английскому языку и сравнению процесса применения. Комиксы — это творческие методы, которые сочетают визуальную информацию с укрепить языковые навыки и объяснить истории жизни людей на темы, связанные со словами. . В этой статье рассматривается уникальное развитие комиксов в развитии лексической компетентности учащихся младших классов, объяснение ими слов и их

значений посредством адаптированного сочетания текста и изображений, а также за счет использования обычных слов учащихся для обучения их практическому использованию. Хорошо продемонстрирована работа, помогающая им более точно запоминать и понимать тексты, связанные с языком. В статье показаны научные и социальные преимущества укрепления языковых навыков с помощью комиксов для поддержки чтения и говорения. Также представлены преимущества использования комиксов для изучения навыков использования слов и их значений для учащихся. Статья будет полезна учителям начального английского языка и ученикам, ведь комиксы обеспечивают комфорт и заботу в укреплении языковых навыков.

Ключевые слова: комикс, начальная школа, английский язык, лексическая компетентность, мотивация, метод, сюжет, образ, персонаж, текст, картинка.

ABSTRACT

This article is devoted to studying the place of comics for developing students' lexical competence in elementary English classes and comparing the process of using them. Comics are creative techniques that combine visual information with text and images to help students strengthen language skills and explain people's life stories on word-related topics. In this article, the unique development of comics in the development of lexical competence of elementary school students, their explanation of words and their meanings through an adapted combination of text and images, and also through the use of students' common words to teach them practical work is well demonstrated in helping them to recall more accurately and to help them understand language-related texts.

The article shows the scientific and social benefits of strengthening language skills through comics to support reading and speaking. The article will be useful for elementary English teachers and students, because comics provide comfort and care in strengthening language skills.

Keywords: comics, elementary school, English language, lexical competence, motivation, method, story, image, character, text, picture.

Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarni leksik kompetensiyasini komikslar orqali rivojlantirish, o'quvchilarning so'zlar va ularning ma'nolari haqida tushuntirishni o'rganish va ularning til bilan bog'liq matnlar tushunishiga yordam berishga asoslangan jarayonni anglatadi. Bu metod o'quvchilarga qiziqarli va jiddiy mavzularni qiziqarli va jiddiy uslubda taqqoslash imkonini beradi. Shuningdek,

komikslar o'quvchilarga vizual o'rganish orqali ko'nikmalarni mustahkamlash imkonini beradi. Komikslar, obrazlar va matnning birma-birini birlashtiruvchi qahramoniyatlardan foydalanib, hikoyani aks ettiradigan, odatda tarqalgan dasturlardir. Ularning asosiy maqsadi o'qilganida odamlarga qiziqqan, hazillanishga olib keladigan, o'rganishga va manfaatlanishga imkoniyat berishdir. Komikslar odatda oddiy qahramoniyatlar, dunyolari va fantastik voqealar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Ularning shakllari va usullari bir-biridan farqli bo'lishi mumkin, ammo odatda matnni rasmlar va so'zlar bilan birgalikda qo'ygandirlar. Komikslar turli shakllarda va turlarda mavjud bo'lishi mumkin. Quyidagi ko'rinishlardan ba'zilari:

Supergeroi komikslari: Marvel Comics va DC Comics kabi shirkatlar tomonidan chop etiladigan supergeroi komikslari mashhur. Bu komikslar Superman, Batman, Spider-Man, Iron Man, Captain America kabi qahramonlarning qahramoniyatlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Fantastika va fentezi komikslari: Bu turdagi komikslar fantastik dunyolar, xorijiy miyodagi vositalar va har doim ko'priqli qahramonlarni o'z ichiga oladi. Masalan, "The Lord of the Rings" jinsini yoki "Harry Potter" universitetini ko'rsatuvchi komikslar.

Aksiyon va maqbul komikslar: Bu komikslar odatda aksiyon va xavfsizlik buyicha qahramonlarni aks ettiradi. Ular o'zlarining ko'priqli qahramonlarini, faqatqaysi ularni har doim jinoyatchilikni va xavfsizlikni kafolatlovchi bo'lishadi.

Drama va romantika komikslari: Bu turdagi komikslar odamlarning turmush joylarini, munojotlarni va mazkur sohasida oqibatlarini qamrab olib, jinsiy va jinsiy do'stlarni qo'llashga chidamdir. Bu turdagi misollar "Saga" va "Watchmen" kabi komikslarga kiradi.

O'zbekiston komikslari: O'zbekiston ham komikslar ustida ishlayapti. Ular tarixiy, fantastik yoki yangi dunyolarda bo'lishi mumkin. Ular tarqaluvchi va rasmlar ustida ishlovchi yangi avlodda eng yaxshi turdagi komikslar bilan muvaffaqiyatli o'tkazishadi.

Komikslar o'quvchilarni yangi so'zlar va ma'noni o'rganishga ilhomlantiradi, ularni qayta-qayta ko'rib chiqish va yodlashga imkon beradi. Bunday qismlar ko'nikmalarni o'rganish va ularni amalga oshirishda o'quvchilar uchun ehtiyotkorlik va foydali bo'lishi mumkin. Bular boshlang'ich sinf ingliz tili o'qituvchilari uchun qulay bo'lgan va o'quvchilarni leksik kompetensiyasini rivojlantirish uchun motivatsiya yaratishda samarali bo'lishi mumkin.

Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarni leksik kompetensiyasini komikslar orqali rivojlantirish, ularning so'zlar va ularning ma'nolari haqida tushuntirishni o'rganishga yordam beradi. Bu metod o'quvchilarga ko'proq qiziqarli

va jiddiy mavzularni o'rganish imkonini beradi, chunki komikslar vizual ma'lumotlar bilan matn va tasvirni biriktirgan ijodiy uslublardir. Komikslar o'quvchilarga so'zlar va ularning ma'nolarini yangi va qiziq uslubda o'rganish imkonini beradi, ularni qayta-qayta ko'rib chiqish va yodlashga imkon beradi. Shuningdek, komikslar o'quvchilarga turli tilda ko'nikmalarini mustahkamlash va o'rganishga imkon beradi. Bu usul o'quvchilarning til va ko'nikmalarini o'rganishini va rivojlantirishini oshiradi. Bunday qismlar o'quvchilarning o'rganish va ularni amalga oshirish jarayonida ehtiyotkorlik va foydali bo'lishi mumkin. Bular boshlang'ich sinf ingliz tili o'qituvchilari uchun samarali bo'lgan va o'quvchilarni leksik kompetensiyasini rivojlantirishda motivatsiya yaratishda yordam beradi.

Komikslarning darsdagi roli boshlang'ich sinf ingliz tili o'qituvchilari uchun juda muhimdir. Ular o'quvchilarga ko'proq qiziqarli va jiddiy mavzularni o'rganish imkonini beradi, chunki komikslar vizual va matn elementlarini birlashtirgan ijodiy uslublar bo'lib, o'quvchilarga so'zlar va ularning ma'nolarini yangi va qiziq uslubda o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, komikslar o'quvchilarga turli tilda ko'nikmalarini mustahkamlash va o'rganishga imkon beradi. Bu usul o'quvchilarning til va ko'nikmalarini o'rganishini va rivojlantirishini oshiradi. Komikslar o'quvchilarni tilga oid matnlar bilan bog'liq konseptlarni o'rganishga ilhomlantiradi va ularning leksik kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi. Bular boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarni qiziqarli va ehtiyotkorlikda qolishga ilhomlantiradi. Komikslar o'quvchilarning o'zlarini ifodalash, o'rganish va yodlash usullarini oshirishga ham yordam beradi.

Komikslar, boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarga turli mavzularni o'rganishda, til va ko'nikmalarini rivojlantirishda va qiziqarli bo'lishda muhim bir vosita bo'lib, ular o'quvchilarga ko'proq qiziqarli va jiddiy mavzularni o'rganish imkonini beradi. Komikslar vizual va matn elementlarini birlashtirgan ijodiy uslublar bo'lib, o'quvchilarga so'zlar va ularning ma'nolarini yangi va qiziq uslubda o'rganish imkonini beradi. Shuningdek, komikslar o'quvchilarga turli tilda ko'nikmalarini mustahkamlash va o'rganishga imkon beradi. Bu usul o'quvchilarning til va ko'nikmalarini o'rganishini va rivojlantirishini oshiradi. Komikslar o'quvchilarni tilga oid matnlar bilan bog'liq konseptlarni o'rganishga ilhomlantiradi va ularning leksik kompetensiyasini rivojlantirishga yordam beradi. Bular boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarni qiziqarli va ehtiyotkorlikda qolishga ilhomlantiradi. Komikslar o'quvchilarning o'zlarini ifodalash, o'rganish va yodlash usullarini oshirishga ham yordam beradi.

Boshlang'ich sinf ingliz tili darslarida o'quvchilarni leksik kompetensiyasini rivojlantirish uchun bir nechta metodikalar mavjud, va komikslar ushbu maqsadni

amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Quyidagi metodikalar o'quvchilarni leksik kompetensiyasini rivojlantirishda foydali bo'lishi mumkin:

Kontekstli o'qish va gaplashish: O'quvchilarga turli mavzular haqida komikslarni o'qish va ularning tarkibi bo'yicha gaplashish imkonini berish. Komikslar o'quvchilarga so'zlar va ularning ma'nolarini turli xil kontekstlar orqali tushuntiradi.

So'zlar va frazalar uchun kontekst yaratish: Komikslar orqali o'quvchilarga yangi so'zlar va frazalar o'rganishda ko'proq kontekst yaratish. Bu, o'quvchilarning so'zlar va frazalar bilan bog'liq ma'nolarni tushunishiga yordam beradi.

Savollar va mantiqiy o'qish: O'quvchilarga komikslarda kelgan matnlar bo'yicha savollar berish va ularning mantiqiy o'qishini rag'batlantirish. Bu, o'quvchilarning ko'nikmalarini mustahkamlash va qo'llashga yordam beradi.

O'quvchilarning o'zini ifodalash: Komikslar o'quvchilarning o'zini ifodalash va ma'lumotlarni qayta qarorlash usullarini oshirishda yordam beradi. O'quvchilar komikslarda ko'rgan ma'lumotlarni o'zlarining so'zlari bilan ifodalash orqali til ko'nikmalarini mustahkamlashlari mumkin.

Komikslardan ma'lumotlarni qayta ishlash va yodlash: O'quvchilarga komikslarda ko'rgan ma'lumotlarni qayta ishlash va yodlash uchun vazifalar berish. Bu, ularning qayta qarorlash va ma'lumotlarni saqlash jarayonini qo'llay oladi. Bu metodikalar o'quvchilarni leksik kompetensiyasini rivojlantirishda foydali bo'lib, komikslar esa bu metodikalarning barchasini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Komikslar o'quvchilarning motivatsiyasini yuqori qilish, qiziqarli va o'rganishni jiddiy qilishga imkon beradi.

REFERENCES:

1. "Understanding Comics: The Invisible Art" - Scott McCloud. Komikslarning tuzilishi, aniq qahramoniyatlari, rasmlar va matn o'rtasidagi munosabatlarni tushuntiradi.
2. "Comics and Sequential Art" - Will Eisner .Komikslarning amaliy ishlovchi uslubini va tarqalishini tushuntiradi.
3. "The Comic Book Story of Comics: The Epic History of Comic Books" - Fred Van Lente va Ryan Dunlavey .Komikslarning tarixini va evolyutsiyasini to'liq yoritiladi.
4. "Marvel Comics: The Untold Story" - Sean Howe tomonidan yozilgan bu kitob Marvel Comics shirkati tarixini, uning asoschilari va ularning yaratilishi haqida asosiy ma'lumotlarni o'z ichiga oladi
5. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1099-1101.
6. Tojiddinovna N. X. LINGUO-COGNITIVE FEATURES OF PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 69-75Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -

CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>

7. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.

8. Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – С. 561-564.

9. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>

10. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>

11. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'Li QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOG'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).

12. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – С. 76-78.

13. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.

14. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 29-38.

15. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – С. 152-154.

16. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>

17. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – С. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>

18. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – С. 85-91.

ISAJON SULTONNING “ABU RAYHON BERUNIY” ROMANIDA SUJET DINAMIKASI

Rahmatilla Eshpo‘latovich Norbekov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada Isajon Sultonning “Abu Rayhon Beruniy” romanida sujet dinamikasining tadrijiy rivojlanib borishi, sujet unsurlari tahlil etiladi. Epik kechinmaning lirik va dramatik turdagi kechinmalardan farqli jihatlarini qiyosiy tarzda yoritilgan.

Tayanch so‘zlar: sujet, badiiy to‘qima, xronikali sujet, epik tasvir, konflikt.

DYNAMIC PLOT AND ROMANE ISADJANA SULTANA "ABU RAIKHAN BERUNI"

Rakhmatilla Eshpolatovich Norbekov

PhD student, Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

The article analyzes the gradual development of subject dynamics and plot elements in Isajon Sultan's novel "Abu Rayhan Beruni". Aspects of the epic experience that are different from the lyrical and dramatic types of experience are comparatively highlighted.

Keywords: subject, artistic texture, chronic subject, epic image, conflict.

Sujet voqealar tizimining izchil rivojlanishi asnosida vujudga keluvchi, badiiy shaklning eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Sujet ma’lum bir voqelikni qahramonlar xatti-harakatlari orqali ifoda etar ekan, u hayotiy haqiqat asnosida yuzaga keladi. “Abu Rayhon Beruniy” romani o‘ziga xos tarzda yaratilgan qiziqarli sujetga ega ekanini ta’kidlagan holda aytishimiz joizki, muallif sujet liniyasini yaratish mobaynida tarixiy haqiqatni buzmasligi, biroq shu bilan birga quruq tarixning yorituvchisi ham bo‘lib qolmasligi, badiiy to‘qima bilan tarixiy reallikni bir tizginda ushlab, ikalasini ma’lum bir izchillikda yorita bilishi joiz. Zero, “badiiy sujet hayotiy material, ijodiy fantaziya – badiiy to‘qima va g‘oya estetik idealning payvandlashishidan paydo bo‘ladi.

Agar badiiy sujetni jonli organizm deb faraz qilinadigan bo'lsa, hayotiy material shu organizmning skeleti, badiiy to'qima uning eti, estetik ideal esa qoni-joni. Tirik organizmning etini skeletidan, skeletini ajratib qoni-jonidan ajratib bo'lmaganidek, badiiy sujet organizmidagi hayotiy materialni badiiy to'qimasidan, badiiy to'qimasini estetik idealidan ayri tasavvur etush mahol. Ular bir-birlariga shu qadar qo'shib - chatishib ketishadi, yaxlit quyma bir holga keladi"[2.125]. Shu sabab ham tarixni buzmaganda holda, unga badiiy to'qimani uyg'unlashtira olish yozuvchining sujet yaratish jarayonidagi eng muhim vazifasidir. Chunki quruq voqelikni ketma-ketlikda keltirib beraverish o'quvchi uchun hech nima bera olmagan kabi, adabiyot uchun ham hech qanday ehtiyoj bo'lmagan holatdir. Aslini olib qaraganda adabiyot o'zida tom ma'noda hayotni aks ettiradi. Ammo hayotdan quruq nusxa ko'chirish adabiyot degani emas. Adabiyot eng avvalo, san'atdir. San'at originallikni, badiiy bo'yodkorlikni, fantaziyani talab etadi. Yozuvchi Abdulla Qahhor ta'kidlaganidek: "Agar yozuvchilik turmushdan nusxa ko'chirishdan iborat bo'lsa, bundan oson ish bo'lmas edi. Hayotdan aynan ko'chirish, kitobdan ko'chirishday gap. Originallik hayot haqiqatini dildan o'tkazish, unga ko'ngildagi gaplarni singdirish, tilagingni qo'shib ifodalash bilan yuzaga keladi"[1.323]. "Beruniy" romanida ayni yuqoridagi fikrlarning isboti yaqqol ko'zga tashlanadi.

Yozuvchi asar uchun *xronikali sujet* shaklini tanlaydi. "Xronikali sujet qahramon taqdirini davriy izchillikda, uning xarakterini rivojlanishda ko'rsata olishi jihatidan ustunlik qiladi. Shu bois ham katta epik asarlarda ko'proq xronikali sujet qo'llaniladi. Sujetning mazkur turi epik ko'lamdorlikni ta'minlashga ham katta imkon yaratadi. Zero, bunda asosiy sujet bilan yondosh holda yordamchi sujet chiziqlarini ham yurgizish, juda katta hayot materialini qamrab olish imkoniyatlari mavjud"[2.132]. Sujetning bu turida muallif uchun vaqt qamrovi ancha kengligini ham alohida ta'kidlash joiz. Bu holat ijodkorga o'z fikr va qarashlarini bema'lol, izchillikda yoritishga imkon yaratib beradi.

Muallif voqelikni ketma-ketlikda, yoxud bir vaqtning o'zida harakatlantirishi, sujetdan tashqari unsurlardan ham maqsadli tarzda foydalana olishi mumkin. Isajon Sulton sujetning bu turidan izchillik bilan foydalanadi, sujet tarkibiga o'z mushohadalari, o'y-fikrlari va qarashlarini ham mahorat bilan singdirib yuboradi. Ko'pincha hayotiy qarashlarini, fikrlarini, xulosalarini obrazlar tilidan bayon e'tadi. Bu bilan sujet liniyasidan chetda turishga uringani yaqqol seziladi. Ammo baribir qahramonlarning ma'lum vaziyatdagi qarashlari, fikrlari shundoqqina muallifga tegishli ekani sezilib turadi.

Romanda sujetning o'ziga xos bo'lgan, betakror holatini kuzatishimiz mumkin. Dastavval e'tiborimizni sujetning kirish qismiga – ekspozitsiyaga qaratishimiz joiz.

“Abu Rayhon Beruniy” romanidagi ekspozitsiya tamoman yangicha ko‘rinishga va maqsadga ega ekanligi bilan alohida tadqiq qilishni taqazo etadi. Aslini olib qaraganda, ekspozitsiya sujetning kirish, boshlanish nuqasi bo‘lib, kitobxonga asar mohiyatini ochib berish berish vazifasini bajaradi: asar voqealari kechadigan joy, qahramonlar, voqelik va shart-sharoit bilan o‘quvchini tanishtiradi. Bu romandagi birinchi qism ekspozitsiya vazifasini bajaradi. muallif *Sobiylar va Harroniylar, Zardushtiylar, Moniylar, Mazdakiylar, Bani Hanifa, Zavzan ahli, Oq kiyimlilar va Qarmatiylar* tilidan asarga kirish qiladi. Asarning yaralish sabablarini, voqelik sodir bo‘ladigan hudud va vaqtni, asarning bosh qahramoniga sari yo‘nalishni belgilab oladi. Shu tariqa xronikali sujet tizimini harakatga keltirishni boshlaydi.

Muallif ekspozitsiyani o‘z nutqi orqali emas, qahramonlar nutqi orqali ochib berishni maqsad qiladi. Shu tariqa noan‘anaviy ekspozitsiyani shakllantiradi. Bu holat xronikali sujet chizig‘ini harakatlantirish uchun nihoyatda qo‘l keladi. Voqelikni ekspozitsiyadan keyin asarning asosiy qismi bilan bog‘laydi. Abu Fazl Rayyoniyni: *Abu Rayhon ayni yigitlik chog‘ida yozgan asarida, kelgusi avlodlarga ibrat bo‘lsin, degan umidda insoniyat adashishlaridan xabar bergan bo‘lsa, pirovardida taqdir uning o‘zini ham o‘shanday kishilar yashaydigan o‘lkalarga ulotqirib yubordi va u aytganlaridan ham g‘aroyibroq ishlarga guvoh qildi* ifodasi ayni shu ekspozitsiyaning yakunini va sujetning asosiy qismi boshlanishini ifodalash uchun xizmat qiladi. Odatda sujetga xarakterlar ikki xil holda olib kiriladi:

- *Rivojlangan, kamolotga erishgan, to‘liq shakllangan xarakterlar;*
- *Sujet davomida asta-sekinlik bilan rivojlanib, o‘sib boradigan xarakterlar;*

Roman sujetida xarakterlarning har ikki shakli ham uchrasada, *sujet davomida asta-sekinlik bilan rivojlanib, o‘sib boradigan xarakterlar* yaralishi yetakchilik qiladi. Jumladan, asarning bosh obrazi bo‘lmish Beruniy qiyofasini muallif ayni shu tarzda xronikal sujetga mos rivojlantirib boradi. Adabiyotshunos olim Izzat Sulton: “Asarning umumiy ekspozitsiyasidan tashqari, undagi yirik obrazlarning ham o‘ziga xos mustaqil ekspozitsiyasi bor”[3.112], deya ta’kidlaydi. Ayni shu kabi holatga, ya’ni obrazning ekspozitsiyasiga beruniy xarakterining ilk bor o‘quvchiga tanishtirilishi, o‘sib borishi, rivojlanishi jarayonida guvoh bo‘lamiz. Bu obraz asar mobaynida chinakam xarakterga aylana boshlaydi. Muallif uning bolaligini tasvirlash jarayonida ham sujet chizig‘ini izchil rivojlantirgan holda turli xil, bir-biridan farq qiluvchi voqeliklardan, tasvirlardan, badiiy vositalardan foydalanishga harakat qiladi. Beruniy xarakterining eng nozik qirralarini o‘quvchiga asta-sekinlik bilan namoyish qila boshlaydi: *Abu Rayhon*

yunon olimlarining yer yuzi tuzilishiga oid asarlarini ham o'qib chiqdi. Qolaversa, uchburchak va to'g'ri burchak nazariyasini ham o'rganib oldi. Qachon qaramay uni hisob-kitoblar ustida ko'rardim. Rum usturlobini o'lchab, tekshirib ko'rgach, temirchi bilan birga, qo'llari kuya-kuya o'z usturlobi va armilasini yasadi. Bu voqelik Beruniyning ustozlari Mansur Ibn Iroq tilidan bayon etiladi. Bu o'rinda ham sujetning yana bir o'ziga xos qirrasini ko'zga tashlanadi. Sujet liniyasida voqeliklar qahramonlar tilidan hikoyatlar shaklida yoritiladi. Ba'zan hikoya ichida hikoya keltirish usulidan ham foydalanadi. Muallifning roviylarni so'zlatishidan asosiy maqsadi bosh qahramon xarakterini ochib berishdir. Asardagi boshqa qahramonlar roviy vazifasini bajaradilar va bosh obrazni xarakter sifatida shakllanish bosqichini ochib berishga xizmat qiladilar. Sujetning markazida turgan bosh qahramon xarakterini ochib berish vazifasi ayni shu tarzda ochib beriladi. Voqelik davomida boshqa qahramonlar tili orqali muallifning ham badiiy qarashlari, maqsadlari asta-sekinlik bilan namoyon bo'lib boraveradi. Bir qancha personajlar, ularning tilidan bayon etiladigan bir qancha voqeliklar yagona tizimli sujet liniyasiga tiziladi va sujet dinamikasining badiiyatini ham ta'minlaydi.

Asardagi bosh obraz turli konfliktlar girdobida tasvirlanadi. Bu holat ham sujetni harakatga keltiruvchi muhim omillardan biridir. Zero, "Konflikt – sujetning o'zani"[3.109] dir. Yozuvchi ayni qoidani juda yaxshi anglaydi. Shu sabab ham asardagi ziddiyatli holatlardan ta'sirchanlikni oshirishda, qahramon ruhiy olamini ochib berishda, ichki iztiroblarini tasvirlashda unumli foydalanadi. Qahramonlar xarakteri o'rtasidagi ziddiyat sujetdagi konfliktni yuzaga keltirishda muhim ahamiyatga ega. Asarda konflikt nafaqat bir necha qahramonlar orasida, hatto birgina qahramon ruhiyatining o'zidayoq yuz berishi mumkin. Aslini olib qaraganda butun borliq, butun bashariyatning hayoti konfliktlardan iborat. Bu holatni badiiylashtirgan holda asar tarkibiga olib kirish sujet dinamikasining ta'sirchanligi va ishonchliligi oshishiga sabab bo'ladi. Boisi "sujetida konflikt bo'lmagan asar ta'sirchan bo'lmaydi, chunki unda hayotiy haqiqat yorqin va izchil ifodalanmaydi. Faqat xarakterlar to'qnashuvi natijasidagina odamlarning ichki dunyosi to'la ochiladi"[3.110].

Xarakterlar ichki dunyosining aniq namoyon bo'lishi sujetning ham badiiyati yanada yuqorilashiga xizmat qiladi. Epik asar sujeti ma'lum bir izchillik asnosida rivojlanadi. Ammo bu rivojlanish quruq hikoyachilik asnosida yuz bersa, asar saviyasi o'quvchini qoniqtirmaydi. Chunki voqelikni quruq rovilik asnosida yoritish badiiy adabiyotni hosil qila olmaganidek, sujetda ham biror jiddiy siljishni hosil qilmaydi. Isajon Sulton asarlarida sujetning barqarorligi, izchilligi va

qiziqarliligi epik tasvirning mahorat bilan, izchillikda berilishi bilan bog'liqdir. Mukammal epik tasvir mukammal va badiiy mukammallikka ega epik kechinma hosilasini yaratadi. Epik tasvirda epik kechinma ham sekin- astalik bilan yuzaga keladi va boshqa badiiy turlarga nisbatan kuchliroq va uzoqroq davom etadigan ruhiy izzat, shodlik, sevgi yoki nafratni hosil qiladi. Shu sabab ham "Epik kechinma sekin-asta portlashga olib boradigan minaga o'xshaydi"[4.81]. Epik asarlarda kechinmaning namoyon bo'lishi dramatik, lirik asarlarga qaraganda bir qadar sekin kechadi. Bu holat sujetda o'z ifodasini topadi. Epik kechinmaning ta'sirchanligi xarakterning individulligini ko'rsatish barobarida badiiy ta'sirchanlikni ham ta'minlaydi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda sujetni mukammalligini ta'minlovchi va uning dinamikasidagi izchillikni yuzaga keltiruvchi uch muhim vositani ajratib o'tish mumkin:

- ✓ Epik tasvir;
- ✓ Konflikt;
- ✓ Personajlar.

Ayni shu uch muhim xususiyatlar sujet dinamikasiga ta'sir ko'rsatgani holda, muallif badiiy maqsadining yuzaga chiqishini ta'minlaydi. Sujetning mukammalligini hosil qiladi. Aslini olib qaraganda muallif qalb prizmasidan o'tgan voqelik yuqorida biz sanab o'tgan uch badiiy vosita asnosida barchani o'ziga birdek jalb eta oladigan sujetni vujudga keltiradi. "Ijodkor ongida asarning voqealar tizimi (sujeti), ularning muayyan tartibda bog'lanishi (kompozitsiyasi), voqealar tizimini harakatga keltiruvchi va dinamikasini ta'minlovchi personajlar, ularning faoliyati, makoni va zamoni kabi badiiy ijod uchun zaruriy shartlar bajarilgach, uning eng qiyin va og'ir bosqichi – ijodkor ongini, qalbini chulg'ab olgan g'oyani ifodalovchi barcha narsalarni so'zda tasvirlab yoki ifodalab berish, kitobxon yuragini zabt etuvchi shaklda bayon qilib berish jarayoni boshlanadi"[4]. Bu holat o'z-o'zidan sujet dinamikasining izchillikda namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi.

REFERENCES

1. Abdulla Qahhor. Hayot hodisasidan badiiy to'qimaga. Tanlangan asarlar. – T. G'afur G'ulom. 1971. 6-tom.
2. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – T. O'zbekiston. 2002.
3. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – T. O'qituvchi. 2005
4. Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. – T. O'qituvchi. 2000

БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ УСТОЗ-ШОГИРД ТИЗИМИ АСОСИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Хурсаной Маҳмуд кизи Очилова

Чирчиқ давлат педагогика университети Туризм факултети ўқув ишлар бўйича декан
ўринбосари

АННОТАЦИЯ

Бўлажак ўқитувчиларни устоз-шогирд тизими асосида касбий фаолиятга тайёрлаш методикасини такомиллаштириш тажрибали мураббий раҳбарлигида касбий маҳоратни ўрганишга ёрдам беради.

Мақолада устоз-шогирд тизимининг моҳияти ҳамда устоз-шогирд тизимида мураббийлик, тренинг, коучинг, баддинг, тьюторлик, Р2Р-таълими, маслаҳат ва бошқа методлар мазмуни ёритиб берилган.

Калит сўзлар. Мураббий, тажриба, билим, раҳбар, машқ, салоҳият, дастур, муносабат, менторлик.

Олий таълим тизимини модернизациялаш жараёнлари малакали кадрлар тайёрлашнинг юқори даражасини таъминловчи самарали механизмларни фаол қиритишни тақозо этади. Шу муносабат билан устоз-шогирд тизими масаласи яна долзарб бўлиб қолди. Саноатнинг ривожланиши учун кадрлар тайёрлаш стандарти устоз-шогирд тизимида амалиётга йўналтирилган таълим модели механизмларини амалга оширишнинг зарурлигини белгилайди.

Ҳозирги босқичда устоз-шогирд тизими, бир томондан, билим, кўникма ва муносабатларни тизимли ишлаш орқали тажрибалироқ ходимдан камроқ тажрибага эга бўлган ходимга ўтказишни таъминлайдиган кадрлар технологияси сифатида қаралади [2] ёки бошқа томондан, бўлажак мутахассис шахсини шакллантиришни таъминлайдиган педагогик технология сифатида, инсоннинг меҳнатга уйғун киришини ўз ичига олади.

Устоз-шогирд тизими узлуксиз таълим тизимининг элементи сифатида қадим Шарқ халқларида устоз, мураббий, мударрис, муаллим, тарбиячи номлари билан юритилган. Уларнинг иззати ва ҳурмати ҳамиша юқори бўлган. Абу Наср Фаробий устоз-мураббийга шундай талаб қўяди: “Устоз шогирдларига қаттиқ зулм ҳам ҳаддан ташқари кўнгилчанлик қилмаслиги лозим”. Саъдий Шерозий таълим-тарбияда муаллимнинг талабчан, билим ва тарбия беришда қаттиққўл бўлишининг тарафдори бўлган [5].

Инсон ўзини англаган даврдан устозларга суянган, улардан маънавий кудрат олган. О.А.Абдуллина [1], В.И.Загвязинский [3], Н.В.Кузьмина [4], В.А.Сластенин [6] ва бошқалар бу борада илмий тадқиқотлар олиб борганлар. Олий таълим муассасаларида бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлашда касбий амалиётни ривожлантириш устоз-шогирд тизимини йўлга қўйишда самарали ҳисобланади.

Устоз-шогирд тизимида мураббий ўз шогирдига ўргатади, ўз билим ва тажрибасини унга ўтказади, хатолар ва қийин вазиятларни таҳлил қилади. Унинг мақсади шогирдни ўз вазифаларини мустақил равишда бажаришга ўргатиш, унга ишнинг ўзига хос хусусиятларини ва ўз позициясини яхшироқ тушунишга ёрдам беришдир.

Устоз-шогирд тизимида мураббийлик, тренинг, коучинг, баддинг, тьюторлик, Р2Р-таълими, маслаҳат ва бошқалар алоҳида аҳамиятга эга. Бу методлар хусусиятларига кўра бир-биридан фарқ қилади. Улар ҳақида батафсил тўхталиб ўтамиз.

Мураббийлик. Шахсий тажриба ва амалий билимларни янги ходимга ўтказиш. Унинг тажрибали ҳамкасби назорати остида корхона ишининг ўзига хос хусусиятларини ўргатиш. Мураббий кўпинча жамоа раҳбари ёки менежери ҳисобланади. Таълимнинг бошқа турларидан асосий фарқи: мураббий корхона иерархиясида юқори даражани эгаллайди ва ностандарт саволларга жавоб бера олади.

Тренинг. Амалий машқлар билан фаол ўрганишни ўз ичига олади. Унинг мақсади бўлажак мутахассиснинг касбий салоҳиятини очиб бериш, унга янги билим ва уни дарҳол амалда қўллаш имкониятини беришдир.

Баддинг. Бадди - бу кундалик ва асосий иш жараёнида юзага келадиган масалаларда доимий ёрдам берадиган дўстга ўхшайди. Масалан, ҳамкасб жамоага янги келган одамни таништиради, қайси кафедра тушлик қилиш яхшироқ эканлигини, раҳбарнинг идораси қаерда жойлашганини, корпоратив порталга қандай киришни ва бутун жамоа қайси мессенжердан фойдаланишини айтиб беради ва кўрсатади. Бадди амалиётчига янги жойга қулай ўрнашишга ёрдам беради

Тьюторлик. Индивидуал таълим дастурига мувофиқ ўқув жараёнида ва ундан ташқарида ёрдам беришдан иборат. Қисқача айтганда, тьютор - назарий билимларни эгаллашга ёрдам берувчи “репетитор”дир.

Р2Р-таълими. Тенг лавозимдаги кўпроқ тажрибали ходим камроқ тажрибали ходимга ёрдам беради, муносабатлар тенг шартлар асосида қурилади. Ушбу турдаги таълимни менторлик билан солиштирганда камчилиги

шундаки, “ўқитувчи” ҳар доим менторнинг ностандарт саволларига жавоб бера олмайди.

Маслаҳат. Муайян сўровлар учун тайёр ечимларни берадиган маслаҳатлар.

Устоз-шогирд тизимининг моҳияти бўлажак ўқитувчиларни касбий фаолиятга тайёрлаш ва малакавий хусусиятларини ривожлантиришдан иборат. Устоз-шогирд тизими қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ходимларнинг малакасини ошириш;
- корпоратив маданиятни қабул қилиш орқали шогирдлар ўртасида қимматли иш йўналишларини ривожлантириш бўйича тадбирларни ўтказиш;
- муассаса ёки ташкилотнинг стратегик рақобатбардошлигига эришиш учун кадрларни сақлаб қолишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш ва бошқалар [7].

Устозлар ўз шогирдларига ташкилотнинг тузилиши, норасмий тармоқларнинг фаолияти ҳақида тўғри тушунча беришлари, шунингдек, уларни дуч келадиган қийинчиликлар ва улар учун очилган имкониятлар ҳақида ўз қарашлари билан таништиришлари мумкин. Устоз, ўз навбатида, муносабатларнинг оҳангини белгилайди ва ривожланиш эҳтиёжларини қондириш учун йўналишни белгилашга ёрдам беради.

Замонавий касбий таълим табиатан амалиётга йўналтирилган бўлиб, бу талабалар, ҳатто таълим ташкилотида ўқиш босқичида ҳам муваффақиятли ишга жойлашиш ва ўз мутахассислиги бўйича ишлаш учун зарур бўлган компетенцияларга эга бўлишини назарда тутди. Талабалар ҳар хил турдаги амалиётлар давомида малака, билим, кўникма ва тажрибаларни эгаллайдилар. Талабаларнинг амалиёт давомида зарур касбий кўникмаларга эга бўлиши учун уларга энг тажрибали ходимлар орасидан мураббийлар тайинланади. Бу талабанинг иш жойида мослашиш вақтини қисқартиради ва зарур компетенцияларни эгаллаш учун амалиёт учун ажратилган вақтдан оптимал фойдаланиш имконини беради.

Талабаларнинг корхонада амалиёт ўташ вақтида мураббийликни ташкил этишда илмий-услубий, ташкилий, дидактик шартларни ҳисобга олиш ва мураббийликни ташкил этишда эътиборга олиниши керак.

Бўлажак ўқитувчиларни устоз-шогирд тизими асосида касбий фаолиятга тайёрлаш мазмуни, шакллари ва методларини, шунингдек, ушбу фаолият натижаларини баҳолаш мезонлари базасини ишлаб чиқиш бу фаолиятни амалга ошириш методикасини такомиллаштиришга ёрдам беради.

Бўлажак ўқитувчиларни устоз-шогирд тизими асосида касбий фаолиятга тайёрлаш методикасини такомиллаштириш тажрибали мураббий раҳбарлигида касбий маҳоратни ўрганишга ёрдам беради. Бўлажак ўқитувчилар ўзларини янада ишончли ҳис қилишади ва ёрдам берадиган одам борлигини билишади.

Янги ишга қабул қилинган ходимлар синов муддати давомида ишдан бўшаш эҳтимоли камаяди. Улар корхонанинг ғамхўрлигини ҳис қилишади. Агар жамоада дўстона муҳит мавжуд бўлса ва яқин атрофда доимо ёрдам беришга тайёр бўлган ҳамкасби бўлса, янги келган одам ишдан кетиш ҳақида ўйламайди.

Янги ходимларнинг мартабаси ўсиши тезлашади. Ходим амалиётни тезроқ яқунлайди. Устоз бошланғич билимлардаги камчиликларни ўз вақтида пайқайди ва уларни тўлдиришга ёрдам беради, шогирднинг саволларига ўз вақтида жавоб беради, бунинг натижасида шогирд камроқ хато қилади. Келажакда олинган билимлар мартаба ўсиши учун фойдали бўлади, ишда самарали қарорлар қабул қилишига ва хатолардан узоқ бўлишига ёрдам беради.

Ходимларнинг иш берувчига содиқлигини оширади. Янги ходим корхона ғамхўрлик қилаётганини кўради ва тушунади. Раҳбарият ва ҳамкасблар уни ярим йўлда кутиб олишади, қулай бўлишига ёрдам беришади ва унинг маҳоратига шунчаки ташқаридан баҳо беришмайди. Бу эътибор янги келган ходимнинг бошқарувга муносабатини яхшилайдди.

Устоз шогирдлари дуч келадиган муаммоларни аниқлашга ва уларни раҳбарият эътиборига етказишга ёрдам беради. Бундай одам мослашиш дастурида нимани яхшилаш кераклигини оқилona тушунтириши мумкин. Бу янги келганларни тайёрлаш тизимидаги камчиликларни ўз вақтида аниқлаш ва тўлдиришга ёрдам беради.

Бўлажак ўқитувчиларни устоз-шогирд тизими асосида касбий фаолиятга тайёрлаш методикасини такомиллаштириш корхона харажатларини камайтиришга ва янги ходимларнинг самарадорлигини оширишга ёрдам беради. Тажрибали устоз ўз шогирдларига ишонч уйғотади. Профессional мураббий кучли ва ўзига ишонган мутахассисларни етиштиришга ёрдам беради.

REFERENCES

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. М.: Просвещение, 1990. - 141с.

2. Быстрова Н.В. Формирование школьной ситемы обучения в нижегородской губернии в 1917-1930 гг // Вестник Брянского государственного университета. 2011. № 1. С. 32-36.
3. Загвязинский В.И. Методология и методы психолого-педагогического исследования: Учебное пособие для студентов пед. вузов. М.: Academia, 2001.- 206 с.
4. Кузьмина Н.В. Очерки психологии труда учителя: Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. Л., 1967. -183с.
5. Махкамов У., Тилябоева Н. Касбий махорат. / Укув кулланма. - Т.: ТДИУ, 2007. -31-б.
6. Сластенин В.А., Тамарин В.Э. Учебно-познавательные задачи и задания по теоретико-методологическим основам педагогики: Учебно-методическое пособие. М., 1990. - 65с.
7. Цыплакова С. А., Баринова А.Н., Гришанова М.Н., Царева И. А. Формирование проектной компетенции бакалавров профессионального обучения в рамках образовательно-проектировочной деятельности// Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2016. Т. 5. № 4 (17). С. 286-288.

O'ZBEK VA INGLIZ XALQ MAQOLLARI O'RTASIDAGI LINGVOKULTUROLOGIK VA SEMANTIK XUSUSIYATLARNING MAZMUNI VA ULARNING AMALDA QO'LLANILISHI

Og'abek Komiljon o'g'li Yuldashev

Namangan davlat pedagogika Instituti

O'zbek va xorijiy tillar kafedrası stajyor-o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillarining turli maqollari yoritilgan. Har bir tilning o'ziga xos maqol va maqollari mavjud bo'lib, bugungi kunda har zamon va zamonni bir tilda aks ettiradi. Maqollar bizni kundalik hayotning mushohadasi sifatida ko'rsatadi, xalq hayoti falsafasini tashkil etadi va insonning xatti-harakati va xarakteri haqida tushuncha beradi. Ushbu maqolada o'zbek va ingliz maqollarini qiyosiy tahlil qilish, o'zbek xalq maqollarini ingliz tiliga tarjima qilishda qo'llanilgan transformatsiyalar, ularning lisoniy-madaniy va semantik xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Hikmat, go'zallik, erkaklar maqollari, matallari, tarjimasi, lingvamadaniy va ma'no xususiyatlari

ABSTRACT

This article covers various proverbs of Uzbek and English languages. Every language has its own stock of proverbs and proverbs in one language today reflect every age and time. The proverbs show us as the observation of everyday life, constitute popular philosophy of life, and provide an insight into human behavior and character. This article discusses comparative analysis of Uzbek and English proverbs, transformations used in the translation of Uzbek folk proverbs into English, and their linguacultural and semantic features.

Keywords: Wisdom, beauty, men proverbs, sayings, translation, linguacultural and semantic features

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются разные пословицы узбекского и английского языков. В каждом языке есть свой запас пословиц, а пословицы на одном языке сегодня отражают все века и времена. Пословицы представляют нас как наблюдение повседневной жизни, составляют популярную философию жизни и дают представление о человеческом поведении и характере. В данной

статье рассматриваются сравнительный анализ узбекских и английских пословиц, трансформации, использованные при переводе узбекских народных пословиц на английский язык, и их лингво-культурологические и семантические особенности.

Ключевые слова: Мудрость, красота, мужские пословицы, поговорки, перевод, лингвокультурные и смысловые особенности.

Lingvokulturologiya asosida O'zbek va ingliz xalqlari o'rtasidagi maqol va atamalarni taqqoslashning bir qismi bo'lib, bu muammoni o'rganish o'zbek va ingliz tilining ma'naviy an'analari, adabiyotlari, axloqiy voqeliklari va boshqa ko'nikmalarini analiz qiladi. O'zbek va ingliz xalq maqollari qadimiy va zamonaviy konseptsionalarni ifodalashda xizmat qiladi va asosan o'zlariga xos o'zgacha usullarda aks ettiriladi. Ular ma'noga, inson tarbiyasi, milliy an'analari va boshqa ko'nikmalar tufayli ifoda topadi.

Dunyodagi har bir xalqning o'ziga hos va mos tarzda maqollari o'z tarixiga qarab bir-biridan yaratilish va odamlarni turmush tarzlarida ifodalash usullari orqali farqlanadi.

Maqollarni quyidagi: 1. Morfologik 2. Leksik 3. Etiologik 4. Stilistik uslublar orqali tahlil qilinadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki maqollar qaysi tilde yozilganiga qarab orasidagi farqlarni aniq ko'rishimiz mumkin. Ikki til orasidagi birinchi farqlardan biri ular da ishlatiladigan tasvirlar. Ingliz maqollarida inson tabiatini ifodalash uchun ko'pincha hayvonot dunyosidagi timsollaridan foydalaniladi.

Masalan: - Eagles do not catch flies. (Burgut chivinlarni tutmaydi).

- The higher the monkey climbs the more he shows his tail. (Maymun qanchalik baland ko'tarilsa, shunchalik ko'p dumini ko'rsatadi).

Demak bundan farqli o'laroq, o'zbek maqollari insoniyatning oddiy turmush tarzini hayvon timsollaridan foydalanmasdan tasvirlaydi.

Masalan: O'xshatmasdan uchratmas. (Bir-biriga o'xshamasa ular uchrashmaydi).

Bu yerda, biz, maqollarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilishdagi bir nechta o'zgarishlarni eslatib o'tishimiz kerak. Yuqorida keltirib o'tilgan o'zbek maqolining ingliz tilidagi o'xshash tomoni:

O'xshatmasdan uchratmas (They do not meet if they do not look like each other) – Birds of a feather flock together.

Maqollarni bir tildan boshqa tillarga tarjima qilishning bir nechta uslublari mavjud:

1. Frazologik ekvivalentdan foydalanish;
2. Mutlaq o'xshashlik
3. To'g'ridan-to'g'ri tarjimadan foydalanish.

Ingliz va O'zbek tillarida mutlaq tarjima qilish mumkin bo'lgan bir xil maqollar mavjud.

Masalan: 1. A watched pot never boils – Kutilgan qozon qaynamas.

2. Wisdom is the beauty of men – Odam bezagi – aql (Beauty of man is his wisdom).

3. Manners make the man – Insonni fazilatlar ulug'laydi.

Ingliz tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilib bo'lmaydigan o'zbek maqollarining ba'zi turlari mavjud. Biz maqollarni aynan o'sha tildagi shakli va ingliz tilida topishimiz va tarjima qilishimiz kerak bo'ladi.

Masalan: - Tirriq qo'zi podani buzari (Thin lamb spoils the herd) – A rotten apple spoils the barrel (Chirigan olma bochkani buzadi).

- O'z uying – o'lan to'shaging – East or west, home is best

Ingliz maqolidagi "chirigan olma" – "yomon hulqli odam", lekin huddi shu ma'noni o'zbek maqoli "tirriq qo'zilar podani buzadi" deb beradi.

Ushbu maqolga o'xshash bir nechta maqollarni keltirishimiz mumkin:

- Qari bo'lgan bilan dono bo'lmas (Although man becomes older he will not be wise) – A fool at forty is a fool forever (Qirqdagi ahmoq – abadiy ahmoq).

Ba'zi o'zbek tili leksikasi ingliz tilida mavjud bo'lmaganligi uchun, ayrim maqollarni ingliz tiliga tushuntirish orqali tarjima qilinadi.

Masalan ayollarning tadbirkorligi, donoligi va zukkoligini ifodalaydigan o'zbek maqoli bor. Uni quyidagicha tarjima qilinadi:

- Erni er qiladigan ham, yer qiladigan ham xotin.

Meaning: A good wife makes a good husband, a bad woman makes a bad husband.

- Erni sher qiladigan pul, xotinni sher qiladigan hushtor (meaning – money makes man like a lion, a roue makes a woman like a lioness).

- So'z ko'rki maqol (a speech – a proverb);

- Bir tovuqqa ham don kerak, ham suv kerak (one chicken needs both grain and water)

- Qudachilik – ming yilchilik (Mutual relationship lasts thousand years between the relatives of bride and bridegroom).

Til har bir millatning asrlar davomidagi madaniyatini, qadriyatlarini va e'tiqodini, umumiy holatda xalqning o'ziga xos jihatlarini ifodalashda eng muhim omildir.

Agar dinlararo umumiy tushunchalarga to'xtaladigan bo'lsak, u qanday din bo'lishidan qat'iy nazar barchasida jannat, do'zax, shayton, farishta kabi tushunchalar

mavjuddir. Islom dinida shayton yoki jahannam kabi soʻzlar salbiy boʻyoqdor soʻzlar hisoblanadi.

Inglizcha maqol – Oʻzbekcha tarjimasi – Oʻzbekcha varianti

1. Hell has no fury like a woman scorned. – Tashlab ketilgan ayolga teng keladigan ajina [qasos olish borasida] jahannamda ham yoʻq. – Xotin avjiydi, el aljiydi.

2. When Hell freezes. – Jahannam muzlaganda. – Tuyaning dumi yerga tekkanda.

3. Better the Devil you know than the devil you don't know. – Tanimagan shaytondan tanish shayton yaxshi. – Sinalgan yov urushga yaxshi.

4. The Devil can cite Scripture for his purpose – Oʻz maqsadida shayton Muqaddas Kitob ustida ham qasam ichadi – Shaytonning ozdirgani – oʻzniki.

Oʻzbek maqollarining aksar qismi hayotga va voqelikka boʻlgan mutanosiblikni ifodalaydi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tarjima qilish juda qiyin boʻlgan baʼzi maqollar boʻlib, baʼzi hollarda deyarli imkonsiz, chunki ular jamiyatning madaniy va ijtimoiy tizimiga tor doirada bogʻlangan. Va ularni toʻgʻri va mos ishlatishlik esa nutqni jozibali va ifodali qiladi.

REFERENCES

- 1) Comparative Analysis Of Uzbek And English Proverbs – Ahmedov Umidjon Lecturer Of Kokand State Pedagogical Institute, Uzbekistan
- 2) Ingliz va oʻzbek maqollarining lingvokulturologik va semantik xususiyatlari – Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya – AXMEDOVA UGILJON KURONBOYEVNA
- 3) Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>
- 4) Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
- 5) Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 561-564.

- 6) Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
- 7) Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
- 8) Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'LI QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOQ'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
- 9) Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 76-78.
- 10) Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
- 11) АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ БЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 29-38.
- 12) Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – C. 152-154.
- 13) Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
- 14) Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>
- 15) Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 85-91.

TALABALARNING DIDAKTIK KOMPETENTLIGINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Firyuza Orazovna Orazova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo ekanligi, “kompetensiya”, “kompetentlilik” tushunchalari, ularning tarkibi, mazkur tushunchalarga nisbatan turli-tuman yondashuvlar, kompetensiyalar va kompetentlilikning shaxs taraqqiyotida tutadigan oʻrni tavsiflab berilgan. Koʻplab pedagog va psixologlarning yondashuvlari tahlil qilingan. Mazkur tahlillar natijasida ilmiy qarashlar bayon etilgan. Shunga koʻra ushbu maqola pedagog olimlar, oʻqituvchilar, dastur va darslik mualliflari, tadqiqotchilar uchun dasturulamal boʻlib xizmat qiladi.

Kalit soʻzlar: kompetensiya, kompetentlilik, shaxs taraqqiyoti, taʼlim jarayoni, bilim, koʻnikma, malaka, tayanch hayotiy kompetensiya, fanga oid kompetensiya.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF DEVELOPING THE DIDACTIC COMPETENCE OF STUDENTS ON THE BASE OF AN INTEGRATIVE APPROACH

Firyuza Orazovna Orazova

Chirchik state pedagogical university

ABSTRACT

This article describes the fact that the formation of basic life competencies is an actual socio-pedagogical problem, the concepts of "competence", "competence", their structure, various approaches to these concepts, the role of competence and competence in personal development. The approaches of many pedagogues and psychologists have been analyzed. As a result of these analyses, scientific opinions are stated. Accordingly, this article serves as a program for pedagogic scientists, teachers, authors of programs and textbooks, and researchers.

Keywords: competence, competence, personal development, educational process, knowledge, skills, competence, basic life competence, scientific competence.

O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim tizimini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrdagi "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-1875-sonli, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarorlari muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ma'lumki, kompetentli yondashuv insonning ijtimoiy hayotga har tomonlama tayyorligi va tarbiyalanganligi bilan bir qatorda shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashda insonparvarlik xarakteriga ega. Insonparvarlik prinsipiga asoslangan shaxsga yo'naltirilgan ta'limning maqsadi o'quvchilarga muayyan sohada bilim, ko'nikma, malakalar majmuini taqdim etishdangina iborat emas, balki ularning dunyoqarashi, layoqati, kreativ faoliyati, mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Shu bilan bir qatorda ular ongiga insoniy qadriyatlarni singdirishga xizmat qiladi. Bularning barchasi kompetentli yondashuvning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi. Kompetensiya – o'quvchilarning ma'lum sohada samarali faoliyat ko'rsatishlari uchun ta'lim tayyorgarligiga oldindan qo'yilgan ijtimoiy talab. Kompetentlilik ko'p qirrali bo'lib, uning bir necha talqinlari mavjud. Kompetentlilik o'quvchi tomonidan tegishli kompetensiyalarga ega bo'lishni anglatadi.

O'quv fanlarini integratsiyalashning nazariy asoslari, tamoyillari, integratsiyaga bo'lgan yondashuv, integratsiya yo'nalishlari, integrativ dasturlar, integrativ dars, integratsiyalashgan kurs modelini yaratish kabi masalalar o'z yechimini kutayotgan eng muhim pedagogik muammo hisoblanadi. Ta'lim jarayoniga pedagogik texnologiyalarni qo'llash va pedagogik mahoratni takomillashtirish muammolari ustida professor N.N.Azizxodjaeva izlanishlar olib borib, o'z tadqiqotlarida kasbiy ta'lim tizimida o'qitish texnologiyalari fundamental va amaliy bilimlarning o'zlashtirilishini ta'minlashini ta'kidlab o'tgan. O'.Q.Tolipov "Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari" mavzusida tadqiqot ishlarini olib borib, talabalarda kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni va uni ta'lim jarayoniga qo'llashning muhim tomonlarini tadqiq qilgan. D.O.Ximmatalievning tadqiqotlarida bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi va pedagogik faoliyatida texnologik yondashuvning o'ziga xosligi yoritib berilgan. D.N.Zokirovaning ilmiy tadqiqotlarida bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining intellektual salohiyatini o'stirish, izlanish, ijodkorlik, tadbirkorlik, tashkilotchilik malakalarini shakllantirish kabi muammolarning yechimini topish hozirgi davrda muhim vazifalardan ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Pedagogik kompetentlik bir qator ya'ni pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik konfliktologiya, neyropedagogika, pedagogik imidjologiya, innovasion pedagogik texnologiyalar, yosh davrlar psixologiyasi, ijtimoiy pedagogika, pedagogik aksiologiya, pedagogik psixologiya fanlari bilan o'zaro aloqada shakllanadi. Murakkab, mashaqqatli, kutilmagan holatlarga boy, ammo jamiyatning zaruriy ehtiyoji hisoblangan ta'lim-tarbiya tizimini yangicha ko'rinish va yangicha mazmunda amalga oshirish, dars jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni samarali qo'llash orqali ta'lim samaradorligiga erishish davr talabidir. Ta'lim muassasasi bitiruvchisi o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashda asosan pedagog kadrlar salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Kompetentlilik o'quvchida tarkib topgan shaxsiy sifatlar va berilgan sohadagi faoliyati bo'yicha to'plagan minimal darajadagi bilim, ko'nikma, malakalari va amaliy tajribalarini o'z ichiga oladi. Xususiy kompetensiyalar bilan tayanch kompetensiyalar o'zaro farqlanadi. Tayanch kompetensiyalar o'quvchining istiqboldagi hayotiy-ijtimoiy faoliyati modeli hisoblanadi. O'quvchilar muayyan bilim, ko'nikma, malaka va tajribaga ega bo'lgach, o'zlari egallagan kompetensiyalarni faoliyatlari orqali tatbiq eta oladilar. Tayanch kompetensiyalar ko'proq o'quvchining istiqboldagi ijtimoiy faoliyati uchun zarur hisoblanadi. Xususiy o'quv fani doirasida o'zlashtiriladigan kompetensiyalar esa, asosan, o'quv va istiqboldagi kasbiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydi. Kompetensiyalar har bir mamlakat xalqining turmush tarzi, madaniy, ma'naviy hayoti, an'alaridan kelib chiqqan holda shakllantiriladi. Pedagog uchun zarur bo'lgan mahoratning bu ikki unsurini birlashtirish asosida konkretlikdan obstraklikka, ya'ni aniqlikdan mavhumlik sari o'tiladi. Ular sezgi, tafakkur va nazariy asoslarda yuz beradi. Tahlil etishni nazariy darajaga olib chiqish mahorati bo'lg'usi o'qituvchilarni pedagogik mahoratga o'rgatishning yoki pedagogik mahoratni yanada takomillashtirish ning eng muhim vazifalaridan biri sanaladi. Pedagogik masalalarning umumlashgan ligiga qaramay, pirovard natija, yechim "fikrlash, faoliyat yurgazish, fikrlash" mana shu uchlikka kelib taqaladi hamda pedagogik faoliyat unsurlari va unga mos bo'lgan axborot bilan uyg'unlashib ketadi. Natijada o'qituvchining kasbiy kompetentligi modeli uning nazariy va amaliy tayyorgarligi sifatida namoyon bo'ladi.

So'nggi yillarda kompetentli yondashuv tushunchasi pedagogikada keng qo'llanilmoqda. Ta'lim amaliyotida tez-tez qo'llanilayotgan ushbu atama ta'lim mazmunida ustuvor o'rin egallamoqda. Kompetentli yondashuv tayanch tushuncha

sifatida zamonaviy pedagogikaning ilmiy tushunchalari tarkibiga singish bosqichlarini o'tamoqda. Mazkur tushunchaning o'ziga xos jihati uning pedagogika fanida eskirib qolgan tushunchalar bilan o'zaro qiyoslashni taqozo qilishidadir. Biz o'z tadqiqotimiz davomida kompetensiyaviy yondashuv doirasiga kiradigan va u bilan o'zaro aloqador bo'lgan tushunchalarni izohlashga harakat qilamiz. Ular: kompetensiya, kompetentlilik, kasbiy kompetentlik, pedagogik kompetentlik kabilar. Shu bilan bir qatorda biz tadqiqotimiz davomida kompetentlilik va tayyorlik, kompetensiya hamda bilim, ko'nikma, malakalarning har biri ustida fikr yuritishga harakat qildik. Kompetentli yondashuv doirasida bilim, ko'nikma va malakalarning aniq darajasi bilan ta'lim natijalari hamda uning ahamiyatli jihatlari uyg'unlashib, kompetensiyalar – layoqatlar majmui hosil bo'ladi. Bu esa o'quvchilarga jamiyat hayotiga muvaffaqiyatli moslashish imkonini beradi. Kompetensiyaviy yondashuvda jarayon markaziga o'quvchi shaxsining o'zi qo'yiladi, rivojlanish vaziyatlarida uning o'rni aniq namoyon bo'ladi. So'nggi yillarda chop etilayotgan ilmiy manbalarda bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni bir yo'la loyihalashtirish g'oyasi ilgari surilmoqda. Shu asosdan kelib chiqqan holda bir qator yondashuvlarni ilgari surish mumkin. Manbalarning tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, bugungi kunga qadar "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchasini tavsiflovchi yagona yondashuv mavjud emas. Kompetensiyalarni tushunish va tavsiflashda kompetensiyaning ta'lim oluvchi shaxsiga taalluqliligi, bilim, ko'nikma, malakalarning mahsuli bo'lsa-da, uning tarkibiga kirmasligi haqidagi qarash ilgari surilmoqda.

Shu nuqtai nazardan yondashganda kompetensiya ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular: davlat ta'lim standartlari; bitiruvchi sinf o'quvchilarining tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar; bilim, ko'nikma, malakalar majmuini ifodalovchi shaxsning tayyorgarligini ta'minlovchi, ularning shaxsiy tajribasiga kiruvchi, ular uchun ahamiyatli bo'lgan me'yorlardan iborat. Kompetentlilik esa kompetensiyalarni egallashni anglatib, o'quvchining bilim, ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishga bo'lgan shaxsiy munosabati, ta'limning real darajasini o'z ichiga oladi.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги —Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисидаги 187-сон Қарори //www.lex.uz
2. Бошланғич таълим концепцияси // тузувчилар: Р.Г.Сафарова ва бошқ.- Тошкент: РТМ-2015. ЎЗМУ хабарлари - 183 - Фалсафа фанлари

LUG'ATLARNING YARATILISHIDA KORPUS TURLARINING O'RNI

Dildor Baxtiyarovna Otajonova

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots. v/b,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

dildorotajonova201@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola korpusning tilshunoslik sohasidagi ahamiyati, uning yaratilish sabablari hamda turlari xususidagi masalalarga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: korpus, parallel korpus, qiyosiy korpus, tarjima matni, asliyat matni.

ABSTRACT

This article is devoted to the study the value of corpus in linguistics, reasons of originating corpus and its types.

Keywords: corpus, parallel corpus, comparative corpus, translated text, source text.

Xorijiy tillarga bo'lgan qiziqish, yuqori darajada bilishga bo'lgan talab tarjima sohasining birmunchayin ilgarilashiga turtki bo'ldi desak, mubolag'a bo'lmaydi. Kundan kunga taraqqiy etayotgan tarjimaning turli jabhalari, nafaqat tilga xos bilimlar, balki, IT sohasiga oid ko'nikmalarni ham chuqur o'zlashtirish kabi masalalarning dolzarbligidan dalolat beradi. So'nggi yillarda, tilshunoslik jabhalarida, jumladan, leksikografiya, terminologiya, kompyuter lingvistikasi, korpus lingvistikasi sohalarida bir qator tadqiqotlar olib borilayotganligiga qaramasdan, nutqiy faoliyat va unda ifodalangan so'z ma'nolari bilan bog'liq masalalar to'laligicha o'z yechimini topgani yo'q. Korpus leksik ma'lumotlar massivi sifatida muayyan davrda tilning leksik tarkibining o'zgarish jarayonlari dinamikasini o'rganishga, turli janrlarda va mualliflarda leksik hamda grammatik xususiyatlarning qo'llanilishini tahlil qilishga imkon beradi [5]. Shuningdek, korpuslar, turli xil tarixiy va zamonaviy lug'atlarni tayyorlashda ko'p qirrali leksikografik tadqiqotlarning manbai va vositasi bo'lib xizmat qiladi. Zero, ushbu korpuslardan ta'lim jarayonida tilni o'rgatish uchun grammatikani qurish va takomillashtirishda foydalanish ham mumkin. Korpus matnlarni statistik tahlil qilish va qoidalarni asoslash, lingvistik gipotezalarni va muqim me'yorni yuzaga kelish holatlarini tekshirish uchun foydalaniladigan tizim hisoblanishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Korpusning keng ko'lamli bo'lishi ma'lumotning o'ziga xosligini ta'minlab, til hodisalarining barcha qirrasini to'liq namoyon etishga xizmat qiladi. Shu ma'noda ko'plab korpuslarni maxsus sohalarga yo'naltirilganligini, shuningdek, til doirasida milliy va tabiiy til hodisalarini tadqiq etilishini kuzatish mumkin. Ta'kidlash joizki, leksemalar va matnlar korpuslarini yaratish hamda ulardan foydalanishning o'ziga xos jihatlarini o'z ob'ekti sifatida belgilab olgan soha – korpus lingvistikasi bugungi kunda ko'plab lingvistik tadqiqotlarga mo'ljallangan til ma'lumotlarining yirik majmualarini, ulardan foydalanishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlarining shakllanishi uchun zamin yaratadi.

Ma'lumki, korpus yaratilishi aniq maqsadga muvofiq bo'lib, aynan shu jihati tufayli uning har xil turlari yuzaga kelgan. Korpus lingvistikasi tilshunoslarning ta'riflariga binoan, “muvofiqlik asosida hosil qilingan satrlar va so'z ro'yxatini ekrandan qidirish bilan kom'yuter dasturlari orqali katta matnlar yoki kichik matnlarning katta to'plamdagi hodisalarni tushunishga urunish”ning eng oson usuli sifatida ularning ongida shakllangandir. U maqsadi, tili, janri, adabiy til shakli, korpusdagi tillar soni, hajmi va boshqa xususiyatlariga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Tarjima sohasida ahamiyatga ega bo'lgan va alohida qiziqish uyg'otuvchi turli xil elektron korpuslar xususida Mona Beyker ma'lumot keltirib o'tadi [3]. Uning fikriga ko'ra, ikkita turli xil korpus, jumladan, parallel va qiyosiy korporaning tarjimada muhim o'rin tutadi. Tarjimaga oid tadqiqotlarda nomi tilga olingan “tarjima korpusi” Olohan tomonidan parallel korpusi sifatida keltirilib, u bir tildagi matnlar va ularning boshqa tilga tarjimalarining to'plami sifatida ta'riflanadi. Demak, matnlar va ularning tarjimalari turli usulda ifodalanishi mumkin, masalan:

- Parallel korpusning bir yo'nalishga (unidirectional) oid bo'lishi, ya'ni, matnlar tizimi A tilda, tarjimalari B tilda ifodalanishi bilan izohlansa, keyingi turi;
- Ikki yo'nalishli (bidirectional), ya'ni, matnlar tizimi A tilda, tarjimalari B tilda yoki aksincha, matnlar B tilda tarjimalari A tilda bo'ladi.

Shuningdek, boshqa usullari ham mavjud bo'lib, bilingual – matnlar A tilda, tarjimalari B tilda, yoki multilingual, asliyat matnlari A va ularning tarjimalari B, C, D kabi bir nechta tillarda berilishi bilan izohlanadi. Tarjimashunoslikda parallel korpusdan foydalanish tillararo terminlarni qidirish va o'rganish, ularning tarjimasidagi o'zgarishlarni tahlil qilish, tarjima vositalaridagi o'ziga xos bo'lgan jihatlarini aniqlashda qo'l keladi. Tarjima borasida olib borilayotgan tadqiqotlarda bir tildan ikkinchi tilga o'girish jarayonlarida tilga xos yoki bir nechta tillarda keng tarqalgan tushunchalar xususida biror bir tushunchaga ega bo'lish maqsadida ko'p tilli korpuslardan foydalanish mumkin. Yana shuni inobatga olish kerakki, ushbu

turdagi korpusni yaratish qiyin, chunki materiallar kamdan-kam hollarda bir nechta tillar o'rtasida teng miqdorda tarjima qilinadi. Parallel korpuslardan foydalangan holda o'tkaziladigan tadqiqotlar asosan kontrastiv lingvistik tahlillarga qaratiladi. Biroq, bu kabi ilmiy ishlarning aksariyati til tizimidagi me'yordan tashqari vositalar ham mavjudligi va ular tarjimonning tanloviga bog'liqligini qo'llab quvvatlamaydi. Garchi, tarjima jarayonidagi turli vositalardan o'rinli foydalanish til birliklarining o'zgarishiga olib kelsa-da, tilga oid tadqiqotlarda tarjimaning ta'siri hisobga olinmaydi. Demak, parallel korpusning afzalliklari bilan bir qatorda uning kamchiliklari mavjudligini ham kuzatish mumkin.

Keyingi turdagi korpus Mona Baker tomonidan o'rganilgan bo'lib, u qiyosiy usuldan foydalangan holda yaratiladi [1]. Ushbu turdagi korpuslarning ilk namunalari Mona tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u korporani qiyoslashda bir tilda berilgan ikkita alohida matnlar majmuasi, ya'ni, birinchi korpus asliyat matnlaridan tashkil topib, ikkinchisi asliyatdan o'girilgan muqobil bir yoki bir necha tillardagi matnlarni qiyosiy to'plamini tashkil etadi. Binobarin, qiyosiy korpus erkin o'girilgan tarjima matnlar va ma'lum qoidalarga binoan yaratilgan tarjimalardagi o'ziga xos jihatlarni tahliliga xizmat qilishini nazarda tutadi. O'z navbatida, tarjimasi amalga oshirilgan yoki asliyat matnining ifodalanishida uning g'oyasi, janri, foydalanilgan manba, muallif va tarjimonning yoshi, stili hamda boshqa xususiyatlarini qiyoslash mumkinligi ma'lum asoslarga ega bo'lishi zarur. Bundan tashqari, taqqoslanayotgan korpusni tashkil etuvchi matnlar sohasi, variantdorligi, zamoni va hajmi jihatdan deyarli o'xshash bo'lishi talab etiladi. Ushbu turdagi korpus tadqiqida ma'lum bir tilga xos bo'lgan lingvistik xususiyat yoki tarjima matnlarining umumiy jihati hamda bir tildan ikkinchi tilga o'girish jarayonidagi o'ziga xosliklarni namoyon etuvchi model inobatga olinadi. Qiyosiy korpusda xususan tarjimaning batafsil tushuntirish usulidan foydalanish, soddalashtirish yoki leksik birlikni umuman o'girmagan holda ifodalashdan ko'ra afzalroqdir, ayniqsa, tarjimasiz keltirilgan so'z shakli yoki matn soddalashtirib, qolipga solinadi. Ya'ni, matn tarjimalari ushbu usullardan tashqari, mazmunan yanada soddalashtirib, aniqlashtiriladi.

Papaining ta'kidlashicha, o'girish jarayonida tarjima matnini soddalashtirish va aniqlashtirish usullarini qo'llash tarjimonning foydalanuvchiga kontekst mazmunini to'laligicha yetkazishga urinishidan kelib chiqadi [2]. Shunga qaramasdan, qiyosiy korpuslar til sathlarini o'rganishda keng qo'llaniladi.

V.P.Zaxarov esa ikkita asosiy usuldan foydalangan holda korpuslarni sinflarga bo'lish kerakligini ta'kidlaydi [6]. Unga muvofiq, birinchi usuli ma'lum bir tilga tegishli korpuslarning muayyan ichki korpusga nisbat berilishi bilan izohlansa, ikkinchisi, korpusga berilgan lisoniy tavsif turiga qarab ajratishdan iboratdir.

Izohlashning morfologik, sintaktik, semantik, prosodik, uslubiy kabi ko'p turlari mavjudligiga qaramay, mavjud korpuslarning aksariyati morfologik yoki sintaktik (treebanks) turdagi izohlarga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, sintaktik izohlangan korpus leksik birliklarning morfologik xususiyatlarini ham o'z ichiga oladi. Tadqiqiy va amaliy vazifalari, mavjud muammolarni hal etishiga mo'ljallanishi bo'yicha korpuslarning ko'plab turlarini ajratib ko'rsatish mumkin.

Zamonaviy korpus til resursini qay darajada ifodalashiga, sifati, miqdoriga muvofiq matnlarning oddiy elektron kolleksiyasi yoki chuqur annotatsiyalangan korpus kabi turlarga bo'linadi. Korpusning keng ko'lamli bo'lishi ma'lumotning o'ziga xosligini kafolatlab, til hodisalarining barcha qirrasini to'liq namoyish etilishini ta'minlaydi. Axborot texnologiyalari tilning funksional imkoniyatlaridan foydalanish borasida benihoya imkoniyatlar eshigini ochdi. Mashina tarjiması, avtomatik tahrir va tahlil, yozma matnni ovozlashtiruvchi nutq sintezatorlari, og'zaki nutqni yozma matnga aylantiruvchi nutqni tanish dasturlari, elektron lug'atlar, lingvistik mobil ilovalar, tezauruslar va til ontologiyasi fikrimizning dalilidir. Ayniqsa, zamonaviy elektron lug'atlar tuzish va undan foydalanish madaniyatini shakllantirish til imkoniyatini egallashda samarador ekanligi o'z isbotini topgan. Aynan til ta'limi va elektron lug'atlarni yaratishda dunyo miqiyosida yaratilishiga ehtiyoj nihoyatda yuqori bo'lgan til korpuslarining o'rni beqiyos.

REFERENCES

1. Baker, M. (1995) "Corpora in Translation Studies: An Overview and some Suggestions for Future Research." *Target* 7.2: 223 – 43. Print.
2. Pápai, V. (2004) "A Universal of Translated Text" *Translation universals: do they exist?* 48: q143. Print.
3. Olohan, M. (2004) *Introducing Corpora in Translation Studies*. Routledge, Print.
4. Otajonova D.B. (2023) Korpus Lingvistikasi tarixiga nazar // Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorligi. Volume 4. CSPU Conference 1: pp. 191 – 192.
5. Otajonova D.B. (2023) Korpus lingvistikasining shakllanish va rivojlanish tarixidan lavhalar // *Academic Research in Educational Sciences*. Volume 4, Issue 12.: pp. 379 – 383.
6. Захаров В., Богданова С. (2011) *Корпусная лингвистика: учебник*. 2-е изд., перераб. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та. 215 с.

CHINGIZ AYTMATOV ASARLARIDA TABIAT VA INSON MUNOSABATI

Shohsanam Otaxonova

Namangan davlat pedagogika instituti
O'zbek va xorijiy tillar kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Jahon xalqlari adabiyotiga nazar solsak, ularda tabiat va inson munosabatlarining murakkabliklari, inson ruhiyati va tabiat tasvirlarining mutanosibligi masalalariga alohida urg'u berilganligiga guvoh bo'lamiz. Tabiat va inson mavzusi asosiy muammo bo'lib kelayotganiga ishonch hosil qilamiz. So'ngi yuz yillikning zabardast ijodkori Chingiz Aytmatov asarlaridagi tabiat va inson munosabatlari ham alohida tadqiqni tashkil etadi.

Kalit so'zlar: ruhiyat, peyzaj, ta'sir kuchi, mutanosiblik, psixologik tasvir

АННОТАЦИЯ

глядя на литературу народов мира, мы видим, что в них особое внимание уделяется вопросам сложности взаимоотношений природы и человека, соразмерности человеческой психики и образов природы. Тема природы и человека становится главной проблемой взаимоотношения природы и человека в произведениях Чингиза Айтматова, незабываемого Творца столетия, также представляют собой отдельное исследование.

Ключевые слова: психика, пейзаж, сила воздействия, пропорции, психологический образ

Dunyo xalqlari adabiyotida tabiat tasviri va inson ruhiyati tasvirlarini bir-biriga mushtarak, uyg'un holda tasvirlash an'analari ko'p uchraydi. Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mumtoz so'z san'atkorlarimiz ham lirik qahramon ruhiyatini ochib berishda tabiat tasvirlaridan keng foydalanganlar. Inson tabiat bilan bir butunlikda voyaga yetadi, uning bor go'zalligi va nafosatidan zavq oladi. Ruhiyatidagi har bir tug'yonni tabiatdagi qay bir hodisaga mengzaydi, qiyoslaydi. Badiiy asarlarda ham qahramon shodlik-quvonchi, dard-u iztiroblari tabiat manzaralari bilan mutanosib tarzda aks ettiriladiki, bu asarning jozibasini, ta'sir kuchini bir necha barobar oshiradi. Tabiat va inson munosabatlari Chingiz Aytmatovning "Momo yer", "Oq kema", "Alvido Gulsari", "Qiyomat" kabi asarlarida ham yorqin psixologik tasvir va falsafiy mushohadalar orqali ochib berilgani yuksak badiiy did va saviya natijasi sifatida qabul qilinishi e'tiborga molikdir.

Adibning "Oq kema" qissasidagi bolaning sof o'ylari, hayollari, orzulari; Mo'min cholning soddaligi, "afandife'lligi" San-Toshning ulug'vor tog'lari-yu toshlari, o'rmonlari-yu daraxtlari bilan birga mukammallik hosil qilganday. Hatto shamolning ham isyonkorligi, dushmanga qarshi mardona kurashi qirg'iz xalqining ozodlik va erk tushunchalariga hamohang jaranglaydi "...juda qadim zamonda dushman lashkarlari bizning o'sha yerlarimizni bosib olgani yurish qilibdi. Ana shunda bizning San-Toshdan shunday shamol turibdiki, dushmanlar egarda o'tirolmay qolishibdi. Otlardan tushishibdi, lekin piyoda ham yurisholmabdi. Shamol ularning yuzini qonga belabdi. Shunda ular shamolga orqa o'girishibdi, shamol esa ularning yelkalariga urilib, qayrilib qarashiga imkon bermabdi, to'xtagani qo'ymabdi va ularni bitta qo'ymay Issiqko'ldan haydabdi. Mana qanday bo'lgan. Biz ana shu shamolda yashayapmiz! U bizdan boshlanadi. Butun qish bo'yi o'rmon

daryo ortida shamoldan g'ichirlab, ingrab chiqadi.¹ . Bola tilidan hikoya qilingan ushbu parchaga Mo'min cholning mo'minligi-yu itoatkorligi, uning qismat oldidagi nochorligiga bola ruhiyatidagi isyonning namoyoni deb qarashimiz kerakdir, balki.Yozuvchi boladagi ulug' isyon ibtidosi o'laroq tasvirlagan shamol obrazi bolaning jilovlanmagan his-tuyg'ulari, adolatsizlik va yovuzlikka qarshi tog'day bardoshining aksidir. Issiqko'l tasviriga ham yozuvchi alohida yondoshadi. "Bu - Issiqko'l. U yerda suv bilan osmon bir-biriga tutashib turardi. Undan narida hech nima yo'q. Ko'l harakatsiz, shu'lador, kimsasiz".² Ko'lining jilosi, shu'ladorligi uning cheksizligi va kimsasizligi bilan ziddiyatga kirishmaydi. Suv va osmonning bir butunlik hosil qilishi, bir-biriga tutashib ketishi yozuvchi peyzaj mahoratining badiiy in'ikosi sifatida ko'rinadi.

Asardagi Enasoy daryosi haqidagi qo'shiq matnida adibning xalq lirikasiga buyuk ehtiromi, uning o'tmishi va qadriyatlariga hurmati, xalq dard va tashvishlarining chuqur idroki ko'zga tashlanadi.

Sendan ulkan daryo bormi, Enasoy,
Sendan aziz tuproq bormi, Enasoy.
Sendan chuqur dard ham bormi, Enasoy,
Sendan ozod quchoq bormi, Enasoy.
Sendan ulkan daryo yo'qdir, Enasoy,
Sendan aziz tuproq yo'qdir, Enasoy.
Sendan chuqur dard ham yo'qdir, Enasoy,
Sendan ozod quchoq yo'qdir, Enasoy.

Qirg'iz xalqining asriy orzulari, armonlari va qayg'ulari tilga olingan she'riy parcha Enasoy daryosiga munojot hisoblansa-da, unda ozodlik, erk tuyg'ulari bo'y ko'rsatib turadi.Ona yurt tuprog'i, uning dardi har bir zamonda ham qalblarni junbushga keltiruvchi, uni uyg'otguchi eng go'zal tarona bo'lib yangraydi.

Chingiz Aytmatovning "Qiyomat"("Kunda) romanida ezgulik va oliyjanoblik, yaxshilik va to'g'rilikning, adolat va haqgo'ylikning Qiyomat qoyim darajasiga tushayotgan holatlari tabiat, jamiyat, inson va iymon muammolarini aks ettirish orqali ko'rsatiladi. Romanda bir-biri bilan mohirona bog'langan va ayni paytda umuman boshqa-boshqa zamon va makonda yuz beradigan voqealar ikki bo'ri, Avdiy, Hazrati Iso va Bo'ston obrazlarining yetakchi planga chiqishi bilan yuz beradi. Urg'ochi bo'ri Akbara nuqtayi nazaridan insoniyat vahshiyliklari, o'z manfaati ortidan tabiatga yetkazgan buyuk talofotlar, Butun olamdan o'z nafsi yo'lidagi qurbon sifatida foydalanishi mohirona ochib berilgan. O'ziga xos tabiat tasviri bilan boshlangan bu asarning ilk sahifalariyoq kishida unga tanlangan nomga go'yo bir ishoraday taassurot qoldiradi. "Tabiatning bebosh xohishiga ko'ra, xuddi to'rt tomonga o't ketganday bundan ikki kun burun to'sindan qattiq qor bo'roni quturib o'tgan, Issiqko'l tog' tizmalari qor ko'rpalari bilan qoplanib yotardi. Tog'lar qora qayun ichra g'oyib bo'ldi, osmon ko'zdan yo'qoldi, atrof-javonib ko'rinmay qoldi".³ Bu kabi peyzajlar nosirning lirik mahorati yuqorligi, badiiy so'z aytishda noodatiy yondashuvlar tarafdori ekanligini ko'rsatadi.

Adibning "Jamila", "Alvido Gulsari" asarlarida ham ona zamin va inson modullari bir butun, moddiy va ma'naviy ehtiyojlari nuqtayi nazaridan bir-biriga chambarchas bog'langan

¹ Chingiz.Aytmatov. Oq kema. -Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. - 432 b.-16-bet

² Chingiz Aytmatov . Oq kema. - Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. - 432 b.-17-bet

³ Ch. Aytmatov. Qiyomat.- Toshkent:Yangi asr avlodi,2015, 3 bet

mukammal kompozitsiya sifatida tasvirlanadi. Adib inson ma'naviyati, ruhiyati, ko'ngil boyligi bilan tabiat tasvirining uyg'unligi kabi nozik masalalarni chuqur tahlil qiladi va o'ziga xos tarzda ularni mutanosiblikda ifodalaydi.

Badiiy ijodnig o'ziga xos tamoyiliga aylangan inson va tabiat tasviri ulug' o'zbek shoiri Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" dostonida ilohiyot masalasi bilan uyg'un holda ifoda etilgan. Badiiy adabiyot inson ruhiyatining eng ovloq puchmoqlarini kashf etishga urinar ekan, hali ko'p bora tabiat tasvirlariga ehtiyoj sezadi. Bashariyat hayoti, uning ruhiyati, qalb kechinmalari tabiat bilan mutanosiblikda bir butunlikda tasvirlanadi.

REFERENCES

1. Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>
2. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
3. .Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 561-564.
4. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
5. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
6. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'Li QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOG'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
7. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 76-78.
8. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
9. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 29-38.
10. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – C. 152-154.
11. Бобажонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
12. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>
13. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 85-91.

TURISTLARGA XIZMAT KO'RSATISHDA INGLIZ TILIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

Sarvarbek Ilmiddinovich Quziyev

Farg'ona davlat universiteti
Ingliz tili kafedrası o'qituvchisi,
sarvarkuziev1988@gmail.com

ANNOTATSIYA

Jahon sayyohlik sanoatining jadal rivojlanishi bilan ESPga asoslangan o'quv dasturlarini ishlab chiqish har qachongidan ham zaruriy holatga aylanib bormoqda. Ushbu maqsadga erishish uchun o'quvchilarning muammolari va ehtiyojlarini tahlil qilish dolzarb bo'lib qoldi. Shu bois mazkur tadqiqot Farg'ona vodiysidagi turli joylarda xizmat qilayotgan 46 nafar turistik gidlarning ehtiyojlari, vazifalari va muammolarini o'rganishga qaratilgan. Buning uchun so'rovnomalar anketadan foydalanildi va ma'lumotlar to'plandi va tahlil qilindi. So'rovnomalar natijalari shuni ko'rsatdiki, gapirish va tinglash eng muhim qobiliyatlar hisoblanib, keying o'rinda o'qish va yozish ekanligi aniqlandi. Ingliz tilining funktsiyalariga kelsak, natijalar umumiy suhbat, savollarga javob berish va muammolarni hal qilish va xizmatlar ko'rsatish eng muhim vazifalar ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, natijalar xorijlik sayyohlarning ingliz tilida juda tez gapirishi Farg'onalik turistik gidlar uchun eng jiddiy muammo ekanligini ko'rsatdi. Ular duch kelgan boshqa qiyinchiliklar, jumladan, ingliz tili nutqida noto'g'ri foydalanish, so'z boyligining etishmovchiligi va yozish uchun grammatikadan foydalana olmaslik. Ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, turistik gidlar ingliz tilini bilish, xususan, tinglash, gapirish va o'qish bilan bog'liq muammolarga duch kelishgan. Tavsiyalar va pedagogik yechimlar taklif qilindi.

Kalit so'zlar: ESP, til ko'nikmalari, funktsiyalar, muammolar, ehtiyojlarni tahlil qilish, Farg'ona turistik yo'riqnomalari.

PROBLEMS AND SOLUTIONS ENCOUNTERED IN ENGLISH IN TOURIST SERVICES

Sarvarbek Ilmiddinovich Kuziev

Teacher of English language department,
Fergana State University
sarvarkuziev1988@gmail.com

ABSTRACT

With the rapid development of the world tourism industry, the development of ESP-based training programs is becoming more necessary than ever. In order to achieve this goal, the analysis of students' problems and needs has become relevant. Therefore, this study is aimed at studying the needs, tasks and problems of 46 tourist guides working in different places in the Fergana Valley. For this, a questionnaire was used and data was collected and analyzed. The results of the survey showed that speaking and listening were considered the most important skills, followed by reading and writing. Regarding the functions of English, the results showed that general conversation, answering questions and solving problems, and providing services were the most important tasks. Also, the results showed that foreign tourists' speaking English too quickly is the most serious problem for Ferghana tour guides. Other difficulties they face include improper use of English in speaking, lack of vocabulary and inability to use grammar for writing. Data analysis showed that tour guides had problems with English language skills, particularly listening, speaking and reading. Recommendations and pedagogical solutions were offered.

Keywords: ESP, language skills, functions, problems, needs analysis, Ferghana tourist guides.

KIRISH

Turizm industriyasi to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita qabul qiluvchi mamlakatlarni xorijiy valyutalar bilan ta'minlashi, xizmat ko'rsatish va ishlab chiqarish sohalarida ish o'rinlarini yaratishi va davlat daromadlarini, shu jumladan mehmonxonalar va boshqa turdagi soliqlar, turistik soliqlar, aeroportdan chiqish soliqlari, daromad solig'i va import bo'yicha bojxona to'lovlarini oshirishga yordam beradi. Shuning uchun Farg'ona viloyatida ham turizm sohasi kundan-kunga rivojlanib, davlatning keng qamrovli iqtisodiy o'sishida muhim rol o'ynamoqda. Farg'ona sayyohlik maskaniga aylandi va butun dunyodan turistlar tashrif buyurmoqda. Turizm agentliklari bo'limining statistik ma'lumotlariga ko'ra 2023-yil oxirigacha Farg'ona viloyatidagi sayyohlik ob'yektlariga 500 000 ga yaqin sayyoh tashrif buyurgan. Bundan 100 ming nafarga yaqini Osiyodan, 75 000 ga yaqini Yevropadan, qolganlari esa chegaradosh mamlakatlardan kelgan sayyohlardir. Statistik ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, ko'plab sayyohlar ingliz tilida tilida so'zlashuvchilardir. Farg'ona turizm departamenti turli tumanlarda bo'limlarga ega bo'lib, turistlarga turli yo'llar bilan yordam beradi; Tashrif buyuruvchi turistlar muloqot qiladigan lingua franca bu ingliz tilidir. Agar turistik gidlar va sayyohlar o'rtasida muvaffaqiyatli muloqot bo'lsa, xizmatlardan ko'proq qoniqish paydo bo'ladi

va natijada ko'proq sayyohlar keladi. Bu o'rinda ingliz tili xalqaro muloqot til sifatidagi hozirgi mavqei tufayli, ko'p madaniyatli sayyohlar bilan doimiy ravishda shug'ullanadigan barcha gidlar uchun bu tilni o'rganish zarur bo'ladi.

1.1. Ehtiyojlar tahlili.

Umuman olganda, Farg'onada sayyohlik gidlar universitetlarda ingliz tiliga an'anaviy tarzda o'qitiladi. Shuning uchun rasmiy ehtiyojlarni tahlil qilish va ingliz tilidan chet tili sifatida foydalanishda sayyohlik gidlar duch keladigan muammolarni aniqlash ustida tadqiqot olib boorish dolzarblashdi. Shunga ko'ra, mazkur tadqiqotning maqsadi Farg'ona shahridagi sayyohlik gidlarning ingliz tiliga bo'lgan ehtiyojlari va muammolarini o'rganish etib tanlandi.

Ehtiyojlarni tahlil qilish ko'p yillar davomida Ingliz tilining ajralmas asosiy omillaridan biri bo'lib kelgan. Maxsus maqsadlar uchun ingliz tili (ESP) amaliyotchilari tadqiqotchilari, kurs dizaynerlari, material ishlab chiquvchilar, testerlar, baholovchilar hamda sinf o'qituvchilari doimo ehtiyojlar tahlili ustida ish olib borishgan. Umuman olganda, ehtiyojlar deganda turli tushunchalarni anglashimiz mumkin. Robinson ta'kidlaganidek, "ehtiyolarni tahlil qilish" atamasi "tahlilchilarning mafkuraviy tasavvurlari ta'sirida" bo'lib, bu ehtiyojlar "o'z-o'zidan ob'ektiv haqiqatga ega emas" degan ma'noni anglatadi. Biroq, maqsadga yo'naltirilgan ta'rif sifatida ehtiyojlar "o'quvchining o'qishi yoki til kursining oxirida nima ko'rsatishi kerak bo'lgan ish talablarini" anglatishi mumkin. Bundan tashqari, Bervik ushbu turdagi ehtiyojlarni "ob'ektiv" deb hisobladi. Richards ma'lumotlar to'plash jarayoni sifatida ehtiyojlarni tahlil qilish "o'quvchilarning ehtiyojlari to'g'risida ma'lumot to'plash uchun foydalaniladigan protseduralar sifatida" ta'riflanishi mumkinligini ta'kidladi. Xuddi shunday, Nunan (1988) ehtiyojlarni tahlil qilishni "o'quv dasturini ishlab chiqishda qo'llaniladigan ma'lumotlarni yig'ish usullari va tartiblari" deb talqin qildi. Shu nuqtai nazardan xulosa qilish mumkinki, mahalliy talabalarning ehtiyojlari odatda o'quv materiallariga kiritilmaydi, chunki "ehtiyolarni tahlil qilish bizning universitetlarimizdagi tadqiqotchilar va til o'rgatuvchi mutaxassislar tomonidan hali etarlicha e'tiborga olinmagan".

Yuqoridagi ta'riflarni inobatga olgan holda Farg'ona sharoitida sayyohlik gidlar faoliyatidagi ehtiyoj tahlili muloqot jarayonida ingliz tilining o'ziga xos kommunikativ funksiyalariga bo'lgan ehtiyojni bildiradi. Bundan tashqari, farg'onalik sayyohlik gidlar ingliz tilidan turistlar bilan suhbat o'tkazish, ma'lumot berish, xizmatlar ko'rsatish, yordam ko'rsatish, savollarga javob berish, muammolarni hal qilish va hokazolar vositasi sifatida foydalanadilar.

Ehtiyojlarni tahlil qilish bu yerda sayyohlik gidlarning akademik, kasbiy, madaniy va til ma'lumotlari to'g'risida ma'lumotlarni to'plashni o'z ichiga oladi, bu

ularning ish jarayonida ularning haqiqiy ehtiyojlariga mos keladigan ESP kursini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar va ko'rsatmalar berishdir.

Ehtiyojlarni tahlil qilish va sayyohlik gidlar oldida turgan til to'siqlarini aniqlash tadqiqotning hal qiluvchi asosiy jarayonidir. Bu tilni o'rgatish va o'rganishda o'quv dasturlarini rejalashtirish jarayonining juda muhim qismi hamdir. Shuning uchun, agar ehtiyoj tahlili o'tkazilsa va til to'siqlari aniqlansa, til kursi materiali dolzarb va motivatsion bo'ladi.

1.2 Tadqiqot muammosi

Kommunikativ va lingvistik kompetentsiyalarni rivojlantirish turizm sanoati sohasida ishlaydiganlar uchun kasbiy rivojlanishning zaruriy shartidir. Natijada, turistik gidlarning ingliz tilini, ayniqsa mehmondo'stlik ruhiyatida malakasini oshirish dolzarb talab hisoblanadi. Farg'onada turistik gidlarning ish jarayonida ingliz tiliga bo'lgan ehtiyojini aniqlash, xorijlik sayyohlar bilan real hayotiy vaziyatlarda muloqot qilish zarurati tug'ilganda qanday muammolarga duch kelishini aniqlash bo'yicha juda kam tadqiqotlar amalga oshirilgan.

1.3 Tadqiqotning ahamiyati

Turizm sanoati mamlakat iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri sifatida qaraladi. Ushbu sohaning rivojlanishi til ehtiyojlariga ta'sir qiladi. Misol uchun, mehmonxona xodimlari ingliz tilida so'zlashuvchi mijozlari bilan samarali muloqot qilish uchun albatta ingliz tilini bilishlari kerak. Turizm sanoati uchun esa kasbiy maqsadlar uchun ingliz tili (EOP) eng muhim masalalardan biridir, chunki har bir individ bilan muloqot qilish bu juda nozik masala, binobarin har bir kishi alohida stereotip hisoblanadi. Farg'onada turizm industriyasi kontekstida ingliz tilini chet til sifatida qayta ko'rib chiqish va kadrlarga bo'lgan ehtiyoj va ushbu tadqiqot kabi til muammolarini aniqlash manfaatdor tomonlarni til o'quv dasturlari ustida ishlashga undashi mumkin. Bu turistik xodimlarning ehtiyojlarini qondiradi va ingliz tilini chet tili sifatida rivojlantirishga sabab bo'ladi. Chet tilini, ayniqsa ingliz tilini o'zlashtirish turistik gidlarga turistlar bilan muloqot qilish, ularning madaniy farqlarini tushunish va ish imkoniyatlarini oshirish imkonini beradi.

Umuman olganda, Farg'ona sharoitida turistik gidlar va turizm sanoati uchun ingliz tili bo'yicha tadqiqotlar juda kam uchraydi.

1.4 Tadqiqot savollari

Ushbu tadqiqot quyidagi tadqiqot savollariga javob berishga qaratilgan:

1) Turistik gidlar ingliz tilining qaysi ko'nikmasi ish jarayoni uchun eng muhim deb bilishadi?

2) Turistik gidlar ish jarayonida ingliz tilining qaysi funksiyalaridan foydalanishlari kerak?

3) Turistik gidlar ish jarayonida ingliz tilini bilishda qanday muammolarga duch kelishadi: tinglash, gapirish, o'qish va yozish?

4) Umuman turistik gidlar ish jarayonida qanday muammolarga duch kelishadi?

4. Tadqiqot muhokamasi va natijalari

Ushbu bo'limda Farg'onada sayyohlik gidlarining ehtiyojlari va turistlar bilan muloqot qilishdagi muammolar statistik natijalari tanishtiriladi. Farg'onalik sayyohlik gidlaridan ingliz tilidan foydalanish bo'yicha ularning ehtiyojlari va muammolarini aniqlash so'ralgan. Natijalar quyidagi 1-7-jadvallarda tasvirlangan.

Birinchisi: Birinchi savolga tegishli natijalar

Ushbu tadqiqot quyidagi savolga javob berishga harakat qildi: "Turistik gidlar ingliz tilining qaysi ko'nikmasi ish jarayoni uchun eng muhim deb bilishadi?". Ko'pchilik turistik gidlar gapirish ko'nikmasini o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyoji yuqori ekanligini bildirishgan, chunki ular ish jarayonlarida uning ahamiyatini yuqori ekanligini his qilishadi. Natijada, turistik gidlar chet ellik sayyohlar bilan muloqot qilish uchun kundalik ishlarida ko'proq ingliz tilida so'zlashish mahoratidan foydalanadilar. Ushbu tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik turizm xodimlari to'rtta ingliz tili ko'nikmalarini, ayniqsa tinglash va gapirishni juda zarur deb hisoblashgan.

Ikkinchi: Ikkinchi savolga tegishli natijalar

Turistik gidlardan ish joyida ingliz tilining qanday funksiyalaridan foydalanish kerakligi so'ralganda, turistik gidlar turistlar bilan umumiy suhbatda, chet elliklarga xizmat ko'rsatishda, ziyorat yoki boshqa yo'nalishlarda uchrashganda savollarga javob berish va muammolarni hal qilishda ingliz tilidan foydalanadilar. Ingliz tilining ushbu kommunikativ funksiyalari turizm sanoatida juda muhim va turistik gidlardan yuqori malakali va tilni yaxshi bilishni talab qiladi.

Uchinchi: Uchinchi savol bilan bog'liq natijalar

Turistik gidlar ish joyida ingliz tilini bilishda qanday muammolarga duch kelishadi: tinglash, gapirish, o'qish va yozish? deb so'ralganda. Hozirda talim tizimida tinglash ko'nikmasi maktab va universitetlarda biroz e'tibordan chetda qoladigan ko'nikma bo'lib, sabab sifatida talabalar grammatika, lug'at va o'qishga e'tiborni ko'p qaratilganligidandir. Shunisi e'tiborga loyiqki, maxsus maqsadlar uchun ingliz tili (ESP) kurslari, agar kommunikativ tilni o'rgatish yondashuvi (CLT) dan foydalanishga ko'rsatma berilsa, muammoni bartaraf etishi mumkin.

Keyingi qism turistik gidlar ish joyida turistlar bilan suhbatda duch keladigan muammolarga bag'ishlangan. Turistik gidlar diqqatga sazovor joylar/dam olish

joylarida chet elliklar bilan gaplashish va suhbatlashishda katta muammoga duch kelishadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, turistik gidlar o'rtasida ingliz tilidan foydalanish va ko'nikmalarga bo'lgan ehtiyoj va muammolar aniq. Farg'onalik sayyohlik gidlarining eng jiddiy muammolari xorijlik sayyohlarning nutqini kuzatib borishi, chunki ular juda tez gapiradi, nutqda tushunarsiz so'z va iboralarni ishlatadi, grammatik bilimga ega emasligi, lug'at boyligi yetarli emasligi, yozish imkoniyati yo'qligida.

5. Xulosa

Ushbu tadqiqot Farg'onalik sayyohlik gidlarining ingliz tilini bilish va funktsiyalariga bo'lgan ehtiyojlari hamda ularning ish jarayonlarida duch keladigan muammolarini o'rganib chiqdi. Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatdiki, turistik gidlar o'zlari ishlayotgan joyda ingliz tilida jiddiy muammolarga duch kelishgan. Farg'onada turizm rivojlanmoqda; 2023-yilning oxirigacha Farg'onaning turistik diqqatga sazovor joylariga taxminan 5000 sayyohlik guruhi tashrif buyurdi. Agar ushbu soha muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lsa, turistik gidlar uchun ingliz tilida muloqot qilish bo'yicha ESP o'quv dasturlarini ishlab chiqishlari kerak. Buning sababi shundaki, turistik gidlar xodimlarining asosiy roli turistlarning xavfsizligi va farovonligini ta'minlash, asosan ingliz tilida gaplashishdir.

6. Pedagogik tavsiyalar

1) Turistik gidlar safiga qo'shilishni xohlovchilar ro'yxatga olinishidan oldin ESP, ayniqsa turizm maqsadlari uchun ingliz tilini tanishtirishlari kerak.

2) Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, turistik gidlar o'zlari sezganlaridek, ayniqsa tinglash va gapirishda jiddiy muammolarga duch kelishgan. Shunga ko'ra, bunday muammolarni hal qilish uchun tilning kommunikativ dasturlari ishlab chiqilishi kerak.

3) Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirganlarni rag'batlantirish kerak.

4) Turistlarning turistik gidlarning muloqot qobiliyatlari haqidagi tasavvurlarini o'rganish uchun replika tadqiqotlari o'tkazilishi mumkin.

5) Keyingi o'rganishni boshqa sohalar, masalan, tibbiyot banki, media, biznes va boshqalar bilan amalga oshirish tavsiya etiladi.

REFERENCES:

1. Barnes, E. 2016. The minority body: A theory of disability. Oxford University pp.17-42. Polechoński, J. and Tomik, R., (2019) 'Can tourism in immersive virtual reality can replace real travel?'. Folia Turistica 2019; 52, pp. 11-30.

2. Beck, J., Rainoldi, M. and Egger, R., (2019) 'Virtual reality in tourism: a state-of-the-art review'.
Tourism Review, 74(3), pp.586-612.
3. Quziyev, S. (2022). Sarvar TIBBIYOT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA CHET TILINI O'QITISH JARAYONIDA TIBBIYOT ATAMALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI: TIBBIYOT OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA CHET TILINI O'QITISH JARAYONIDA TIBBIYOT ATAMALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 4(4).
4. Ilmiddinovich, Q. S. (2023). CHET TILLARNI O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARINI TAKKOMILLASHTIRISH ASSOSLARI. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 2(18), 14-19.
5. Quziyev, S. (2023). MAXSUS ATAMALARNI O'QITISHNING NAZARIY METODIK ASOSLARI. *Молодые ученые*, 1(3), 92-95.
6. Kuziyev, S. (2023, May). DISTINCTIVE ADVANTAGES OF LEARNING AND TEACHING SPECIFIC DICTIONARIES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES OF NON-PHILOLOGY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. In *International Conference on Business Management and Humanities* (Vol. 1, No. 1, pp. 127-129).
7. Quziyev, S. (2023). CHET TILINI O'QITISHNING LINGVODIDAKTIK ASOSLARI. *Наука и инновация*, 1(7), 120-124.
8. Ilmiddinovich, Q. S. (2023). NOLIGVISTIK FAKULTETLARDA KASBGA YO'NALTIRILGAN CHET TILINI O'QITISHNING XUSUSIYATLARI. *INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(30), 83-93.
9. Kuziev, S. I. (2022). MODERN METHODS OF TEACHING ENGLISH LANGUAGE AT MEDICAL UNIVERSITIES. *Academic research in educational sciences*, 3(11), 242-245.

O'QITUVCHILARDA NUTQ MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR

Zulfizar Usmonjonovna Rahmonova
Mustaqil tadqiqotchi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'qituvchilarda nutqiy ko'nikmalarni tizimli rivojlantirish tamoyillari, ta'limida o'quvchilarning ijodiy fikrlash va o'z fikrini turli nutq vaziyatlariga mos holda og'zaki hamda yozma shaklda ifodalay olishlariga erishish yo'llari haqida fikrlar bayon qilingan. Buning uchun notiqlik madaniyati texnologiyasida tadqiqot davrigacha yaratilgan ilmiy yondashuvlarning mavzuga eng yaqin qismiga atroflicha munosabat bildirilgan va muayyan xulosalarga kelingan.

Kalit so'zlar: til, nutq, ijtimoiy jamiyat, madniyat, muloqot, nutqiy ko'nikma, tizimli rivojlantirish, malaka, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur, gapirish, tinglab tushunish, o'qish va yozish ko'nikmalari.

KIRISH

Jamiyatda yuz berayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, madaniy va texnikaviy o'zgarishlar milliy tilimizga, ya'ni o'zbek tiliga kirib kelayotgan so'zlar sonining keskin ko'payishiga va ma'no mohiyati jixatidan birmuncha o'zgarishlarga olib kelmoqda.

Barchamizga yaxshi ma'lumki, o'qituvchining pedagogik faoliyatida nutq texnikasi eng murakkab va doimiy munozaralarga sabab bo'lib kelayotgan jarayon. Shuning uchun avvalo o'qituvchi nutq texnikasini to'g'ri egallashi lozim. O'qituvchi har xil vaziyatlarda, turli xarakterdagi o'quvchilar bilan muloqotda bo'ladi. Demak u o'z nutqini ana shu vaziyatlar asosida, o'quvchilar holatiga qarab tuzishi, o'zgartirishi, doimo nutqining ta'sirchan chiqishiga e'tibor berishi lozim.

O'quvchilar o'qituvchi nutqiga juda e'tibor beradilar. Biror harf yoki tovushni noto'g'ri aytilishi kulgiga sabab bo'ladi. Bir ohangdagi nutq-tezda charchatadi. Individual suhbat paytidagi o'qituvchining baland ovozidan o'quvchi o'zini aldanayotgandek his etadi. Bu o'qituvchiga ishonchsizlik bilan qarash hislarini uyg'otadi.

Yosh avlodga tabiatni va jamiyatni rivojlanish qonunlarini singdirish insonlarni ma'naviy o'zaro munosabatlariga oid ko'nikmalarni egallashda o'qituvchi nutqining ahamiyati beqiyosligi pedagoglik kasbining ko'p asrlik mavjudligi davomida isbotlangan va asosli dalildir. Ammo, ba'zan o'qituvchining kommunikativ xulqiga

mos kelmaydigan nutq ko'nikmalari ham uchrab turadi: albatta baland ovoz, qo'pol ohang, imkoniyat bermaydigan baholash va tanbehlar, talab qo'yishning avtoritar ko'rinishi va hokazo. O'qituvchilik kasbiga xos bo'lmagan bunday sifatlarni paydo bo'lishiga sabab nima? Bunday xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun bo'lajak o'qituvchi nimalarni bilishi kerak? Ushbu savollarga o'qituvchi nutqi nima, uni vazifalari va xususiyatlari nimalardan iborat ekanligini tahlil qilish orqali javob topishga urinib ko'ramiz. O'qituvchi nutqi o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish vazifasini bajarishini ta'minlashi lozim. Shuning uchun unga nafaqat umummadaniy, balki kasbiy, pedagogik talablar ham qo'yiladi. O'qituvchi o'z nutqining ham mazmuni, ham sifati, ham oqibati uchun ham ijtimoiy javobgarlikka egadir. Aynan shuning uchun ham o'qituvchi nutqi uni pedagogik mahoratini muhim elementi sifatida qaraladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Notiqlik san'ati inson faoliyatining eng qadimgi turlaridan biri bo'lib, u qadimgi Misr, Assuriya, Vavilon, Hindistonda ham ma'lum bo'lgan. Lekin notiqlik san'atining eng gullab, ravnaq topgan joyi Gresiyadir. Afina va Rimda notiqlik juda ham qadrlangan. Shuni aytish kifoyaki, jahon ijtimoiy taraqqiyotining hech bir davrida, hech bir bosqichiga notiqlik san'ati qadimgi Yunonistondagi kabi katta mavqe va kasbiy barkamolikka erishganicha yo'q.

O'zbek tilshunosligi va san'atshunosligida notiqlik san'ati va uning o'tmishi yetarli ishlangan emas. Shu tufayli o'tmish Sharq notiqligi bilan hozirgi ma'nodagi nutq madaniyati sohasi orasidagi ko'pgina o'xshash hamda farqli tomonlar biz uchun qorong'idir. Nutq madaniyati sohasi va uning maqsadini ommaga yetkazishda o'tmish notiqligining ijobiy tomonlaridan keng foydalaning zarur. Ushbu notiqlikning ko'pgina ko'rsatmalari, qoidaviy holatlari, taniqli notiqlarning shaxsiy qobiliyat va faoliyatilari nutq madaniyatini tarbiyalashda yaxshigina namunaviy tashviqot quroli bo'lishi mumkin. Bu masala S.Inomxo'jaevning «O'tmish sharq notiqligi» kitobida yaxshi ko'rsatilgan. Shuningdek, keyingi asrlarda ijod qilgan Ogahiy, Komil Xorazmiy, Munis Xorazmiy, Mashrab, Maxmur, Gulxaniy, Nodira, Uvaysiy, Muqimiy, Furqat, Avaz O'tar o'g'li, Fitrat, Behbudiy, So'fizoda, Hamza kabi mutafakkirlarning asarlarida o'zbek mumtoz adabiy tili me'yorlari amaliy jihatdan mukammallashib bordi va ularning asarlari nutq madaniyati rivojiga bebaho hissa bo'lib qo'shildi.

G.O.Vinokur o'zining «Kultura yazыka» asarida nutq madaniyatining notiqlik bilan bog'liq tomonlariga alohida to'xtaladi: «Notiqlik nutqi deganda men har qanday monologik og'zaki nutqni emas, balki tinglovchilarni ma'lum harakatga chorlovchi

yoki ularda qandaydir g'oyalar, tasavvurlar tizimini uyg'otishga qaratilgan maxsus vazifa bajaruvchi nutqni tushunaman.»

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

O'qituvchi nutqini o'ziga xosligi uni o'quvchilarga yo'naltirilganligi, qaratilganligidadir. O'qituvchi so'zi doim aniq nishonga ega- u o'quvchilarni fikriy idroki va tushunishini hisobga olishi bilan ajralib turadi. Kuzatuvchan pedagog o'z nutqini tarbiyalanuvchilari qanday aks ta'sir ko'rsatishini oldindan ko'ra bilgan holda quradi. Bu esa, pedagogni o'z nutqini ancha samarali tashkil etish, o'zaro muomalada uni sayqallashtirishga yordam beradi. Og'zaki nutqning bu xususiyatidan samarali foydalanish, o'qituvchiga o'quvchilardan aqliy hozirjavoblikka, o'zaro qayg'urish, hamfikrlilikka, hamkorlikka chaqirishga yordam beradi. Pirovardida, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida yaqinlashuv kuzatiladi, ularni birgalikdagi faoliyati vujudga keladi.

O'qituvchi nutqining yo'naltirilganligi nimada ko'rinadi? Avvalo bu, nima haqda gapirayotgan bo'lsa, unga nisbatan o'zining munosabati qandayligida, uni samimiyligida ko'rinadi. Aqlli o'qituvchi uchun uning nutqi, bolalar bilan muomalasi- o'zini ifodalash, o'zining ma'naviy dunyosini ko'rsatish vositasidir.

O'qituvchi nutqini yo'naltirilganligi nimada ko'rinadi? Avvalo bu, nima haqda gapirayotgan bo'lsa, unga nisbatan o'zining munosabatini qandayligida, uni samimiyligida ko'rinadi. Aqlli o'qituvchi uchun uning nutqi, bolalar bilan muomalasi- o'zini ifodalash, o'zining ma'naviy dunyosini ko'rsatish vositasidir.

1-jadvalda aks etgan tizim notiqlikka doir o'quv materiallarining metodik ta'minotini takomillashtirishga ko'maklashadi. Unda o'quv materiallari sirasida nazariy ma'lumot, topshiriq, mashq, texnologiya va usullarning vazifasi, mazmuni va xususiyati aks etgan. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, mashq va topshiriqlar ta'lim mazmuni hisoblangan darsliklar tarqibiy qismi bo'lishidan tashqari, alohida tizim sifatida ham qo'llanilishi maqsadga muvofiq. Aniq fanlar bo'yicha qiziqarli masalalar to'plami, tizimi mavjud. Biroq ona tili o'qitishga doir maxsus mashq va topshiriqlar tizimi amaliyotda faol qo'llanilmaydi.

1- jadval. Notiqlikka doir o'quv materiallarining metodik ta'minoti

Nutqiy ko'nikmalar	Vazifasi	O'quv topshirig'i mazmuni	Xususiyati
Tinglab tushunish(anglash)	Eshitilganlarni anglashga o'rgatadi	Eshitilgan matn asosida qisqa bayon yozib bering.	Topshiriq asosida rivojlanadi.
O'qib tushunish (fahmlash)	Matn mazmunini uqish, g'oya va fikrni idrok etishga o'rgatadi.	Matnni o'qib tushunganingizni undagi so'zlarni	Topshiriq va mashq orqali rivojlanadi.

		izohlash orqali asoslang.	
Gapirish (nutq)	Adabiy talafuz qoidalari, nutq vaziyatiga mos ravishda to'g'ri va o'rinli so'zlashga o'rgatadi.	Matn haqida o'z mulohazangizni so'zlab bering.	Savol, topshiriq va mashq orqali rivojlanadi.
Yozish (bayon)	O'z fikrini tushunarli, grammatik jihatdan to'g'ri, nutq vaziyatiga mos yozma ifodalashni o'rgatadi	1-mashq matnda ajratib yozilgan so'zlarning sinonimini topib yozing.	Mashq orqali rivojlanadi.
Mantiqiy fikrlash	Matndan anglashilgan mazmun haqida mustaqil mushohada qilishga o'rgatadi.	Matndan anglaganingizni tushuntiring. Voqea hayotga mosmi?	Savol va topshiriq orqali rivojlanadi.

NATIJALAR

O'qituvchini og'zaki nutqi ikki xil ko'rinishga ega – monolog (monologik nutq) va dialog (dialogik nutq). Bu nutqlarni o'quvchilar bilan o'zaro muomaladagi shakllari turli-tumandir. Keng tarqalgan monologik nutq shakllari hikoya, ma'ruza, sharh, tushuntirish (qoidalar, qonunlar, atamalarni) hisoblanadi. O'qituvchini dialogik nutqi savol-javob shakliga asoslangan o'quvchilar bilan olib boriladigan turli suhbat ko'rinishlaridir.

Pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishini ta'minlash uchun o'qituvchi nutqi ma'lum talablarga, ya'ni olimlar ta'biri bilan aytganda, kommunikativ sifat talablariga javob berishi kerak. Shuningdek, pedagog nutqini talabga javob berishi uni normativligi, ya'ni zamonaviy adabiy til me'yorlariga muvofiqligi, so'zlardan foydalanishni aniqligi, nutqni ifodaliligi talablari - uning obrazlilik, emotsionalligi, yorqinligi bilan ta'minlanadi. Umuman olganda pedagog nutqini kommunikativ sifatlari: to'g'riligi, aniqligi, mosligi, leksik jihatdan boyliqi, ifodaliligi va sofliqi o'qituvchini nutq madaniyatini belgilaydi.

Pedagogik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishini ta'minlash uchun o'qituvchi nutqi ma'lum talablarga, ya'ni olimlar ta'biri bilan aytganda, kommunikativ sifat talablariga javob berishi kerak. Shuningdek, pedagog nutqini talabga javob berishi uni normativligi, ya'ni zamonaviy adabiy til me'yorlariga muvofiqligi, so'zlardan foydalanishni aniqligi, nutqni ifodaliligi talablari – uni obrazlilik, emotsionalligi, yorqinligi bilan ta'minlanadi. Umuman olganda, pedagog nutqining kommunikativ

sifatlari: to'g'riligi, aniqligi, mosligi, leksik jihatdan boyligi, ifodaliligi va sofligi o'qituvchini nutq madaniyatini belgilaydi.

O'qituvchi nutqidan kommunikativ sifatlariga bo'lgan talablar, eng avvalo, uning pedagogik vazifalari bilan belgilanadi. O'qituvchi nutqining asosiy vazifalaridan biri – bilimlarni to'laqonli yetkazish (uzatish)ni ta'minlashidir. Ma'lumki, o'qituvchi nutqini kommunikativ xususiyatlari bilan o'quvchilarni bilimlarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishi va xotirada saqlab qolishi o'rtasida bevosita aloqadorlik mavjud. O'qituvchi nutqi bunday idrokni yengil, qiziqarli qilishi va aksincha murakkablashtirishi mumkin. Bilimlarni namoyish etish bilan o'qituvchi nutqini yana bir vazifasi uzviy bog'langan- o'quvchining o'quv faoliyati samaradorligini ta'minlashi lozim. Binobarin, o'qituvchi nutqini tinglash orqali o'quvchi ko'plab jarayonlarni amalga oshiradi: eshitgan ma'lumotlarni ko'z oldida gavdalantiradi, uni o'zida mavjud bilimlar bilan taqqoslaydi, fikrlaydi, eslaydi, o'qituvchi izohini mantiqiy ishlaydi va h.k. Bu tinglovchi o'quvchining murakkab ishi bo'lib, uni e'tiborga olish, nutqini ham mazmuni, ham tezligi, ham ohangi, mantiqiy ravonligini o'ylab ko'rish kerak.

Pedagogik nutqning navbatdagi vazifasi – o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi produktiv o'zaro munosabatni ta'minlashi. Bu eng muhim vazifa bo'lib, u o'qituvchi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi hamkorlik, o'zaro ta'sirni o'rnatilishiga yordam beradi, qaysiki uni asosida ta'lim va tarbiya amalga oshiriladi. Aynan sof insoniy munosabatlarni xarakteri pedagogik muvaffaqiyatni sezilarli darajada belgilab beradi. O'qituvchini nutqi ushbu munosabatlarni o'rnatilishida boshqaruvchilik rolini bajaradi. Bunda hamma narsa ahamiyatlidir: o'qituvchi o'quvchiga qanday muomala qilishi, ularni qanday rag'batlantirishi, o'z talablarini qanday qo'yish, qanday ogohlantirishi, tilaklar bildirishi, o'z nutqining jilosi, quvvatlovchi ohanglarini qandayligi, yuz ifodasi, nigohi, imo-ishorasi. Bularni o'quvchini bilish faoliyatiga ta'siri to'g'risida biz yuqorida to'xtalib o'tgan edik.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchi shaxsida ta'limga oid va ma'naviy bilimni shakllantirishda o'qituvchi bevosita boshqaruvchi sifatida o'z nutqini doimo rivojlantirib, takomillashtirib borishi lozim bo'ladi. Bu esa o'z navbatida, jamiyatga bilimli, komil shaxsni yetkazishga o'z ta'sirini ko'rsatishi muqarrardir.

Yosh avlodga tabiatni va jamiyatni rivojlanish qonunlarini singdirish insonlarni ma'naviy o'zaro munosabatlariga oid ko'nikmalarni egallashda o'qituvchi nutqining ahamiyati beqiyosligi pedagogik kasbining ko'p asrlik mavjudligi davomida isbotlangan va asosli dalildir. Savol tug'iladi: pedagog nutqi omma nutqidan nimasi bilan farq qiladi? O'qituvchi nutqining o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

Binobarin, o'qituvchi eng ko'p muomalada bo'ladi, butun sinfga murojaat etadi, butun jamoani so'zlash orqali, nigohining diqqati va sinovchanligi bilan boshqaradi. "O'qituvchi nutqi" atamasi ya'ni "pedagogik nutq" – qoidaga ko'ra, pedagogni og'zaki nutqi(uni yozma nutqdan farqli ravishda)ni nazarda tutib qo'llaniladi. Og'zaki nutq deganda so'zlash jarayonini o'zi, og'zaki bayon etishni vujudga kelishi bilan birga, bu jaryonni natijasi – og'zaki bayon etishni o'zi ham tushuniladi. O'qituvchining og'zaki nutqi – bu pedagog tomonidan so'zlash davomida yaratiladigan nutqdir.

REFERENCES:

1. Maxmudov N.M. O'qituvchi nutq madaniyati. Darslik. – Toshkent: 2007. 167 b.
2. Sobirova, M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
3. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. "Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах" mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
4. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
5. Orishev, Jamshid (2021) "PROJECT FOR TRAINING PROFESSIONAL SKILLS FOR FUTURE TEACHERS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION," Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2021 : Iss. 2 , Article 16.
6. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
7. Sobirova, M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>
8. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and

- technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
9. Видеке Б., Хамраева В., Паёзов М., Анализ компонентов речевых аудио-сигналов в расширенном диапазоне частот. – Т.: ТУИТ, 2010., [15-16 ст.].
10. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. **Design Engineering**. International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) CKOPIYC 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
11. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105
12. Sobirova, M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020.
13. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. TDPU. 2003.
14. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>
15. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: IQTISOD-MOLIYA. 2010-y.

ISTIQLOL DAVRI O‘ZBEK SHE’RIYATIDAGI YANGI LIRIK JANRLAR

Nafisa Azatbekovna Raxmanova

ChDPU o‘qituvchisi (nafisa @cspi.uz)

<https://orcid.org/0009-0002-9793-3415>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Erkin Vohidov, Anvar Obidjon, Mahmud Toir, Azim Suyun, Farida Afro‘z, Go‘zal Begim kabi shoirlar ijodida uchraydigan “ignabarg”, “ikkilik”, “sachratqi”, “uchchanoq”, “qayirma”, “fiqra”, “tasbeh” kabi yangi lirik janrlar tadqiq etiladi. Istiqlol davri o‘zbek she’riyatidagi shakliy izlanishlar va ijodkor individualligi masalasiga alohida e’tibor qaratiladi. Ayrim tadqiqotchilar tomonidan yangi lirik janr ekanligi inkor qilinayotgan, ijtimoiy, psixologik jarayonlarda badiiy modifikatsiyaga uchragan she’rlar sifatida e’tirof etilayotgan ignabrg, uchchanoq, fiqra kabi yangi lirik janrlar haqida nazariy ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: shakl, mazmun, janr, ignabarg, ikkilik, sachratqi, uchchanoq, qayirma, fiqra, tasbeh .

ABSTRACT

This article provides information on particular genres in Uzbek literature during independence period. Genres such as “ignabarg”, ikkilik”, “sachratqi”, “uchchanoq”, “qayirma”, “fiqra”, “tasbeh” found in the works of Erkin Vahidov, Anvar Abidjan, Mahmud Tair, Azim Suyun, Farida Afruz and Guzal Begim were considered. Particular attention is paid to the issue of formal research and the individuality of the creator in Uzbek poetry of the period of independence. Theoretical information is provided about new lyrical genres, such as “ignabarg”, “uchchanoq”, “qayirma”, which some researchers reject as new lyrical genres and are recognized as poems that have undergone artistic modification in social and psychological processes.

Keywords: form, content, genre, ignabarg, ikkilik, sachratqi, uchchanoq, qayirma, fiqra, tasbeh.

Adabiyotshunoslikda lirik asarlar janrini belgilash turli davrlarda turli mezonlarga bo‘ysundirilgan. Antik davrlarda she’r mazmuniga qarab lirik janrlar belgilangan bo‘lsa, she’riyatda kanonik janrlar hukm surgan davrlarda, janrni belgilashda shakliy xususiyatlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan (7, 275). XX asrga kelib yana mazmun birinchi planga chiqadi, dunyo she’riyatida turg‘un shakllarni

inkor qilish, qat'iy ramkalar doirasidan erkinlik tomon intilish, ijodiy laboratoriyada yangi lirik janrlarni yaratish yoki an'anaviy janrlarga qo'rqmasdan o'zgartirishlar kiritish kabi umumiy tendensiya kuzatiladi. O'zbek shoirlari ham xorijiy adabiyotdan sonet, xokku, tanka, oktava, epigramma, epitafiya, rondo kabi lirik janrlarni o'zlashtirdilar va bu janrlarning mazmunini to'ldirib, ularning qurilishiga o'zgartirishlar kiritdilar.

Bugungi kunga kelib shoirlar laboratoriyasidan chiqqan lirik asarlarning janrini aniqlash murakkab muammoga aylandi. Janr – muayyan mazmunni shakllantirish va ifodalashga xizmat qiluvchi shakliy hodisa hisoblanadi. Janr o'zgarmaydigan yoki manguga shakllangan hodisa emas. U o'sib va o'zgarib, nafaqat mazmunni to'ldirib, balki o'z strukturasini ham o'zgartirib boradi. Bir janrdan ikkinchi janrning o'sib chiqishi tabiiy holatdir. Bunga misol qilib qit'a - g'azal - mustazod taraqqiyotini olishimiz mumkin.

Biz ushbu maqolada o'zbek shoirlarining ijodxonasida yaratilgan, tajribadan o'tib, ommalashgan ignabarg, ikkilik, uchchanoq (Anvar Obidjon), sachratqi (Go'zal Begim), fiqra, tasbeh (Farida Afro'z), qayirma (Azim Suyun) kabi yangi she'riy shakllar haqida fikr yuritmoqchimiz, chunki bugungu kunga kelib adabiyotshunosligimizda bir misralik, ikki misralik, uch misralik, besh misralik she'rlarga ham alohida janr sifatida qarash mavjud. Tadqiqotchi Q.Yo'lchiyev o'zining "O'zbek she'riyatida birlik va uchlik she'r poetikasi" mavzusidagi tadqiqotida *ignabarg*, *uchchanoq*, *fiqra* kabi she'r shakllarini janr sifatida tahlil qilib bergan.[5]

IGNABARG janri bir misrali she'rdir. Bu janr qadimiy bo'lib, ingliz adabiyotshunosi Ben Jonson XVI asrda bir misrali she'r mavjud ekanligini ta'kidlagan edi [1, 182]. Tadqiqotchi Qahhor Yo'lchiyev bir qatordan iborat she'rlarni lirik janr sifatida e'tirof etadi, lekin ayrim adabiyotshunoslar esa bir misrali she'rni "nasriy she'r" deb ataydilar. Rus olimi, V. P. Burich bir qatorli she'rlarni nasr ham emas, nazm ham emas, balki ikkalasining o'rtasidagi modifikatsion hodisadir, deb yozadi va bunday she'rlarni "udeteron" (yunon: unisi ham, bunisi ham emas) deb nomlaydi. Turk olimi Mehmet Kaplan esa "birler"ni (bir misrali she'rlarni) mumtoz adabiyotimizning mufradlariga o'xshatadi, ifoda tarzi bilan "hikmatlar"ga ham yaqin turadi, deb hisoblaydi [3].

Ignabarg she'rlarda ohang, pafos va falsafa bo'ladi. Farida Afro'z, Faxriyor, Ulug'bek Hamdam, Shermurod Subhon, Go'zal Begim kabi ijodkorlar bir misrali she'rlar yozganlar, ammo maxsus nom bilan atamaganlar. Anvar Obidjon esa bunday she'rlarini "ignabarg" deb nomladi.

Anvar Obidjonning ignabarg she'rlari o'quvchining qalbiga, tafakkuriga ignadek sanchiladi, qalbimiz, ongimiz sergaklashadi, juda qisqa she'rga yuklangan juda katta falsafani tafakkur qilishga majbur qiladi. Masalan, "*Omin!. G'arbga yiqil, terakjon!*" yoki "*Qarmoq solsam, kulfat ilindi*". Shoirning barcha ignabarg she'rlari 9 bo'g'inli barmoq vazniga tushadi, lekin turoqlari har xil: 4+5, 4+2+3 va 4+3+2. Turoqlardagi bo'g'inlarning turlichaligi o'ziga xos musiqiylikni ta'minlagan. Ignabarglarda she'riy nutqning hissiy-ekspressivlik, musiqiylik, badiiy obraz, vazn, badiiy tasvir vositalari kabi barcha xususiyatlari mavjud. Masalan, "*Bu qiz go'yo muzda o'sgan gul*"; "*Oshpichoq bu... juda imonli...*"; "*Bas qil!*" dedi. Baliq gapirdi!", "*Sham ham shohdir Quyosh chiqquncha*" she'rlarida antiteza yetakchi uslubiy vosita hisoblanadi. Shoir so'z, so'z birikmasi, iboralar yordamida turli fikr va timsollarni qarama-qarshi qo'yadi. Ikki qutb o'rtasidagi ziddiyat lirik qahramon holatini ochishga xizmat qiladi. Bir misrali she'rlarda gradatsiyadan ham unumli foydalaniladi. Qahhor Yo'lchiyev e'tirof etganidek, Anvar Obidjon so'z ma'nolarini biridan ikkinchisiga kuchaytirib boradi yoki aksincha kuchsizlantiradi. Masalan, "*O'lma! Senda o'chim bor axir!*" she'rida ma'no kuchayishi "o'lma – o'chim bor" tarzda berilsa, "*Qullik o'zi go'rkov, o'zi go'r!*" she'rida ma'no tizimining kuchsizlanib borishi "go'rkov – go'r" tushunchalari orqali yuzaga chiqqan. [6,9]

IKKILIKLAR (Mahmud Toir) yoki **SOCHILGAN BAYTLAR** (Erkin Vohidov) – o'zaro qofiyalanadigan ikki misra she'r. Agar fard aruz vaznida yozilsa, ikkiliklar barmoqda yoziladi. Bunday qisqa she'rlarda hikmatomuz fikrlar, olam va odamning yaratilishi haqida tasavvurlar, falsafiy mushohadalar qalamga olinadi. Qofiyalanishi: a-a. Masalan:

Erinchoq kam yashar nimaga desak, (6+5)

Yashashi uchun ham hafsala kerak. (E.Vohidov) (6+5)

Shohona kiyinib shoh bo'lolmaysan, (6+5)

Tunda jilva qilib moh bo'lolmaysan. (Mahmud Toir) (6+5)

SACHRATQI (Go'zal Begim) – o'zaro qofiyalanmaydigan ikki misra she'r. Bu she'riy shakl ixcham "oq she'r" dir, ya'ni barmoq vazniga xos bo'g'inlar tengligi, turoqlar bor, lekin qofiyadosh so'zlar qo'llanmaydi. Modern she'riyat ko'rinishlariga o'xshab tinish belgi ishlatilmaydi, chunki tinish belgi xayolning sarhadsiz maydoniga to'siq bo'ladi. Sachratqida ruhiyatning oniy holati qalamga olinadi. Qofiyalanishi: a-b. Masalan, Go'zal Begimning bir sachratqisini e'tiboringizga havola qilamiz:

O'tayotib daraxt tagidan (4+5)

Osmon haqda o'yladim birpas (4+5)

Bu she'ning asosida "Nega daraxt osmonga talpinib o'sadi?" degan falsafiy savol yotibdi.

UCHCHANOQ (Anvar Obidjon) - barmoq vaznida yoziladigan uch misrali she'r. Qofiyalanishi: a-a-b. Anvar Obidjonning uchchanoqlari asosan 7 bo'g'inli barmoq vazniga tushadi. Turoqlari: 4+3, 2+2+3. Ularda falsafiy, majoziy, ijtimoiy, psixologik tasvirlar o'ziga xos tarzda ifodalangan:

Eng g'ururli bug'ular

Garchi jarda tug'ilar,

Halok bo'lar cho'qqida.

* * *

Yor quchib, may ichgan payt,

El dardidan kechgan payt

Qilichingni yechib qo'y.

* * *

Yotga pastlik qilmadi

Va nokaslik qilmadi,

O'g'lim mag'rur yursin deb. (Anvar Obidjon)

Uchchanoqlarda ichki kechinma ba'zan ochiq, ba'zan yashirin ifodalanadi. Lirik qahramon o'z fikrini, his-tuyg'ularini shiddat bilan tasvirlaydi yoki o'z kechinmalarini turli ifoda vositalari, ko'chim, ohang va tinish belgilari ortiga yashiradi.

FIQRA yoki **TASBEH** she'rlar (Farida Afro'z) - erkin vaznda yoki barmoqda yoziladigan, qofiyasiz uchliklar. Fiqra – arabcha “qism, bo'lak” ma'nolarini anglatadi. Fiqralarda diniy mulohazalar, tasavvufiy qarashlar va qalb kechinmalari yetakchilik qiladi. Adabiyotshunos olim, professor Qozoqboy Yo'ldoshev shoir Farida Afro'zning “Tasbeh” kitobiga yozgan so'zboshida shoiraning “fiqra”lari haqida shunday deydi: “Fiqra” so'zi, garchi adabiyotimiz tarixida “fiqrai rangin” yo'sinida birikmali qo'llangan bo'lsa-da, u adabiy janr emas, balki asarlardan olingan go'zal parchalarni anglatadi. Farida Afro'z fiqrani janr maqomiga chiqarib, bu nom ostidagi bitiklarda o'z ruhiyatining parchalarini ifodalashga uringan. Shoir fiqraning shakliy xususiyatlarini qat'iylashtirishga, undagi so'zlar miqdori va bitik kompozitsiyasini tayin qilishni maqsad etmagan”. [2,4] Quyida ba'zi fiqralarni ko'rib o'tamiz:

Sen unchalar badbaxt emassan

Tanimaysan

Baxtingni xolos.

*Shohimardonni sel bosgach,
Bir masjid omon qoldi.
Masjidda hech kim yo‘q edi, afsus..*

“Tasbeh” Xudoning nomini zikr etib sanaladigan munchiq shodasi bo‘lib, shoira mana shu diniy atamani maxsus she‘riy janrga nom qilib bergan.”Tasbeh” to‘plamining tuzilishi ham o‘ziga xos. 231 tasbeh donasi yetti shodaga teng taqsimlangan: har bir shodada 33 tadan tasbeh donasi, ya‘ni 33 ta uchlik bor. Fiqralar soni esa 99 ta, xuddi Allohning ismlari kabi... Ularda bandasining Yaratganga munajoti yaqqol aks etadi.

*Qo‘zichoqni suyib, erkalab
Kaftingda non berib, so‘ng
So‘yib yeganing qiziq*

Bu tasbehda odamzod tabiatiga xos bo‘lgan xudbinlik, nafs ifodalangan. Insonning barcha xatti-harakatlari zahirida uning manfaati yotishini hayotiy manzaralar orqali eslatadi. Umuman, barcha tasbehlarda hamma biladigan, lekin tan olinmaydigan oddiy haqiqatlar aks etadi:

*Do‘sting qo‘lingga
Yoring husningga
Onang sening yo‘lingga qaraydi*

*Tulki-ku tumshug‘dan ilinar, shaksiz,
Bo‘rining og‘zi qon, yesa-yemasa,
Tegirmondan butun chiqar Bu Odam! (Farida Afro‘z)*

Ushbu tasbehda shoira qilgan gunohlari uchun oxirida tulki ham, bo‘ri ham qanday jazo olishini aytadi, ammo so‘ngi misrada Odamning bunday holatlarga ham chap bera olishi, tegirmonga tushsa-da, butun chiqa olishi tasvirlangan. Tasbeh 11 bo‘g‘inli barmoq vaznida yozilgan bo‘lib, 6+5 tarzda turoqlangan. Ammo she‘rda qoyifa mavjud emas.

QAYIRMA - besh misrali barmoq vaznida yoziladigan she‘r bo‘lib, birinchi misrasi "Ey do‘st!" undalmasi bilan boshlanishi shart. Qofiyalanishi har xil bo‘ladi. Azim Suyunning qayirmalari asosan barmoqning 11 bo‘g‘inida yozilgan:

*Ey do‘st!
Bir to‘g‘ri o‘q bo‘lsang, yoyda erursan,
Munosib kuy bo‘lsang, nayda erursan.
Qoya qatorida sen ham bir qoya,
Mayda tosh ichida mayda erursan.*

“Qayirma” soʻzi koʻp maʼnoli boʻlib, uning “egilgan, bukilgan”, “tepki”, “pishiq, puxta”, “obdon yetilgan, tobiga kelgan narsa, ish-harakat” kabi maʼnolari mavjud. “Qayirma” atamasiga aynan “puxtalik”, “pishqlik” maʼnolari asos boʻlgan. Abdulla Oripov shoirning 2018-yilda nashr etilgan “Ey doʻst yoxud Azimnoma” toʻplamiga “Qayirma – mustaqil janr” sarlavhali soʻzboshi yozib, Azim Suyunning sheʼriyatda yangi shakl yaratish borasidagi izlanishlarini alohida taʼkidlagan edilar: ruboiy, tuyuq, fard degan janrlar qatoriga qayirma degan janr qoʻshildi. Bu janr donolik, ixchamlik va loʻndalikka asoslanadi. Shakldagi yangiligi shundan iboratki, ijtimoiy-siyosiy, falsafiy, odob-axloq va ishqiy mavzuda yozilgan besh misrali sheʼr “Ey doʻst!” murojaati bilan boshlanadi. U turli oʻrinlarda turlicha ohang va maʼno kasb etadi. Nido sanʼatiga asoslanuvchi “Ey doʻst!” undalmasi gohida Yaratganga, gohida Vatanga, xalqqa, doʻstga, yorga, gohida lirik qahramonning oʻziga murojaatni ifodalaydi.

Ey doʻst!

Bu zaminga sigʻmay qoldik, ketamiz,

Oʻzga bir olamni makon etamiz.

Unda biz orzular qilgan Jannat bor,

Lekin yor boʻlmasa, aytgil, netamiz?

Azim Suyun mingdan oshiq qayirmalar yozdi. Moʻjaz hajmli sheʼrga katta maʼnoni yukladi. Bu sheʼrlar oʻquvchini oʻylashga, tafakkur qilishga undaydi:

Ey doʻst!

Ishq-vafo, ishq-jafo, jondin kechasiz,

Hilol u, Oy boʻlib toʻla – toʻlguncha.

Ishq – chashma, ishq – sharob, har kun ichasiz

Va lekin toʻymaysiz oʻla-oʻlguncha. (Azim Suyun)

Bugungi kunda oʻzbek adabiyotshunosligi oldida turgan muhim vazifalardan biri Istiqloq davri oʻzbek sheʼriyatidagi shakliy izlanishlar va ijodkor individualligi masalasiga alohida eʼtibor qaratish va yagona toʻxtamga kelishdir. Shoirarning oʻzlari yangi janr deb eʼtirof etgan sheʼriy shakllarni oʻquvchilarga ijodkor ustaxonasidan chiqqan yangi lirik janr deb taqdim qilish kerakmi yoki, ayrim tadqiqotchilarga ergashib, individual janrlarni ijtimoiy, psixologik jarayonlarda badiiy modifikatsiyaga uchragan sheʼrlar sifatida oʻrgatishimiz kerakmi? [4] Bizningcha, ignabarg, ikkilik, sachratqi, uchchanoq, qayirma, fiqra, tasbehlarda janrga xos belgilar - muayyan mazmunni shakllantirish va ifodalashga xizmat qiluvchi shakllarning mavjudligi ularni yangi lirik janrlar deb oʻrganishimizga asos boʻla oladi.

REFERENCES

1. Ben Jonson. Qaydlar yoki kuzatishlar // G'arb adabiy-tanqidiy tafakkuri tarixi ocherklari. — T.: Fan, 2008. — 209–221 b.
2. Farida Afroʻz. Tasbeh. Chetki, Posary. Soʻzboshi muallifi Q. Yoʻldoshev. — T.: Sharq, 2007. — 218 b.
3. Mehmet Kaplan. Cumhuriyet devri turk şiiri. — Ankara: Başbakanlık Basimevi, 1990. — 535 s.
4. Mamiraliyev K.K. Oʻzbek sheʼriyatida shakliy izlanishlar va individuallik. Literature and Culture DOI: 10.36078/1673348607 205 Oʻzbekistonda xorijiy tillar, 2022, № 5 (46) - 201-218 b.
5. Yoʻlchiyev Q. Oʻzbek sheʼriyatida birlik va uchlik sheʼr poetikasi. Fil.fan.boʻyicha.falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. — Fargʻona, 2017. — 128 b.
6. Ёўлчиев Қ., Поэтик олам сирлари (Анвар Обиджоннинг игнабарг ва уччаноқлари мисолида). - Тошкент: Akademnashr, 2012. 96 б.
7. Quronov, D. Adabiyot nazariyasi asoslari. Darslik. – T.: “Noshir”, 2019.- 336 b.

MEDIYA VA DIDAKTIKA

Furkat Tashmuradovich Raxmatov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

E-Mail: furkatrakhmatov@gmail.com

F.f.f.d. dotsent Z. Sanakulov taqrizi ostida

ANNOTASIYA

Bu maqolada gap mediya va didaktika tushunchalari ta'rifi, bu tushunchalarning maqsad va vazifalari va ulardan chet tili mashg'ulotlarida samarali foydalanish usullari haqida boradi. Maqolani yozishda G'arb olimlarining tadqiqotlaridan samarali foydalanildi.

Kalit so'zlar: Mediya, didaktika, audio mediya, vizual mediya, audiovizual mediya, didaktik kompetensiya, pedagogik kompetensiya

ABSTRACT

In diesem Artikel handelt es sich um die Definition der Begriffen Medien und Didaktik, um Ziel und Funktion dieser Definition und um den effizienten Einsatz dieser Methoden im Fremdsprachenunterricht. Beim Schreiben dieses Artikels wurden die Untersuchungen von westlicher Wissenschaftler erfolgreich verwendet.

Schlüsselwörter: Medien, Didaktik, auditive Medien, visuelle Medien, audiovisuelle Medien, didaktische Kompetenz, pädagogische Kompetenz

Kirish

Mediya tushunchasi uchun yakdil ta'rif topish mushkul. Biz bu maqolada mediyaning uch xil turi borligidan kelib chiqib mavzuni yoritishga harakat qilamiz. Bular "primer mediya", "sekunder mediya" va "tritier mediya". Bundan keyin bu atamalar "birlamchi mediya", "ikkilamchi mediya" va "uchlamchi mediya" deb yuritiladi "Birlamchi mediya"larga inson tana a'zolari kiradi. Bu a'zolar muloqat jarayonida faol qatnashadi. "Vizual (ko'rish), auditiv(eshitish), taktil(teri bilan sezish), gustatorik(tam bilish) va olfaktorik(eshitish)" a'zolar shular jumlasidandir. Bizning gapirishimiz mimikamiz va jestlarimiz shu a'zolarga itoat qiladi. Ikkilamchi mediyalarga tutunlar yordamida aloqa(Rauchzeichen) yoki optik telegrafiya, yozuvlar va rasmlar kiradi. Va nihoyat uchlamchi mediyalarga jumladan telefon, radio, televideniye va internet kiradi. Ma'lumotlarni kodlovchi mediya (plastinka, CD) va aloqaga bog'lash uchun xizmat qiluvchi mediyalari (xat, qo'l telefoni, ShK, va telefon) farqlanadi. O'rgatish va o'rganish kontekstida mediya "beshta tashqi his

qilish a'zolari"ga tasir qilinishga ko'ra farqlanadi. Masalan, "auditiv mediya" (Musiqiy asar, ovozli maqola), vizual mediya (rasm, ovozsiz film), audiovizual mediya (ovozli film, telemaqola) va kodlashmalar (ferbal: ovozli maqolalar, kitob, ilustrasiyalar; rasm, ovozsiz film: rasimlardan iborat matn) Shunday qilib biz mediya tushunchasini o'rgatish va o'rganish kontekstida uch jihatga ko'ra klassifikasiya qilamiz:

a) Shakl va mazmun tarafidan: Mediya ozmi ko'pmi shakl yoki qiyofadir va shu orqali sizga qandaydir ma'lumot yetqaziladi (Masalan, matn, rasm ohang)

b) Texnik tarafdin (o'rgatish va o'rganish qurollari), masalan, doska, kitob, internet, kitobdagi rasm, internetdagi otkritkalar.

c) Funksional tarafdin (qaysi adresiga borishiga ko'ra), masalan, massmediya ya'ni ommaviy axborot vositalari (gazeta, radio, TV, internet)

Mana shu narsalar aynan musiqa uchun muhim: Musiqa va qo'shiqlar til o'rganuvchiga har xil yo'llar orqali kirib keladi: jonli tarzda (rolga kirish yoki rol ijro etish), kasettalar, CD, internet orqali.

Tahlil va natijalar

De Vit va Chervionkaga ko'ra "Mediya didaktikasi" quyidagi vazifalar bilan shug'illanadi: mos mediyani tanlash va undan samarali foydalanish (mediya shartlari va baholash), o'rgatish va o'rganish jarayonida mediyani rivojlantirish, ishlab chiqarish va shakllantirish hamda ta'siri. Mediya didaktikasi o'rgatish va o'rganish jarayonida optimallashtirish uchun xizmat qiladi. Til o'rganuvchilar bilan birgalikda mediapool¹ ya'ni mediya xovuzni borib ko'rish va ularning birini tanlash imkoniyati paydo bo'ladi. Qo'shiqdan mediya sifatida foydalanish shunday imkoniyat beradiki, bunda til o'rganuvchilar qo'shiq tanlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Didaktika maktabda mashg'ulotlarning umumiy strukturasi nima va u qanday kabi savollarga javob axtaradi. Didaktika umumiy, hamda o'ziga ta'luqli kategoriyalar, qarashlar, printsiplarni maxsus didaktikaga bo'y sundirib qo'ygan. Jank va Mayerlar shunday qo'shimcha qiladi: "Didaktika yana boshqa ko'plab savollarga javob qidiradi, masalan, nima sababdan savoli (sababni topishga qaratilgan savol) va nima maqsadda savoli (maqsadni topishga qaratilgan savol) va kim savoli (o'rgatuvchi-o'rganuvchi-bog'lanish/aloqa)". Gevkalayukka ko'ra didaktikani amalda ishlata olish shuni anglatadiki, bunda siz til o'rganuvchini shunday xolatga tushirinki, oqibatda u o'z talabi, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtira olsun. Yaxshi mashg'ulot tashkil topishi uchun sizga mashg'ulot

¹ Mediapool bu talabalarning maxsus ijod xonasi bo'lib, u yerda siz har xil musiqa, soft va texnik qurilmalardan foydalana olasiz

tayyorgarligi va o'tkazilishligi uchun didaktik kashfiyotlar kerak bo'ladi. Yaxshi mashg'ulot o'quv materialiga chuqur didaktik yondashish va ishlatilayotgan metodlarning tez-tez almashtirib turilishi bilan ajralib turadi. Mashg'ulotlarda musiqadan foydalanish orqali siz fanlar aro chet tili mashg'uloti o'tasiz. Bu, "chet tili mashg'ulotlarini boshqa fanlarga bog'lash, masalan, musiqa misolida", degani. Fanlar aro chet tili mashg'uloti uchun Peter va Volfga topshirq yaxshi misol bo'la oladi. "Peter va Volf" musiqiy ertak bo'lib, u musiqa va tilni DaF mashg'ulotlarida ishlatish imkoniyatini beradi.

Chet tili mashg'ulotining birinchi etapida til o'rganuvchilar so'z boyligini ko'paytirishi lozim. Umirbod o'rganish ma'nosida o'rganuvchi o'z shaxsiy ehtiyojlari uchun muhimligiga ko'ra yangi so'zlarni ajratish, va eng muhimlarini izlab topishni o'rganishi kerak. Ular ixtiyoriga strategiyalar ham qo'yilishi kerakki, ular yordamida til o'rganuvchi o'zining leksik til kompetensiyalarini samarali va mustaqil yaxshilay olsin. Bunday strategiyalarga chet tiliga oid matnlarni barcha his qilish a'zolari bilan anglash kiradi. Blell musiqaning chet tilini o'rganishga qanady ta'siri borligini tushuntirib beradi. "Musiqa interaksiya (birgalikda, bir xil harakat qilish) va kommunikasiya (nutqiy aloqaga kirishish)ning o'ziga xos shaklini bo'lib, bu shakllar o'zining tipik belgilar sistemasi yoki til orqali resipientlarga (borliqni idrok qiluvchi a'zolari orqali his qiluvchiga) tushuntirishga intiladi". Bunga ko'ra musiqa chet tili mashg'ulotida erkin harakatlanish makoni yaratadi, bu yerda siz barcha to'rtta ko'nikmalarda mashq qilish uchun zarur faollikni amalga oshirasiz.

Musiqa DaF-mashg'ulotlarida auditiv mediya sifatida

Mediya kategoriyasi barcha yordamchi vositalarni qamrab olib, u bevosita yoki bilvosita o'rganish imkonini beradi. DaF-mashg'ulotlarida to'rt xil mediya farqlanadi:

1. Vizual mediya
2. Auditiv mediya
3. Audiovizual mediya
4. Interaktiv mediya

Lettmayer va Uulga ko'ra zamonaviy o'rgatish va o'rganish metodlari nafaqat bilim berishga vositalik qiladi, balki ilm olish uchun kayfiyatni ijobiy tomonga to'g'irlash imkonini ham beradi. Mediyani qo'llash darsda ijobiy motivasiya beradi. Ular bir tomondan aktual, ikkinchi tomondan til o'rganuvchi uchun tushunishga oson. Zamonaviy mediyalar darsda innovativ, kreativ va interaktiv ishlash imkoniyatini beradi. Ular shu bilan birga jamiyatni tahlil qilish, o'z-o'zini analiz qilish va ahloqiy fikrlashga xizmat qiladi. Haynrisi va Riimerga ko'ra mediya jadallashuv, ko'rgazmalashuv, konkretlashuv, segmentlashuv va takrorlashuv orqali o'quv

jarayoniga yordam beradi va qo'shimcha ravishda o'quv jarayoning individuallashtirishiga yordam beradi.

Mashg'ulotda mediyaning vazifasi

Zamonaviy mediya orqali chet tili mashg'ulotlarida turli xil pedagogik va didaktik maqsadlarga erishish mumkin. Mashg'ulotdagi mediya har xil vazifalar tashuvchisidir. Buni Bestega ko'ra quyidagi jadval yordamida yoritib berish mumkin. Bu yerda mashg'ulotlardagi musiqa bilan bog'liq faolliklar e'tiborga olingan.

Chet tili mashg'ulotida mediyaning vazifasi	Mashg'ulotdagi faolliklar
Psixohigienetik va emosional vazifalar	<ul style="list-style-type: none"> - Kreativ yozish holati - Musiqa orqali yangi ma'noni tasdiqlash uchun fantaziya yordamida sayohat
Sotsial-psixologik vazifa	<ul style="list-style-type: none"> - Raqas tushish va kuylash
Ong ostida o'rganishni qo'llab quvvatlash	<ul style="list-style-type: none"> - Qo'shiq matnini akustik va ritmik kashf qilish(tanish) - Musiqaviy ritmni o'stirish
Nutqiy kognitiv jarayonni qo'llab quvvatlash	<ul style="list-style-type: none"> - Ko'p kanalli(tarmoqli) lo'g'at ustida ishlash - Grammatika ustida ishlash – masalan, rep-ritmi yordamida noto'g'ri fe'llar ustida ishlash
Madaniyatlararo ta'lim	<ul style="list-style-type: none"> - Madaniyatlararo ta'limga undovchi vidiokliplar - Yod madaniyatni o'zlashtirish va mustahkamlashga qaratilgan qo'shiqlar

Mediya didaktikasi pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda mediya foydalanish bilan shug'ullanadi. U avvalam bor Mashg'ulotlar mediyasini tadqiq qiladi. Mediya didaktikasi dars vositalari bo'lmish til, kitoblar, doska, tarqatma materiallar, ppt va boshqalarni samarali qo'llash usullarini yoritish bilan shug'ullanadi. Lettmayerga ko'ra musiqa auditiv va audiovizual mediya turiga kiradi.

Quyidagi jadval musiqa auditiv va audiovizual mediya qanday shakllarda kelishi ko'rsatilgan.

Auditiv mediya – quloq	Audiovizual mediya – quloq va ko'z
Radio	Ovozli film, Ovozli rasmlar namoishi
Ovozli kasseta, plastinka	Video, DVD
CD-Player	ShK va Video-bima
MP3-Player	Internet – You Tube va boshqalar

Myuller mediya pedagogikasining tadqiqot obyekti auditiv mediya ekanligini uqtirib o'tadi. Quyidagi jadvalda, Myullerga ko'ra auditiv mediyaning uch aspektini qamrab oluvchi, mediya pedagogik sistema tasvirlangan.

Topshiriqlar sohasi Auditiv mediya	Mediya mahorat yordamida talqin/farqlash/anglash "refleksiv"(aks ta'sir)	Mediyamassulotlar yordamida talqin/farqlash/anglash "Analitik"	Mediyani amalda faol qo'llash "mahsuldorlik"(natijakorlik)
Radio	- Kundalik turmushda radioning ahamiyati - Internet yordamida radio eshitish	- Uzatish va tasvirlash shakllari tadqiqi	- Radioeshittirishlar tayyorlash
Musiqqa	- Kundalik turmushda musiqaning ahamiyati - Sevimli musiqqa haqida suhbat	- Musiqani tadqiq qilish va taqqoslash	- Qo'shiq va musiqqa yozish

Lettmayer va Uulga ko'ra akustik (auditiv) nutq so'zlashda ko'makchilarga radio yoki ovoz yozish qurilmalari, CD-va DVD-Playerlar, mobil ovoz kuchaytirgichlar, MP3-plyer yoki iPod lar kiradi. "Audiovizual" tushunchasi lotincha "audire"(eshitmoq) va "videre" (ko'rmoq) so'zlaridan kelib chiqqan. U informatsiya tashuvchi bo'lib, informatsiyani rasmi tasvirlar va ovozlar orqali yetqazadi. Audiovizual mediyalarga filmlar, diofilmlar, videolar, ShK va boshqalar kiradi. Lettmayer va Uulning takidlashicha auditiv va audiovizual mediyalar ko'plab ustinlikka ega. Masalan, Tezligi, jonliligi, takrorlash imkoniyati yoki davomiyligi.

Xulosa va takliflar

Bestening fikriga ko'ra akustik mediya, ayni paytda qo'shiq va musiqqa, eshitish kamoloti va eshitish estetikasi uchun ilk qadam bo'lib xizmat qiladi. Ovozli mediyalarni audiovizual mediyalar singari nemis tili mashg'ulotlarida o'quv predmeti sifatida didaktik qo'llash mumkin. Beste yana shuni takidlaydiki, agar nemis tili mashg'ulotlarida akustik va audiovizual mediyalar ishlatilsa, tilning ko'plab sohalarida muvaffaqiyat qozonish mumkin. Yana shu narsaga e'tibor qaratish kerakki, mediyalar bilan ishlash, ko'p ishlashni anglatadi, biroq har xil til sohalaridagi erishilgan yutuqlar qilingan katta sarf harajatlarni oqlaydi.

REFERENCES

1. Meyer, Andrea (1993): Musik im Fremdsprachenunterricht. Musik als psychohygienische Lernhilfe. In: Fremdsprachenunterricht. Zeitschrift für das Lehren und Lernen fremder Sprache. S. 360- 363

2. BESTE, Gizela (Hgg.): Deutsch Methodik. Handbuch für die Sekundarstufe I und II. Berlin: Cornelsen Verlag, 2006
3. MÜLLER, Karla: Hörtexte im Deutschunterricht. Poetische Texte hören und sprechen. Friedrich Verlag GmbH, 2012.
4. LETTMAYR, Klaudia / UHL, Ramona: Unterrichtstechnologie. Medien zur Unterstützung des Unterrichts. Trauner: Trauner Verlag, 2013.
5. Ibodullayevich, S. Z. (2021). THE STRUCTURE OF BILINGUAL DICTIONARIES AND THEIR ANALYSE (on the example of German-Uzbek dictionaries). MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS, 191.
6. Кувонов, З. (2023). NEMIS TILIGA CHET TILIDAN O ‘ZLASHAGAN SO ‘ZLARNING STRUKTURAL-SEMANTIK TADQIQI. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(6), 230-238.
7. Raxmatov, F. (2022). МАНТИҚ ИЛМИДАГИ БАЪЗИ АТАМАЛАР ТАЪРИФИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(3), 400-412.
8. Raxmatov, F. (2021). ПЕДАГОГИКАДА МАНТИҚ ИЛМИ. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 1(4), 39-50.
9. Abduxalilova D. S. Q. ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA MADANIYATLARARO MULOQOT TAHLILI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 3. – С. 390-394.

INNOVATIVE APPROACH TO TRAINING FOREIGN LANGUAGES

Shahnoza Razakova Dusmamatovna

Chirchiq State Pedagogical University

Teacher of German language at Foreign language in preschool and Primary education
faculty

E-mail: sh.razakova@cspi.uz

The article shows an innovation approach to teaching foreign languages, which means wide application of modern technologies in the teaching process aimed at its optimization and formation of communicative competence in students. The modern technologies shown in the article include a communicative method, role-playing method, , programming method with using computer, a group method and problem solving method.

Keywords: innovation approach, modern technologies, teaching foreign languages, optimization of teaching process.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Шахноза Разакова Дусматовна

Чирчикский государственный педагогический университет, преподаватель
немецкого языка

E-mail: sh.razakova@cspi.uz

В статье описывается инновационный подход к преподаванию иностранных языков, который означает широкое применение современных технологий в учебном процессе с целью его оптимизации и формирования коммуникативной компетенции студентов. Современные технологии, представленные в статье, включают коммуникативный метод, ролевую игру, программированный метод использованием компьютера для тестовых программ, групповой метод и проблемный метод.

Ключевые слова: инновационный подход, современные технологии, обучение иностранным языкам, оптимизация учебного процесса.

Under the influence of the communicative approach to the study of foreign languages, the concept has widely come into practice, according to which

communicative competence should become the main goal of linguistic education [1; 271].

The basic principles of constructing a course of study based on the communicative method are: speech orientation teaching foreign languages through communication; situational – communicative learning is carried out on the basis of situations, educational material is also selected on the basis of situations; functionality – students' awareness of the functional purpose of all aspects of the language; personal orientation, which takes into account the individual characteristics of students; modeling - selecting a minimum of educational material and presenting it in a model form.[2;75]

The communicative method is the basis for the creation of educational and methodological aids in foreign languages, created at the Department of Foreign Languages. Optimization of the educational process is one of the main tasks of modern higher education. The fulfillment of this task at the Department of Foreign Languages is carried out through the application and improvement of active learning methods, including the communicative method, the project method, a programmed method using a computer for test programs, role-playing game, group method, problem-based method, the use of supporting classes in a foreign language and the use of interdisciplinary connections in the classroom, as a result of which the entire course of teaching foreign languages is focused on the ultimate goal of language proficiency - using it for practical purposes for the needs of one's specialty.

Computer technologies are used at the department in two directions: the use of the Internet as a source of information for the educational process in foreign languages and the organization of midterm and final control. The Internet is widely used as a source of additional materials for teachers when preparing for classes and writing teaching aids. The materials can be printed and used during a traditional lesson. The Internet user gains access to relevant and authentic information that is difficult to select from other sources. This increases the interest of students and increases their motivation to learn the language. In addition, you can use additional exercises from various sites that serve to repeat the material of the corresponding lesson.

Role-playing games have been introduced into the educational process to simulate real situations of communication in a foreign language. Role-playing games are used to master new material, consolidate and develop creative skills, and develop speech skills. Various types of role-playing games are used: controlled, moderately controlled, free, episodic, and long-term. The main models for role-playing games are the "customer and shop assistant" and "waitress and customer" situations. The main

functions of a role-playing game: educational (role-playing determines the choice of language means for communication), educational (the ability to defend one's point of view, instilling love for the medical profession), orienting (planning one's own speech behavior), motivational (the need to communicate in a foreign language).

Group learning has been known for centuries: "one must teach the other." The group teaching method is one of the effective ways to organize the educational process in a foreign language. The group method is built from the following elements:

The teacher structures the lesson in such a way that each student understands that he cannot achieve success until the whole group finishes the work;

The teacher structures the individual responsibility of students so that each student is assessed on individual testing, as well as on how he teaches his friend what he can do himself.

Stimulating students with the successes of their group mates. The group method cannot be used constantly, the material must be suitable for group work, it must be sufficiently complex, it must be divided into independent units. This can be working with text, developing lexical and grammatical skills, modeling dialogic situations.

The problem-based method is used at the department, mainly in optional and elective classes. Problem-based learning refers to the organization of training sessions, which involves the formulation of a problem by the teacher and the active independent work of students to solve it. In fact, this looks like the teacher formulating a problem (for example, the problem of youth drug addiction), reading texts on the proposed problem, students' answers to the texts read, expressing one's own opinion, asking one's own questions, making a reasoned statement on the topic of discussion, discussing the problem in a group, preparing a scientific report.

However, it is necessary to offer all facilities for learning. The facilities by means of which students feel their progress, intellectual consistency and make the process of learning more productive. Independent information search is a constituent part of the creative process which livens up the intelligence activity of individuals. The search at the moment of the concept appearance can stimulate the concept development and prevent from its disappearance. Surfing the Internet students feel themselves as parts of the "teaching" family, where people speak different languages. This fact impels students to learn more than one foreign language.

The basic objective of this process is not knowledge transmission or ability and skill formation but interest encouragement, motivation for language learning, help in adoption and creative research. Nowadays, relations with students are built on

principles of cooperation and joint search and creativity. In these conditions it is inevitable to reconsider and review present forms, principles and methods of teaching: there are tendencies in independent work and team work increase, deviation from traditional forms of lessons, illustration methods use in teaching, increasing the volume of practical and creative work with searching and research features. Internet technologies are called to favor the development of the individual educational paths: to adapt the educational material to individual features of students, their level of knowledge and abilities.

REFERENCES

1. Egert, C. Language Learning across Campuses / C. Egert. // Computer Assisted Language Learning. – 2000. – Vol.13, N 3. – P.271-280.
2. McDonouch, S.K. Way beyond Drill and Practice: Foreign Language Lab Activities in Support of Constructivist Learning / S.K McDonouch // International Journal of Instructional Media. – 2000. – Vol.28, N 1. – P.75-79.
3. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре / Под ред. Е.И.Пасова, В.В.Царьковой. – М.: Просвещение, 1993. – 105 с.
4. Курганская, Г.С. Модель представления знаний и система дифференцированного обучения через Интернет на его основе / Г.С.Курганская // Изв. Челяб. науч. центра. – 2000. – Вып.2. – С.84-88.
5. Нелунов, А.И. Личностно-ориентированное обучение иностранному языку на основе информационных технологий / А.И.Нелунов // Информатика и образование. – 2000. – N 9. – С.31-33.
6. Чусовская, И.В. Компьютер в обучении иностранным языкам / И.В.Чусовская // Информатика и образование. – 2000. – N 9. – С.35-36.
7. Razakova ,Sh.D (2020)The importance of compression in the translation of military texts. Monografia pokonferencyjna Science,research, development #25 Berlin,217-218.
8. Razakova ,Sh.D(2021) Problems which occur in translating and theirs solutions. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) SJIF Impact Factor (2021):8:013, Volume-6 Issue -5, 55-57.
9. Razakova ,Sh.D(2023) Challenges and demand in translation studies: a focus on scientific and technical texts. Theoretical & Applied Science” 04 /120,179-182.

KONTEKSTLI YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Mamlakat Azadovna Ruzmetova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Fakultetlararo chet tillar kafedrası katta
o‘qituvchisi

Nazokat Davronbekovna To‘liboyeva

Chirchiq davlat pedagogika Universiteti Maktabgacha ta‘lim fakulteti 2 bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Zamon talablariga javob beradigan, yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonlari hozirgi kunda xalqaro mehnat bozorining asosiy talabi hisoblanadi. Buning sababi shundaki, jamiyatda erkin fikrlovchi, o‘zini bemalol namoyon qila oladigan, o‘ziga ob‘ektiv jixatdan baho beradigan kishilar juda muhim. Ular jamiyat taraqqiyotini harakatga keltiruvchilari hisoblanadilar. Ushbu maqolada kontekstli yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish haqida ma‘lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, professional ta‘lim, mutaxassislar, nazariya, virtual laboratoriyalar, kasbiy faoliyat.

Mamlakatimizda ilg‘or xorijiy tajribalar asosida uzluksiz ta‘lim tizimi uchun pedagog kadrlar tayyorlashni nazarda tutuvchi professional ta‘lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni ishlab chiqishni ta‘minlashga qaratilgan islohotlar natijasida bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashning zamonaviy ta‘lim mazmunini modernizatsiyalash, o‘quvchilar ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishga imkon beruvchi zarur shart-sharoitlar yaratishga yo‘naltirilgan ta‘lim muhitini yaratish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Respublikasining Prezidentining 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistnning Taraqqiyot O‘zbekiston Stategiyasi to‘g‘risida"gi PF-60-sonli Farmoni ,O ‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim Tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi tadqiqot ishimizga dasturul amal bo‘lib xizmat qiladi.Mamlakatimizda kasb-hunar ta'limini tashkil etish va rivojlantirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada oliy ta'lim muassasalarining eng muhim vazifalaridan biri - bu bo ‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini shakllantirishdir. Kasbiy tayyorgarlik - zaruriy kasbiy bilim, ko ‘nikma va malakalarni o‘zlashtirish asosida yuzaga keluvchi shaxs ijtimoiy kompetentligining o‘ziga xos ko‘rinishi sifatida izohlanadi. Kasbiy tayyorgarlik o‘z-o‘zidan yuzaga kelmay balki aniq maqsadlar asosida rejalashtirilgan muayyan bosqichlarni qamrab oladi.

Bundan tashqari, bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlarida kompetensiya tushunchasi ham muhimdir. Kompetensiya – o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, hozirgi davr talablarini his etishni, yangi bilimlarni topish ko'nikmasini, ularni qayta ishlashni hamda o'z faoliyati davomida qo'llashni talab qiladi. Shuni ta'kidlash joizki, ta'lim-tarbiya maskanlaridagi o'quv tarbiya jarayonini modernizatsiya qilish, pedagog mutaxassislar tayyorlash tizimi sifat darajasini yanada oshirishda pedagoglarning kasbiy kompetentligini yuksaltirish, ularni sohaga oid zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalardan foydalangan holda kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish, ilmiytexnik innovatsiyalardan mustaqil ravishda foydalana olish hamda istiqbolli vazifalarni hal qilish ko'nikmalarini yanada rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu borada bo'lg'usi o'qituvchilarning kasbiy kompetentligi va uning tahliliy ko'nikmalariga alohida e'tibor qaratish muhim vazifa hisoblanadi. Kompetentlikning asosi qobiliyatlardan iborat bo'lganligi sababli ularning har biri o'z kompetentligiga mos bo'lishi lozim.

Xalqaro tajribaga ko'ra pedagoglarning kasbiy kompetentligi, jumladan, ta'lim jarayonini, amalga oshirishning eng maqbul metodlarini (multi-level interactive education), samarali modellarini ishlab chiqish, innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish va amalga oshirishning metodik ta'minotini takomillashtirishga alohida ehtiyoj tug'ilmoqda. Mazkur jihat professional ta'limda o'rta bo'g'in mutaxassislarini kasbiy kompetentligini rivojlantirishni taqozo etadi. Ta'lim jarayonini tashkil etishda ta'lim shakllari va metodlarini modernizatsiyalash, kasbiy kompetentlikni shakllantirish usullarini, ilmiy asoslarini ishlab chiqish, shuningdek, professional ta'limda o'rta bo'g'in mutaxassislarini kasbiy kompetentligini shakllantirishning zamonaviy metodik tizimini ishlab chiqish va uni amalga oshirishning pedagogik sharoitlarini belgilash, o'quv materiallarini mazmunan takomillashtirish zaruriyati yuzaga kelmoqda. Mazkur zaruriyatdan kelib chiqib, kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish texnologiyalari joriy etish, kasbiy fanlarni o'qitish metodikasi va didaktik vositalarini ishlab chiqish talab etiladi. Xalqaro tajribaga asoslangan, mahalliy pedagogika va psixologiya yutuqlarini e'tiborsiz qoldirib, kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish o'zini oqlamaydi. Shuni ham yodda tutish kerakki, ta'limning integral konstruksiyalarini ilmiy asoslashda chet el olimlari P.Ya.Galperin, A.N.Leontyev, S.L.Rubinshteyn ishlariga tayanganlar. Professionallik va kompetentlik bir-biriga o'hashish bo'lsada, har xil ma'noga ega bo'lgan atamalardir. Professionallik deganda nafaqat ma'lum bilimlar, balki mehnatga bo'lgan munosabat, ishning o'ziga xos xususiyatlari tushuniladi. Rivojlangan kompetensiyalar darhol seziladi, chunki professional pedagog o'z ko'nikmalarini rivojlantirishga harakat qiladi, muayyan maqsad va natijalarga erishishga intiladi, ishchan qadriyatlar ishlab chiqaradi va bular odatda ish

jarayonining standartiga mos keladi. Kompetentlik esa biroz murakkab mazmunga ega, sababi, nafaqat bilimlarning mavjudligini, balkishu bilan birga ularni qo'llash qobiliyatini ham taqozo etadi. Kompetentlik faqat keng qamrovli baholash va kuzatish paytida aniqlanishi mumkin. O'qituvchining kompetentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'limdir. Talabalarning kompetentligini oshirishning o'quv-metodik ta'minoti sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlarning virtual shakllarini joriy etish, kasbga yo'naltirilgan fanlarni o'qitishdagi kompetensiyaviy yondashuvlar, fanlararo bog'liqlikni aks ettiruvchi amaliy mashg'ulotlar asosida o'qitish ta'limning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa: Ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismlariga (maqsad, mazmun, usullar, shakl va vositalar, o'quv natijalari) muvofiq belgilangan yondashuvlar birgalikda mavjud bo'lib, bir-birini to'ldiradi. Tadqiqotchilar kompetensiyaga asoslangan yondashuv ulardan biri bo'lib, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim jarayoniga hissa qo'shishini ta'kidlaydi, "...o'z mazmunini o'ziga xos shaxsiy komponentlar bilan sezilarli darajada kengaytiradi, bu esa uni insonparvarlikka yo'naltiradi". Xulosa sifatida shuni aytishimiz kerak-ki, bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarishning turli xil metod, usullari bilan tanishtirish, ularning kasbiy kompetentligini yanada rivojlantirish, kasbiy rivojlanish sirlari bilan qurollantirish hamda pedagogik inovatsiyalar bilan ishlash metodikasini shakllantirish ta'lim samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biridir. Pedagogik jarayonlarning samaradorligini ta'minlash uchun bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik jarayonlarni strategik rejalashtirish, loyihalashtirish, modellashtirish, o'quvchilar faoliyatini muvofiqlashtirish va ularning faolligini ta'minlash, vaziyatlarga ko'ra pedagogik jarayonni boshqarish usullari, metodlari hamda tamoyillari, innovatsion texnologiyalarni bilishi va ular asosida pedagogik jarayon sub'ektlarining innovatsion faoliyatini tashkil etish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurdir.

REFERENCES

1. Respublikasining Prezidentining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistnning Taraqqiyot O'zbekiston Strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son asosida O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim Tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi
3. Barakayevich, Q. S., & Baxtiyorovna, A. S. (2021). Xalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish.
4. Muslimov N. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Pedagogika fanlari doktori.... diss. –T.: 2007.
5. Olimov Sh.Sh., Hasanova Z.D. Pedagogik texnologiyalarni o'quv-tarbiya jarayoniga qo'llash. –Toshkent: Fan va texnologiya. 2014, –11 b.

KONTEKSTLI MULOQOTGA ASOSLANGAN BO‘LAJAK CHET TILI O‘QITUVCHISINING KASBIY MALAKASI

Mamlakat Azadovna Ruzmetova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Fakultetlararo chet tillar kafedrasida katta o‘qituvchisi
Email: mamlakatruzmetova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola kontekstdan foydalangan holda bo‘lajak chet tili o‘qituvchisining kasbiy mahoratini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada bo‘lajak chet tili o‘qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasining asosiy jihatlari, kontekstual ta‘sirning afzalliklari va bo‘lajak o‘qituvchilarning malakasi, roli tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: aspekt, manba, kompetentsiya, muloqot qobiliyatlari, integratsiya.

PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHER BASED ON CONTEXTUAL COMMUNICATION

ABSTRACT

This article is devoted to the study of the professional competence of a future teacher of a foreign language using a contextual context. The article analyzes the key aspects of the professional competence of future foreign language teachers, the advantages of contextual influence and its role in the competence of future teachers.

Keywords: aspect, resource, competence, communication skills, integration.

Chet tili o‘qituvchisining kasbiy malakasi chet tilini o‘qitish jarayonida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Zamonaviy pedagogik tendentsiyalar o‘quvchilarning ehtiyojlarini va til kontekstining xususiyatlarini hisobga oladigan o‘qitish usullarini ishlab chiqishga qaratilgan. Bunda kontekstli yondashuv kelajakdagi chet tili o‘qituvchisining kasbiy malakasini shakllantirishga yordam beradigan muhim usuldir.

Zamonaviy ta‘lim kelajakdagi chet tili o‘qituvchilari uchun ko‘plab vazifalarni, shu jumladan ularning kasbiy mahoratini oshirishni o‘z ichiga oladi. Ushbu jarayonning asosiy jihatlaridan biri bu tilni o‘rganishni haqiqiy vaziyatlar va kontekstlarga birlashtirishga imkon beradigan kontekstli ulanishdan foydalanishdir.

Kontekstli voqea asosida bo'lajak chet tili o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasining ahamiyati ko'rib chiqiladi.

O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish muhimligiga, shuningdek, ularning chet tilini o'qitish sohasidagi roli va afzalliklariga e'tibor qaratish lozim. Chet tillarni o'qitish sohasida o'qituvchilar quyidagi kasbiy vakolatlarga ega bo'lishlari kerak:

1. Til ko'nikmalari: o'qituvchilar chet tillari va ularning grammatikasi, lug'ati, fonetikasi va pragmatikasi to'g'risida chuqur bilimga ega bo'lishlari kerak.

2. O'quv va uslubiy ko'nikmalar: o'qituvchilar chet tilining o'quv va uslubiy usullarini tushunishlari, ularni amalda qo'llashlari va talabalar uchun maqsadli o'quv jarayonini tuzishlari kerak.

3. Madaniyatlararo kompetentsiya: o'qituvchilar chet tillarini o'rganayotgan talabalarga mamlakatlararo munosabatlarni tushunishda, boshqa mamlakatlarda yashovchi odamlar bilan muloqotdagi tarixiy va madaniy farqlarni taqqoslashda yordam berishadi.

4. Texnologik ko'nikmalar: o'qituvchilar interaktiv o'quv materiallaridan foydalangan holda onlayn resurslardan foydalangan holda zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda chet tilini o'rganadilar.

5. Analitik va sintaktik ko'nikmalar: o'qituvchilar chet tilidagi matnlar va jumalarni tahlil qilish, tarjima qilish va yangi matnlarni yaratish qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak.

Ushbu kasbiy vakolatlarsiz o'qituvchi chet tilida kafolatlangan ta'lim bera olmaydi. Bu o'quvchilarning tilni to'g'ri bilishiga ta'sir qilmaydi.

Kasbiy kompetentsiyaning asosiy jihatlari:

1. Bo'lajak chet tili o'qituvchisining kasbiy malakasini aniqlash:

Chet tili o'qituvchisining kasbiy malakasi o'qituvchilik faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni o'z ichiga oladi. Kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismlari tilni o'qitish, o'qitish ko'nikmalari, o'quvchilarning turli toifalari bilan ishlash qobiliyati, shuningdek o'quv materiallarini talabalar ehtiyojlariga moslashtirish qobiliyatidir.

2. Kelajakdagi o'qituvchilarning malakasiga kontekstli murojaatning roli:

Chet tillarini o'qitishda kontekstli yondashuv talabalarning hayoti va qiziqishlari bilan bevosita bog'liq bo'lgan tasodifiy vaziyatlar, matnlar va dialoglardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv til tuzilmalarini chuqurroq tushunishga, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga va talabalarni tilni o'rganishga undaydi.

3. Kontekstli yondashuv orqali kompetentsiyani shakllantirish usullari va usullari:

Haqiqiy vaziyatlar va kontekstlar: o'qituvchi talabalar o'rganilayotgan tildan foydalanishi mumkin bo'lgan haqiqiy hayot sharoitlariga imkon qadar yaqin ilmiy vaziyatlarni yaratishi kerak.

Haqiqiy materiallar: haqiqiy matnlar, audio yozuvlar va video materiallardan foydalanish talabalarga til muhitida harakat qilish va muayyan sharoitlarda tilning o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga yordam beradi.

Loyiha faoliyati: loyiha faoliyatiga asoslangan topshiriqlar talabalarga o'z bilim va ko'nikmalarini amaliy vazifalarda qo'llash imkonini beradi, bu esa ularning malakasini oshirishga yordam beradi.

4. Ta'lim dasturlarini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar:

Kontekstli xizmatni tibbiy rejalar va dasturlarga integratsiya qilish: ta'lim muassasalari kontekstli xizmatni kelajakdagi chet tilini tayyorlash bo'yicha tibbiy rejalar va dasturlarga kiritishga alohida e'tibor berishlari kerak. O'qituvchilarni kontekstli suhbatdan foydalanishga o'rgatish: o'qituvchilar o'zlarining pedagogik amaliyotlarida kontekstli suhbatdan foydalanish bo'yicha maxsus kurslar va treninglar o'tkazishlari kerak.

O'quv materiallari va resurslarini yaratish: o'qituvchilarga o'z ishlarida kontekstli yondashuvni samarali amalga oshirishga yordam beradigan uslubiy materiallar va manbalarni yaratish kerak.

Bo'lajak chet tili o'qituvchisining kontekstli muloqotga asoslangan kasbiy malakasi chet tillari ta'limi sifatida muhim rol o'ynaydi. O'qitishda kontekstli yondashuvdan foydalanish til ko'nikmalarini yanada samarali shakllantirish va talabalarining muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Kasbiy kompetentsiyalar chet tilini o'rganuvchilar uchun ta'lim sohasidagi bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish va mustahkamlashda ayniqsa muhimdir. Shu nuqtai nazardan, fragment chet tilini o'qitish kasbiy takomillashtirish ularning malakasini kontekstlashtirish ularning kasbiy malakasini oshirish orqali yanada samarali o'qitishga imkon beradi biz birinchi navbatda qanday asosiy ko'nikmalarga ega ekanligimizga e'tibor qaratishimiz mumkin. Til ko'nikmalari, muloqot qobiliyatlari, talabalarni boshqarish, materialni rivojlantirish kabi mavzular muhokama qilinishi mumkin.

Kasbni takomillashtirish jarayonida kontekstli yondashuvdan qanday foydalanish mumkinligiga e'tibor qaratishimiz mumkin. Masalan, kundalik dars rejalarini tuzishda real hayotiy misollardan foydalangan holda grammatikani o'rgatadigan o'qituvchilar yoki muloqot qobiliyatlarini yaxshilash uchun rol o'ynash

va muhokama qilish kabi tadbirlarni rejalashtirish. Ushbu yondashuv chet tilida soʻzlashuvchilarning bir qismini amalga oshirishga qanday hissa qoʻshishi va bu talabalarning yutuqlariga qanday taʼsir qilishi mumkinligini taʼkidlash mumkin. Masalan, kontekstli yondashuvdan foydalanish oʻquvchilarga til koʻnikmalarini real hayotda yanada samarali qoʻllashga yordam berishi mumkinligini taʼkidlash mumkin. Oʻqituvchilar doimiy ravishda takomillashtirish uchun turli xil manbalar va taʼlim imkoniyatlaridan qanday foydalanishlari haqida maʼlumot berilishi mumkin.

Shunday qilib, boʻlajak chet tili oʻqituvchisi kontekst boʻyicha taʼlim sohasidagi malakasini oshirish va taʼlim malakasini oshirishga koʻmaklashish zarur va muxim masala deb xisoblayman.

REFERENCES

1. Abdullina, O. A. Obtshepedagogicheskaya podgotovka uchitelya v sisteme visshego pedagogicheskogo obrazovaniya / o. A. Abdullina. - M. : Prosvetshenie, 1990. - 141 .
2. Adolf, V. A. Formirovanie professionalnoy kompetentnosti budutshogo uchitelya / V. A. Adolf // Pedagogika. 1998. - № 1. - S. 72-75.
3. Azriliyan, A. N. Bolshoy ekonomicheskiy slovar / A. N. Azriliyan.
4. M.: Pravovaya kultura, 1994. 528 s.
5. E. S. Semenova "Formirovanie professionalnoy kompetentnosti budutshix uchiteley inostrannogo yazika na osnove kontekstnogo podxoda" dis. 2007g.

KORONAVIRUS DAVRI LEKSIKASINING NEMIS TILIDAGI NAMUNALARI VA XALQARO PROTOLOGIZMLAR

Shaxlo Sabirova

Qoraqalpoq davlat universiteti

Nemis tili va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

E-mail: shaxlo-sabirova@rambler.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola nemis tilidagi Covid-19 leksikasi va pandemiya davrida til kontekstida shakllangan Covid-protologizmlari misollarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada Covid-19 bilan bog'liq atamalar leksikonidagi neologizm fenomeni va uning shakllanishi, etimologik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: neologizmlar, leksik innovatsiyalar, so'z tuzilishi, leksika, semantika, anglitsizm.

ABSTRACT

This article is devoted to the study of examples of the Covid-19 lexicon in German and Covid-protologisms formed in the language context during the pandemic. The article analyzes the phenomenon of neologism in the lexicon of Covid-19-related terms and its formation, etymological and semantic peculiarities.

Keywords: neologisms, lexical innovations, word structure, lexicon, semantics, anglicism.

Covid-19 ning global pandemiyaga aylanishi dunyoning barcha mamlakatlaridagi iqtisodiy, siyosiy, fan, madaniyat va sog'liqni saqlash sohalariga ta'sir ko'rsatdi. Qisqa vaqt ichida koronavirus pandemiyasi tufayli tilga ko'plab yangi so'z va so'z birikmalari kirib keldi va mavjud so'zlarning ayrimlari yangi ma'no kasb etdi.

Tilshunosik nuqtai nazaridan bu davrga xos bo'lgan asosiy xususiyat shuki, alohida tillarda yangi so'zlar paydo bo'lishi bilan birga barcha tillar uchun tushunarli bo'lgan xalqaro protologizmlar vujudga keldi. Lockdown (локдаун), Infodemic (Инфодемия), Covidiot (Ковидиот) so'zlari bunga misoldir [1:25].

Pandemiya davrida paydo bo'lgan va turli tillarda o'z ifodasini topgan so'zlar talaygina. Masalan,

- *soziale Distanzierung* (ger.), *social distancing* (eng.), *социальная дистанция* (russ.), *ijtimoiy masofa* (o'zb.);

- *Selbstisolation* (ger.), *self-isolation* (eng.), самоизоляция (russ.), o'z-o'zini yakkalash (o'zb.);

- *kontaktlose Lieferung* (ger.), *contactless delivery* (eng.), бесконтактная доставка (russ.), *kontaktsiz yetkazib berish* (o'zb.).

Manbalarga ko'ra, birgina nemis tilining o'zida mavzu doirasida 1500 dan ortiq yangi so'z va iboralar ro'yxatga olingan va lug'atlarga kiritilgan [4]. Yangi lug'atlar qaysi manbalar asosida yaratiladi va qanday usullardan foydalaniladi, yangi so'zlar qachon lug'atimizda mustahkam o'rin egallaydi, degan savollar tilshunos olimlarning yangi tadqiqot mavzusiga aylandi [2:2].

Nemis tili neologizmlari leksikografiyasi nisbatan yosh fan bo'lib, Germaniyada 20-asrning o'rtalarida shakllana boshlagan. Faqatgina 90-yillarga kelib neologizmlar lug'ati ustida jiddiy loyihalar boshlangan. Bugungi kunda tilshunoslikning neologizmlar masalasi bilan shug'ullanuvchi qator tadqiqot institutlari va loyihalar mavjud.

Ushbu maqolaga asos bo'lgan ilmiy ishdagi "korona-so'zlar" ikki manbadagi neologizmlar lug'atlaridan olingan. DWDS va IDS lug'atlarida keltirilgan yangi so'zlar ichidan internetda eng ko'p uchraydigan so'zlar tanlab olingan va ular turi, so'z yasalishi, kelib chiqishi, uslubi va boshqa belgilariga ko'ra tasniflangan.

DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache - Nemis tilining raqamli lug'ati) ning maxsus raqamlashtirilgan korpusida Covid-19 pandemiyasi bo'yicha mavzuga oid lug'at mavjud. DWDS ning mazkur bo'limining vazifalaridan biri Covid-19 bilan bog'liq leksik yangiliklarni hujjatlashtirish va ularni lug'at yozuvlariga kiritishdir. 2020-yil mart oyidan boshlab ushbu bo'lim COVID-19 pandemiyasi bilan bog'liq atamalarni yig'ishni va ularni leksikografik jihatdan tavsiflashni boshladi [6]. Natijada mavzuga oid keng qamrovli lug'at vujudga kelgan bo'lib, u tahririyat tomonidan doimiy ravishda kengaytirilib va yangilanib boriladi.

IDS (Institut für Deutsche Sprache – Nemis tili instituti) – til masalalarini tadqiq qilivchi yana bir tashkilot bo'lib, Mannheim shahrida joylashgan. Mazkur tashkilotning maqsadi – nemis tilining zamonaviy holatini o'rganish va til rivojlanishiga oid ma'lumotlarni hujjatlashtirishdan iborat. IDS neologizmlar lug'ati, boshqa mavzular qatorida, koronavirus pandemiyasi bilan bog'liq yangi so'zlarni hujjatlashtiradi [7]. Bular orasida nemis tilidagi so'zlardan (masalan, *Distanzbier*) tashqari ingliz tilidan olingan ko'pgina so'zlar (masalan, *Containment*) ham mavjud. Pandemiyadan oldin muomalada bo'lgan, endi yangi ma'noga ega bo'lgan soz' va iboralar ham ushbu luga'tdan o'rin olgan (masalan, *Exit*, *Social Distancing*).

Quyida DWDS va IDS ma'lumotlariga asoslanib, biz koronavirus pandemiyasi bilan bog'liq yangi so'zlarni leksikografik jihatdan tavsiflaymiz. Tanlovning asosiy

mezoni so'zlarning Internet manvabalarida qanchalik tez-tez uchrashidir. Tahlilda so'zlarning quyidagi atributlari hisobga olindi:

- **Neologizm turi:** yangi leksema yoki yangi ma'no?
- **Ma'nosi:** izohli ta'rif
- **So'z turi:** So'z qaysi so'z turkumiga tegishli?
- **Neologizm turi:** Ta'riflangan so'z neologizmning qaysi turiga mansub?
- **Yasalish turi;**
- **Kelib chiqishi:** Bu so'z qayerdan olingan?
- **Uslubi:** so'zlashuv uslubi yoki standart til?
- **Matnli dalillar / misollar**

Leksema (So'z)	Balkonien
Ma'nosi	Sayohat cheklangan sharoitida o'z uyi yoki balkonini ta'tilni o'tkazadigan joy sifatida atash
Soz' turkumi	Yangi so'z
Neologizm turi	Ot (sredniy rod)
Yasalish turi	Yasama so'z (Balkon + ein; - ien so'z yasovchi qo'shimchasi mamlakat nomlariga taqlid sifatida)
Uslubi	So'zlashuv uslubi
Matnli misol	[...] in Zeiten von Null-Zins, Umwelt-Krise, Terrorangst und Virus-Furcht lockt Balkonien als entspannte und günstige Alternative zur Fernreise. [Hamburger Abendblatt, 07.03.2020]

Leksema (So'z)	pandemüde
Ma'nosi	COVID-19 pandemiyasi bilan bog'liq hamma narsadan charchaganlik
So'z turkumi	Sifat
Yasalish turi	Qo'shma so'z („Pandemie“ va „hundemüde“ (itday charchagan) so'zlarining qo'shilishidan hosil bo'lgan
Neologizm turi	Yangi so'z
Uslubi	Soz'lashuv
Matnli misol	Und ganz klar, viele Deutsche sind mittlerweile richtig pandemüde . (www.mz-web.de; datiert vom 06.01.2021)

Yuqorida biz tahlil qilgan yangi so'zlarning bir necha namunasini keltirdik xolos. Tahlil natijalari koronavirus pandemiyasiga oid leksik birliklarning tuzilishi va kelib chiqishi jihatidan xilma-xil ekanligini ko'rsatadi. O'rganilgan ma'lumotlar koronavirus neologizmlarining aksariyati ot so'z turkumiga mansub ekanini ko'rsatdi.

Ko'pchilik neologizmlar qo'shma so'zlar (*Maskenmuffel*, *Nullpatient*) yoki chet tilidan, asosan ingliz tilidan, kirib kelgan so'zlardir. Ko'rib chiqilgan korpusda fe'llar (*coronieren*, *hamstern*) va sifatlar (koronafrei, pandemüde) kam uchraydi.

Shuningdek, *gelockdownt*, *shutdownt*, *tracen*, *tracken* misollari morfologik o'zlashtirish, ya'ni o'zlashtirma so'zlarga (lockdown, shutdown, trace, track) nemis tilidagi fe'l yasovchi qo'shimchalarni qo'shish orqali so'zlarni nemis tilining morfologik tizimiga moslashish kuzatiladi [5]. Bularning barchasi til tizimining o'zgarish va yangilanish imkoniyatlari ko'p ekanini yana bir bor isbotlaydi.

Nemis tilida koronavirus pandemiyasi bilan bog'liq leksik o'zgarishlarning muhim jihatlaridan yana biri anglitsizmlarning ko'plab kirib kelishidir. Ma'lumki, anglitsizmlar nemis tilida bir necha asrlardan beri mavjud. Oxirgi paytlarda nemis tiliga ingliz tilining ta'siri ayniqsa kuchaydi, chunki covid-19 bilan muomalaga kirib kelgan yangi so'zlarning aksariyati inglizcha so'zlardir. Exit-Strategie, Lockdown, Corona-Updates, Home Schooling, Home Office kabi so'zlar nemis tilida ham muomalada mustahkamlanib ulgurdi. Anglitsizmlarning dolzardlashuvi natijasida ingliz tilining nemis tiliga ta'siri va tahdidi haqidagi muhokamalar yana bir bor yangilandi. Zamonaviy tilshunoslikda hatto nemis va ingliz tillarining aralashmasidan hosil bo'lgan til - "Engleutch" yoki "Germish", "Denglish" kabi ifodalarni ham uchratish mumkin [3:45].

Ingliz tilining nemis tiliga ta'sirida zamonaviy tendensiyalar haqida gap ketganda, bir tarafdin, inglizcha so'zlarning kirib kelishi hollari, ikkinchi tarafdin, ingliz tilining grammatik tuzilish va shakllarining nemis tiliga o'zlashtirilishi kuzatilmoqda. Anglitsizmlar – to'laligicha yoki o'zgarishsiz o'zlashtirish (Lockdown) yoki ingliz va nemischa so'zlarning qo'shilishidan hosil bo'lgan qo'shma so'zlar ("Mischkomposita") – Communitymaske, Reiseboom, Werbeslogan, Bahn-Card bo'lishi mumkin. Til sistemalarining bir-biriga ta'siri, boshqa tildan kirib kelgan so'z yangi muhitga qanday moslashishi bu tillarning o'ziga xosliklariga va so'z yasalishi nuqtai nazaridan ichki imkoniyatlariga bog'liqdir.

REFERENCES

1. Алевизаки О.Р., Касперова Л.Т., Славкин В.В. Неологизмы в качественной прессе 2020 г. // Новые слова и словари новых слов. 2020. Институт лингвистических исследований РАН. с.с. 22-28
2. Klosa-Kückelhaus, A., Neue Wörter in der Coronakrise – von Social Distancing und Gabenzaun // Erschienen in: Sprachreport Jg. 36, 2020, ss. 1-5.
3. Melnikova E.N. Moderne Tendenz in der Entwicklung des deutschen Wortschatzes // Creative Innovations & Innovative Creations, 1, 2009, pp. 45-47

4. Möhrs, C., Sprache, Emojis und Corona – Im Wandel der Zeit. //Aktuelle Stellungnahmen zur Sprache in der Coronakrise. Mannheim, Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS), 2021
5. Zifonun G., Anglizismen in der Coronakrise. // Aktuelle Stellungnahmen zur Sprache in der Coronakrise. Mannheim: Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS), 2020
6. <https://www.dwds.de/themenglossar/Corona>
7. <https://www.ids-mannheim.de/neologismen-in-der-coronapandemie/>

ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ИМЕН В СОСТАВЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Замира Рустамовна Сафарова

Преподаватель кафедры Иностранных языков
Бухарского инженерно-технологического института

Азиза Нуриллаева

Студент группы 126-23ТИС
Бухарского инженерно-технологического института

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор проанализировал человеческие имена с этимологической точки зрения входящие в состав английские фразеологизмы и разработал их классификацию. Также были изучены мнения ученых, проводивших исследования в данной области, и проведен семантический и этимологический анализ примеров. История происхождения каждого английского имени во фразеологизмах, представленных в классификациях, выделена на основе конкретных источников и научно-статистически классифицирована.

Ключевые слова: фразеологизм, фольклор, классификация, этимологический анализ, миф.

ABSTRACT

In this article, the author analyzed human names from an etymological point of view included in English phraseological units and developed their classification. The opinions of scientists who conducted research in this area were also studied, and a semantic and etymological analysis of the examples was carried out. The history of the origin of each English name in phraseological units presented in the classifications is highlighted on the basis of specific sources and scientifically and statistically classified.

Keywords: phraseology, folklore, classification, etymological analysis, myth.

Существуют общеупотребительные языковые единицы, которые охватывают такие аспекты, как мировоззрение, жизненный опыт, образ жизни, обычаи и религия каждой нации в глобальном масштабе. Среди них наиболее

употребительные фразеологизмы нашего языка образуют отдельную систему. Поскольку эти единицы формируются по национальному признаку, по мере развития общества и укрепления отношений между нациями расширяются их ментальные характеристики. Хотя фразеологизмы начали изучать несколько позже других отраслей языка, к 20-м годам 20 века фразеология стала формироваться как отдельная область. Изданы различные научные статьи, фразеологические словари и научно-исследовательские работы, посвященные фразеологии. Начато сравнительно-типологическое исследование фразеологизмов родственных и неродственных языков и их анализ.

Комплексное изучение фразеологизмов получило широкое распространение среди российских ученых. Например, особенности фразеологического значения. (В.П. Жуков, В.В. Виноградов, А.Ч. Молотков, А.М. Мелорович), тщательно изучены виды фразеологии по соотношению формы и значения (Е.И. Диброва, З.Г. Ураксин), лексика фразеологической грамматической классификации (А.И. Молотков, А.Г. Назарян). исследовал.

Значительный вклад в область фразеологии внес один из узбекских ученых Ш. Рахматуллаев. А.Э.Маматов, Ш.Т.Алмаматова, Г.С.Курбонова в своих научно-исследовательских работах освещали вопросы формирования и компонентного анализа фразеологии узбекского языка, также было проведено несколько исследований по изучению гендерных и национально-культурных особенностей фразеологии в лингвокультурологии. аспект. У зарубежных ученых К. Кристин, М. Гайдук, у российских ученых З. В. Корзюковой, В. С. Самарина, З. М. Рамазановой, В. А. Хохловалар, у узбекских лингвистов Г. И. Эргашевой, Л. Э. Холмурадовой, Н. З. Насруллаевой, М. А. Абдувахабовой и М. А. Раджабовой изучались лингвистические, культурные, гендерные аспекты. и лингвистические характеристики фразеологии разных языков, включая английский, немецкий, французский, русский, узбекский и два языка.

А. В. Кунин изучал фразеологизмы в словарях и книгах «Английская фразеология» (1970), «Фразеология современного английского языка» (1972), «Англо-русский фразеологический словарь» (1984), создал характеристику существующих фразеологизмов в английском языке, и их семантику изучали структуру, компонентный состав и историю происхождения.

Следует отметить, что при изучении фразеологизмов особое внимание следует уделять истории их происхождения. Именно поэтому в данной статье мы сосредоточились на этимологическом анализе фразеологии. Наша цель –

изучить историю происхождения фразеологизмов в составе человеческих имен в английском языке.

Прежде всего, история происхождения фразеологии связана с национальной культурой каждого народа. При изучении национальной культуры народа большое значение в этой области имеют языковые единицы, особенно фразеология.

При изучении этимологии фразеологизмов с человеческими именами их можно классифицировать следующим образом:

1. Фразеологизмы, содержащие имена исторических личностей.

Например:

A) “honest(or old) Abe”—«честный (или старый) Эйб» (прозвище американского президента Авраама Линкольна) [2; стр. 25].

And on that fateful July morning in 1881 president Garfield was to take the final fearful pace in the footsteps of **“Old Abe”** (J.Cottrell, “Assossination! The world stood still”, part I, ch. III).

B) “the Augustan age” «золотой век искусства и литературы» (годы правления римского императора Августа считаются «золотым веком искусства и литературы» в римской истории) [1; стр. 9].

The reign of queen Anne is often called **“the Augustan age”** of England.

C) “a banquet of Lucullus”(Lucullean, **Lucullian banquet**) —«шикарная вечеринка» [2; стр. 64].

The tomato soup, the mysterious little pieces of white fish, the boiled mutton, the blackberry and apple tart, were transformed by their histrionic gusto into **a banquet of Lucullus** ... (J.B Priestley, “The good companions”, book II, ch.I),

(происходит от имени Лукулла, древнеримского магната, который распространял информацию своими торфяными праздниками).

D) “Teddy boy”- (в разговорной речи) – «стиляга», «олифта» (юноша, увлекающийся необычной модой). Прозвище английского короля Эдварда (Эдварда), который одевается в неповторимом стиле. В 1950-е годы подражателей Эдварда называли «Тедди бойз». Эти молодые люди принадлежали к числу ссорящихся групп своего времени [6; стр. 91].

On the night of July 2 in 1952, a number of young men dressed in the style of what is called **“Teddy boys”** attacked four other young men who were complete stranger to them. (“Tribune” July 6, 1962)

2. Фразеологизмы с именами людей, имена которых упоминаются в Библии. Например:

A) “Adam’s ale” (или вино) – «адамово вино» (вино), «вода» [6; 33-б].

Some take a glass of tea to their dinner, but I slake my thirst with **“Adam’s ale”**.

(Примечание: «Адам» относится к «Адаму», первому человеческому существу на Земле.)

B) “The old Adam” – старый Адам» (примечание: имеется в виду греховность первого пророка на земле Адама (а.с.).

В Библии это выражение встречается в форме «ветхий наш» — «ветхий наш», выражение «ветхий Адам» вошло позднее) [1; 5-б].

– What are they thinking about just now?

– Are they ever thinking about anything? – she said it just as contemptuously as she would have in the past it showed **the old Adam** was not dead. (C.P. Snow.”The Affair” part I, ch.V)

3. Фразеологизмы, отражающие личные имена в разговорном языке английского народа. Например: А) “a smart Aleck” (встречается в устной речи) – 1) «уверенный в себе», (или «умный» – «манман», первоначально употреблявшийся американцами) [6; стр. 33].

“Now, who would do it but that little Finchley snip, the little smart aleck?” snapped Gilbert (Th. Dreiser, “An American Tragedy”, book II, ch. XXX).

2) «бессмысленный подросток», «ленивый».

Your Excellency, it gives me great pain to have to expose this man, Jessup, whom I have known all my life, and tried to help, but he always was a smart aleck ... (S. Lewis, “It Can’t Happen Here”, ch.30)

3) в смысле «мягкий».

I haven’t any patience with these smart alecks who tell us that one can’t get fine scholarship home to the reading public (C.P.Snow, “The Masters”, ch.36).

Б) “Cousin Betty” (встречается в устной речи) – «низкоумный», «глупый» (прозвище жителей Корнуолла) [6; стр. 33].

I do not think there’s man living that can say Foster’s wronged him of a penny, or gave short measure to a child or a Cousin Betty (E.Gasrell, “Sylvia’s Lovers”, ch. XIV).

На основе приведенного выше анализа и классификаций можно сказать, что большинство фразеологизмов английского языка, содержащих человеческие имена, связаны с прошлой историей нации, древними обычаями и традициями, художественным наследием, национальным. Оно формировалось на основе быта, религиозных взглядов, проникло через культурные контакты, установившиеся с другими народами. Это связано с тем, что в прошлом

англичане совершали военные походы на несколько континентов и расширяли территорию своей страны.

Существуют американский, британский и австралийский диалекты английского языка из-за того, что военные кампании проводились океанским путем, а британское правление на нескольких континентах длилось веками.

Потому что общность традиций и религиозных взглядов западных народов свидетельствует о том, что культурные связи этих народов существовали с древнейших времен.

Причина в том, что как бы ни отличались языки мира друг от друга, фразеология в их лексическом пласте формируется и оттачивается на основе культуры и многовековой истории народа и приобретает яркие национальные особенности.

REFERENCES

1. Корзюкова З.В. Основные аспекты функционирования фразеологических единиц с именами собственными в английском языке: национально-культурная специфика: Дисс. канд. филол. наук. – Москва, 2003. – С.
2. Radjabova M.A. Comparative study of phraseological units with naming features in non-related languages // *Filologiya masalalari*. – Toshkent, 2019. – № 1. – В. 71-80.
3. Radjabova M.A. The classification of phraseological units with onomastic components // *Buxoro davlat universiteti Ilmiy axboroti*. – Buxoro, 2020. – № 6 (82), В. 139-147.
4. Barotovna, B.M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. *Вопросы науки и образования*, (5 (6)), 85-87.
<https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>
5. Barotovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. *Научные исследования*, (6 (26)), 56-57.
<https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>
6. Barotovna, B.M. (2018). Modern integrations and their benefits in teaching process. *Научные исследования*, (3 (22)), 53-54.
<https://cyberleninka.ru/article/n/modern-integrations-and-their-benefits-in-teaching-process>
7. Barotovna, B.M. (2018). Visibility as a means of creating communicative motivation on teaching oral communication. *Academy*, (5 (32)), 74-75.

<https://cyberleninka.ru/article/n/visibility-as-a-means-of-creating-communicative-motivation-on-teaching-oral-communication>

8. Barotovna, B.M. (2021). Development Of Listening Skills At The Senior Stage Of Teaching English. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(10), 119-127.

<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/398>

9. Barotovna, B.M. (2018). Taking comparison in English and Russian languages in their specific peculiarities. Academy, (5 (32)), 76-77.

<https://cyberleninka.ru/article/n/taking-comparison-in-english-and-russian-languages-in-their-specific-peculiarities>

10. Barotovna, B.M. (2019). Actuality of distance learning at present education. Достижения науки и образования, (7 (48)), 55-56.

<https://cyberleninka.ru/article/n/actuality-of-distance-learning-at-present-education>

13. Rustamovna, S.Z. (2023). The Character of Philosophy in the Improvement of Linguistics. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 30-32.

14. Rustamovna, S. Z. (2023). INFLUENCE OF MYTHONYMS ON THE FORMATION OF UZBEK FOLK PROVERBS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630
Impact factor: 7.429, 12, 144-145.

<https://gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1703>

15. Сафарова, З. (2023). ИНГЛИЗЧА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ТАРКИБИДАГИ ИНСОН НОМЛАРИНИНГ ЭТИМОЛОГИК ТАСНИФИ. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(S/4), 298-304. <https://www.scienceproblems.uz/index.php/journal/article/view/558>

SPIELPÄDAGOGIK IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT IN DER GRUNDSCHULE

Saidova Munira Karimovna

Lehrerin des Lehrstuhls der Fremdsprachen für die Fachrichtungen der exakten und
Naturwissenschaften

Namanganer staatliche Universität

E-mail:munirakarimovna@mail.ru

ANNOTATION:

In diesem Artikel werden sich mit der Problematik des Einsatzes von Spielen im Fremdsprachenunterricht in der Grundschule und der Definition „Spielpädagogik“ befasst. Hier werden die Spieldefinition, die wichtigsten Hinweise bei der Spielauswahl und die Einleitung von Spielen definiert.

Stichwörter: Fremdsprache, Spiel, Spielpädagogik, kommunikativ, Lernspiele, Gruppenspiele, Spielleitung.

ABSTRACT:

This article deals with the problem of using games in foreign language lessons in primary schools and the definition of “game pedagogy”. The game definition, the most important information when selecting a game and the introduction of games are defined here.

Keywords: foreign language, game, game pedagogy, communicative, learning games, group games, game management.

“Im Spiel und in der Liebe ist alles möglich“, besagt ein altes Sprichwort. Das Spiel taucht aber nicht nur in der Liebe auf, sondern wir können es überall erleben. Mal mehr, mal weniger. Beispiele hierfür sind das Glücks-, Theater-, Gemeinschafts- oder Gedankenspiel. Doch was ist Spiel überhaupt, woher kommt es und warum spielt es eine so große Rolle im menschlichen Leben. Schon immer und über Generationen hinweg war das Spiel ein wichtiger Bestandteil der Entwicklung des Menschen. Die Fähigkeit zu Spielen ist ein Kulturphänomen besonderer Art, vielleicht sogar die Wurzel der Kulturfähigkeit. Sprache und Sprachgebrauch spielten und spielen immer in der Geschichte der Menschheit eine sehr große Rolle. Eine der wichtigsten Funktionen der Sprache ist zweifellos ihre kommunikative Funktion. Sie galt und gilt als eine Form der Verständigung zwischen den Menschen. Beim

Fremdsprachenlernen und-lehren sind Spiele und Spielpädagogik von grosser Bedeutung.

Was ist Spielpädagogik? Hier kommt die Spielpädagogik „ins Spiel“: Sie ist eine Unterform der Pädagogik, in der es darum geht, Spiele und spielerische Elemente sowie ihren Einsatz als Methode zu erfassen. Sobald ein Spiel von der Spielleitung gezielt eingesetzt wird, um etwas Bestimmtes zu erreichen, wird es zur Methode. Die Spielpädagogik ist ein wichtiger abgesonderter Bestandteil der pädagogischen Arbeit sowohl mit Kindern als auch mit Erwachsenen und hat in den letzten Jahren immer mehr an Bedeutung zugenommen. Die Tätigkeit von Spielpädagogen/-pädagoginnen ist pädagogisch äusserst wertvoll, da beispielsweise bei kleineren Kindern verborgene Ängste oder leidvolle Erfahrungen ans Tageslicht gebracht werden können, welche mit einer Gesprächstherapie nicht möglich wären. Deswegen ist von grosser Bedeutung die Art der Vermittlung der Sprache, die im Rahmen des Unterrichts den Schülern beigebracht werden sollte. Es ist allgemein bekannt, dass es im Sprachunterricht möglichst authentische kommunikative Situationen eingesetzt werden sollten. Das garantiert das Erlernen des kommunikativen Handelns in einer Fremdsprache. Wichtig ist dabei auch die Vielfalt der Sozialformen, die im Unterricht den festen Platz finden sollten. Natürlich gibt es sehr viele Methoden ihrer Vermittlung, zu denen auch die Sprachspiele gehören.[1; 44]. Spiel ist ein äußerst komplexer, vielschichtiger und nicht leicht zu fassender Begriff. Es ist ein zentraler Baustein kindlicher Persönlichkeitsentwicklung und gleichzeitig die charakteristische Form der Auseinandersetzung des Kindes mit der Welt. Beim Spiel handelt es sich um „eine freiwillige Handlung und Beschäftigung, die innerhalb gewisser festgesetzter Grenzen von Zeit und Raum freiwillig angenommen aber unbedingt bindenden Regeln verrichtet wird, ihr Ziel in sich selbst hat und begleitet wird von einem Gefühl der Spannung und Freude und einem Bewusstsein des ‚Andersseins‘ als das gewöhnliche Leben. Spiel ist freiwillig, handlungsbezogen, regelerorientiert, zielbezogen und vollzieht sich in einer „zweiten Wirklichkeit“.[2; 132]

Was bedeutet das Spiel für Kinder? Im Spiel setzen sich Kinder aktiv und intensiv mit sich selbst und ihrer Umwelt auseinander. Das Spiel bietet daher ideale Voraussetzungen für erfolgreiche Lernprozesse in allen Bereichen der kindlichen Entwicklung: Die Kinder entwickeln im Spiel ihre Identität und ihre Persönlichkeit weiter.

Was fördert das Spiel? Wenn Kinder spielen, bedeutet das auch immer, dass sie lernen. Kinder haben ein Recht darauf zu spielen. Ihre Kreativität wird dabei

gefördert, genauso wie soziale und emotionale Kompetenzen. Im Spiel erleben Kinder eigene Grenzen, erfahren Herausforderungen und wachsen über sich hinaus.

Was ist ein Gruppenspiel? Als Gruppenspiele bezeichnet man spielerische Aktivitäten, die von mehreren Personen im Rahmen einer Gruppe durchgeführt werden. Im Vordergrund steht dabei nicht der sportliche Wettkampf wie bei Mannschaftsspielen, sondern der Spielspaß und das Erlebnis mit den Partnern.[3; 246]

Was fördern Gruppenspiele? Im Gruppenspiel machen Kinder ihre eigenen Erfahrungen.

Folgendes lernen Kinder im Gruppenspiel:

- Sie trainieren dabei ihr Gehirn und schulen ihre Wahrnehmung und verbessern ihre Geschicklichkeit. ...
- Spiele für mehrere Kinder stärken die Fähigkeit, Beziehungen zu knüpfen.

Warum sind Gruppenspiele wichtig? Gruppenspiele sind wichtig für Kinder, denn so trainieren sie ihr Gehirn, schulen ihre Wahrnehmung und verbessern ihre Motorik und Geschicklichkeit. Eine Auswahl herausragender Spielideen haben wir hier für Sie zusammengestellt. Durch neue und andere Situationen, als man sie im Alltag findet, können sich die Teilnehmer im Spiel neu erfahren und viel über sich selbst und die anderen Mitspieler lernen. Dabei hat jedes Spiel ein bestimmtes Thema, welches näher gebracht werden soll, z.B. Vertrauen oder Konfliktlösung.[6; 176]

Warum sind Lernspiele wichtig? Spielen ist unglaublich wichtig für Kinder, nicht nur zu Unterhaltungszwecken, sondern auch weil sie sich dadurch wichtige Fähigkeiten aneignen. Außerdem können auch Toleranz und soziale Kompetenz durch gemeinschaftliches Spielen gesteigert werden.[4; 23]

Warum spielt man? Nicht nur, weil das Spielen Spaß macht, sondern vor allem, weil es die kindliche Entwicklung auf vielfältige Weise vorantreibt. Beim Spielen verbessern Kinder ihre motorischen Fähigkeiten, indem sie gezielt nach Gegenständen greifen und ihr Spielzeug bewegen.

Was ist wichtig für die kindliche Entwicklung? „Untersuchungen zeigen, dass Spielen sich positiv auf die Sprach-, Rechen-, Problemlösungsfähigkeiten und sozialen Fähigkeiten auswirkt, Stress verringert und die Kreativität und die Phantasie fördert. Spielen ist gesund – nicht nur für den Geist, sondern auch für die körperliche Entwicklung des Kindes, denn Spielen bringt in Bewegung. Spielend üben Kinder ihre körperlichen Fähigkeiten und entwickeln dabei Freude an Bewegung und körperlicher Anstrengung.

Was ist das Ziel eines Spiels? Mögliche Ziele von Spielen sind, dass die Kinder: sich auspowern. Spannungen abbauen und entspannen, sich bewegen.

Was fördert spielen? Denn beim Spielen entwickelt, übt und festigt Ihr Kind in den verschiedensten Entwicklungsbereichen grundlegende Fähigkeiten, Fertigkeiten und Kenntnisse, wie zum Beispiel:

1. Selbstwertgefühl, Selbstbestätigung und Selbstvertrauen,
2. Denkfähigkeit und Kreativität
3. Verantwortung für sich und andere.

Spiele bringen mehr Freude in den Unterricht, gestalten ihn abwechslungsreicher sowie vermitteln Kreativität und unterstützt sehr Interaktions- und Kommunikationskompetenz. Ansonsten bringen sie die Abwechslung in den traditionellen Unterricht, weil sie mit Spannung, Spaß und Erholung verbunden sind. Spielerische Vermittlung der fremden Sprache fördert auch Motivation zum Erlernen.

Das freie Spielen ist die Tätigkeit, an der die Kinder sehr gern teilnehmen. Aus diesem Grunde scheint es günstig zu sein, nach dieser Form der Aktivität zu greifen, weil sie ermöglicht, die vorausgesetzten Ziele zu erreichen. Nicht zu vergessen scheint dabei die Tatsache zu sein, dass die Spiele eine gewisse Dynamik im Unterrichtsverlauf gewährleisten, was aber ohne das Engagement des Lehrers nicht zu erreichen ist.

Grundsätzlich sollte sich der Lehrer als Gruppenleitung überlegen, wann man Spiele einsetzt und welche Spielart zu deiner Gruppe, dem Rahmen und dem Ziel passen. Folgende Kriterien sollte der Lehrer bei der Wahl eines Spiels berücksichtigen:

- Alter und Entwicklungsprozesse der Kinder bzw. Jugendlichen (Zu den Kapiteln Persönlichkeitsentwicklung bei Kindern bzw. Jugendlichen)
- Lebenswelt und Interesse der Kinder bzw. Jugendlichen (Zu den Kapiteln Freizeitgestaltung bei Kindern bzw. Jugendlichen)
- Gruppengröße
- Gruppenphase
- Zeitrahmen
- Vorhanden sein von notwendigem Material
- Konfliktpotenzial[5; 498]

Es ist wichtig, dass wir dem spielerischen Lernen einen hohen Wert beimessen. Erwachsene, die das Spielen/Experimentieren nicht vergessen haben, sind viel flexibler und können daher bei Bedarf den Kurs ändern. Unsere Gesellschaft hat meines Erachtens eine Kultur der Perfektion geschaffen, in der wir Angst haben

Fehler zu machen. Das Spiel und das spielerische Lernen bieten uns die Möglichkeit, viel mutiger zu sein, zu experimentieren und unsere Kreativität zu entwickeln.

REFERENCES

1. Ulrich Baer: *666 Spiele für jede Gruppe für alle Situationen*. Kallmeyerische (Edition: Gruppe und Spiel)
2. J. Bilstein/ M. Winzen/ CH. Wulf (Hrsg.): *Anthropologie und Pädagogik des Spiels*. Weinheim 2005.
3. Wolfgang Einsiedler: *Das Spiel der Kinder. Zur Pädagogik und Psychologie des Kinderspiels*. 3. Auflage, Bad Heilbrunn 1999.
4. Hans Frör: *Spielend bei der Sache*. Kaiser. München 1989. Rüdiger Gilsdorf, Günter Kistner: *Kooperative Abenteuerspiele – Praxishilfe für Schule und Jugendarbeit*. Kallmeyerische (Edition: Gruppe und Spiel)
5. Munira, S. (2023). The Importance of Personal Orientation in the Professional Formation of the Future Teacher. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 2(11), 498-500.
6. Karimovna, S. M. (2023). K 30 428 THE PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH IN NON PHILOLOGICAL INSTITUTION: K 30 428 THE PROBLEMS OF TEACHING ENGLISH IN NON PHILOLOGICAL INSTITUTION.

TECHNOLOGY OF MULTI-LEVEL TRAININGS

Malika Zohirovna Salomova

Senior teacher of Foreign Languages department of
Bukhara engineering-technological institute

Email-sharipova14@mail.ru

Azizabonu Ulugbekovna Zoxirova

Student of the group 502-21 Arch of
Bukhara engineering-technological institute

ABSTRACT

The technology of multi-level education involves the creation of pedagogical conditions for the inclusion of each student in activities corresponding to his zone of proximal development.

Keywords: Innovative learning, level differentiation, goal, different, effective, learning technology

ANNOTATSIYA

Ko'p bosqichli ta'lim texnologiyasi har bir o'quvchini uning proksimal rivojlanish zonasiga mos keladigan faoliyatga jalb qilish uchun pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: Innovatsion ta'lim, darajani farqlash, maqsad, turli, samarali, o'rganish texnologiyasi

Multi-level differentiation of learning is widely used at different stages of the educational process: learning new material; differentiated homework; taking into account knowledge in the lesson; ongoing testing of mastery of the material covered; independent and control work; organization of work on errors; consolidation lessons. The main goal of using level differentiation technology is to train everyone at the level of their abilities and capabilities. This gives each student the opportunity to obtain the maximum knowledge according to his abilities and realize his personal potential.

Modern pedagogical technologies

- 1). Information and communication technology
- 2) Technology of critical thinking
- 3). Project technology

- 4). Problem-based learning technology
- 5). Gaming technologies
- 6). Case – technology
- 7). Technology of creative workshops

The need to introduce level differentiation into educational practice is due to the fact that in conditions of a large volume of educational information, the problem of overloading schoolchildren has arisen. In such a situation, it is almost impossible to teach all schoolchildren at the same high level. Moreover, it is often unattainable for many schoolchildren. And this means that most of them have a negative orientation towards the educational process as a whole [1].

Level differentiation is not carried out by reducing the volume of information being studied, but is ensured by orienting schoolchildren to various requirements for its assimilation. The purpose of leveled learning technology is to ensure that each student masters educational material in his zone of proximal development based on the characteristics of his subjective experience.

Initial scientific ideas: education provides each child with a chance to organize their learning in such a way as to make maximum use of their capabilities, first of all, educational ones; level differentiation allows the teacher to focus on working with different categories of children; In the structure of level differentiation by training (namely, it is this that most often underlies leveled training), as a rule, three levels are distinguished: minimal (basic), program and complicated (advanced in the formulation of some authors). In order for the leveled learning technology to be effective, it is necessary to focus on the features of the subjective experience of schoolchildren: features of the personal-semantic sphere; features of mental development (peculiarities of memory, thinking, perception, ability to regulate one's emotional sphere, etc.); level of training within a certain subject (knowledge acquired by schoolchildren, methods of activity).

The preparation of educational material involves highlighting several levels in the content and planned learning outcomes, the choice of which is determined by the composition of the class and the requirements of the state standard. Thematic planning is carried out for enlarged units of assimilation and involves the preparation of a technological map (in the form of a taxonomy of goals) for students, in which the levels of its assimilation are indicated for each unit: 1) knowledge (remembered, reproduced, learned); 2) understanding (explained, illustrated, interpreted, translated from one language to another); 3) application (based on a model, in a similar or modified situation); 4) generalization, systematization (selected parts from the whole, formed a new whole); 5) assessment (determined the value and significance of the

object of study) [2]. For each unit of content, the technological map contains indicators of its assimilation, presented in the form of control or test tasks.

The teacher is required to carry out the following leading actions: a) motivation and stimulation of students' cognitive activity; b) organizing independent work of schoolchildren at various levels - everything that children can learn on their own or with measured help should be given to them; c) reducing frontal or general class forms of work to the necessary and sufficient minimum. The preferred forms of organizing the educational and cognitive process are paired, group and collective (work in shift pairs).

An important condition for multi-level education is working with students on a contractual basis, providing for joint agreement on the following positions: voluntary choice by each student of the level of mastery of educational material (not lower than the state standard); full assimilation of the basic component of the training content is guaranteed to everyone, subject to the rules of communication and communication, and if everyone helps each other; The main emphasis in training is on independent work at an individual pace in combination with techniques mutual training and mutual testing; it is possible to voluntarily differentiate the placement of students in a class by level, for example, in one row - minimal, in another - basic, in the third - variable (including students working at the creative level and separately the leveling group, the zone of proximal development of whose representatives, for a variety of reasons, is not allows everyone to work on the same content in this lesson - absences, illness, poor motivation, etc.); when starting to study a new topic, students become familiar with the taxonomy of goals and the final standard of complete mastery; current control over the assimilation of educational material is carried out on a two-point scale (pass - failure - empty cell on the evaluation sheet), final control - on a three-point scale (pass, good, excellent); For each enlarged unit of mastery, introductory and final control is carried out: for students who have not coped with key tasks, correctional work is organized until they are fully mastered; in case of difficulties, everyone receives help and this help should definitely be used so as not to disrupt the rhythm of joint educational work; It is possible to exempt students from compulsory homework who have achieved at least a basic level during class work; when a student works quickly in class, it is possible to complete the mandatory part of homework by saving time on completing the planned norm; leading concepts, algorithms, methods of activity, theories, laws, etc. must be spoken out and practiced in rotating pairs by each student. The introduction of new pedagogical technologies, namely information and communication technologies, into the educational process requires not only the adaptation of the student's psychological readiness to new

methods of learning, but also a change in the teacher's attitude to the learning process, a change in behavior style so that there is a situation in which The student learns himself, and the teacher manages the learning. Innovative learning technologies include: interactive learning technologies, project-based learning technology and computer technologies[3].

Computer teaching technologies are training based on the use of computers. Computer learning technologies are a type of new information technology. The latter, in addition, can use other technical information means (television, video, etc.). Computer technologies develop the ideas of programmed learning, open up completely new, not yet explored technological options for learning associated with the unique capabilities of modern computers and telecommunications. Telecommunication systems, including computers, are a product of modern scientific and technological progress, characterized by an avalanche-like growth of scientific and technical information. Education at the level of maximum possible assimilation of information, taking into account the individual natural abilities of students, is possible only with the help of computers. That is, based on computer educational technologies can achieve maximum intensification and efficiency of the educational process.

Computer learning technology is based on the adaptability of the computer to the individual abilities of a person, the possibility of optimal operational control of the learning process, the universality of the interactive nature of this type of learning, psychological comfort, and the unlimited nature of learning[4].

A distinctive feature of the content of computer-based teaching technology is the pedagogical software tools stored in the computer's memory. Software tools can be developed for a topic, section or entire academic discipline, including diagnosing, assessing and monitoring the mastery of educational material. Along with the development of software, the effectiveness of computer teaching technology depends on the correct organization of the educational process. With computer technology, individualized learning, systematic diagnostic computer testing, and assessment of the achievement of educational goals are required. With computer teaching technology, the reproducibility of the learning cycle is most effectively ensured.

In the educational process, a computer can be both an object of study and a means of teaching, education, development and diagnostics of learning content, i.e. There are two possible directions for using computer technology in the learning process. In the first case, the assimilation of knowledge, skills and abilities leads to an awareness of the capabilities of computer technologies and to the formation of the skills to use them in solving various problems. In the second case, computer

technologies are a powerful means of increasing the efficiency of organizing the educational process. In all schools, teachers use ICT. As practice shows, many teachers of Russian studies widely use lessons - presentations. I regularly attend such presentations and analyze such lessons. And I was also convinced that such a lesson using ICT in the educational process brings greater benefit and effectiveness. The necessary video material, rules, terms, explanatory pictures, various slides, etc. are displayed on the screen. The advantages are that the teacher does not lose visual contact with the group and significantly expands the possibilities of presenting educational information. The use of color, graphics, sound, and modern video technology allows us to simulate various situations and environments.

So, modern information and communication technologies have an undeniable significant potential for the positive development of society and the individual.

REFERENCES

1. Полат Е.С. Новые педагогические технологии /Пособие для учителей - М.,1997.
2. Salomova, M. Z. (2020). AN ANALYSIS OF ARTISTIC AESTHETICS IN OSCAR WILDES PORTRAIT OF DORIAN GRAY. Theoretical & Applied Science, (4), 420-423.
3. Zohirovna, S. M. (2019). Implementation of different language teaching methods in culture. Достижения науки и образования, (8-3 (49)), 60-61.
4. Шарипова, Ф. Н. (2021). Современные методы обучения иностранным языкам в нефилологических вузах. Глобус: психология и педагогика, (2 (42)), 18-20.
5. Sharipova, F. N. (2023). Using of Intonation in Learning English Language. Innovative Development in Educational Activities, 2(6), 292-300.
6. Zohirovna, S. M. (2024). Culture in the Classroom. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(1), 450-457.
7. Barotovna, B.M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. Вопросы науки и образования, (5 (6)), 85-87.
<https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>
8. Baratovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. Научные исследования, (6 (26)), 56-57.
<https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>

9. Baratovna, B.M. (2018). Modern integrations and their benefits in teaching process. Научные исследования, (3 (22)), 53-54.
<https://cyberleninka.ru/article/n/modern-integrations-and-their-benefits-in-teaching-process>
10. Barotovna, B.M. (2018). Visibility as a means of creating communicative motivation on teaching oral communication. Academy, (5 (32)), 74-75.
<https://cyberleninka.ru/article/n/visibility-as-a-means-of-creating-communicative-motivation-on-teaching-oral-communication>
11. Barotovna, B.M. (2021). Development Of Listening Skills At The Senior Stage Of Teaching English. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(10), 119-127.
<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/398>
12. Barotovna, B.M. (2018). Taking comparison in English and Russian languages in their specific peculiarities. Academy, (5 (32)), 76-77.
<https://cyberleninka.ru/article/n/taking-comparison-in-english-and-russian-languages-in-their-specific-peculiarities>
13. Barotovna, B.M. (2019). Actuality of distance learning at present education. Достижения науки и образования, (7 (48)), 55-56.
<https://cyberleninka.ru/article/n/actuality-of-distance-learning-at-present-education>

KASBGA YO‘NALTIRILGAN TA‘LIMDA INGLIZ TILINI O‘QITISHDAGI QIYINCHILIKLAR VA QO‘LLANILADIGAN SAMARALI USULLAR

Svetlana Jontosheva Samadova

Fakultetlararo chet tillar kafedrası ingliz tili o‘qituvchisi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti erkin izlanuvchi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda oliy harbiy ta‘lim kursantlari ingliz tili o‘rganishi jarayonida duch keliniladigan qiyinchiliklar haqida so‘z yuritiladi hamda mashg‘ulotlarda qo‘llash uchun samarali bo‘lgan bir necha usul va o‘yin texnologiyalari haqida ma‘lumot beriladi.

Tayanch so‘z va iboralar: pedagogik, psixologik, nolingvistik, motivatsiya, yangi so‘zlar, gapirish ko‘nikmasi.

XX asrning oxirgi yillarida ta‘lim tizimiga bo‘lgan talab va e‘tibor butun dunyoda keskin o‘zgardi. Chet tilini o‘qitishdagi izlanishlar yangi ilmiy yo‘nalishning ochilishiga sabab bo‘ldi, ya‘ni buning asoschisi hisoblangan T.S. Serova kasbiy yo‘naltirilgan universitetlarda chet tilini o‘qitishni o‘rgatishning nazariy asoslarini ishlab chiqdi. Shundan so‘ng ko‘pgina olimlar o‘z tadqiqot ishlarini nolingvistik oliy o‘quv yurtlarida chet tilini o‘qitish masalariga bag‘ishladilar. Ularga M.G. Bondaryov, N.V. Vaskina, M.A. Dubrovina, O.Yu. Ivanova, T.A. Kovalyova, N.M. Lojkina, M.L. Mosina, V.M. Poxabova, L.P. Raskopina, N.V. Ulyanova va boshqalar misol bo‘ladi. Pedagogik fanlarning rivojlanishi esa chet tilini nofilologik oliy o‘quv yurtlarida o‘qitishning yangi istiqbolli yo‘nalishlarini va tendensiyalarini izlashga olib keldi. Olimlardan I.L. Bim, I.A. Zimnaya, A.A. Leontyev, E.I. Passov, V.L. Salkinlar aynan shu sohada tadqiqot ishlarini olib borganlar. Kognitiv muammolarni hal qilishdagi qiyinchiliklar, ta‘limdagi muammolar, o‘quv fanining murakkabligi kabi masalalar G.A. Ball, B.C. Sitlinlarning ishlarida ko‘rib chiqilgan bo‘lib, ularning tavsiyalari harbiy oliygohlarda ingliz tilini o‘qitishda muhim hisoblangan. [1;5]

Tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlarda amaliy mashg‘ulotlarning deyarli 80% ida o‘qituvchi monologi ustunlik qilishi aniqlangan. Natijada o‘quv vaqtining 2/3 qismini talaba emas, o‘qituvchi faoliyati band qiladi. Ma‘lumki, insonning faqat mustaqil mehnat orqali erishgan bilimi o‘zida qoladi. So‘nggi yillarda mutaxassislar e‘tiborini faol o‘qitish usullari jalb qilmoqda: inson bajargan ishlari

uning xotirasida 90% gacha, ko'rgan narsalari 50% gacha, eshitgan ma'lumotlari esa 10% gacha muhrlanib qoladi.

Ingliz tilini o'rgatish muammosini ko'rib chiqish, til o'rganuvchilar ya'ni kursantlarning ta'lim jarayonida bir qancha qiyinchiliklarga duch kelishlarini ko'rsatdi. Bularning asosiylari esa quyidagilar:

- o'rganishda vaqtni to'g'ri taqsimlamaslik, til o'rganuvchilar 80-90 % vaqtni tilni nazariyani o'rganishga, amaliyotga esa 10-20% vaqtni sarflaydilar.

- ingliz tili nutqini eshitganda tushunmaslik, bu – eng ko'p tarqalgan muammolardan bo'lib, buning sababi kursantlarda tinglab tushunish qobiliyatining pastligidir. Yana boshqa sabab esa kursantlarning ingliz tilidagi leksik birliklarni yakka holda eshitishga odatlanganliklaridir. Muammoni hal qilish uchun ko'proq ingliz tilida audio va video materiallar tinglash va ko'rishlari lozim bo'ladi.

- yodlangan so'zlarni tezda unutilib ketilishi;
- ingliz tilidagi zamon guruhlarini tushunmaslik;
- ingliz tilida gap strukturasini tuza olmaslik;

Kursantlarning til o'rganishidagi muammolarini faqat pedagogik jihatdan emas balki psixologik tomondan ham ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega. Sobiq maktab o'quvchisi uchun oliy harbiy ta'lim muassasasida o'qishi ularning hayotida va shaxsini shakllanishida yangi bir pog'ona bo'lib hisoblanadi. Ko'pgina birinchi bosqich kursantlari uchun bu maskanda tahsil olish va o'qish shakliga ko'nikish katta psixologik yuk deb tavsiflanadi. A. A. Kamishev fikricha kasbiy moslashuv o'rganish ko'nikmalarini egallashni o'z ichiga oladi va birinchi bosqichda bu yetakchi hisoblanadi. Kursant shaxsidagi o'zgarishlar aynan shu ko'nikmalarining muvaffaqiyatiga bog'liq. Bu bosqichda moslashish bir qator harbiy fanlarni o'rganish bilan birga xizmat majburiyatlarini bajarish shartini qo'yadi. [3] Biz kursantlar orasida savolnoma o'tkizganimizda, quyidagilar aniqlanganini guvohi bo'ldik.

- kursantlarning ko'plari kelajakda harbiy kasb doirasida ingliz tilini bilish zarurligini anglamaydilar;

- ta'lim faoliyatini harbiy vazifalarni bajarish bilan birga olib borish charchoq, asabiylashish va stressli vaziyatlarga olib keladi;

- birinchi bosqich kursantlarini harbiy tayyorgarlikka moslashishlari qiyin kechadi;

- o'z-o'zini nazorat qilishning yetishmasligi va mustaqil tayyorgarlik jarayonida ingliz tilini o'rganish uchun vaqt ajrata olmaslik;

- ingliz tilini o'rganish mobaynida duch kelinadigan qiyinchiliklarini bartaraf etish uchun psixologik jihatdan kuchsizlik;

Yana shu aniqlandiki, ichki motivatsiyaga ega kursantlarda yuqorida aytib o'tilgan muammolar katta ahamiyatga ega bo'lmaydi va ular kuchlarini ichki qarama-qarshiliklarni yengishga sarflamaydilar. Ammo ichki motivatsiyasi kuchsiz kursant uchun tashqi tomondan qo'llab quvvatlanish, rag'batlanish juda katta ahamiyatga ega. Ta'limdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun o'quv vazifalarini amalga oshirishni ta'minlaydigan quyidagicha motivatsion tamoyillar ishlab chiqildi:

- ta'limni rivojlantirish tamoyili ya'ni maqsadlarga erishilgunga qadar to'xtamaslik.

- kommunikativ yo'nalish tamoyili: har kuni 5-10 ta so'z yodlash;

- birga ta'lim oluvchi kursantlardan yordam so'rash va o'z-o'zini rag'batlantirishni shakllantirish;

- ona tiliga tayangan holda o'qitish;

- yangi ma'lumotlarni o'rganish uchun mustaqil ravishda harakat qilish;

- qiyinchiliklarni yenga olish tamoyili: kundalik tartibda ingliz tilini o'rganish uchun 20-30 daqiqa ajratish;

- mustahkamlash tamoyili; yangi bilimlarni nutq amaliyotida mustahkamlash, kunduz o'rganilganlarni kechqurunda bir bor eslash.

Ushbu tamoyillarni samarali amalga oshirish uchun quyidagilarga e'tibor qaratilishi lozim:

- darsni tayyorlashda o'qituvchilarning yuqori kasbiy mahorati;

- muammoli ta'lim usullaridan foydalanish, darsning barcha bosqichlarida aqliy faoliyatni faollashtirish;

- mashg'ulotlarda individual va guruhlarda ishlash;

- kursantlarning yosh psixologik xususiyatlarini hisobga olish;

- integratsiyalashgan ta'lim texnologiyasini qo'llagan holda o'qituvchi tegishli uslublar, shakllar va vositalarni to'g'ri tanlashi.

Amaliyotdan ko'rishimiz mumkinki, kursantlarga ko'proq musobaqali o'yinlar, faol o'yinlar, konkurs va viktorinalar foydali hamda qiziqarli. Shundan kelib chiqib bir necha o'yinlarni mashg'ulotlarda qo'llash yaxshi samara berishini aniqladik. Darslarda ko'p hollarda kursantlar bilan "true/false" (to'g'ri-notog'ri) o'yini o'tkaziladi. Bu o'yin universal bo'lib, turli maqsadlarga o'zgartirilishi mumkin. Masalan, eshitib tushinishda, ko'pgina mavzularni leksik ma'lumotlarini o'zlashtirganligini tekshirishda qo'llash mumkin. Bu o'yinda barcha guruh a'zolari qatnashadilar. Kursantlarga bir tarafi qizil, boshqa tarafi esa ko'k kartochka tarqatiladi. O'qituvchi o'yin boshlashdan oldin, ranglar ma'nosini tushuntiradi. Ishtirokchilar ma'lum bir mavzu bo'yicha bir qator gaplarni tinglaydilar. Agar aytilgan gap to'g'ri bo'lsa, ishtirokchi ko'k kartochkani, xato bo'lsa, qizil tomonini

ko'rsatadi. O'qituvchi to'g'ri javobni so'rasa, tog'ri variantini ayta olgan kursant yuqori ballni qo'lga kiritadi.

1. Our military school **is** founded on the 16th of November, 1918. **False**

2. There **twelve** faculties in our military school. **False**

3. The military school cadets study for four years. **True**

O'yin oxirida eng ko'p ball to'plagan ishtirokchi aniqlanadi. Ushbu vazifaning samaradorligi quyidagicha:

- O'zgina vaqt ichida o'qituvchi butun guruhni mavzuni tushunganligini tekshirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

- Eng ko'p xato qilingan savolni aniqlashi va o'sha bo'yicha takroriy muhokama qilishi yoki tushuntirishi mumkin.

- Bu o'yinning talabi tezda javob berish va bu tezkorlik harbiylik kasbi uchun muhim sifatlardan biridir.

- Shuni aytib o'tish joizki, bu o'yin muammoli xarakterga ham ega bo'lib, kursantlar xatoni topish uchun ma'lumotni tahlil qilishlari, o'z bilimlarini ishlatib kerakli javobni ayta olishlari kerak bo'ladi.

Keyingi qiziqarli metodimiz bu - "Scaffolding" metodi bo'lib, uni birinchi bor psixolog Lev Vigotskiy tanishtirgan [2], ammo aynan shu nom bilan fanga olib kirgan va mashhur bo'lishiga sababchi bo'lgan olim Amerika psixologi va ta'lim nazariyotchisi Jerome Brunodir. Bu metodni tushunish uchun sement quyishda ishlatiladigan yordamchi tutib turuvchi materialni tasavvur qilib ko'raylik, u quyilgan sement qotib, o'z shakliga ega bo'lguncha massani ushlab turadi, keyin ular olib tashlanadi. Yoki endi yurayotgan bola mustaqil qadam tashlashni o'rganguncha turli yordamchi vositalar bilan qo'llab turiladi, o'zi yura boshlagach, bu vositalar to'xtatiladi. Gapirish ko'nikmasini o'rgatishda bu metod juda qulay hisoblanadi. Matn yangi so'zlari o'rganib chiqiladi va o'qiladi. Endi gapirish ko'nikmasi rivojlantirish uchun matndan kursantlar esida qoladigan, tanish kalit so'zlar doskaga yoziladi. Kalit so'zlar shunday tanlanishi kerakki, ular matn mazmunini ochib bersin. Bunda albatta o'qituvchining yordami kerak bo'ladi. Tanlangan so'zlardan gap tuziladi va asta-sekin matn so'zlab berish yo'lga qo'yiladi.

Yangi so'zlar o'tilganda, ko'p hollarda kursantlar yodlash uchun vaqtlari yetishmasligini aytadilar. "Eng kuchli xotira" o'yini kursantlar uchun juda qo'l keladi. O'qituvchi doskaga mashg'ulotda o'tilgan qiyin hisoblangan so'zlarni yozadi (ularning soni 10-12 bo'lgani ma'qul). Bir daqiqa vaqt beriladi va kursantlar diqqat bilan o'qiydilar. So'ng o'qituvchi ularga ko'zlarini yumib turishlarini so'raydi va shu vaqtda 3-4 so'zni o'chirib tashlaydi. Kursantlar xohishiy tarzda doskadagi so'zlarni o'qib beradilar va albatta o'chirilganlari bilan birgalikda. Bu holat uch marta

takrorlanadi va doskada birorta ham soʻz qolmaydi. Soʻzlarni bexato, tushirib qoldirmasdan toʻliq oʻqigan kursant ballni qoʻlga kiritadi. Bu usul soʻz yodlash uchun juda qulay boʻlib, koʻrish xotirasini mustahkamlaydi.

Kasbga yoʻnaltirilgan ingliz tilini oʻrgatishning oʻziga xos pedagogik va psixologik qiyinchiliklari bor. Bular oʻqituvchining mahorati va til oʻrganuvchi xohishining uygʻunligi bilan bartaraf qilinishi mumkin. Albatta bunda oʻqituvchi taʼlim oluvchining yosh xususiyatlarini, kasbiy bilimlarini, ingliz tili bilim darajasini hisobga olmasdan iloji yoʻq.

REFERENCES

1. Балл, Г.А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект. – М.: Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. С. 6-7.
3. Камышев А.А. Современные проблемы адаптации курсантов к обучению в высшем военном учебном заведении.
4. Шеяга В.В., Глоточкина А.Д., Платонова К.К. Военная психология М.: Военное изд-во, 1987. С. 330.
5. Цетлин, В.С. Доступность и трудность в обучении. – М.: Знание, 1984. – 80 с.

DIE VORTEILE VON RÄTSELN IN DER KINDERERZIEHUNG

Samandar Khudoev

Bukhara State University

Email: s.s.xudoev@buxdu.uz

ANNOTATION

Dieser Artikel untersucht die Geschichte der Rätsel, die verschiedenen Arten von Rätseln, ihre Vorteile für die Erziehung und das Lernen von Kindern und liefert einige Beispiele für Rätsel.

Schlüsselwörter: Rätsel, Logikrätsel, visuelle Rätsel, Wortspielrätsel, Puzzle, kritisches Denken.

ABSTRACT

This article explores the history of riddles, the different types of riddles, their benefits in children's upbringing and learning, and provides some examples of riddles.

Keywords: riddles, logic riddles, visual riddles, wordplay riddles, puzzle, critical thinking.

Einführung. Rätsel sind seit Jahrhunderten Teil der menschlichen Kultur und werden oft als Denksportaufgaben oder Puzzles bezeichnet. Sie werden in verschiedenen Umgebungen eingesetzt, beispielsweise bei sozialen Interaktionen, Spielen, Literatur und Bildung. Sie sind eine unterhaltsame und ansprechende Möglichkeit, Kindern Sprache, Problemlösung und kritisches Denken beizubringen. Auch in vielen Kulturen und Traditionen sind Rätsel ein wichtiger Bestandteil und spielen in der Kindererziehung eine bedeutende Rolle.

Rätsel reichen bis in die Antike zurück, als sie in verschiedenen Kulturen auf der ganzen Welt verwendet wurden. Das erste aufgezeichnete Rätsel wurde auf einer babylonischen Tafel gefunden, die auf die Zeit vor etwa 4.000 Jahren datiert wurde. Das Rätsel war auf Sumerisch geschrieben und beinhaltete die Frage: „Was ist es, das einen Mund hat, aber nie spricht, ein Bett, aber nie schläft, und eine Bank, aber nie Geld einzahlt?“ Die Antwort ist ein Fluss. Ebenso wurden Rätsel im alten Ägypten, Griechenland, Indien und China verwendet. Ein berühmtes Beispiel für ein Rätsel ist das Rätsel der Sphinx in der griechischen Mythologie, die die Frage stellte: „Was geht morgens auf vier Beinen, nachmittags auf zwei Beinen und abends auf drei Beinen?“ Die Antwort auf dieses Rätsel ist ein Mensch.

Rätsel waren auch in der mittelalterlichen Literatur beliebt, wie zum Beispiel die Rätsel im Exeter Book, einer angelsächsischen Gedichtsammlung. Darüber hinaus wurden Rätsel in verschiedenen Kulturen verwendet, um Moral, Werte und soziale Normen zu vermitteln. In afrikanischen Kulturen wurden Rätsel verwendet, um Kindern die Bedeutung von Einheit, Familie und Respekt gegenüber den Älteren beizubringen. In den Kulturen der amerikanischen Ureinwohner wurden Rätsel verwendet, um Kindern etwas über die Natur, die Jagd und Überlebensfähigkeiten beizubringen.

Arten von Rätseln. Es gibt verschiedene Arten von Rätseln, darunter Wortspiel-, Logik- und visuelle Rätsel. Bei Wortspielrätseln werden Wortspiele, Homophone und Doppeldeutigkeiten verwendet, um eine Frage zu stellen, deren Lösung kritisches Denken erfordert. Zum Beispiel: „Was hat ein Herz, das nicht schlägt?“ Die Antwort ist eine Artischocke. Bei Logikrätseln geht es um eine Abfolge, ein Muster oder eine logische Schlussfolgerung, um zur Antwort zu gelangen. Zum Beispiel: „Ich lebe nicht, aber ich wachse, ich habe keine Lunge, aber ich brauche Luft. Ich habe keinen Mund, aber Wasser bringt mich um. Was bin ich?“ Die Antwort ist Feuer. Bei visuellen Rätseln werden Bilder, Formen oder Objekte verwendet, um eine Frage zu stellen, die visuell-räumliche Fähigkeiten und Beobachtungsfähigkeiten erfordert. Zum Beispiel: „Was kommt runter, geht aber nie hoch?“ Die Antwort ist Regen.

Rätsel haben viele Vorteile für die Kindererziehung. Sie sind eine unterhaltsame und ansprechende Möglichkeit, Kindern Sprache, Problemlösung und kritisches Denken beizubringen. Rätsel helfen Kindern auch dabei, ihre Kreativität und Fantasie zu entwickeln. Hier sind einige der Vorteile von Rätseln in der Kindererziehung:

1. Sprachentwicklung: Rätsel helfen Kindern, ihre Sprachkenntnisse zu entwickeln, indem sie sie mit neuen Wörtern und Sätzen vertraut machen. Rätsel helfen Kindern auch dabei, die Nuancen der Sprache zu verstehen und die Sprache effektiv zu nutzen.

2. Problemlösung: Bei Rätseln müssen Kinder ihre Fähigkeiten zur Problemlösung einsetzen, um die Antwort zu finden. Dies hilft Kindern, ihre Fähigkeiten zum kritischen Denken und ihre Fähigkeit zum kreativen Denken zu entwickeln.

3. Kreativität: Rätsel ermutigen Kinder, kreativ zu denken und einzigartige Lösungen für Probleme zu finden. Dies hilft Kindern, ihre Kreativität und Fantasie zu entwickeln.

4. Gedächtnis: Bei Rätseln müssen Kinder sich Details und Hinweise merken, um das Rätsel zu lösen. Dies hilft Kindern, ihr Gedächtnis und ihre Fähigkeit, sich an Informationen zu erinnern, zu entwickeln.

5. Selbstvertrauen: Das Lösen eines Rätsels kann Kindern ein Erfolgserlebnis geben und ihr Selbstvertrauen stärken. Dies kann Kindern dabei helfen, ein positives Selbstbild und eine Macher-Einstellung zu entwickeln.

Es gibt viele Möglichkeiten, Rätsel in die Bildung von Kindern zu integrieren. Hier sind ein paar Ideen:

1. Lehrer können Rätsel in Unterrichtsaktivitäten integrieren, indem sie sie als Aufwärmübungen, Denksportaufgaben oder als Teil eines Unterrichtsplans verwenden. Rätsel können verwendet werden, um Kindern Sprache, Mathematik, Naturwissenschaften und Sozialkunde beizubringen.

2. Eltern können Rätsel als unterhaltsame Aktivität für ihre Kinder nutzen. Rätsel können dazu dienen, eine Bindung zu Kindern aufzubauen und ihnen neue Dinge beizubringen.

3. Es gibt viele Online-Ressourcen, die Rätsel für Kinder anbieten. Websites wie Riddles.com und Kids World Fun bieten eine große Auswahl an Rätseln für Kinder jeden Alters.

4. Es gibt viele Bücher, die Rätsel für Kinder enthalten. Bücher wie „101 Rätsel für Kinder“ und „Das große Rätselbuch“ sind großartige Ressourcen für Eltern und Lehrer.

Beispiele für Rätsel:

Was reicht hinauf bis an die Sterne?

Sag, dieses wüßt ich gar zu gerne! (der Blick)

Ich bin von meiner Mutter gekommen

Und habe meine Mutter wiedergeboren. (Wasser und Eis)

Was will ein jeder werden,

Was will doch keiner sein? (Alt)

Welches Bild hängt ohne Nagel an der Wand? (der Schatten)

Es ist eine kleine Türe,

Aber die ganze Welt kann hindurch gehen. (das Auge)

Niemand kann fragen, was ich bin, als ich selbst. (die Zunge)

Schlussfolgerung. Rätsel sind eine unterhaltsame und spannende Möglichkeit, Kindern Sprache, Problemlösung und kritisches Denken beizubringen. Sie sind auch ein wichtiger Bestandteil vieler Kulturen und Traditionen und spielen eine wichtige Rolle in der Kindererziehung. Die Integration von Rätseln in die Kindererziehung kann Kindern dabei helfen, ihre Sprachkenntnisse, Problemlösungsfähigkeiten,

Kreativität, ihr Gedächtnis und ihr Selbstvertrauen zu entwickeln. Aufgrund der vielen verfügbaren Ressourcen gibt es unzählige Möglichkeiten, Rätsel in die Bildung von Kindern zu integrieren.

Rätsel spielen seit Jahrtausenden eine bedeutende Rolle in der menschlichen Kultur. Sie sind ein hervorragendes Hilfsmittel für die Erziehung und das Lernen von Kindern, da sie die kognitiven, sprachlichen, sozialisierten und akademischen Fähigkeiten verbessern. Rätsel können in verschiedenen Umgebungen eingesetzt werden, z. B. im Bildungsbereich, bei Spielen und bei sozialen Interaktionen, und sind für alle Altersgruppen geeignet. Eltern, Lehrer und Betreuer können Rätsel nutzen, um kritisches Denken, Problemlösung, Kreativität und Lernen zu fördern. Bei all diesen Vorteilen besteht kein Zweifel daran, dass Rätsel eine hervorragende Ergänzung für die Erziehung jedes Kindes sind.

REFERENCES

1. Berk L.E., Meyers A.B. Infants, children, and adolescents. Pearson. 2019.
2. De Bono E. Conflicts: A better way to resolve them. Oxford, UK: Basil Blackwell, 1983.
3. Gibbs R.W. The Poetics of Mind: Figurative thought, language, and understanding. Cambridge University Press, 1994.
4. Taylor A. A Bibliography of Riddles. – Helsinki, 1939.
5. Schitteck C. Die Sprach- und Erkenntnisformen der Rätsel. – Stuttgart: M und P, Verl. für Wiss. und Forschung, 1991.
6. Stock M. Kleine deutsche Rätselkunde. – Gelnhausen: Wagner Verlag, 2013.
- Жўраев М. Ўзбек фольклорида топишмоқ. – Т.: Фан, 2011. – 112 б.
- Хусаинова З. Ўзбек топишмоқлари. – Тошкент, 1966. – 116 б.
- Khudoev S. The riddle genre in world literature and the history of research on it //International journal of language learning and applied linguistics. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 13-15.
- Худоев С. Topishmoq matnining sintaktik xususiyatlari (ozbek-nemis topishmoqlari misolida) Annotatsi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 30. – №. 30.
- Худоев С. Жаҳон фольклорида топишмоқ жанри ва унинг ўрганилиш тарихи //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2022. – Т. 26. – №. 26.
- Khudoev S. DER GEBRAUCH DER STILMITTEL IN RÄTSELN (AM BEISPIEL USBEKISCHER UND DEUTSCHER RÄTSEL) //International Bulletin of Applied Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 950-955.

Худоев С. Немис adabiyotshunosligida topishmoq janrining tadqiq-u tavsifi //центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 29. – №. 29.

Xudoyev S.S. O‘zbek va nemis topishmoqlarida metaforik birliklarning antropotsentrik tadqiqi // Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. 3-son. – Buxoro, 2023. – B. 108-112.

Fayziyev, B. (2022). ИГРА СЛОВ В ДЕТСКОЙ ФАНТАЗИИ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 18(18). извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/7405

Fayziyev Bahodir. “METAPHORS AND THEIR FEATURES OF TRANSLATION BASED ON THE MATERIAL OF THE WORKS OF J. K. ROWLING ‘HARRY POTTER’”. UNIVERSAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, PHILOSOPHY AND CULTURE, vol. 1, no. 7, Dec. 2023, pp. 12-17, <https://humoscience.com/index.php/ss/article/view/2213>
<https://www.janko.at/Raetselgedichte/00/022.htm>

TOMAS HARRIS IJODIDA KASB BIOGRAFIYASI

Sojida Furqat qizi Samandarova

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

2-kurs tayanch doktoranti

Email: sojida.samandar0791@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada amerikalik psixologik triller yozuvchi Tomas Harrisning tarjimai holi, jinoyatlarni yoritib boruvchi jurnalist sifatida orttirgan tajribasi uning ijodiy faoliyatida nechog'lik darajada o'rin tutganligi va Gannibal Lekter haqidagi romanlari yaralishidagi ta'siri borasida biografik tamoyillar asosida amalga oshirilgan tadqiqotning natijalari xususida so'z yuritiladi. Yozuvchining obrazlarni badiiy-psixologik talqin orqali tasvirlash mahorati qahramonlar ichki kechinmalarining ortiqcha bo'yoqlarsiz tasvirlash uslubida ko'zga tashlanadi. U yaratgan qahramonlarning psixologik portretlari ularning ichki va tashqi nutqida, kasb etikasida, o'tmish xotiralari negizida bevosita va bilvosita zohir bo'ladi.

Kalit so'zlar: yozuvchi psixobiografiyasi, obrazlar tizimi, badiiy psixologizm, prototip, tarixiy va badiiy haqiqat

ABSTRACT

This article examines the biography of American psychological thriller writer Thomas Harris and the extent to which his experience as a journalist covering crime played a role in his later works. Besides, the results of a biographical study of the influence of his biography on the creation of novels about Hannibal Lecter have been discussed. The writer's ability to describe characters through artistic and psychological interpretation has been manifested in the style of describing the internal feelings of the characters without extra words. Psychological portraits of the heroes he created are directly and indirectly manifested in their internal and external speech, professional ethics, and memories of the past.

Keywords: writer's psychobiography, character system, artistic psychologism, prototype, historical and artistic reality.

Badiiy asarni yozishga tayyorgarlik ko'rayotganida yoki yozish jarayonida yozuvchi bilvosita va bevosita o'z hayot va ijod yo'lida orttirgan tajribalari, ko'rgan-kechirganlari va eshitgan axborotlaridan ilhomlanadi yoki aynan o'sha xotira va tajribalarini badiiyat orqali o'z asarida aks ettiradi [3;38]. Amerikalik yozuvchi

Tomas Harris roman yaratishni yozuvchi o'zi ayni paytda ko'rib turgan narsani yozishdan boshlashini, so'ngra undan oldin va keyin nimalar bo'lganini qo'shib bayon etishini ta'kidlaydi [1; 8]. Bunda asar yaratilgan davrga xos ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy muammolar yozuvchining ruhiyati va qarashlariga yo'g'rilgan holda tasvirlanadi va ko'p hollarda yechim taklif qilinadi. Har qanday ijodkor yozayotgan asarida, eng avvalo o'z qalbini, o'z ma'naviy dunyosini aks ettiradi. Demakki, u yaratgan asarning g'oyaviy-badiiy holatidan yozuvchining dunyoqarashini, e'tiqodi va turmush tarzini anglash mumkin. Tomas Harris jurnalist sifatida ish boshlagan kezda (1960-yillarda) turli nashrlarda politsiya faoliyati va jinoyatchilikka oid yangiliklarni yorituvchi muxbir bo'lish asnosida keyinchalik to'rtta romaniga asos bo'luvchi ma'lumotlarni qo'lga kiritadi, jinoyatlarning mayda tafsilotlari bilan yaqindan tanishib, ularni o'z maqola va kichik asarlarida alohida urg'u bilan ta'kidlab o'tadi.

“Yozuvchi psixobiografiyasi qaysidir ma'noda uning badiiy asarlaridagi voqea-hodisalar bayoni, yaratgan obrazlari tizimida o'z ifodasini topadi. Bunday individuallik san'at asarining originalligini, o'ziga xos xususiyatlarini namoyon qiladi. Yozuvchi hayotidagi o'zgarishlar, besaranjomlik, bezovtalik, ruhiy-hissiy kechinmalar, to'lqinlanish va og'riqli dardlar, muallaq yoki sobit dunyoqarash fonida uning badiiy asarini talqin etish o'zining ijobiy samaralarini berishi tabiiy” [2;168-169]. Omma oldida nutq so'zlash, qatorasiga intervyular berishni xushlamaydigan Tomas Harrisning hayoti va ijodiga oid ma'lumotlar juda kam. U 1940-yilda AQSHning Tennesi shtatidagi Jekson shaharchasida fermer oilasida tavallud topgan va bolaligini janubda – Missisipi, Rich, Klivlend va Klarksdeyl shaharlarida o'tkazgan. Kolduoter daryosi bo'yidagi paxta, soya va bug'doy dalalari Harrislar oilasiga tegishli bo'lgan. “Kichkina paytlarimda o'rtoqlarimning aksari kurkalar edi”, deydi u intervyularidan birida. Tomas Harris onasi biologiya fanidan dars bergan Klarkdeyl oliy maktabida o'qigan, bo'sh vaqtini kitob mutolaasi va kichik-kichik ijod namunalarini yozish bilan o'tkazgan. Ernest Xeminguey uning eng sevimli yozuvchisi bo'lgan. Kollejni tugatgach, Texas shtatidagi Beylor universitetiga ingliz tili mutaxassisligi bo'yicha o'qishga kirgan, 1964-yilda o'qishni bitirgunicha mahalliy “Herald Tribune” nomli gazetada kechki smenada muxbir bo'lib ishlagan. O'qish paytida Garriet ismli qiz bilan tanishib, unga uylangan va juftlikning Anna ismli qiz farzandi dunyoga kelgan. Oradan o'n yil o'tar-o'tmas, ular ajrashishgan.

Harris qalamiga mansub “Qizil ajdarho” romanining ko'pgina voqealari, xususan, Jeykobilar oilasining bir kechada o'ldirib ketilishi hodisasi (Birmingem) aynan yozuvchi tug'ilib-o'sgan joylarda sodir bo'lishi ham bejizga emas. Qolaversa, bosh qahramon Gannibal Lekterning ona yurti Litvadan keyin yashagan va o'z

ruhshunoslik faoliyatini yo‘lga qo‘ygan hududlari (Baltimor, Merilend), Uill Grexemning iste’foga chiqqanidan keyin ko‘chib ketgan va Molli bilan oila qurgan joyi (Florida) ham mamlakat janubida joylashgan. Baylor universitetidan ingliz tili mutaxassisligini olgan Harris talabalik chog‘idanoq “The Waco Tribune” mahalliy gazetasida muxbir sifatida ish boshlagan va politsiya bilan hamkorlik o‘rnatib, jinoyatlarga oid tafsilotlarni yoritib borish bilan shug‘ullangan. 1968-yilda “Associated Press”ning Nyu-Yorkdagi idorasiga ishga kirishi esa bo‘ljak yozuvchi uchun jinoyat olami sir-sinoatlarini yanada teranroq anglab yetishiga va ommaga bayon etishiga imkoniyat yaratgan. Ushbu nashriyotda 1974-yilgacha muxbirlik va muharrirlik qilgan davrida bir qancha yirik qotilliklarni qamrab oluvchi jinoiy xarakterdagi maqolalar va hikoyalar yozishda davom etgan, yozganlarini “True” va “Argosy” nomli jurnallarga ham sotgan. O‘sha kezlarda Harrisning mayda tafsilotlarga nihoyatda diqqat bilan yondashishi muharrirlarning e’tiboriga tushgan va yozuvchi sifatidagi eng kuchli jihatlaridan biriga aylanib borgan. Harrisning jinoyat mavzusini chuqur bilishi va katta jurnalistik tajribasi keyinchalik ilk romani bo‘lmish “Qora yakshanba”ning yaralishida asqotgan. 1975-yilda nashr etilgan “Qora yakshanba” romani Harrisni to‘laqonli yozuvchi sifatida adabiyot sahnasiga olib chiqqan. Ushbu romanni yozish g‘oyasini u “Associated Press” gazetasining ikki nafar xodimi: Sem Mol va Dik Rayli bilan birga o‘ylab topgan, ammo keyinchalik loyiha to‘liqligicha Harrisning zimmasiga o‘tgan. Ushbu romanda 1970-yillar o‘rtalarida Yaqin Sharqda urchigan terroristik ruhdagi uyushmalar va ular tomonidan tinchlikka bo‘layotgan tahdidlar yoritiladi. Harris romanda haqiqatdan ham o‘shanda mavjud bo‘lgan falastinlik terrorchilar tashkiloti “Qora sentyabr”dan foydalangan. Asar muvaffaqiyat qozongach, Tomas Harris jurnalistlik faoliyatini butkul tugatib, roman yozishga o‘zini bag‘ishlagan. XX asrning 70-yillari Yaqin Sharqda avj olgan terrorchilik harakatlari, bombardimonlar, samolyotlarni zabt etish, insonlarni garovga olish va boshqa dahshatli hodisalar orasida ikkita voqea alohida ajralib turadi. Birinchisi 1972-yil 5-sentyabrda Germaniyaning Myunxen shahrida Olimpiya qishlog‘ida sodir bo‘ladi. “Qora sentyabr” terrorchi tashkilotning sakkiz nafar a’zosi o‘n bir nafar isroillik sportchilarni garovga olib, ularning va murabbiylarning umriga zomin bo‘lishadi. 1976-yilning 27-iyunida, ya’ni Harrisning romani nashr etilganidan roppa-rosa bir yil o‘tgach, Parijdan Tel-Avivga uchayotgan samolyot falastinlik ekstremist tomonidan yo‘lovchilari bilan birga Ugandaga olib qochiladi. “Qora yakshanba” romanining ilk nashriga yozgan so‘zboshisida Harris ushbu asarni yozish g‘oyasi unda Nyu-Yorkdagi “Associated Press” gazetasi uchun jinoyatlarni taftish etuvchi muxbir sifatida ishlayotgan kezlarda paydo bo‘lganini qayd etib ketadi. Roman markazida Dahliya Iyad ismli livanlik ayol terrorchi obrazi turadi. Harris

ushbu obrazni “Qora sentyabr” terrorchi tashkilotining asoschisi deya sanaluvchi shaxs prototipidan kelib chiqib yaratgan. Asarda Dahliya Iyad go‘zal ayol bo‘lish bilan birga o‘z maqsadi yo‘lida hech narsadan, hattoki qon to‘kishdan ham qochmaydigan diydasi qattiq va o‘ta xavfli terrorchi ko‘rinishida gavdalanadi. Harris “Qizil ajdarho” avvalida Dahliya Iyad obrazining o‘ziga juda xush kelishini, unga o‘xshab kuchli va irodali bo‘lgan ayol qahramon ishtirokida roman yozishni istaganini va Kleris Starling obrazi maydonga kelganini qistirib o‘tadi. Vyetnam urushida asir tushib, olti yildan so‘ng alamzada holda vataniga qaytgan amerikalik uchuvchi Maykl Lander obrazi Harrisning psixik nosog‘lom vahshiy qahramonlari bo‘lmish doktor Gannibal Lekter va Frensis Dolarhaydga nisbatan yaqinroqdir. Harris Landerning og‘ir o‘tgan bolalik, o‘smirlik va yigitlik davrlari, shuningdek, Vyetnamda duch kelgan qiyinchiliklariga asar mobaynida bot-bot qaytib, batafsil bayonlar taqdim etadi. Lander ham Dolarhayddek achchiq o‘tmishi, armiyadagi tahqirlashlar va rafiqasi bilan ajrashishi oqibatidagi ruhiy beqarorliklar ta’siri o‘laroq o‘zgalardan qasos olish ilinjida yonadi. Lekin doktor Gannibaldan farqli ravishda u zo‘ravonliklarga bundan zavq yoki kuch-qudrat hissini tuygani uchun qo‘l urmaydi; Dolarhayd bilan o‘rtasidagi tafovut esa uning xayolparast emasligida, jinoyatlari orqali buyuk jismga aylanishga urinmasligida namoyon bo‘ladi. Lander uni asirlikda tashlab ketgan va loqayd qaragan mamlakatdan nafratlanadi, kechirgan azob-uqubatlari uchun tovon to‘lashlarini istaydi va Dahliya Iyadning hamkorlik haqidagi taklifiga rozi bo‘ladi.

Yevropada qisqa muddat yashagan Tomas Harris AQSH hamda Meksikadagi jinoyatlarga oid yangiliklarni yoritib boruvchi jurnalistga aylangan, bitta jurnal ma’muriyatining buyrug‘iga binoan Shimoliy Mexikodagi qamoqxonaga borgan va keyinchalik Gannibal Lekter obrazining yaralishiga ilhom bergan mahbus shifokor bilan ko‘rishgan. Otasi betob bo‘lib qolgach, unga g‘amxo‘rlik qilish uchun Missisipiga qaytgan Harris “Qizil ajdarho” romani ustida ish boshlagan. Bu haqda romanning muqaddima qismida alohida izoh berib o‘tgan yozuvchi tunlari uychasidagi chiroqni yoqib qoldirib, dalalar bo‘ylab kezishini, u yerlarda emin-erkin izg‘ib yuruvchi yovvoyi itlar bilan do‘stlashganini, qahramon qish payti itlarga rahmi kelib, ovqat berganini qistirib o‘tadi [1;8-9]. Harrisning boshpanasiz itlarga rahmi kelib, ovqat berishi xislati asarga ham ko‘chganligi Uill Grexem va uning rafiqasi Mollining uylari oldidagi sohilga dam olishga keluvchi odamlar tashlab ketgan kichkina kuchukchalarni boqishida o‘z aksini topadi. Jek Krouford bilan so‘nggi qotilliklarni tergov qilish borasida gaplashayotganida Uill “Ba’zi bir kuchuklarni tanishlarimga hadya qilib yuboraman, qolganlari sandiroqlab yurib, ulkan yovvoyi itlarga aylanib ketishadi. Molli hammasini boqadi. U boshpanasiz itlarga befarq qaray

olmaydi”, deydi. Shu o‘rinda qo‘shimcha qilish joizki, tabiatni nihoyatda sevuvchi yozuvchi Tomas Harris “Independent” nashriga bergan uzoq kutilgan intervyusida “Pelikan-Xarbor” hayvonlarni qutqarish markazining muntazam mehmoni ekanligi, oilasini yo‘qotib qo‘ygan olmaxonlar va yaralangan ibis qushini olib kelganini, yovvoyi hayvonlar reabilitatsiyasi bo‘yicha seminarda ishtirok etganini ta’kidlab o‘tgan [5;1]. Eng so‘ngi chop etilgan romani “Kari Mora” (2021) bosh qahramoni ham Mayami sohillaridagi “Pelikan-Xarbor” hayvonlarni qutqarish markazidagi jarohatlangan qushlarga g‘amxo‘rlik qiluvchi ko‘ngilli ayol bo‘ladi. Mazkur misollar yozuvchining shaxsiy qiziqish va odatlari u yaratgan asarlarning qahramonlari siymosiga jo bo‘lganligini va ular orqali ijodkorning ruhiyati hamda tarjimai holi ochib berilayotganligining yaqqol isbotidir.

Romanlardagi makonlarning, muhitning puxta va batafsil tasviri yozuvchi Tomas Harrisning o‘ziga xos uslubiga aylangan va bu romannavislikda ham jurnalistlik faoliyatidagi realistik yondashuv ta’siri o‘laroq maydonga kelgan. Qahramonlar ruhiyatini, ayniqsa, jumboqli va murakkab shaxsiyatga ega Gannibal Lekter siymosini, xulq-atvorini to‘laqonli ochib berishda muhitning atroflicha tasviri muhim rol o‘ynaydi.

REFERENCES

1. Harris T. Qizil ajdarho. – Toshkent: Zukko kitobxon, 2021. –495 b.
2. Karim B. Ruhiyat alifbosi. –Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018. –354 b.
3. Umurov H. Badiiy ijod asoslari.–Toshkent, O‘zbekiston, 2001. –120 b.
4. A Glossary of Literary Terms/ Seventh edition. US: M. H. Abrams. Heinle & Heinle -Thomson Learning. 1999. – 366 p.
5. <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/features/thomas-harris-interview-hannibal-lecter-new-book-cari-mora-silence-of-the-lambs-a8922126.html>

FIELDS OF USE AND PECULIARITIES OF THE TECHNICAL TRANSLATION

Komila Xasanboyevna Sayitova

Dotsent of Foreign Languages department of
Bukhara engineering-technological institute
Email-skomila74@mail.ru

Feruza Zaripova

Student of the group 708-22 SIT of
Bukhara engineering-technological institute

ABSTRACT

The article deals with the spheres of use of technical translation and its special features. Speaking about the difficulty of technical translation the author notes that it lies in the use of a large number of complex terms, abbreviations, and many other nuances. It is emphasized that the interpreter working with a technical translation must be an expert not only on the language, but also on the specific area of the materials being translated.

Keywords. abbreviation, science, technology, transfer, accurate, legal value, impersonal

ANNOTATSIYA

Maqolada texnik tarjimadan foydalanish sohalari va uning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Texnik tarjimaning qiyinligi haqida gapirar ekan, muallif bu juda ko'p murakkab atamalar, qisqartmalar va boshqa ko'plab nuanslardan foydalanishda ekanligini ta'kidlaydi. Texnik tarjima bilan ishlayotgan tarjimon nafaqat til, balki tarjima qilinayotgan materiallarning muayyan sohasi bo'yicha ham mutaxassis bo'lishi kerakligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: qisqartma, fan, texnologiya, transfer, aniq, yuridik qiymat, shaxssiz

Introduction

Technological progress, new research and development lead to the need to look for sources of information and partners outside our country. Every day, a lot of materials on advanced technologies, research methods, scientific and technical achievements appear on the Internet. Most of the information is available in a foreign

language, and to understand the meaning of what is written, you need to correctly translate the primary sources.

Technical translation is needed to transfer special scientific and technical literature from one language to another. This could be articles, news from various fields of science and technology, documentation for various devices and equipment. When translating, it is important not to distort the meaning of what is written and to maintain the accuracy and consistency of the author's thoughts.

Materials

Work on a text necessary for the exchange of scientific and technical information between people from different countries is called technical translation. In simple words, this is the translation of literature, which includes documentation, notes, articles and news, scientific research materials, works of scientists, and technical literature. It is divided into:

- oral;
- full written;
- abstract (presentation of a large volume of material in a condensed form);
- annotation (drawing up a short annotation with a critical focus based on the original text);
- translation of titles.

Most often, a complete technical translation of the text is needed, characterized by the use of a formal-logical collective style, without emotional overtones, accurate and impersonal. The vocabulary of a technical text is distinguished by a large number of terms and abbreviations, and the grammar is dominated by specific and established grammatical norms (impersonal and indefinitely personal constructions, impersonal forms of the verb, passive phrases).

Subjects of technical translation

Technical translation covers various areas of knowledge, and includes work on texts in the following areas:

- operating manuals of complex devices, equipment, household appliances, cars, agricultural machinery, industrial equipment;
- technical specifications, drawings and construction projects;
- design documentation for tenders and international competitions;
- contracts, agreements with foreign sponsors, cooperation partners related to technology or special equipment;
- methodological manuals with recommendations for maintenance and repair of machines and mechanisms;
- theses, dissertations, other scientific works;

- patents, certificates, licenses;
- computer software and programming.

Students and employees of higher educational institutions and scientific organizations, managers and employees of enterprises address to technical translation most often.

Difficulties of technical translation

Working on a translated text requires both knowledge on a foreign language and awareness of a specific field in which the text is written. This is the main difficulty of technical translation, since it is problematic to find a highly specialized translator.

When faced with the task of technical translation for the first time, scientific and technical literature is most often translated by universal translators or technical specialists who use dictionaries and online assistants in the process. This approach leads to poor-quality results, since technical translation has its own characteristics:

1. Accuracy and conciseness of conveying the main meaning of what is written - the use of emotional overtones and free judgments is unacceptable, otherwise the essence of the original will be distorted. It is better to avoid complex constructions and phrases that make it difficult to perceive the conveyed thoughts.

2. Abundance of terms - it is important to preserve all terminology, maintain its unity, so that the text remains reliable and literate, and is understandable to specialists. The same terms in another language may have several equivalents, so the translator must be perfect in the terminology of the field in which he is translating.

3. Abbreviations, contractions - there are a lot of abbreviations and contractions with many different meanings used in technical texts. This must be taken into account when working on the material so as not to distort the meaning of what is written.

4. Technical standards and norms – it is necessary to maintain certain rules and norms when translating; it is important to translate briefly, but meaningfully and informatively.

5. Special phrases and expressions – in the original text there may be specific phrases that have no analogue in another language. The interpreter has to select appropriate formulations that do not contradict the essence of the work, and come up with new terms.

6. Layout - in technical documents and specifications, it is important to preserve the style and structure of the text, especially tables, figures and graphs, so that the work is understandable to the reader.

Results

As a result of studying the features and field of use of technical translation, we can conclude that literal technical translation should be avoided, but too free retelling will not work either. It is necessary to use different techniques in order to best convey the essence of the text to readers. If you order translation to non-professionals, the result will be unsatisfactory, the meaning of the original work will be greatly distorted. Foreign readers will not be able to evaluate the quality of the text and will not catch the thoughts that the author wanted to convey. If you make mistakes when translating technical documentation, the document may lose its legal value. Due to inaccuracies or errors, even court proceedings are possible. In addition, in different countries, the requirements for the preparation of any documents may differ greatly, which should also be taken into account by a specialist.

Analysis

Why is it important to contact good technicians? As a rule, important technical documents, multimillion-dollar contracts, and instructions for using expensive equipment are subject to technical translation, so you cannot skimp on translator services by turning to amateurs or acquaintances. Incorrect translation of the text can lead to disruption of the operation of complex equipment, which is extremely dangerous for human health and life, and for the environment. We can analyse the importance of a interpreter's knowledge by the following examples: Original text: We have learned to manufacture dozens of construction materials to substitute iron. Instead of dozen (дюжина) in Russian, the word "ten" is usually used in such cases, so we translate this sentence like: *Мы научились производить десятки строительных материалов, заменяющих железо.*

In addition the interpreter should be good at using phrases. For example: *limit* — предел; *burning* — обжиг, обгорание. However, a term consisting of these components acquires a new meaning and has a certain semantic independence: *burning limit* — предельная температура обжига. There is a term specific to a particular field of technology, for example: *unwanted signal* — помеха; *solder cream* — припойная паста. Translation using the genitive case is also possible, for example: *direct current system* — система постоянного тока; *fuel duty* — режим подачи топлива. Translation with the use of different prepositions is also often met, for example: *data processing equipment* — оборудование для обработки данных; *affinity chromatography* — хроматография по родству.

Significant difficulties are caused by terms that include groups of words, the so-called multicomponent terms. They occupy a special place in modern scientific and technical literature. Each field of science and technology has a significant number of such terms. For instance: *Natural rubber-based stock* — смесь на основе

природного каучука. *Reactive power compensation* — компенсация реактивной мощности. We can count thousands of such terms that require a deep practical knowledge from an interpreter both on the language and the sphere in which the translated text is.

Discussion. In conclusion we can say that translating a technical text is a time-consuming, responsible task that requires the translator to have knowledge not only of a foreign language, but also of the subject matter of the work being translated. It is important to delve into the essence of the text and carefully check the materials for errors and typos. Such work requires complete immersion and concentration, an integrated approach.

REFERENCES

1. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистические проблемы). М.: Высш. школа, 1983.
2. Sayitova, K. H., & Mukhammadyusuf, U. (2023). Features and problems of literary translation. *International journal of social science & interdisciplinary research* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 12, 3-4.
<https://www.gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1644>
3. Sayitova, K. H. Peculiarities of translation of official business documents. Namangan Davlat Universiteti Ilmiy Axborotnomasi. Namangan: 2024. 1-son.
4. Sayitova, K. H. (2019). THE ADVANTAGES OF TEACHING GRAMMAR THROUGH GAMES Sayitova KH, Narziyeva N. 2. Достижения науки и образования, 30.
<https://staff.tiame.uz/storage/users/85/articles/WR4kpbreVVXtEFSxD7lx8f7paIUkE0jbpZP6sqkI.pdf#page=31>
5. Hasanovna, S. K. (2023). The role of authentic materials in teaching a foreign language. *International journal of social science & interdisciplinary research* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 12, 91-92.
<https://gejournal.net/index.php/IJSSIR/article/view/1679>
6. Sayitova, K. H. (2020). The role of personality-oriented approach in the process of education. *Theoretical & Applied Science*, (3), 190-192.
<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42658844>.
7. K.H.Sayitova. Psycholinguistic Aspect Of Studying The Problem Of Bilingualism. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal* 2 (11), 219-226.
<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/448/421>.
8. K.H.Sayitova. Methods of Artistic Translation of Comparisons On the Example of the Story of E. Hemingway Old Man and the Sea. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*.
<https://archive.org/details/httpswww.ijtsrd.comengineeringother38741methods-of-artistic-translation-of-compa>.

9. Sayitova, K. H. (2020). Using techniques and methods of the clil system in the process of teaching English. ISJ Theoretical & Applied Science, 03 (83), 380-382. SoI: <http://s-o-i.org/1.1/TAS-03-83-71> Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.03.83.71>
10. Hasanovna, S. K. (2017). The importance of country research material in the development of speech habits. Достижения науки и образования, (5 (18)), 59-60. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-importance-of-country-research-material-in-the-development-of-speech-habits>
11. Sayitova Komila Hasanboyevna. (2024). Interactive Methods And Techniques Of Developing Oral Speech At Foreign Language Lessons. Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences, 3(1), 13–17. Retrieved from <https://innosci.org/IJNRAS/article/view/1977>
12. Barotovna, B.M. (2018). Taking comparison in English and Russian languages in their specific peculiarities. Academy, (5 (32)), 76-77. <https://cyberleninka.ru/article/n/taking-comparison-in-english-and-russian-languages-in-their-specific-peculiarities>
13. Barotovna, B.M. (2019). Actuality of distance learning at present education. Достижения науки и образования, (7 (48)), 55-56. <https://cyberleninka.ru/article/n/actuality-of-distance-learning-at-present-education>
14. Barotovna, B.M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. Вопросы науки и образования, (5 (6)), 85-87. <https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>
15. Baratovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. Научные исследования, (6 (26)), 56-57. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>
16. Baratovna, B.M. (2018). Modern integrations and their benefits in teaching process. Научные исследования, (3 (22)), 53-54. <https://cyberleninka.ru/article/n/modern-integrations-and-their-benefits-in-teaching-process>
17. Barotovna, B.M. (2018). Visibility as a means of creating communicative motivation on teaching oral communication. Academy, (5 (32)), 74-75. <https://cyberleninka.ru/article/n/visibility-as-a-means-of-creating-communicative-motivation-on-teaching-oral-communication>
18. Barotovna, B.M. (2021). Development Of Listening Skills At The Senior Stage Of Teaching English. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(10), 119-127. <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/398>

ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НРАВСТВЕННОСТИ В РАССКАЗЕ В.РАСПУТИНА «УРОКИ ФРАНЦУЗСКОГО»

Шахзода Рахимова

преподаватель кафедры Методики преподавания языков
Наманганского государственного педагогического института

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются проблемы педагогической нравственности, отмечены ученые, которые изучали данную проблему и приведены результаты исследования автора статьи.

Ключевые слова: педагогическая нравственность, тема человеческого равнодушия, нравственный мир человека, приобретенные свойства души, социальные отношения, человечность, основные добродетели, самопожертвование, милосердие, общество.

THE PROBLEM OF PEDAGOGICAL MORALITY IN V. RASPUTIN'S STORY “FRENCH LESSONS”

ABSTRACT

This article discusses the problems of pedagogical morality, notes the scientists who studied this problem and presents the results of the research of the author of the article.

Keywords: pedagogical morality, the theme of human indifference, the moral world of man, acquired properties of the soul, social relations, humanity, cardinal virtues, self-sacrifice, mercy, society.

V. RASPUTINNING “FRANSIZ TILI DARSLARI” HIKOYASIDAGI PEDAGOGIK AXLOQ MUAMMOSI.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada pedagogik axloq muammolari muhokama qilinadi, ushbu muammoni o'rgangan olimlar qayd etilgan va maqola muallifining tadqiqot natijalari keltirilgan.

Kalit soʻzlar: pedagogik axloq, insonning befarqligi mavzusi, insonning axloqiy dunyosi, ruhning orttirilgan xususiyatlari, ijtimoiy munosabatlar, insoniylik, tub fazilatlar, fidoyilik, mehr-oqibat, jamiyat.

Представления о нравственности являются, прежде всего, областью изучения философии и этической науки. Философские взгляды на природу

человека, общества, социальные отношения в различные исторические эпохи содержали в себе представления о добре и зле, добродетели и пороке, общественных и индивидуальных ценностях и идеалах, которые и составили основу различных этических учений.

Ученые А.А. Гусейнов и Р.Г. Апресян выделяют семь основных характеристик нравственности: « 1) господство разума над аффектами; 2) стремление к высшему благу; 3) добрую волю и бескорыстность намерений; 4) способность жить в человеческом обществе; 5) человечность или общественную форму отношений между людьми; 6) автономию воли; 7) взаимное выполнение социальных норм, выраженное через золотое правило нравственности ¹ » (2000, с.26). К общим нравственным категориям или понятиям обычно относят такие понятия как идеал, ценности, добро и зло, долг, совесть, свобода, счастье, добродетель и порок и др.

Социальную природу и назначение нравственности подчеркивали Платон и Аристотель. Они рассматривали ее как способ организации общественной жизни, а не только как способ достижения личного совершенства и блаженства. Платон, однако, выводит основные добродетели (мудрость, мужество, умеренность, справедливость) из устройства Вселенной, где противоборствуют духовные и материальные начала. Совершенно по-другому вопрос о нравственности решает Аристотель. Он мыслит добродетели как качества психики, души, которые отчасти являются врожденными, то есть, даны от природы, а в основном воспитываются упражнением и практическим действием. Причем, эти качества личности только тогда считаются нравственными, когда они признаются и сопоставляются с общественно полезными свойствами индивида. Здесь подчеркивается нормативность добродетели. «Добродетелями вообще мы называем похвальные приобретенные свойства души»².

Благодаря Аристотелю, нравственность представляется теперь как особая, специфическая сфера человеческого мышления и воли. Если Сократ из всех добродетелей главной считал мудрость, Платон - справедливость, как санкцию общественного миропорядка, то Аристотель считает справедливость как моральную характеристику отдельной личности, качество человека: «Самый лучший человек не тот, кто поступает сообразно с добродетелью по отношению к себе, а тот, кто поступает так по отношению к другим»³. Еще одна заслуга

¹ Гусейнов А.А., Апресян Р.Г., 2000, с. 12

² Там же, с. 38

³ Гусейнов А.А., Апресян Р.Г., 2000, с. 39

Аристотеля в том, что он поставил вопрос о свободе выбора в моральной регуляции поведения человека.

Одной из главных тем в творчестве В. Распутина, на наш взгляд, является тема «нравственности человека». Поэтому-то произведения его очень злободневны и актуальны.

Прежде чем подойти к рассмотрению этой проблемы, обратим внимание на то, какое определение «нравственности» дано в справочной литературе.

Так, например, словарь С. И. Ожегова даёт следующее определение: «нравственность - правила, определяющие поведение, духовные и душевные качества, необходимые человеку в обществе, а также выполнение этих правил поведения».

Тема «нравственности человека» особенно своеобразно и остро решается в рассказе «Уроки французского».

Примечательно, что идея рассказа подана автором в философской фразе первого предложения. Из неё же вытекает и проблематика рассказа: чувство вины перед родителями и педагогами – откуда оно?

В произведении поднимается тема человеческого равнодушия, доброты и помощи тем, кто нуждается. Проблема морального выбора и особой «нравственности», которая не принимается обществом, но имеет обратную сторону – светлую и бескорыстную.

«Этот рассказ, - вспоминает писатель, - помог мне найти мою учительницу. Она прочитала его и узнала меня и себя, только не помнит, как высылала мне посылку с макаронами. Истинное добро со стороны того, кто творит его, имеет меньшую память, чем со стороны того, кто принимает. На то оно и добро, чтобы не искать прямой отдачи...»⁴.

Давайте проследим, как в условиях суровой жизни складывается тонкая и нежная душа мальчика. Кто повлиял на нравственное формирование ребёнка?

Читая первые страницы рассказа, мы узнаём о мальчике необходимые факты: «учился хорошо, в школу ходил с удовольствием», «учился я и тут хорошо...другого дела у меня здесь не было»⁵, « всегда учил все уроки; в своей деревне «признавался за грамотея: писал за старуху и писал письма», проверял облигации, первый из деревни едет в район учиться. Кто же заложил прекрасные семена доброты в мальчика? Откуда у него такое стремление

⁴ Проблема педагогической нравственности в рассказе В. Распутина «Уроки французского». <https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2013/06/14/problema-pedagogicheskoy-nravstvennosti-v-rasskaze-v-rasputina>. Дата использования источника 20.02.2024

⁵ В.Распутин. Уроки французского. <https://mybook.ru/author/valentin-grigorevich-rasputin/uroki-francuzskogo-povesti-i-rasskazy/read/>. Дата использования источника 20.02.2024

учиться, понять жизнь взрослых, желание помочь сделать что-нибудь, чтобы жилось легче?

У мальчика есть мать, любящая чуткая, добрая, нежная. Именно она становится его первым педагогом, другом на всю жизнь. Мать сумела духовно поддержать мальчика в трудное время, закалить в нём волю и мужество.

Впервые проявляется гордость характера мальчика, гордость человека, умеющего преодолеть свою слабость после свидания с матерью. Он бежал за машиной, но «опомнился и убежал», потому что «ему было стыдно за свою слабость *перед матерью* и перед своей деревней, потому что он первый из родной деревни поехал дальше учиться, он должен оправдать надежды»⁶.

Запоминается финальный диалог, воспроизводимый мальчиком, между директором школы и учительницей французского языка.

• Вы играете на деньги с этим?.. - Василий Андреевич ткнул в меня пальцем, и я со страху пополз за перегородку, чтобы укрыться в комнате. - Играете с учеником?! Я правильно вас понял?

-Правильно.

• Ну, знаете...- Директор задыхался, ему не хватало воздуха. - Я теряюсь сразу назвать ваш поступок. Это преступление. Раствление. Сокращение. И ещё, ещё... Я двадцать лет работаю в школе, видывал всякое, но такое...

У бездушного директора даже не нашлось имени для ребёнка: « Вы играете на деньги с *этим?*...»⁷ Грубый, чёрствый человек, у которого за плечами двадцатилетний педагогический опыт работы в школе. Но вряд ли можно назвать такого человека педагогом, который вызывает только отвращение. Директор напоминает робота, который знает, что хорошо, а что плохо, что правильно, а что нет, но не хочет выслушать, понять, разобраться и помочь. И учительница ничего не пытается объяснить директору. Она понимает, что это совершенно бесполезно: её всё равно здесь не поймут. Отвечая на вопрос одним только *правильно*, Лидия Михайловна как бы соглашается с директором, будто она занималась «раствлением» мальчика. Между тем она стремилась помочь ребёнку, дать ему возможность жить и учиться.

⁶ Там же.

⁷ В.Распутин. Уроки французского. <https://mybook.ru/author/valentin-grigorevich-rasputin/uroki-francuzskogo-povesti-i-rasskazy/read/>. Дата использования источника 20.02.2024

Поступок учительницы нельзя назвать педагогически безнравственным. Она поступила именно так, как подсказывало ей её чуткое сердце, отзывчивая душа, совесть.

А как хороши обобщения учительницы, опирающиеся на её повседневный опыт: «Человек стареет не тогда, когда он доживает до старости, а когда перестаёт быть ребёнком»⁸. И этот афоризм запоминается тем, что он следует за поступками доброго человека: учительница может непосредственно резвиться с детьми, забывая о своём возрасте, но не забывая при этом о своём долге, долге учителя.

Влияние учительницы и матери мальчика очень велико на формирующуюся личность на наших глазах из тихого, неприметного мальчугана вырастает человек, который имеет свои взгляды, убеждения, умеет их доказать и отстоять. В поступках, в рассуждениях раскрывается характер мальчика.

Например, возьмём фрагмент о пропаже продуктов: «...Я постоянно недоедал ... Я очень скоро стал замечать, что добрая половина моего хлеба куда-то самым таинственным образом исчезает. Проверил - так и есть: был - нету. То же самое творилось с картошкой. Кто потаскивал — тётя Надя ли, крикливая замотанная женщина, которая одна мыкалась с тремя ребятишками, кто-то из её старших девчонок, или младший, Федька, - я не знал, я боялся даже думать об этом, не то что следить...»⁹

Здесь проявляется гордость, благородство, достоинство, деликатность. Мальчик, живя у тёти Нади, понимает, как тяжело ей: «замотанной женщине, которая мыкалась с тремя ребятишками». Он понимает, что тяжело жить матери, сестрёнке, братишке, всем взрослым и детям.

Интересны в рассказе эпизоды, связанные с Лидией Михайловной. В общении с ней вновь проявляется гордость, непреклонность, благородство подростка: он очень голоден, но отказывается есть дома у учительницы, вежливо, но решительно отказывается принять посылку с макаронами. Откуда эти истоки благородства и гордости! На наш взгляд, они кроются в воспитании мальчика, ибо с самого раннего детства он возвращается в трудовой среде, близок к земле. Он понимает, что такое труд, и что в жизни ничего не даётся даром. И вдруг макароны!

⁸ В.Распутин. Уроки французского. <https://mybook.ru/author/valentin-grigorevich-rasputin/uroki-francuzskogo-povesti-i-rasskazy/read/>. Дата использования источника 20.02.2024

⁹ Там же.

В «поединке» с неподдающимся в начале французским языком писатель показывает его трудолюбие, упорство, желание учиться, стремление преодолевать трудности. Мы можем проследить, как в маленьком человеке, лишённого жизненного опыта, происходит постижение жизни. И мальчик принимает её не облегчённо - поверхностно, а во всей глубине.

Валентин Распутин рассказывает о мужестве мальчика, сохранившего чистоту души, незыблемость своих нравственных законов, несущего бестрепетно и отважно, как солдат, свои обязанности и свои синяки. Мальчик привлекает ясностью, цельностью, неустрашимостью души, а ведь ему труднее жить, намного труднее устоять, чем учительнице: он маленький, он один в чужой стороне, он постоянно голоден, но всё равно ни за что не склонится ни перед Вадимом, ни перед Птахой, которые избивают его в кровь, ни перед Лидией Михайловной, которая хочет ему добра.

Правдивы и рассуждения мальчика, различающего возможность честного и не честного выигрыша: «Принимая деньги от Лидии Михайловны, я чувствовал себя неловко, но всякий раз успокаивался тем, что это честный выигрыш»¹⁰.

В мальчике органично сочетаются светлая весёлая, свойственная детству беззаботность, любовь к игре, вера в доброту людей вокруг и не детские серьёзные размышления о бедах, принесённых войной.

Приобщаясь к нелёгкой, но прекрасной судьбе мальчика, мы, сопереживая ему с помощью писателя размышляем о добре и зле, испытываем «чувства добрые», внимательнее всматриваемся в окружающих, в своих близких, в себя. Писатель поднимает в рассказе проблему педагогической нравственности, важный вопрос о подлинной и мнимой человечности.

Этот незамысловатый рассказ производит большое впечатление. Силён его общий идейный замысел, несомненна и сила его эмоционального воздействия: большие люди обнаруживаются не только в больших, но и в «малых» делах, подобно тому, как и дурные люди проявляют себя в поступках внешне будто бы и «правильных», но по существу чёрствых и жестоких. В рассказе В. Распутина нет никаких «красот языка» и, тем не менее, а скорее именно вследствие этого, всё повествование опирается на тщательно продуманные и тщательно отобранные ресурсы языка. Критик И. Розенфельд пишет: «особую позицию рассказов Распутина составляет умение отыскать и преподнести деталь, совершенно пронзительную и, при всей своей

¹⁰ В.Распутин. Уроки французского. <https://mybook.ru/author/valentin-grigorevich-rasputin/uroki-francuzskogo-povesti-i-rasskazy/read/>. Дата использования источника 20.02.2024

невероятности, очень вещественную и убедительную»¹¹, что мы и увидели, анализируя рассказ «Уроки французского». У В. Распутина в авторском повествовании и в речи героя-рассказчика преобладает разговорная, бытовая лексика, но и в обычной фразе нередко встречаются слова, передающие сложную гамму чувств и переживаний. Ведь мастерство писателя определяется не только его общей одарённостью, его умением по-своему видеть окружающую нас действительность, его мировоззрением, но и его языком и стилем. И Валентина Распутина можно с уверенностью соотнести к выдающимся писателям, мастеру художественного слова, писателю-психологу, так глубоко постигшего детскую душу.

Таким образом, В.Распутин поднимает различные проблемы в рассказе «Уроки французского». Они связаны с нравственным выбором человека, с милосердием и самопожертвованием. В процессе своего исследования мы заметили, что В.Распутина интересует, прежде всего, нравственный мир человека.

REFERENCES

1. Будагов Р. А. Как написан рассказ Валентина Распутина «Уроки французского». - Русская речь, №6 (с.37-41), 1982 .
2. Вашурин А. Валентин Распутин. Рассказы. Наш современник. - Сибирские огни, №7 (с.161-163), 1982.
3. Лапченко А.Ф. «память» в повестях В. Распутина. - Вестник Ленинградского университета, №14 (50-54), 1983.
4. Мшилимович М. Я. Уроки мужества и доброты. - Литература в школе, №6 (с.43-46), 1985.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - Издательство «Советская энциклопедия», М., 1968.
6. Распутин В.Г. Избранные произведения в двух томах. - Издательство «Молодая гвардия», том 1, 1984.
7. Философский словарь под редакцией М. М. Розенталя и П. Ф. Юдина. - Издательство политической литературы, М., 1963.
8. Dehqanva Guljahon Ahmadjonovna. (2023). NATIONAL -CULTURAL CHARACTERISTICS OF LEXICAL UNITS EXPRESSING THE ECONOMICAL CONDITION OF A PERSON'S LIFE IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7951344>

¹¹ Проблема педагогической нравственности в рассказе В. Распутина «Уроки французского». <https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2013/06/14/problema-pedagogicheskoy-nravstvennosti-v-rasskaze-v-rasputina>. Дата использования источника 20.02.2024

9. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
10. Mamajonovna E. S. O 'ZBEK VA TURK ALLALARIDA OTA OBRAZINING QIYOSIY TALQINLARI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 561-564.
11. Mamajonovna E. S. UMUMTURKIY TILLAR ALLALARIDA ALLITERATSIYA VA ASSONANS //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 46-50. <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2184>
12. Tojiddinovna N. H. LINGUOCOGNITIVE FEATURES OF THE PUZZLES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1099-1101. <https://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/1922/1484>
13. Habibullayev, Nodirbek Nosirjon O'G'Li QOZOQ VA O'ZBEK TILIDAGI MODAL SO'ZLAR CHOG'ISHTIRMASI // ORIENSS. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/qozoq-va-o-zbek-tilidagi-modal-so-zlar-chog-ishtirmasi> (дата обращения: 01.02.2024).
14. Shohsanam O. O'ZGA TILLI GURUHLARDA RUS TILI DARSLARIDA O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISHDA INTERFAOL USULLARNING O'RNI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 15. – №. 3. – C. 76-78.
15. Madaminova M. MAKTAB O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILIDA MATN O'QISHNI O'RGATISHNING INTERFAOL TEXNOLOGIYALARI //Ilm-fan va ta'lim. – 2023. – T. 1. – №. 2.
16. АБДУЛВОХИДОВ Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 29-38.
17. Pardaboeva D. CONTENT AND CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF NATIONAL AND RELIGIOUS VALUES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. – 2022. – T. 11. – №. 01. – C. 152-154.
18. Бобаждонова М. Т. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ НА ОСНОВЕ ОБОБЩЕНИЙ //TADQIQOTLAR. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 39-45 <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/2183>
19. Ибрагимова Н. Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ У УЧАЩИХСЯ УРОВНЯ В1 СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 166-170. <http://erus.uz/index.php/er/article/view/4168/5041>
20. Komiljon o'g O. Y. et al. GENERAL CHARACTERISTICS OF AMERICAN ROMANTICISM //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 32. – №. 2. – C. 85-91.

O'QITUVCHI PROFESSIOGRAMMASINING TUZILISHI VA XUSUSIYATLARI

Zarifa Xudoyorovna Shamirzayeva

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tayanch doktoranti

E-mail address: zarifa@gmail.com

ANNOTATSIYA

O'qituvchilik kasbining o'ziga xosligi uning tabiatiga ko'ra insonparvarlik, jamoaviy va ijodiy xususiyatga ega ekanligi, kasbiy kompetentsiya, insonparvarlik yo'nalishi va o'zaro shaxsiy munosabatlar o'qituvchining ideal modeli sifatida tushuniladi.

Kalit so'zlar: Kasbiy-pedagogik bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, butunlik, ilm-fan va zamonaviylik, samaradorlik

ABSTRACT

The uniqueness of the teaching profession is that it is humanitarian, collective and creative in nature, professional competence, humanitarian orientation and interpersonal relationships are understood as the ideal model of a teacher.

Keywords: Professional-pedagogical knowledge, abilities, skills, integrity, science and modernity, efficiency

O'qituvchilik kasbi murakkab, ko'p funksiyali va qirrali. Professiogrammada uning barcha jihatlari, xususiyatlari va shaxsiy xususiyatlari aks ettirilgan bo'ladi. Shunday qilib, Yu. S. Alferov va E. G. Osovskiy birinchilardan bo'lib (1971 yilda) o'qituvchi professiogrammasining tarkibiy qismlarini aniqladi:

- aniq manzil (qaysi mutaxassislik uchun tuzilgan);
- pedagogik faoliyatning asosiy turlarini tavsiflash (o'qitish, tarbiyalash);
- o'qituvchining bilim, ko'nikma va malakalari miqdori; jarayonga qo'yiladigan psixofiziologik talablar va kontrendikatsiyalar;
- kasbiy xavflar;
- malaka oshirish imkoniyati;
- pedagogik mehnat uchun ma'naviy rag'batlantirish ro'yxati;
- ushbu mutaxassislik bo'yicha kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari [1].

V. A. Slastenin professiogramma quyidagi xususiyatlarni o'z ichiga olishi kerak deb hisoblaydi:

1) o'qituvchi shaxsining kasbiy, pedagogik va kognitiv yo'nalishini belgilaydigan xususiyatlar

2) uning psixologik va pedagogik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar;

3) maxsus tayyorgarlikning hajmi va tarkibi;

4) mutaxassislik bo'yicha uslubiy tayyorgarlik mazmuni.

V. A. Slastenin o'qituvchilik kasbining o'ziga xosligi uning tabiatiga ko'ra insonparvarlik, jamoaviy va ijodiy xususiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. [2] I.A. Zimnyaya o'z tadqiqotida kompetentsiyaga asoslangan yondashuv masalalarini ko'rib chiqadi va bo'lajak o'qituvchini professiogrammasini qurishda uchta asosiy narsani hisobga olish kerakligini aytadi: kasbiy kompetentsiya, insonparvarlik yo'nalishi va o'zaro shaxsiy munosabatlar va bu atama o'qituvchining ideal modeli sifatida tushuniladi

- o'qituvchida bo'lishi kerak bo'lgan asosiy shaxsiy fazilatlar;

- o'qituvchining vazifalarini bajarish uchun bilim, ko'nikma, malaka" [3].

Professiogramma (lot. professio — mutaxassislik, gramma — yozuv). Muayyan kasbning xususiyatlarining tavsifi, shu jumladan ushbu sohada o'zini namoyon qiladigan mutaxassisga qo'yiladigan talablar (asosan psixologik xususiyatlar). **Butunlik.** Faoliyatning kasbiy jihatdan muhim sifatlarini tahlil qilish shaxsning psixofiziologik, aqliy, axborot va aqliy jihatlarida amalga oshirilishi kerak.

Ilm-fan va zamonaviylik. Professional profilni yaratish jarayonida eng so'nggi tadqiqotlar va zamonaviy vositalardan foydalanish kerak.

Samaradorlik. Natijada, raqobat muhitida qo'llaniladigan muammoning amaliy yechimi topilishi kerak.

O'qituvchining shaxsiyati uchun E. A. Klimov, V.A. Slastenin professiogrammalarni ishlab chiqishgan. V. A. Krutetskiy [4] o'qituvchi ega bo'lishi kerak bo'lgan kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar va ko'nikmalarning quyidagi tuzilishini taklif qiladi:

1-blok. Gumanistik dunyoqarash (gap o'qituvchi-pedagogga xos bo'lgan e'tiqod va ideallar haqida ketmoqda; faqat ma'lumotli kishilar bilim oladi; tarbiyachining umumiy madaniyati yuqori va yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo'lishi maqsadga muvofiqdir, eng muhimi).

2-blok. O'qituvchilik faoliyatiga ijobiy munosabat (biz shaxsning pedagogik yo'nalishi, pedagogik moyillik o'zini o'qituvchilik faoliyatiga bag'ishlashning barqaror istagi va istagi bo'lmaganlar haqida bormoqda; o'z ishiga befarq bo'lgan kishi yaxshi o'qituvchi bo'la olmaydi; bolalarni yoqtirmaydigan yoki umuman o'qituvchilik faoliyatini yoqtirmaydigan o'qituvchilar).

3-blok. Pedagogik qobiliyatlar (tabiiy shartlarga asoslanib, kasbiy pedagogik bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar, boshqacha aytganda - pedagogik qobiliyatlar) ma'lum sharoitlarda amalga oshiriladi) - bu individual psixologik xususiyatlar va kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy fazilatlarning umumlashtirilgan majmui. Pedagogik faoliyat talablariga javob berish, unda yuqori natijalarga erishishni ta'minlash, o'qituvchining ushbu faoliyatni o'zlashtirishdagi muvaffaqiyatini aniqlash.

4-blok. Kasbiy-pedagogik bilimlar, qobiliyatlar, ko'nikmalar (gap o'qitilayotgan fan va o'qitish texnologiyasi sohasidagi bilimlar haqida ketmoqda) [4].

Kasbiy standart deganda biz faoliyat subyektining sifatlariga (kompetentligiga) qo'yiladigan talablar tizimini tushunamiz, ular o'zlarining yaxlitligi bilan ma'lum bir pozitsiyani egallash imkoniyatini belgilaydigan va faoliyatdagi muvaffaqiyatni belgilaydi (V.D. Shadrikov) [5]. Kompetensiya faoliyat bilan bog'liq va u faoliyat predmetini tavsiflaydi. Kompetensiya bilim, ko'nikma, qobiliyat va shaxsiy fazilatlarga zid emas. Muayyan sharoitlarda bilim, ko'nikma, qobiliyat va shaxsiy fazilatlar kasbiy kompetensiya nuqtai nazaridan ko'rib chiqilishi mumkin. Kasbiy standartlar mualliflari o'qituvchining ajralmas xususiyatlarining quyidagi tuzilishini taklif qiladilar:

1. O'qituvchining shaxsiy fazilatlari
 - 1.1. Talabaning kuchli va imkoniyatlariga ishonish.
 - 1.2. O'qituvchining ichki dunyosiga qiziqish.
 - 1.3. Boshqa qarashlarni qabul qilishga ochiqlik (o'qituvchining g'oyaviy bo'lmagan fikrlashi)
 - 1.4. O'qituvchining umumiy madaniyati.
 - 1.5. Emotsional barqarorlik.
 - 1.6. O'qituvchi faoliyatiga ijobiy e'tibor qaratish. O'ziga ishonch.
2. Pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilash.
 - 2.1. Dars maqsadlarini pedagogik vazifaga aylantira olish.
 - 2.2. O'qituvchilarning yosh va individual xususiyatlariga muvofiq pedagogik maqsad va vazifalarni qo'ya bilish.
3. O'quv faoliyatiga motivatsiya.
 - 3.1. Faoliyatda muvaffaqiyatni ta'minlash qobiliyati.
 - 3.2. Pedagogik baholash orqali motivatsiya kompetensiyasi.
 - 3.3. O'quv vazifasini shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifaga aylantirish qobiliyati.
4. Axborot kompetensiyasi.
 - 4.1. O'qitish fanidan kompetensiya.
 - 4.2. O'qitish metodikasi bo'yicha kompetensiya.

4.3.Faoliyatning subyektiv sharoitlarida kompetensiya (talabalar va o'quv jamoalarining bilimlari).

4.4.Axborotni mustaqil izlay olish qobiliyati.

5.O'qituvchilik faoliyati dasturlarini ishlab chiqish va pedagogik qarorlar qabul qilish.

5.1.O'quv dasturini ishlab chiqish, darslik va o'quv to'plamlarini tanlash qobiliyati.

5.2.Turli pedagogik vaziyatlarda qaror qabul qila olish.

6.O'quv faoliyatini tashkil etish kompetensiyalari.

6.1.Subyekt-subyekt munosabatlarini o'rnatish kompetensiyasi.

6.2.Pedagogik vazifa va faoliyat usullarini tushunishni ta'minlash kompetensiyasi.

6.3.Pedagogik baholash kompetensiyasi.

6.4.Talabaning axborot faoliyatini tashkil etish kompetensiyasi.

6.5.O'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy vositalari va tizimlaridan foydalanish kompetensiyasi.

6.6.Aqliy faoliyat usullari bo'yicha kompetentsiya.

Xulosa qilib aytganda, professiogramma - bu kasbiy mehnat faoliyati xususiyatlari va undan kelib chiqadigan kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy fazilatlarning tizimlashtirilgan, ilmiy asoslangan umumlashmasi.

Kasbiy professiogramma quyidagi xususiyatlarni o'z ichiga olishi kerak: o'qituvchi shaxsining kasbiy, pedagogik va kognitiv yo'nalishini belgilaydigan xususiyatlar; uning psixologik-pedagogik tayyorgarligiga qo'yiladigan talablar; maxsus tayyorgarlik hajmi va tarkibi; mutaxassislik bo'yicha uslubiy tayyorgarlik mazmuni.

REFERENCES

1. Алферов, Ю. С., Осовский Е. Г. К вопросу о профессиограмме учителя / Ю.
2. Сластенин В.А. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.rsuh.ru/article.html?id=50758>
4. Крутецкий В.А. Психология. М., 1986. 336 с.
5. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. — М., 1982.

TALABALARNING TINGLASH MALAKASINI OSHIRISH UCHUN O'RGATISH STRATEGIYASI: ADABIYOTNI TAHLILI ASOSIDA

Aziza Shuxrat qizi Shamsiyeva

O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi
ashamsiyeva01@gmail.com

ANNOTATSIYA

Tinglash qobiliyatlari nafaqat akademik sharoitlarda, balki kundalik hayotda ham juda muhimdir. Maktablarda o'qish, yozish va til ko'nikmalariga urg'u berilsa-da, tinglash ko'pincha ikkinchi o'rinda turadi. O'qituvchilar tinglash usullarini rivojlantirish orqali eshitib, anglash qobiliyati zaif o'quvchilarni ingliz va boshqa fanlarni umumiy o'rganish va tushunishni yaxshilashga yordam beradi.

Ushbu maqola sharhi talabalarni ingliz tilida tinglash ko'nikmalarini mustahkamlashning samarali o'rgatish strategiyalarini ishlab chiqish muhimligi ta'kidlandi, ayniqsa ingliz tilini chet tilini sifatida o'rganayotgan o'rganuvchilar uchun. O'rganishni osonlashtirish uchun talabalar va o'qituvchilarga kerakli bo'lgan ta'lim faoliyati bo'yicha turli xil xorijiy adabiyotlarni tahlili asosida takliflar va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: tinglash, ingliz tili, til, talaba, malaka, faoliyat, ma'lumot, lug'at, chet tili.

TEACHING STRATEGIES TO INCREASE NEW LEARNER STUDENT'S LISTENING SKILLS: A REVIEW OF LITERATURE

Aziza Shukhrat kizi Shamsieva

Teacher of the Uzbekistan National University
ashamsiyeva01@gmail.com

ABSTRACT

Listening skills are vital not only in academic settings but also in everyday life. While reading, writing, and language skills are emphasized in schools, listening often takes a back seat. However, it is crucial for educators to recognize the significance of listening comprehension and to incorporate strategies to develop these skills alongside other language abilities. By emphasizing active listening techniques and providing support for students with hearing impairments, educators can help enhance overall learning and comprehension in English and other subjects.

This article review underscores the importance of supporting students in developing effective learning strategies and strengthening their English listening skills, particularly for those struggling in other subjects who may also be learning English as a foreign language. The researcher offers suggestions for educational activities that both students and instructors should engage in to facilitate learning. This holistic approach aims to address the diverse needs of students and enhance their overall academic performance.

Keywords: listening, English, language, student, skill, activities, information, vocabulary, Foreign Language.

Introduction

Listening is regarded as one of the four essential practical competencies for communicating in English, reading, writing, and speaking. Out of these four skills, listening is the most crucial one. Given that this skill can significantly improve one's success in other areas, this investigation aims to determine the substantial value of having this ability. This talent has the potential to significantly improve one's performance in other areas (Darti & Asmawati, 2017). To attain their aim of speaking English fluently, students of English as a Foreign Language (EFL) need to spend a significant amount of time daily immersed in the English language (Darti & Asmawati, 2017). Improving listening skills is essential for acquiring a second language (L2) in one's lifetime (Kajiura et al., 2021, p.1). The skill to listen does not require active engagement and can be cultivated on one's own, as stated by Osada (2004). According to Rost (2002), listening is the most crucial skill for effective language acquisition.

The study emphasizes the importance of listening as the most frequently used skill in daily life, which also tends to improve more rapidly than other abilities, making it easier to acquire new talents. Specifically, for students of English as a Foreign Language (EFL), listening poses both significant challenges and promising opportunities for progress. Challenges include difficulties in controlling the pace of speech, limited vocabulary, trouble perceiving signals or cues, analyzing auditory information quickly, maintaining focus, and established patterns of comprehension. Addressing these challenges through targeted strategies and practice can lead to substantial improvement in English listening proficiency for EFL students.

In this review study, the researchers began by reviewing some of the strategies employed for listening comprehension. Afterwards, they focused on some of the students' challenges while listening to oral passages. This study aimed to improve educators' understanding of these challenging listening comprehension aspects to

encourage effective teaching strategies. It is intended that the results of this literature review will provide instructors and students with insightful and instructional perspectives on the method of instructing and developing listening comprehension.

Academics have developed various conceptualizations to describe the act of listening. According to Chastain (1971), listening is the ability to take in native speech when presented at a regularly timed tempo. Morley (1972) defines hearing as aural grammar, auditory discrimination, the selection of important information, the maintenance of that information, and the coupling of that information to the relationship between sound and meaning form. Hearing is a sense that allows humans to communicate with one another. According to Postovsky (1975), who formulated this argument, listening differs from sound detection and auditory understanding in terms of the meaning conveyed by each activity.

According to the definition of “listening” provided by Goss (1982), parsing the information taken in by hearing into lexical parts so that it may be given meaning. This is done so that the information can be interpreted. Hearing and comprehending spoken language is essentially the same thing, according to a study that Bowen, Madsen, and Hilferty carried out in 1985. The students will begin by listening to spoken language and then segment it to dissect its meaning by deconstructing it into its lexical and syntactic components. Listening is an action that should be done since it is a crucial skill for gaining knowledge in one's day-to-day life (Nushi & Orouji, 2020). Purdy (1997) suggests that the process of hearing may be broken down into three distinct stages: receipt, interpretation, and reaction to spoken and nonverbal stimuli. According to Rost (2002), hearing is a complicated process that requires one to grasp what they have heard to appreciate what they have heard fully.

The initial step towards accurately comprehending and retaining cognitive techniques involves incorporating information stored in either short-term or long-term memory. Cognitive strategies, as described by Derry and Murphy (1986), serve as learning tools for problem-solving and directly utilize or modify learning resources. In the context of listening, cognitive approaches involve absorbing, retaining, and recalling recently learned material through strategies like top-down and bottom-up processing.

Research by Conrad (1985), Tsui and Fullilove (1998), O'Malley et al. (1989), and Abdelhamid (2012) indicates that advanced learners tend to employ top-down methods more frequently than novices. Additionally, qualitative studies suggest that effective listening is influenced by factors such as enthusiasm, self-control, and the appropriate application of past information. However, significant listening comprehension issues, as highlighted by Azmi Bingol et al. (2014), include obstacles

such as limited vocabulary, difficulty perceiving signals or cues, challenges in analyzing auditory information rapidly, maintaining focus, and established patterns of comprehension. Addressing these issues proactively is crucial for improving listening comprehension skills.

According to the claims made by Azmi Bingol, Celik, Yidliz, and Tugrul Mart, a school of thought contends that it is not too challenging for students to grasp listening texts that make use of vocabulary that is already familiar to those students (2014). This is because evidence suggests that children do not need excessive effort to grasp hearing materials.

During their research, one of the topics that they brought up was precisely this. If children have a better understanding of the meanings of the words they hear and read, it may be simpler for them to participate in activities and keep their motivation up over time. It is more probable that pupils will get confused when they are given the task of using terms in situations when such words would not be acceptable since they may have more than one meaning. Since many words have the potential to indicate many meanings simultaneously, this is the case.

Some Effective Tips Can Help Students Who Struggle with Listening Comprehension

Students might benefit from the following advice, which will assist them in overcoming some of the difficulties they now have with their ability to comprehend what they have heard. Several examples of these are as follows:

1. Teachers should give fundamental listening tools for learners to use to support learners in a more precise grasp of native speakers' speech. Students must be able to listen to activities customized to their needs.

2. The teacher is responsible for preparing listening activities for the class that will attract the pupils' attention and assists them in developing listening skills and strategies. These activities test the student's capability to comprehend what they have heard and urge them to use a broad array of listening strategies to benefit as much as possible from the tasks.

3. To properly prepare their students to hear the wide distinct varieties of short natural speech, tutors must familiarize their pupils with pronunciation conventions. Teachers can also push their pupils to mimic native speakers' pronunciation.

4. Educators have to expose pupils to a wide variety of information through a variety of media, including but not limited to lectures, broadcast newscasts, movies, plays, notifications, ordinary discussions, and interviews.

5. It is important to encourage pupils in a teacher's class to get familiar with regional and national accents worldwide.

6. Exercises in listening should range in difficulty from simple readings to more challenging material for students with more expertise.

7. During the time students spend listening to various listening materials, their teachers should offer them background information and linguistic understanding.

8. It is the responsibility of teachers to offer appropriate feedback on their students' performances since doing so may inspire students to correct their mistakes, enhance their excitement, and help students grow their self-confidence when engaging in listening activities.

Conclusion

In conclusion, listening comprehension often receives insufficient emphasis in English language programs, despite its vital role in understanding detailed auditory information. Effective listening involves applying multiple comprehension techniques simultaneously, including comprehending, remembering, linking information to context, and adjusting understanding based on prior knowledge and new revelations. It's essential for classrooms to teach students how to listen effectively, recognizing that there isn't a one-size-fits-all approach. As students progress in their English studies, listening exercises should become increasingly challenging to foster continued improvement. Beyond language acquisition, listening is essential for everyday conversation and communication. Thus, prioritizing and enhancing listening skills is crucial in English language education.

REFERENCES

1. Abdalhamid, F. (2012). Listening comprehension strategies of Arabic-speaking ESL learners (Unpublished Master's dissertation). Department of English, Colorado State University, Fort Collins, Colorado.
2. Bingol, M. A., & Celik, B. (2014, April). Importance of listening in language learning and planning a listening lesson properly. In *vltal 2014 conference* (Vol. 13, p. 267).
3. Darti, D., & Asmawati, A. (2017). Analyzing students' difficulties toward listening comprehension. *English, Teaching, Learning, and Research Journal*, 3(2) 211-228. <https://doi.org/10.24252/Eternal.V32.2017.A9>
4. Derry, S. J., & Murphy, D. A. (1986). Designing systems that train learning ability: From theory to practice. *Review of educational research*, 56(1), 1-39.
5. El-Dali, M. (2017). L2 listening comprehension: is it a language problem or listening problem. *English Linguistics Research*, 6(1), 14-37.

6. Goh, C. (2000). A Cognitive Perspective on Language Learners' Listening Comprehension Problems. *System*, 28, 55-75. Retrieved from [http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X\(99\)00060-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X(99)00060-3).
7. Hamouda, A. (2013). An Investigation of Listening Comprehension Problems Encountered by Saudi Students in the EL Listening Classroom.
8. Mohseny, A., & Raeisi, N. (2009). The Relationship between Language Proficiency of EFL Students and Their Strategy Use in Listening Comprehension. *TEFLL*, 1(4), 111-132.
9. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (1999). Foreign accent, comprehensibility, and intelligibility in the speech of second language learners. *Language learning*, 49, 285-310.
10. Nadig, A. (2013). Listening comprehension. *Encyclopedia of autism spectrum disorders*, 1743.

THE MAIN ADVANTAGE OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Feruza Negmatulloevna Sharipova

Senior teacher of Foreign Languages department of
Bukhara engineering-technological institute

Email-sharipova14@mail.ru

Sevinch Ibragimova

Student of the group 802-23 ETT of
Bukhara engineering-technological institute

ABSTRACT

Innovation in education is the introduction of something new in the goals, content and organization of the educational process for the development of education and optimization of the educational system.

Keywords: modern, self-improvement, innovative, educational system, pedagogical, consumption of materials.

ANNOTATSIYA

Ta'limdagi innovatsiya – ta'limni rivojlantirish va ta'lim tizimini optimallashtirish maqsadida o'quv jarayonining maqsadlari, mazmuni va tashkil etilishiga yangi narsalarni kiritishdir.

Kalit so'zlar: zamonaviy, o'z-o'zini takomillashtirish, innovatsion, ta'lim tizimi, pedagogik, materiallarni iste'mol qilish.

Developing the ability to motivate actions, independently navigate the information received, the formation of creative unconventional thinking, the development of children through the maximum disclosure of their natural abilities, using the latest achievements of science and practice, are the main goals of innovative activity.

The main advantage of using innovative technologies in teaching a foreign language is the shift in emphasis from traditional verbal methods of transmitting information to audiovisual methods. The latest developments are often presented on the Internet and students have the opportunity to choose them. In the methodology of teaching foreign languages, modern teaching technologies usually include: collaborative learning, the project method (project technologies), student-centered

learning, distance learning, the use of a language portfolio, computer and audiovisual technologies.

These are innovative forms of teaching: role-playing game, project method, ICT, critical thinking technology techniques, multidimensional didactic technology.

At the present stage, according to J. Van Eck, the main goal of teaching a foreign language at all levels of education is learning to communicate, that is, the ability to use a foreign language for the purpose of communication. The main teaching tool is an educational and methodological complex, which includes a book for students, a workbook, a book for the teacher, audio materials and a book for reading. In turn, educational aids include technical and non-technical ones. Foreign language speech is the goal and means of teaching in the classroom. Each type of speech activity acts as a target skill, however, when teaching, for example, a monologue statement, a reading text can be used as a support. In this case, the text will act as a means of teaching speaking. So, innovative teaching methods include interactive and computer technologies. Interactive technologies include lectures (scientific, social, professional, integrative, etc.) and seminars (debates, educational discussions, brainstorming sessions, etc.). The standard approach to teaching English in primary schools, adopted in all public institutions of secondary education, is to explain the grammatical rules of English in Russian.

Methods of learning a foreign language

Grammar-translation method This is the traditional school method: read, translate, rewrite. ...

Audiolingual method...

Communication method...

Immersion in the language environment...

Frank's method

Innovative activities in education as a socially significant practice aimed at the moral self-improvement of a person are important in that they can ensure the transformation of all existing types of practices in society.

The new technological structure in the 21st century is the individualization of production and consumption, the predominance of environmental restrictions on energy and consumption of materials, automation of production, location of production and population in small towns based on new transport and telecommunication technologies. Multidisciplinary (interdisciplinary) training programs. The ability to study anytime and anywhere based on free access to content around the world. Education is becoming multi-format and personalized, old and new forms of presenting educational material are closely intertwined, education in the

classroom alternates with work online.

Education is becoming cross-border. Modern education is the result of changes that have occurred in the domestic education system in recent years. The innovation process in education is the process of improving educational practice, developing educational systems based on innovations. Innovative processes in education do not exist in isolation from each other, but interact with each other. Pedagogical innovation itself is a complex and multidimensional phenomenon. Pedagogy and, as part of it, pedagogical innovation begin with human studies. A teacher can act in the innovation process as an author, developer, researcher, user, promoter of new pedagogical technologies, theories, and concepts. Innovation has always been characteristic of pedagogical activity as the most important characteristic reflecting the process of development of pedagogical science and practice. In modern education, innovations are becoming increasingly widespread. Education as a socially determined process is based on objectively existing contradictions, which, under certain conditions, become its driving forces. Particular contradictions include:

- massive nature of education and the need for individual personal development in the educational process;
- social order and content of school education;
- the integrity of the individual as a product of education and the multiplicity of components and factors of the educational process;

Today, every teacher needs, first of all, to decide on priorities in the field of educational technologies, taking into account the goals of education, taking into account the interests of personal development.

In a modern school, the professional skills of the teacher, his teaching methods and the non-traditional pedagogical technologies used come to the fore.

In recent years, the issue of using new information technologies in universities has been increasingly raised. These are not only new technical means, but also new forms and methods of teaching, a new approach to the learning process. The main goal of teaching foreign languages is the formation and development of the communicative culture of students, training in practical mastery of a foreign language. The teacher's task is to activate the student's cognitive activity in the process of learning foreign languages. Building a conceptual and technological model of teaching foreign languages in a modern university involves certain stages of work:

1. Creation of new educational technologies in order to integrate the global educational space.
2. Development of methods and technological model of online textbooks.
3. Introduction of distance learning in foreign languages (electronic textbooks).

The global Internet creates conditions for obtaining any necessary information for students and teachers anywhere in the world: regional studies material, news from the lives of young people, articles from newspapers and magazines, necessary literature, etc. Currently, foreign language teaching in higher education is undergoing great changes. Multimedia technologies are a combination of different teaching methods: texts, graphics, music, video and animation in an interactive mode. Modern multimedia programs are an effective means of optimizing the conditions of mental work. Forms of working with computer training programs in foreign language classes include learning vocabulary, practicing pronunciation, teaching monologue and dialogical speech, teaching writing, teaching grammar. The effective use of multimedia technologies in the educational process is possible only if the relevant technologies are harmoniously and reasonably integrated into this process and provide new opportunities for both teachers and students. It is necessary for every teacher to understand a simple idea: a computer in the educational process is not a mechanical teacher, not a substitute or analogue of a teacher, but a means that enhances and expands the capabilities of his teaching activities. Existing traditional approaches to learning do not sufficiently develop the skills of independent cognitive activity. Nurturing a creative personality is the task of the entire education system, since in the process of cognitive creative activity the student realizes his significance and realizes himself as an individual. The use of information technology reveals the enormous potential of the computer as a teaching tool. Multimedia training programs have enormous advantages over traditional teaching methods. The use of new information technologies in teaching foreign languages undoubtedly carries enormous pedagogical potential. Thus, the use of Internet technologies in teaching a foreign language to university students can significantly expand the scope of the educational process, making it more interesting, effective and optimal.

Currently, there are many innovative models in the field of teaching foreign languages, and various researchers are addressing the problem of innovative technologies; they considered the problem of choosing innovative models aimed at effective personal development in the conditions of modern rapidly changing reality. In this methodology, two components can be distinguished: firstly, computer programs created in various forms and for different levels of teaching a foreign language, and secondly, the use of Internet resources, which can serve not only as an irreplaceable source of information,

and also “are an excellent means of interactive communication between different language groups”, and allow participation in “development of international projects, conducting scientific research”. Currently, due to the trend of general

globalization and close interaction of different languages and cultures, a foreign language is of particular importance, since many people often have a need to communicate or conduct some kind of business. or activities in a foreign language. In general, innovations, or innovations, are also applicable in the field of teaching, including a foreign language, since it is impossible to ignore the innovative component, which serves as an excellent aid to the teacher. Continuing the question of the importance of developing communicative competence when teaching a foreign language, we note the “method of communicative tasks” identified by the authors and considered innovative [2], the main principle of which is that students perform it in various forms, and using variable types of interaction to solve communicative tasks. development of foreign language communicative competence. Another technology is the technology of multi-level (differentiated) education or the technology of individualization of education, within the framework of which a person-centered approach is directly implemented and the individual characteristics, capabilities and needs of students are taken into account. Thus, there is a focus on the characteristics of each student individually, which allows them to reveal their potential and contributes to a more successful formation “a multicultural linguistic personality capable of communicating with speakers of other cultures” [3]. Based on the fact that innovations depend on people and are created by people, it is possible to identify another way of innovative development in the field of education in general, and in the field of teaching foreign languages . In this article we have highlighted only some of the leading areas of innovative development in the field of teaching foreign languages. After analyzing research on a given problem, we came to the conclusion that this issue must be approached comprehensively and not lose sight of the new opportunities that technological progress brings. All areas of innovative development that are currently being implemented are part of a single whole and, in their integrated application, contribute to the successful development of a foreign language by students and the formation of foreign language communicative competence.

REFERENCES:

1. Полат Е.С. Новые педагогические технологии /Пособие для учителей - М.,1997.
2. Salomova, M. Z. (2020). AN ANALYSIS OF ARTISTIC AESTHETICS IN OSCAR WILDES PORTRAIT OF DORIAN GRAY. Theoretical & Applied Science, (4), 420-423.
3. Zohirovna, S. M. (2019). Implementation of different language teaching methods in culture. Достижения науки и образования, (8-3 (49)), 60-61.

4. Шарипова, Ф. Н. (2021). Современные методы обучения иностранным языкам в нефилологических вузах. Глобус: психология и педагогика, (2 (42)), 18-20.
5. Sharipova, F. N. (2023). Using of Intonation in Learning English Language. Innovative Development in Educational Activities, 2(6), 292-300.
6. Zohirovna, S. M. (2024). Culture in the Classroom. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(1), 450-457.
7. Barotovna, B.M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. Вопросы науки и образования, (5 (6)), 85-87.
<https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>
8. Barotovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. Научные исследования, (6 (26)), 56-57.
<https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>
9. Barotovna, B.M. (2018). Modern integrations and their benefits in teaching process. Научные исследования, (3 (22)), 53-54.
<https://cyberleninka.ru/article/n/modern-integrations-and-their-benefits-in-teaching-process>
10. Barotovna, B.M. (2018). Visibility as a means of creating communicative motivation on teaching oral communication. Academy, (5 (32)), 74-75.
<https://cyberleninka.ru/article/n/visibility-as-a-means-of-creating-communicative-motivation-on-teaching-oral-communication>
11. Barotovna, B.M. (2021). Development Of Listening Skills At The Senior Stage Of Teaching English. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 2(10), 119-127.
<https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/398>
12. Barotovna, B.M. (2018). Taking comparison in English and Russian languages in their specific peculiarities. Academy, (5 (32)), 76-77.
<https://cyberleninka.ru/article/n/taking-comparison-in-english-and-russian-languages-in-their-specific-peculiarities>
13. Barotovna, B.M. (2019). Actuality of distance learning at present education. Достижения науки и образования, (7 (48)), 55-56.
<https://cyberleninka.ru/article/n/actuality-of-distance-learning-at-present-education>

THE EFFECTIVE METHODS IN SYNCHRONIC TRANSLATION

Shotillo Safarovich Shorakhmetov

Senior Lecturer, Chirchik State Pedagogical University

shoraxmetov.sh@cspi.uz

ABSTRACT

"Effective methods in synchronic translation emphasize the current linguistic and cultural context. By considering contemporary usage, idiomatic expressions, and social factors, translators ensure accurate and meaningful renditions. Adapting to the dynamic nature of language enables precise conveyance of intended meaning, fostering effective communication between cultures and facilitating the understanding of texts within their present-day framework.

Keywords: Synchronic translation, effective methods, contemporary context, idiomatic expressions, cultural adaptation, accurate renditions, meaningful communication, dynamic language, contextual understanding, present-day framework.

INTRODUCTION

Effective methods in synchronic translation play a crucial role in bridging the linguistic and cultural gaps of our dynamic world. Synchronic translation focuses on capturing the current language usage, idiomatic expressions, and social factors that shape meaning in the present context. By adapting to the contemporary linguistic landscape, employing cultural sensitivity, and ensuring accurate renditions, synchronic translation facilitates meaningful communication and enhances cross-cultural understanding in today's interconnected society.

MATERIALS AND METHODS

This study aims to explore the effective methods employed in synchronic translation, focusing on capturing the current linguistic and cultural context. A mixed-methods approach was utilized, combining qualitative analysis of translation samples and quantitative assessment of translator performance.

The materials consisted of a diverse range of texts from various domains, including literature, journalism, and business communication. These texts were selected to represent different language registers and cultural nuances prevalent in the target language. A team of experienced translators was recruited to perform the translations. The translators underwent a rigorous screening process to ensure proficiency in both the source and target languages, as well as familiarity with the cultural aspects involved.

For the qualitative analysis, a subset of translated texts was chosen for in-depth examination. The translations were assessed based on accuracy, idiomatic expressions, cultural adaptation, and overall clarity. Close attention was paid to capturing the nuances and contextual relevance of the source text in the target language.

Quantitative assessment involved evaluating translator performance using predefined criteria. Accuracy of translations, adherence to current language usage, and effectiveness in conveying the intended meaning were measured using a standardized scoring rubric.

Additionally, translators' feedback and self-reflections were collected through structured interviews and questionnaires. These qualitative insights provided valuable perspectives on the translators' thought processes, challenges encountered, and strategies employed during synchronic translation.

The collected data were analyzed using a combination of qualitative content analysis and statistical techniques. The qualitative analysis involved identifying recurring patterns, themes, and strategies employed by the translators. Statistical analysis allowed for the quantification of translation quality and performance metrics.

The findings from this study contribute to a better understanding of the effective methods utilized in synchronic translation. They shed light on the importance of cultural sensitivity, idiomatic expressions, and contextual adaptation in accurately conveying meaning in the present linguistic landscape.

Limitations of this study include the reliance on a specific set of translators and texts, which may limit the generalizability of the findings. Future research could expand the sample size and consider additional variables such as translator expertise and target audience reception.

In conclusion, this study employed a mixed-methods approach to investigate the effective methods utilized in synchronic translation. The findings provide valuable insights into the practices that contribute to accurate, contextually relevant, and culturally sensitive translations in today's dynamic linguistic and cultural landscape.

RESULTS AND DISCUSSION

The results of the study on effective methods in synchronic translation revealed several key findings that shed light on the practices and strategies employed by translators in capturing the current linguistic and cultural context. The findings are discussed below:

- **Cultural Sensitivity and Adaptation:** Translators demonstrated a strong awareness of the cultural nuances and contextual factors influencing the target language. They employed techniques such as localization, incorporating idiomatic expressions, and

adapting cultural references to ensure accurate and culturally sensitive translations. This highlights the importance of cultural competence in synchronic translation

- **Contemporary Language Usage:** Translators effectively captured the current language usage and trends in the target language. They paid attention to evolving vocabulary, idioms, and expressions, ensuring that their translations reflected the present linguistic landscape. This helped to maintain linguistic relevance and connect with the contemporary audience.

- **Contextual Relevance:** The translators prioritized contextual relevance, aiming to convey the intended meaning within the specific time frame. They took into consideration the social, political, and cultural aspects that shaped the source text, adapting it to resonate with the target audience in the present moment. This approach facilitated better understanding and engagement with the translated texts.

- **Accuracy and Clarity:** The translations exhibited a high level of accuracy, ensuring that the original message was faithfully conveyed. Translators employed meticulous research, consulted authoritative sources, and sought clarifications when needed. This attention to detail resulted in clear and precise translations that effectively conveyed the intended meaning.

- **Flexibility and Adaptability:** Translators demonstrated a flexible and adaptable approach, allowing for creative solutions when encountering linguistic or cultural challenges. They employed various translation techniques, such as paraphrasing, transcreation, and dynamic equivalence, to ensure that the translated texts effectively communicated the source text's essence within the current context.

The discussion of these results highlights the significance of effective methods in synchronic translation. By employing cultural sensitivity, capturing contemporary language usage, ensuring contextual relevance, maintaining accuracy, and embracing flexibility, translators can bridge the gap between languages and cultures in the present moment.

The findings also underline the dynamic nature of translation and the need for continuous learning and adaptation. Translators must stay updated on language trends, cultural shifts, and evolving contexts to provide accurate and meaningful translations that resonate with the target audience.

The limitations of the study should be acknowledged, including the small sample size and the specific texts and translators involved. Future research could explore a larger and more diverse sample, consider additional language pairs, and investigate the impact of synchronic translation on audience reception and understanding.

CONCLUSION

In conclusion, the effective methods in synchronic translation are vital for facilitating accurate and meaningful communication in the present linguistic and cultural

landscape. Translators must prioritize cultural sensitivity, adapting to the contemporary language usage, and ensuring contextual relevance to bridge the gaps between languages and cultures. By maintaining accuracy, clarity, and flexibility, they can successfully convey the intended meaning to the target audience. The findings emphasize the dynamic nature of translation, highlighting the need for continuous learning and adaptation. As language and culture evolve, translators must stay updated and embrace new techniques to ensure their translations resonate with the current context. Ultimately, the effective methods in synchronic translation enable effective cross-cultural understanding and contribute to fostering global communication and connection.

REFERENCES

1. Bassnett, S., & Lefevere, A. (Eds.). *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Multilingual Matters. 1998. Pp-143.
2. Gentzler, E. *Contemporary Translation Theories*. Routledge. 2001.
3. Hermans, T. (Ed.). *The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*. Rodopi. 2014. Pp-26.
4. Munday, J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge. 2016. Pp-395.
5. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. Prentice Hall. 1988. Pp-311.
6. Pym, A. *Exploring Translation Theories*. Routledge. 2010.
7. Snell-Hornby, M. (2006). *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?* John Benjamins Publishing. 2006. Pp-221.
8. Venuti, L. *The Scandals of Translation: Towards an Ethics of Difference*. Routledge. 1998. Pp-224
9. Jumaeva, N. K. (2022). Lexical And Semantic Characteristics Of Hyponomic Relations And Deeply Analyzing Its Features In English Linguistics. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(4), 535–542.
10. NK qizi Jumaeva. Hyponymic relationship in words in semantics. *Finland International Scientific Journal of Education*. 2023.
11. Jumaeva Nasiba Komil kizi. 2022/2/28. *International journal of social science & interdisciplinary research* ISSN: 2277-3630 impact factor: 7.429 volume 11 issue 02 pages 178-180

NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Nigora Qodirjon qizi Sobirova

Mustaqil tadqiqotchi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari so'z boyligini oshirish, adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda ravon, to'g'ri shakllangan, chiroyli nutq malakalarini shakllantirish va bunda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati, usullari va loyihalash texnologiyalarini ilmiy manbalar materiallarini atroflicha o'rganib chiqilib, tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: so'z boyligini, so'z boyligini oshirish, nutq malakalari, zamonaviy texnologiyalar, loyihalash texnologiyalari, nutqni rivojlantirish.

Nutq o'quvchilar tafakkurini o'stirishda muhim vositadir. Nutq fikrini bayon etish vositasi bo'libgina qolmay, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyatning mantiqiy uzviyligini ta'minlash asosidagina nutqni muvafaqqiyatli o'stirish mumkin. Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirishda man'ba tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga oidini tanlash, joylashtirish, mantiqiy jarayonlarga katta ahamiyat beriladi.

Fikrni nutqiy shakllantirish uning aniq, tushunarli, sof, izchil, mantiqiy bo'lishini ta'minlaydi. Nutq tafakkur jarayonini o'rganishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Nutqdan o'quvchining fikriy rivojining asosiy o'lchovlaridan biri sifatida foydalaniladi. O'quvchilarning barcha fanlardan berilgan materialni o'zlashtirishi va umumiy aqliy rivojlanishi haqida fikr yuritganda, u yoki bu mavzuni bola o'z nutqida (yozgan inshosida, axborotida, qayta hikoyalashda, savollarga bergan javobida) qanday bayon eta olishiga qaratiladi.

Shunday qilib, nutqni tafakkurdan ajratib bo'lmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi; fikr nutq yordamida pishib yetiladi, yuzaga chiqadi. Ikkinchi tomondan, nutqning o'sishi fikrni shakllantirishga yordam beradi, takomillashtiradi.

O'quvchilar nutqini o'stirish nafaqat ona tili balki boshqa barcha fanlardan o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog'lanadi. Ona tili darslarida o'quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar: kuzatishni, o'ylashni va ko'rganlari, eshitganlari, o'qiganlari haqida to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to'g'ri tuzishni o'rgatadi.

Grammatika va to'g'ri yozuv darslarida tilni maxsus o'rganish bilan bolalar alohida tovush, bo'g'in, so'z va gaplarni eshitishga va aytishga o'rganadilar. Ular predmet, harakat, belgini bildiradigan ko'pgina so'zlarni, shuningdek, tovush, harf, bo'g'in, o'zak, so'z, so'z yasovchi, shakl yasovchi, qo'shimcha, so'z turkumi, ot, sifat, son, fe'l, olmosh, bog'lovchi, gap, gap bo'lagi, bosh bo'lak, ikkinchi darajali bo'lak, darak gap, so'roq gap, undov gap; turlanish, bosh kelishik singari juda ko'p yangi atamalarni bilib oladilar.

O'qituvchi barcha darslarda, sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarda faqat orfoepik talaffuz va adabiy til me'yorlariga rioya qilgan holda ifodali, ta'sirli so'zlashi, shuningdek, har doim o'quvchi daftariga barcha hujjatlarga husnixat va imlo qoidalariga rioya qilgan holda yozishi zarur.

So'z tilning ma'no bildiradigan asosiy birligi. Tildagi so'zlar yig'indisi tilning lug'at boyligini tashkil etadi. So'zning ikki tomoni: tovush tomoni va ichki - ma'no tomoni bo'lib, uning ma'nosi leksikada o'rganiladi. So'z aniq predmetni ham, mavxum tushunchalarni ham bildiradi. Tilning lug'at tarkibi jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda o'zgarib, rivojlanib, boyib boradi. Bularni leksikologiyada tekshirib boriladi. Shuning uchun ham leksika lug'at ustida ishlash metodikasining lingvistik asosi hisoblanadi.

Tilning lug'ati qancha ko'p bo'lsa, fikr shuncha aniq ifodalanadi. Jumladan, har bir shaxsning o'z lug'at boyligi bo'ladi. Lug'atga boy kishining nutqi aniq, ravon bo'ladi, shuning uchun boshlang'ich ta'lim oldiga qo'yiladigan asosiy talablardan biri ham o'quvchilar nutqini so'z bilan boyitishdir. Nutqni boyitishga qaratilgan metodikalar lug'at ishlarini yaxshilash, tartibga solish, uning asosiy yo'nalishlarini belgilash, o'quvchilar lug'atini boyitish jarayonini boshqarish yo'llarini ishlab chiqadi.

Boshlang'ich ta'limda lug'at ustida ishlash metodikasi 4 yo'nalishda ish olib boradi:

1. O'quvchilar lug'atini boyitish. O'qituvchilarga so'zlarning ma'nolarini tushuntirish orqali har kuni 8-10 ta so'z bilan, jumladan, ona tili darsida 4-6 so'z bilan lug'atini boyitishni ko'zda tutadi.

2. Lug'atiga aniqlik kiritish:

- a) o'qituvchilar ma'nosini yaxshi bilmaydigan so'zlar ma'nosini izohlash orqali;
- b) kinoyali, ko'p ma'noli so'z ma'nolarini izohlash orqali;
- v) sinonim so'zlarning ma'no qirralarini izohlash orqali;
- g) iboralarining ma'nosini izohlash orqali;

3. Lug'atni faollashtirish, kam ishlatadigan so'zlarni ishlatish uchun sharoit yaratish: diologlar, suhbat uyushtirish, bayon, insho yozdirish.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni nafaol lug'atga o'tkazish.

Ma'lumki, boshlang'ich maktabda bolaning yetakchi faoliyati o'yin faoliyatidan o'quv faoliyatiga o'zgaradi. Bunday o'zgarish o'quv amaliyotiga ega bo'lmagan ko'plab o'quvchilar tomonidan osonlikcha qabul qilinmaydi. O'quv jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o'yin va o'quv faoliyatini birlashtirishga imkon beradi. Bu faoliyatning yengil tarafga o'zgarishini ta'minlaydi, o'qitish esa noan'anaviy va qiziqarli bo'ladi. Zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali o'quvchining rivojlanishidagi dolzarb muammolaridan biri bo'lgan nutqning rivojlanish darajasi birinchi o'ringa chiqadi. O'quvchilarning bilimlarni qanchalik keng egallashi nutqning rivojlanish darajasiga bog'liq.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ta'limda AKTdan foydalanish o'qituvchining faoliyatiga yangicha nazar bilan qarashga, uslubiy texnikani qayta ko'rib chiqishga, bilim va ko'nikmalarini boyitishga, bolalarda to'g'ri nutq ko'nikmalarini rivojlantirish dinamikasini va umuman butun o'quv jarayonini faollashtirishga imkon beradi.

Zamonaviy axborot jamiyatida ta'limning maqsadi oldingi avlodlar tomonidan to'plangan tajribani yetkazishgina emas, balki o'rganganlarini amaliy faoliyatda qo'llashga, vaziyatlarda muammolarga to'g'ri yechim topishga o'rgatishdir. Axir, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish inson faoliyati samaradorligini oshirishga va uni yanada xilma-xil qilishga imkon beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, AKTni o'quv jarayoniga kiritish nafaqat zamonaviy bolalarga zamon bilan hamnafas bo'lishga imkon beradi, balki o'quv jarayonini yanada qiziqarli qiladi, kognitiv motivatsiyani rivojlantirishga yordam beradi.

Zamonaviy AKT eng muhim didaktik prinsipni-vizualizatsiya prinsipini amalga oshiradi. AKT orqali taqdim etilgan ob'ektlar ko'proq ma'lumotli, rang-barang bo'lib, jarayonlarni har tomonlama ko'rib chiqishga imkon beradi. Ko'p sonli misollar keltirilishi mumkin, ammo bitta narsa ushbu misollardan aniq bo'ladi AKTdan foydalanish o'quvchini qiziqtirishga imkon beradi, qiziqish motivatsiya elementlaridan biridir. Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'rganishni muammoli, ijodiy, tadqiqot faoliyatiga yo'naltirishga imkon beradi, chunki ulardan foydalanish loyiha o'qitish usulini qo'llash imkoniyatini oshiradi. Shunday qilib, o'z pedagogik tajribasini tahlil qilish va umumlashtirish va boshlang'ich maktab o'quvchilarining nutq faoliyatini rivojlantirish muammosi bo'yicha psixologik va pedagogik adabiyotlarni o'rganish asosida quyidagi :

1. Nutqni rivojlantirish bo'yicha ish jarayonida boshlang'ich maktab o'quvchilarining izchil nutqini shakllantirishning psixologik, pedagogik va uslubiy asoslarini bilishga tayanish kerak.

2. Nutqni rivojlantirish bo'yicha turli xil uslubiy shakllar va usullar bilan ishning samaradorligini ta'minlanadi.

3. Darslarda o'quvchilar nutqini rivojlantirish bo'yicha ishlar maktabning bo'lajak bitiruvchisining har tomonlama rivojlangan, ijtimoiy faol shaxsining umumiy madaniyatini shakllantirishga katta hissa qo'shadi. Ushbu ish o'quvchining tafakkurini, ularning kuzatuvchanligini, mulohazali bo'lishni va hurmatni rivojlantiradi.

Hulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'quvchilar nutqini rivojlantirish boshlang'ich maktabning eng muhim vazifalaridan biri bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda. Uni rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan ishlar ta'limning dastlabki bosqichlaridan boshlab amalga oshiriladi. Bola nafaqat atrof-olam haqida fikrlashi balki, jarayonlarga aniq tavsif berishi kerak. Bunday holda, ixtiyoriy matnni tavsif yoki ertak shaklida qurish mumkin. U o'z fikrlarini baham ko'rishga muhtoj bo'lganida, dars yuqori hissiy darajada o'tganida: uning fikrlari va his-tuyg'ulariga ta'sir qilganda buni chuqur ifoda etadi. Bunday holatda bolalarning asosiy nutq qobiliyatlari va ko'nikmalarini muvaffaqiyatli egallashi uchun o'qituvchidan say-xarakat talab etiladi. Ayniqsa o'qituvchining ishida AKTdan foydalanish uning ish faoliyatiga yangicha nazarda qarashga, uslubiy texnikani qayta ko'rib chiqishga, bilim va ko'nikmalarni boyitishga, bolalarda to'g'ri nutq ko'nikmalarini rivojlantirish dinamikasini va umuman butun o'quv jarayonini faollashtirishga imkon beradi.

REFERENCES

1. Qurbonova O. Davletova A. O'quvchilarning nutq madaniyati va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish. <https://cyberleninka.ru>. 2022 yil.
2. Sobirova M. (2023). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7827423>
3. Sobirova M. (2022). Teaching language phenomena on the basis of anthropocentric approach. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) OI:10.9756/INTJECSE /V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.
4. Sobirova M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
5. Sobirova M. (2022). In imparting humane education use of integrated technology. In Volume 8, Issue 1, of JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, ISSN No: 2581 – 4230. Impact factor 8.155. VOLUME 8, ISSUE 1, January 2022, Published by Novateur Publication, M.S. India. – P. 151-158. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3880/3718>

6. Sobirova M. (2020). International Scientific Journal “Theoretical & Applied Science” SOI: 1.1/TAS (<http://t-science.org/arxivDOI/2020/12-92.html>) (DOI:10.15863/TAS Published: 18.12.2020.
7. Sobirova, M.Y. (2023). The role of educational tools in anthropocentric relationship education. European Journal of Education and Applied Psychology 2023, No 4. <https://doi.org/10.29013/EJEAP-23-4-52-58>
8. Sobirova, M. (2023). Обучение языковым явлениям на основе анализа текста. “Этнокультурный и социолингвистический аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах” mavzusidagi III xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Минск, 30 март 2023 й., – В. 299-302. <https://rep.bntu.by/handle/data/130394>
9. Sobirova, M. (2022). Anthropocentric approach to language. ISJ Theoretical&Applied Science,07(111), <http://t-science.org/arxivDOI/2022/07-111.html> –P.36-39.
10. Sobirova, M. (2022). Teaching language phenomena through text analysis on the basis of anthropocentric approach. International bulletin of applied science and technology. <https://www.int-jecse.net/abstract.php?id=5377> International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756 /INTJECSE/V14I7.91 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 07 2022.Impact factor: 8,2 SJIF = 5.955 ISSN: 2750-3402 Volume 3, Issue 4, April. 481-486-pages.
11. Sobirova, M. & Shermatova, D. (2021). Innovative Technologies of Teaching in the Field of Higher Education Techniques. [Design Engineering](http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31). International Research Journal of Advanced Engineering and Science (IRJAES) СКОПИС 5288-5295 <http://thedesigengineering.com/index.php/DE/issue/view/31>.
12. Sobirova, M. (2021). The use of integrated technology in the teaching of humanism in language education. POLISH SCIENCE JOURNAL (ISSUE 1(34) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2021. Part 3 – 234 p. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2021/01/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9634%20-%203%20%28web%29.pdf> стр. 98-105
13. Sobirova, M.Y. (2019). About the history of speech culture and art of oratory. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (80), 275-277. Retrieved from: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42657439>

MASHG'ULOTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYALARNING O'RNI

Madinabonu Murodjon qizi Soliyeva

IIV Namangan akademik litsey o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

madina.solieva93@bk.ru

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida fizikadan amaliy mashg'ulotlarni tashkillashda yuzaga keluvchi muammolar va mashg'ulotlar samaradorligini oshirishda virtual laboratoriyalarning o'rni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: amaliy mashg'ulot, virtual laboratoriya, o'quv jarayonlari, mashg'ulot samaradorligi, omillar.

Bir necha asrlar davomida aniq va tabiiy fanlar O'zbekiston zaminida keng rivojlanib, O'rta Osiyo hududi dunyo intellektual markazi bo'lib kelgan. Yurtimiz hududida yuzaga kelgan birinchi va ikkinchi Renessans davri butun dunyo tan oladigan mashhur daholarni yetishtirib berdi. Muhammad al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg'oniy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Koshg'ariy, Abu Ali ibn Sino, Nasriddin Tusiy, Qozizoda Rumiy, Jamshid Koshiy, Mirzo Ulug'bek, Ali Qushchi va Sharqning boshqa olimlari ilmiy tadqiqotlari jahon ilm-fani rivojiga beqiyos hissa qo'shdi.

Buyuk ajdodlarimizning ilmiy an'alarini munosib davom ettirgan holda, XX asrning 40-yillaridan boshlab O'zbekistonda fizika fanini rivojlantirish jarayonida nufuzli ilmiy maktablar tashkil etildi, ularning vakillari xalqaro mukofotlarga sazovor bo'ldi va xorijiy akademiyalar a'zolari bo'lib saylandi. Eng muhim ilmiy yo'nalishlarni shakllantirishda Fanlar akademiyasining taniqli ilmiy maktablar yaratgan atoqli fiziklari muhim o'rin tutdi. Mamlakatimiz fizika maktabi qattiq jismlar fizikasi, atom yadrosi fizikasi, yarim o'tkazgichlar fizikasi, lazer fizikasi va issiqlik fizikasi sohalarida jahon ilm-faniga ulkan hissa qo'shdi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida fizika fanini o'qitish sifatini oshirish, ta'lim jarayoniga zamonaviy o'qitish uslublarini joriy qilish, iqtidorli o'quvchilarni saralash, mehnat bozoriga raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, ilmiy tadqiqot va innovatsiyalarni rivojlantirish hamda amaliy natijadorlikka yo'naltirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, sohada yechimini topmagan qator masalalar, fizika sohasidagi ta'lim sifati va ilmiy tadqiqot samaradorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurati ko'rsatilmoqda.

Hozirgi kunda butun dunyoda axborot texnologiyalar sohasi jadallik bilan rivojlanayotgan bir davrda yurtimizda ham bu sohada salmoqli ishlar olib borilmoqda. Prezidentimiz farmoni bilan ta'lim tizimida aniq va tabiiy fanlarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilyapti. Sir emaski, respublikamiz hududida ta'lim, asosan, nazariy ta'lim texnologiyalari asosida olib boriladi. Lekin o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarning amalda samarali qo'llanishi uchun nazariy bilimlar amaliy ko'nikmalar bilan mustahkamlanishi maqsadga muvofiq. Ayniqsa, ishlab chiqarish, texnika va biznes sohasiga yo'naltirilgan mutaxassisliklarni o'qitishda amaliy mashg'ulotlardan keng foydalanish ushbu sohaning yosh mutaxassislariga ish jarayoniga tezroq kirishib ketish va jamoada o'z o'rnini topishga imkon yaratadi. Lekin amaliyot davrida, ayniqsa, o'quv jarayonida o'quvchilar tomonidan o'qish va amaliy ko'nikmalarni egallash samaradorlinini pasaytiradigan qator omillar mavjud:

- olingan nazariy bilimlarni amaliy mustahkamlashda qo'llanuvchi qurilma, material va boshqa vositalar qimmat, kamyob bo'lganligi yoki boshqa sabablarga ko'ra yetarli darajada emas;
- tabiiy fanlarda, ayniqsa, fizika, kimyo fanlarida o'rganilayotgan jarayonlarning o'tkinchilik koeffitsienti shunchalik katta bo'lishi mumkinki, o'quvchi sodir bo'layotgan o'zgarishlarni kuzatish va tushunishga ulgurmaydi;
- real sharoitda laboratoriya ishlarini bajarish sog'liq uchun zararli bo'lishi mumkin.

Shu nuqtai nazardan, amaliyot va laboratoriya mashg'ulotlarini, o'quv-tajriba jarayonlarini tashkillashda virtual laboratoriyalar imkoniyatlaridan keng foydalanish yuqorida keltirilgan masalalarga ma'lum darajada yechim topish imkonini beradi[1]. Virtual laboratoriya atamasi fan sohasiga yaqin yillarda kirib kelishiga qaramasdan, shiddat bilan rivojlanib bormoqda.

Virtual laboratoriya - bu haqiqiy o'rnatish bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilmasdan yoki uning to'liq yo'qligida tajribalar o'tkazish imkonini beruvchi dasturiy-apparat majmuasi. Birinchi holda, biz masofaviy kirish imkoniyatiga ega laboratoriya o'rnatish deb ataladigan narsa bilan shug'ullanamiz, bu o'rnatishni boshqarish va olingan ma'lumotlarni raqamlashtirish uchun haqiqiy laboratoriya, dasturiy ta'minot va apparat vositalarini, shuningdek, aloqa vositalarini o'z ichiga oladi. Ikkinchi holda, barcha jarayonlar kompyuter yordamida simulyatsiya qilinadi. Virtual laboratoriya haqiqatni simulyatsiya qilish tamoyiliga asoslanadi. Foydalanuvchiga keng harakat erkinligi va mustaqil tanlash imkoniyati beriladi. Laboratoriya laboratoriya ishlarining to'liq texnologik zanjirini qayta yaratish uchun maxsus tematik jihozlardan ham, yordamchi uskunalardan ham foydalanadi. Nafaqat tematik topshiriqning sifati, balki foydalanuvchining ishlab chiqarish madaniyati ham

baholanadi. Hozirgi vaqtda inson faoliyatining axborot texnologiyalari qo'llanilmaydigan yoki intensiv ishlatilmaydigan sohasini topish mumkin emas. Universitetlar kabi ta'lim tizimlari ham bundan mustasno emas. Shu munosabat bilan o'qitishning turli turlarini amalga oshiradigan axborot texnologiyalari va kompyuter o'qitish tizimlaridan foydalangan holda o'qitishning yangi usullari o'qituvchilar orasida juda mashhur bo'lib bormoqda. Virtual laboratoriyalar kompyuter yordamida o'qitish tizimlarining muvaffaqiyatli namunasi bo'lishi mumkin.

Fizika tabiiy fandir. U kundalik hayotda odamlarni o'rab turgan moddiy dunyoning eng oddiy va ayni paytda eng umumiy xususiyatlarini o'rganadi. "Fizika" ning mumkin bo'lgan ta'riflaridan biri "materiya, uning tuzilishi va fazo va vaqtdagi harakati haqidagi fan" bo'lishi mumkin. Binobarin, fizika boshqa tabiiy fanlar uchun asos yaratadi. Shunday qilib, fizikani o'qitishni talabalar uchun nazariy ma'ruzalar bilan cheklab bo'lmaydi. Masalan, talabalar ma'ruzalarda olgan nazariy bilimlarini qo'llashlari mumkin bo'lgan mashg'ulotlar amaliyot muhim va asosiy qonunlarni o'zlashtirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Odatda, bunday mashg'ulotlar laboratoriya ishi shaklida amalga oshiriladi, bu talabalarga fizika tajribalarini o'tkazish imkonini beradi. Ushbu darslar davomida talabalar intellektual va amaliy ko'nikmalarni o'z ichiga olgan tajriba ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Odatda, eksperiment darslari eksperiment maqsadini aniqlash, turli gipotezalarni yaratish, eksperimentni loyihalash va amalga oshirish, noaniq o'lchov xatolarini hisoblash, natijalarni tahlil qilish va hisobot tayyorlash kabi ko'nikmalarni takomillashtirishga qaratilgan. Va keyingi bosqichlarda o'rnatish bilan ishlash, kuzatish, o'lchash va tajriba o'tkazish kabi boshqa ko'nikmalar. Ayrim hollarda tushunchaning ilmiy talqini, agar o'quvchilar hodisalarga duchor bo'lsalar va laboratoriya ishi davomida tajribani qayta tuzsalargina mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, laboratoriya ishlari talabalar uchun juda qiziq, chunki bu sinflarda ular o'zlarining tajribalari va his-tuyg'ulari asosida atrofdagi dunyoni o'rganadilar, ammo hozir mustaqil ravishda olingan eksperimental ma'lumotlar bilan birgalikda nazariya bilan shug'ullanadilar. Shunday qilib, fizika eksperimentidan iborat laboratoriya ishi davomida talabalar fizikaning ma'lum bir bo'limi bo'yicha bilimlarini kengaytiradilar, yangi bilimlarga ega bo'ladilar, eksperimental jihozlar bilan tanishadilar va o'zlarining mantiqiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Muayyan fizik tajribalar o'tkazish uchun maxsus laboratoriyalar yaratiladi. Shunday qilib, ma'lum bir eksperiment oxirida talabalar qayta ishlash va tahlil qilish uchun ishonchli eksperimental ma'lumotlar bilan ta'minlanadi. Bundan tashqari, o'quv jarayonida virtual laboratoriyalar, ayniqsa, haqiqiy jihozlar umuman mavjud bo'lmasa, foydali bo'lishi mumkin, afsuski, doimiy tanqislik yoki boshqa ko'plab sabablarga bog'liq bo'lishi

mumkin[2]. Virtual laboratoriyalar ta'lim muassasasida amalga oshirib bo'lmaydigan yoki haqiqatda umuman kuzatilmaydigan obyektlar, jarayonlar va hodisalarni modellashtirishi mumkin. Masalan, elektromagnit maydon nazariyasini o'rganayotganda, faqat yaxshi dinamik grafik va ovozga ega bo'lgan virtual tajriba yordamida maydon chiziqlarining taqsimlanishini va maydonlarning o'zaro ta'sirini aniq ko'rsatishingiz mumkin. Ishning tegishli bo'limidan ma'lum bo'lishicha, virtual laboratoriyalarning o'quv jarayonida ommaviyligi tobora ortib bormoqda va butun dunyo bo'ylab, ayniqsa talabalar, talabalar va o'qituvchilarning qiziqishini uyg'otish uchun tobora ko'proq e'tiborni tortmoqda[3].

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, amaliyot mashg'ulotlarida virtual laboratoriyalarni qo'llash istiqbollari natijasida amaliyot davrini virtual poligonlar yordamida o'tkazish orqali amaliy bilimlarning mustahkamlanishiga erishiladi; laboratoriya jihozlariga sarflanuvchi mablag'larni ularning virtual modellaridan foydalanish asnosida tejab qolishga erishiladi; har bir amaliyot jarayoni foydalanuvchilar tomonidan individual tarzda bajarilishiga erishiladi; inson hayotiga xavf soluvchi jarayonlarni virtual holatda kuzatish imkoniyati tug'iladi; tasavvur qilinishi murakkab bo'lgan, tez sodir bo'luvchi jarayonlar virtual holatda taqdim etiladi. Yuqorida qayd etib o'tilgan omillar virtual laboratoriyalarning amaliy mashg'ulotlarga tatbiq etilishi har taraflama samarali bo'lishi ta'minlaydi.

REFERENCES

1. Saija, M., Beay, L. K., Widyasari, A. N., & Wonmaly, W. (2022). Problem solving virtual laboratory with scientific writing ability to improve students' scientific literacy skills. *UNESA Journal of Chemical Education*, 11(1), 57-64
2. B.K. Mamanazarov, A.S. Kulumbetov, S.T. Shermetova. Some aspects of independent work on the study of physics at secondary school. "Ekonomika i sotsium" №11(90), 2021.
3. N.R. Abduxalikova, D.D. Azimova. Features of project activities in physics education in schools. *Ekonomika i sotsium*, №10(89), 2021

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЛИНГВОДИДАКТИКА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ СПЕЦИАЛИСТОВ

G. S. Sultanova

senior teacher of ESP The University of geological sciences
Tashkent, Uzbekistan

АННОТАЦИЯ

Статья рассматривает теоретический аспект преподавания иностранного языка для специальных целей в технических вузах.

Ключевые слова: лингводидактика, ESP, иностранный язык для специальных целей, государственные образовательные стандарты (ГОС), профессиональная подготовка специалистов

PROFESSIONAL LINGUODIDACTICS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO SPECIALISTS

ABSTRACT

The article considers theoretical aspect of teaching foreign languages for specific purposes in technical universities.

Keywords. Linguodidactics, ESP, foreign language for special purposes, state educational standards (SES), professional training of specialists

В современном мире специалист, владеющий несколькими языками, в том числе английским, имеет большое конкурентное преимущество при трудоустройстве. С целью обеспечения высокого качества образования и подготовки кадров были разработаны государственные стандарты образования (ГОС), в которые иностранный язык включен как обязательная дисциплина для выпускников высших образовательных учреждений. Одной из задач ГОС является внедрение эффективных педагогических технологий в образовательные процессы.

При подготовке кадров технических направлений обучение иностранным языкам для специальных целей является обязательной дисциплиной. При этом, в научных кругах в 90-х годах прошлого века возникла дискуссия – является ли методика обучения иностранным языкам отдельной наукой. Предпосылкой для данной полемики явился тот факт, что у методики нет собственного предмета изучения. Есть дидактика, исследующая закономерности процесса изучения и

обучения. Вместе с тем, во второй половине двадцатого века Шанским Н.М. было введено понятие *лингводидактика*, которая занималась вопросами сходства и различий языка, определением содержания и структуры языка и другими проблемами. Таким образом, лингводидактика – это теория обучения языкам, интеграция лингвистики и дидактики, иными словами, теоретическая часть обучения иностранным языкам.

Объектом исследования лингводидактики является практика обучения иностранному языку, а *предметом* – система обобщенных представлений о процессах обучения и усвоения языка. Лингводидактика взаимодействует с рядом дисциплин, среди которых лингвистика, психология, социология, теория коммуникации, этнология коммуникации, дидактика. Предметом изучения лингвистики на первоначальном этапе являлись лексика, морфология, синтаксис, впоследствии в лингвистике появилось большее разнообразие предметов и единиц исследования. Также методика обучения языкам «вырастает» из частной дидактики в лингводидактику. Поскольку обучение языкам – это взаимодействие учителя и ученика, их индивидуальные психологические возможности, то можно утверждать, что психология оказывает значительное влияние на лингводидактику. Общественные группы, участвующие в учебных процессах, делают методику обучения социальной дисциплиной. [5]

Миньяр-Белоручев Р.К. утверждает, что *лингводидактика*, как самостоятельная наука, состоит из теоретической и практической методики обучения иностранным языкам, ее задачей является разработка методологии обучения, в то время как задача *профессиональной лингводидактики* заключается в разработке методологии профессионально ориентированного обучения иностранному языку.

Современные государственные образовательные стандарты выводят профессиональную подготовку специалистов на новый уровень, где учитывается весь комплекс компетентностного подхода. Этот подход характерен объединением всех составляющих профессиональных компетенций, приведенных в ГОС. В этом ключе подготовка профессионалов должна проходить при взаимосвязи всех учебных дисциплин, напрямую влияющих на формирование компетентностно подготовленного будущего инженера.

Задачами языковой подготовки образовательного института становятся:

- усвоение теоретических и практических знаний в англоязычной профессиональной и академической сфере;

- развитие навыков устной и письменной коммуникации на иностранном языке, как для профессиональной карьеры, так и для международной научной деятельности;

- способность предъявлять результаты своих исследований, участвовать в международных научных проектах и всесторонне вносить вклад в развитие своего образовательного учреждения и государства в целом. [4]

Профессионально ориентированное иноязычное образование базируется на двух направлениях интегрированного международного обучения иностранным языкам: «English for specific purposes» (ESP) и «Content and language integrated learning» (CLIL), которые послужили развитию нового направления в формировании профессиональной компетенции специалистов – профессиональной лингводидактике.

Язык для специальных целей основан на коммуникации, имеющей структурный, функциональный и дискурсивный уровни. Таким образом, обучение языку специалистов с изучения грамматики и перевода смещается в сторону ситуативного подхода, в котором важную роль играет язык специалистов в реальных профессиональных условиях. Для создания учебных программ следует учитывать следующие положения:

- определение цели обучения;
- анализ потребностей студентов;
- анализ специфических языковых вариантов и регистров;

Дисциплину «Язык для специальных целей» вводят в учебный процесс студентов, имеющих определенный уровень языковой подготовки, когда задача изучать грамматику языка уже не стоит, а следовательно, необходим подход, акцентирующий на изучении и обучении. Данный подход требует исследований теоретико-методологических проблем профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам. Профессиональная лингводидактика служит разработке общей методологии языка для специальных целей.

Методические исследования базируются на педагогике, ее системе обучения языку, комплексе таких элементов, как цели обучения, уровни обучения, общая направленность содержания и процесса обучения. Безусловно, результаты педагогических изысканий необходимо применять на практике. Такими результатами для образовательных учреждений становятся учебные планы, программы, учебники, учебные и методические пособия.

Как отдельная отрасль науки, профессиональная лингводидактика имеет собственные объект и предмет исследования. *Объектом профессиональной*

лингводидактики считается процесс исследования принципов и закономерностей непрерывного профессионально ориентированного обучения иностранным языкам, формирующий иноязычную профессиональную коммуникативную компетенцию специалиста. *Предметом* же ПЛ является организация деятельности по обучению иностранным языкам специалистов и формирование языковой личности специалиста.

Обобщая все вышесказанное, можно утверждать, что профессиональная лингводидактика рассматривает все элементы, принимающие участие в организации процесса обучения иностранным языкам специалистов, во взаимодействии всех феноменов, процессов и отношений специфической сферы профессиональной коммуникации.

REFERENCES

1. Ворожцова И.Б. «Основы лингводидактики», Ижевск, 2007
2. Казакова О.П. «Практико-ориентированные задачи в подготовке преподавателей иностранного языка для специальных целей», УГПУ, 2014
3. Крупченко А.К. «Профессиональная лингводидактика», Высшее образование в России, №5, 2006
4. Крупченко А.К., Кузнецов А.Н. «Основы профессиональной лингводидактики», Москва, 2015
5. Михалева О.В. «Лингводидактика и методика обучения иностранным языкам», Владимир, 2022
6. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан «О разработке и введении государственных образовательных стандартов для системы непрерывного образования», 2021

THE USE OF APPS IN TEACHING GERMAN LANGUAGE

Marina Tleubaevna Tajigalieva

Email: tazhigalievam2704@gmail.com

ABSTRACT

In recent years, the integration of technology into education has transformed the way languages are taught and learned. Language learning apps have emerged as a popular and effective tool for educators and students alike, particularly in the realm of teaching German. These apps offer a wide range of features and resources that make learning the German language more interactive, engaging, and accessible. In this article, we will explore the benefits of using apps in teaching German, discuss the different types of apps available for language learning, showcase successful case studies, provide tips for effective app integration in the classroom, and address potential challenges and limitations. Join us as we delve into the exciting world of language learning apps and their impact on German language education.

Keywords: Language learning apps, German language education, technology integration in education, interactive learning, engagement, accessibility, case studies, classroom integration, challenges and limitations.

Language learning apps have revolutionized the way students learn German, offering a wide range of benefits that make the learning process more interactive, personalized, and accessible. One of the key advantages of language learning apps is their interactive features, such as quizzes, games, and exercises, which engage students and make learning more enjoyable. Additionally, apps provide personalized learning experiences based on individual student needs, allowing for a more tailored approach to language learning [1, 413-428]. Moreover, language learning apps offer accessibility, as students can practice German language skills anytime and anywhere, making it convenient for busy learners. The immediate feedback provided by apps allows students to track their progress and identify areas for improvement in real-time. Furthermore, apps incorporate multimedia resources, such as audio recordings and videos, to enhance comprehension and make learning more engaging. Gamification techniques in language learning apps motivate students and make the learning process fun. Additionally, apps offer repetitive practice of vocabulary and grammar rules, reinforcing students' understanding of the German language. Progress tracking features in apps make it easier to monitor student performance and provide targeted support as needed. Furthermore, language learning apps accommodate

different learning styles and paces, allowing students to learn at their own speed and focus on areas where they need the most help. Lastly, language learning apps are cost-effective compared to traditional language courses or textbooks, making them a practical option for schools and students looking to learn German. In conclusion, language learning apps offer a wide range of benefits, from interactive learning features to personalized experiences, accessibility, multimedia resources, and more. These advantages make language learning apps an effective and efficient tool for students seeking to learn the German language [4, 137-144].

When it comes to learning a new language, technology has become a valuable tool in providing accessible and engaging resources for learners of all levels. In the case of German language learning, several apps and online platforms have been proven to be effective in helping individuals improve their language skills through interactive and immersive experiences.

One such app is Duolingo, which has gained popularity for its user-friendly interface and gamified approach to language learning. By offering a variety of exercises and lessons that cover vocabulary, grammar, listening, and speaking skills, Duolingo has been shown to help learners progress significantly in their language proficiency over time.

Babbel, another language learning app, focuses on real-life conversations and practical language skills to help learners improve their speaking and listening abilities. By providing structured lessons and personalized review sessions, Babbel has been successful in helping learners retain information and make steady progress in their language learning journey.

Rosetta Stone, a well-known language learning program, stands out for its immersive approach to teaching German through context and visual cues. This method, known as Dynamic Immersion, has been shown to help learners develop a more intuitive understanding of the language and improve their overall fluency.

In addition to apps, platforms like Tandem and Deutsche Welle offer interactive resources for language learners to practice speaking, listening, and immerse themselves in the German language and culture. Tandem connects learners with native speakers for conversation practice, while Deutsche Welle provides access to a range of resources such as news articles, podcasts, and videos to enhance language learning outcomes.

These case studies showcase the effectiveness of language learning apps and resources in helping individuals improve their German language skills. By providing engaging and interactive experiences, these platforms have proven to be valuable

tools for learners looking to enhance their language proficiency and broaden their cultural understanding.

Language learning apps and resources have become increasingly popular in recent years, offering convenient and accessible ways to improve language skills. However, they also come with challenges and limitations that learners need to be aware of in order to maximize their effectiveness. One of the main challenges of language learning apps is the lack of personalized content. While these apps offer a structured approach to learning, they may not always cater to individual learning styles and preferences. This can make it difficult for some learners to stay motivated and engaged over the long term. Additionally, language learning apps may not always provide a comprehensive understanding of the cultural context in which the language is spoken. Understanding cultural nuances and customs is essential for effective communication in a foreign language, and this aspect may be lacking in app-based language learning programs. Another challenge is the limited focus on speaking practice in some language learning apps. While reading, writing, and listening skills are important, developing speaking fluency is essential for language proficiency. Some apps may not offer enough opportunities for speaking practice, which can hinder learners' progress in this area. Furthermore, relying solely on technology for language learning can lead to a dependence on devices and a lack of real-life interaction. While apps can be a valuable tool, they should be supplemented with face-to-face practice and immersion experiences to fully develop language skills. Feedback and correction are also important aspects of language learning that may be lacking in some apps. Without immediate feedback from teachers or native speakers, learners may continue to make the same errors without realizing it, hindering their progress. Cost and accessibility can be barriers for some learners, as some language learning apps require a subscription or payment for full access. Additionally, access to technology and stable internet connection may be limited for some individuals, making it difficult to use these resources effectively. Finally, maintaining motivation and discipline to consistently use language learning apps can be a challenge for some learners. Without external support or accountability, it can be easy to lose interest and momentum in language learning. In conclusion, while language learning apps can be valuable tools for improving language skills, they also come with challenges and limitations that learners need to be aware of. By supplementing app-based learning with other methods and addressing these challenges effectively, learners can enhance their language proficiency and reach their language learning goals.

Conclusion. In conclusion, while language learning apps like Duolingo, Babbel, Rosetta Stone, Tandem, and Deutsche Welle offer numerous benefits for improving German language skills, they also come with challenges and limitations that learners should be aware of. These challenges include limited personalization, lack of cultural context, limited speaking practice, over-reliance on technology, lack of feedback and correction, cost and accessibility issues, and the need for motivation and discipline. Despite these limitations, language learning apps can still be valuable tools when used in conjunction with other language learning methods. By supplementing app-based learning with opportunities for real-life practice, cultural immersion, personalized feedback, and additional resources, learners can overcome these challenges and enhance their German language proficiency effectively. Being mindful of the limitations of language learning apps and taking proactive steps to address them can help learners make the most of these tools in their language learning journey.

REFERENCES

1. Modlo, Ye.O., Semerikov, S.O., Nechypurenko, P.P., Bondarevskiy, S.L., Bondarevskaya, O.M., Tolmachev, S.T.: The use of mobile Internet devices in the formation of ICT component of bachelors in electromechanics competency in modeling of technical objects. In: Kiv, A.E., Soloviev, V.N. (eds.) Proceedings of the 6th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2018), Kryvyi Rih, Ukraine, December 21, 2018 CEUR Workshop Proceedings 2433, 413–428. <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper28.pdf> (2019). Accessed 10 Sep 2019
2. Vygotskiy L.S. Age problem [Text]/ L.S. Vygotskiy // the Anthology of children's psychology from the baby to the teenager: manual/ edition G.V. Burmenskaya. – the 2nd edition expanded. – M.: Moscow psycho-social institute, 2005 – pp. 27-50.
3. Botvenko M.A. Computer linguodidactics: theory and practice: course of lectures [Text] / M.A. Botvenko, A.D. Gartsov, S.M. Elnikova. –M.: Peoples' Friendship University of Russia Publ. 2006 – 211p.
4. Harris, A.L., Rea, A.: Web 2.0 and Virtual World Technologies: A Growing Impact on IS Education. Journal of Information Systems Education 20(2), 137–144. <https://aisel.aisnet.org/jise/vol20/iss2/3> (2009). Accessed 17 Aug 2015
5. Zubova K.V. The technique of use of multimedia and digital technologies in learning English in the 5-7th classes of secondary school [Text] / K.V. Zubova. – SPb: St. Petersburg State University Publ.– 2017 – 124p.
6. Titova S.V. Teacher's competence in the sphere of mobile training [Text]/ S.V. Titova, A.P. Avramenko // The higher education in Russia. – 2014., no7. – pp. 162-167.

THE USE OF CLT METHOD IN TEACHING SPEAKING

Ramazan Janabaevich Tenelbaev

Teacher of Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

In this article deals with use the language for communication in real situation and for successful oral communication students need a thorough in-depth instruction and practice.

Keywords: comprehend, crucial, motivation, interpersonal, transactional.

Speaking is the ability to communicate orally continues to be an essential skill for students at school and university it is important also for the students to practice their capability and their understanding on how to send idea and how to spell word well. [1;140]

In this case, the students' motivation and interest are very needed to make the process of their understanding more easily. Even though speaking skill is important in order to support the skill in English, in fact, many of English learners are often faced with the problems of speaking skill. One of the ways is through CLT method.

CLT is the method in which the students are asked to use the language for communication in real situation and for successful oral communication students need a thorough in-depth instruction and practice [2;155]

Speaking is one of four language skills which are very important to be mastered by students in order to be good communicator and the ability to speak English fluently and accurately opens up wider opportunities to achieve success in life because speaking is the most important thing in communicate with other people.

According to Thornbury states, "speaking is interactive and requires the ability to co-operate in the management of speaking turns. It also typically takes place in real time, with little time for detailed planning". In my point of view, speaking is crucial part of second language learning and teaching to get success in communication. Speaking can be used all the time in their daily life and environments help to create a safe learning zone where learners could feel more comfortable making errors in their speaking [3;45].

People will be able to communicate with others and express their ideas easily. Based on the definitions above, it can be concluded that speaking is crucial part in language learning to get success in communication with other people. Speaking can

be used all the time in their daily life. If people have many languages, they can express their ideas easily.

A short conversation to practice the students in the class assessed based on the types of speaking as follows:

1) Monologue. In monologue, when a speaker uses spoken language for any length of time, like in speech, lecture, storytelling, newscast, etc., the listener must process long stretches of speech without any interruption. The stream of the speech will go on without heeding whether the listener comprehends or not.

Monologue its self is divided into two kinds, planned and unplanned. Planned usually refer little redundancy and are relatively difficult to comprehend. Whereas unplanned manifest more redundancy which makes for ease in comprehension, but the presence of more performance variable and other hesitations, can help or hinder comprehension.

2) Dialogue. Contradictory with monologue, dialogue involves two or more speaker and can be subdivided into interpersonal and transactional. An interpersonal language is a dialogue with the purpose is to promote social relationship between speakers. On the other hand, transactional language is a dialogue which involves two or more speakers and the purpose is to convey propositional or factual information. In line with the theories above, it can be concluded that there are two types of speaking, Monologue and dialogue. Both of them have different purpose. [2;155]

Monologue is singular speaking which is only intended to convey our intention, while dialogue is plural speaking consist of the least two people, speaker and hearer, who make an interaction. One transmits the message orally and another receives and processes it in his mind in order to understand the meaning of the message for the purpose of replying to the speaker's message orally too. The scoring categories of speaking rubric are important elements needed to be scored in speaking skill such as: grammar, vocabulary, comprehension, fluency, and pronunciation in the following [2;158]

According to Richard and Rogers states that "Communicative Language Teaching is regarded more as an approach since, the aims of CLT are to make the communicative competence the goal of language teaching and to develop procedures for the teaching of the four language skills that acknowledge the interdependence of language and communication" [3;48].

Larsen and Freeman states "The most obvious characteristic of CLT is that almost everything that is done with a communicative intent. Students use the language a great deal through communicative activities such as games, role plays, and problem solving tasks".

Based on the opinions above, the researcher states that characteristic of CLT is emphasized on the function of language than language system and CLT has many communicative activities that can be used in the learning process such as games, role plays and problem solving tasks. Dianne Larsen and Freeman states “The goal of the CLT is to enable students to communicate in the target language. This student’s need knowledge of the linguistic forms, meanings, and functions”. Based on the above, it can be concluded that purpose of CLT is developing communicative competence and acquire of target language. There are many effectiveness aspects in CLT to improve student’s speaking skill such as they are reviewing many techniques and materials. These are authentic materials, scrambled sentences; language games, picture strip story, and role play [3;48].

In conclude that Communicative Language Teaching is a suitable method to teach speaking. It can solve the problems that are faced by the students such as they have limitations in speaking English and they do not have the motivation to learn English. By teaching speaking through CLT, the students can speak English fluently and make them confident.

REFERENCES

1. Brown, H., D., 2004. Language Assessment: Principles and Classroom Practices. USA: Pearson Education. 140-150pp
2. Laresen, D., & Freeman. 2008. Technique and Principles in Language Teaching. UK: Oxford University Press. 154-159pp
3. Thornbury, S. (2005). How to Teach Speaking. England: Longman. 45-48pp

BOSHLANG'ICH BOSQICHDA NATIJA TO'LIQLOVCHILARINI O'RGATISH VA TEGISHLI JUMLALAR TAHLILI

Ozod Zaijronovich Tilovov

Samarqand davlat chet tillar instituti
Yaqin sharq tillari kafedrasida tatta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Natija to'liqllovchilari xitoy tilini chet tili sifatida o'qitishda muhim komponent hisoblanadi. Ushbu maqolada turli darsliklardagi natija to'liqllovchilarining tahlili jamlangan bo'lib, xitoy tilini chet tili sifatida o'qitishning boshlang'ich bosqichida natija to'liqllovchilariga oid o'rgatish kerak bo'lgan grammatik formulalar umumlashirilgan. Tegishli amaliy tajribalar orqali, o'qitish jarayonida xatoga yo'l qo'yiladigan ba'zi grammatik misollar ko'rsatilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Natija to'liqllovchisi, fe'l, sifat, induksiya, deduksiya, 好, 会, 干净.

TEACHING RESULT COMPLEMENTS AND ANALYSIS OF RELATED SENTENCES AT ELEMENTARY LEVEL

Ozod Tilovov

Samarkand State Institute of Foreign Languages,
Department of Middle Eastern Languages, Senior Teacher

ABSTRACT

Result complements are an important component in teaching Chinese as a foreign language. This article summarizes the analysis of result complements in different textbooks, and summarizes the grammatical formulas that should be taught regarding result complements at the initial stage of teaching Chinese as a foreign language. Through relevant practical experiences, some grammatical examples of errors in the teaching process are shown and analyzed.

Keywords: Complement of result, verb, adjective, induction, deduction, 好, 会, 干净.

I. Kirish

Xitoy tilini o'rganuvchilar yaxshi bilishadiki, natija to'liqllovchisi harakat va o'zgarishning natijasini ifodalab, fe'l va sifat so'z turkumiga oid so'zlardan tarkib topadi. Fe'l va natija to'liqllovchisi birikmasi quyidagi tuzilish shakliga ega: fe'l+fe'l/sifat. Biz ushbu maqolamizda, natija to'liqllovchisiga tarif berish yoki uning qo'llanilish qoidalari haqida emas, balki xitoy tilini boshlang'ich bosqichda

o'rganuvchilar uchun, natija to'liqllovchisini o'qitishda o'qituvchilar e'tibor qilish kerak bo'lgan tomonlari haqida ma'lumot berib o'tamiz.

II. Asosiy qism

Xitoy tilini chet tili sifatida o'qitishda natija to'liqllovchilari muhim va eng og'riqli nuqta hisoblanadi. O'qituvchilar buni o'qitish jarayonida bir-ikki dars mashg'ulotlarida o'quvchiga tushuntirib berishi va o'quvchi darhol tushunib olishi haqiqatdan yiroqdir. Bu jarayon osondan qiyinga, sayozlikdan chuqurlikka qarab bosqichma-bosqich amalga oshirish kerak bo'ladi, bu esa o'quvchilarga bilimlarni yaxshiroq tushunish va o'zlashtirishga yordam beradi.

Xitoy tilini chet tili sifatida boshlang'ich bosqichda o'qitishda natija to'liqllovchilari quyidagi mazmunga ega:

1. Ega+fe'l+natija to'liqllovchisi (sifat/fe'l)+了

Masalan: 1. 毛衣洗干净了。2. 朋友看懂了。

2. Ega+fe'l+natija to'liqllovchisi (sifat/fe'l)+to'ldiruvchi.

1. Ega+fe'l+natija to'liqllovchisi (sifat/fe'l)+to'ldiruvchi +了 1

Masalan: 3. 弟弟看错题了。4. 我写完论文了。

2. Ega+fe'l+natija to'liqllovchisi (sifat/fe'l)+了 2+ to'ldiruvchi.

Masalan: 5. 我做对了两道题。6. 他看懂了那篇文章。

3. Bo'lishsiz shakli

Ega+没+ fe'l+natija to'liqllovchisi (sifat/fe'l) (+ to'ldiruvchi)

Masalan: 7. 毛衣没洗干净。8. 朋友没看懂。

4. So'roq shakli

Ega+fe'l+natija to'liqllovchisi (sifat/fe'l) (+ to'ldiruvchi) +了+没有 yoki 吗?

Masalan: 9. 毛衣洗干净了没有/吗? 10. 你写完论文了没有/吗?

Natija to'liqllovchisi vazifasini bajaruvchi fe'llarga “上, 到, 完, 给, 成, 懂, 见, 开” kabilar, Sifatga esa “错, 熟, 好, 晚, 对, 早” lar kiradi. Alohida e'tibor berish kerak bo'lgan tomoni, turli o'quv materiallarida turli xil natija to'liqllovchilari bo'lishi mumkin. O'qituvchilar o'quv jarayonidagi muayyan muammolarni tahlil qilishlari va o'quv materiallari asosida dars berishlari kerak.

O'qitish jarayonida, xitoy tilini o'rganuvchilar o'rtasida shunga o'xshash bilim nuqtalarini eslab qolishda chalkashliklarga yo'l qo'ymaslik uchun bosqichma-bosqich o'qitishimiz lozim bo'ladi. Ya'ni, avval yuqorida keltirilgan birinchi va uchunchi grammatik qoidani, keyin esa ikkinchi va to'rtinchi grammatik qoidani o'rgatishingiz mumkin. Shu bilan birga, mashqlarning moslashuvchanligi va mosligiga e'tibor qaratgan holda, natija to'liqllovchisi vazifasini bajaruvchi fe'l va sifatlarni alohida tasniflab, kontekst va kommunikativ masalalarga e'tibor bergan holda, mos keladigan rasmlar, videolar va PPTlar kabi multimedia vositalarini qo'llash talab etiladi.

Mashq shakllari ham xilma-xil bo'lishi kerak, masalan, bo'sh joylarni to'ldirish, xato gaplarni tuzatish, qatorlarni bog'lash, gaplarni birlashtirish, rasmlarga qarab gapirish, kichik guruhlariga bo'lib muhokama qildirish, rol o'ynash, shuningdek, Sen bajar, men topaman, crossword kabi kichik o'yinlarni qo'shishingiz mumkin. Imkon boricha talabalarga ko'proq gapirish imkoniyatini bering.

III. Muhokama va natijalar

1. Jummlarni tahlil qilib chiqamiz.

Xitoy tilini chet tili sifatida o'qitishda grammatik qoidalarni o'rgatishning yagona yo'li "gaplar tuzish"dir. Misollar orqali talabalar tegishli grammatik qoidalarni umumlashtirishlari uchun induksiyadan ham, shuningdek, grammatikani mashq qilish uchun deduksiyadan ham foydalanishlari mumkin. Yaxshi misollar o'rganuvchilarning grammatik qoidalarni tushunishi va o'zlashtirishiga yordam beradi. Biroq, ko'pincha, o'qituvchilar jummlarini tanlashda, ular faqat o'rgatgan grammatik formulalarga mos keladimi-yo'qligiga e'tibor berishadi, lekin ularning oqilona yoki to'g'riligiga e'tibor bermaydilar.

Birinchi bo'lib quyidagi jumlaning tahliliga e'tibor beramiz - "他穿好衣服了".

Natija to'liqllovchilarini o'rgatish jarayonida ba'zi fe'llar yoki sifatlar o'zlarining ma'lum mavhumligi tufayli grammatik qoidalarni o'qitishning dastlabki bosqichida ko'pincha noaniqlik keltirib chiqaradi, masalan, "fe'l+上", "fe'l+好", "fe'l+着", "fe'l+成" kabilar, eng keng qo'llaniladigan misollardan biri bu "他穿好衣服了".

"他穿好衣服了" ma'nosi 衣服 ya'ni, kiyim aslida A joyda turgandi, 穿 ya'ni, kiyish harakati orqali, A joydan "他"ning gap egasining tanasiga kiyilganligiga ishora qiladi. Bu jumlada qo'llanilgan "好" sifati, "穿" harakati orqali "他" ga ma'lum bir afzallik keltirilganligini yoki "穿" bu harakatdan odamlar mamnunligini ifodalaydi. "他穿好衣服了" ushbu jumlada, gap egasi "他" da hal qiluvchi o'zgarish sodir bo'lgan bo'lsa, "衣服" ning faqatgina joyida o'zgarish sodir bo'ldi. Biz qachon "他穿好衣服了" bu gapni qo'llashimiz mumkin? Faraz qiling, biz tezda qayergadir ketishimiz kerak, shu paytda kimdir "大卫收拾的怎么样" deb so'radi va bu vaqtda biz "他穿好衣服了" deb javob berishimiz mumkin. Bu yerda qo'llanilgan "穿" jamoaning harakatini tezlashtirish va odamlarda qoniqish hosil bulganligini ifodalaydi, ya'ni, ha yo'lga chiqsak bo'larkan, endi ketsak ham bo'larkan deganday.

Biroq, boshqa bir nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, "好" nafaqat harakatning natijasini, ma'lum bir holatning davomiyligini ham ifodalab kelishi mumkin. Yuqorida keltirilgan farazga murojat qilamiz, "我们要出发了, 你收拾好了没有? 他都穿好衣服了. Bu kontekstda "好" ma'lum bir holatning davomiyligiga ishora qilmoqda va bu o'rinda "穿上衣服" bilan taqqoslashimiz mumkin bo'ladi. "穿上衣服" dagi harakat

juda qisqa, “穿好衣服” da esa ma’lum bir holatga yo‘nalganligini ko‘rishimiz mumkin, masalan, yuqorida keltirilgan gapda “他” o‘n daqiqa yoki undan ham ko‘proq kutgan bo‘lishi mumkin. Bu davom etgan holatda u faqat “穿上衣服” qilganligini bilishimiz mumkin.

Bu turdagi misollar biroz noaniq hisoblanadi, Bu “好” sifati mavhumlik va ma'nosining tushunarsizligibilar ham bog‘liq bo‘lib, natija to‘liqllovchilarini boshlang‘ich kursda o‘rgatishga mos kelmaydi. Ba'zi o‘qituvchilarning xitoy tilini chet tili sifatida o‘qitish bo‘yicha qo‘llanmalarida biz birinchi navbatda turmush tarzimizda eng ko‘p qo‘llaniladigan misollarni qo‘llashimiz, bunda “fe’l+懂/对/干净/完/错/见” kabilarning unchalik mavhum emasligi va qat’iy o‘qitish tizimiga ega ekanligi, ma’nosi biroz mavhum bo‘lganlari esa “fe’l+好/上/到/着/成/住” lar deb alohida ta’kidlab o‘tilgan.

Ikkinchi jumla “他学会唱歌了”ning tahlilini ko‘rib chiqamiz.

Bu misolda ham yuqoridagi keltirilgan misol kabi ma'lum bir noaniqlik bor. Biz odatda ifodalashimiz mumkin bo‘lgan gap “她学会了一首歌” yoki “他学会唱+aniq bo‘lgan tafsilot”, ya’ni, bu aniq tafsilot “mumtoz”, “opera”, “jaz”, “pop”, “estrada”, “Mendirman o‘sha” kabi qo‘shiqning toifasi yoki qo‘shiq nomini ifodalovchi so‘z va iboralar qo‘llanilishini talab qiladi. “他学会唱歌” ushbu jumlagi quyidagicha tahmin bildirishimiz mumkin, ya’ni, “他” oldin qo‘shiq aytishni bilmagan, lekin “唱歌” uchun, “qila olish 会 bilan qila olmaslik 不会” keng qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan normaga ega bo‘lish qiyin, shuning uchun bu misol ham o‘qitish jarajonida keltirish mumkin bo‘lgan misollarga mos kelmaydi.

Xuddi shunday, “piano chalish 弹琴”, “yozish 写字” kabi keng ko‘lamni qamrab oluvchi va boshlang‘ich ko‘nikmalarga ega bo‘lgan so‘zlardan keyin “o‘rganish 学会” qo‘llash uchun ham, xitoy tilini o‘rgatishda namuna sifatida keltirish mumkin bo‘lgan misol tariqasida ham mos kelmaydi. Bu turdagi gaplarda, kundalik muloqotda grammatik muammo bo‘lmasa-da, biz bunday so‘zlarni aytmaymiz yoki ularni bu tarzda ifodalamaymiz.

Uchinchi jumla “他洗干净衣服了”ning tahlilini ko‘rib chiqamiz.

Ushbi keltirilgan misolning kundalik hayotimizda xitoychadagi muloqot odatlarimizga mos kelishi yoki kelmasligiga e’tibor qaratishimiz kerak bo‘ladi. “他洗干净衣服了” ushbu jumlaning biz kundalik hayotimizda odatda “衣服洗干净了” yoki “他把衣服洗干净了” tarzida ifodalaymiz. Grammatikani o‘qitishning pirovard maqsadi o‘quvchilarning yaxshi muloqotga kiraolishlariga yordam berishdan iboratdir. Grammatikani qo‘llash maqsadida formulalar asosida gaplar tuzish har doim ham hamma gapga mos kelmaydi.

IV. Xulosa

Xulosa qilib aytgach, yuqoridagi eng ko'p qo'llanilishi mumkin bo'lgan misollar tahlillaridan kelib chiqqan holda, natija to'liqllovchilarini o'rgatishda biz bosqichma-bosqich osondan qiyinga qarab o'rgatishimiz kerakligi lozim bo'ladi. Noaniq va mavhum xususiyatga ega bo'lgan misollar orqali emas, balki aniq tafsilotlarga ega bo'lgan misollar orqali o'quvchilarga tushuntirib berilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi. Misollar keltirayotganda, xitoy tilini chet tili sifatida o'rganuvchilar tomonidan tez-tez qo'llaniladigan, aniq ifodalangan va Xitoyning muloqot odatlariga mos keladigan ba'zi misollarni tanlash lozim bo'ladi. Faqat shu yo'l bilan biz xitoy tili grammatikasini chet tili sifatida samaraliroq o'rgatishimiz mumkin.

REFERENCES

1. 武惠华。发展汉语初级综合。北京语言大学，北京-2021年。
2. 姜丽萍。HSK标准教程。北京语言大学，北京-2009年。
3. 汉语语法百项讲练(初中级)。北京语言大学出版社，北京-2011年。
4. 陆庆和 《实用对外汉语教学语法》，北京大学出版社，北京-2006 年。
5. 刘珣。新实用汉语课本1，北京大学出版社，北京-2006 年。
6. 现代汉语实用语法分析。清华大学出版社，北京-2012 年。
7. 实用现代汉语语法。商务印书馆，北京-2004 年。
8. 宾语和补语。黑龙江人民出版社，哈尔滨-1985 年。
9. 杨玉玲《现代汉语语法答问》，北京 大学出版社，北京-2011 年。
10. 外国人实用汉语语法。北京语言大学出版社，北京-2008 年。
11. 汉语语法教程。北京语言大学出版社，北京-2002 年。
12. Tilovov Ozod Zairjonovich XITOY TILINI O'RGANUVCHI TALABALAR TOMONIDAN NATIJA TO'LIQLOVCHILARINI O'RGANISH JARAYONIDAGI DUCH KELINAYOTGAN MUOMMOLARI VA ULARNING YECHIMI // IJSSR. 2023. №5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xitoy-tilini-o-rganuvchi-talabalar-tomonidan-natija-to-liqlovchilarini-o-rganish-jarayonidagi-duch-kelinayotgan-muommolari-va>
13. Tilovov, Ozod Zairjonovich, Abiden Qizi, Aynur XITOY TILINI CHET TILI SIFATIDA O'RGATISHDA VAQT-MIQDOR TO'LIQLOVCHI (时量补语) LARINI XATO GAPLAR ORQALI TAHLIL QILISH // ORIENSS. 2022. № Special Issue 24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xitoy-tilini-chet-tili-sifatida-o-rgatishda-vaqt-miqdor-to-liqlovchi-larini-xato-gaplar-orqali-tahlil-qilish>

ISPAN TILINI O'RGANISHDA IJTIMOY-MADANIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH UCHUN ROLLI O'YINLAR VA DRAMATIZATSIYANI INNOVATION DIDAKTIK VOSITA SIFATIDA QO'LLASH

Anastasiya Aleksandrovna Tkacheva

Samarqand davlat chet tillar instituti, dotsent, f.f.n.

Elektron pochta manzili: anastasi72@yandex.ru

ABSTRACT

This scientific article examines the use of role-playing games and dramatization in the educational system of Uzbekistan for the development of socio-cultural competence of students in the Spanish language. The use of these innovative didactic tools contributes to the active involvement of students in the learning process, the development of their communication skills, and understanding of the cultural characteristics of Spanish-speaking countries. The article confirms the effectiveness of the use of role-playing games and dramatization in the educational system of Uzbekistan.

Keywords: role-playing games, dramatization, socio-cultural competence, innovative didactic tools

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada talabalarning ispan tili bo'yicha ijtimoiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish uchun O'zbekiston ta'lim tizimida rol o'yinlar va dramatizatsiyadan foydalanish ko'rib chiqiladi. Ushbu innovatsion didaktik vositalarni qo'llash talabalarni o'quv jarayoniga faol jalb qilishga, ularning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga, ispanzabon mamlakatlarning madaniy xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Maqolada O'zbekiston ta'lim tizimida rol o'yinlardan foydalanish va dramatizatsiya samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: rol o'yinlar, dramatizatsiya, ijtimoiy-madaniy kompetentlik, innovatsion didaktik vositalar

O'zbekistonda ispan tili tobora ommalashib bormoqda. Bu borada talabalarga nafaqat til ko'nikmalarini o'rganishga, balki ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirishga yordam beradigan samarali o'qitish usullarini ishlab chiqish muhimdir. Talabalarning chet tillarini o'qitishdagi ijtimoiy-madaniy kompetentliklari nafaqat til ko'nikmalarini egallashga, balki chet el madaniyati, urf-odatlarini va qadriyatlarini tushunishga imkon beradigan muhim jihatdir. Biroq, an'anaviy o'qitish

usullari har doim ham talabalarning ijtimoiy-madaniy kompetentligini to'liq rivojlantirishga yordam bermaydi. Shu munosabat bilan O'zbekistonning ta'lim tizimida rolli o'yinlar va dramatizatsiya kabi innovatsion didaktik vositalardan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Rolli o'yinlar va dramatizatsiya innovatsion didaktik vositalar bo'lib, ular ushbu maqsadga erishish uchun samarali qo'llanilishi mumkin. Ushbu maqolada talabalarning ispan tili bo'yicha ijtimoiy-madaniy kompetentligini rivojlantirish uchun O'zbekiston ta'lim tizimida ushbu usullarni qo'llash ko'rib chiqiladi. Keyinchalik, o'rganilayotgan muammolarga bag'ishlangan ba'zi tadqiqotlarni ko'rib chiqamiz.

T. Ravshanova, R. Qarshiyev, M. Kuvvatovlarning tadqiqotida [4] mualliflar rolli o'yinlarning ikkinchi tilni o'zlashtirish va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishdagi rolini muhokama qiladilar. Ular rolli vaziyatlar va o'yinlar orqali til ko'nikmalari va madaniy kompetentliklarni amaliy qo'llash muhimligini ta'kidlaydilar. Bunday faoliyat talabalarga asl vaziyatlarda ispan tilida muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va ispan madaniyati haqidagi tushunchalarni chuqurlashtirish imkonini beradi.

F. Egamnazarovanning tadqiqotlari [3] madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun rolli o'yinlardan foydalanishni o'rganadi. Muallif rolli o'yinlari talabalarga o'rganilayotgan til mamlakatlari madaniyatiga sho'ng'ish, uning xususiyatlarini tushunish va madaniyatlararo o'zaro ta'sir ko'nikmalarini rivojlantirishga qanday yordam berishini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, rolli o'yinlar faol o'rganishga va talabalarning motivatsiyasini oshirishga yordam beradi.

S. Cunico maqolasida [2] tilni o'qitishda madaniyatlararo kompetentlikni rivojlantirish uchun dramatik texnikadan foydalanishi ko'rib chiqiladi hamda o'quvchilarga turli madaniy kontekstlarni yaxshiroq tushunishga va moslashishga yordam beradigan asl muloqot vaziyatlarini yaratishda dramatizatsiyaning ahamiyatini ta'kidlaydi. Tadqiqot natijalari dramatizatsiya til ko'nikmalari va madaniyatlararo kompetentlikni rivojlantirishga yordam berishini tasdiqlaydi.

J. Bachelor maqolasida [1] ikkinchi tilda, ya'ni ispan tilida pragmatik kompetentlikni o'rgatishda rolli o'yinlaridan foydalanishi o'rganiladi. Unda rolli o'yinlar talabalarga ispan tilida muloqot qilish hamda ijtimoiy-madaniy vaziyatlarda ishtirok etish ko'nikmalarini rivojlantirishga qanday yordam berishi mumkinligi tasvirlangan.

Rolli o'yinlar talabalarga ispan madaniyati bilan bog'liq turli rollar va vaziyatlarga ko'nikish imkonini beradi. Bu ularga til ko'nikmalarini amalda qo'llash va ispan madaniyati haqidagi dunyoqarashini kengaytirish imkoniyatini beradi. O'qituvchi talabalarga rolli o'yinlarining quyidagi turlarini taklif qilishi mumkin:

T/r	Rolli o'yinlar turlari	Amalga oshirish mexanizmi
1	Restoranda sahna	Talabalar ispan tilida buyurtma berish va madaniy me'yorlarga muvofiq muloqot qilish orqali ispan restoranining ofitsiantlari va mehmonlari rolini o'ynaydilar.
2	Sayohat	Talabalar Ispaniyaning turli mintaqalariga sayohat qiluvchi sayyohlar rolini o'ynaydilar hamda mahalliy aholi bilan muloqot qilish va sarmazmun vaqt o'tkazish uchun til ko'nikmalaridan foydalanadilar.
3	Improvizatsiya qilingan dialoglar	Talabalar Madrid bozorida sayr qilish yoki Prado muzeyiga tashrif buyurish kabi ma'lum bir vaziyat doirasida improvizatsiya qilingan dialoglarni yaratadilar.
4	Tarixiy voqealardagi rollar	Talabalarga ispanzabon mamlakatlarning muhim tarixiy voqealarida rol o'ynashga taklif qilish mumkin. Ular va ispan madaniyatiga tarixiy ahamiyati va ta'sirini yaxshiroq tushunish uchun ularni dialoglar va personajlar orqali tarixiy faktlarni o'rganishlari mumkin.
5	Radioeshittirishlarni sahnalashtirish	Talabalar ispan madaniyatining musiqa, san'at, urf-odatlar va boshqalar kabi turli jihatlariga e'tibor qaratib, ispan tilida radioeshittirishni yaratishi va yetkazib berishi mumkin. Bunday mashqlar ularga ekspressivlik va artikulyatsiya ko'nikmalarini rivojlantirishga, shuningdek, ispan madaniyati va tili haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirishga imkon beradi.
6	Sud jarayoni	Talabalar ispanzabon mamlakatlarning madaniy jihatlari yoki tarixi bilan bog'liq sud jarayonida sudyalalar, advokatlar va guvohlarning rolini o'ynashlari mumkin. Bu ularga huquqiy tizimni yaxshiroq tushunishga hamda munozara va bahslashish uchun til kompetentliklaridan foydalanishga yordam beradi.
7	Virtual rol o'ynash o'yinlari	Virtual o'yinlar va platformalardan foydalanishda talabalar virtual muhitda qahramon rollarini o'ynashlari hamda ispan tilida muloqot qilishlari mumkin. Bu ularga til ko'nikmalarini interfaol kontekstda qo'llash va turli vaziyatlarda o'rganish imkonini beradi.

Bunday rolli o'yinlar muloqot ko'nikmalarini, ijodkorlikni, o'ziga ishonchni rivojlantiradi va talabalarga ispan tili va madaniyatining ijtimoiy-madaniy jihatlari yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Ular, shuningdek, talabalarning til muhitiga chuqurroq kirib borishiga va unda o'zaro munosabatlarga hissa qo'shadilar.

Dramatizatsiya talabalarning ispan tilidagi ijtimoiy-madaniy kompetentligini rivojlantirishning yana bir samarali usuli bo'lib, talabalarga his-tuyg'ulari va g'oyalarini teatr san'ati orqali ifoda etish va bir vaqtning o'zida til ko'nikmalaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Keyinchalik dramatizatsiyadan foydalanishning ba'zi misollarni keltiramiz:

T/r	Dramatizatsiya turlari	Amalga oshirish mexanizmi
1	Asarni ispan tilida sahnalashtirish	Talabalar ispan tilida karnavallar, flamenko raqsi yoki tarixiy shaxslar kabi ispan madaniyatining ba'zi jihatlari haqida hikoya qiluvchi kichik spektaklni sahnalashtirishlari mumkin.
2	Asl vaziyatlar	Talabalar ispan tilini asl stsenariylar kontekstida qo'llash imkonini beruvchi real vaziyatlarni yaratishi mumkin, masalan, Ispaniyadagi do'konida xaridor va sotuvchi o'rtasidagi muloqot sahnasi.
3	Teatr sahnalarini improvizatsiya qilish	Talabalarni ispan tilida kundalik hayot va muloqotni aks ettiruvchi turli xil sahnalarni improvizatsiya qilishga taklif qilish mumkin. Masalan, talabalar muloqot qilish uchun ispan tilidan foydalangan holda qahvaxona, park yoki oilaviy uchrashuvda sahna yaratishi mumkin.
4	Monospektakllar:	Talabalarni monospektakllarni ishlab chiqish va ijro etishga taklif qilish mumkin. Bunda har bir talaba bitta personaj rolini o'ynaydi va ispan madaniyati bilan bog'liq voqeani aytib beradi. Bunday faoliyat talabalarga xarakterni chuqurroq o'rganish, og'zaki ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantirish va ispan madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini tushunishga imkon beradi.
5	Adabiy asarlarning moslashuvi	Talabalar ispan adabiyotining kitoblari, hikoyalari yoki she'rlarini mini-pyesalar sifatida moslashtirishlari mumkin. Bu ularga ispan adabiyotining janr xususiyatlarini o'rganishga hamda madaniy kontekstni yaxshiroq tushunishga yordam beradi.
6	Hayotdagi haqiqiy vaziyatlar	Talabalarga muzeyga borish, Ispaniya shaharlari bo'ylab sayohat qilish yoki turli vaziyatlarda ispanlar bilan muloqot qilish kabi asl stsenariylarni o'ynashga taklif qilish mumkin. Talabalar ispan tilidan foydalanib, madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirish uchun sayyohlar, talabalar, ishchilar va boshqa personajlar rollarini o'ynashlari mumkin.
7	An'anaviy bayramlardagi rollar	Talabalar Sevilyadagi yarmarka yoki "Rojdestvo" kabi an'anaviy ispan bayramlarida rol o'ynashlari mumkin. Talabalar bayram muhitiga sho'ng'ish va tegishli urf-odatlar va an'analarni o'rganish uchun raqqosalar, qo'shiqchilar, musiqachilar yoki parad ishtirokchilari rollarini o'ynashlari mumkin.
8	Film yoki serial ssenariylari bo'yicha rol o'ynash:	- Talabalar asl dialog va yuz ifodalaridan foydalangan holda ispan tilidagi filmlar yoki seriallardan taniqli sahnalarni ijro etishlari mumkin.

Rolli o'yinlar va dramatizatsiyani qo'llashning afzalliklari qo'yidagilardan iborat:

- Haqiqiy madaniyatga sho'ng'ish: rolli o'yinlar va dramatizatsiya talabalarga ispan madaniyatiga sho'ng'ish, uning an'analari va xususiyatlarini yaxshiroq tushunish imkoniyatini beradi.

- Muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish: talabalar turli xil rollar va stsensariylarni o'ynab, ijtimoiy-madaniy muhit bilan bog'liq ispan tilidagi muloqot qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

- Ijodiy fikrlash: rolli o'yinlar va dramatizatsiya talabalarning ijodiy fikrlashiga hissa qo'shadi. Ushbu holat ularga turli rollarda o'zini sinab ko'rish hamda o'z asarlari va stsensariylarini yaratish imkonini beradi.

- Motivatsiya va jalb qilish: rolli o'yinlar va dramatizatsiyadan foydalanish talabalarning motivatsiyasi va faolligini oshiradi, chunki bu usullar o'qishni yanada qiziqarli qiladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, birinchi navbatda, rolli o'yinlari talabalarning muloqot qobiliyatlarini samarali rivojlantiradi. Bunday faoliyat ularga ispan tilini asl va avtomatik vaziyatlarda qo'llash imkonini beradi. Ular nutq, tushunish va ekspressivlik darajasini yaxshilashga hissa qo'shadi, shuningdek, madaniyatlararo muloqotga qaratilgan muhim ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Ikkinchidan, dramatizatsiya talabalarga tarixiy voqealar, muhim shaxslar, adabiyot va boshqa jihatlarni o'rganish orqali ispan madaniyatiga chuqurroq kirib borish imkoniyatini beradi. Bu talabalarga ispanzabon mamlakatlarning madaniy merosini to'liqroq baholashga, shuningdek, uning til va jamiyatga ta'sirini tushunishga yordam beradi.

Bundan tashqari, rolli o'yinlar va dramatizatsiyadan foydalanish ijodiy fikrlash, hamkorlik, qaror qabul qilish va tahliliy fikrlash kabi asosiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ular talabalarga yanada ishonchli bo'lishga, til to'sig'ini olib tashlashga va til ko'nikmalaridan maksimal darajada foydalanishga yordam beradi.

Shunday qilib, rolli o'yinlar va dramatizatsiyadan foydalanish O'zbekistonning ispan tilidagi ta'lim tizimida ijtimoiy-madaniy kompetentlikni rivojlantirish uchun samarali innovatsion yondashuv hisoblanadi. Ular talabalarga ispan madaniyatini yaxshiroq tushunish, til ko'nikmalarini amalda qo'llash va madaniyatlararo kontekstlarga ko'proq moslashish imkonini beradi. Ushbu usullarni amalga oshirish ispan tilini o'qitish sifatini oshirishga hamda talabalarning ispan tilida so'zlashadigan muhitda muvaffaqiyatli muloqot qilishlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Bachelor, J. Improving intercultural pragmatic competencies in online L2 Spanish classrooms through task-supported learning. // E-mentor, 2022. - №94. p.19-27. 10.15219/em94.1561.
2. Cunico, S. Teaching language and intercultural competence through drama: Some suggestions for a neglected resource // Language Learning Journal, 2005. 31. p.21-29. 10.1080/09571730585200051.
3. Egamnazarova F.A. Role-playing games as a method of teaching foreign languages // CARJIS. 2021. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/role-playing-games-as-a-method-of-teaching-foreign-languages> (дата обращения: 17.02.2024).
4. Ravshanova, T.; Karshieva, R.; and Kuvvatov, M. The theoretical and practical basis of role games in teaching foreign languages // Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022: Iss. 3, Article 26. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/tziuj/vol2022/iss3/26>

THE MAIN DIRECTIONS AND ISSUES OF TRANSLATION

Adiba Salohiddin qizi Toshtemirova

O'zbekiston Milliy universiteti

Amaliy ingliz tili va adabiyotshunoslik kafedrası o'qituvchisi

Email: adiba.toshtemirova@mail.ru

ABSTRACT:

This scientific article is devoted to the problems of translation such as lexical and syntactic which were defined by scholars and linguists. Moreover theories of scholars are used to investigate this research.

Keywords: denotative, semantic, transformational, lexical meaning, metaphorical expression, pragmatic aspects.

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqola tarjima ning quyidagi muammolari ya'ni leksik va sintaktik turlariga bag'ishlanadi. Ushbu muammolar tilshunos olimlar tomonidan tadqiq etilgan va ularning nazariyalaridan ushbu maqoladan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: denonativ, semantik, transformatsion, leksik ma'no, metaforik ta'sir, pragmatic aspect.

Translation is the academic discipline related to the study of the theory and phenomena of translation. By its nature it is multilingual and also interdisciplinary, encompassing any language combinations, various branches of linguistics, comparative literature, communication studies, philosophy and a range of cultural studies including post colonialism and postmodernism as well as sociology and historiography. [4;14]

Fyodorov stresses that translation theory is an independent linguistic discipline, deriving from observations and providing the basis for practice. He believes that all experience is translatable and rejects the view that language expresses a peculiar mental word-picture.

Comissarov sees translation theory moving in three directions:

- 1) The denotative (informational translation);
- 2) The semantic (precise equivalence);
- 3) The transformational (transposition of relevant structures). [1;152]

Translation studies elements of social science and the humanities and deals with the systematic study of the theory, the description and the application of translation, interpreting or both these activities.

E. Nida subdivides the process of translation into three stages:

- a) *Analysis*: The surface structure of the Source language text is analyzed in terms of sentential and supra-sentential features. Sentential features include the grammatical relations between the constituent parts of source language and referential meanings of the semantic units. Supra sentential features include the connotative value of the syntactic structures i.e., the evaluation of the syntactic and semantic features of style.
- b) *Transfer*: The analyzed material is transferred in the mind of the translator from source language kernel(deep) structures to receptor language deep structures.
- c) *Restructuring*: the transferred material is restructured in order to make the final message fully acceptable in the receptor language. [3;17]

It is true that in some cases it is necessary to paraphrase the source-language structure to facilitate its translation. Such transformations come in handy especially when the source-language structure is ambiguous or when it has no parallel in the target language. But transformations in terms of generative grammar are not the only type of paraphrases used in translation. What is more, in some cases, especially when close parallels exist between the source- and target-language structures, they are not even necessary.

Currently, political, economical, cultural cooperation with different countries are developing over the world, so we cannot imagine these relations without translation. it seems to say about importance of translation as the significant of the sun. That means there is no life without sun and there is no development without relationship between countries.” It causes negative results not to be aware of other countries’ life”. [5;18] According to Salomov G Translation is considered with following concepts:

- a friendship and coexistence between countries;
- an increasing of scientific and technical researchers;
- the influence of culture, art and literature to each other;
- enlarging of languages.

Translation is to express oral and written materials of certain language with another language unit. “The notion of translation is so wide. It is the translation of literary works such as: poem, novels, belles-lettres texts, and publicist books, diplomatic documents, official letters, speech of orators and political statesmen, newspapers, films, conversation of people from one language into another one” [5;95]

Translation is, at the same time, both too easy to think about and too difficult. It is too difficult, because the vocabulary has been so carelessly used over the centuries that making distinctions within that vocabulary is rendered impossible.

So we can see some problems of theory of translation. Translation problems can be divided into linguistic problems and cultural problems: the linguistic problems include grammatical differences, lexical ambiguity and meaning ambiguity; the cultural problems refer to different situational features. According to Dr. Miremadi, translation problems are divided into two main categories: *lexical* problems and *syntactic* problems. [2;100] He divides lexical problems into five subcategories:

-Straight/ denotative meaning

This kind of meaning refers to those words of the source text that can be matched with those of the target text “without missing images” (e.g. mother, father, etc).

-Lexical meaning

Lexical meaning refers to words or phrases which seem to be equivalent, although in that situation this may not be the case; the translator must be aware of the intention beyond the words in order not to misrepresent the author’s message.

-Metaphorical expression

This subcategory refers to the problematic issues of translating idioms and similar expressions. For instance: *She was inclined to think ... that her brother was the apple of Mrs. Ashbury’s eyes, and (that she thought) the apple was full of worm-holes.* – *Она была склонна думать, что миссис Эшбери ... носитя со своим сыном как с писаной торбой, и что торба эта гнилая.*

“-You really all right?” whispered Salo.

“-Yes,Fine”, whispered Constant. Warm as toast»

Syntactic problems are the other main category of translation problems; as Dr. Miremadi quoted Nida, one can find no two languages that have the exact identical systems of structural organizations (i.e. language structure varies from one language to another). These differences include:

1. Word classes; Languages differ from each other in the internal word formation of language classification.
2. Grammatical relations; this difference exists among the languages in the way that a constituent of a sentence functions within that sentence.
3. Word order
4. Style
5. Pragmatic aspects

Here we will give some examples of translation, the word “*dod*” is given by using “*bravo*” and “*ta’zim bajo keltirdi*” through “*bowed*”. We think there is no

equivalent of “*dod*” in English. However “*do’st*” is given with “*brilliant*” may be it is the mistake of the translator.

Abdulla chindan ham shavq dengizidan chiqib kelgan kimsadek, atrofga shabko’rona alanglar edi. [6;77]

Abdulla was indeed like someone emerghing from of a sea of wonder, looking around as if half-blinded.[6;90] the word “*shapko’rona alanglar edi*” is translated with “*looking around as if half-blinded*” in English. It is also word-for word translation.

Now, below given example you will be witnessed the skill of the translator and the author as well.

Barchinoy eshik oldida qovog’ini uyub, lablarini chuchchaytirib, aravachada o’tirgan o’g’lini choyshabga o’radi.

Barchinoy was there. She knitted her brows, pouted her lips, and tucked the child who was sitting in a stroller, into his blanket.

O’rolboy uning qo’lidan ushlab, yana o’ziga qaratdi-da, belidan mahkam quchoqlab... o’zi ko’kartirgan o’sha yanoqlaridan o’pdi.

-Orolboy took her hands and turned her to himself, put his arms around her waist and kissed her on the cheekbone that was hurt.[7;30]

From this example, we can see that “Togay Murod used a great deal of literary words to attract readers’ attention.

In conclusion, Translation and translator plays an important role in solving such kind of problems. The necessity and requirement for translators and their duties are becoming more essential issue.

REFERENCES

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) учебник.- М.,Высш. шк,1990.
2. Miremadi S.A.Theories of translation and interpretation.-Tehran.,SAMT,1991.
3. Nida.E.Science of Translation.-America.,Linguistic society of America,1969.
4. Рашидова А. Ф. About some difficulties of literary translation// Молодой ученый.-Т.,2015.
5. Salomov G’. Tarjima nazariyasiga kirish.-Toshkent.,1968.
6. Hamid Ismoilov. Jinlar bazmi.-Toshkent., 2012.
7. Tog’ay Murod. Er va xotin.- Toshkent., 1970.

EXPLORING LITERARY AND NON-LITERARY FORMS OF SPEECH IN UZBEK AND ENGLISH: AN INTERACTIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING

Nargiza Farxod qizi Tulyaganova

Teacher, The English language theory and practice department

Chirchik State Pedagogical University

E-mail: nargiza.tulyaganova96@gmail.com

ABSTRACT

This article delves into innovative methodologies for teaching literary and non-literary forms of speech in Uzbek and English languages, emphasizing interactive games as effective pedagogical tools. By integrating literary analysis, cultural exploration, and linguistic proficiency, educators create dynamic learning environments that engage students and foster a deeper understanding of language and literature. Through a variety of interactive games, students explore diverse literary genres, develop critical thinking skills, and enhance their communicative abilities in both Uzbek and English.

Keywords: Language teaching, Literary forms of speech, Non-literary forms of speech, Interactive games, Uzbek language, English language, Pedagogy, Cultural exploration, Linguistic proficiency, Literary analysis.

INTRODUCTION

Language learning is not merely about mastering grammar rules and vocabulary; it's about understanding the nuances of communication and expression. In the realm of language education, teaching literary and non-literary forms of speech plays a pivotal role in fostering linguistic proficiency and cultural appreciation. This article delves into innovative methodologies for teaching literary and non-literary forms of speech in Uzbek and English, utilizing interactive games to enhance student engagement and comprehension.

Uzbek and English, as languages rich in literary tradition and diverse forms of expression, offer a wealth of opportunities for language learners to explore. From poetry and prose to everyday conversations and informational texts, students are exposed to a spectrum of linguistic styles and registers[1]. By integrating interactive games into language instruction, educators can create dynamic learning environments that facilitate the acquisition of both literary and non-literary forms of speech. Language learning transcends mere acquisition of vocabulary and grammar; it

encompasses a profound journey into the realms of expression, culture, and human connection. Within the scope of language education, the exploration of literary and non-literary forms of speech in languages such as Uzbek and English stands as a cornerstone for nurturing linguistic dexterity and cultural appreciation[2]. These languages, each steeped in rich literary traditions and diverse communicative styles, offer a tapestry of opportunities for learners to unravel.

The study of literary forms of speech, including poetry, prose, drama, and literary criticism, immerses students in the artistic and aesthetic dimensions of language. It invites them to delve into the nuances of symbolism, metaphor, and narrative structure, fostering not only language proficiency but also critical thinking and cultural sensitivity. Conversely, the exploration of non-literary forms of speech, encompassing everyday conversations, presentations, reports, and academic discourse, equips students with the practical skills necessary for effective communication in diverse contexts.

As educators endeavor to facilitate language acquisition and cultural understanding, the integration of interactive games emerges as a transformative pedagogical approach[4]. By infusing elements of play, collaboration, and exploration into language instruction, educators create dynamic learning environments that resonate with learners of all ages and backgrounds. These interactive games serve as conduits for linguistic immersion, cultural exchange, and creative expression, empowering students to navigate the complexities of language and literature with confidence and enthusiasm. In this article, we embark on a journey to explore innovative methodologies for teaching literary and non-literary forms of speech in Uzbek and English languages. Through a diverse array of interactive games, educators have the opportunity to ignite students' curiosity, deepen their understanding, and instill a lifelong passion for language and literature. As we delve into the intricacies of literary expression and linguistic diversity, let us embrace the transformative power of interactive learning to enrich the language education experience for learners worldwide.

LITERARY ANALYSIS AND METHODOLOGY

Literary forms of speech encompass genres such as poetry, fiction, drama, and literary criticism, characterized by artistic expression and aesthetic significance. Non-literary forms of speech, on the other hand, encompass everyday communication, including conversations, presentations, reports, and academic writing, focusing on clarity and effectiveness of communication.

Interactive Games for Language Teaching:

Literary Treasure Hunt: In this game, students embark on a quest to uncover literary gems hidden within texts. Educators can select excerpts from Uzbek and English literary works and hide them around the classroom or within digital platforms. Students work in teams to decipher clues and locate the passages, promoting close reading and literary analysis[8]. To add depth, educators can include discussions about the cultural and historical context of the literary works.

Poetry Slam: Inspired by the vibrant tradition of poetry slams, this game encourages students to unleash their creativity through spoken word performances. Students compose original poems in Uzbek or English, exploring themes relevant to their experiences and identities. They then present their poems in front of their peers, fostering self-expression and public speaking skills[9]. Peer feedback sessions following the performances provide opportunities for constructive criticism and appreciation of linguistic and cultural diversity.

Literary Jeopardy: Modeled after the popular game show, Literary Jeopardy challenges students to test their knowledge of literary terms, authors, and works. Educators create categories such as "Uzbek Literature," "English Poetry," and "Literary Devices," assigning point values to each question. Students compete individually or in teams, demonstrating their understanding of literary concepts in a fun and competitive atmosphere. To deepen comprehension, educators can provide explanations and examples for each answer.

Storytelling Relay: This collaborative game encourages students to co-create stories in Uzbek and English, building upon each other's ideas to craft engaging narratives. Educators begin by providing a prompt or setting, such as "A mysterious island" or "An unexpected encounter." Students take turns adding to the story, developing characters, plot twists, and resolutions. The game promotes collaboration, imagination, and narrative fluency. To enhance cultural awareness, educators can incorporate elements of folklore and traditional storytelling from Uzbek and English-speaking cultures.

CONCLUSION

Teaching literary and non-literary forms of speech in Uzbek and English through interactive games offers a holistic approach to language education. By engaging students in creative activities that bridge cultural and linguistic boundaries, educators cultivate a deeper appreciation for language and literature. Through exploration, collaboration, and play, students develop the skills and confidence to navigate diverse forms of communication in an increasingly interconnected world. As they delve into the intricacies of literary expression, students not only enhance their

language proficiency but also gain insights into the rich cultural heritage embedded within the languages they are learning.

REFERENCES

1. Jumadullayeva G. F. "Methodology of teaching foreign languages with educational games.". Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies(CARJIS) 2022
2. Tulaganova, N. F. Q., & Yusupova, S. B. (2022). Madaniyat, san'at va adabiyotning tilga ta'siri: uzbek va ingliz tillarining óziga xos xususiyatlari. *Academic research in educational sciences*, 3(4), 794-797.
3. Batirovna, Y. S. (2023). COMPARISON OF SPEECH FORMS IN UZBEK AND ENGLISH NOVELS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 12, 65-66.
4. Тулаганова, Н., & Юсупова, Ш. (2022). Til o'rganish va o'qitish jarayonida nutq madaniyatining ahamiyati. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(2), 244-246.
5. Batirovna, Y. S. (2022). National Cultural Specificity of Speech Behavior in English and Uzbek. *Eurasian Research Bulletin*, 4, 80-82.
6. <https://yuz.uz>
7. <https://abiturtest.uz>
8. <https://uz.m.wikipedia.org>
9. <https://uzpedia.uz>
10. <https://genderi.org>

ENHANCING PHRASAL VERBS INSTRUCTION IN EFL CLASSES: STRATEGIES FOR EFFECTIVE TEACHING

Dilafruz Razzakberdievna Umarova

Teacher of Linguistics and English Language Teaching Methodology Department

Chirchik State Pedagogical University

E-mail address: dilafruz.umarova91@gmail.com

ABSTRACT

This article explores the challenges of teaching phrasal verbs in English as a Foreign Language (EFL) classes and presents strategies for enhancing phrasal verb instruction. It discusses the unique characteristics of phrasal verbs, the difficulties faced by EFL learners, and the importance of incorporating effective teaching methods. The article provides practical strategies, such as contextualized learning, explicit instruction, authentic materials, and interactive activities, to promote phrasal verb acquisition and usage. By implementing these strategies, EFL educators can create engaging and meaningful learning experiences that empower students to master phrasal verbs.

INTRODUCTION

Teaching phrasal verbs poses a significant challenge in EFL classrooms due to their complex nature and wide range of meanings. Phrasal verbs, consisting of a verb and one or more particles, often have idiomatic and context-dependent meanings that are difficult for learners to grasp. Many EFL students struggle with understanding the nuances, collocations, and usage of phrasal verbs, hindering their overall language proficiency.

This article aims to address these challenges by presenting effective strategies for teaching phrasal verbs in EFL classes. By adopting these strategies, educators can create a supportive learning environment that fosters students' understanding and usage of phrasal verbs. The strategies discussed include contextualized learning, explicit instruction, authentic materials, and interactive activities. These approaches aim to engage students actively, provide meaningful contexts, and facilitate the acquisition and retention of phrasal verbs.

Characteristics of Phrasal Verbs and Learners' Difficulties (300 words): Phrasal verbs possess certain characteristics that make them challenging for EFL learners. Firstly, phrasal verbs often have multiple meanings, making it difficult to determine their precise usage in different contexts. Secondly, the separation of verb

and particle can alter the overall meaning of the phrasal verb, leading to confusion. Additionally, the collocations and idiomatic usage of phrasal verbs require learners to develop a deep understanding of their appropriate contexts.

EFL learners face various difficulties in acquiring and using phrasal verbs. Limited exposure to authentic English contexts and insufficient practice opportunities contribute to the struggle in comprehending and internalizing phrasal verbs. Learners may also rely on literal translations from their native language, resulting in incorrect usage and misinterpretation of phrasal verbs. Furthermore, the lack of explicit instruction and systematic learning strategies further hinders students' progress in mastering phrasal verbs.

METHODOLOGY

Andrzej Cirocki, a proponent of the 'text/ context method', has a useful approach to teach phrasal verbs. He states that if we aim at teaching a few Phrasal Verbs to our students, we should present them in many different real contexts so as to enable them to deduce their exact meaning and to see whether they are transitive or intransitive, separable or inseparable. All these items can be noticed by the students if Phrasal Verbs are presented in authentic contexts (Cirocki, 2003).

According to R. Wyss, if phrasal verbs are presented to students in lists that are void of real or relevant context, students will not be stimulated enough to learn them. He observes that learners need a meaningful contextual background in order to reinforce memory and sustain interest. He suggests that a practical solution for learners would be to deduce the meanings of phrasal verbs as they appear in reading passages (Wyss, 2002).

Shelley Vernon suggests that phrasal verbs need to be learned in the same way as any other type of verb. Students need to learn the phrasal verb as a vocabulary item and also how to use it in sentences. It can help to learn meanings in one lesson and work on integrating the language in a different session. This anyway is helpful with lower levels so students are not overwhelmed. A fun game to use to teach the vocabulary side of phrasal verbs is Call My Bluff Definitions. Here you give each student a phrasal verb to look up in the dictionary and ask everyone to write down the true meaning plus make up two false meanings. It is good to set this for homework so as not to use precious class time. If you want to simplify have students write only two definitions, one true and one false. Teaching phrasal verbs can be challenging, but with the right approach, it can become an engaging and effective learning experience for your students. Here is given a step-by-step guide on how to teach phrasal verbs:

- Introduce the concept: Begin by explaining what phrasal verbs are. Describe them as multi-word verbs that consist of a verb and one or more particles (prepositions or adverbs) that change the meaning of the verb. Provide some examples to illustrate this, such as "take off," "look up," or "give in."
- Categorize phrasal verbs: Help your students understand that phrasal verbs can be categorized based on their meanings. Common categories include phrasal verbs for everyday actions (e.g., "get up," "turn on"), phrasal verbs for emotions (e.g., "cheer up," "calm down"), and phrasal verbs for relationships (e.g., "break up," "get along with").
- Contextualize with examples: Use real-life examples and contexts to demonstrate how phrasal verbs are used. Show sentences or short dialogues where phrasal verbs are used naturally. Encourage students to guess the meanings from the context and discuss their interpretations.
- Break down the meaning: Teach the meaning of each phrasal verb by breaking it down into its verb and particle components. Explain how the particle changes or adds to the meaning of the verb. For example, with "take off," explain that "take" means to remove or carry away, while "off" indicates the movement of leaving a place or removing something.
- Highlight separable and inseparable phrasal verbs: Differentiate between separable and inseparable phrasal verbs. In separable phrasal verbs, the object can go between the verb and the particle (e.g., "turn on the light" or "turn the light on"). In inseparable phrasal verbs, the object must come after the particle (e.g., "break up with someone" or "look up to someone").
- Provide practice activities: Engage students in various practice activities to reinforce their understanding and usage of phrasal verbs. These can include gap-fill exercises, matching phrasal verbs with their meanings, completing sentences with the correct phrasal verbs, or even role-playing scenarios where students use phrasal verbs in context.
- Expand vocabulary: Encourage students to build their phrasal verb vocabulary by introducing new phrasal verbs in each lesson. Provide examples of phrasal verbs related to specific topics or themes, such as travel, technology, or daily routines. Encourage students to keep a phrasal verb notebook or flashcards to review and practice regularly.
- Encourage authentic language use: Encourage students to use phrasal verbs in their speaking and writing. Provide opportunities for them to incorporate phrasal verbs naturally into conversations, presentations, or written assignments. Offer feedback and correction to help them improve their usage.

- Review and consolidate: Regularly review previously taught phrasal verbs in subsequent lessons to ensure students retain the knowledge. Incorporate phrasal verbs into warm-up activities, quizzes, or games to keep them fresh in students' minds.
- Provide visual aids: Visual aids such as pictures, diagrams, or gestures can help students better understand the meaning of phrasal verbs. For example, you can use a picture of someone putting on a jacket to illustrate the phrasal verb "put on." Visual cues can make the learning experience more memorable and engaging.
- Use authentic materials: Incorporate authentic materials like news articles, songs, movie clips, or podcasts that contain phrasal verbs. This exposes students to real-world usage and helps them see how phrasal verbs are used in natural, everyday language.
- Emphasize context and collocations: Teach students that phrasal verbs are often used in specific contexts and collocate with certain nouns or adverbs. For example, "catch up with friends," "take care of," or "look forward to." Explore common collocations and provide examples to help students grasp the appropriate usage.
- Focus on meaning and usage, not just grammar: While it's important to teach the grammar rules related to phrasal verbs (e.g., separable vs. inseparable, verb + particle order), prioritize the meaning and usage of phrasal verbs. Help students understand the nuances and different shades of meaning associated with different particles and how they affect the overall meaning of the verb.
- Encourage self-study: Provide resources and materials for students to practice phrasal verbs outside the classroom. Recommend online resources, apps, or books that focus on phrasal verbs, allowing students to explore and reinforce their learning independently.
- Role-play and real-life scenarios: Incorporate role-playing activities or real-life scenarios where students can practice using phrasal verbs in context. For example, simulate a conversation at a restaurant where students have to order food using phrasal verbs like "take out" or "bring back."
- Error correction and feedback: Pay attention to students' usage of phrasal verbs and provide constructive feedback. Correct any errors and help students understand the appropriate usage or alternatives. Encourage peer feedback as well, allowing students to learn from each other's mistakes and successes.
- Gradual introduction: Start with commonly used phrasal verbs and gradually introduce more complex or less frequent ones. This approach helps students build a solid foundation and gradually expand their phrasal verb repertoire.

- Encourage reading and exposure: Encourage students to read extensively in English, as it exposes them to a wide range of phrasal verbs in context. Encourage them to keep a vocabulary journal to note down new phrasal verbs encountered during their reading and provide opportunities for them to share and discuss what they've learned.
- Remember, teaching phrasal verbs requires a combination of explicit instruction, meaningful practice, and exposure to authentic language. By incorporating these strategies, you can create a dynamic and immersive learning environment that promotes a deeper understanding and usage of phrasal verbs.

RESULTS AND DISCUSSION

Contextualized Learning: Provide authentic materials, such as texts, dialogues, or videos that contain phrasal verbs in meaningful contexts. Encourage students to identify and analyze the usage of phrasal verbs within those contexts. This approach helps students understand the nuances and appropriate usage of phrasal verbs in real-life situations.

Explicit Instruction: Introduce phrasal verbs systematically by focusing on specific verbs and their corresponding particles. Provide clear explanations of their meanings, usage, and collocations. Scaffold instruction by presenting examples, offering guided practice, and encouraging students to create their own sentences using the newly learned phrasal verbs.

Authentic Materials: Incorporate authentic materials, such as songs, movies, news articles, or podcasts that naturally incorporate phrasal verbs. Engage students in activities that involve listening, reading, and analyzing the usage of phrasal verbs in these materials. Encourage discussions and reflections on how phrasal verbs contribute to the overall meaning and style of the authentic texts.

Interactive Activities: Engage students in interactive activities that promote active usage of phrasal verbs. Role-plays, discussions, debates, and problem-solving tasks can provide opportunities for students to practice and apply phrasal verbs in authentic, communicative settings. Encourage peer collaboration and provide feedback to foster confidence and accuracy in using phrasal verbs.

CONCLUSION

Teaching phrasal verbs effectively in EFL classes requires a comprehensive approach that addresses the complexities and challenges associated with these language components. By implementing strategies such as contextualized learning,

explicit instruction, authentic materials, and interactive activities, educators can create engaging and meaningful learning experiences for their students.

These strategies aim to enhance students' understanding, usage accuracy, and collocation of phrasal verbs. By providing ample practice opportunities in authentic contexts, EFL learners can develop the necessary skills to comprehend and use phrasal verbs confidently in their language interactions.

EFL educators should adapt and integrate these strategies into their instructional practices, taking into account their students' proficiency levels and learning objectives. By employing effective teaching strategies, educators can empower their students to navigate the intricacies of phrasal verbs and ultimately enhance their overall English language proficiency.

REFERENCES

1. Cirocki, A. (2003). Teaching Phrasal Verbs my Means of Constructing Texts. ELT Newsletter. Retrieved 2nd February 2011 from <http://www.eltnewsletter.com/column/shtml>
2. Fauziati, E. (2005). Teaching of English as a foreign language (TEFL).
3. Liao, Y., & Fukuya, Y. J. (2004). Avoidance of phrasal verbs: The case of Chinese learners of English. *Language learning*, 54(2), 193-226.
4. Razzakberdiyevna D. U. CRITICAL THINKING IN EDUCATION: DISCUSSION AND PROBLEMSOLVING TECHNIQUE //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 6. – C. 185-190.
5. Umarova D. R. TRANSITIVITY AND INTRANSITIVITY OF ENGLISH PHRASAL VERBS //Academic research in educational sciences. – 2020. – №. 3. – C. 844-848.
6. Vernon, Shelley. (2007). How to Teach Phrasal Verbs to ESL Students. Retrieved 12th January from 2011
7. Wyss, R. (2002). Teaching English Multi-Word Verbs Is Not a Lost Cause Afterall. ELT Newsletter. Retrieved 5 January from 2011 <http://www.eltnewsletter.com/back/March2002/art902002.html>

ABDULLA ORIPOV - SHE'RIYATI ABADIYDIR

Nuriniso Rahimovna Umarova
Mustaqil tadqiqotchi, Jizzax DPI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri Abdulla Oripovning vafotidan so'ng chop etilgan "Shoirning tug'ilishi" she'riy to'plamiga kiritilgan "Onamga", "Cho'pon", "Mehmondo'st chol" kabi she'rlarida odamlarga mehri-muhabbati, e'zoi yoxud insongagina xos bo'lgan qadriyatlar rangli bo'yoqlarda chizilgan. Ushbu to'plamdagi har bir she'r mutolaasi orqali shoirning ijodkor "men"ini va insoniy "men"ini kitobxon beixtiyor his qiladi va g'oyibona Abdulla Oripov yashagan davrga, tuygan tuyg'ularga oshno bo'ladi. Uning falsafiy she'riyatida doimo inson ruhiyati va faoliyati manzaralari o'z aksini topganligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Inson, ruhiy olam, qadriyatlar, tuyg'ular, falsafiy, ijodkor, insoniy, san'at, mehmondo'st.

ABDULLA ORIPOV - HIS POETRY IS ETERNAL

ABSTRACT

In this article, one of the leading representatives of Uzbek literature, Abdulla Oripov, includes poems such as "Onamga", "Cho'pon", "Mehmondo'st chol" included in the poetry collection "Shoirning tug'ilishi", published after his death. Love for people, dignity or values unique to humans are drawn in colored paints. By reading each poem in this collection, the reader involuntarily feels the creative "I" and the human "I" of the poet and becomes familiar with the feelings of Abdulla Oripov. In his philosophical poetry, it is always said that the scenes of human psyche and activity have found their reflection.

Keywords: Man, spiritual world, values, feelings, philosophical, creative, humane, art, hospitable.

Abdulla Oripov o'z she'riyati bilan xalq hayotining, inson ichki olamining turfa manzaralarini aks ettira oldi. O'zbek poeziyasida inson ruhiy olamini badiiy aks ettirish ko'lamini kengaytirdi: inson umri, yashashdan maqsadi, insonning ichki va tashqi olami, tirikligining ijtimoiy asoslarini poetik tadqiq etdi va faylasufona umumlashmalar, kashfiyotlar bilan boyitdi. Uning dastlabki she'rlaridanoq sohirovosli adabiyot pahlavoni ijod maydoniga kirib kelganligi va buyuk ijodkorlar nazariga tushganligi, (Abdulla Qahhor, Maqsur Shayxzoda, Ozod Sharaffidinov), ijod pillapoyalaridan o'ktam va dadil qadamlar bilan ko'tarilganligi, qolaversa, faqat va faqat xalqning dardini, davr muammolarini qalban his qilib shoirona tafakkur va falsafiy dunyoqarash bilan tasvirlaganligi shoirning bosh tamoyili edi. Shoir vafotidan keyin 1957-1965-yillar oralig'idagi she'rlari jamlanib

“Shoirning tug’ilishi” nomi ostida she’riy to‘plami chop etildi. To‘plamga kiritilgan she’rlar vatan va vatanparvarlik, ishq, ishqqa sadoqat, go‘zal va betakror qishloq tabiati, nabotati, odamlari, yurt, ona madhi, ulkan orzu-umidlar qilayotgan va kurashayotgan navqironning ruhiy kechinmalari jonli va ta’sirli tasvirlangan. Ushbu to‘plamdagi har bir she’r mutoalasi orqali shoirning ijodkor “men”ini va insoniy “men”ini kitobxon beixtiyor his qiladi va g‘oyibona Abdulla Oripov yashagan davrga, tuygan tuyg‘ularga oshno bo‘ladi, qolaversa, odamlarning qayg‘u va shodliklariga sherik lirik qahramoni ham shu qadar samimiydir. Uning falsafiy she’riyatida doimo inson ruhiyati va faoliyati manzaralari o‘z aksini topdi. “Tabiat qanchalik go‘zal bo‘lmasin, har holda u san’atda ikkinchi darajali hisoblanadi. San’atning bosh predmeti inson bo‘lishi kerak”,¹ degan qarash she’riyatning bosh qarashiga aylandi. “Shoirning tug’ilishi” to‘plamiga kiritilgan “Onamga”, “Cho‘pon”, “Sinf-dosh”, “Mehmondo‘st chol”, “Ukamga” kabi she’rlarida insonga mehri-muhabbati, e‘zoi yoxud insongagina xos bo‘lgan qadriyatlar rangli bo‘yoqlarda chizilgan. “Onamga” she’riga nazar tashlaylik,

*Tunlari uyqusiz, murg‘ak boshimni
Allalab, ulg‘aytgan sensan, onajon!
Ilk bor yurganimda qo‘limdan tutib,
Shodlik chamaniga eltgan mehribon.*

“Maktub” she’rida ham onani sog‘ingan farzand qushlarga onaizoriga salomini yetkazishni so‘raydi:

*Sho‘x-sho‘x parvoz etgan qushlar,
Quloq soling kuyimga.
So‘ngra uchib, yeting tezda,
Mening ona uyimga.
Salomimni elting, qushlar,
Shoir o‘g‘ling omon, deng,
Erta-indin kelib qolar,
Sog‘ingan ko‘p yomon, deng.²*

Badiiy adabiyotda azal-azaldan qushlar obrazi darakchi, xabarchi vazifasini bajarishgan. Jumladan “Ravshan” dostonidagi mayna Hasanxonning maktubini Xon Dalliga yetkazadi. Abdulla Oripov ham lirik qahramon ruhiyati qirralarini ochib berishda qushlar obrazidan ustalik bilan foydalangan va qushlarga dardlarini, xayollarini so‘zlagan va onasiga salomini yetkazishini so‘ragan.

“Mehmondo‘st chol” she’rida esa o‘zbek xalqining naqadar mehmon do‘stligi, mehmonni naqadar e‘zozlashi, “Mehmon – otangdek ulug‘” maqolini dasturilamal qilib olganligi tasvirlangan:

Qishloq ko‘chasidan mehmon yetaklab

¹ Erix From. Psixanaliz i etika. – M.: 1993. – S. 151.

² Abdulla Oripov “Shoirning tug’ilishi”. – Toshkent: Adabiyot, 2021. – B.94.

*Keksa chol kelardi uyiga tomon.
O'tdi-ku mashina, chang, tuproq tuflab,
Mehmon tomoq qirdi ranjigansimon.
So'ngra chetlandi-da qoqdi kiyimin,
Ota mehmoniga tikilib birpas,
Deydi: - Chang kiyimni tozlash oson,
Mehmonjon, yuraging chang bo'lmasa bas!*³

Darhaqiqat, she'rda bayon etilgandek, chang kiyimni tozlash oson, ko'ngil, qalb changi bir umrlik, o'chmas garddir. Shoir ijodida mehnatkash va bag'ri keng, "mehmonni qalb to'riga joylaydigan", "mehmon joy so'rasa" unga jonini ham beradigan, "o'zi yemay" mehmonga yediradigan, mehmondo'stligi bilan mashhur ona xalqidan faxrlanish tuyg'usi bag'oyat kuchli. Abdulla Oripov lirikasida o'zbek xalqi, O'zbekiston o'ziga xos, hech kimnikiga o'xshamagan nazar bilan kuzatiladi va talqin etiladi. "Shoir sun'iy mafkura hokim bo'lgan va ko'pgina shoirlarni ma'lum andozalar asosida fikr aytishga o'rgatib qo'ygan bir davrda ham umuminsoniy, xalq manfaatiga mos keladigan fikr va mushohadalar aytishni o'z burchi deb bildi".⁴ "Darhaqiqat, shoirning ilk she'rlariyoq u she'riyatni mafkura tashviqotchisi emas, inson ruhiyati tadqiqotchisi deb bilishdan darak berar edi. U hurfikrga, yuksak obrazlilikka, insonparvarlik va ezgulikka asoslangan sharq she'riyatining yangi bir shakl va mazmundagi ko'rinishi sifatida namoyon bo'lgan she'rlari bilan o'zbek milliy adabiyotining yirik siymolari qatoridan o'rin oldi".⁵

Xulosa o'rnida, Abdulla Oripov teran tafakkur egasi sifatida doimo izlanishda bo'lgan, xalq amaliy hayotini sinchliklab kuzatuvchi, o'rganuvchi, tevarak-atrofga o'zgacha nigoh bilan qaraydigan, hech kim ko'ra olmagan, sezmagan, payqamagan, his qilmagan jihatlarni ham aqlan, ham qalban bila oladigan, anglashlaridan insoniyat uchun ahamiyatli xulosa yasay bilish qudratiga ega kashfiyotchidir. Ijodkor she'riyati xalqchilligi, insonparvarligi, chuqur va bertakror mushohada, anglashlar, fikrlarga boyligi bilan ham she'rxonni mahliyo etib kelmoqda, zero Abdulla Oripov she'riyati – abadiyatdir.

REFERENCES

1. Erix From. Psixanaliz i etika. – M.: 1993. – S. 151.
2. Abdulla Oripov "Shoirning tug'ilishi". - Toshkent: Adabiyot, 2021.
3. Qo'shjonov M. Benazir iste'dod // Sovet O'zbekistoni. – 1991. – 29-mart.

³ O'sha kitob

⁴ Qo'shjonov M. Benazir iste'dod // Sovet O'zbekistoni. – 1991. – 29-mart.

⁵ Ernazarova Gulnoza Hamroevna XX asr o'zbek poeziyasida milliy tafakkur va uning badiiy talqini. "Filil. Fan. nom... dis. - Toshkent. 2001. B.109.

THE MAIN OBJECTIVES OF CREATING MOBILE EDUCATIONAL CONTENT TO DEVELOP THE ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Gulsevar Abdulaziz qizi Usmonova

English teacher

Chirchik State Pedagogical University

E-mail: gulsevardesigner@gmail.com

ABSTRACT

The research paper focuses on the real problem, which is the use of mobile learning tools to help future teachers develop their English language proficiency and to create mobile learning materials that adhere to its core values. This study examines contemporary perspectives on mobile learning as a distinct kind of e-learning with benefits and drawbacks of its own. As the article's goal, this study develops the fundamental ideas of mobile learning content creation and offers a novel conception of mobile learning.

The author of the paper also addresses the concepts of mobile mentorship and micro assessments, which can offer more opportunities for context-aware, real-time training to help future teachers develop their English language proficiency. Since it provides a thorough explanation of the fundamentals of developing mobile learning content and how to include it into the training process for future instructors, it is highlighted that the research is practical. The forms, techniques, and fundamental ideas of mobile learning should connect Uzbek students to the global education informatization process and offer new avenues for the development of their English language proficiency.

Keywords: mobile learning, technology, mobile application, education, didactic principles, games, content, English language.

The quick advancement of contemporary ICT technology creates a multitude of chances for higher education institutions to successfully manage their academic processes and produce favorable outcomes. Mobile phones have completely taken over interactive learning, from acquiring new information to activating and refreshing knowledge to performing tests and final assessments. As a mainstream that reveals new dimensions of learning and personal growth, mobile phones have become a sound approach to several long-standing educational issues.

With the help of mobile devices like smartphones and tablets, learners can engage in distant learning courses without any restrictions or limitations, access digital content in a highly personalized way, and connect with billions of other learners globally to create a highly beneficial learning environment for the global network of learners.

With the use of blogs, social values, and discussion forums, mobile devices can serve as an efficient means of communication between individuals and groups of people undergoing education. Because of its ease of use, smoothness, efficiency, affordability, and low time consumption, modern mobile technology is becoming more and more popular among students and university lecturers. It also helps students perform better through contextual learning.

According to a review of scientific literature, more research is needed to define the scope of mobile learning, explain specific elements of mobile learning strategies, highlight the advantages and disadvantages of using mobile devices, and create instructional strategies for integrating mobile learning into different university courses.

Several scientific studies have noted the problems associated with future teachers' training with new technology, mobile phones in particular while developing the elements of their professional competence. International academics provide a more thorough description and explanation of mobile learning approaches, while Uzbekistan has not conducted much in-depth research on this topic of scientific interest. The examination of mobile device usage experiences in Uzbekistan and overseas concludes that methodical techniques for utilizing mobile learning technology are inadequate, as is the theoretical foundation development.

The urgency of solving the issues of technologization of this type of education, which ensures the development of professional competencies of future specialists, that is, teachers, is determined by the need to maintain a balance between the didactic possibilities of mobile education and the lack of attention of scientists.

Described as learning technology that uses mobile devices in the process of classroom and extracurricular activities to give lecturers and students access to information, to facilitate mutual communication and interaction between lecturers and students, and to give students endless opportunities to constantly revise the material, mobile learning encompasses the core idea, guiding principles, and didactic possibilities.

These unusual features described above help to better understand the phenomena of lifelong learning that follow students throughout their lives. The continuous, voluntary, and self-driven acquisition of knowledge for personal and

professional purposes is lifelong learning. In addition to promoting active citizenship and personal growth, it improves competitiveness, self-sustainability, employability, and social inclusion.

As formal education takes longer and the skills acquired in school are not sufficient for success in the workplace and the future, the idea of lifelong learning is constantly evolving.

Following the concepts of M. Bransford and J. Douglas regarding the significance of lifelong learning, it is important to highlight the perspective of J. Traxler (n.d.), who argues that the use of mobile devices in the educational process has a significant impact on the way knowledge is acquired, expands the geographical possibilities for participants' locations, and benefits from new forms of material presentation. [1]

Chinese scientists are actively involved in the development of mobile learning and view the first mobile project, "Theory and Practice of Mobile Learning," supported by Peking University, the Ministry of Education of China, and the Center for Education Technology, as a promising approach to effective learning. They elaborated on the existing situations, explored the outcomes of mobile learning, and explored the features and potential applications of mobile learning platforms.

S. Semerikov (2015) highlights the outcomes of the perspectives in the field of mobile learning involvement in the educational process by analyzing the specifics of its implementation, as well as its benefits and drawbacks, based on statistics data of using mobile devices, mobile educational programs, and wireless access. According to the author, mobile websites, mobile applications, social networks, electronic tools adapted for educational purposes and original virtual reality content are the main forms of mobile content used in mobile learning. [3; 37–39]

M. Striuk and A. Striuk (2015) emphasize the primary trends of academic mobility development—from students' mobility to mobile programs and educational service providers—and describe new initiatives that seek to increase academic mobility. They do this by observing educational mobility from a position of systematic approach. The authors note a new kind of mobility provision and concentrate on virtual universities, which serve as the foundation for the growth of virtual student mobility. The primary function of these universities is to provide instruction through the use of modern ICTs, namely the Internet and mobile learning environments. [4; 1-5]

According to K. Buhaichuk (2012), mobile learning can be classified as a distant learning method inside the educational system, but it also shares characteristics with electronic learning. From the author's perspective, mobile

learning can be defined as the educational process that takes place when students have mobile access to educational materials and engage with instructors and other students through the tools these resources provide. [2; 47–52] Furthermore, the foundation of mobile learning is the use of contemporary ICT technology along with the principles of flexibility, module division, independence from time and location, and independence. Based on an analysis of the aforementioned resources, the author has concluded that scientists from both abroad and in Uzbekistan emphasize the significance of organizing the learning process in a mobile format. This approach incorporates many of the benefits of remote learning while avoiding its disadvantages. The author identifies m-learning as the most recent, efficient, and educational mobile learning environment among others. In the meantime, not enough research has been done on the issue of developing mobile learning content for English language instruction. It is necessary to further investigate the formation of the basic communication principles of mobile education and the impact of this type of education on the critical competencies of future teachers, in particular, the ability to know English, which represents the goals of the article.

In order to further improve mobile learning content, the article aims to generalize the main idea, content, and methods of mobile learning (analyzing foreign experience, defining the fundamentals of creating mobile learning content, and defining the perspectives of implementing the aforementioned technologies in the Uzbekistan educational environment). It also conducts an empirical study of the efficacy of mobile learning in the contemporary educational environment.

As the primary factor in the growth of society, education should be adaptable enough to the demands of the contemporary world. Therefore, the foundation for computerizing the learning process at higher education institutions was the emergence of ICT technology. Through the use of mobile platforms, e-mail communication, conferences, forums, and other kinds of communication, all educational institutions are connected to the Internet and can conduct remote learning through the use of mobile devices. Regarded as the next phase of e-learning development, mobile learning makes use of wireless connectivity to educational resources and mobile devices as teaching tools.

The use of any mobile device as the primary means of instruction, which does not restrict the student to the classroom environment, is the unique feature of mobile learning when compared to other educational systems. Thus, mobile learning is thought to be among the finest ways to boost student interest and teacher productivity.

Various descriptions of the mobile environment can be used to characterize each type of content and its productivity and effectiveness:

Currently, mobile websites are the most popular means of providing access to educational resources. This website may have a lecture page, a blog for content navigation, and an online learning platform. These websites typically don't have many extra features and employ a straightforward format for presenting instructional content that is tailored to the mobile device ecosystem.

The primary software support for smartphones, tablets, and other mobile devices is a mobile application. Through mobile applications, one may check email correspondence, browse through mobile material, and use different messengers like Gmail or Viber to speak with others. Aside from the instructional content, the unique features of educational mobile applications include an informational system that encourages students to work on the newest material and the option for offline work if the files need to be downloaded.

- Mobile devices can be used to materialize popular social networks. Social media can be utilized for educational purposes in addition to enjoyment. They provide ease of data exchange, allow users to publish and download instructional materials about significant events, and display student research projects for public viewing.

Despite the benefits of mobile learning, Uzbekistan's primary education institutions are not prepared to use smartphones and other mobile technologies to improve student learning. When creating the content for the mobile presentation, the course material must be broken up into short, easily comprehensible, and highly legible sections known as "chunks."

Chunking is an engaging and efficient approach to shift the process of continuous learning from traditional learning methods like computer screens, textbooks, or lectures to active mobile learning involvement. Chunking is utilized for a wide range of learning and memory strategies.

As a fully learner-centered method, the nicest part about well-targeted microlearning is that it gives students the maximum flexibility to select the location and time of task completion. When arranging the material of the mobile course, there are a few fundamental guidelines to remember:

- group sections based on patterns and resemblances;
- incorporate straightforward images with less text because it perfectly complements the captivating aspect of mobile access;
- reduce long descriptions and stick to well-written, highly readable content;
- pique learners' interest in the subject matter to hold their attention for longer;

- use real people's images instead of clipart because they are more credible, up to date, and help students stay focused and engaged;

- incorporate contemporary mobile visual design into learning projects; - create training exercises that take no more than 15 minutes to complete.

This will allow students to get started, finish the exercise, learn the material focused, and feel accomplished, which will motivate them to move on to the next assignment. Another important concept to consider is mobile mentoring, which is becoming more and more significant as more Uzbekistan universities are starting to provide courses to remote learners.

When students most need it, mentor-student relationships can be set up to offer more context-aware, in-the-moment training possibilities. In order to expand the library in the specific course coaching platform, mobile mentoring involves creating brief, casual films covering common grammar and vocabulary issues in the context of university courses. These videos are presented by a group of knowledgeable lecturers and tutors who are interested in serving as mentors. Due to its widespread distribution and outreach outside of academic settings, this content can address significant gaps in competency and satisfy the needs of contemporary students for more mentoring and flexible teaching methods.

Mobile micro assessments are another way to provide content for mobile learning that continues to teach even after students finish a course. Short, five-to ten-question tests are designed by university personnel and mobile mentors to gauge students' retention of material. They are scheduled to be sent out to students weeks or even months after the course ends. These short tests can be completed in a variety of methods, such as through cloud-based systems or text messaging without the need to log into any apps.

A further premise that supports the development of mobile learning is that its interesting, engaging, and motivating elements serve as a driving force behind the participation of a large number of students and the regular tracking of their progress. Incorporating mature and reflective humor grounded in real-world scenarios can help students transition from classroom activities to self-directed learning. When traveling or acclimating to new habits and traditions, mobile learning content creators might find additional inspiration that can enhance their photo and video content with real-world information. These hilarious assignments help students become more self-motivated for their personal training success and view learning as an exciting game that they can play without worrying about receiving a grade for their grammar or stylistic accuracy.

In conclusion, research on the use of mobile learning content to help future teachers become proficient in English:

- the process of mobile learning can be utilized as one of the most efficient ways to help students become competent in a particular educational field through the use of technical mobile devices and specific, informative, and didactic content;

- it is stated that the main didactic functions of mobile learning are knowledge formation, modeling and visualizing specific educational activities, conducting educational research, automating the process of controlling and accessing students' achievements, and supporting students' extracurricular activities;

- the examination of content related to mobile learning reveals that most users of this platform are actively engaged in acquiring foreign language proficiency through cutting-edge technological tools.

Students' understanding is greatly increased by this technology's effectiveness and feasibility.

REFERENCES

1. Brandsford, M. & Douglas, J. (2000). *How People Learn: Brain, mind, experience, and school*. Washington (D.C), USA.
2. Buhaichuk, K. (2012). Mobile learning: essence and models of introduction in educational process of higher educational establishments MIA of Ukraine. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 1(51), 47–52.
3. Semerikov S. (2015). Development of Mobile Learning Environment as a Problem of the Theory and Methods of Use of Information and Communication Technologies in Education. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 4(42), 37–39.
4. Striuk, M., Striuk, A., & Semerikov, S. (2015). Mobility: system approach. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 5(49), 1–5.
5. Usmonova G.A. (2024). Exploring the Conceptual Framework of Mobile Learning Technology. *Texas Journal of Philology, Culture and History*, 28, 18–20. <https://doi.org/10.62480/tjpch.2024.vol28.pp18-20>

BADIIY ADABIYOTDA FOJIAVIYLIK

Roʻzixon Bozorovna Usmonova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti oʻqituvchisi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada qadimgi yunon adabiyotiga xos xususiyatlar tahlil qilinadi. “Shoh Edip” tragediyasi misolida obrazlar xarakterini baholash usullari koʻrsatiladi.

Kalit soʻzlar: drama, tragediya, komediya, satir, xudolar va maʼbudlar, taqdir, peripetiya.

ABSTRACT

This article analyzes the characteristics of ancient Greek literature. On the example of the tragedy "Edip the King", the methods of evaluating the character of characters are shown.

Keywords: drama, tragedy, comedy, satire, gods and goddesses, fate, peripetia.

Badiiy adabiyot xalq hayotining maʼlum tarixiy jarayonlar bilan bogʻliq voqealarini oʻzida aks ettiradi. Har bir badiiy asar maʼlum zamon va makonda sodir boʻlgan voqealar tizimidan iborat holda maydonga keladi. Adabiyotning eng qadimgi shakllari miloddan avvalgi davrlarga borib taqaladi va u, tabiiyki, xalq ogʻzaki ijodi bilan chambarchas bogʻlangandir. Yevropada yozma adabiyot namunalari Qadimgi Yunon madaniyati taʼsirida vujudga kelgan. Talabalarga bu haqida bilim berishdan oldin, har qanday asarning ijtimoiy hayot, kishilarning fikrlash tarzi, mehnat munosabatlari bilan aloqasini kengroq yoritib berish talab etiladi. Qadimgi yunon adabiyotining asosini miqlar tashkil etadi. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida odamlar har qanday hodisaga ilohiy tus berishga odatlanib qolgandilar. Dengizdagi toʻfonlarni Poseydon, osmon jismlari bilan bogʻliq hodisalarni Zevs, qahramonliklarni Gerakl singari xudo va maʼbudlarning hatti-harakatlari, kayfiyatlari bilan oʻlchash bu davr kishilari uchun tabiiy hol hisoblangan.

Talabalarga, eng avvalo, Qadimgi Yunon adabiyoti, uning shakllanish bosqichlari, tarixiy davrlari, oʻziga xos xususiyatlari, sharq adabiyotidan farqli jixatlari, kompozitsiyasi, syujet motivlari haqida maʼlumot berib oʻtish lozim. Chunki bu davr adabiyoti zamonaviy adabiyotimizda qoʻllanilayotgan ayrim tushunchalardan farqli oʻlaroq to hozirgi davrga qadar oʻz istilohlariga ega. Yunonistondagi quldorlik jamiyati miloddan oldingi V asrda oʻzining avj nuqtasiga koʻtarildi. Bu davrdagi

kishilar kunlik og‘ir mehnatdan so‘ng gulxan atrofida qo‘shiq aytib, raqs tushgan holda turli rasm-rusumlarni bajarganlar.

Adabiyotning alohida turi sifatida drama antik davrda shakllandi. Dramaga xos bo‘lgan eng muhim belgi hikoyachining yo‘qligi, voqaelarni aktyorlarning harakatlari, monolog, dialog, o‘zaro suhbatlar, yuz ifodalari, tana harakatlari orqali ochib berilishida edi. Dramaturgiyaning uch turi – tragediya, komediya, satirlar dehqonlarning homiylari bo‘lgan may, shodlik va hosildorlik ma‘budi, taka qiyofasidagi Dionisga bag‘ishlangan marosimlar asosida maydonga kelgan. Demak, eng qadimgi yunon dramalarining zahirida diniy aqidalar bilan bog‘liq falsafiy qarashlar o‘z ifodasini topgan. Afsonalarga ko‘ra, Dionis Zevsning o‘g‘li bo‘lib, o‘zining echki tuyoqli hamrohlari – satirlar bilan birga dunyoni kezib yurgan paytlarida, odamlarning mehnat va mashaqqatga to‘la hayotini ko‘rib, ularni bu azobdan qutqarmoqchi bo‘ladi. Ma‘budlarning taomini insoniyatga keltirib bermoqchi bo‘lganda, Zevs buni sezib qoladi va o‘g‘lini badarg‘a qiladi. U otasidan qochayotganda taomni yerga ko‘madi, oradan biroz vaqt o‘tgach, u yerdan tok novdasi o‘tib chiqadi. Uning mevalari odamlarga baxt va shodlik keltiradi. Dionis vafotidan oldin odamlarga yilda ikki marta o‘z sharafiga bayram o‘tkazishni vasiyat qiladi. Shundan e‘tiboran Dionis hosildorlik, may, shodlik va sarxushlik rahnamosi sifatida ulug‘lanadi. Shunday qilib yunonlar hosil bayramiga diniy tus berganlar. Yunon shoir-dramaturglari: Esxil, Sofokl, Evripidlar ham o‘z tragediyalarini xudolar va ma‘budlar haqidagi qadimgi asotirlar mazmuniga asoslanib yaratgan edilar. Talabalarga yunon dramalarining turlari, ularning asosiy xususiyatlari, kompozitsiyasi haqida ma‘lumot berib o‘tish lozim.

Yuqorida ta‘kidlaganimizday, tragediyalar – xalqning og‘ir turmushini yoritish, odamlar hayotini xudolar va ma‘budlar boshqarishiga ishonish, ularning g‘azablaridan qo‘rqish oqibatida paydo bo‘lgan. Bunda odamzod azob-uqubat chekishga majbur obraz sifatida gavdalaniriladi.

Komediya esa, bayramlardagi hushchaqchaq hazillardan paydo bo‘lgan. Ularda, asosan, yengil kulgu ustunlik qilgan. Keyinroq tragediya va komediya oralig‘ida yangi janr “satirlar dramasi” paydo bo‘ldi. Bu janrga miloddan avvalgi V asrda yashagan shoir Pratinas asos soldi. Unda, asosan, inson hayotidagi fojialar achchiq kulgu vositasida tasvirlanadi. Yunonlar teatrdan ta‘lim-tarbiya, bilim berish, kishilarning diniy e‘tiqodlarini mustahkamlash vositasi sifatida foydalanganlar.

“Yunon adabiyotining barcha janrlari kabi, tragediyaning mavzulari ham asosan mifologik afsonalardan olingan. Agarda dastlabki davrlardan bu mavzular Dionis haqidagi rivoyatlar bilan bog‘liq bo‘lgan bo‘lsa, keyinchalik shoirlar boshqa ma‘budlar va qahramonlar haqidagi afsonalarga murojaat qila boshlaganlar”[1.22].

Dramalarga mavu tanlashda mualliflar qadimiy mif va afsonalarga tayangan bo'lsa ham, voqealar rivojini zamon bilan hamnafas ravishda, biroq o'zgartirishlar kiritib, jamiyatning bugungi kundagi muammolariga hamohang tarzda eng dolzarb masalalarning yechimini topishga intilganlar. Qahramonlarning xarakteri, taqdirida bitilgan to'qnashuvlarda o'zini tuta olishi, ko'rsatgan jasoratlari, insoniy fazilatlari bilan o'sha davr tomoshabinlari va kitobxonlari uchun axloq va odobning namunasi, ijtimoiy xulqning andazasi sifatida talqin etilgan. Ana shu afsonaviy qahramonlarning jasoratlari timsolida tragediyanavislar o'z zamondoshlarini yuksak ma'naviy axloq, Ona Vatanga sadoqat, insoniy burch, jamiyat uchun dahldorlik, tabiat va insoniyatga mehr-muhabbat ruhida tarbiyalashni o'z oldilariga maqsad qilib olganlar. Yunon tragediyalarning kompozitsiyasi o'ziga yarasha tuzilishga ega va ular hozirgi davrga qadar o'zgarishsiz holatda saqlab qolingan. Zamonaviy adabiyotda kompozitsiya prolog, syujet va epilogdan tashkil topadi. Talabalarga bu haqida ma'lumot berish muhim hisoblanadi. Sababi ular adabiyotshunoslik asoslari, adabiyot tarixi fanlari orqali umumiy kompozitsiya haqidagi bilimlarni o'zlashtirganlar. Ammo Qadimgi yunon tragediyalarining tuzilishi ular uchun yangilik sanaladi. Talabalardan parod, stasim, xor, epsodiy, prolog, eksod, strofa va antistrofa kabi istilohlarning ma'nosini bilish talab qilinadi. Quyida har bir atamaga alohida to'xtalib o'tamiz:

Parod – xorning sahnaga kirishdagi ashulasi;

Stasim – xorning sahnaga kirgandan keyingi ashulalari;

Epsodiy – personajlarning dialoglari, voqealar rivoji, unda xor ham bir personaj sifatida ishtirok etadi;

Prolog – paroddan oldin keladigan ibtido;

Eksod – asar yakuni, xotima;

Strofa va antistrofa - xorning ashulalari odatda ikki qismga bo'linadi, bular shakl jixatdan bir-biridan farqlanmaydi;

Epod – ashulaning so'nggi yakuniy qismi.

Yunon tragediyalarida Sofokl muhim burilish yasagan tragediyanavis sifatida tarixda qoldi. Uning qalamiga mansub “Shoh Edip” tragediyasi oliy o'quv yurtlari programmalaridan o'rin olgan. Bu asar tom ma'noda dunyodagi inson farzandi duch kelishi mumkin bo'lgan eng dahshatli fojiani gavdalantiradi. Sofokl o'zigacha bo'lgan dramalarning mazmun-mundarijasiga o'zgartirishlar kiritdi. U insonning taqdir oldida doimo ojiz ekanligini rad etmagan holda, erkin, kuchli inson obrazini yaratdi. Asar fabulasi insonning taqdir yo'llarini o'zgartirishga bo'lgan intilishi bilan boshlanib, odamzotning qismat oldida doimo ojiz qolishi bilan yakunlanadi. Tragediyani o'qiyotgan o'quvchining hislari junbushga keladi. Voqealar rivoji tobora keskinlashib, aqlga sig'maydigan darajaga yetib keladi. Sofoklning badiiy yuksak

didi, mahorati tufayli har bir personaj, epizodik qahramonlarning insoniy qiyofasi ochib beriladi. Barcha voqealar Edip atrofida birlashadi. Edipning yurtparvarligi, otanasi taqdiriga g'amxo'rliqi, doimo kishilar tashvishi bilan yashashi uning Fiva shahri fuqarolariga bo'lgan munosabatida o'z aksini topadi. Taqdiriga bitilgan mash'um bashoratdan qochib, o'sha bashoratning amalga oshishi uchun shart-sharoit hozirlayotganini sezmaydi. Talabalarga Edipning murakkab, chigal umr yo'li bilan ishlash jarayonida uning ham oddiy inson ekanligi, doimo taqdiriga qul, qismat oldida o'jiz bir banda ekanligini yoddan chiqarmaslik lozimligini unutmasliklarini ta'kidlash lozim.

“Sofokl badiiy tasvir tarixida birinchi bo'lib *peripetiya* deb ataluvchi usuldan foydalanib yuksak badiiy natijaga erishadi. Badiiy asar qahramonlari hatti-harakatlarining ular istagiga mutlaqo zid natija berishi tasviri usuli peripetiyadir”[2.236]. Edipning avvalgi shoh qotilini topish yo'lidagi barcha urinishlari, o'ziga nisbatan shubhalarni yo'qotish uchun qilgan har bir harakati, aksincha, otasining qotili – padarkush, onasiga uylangan zinokor, o'z farzandlariga na ota, na aka bo'lolmagan badbaxt kimsa ekanligini oydinlashtirishga xizmat qiladi. Asar nihoyasida iztiroblardan ezilgan Edipning ruhiy holati beriladi. Malika Iokastaga nisbatan na ona, na xotinga bo'lgan munosabatni ko'rsata oladi, qizlarining taqdiridan xavotirga tushgan ota ularning kelajakda baxtsiz bo'lib qolmasliklari, Edipning gunohlari kasri ularga urmasligi uchun iltijo qiladi. Boshiga tushgan shuncha azob-uqubatlarga qaramay, yana xalqining tinchini o'ylaydigan odil va haqgo'y shoh timsolini namoyon etadi. Edipning o'rnida bo'lgan har qanday inson o'z joniga qasd qilib bu azoblardan qutulishga uringan bo'lar edi. Ammo Edipning ulug'ligi shundaki, u also bu haqida o'ylamaydi. U o'zini ruhan poklash uchun o'z ko'zlarini o'yadi, bir umr vijdon azobida yashashga o'zini mahkum qiladi. Gunohlari uchun poklanish yo'liga o'tlanadi.

Ushbu fojia talabalarni o'zgalar qismati haqida o'ylashga, taqdir biz uchun berilgan eng oliy ne'mat, shu birga birga, o'ziga yarasha imtihon ekanligini anglab yetishga, umrning o'tkinchi ekanligi, dunyo moliga aldanib qolmaslik, taqdirni o'zgartirishga behuda urinmaslikka undashi bilan tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Qosimov A., Xo'jayev S. Chet el adabiyoti tarixi. O'quv qo'llanma. – Farg'ona: 2016.
2. Yo'ldoshev Q., Yo'ldosheva M. O'zbek adabiyotini o'qitish metodikasi. – T.: “Shafolat nur-fayz”, 2023.
3. Qur'onov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: “Innovatsiya ziyo”, 2020.

XX ASR NEMIS ADABIYOTI TARAQQIYOTIDA GENRIX BYOLL O'RNINI VA AHAMİYATI

Musallam Mo'minovna Xasanova

O'zMU. Xorijiy tillar fakulteti Nemis tili kafedrasida katta o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqolada XX asr nemis adabiyoti rivojida katta o'rin tutgan taniqli yozuvchi va shoir, jamoat arbobi Genrix Byoll ijodining tutgan o'rnini ochib berilgan. Muallif G.Byoll ijodida uning hayot yo'li, urush yillari ta'siri hamda nazm va nasr uyg'unligini alohida tadqiq qilgan.

Tayanch so'zlar: Genrix Byoll, nemis adabiyoti, jahon adabiyoti, nazm, nasr, filologiya, tarjimashunoslik.

ABSTRACT

The article reveals the role of the famous writer and poet, public figure Heinrich Böll, who played an important role in the development of German literature of the 20th century. In his work, the author H. Böll separately studied his life path, the influence of the war years, and the harmony of poetry and prose.

Keywords: Heinrich Böll, German literature, world literature, poetry, prose, philology, translation studies.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается роль известного писателя и поэта, общественного деятеля Генриха Бёлля, сыгравшего важную роль в развитии немецкой литературы XX века. В своей статье автор исследует жизненный путь Г. Бёлля и влияния военных лет на его творчество, гармонию поэзии и прозы в его произведениях.

Ключевые слова. Генрих Бёлль, немецкая литература, мировая литература, поэзия, проза, филология, переводоведение.

XX asr nemis adabiyotida mamlakat hayotida ro'y bergan voqealar, ikki jahon urushlari, urushdan keyingi inqirozli vaziyatlar hamda urushga inson munosabati eng markaziy mavzularga aylandi. O'sha asrda xalqaro munosabatlarda sodir bo'lgan eng muhim ikki voqelik, ya'ni ikki jahon urushlari va ularning oqibatlari Germaniya adabiy doiralarida qayta va qayta ochib berila boshladi. Zero, Germaniya mazkur jahon urushlarida asosiy ishtirokchi davlat edi hamda uning ijodiy qatlamlarida

urushning inson taqdirini buzib yuborish, jamiyatda ishonchsizlik, o'zaro gumon tuyg'ularini kuchayishi, dushmanchilik kayfiyatining yuqori bo'lishi va begunoh gunohkorlarning ko'payishiga sababchi bo'lishini ko'plab nasr va nazm ustalari o'z asarlarida yoritib berishga harakat qildilar. Aynan urush va undan keyingi yillarda inson hayotini hikoya qilishda ayol obrazlaridan mohirona foydalana olgan ijodkor, romannavist, Nobel mukofoti sovrindori Genrix Byolldir.

G. Bellning merosi aslida juda katta. U romanlar, hikoyalar, pyesalar, radio pyesalar, satiralar, she'rlar yozgan, tarjimalar bilan shug'ullangan, publitsist, adabiy tanqidchi, sharhlovchi sifatida ishtirok etgan. Ammo, aynan romanlar unga dunyoga mashhurlik keltirdi, uning XX asrning eng yirik yozuvchilari orasida alohida o'rnini aniqladi, aynan romanlarda yozuvchi iste'dodi eng katta kuch bilan namoyon bo'ldi.

Genrix Byoll taniqli nemis yozuvchisi, tarjimoni, romanisti, shoiri, ssenaristi va jamoat arbobi, bo'lib, u 1917-yil 21-dekabrda Germaniyaning Kyoln shahrida tug'ilgan. Genrix Byoll 1924- yilda katolik maktabiga boradi. Keyin esa o'qishini Kyolndagi kayzer Vilgelm gimnaziyasida o'qishini davom ettiradi. Gimnaziyani tugatgandan keyin Genrix biroz vaqt kitob sotish do'konida shogird bo'lib ishladi, bu jarayonga parallel ravishda xususiy darslar berdi, so'ng esa bir yil davomida mehnat lagerida ishladi [1].

Birinchi jahon urushidan keyingi ushbu davr nemis jamiyatida juda og'ir va og'riqli o'zgarishlar davri edi. Shu sabab ham bu davr Genrix Byollning hayotida katta rol o'ynadi. Aynan shu vaqtda u yozuvchi bo'lishga ahd qildi. Shuningdek, uning adabiyotga qiziqishida oilaviy muhitning ham ta'siri sezilarli edi. Davr musibatlariga qaramasdan, Byollar uyida kitoblar juda ko'p edi va kutubxona oila a'zolari uchun o'ziga xos barqarorlik makoni edi. Kutubxonadagi turli davr va turli millat vakillari yomonidan yaratilgan ijod na'munalari yosh Genrixda adabiyotga qiziqish uyg'otdi. Genrix ushbu kitoblarni doimiy ravishda o'qib, ularni tahlil qilib borardi.

Badiiy qiyoslash, adabiyotda o'z davri odamlarini realistik yondashuv asosida ochib berishni yosh Byoll aynan bolaligida, XVIII va XIX asr nemis va jahon adabiyoti na'munalari bilan tanishishorqali o'rganganini o'zi ham ta'kidlab o'tgan. U ayniqsa Dostayevskiy, Leon Blua, Chesterton, Bernano, Dikkens, Fransua Moriak, IvlinVo, Gertruda fon Le Fort asarlarini chuqur o'rgandi. 1939-yil Genrix Byoll hayotida yangi davr boshlandi. U Kyoln universitetida filologiya yo'nalishiga o'qishga qabul qilindi. Ijod va adabiyot olamiga endi to'liq kirob kelganda, ta'lim jarayoni hali boshlanmay askar sifatida harbiy xizmatga chaqirildi. Zahiradagi polkda oddiy askar bo'lib to'rt marotaba yarador bo'ldi va ko'p oylar kasalxonada yotdi. Og'ir kasalliklarga chalindi, shu sabab iloji boricha urishda qatnashmaslik uchun

qarindoshlarinikida yashirib yashadi [2]. Hayotining aynan ushbu davri uning kelgusi ijodini aniqlab berdi deyish mumkin. Urush va uning salbiy oqibatlari Genrix Byollning deyarli har bir ijod na'munasida markaziy mavzuga aylandi.

1945-yilda Byoll Amerikaliklarga asirga tushib qoladi va bir necha oy Fransiyada harbiy asirlar lagerida yashaydi. Asirlikdan Kyolnga qaytganligidan so'ng u o'qishini tiklaydi va yana yozishni davom ettiradi. 1946-yilda birinchi hikoyalari jurnal va gazetalarda bosilib chiqadi [3]. 1949-yilda esa "der Zug war punktlich" hikoyasi, 1950-yilda kichik hikoyalar to'plami "Wo warst du Adam" romani nashrdan chiqariladi [4]. Bu yillarda Byoll nemis tili islohoti bilan shug'ullanuvchi guruh a'zosiga aylanadi va oddiy va haqiqiy ya'ni konkret voqealar bilan boglangan yangi nemis tili yaratish g'oyasi bilan chiqdi. Byollning oldingi hikoyalaridan farqli ravishda keyingi hikoyalari haqiqatdan ham stilistik oddiylik va aniq hayotiy voqealarga mos va o'sha davr avlodiga mos ravishda talqin etilgan. Uning "Nicht nur zur Weihnachtszeit" (1952), "Doktor Murkes gesammeltes Schweigen-und andere Satieren" (1958), "Ein Schluck Erde" (1961), "Als der Krieg ausbrach" va "Als der Krieg zu Ende war" (1962) asarlari tezda o'z o'quvchilariga va tanqidchilariga ega bo'ldi. 1951- yilda yozuvchi 47 grupp mukofotini "Qora qo'y" hikoyasi uchun qo'lga kiritdi. 1963- yilda yozuvchining mashhur asarlaridan biri "Ansichten von Clouns" bosmadan chiqdi. Bu romanda yozuvchi ibodatxona va xizmatchilarini oddiy odamlarga xizmat qilishni xohlamasligi va natsizm bilan hamkorlik qilishini qattiq tanqid qiladi. Shuningdek, o'zining ko'plab asarlarida bo'lgani kabi ayol obrazlari orqali jamiyatdagi nohaqliklar, urushning salbiy natijalari, oddiy insonlarning ayanchli taqdirini hikoya qilib beradi. Urushni asosan erkaklarga xos tushuncha ekanini, ayollarning ko'pincha aybsiz aybdor bo'lib qolishini ochib berishga intiladi. 1967- yilda Genrix Byoll Germaniyadagi ko'zga ko'ringan Georg Byuxner mukofotiga sazovor bo'ldi [5].

1972 yilda yozuvchi "Gruppen Portret mit Damen" romani uchun Nobel mukofotini qo'lga kiritdi. Yozuvchi o'zining har bir asarida o'sha davr ruhini haqqoniy tasvirlagan. Asarlarida urush haqida va uning insoniyatga keltiradigan yovuzliklari, natsizmning mudhish oqibatlarini ochiq va ro'y rost ochib bergan.

Genrix Byoll asarlarini o'rganganimizda biz ularni hikoyalar, povestlar va romanlarga bo'linganligini ko'rishimiz mumkin. Lekin u barcha asarlarida ham doim yaxshilik, insoniylik xislatlarini tarannum etadi. Yozuvchining bu asarlarini o'qib o'rganganish davomida shunday xulosa qilish mumkinki, Genrix Byollning ko'p asarlari odamlarni insoniy xislatlarni ijobiy tomonga shakllanishida katta xizmat qiladi.

Demak, Nobel mukofoti laureati, yozuvchi, tilshunos, yirik tarjimon Genrix Byoll ijod yo'liga nafaqat uning nasr va nazmdagi iste'dodi, balki XX asrda ro'y bergan tarixiy voqealar ta'siri ham sezilarli bo'lgan. Byoll umrining ohirigacha tinchlik va barqarorlik, insoniylik tarafdori va kuychisi sifatida qoldi. Uning asarlari qahramonlari urush va uning oqibatlari natijasida paydo bo'lgan muammolar girdobida qolgan, o'zligini yo'qotsada, insoniylikni saqlab qolishga intilgan oddiy insonlardir. U bir ko'rinishda pddoy tuyulgan inson taqdirida katta voqelik ta'siri qanchalik iz qoldirishi mumkinligini o'z asarlari orqali ochib bera oldi.

REFERENCES

1. Кожевников М.В., Авраменко Ю.И. Лирический контекст военных романов Г. Бёлля // жур. Проблемы истории, филологии, культуры. - 2012, №3. С.232-239.
2. Остудина Т. А. 1969: О стиле Г. Бёлля // Вестник Ленингр. ун-та: История, язык, литература. 8, 99-108.
3. Рудницкий М. Л. 1980: Генрих Бёлль // История литературы ФРГ / И. М. Фрадкин (ред.). М., 295-325.
4. Beckert M. 1970: Untersuchungen am Erzählwerk Heinrich Bölls. Themen - Gestalten - Aspekte. Erlangen.
5. Фрадкин И. Генрих Бёлль - писатель, и больше чем писатель // Генрих Бёлль. Собрание сочинений. - М.: «Художественная литература», 1989. -Т. I. - С. 5-28.

THE ADVANTAGES OF SHORT STORIES FOR ENHANCING INTEGRATED SKILLS

I. Q. Yoqubov

Teacher, University of Tashkent for Applied Sciences

ABSTRACT

This article provides many significant recommendations to create communicative atmosphere to read books and in brief, this article is beneficial for teachers and also learners to expand readability culture and it helps to comprise the pupils' background knowledge and critical thinking. Besides, while reading the article the readers can compile helpful information to enhance reading culture with the help of using short stories and analyzing them.

Keywords: language teaching, short story, readability, enhance, reading proficiency, reading skill, readers' attention.

The main focus of the article is on the story approach to language teaching and the techniques and tasks that can be employed in engaging learners cognitively, linguistically, affectively and socially, thereby enabling integrated learning of the four major language skills like reading, writing (including creative writing), speaking and listening. Beyond this, the story approach can also foster the "life skill" and intellectual ability of critical thinking, a requisite in any academic set up.

This article proposes use of communicative methodology and advocates intersection between English language and literature for progressive thinking. People have passed down stories from generation to generation. It has served as a way to explain and understand the world. There are many different types of stories, which are told for many different purposes. Stories help explain different phenomena, cultural beliefs, attitudes, traditions, and much more. In this unit we will be focusing on folktales and traditional stories arising from the students' heritages.

Storytelling has many key values for both the individual telling the story and the people listening to the story being told. Some of the values McGuire touches upon are helping a child recognize patterns in language, stimulating a child's powers of creativity, providing a child with problem solving and decision making activities, strengthening a child's capacity to form objective, rational and practical applications, assisting a child to develop skills in dialogue and cooperative interpersonal behavior.

It also familiarizes and introduces a child to symbols, and traditions of different cultural heritages shared among the people around them. There are tremendous gains to be made through storytelling as a strategy to increase the oral language of second language learners in particular. During this unit students will be given the opportunity to have daily language practice in the safe and relaxed environment of their classroom. This daily

language practice will allow the students to interact on a personal level with both the teacher and fellow classmates. The students are able to gain language knowledge from their participation both as speakers and listeners.

These personal interactions are meaningful because the students are able to interact with one another, carry on conversations, and hear significant rules being modeled involving sentence structure. Each lesson within the unit will focus on a particular aspect or skill set of storytelling, each week building upon the last in complexity. The skills learned in this unit will help to develop the students' oral language, which is necessary to become successful academic learners in the classroom. This will further prepare the students to effectively take on the second grade curriculum. Stories are a natural part of how we communicate. Yet many of us are unaware of the different ways we use stories. We will take the intuitive aspects of communicating through stories and break it down into repeatable practices and essential competencies. The story-based activities in the second half of the book will give you powerful, easy to lead, structured, experiential exercises that can be used in a variety of settings and for lots of different purposes that go beyond training.

During lessons you should provide a structured activity to guide people through an experience of reflection. Practice authentic communication and create a connection with listeners. Give this as an overnight assignment during a multi-day workshop or retreat. Tell participants to think of three personal stories that have some relationship among them and Ask participants to share their stories with the group the next day. This is almost always an easy activity to debrief given the richness of the experience for the teller and the group listening to him or her. The activity runs itself.

Some people may even feel compelled to spontaneously share a story of their own. Encourage the teller and then the group to reflect on the relationship between the stories and discuss insights that have emerged from them. How did the teller's communication style change when he or she was telling a story? How were you impacted as a listener? People who find it difficult to speak in front of a group will experience a real connection with their audience.

REFERENCES

1. Bierhorst, John. Latin American Folktales. New York: Pantheon Books, 2002.
2. A collection of Hispano-American folk narratives, good for. Ellis, Brian, and Stephanie McAndrews. "Storytelling Magic Enhancing Children's Oral Language Reading And Writing". Fox Tales International. 2004. Reprinted From the Illinois Reading Council Journal. 6 Apr 2008.
3. MacDonald, Margaret Read. The Storytellers Start-Up Book. Little Rock: August House, 1993.

INNOVATSION TA'LIM KLASTERI MUHITIDA BO'LAJAK DEFEKTOLOGLARNI INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI

Xusnora Shuxrat qizi Yunusova

p.f.f.d. (PhD)., Maxsus pedagogika kafedrası

Madina O'ktam qizi Nuriddinova

Tiflopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada innovatsion ta'lim klasteri muhitida bo'lajak defektologlarni inklyuziv ta'lim tizimiga tayyorlash texnologiyalari yuzasidan so'z borgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, ta'lim klasteri, defektolog, texnologiya, maxsus ta'lim, nazariy mashg'ulot, amaliy mashg'ulot

ABSTRACT

This article talks about the technologies of preparing future special education teachers for the inclusive education system in the environment of the innovative educational cluster.

Keywords: innovation, educational cluster, defectologist, technology, special education, theoretical training, practical training

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar asosida jamiyatda o'qituvchilik kasbining mavqeini yanada mustahkamlash, sohaga ilg'or xorijiy tajribalar va innovatsiyalarni jalb qilish, ta'lim, fan, ishlab chiqarish izchilligini ta'minlash, ta'limning asosiy va yordamchi tuzilmalarini zamonga mos holda takomillashtirish, ta'lim jarayonida o'zini namoyon qila olgan o'quvchilar bilan ish tizimini rivojlantirish kabi yo'nalishlarni qamrab olgan.[1]

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri ushbu islohotlarni amalga oshirish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu ilmiy-pedagogik muammo o'zining innovatsion xarakteri, xorijiy tajribalardan muvaffaqiyatli o'tgani va ta'lim turlari shu jumladan, ta'lim tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro manfaatli hamkorlikni ta'minlay olishi bilan ham mamlakatimiz ta'lim tizimiga mosligi bilan ahamiyatlidir.

Ma'lumki amaliyotda nutq nuqsonlarini aniqlash hamda tashxislash yuzasidan qator metodikalar qo'llanilib kelinmoqda. Ushbu metodikalar asosan erta tashxislash,

yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda nutq nuqsonlarini aniqlash, tovush talaffuzi, faol lugʻatni tekshirish, passiv lugʻatni tekshirish, bogʻlangan nutqni tekshirish, fonetik-fonematik idrokini tekshirish uchun moʻljallangan boʻlib amaliyotda bugungi kunda ham qoʻllanilib kelinmoqda. Bu metodikalarni inklyuziv taʼlim sharoitida qoʻllash uchun talabalarni metodik jihatdan bilimlarini mustahlamkash zarurdir.

Boʻlajak defektologlarni inklyuziv taʼlimga metodik jihatdan tayyorlashga oid qator ishlar amalga oshirildi. Mutaxassislik modullarining nazariy va amaliy mashgʻulotlarda qator innovatsion texnologiyalar qoʻllanildi. Jumladan, “Inklyuziv va maxsus taʼlimning filologik asoslari” deb nomlangan modulning amaliy mashgʻulotlarida tilshunoslik hayotimizda muhim ahamiyat kasb etishi, ona-tilini oʻrganish orqali boshqa fanlarni oʻzlashtirish mumkinligi, orfografik hamda orfoepik meʼyorlari haqida tushunchalar oʻrgatib borildi. Quyida ushbu modul doirasidagi amaliy mashgʻulot ishlanmasi berilgan.[3,4]

“Agar hayotimizda ona-tili boʻlmasa” mavzusi doirasida

“Esselar tanlovi”ni tashkil etish

(Amaliy mashgʻulot ishlanmasi)

Amaliy mashgʻulot maqsadi: talabalarga ona-tilining hayotimizdagi oʻrni qanchalik muhim ekanligini “Esse” yozish orqali oʻrgatish.

Amaliy mashgʻulotning vazifalari:

Talabalarni esse yozishga oʻrgatish;

Talabalarni guruhda ishlashga oʻrgatish;

Fonetik tahlil qilishga oʻrgatish;

Amaliy mashgʻulotning borishi: har bir talabaga “Agar hayotimizda ona-tili boʻlmasa” mavzusi yuzasidan uyda esse yozib kelish topshirigʻi avvaldan berilishi kerak.

1-qadam: Har bir talabaning esse yozib kelgani tekshiriladi.

2-qadam: Auditoriya kichik 5 guruhga boʻlib olinadi va har bir guruh uchun nom qoʻyiladi (tilshunoslik fani yuzasidan).

3-qadam: Kichik guruhlardagi talabalar navbatma-navbat har bir talabaning essesi bilan tanishib chiqishlari, tahlil qilishlari hamda esselar orasidan eng yaxshisini tanlash topshirigʻi beriladi.

4-qadam: Talabalar esselar bilan tanishib chiqqanlaridan soʻng ovoz berish yoʻli orqali kichik guruhdagi eng yaxshi yozilgan esse tanlab olinadi.

5-qadam: Duskaga har bir kichik guruhning goʻlib deb topilgan esse mualliflari chiqishlari kerak boʻladi.

6-qadam: Goʻlib talabalar birma-bir esselarini aniq, ifodali oʻqib berishlari soʻraladi.

7-qadam: Esselar oʻqib eshittirilishidan oldin duskaga quyidagi topshiriq yozib qoʻyiladi:

Topshiriq 1- essenii diqqat bilan tinglang.

Topshiriq 2- har bir essedan esingizda qolgan 3 ta tushuncha (soʻz)ni daftaringizga yozib oling. (Izoh: har bir talaba oʻzi uchun yozib oladi). Demak 5 ta essedan 15 tushuncha (soʻz) yozib olishlari kerak.

8-qadam: Har bir talaba tanlagan soʻzlari orasidan eng koʻp qatnashgan tovushni topadi va shu tovushni hosil boʻlish oʻrni, hosil boʻlish usuli va ovoz va shovqinning ishtirokiga koʻra fonetik tahlil qilishlari kerak.

Kutilayotgan natija:

talabalar tovushlarni differentsatsiya qilishga oʻrganadilar;

tovushlarni hosil boʻlish oʻrni, usuli hamda ovoz va shovqin ishtirokiga koʻra farqlashni oʻrganadilar;

guruh boʻlib ishlashga oʻrganadilar;

Mamlakatimizda nogironligi boʻlgan shaxslarni qoʻllab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish orqali hayot sifati va darajasini oshirish, ayniqsa, doimiy parvarishga muhtoj boʻlgan bolalarni parvarishlayotgan oilalarni davlat tomonidan ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish, ijtimoiy yordamning zamonaviy mexanizmlarini amalga oshirishda yangi yondashuvlarni joriy etishga alohida eʼtibor qaratilmoqda.

Bu borada nogironligi boʻlgan farzand uchun toʻlaqonli hayot tarzini yaratishda qoʻllanilishi zarur boʻlgan reabilitatsiya turlari, ularning oʻziga xos xususiyatlari haqida ota-onalarning xabardorligi va ularning bilimlarini oshirish dolzarb masaladir.

REFERENCES

1. A.Xolliqov "Pedagogik mahorat" Toshkent, Iqtisod-Moliya 2011
2. Бизяева.А.А Рефлексивные процессы в сознании и деятельности учителя Дисс канд психол наук-С-Пб-1993
3. Feruzakhon, Q., Khusnora, Y., & Dinara, A. (2022, April). PECULIARITIES OF THE PSYCHE OF DEAF AND HARD OF HEARING CHILDREN. In Next Scientists Conferences (pp. 24-27).
4. Xusnora, Y., & Yulduz, A. (2022, March). WAYS TO DEVELOP VOCABULARY IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT. In E Conference Zone (pp. 229-230).

CHET TILLARINI O'QITISH METODIKASIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH MASALALARI

Shirinoy Ortiqali qizi Yusupova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Fakulterlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitish samaradorligini oshirish masalasi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, unda dars jarayonida ingliz tilida innovatsion o'qitish usullari va yo'llari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim texnologiyalari, axborot resurslari, o'zini rivojlantirish, klassik metodologiya

Kirish

Bugungi kunda talabalarining shaxsiy natijalari bilan bir qatorda mavzu va metasubjekt natijalariga erishish vositalari ta'lim texnologiyalari hisoblanadi. Chet tilini o'qitish natijalarini ta'minlash bo'yicha o'qituvchining ish tizimi quyidagi texnologiyalarni amalga oshirishni o'z ichiga olishi shart: kommunikativ ta'lim texnologiyasi, matnning kommunikativ ma'nosini anglash texnologiyasi, o'yin texnologiyalari, hamkorlikda o'rganish texnologiyalari, loyiha texnologiyalari va boshqalar. Ushbu jarayonda A.V.Volovin "... tilni umuman o'rgatish mumkin emas, tilni faqat o'rganish mumkin" deya ta'kidlaydi.

Shubhasiz, ushbu yondashuv bilan asosiy rolni o'quvchining shaxsiyati, uning motivatsiyasi, qobiliyatlari va maqsadlari o'ynaydi. Internetning ommaviy rivojlanishi axborot resurslari doirasini kengaytirdi. Axborot resurslarining aksariyat qismi hozirda Internetda ingliz tilida taqdim etilmoqda va o'zlari bilmagan holda, tarmoq foydalanuvchilari o'zlarini cheklashadi va katta miqdordagi ma'lumotlardan foydalana olmaydilar.

Asosiy qism

Ta'limda qo'llaniladigan yangi axborot texnologiyalari shu tarzda yaratilganki, ular yordamida odatdagi o'quv ish turlarini (ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlar, konsultatsiyalar, test sinovlari va hokazo) shunchaki yuqori texnik darajada amalga oshirish mumkin. Bunday haqiqatlarga duch kelgan talabalar, o'rganilayotgan chet tili, xususan, ingliz tili nafaqat aloqa vositasi, balki bilish, o'zini rivojlantirish, o'z qirralari va qiziqish doiralarini kengaytirish, shaxsiy ehtiyojlarini qondirish vositasi rolini ham bajarishini tushunadilar.

Dunyo uzoq vaqtdan beri chet tili va uslublarini o'rganishga juda ko'p yondashuvlarni bilgan bo'lsada, bizning mamlakatimizda ingliz tilini o'qitish metodikasida haqiqiy inqilob faqat 20-asr oxiri 21-asr boshlarida sodir bo'ldi. Yondashuvlar va maqsadlar o'zgardi.

Bugun hamma chet tilini o'rganmoqda. Odamlar soniga mutanosib ravishda texnikalar soni ham ko'paygan.

Biroq, texnikaning har birida ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. Eski maktabning prinsiplari, hozirda qo'llanilishi o'z samarasini berganiga qaramay, keskin tanqidga uchraydi. Bitta savol - bu natijalarga erishish uchun qanday xarajat bilan erishish mumkin edi? Qoida tariqasida, tilni o'zlashtirish uchun uzoq vaqt davomida tarjima, matnlarni o'qish, yangi so'zlarni yodlash, turli mashqlarni bajarish va qayta hikoya qilishga vaqt ajratib, kitoblarni ko'zdan kechirish kerak edi. Faoliyatni o'zgartirish uchun insho yozish yoki diktant yozish kabi vazifalar taklif qilindi.

Qadimgi texnikalardan biri bu klassik yoki fundamentaldir. Klassik metodologiyaning maqsadi nafaqat o'rganish, balki chet tili prinsiplarining nozik tomonlari va tafsilotlarini tushunishdir. Klassik metodologiyaning asosiy vazifasi - tarjima qilinadigan tilning grammatik bazasini shakllantirishdir. Ushbu texnikani maktabda ingliz tilini o'rganishni boshlaganlar yaxshi bilishadi. Shunisi e'tiborga loyiqki, u Qozog'istonda ham, boshqa chegaradosh davlatlarda ham ko'plab til universitetlari tomonidan tanlanadi.

Xulosa

Ushbu usullardan biri lingvistik ijtimoiy-madaniy metod deb ataladi. Yuqoridagi uslubni qo'llab-quvvatlovchilar zamonaviy chet tili grammatik qoidalar to'plami bo'lmisligi kerak, deb hisoblaganlardir. Aksincha, tildan tashqari omillarning yo'qligi ingliz tilini o'rganish zerikarli va maqsadsiz bo'lib qolishiga olib keladi. Tilshunoslik-ijtimoiy-madaniy uslubning tarafdorlari chet tilini kommunikativ vosita darajasiga ko'tarishadi, bu odamga nafaqat gapirishga yordam beradi, balki o'zini namoyon qilish imkoniyatini beradi. Tilshunoslik-ijtimoiy-madaniy metod tamoyillariga amal qilgan holda, bemalol aytishimiz mumkinki, chet tili - bu tilning turmush tarzi, urf-odatlar, madaniyati va tarixini aks ettiruvchi o'ziga xos oyna hisoblanadi.

REFERENCES

1. Бим И.Л. Основные направления организации обучения иностранным языкам на старшей ступени полной средней школы // Иностранные языки в школе. 2002. № 5. С. 8.
2. Пассов Е.И. Содержание иноязычного образования как методическая категория // ИЯШ, 2007. № 6. С. 13-23.
3. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова. 2-е изд., перераб. и доп. М.: АРКТИ, 2003. 192 с.
4. Беседы об уроке иностранного языка: пособие для студентов педагогич. интов / Е.И. Пассов [и др.]. - Л.: Просвещение, 1975. - 176 с.
5. Бим, И.Л. К вопросу о методах обучения иностранным языкам / И.Л. Бим // ИЯШ. - 1974. - № 2. - С. 19-32

CLASSIFICATION OF MYTHOLOGICAL IMAGES AND MOTIFS (ON THE EXAMPLES OF UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES)

Nargiza Khalbaevna Babadjanova

Teacher of the Interfaculty Department of Foreign Languages, Chirchik State Pedagogical University

ABSTRACT

This review article delves into the rich tapestry of Uzbek and English mythologies by examining and comparing their central mythological images and motifs. Through a systematic classification and comparative analysis, the study highlights how these cultural symbols encapsulate and convey the values, historical experiences, and societal norms of their respective cultures. It explores the representation of universal themes such as heroism, morality, and community through culturally specific lenses, revealing both unique perspectives and shared human concerns across cultural boundaries. The article underscores the importance of mythological studies in understanding cultural identities and fostering intercultural appreciation and dialogue.

Keywords: mythology, cultural studies, comparative analysis, uzbek mythology, English mythology, mythological motifs, cultural identity, intercultural understanding.

Introduction

Mythological motifs are essential in cultural studies as they offer profound insights into the collective psyche and values of societies. These motifs, encapsulating heroes, gods, and mythical creatures, not only entertain but also serve educational and moral functions, reflecting and shaping the societal norms and historical experiences of a culture.

Uzbek mythology, rich in oral traditions and folk tales, shares some similarities with the broader Turkic mythology, featuring characters and stories that embody the values and challenges of nomadic and later settled societies. In contrast, English mythology, with its blend of Celtic, Anglo-Saxon, and Norman elements, provides a diverse palette of myths that have significantly influenced Western literature and culture.

This review aims to classify and analyze the mythological images and motifs present in Uzbek and English cultures. By examining how these motifs function within their respective cultural narratives, the review seeks to understand their roles

and significance and draw comparisons to highlight how cultural contexts shape mythological narratives. This comparative analysis will not only contribute to the field of cultural studies but also deepen the understanding of how myths convey universal themes through culturally unique symbols and stories.

Methodology

The selection of mythological images and motifs for this comparative study focuses on those that are integral to the cultural narratives and have significant representation in folklore and literature. Criteria include the historical depth, cultural significance, representational frequency, and the diversity of interpretation within each culture. These motifs are selected for their ability to illustrate the foundational mythic structures of the respective cultures, as well as their adaptability and transformation over time [9].

The comparative analysis employs a multidisciplinary approach, combining literary criticism, cultural anthropology, and historical analysis. The method involves tracing the origins and evolution of each motif, examining their thematic roles in narratives, and comparing their functions across cultures. This analysis helps in understanding the shared human themes and the unique cultural expressions of each mythology [7].

The classification categories include:

- **Heroes:** Central figures in myths who embody the cultural virtues and bear significant influence on the myth's moral and narrative structure.
- **Villains:** Figures that represent challenges or moral opposition within the myths.
- **Mythical Creatures:** Non-human entities that symbolize natural forces, moral lessons, or cultural fears.
- **Symbols:** Objects or signs that hold significant metaphorical meaning relevant to the culture's values and beliefs.

The criteria for classification are based on the origin of the motif (historical, legendary, or literary), its role in folklore (such as moral instruction, cultural reinforcement, or social critique), and its thematic significance (what universal or cultural-specific themes it addresses). These categories help in organizing the motifs in a manner that facilitates comparative analysis, allowing for a deeper understanding of how similar themes are variously represented and understood in different cultural contexts [4].

Analysis of Uzbek Mythological Motifs

Uzbek folklore is rich with characters and symbols derived from its nomadic and agricultural past. Notable mythological images include the *Semurg*, a benevolent bird symbolizing purity and protection, and *Alpamysh*, a central hero in Uzbek epics who embodies the virtues of bravery and loyalty [6; 8].

The *Semurg* often appears in stories as a guardian figure, illustrating the interconnectedness of humans with nature, a reflection of the historically agrarian Uzbek society. *Alpamysh*, meanwhile, serves as a cultural icon whose adventures represent the eternal struggle against tyranny and injustice, echoing the values and historical struggles of the Uzbek people [8].

Similar motifs can be found in other Turkic cultures, such as the Kazakh *Kokpar* and the Kyrgyz *Manas*, which also feature heroes with attributes similar to *Alpamysh*. This cross-cultural presence underscores shared historical and cultural narratives among the Turkic peoples [6].

Analysis of English Mythological Motifs

Key figures in English mythology include King Arthur, symbolizing chivalric and national ideals, and mythical creatures like dragons, which often represent chaos and conflict but are also symbols of power and protection.

King Arthur, possibly based on a real historical figure, has evolved in literature to embody the ideal king, whose reign is marked by peace and justice. Dragons, prevalent in many myths, are often foes vanquished by heroes such as St. George, highlighting themes of heroism and moral conflict [10].

Arthurian legends share similarities with Celtic myths, where magical swords and mystical knights are common, reflecting broader European motifs of heroism and royalty. Dragons are a near-universal motif in Western and Eastern cultures, although their interpretations as malevolent vary [5].

Comparative Analysis

Mythological motifs such as the dragon in English mythology and the serpent in Uzbek tales often carry different meanings influenced by their cultural contexts. While the dragon often symbolizes chaos or malice in Western narratives, symbolized by St. George slaying the dragon, Uzbek tales may present serpents as wisdom symbols, closely tied to the earth and fertility [2].

Both cultures use mythological motifs to express universal human concerns—such as heroism, morality, and the metaphysical—but the portrayal varies significantly. For example, the hero motif, as seen in characters like King Arthur and

Alpamysh, emphasizes moral integrity and bravery but is tailored to fit the societal values and historical experiences of their respective cultures [1].

These motifs serve as a mirror reflecting the underlying values and priorities of a culture. For instance, the prominence of dragons and mythical beasts in English tales could be seen as a manifestation of societal fears of invasion and conflict, a recurring theme in British history. Conversely, Uzbek motifs often focus on harmony and community, indicative of the traditional importance of family and clan structures in Central Asian societies [3].

Implications for Cultural Studies

Mythology is a pivotal element in understanding how past communities perceived themselves and their world. It provides critical insights into the psyche and priorities of cultures, often encapsulating fundamental truths and wisdom passed through generations [1].

Studying mythological motifs can reveal the linguistic evolution of a culture, as these motifs are frequently embedded in language through idioms, metaphors, and cultural references. Furthermore, mythology can serve as a tool for education and moral instruction, shaping the societal norms and behaviors of both the past and the present [2].

Conclusion

The exploration of Uzbek and English mythologies reveals distinct yet interlinked thematic threads that run through each culture's narrative fabric. In Uzbek mythology, motifs such as the Semurg and Alpamysh reflect values of protection, community, and moral integrity, resonating with the societal structure and historical contexts of Central Asia. Conversely, English mythology, with figures like King Arthur and motifs such as dragons, underscores themes of heroism, moral conflict, and national identity, which align with the historical narrative of conflict and conquest prevalent in Western Europe.

The study of mythological images and motifs extends beyond mere academic interest; it is a profound investigation into the cultural psyche and societal values. These myths and motifs serve as cultural signposts, guiding communities through shared histories and values while also distinguishing them by their unique interpretations of universal themes. By examining these myths, scholars and students alike gain a deeper appreciation of how cultures articulate their deepest fears, aspirations, and beliefs through the powerful language of mythology.

Furthermore, this comparative approach not only illuminates the unique cultural narratives but also fosters a greater understanding among diverse cultures by highlighting common human experiences and aspirations encoded in mythological storytelling. Therefore, the study of mythological motifs is not just about preserving past narratives but is also crucial for building bridges between cultures in our increasingly interconnected world.

REFERENCES

1. Berezkin, Y.E. (2017). *Comparative Mythology and the Human Past*.
2. Berkeley, R.T.H.N.G.E.H. (2002). *Symbols and Signs, Myths and Archetypes: A Cross-cultural Survey of the Serpent*.
3. Boon, J.A., & Schneider, D.M. (1974). *Kinship vis-à-vis Myth Contrasts in Lévi-Strauss' Approaches to Cross-Cultural Comparison*.
4. Campbell, J., & Abadie, M. J. (1981). *The Mythic Image*.
5. Galaçchi, S. (2012). *Mythical Motifs in Contemporary Fictions*.
6. Khikmatovna, A. S. (2021). *Comparative Analysis of Epic Helpers in English and Uzbek Folklore*.
7. Lincoln, B. (2014). *Discourse and the Construction of Society: Comparative Studies of Myth, Ritual, and Classification*.
8. Nazarova, S. (2017). *The Prohibition Motif in Uzbek Folklore, Its Origins and Poetics*.
9. Puhvel, J. (1987). *Comparative Mythology*.
10. Shakirova, D. S., & Ismagilova, G. K. (2020). *World images mythological floral motifs of the English, Russian and Tatar language*.

MADANIYATLARARO TA'LIM USULINING XUSUSIYATLARI

Zohidjon Tursunov

Namangan davlat universiteti

Madaniyatlararo degan tushuncha ilk bor o'tgan asrning 70-80 yillarida paydo bo'lgan. Bu atama avval pedagogika sohasida, keyinroq esa chet til o'qitish metodikasida qo'llay boshlandi. Madaniyatlararo ta'lim usulidan ko'zlangan asosiy maqsad, o'zga madaniyat xususiyatlarini tushunish, ularga to'g'ri baho berishni o'rgatishdan iborat. 80-yillarning o'rtalariga kelib bu tushunchaning qo'llanish sohasi ancha kengaydi. Madaniyatlararo ta'lim usuliga asoslangan maktablar, madaniyatlararo o'qitish metodi, madaniyatlararo didaktika yoki pedagogika, madaniyatlararo lug'at ustida ishlash, madaniyatlararo muloqot, madaniyatlararo mamlakatshunoslik kabilar shular jumlasidandir.

Madaniyatlararo muloqot va madaniyatlararo mamlakatshunoslik asosida birinchi navbatda iqtisod sohasidagi darsliklar yaratishga alohida e'tibor qaratildi. Chunki o'z madaniyati va o'zga madaniyatni yaxshiroq tushunish va anglash iqtisodiy hamkorlikni to'g'ri tashkil etishga va tushunmovchiliklarni oldini olishga yordam beradi.

Madaniyatlararo ta'lim usulining chet til darslariga tadbiq etishning turli ko'rinishlari yuzaga kelgan bo'lib, bugungi kun chet til o'qitish metodikasida keng munozaralarga sabab bo'lmoqda. Mazkur usulning mohiyati shundan iboratki, u o'zga madaniyat xususiyatlarini ko'rsatib beradi va madaniyatlararo muloqotni to'g'ri tashkil etishni o'rgatadi. Madaniyatlararo ta'lim o'zga madaniyatga nisbatan xolis nuqtai nazarni shakllantiradi. Bunda o'zga madaniyatga o'z madaniyati xususiyatlaridan kelib chiqib munosabatda bo'lish yoki uni moslashtirish ko'zda tutilmaydi, balki unga nisbatan nuqtai nazarni o'zgartirish orqali baho berishga o'rgatiladi.

Turli madaniyat vakillarining o'zaro muloqoti davomida ayrim tushunmovchiliklarining yuzaga kelishiga ma'lum sabablar bor. Lingvistik va leksik ko'nikmalarning yetishmasligi bilan bir qatorda, o'rganilayotgan tilning madaniy xususiyatlarini bilmaslik ham mazkur holatlarni keltirib chiqaradi. Kundalik hayotdagi salomlashish, uzr so'rash, hol ahvol so'rash kabi muloqot vaziyatlari milliy va madaniy jihatdan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Har bir til o'rganuvchi til o'rganish faqat so'z va jumalarni yod olish va ularni qo'llash bilan cheklanmasligini, to'g'ridan to'g'ri tarjima qilish orqali muloqotga kirish mumkin emasligini e'tibordan chetda qoldirmasligi kerak. Biroq an'anaviy chet til o'qitishda o'quvchilarga o'rganilayotgan tilning grammatik va leksik xususiyatlari tushuntirilib, o'sha tilda so'zlashayotgan xalqning madaniyati, turmush tarzi, dunyoqarashi, urf-odatlar va an'analari haqida juda kam ma'lumot berilgan. Har bir tilga madaniy va ijtimoiy nuqtai nazardan yondashish

lozim. Chunki tilda xalqning anʼanalari, odatlari, shu tilda soʻzlashuvchi kishilarning ijtimoiy va maʼnaviy munosabatlari, dunyoqarashi oʻz ifodasini topgan. Chet til taʼlimida madaniyatlararo taʼlim usuli aynan anʼanaviy chet til oʻqitish usuliga qarshi oʻlaroq yuzaga kelgan. Anaʼanaviy chet til taʼlimida oʻquvchilarga chet tili tarjima tamoyili asosida oʻrgatiladi. Natijada oʻquvchi har bir muloqot vaziyatiga oʻz madaniyati, dunyoqarashi va anʼanalari asosida yondoshadi va unga baho beradi. Madaniyatlararo taʼlim usuli chet til darsi jarayonida tilga oid madaniy va milliy xususiyatlarni ham oʻquvchilarga yetkazib berishni, oʻzga madaniyatga oʻz madaniyati xususiyatlaridan kelib chiqib baho berish va munosabat bildirishni emas, balki oʻrganilayotgan til madaniyati tamoyillaridan kelib chiqqan holda munosabat bildirishni shakllantiradi. Oʻz madaniyati bilan oʻzga madaniyatni solishtirish orqali oʻquvchi chet tilda mavjud boʻlgan predmet, tushuncha va leksik birliklar oʻz ona tilida mavjud predmet, tushuncha va leksik birliklarning toʻgʻridan-toʻgʻri tarjimasi bilan cheklanmaslik lozimligini tushunib yetadi.

Oʻtgan asrning 70-yillariga kelib kommunikativ didaktika koʻproq kundalik turmushda uchraydigan muloqot vaziyatlarga tayangan holda chet til darslarini tashkil etishga katta eʼtibor qarata boshladi. Bu orqali til oʻrganuvchilar turli muloqot vaziyatlariga til va madaniy jihatidan tayyorlanadi, madaniyatlararo muloqot tamoyillarini oʻzlashtiradilar. Oʻzga madaniyat vakillari bilan oʻzaro muloqotga kirishilganda, avvalo oʻsha madaniyatning, millatning kundalik turmushi bilan bogʻliq milliy va madaniy qadriyatlari, odatlari va anʼanalari haqida yetarli maʼlumot va bilimlarga ega boʻlish lozim. Shundagina ikki tomon oʻrtasidagi muloqot jarayoni har ikkala tomon uchun ham oson kechadi va tushunmovchiliklar yuzaga kelmaydi. Oʻz fikr-mulohazasini suhbatdoshiga tushuntira olish qobiliyati ikki tomonlama oʻzaro bir-birini tushunishni taʼminlaydi. Muloqot jarayonida suhbat mavzusi haqida ikki tomonning umumiy tasavvur, bilim va maʼlumotga ega boʻlishi katta ahamiyat kasb etadi. Madaniyatlararo muloqot deganda faqatgina oʻzga madaniyat vakili bilan yuzmayuz holatda muloqotga kirishini tushunmaslik kerak. Chunki chet tilni oʻrganayotgan yoki oʻrgangan kishi oʻzaro suhbat doirasidan tashqarida ham oʻzga madaniyat bilan muloqotga kirishishi mumkin. Masalan, kitob oʻqishi, televizor koʻrishi, radio eshitishi yoki oʻrganayotgan yoki oʻrgangan tilga egalik qilayotgan xalq muhitiga safar qilishi, oʻsha muhitda yashashi mumkin. Bunda kishi chet tilning leksik va grammatik qirralarini puxta oʻzlashtirgan boʻlsa ham, biroq muloqot jarayonida aks hollarda oʻz madaniyati va anʼanalariga asoslanib harakat qiladi.

Yuqorida aytib oʻtilganidek, madaniyatlararo muloqot jarayoni bevosita va bilvosita amalga oshishi mumkin. Oʻzga til va madaniyat vakili bilan oʻzaro suhbatga kirishish orqali bevosita muloqot jarayoni yuzaga keladi. Bunda tilning verbal va noverbal vositalari yordamida muloqot qilinadi. Tilning verbal vositalari deganda, uning

leksik qatlami tushuniladi. Tilning leksik imkoniyatlaridan kelib chiqib, uning grammatik talablariga to'g'ri amal qilgan holda jumlar tuzish va fikrni o'z suhbatdoshiga yetkazib berish mumkin. Ma'lumki, verbal vositalar ko'pincha noverbal vositalar bilan birgalikda qo'llanadi. Noverbal vositalarning verbal muloqot jarayonidagi vazifasi yetkazilayotgan fikrni to'ldirish, uni ta'kidlashdan iborat. Masalan, barcha xalqlar uchun xos bo'lgan salomlashish madaniyatini olaylik. Salomlashish stereotip sifatida tili, madaniyati va e'tiqodidan qat'iy nazar barcha xalqlarga xos. Biroq bu vaziyatda amal qilinishi lozim bo'lgan bir qator verbal va noverbal hatti-harakatlar borki, ular bu qadriyatning milliy o'ziga xosligini belgilaydi. Masalan, o'zbeklarda chap qo'lni ko'ksiga qo'yish, sal gavgani egish, sherigiga yaqinroq turish salomlashish odobining qator shartlarining biri sanaladi. Yoki yana bir stereotip – murojaat formalarini olaylik. Sharqda, xususan O'rta Osiyo xalqlarida qarindoshlik atamalarini bevosita murojaat shakli sifatida qo'llash an'anaga aylangan. O'zbeklarning kundalik turmushida umuman tanimagan, bilmagan kishiga nisbatan ota, ona, aka, singil, tog'a, amaki, xola, jiyan, kelinoyi, o'g'lim, qizim deb murojaat qilishi tabiiy hol sifatida qaraladi. Bu o'ziga xos an'anana, qadriyat, bir-biriga xurmat va o'zaro yaqinlikning belgisidir. Biroq shu yo'sinda madaniy va geografik jihatidan ancha olis millat vakiliga, masalan, fransuz, ingliz yoki nemisga shu tarzda murojaat qilinsa, ular uchun bu boshqacha tuyuladi. Murojaat qilishda amal qilinishi lozim bo'lgan umumiy shartlar ham borki, bularga deyarli barcha xalqlarda bir xil amal qilinadi. Murojaat qilishdan avval o'zbeklarda "kechirasiz", "uzr", ruslarda "izvinite", fransuzlarda "pardon", nemislarda "Entschuldigung", inglizlarda "excuse me" deyilishini kuzatish mumkin.

Noverbal muloqotning ham bir qator umumiy va milliy ko'rinishlari mavjud. Noverbal vositalarning milliy va umuminsoniy xususiyatlaridan yaxshi xabardor bo'lish ham madaniyatlararo muloqot jarayonida muhim rol o'ynaydi. Noverbal vositalarga yuz harakati, gavgani harakati, qo'l harakati, bosh harakati, mimik va jestik imo-ishoralar kiradi. Noverbal muloqot ham til va madaniyat ana'nalaridan kelib chiqib bir qator milliy xususiyatlarni o'zida mujassam etgan. Bir millatga xos noverbal ishora o'zga millatda boshqa ma'no kasb etishi yoki umuman tushunilmasligi mumkin. Asli elementar sanalgan mazkur milliy o'ziga xosliklarning ham madaniyatlararo muloqot jarayonida alohida o'rni bor. No'rin qo'llangan birgina imo-ishora ham muloqot muhitiga salbiy ta'sir etishi mumkin. O'zbeklarda biror voqea yoki vaziyatga ishonmaslikni, suhbatdoshining aldayotganligini bildirib qo'yish maqsadida "yolg'on gapirma" "aravani quruq olib qochma", "quloqqa lag'mon osma" degan ma'noda qo'l bilan quloqni qoqib qo'yiladi. Bu ishorani deyarli har bir o'zbek millati vakili tushunishi va bundan u tegishli xulosa chiqarib olishi mumkin. Ammo o'zga madaniyat vakili bilan muloqot paytida mazkur ishorani qo'llash orqali yuqoridagi ta'ssurotni yuzaga keltirishning iloji yo'q. Ayni shu vaziyatda fransuz millati vakili boshqacha ishorani

qo'llagan bo'lar edi. Fransuzlar mazkur holatda barmog'i bilan ko'ziga ishora qilib, ko'zning pastki qovog'ini tortib qo'yishadi. Bu ishora bilan ular "mon oeil" "mon yeux" (so'zma-so'z: "mening ko'zim", "mening ko'zlarim") "aldama", "yolg'on gapirma" demoqchi bo'ladilar. Tabiiyki, mazkur ishoraning ma'nosini o'zga madaniyat vakili bir ko'rishda tushunib olishi qiyin.

Turli madaniyat vakillarining o'zaro muloqot jarayoni ularning bir-biri bilan tanishishi, milliy va madaniy xususiyatlarini o'rganishi uchun imkoniyat yaratadi. Olib borilgan kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, turli millat vakillarining ovqatlanish va dasturxon atrofida o'zini tutish odatlari turlicha bo'lib, bu o'z navbatida madaniyatlararo muloqot jarayonida yaqqol namoyon bo'ladi. Mazkur holat tabiiy tarzda o'zga madaniyat, millat odatlarini o'rganishga va ularni o'z madaniyatida qabul qilingan odatlar bilan qiyoslashga imkon beradi. Bejiz ushbu soha inson hayotining kundalik turmushida muhim o'rin egallab, uning ajralmas qismiga aylanmagan. Tarixiy rivojlanish jarayonida xar bir millatda ovqatlanish va dasturxon atrofida o'zini tutish va mulozamat ko'rsatish borasida o'ziga xos qadriyat, odat va an'analar shakllangan bo'lib, ularga madaniyatlararo muloqot jarayonida amal qilish muhim sanaladi.

Ovqatlanish va dasturxon atrofida o'zini tutishning bir qator umuminsoniy talablari mavjud bo'lsada, madaniyatlararo muloqot jarayonida ko'plab tushunmovchilik va ikkilanishlar kuzatiladi. O'zbek xalqi azaldan mehmondo'st millat sifatida xurmat qozongan. Mehmondo'stlik fazilatlarini xalqning qalbiga chuqur singib ketgan. Xalqimizda "Mehmon otangdan ulug'", "Mehmonxonang tor bo'lsa ham, mehri diling keng bo'lsin" degan hikmatlarning zamirida ham madaniy va milliy fazilatlar o'z ifodasini topgan. Kelgan mehmonni non va tuz bilan qarshi olish odati azaldan shakllangan umuminsoniy fazilatdir. Bu odat dunyoning aksariyat xalqlarida juda qadrlanadi. Mezbon mehmonga tuz va non ulashar ekan, bu bilan u o'zining mezbonga nisbatan xurmatini, uni qadrlashini, garchi u dushman bo'lsada, non va tuz xurmati uning hayoti va sog'ligi uchun ma'sul ekanligini namoyon qiladi. Mazkur odat o'zbek xalqining qon-qoniga singib ketgan. Shu bois bo'lsa kerak, kelgan mehmon oldiga eng avvalo non qo'yiladi, chunki non aziz va mo'tabar ne'mat hisoblanadi. Dasturxon atrofida mulozamatda o'zbeklarda bir qator verbal va noverbal undovlar borki, ular o'zbek millatining boy an'ana va qadriyatlari bilan uyg'unlashib ketgan. Mezbonni dasturxonga chorlash, taomlarni tanovul qilishga undash, borini mezbon oldiga muhayyo qilish kabilar o'zbek milatini o'zgalardan ajratib turuvchi milliy fazilatlar jumlasidandir.

Bunday fazilat va odatlar barcha millatlarda bir xil namoyon bo'lavermaydi. Quyidagi misolni ko'rib chiqaylik:

Bir kuni nemis talabalari frantsiyalikni mehmonga chaqirishibdi. Ular mehmon uchun ajoyib dasturxon tuzatib, unga turli taom va noz-ne'matlarni qo'yishibdi. Mehmondorchilik paytida fransuz qo'yilgan taomlardan va noz-ne'matlardan nemis

mezbonlar kutganchalik iste'mol qilmabdi. Mehmon ketgandan keyin mezbonlar hayron bo'lib, mehmonga nemis taomlari yoqmadi shekilli, shu bois u xush ko'rib iste'mol qilmadi- deb o'ylashibdi. Fransuz esa o'z navbatida nemis mezbonlarining dasturxon atrofidagi mulozamatidan xafa bo'libdi. Aslida taomlar unga juda ma'qul tushgan edi. Biroq u o'z madaniyati an'analaridan kelib chiqib, mezbonlarni qayta-qayta dasturxonga chorlashini kutgan edi. Fransuzlardagi odat bo'yicha mezbon mehmonga ovqat paytida tez-tez mulozamat ko'rsatib, har safar taomga chorlab turishi lozim ekan. Nemislarda esa bu odat tusiga kirmagan. Chunki ular o'z madaniyati an'analaridan kelib chiqib munosabatda bo'lishgan. Fransuz esa buni o'zicha talqin qilib, mening tashrifim ularga malol keldi shekilli deb o'ylab yeb-emasdan uyiga ravona bo'lgan.¹ Shu o'rinda ta'kidlash joizki, fransuzlarning mehmonga munosabati bilan o'zbeklarning munosabatida shu sohada o'xshashliklar ko'zga tashlanar ekan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, til madaniyatlar va xalqlar o'rtasidagi vosita vazifasini bajaradi. Har bir tilda xalqning turmush tarzi, madaniyati, urf-odat, an'ana va qadriyatlari o'z ifodasini topgan bo'ladi. Shu sabab chet tilni o'rganish va o'rgatish jarayonida o'rganilayotgan til madaniyatini ham qo'shib kompleks tarzda o'zlashtirish madaniyatlararo muloqotni samarali va ikkitomonlama foydali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Turli madaniyatlarning o'zaro muloqoti natijasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning mazmun mohiyati va ularning ijtimoiy va madaniy ahamiyati oydinlashib boraveradi. Kishilar qalbida barrikenglik, o'zaro xurmat tuyfulari rivojlanib, xalqlar o'rtasidagi do'stlik va hamkorlik mustahkamlanadi.

REFERENCES

1. Жалолов Ж.Ж. Чет тил ўқитиш методикаси: Чет тиллар олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик. – Т.: Ўқитувчи, 1996.
2. Rupperecht.S.B., Kein Huhn im Topf?, Perspectives on Language in Performance. Studies in Linguistics Criticism, and Language Teaching and Learning, Tübingen, 1987
3. L.K. Iliyeva, Chet til ta'limida izchillikni ta'minlash texnologiyasi, Toshkent 2009

¹ Rupperecht.S.B., Kein Huhn im Topf?, Perspectives on Language in Performance. Studies in Linguistics Criticism, and Language Teaching and Learning, Tübingen, 1987, Seite 1013

XALQARO TOIFADAGI PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA CLIL TEXNOLOGIYASI

Saodat Sharipovna Zuparova

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Fakultetlararo chet tillar kafedrası o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada zamonaviy pedagoglarni tayyorlashdagi masalalar tahlil etilgan bo'lib, chet tillarini o'rganishdagi zamonaviy yondashuvlar tahlil etilgan

Kalit so'zlar: CLIL, xalqaro pedagog, kommunikativ ko'nikmalar, integratsiya,

Content Learning Integrated Language (CLIL) konsepsiyasi 1994 yilda Yevropa Komissiyasi bilan hamkorlikda kiritilgan. Finlyandiya va Niderlandiya ekspertlari boshchiligidagi Yevropa darajasidagi muhokamalardan so'ng asosiy e'tibor davlatning moliyaviy ko'magida til o'rganishni umumta'lim maktablari va kollejlarga qanday kiritishga qaratildi. O'sha paytda CLILni amalga oshirish ham siyosiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega edi. Siyosiy nuqtai nazardan, xalqaro maydonda o'z nufuziga ega bo'lish belgilangan jahon tillarini yuqori darajada bilishni talab qiladigan istiqbolga asoslangan edi. Masalan, Kanadada ikki tilli tashabbuslar ta'limning asosiy maqsadiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Taxminan yigirma yil o'tgach, CLIL konsepsiyasi nafaqat qo'shimcha tillarga kirishni kengaytirish vositasi, balki butun o'quv dasturiga innovatsiya va amaliyotni joriy etish usuli sifatida paydo bo'ldi. CLIL ta'lim yondashuvi sifatida Yevropa mamlakatlarida tobora ko'proq qo'llanilmoqda. ba'zi mamlakatlar o'qituvchilardan o'z sinflarida CLIL dan foydalanish talabi qo'yilgan. Kelajakda CLIL ko'plab Yevropa mamlakatlarida yanada kengroq qo'llanilishi kutilmoqda.

CLIL ikki obyektни integratsiyalash asosida o'rganishga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi bo'lib, u kontent va tilni o'rganishni o'zida mujassam etgan bo'lib, bu yerda kontentni yetkazish va o'rganish uchun qo'shimcha chet tili vositalari ishlatiladi. CLIL-dan foydalanib, talabalar bir yoki bir nechta ta'lim fanlarini ikkinchi tilda o'rganadilar. Talabalar o'rganishni boshlashdan oldin yangi tilni yaxshi bilishlari kutilmaydi. Shuningdek, ular bir vaqtda ma'lum bir fanga oid mavzuni mazmunini o'rganish uchun zarur bo'lgan chet tilida o'rganadilar. Ta'lim oluvchilar matn mazmuni tushunish maqsadida tilni o'rganadilar. CLIL bilan bir xil darajada

rivojlanadilar. Ikkalasi ham talabalar uchun muhim fanlar bo'lib, ular asta-sekin, lekin barqaror rivojlanadilar.

CLIL sinfdagi fokusni o'zgartiradi. O'qituvchilar o'rganish uchun tanlangan til vositasida talabalar bilishni xohlagan mavzu doirasida fanni o'rganadilar. Biroq, ular o'z fanlarini yangi tildan foydalanib o'rgatishi uchun, talabalarga o'zlari uchun ma'lumot topish, yangi bilimlarni o'rganish, va muloqot qilish usullarini ko'rsatishlari kerak. Bu faoliyat esa til o'rganish jarayonining bir qismi bo'lib, o'qituvchilar o'z ta'lim uslubini o'zgartirish va talabalarga o'rganishga yordam berishning turli usullarini topishlari kerak. Shu tarzda o'qituvchilar talabalarni zamonaviy o'rganishga tayyorlaydilar.

CLIL yoshlarni kelajakka tayyorlash uchun yaratilgan yondashuvdir. Bu mustaqil o'rganish va tushunish uchun birinchi qadamni beradi. Ioannou Georgiou, va Pavlou P [2] CLIL uchta asosiy xususiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi:

a) Qo'shimcha til o'rganishni tarix yoki geografiya kabi fanlar bilan birlashtiradi. Talabalar chet tilini maqsadli ravishda o'rganadilar, bu esa kontentni soddalashtirishga yordam beradi.

b) CLIL turli ijtimoiy-lingvistik va siyosiy kontekslarda yuzaga keladi va boshlang'ich ta'limdan oliy ta'limgacha bo'lgan har qanday til, yosh va ta'lim darajasiga mos keladi. Shu ma'noda, CLIL fanni integratsiyalash, tushunish va mustaqil o'rganishni rag'batlantiradi.

c) CLIL - bu ijtimoiy, madaniy, kognitiv, lingvistik, akademik va boshqa ta'lim ko'nikmalarini kuchaytiruvchi, fan va til yutuqlarini soddalashtirishga yordam beradigan yondashuv [3]. CLILni joriy etishning muhim sabablaridan biri bugungi talabalarni hozirgi va kelajakdagi ish dunyosiga tayyorlashda o'qituvchilarga yordam berishdir.

Yoshlar ota-onalari va jamiyat oldida duch keladigan turli qiyinchiliklarga tayyor bo'lishlari kerak. Ular mustaqil va qachon va qanday ishlashiga moslashishlari kerak. Ular IT ko'nikmalariga ega bo'lishi va Internet yoki ijtimoiy tarmoqlar orqali kerakli ma'lumotlarni topa olishi kerak. Shaxsiy ishlardan tashqari, ular hamkorlik qilishlari va loyiha guruhlarida ishlash uchun zarur ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerak.

20-asrning katta qismida ishchi kuchining tayyorligi uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar to'plami bugungi kunga nisbatan sodd edi. Maktablar o'z o'quvchilarini o'qish, yozish, hisob-kitoblarni o'rgatish, ular yashagan dunyo haqida ma'lumot berish, tikuvchilik, pazandachilik kabi kasblardan amaliy ko'nikmalarni o'rgatish orqali ularni mehnatga tayyorlagan [4].

Talabalar kundalik vazifalarni bajarish tartibini ishlab chiqishlari, mustaqil o'rganishga asoslangan kun tartibini tuzishlari kerak. Kun tartibiga amal qilishda vaqtni boshqarish tamoyillariga amal qilishlari kerak. Bugungi va ertangi kun mutaxassislarida qanday ko'nikmalar zarur bo'lishi mumkin?

Biz pedagoglar sifatida o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashadigan, boshqalar bilan hamkorlik qila oladigan, o'z fikrini ifoda eta oladigan yoshlarni tarbiyalashimiz zarur. CLILni amalga oshirishning muhim sabablaridan biri bu o'qituvchilarga bugungi talabalarni hozirgi va kelajakdagi ish dunyosiga tayyorlashda yordam berishdir. Yoshlar ijtimoiylashuv jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan turli qiyinchiliklarga tayyor bo'lishlari kerak. Ular qachon va qanday ishlashlari nuqtai nazaridan mustaqil va moslashuvchan bo'lishi ijtimoiy zaruratga aylanib bormoqda.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni // O'RQ-637-son, Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
2. Ioannou Georgiou, Pavlou P. Boshlang'ich va maktabgacha ta'limda CLILni amalga oshirish bo'yicha ko'rsatmalar, 2011 .
http://www.schools.ac.cy/klimakio/Themata/Anglika/teaching_material/clil/guidelinesforclilimplementation
3. Mehisto, P., Genesee (tahrirlar) (matbuotda) Ikki tilli ta'lim tizimini qurish: kuchlar, mexanizmlar va qarshi og'irliklar. Kembrij: Kembrij universiteti nashriyoti.
4. Qurbonova M.F. CLIL – zamonaviy yondashuv sifatida. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensiv o'qitishning psixologik-pedagogik jihatlarini respublika ilmiy-amaliy anjumani. Toshkent, 2023-yil 2-iyun. 60-62 b.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ - ИНОСТРАНЦЕВ В ОБЛАСТИ МЕДИЦИНЫ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Анна Шамуратовна Атаджанова

Ургенчский филиал Ташкентской медицинской академии, Узбекистан

e-mail: achamur2004@rambler.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрываются основные вопросы эффективности новых подходов и методов обучения коммуникативным навыкам в медицинском контексте иностранных студентов-медиков при инновационных подходах и методах, основанных на применении информационных технологий и преимуществ, которые они могут предоставить для улучшения результатов обучения иностранных студентов в сфере медицины.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, иностранные студенты-медики, эффективность инновационных подходов и методов, информационные технологии, виртуальные практические задания, виртуальная ролевая игра, виртуальные упражнения.

INNOVATIVE METHODS IN THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS OF STUDENTS - FOREIGNERS IN THE FIELD OF MEDICINE IN RUSSIAN

Atadjanova Anna Shamuratovna

Urgench branch of the Tashkent Medical Academy, Uzbekistan

e-mail: achamur2004@rambler.ru

ABSTRACT

This article reveals the main issues of the effectiveness of new approaches and methods of teaching communicative skills in the medical context of foreign medical students in innovative approaches and methods based on the use of information technologies and advantages that they can provide to improve the learning of foreign students in the field of medicine.

Keywords: communicative skills, foreign medical students, the effectiveness of innovative approaches and methods, information technologies, virtual practical tasks, virtual role-playing game, virtual exercises.

Сегодня самым актуальным в инновационных подходах и применении информационных технологий в методике преподавания русского как иностранного (РКИ) для иностранных студентов-медиков является вопрос о инновационных подходах и методах, основанных на применении информационных технологий и преимуществ, которые они могут предоставить для улучшения результатов обучения иностранных студентов в сфере медицины.

Инновационные методы играют важную роль в развитии коммуникативных навыков студентов-иностранцев в области медицины на русском языке. [1]

Слово инновация в современных словарях толкуется следующим образом: Инновация - [лат. innovatio – обновление <innovare - обновлять] – 1) введение чего-либо нового; нововведенная вещь; модернизация; реформа. Инновация – выработка, синтезирование новых идей, создание новых моделей действия, ценностей, ... имеющих часто индивидуальный и неповторимый характер. [5]

"Инновационные методы" — это термин, используемый современными методистами для описания новых и современных подходов к образованию, которые используют современные технологии, инструменты и стратегии, чтобы улучшить процесс обучения и достичь лучших результатов. Эти методы направлены на интеграцию новых идей, подходов и средств, чтобы сделать образование более интерактивным, эффективным и интересным для студентов.

Работы Е. Верещагина, В. Костомарова включают тему инновационных методов в контексте преподавания иностранного языка. [3], О.А. Александровой связаны с проблемами воспитания речевой (коммуникативной) культуры в процессе обучения русскому языку [2], Н.Г. Захаровой обсуждают информационные технологии в образовании [4] и т.д.

Использование таких инновационных методов позволяет студентам-медикам развивать не только языковые навыки, но и специфические коммуникативные навыки, необходимые в их будущей медицинской практике. [6,7]

Приводим примеры виртуальных практических заданий для иностранных студентов-медиков к теме "Здоровье".

1. Виртуальная ролевая игра "Консультация с врачом": иностранным студентам-медикам предлагается сыграть роль врача и пациента в виртуальной среде. Они могут взаимодействовать на русском языке и проводить консультацию о вопросах, связанных с здоровьем. Задание может включать

диагностику состояния пациента, задания по лечению и обсуждение дальнейших рекомендаций.

2. Виртуальная ролевая игра "Консультация с врачом": иностранным студентам-медикам предлагается описание конкретных симптомов определенного заболевания на русском языке. Задание может включать описание симптомов, возможные причины и рекомендации по лечению.

3. Виртуальное упражнение "Описание симптомов" может быть следующим: иностранным студентам-медикам предлагается виртуальное задание, в котором они должны описать симптомы определенного заболевания на русском языке. Например, задание может быть связано с описанием симптомов гриппа.

Задание могло бы включать следующие пункты:

1. Опишите основные симптомы гриппа на русском языке.

Основные симптомы гриппа на русском языке можно описать следующим образом: высокая температура, общая слабость и усталость, боли в мышцах и суставах, озноб, головная боль, кашель, заложенность носа или наоборот, перенасыщенность слизи, боль в горле и галопирующая инфекция, отмечается прекращение обоняния и недостаток вкусовых ощущений.

2. Объясните, какие факторы могут влиять на развитие и прогрессирование симптомов.

На развитие и прогрессирование симптомов гриппа могут влиять следующие факторы:

- вирусная нагрузка: уровень вирусной нагрузки в организме может влиять на тяжесть симптомов гриппа.;

- иммунный ответ: сила и эффективность иммунного ответа организма на вирус также может повлиять на выраженность симптомов;

- физическое состояние: общая физическая выносливость и состояние здоровья организма могут влиять на выраженность симптомов гриппа;

- возраст: возраст является одним из факторов риска развития осложнений от гриппа;

- дополнительные факторы риска: наличие хронических заболеваний, ослабленный иммунитет или другие основные проблемы здоровья могут оказывать влияние на развитие и прогрессирование симптомов гриппа;

3. Дайте рекомендации по лечению и облегчению симптомов гриппа.

Если у вас возникают симптомы гриппа, рекомендуется:

1. Покой и отдых: отведите время на отдых, чтобы дать организму возможность восстановиться и справиться с инфекцией.

2. Пить достаточно жидкости: увлажнение организма очень важно при борьбе с гриппом. Пейте много воды, теплый чай, теплый горячий напиток или суп, чтобы поддерживать уровень гидратации.

3. Принимайте противогриппозные препараты без рецепта: препараты без рецепта могут помочь облегчить симптомы гриппа, такие как лихорадка, боль и заложенность носа. Однако, перед использованием всегда следует проконсультироваться с врачом или фармацевтом, особенно если у вас есть какие-либо сопутствующие заболевания или если вы принимаете другие лекарственные препараты.

4. Применение теплых средств облегчения: теплые компрессы на лоб или горло, теплые напитки или горячий душ могут помочь облегчить некоторые симптомы гриппа, такие как повышенная температура или боль в горле.

Однако рекомендуется всегда проконсультироваться с медицинским специалистом или фармацевтом для получения индивидуальных рекомендаций и лечения, основанных на конкретной ситуации и особенностях здоровья.

5. Укажите, когда необходимо обратиться к врачу или медицинскому специалисту.

Важно обратиться к врачу или медицинскому специалисту в следующих случаях: а) при симптомах гриппа, когда становится все хуже или не улучшаются в течение нескольких дней; б) при высокой температуре или продолжительной лихорадке, которая не снижается после принятия лекарств; в) при появлении сильных болей в груди, затрудненности дыхания или других серьезных симптомах, которые могут быть связаны с гриппом; г) при наличии хронических заболеваний или других медицинских состояниях, которые могут ухудшиться при гриппе; д) при имеющихся вопросах или неточностях по поводу лечения или управления симптомами гриппа; е) при применении других лекарственных препаратов или состояниях, которые могут взаимодействовать с противогриппозными препаратами.

Студенты должны использовать свои знания медицинской терминологии на русском языке, чтобы точно описать симптомы, и предоставить информацию, которая поможет понять, как возникать или облегчить грипп.

Таким образом, инновационные методы в образовании действительно имеют большой потенциал для повышения мотивации и интереса студентов. Они создают более интерактивную и увлекательную обучающую среду, что способствует активному участию студентов и повышению их заинтересованности в изучении русского языка и медицинской коммуникации.

REFERENCES

1. Азимов, Э.Г. Методическое руководство для преподавателей по использованию дистанционных технологий в обучении русскому языку как иностранному. / Э.Г. Азимов. - М.: МАКС Пресс, 2004. - С. 112.
2. Александрова, О.А. Проблема воспитания речевой (коммуникативной) культуры в процессе обучения русскому языку//Русский язык. - 2006. - №3. - С. 4-6.
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980.- С. 320.
4. Захарова, Н.Г. Информационные технологии в образовании: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. / Н.Г. Захарова. - М.: «Академия», 2003. – С. 192.
5. Кононенко Б.И. Большой толковый словарь по культурологии – М.: АСТ, 2003. –С. 542.
6. Лёвушкина, О. Н. Обучение русскому языку на основе применения информационных технологий / О.Н. Левушкина. // Непрерывное образование учащихся. Материалы I Всероссийской научно-практической конференции по проблемам непрерывного образования. Ульяновск, 2001. - С. 113-116.
7. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М., 2001. -С. 425.

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аль-Мария Хасановна Бабарахимова

самостоятельный соискатель ТГПУ им. Низами

Электронная почта: prof.mari.tdu@gmail.com

ABSTRACT

The article discusses the feasibility of using gaming technologies in Russian language classes for better mastery of grammatical material. The author defines the concepts of “game” and “game-based learning”, and considers groups and types of games. The researcher gives examples of games that can be used in the classroom in the process of teaching Russian to future primary school teachers.

Keywords: gaming technologies, pedagogical games, educational games, the game "Extra", the game "Auction", the game "One Day in the Life of...", the game "Dropped Endings".

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается целесообразность применения игровых технологий на занятиях по русскому языку для лучшего усвоения грамматического материала. Автором дано определение понятиям «игра», «игровое обучение», рассмотрены группы и типы игр. Исследователем приведены примеры игр, которые можно использовать на занятиях в процессе обучения русскому языку будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: игровые технологии, педагогические игры, учебные игры, игра «Лишний», игра «Аукцион», игра «Один день из жизни ...», игра «Выпавшие окончания».

Сегодня, в век информатизации и цифровизации, остро стоит вопрос повышения интереса к занятиям русского языка в педагогических высших учебных заведениях и вовлечения будущих педагогов в учебный процесс. Обучение неродному языку невозможно представить без двух составляющих: грамматики и устной речи. Если задания, связанные с говорением и слушанием (аудированием) на занятиях по русскому языку, вызывают интерес у обучающихся, то грамматические задания, в частности, упражнения на склонение или спряжение, не вызывают заинтересованности, учитывая сложность языковых норм русского языка. Обучающимися такое нежелание

заниматься грамматикой объясняется тем, что их поймут, даже, если они будут говорить с ошибками. Долгие объяснения о том, как важно говорить правильно, приведут лишь к потере времени на занятиях. Целесообразным считается сделать процесс обучения грамматическим нормам русского языка более занимательным. Правильно организовать подобный процесс преподавателю помогут игровые технологии. Такой метод поможет повысить интерес и мотивацию к занятиям по русскому языку.

Понятие «игра», в воспитательном значении, не ново в обучении. Ещё Л.С. Выготский отмечал тесную связь между обучением и игрой, в частности, по его словам, игра создает «зону ближайшего развития» [2]. Именно в игре мы становимся на одну ступень выше себя.

По определению С.М. Вишняковой, такая технология обучения как игровое обучение ставит перед собой цель усвоения знаний через приобретение умений и навыков, при этом, активизируя «самостоятельную познавательную деятельность, направленную на поиск, обработку и усвоение учебной информации с помощью игровых методов вовлечения обучаемых в творческую деятельность» [1].

Педагогические игры бывают разных типов, но в основном их можно разделить на три большие группы:

- ориентированные на физическую активность;
- активирующие мыслительные процессы;
- социальные, психологические игры, погружающие в определенную ситуацию.

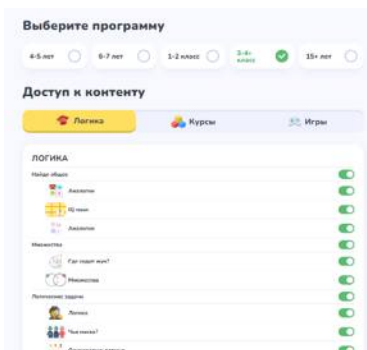
Рассмотрим тип игр, активирующих мыслительные процессы, которые в свою очередь можно разделить на следующие виды: учебные, познавательные, репродуктивные и коммуникативные. Коммуникативные игры способствуют ускоренному развитию устной речи, но сегодня мы говорим о грамматике, поэтому рассмотрим учебные игры.

При изучении имен существительных на практических занятиях по русскому языку можем в разной вариации предложить будущим учителям начальных классов сыграть в игру «Лишний». При составлении заданий необходимо обратить внимание на правила русского языка по

категории рода, падежа и числа имен существительных. Задания можно составлять как в виде теста на распечатанном листе, так и на слайдах презентации с картинками.

А лучше всего воспользоваться возможностями сайта <https://logiclike.com>, в базе которого более тысячи красочных и озвученных заданий для учащихся начальных классов и не только. Logiclike – это международная образовательная онлайн-платформа по развитию логики и мышления, с банком заданий на разные темы. Сервис работает на русском, украинском, английском, немецком, польском, чешском языках. Данная образовательная платформа хороший инструмент для будущих учителей начальных классов.

Игра «Аукцион» поможет закрепить тему «Род имен прилагательных». Преподаватель просит обучающихся по очереди называть прилагательные мужского (женского либо среднего) рода, как и в процессе настоящего аукциона, выигрывает тот, кто последним назовет слово. Задание можно усложнить, изначально задав определенную букву: назовите прилагательные женского рода на букву «А».

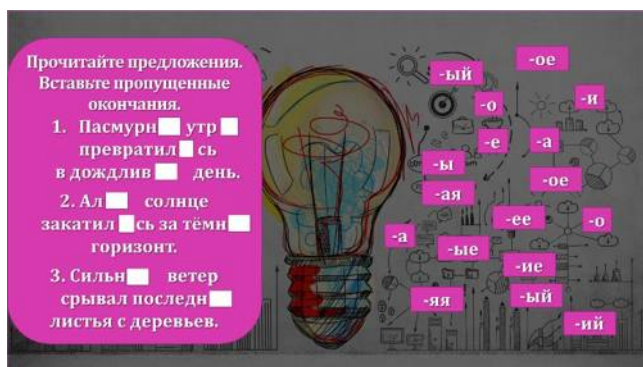
Как закрепление пройденной темы «Глаголы совершенного и несовершенного вида», можно попросить обучающихся сыграть в игру «Корректор». Задача участников игры: прочитать предложение, найти ошибку, допущенную при выборе категории вида глагола и исправить ее.

При изучении лексической темы: «Мой

день», можно сыграть в игру «Один день из жизни ...», где обучающимся предлагается составить рассказ о рабочем дне представителей разных профессий. Каждый из обучающихся может назвать только одно существительное (прилагательное, глагол – ту часть речи, которую проходили на занятии), следующий сначала назвать предыдущее слово, а потом продолжить, назвав

Игра «Выпавшие окончания» поможет закрепить тему «Категория рода имен существительных, прилагательных и прошедшего времени глагола». Обучающимся предлагается прочитать предложения и из списка окончаний, представленных слева, подобрать правильное для каждого слова (сущ. глагола). Усложнить задание можно предложения на все падежные прилагательных.

REFERENCES

1. Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. — М.: НМЦ СПО, 1999. — 538 с.
2. Выготский Л.С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка // Вопросы психологии. — 2006. — № 6. С. 62-76.
3. Ермолаева Ж.Е. 5 словесных и лингвистических игр на занятиях по русскому языку. <https://www.eduneo.ru/5-slovesnyx-i-lingvisticheskix-igry-na-zanyatiyax-po-russkomu-yazyku/>
4. Онлайн-платформа <https://logiclike.com>

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАВЫКОВ 21 ВЕКА В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Тахир Бахтияр угли Бахтияри

Кафедра Иностранных языков, Ассистент,

Джизакский политехнический институт

tobax2ogl@gmail.com

АННОТАЦИЯ:

В этой статье рассказывается об использовании навыков 21 века в преподавании английского языка.

Ключевые слова: Технология, сотрудничество, ответственность, креативность, решение проблем, инициатива и самостоятельность, самонаправление.

ABSTRACT:

This article describes the use of 21st century skills in teaching English.

Keywords: Technology, cooperation, responsibility, creativity, problem solving, initiative and independence, self-direction.

Технологии меняют наш мир. Рутинные знания и навыки автоматизируются, оцифровываются и передаются на аутсорсинг. Университеты, правительства и предприятия со всего мира работают сообща, чтобы понять, какие навыки понадобятся детям для достижения успеха в 21 веке. В этой статье вы найдете семь навыков 21 века и несколько полезных советов. навыки 21 века:

Сотрудничество

Ответственность

Креативность

Решение проблем

Инициатива и самостоятельность

Сотрудничество в области ИКТ и информационной грамотности. Научиться эффективно и уважительно работать с другими людьми - важный жизненный навык. Совместные занятия также отлично подходят для изучающих английский язык, поскольку они развивают навыки говорения и аудирования. Совет по обучению. Размещайте книги, стулья и другие предметы в местах, где люди могут на них наткнуться. Выберите одного члена семьи,

который пройдет полосу препятствий с завязанными глазами. Попросите другого члена семьи провести их через полосу препятствий, проговаривая указания на английском языке (например, налево, направо, остановиться, сделать шаг назад). Ответственность заключается в том, чтобы побуждать детей менять мир, в котором они живут. Дети узнают, что они могут вдохновлять и мотивировать других, когда подают пример. Совет по обучению. Попросите своего ребенка взять на себя ответственность за обучение английскому языку другого члена семьи. Например, это может включать в себя обучение их трем новым английским словам в день и тестирование их в конце каждой недели. Это отличное занятие для изучающих язык. Учить кого-то другого - один из лучших способов обучения. Критическое мышление - это наличие логических обоснований и доказательств для ваших выводов. Это важный навык в изучении учебных предметов и для повседневного принятия решений. Совет по обучению для детей 5-12 лет. Посмотрите вместе на несколько картинок. Например, вот картинка под названием "У доктора". Попробуйте использовать смесь закрытых вопросов, в которых оцениваются краткие факты (например, где доктор?), и открытых вопросов, в которых оценивается аргументация (например, как вы думаете, почему доктор выглядит удивленным?). Обучающий совет для детей 13-18 лет. Поощряйте своего ребенка читать тексты, содержащие мнения разных людей, например газетные или журнальные статьи. Попросите ребенка подвергнуть сомнению то, что он читает. Каковы факты? Каковы мнения? Приводит ли автор какие-либо доказательства в поддержку своего мнения? Креативность. Мы часто сосредотачиваемся на аналитическом, логическом мышлении. Однако образное и креативное мышление - процесс игры с идеями и открытости новым возможностям - было не менее важным в истории человеческого развития и достижений. Совет по обучению Попросите своего ребенка спроектировать дом своей мечты, автомобиль, одежду или игрушку и наклеить этикетки на некоторые детали. Решение проблем. Все мы сталкиваемся с проблемами каждый день в школе, на работе и дома. Чтобы решать проблемы, нам нужно мыслить как аналитически, так и творчески. Нам также необходимо развивать жизнестойкость - способность справляться с трудностями, справляться с давлением и упорствовать до тех пор, пока проблема не будет решена. Совет по обучению. Найдите забавный короткий рассказ. Нарежьте его и попросите вашего ребенка использовать клейкую ленту, чтобы склеить его снова. Вы можете усложнить задачу, если у вас будет пара карточек, которые не совпадают, и тогда задача не будет выполнена по счастливой случайности ближе к концу. Инициатива и

самонаправление. Самонаправление - это наличие мотивации для достижения результатов и дисциплины для выполнения задач в установленные сроки. Исследования показали, что инициатива даже более важна для успеха в учебе, чем интеллект. Совет по обучению. Позвольте вашему ребенку принять участие в выборе того, что ему делать. Например, вместе выбирайте книги по английскому языку в библиотеке. Это поможет с мотивацией, поскольку они могут выбирать темы / персонажей, которые им интересны. ИКТ и информационная грамотность Дети сегодня имеют доступ к огромному количеству различных технологий и информации. Важно научить их извлекать из этого максимальную пользу. Советы по обучению. Ознакомьтесь с нашими советами по цифровому обучению в нашей статье: Практика английского языка с использованием цифровых технологий.

Внедрение навыков 21 века в преподавание английского языка может повысить уровень владения языком учащихся и подготовить их к требованиям современного мира. Эти навыки включают сотрудничество, ответственность, креативность, умение решать проблемы, инициативу и самоуправление, ИКТ и информационную грамотность. Например, учителя могут поощрять критическое мышление, прося учащихся анализировать и оценивать тексты, аргументы и идеи. Они также могут поощрять креативность, предоставляя учащимся возможности для самовыражения в различных формах, таких как письменная речь, устная речь в устной форме и мультимедийные проекты. Сотрудничеству можно способствовать с помощью групповой работы и проектного обучения, когда учащиеся работают вместе для достижения общей цели. Коммуникативные навыки можно развивать с помощью занятий, которые включают говорение, аудирование, чтение и письмо. Цифровая грамотность приобретает все большее значение в современном мире, и учителя могут включать технологии в свои уроки, чтобы улучшить цифровые навыки учащихся. Это может включать использование онлайн-ресурсов, социальных сетей и мультимедийных инструментов. Наконец, повышение глобальной осведомленности может помочь учащимся понять различные культуры и точки зрения, а также развить эмпатию и уважение к другим. Учителя могут включать глобальные проблемы в свои уроки и поощрять учащихся к участию в дискуссиях на такие темы, как изменение климата, права человека и социальная справедливость. Внедряя эти навыки 21 века в преподавание английского языка, учителя могут помочь студентам стать более эффективными коммуникаторами, критически мыслящими людьми и гражданами мира.

В заключение мы можем сказать, что нам необходимо развивать навыки изучающих язык в 21 веке. Если студенты, живущие в 21 веке, разовьют эти навыки, они наверняка добьются успеха в жизни.

REFERENCES

1. Беренс Дж. Т., Мислеви Р.Ж., Дицербо К.Е., Рутштейн Д.У., Леви Р. Ориентированный на фактические данные дизайн обучения и оценки в цифровом электронном мире. В: Майрат М., Кларк-Мидура Дж., Робинсон Д., редакторы. Оценка навыков 21 века на основе технологий: теоретические и практические выводы из современных исследований. Нью-Йорк: Springer-Verlag; в печати.
2. Байби Р. У., & Фукс Б. (2006). Подготовка рабочей силы 21 века: новая реформа в научно-техническом образовании. Журнал исследований в области преподавания естественных наук, 43 (4), 349-352
3. Национальная ассоциация преподавателей естественных наук. (2011). Качественное научное образование и навыки 21 века. Арлингтон, Вирджиния: Автор. Извлечено из <http://www.nsta.org/about/positions/21stcentury.aspx>
4. Ротерхэм А. Дж., & Уиллингем Д. (2009) Навыки 21-го века: задачи на будущее. Лидерство в образовании, 67 (1), 16-21.
5. Сааведра А. Р., & Опфер В. Д. (2012). Овладение навыками 21 века требует преподавания в 21 веке. Phi Delta Kappan, 94 (2), 8-13.

ПОНЯТИЕ МЕТАЯЗЫКА И ЕГО ОСОБЕННОСТИ

Дилдора Аслиддин кизи Валикулова

докторант ТГПУ

Email: dildoravalikulova@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются понятие метаязыка и его особенности, рассматриваются его трактовки в различных науках и разновидности по исследованиям зарубежных ученых.

Ключевые слова: языкознание, мета-, метаязык, язык-объект, естественный язык, терминология, специальные термины.

ABSTRACT

This article analyzes the concept of metalanguage and its features, examines its interpretations in various sciences and varieties according to the research of foreign scientists.

Keywords: linguistics, meta-, metalanguage, language-object, natural language, terminology, special terms.

Изучение языка, как родного, так и иностранного, является важнейшим этапом формирования личности. Знание грамматики, правописания и орфоэпии родного языка в совершенстве делает его речь грамотным и правильным по литературным нормам. Владение иностранным языком, в свою очередь, способствует расширению кругозора, открытию карьерных перспектив, и развитию самих языковых способностей людей.

В области языкознания существует такое понятие как “метаязык”. Данный термин является одним из основных составляющих лингвистики. Хотя значение этого термина известно только ограниченному количеству людей - лингвистам, на практике использование метаязыка не редкостное явление.

Сама морфема **мета-** (с греч. *μετά-* «между, после, через») — это часть сложных слов, которая обозначает “абстрагированность, обобщённость, промежуточность, следование за чем-либо, переход к чему-либо другому, перемену состояния, превращение (например, метagalaktika, meta-tsentr)”. В древнегреческом языке предлог “мета” и приставка “мета-” имеют такие значения, как «после», «следующее», «за», а также «через», «между». [8]

В новом философском словаре **метаязык** описывается как одно из важнейших понятий современной логики, математики, философии и методологии науки, семиотики и теоретической лингвистики. В данном словаре под метаязыком понимается «любой естественный или искусственный язык (язык «второго уровня»), на котором описывается другой язык (язык «первого уровня»), служащий для описания предметов, свойств и ситуации окружающего мира либо тех или иных его областей или сфер» [9].

В лингвистическом словаре **метаязык** определяется в качестве языка «второго порядка», по отношению к которому естественный человеческий язык выступает как «язык-объект», т. е. как предмет языко-вед-че-ско-го исследования. Термин «метаязык» впервые появился в математике и логике как “формализованный язык, средствами которого исследуются свойства соответ-ству-ю-щих пред-мет-ных (или объектных) теорий, разграничиваются уровень самих описываемых объектов и n-й уровень их описания”. Метаязык считается предметом изучения металингвистики, которая известна как наука о языках «второго порядка» [10]. Также метаязыком считаются язык лингвистики и лексический состав словарей. Метаязык включает в себя теоретический язык, язык слов, фраз в области грамматической лингвистики [11]. Кроме лингвистики, метаязык также используется в таких науках, как философия, математика и информатика. Понимание метаязыка в каждой из этих наук представлена в таблице ниже (Таблица 1).

Таблица 1 - Трактовки метаязыка в разных науках

№	Наука	Трактовка метаязыка
1	Лингвистика	Метаязык используется для описания естественного языка (языка-объекта) и отличается от него специальной терминологией).
2	Философия	Метаязык определяется как понятие, которое фиксирует логический инструментарий рефлексии над явлениями семиотического ряда [11].
3	Математика	Метаязык математики не тождествен математическому языку. Он находится между языком математики и языком математиков, поэтому метаязык недостаточно формализованный [2].
4	Информатика	Метаязыки выражают синтаксис языков, используемых в компьютерном

		программировании. Целью синтаксиса в программировании является передача указаний компьютеру таким образом, чтобы он мог их распознавать и действовать в соответствии с ними. Метаязыки также могут характеризовать семантику языков программирования, которые придают смысл. Языки программирования передают содержание и смысл [13].
--	--	---

Главной функцией метаязыка является описание языка-объекта (естественного языка). Иногда бывают противоречия и даже парадоксы из-за смешения языка-объекта и метаязыка, так как мы можем говорить на одном и том же языке о неязыковом мире и самом же языке. Здесь основной помощью служит наша интуиция. Для разграничения метаязыка и объектного языка, к метаязыку ставятся следующие требования:

- 1) в нем должны быть средства для описания синтаксических свойств объектного языка;
- 2) метаязык должен быть настолько богат по своим выразительным возможностям, чтобы для каждого выражения объектного языка в нем существовала формула, являющаяся переводом этого выражения;
- 3) логический словарь метаязыка должен быть по крайней мере столь же богат, как и логический словарь объектного языка;
- 4) в метаязыке должны быть дополнительные переменные, принадлежащие к более высокому типу, чем переменные объектного языка, и т.п. [6]

Первые попытки отличить метаязык от языка-объекта были сделаны Д.Гильбертом для различения “математики” и “метаматематики” без использования соответствующей терминологии. Сами термины “язык-объект” и “метаязык” были введены А. Тарским и Р. Карнапом в середине 30 годов XX века. Это различие в начале применялись в исследованиях проблем математической логики и оснований математики, а позже его стали использовать в лингвистике, семиотике, философии и методологии науки [5].

Согласно И.Куликовом и Д.Салминой, метаязык - это лингвистическая система знаков, которая занимается определением и уточнением языковых явлений и имеет связь с терминологией [3]. Д.Остапенко в своем исследовании подчеркивает, что понятие “метаязык” намного шире “терминологии”, дополняя его состав общенаучной, повседневной и бытовой лексикой и объясняя свою логику суждения тем, что метаязык описывает языковые

единицы, которые отражают различные предметы и явления окружающей действительности. В зависимости от ситуации его употребления, Остапенко выделяет две разновидности метаязыка - бытовой и лингвистический (Таблица 2):

Таблица 2 - Разновидности метаязыка по Д.Остапенко

Виды метаязыка	Бытовой	Лингвистический
Характеристика	применяется в повседневном общении; используются метакоммуникативные высказывания (комментирующие, уточняющие, эмоционально-оценочные), например: “Точнее..., Я имею ввиду..., Я хотел сказать... .	называет и описывает различные языковые явления; используется в научных выступлениях, докладах и дискуссиях; отсутствует эмоционально-окрашенная лексика; наличие узкоспециальной лексики [4].

В.Доброта и О.Подлессова предложили термин “семантического метаязыка”, который означает “противопоставление языка-объекта и метаязыка как другой знаковой системы, позволяющей отразить структуру выражения объектного языка”. Семантический метаязык может содержать такие выражения, как *значение, утверждение, смысл, денотат, сигнификат* и т.д. Согласно их теории, семантические метаязыки делятся на невербальные и вербальные, последние, в свою очередь, делятся на естественные и искусственные [1].

Fortune выделяет три разновидности метаязыка для описания видов металингвистических взаимодействий между учениками в совместном задании. Различия, предложенные Fortune, помогают сузить границы метаязыка и выявлять его функции:

Метаязык А - специальные термины: *прошедшее, слово, настоящее, множественное число*.

Метаязык Б - не специальные термины, используемые для обобщения языковых правил, такие, как *означает, общий, значение, конкретный*.

Метаязык В - не специальные термины, используемые в общении о языке: *говорить, писать, правильно, изменить* [7].

Таким образом, понятие метаязыка занимает особое место не только в области лингвистики, но и в других науках, включая философию, математику,

информатику. В каждой из этих сфер он выступает в качестве языка второго порядка, служащий для описания объектного языка. В языкознании метаязык используется для описания естественного языка и может быть нескольких видов согласно представлениям зарубежных лингвистов.

REFERENCES

1. Доброта В.В., Подлесова О.А. Семантические метаязыки и их особенности // Филологические науки. Вопросы теории и практики - Тамбов: Грамота, 2015 - №1 (43) - С.58-61
2. Калюжный В.Н. Математика в лингво-семиотической перспективе / В.Н.Калюжный // Проблемы сучасної освіти: збірник науково-методичних праць. – Вип. 6. / Укл. Ю.В. Холін, Т.О. Маркова. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – С. 78–88.
3. Куликова И.С., Салмина Д.В. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспекты лингвистической терминологии). СПб., 2002
4. Остапенко Д.И. Метаязык, его свойства и роль в языковой системе // Известия Южного федерального университета. Филологические науки - 2016 - № 3. - С. 120-126.
5. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. М.: Мысль. Под редакцией В. С. Стёпина. 2001.
6. Философия: Энциклопедический словарь. — М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004.
7. Fortune A. Learners' use of metalanguage in collaborative, form-focused L2 output tasks // Language awareness, 2005 - №14. - P.21-38
8. Мета-. Электронный ресурс: <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0-#:~:text=%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0%2D%20>. Дата обращения: 06.02.24
9. Метаязык. Электронный ресурс: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHb46c33179b4007520488b4>. Дата обращения: 06.02.24
10. Метаязык. Электронный ресурс: <https://tapemark.narod.ru/les/297a.html>. Дата обращения: 06.02.24
11. Метаязык. Электронный ресурс: <https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%B0%D1%8F%D0%B7%D1%8B%D0%BA>. Дата обращения: 06.02.24
12. Metalanguage in Computer Science | Definition, Use & Examples | Study.com. Electronic resource: <https://study.com/academy/lesson/metalanguage-definition-examples-quiz.html>. Access date: 06.02.24

REFLECTION OF ENGLISH NEOLOGISMS IN ELECTRONIC LEXICOGRAPHIC SOURCES (BASED ON CAMBRIDGE DICTIONARY)

Yekaterina Vadimovna Faleeva

Assistant teacher, Department of Second Foreign Languages

Samarkand State Institute of Foreign Languages

Email: faleyevakatya9393@mail.ru

ABSTRACT

The article examines the features of the presentation of neolexics in the English language using the example of the electronic version of the Cambridge dictionary. Particular attention is paid to modern trends in compiling online dictionary entries with neologisms.

Keywords: neologisms, neolexics, online lexicographic sources, electronic dictionary entry, lexical and semantic features.

Modern electronic dictionaries set one of their tasks to reflect new vocabulary, taking into account a versatile approach to the study of pronunciation options, stylistic features, the presence of illustrative material from other dictionaries, newspapers, and “colloquial fund” [3; 541], changes at the lexical level in the era of neo-lexicography [4; 71], the emergence of various types of crowdsourcing dictionaries [1; 7], analysis of definitions from the point of view of the overlap of linguistic and extralinguistic factors [2; 11], etc.

Currently, well-known English-language online versions of lexicographic sources with a large corpus of neologisms include: Collins English Electronic Version [6], Dictionary.com Electronic Version [7], Educalingo Dictionary Electronic Version [8], Macmillan Dictionary Electronic Version [9], Merriam - Webster Dictionary Electronic Version [10], Oxford Dictionaries Electronic Version [11], Urban Dictionary Electronic Version [12], etc.

Let's consider the features of the presentation of neologisms in the Cambridge Dictionary Electronic Version (CDEV) [5]. Printed and electronic versions of the Cambridge Dictionary are popular among various age groups. The online version of the dictionary can become an indispensable assistant not only for linguists and lexicographers, but also for a wide range of specialists, since the dictionary strives to reflect the entire diversity of the English language, including specialized vocabulary of various professional groups, and not excluding the non-normative lexical composition of modern English. Before adding a word to the online dictionary, the

dictionary user has the opportunity to familiarize with the future definition, which is only in the addition status.

Regarding neolexics, the dictionary strives not only to reflect the meaning of this group of words, but also to draw special attention to them through the introduction of a separate “New Words” functionality. In this functionality, with the presentation of data on the dates of addition of words to the dictionary, a complete etymological reference is provided on the history of the origin of the word with an explanation of various data (i.e. an explanation of geographical names, cultural events, terms, historical events, a description of the biographies of individual celebrities, if they participated in the creation or served as the basis for the creation of new words and expressions, etc.).

Cp. an approximate version of the electronic dictionary definition of the neologism *tour tourism* from January 29, 2024 before its official inclusion in the dictionary: *tour tourism* means “traveling outside one’s country (abroad) in order to watch a musical performance of one’s favourite group or singer (in live form)” [5]. Analysis of dictionary definitions of neologisms reveals the presence of a fairly voluminous definition, which is predetermined by the fact that a recently entered word often does not have a synonym and is deciphered only thanks to a detailed description.

There is an additional definition in addition to the main dictionary definition. The purpose of which is to develop some extra information block (eg. explaining the etymology). Thus, there is information about the singers participating in the entry of the neologism into more active use among the audience (Taylor Swift, Beyoncé) in the part of additional material on the lexeme *tour tourism*.

Before the main definition, there is information concerning the grammatical side of the language (grammatical lexicographical marks). Cp: n. – noun (information concerning the belonging of a neologism to a certain part of speech), U. – uncountable (attribution of a noun to a group of words with the morphological category “uncountable”).

The dictionary (CDEV), as one of the authoritative English-language dictionaries, contains transcriptions of two pronunciation variants of the English language (British variant of the English language and American variant of the English language). Compare: 1) pronunciation option from British English: “/ˌtʊəˈtʊərɪzəm/” [5] and 2) pronunciation option from American English: “/ˌtʊrˈtʊərɪzəm/” [5]. The use of written transcription may be added by voiced one. So, if the neologism becomes a part of the lexicographic source, it can be voiced for both

varieties of the English language, which is a significant advantage in comparison with printed analogues of dictionaries.

In addition to the traditional definition, which can also include a number of examples from various sources, online dictionaries are equipped with a number of unusual functionality that dictionary users can use. First of all, these are various game components developed with the participation of the dictionary editors and programmers. Game material in the form of crosswords, puzzles and quizzes allows you to consolidate new linguistic information.

In addition, the intensification of the development of additional tasks and materials for the dictionary entry is associated with the goal of collecting diverse data requested from dictionary users to improve both the appearance of the online source and its internal components. Thus, the Cambridge Dictionary Electronic Version provides, in addition to the neologism *tour tourism*, a survey consisting of just one question, namely “Is it necessary to add the above word to this dictionary?” Only three answers are given as answer options (a) a positive answer (“yes”) information about the recognition of a new word as a result of repeated reading or repeated listening); b) a negative answer (“categorically no, definitely not”) (supported by an exclamation mark to express confidence in the refusal to include the word in the dictionary entry); c) “uncertain answer” (“let’s wait to see if people often use this word in conversation”). All of the answer options predict the receipt of information from users about the particular use of a new word as part of their communicative activity. After voting (it seems possible to select only one of the options in order to reflect accurate data, without the effect of duality), the results of all votes are visible. Thus, at the time of 02/01/2024, the following statistical data (375 votes) were presented on the frequency of operation of *tour tourism*: 1) the leading position was taken by the last answer (166 votes (i.e. 166 people chose this option), which is 44.27% from the total number of votes); 2) the second position was taken by the option of agreement with the inclusion of a neologism in the dictionary (151 votes or 40.27%) and 3) the last position was taken by a negative answer (58 votes or 15.46%) [5]. In addition to the results of votes based on the frequency of use of neologisms at the time of voting, the user is given the opportunity to find out the final result by sending a newsletter to an email address when specifying the latter.

The word can be included in the dictionary with indication of additional extralinguistic information. For example, pictures and photographs are provided related to deciphering the meaning of new words.

In addition, the “New Word ... (indicating a specific date)” functionality provides the meanings of other words that were added at the same time. For example,

for the date – January 29, 2024, new words such as *slowcation* and *dry tripping* were added.

Thus, the analysis of the micro- and macrostructure of the dictionary, taking into account the fund of borrowed vocabulary, becomes important part of linguistic analyses. Lexicographers and linguists are faced with the task of systematizing the neofund of active and passive vocabulary, taking into account classification parameters. Modernization and adaptation of a lexicographic source for a new audience, aimed at obtaining a constantly updated electronic product, transforms dictionaries into resources with an encyclopedic orientation.

REFERENCES

1. Бушуй Т.А. NEOLEXICOGRAPHY: PROBLEMS AND PROSPECTIVES // МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫКА, ОБРАЗОВАНИЯ, ПЕРЕВОДА. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 7-15.
2. Бушуй Т.А. Современный словарь как продукт определенной научной концепции // ILM-FAN YANGILIKLARI KONFERENSIYASI. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – В. 10-11.
3. Фалеева А.В. Лексико-Семантические И Деривационные Особенности Коллоквиальных Акронимов И Бэкронимов В Современных Печатных И Электронных Лексикографических Источниках // Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 35. – С. 540-543.
4. Фалеева Е.В. НЕОЛОГИЧЕСКИЙ БУМ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ // International scientific review. – 2022. – №. LXXXVI. – С. 70-74.
5. Cambridge Dictionary Electronic Version. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>
6. Collins English Dictionary Online. Electronic Version. URL: <http://www.collinsdictionary.com/>
7. Dictionary.com Electronic Version. URL: <https://www.dictionary.com/>
8. Educalingo Dictionary Electronic Version. URL: <https://educalingo.com/>
9. Macmillan Dictionary Electronic Version. URL: <https://www.macmillandictionary.com/>
10. Merriam-Webster Dictionary Electronic Version. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
11. Oxford Dictionaries Electronic Version. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
12. Urban Dictionary Electronic Version. URL: <https://www.urbandictionary.com/>

ПАЙТ РАВИШИНИНГ СЕМАНТИК ТАСНИФИ

Алишер Абдугаппорович Зоиров

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

Э-почта: olmos1978@inbox.ru

АННОТАЦИЯ

Ўзбек тилида пайт равишининг табиати ва моҳияти ҳақида яхлит, зиддиятиз ҳамда барча тадқиқотчилар томонидан тан олинган тасниф ҳалигача яратилмаган. Пайт равишини қандай тамойиллар асосида таҳлил қилиш ҳам муаммо бўлиб қолмоқда. Мазкур илмий мақолада шу масалаларга ечим топишга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: ўзбек тили, сўз туркумлари, пайт равишининг таснифи, пайт равишини таҳлил қилиш тамойили, морфема ҳақидаги назария, белгининг белгисини ифодалаш.

SEMANTIC CLASSIFICATION OF ADVERB OF TIME

ABSTRACT

A comprehensive classification of the nature and essence of tense development in the Uzbek language, without contradictions and recognized by all researchers, has not yet been created. It is also a problem on what principles to analyze the development of time. In this scientific article, an attempt was made to find a solution to these issues.

Keywords: Uzbek language, word groups, classification of tense, principle of analysis of tense, theory of morpheme, representation of sign.

Пайт семасини ифодаловчи сўзлар (от, сифат, равиш) умумий бир вақт мазмунини ифодалашдаги функцияси жиҳатидан бир-биридан фарқланмайди. Яъни пайт оти (*кеча, бугун, саҳар, тун*), пайт равиши (*энди, боя*) семантикасига кўра бир умумий маъно-мазмун доирасида бирлашади. Бироқ пайт оти ва пайт равишида вақт мазмунининг семантик ҳолати ҳамда вазифадорлиги турли даражададир. Вақт мазмунининг мавҳумлиги отларга нисбатан равишларда анча устиворлик қилади. Пайт равишлари (*азалдан, аввало, баъзан, ҳамиша, яқинда, умрбод, бошда, боя, бугунча, мудом, аввал, барвақт, бирпас, вақтинча, дастлаб, илгари, мангу, нуқул, оқибатда, саҳарлаб, сўнгра, тезда, уззун-кун, энди, ҳалитдан, ҳамиша, ҳануз, ҳамон, кеча-кундуз, вақт-бевақт, ҳали-бери, онда-сонда, тез-тез, ора-сира, кеча-кундуз, ўқтин-ўқтин, эрта-индин* ва ҳ.к.) ўзининг қўлланиши, қайси нутққа хослиги, коннотатив (ҳиссий-эмоционал) маънолари билан ҳам бир-

биридан фарқланади. Пайт мазмунли луғавий бирликлар ҳаракат жараёнининг бошланиши, давомийлиги, изчиллиги, узлуксизлиги, узлуклилиги, чегараланганлиги, галма-галлиги каби махсус турдаги ҳодисалар сифатида тафаккур (когнитив) тушунчаларида акс этади ва шу асосда бирликларнинг мавҳум вақт маънолари шаклланади. Шу нуқтаи назардан **пайт равишларини** вақт, замон мазмунини ифодалашига кўра, коммуникатив-когнитив вазифалари ва семантик хусусиятлари асосида қуйидагича **таснифлаш** мумкин:

1. Пайт мазмунининг бошланиш нуқтасини ифодаловчи равишлар: *аввало, аввал, бошда, дастлаб, даставвал*.

2. Пайт мазмунининг давомийлигини ифодаловчи равишлар: *ҳамон, нуқул, доим, доимо, мудом, ҳамиша*.

3. Пайт мазмунининг изчиллигини таъминловчи равишлар: *уззункун, кунда, кунора, дам-бадам, тез-тез, қишин-ёзин, тун-кун*.

4. Пайт мазмунининг узлуксизлигини ифодаловчи равишлар: *абадулабад, умрбод*.

5. Пайт мазмунининг узлуклилигини ифодаловчи равишлар: *бирпасда, тезда, зумда, дарров, бирров*.

6. Пайт мазмунининг чегараланганлигини ёки галма-галлигини ифодаловчи равишлар: *онда-сонда, гоҳ-гоҳ, ора-сира, ойда-йилда, баозан, ўқтин-ўқтин*,

Пайт мазмунининг бошланиш нуқтасини ифодаловчи равишлар (*аввало, аввал, бошида, дастлаб*) вақт лексик бирлиги семантик мундарижасида пайтнинг муҳим белгиси сифатида “*дастлабки вақт*” семаси акс этади, қиёсланг: *Аввало шуни аниқлаш керакки аслида ўшанда. Азиз айтган воқеа мана бундай юз берган эди* (У. Усмон).

Бошда Ҳасанали Зиё шоҳичи билан унинг ўғли Раҳматдан яхшигина умид кутган эди.

“*Бошда*” равишида “*дастлабки вақт*” маъно талқини кучлироқ ифодаланади: *Ёки бошда онанг ўзи қора туққанми*. Айни пайтда вақтнинг тадрижий босқичида *бошда* равиши дастлабки лексик бирлик сифатида жойлашади. Чунончи, *бошда* – *дастлаб* – *аввал* – *ҳозир* микросистемасида вақтнинг хусусий кўринишлари воқеланади. Бу семантик микросистема структураси аслида вақтнинг муайян ўлчовда ва босқичлар (даражалар)да ошиб бориши билан, яъни градуонимик муносабат асосида шаклланган. “*Аввало*” равишида таъкидлаш, бўрттириш “*аввал*” равишига нисбатан ортиқдир. *Бошда, дастлаб, аслида, асли* каби пайт маъносини ифодаловчи равишларда нарса-ҳодисанинг яратилиш (туғилиш) вақти таъкидланади.

Пайт мазмунининг давомийлигини ифодаловчи равишлар “*доимийлик*” белгиси билан бир атов лексик системасига бирлашади, масалан: *Орада ҳамон*

бояги жимжитлик ҳукм сураб эди. Низомжон юрагида тугилиб ётган гапларини айтолмай дудуқланар, нуқул ҳўрсинар эди.

Ҳамон равиши ҳали ҳам, шу дамгача маъносида бўлиб, доим равишига нисбатан "давомийлик" белгисининг чегараланганлиги билан фарқланади. Чунончи, ҳамон ишляпти бирикмасидаги ҳамон равишининг ўрнида доим, ҳамиша равишларини қўллай олмаслигимиз ҳам шунинг исботидир. Доим, ҳамиша равишларида мавҳумий вақт ўлчови (ҳамон равишига кўра) чексизлик белгиси билан давомийлик семасида акс этади.

Пайт мазмунининг изчиллигини ифодаловчи равишлар ҳаракат белгисини "тўхтовсиз", "изчил" давом этишни таъминлаб келади, масалан: *Кимки бўлса инсон, бўлса одам. Халойиқнинг ғамин ейдур дамодам* (Уйғун, И. Султон).

Камтир дам-бадам боланинг пешонасини сипайди (С. Аҳмад).

Кунда, кунора, кеча-кундуз каби пайт равишлари вақтни аниқ ўлчовда ифодаламаса-да, дам-бадам, тез-тез равишларига кўра вақт маъносини чегаралаб кўрсатади. Нисбатан вақтнинг аниқ ўлчовини ифодаловчи кунда, кеча-кундуз, кунора семантик микросистема структураси аслида вақт микдорининг муайян ўлчов ва босқич (даража)ларда ошиб бориши асосида шаклланган дейиш мумкин. Пайт мазмунининг узлуксизлигини ифодаловчи равишлар вақт ўлчови чегараланганлиги билан тафаккур тушунчасида акс этади ва шу асосда мавҳум вақт маъноси англашилади. "Уззукун" пайт равишида мазкур гуруҳга кирувчи бошқа сўзларга нисбатан вақт маъносининг чегараланганлиги устиворлик қилади. "Ўзбек тилининг изоҳли луғати"да бу равишга қуйидагича изоҳ келтирилади: *Уззукун* – ҳар куни, эртадан-кечгача. Одатда бу пайт равиши "эртадан кечгача" маъносини ифодалайди. Аникроғи, бундаги "кун" элементи ўз ичида мазмунан *тонг –эрталаб – чошгоҳ – туш – пешин...* каби лексемаларни бирлаштиради. Демакки, *уззукун* лексемаси остида тур ва жинс муносабати (гипонимия) шаклланади.

Пайт мазмунининг узлуклилигини ифодаловчи, шунингдек, ўзаро маъновий уйғунлик касб этувчи қатордаги бундай равишлар денотатив маънолари мувофиқдек туюлса-да, бироқ вазифа ва ифода семалари, услубий хосланганлик белгиси уларни фарқловчи асосий омил сифатида қолаверади. Мазкур гуруҳдаги лексемалар "вақт муддати" мундарижасининг турличалиги билан фарқланиб туради. Масалан, *бирров* равиши орқали маълум бир "қисқа", "чегараланган" вақт англашилади: *Асадбек тўй-маракаларда бирров келиб кетарди* (Т. Малик).

Кўринадикки, "узлуксиз вақт" муносабатини (чегараланмаган вақт) англатувчи равишлар "узлукли вақт" муносабатини (чегараланган вақт) ифодаловчи равишлар билан маъновий зиддиятда туради. *Узлуксиз ва узлукли муддатни* кўрсатувчи равишларни ўзаро фарқловчи омил сифатида "маъновий

зиддият" белгисини кўрсатиш мумкин, қиёсланг: *Ёмғир уззукун ёғди. Ёмғир бирпасда тинди*. Иккинчи гапда зудлик билан тугаган воқеа англашилади. Юқоридагилардан фарқли ўлароқ яна бир қатор пайт равишлари борки, булар “*ҳар замонда*”, “*вақт-вақти билан*”, “*галма-гал*” содир бўлувчи ҳаракат ва ҳолат феъллари билан бирикиб келади. Чунончи, *онда-сонда, гоҳ-гоҳ, ора-сира, ойда-йилда, ўқтин-ўқтин, баъзан-баъзан* ва ҳ.к. Бундай равишлар бирмунча вақт оралатиб, маълум бир муддат ўтгачгина рўёбга чиқадиган ёки содир бўлувчи воқеани кўрсатади, масалан: *Одамларнинг говур-гувури орасида кулогимга ўқтин-ўқтин аллақандай таниш овоз эшитилиб қоларди* (С. Аҳмад).

Ўкинаман, ўз-ўзимни қойийман, баъзан-баъзан йиглаб қўяман (Ғ. Ғулом).

Онда-сонда, ора-сира равишлари маъно доирасининг кенглиги билан ажралиб туради. Бу жуфт равишлар ўрни билан пайт маъносида, ўрни билан ўрин-жой маъносида кела олади.

Демак, пайт равишлари мавҳумий вақт маъносини ифодаловчи бирликлар бўлиб, улар аниқ вақт ўлчов бирлиги бўлган отлар (*секунд, минут, соат, кун, ҳафта, ой, йил, аср*)дан фарқланади.

Юқорида биз томондан ишлаб чиқилган пайт равишларининг когнитив-семантик таснифи шу пайтгача мавжуд бўлган барча таснифларни маълум даражада тўлдиради ва бойитади.

REFERENCES

1. Маҳмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. Синтаксис. Тошкент: Ўқитувчи. 1995. Б. 106.
2. *Лексема* термини тилшуносликда, хусусан лексикологияда қўлланадиган, луғат таркибидаги, лексикологик сатҳдаги, муъайян маъно англатуви, мавҳум тил бирлиги (сўз), бўлиб, у шаклига қараб эмас, маъносига кўра бошқаларидан фарқланади. Шу жиҳатдан фразеологик бирликлар ҳам лексема ҳисобланади. Бу ҳақда қаранг: Die Einheiten des Wortschatzes, die wir in der Lexikologie behandeln, nennt man **Lexem/Lexeme**. Ein Lexem ist eine abstrakte Einheit auf der Wortebene, eine Einheit des Wortschatzes, die aufgrund ihrer semantischen Einheit und nicht aufgrund ihrer Form bestimmt wird. So können z.B. phraseologische Einheiten, die auch in den Wörterbüchern als Lemmata aufgenommen sind, Lexeme sein. Z.B.: *durch dick und dünn gehen, Land und Leute kennen lernen, etwas auf die lange Bank schieben*. In: Römer, Christine/Matzke, Brigitte 2003: Lexikologie des Deutschen. Tübingen. S. 24.
3. *Семема* – бир нечта маъно англатувчи қисм(сема)лардан ташкил топган сўз, тил бирлиги.
4. Исоқов З. Сўз туркумлари системасида ёрдамчи сўзлар // Ўзбек тили ва адабиёти. 2002, 2-сон. Б. 75-76.

ПУТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Кувандыкова Хатича Базаровна

Преподаватель кафедры Иностранных языков
Бухарского инженерно-технологического института

АННОТАЦИЯ

В этой статье обсуждаются педагогические технологии и пути мотивации и повышения интереса учащихся в занятиях. Представлены примеры и методика активации учащихся на уроках английского языка.

Ключевые слова: педагогическая деятельность, мотивация, модернизации педагогического процесса, гуманизация отношений, личностно-ориентированные технологии, развитие личностных способностей, самовыражение, самореализация

ABSTRACT

Pedagogical technologies and the tips of motivation and increasing the interests of learners are studied in this article. Examples and ways of activating learners during the lesson are represented in the article.

Keywords: pedagogical activity, motivation, modernization of pedagogical process, humanization of relationship, personality oriented technology, development of personal abilities, self-expression, self-realization

Любая педагогическая деятельность является процессом которая совершенствуется на протяжении многих лет приобретая разнообразный оттенок и красочность и когда он достигает пика совершенства она становится настоящим произведением, настоящим искусством. Сейчас такое искусство принято называть технологией. Широкое применение педагогических технологий значительно улучшило качество преподавания предметов как в средних ,так и в высших учебных заведениях. Появилась мотивация учащихся, повысился интерес. Огромная лаборатория ученых и педагогов всего мира продолжают работать над более эффективными методами и созданием передовых технологий, способных за короткое время выявить способности учащихся, активизировать и интенсифицировать их деятельность так, чтобы формировать у них устойчивые понятия и умения.

Предложены разные технологии, совершенствующие обучение иностранным языкам, дидактическая технология, информационная, педагогическая технология и также очень распространенное модульное обучение.

Все эти технологии направлены на достижение целей образования и всестороннего развития личности.

Каждый раз заходя в кабинет мы стараемся как-то привлечь внимание учащихся в уроку, но всегда это удаётся. Старые методы, такие как описание погоды погоды, времени года порой кажутся даже нам очень скучными. В таких случаях я прибегаю к методу «5,6,7».

Если парты расположены в трех рядах, учащиеся 1 ряда находят слова состоящие из пяти слов, 2 ряд-из шести слов, 3 ряд- из семи слов. Этот метод поможет быстро привлечь внимание учащихся к уроку и организовать своеобразный конкурс на знание слов.

В современной образовательной практике выделяются две ведущие тенденции модернизации педагогического процесса: 1.реализация технологического подхода к его проектированию и осуществлению; 2.гуманизация отношений учителя и учащихся. В связи с этим важно упомянуть Д.Г.Левитеса, который предложил различать « предметно-ориентированные и личностно-ориентированные технологии». Если первая технология направлена на обучение в общем, то последняя направлена на развитие личностных способностей учащегося. Настоящее требование педагогического процесса нацелено на развитие именно способностей учащихся посредством подбора такого материала, которое бы не только заинтересовали, но и мотивировали учащихся к определенной деятельности. Тогда вместо обычных текстов я прибегала к текстам песен, которые оживляли даже самых пассивных студентов и они с удовольствием подключались к выполнению заданий. Задания составлялись нехитрые, почти схожие с теми которые давались ранее.

На примере песни «You raise me up». Первым заданием будет работа над словами выражающими чувства. Учащимся даются слова из песни и следующее задание.

Task 1. Read the words, guess their meaning and give definitions. (Handout 1)

(sorrow, to be down, weary, joy, pleasure, fear, burden, love, affection, loneliness, nostalgia, emptiness, desire, strong)

Task 2.Fill in the text of the song with missing words. (Handout 2)

When I'm down

And oh, my heart so _____

When _____ come

And my heart _____ be

Then I am still

And wait here in the _____
Until you come
And sit a _____ with me
You raise me up
So I can stand on _____
You raise me up
To walk on _____ seas
I am strong
When I am on your _____
You raise me up
_____ than I can be
You raise me up
So I can stand on _____
You raise me up
To walk on _____ seas
I am strong
When I am on your _____
You raise me up
_____ than I can be

Task 3. Answer the questions (Handout 3)

1. In which couplet emotional state of the author is conveyed?
(В каком куплете передаётся душевное состояние автора?)
- 2 What feeling are conveyed in the song?
(Какие чувства передаются в песне?)
3. Is it lyric or patriotic song? How can you prove?

Является ли песня лирической или патриотической? Как вы это подтвердите?

Task 4. Let us sing the song together. (Handout 4)

When I'm down
And oh, my heart so weary
When trouble comes
And my heart burdened me
Then I am still
And wait here in the silence
Until you come
And sit a while with me

You raise me up
So I can stand on mountains
You raise me up
To walk on stormy seas
I am strong
When I am on your shoulders
You raise me up
To more than I can be
You raise me up
So I can stand on mountains
You raise me up
To walk on stormy seas
I am strong
When I am on your shoulders
You raise me up
To more than I can be

Использование таких заданий на уроках оживляют учащихся, заставляя работать с полной отдачей, при котором каждый хочет увидеть себя на большой сцене. Так как многие любят слушать музыку и песни, такой вид работы выявляет способности, стремление к творчеству и вы можете повысить интерес к языкам даже у того студента который до сих пор был пассивным на ваших занятиях. Музыка так влияет на эстетическое и эмоциональное состояние учащегося, что буквально он(она) перевоплощается, получая вдохновение от услышанной песни и мелодии. Ведь задача каждого преподавателя не просто предоставить материал учащемуся, но и пробудить в нем интерес к предмету, раскрыть его способности и заставить работать творчески. И только в этом случае мы обеспечим его стремление к творчеству, самовыражению и самореализации.

Ещё одна универсальная методическая система, которая сочетает познавательную деятельность с методами активизации и развития мышления учащихся это технология «ТРИЗ». Эта технология способствует творческому решению задач самим учащимся. Для использования этого метода учащимся дается задание: If you were asked to set up a monument, whom would you set it up?

Этот вид работы является групповым, поэтому они делятся на маленькие группы в зависимости от количества студентов (3-4 человека в каждой группе). Студентам даются карандаши, бумаги и фломастеры. Отводится время 15-20 минут. Затем каждая группа представляет эскиз своего памятника. Этот вид работы не только развивает мышление, ориентирует на практическое внедрение,

но и позволяет делать ему открытие. Делая презентацию своих работ учащиеся одновременно отвечают на вопросы: Кому? Почему? Где? и т.д.

Развивая мыслительные способности учащихся, такие задания учат анализировать, рассуждать и обосновывать, а также активно использовать свое богатое воображение. Кроме того это не просто работа по развитию разговорной речи, но и своеобразный конкурс новых идей и творчества учащихся. При такой организации работы открываются новые черты и способности учащихся и проявляется такой приём методики как коллективный поиск.

Для учителя важно правильно оценить работу каждой группы и дать отзыв творческим работам, отобрать оригинальные варианты и поощрить каждого.

REFERENCES

1. Левитес Д.Г. Педагогические технологии. Учебник ИНФРА-М, 2017.-403 с.- (высшее образование: Бакалавриат).
2. Richards, J. (1969). Songs in language learning. TESOL Quarterly, 3(2), 161-174.
3. Shen, C. (2009). Using English songs: An enjoyable and effective approach to ELT. English Language Teaching, 2(1), 88-94. Retrieved from www.ccsenet.org/journal.html
4. Cameron, L. (2001). Teaching languages to young learners. Cambridge, England: Cambridge University Press.
5. Jolly, Y. S. (1975). The use of songs in teaching foreign languages. The Modern Language Journal, 59(1/2), 11-14.
6. Leutwyler, K. 2001. Exploring the musical brain. *Scientific American*, January 23, 2-4. <http://www.scientificamerican.com/article/exploring-the-musical-brain/>
7. Murphey, T. 1990. *Song and music in language learning: An analysis of pop song lyrics and the use of song and music in teaching English to speakers of other languages*. New York: Peter Lang.
8. Hallam, S. (2010). The power of music: Its impact on the intellectual, social and personal development of children and young people. *International Journal of Music Education*. . 28 (3), 269-289.
9. Baratovna, B. M. (2017). Typology of English and Russian phonological systems. Вопросы науки и образования, (5 (6)), 85-87. <https://cyberleninka.ru/article/n/typology-of-english-and-russian-phonological-systems>
10. Baratovna, B.M. (2018). The concept of pedagogical technology in educational practice. *Научные исследования*, (6 (26)), 56-57. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-concept-of-pedagogical-technology-in-educational-practice>

ИМПЕРФЕКТ PAST SIMPLE ЗАМОН ШАКЛЛАРИ ДЕЛИМИНАЦИЯ (ЧЕГАРАЛАШ) ВА МОКРО- ИАЗИЯТЛАРНИ ИНТЕГРАЦИЯ ҚИЛИШДАГИ УРНИ

Лазиз Фарходович Кудратов

Инглиз тили лексикологияси ва стилистикаси кафедраси ўқитувчиси

Самарқанд давлат чет тиллар институти

Email: kudratovlaziz869@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Матннинг коммуникатив бирлиги шуни кўрсатдики, матндаги гапларнинг ўзгариши ўз-ўзидан эмас, балки маълум мезонларга бўйсуниб орқали амалга ошириб мақолада мисол орқали кўрсатилган. Гаплар бир хабарни етказиб иккинчи хабарга ўтганда, улар ўзаро боғлиқ бўлиши ва тема-рематик занжир ҳосил қилиши мумкинлиги тадқиқи ўрганилган.

Калит сўзлар: перфект, оппозиция, диексис, композицион, имперфективлик, экстраполяция, аспектuality

ABSTRACT

The communicative unity of the text showed that the change of sentences in the text does not occur by itself, but through subordination to certain criteria, as shown by the example in the article. It has been investigated that when sentences convey one message and move on to another, they can be interconnected and form a thematic-rhematic chain.

Keywords: perfect, opposition, diexis, composition, imperfective, extrapolation, aspectuality

Адабий матнда тугалланмаган оддий ўтган замон ва перфект оппозицияси (қарама-қаршилиги)нинг матн мазмунини боғлаш туради. Чунки, иккала шакл ҳам тугалланган воқеликларни намоиш этади. Бу каби вазиятларда диексисга мурожаат қилинади. Дарҳақиқат, матнни чегаралаш, унинг семантик сегментларга бўлиниш матндаги алоҳида кетма-кет воқеа-ҳодисалар таҳлили бевосита диексис тушунчаси билан чамбарчас боғлиқ.

Нарратив нутқ персонажлар ҳаракати ва ҳодисалар кечимига ишора қилади ва тавсифлайди. Маълумот ва предикатция нутқ ҳодисасидан ташқаридаги маълумотларга боғлиқ. Дейктик шакллар, масалан, нутқ ва ундан кейинги воқеалар ҳақидаги билимларга боғлиқ. Матндаги “у ерда”, “кейин”, “ўшанда” каби дейктик воситалар кўпинча олдинги нутқда ўрнатилган моделларга боғлиқ. Турли

тадқиқотчилар воқеа-ҳодисалар референт қиймати ҳикоя ҳодисасидан ташқари ресурсларга қандай боғлиқлигини ўрганадилар, баъзилари дейкисга, бошқалари эса ҳавола ва предикатция учун турли хил воситаларга эътибор қаратдилар. Аммо, нарратив матнда, ўтмишда бошқа ҳодиса эса ҳозирги вақга тегишли бўлиши мумкин. Бу бир вақтнинг ўзида каттароқ, адабий нутқнинг бир қисми сифатида белгилайди.

Тилшуносликда феъл замонлари шакллари матннинг композицион тузилишини белгилайди. Бу борадаги тадқиқотлар шуни кўрсатдики, матн тузилишида феълнинг замон шакллари маълум бир тартибда ва маълум кетма-кетликда гуруҳланади. Бу инглиз тили феъли замон шакллариининг бадиий асар тузилишидаги композицион-синтактик ролини таҳлил қилишда нафақат темпораллик ва аспектualлик балки дейкис ифода турига ҳам мурожаат қилишни талаб қилади. Кейинги тадқиқотлар феълнинг замон шакллари ва матннинг композицион тузилишининг ўзаро боғлиқлиги муаммосининг мураккаблиги ва ўзига хослигини аниқлади, ва шу билан бирга, уларни алоҳида кўриб чиқиш ва тоифага ажратиш заруратини юзага чиқарди.

Э. Н. Прокопович, Э. А. Иванкова; Н. С. Поспелов; Г. А. Золотоваларнинг тадқиқотлари лейтмотиви¹ – бадиий матнда феълнинг замон шакллари структурал қурилмасининг ўзига хос хусусиятларига бағишланган бўлиб, (Поспелов Н.С., 1971; 141-146с.) уларда ўтган тугалланмаган замон шаклини категория сифатида бадиий матндаги воқеъликларнинг кетма-кетлигини акс эттириши ҳамда бадиий ифоданинг таъсирчанлигини таъминловчи восита сифтида тадқиқ этишга қаратилмоқда. (Прокопович Е.Н., 1982; 284 с). Феълнинг ўтган тугалланган (Past Perfect) шакли категория сифатида, воқеаларнинг ривожланишида кетма-кетликни, ўтган замондаги воқеа-ҳодисаларнинг алоҳида воқелик сифатида тугалланганлигини кўрсатувчи шакл сифатида қаралади. Феъл замон шакллариининг композицион функциялари бўйича тадқиқотчилар томонидан билдирилган хулосалар кўп жиҳатдан матнни ўзига хос лингвистик объект сифатида кўриб чиқишга ундайди. Бу ерда бадиий матн тасвирида навбат алмашинуви (сюжетнинг секинроқ ривожланиш суръати) ва баён (тезлаштирилган суръатда сюжетнинг ривожланиши) кўриб чиқилади. Биринчи турдаги гап тугалланмаган ўтган замон феъллари ва иккинчиси – тугалланган шаклнинг ўтган замон феъллари асосида қурилган. Матн архитектоникасини ўрганишда замон шакллар назарияси билан боғлиқ ҳолда матн чегараланишининг расмий мезонини, яъни ўтган тугалланмаган ва ўтган тугалланганликнинг семантик қарама-

¹ Мусикадан ўзлаштирилган лейтмотив атамаси адабий танқидда ҳам қўлланилади ва адабий асарнинг ҳукмрон кайфиятини, асосий мавзусини, асосий ғоявий-эмоционал оҳангини, ёзувчи ижодини, адабий оқимни англатиши мумкин; бадиий нутқнинг ўзига хос тасвири ёки бурилиши.

қаршилигини аниқлаш имконини берди. Шубҳасиз, матндаги замон шакллариининг ўзгариши матннинг сегментлари орасидаги чегараланишни очиб беришга хизмат қилади. Кўчирма гап иштирок этадиган матнларда замон шакллари турли даврларга тегишли воқеа-ҳодисаларни бир мазмунга, нутқ вазиятидаги воқеликни боғлаш учун хизмат қилади.

Мерциснинг таъкидлашича, иқтибос келтирган кўчирма гап матндаги қаҳрамоннинг бирор масала бўйича ҳиссий позициясини кўрсатиши ёки (унинг) баёнотининг ҳақиқийлигини баҳолаш ёки матн таркибини куриш учун грамматик восита бўлиб хизмат қилади. Нарратив ҳар қандай ҳолатда ҳам, иқтибос қилинган нутқ асл нутқ содир бўлган бошқа воқеани ва олдинги воқеаларда шундай гапирган одамлар сифатида индексланган ижтимоий турларни алоҳида очиб кўрсатади.

Қуйидаги ўзбек тилидаги матнга эътибор қаратамиз: *Мен илжайиб туравердим. У овутиб турган укамни қўйди-да, қўғирчоқларнинг олдига югуриб кетди. Мен ҳам лип этиб хужрага кириб, ўхчадан ёғ ўйиб олдим. Ёғни бир қозғозга муштираб липпамга қистирдим. У ердан чиқиб ўтхонага кирдим. Кулранг товугим пиёздан қилинган мояк устида туғиб ўтирар эди. Секин бориб қанотини кўтариб қарасам, аллақачон туғиб бўлган экан. Лекин оналик меҳри билан тухум устида босиб ётар экан. Тухумни олдим, товук қағаллаб қочди.* Лавҳадаги биринчи кириш гапида имперфект ифодаси юзага келган. Бу кўпроқ -а кўшимчаси “*туравердим*” кўшимчаси ёрдамида шаклланган. Иккинчи ва учинчи гапларда алоҳида кичик вазиятлар тугалланган перфектив вазиятлар юзага келган. Жумладан “*қўйди*”, “*югуриб кетди*” яъни биринчиси ҳаракатнинг тугалланиши, иккинчиси маконни тарк этиш маъноси юзага келган. Кейинги жумладаги “*ўйиб олдим*” алоҳида перфектив натижавий иш ҳаракатни ифодалаб келган. Ушбу мисоллардаги тугалланганлик маънолари “*қўймоқ*”, “*кетмоқ*”, “*олмоқ*” каби фелларнинг лексик-семантик хусусияти билан боғлиқ. Бир томондан қарайдиган бўлсак, биринчи гапдаги давомийлик яъни имперфективлик замон семантикаси билан боғлиқ. Кейинги гаплардаги перфектив маънолар учун ўтган замон кўшимчаси шунчаки расмий мезон бўлиб хизмат қилган. Кейинги ўринга эътибор қаратадиган бўлсак “*Кулранг товугим пиёздан қилинган мояк устида туғиб ўтирар эди*” ушбу имперфективлик -ар ўтган замон кўшимчаси ёрдамида амалга оширилган. Ушбу гап олдинги берилган “*ўтхонага кирдим*” бирикмасига яъни темасига рематик мазмун касб этган. Лавҳа давомида “*бориб*”, “*қарасам*”, “*экан*” каби феъл шакллари алоҳида кичик вазиятларнинг тугалланганлигини кўрсатади. Аммо рематик вазифада келган “*туғиб бўлган экан*” тузилмаси тугалланганликдан кўра натижавийлик мазмунини касб этган. Ушбу лавҳада муаллиф ифодаланаётган воқеада вақт ва маконни умумлаштириш учун фойдаланган. У матннинг асосий

ғоясини тушунтириш учун биринчи новбатда воқеликларни алоҳида-алоҳида замон шакллари билан бойитган. Бу етказилаётган маълумотларнинг узвийлигидан кўра алоҳида вазиятлар сифатида ифодаланишини таъминлаган. Шунинг учун ҳам матн лавҳасидаги давомийлик шакллари бевосита тематик вазифасида келган ўтган замон шаклига мосланади яъни темпорал диектик вазифани бажаради. Матн доирасидаги темпорал ва аспектиал хусусиятларни бу каби турларга ажратиш, матнни сегментациялаш сифатида баҳоланади. Матнни сегментациялаш муаммоси, кўпгина тилшуносларнинг фикрига кўра, маҳаллий ва хорижий тилшуносликда жадал ривожланишига қарамай, ҳали тўлалигича тадқиқ этилмаган. Матнни чегаралаш муаммосининг долзарблигини қуйидаги олимларнинг мақолаларида алоҳида тадқиқот мавзусига айланганлиги билан тасдиқлаш мумкин: Г. В. Колшанский, Т. П. Трегубович, К. И. Шпетнийлар; диссертациялар мавзусида эса: Л. Г. Фридман, Г. А. Вейхман, О. П. Воробиева, Н. Э. Дорофеева ва монографияларда: А. А. Акишина, Х. Калверкемпер, К. Зиммерманлар мурожаат қилган. Матнни объектив чегаралаш омилларини топишга уринишлар нафақат матннинг максимал-минимал бирлигининг ҳажми, балки матн тузилишининг воқеълиги ва табиати масаласи билан ҳам боғлиқ. (Колшанский, 1963; 205, с.3-12). Матннинг максимал birlikларини, яъни матннинг юқори чегарасини аниқлаш соҳасидаги тадқиқотлар нисбатан яқиндагина бошланган ва маълум қийинчиликларни бошдан кечирмоқда. Чунки фразеалогик birlikларни чегаралаш мезонларини матнларда чегаралашга кенг кўламда, яъни параграф, боб ва жилд кесимида экстраполяция қилиш мақсадга мувофиқ эмас, яъни ушбу соҳада тадқиқот олиб бориш илмий аҳамият касб этмайди. (Виноградов В.В., 1975; 559 с).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Прокопович Е.Н. Глагол в предложении. Семантика и стилистика видо-временных форм. - М.: Наука, 1982. - 284 с.
2. Поспелов Н.С. Из наблюдений над синтаксическим строем романа "Евгений Онегин" (о смене временных планов и средствах его выражения в пушкинских описаниях). - В III.: Поэтика и стилистика русской литературы. - II.: Наука, 1971, с.141-146.
3. Колшанский Г.В. Прагматическая характеристика вербальной коммуникации. - в кн.: Лингвистика и методика в высшей школе (XI).- М., 1963, 205, с. 3-12.
4. Виноградов В.В. Исследования по русской грамматике. -М.: Наука, 1975. - 559 с.

БАДИЙ МАТНЛАРДА ИНТЕРТЕКСТУАЛЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИГА ОИД

Садоқат Тошпўлатовна Қўчқорова

Самарқанд давлат чет тиллар институти докторанти

E-mail: sadokatkuchkorova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ушбу мақолада бадий матн таърифи, бадий матнга хос категориялар, бадий матнларда интертекстуаллик ва интертекстуал воситаларнинг бадий матнлардаги вазифалари хусусида сўз боради.

Kalit soʻzlar: badiiy matn, badiiy matn kategoriyalari, yaxlitlik, bogʻlanganlik, intertekstuallik, intertextual vositalar

ABSTRACT

This article is about the definition of literary text, categories specific to literary text, intertextuality in literary texts and the functions of intertextual means in literary texts.

Keywords: literary text, categories of literary text, integrity, coherence, intertextuality, intertextual means

Badiiy matn hissiy-badiiy ekspressivligi, adabiy uslub va stilistik figuralardan foydalanish, obraz va muhit yaratish, oʻquvchida estetik zavq uygʻotish maqsadi bilan boshqa matnlardan farq qiladi. Badiiy matnlarda koʻpincha voqelikning metaforik tasviri va qahramonlarning ichki dunyosiga eʼtibor qaratiladi. Badiiy matn badiiy asar mazmunini ifodalagan, funktsional jihatdan tugallangan, tilning tasvir imkoniyatlari asosida shakllangan, oʻzida turli uslub koʻrinishlarini muallifning badiiy niyatiga koʻra erkin jamlay oladigan, tinglovchi yoki oʻquvchiga estetik zavq berish, taʼsir etish xususiyatiga ega boʻlgan gʻoyat murakkab butunlik hisoblanadi [1; 88]. Badiiy matnga muallif obrazi, badiiy xronotop, informativlik, podtekst, modallik va boshqalar xosdir. Muallif obrazi badiiy asarlarda yetakchi kategoriya sanaladi. Badiiy asar kontinuumi odatda hodisalarga oid voqeiy izchillikning buzilishiga asoslanadi [2; 760].

Badiiy matnlarga matnni shakllantiruvchi birlamchi kategoriyalar bilan bir qatorda uning oʻzigagina xos boʻlgan kategoriyalar mavjud, chunki badiiy matnda til estetik vazifasining salmogʻi katta boʻladi, u oliy darajadagi estetiklik sifatida birinchi planda turadi, estetik taʼsir quroliga aylanadi [1].

Tadqiqotlarda badiiy matnlarga xos 14 ta kategoriya sanab o'tiladi: yaxlitlik, bog'liqlik, tugallanganlik, mutlaq antropotsentrizm, ijtimoiylik, dialogizm, mufassallik va izchillik, statiklik va dinamizm, keskinlik (napryajennost'), estetiklik, obrazlilik, bir necha talqinga ega bo'lishlik (interpretiruyemost'). Shu bilan birga, yaxlitlik va bog'liqlik kategoriyalari tegishli kategoriyalarni o'ziga ergashtiruvchi hamda o'z atrofiga guruhlovchi fundamental kategoriyalar qatoriga kiradi [3; 42].

A.F. Papina badiiy matnning beshta global kategoriyasini ajratib ko'rsatadi: 1. Kommunikativ akt ishtirokchilari. 2. Hodisalar, jarayonlar, faktlar. 3. Vaqt (ob'ektiv, siklik, sub'ektiv, psixologik xususiyatli badiiy real vaqt; astral, infernal, fantastik, ertaklar olamiga xos vaqtni ichiga oluvchi badiiy noreal vaqt - va b.). 4. Ob'ektlar makoni va joylashuvi. 5. Baholash kategoriyasi (aksiologik: sifat va miqdoriy; ratsional, utilitar, normativ, teologik; mantiqiy; epistemik, deontik [4]. Badiiy diskursda interekstuallikning uchta funktsiyasi namoyon bo'ladi: mazmunni kodlashning noan'anaviy vositalaridan foydalanish orqali ma'no hosil qilish funktsiyasi, matnni tarkibiy-semantik tashkil etish funktsiyasi, shuningdek, personajni tavsiflash funktsiyasi [5].

O'zbek badiiy matni lingvopoetikasini o'rgangan M.Yo'ldoshev badiiy matnda intertekstuallikning namoyon bo'lish holatlarini mufassal yoritishga harakat qilgan. Uning fikricha, asosiy matnga olib kiriladigan o'zga matn yoki uning muayyan unsuri yozuvchi niyatiga ko'ra asosiy matn strukturasining turli qismlaridan joy olishi mumkin [1]. M.Yo'ldoshev intertekstuallik badiiy matnning muhim uzvi hisoblangan sarlavha pozitsiyasida xam o'zga matn unsuri qo'llanishi mumkinligi haqida gapiradi, masalan, O.Yoqubov "Er boshiga ish tushsa" asari sarlavhasida o'zbek xalq maqoli (Ot boshiga ish tushsa, suvliq bilan suv ichar, er boshiga ish tushsa, etik bilan suv kechar)ning bir qismi intertekstual unsur sifatida qo'llanilgan. Bundan tashqari, o'zbek badiiy matnida allyuziya, ya'ni tarixiy voqealar, mashhur asarlar, diniy, mifologik rivoyatlar va shu kabilarga ishora kiladigan matnlar, xilma-xil matnlardan olingan parcha shaklidagi epigraflar, afsona, maqol, ertak va uning qismlari, hadislar, qo'shiq va she'r parchalari (o'zgartirilgan va o'zgartirilmagan shaklda) va adabiy.

Rus tilshunosi Fateyeva badiiy matnga xos eng ko'p uchraydigan intertekstual vositalarni quyidagicha tasniflaydi: 1. Allyuziya; 2. Reminissensiya; 3. Epigraf ; 4. Sarlavha ; 5. Havola(sitata) ; 6. Aforizmlar va 7. Maqol, matallar [6]

Shu bilan birga, badiiy matndagi intertekstual birliklar turli funktsiyalarni bajarishi mumkin [5]:

1. *Ekspressiv funktsiya*: matnlararo havolalar yordamida muallif o'zining madaniy va semiotik yo'nalishi va maqsadini ifodalaydi.

2. *Apellyativ funktsiya*: muallif va adresat o'rtasida muallifning niyatiga ishora qiluvchi "o'ziniki /o'zga" munosabati o'rnatiladi.

3. Intertekstual aloqalar matn muallifi iqtiboslarni fahmlash, o'zi kutmagan matnlararo munosabatlarni aniqlash zarurati tug'ilganda *poetik funktsiyani* bajaradi, bu "nazorat qilinmagan subtekst", "ongsizlik darajasidagi intertekstuallik" deb baholanadi.

4. *Yo'naltiruvchi funktsiya* manba matn mazmuniga oid ma'lumotni boshqa muallifga xos stilistik xususiyatlarni saqlagan holda uning nima haqida gapirganini eslatib o'tish orqali amalga oshiriladi.

5. *Metamatn funktsiyasi* havola orqali amalga oshiriladi, u o'quvchiga matnni chuqurroq tushunish uchun matn mutolaasini davom ettirish yoki manba matnga murojaat qilish uchun signal bo'lib xizmat qiladi.

Yuqorilarga qo'shimcha ravishda intertekstual vositalarga berilgan ta'rif va xususiyatlarga tayanib quyida biz ularning badiiy matnda bajaruvchi asosiy funktsiyalarni tasniflashga harakat qildik:

Kommunikativ-informativ funktsiya: intertekstual vositalar orqali adresant o'zi foydalangan matn va uning muallifi, boshqa madaniy kontekstlar bilan chuqurroq muloqotni amalga oshiradi, bir vaqtning o'zida adresatga o'z asari mazmunini boyitgan holda taqdim etadi.

Identifikatsiya funktsiyasi: intertekstual unsurlardan foydalanish adresatda "o'zga matn" rolini o'ynayotgan asarning janri, uslubi va davrini aniqlashga yordam beradi, shuningdek, ma'lum davrda mavjud bo'lgan madaniy va adabiy an'analar haqida ma'lumot beradi.

Estetik funktsiya: intertekstual vositalardan o'z o'rnida foydalanish asar mazmuni boyitilishini ta'minlaydi, asar tilini jozibali qiladi, natijada adresat qiziqishining, asardan olinadigan estetik zavqning ortishiga olib keladi.

Kognitiv-pragmatik funktsiya: intertekstual elementlardan foydalanish adresatda boshqa matnlardan anglashilgan avvalgi bilim va tasavvurlari asosida matndan yangi ma'no olinishiga, turlicha talqin qilinishiga olib keladi.

Refleksiv (reflexion) funktsiya: intertekstual vositalar adresantga o'z asari orqali adabiyot, madaniyat yoki boshqa matnlar haqidagi fikrlarini ifoda etishga yordam beradi.

Emotsional-ekspressiv funktsiya: intertekstual elementlar adresantning asarlar yoki madaniy hodisalarga munosabatini ifodalaydi, shuningdek, adresatda ma'lum hissiy reaksiyalar va assotsiatsiyalarni uyg'otadi.

Badiiy matn til vositalari va adabiy uslublardan foydalangan holda o'quvchida estetik idrokni uyg'otish maqsadida yaratilgan asardir. Badiiy matn o'quvchiga

emotsional-ekspressiv ta'sir ko'rsatishi bilan boshqa tur matnlaridan ajralib turadi. Matndagi intertekstual vositalar turli funktsiyalarga ega bo'ladi va emotsionallikni oirishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Yo'ldoshev M. Badiiy matn lingvopoetikasi. – Toshkent: “Fan” nashriyoti, 2008. – 160 b. Жаббарова Ф.У. Категории текста// Вестник Башкирского университета. 2011. Т. 16. №3. С. 759-762.
2. Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста. М.: Флинта; Наука, 2008. – 496 с.
3. Папина, А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории/ А.Ф. Папина. – М.: Едиториал УРСС, 2002.
4. Кремнева А.В. О функциях интертекстуальных включений в художественном тексте // Язык – Текст – Литература: коммуникативная парадигма: сб. ст. к 70-летию А.А. Чувакина / под ред. И.Ю. Качесовой, Н.В. Панченко. Барнаул: Изд-во Алтайского ун-та, 2011. С. 375–382.
5. Фатеева, Н.А. Интертекстуальность и её функции в художественном дискурсе Текст. / Н.А. Фатеева // Известия АН. Сер. литературы и языка, 1997. С. 159-178.

OLAM MILLIY LISONIY MANZARASIDA GLYUTTONIK DISKURSNING O‘RNI

M. Xamidova

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti “Tarjima nazariyasi va amaliyoti” kafedrası
katta o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: m.khamidova@kiut.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada “Diskurs” tushunchasi, uning lingvistik aspektlari o‘rganilishi, o‘zbek hamda dunyo tilshunosligida diskursning xususiy turlariga oid bir qator tadqiqodlar va unga berilgan ta’riflar haqida so‘z boradi. Maqolada glyuttonik diskurs – taom va yeguliklar bilan bog‘liqligi haqida ma’lumot berilgan. Shunchaki kommunikatsiya emas balki, muloqot ishtirokchilarining taom va uning iste’moli bilan bog‘liq diniy va estetik qarashlari, madaniyati va dunyoqarashini ham qamrab olinishi haqida fikrlar mavjud. Maqolada glyuttonik diskurs milliy etno-psixologiya, tarbiya, ijtimoiy odoblar mahsuli sifatida ham yuzaga kelishi hamda har bir millat madaniyatida taom va tanovvul odobi bolaning yoshlik chog‘idanoq tarbiya apparatining bir qismi hisoblanib kelganligi ta’kidlanadi. Shuningdek, taomlanish bilan bog‘liq ahloqiy-estetik qoidalarining shakllanishiga, diniy va mifologik qarashlar sabab bo‘lganligi kabi tushunchalar ilgari surilgan. Adabiyot – milliy tarbiyaning eng asosiy vositalaridan biri hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: diskurs, lingvistika, adabiyotshunoslik, glyuttonik diskurs, xalq madaniyati, lingvokulturologik tahlil.

THE PLACE OF GLUTTONIC DISCOURSE IN THE NATIONAL LANGUAGE LANDSCAPE OF THE WORLD

ABSTRACT

This article talks about the concept of "discourse", the study of its linguistic aspects, a number of studies and definitions of specific types of discourse in Uzbek and world linguistics. The article provides information about gluttony discourse - food and edibles. There are opinions that not only communication, but also the religious and aesthetic views, culture and worldview of the participants of the dialogue related to food and its consumption. The article emphasizes that the gluttony discourse occurs as a product of national ethno-psychology, upbringing, and social manners, and that in every nation's culture, food and eating etiquette have been

considered a part of the child's educational apparatus since childhood. Also, concepts such as religious and mythological views are the reason for the formation of ethical and aesthetic rules related to eating have been put forward. Literature is one of the main means of national education.

Key words: discourse, linguistics, literary studies, gluttonous discourse, folk culture, linguistic and cultural analysis.

Bugungi kunda Olam Milliy Lisoniy Manzarasi (OMLM)ni turli diskurslar kesimida o'rganish urf bo'lmoqda. "Diskurs" tushunchasi turli ilmiy sohalarni birlashtiradi. Xususan, lingvistika, antropologiya, adabiyotshunoslik, etnografiya, san'atshunoslik, falsafa, sotsiolingvistika, psixolingvistika kognitiv psixologiya va xattoki tibbiyot, huquq, iqtisod va boshqa aniq fanlarga oid yo'nalishlar ham diskurs tahlili bilan uzviy bog'liq. Turli sohalarga oid ilmiy tadqiqodlarning lingvistika bilan yondosh qismida diskurs tahliliga guvoh bo'lish mumkin. Shundan kelib chiqib diskurs nazariyasini ikkiga bo'lish mumkin – umumiy va xususiy. Umumiy nazariyada diskurs tushunchasi, uning lingvistik aspektlari o'rganilsa, xususiy nazariya diskurs+yondondosh dissiplinalarning xususiy jihatlari lisoniy va nolisoniy muammolarini o'rganadi. Muayyan diskurs haqida bahs yuritishdan avval, diskurs tushunchasi izohiga e'tiborimizni qaratsak. V.Z.Demyankovning fikricha diskurs – so'zlovchining ongida hosil bo'layotgan matndir. Diskurs muayyan konseptga aloqador gaplar va tushunchalardan tashkil topgan. [6, 32-43]. T.A.Van Deyk, diskursga quyidagicha ta'rifni keltirib o'tgan: diskurs – kommunikativ hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Muayyan vaqt, zamon va makon kontekstda kommunikativ harakat jarayonida so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida yuzaga keladigan nutq. Ushbu kommunikativ harakat og'zaki, yozma bo'lishi mumkin. Shuningdek, og'zaki bo'lmagan komponentlarga ega bo'lishi mumkin. Olim diskursning xususiy ko'rinishlarini "janr" sifatida e'tirof etadi. Diskurs tor doirada qo'llanganda ya'ni diskursning xususiy ko'rinishida muloqot ishtirokchilari uni o'z W G.Odilova diskurs – nutq va nolisoniy omillar yig'indisi bo'lgan muloqot shakli ekanligini ta'kidlaydi. Olima har qanday matn diskurs bo'la olmasligi, matn tashqi omillar bilan uyg'unlikda qaralganda diskurs sifatida namoyon bo'lishini – o'z xulosalarida keltirib o'tadi [31, 30-31]. D.Mamatova tarjimada tilni o'z iste'molchisidan ajratib qayta yaratish mushkulligini ta'kidlab, til vakilining olam milliy lisoniy manzarasi va muayyan diskursga oid ijtimoiy markerovkalangan ong osti tafakkurini o'rganmasdan turib tarjimini amalga oshirish maqsadga muvofiq emas deb hisoblaydi [32, 60].

Taom haqida har bir madaniyatning shakllanishida nazariy asos bo'lib xizmat qilgan diniy kitoblarda alohida to'htalib o'tilgan. Sababi turli dinlarda "to'g'ri

ovqatlanish, tan va rux salomatligini saqlash, tangri bilan yaqinlashuvga sabab bo'ladi" – degan ideologiya mavjud.

Masalan, Qur'onda:

"Alloh sizlarga rizq qilib bergan narsalarning halol va poklarini tanovul qilingiz va o'zlaringiz imon keltirgan Allohdan qo'rqingiz!" – deb marhamat qiladi (Moida surasi, 88-oyat).

"...yeb-ichingiz, (lekin) isrof qilmangiz! Zero, U isrof qiluvchilarni sevmagay" (Al-Araf surasi, 32-oyat). Islomning bosh qomusi hisoblangan Qur'onda musulmonlarni taom tejash, isrof qilmaslik, o'zgalar bilan bo'lishish, yetarlicha iste'mol qilishga undalgan. Shuningdek, muqaddas kitobning beshinchi bobi yegulikka bag'ishlangan bo'lib, halol (ruxsat etilgan) va harom (taqiqlangan) taomlar ro'yxati keltiriladi. Cho'chqa go'shti, spirtli ichimliklar va o'laksa go'shtini iste'mon qilish qat'iyan man qilinadi. To'g'ri va halol yashagan mo'min bandalarga jannat va'da qilinadi. U yerda ular o'zlari istagan noz-ne'matlardan sarxil mevalar, o'zlari xohlagan parranda go'shtlaridan, buloqlarning suvlaridan tatib ko'rish baxtiga musharraf bo'ladilar (Qur'on, 56-sura, 18-21-oyatlar). Meri Duglas ta'qiqlangan taomlar diniy va ilohiy tasavvurlar bilan bog'liqligini o'rganadi. Uning fikricha, qadimiy yahudiy dinidagi taomlanish qoidalari shu din vakillarining e'tiqodi va tafakkurini o'z nazoratida ushlab turgan [10, 36-54].

Taom va uning iste'moliga bog'liq jarayonlar zamonaviy diskurs tilshunosligida **glyuttonik diskursda** o'rganiladi. Glyuttonik diskurs istilohi rus tilshunosi A.V.Olyanich tomonidan fanga kiritilgan bo'lib, olim mazkur istiloh institutsional harakterga ega ekanligi va "taom" konsepti bilan bevosita bog'liq ekanligini ta'kidlaydi [33, 397]. A. V. Olyanich o'zining monografik tadqiqotida glyuttonik diskursning aspektlari va kognitiv sistemasini keltirib o'tadi. Bu borada qilinadigan ilmiy ishlar doirasini belgib beradi. Glyuttonik diskursni G'arb olimlaridan K.Levi-Stross, R.Bart va M.Duglas tadqiqotlarida etnomadaniyat mifologiyasi va din nuqtai nazaridan tadqiq etadilar [24, 461], [3, 387], [10, 36-54].

Rus tilshunosligida glyuttonik diskurs, uning aspektlari, til va adabiyot bilan bog'liqligi masalalari bir qator tilshunos olimlar tomonidan o'rganilgan. I.A.Derjaviskaya glyuttonik diskurs tarjimasining leksik muammolarini o'rgangan [7, 466-470]. M.Undritsova esa, glyuttonik diskurs tarjimasining lingvomadaniy masalalarini tahlilga tortgan [39, 20-15]. Rus tilshunosi A.Yu.Zemskova glyuttonik diskursni "gastronomik diskurs" sifatida talqin qiladi. Olimaning fikricha, taom iste'moli jarayoni xalqlarning etnik, diniy qarashlari in'ikosi bo'lsa, "ovqat" shu millatning gastronomik kommunikatsiyasiga xos bo'lgan bir qator semiotik

xususiyat, ma'naviy birlikni o'zida mujassam etgan dominant tushuncha sifatida asosiy o'rinni egallaydi [45, 338].

O'zbek tilshunosligida ilk bor glyuttonik diskurs istilohi filologiya fanlari doktori, Gulnoza Odilova tomonidan o'rganilgan. Olima o'z doktorlik dissertatsiyasida glyuttonik diskursning o'zbek olam milliy lisoniy manzarasidagi o'rni, janrlari va ularni tarjima qilish muammosiga mufassal to'xtaladi [31, 282]. Unga ko'ra, "Glyuttonik diskurs ma'lum xalq madaniyati, adabiyoti, yashash tarzi va ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutadi. "Glyuttonik" istilohi qadimgi fransuz va o'rta ingliz tillaridagi glutonie, lotincha gluttire ("yutish") so'zidan olingan, bu so'z gula, "tomoq" degan ma'noni anglatadi. "Glyuttoniya" istilohi oziq-ovqat jarayonini yaxlit holda, ya'ni uni topishdan tortib, yarim fabrikatlarni qayta ishlash va iste'molga yaroqli mahsulot tayyorlashgacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi" [31, 4].

Glyuttonik diskursning semiotik sistemasida ma'lum bir millatning taom va uning iste'moliga bo'lgan diniy va ijtimoiy qarashlardan tashqari har bir kishining taomga bo'lgan subyekt munosabati ham mavjud. Bizningcha, taom va uning iste'moli bilan bog'liq jarayonlar lisonga ko'char ekan, glyuttonik diskursga oid kontekstlar zahiridagi pragmatik podtekstlarni anglash muayyan bilimni talab qiladi. Glyuttonik diskurs – taom va yeguliklar bilan bog'liq shunchaki kommunikatsiya emas balki, muloqot ijtirokchilarining taom va uning iste'moli bilan bog'liq diniy va estetik qarashlari, madaniyati va dunyoqarashini ham qamrab oladi. Kulinar matnlarni kommunikatsiyaning alohida turi sifatida o'rganilishini rus tilshunosligida E.A.Gashimov, D.Yu.Gulimov, N.N.Danilova, A.V.Zanadvorova, N.Ye.Kamovnikova, Ye.V.Pletneva, V.V.Poxlebkinalar tomonidan olib borilgan tadqiqodlarda ko'rish mumkin. Taomlanish bilan bog'liq ahloqiy-estetik qoidalarning shakllanishiga, diniy va mifologik qarashlar sabab bo'lgan. Adabiyot – milliy tarbiyaning eng asosiy vositalaridan biri hisoblanadi. U o'quvchiga ma'naviy-estetik zavq berish bilan birga, shaxs tarbiyasida ham muhim o'rin tutadi. Badiiy adabiyotdagi taom va u bilan bog'liq og'zaki va yozma matnlar glyuttonik diskursning reprezentatsion janrlari turkumiga kiradi. Har bir millat adabiyotida turli yosh kategoriyasi uchun yozilgan asarlarda taom va tanovvul syujetlari, glyuttonik kommunikatsiya va fantaziyaning talaygina uchratish mumkin. Biroq, milliy dunyoqarash va diniy tushunchalar in'ikosi bo'lgan glyuttonik diskursga oid kontekstlar horijiy kitobxon uchun tushunarsiz bo'lib tuyulishi mumkin. V.I.Karasik tilning lingvokulturologik tahlili til birliklarining 3 xil turini ajratib ko'rsatishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, ular quyidagicha:

1) Tillarni o'zaro qiyoslaganda bir-biriga aniq mos tushuvchi so'zlar (masalan aniq fanlardagi terminlar)

- 2) Ikkinchi tilda umuman muqobili yo‘q so‘z va so‘z birikmalari (idiomalar).
- 3) Ikkinchi tilda qisman muvofiq keluvchi so‘z va birikamalar. Turli tillarda uchraydigan, biroq butunlay boshqa ma‘no bildiruvchi so‘zlar. Masalan: cho‘chqa – rus madaniyatida ko‘chma ma‘noda toza-ozodalikni bilmaydigan madaniyatsiz odamni anglatadi, inglizlarda “ochko‘z” odamni, xitoy tilida hiyonatkorni anglatadi.

Glyuttonik diskursga oid zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda diskursning lisoniy va lingvomadaniy xususiyatlari tahlilga tortilganligiga guvoh bo‘lish mumkin. Glyuttonik diskurs har bir tilning madaniyat, tarix va adabiyotida, kundalik ijtimoiy hayotida kattagina lingvistik maydonni egallaydi. Glyuttonik diskurs tadqiqi nafaqat tilshunoslik, balik tarjimashunoslik, madaniyatshunoslik va sotsiologiya fanlari uchun ham tadqiqod obyekti bo‘la oladi. Glyuttonik diskursda nafaqat taom va yeguliklar balki, taom iste‘moli, tanovvul madaniyatiga xos bo‘lgan tushunsalar ham o‘rganiladi. Kelajakda glyuttonik diskursning badiiy adabiyotda berilishi tillar muqoyasasi o‘laroq tahlilga tortilsa, turli madaniyatlar va dunyoarash vakillarining olam milliy lisoniy manzarasidagi o‘xshash va farqli jihatlarni tasniflash imkoniyati paydo bo‘ladi. Glyuttonik diskursni til va tarjima muammolari kesimida o‘rganish madaniyatlararo muloqotga kirishish, millatlararo bir-birini anglash va umumiy o‘xshashliklar va farqlarni tushunishga xizmat qiladi.

References

1. Abduazizova D.A. (1997). Sravnitelno-tipologicheskii analiz paralingvisticheskix sredstv (na materiale angliyskogo, russkogo, uzbekskogo yazikov). *kan. fil.nauk.diss.* Tashkent.
2. Arutyunova N.D. (1990). Diskurs. *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar.* (s. 136-137). Moskva.
3. Bart R. (1994). Izbrannie raboti. *Semiotika. Poetika.* (s. 387). Moskva.
4. Belozeroва N.N. (2002). Paradoksi diskursa. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=YZvd79YAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=YZvd79YAAAAJ:XiSMed-E-HIC
5. Chernyavskaya V.Ye. (2001). Diskurs kak ob’ekt lingvisticheskix issledovaniy. Tekst i diskurs. Problemi ekonomicheskogo diskursa. *sb. nauch. tr. gos. un-t ekonomiki i finansov* (s.11-22). SPb. S.Peterb.
6. Demyankov V.Z.(2002). Politicheskii diskurs kak predmet politologicheskoy filologii. *Politicheskaya nauka. Politicheskii diskurs: Istoriya i sovremennye issledovaniya.* № 3, (s. 32-43).

Э. М. РЕМАРК РОМАНЛАРИДА ОКСИМОРОН БАДИЙ ТАСВИР ВОСИТАСИ ВА УНИНГ ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ (ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА)

Умиджон Гуломжонович Мамарасулов

Бош мутахассис

Олий таълим фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги

Билим ва малакаларни баҳолаш агентлиги,

E-Mail: u.mamarasulov@gmail.com

АННОТАЦИЯ:

Мазкур мақолада муаллиф Э. М. Ремарк романларининг рус ва ўзбек тилларидаги таржималарида оксиморон бадий тасвир воситасининг акс этишини мисолларда кўриб чиқади.

Калит сўзлар: таржима назарияси, оксиморон, бадий таржима, билвосита таржима, бадий тасвир воситаси, Э. М. Ремарк, Низом Комил, Саодат Абдурахмонова.

ABSTRACT:

Author of this article analyses oxymoron as a means of artistic expression and delivery thereof in Uzbek and Russian translations novels of E. M. Remarque.

Keywords: translation theory, oxymoron, artistic translation, indirect translation, artistic image tool, E. M. Remark, Nizam Kamil, Saodat Abdurakhmanova

Қадимги грек нотиклиги давридан бошлаб белгиланган матн ёки нутқни ифодалироқ жаранглашига хизмат қилувчи матн тузиш воситаларининг ўзига хос бўлган тизими ишлаб чиқилган. Булар жумласига антитеза, параллелизм, метафора, гипербола ва оксиморон кабиларни киритиш мумкин. Мазкур тизим бугунги кунда ҳам тарих нотиклигининг бебаҳо меъроси сифатида кўрилади ва замонавий бадий адабиётларнинг ажралмас қисми ўлароқ кенг қўламда фойдаланилиб келинмоқда.[1;37] Таниқли услубшунос олимлар В. Флайшер ва Г. Мишел ўзларининг “замонавий немис тили стилистикаси” деб номланган китобида бадий тасвир воситаларини анъанавий стереотипик тасаввур чегараларига асосланган, экспрессив ифода имкониятлари учун хизмат қилувчи такрорлаш, ўрин алмаштириш, кенгайтириш, қисқартириш, даражалаш ва қарама-қарши қўйиш каби оперционал бирликлар сифатида намоён бўлишини таъкидлайдилар.[2;151]

Бадий тасвир воситалари орасида оксиморон (грек. *охѹтѹрон* — ақлли аҳмоқона) адибнинг фақат ўзигагина хос бўлган услубини ифодалаши билан ажралиб туради. Бунда адиб бир-бирга очикдан-очик зид маънони акс эттирувчи икки тушунча ёрдамида янги сўз ёки сўз бирикмаси яратиш орқали реал воқеъликдаги зиддиятга бой ҳодиса ёки ҳолатни эмоционал акс эттиришга эришади.

Эрих Мария Ремарк романларида қўлланилган оксиморон бадий тасвир воситаларининг рус ва ўзбек тилларида берилишига тўхталиб ўтсак. Адиб ўзининг “Ғарбий фронтда ўзгариш йўқ” романида фронт чизигининг инсон табиатига ўзига хос таъсири ҳақида тўхталар экан, шундай ёзади:

*Wir fahren ab als miirrische oder gutgelannte Soldaten, — wir kommen in die Zone, wo die Front beginnt, und sind **Menschentiere** geworden.*[3;60]

*Мы уезжаем хмурыми или весёлыми солдатами, а в зону, где начинается фронт, прибываем уже **людьми-животными**.* [4;59]

*Биз йўлга чиққанимизда оддий аскарлармиз, гоҳ дилгир, гоҳ қувноқ бўламиз. Аммо фронт чизигига етиб келишимиз билан **ярим инсон-ярим махлуққа** айланамиз.* [5; 53]

Ремарк бу ўринда оксиморон яратиш учун от сўз туркумига мансуб иккита сўз, “*der Mensch*” (кўплик шакли “*die Menschen*”) ҳамда “*das Tier*” (кўплик шакли “*die Tiere*”) сўзларидан фойдаланиб янги сўз — “*das Menschtier*” (кўплик шакли “*die Menschentiere*”) сўзини яратган. Бу билан у бир-бирига қарама-қарши бўлган икки тушунчани ўзаро боғлаган. Эътиборлиси шундаки, немис тили грамматикасида одатда сифатловчи сифатланмишдан олдин келади.[6; 133] Фикримизнинг тасдиғи сифатида таниқли услубшунос олим Г. В. Паннинг немис тили стилистикаси китобида келтирилган мисолга тўхталсак: *Der Blumentopf*

dieTopfblume[7; 144] От сўз туркумига мансуб “*der Topf*” ва “*die Blume*” сўзларининг ўзаро бирикувидан ясалган бу икки сўз икки хил маънони англатади. Сўзлар қўшиливида биринчи ўринда турган сўз аниқловчи маънони берса, иккинчи сўз аниқланмиш асл предмет маъносини беради. “*Der Blumentopf*”— гултувак, “*dieTopfblume*”— тувакда ўстириш учун мўлжалланган гул. Ремарк асарда қўллаган оксимороннинг таркибига эътибор қаратадиган бўлсак, аниқловчи сифатида “одам” аниқланмиш сифатида “хайвон” сўзлари қўлланган. Ўқувчига аён бўладики, фронт чизигига яқинлашгач аскарлар одам кўринишидаги хайвонларга айланиб қолар экан. Аскарлар ёвга нисбатан хайвонларча ваҳший муносабатда бўлишлари билан бир қаторда, тирик қолиш илинжи уларни ақлга таянмаган, инсон учун бегона сезгилар оғушида табиат билан уйғунлашишга мажбур қилади. Асл матндаги “*Menschentiere*” сўзи рус тилидаги таржима вариантыда “**людьми-животными**” сифатида берилган ва бадий тасвир воситаси сифатида оксиморон

сакланиб қолган. Ўзбек тилидаги таржимада “**ярим инсон—ярим махлуққа**” деб ўгирилиб, оксиморон бадий тасвир воситаси йўқотилган бўлсада, таржимон муаллиф ўқувчига тақдим қилмоқчи бўлган ғоя ва ҳиссиётларни бера олган деб ҳисоблаймиз.

Э. М. Ремаркнинг яна бир романи “Қора хайкал”(Der schwarze Obelisk)да куйидаги оксиморонни кузатишимиз мумкин:

*«Ich habe das Kreuzdenkmal verkauft», sagte er mit gespielter Bescheidenheit, hinter der ein gewaltiger Triumph **schweigend brüllt**. [8;14]*

- А я наш мраморный крест продал, - заявляет он с притворной скромностью, за которой чувствуется **безмолвный рев торжества**. [9;12]

—Мармар хочни сотдим, деди у тантана яширинган сохта камтарлик билан. [10;12]

Юқорида келтирилган мисолнинг қорайтириб кўрсатилган қисмига эътибор қилсак, немис тилидаги “*schweigen*” феълининг сифатдош 1 шакли [6;226] ҳамда “*brüllen*” феъли бирикишидан ҳосил бўлган бирикма. “*schweigen*” феъли немис тилининг бир тилли луғатида “сўз айтмаслик, жим туриш” шаклида берилса “*brüllen*” феъли “жуда баланд овозда гапирмоқ, ўшқирмоқ” тарзида берилган. [11;962,198] Бир-бирига зид маъноли сўзларнинг ўзаро бирикуви натижасида пайдо бўлган оксиморон бадий тасвир воситаси ёрдамида Ремарк асар қаҳрамони Генрих Кроллинг ўзи бажарган ишдан бениҳоя хурсанд эканлигини, бу хурсандчиликни ошқора кўрсатиш эса бундай ютуқ унинг ҳаётида камдан-кам содир бўлишини англатиб қўйишини ҳисобга олган ҳолда, ўзини камтар кўрсатишга уринаётганини, шунга қарамасдан қаҳрамоннинг ич-ичидан чиқаётган хурсандчилик хайқириғи сассиз бўлсада суҳбатдошга намоён бўлаётганлигини ифодалайди. Бир вақтнинг ўзида мазкур оксиморон орқали қаҳрамон ўзини суҳбатдошларидан кўра юқори тутаётганини ва шу юқори даражага муносиб ҳурмат ва тавозеъга муносиб эканлигига заррача шубҳа қилмаётганини англаб етамиз. Адибнинг ҳеч қандай кинояларсиз “*Die Bescheidenheit*”— „камтарлик“ сўзини ишлатиб, биргина оксиморон бадий тасвир воситаси ёрдамида ушбу камтарлик ортида асосланмаган манманлик турганини ифодалай олиши, оксиморон бадий тасвир воситаси сифатида қандай имкониятларга эга эканлигини кўрсатибгина қолмай, муаллифнинг маҳоратига ҳам далолат қилади.

Асарнинг рус тилидаги таржимасида биз муҳокама қилаётган оксиморон бадий тасвир воситаси “**безмолвный рев**” шаклида берилган. Бирикма морфологик жиҳатдан “сифат+от” шаклидаги қурилишга эга. Маъно жиҳатидан эса бирикманинг таркибий қисмлари бир-бирига зид. Шулардан келиб чиқиб

таржимада оксиморон бадий тасвир воситаси сақланиб қолган деган хулосага келишимиз мумкин. Немис тилидаги каби артиклларга эга бўлмаганлиги сабабли, одатда таржима қилинган матнларда сўзлар нисбати рус тилида камроқ бўлади. Юқоридаги асл матнда учта артикл ишлатилганига қарамасдан таржимада сўзлар нисбати тенглиги сақлаб қолингани Вера Оскаровнанинг таржимонлик маҳорати намуна сифатида эътироф этишга арзийди.

Ўзбек тилидаги таржима матнини кўздан кечирав эканмиз, нечоғлик уринмайлик, асл матнда мавжуд бўлган оксиморон бадий тасвир воситасини ифодаловчи сўзларни тополмадик. Фикримизча, асл матндаги *“schweigend brüllt”* “сифатдош+фел” ифодасини ўзбек тилига таржима қилишда “унсиз ҳайқирарди” ёки “сассиз ҳайқирик” каби шаклларда берилиши мақсадга мувофиқ бўлар эди. Ўз ўрнида таъкидлаш жоизки, бадий тасвир воситалари асарнинг мароқчилигини, ўзига хослигини таъминлаши билан бир қаторда, уни бошқа тилга таржима қилувчи адабиёт вакилига бир қанча қийинчиликлар келтириб чиқаради. Негаки, таржимондан асарнинг умумий мазмуни ва ғоясини эмас, ёзувчининг ўзига хос тили ва услубини, унинг бадий мушоҳада шаклини: китобнинг ташқи ва юзаки қисми-ю, латофатини эмас, балки унинг асосий бисоти: ички ҳарорати ва бадий хусусиятларини тўла-тўқис акс этириш талаб қилинади.[13; 6]

*Die Explosionen der Granaten sind immer noch in diesen armen Ohren, die Augen spiegeln noch wie vor fünf Jahren das fassungslose Entsetzen, Bajonette bohren sich ohne Unterlaß weiter in weiche Bäuche, Tanks zermalmen jede Stunde schreiende Verwundete und pressen sie flach wie Flundern, das Donnern der Schlacht, das Krachen der Handgranaten, das Splintern der Schädel, das Röhrender Minen, das Ersticken in zusammenstürzenden Unterständen ist durch eine schreckliche schwarze Magie hier präserviert worden und **tobt nun schweigend** in diesem Pavillon zwischen Rosen und Sommer **weiter**.*[8; 183]

*В ушах у несчастных еще раздается вой снарядов, глаза их, как пять лет назад, полны ужаса, штыки безостановочно вонзаются в мягкие животы, танки безжалостно давят кричащих раненых и расплющивают их, точно камбалу, гром сражения, взрывы ручных гранат, треск раскалывающихся черепов, свист мин, хрип придавленных рухнувшими блиндажами - все здесь сохранено словно с помощью какой-то чудовищной черной магии и **безмолвно неистовствует** в этом флигеле, окруженном розами и прелестью позднего лета.*[9; 185]

Бу баҳтиқароларнинг қулоқлари остида снарядлар виззилаб учади, кўзлари ҳудди беиш йил аввалгидек дахшатда қотиб қолган, ханжарлар юмшоқ қоринларни титиб юбормоқда, танклар дод солаётган ярадорларнинг устидан эзгилаб юриб ўтмоқда, қўл гранаталари портлайди, бош суяклари сочилиб кетади, миналар

портлайди, оқон ичида қолганлар дод солади—урушнинг асл башараси аллақандай сирли қора куч ёрдамида ўз ҳолича музлатиб қўйилганга ўхшарди.[10;195]

Немис тилида берилган матнда оксиморон бадий тасвир воситаси морфологик жиҳатдан “феъл+сифатдош” шаклига эга. Бу ўринда ҳам бир бирига зид бўлган маънодаги икки сўз *“schweigend”* сифатдоши ва *„weitertoben“* феълнинг ўзаро бирикишидан фойдаланилган. *“schweigend”* сифатдошининг мазмуни аввалги мисолимиздан маълум бўлса, *„weitertoben“* феъли “жазавага тушишда давом этмоқ” деган маънони англатади. Маълумки, инсон жазавга тушганда ўзини тутиб туролмай, турли овозлар чиқаради. Жим турмоқ ва жазавга тушмоқ маъноларининг зиддияти оксиморон ясалишига асос бўлган. Касалхонадаги руҳий беморларнинг аҳолини тасвирлаш билан бирга, Ремарк урушнинг асл башарасини ўқувчига етказиб бера олган. Матнни ўқир экан ўқувчи ўзини бевосита уруш воқеаликлари орасига тушиб қолгандай ҳис қилади.

Асл матннинг рус тилидаги талқинига тўхталадиган бўлсак, оксиморон *“безмолвно неистовствует”* дея ифодаланиб, зид маъно сақланиб қолган ва оксиморон бадий тасвир воситаси таржимада айнан оксиморон сифатида берилган. Морфологик жиҳатдан оксиморон рус тилида “равиш+феъл” шаклига эга.

Ўзбек тилидаги матнни ўқир эканмиз, Саодат Абдурахмонованинг сўз танлаш маҳоратини алоҳида эътироф этмоғимиз даркор. Жанг саҳналари таржимон томонидан моҳирона тасвирланган. Бироқ жумланинг охири қисми — айнан оксиморон бадий тасвир воситаси қўлланилган фикр таржимада тўлиғича тушиб қолган. Ўзбек тилидаги таржима матнини “...—урушнинг асл башараси аллақандай сирли қора куч ёрдамида ўз ҳолича занжирбанд қилингану, шифохонанинг бу қисмида атиргуллар ва ёз билан қуршалган ҳолда унсиз жазавга тушаётганга ўхшарди.” сифатида берилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди деб ҳисоблаймиз.

Хулоса ўрнида шуни айтмоқчимизки, бирор бир фикрни ифодалаш учун бадий тасвир воситаларидан фойдаланиш, ҳар қандай ёзувчининг ўзига хос услуби ҳисобланади. Услуб ёзувчининг ўзи, унинг бутун бор-бисоти, вужуди, юрак уриши, бадий мушоҳада шакли, унинг овози демакдир. Бинобарин, агар таржимада муаллифнинг услуби тўғри берилмаган бўлса, бундай таржиманинг асл нусха жисмига мослигига асло ишониб бўлмайди: унда таржимон, беихтиёр, муаллифнинг ўрнига ўзини қўйган бўлади.[13; 7] Асл матндаги бадий тасвир воситаларини таржимада тушуриб қолдириш, гапнинг қисмлари ёки тўлиғича сюжет воқеаларига таъсир этмайди деб ҳисоблаган ҳолда таржима матнида акс эттирмасликни бадий таржиманинг ижод эркинлигига йўйиш ҳолларини мутлақо асоссиз деб ҳисоблаймиз. Фикримизча, ижодда эркинлик истаган таржимон,

таржима қилинаётган бадий асардан илҳомланиб бутунлай янги асар яратгани маъқул. Таржима жараёнида эса асл матн муаллифининг ҳаёлот кенгликларида кезар экан, у билан баробар кадам ташлашга, ортда ҳам қолмай, ўзиб ҳам кетмасликка масъулдир. Шундагина асл матн ва таржима матнини ўқиган китобхон бирдай таъсирланиши, завқ олиши таъминланади.

REFERENCES

1. М. Г. Сушко Deutsche Stilistik, Суми Сум ДПУ, 2011 -120б.
2. Fleischer W., Michel G., Starke G. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache. –2. Aufl.-Frankfurt-am-Main; Berlin; New York; Paris; Wien: Lang, 1996.
3. Remarque E.M. Im Westen nichts neues Berlin im Propyläen-verlag, 1929, 298 S.
4. Ремарк Э.М. На Западном фронте без перемен [перевод с немецкого Н Федоровой] Москва Издательство АСТ 2022, 285 с.
5. Ремарк Э.М. Ғарбий фронтда ўзгариш йўк/Русчадан Низом Комил таржимаси — Тошкент: Янги аср авлоди 2023, 240 б.
6. Helbig Gerhardt, Joachim Buscha Übungsgrammatik Deutsch, Berlin: Langenscheidt, 2004, 379 S.
7. Pan G. W. Deutsche Stilistik Toshkent: «Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» 2010, 280 б.
8. Remarque E. M. Der schwarze Obelisk, Köln: Kiepenhauer & Witsch 1989, 500 S.
9. Ремарк Э. М. Чёрный обелиск [перевод с немецкого В. О. Станевич] Москва Издательство АСТ, 2021, 478 с.
10. Ремарк Э. М. Қора ҳайкал [рус тилидан Саодат Абдурахмонова] Тошкент: “Фактор пресс”, 2021, 496 б.
11. Dieter Götz, Günter Haensch, Hans Wellmann Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache, München: Langenscheidt, 1254 S.
12. Назаров Қ. Н., Холматова И.М. Таржима назарияси ва амалиёти Андижон, Малҳам-М, 2005, 65 б.

ДИДАКТИКО - МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ НАЧАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ

Ойбек Кахрамонович Мирзорахимов

Старший преподаватель кафедры теории начального образования Чирчикского
государственного педагогического университета

АННОТАЦИЯ

В статье дана информация о методических принципах занятий по русскому языку в младших классах. Разностороннее изучение родного языка. Принципиальных требований, которые предъявляет дидактика к каждому учебному предмету и к каждой ступени обучения.

Ключевые слова восприятия, Дидактика, положения, принципы, характер, учебный, материал, воспитывающий, развивающий, всестороннее, наблюдательность, требований, предмет, выражения, учебный, сознательно, знания, родной язык, обучения.

ABSTRACT

The article provides information about the methodological principles of Russian language classes in primary school. Versatile study of the native language. The basic requirements that didactics imposes on each academic subject and on each stage of learning.

Keywords. Didactics, provisions, principles, character, educational, material, teaching, developing, comprehensive, observation, requirements, subject, expressions, educational, conscious, knowledge, native language, training.

В дидактике, как известно, выработаны некоторые исходные принципиальные положения, которые имеют общее руководящее значение для любого учебного предмета, для разных ступеней обучения. Многие из этих общих положений чаще всего называются дидактическими принципами.

Одним из фундаментальных принципов обучения всем школьным предметам является воспитывающий и развивающий характер обучения. Обучение – это не только сообщение знаний, но и воспитание (дружбы, ответственности, сознательного отношения к учению, любви к труду, к родине, родному языку и т.п.) и всестороннее развитие (восприятия, живых представлений, памяти, мышления, речи) ребёнка. Одним из принципиальных требований, которые предъявляет дидактика к каждому учебному предмету и к

каждой ступени обучения, является сознательность усвоения учебного материала. Под сознательностью прежде всего понимается понимание учащимися содержания изучаемого материала; предполагается, что ученик не механически заучивает материал или выполняет задание, он должен объяснить, почему он выполняет или выполнил так, а не иначе.

Серьезным врагом сознательного усвоения детьми знаний, умений, навыков является формализм, который проявляется в отрыве формы выражений знаний от их содержания, в механическом запоминании учебного материала без ясного его понимания. Впрочем, степень сознательности в отношении к усваиваемому материалу может быть различной, следовательно, следует различать уровни сознательности. Ведь ребенок, не изучая еще грамматики, как-то осознает то, что говорит, сознает различие между словами и их сочетаниями, хотя и не в такой форме и не тем путем, как учат в школе. В школе с первых же шагов изучения русского языка, с одной стороны, продолжается обогащение словарного запаса и грамматических форм и конструкций (развитие речи), с другой стороны, развивается более глубокое понимание языкового материала; ребенок анализирует, абстрагирует, сопоставляет, группирует, обобщает формы и их значения. Это уже другой уровень сознательного усвоения языка. Он усваивает грамматические понятия, знает их существенные признаки, может обосновать свои суждения о грамматических явлениях. Это еще более высокий уровень осознания. И учитель, оценивая ответы детей, их умения и навыки прежде всего должен учитывать, насколько сознательно тот или иной ученик усвоил изучаемый материал. Опыт при этом показывает, что осознанное, с пониманием, усвоение знаний, умений и навыков есть в то же время прочное усвоение, прочность же знаний, умений и навыков - это тоже одно из принципиальных требований дидактики. Между сознательностью и прочностью нет противоречия, есть наоборот, соответствие.

Научная, теоретическая трактовка явлений языка не должна входить в противоречие с другим принципом дидактики – принципом доступности, или посильности. Значение этого принципа обучения понятно: речь идет о детях младшего школьного возраста, о детях, которые не искушены в вопросах теории вообще. Изучение грамматики требует, как известно, высокого уровня абстракции и обобщения. Правда, психологические исследования последнего времени показали, что многое из того, что прежде считалось недоступным, оказалось доступным детям младшего школьного возраста; оказалось, что

многие умственные операции (вроде абстрагирования и обобщения) свойственны и детям.

Дидактика учит, что в процессе обучения необходимо соблюдать связь между теорией и практикой, правильное соотношение между тем и другим. Особенно остро этот вопрос стоит в отношении обучения языку в начальных классах. Тут всегда есть опасность перегрузить детей теоретическими сведениями и недооценить роль практических упражнений. Младший школьник не имеет еще опыта теоретического изучения языкового материала, а также не имеет опыта письменной речи. Поэтому курс грамматики и правописания в младших классах – это преимущественно практический курс.

Конечно, как уже сказано, нужны и теоретические знания, нужно знание грамматики, потому что, чем лучше (осознано и прочно) ученик знает грамматику, тем лучше для него языкового развития, к тому же для формирования элементарной грамотности нужна «практика, руководимая грамматикой», как говорил еще К. Д. Ушинский.

Роль грамматической теории, элементы которой изучаются в начальных классах, заключается в том, что она помогает в какой – то мере понять значения слов, которыми пользуется ученик в своей речи и которые встречаются в книгах, им читаемых, значения словосочетаний и предложений, основных грамматических разрядов слов и их форм (части речи, род, число, падеж, время и т.д.), отношений между словами и предложениями.

Теоретические знания, однако, в младшем школьном обучении не имеют ни образовательного, ни развивающего значения, если они не сопровождаются достаточным количеством практических упражнений и если они не превращаются в практические умения и навыки.

Искусство учителя начальных классов заключается в том, чтобы, всячески возбуждая познавательную активность и самостоятельность детей на уроках русского языка, в то же время руководить ими, подготавливать их к активному восприятию, осторожно помогать им в самостоятельной работе, предупреждать ошибки, побуждать их к самоконтролю и вовлекать в работу над своими недочетами – словом, учить их учиться, приобщать к культуре умственного труда.

Младшего школьника необходимо научить слушать на уроке, т.е., как говорят физиологи и психологи, уметь длительно поддерживать очаг возбуждения в коре головного мозга, направленный на восприятие всего того, что происходит на уроке. Учащийся не только слушает, но и зрительно наблюдает за действиями учителя или вызванного ученика. Но он не только

слушает и наблюдает, он также думает, т.е. сопоставляет слышанное, виденное, прочитанное, написанное, классифицирует, анализирует, систематизирует, обобщает, делает вывод и т.д. И надо научить детей, чтобы они на уроках русского языка умели объяснить, доказывать, рассуждать. Это способствует общему развитию и усвоению знаний и умений.

Важным методическим принципом занятий по языку в младших классах является также разностороннее изучение родного языка. Очевидно, взаимная связь различных элементов языка, которая существует в нем, должна быть в центре внимания учителя и учащихся, помогая сцементировать знания по грамматике, систематизировать их. Такое обучение облегчает понимание изучаемого материала и поддерживает интерес к нему.

Систематичность и последовательность в обучении – один из дидактических принципов, который должен найти свое отражение в преподавании русского языка. Уже сама программа в значительной степени обеспечивает реализацию этого принципа в работе учителя: материал программы расположен так, что, следуя данному в программе порядку прохождения разделов тем, мы обеспечиваем систематичность занятий, хотя система, принятая в расположении программного материала, не вполне совпадает с системой науки о языке; материал по русскому языку в начальных классах расположен концентрически и в то же время комплексно: в каждом классе имеются элементы всех разделов грамматики: и фонетики, и морфологии, и синтаксиса. Учитель строит работу по программе так, чтобы весь процесс учебной работы вел к системности знаний учащихся. Очень важно, чтобы учащиеся понимали логические связи нового знания с ранее известными знаниями и чтобы усваиваемые факты закреплялись в сознании учащихся в логической связи.

Таким образом желая связать одни знания с другими, учитель сопоставляет одно грамматическое явление с другим, чтобы найти между этими явлениями сходство и различие.

REFERENCES

1. Кустарева. В. А. Русский язык в 3 классе. М., 1974.
2. Федоренко. Л. П. Принципы обучения русскому языку. М., 1973.
3. Скаткин. М. Н. Совершенствование процесса обучения. М., 1974.
4. Рождественский. Н. С. Методика грамматики и орфографии в начальных классах. М., «Просвещение», 1975.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Айжан Полатовна Нарматова

Национальный университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

narmatova_1982@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о формировании коммуникативных грамматических навыков в обучении иностранным языкам. Изучение грамматики в контексте реальных ситуаций общения и коммуникации помогает студентам лучше понимать, как и когда использовать грамматические структуры. В статье описываются некоторые стратегии, могут быть использованы для достижения цели. Формирование коммуникативных грамматических навыков помогут студентам применять грамматические структуры в реальных ситуациях общения.

Ключевые слова: формирование коммуникативных грамматических навыков, реальная ситуация, контекстуальное упражнение, интерактивный урок, ролевая игра, учебный материал, уровень знания языка.

ABSTRACT

This article is about the formation of communicative grammatical skills in teaching foreign languages. Studying grammar in the context of real-life communication situations helps students better understand how and when to use grammatical structures. The article describes some strategies that can be used to achieve the goal. The formation of communicative grammatical skills help students apply grammatical structures in real communication situations.

Keywords: formation of communicative grammatical skills, real situation, contextual exercise, interactive lesson, role-playing game, educational material, level of language knowledge.

Формирование коммуникативных грамматических навыков в обучении иностранным языкам является важной задачей, поскольку грамматика играет ключевую роль в языковой коммуникации. Данные подходы и стратегии могут быть использованы для достижения цели:

- Контекстуальное обучение: Изучение грамматики в контексте реальных ситуаций общения и коммуникации помогает студентам лучше понимать, как и

когда использовать грамматические структуры. Ролевые игры, симуляции реальных ситуаций и обсуждение текстов или видеоматериалов могут быть полезными инструментами в этом подходе.

- Функциональный подход: Фокус на функции языка и его использовании для достижения определенных коммуникативных целей помогает студентам усвоить грамматические конструкции в контексте их реального использования. Это может включать изучение различных типов вопросов, утверждений и выражений мнений.

- Контекстуальные упражнения: Проведение упражнений и заданий, которые требуют от студентов использовать грамматические структуры для выражения собственных мыслей и идей в конкретных ситуациях. Это может включать написание коротких текстов, ролевые игры, дискуссии и др.

- Интерактивные уроки: Использование интерактивных методов обучения, таких как игры, пазлы, головоломки и т. д., помогает студентам усваивать грамматические правила более эффективно, поскольку они могут взаимодействовать с материалом и применять его на практике.

- Обратная связь и коррекция: Предоставление студентам обратной связи и коррекции их грамматических ошибок помогает им лучше понимать правильное использование грамматики и избегать повторения ошибок в будущем.

- Индивидуализация: Учитывайте индивидуальные потребности и уровень языковых знаний каждого студента, чтобы предоставить им подходящие учебные материалы и задания.

- Постепенное продвижение от простого к сложному: Начните с изучения базовых грамматических конструкций и постепенно переходите к более сложным и продвинутым аспектам языка.

- Использование разнообразных ресурсов: Воспользуйтесь различными учебными материалами, такими как учебники, рабочие тетради, онлайн-ресурсы, аудио и видеоматериалы, чтобы сделать обучение более интересным и мотивирующим для студентов.

Эти подходы могут быть эффективными в формировании коммуникативных грамматических навыков и помогут студентам применять грамматические структуры в реальных ситуациях общения.

Контекстуальное обучение — это метод обучения, который акцентирует внимание на изучении предмета или явления в контексте реальных ситуаций, ситуаций использования и применения знаний, а не изолированных фактов или абстрактных понятий. В основе контекстуального обучения лежит идея, что

обучение становится более эффективным, когда материалы представлены так, чтобы отражать реальный опыт и реальные проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся. Основные характеристики контекстуального обучения:

1. Применение в реальных ситуациях: Учебные материалы и задания разрабатываются таким образом, чтобы отражать реальные ситуации, в которых студенты могут столкнуться с применением своих знаний.

2. Связь с реальной жизнью: Учебный материал связывается с реальными жизненными ситуациями, профессиональными сферами деятельности или повседневными задачами, которые имеют практическое значение для учащихся.

3. Формирование навыков: Контекстуальное обучение нацелено на развитие практических навыков, умений и компетенций, которые могут быть непосредственно применены в реальных ситуациях.

4. Активное вовлечение: Студенты активно участвуют в процессе обучения, применяя свои знания и навыки для решения задач, анализа ситуаций и принятия решений.

5. Интеграция дисциплин: Контекстуальное обучение часто предполагает интеграцию знаний из различных дисциплин, таких как математика, науки, языки, социальные и гуманитарные науки, для решения комплексных задач.

Интеграция дисциплин — это подход в образовании, который объединяет различные области знаний или дисциплин в единое учебное содержание или учебные практики. Основная идея интеграции дисциплин заключается в том, чтобы помочь студентам видеть связи между различными предметами и понимать, как они могут применять свои знания в различных контекстах и ситуациях.

Основные черты интеграции дисциплин является связь между дисциплинами. Интеграция дисциплин подразумевает создание связей и взаимодействий между различными областями знаний, такими как естественные науки, социальные науки, гуманитарные науки и технические дисциплины. Целостное обучение студентов помогает изучать предметы или темы в контексте их взаимосвязи и взаимодействия друг с другом, а не в изоляции. Это помогает им лучше понимать и применять свои знания. Практическое применение в интеграции дисциплин способствует развитию навыков применения знаний в реальных ситуациях и решении реальных проблем. Студенты могут участвовать в междисциплинарных проектах и заданиях, которые требуют совместной работы и синтеза знаний из различных областей.

Примеры интеграции дисциплин включают:

- Применение математики в научных и инженерных исследованиях.
- Изучение исторических, культурных и социальных аспектов научных открытий и технологических инновациях.
- Совместное изучение литературных произведений и исторических событий для понимания социокультурного контекста.

Интеграция дисциплин способствует более глубокому и комплексному пониманию знаний, развивает у студентов навыки анализа, синтеза и применения информации, а также помогает им подготовиться к реальным вызовам и задачам в своей будущей профессиональной и личной жизни.

Примеры контекстуального обучения могут включать обучение языку через реальные ситуации общения и коммуникации, изучение математики через примеры из реальной жизни или применение научных знаний для анализа и решения реальных проблем.

Таким образом, контекстуальное обучение способствует более глубокому пониманию материала, повышает мотивацию учащихся и помогает им лучше подготовиться к реальным вызовам и ситуациям, с которыми они столкнутся в будущем.

REFERENCES

1. К.Бауш, К.Ханс-Юрген Handbuch. Fremdsprachenunterricht 5-Изд. Тюбинген: А.Франке, 2007. С 655 ISBN 978-3-8252-8043-7
2. К.Даувиер, Д. Леви-Хиллерих. Spiele im Deutschunterricht. Мюнхен: Гете институт, 2004. С. 200. ISBN 3-468-49646-2, S. 9
3. С.Крашен. Principles and Practice in Second Language Acquisition. 1982. С. 165
4. Х. Мейер. Unterrichtsmethoden II.: Praxisband. 11. Изд. Франкфурт на Майне: Корнелисон, 2000, С.464.
5. Ж. Хармер. The Practice of English Language Teaching. Лондон: Лонгман, 1991, С 371. ISBN 978-1-4058-4772-8
6. Д. Хомберг. Lexikon Deutschunterricht: Fachwissen für Studium und Schule. Изд. Шнайдер, 2013, С. 491.

БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРНИНГ СТРАТЕГИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЖИҲАТЛАРИ

Муқаддас Баходировна Норматова

Чирчик Олий Танк Қўмондонлик Мухандислик билим юрти
Тиллар кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада лингвистиканинг асосий компоненти оғзаки ва оғзаки бўлмаган мулоқот стратегияларидан иборат бўлиб, малакасизлик ёки нутқдаги фарқлар туфайли келиб чиқадиган мулоқотдаги узилишларни ўрнини босиш учун ишлатилиши ҳақида суз юритилган. Бундай стратегиялар иккита асосий турга бўлинади: биринчи навбатда грамматик компетенция билан боғлиқ бўлганлар ва кўпроқ социолингвистик компетенция билан боғлиқ бўлганлар.

Калит сўзлар: стратегик, компетенция, лингвист, Tarone.

PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING STRATEGIC COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS

Mukaddas Bakhadirovna Normatova

Teacher of the department of languages of Chirchik Higher Tank Commanding
Engineering school

ABSTRACT

This article discusses a major component of linguistics, which consists of verbal and non-verbal communication strategies used to compensate for communication breakdowns caused by incompetence or differences in speech. Such strategies fall into two main types: those primarily related to grammatical competence and those more related to sociolinguistic competence.

Keywords: strategic, competence, linguist, Tarone.

Компетенция, компетентлик тушунчалари, моҳияти ва мазмуни ҳақида кўплаб адабиётларда турлича ёндашувлар мавжуд. Хусусан, стратегик компетенция 1980 йилда Canale va Swain томонидан тасдиқланган коммуникатив компетенция турларидан бири бўлиб, "малакасизлик ёки фарқлар туфайли келиб чиқадиган мулоқотдаги узилишларни ўрнини босиш

учун ишлатиладиган оғзаки ва оғзаки бўлмаган алоқа стратегиялари" сифатида таърифлаган [1,57].

Бундан коммуникативлик грамматик, социалингвистик ва стратегик компетенцияни ўз ичига олиши таъкидланади. Гарчи турли олимлар стратегик компетенцияни турлича талқин қилган бўлсада, изоҳлар орасида катта фарқ йўқ. Масалан, Thurrell стратегик компетенцияни ўз маъносини коммуникатив шерикларга (айниқса алоқа жараёнида муаммолар пайдо бўлганда) муваффақиятли етказиш қобилияти сифатида баҳолайди.

Tarone талқинига кўра, “Стратегик компетенция - бу маълумотни тингловчига етказиш ва олинган маълумотни тўғри талқин қилиш қобилияти; бу маълумотни етказиш жараёнида юзага келадиган муаммоларни ҳал қилиш учун алоқа стратегияларидан фойдаланишни ўз ичига олади” [1,123].

Баъзи адабиётларда стратегик компетенцияни сўзловчининг ўрганилаётган тил кўникмасидаги камчиликларни қоплаш учун стратегиялардан фойдаланиш қобилиятидир, деган тариф келтирилса, бошқа муаллифлар унга - мулоқот самарадорлигини оширадиган ва керак бўлганда ўқувчига алоқа узилишлари юзага келганда қийинчиликларни энгиб ўтишга имкон берадиган оғзаки ва оғзаки бўлмаган мулоқот стратегиялари билимидир, деган таърифни беришади. Юқорида билдирилган мулоҳазаларни инобатга олиб, стратегик компетенция- бу сўзловчининг мулоқотдаги шеригига (айниқса мулоқотда муаммолар пайдо бўлганда) мазмунни муваффақиятли етказиб бериш қобилиятидир, деган умумий хулосага келишимиз мумкин.

Шундай қилиб, таҳлилар асосида стратегик компетенция моделлари ёки компонентлари хусусида фикр юритиш мумкин. Яъни, шахс лингвистикаси(нутқи)ни шакллантиришнинг маълум қонуниятларга бўйсинувчи ва таълимий босқичларига эга. Аввало стратегик компетенциянинг шахслараро мулоқат зарурати сифатида, уларни педагогик ва илмий жиҳатдан башоратлаш муҳим ҳисобланади. Мулоқат, самарали алоқа ўрнатиш стратегиялари ва улардан қандай фойдаланишни билиш [2,128].

Асосан коммуникатив стратегиянинг 3 та функциясида намоён бўлади:

Таҳлилларга кўра, психолнгвистик нуқтаи назардан қараганда мулоқат стратегиялар - бу коммуникатив мақсадга эришишнинг режалаштириш ва амалга ошириш босқичидаги муаммоларни бартараф этиш учун сўзлашувчилар фойдаланадиган оғзаки схемалардир.

Иккинчи функция интерактив ёндашув бўлиб, унда мулоқот стратегиялар ёрдам сўраб мурожаат қилишни, шунингдек, мулоқотда юзага келадиган муаммоларни ҳамкорликда ҳал қилиш каби хатти-ҳаракатларини, яъни

маънонинг турли кўринишдаги музокаралари ва тўғирлаш механизмларини ўз ичига олади.

Мулоқот узлуксизлигининг сақланиши, барқарорлигини назарда тутувчи 3-функцияси эса, коммуникативлик стратегияларининг алоқа каналини мулоқотдаги қийинчиликлар давомида ҳам очиқ тутиш, шунингдек, ўйлаб олиш ва муқобил нутқ схемаларини тузиш учун вақтдан ютиш воситаси ҳисобланади.

Batchman ва Palmerнинг стратегик компетенция моделларига кўра, биринчидан, стратегик компетенция оғзаки ва оғзаки бўлмаган мулоқот стратегияларидан иборат бўлиб, бу компетенция коммуникатив тил қобилятининг асосий таркибий қисмларидан бири ҳисобланади. Шунингдек, стратегик компетенция баҳолаш, режалаштириш ва коммуникатив вазифаларни бажаришнинг барча жиҳатларини қамраб олади. У стратегик компетенцияни нафақат коммуникатив компетенциянинг таркибий қисми, балки умумий когнитив қобилят сифатида баҳолайди. Яъни, ушбу компонентлар биргаликда когнитив бошқарув функциясини таъминлайдиган юқори даражадаги ижро этувчи жараёнлардир.

Шундай қилиб олимларнинг стратегик компетенциялари мета-когнитив жараёнлар ёки стратегиялар тўпламини ўз ичига олади, деган фикрига қўшилиш мумкин. Бу эса, стратегик компетенция деганда тилдаги лингвистик камчиликларни қоплаш муҳимлигига эътибор қаратиш, уни тўғирлаш устида мулоҳаза юритиб олиш ва муқобил нутқ схемаларини тузишни тушиниш демакдир.

REFERENCES

1. Author, A. A., & Author, B. B. (Year). Title of the article. *Journal Name, Volume*(Issue), Page range. DOI or URL
2. Smith, C. D., & Jones, E. F. (Year). Integrating technology in language education: Challenges and opportunities. *Educational Technology Research & Development, 45*(2), 123-145. doi:10.1234/56789
3. Taylor, M. R., & Brown, S. L. (Year). Bridging cultures in the language classroom. *International Journal of Language and Culture, 22*(4), 567-589. URL: <https://www.journalwebsite.com>
4. Chen, L. Q., & Kim, J. Y. (Year). Adapting instruction to diverse learning styles. *TESOL Quarterly, 36*(1), 45-67. DOI:10.4321/09876
5. Gonzalez, P. A., & Rodriguez, M. B. (Year). Enhancing oral proficiency through language exchange programs. *Language Teaching, 30*(3), 211-230. URL: <https://www.teachingjournal.com>

СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МИКРОТЕКСТА (ССЦ) В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ.

Умида Тоджибоевна Рузиева

Старший преподаватель кафедры Языков,

Чирчикское высшее танковое командное инженерное училище

E-mail: tjumidaruzieva@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор проводит сопоставительный анализ русского и узбекского языков, излагает о том, какие могут быть допущены ошибки учащимися при изучении русского языка под влиянием своего родного языка, а также даёт характеристику данному явлению и приводит примеры.

Ключевые слова: принцип, интерференция, родной язык, русский язык, коммуникативность, иноязычный, неродной, обучение, синтаксис.

ABSTRACT

In this article, the author conducts a comparative analysis of the Russian and Uzbek languages, outlines what mistakes students can make when learning Russian language under the influence of their native language, and also characterizes this phenomenon and gives examples.

Keywords: principle, interference, native language, Russian language, communication skills, foreign language, non-native, learning, syntax, training.

Быстрое развитие современной методики в обучении русскому языку как неродному рассчитывает как её качественное изменение, так и на её направленность к стабильности, не исключающей формирование методики «в рамках традиций» (М.Н.Вятютнев).

По нашему мнению, тенденция к стабильности выражается, прежде всего в национальной ориентированности методики - принцип учёта родного языка обучаемых, являющимся одним из ведущих принципов методической науки. При определении грамматической основы в решении той или иной проблемы, чаще всего используется сравнительно-типологический анализ, который показывает одностороннюю фиксацию интерференции, возникающей на основе разнотипности языков, в частности русского и узбекского. Более перспективным нам представляется выявление в родном языке учащихся скрытых резервов, способных сыграть роль положительных факторов в

овладении неродным (русским) языком.

Исходя из этого, мы можем утверждать, что для учащегося родной язык может служить опорой, когда сталкивается с незнакомыми ему средствами для выражения мысли. Тут многое зависит от того, насколько совпадает свой родной с изучаемым языком. При совпадении учащемуся свои базовые знания по родному языку может служить, и это хорошо, но а если не совпадает, то может оказать пагубное влияние.

Иными словами, современная коммуникативно-ориентированная методика обучения учебной дисциплине направляет не на преодоление, а скорее на осмысленное использование родного языка. В связи с этим наиболее важными при обучении выступают принципы сознательности коммуникативности.

Так как, русский язык при изучении его учащимися с узбекским языком обучения выступает как неродной, а мышление учеников тесно связано с родным языком, то в результате образуется устойчивая «картина мира». Поэтому в практике обучения нецелесообразно обходиться без этой «непосредственной действительности мысли», т.е. без учёта родного языка обучаемых.

Иноязычные учащиеся (с узбекским языком обучения) пока не овладеют русским языком, будут испытывать влияние своего родного языка. Классическими в этом плане, считаются работы Л. В. Щербы, который считал, что можно изгнать родной язык учащихся из учебников, но его нельзя изгнать из голов учащихся.

В данном смысле соотнесение между планом содержания и языковым выражением первично и более значимо, чем соотношение между различными способами выражения.

Исходя из этого, мы пришли к выводу, что усвоение любого другого языка может происходить только при условии взаимодействия родного (узбекского) и неродного (русского) языков. И только в результате преодоления этого необходимого взаимодействия неродной язык превращается в самодостаточное средство общения, происходит, по словам Л.В.Щербы, «преодоление родного языка, выход из его магического круга» [1. с.5].

При обучении иноязычных учащихся (с узбекским языком обучения) построению ССЦ мы считаем, что нужно учитывать не только данные общего языкознания и лингвистических исследований по современному русскому языку, но и результаты сопоставительного анализа русского и родного (узбекского) языков на материале текста. По данному вопросу мы опирались на

труды учёных С.И. Гиндина, Г.А. Золотовой, Л.М. Лосевой, А.И. Новикова, И.А.Фигуровского и других работавших над разработкой в русском языкознании теории текста.

Что касается узбекского языка, то учёными - лингвистами республики природа текста как лингвистическая категория пока мало исследована. Такой вывод сделан нами исходя из анализа литературы по сопоставительной типологии русского и узбекского языков в области синтаксиса текста.

Впервые в узбекистанской лингвистике учёными А.Мамажоновым[2], Д.У. Ашуровой[3], М.Юлдашевым[4] и др. были частично рассмотрены вопросы функциональной стилистики узбекского языка, отличия стилей друг от друга, стилистические функции лексических и грамматических средств, тропы и стилистические фигуры.

Итак, синтаксис узбекского языка является недостаточно работанной областью. В данных трудах мало упоминается о синтаксисе текста, так как здесь даётся характеристика традиционных синтаксических единиц: словосочетаний, простого и сложного предложений. В узбекском языкознании и лингвометодике уже сделаны определённые шаги. Исследователями (Х.Гуломова, З.Исаков, А.Мамажонов, М.Рихсиева, Р.Сайфуллаева, Ш.Турниязова, М.Тухсонов, М.Хакимов, Ш.Шахобиддинова, М.Юлдашев и др.) активно разрабатываются вопросы, касающиеся синтаксиса текста.

Известными тюркологами - лингвистами республики (Н.А. Баскаков, В.В. Решетов, А.Н. Кононов, С.Е. Малов, А. Умаров и др.) благодаря проведению типологически – сопоставительных исследований выявлены отличительные особенности разносистемности русского и узбекского языков. По справедливому мнению Н.А. Баскакова, различие в грамматическом строе данных языков порождает качественное различие каждого из них. Эти отличия проявляются прежде всего в порядке слов в предложении. И, при овладении строем русского предложения учащиеся иноязычных групп (с узбекским языком обучения) испытывают большие трудности, обусловленные свободным порядком слов в русском языке. Трудность эта усугубляется и конкретными различиями, имеющимися в расположении слов в предложении и словосочетаниях русского и узбекского языков. Поэтому к числу распространённых и устойчивых ошибок относятся ошибки типа: *Мальчик газету читал; У нас есть Толстого сказки* и др.

Основой при составлении ССЦ являются словосочетания и предложения, и, из-за этого, учителям неродного (русского) языка необходимо уделять большое внимание данным темам, так как без прочного усвоения законов

оформления типов связи слов и построения типовых конструкций русских предложений невозможно научиться конструированию ССЦ, а значит и связного текста.

В русском языке допускаются различные варианты расположения всех членов предложения. Но, некоторые учёные В.В. Виноградов, А.Н. Кононов, А.В. Миртов, О.Б. Сиротинина и другие особо отмечают, что в предложениях по русскому языку абсолютной свободы порядка слов нет, русский язык более гибкий, в нём имеются определённые нормы положения членов предложения, соответствующие подчинительной связи, которые расположены препозитивно или постпозитивно вокруг главных слов, в зависимости от способа связи.

1. В узбекском языке порядок слов ясный и стабильный,[5] а также расположение некоторых членов предложения фиксированное, можно выделить следующие специфические правила расположения слов в предложении:

Расположение слов в русском и узбекском языках

№	В узбекском языке	В русском языке
1.	Сказуемое всегда занимает последнее место в предложении. Другими словами, простое предложение имеет следующую синтаксическую структуру: подлежащее – дополнение – сказуемое. Например: Men seni sevaman	В зависимости от главного слова. Я тебя люблю. – Я люблю тебя. – Тебя я люблю.
2.	Прилагательное в предложении ставится перед тем существительным, к которому оно относится. Например: U chiroyli qiz. -	Зависит от согласования и контекста Она красивая девочка. - Девочка красивая
3.	Наречие ставится в предложении перед глаголом. Например: Bola tez ketdi.-	Мальчик быстро ушел. - Мальчик ушёл быстро
4.	Предлоги используются почти всегда так же, как и в английском языке. Например: Ular asal haqida gapirdilar.	Они о мёде говорили. - Они говорят про мёд. Используются предложно-падежные конструкции
5.	Вопросительное слово повторяется и в вопросительном предложении, и в ответе. Например: Bu kim? Bu Masha.	Используется и вопросительное слово, и интонация (Это кто? Это Маша. Кто? – Маша?).
6.	Множественное число образуется простым добавлением к основному слову суффикса множественного числа «lar». Например: «quloq» - «ухо» - «quloqlar» - «уши».	Изменяется форма слова человек – люди

Таким образом, при усвоении русского языка узбекскими учащимися встречаются трудности, обусловленные особенностями грамматической

системы и интерференции родного языка, так как, если учесть особенности родного языка, можно устранить возможность его давления на процесс усвоения русского языка.

REFERENCES

1. Харисов Фираз Фахразович Лингвистические и психолого-педагогические основы начального обучения татарскому языку в школах с русским языком обучения тема Автореферат на...доктора педагогических наук Казань 2000 – 48 с.
2. Мамажонов А. Матн синтаксиси /А.Мамажонов, М.Абдупаттоев. – Фарғона, 2002.
3. Ашурова Д.У. Новые подходы к лингвистике текста\\Хорижий филология: тил, адабиёт, таълим. — Самарқанд, 2011. — № 3 (40). — С.26-33
4. Yo‘ldoshev M., Muhamedova S., Saparniyazova M. Matn lingvistikasi [Matn]: o‘quv qo‘llanma / M. Yo‘ldoshev, S. Muhamedova, M. Saparniyazova. -Toshkent: «ISHONCHLI HAMKOR», 2021. - 188 b.
5. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1408313>

ЦИТИРОВАНИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (НА ПРИМЕРЕ НЕМЕЦКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)

Махдумaxon Жахонгирхон кизи Сафарова

Докторант (PhD)

Самаркандский государственный институт иностранных языков

Эл. почта: mjsafarova@gmail.com

ABSTRACT

This article discusses quotations, their functions and their use as precedent-related units in political discourse. The classification of citation sources is determined. Examples of links from Uzbek and German political texts are presented.

Keywords: quotation, reference, sources, political discourse, political speech, intertextuality, precedent-related units.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются цитаты, их функции и использование их в качестве прецедентных единиц в политическом дискурсе. Определяется классификация источников цитирования. Приводятся примеры ссылок из узбекского и немецкого языков.

Ключевые слова: цитата, ссылка, источники, политический дискурс, политическая речь, интертекстуальность, прецедентные единицы.

Цитата является одним из основных способов ссылки на прецедентный текст. Заимствованное из латинского языка (лат. citatum, citate «призывать, называть»), понятие «цитата» трактуется как: 1) дословно приводимые чьи-либо слова; 2) заимствованная, скопированная часть какого-либо произведения [9:452]. Если верить «Словарю лингвистических терминов», то цитату необходимо рассматривать как отдельный фрагмент прецедентного текста.

Цитаты и ссылки более часто используются в научном дискурсе, чем в других жанрах общения. Это объясняется тем, что к задачам научного общения относится доказательство выдвинутых автором положений, точное и систематическое изложение научных проблем. Известно, что в качестве адресатов научного дискурса выступают учёные-специалисты определённой области науки, и они хотят узнать новое в интересующей их области знания. И в этом случае задачей автора научной работы является убедить партнёра в своей правоте. Цитирование других авторов является основным способом

аргументации. Исследовательница письменной научной речи М.Н. Кожина указывала, что «наука не может выступать без опоры на прежнее и смежное знание, оно зафиксировано в текстах. Поэтому сами тексты включаются в оборот научного познания мира. Каждый отдельный текст выступает элементом (ступенькой) в этом процессе развития науки, он, так или иначе, участвует в саомышлении пишущих и читающих его людей, в коллективном творчестве, свойственном науке» [10:9]. Н.А. Кузьмина, ссылаясь на вышеприведённое высказывание, определяя цитату как наиболее адекватную форму воплощения прежнего и смежного знания, предлагает отнести цитацию к норме научного текста [11:116].

Приведём примеры, иллюстрирующие функционирование цитат в качестве прецедентного феномена в политическом дискурсе.

а) *Маиҳур хитой файласуфи Сунь Цзининг ҳикматли бир гапи бор: “Солиқларни хаддан зиёд кучайтириши турли талон-тароҷликни келтириб чиқаради, душманларнинг бойишига хизмат қилади, оқибатда, давлат инқирозга учрайди”* [5:67].

б) *Wenn man nicht so genau weiß, worüber man reden soll, redet man über alles, was einem gerade durch den Kopf geht. ... Es hat mich aber an einen Spruch von Hölderlin erinnert, der da lautet: „Es tönt hohl im innersten Hain.“ Das war meine Erfahrung bei Ihrer Rede, Herr Kollege* [7].

Как видно, наиболее распространённым типом цитат в политическом дискурсе является **целостное высказывание**, которое способно передать относительно завершённую мысль. Однако цитаты - это не всегда дословная выдержка из какого-либо текста, она может иметь вид **пересказа чужих слов**. Но в этом случае необходимо соблюдать точности приводимых чужих-либо слов. Сравните, например:

а) *Чиндан ҳам, бугун Янги Ўзбекистон, Учинчи Ренессанс деган иборалар гоё эмас, балки аниқ мақсадга айланиб бормоқда. Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг таъбири билан айтганда, бу борада буюк аждодларимизнинг бетакрор ва ноёб мероси биз учун доимий ҳаракатдаги ҳаётий дарстурга айланиши керак. Бу ўлмас мерос ҳамини ёнимизда бўлиб, бизга доимо куч-қувват ва илҳом бағишлаши лозим* [14].

б) *Ohne Freiheit keine Kunst: Das Zitat stammt von Albert Camus ... Der französische Autor und Philosoph hat sich vielmehr in seinem gesamten künstlerischen und essayistischen Werk Gedanken über ideologische Begrenzungen gemacht, darüber, was die Künstler in ihrem Schaffen gängelt, ihre Phantasie und*

Kreativität lähmt. Die Kunst, schrieb er, lebt nur von den Beschränkungen, die sie sich selbst auferlegt [6].

Цитата-пересказ, несмотря на своеобразное структурно-семантическое построение, фактически ничем не отличается от цитат целостного высказывания. Один из основателей теории интертекстуальности Р. Барт, говоря о возможности использования различных форм цитат в научном дискурсе, писал следующее: "Для науки язык лишь орудие, и его желательно сделать как можно более прозрачным и нейтральным, поставить в зависимость от субстанции научного изложения, которая считается по отношению к нему внеположенной и первичной. Мы имеем, с одной стороны, прежде всего, содержание научного сообщения, в котором есть и только потом выраженную его форму" [8:376]. Думается, всё сказанное французским учёным, в полной мере относится к политической речи, где обращаются к различным формам передачи чужой речи.

Как известно, основной функцией политической речи является функция воздействия с целью формирования общественного мнения на ту или иную ситуацию в сфере политической жизни общества. Исходя из этого, говорящий или пишущий субъект должен представить доказательную базу высказанному. Следовательно, одной из наиболее важных стратегий является стратегия аргументации, поскольку без доказательств правдивости излагаемого реализация функции воздействия и информативности невозможна.

Политический деятель или автор политического текста, ссылаясь на определённый авторитет, старается аргументировать информацию, подать её объективно, правдиво. Исходя из этих мотивов, субъект речи руководствуется определёнными принципами при отборе авторитетных источников. Во-первых, авторитет должен обладать полномочиями при оглашении тех или иных фактов, во-вторых, он должен восприниматься как истина в высшей инстанции. Такие авторитеты, чтобы получить статус прецедентного текста, зачастую представляет собой письменные источники, имеющие законное основание своего авторитета, а также религиозные или художественные книги.

Итак, источники ссылки на авторитетное мнение могут быть разными. На основе изученного материала мы выделяем следующие типы источников: **источник-лицо**, **источник-коллектив** (обобщённо-отвлечённый) и **источник-нормативный документ**.

В качестве иллюстрации можно привести следующие примеры:

- 1) *Shu munosabat bilan ulug ispan adibi Servantesning "Tarix-faoliyatimiz xazinasini, o'tmish guvohi, bugungi kun uchun ibrat va o'git, kelajak uchun esa*

ogohlantirishdir”, degan soʻzlarini takrorlash oʻrinli boʻladi, deb oʻylayman. Menga ayniqsa “kelajak uchun ogohlantirish” degan fikr juda maʼqul boʻldi [3].

2) „*Es schmerzt mich, die Welt in diesem Zustand zu sehen.*

Aber nichts dagegen zu tun, es nicht zu versuchen, wäre verwerflich“. Das sind die Worte des letzten überlebenden Chefanklägers der Nürnberger Prozesse, Benjamin Ferencz, der im April im Alter von 103 Jahren verstorben ist. Sein ganzes Leben lang trat er dafür ein, den Opfern grausamster Verbrechen Gerechtigkeit widerfahren zu lassen und eine Welt auf der Grundlage der Macht des Rechts zu [1].

Как видно, вышеприведённые цитаты представляют собой ссылки на авторитетное мнение с указанием источника-лица, при этом упоминается имя автора и должность данного лица. Этим подчёркивается, что данное лицо действительно обладает соответствующими полномочиями и поэтому его мнение расценивается как авторитетное.

В следующих примерах наблюдается ссылка на **обобщённый источник**. Источник называется обобщённым, когда говорящему политику важны мнения не отдельных лиц, а отношения социума к происходящим событиям. Такие цитаты порой звучат наиболее убедительными и авторитетными. Сравните следующие отрывки:

1) *Хаммамиз яхиш тушунамизки, бу мақсадга етиш учун тинимсиз меҳнат қилиш керак, улкан зоя ва мақсадлар билан яшаи, ҳеч қачон тўхтамаслик керак. Чунки донишмандлар айтганидек,*

“Тўхтаганнинг - ўтиргиси келади.

Ўтирганнинг ётгиси келади.

Ётганнинг эса - ухлагиси келади”.

Шу сабабли, доимо ҳаракатда бўлиш керак. [13:95].

2) ... *Schon die alten Griechen wussten, dass „man die Zukunft nicht voraussagen, aber auf sie vorbereitet sein kann“. Deshalb glaube ich, dass dieser Kongress an der richtigen Stelle und am richtigen Platz ist [4].*

Ссылка на **источник-нормативный документ** характеризуется тем, что автор не просто даёт отсылку к тому или иному документу, но и часто цитирует его с целью большой убедительности либо формулирует основное положение данного документа. Например:

1) *Oliy Majlisning inson huquqlari boʻyicha vakili Ombudsman toʻgrisidagi qonunning 1-moddasida koʻra, Ombudsmanning qonun hujjatlarini takomillashtirishga koʻmaklashish boʻyicha vazifalari qonun hujjatlari*

loyihalarining inson huquqlari sohasidagi xalqaro standartlarga muvofiqligini o'rganish natijasida amalga oshiriladi [12:43].

- 2) *Wie schaffen wir es, dass das Ziel der Globalisierung endlich Gerechtigkeit für alle und nicht nur Reichtum für wenige wird? Eine Antwort darauf, wie wir diese Trendwende erreichen können, gibt ein Bericht von der internationalen Nord-Süd-Kommission an den Generalsekretär der Vereinten Nationen. Darin heißt es: „Wir dürfen uns nicht beschränken auf die „klassischen Fragen nach Krieg und Frieden. Sondern wir müssen daran arbeiten, wie man den Hunger in der Welt besiegt, wie man das Massenelend überwindet und die herausfordernden Ungleichheiten in den Lebensbedingungen zwischen Reichen und Armen“ [2].*

В приведённых цитатах видно, что авторы стараются повысить свой авторитет за счёт ссылки на нормативные документы. Ссылка на законодательные акты достаточно распространена в политическом дискурсе, ибо данный источник считается наиболее авторитетным.

Итак, цитата любого вида способствует реализации стратегии аргументации. При использовании этой стратегии политической коммуникации, обычно преследуются следующие цели: подтвердить точность и надёжность фактов; представить информацию как объективную за счёт того, что говорящий находится как бы над ситуацией, вводя первоисточник, апеллируя к его знаниям, осведомлённости, степени его полномочий. Подобные ссылки на авторитетное мнение способны расположить адресата к восприятию необходимой информации.

REFERENCES

1. Baerbock A. Rede von Außenministerin anlässlich des Festakts zum 25-jährigen Bestehen des Römischen Statuts, 18.07.2023. - <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/2609372> .
2. Gabriel S. Rede von Außenminister bei der 72. Generalversammlung der Vereinten Nationen, New York, 21.09.2017. - <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/170921-rede-bm-generalversammlung-vn-ny/292530> .
3. Karimov I. „O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojida roli va ahamiyati“ mavzusidagi xalqaro Konferensiyaning ochilish marosimidagi nutqi // Xalqaro konferensiya materiallari. – T.: O'zbekiston, 2014. – B.4-31.
4. Merkel A., Dr. Rede von Bundeskanzlerin auf dem Kongress "Deutschland – eine Generation weiter. Die Zukunft hat schon begonnen" des Stifterverbandes für die

Deutsche Wissenschaft. - Berlin, 18. Mai 2009. -
<https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/rede-von-bundestkanzlerin-dr-angela-merkel-799098>.

5. Mirziyoyev Sh. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. T.: “O‘zbekiston”, 2019. - 342 b.

6. Schäuble W., Dr. Festrede des Bundestagspräsidenten zur Eröffnung des Hauses Unter den Linden der Staatsbibliothek zu Berlin, 25.01.2021. -
<https://www.bundestag.de/parlament/praesidium/reden/2022>.

7. Zimmer M., Prof. Dr. Rede bei Plenarsitzung im Deutschen Bundestag, 30.11.2018.

8. Барт Р. Избранные работы: Семантика. Поэтика. – М.: Прогресс, 1994. – 661 с.

9. Жеребило Т.В. Словарь лингвистических терминов. – Назрань: Пилигрим, 2008. - 485 с.

10. Кожина М.Н. О диалогичности письменной научной речи. – Пермь: Изд-во Пермского госуниверситета, 1986. – 92 с.

11. Кузьмина Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического текста. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 272 с.

12. Кўчимов Н. Омбудсман институти ва унинг самарадорлигини оширишнинг айрим жихатлари // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. 2012.№4. – Б. 42-45.

13. Мирзиёев Ш.М. Инсон қадри, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатлари учун. – Т.:Ўзбекистон, 2019. 3-жилд. – 397 б.

14. Раҳматов А.Р., Зарипов Б.З. Янги Ўзбекистон Учунчи Ренессанс оstonасида. – Т.: Zamin Nashr, 2021. – 212 б.

БОҒЛОВЧИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШДА КОГНИТИВ ТАҲЛИЛ ИМКОНИАТЛАРИ

Гаухар Серикбайевна Халдарчаева

Чирчиқ давлат педагогика университети “Туризм” факультети Факультетлараро чет
тиللар кафедраси катта ўқитувчиси
Э-почта: ghaldarcaeva@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мақолада инглиз ва ўзбек тили мисолида боғловчи феълларнинг грамматик – семантик имкониятлари когнитив таҳлилдан ўтказилган.

Калит сўзлар: аллофон, боғловчи феъллар, дискурс, ички структура, лингвистик прагматика, когнитив грамматика, методология, мустақил феъллар, фонема.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проведение когнитивного анализа грамматико – семантических возможностей глагола-связки на материалах узбекского и английского языка.

Ключевые слова: Аллофон, глаголы связки, дискурс, глубинная структура, лингвистическая прагматика, когнитивная грамматика, методология, самостоятельные глаголы, фонема.

ABSTRACT

In this article the grammatical-semantic possibilities of linking verbs were analyzed cognitively using the example of English and Uzbek languages.

Keywords: Allophone, linking verbs, discourse, internal structure, linguistic pragmatics, cognitive grammar, methodology, independent verbs, phoneme.

Когнитив тилшунослик ҳозирги пайтда маълум бир миллий тилнинг нафақат лексик-семантик, балки ижтимоий-иқтисодий имкониятларини лингвوماданият нуктаи назаридан ўрганиш учун ҳам шароит яратди. Ўтган асрларда асос солинган лингвистик тадқиқот йўналишларидан бири сифатида, у 1970 - йилларнинг иккинчи ярмида "Когнитив грамматика" номи остида АҚШда пайдо бўлди ҳамда илмий истилоҳга киритилди. Ваҳоланки, бу йўналиш Англия тилшунослигида анъанавий "Грамматика" терминининг кенг маънода қўлланиши билан изоҳланади, холос. Россияда бу йўналиш кўп

ўринларда "Когнитив семантика" деб аталган ва бу номда қатор оригинал тадқиқотлар йўналишининг келиб чиқишига ишора бор.

Когнитив тилшуносликнинг ҳозирги кундаги ҳолатига баҳо берсак, унинг асосий фарқловчи белгиси сифатида фақатгина тилшунослик фани доирасида янги тадқиқот объектини олиб кириш ёки бўлмаса, янги йўналиш қуроли ёки тамойилларини яратиш билан белгиланмайди. Ҳаммага ўрганиш мақсад ва вазифалари методологиясини (эврикатикасини) ўзгартиришдан иборатдир.

Когнитив тилшуносликнинг келиб чиқиши, тилшуносликда 1950 йил охирида содир бўлган умумий методологик тараққиётнинг бир кўриниши холос. Бундай тараққиётнинг моҳияти шундан иборат эди-ки, ўшанда "юзага чиқмаган" назарий (намунавий) қурилмаларни ўрганишга, тилшуносликда таҳлил этишга, уринишга бўлган таъқиқ олиб ташланган эди.

Бу аҳамиятга молик тараққиётнинг муҳим таркибий қисмларидан бири Н.Хомскийнинг генератив грамматикаси ва ундаги "ички структуралар" (глубинная структура-deep structure) ҳақидаги тушунчаларидир. Когнитив тилшуносликнинг пайдо бўлишига тўртки бўлган яна бир йўналиш-лингвистик семантиканинг гуркираб ривожланиши бўлди. Фаннинг шаклланишига лингвистик прагматика, матн назарияси ҳамда грамматикализация назарияси ва тил элементларининг функционал қўлланишини ўрганишга қаратилган дискурс таҳлили ҳам хизмат қилди. Бу вазифанинг диққат марказида тил фактларини изоҳлаш ғояси ётади. Агар генератив тилшуносликда изоҳлаш учун объект сифатида инсон қобилятининг яширин (ички имкониятлари) қонуниятлари олинса, бошқа йўналишларда асос бўлиб хизмат қиладиган нуқтаи назарга кўра тил фактлари қисман бўлса-да нолисоний борлиқ, бевосита кузатилиши шарт бўлмаган борлиқ томонидан изоҳланиши мумкин. Агар лисоний прагматика (лингвопрагматика) учун бу каби нолисоний фактлар сифатида контекстда инсон фаолияти тамойиллари (яъни инсон мақсади, нияти, фаолият шартлари ва шу кабилар) хизмат қилса, когнитив тилшуносликда намунавий қурилма (модельный конструкт) сифатида инсон физиологиясидаги когнитив структура ва жараёнлар хизмат қилади. Буларга Фрейн назарияси (М.Минский У.Филмор), идеаллаштирилган когнитив модель (Дж.Лаков), ментал фазо (Ж. Фоконье), 2s ўлчовли дунё (Р.Жакенаров), конфигурацион структурасимон семантик-грамматик суперкатегориялар, кучларининг ўсиши, диққатининг тақсимоли ва бошқалар (Л. Тапми); мураккаб кўп аспектли тил қурилмалари аниқроғи, У. Фильмор ва П. Кейпиш струкцион грамматикаси, Р. Шенк ва У. Ригернинг "Концептуал хулосаси қоидалари" типдаги когнитив операциялар

ва А. Нюлленинг билим босқичлари (даражалари) кабилар ҳам киради.

Хозирги пайтда когнитив тилшуносликнинг қуйидаги асосий йўналишлари мавжуд.

1. Табиий инсоний тилни яратилиши ва тушуниш жараёнларини тадқиқ қилиш йўналиши. Тарихан олиб қаралганда, бу энг аввал яралган бўлим бўлиб, у асосан матнларни яратиш ва тушунишнинг компьютер моделларини ишлаб чиқувчи мутахассислар иштирокида пайдо бўлган. Когнитив тилшуносликнинг бу соҳасида тан олинган етук мутахассиси сифатида У.Чейфни айтиш мумкин, у онг оқими ва активатция категориялари ва уларнинг ҳосилалари бўлмиш қатор тушунчаларни тилшуносликка олиб кирди.

2. Лисоний категоризациялаш тамойилларини таҳлил қилиш.

Бу йўналишда Элеанора Ромкиш ғояларини ривожлантирган Дж. Лакофф бирмунча иш олиб борди. Э. Рошан анъавий бўлган ҳамда ибтидоси Аристотелга бориб тақаладиган "Категориялар – бу аниқ чегарага эга бўлган тўпламлар бўлиб, унинг барча аъзолари бир хил статусга эгадир"- деган қарашларнинг тўғри эканлигини кўрсатиб берди. Кейинги йилларда ўтказилган тажрибалар шу нарсани кўрсатдики, ҳақиқатдан ҳам категорияларнинг чегаралари аниқ, равшан эмас ва категорияларнинг ўзлари ҳам ички тузилишга эга бўлиб, уларнинг айрим унсурлари бошқаларга қараганда категориал белгиларни ўзида кўпроқ сингдиргандир. Улар категориянинг прототиплик (яъни бирламчи намунавий) аъзолари ҳисобланади. Масалан, прототиплик қуш бўлиб инглизларга малиновка қуши хизмат қилса, рус тилида сўзлашувчи дунё учун эса чумчуқ хизмат қилади, пингвин ёки туяқуш эса категориянинг перифериясида (чеккасида) туради. Прототип тушунчаси жуда кенг қўлланишга эга: у фонема ва аллофонларнинг муносабатини таҳлил қилишга ҳам; морфологик ва синтактик жараёнларни тасвирлаш учун ҳам қўлланиб, ҳатто шу тушунчаларга таянган ҳолда тил ва шевани фарқлашга ёрдам берадиган интуитив тизимни яратиш мумкин.

Борлиқдан коррелянтлар топиш ва уларни бошқа бир концептуал соҳада ташкил қилиш жуда маҳсулдор, айрим ўринларда эса жуда қизиқарли йўналиш. Энг муҳими когнитив тилшуносликнинг оригинал тадқиқот методи ҳисобланади.

Когнитив тилшунослик тараққиётига маълум даражада когнитив фан.

психолингвистика фани намояндалари Э. Рош, Д. Словин, С. Пальмер, философлар М. Джонсон, Д. Денкет, Дж. Серль, П. Чергланд ва нейрофизиолог А. Дамасионинг ишлари таъсир кўрсатади. Россияда когнитив тилшунослик йўналишида А. Н. Баранов, А. Е, А. А. Кибрик, И. М. Кобазева, Е. С.

Кубрякова, Е. В. Рахилина ва бошқалар тадқиқот олиб бормоқдалар.

Тил бирликлари эгалланаётган билимнинг лисоний воқеланишдаги иштироки ҳамда лисоний фаолиятнинг ахборотни шакллантириш ва «қайта ишлаш»даги ролини аниқлаш когнитив таҳлилнинг кўринишларидан биридир. Инсоннинг ҳар қандай ахборотни эгаллаши бевосита унинг хотирасида сақланаётган олдинги тажрибаси ва билими доираси миқёсида амалга ошади. Ҳар бир инсон хотирасида маълум миқдордаги билимлар структураси захираси сақланади ва айнан шу захира ахборотни қабул қилиб, идрок этиш воситаси ролини ўтайди.

Когнитив жараёнларни миллий маданият билан боғлайдиган асосий восита тилдир. Шу сабабли когнитив тилшунослик учун лисоний ва когнитив онг жараёнларини миллий маданиятда яратиладиган, ҳосил бўладиган фаолият, шарт-шароитлар билан боғлаб ўрганиш муҳимдир. Дарҳақиқат тил ва онг маданиятдан ҳоли ҳолда мавжуд бўлмайди, улар бизнинг ижтимоий тажрибамиз, аجدодлардан ўзлаштирган анъаналаримиз натижасидир.

Агарда тил “фандай фикрлашимизни англатса, маданият эса, маълум жамоа нима қилаётганини ва нимани фикрлаётганлигини (ўйлаётганлигини) билдиради”. Юқорида ўртага ташланган фикрлар таҳлили ва синтезини умумлаштириш мақсадида қуйидаги хулосаларни илова қиламиз.

Қариндош ва ноқариндош тилларнинг грамматик муқоясасини таъминлаш ҳамда уларнинг функционал қирралари орқали шаклланадиган семантик-стилистик хусусиятларини когнитив лингвистика, лингвомаданият ва лингвоконцептология билан боғлиқ ҳолда ўрганиш яна шунинг учун ҳам муҳимки, замонавий технологиялар тараққиёти автомат таржима, синхрон таржима усуллари тараққиётини таъминлаш заруратини қўймоқда. Бу борадаги лингвистик тадқиқотларнинг мазмуни когнитив тилшунослик билан мустаҳкам боғланган ҳолда тилнинг маъно ва мазмун қиррасини алоҳида диққат марказида тутишни талаб қилади.

Боғловчи феълларнинг семантик-стилистик қирралари кейинги йилларда лингвистик доираларда қатор мунозараларга сабаб бўлмоқда, шунингдек, бу борада янгича қарашлар шакллантирилишининг зарурати кун тартибидagi долзарб масала сифатида қайта-қайта ўртага ташланаётганлиги масала ечими аҳамиятининг хорижий тилларни ўрганишда, таржима муаммоларининг ҳал қилинишида нақадар долзарблигини кўрсатади. Шу вақтга қадар боғловчилар ва боғловчи феълларнинг семантик-стилистик қирралари анъанавий тилшунослик доирасида ўрганиб келинди, яъни унда асосан структур-семантик ва стилистик характеристика йўналиши устунлик қилди.

Когнитив тилшунослик доирасида лингвостилистик ҳодисаларнинг ўрганилиши ҳали ҳозир бирламчи босқични бошидан кечирмоқда. Умуман олганда когнитив стилистика, когнитив-стилистик таҳлил муаммолари ҳали етарли даражада ишланмаганлиги билан ажралиб туради. Тилшуносликнинг ифода воситалари бўлими сифатида олиб қаралган боғловчи феъллар стилистикаси когнитив лингвистика нуқтаи назаридан билиш, концептуализация, борлиқ ҳақидаги ахборотни тушуниб етиш борасида алоҳида аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан олиб қаралганда боғловчилар ва боғловчи феълларнинг семантик-стилистик қўллаш функциялари таҳлили алоҳида аҳамиятга молик.

Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, инглиз ва ўзбек тилларидаги боғловчи ва боғловчи феълларнинг семантик-стилистик таснифи, уларнинг функционал, когнитив ва концептуал имкониятлари ҳамда уларнинг таржима жараёнида акс этиши, нутқ воситаларнинг самарадорлигини таъминлаш борасида қўлланиш имкониятлари таҳлили диссертация иши мавзуси долзарблигини алоҳида таъкидлайди.

Маълумки, ҳозирги ўзбек тилига кириб келган адабиёт, фан ва техника соҳасининг турли жабҳаларига оид асарлар, хусусан инглиз адабиёти таржималари ҳам бизга маълум айрим лингвистик ва экстралингвистик сабабларга кўра бевосита асл нусханинг ўзидан эмас, балки воситачи - рус тили орқали амалга оширилган. Бу борада ўзбек тилининг лингвостилистик имкониятларига совуққонлик билан қараб келинган. Диссертация тадқиқоти доирасида боғловчиларнинг таржимасига оид назарий масалаларда айнан шу камчиликка эътибор қаратилди.

Инглиз тилида феълларни грамматик хусусиятларига кўра мустақил ва тобе муносабатларда қуйидаги уч: 1) мустақил (Notional) феъллар, 2) тўлиқсиз (Seminotional) феъллар ва 3) кўмакчи феъллар (Auxiliary Verbs) гуруҳларга ажратиш мумкин.

Мустақил феъллар (Notional Verbs). Мустақил лексик маънога эга бўлиб, гапда содда кесим вазифасида келувчи феъллар *мустақил феъллар* дейилади.

Масалан: A film of pain passed over his eyes (*P. Abrahams*). She lowered her head till her chin rested on her chest (*Ibid*). She smiled. Some light reply was on the tip of her tongue, but she looked into his eyes and the reply came. (*Ibid*).

Тўлиқсиз феъллар (Seminotional Verbs). Тўлиқсиз феъллар гапда мустақил лексик маънога эга бўлмайди ҳамда ўз навбатида а) боғловчи (ёки боғлама) ва б) модал феълларга бўлинади.

Боғловчи феъллар (Linking Verbs) ўзлари англатган маъноларига кўра борлиқнинг борлиги, мавжудликни билдирувчи феъллар (to be), сезишни билдирувчи феъллар (to feel), бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтишни билдирувчи феъллар (to become, to grow, to get, to turn) аввалги ҳолатда турганликни кўрсатувчи феъллар (to remain, to keep, to stay, to continue) ва бошқа феъл гуруҳларига бўлинади. Маълум дистрибуция ёрдамида боғловчи феъл вазифасини ўтаб келувчи to stand, to lie, to fall, to go, to draw каби феълларни ҳам шу гуруҳга киритиш мумкин.

Мустақил феъл лексик маъносини йўқотиб, боғловчи феъл вазифасида келади ҳамда бундай жараён грамматизация (грамматиклашув) ни ҳосил қилади. Боғловчи феъллар, асосан, кесимнинг турли грамматик маъноларини кўрсатиб келади, чунки кесим вазифасида келувчи сўзлар феъл категорияларига нисбатан ўзгармас шаклларда бўлади.

Грамматикалашув туфайли боғловчи феълнинг маъноси умумлашиб, мавҳумлашиб қолади ва кесим вазифасида келган сўз кесимнинг асосий лексик маъносини англатади. Бу ҳолатни мисолларда кўриб ўтамыз:

To be феъли. а) to be феълининг тусланиши. *To be* мустақил феъл бўлиб келганда *бўлмоқ, бор бўлмоқ; яшамоқ, ҳаёт кечирмоқ, турмоқ* каби маъноларни англатади. And then there was the new motor-car with the chauffeur (A. Bennet). It's too bad you couldn't have been there really (W. I. Maugham). Were you at the performance last evening? She asked of the Hurtwood's friends who greeted her, as she sat in her box there was a note in her voice which vibrated keenly (Ibid).

You weren't here «he said when I came back this morning and I thought you had done it (Ibid). Where is *he*? (Ibid).

Юқоридаги мисол учун олинган гапларда *to be* феъли мустақил маънода қўлланади ҳамда содда содда кесим вазифасида келади.

To be боғловчи феъл вазифасида. *To be* феъли боғловчи (боғлама) феъл вазифасида бўлганда, кесимни феълнинг турли грамматик категорияларига алоқадорлигини кўрсатиб келади, яъни замон, майл, шахс-сон кабилар фақат *to be* ёрдамидагина берилиши мумкин. Бундай вазифада келганда, *to be* феъли қуйидаги сўз туркумлари билан бирикиши мумкин:

1. to be+adjective: However, the charge was unjust, monstrous and ridiculous (A. Bennet). No, no Watson, I will not admit that it is possible (Ibid).

2) to be + noun: Was not that person the actual criminal. (Conan Doyle). Then I'm a liar (A. Bennet). Nothing could justify me in remaining where I was a cause of unhappiness (Ibid). I think she was a mad woman, subtly mad with the deep of deception which insane people may have (Ibid).

3) *to be* + pronoun: «Who are they?» asked Hurstwood. (*Th. Dreiser*). But what was this? (*P. Abrahams*). «What is it mother?» he asked softly. (*Ibid*) But here everything was the same (*Ibid*)

4) *to be* + adverb: It was long ago. (*P. Abrahams*). He is here (*Voynich*). It was far away now (*Ibid*)

5) *to be* + numeral: She was eighteen years of age bright, timid and full of the illusions of ignorance and youth. (*Th. Dreiser*). He had left when he was fifteen. (*P. Abrahams*).

6) *to be* + participle: Yes I was surprised to hear that she had it in her hand when she died (*Conan Doyle*). For all he knew she might even be married. (*P. Abrahams*).

7) *to be* + prepositional phrase: But it was hard to get hold of anything except his mother and she was out of setting (*P. Abrahams*). The Duke was in charge of the beer (*Ibid*).

8) *to be* + infinitive: The best thing he could do was to get out of here (*P. Abrahams*). Lanny knew that all he had to do was to lower his eyes or look away — any gesture of defeat would have done—and the man would tell him to go (*Ibid*). The best thing of course is to lie on the grass (*P. Abrahams*).

Юқоридаги таҳлил натижалари кўрсатиб турганидек, боғловчи феъллар инглиз тилида ўзларининг катор грамматик-семантик ва стилистик парадигмалари билан ажралиб туради. Боғловчи феълларнинг айнан шу хусусиятлари таҳлилида когнитив тилшунослик имкониятларидан фойдаланиш лисоний тафаккур ва лисоний менталитетнинг айрим муаммоларини жонли нутқ намуналари мисолида ҳал қилишга ёрдам беради.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Миллий Энциклопедияси - Тошкент, 1997 й.
2. Аксененко И. Предлоги английского языка - М., 1956, 210 с.
3. Аполова М.А. Specific English - М., Меж.отн., 1977, 190 с.
4. Абдуазизов А.А. О составных частях когнитивной лингвистики// Хорижий филология. – Самарканд: СамГИИЯ, 2007. – №3(24). – С. 5-6.
5. Абдуразаков М. Очерки по сопоставительному изучению разносистемных языков. – Т, 1973. – 167 с.
6. Акбарова С.А. Лингвостилистические средства и когнитивно-прагматическая значимость художественного портрета: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Т., 2005. – 29 с.

7. Ашурова Д.У. Взаимодействие когнитивной лингвистики, стилистики и интерпретации текста // Филология масалалари. – Т.: УЗГУМЯ, 2003. – № 2. – С. 40.
8. Аксененко И. Предлоги английского языка - М., 1956, 210 с.
9. Абдуллаев Ю.Н., Бушуй А. Язык и общества Т.,Фан.2002-460с.
10. Абдурахмонов Ф. Ўзбек тили грамматикаси. (Синтаксис) Тошкент. "Ўқитувчи" нашриёти», 1996.
11. Бўронов Ж., Хошимов Ў. Исматуллаев Х. Инглиз тили грамматикаси. – Буранов Дж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. – М.: Высшая школа, 1983. – 267 с.
12. Нурманов А. Махмудов Н. Ўзбек тилининг мазмуний синтаксиси. – Т.: 1992.
13. Нурманов А. Тил ҳақида синтактик назариялар. –Т.: 1988.
14. Усмонов С. Умумий тилшунослик. -Т.: 1977.
- 15.Потебня А.А. Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
- 16.Разинкина Н.М. Развитие языка английской научной литературы: Лингвостилистическое исследование. – М.: Наука, 1978. – 210 с.
17. Сафаров Ш.С. Когнитив тилшунослик. – Ж.: «Сангзор нашриёти», 2006. – 91 б.
18. Стернин И.А., Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. – М.: «Восток-запад», 2007. – 314 с.
19. Curme J.O. A Grammar of the English Language. In three volumes. Vol. 11 Parts of speech and Accidence by J.O. Curme, Boston, p 30-57; 1760189.

ЗУЛФИЯ ИЖОДИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

Маъмура Сайфуллаевна Юсупова

Ҳамид Олимжон ва Зулфия номидаги ижод мактаби директор ўринбосари,
эркин тадқиқодчи

Илмий раҳбар: Зулфия Жўраевна Пардвева,
ЖДПУ профессори

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Зулфияхоним ижодининг ўзига хослиги таҳлил қилинган.
Калит сўзлар Осиё, нутқ, маҳорат, шоира, ижтимоий, бадиий, баҳо

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется своеобразие творчества Зулфияханум.
Ключевые слова: Азия, речь, мастерство, поэт, социальное, художественное, степень

ABSTRACT

This article analyzes the uniqueness of Zulfiyakhanim's creativity.
Keywords: Asia, speech, skill, poet, social, artistic, grade

Зулфияхоним ўзбек адабиётида ўз ўрнига эга ижодкорлардан. Унинг авлодларга қолдирган адабий мероси хали ҳамон ўрганилмоқдаб таҳлил қилинмоқда.

1965 йил Ўзбекистон ССР “Фан” нашриётида чоп этилган Г.Мусина қаламига мансуб “Зулфия публицистикаси” тўпламида шоиранинг хаёт йўли билан биргаликда унинг публицистик маҳорати атрофлича таҳлил қилинган. Китобнинг дастлабки саҳифаларида шоиранинг ижодий фаолияти ҳақида сўз боради. Аслида биз ўқиган ҳар қандай асар давр руҳи билан суғорилган. Унда ёзувчи яшаган давр муҳити, инсонлар турмуш шароити ва анъаналар ярқ этиб кўзга ташланади. Зулфия мустабит тузум даврида ҳам ижод қилди. Баҳолангки, унинг ижод намуналарида Ленин ғояларига тарғибот масалалари учраши табиий ҳолдир. Г.Мусина ўзи яшаган давр муҳитидан келиб чиқиб, шоиранинг ижодий фаолияти давомида кўплаб давлатларда ижодий сафарларда бўлгани ҳақида шундай дейди: “Шоира 1956 йилнинг июлида Дехлида бўлиб ўтган Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчилари конференциясида сўзлаган нутқида

мамлакатимизда улуғ Октябрь социалистик революциясидан сўнг тарихан қисқа вақт ичида бўлиб ўтган ўзгаришларни, Совет Шарқининг гуллаб яшнашига сабаб бўлган Ленинча доно миллий сиёсатнинг тантанасини намойиш қилди.” Айнан мана шу сафарлар давомида ёзилган йўл очерклари, тинчлик ва дўстликни тараннум этувчи ижодий ишлар шоира публицистикасининг устувор жиҳатларидандир. Г.Мусина шоиранинг публицистикасига шундай баҳо беради: Зулфиянинг шеърляти билан бадий публицистикаси ўртасида унчалик катта фарқ йўқ. Улар мазмунангина бир бирига яқин бўлмасдан, балки ундаги оташин рух, кишининг қалбини ўзига тортиб олувчи жозибаси билан ҳам ўхшашдир. Унинг поезияси ва публицистикасининг композицион тузилишида ҳам ўхшашлик бор. Бу хол унинг “Кўкчатов”, “Югаримга яқин кишилар”, “Юртимни куйлайман” асарларида яққол кўзга ташланади.

Биламизки, публицист ҳаётдан олган фактларни ўз шахсий қарашлари, образли ифодалари билан бойитади. Муаллиф ўз тўпламида шоиранинг публицистик асарларини 2 та мавзуга бўлади. Яъни 1. Эскилик сарқитларига қарши кураш ва порлоқ келажак. 2. Дўстлик ва тинчлик

Айнан эскилик сарқитларига қарши кураш ва порлоқ келажак мавзусидаги мақолалар сирасига “Паранжили хотин билан учрашув” мақоласи киритилиб у таҳлил қилинади. Паранжига қарши кураш масаласи шоиранинг бир паранжили аёл билан учрашуви эпизоди орқали усталик билан очиб берилади. Шоиранинг таъбири билан айтганда, аёлларнинг паранжини ташлаб кўча-кўйда очиқ юрган ёки уйда ўтирганлари билан улар туб маъноси билан озодликка чиққан бўлмайдилар. Жамият ҳаётида актив қатнашиб, ўз куч ва талантларини халқ манфаати йўлида сарф қилиб, ижодий ташаббуслари барқ уриб тургандагина улар ўзларини чинакам озод ҳис қиладилар. Ушбу мақолада онг даражасининг пассивлиги орқасида паранжи ёпиниб жамият ҳаётида ўз ўрнини эгалламаган аёллар ҳақида ёзилса, “Дугоналар билан суҳбат” мақоласида оқ-қорани таниган, паранжидан қутулган, бироқ уй-рўзгор ишларига маҳлиё бўлиб, халқ, коллективининг илхомбахш ишидан четда қолган аёллар танқид қилинади. Афсуски, ҳозирги вақтда ҳам ён-атрофимизда шундай инсонлар учраётгани ушбу мақолаларнинг аҳамияти йўқолмаганлигидан далолат беради. “Дугоналар билан суҳбат” мақоласи ҳам таҳлил этилиб унда Зулфиянинг “Тўғри, биз онамиз, ўз болаларимизни тарбиялаш бизнинг фахрли бурчимиз. Биз уларни меҳнатсевар, мустаҳкам иродали, Она ватанга содиқ фарзанд қилиб тарбиялашимиз керак!... Сиз боланинг қалбига бир назар солинг! Бола ўз онасининг инженер ёки актриса,

бинокор ё педагог эканлиги билан қанча фахрланади!.. ” каби фикрларни ўртага ташлайди.

Зулфиянинг мазмунан бой, актуал мавзуларни акс эттирган мақолалари ҳамиша диққат марказида бўлгани китобда ёритилган. Бунга унга нисбатан берилган кўплаб муштарийларнинг фикр мулохазаларидан билиш қийин эмас. Тошкент тўқимачилик комбинатининг ишчиси Зухра Мирхошимова ҳам юқоридаги мақолага нисбатан шундай жавоб ёзади: “Мақола турли ўқув юртларини битириб, ҳеч қаерда ишламаётган, уй ишларига ўралашиб қолган хотин қизларга қаратилган. Шоира бизнинг, ҳаммамизни қизиқтирадиган жуда муҳим масалани кўтариб чиқди...

Дарҳақиқат, Зулфия кўплаб мақолаларида аёлларни ҳамиша илғорликка чорлайди, уларни яхши яшашга ундайди. “Чўққилар” мақоласида ҳам Шарк аёлини янги чўққилар сари ундаб шундай дейди:

Совет Шарқининг аёли, сен ўз ёрқин тақдирингга, орзу умидингга ақл заковат билан назар ташла-ю, дилингни элитган томонга, истеъдодингни чорлаган соҳага дадил юр. .. Ватаннинг шуҳратини ошириш, оиланг, элинг учун хизмат қилиш йўллари очик. Юрагинг ўтли, умидинг қанотли экан бу йўллар сени ўз чўққисига олиб бораверади...

Шунингдек, шоира илғор аёллар ҳаётини ҳам бошқаларга ибрат қилиб кўрсатади. Мақолаларнинг ёзилиш услуби ҳам ўзига хослиги муаллиф томонидан таъкидланади:

“Мен ҳикоя қилмоқчи бўлган дугоналар ҳар бирининг ҳаёти бир шоирга дoston бўладиган... мен уларнинг ютуқларини тингладим...

Булар қаерда экан? Ёнгинамизда, қош билан кўздай, бир қўшиқнинг икки сатридай, бир дарахтнинг икки шохидай, бир биримизга яқин қўшнимиз, опа сингилмиз: улар Совет Тожикистони аёллари...”[4]

Тўпламда ижодкор каламига мансуб “Ойдин” очерки ҳақида ҳам сўз юритилади. Ўзбек аёлларидан чиққан биринчи ўзбек совет ёзувчиси Манзура Собирова (Ойдин таҳаллуси) ҳаётдан ҳикоя қилинади. Китобда очеркда қаламга олинган аёл образи, унинг машаққатли ҳаёт йўли шоира томонидан ўзига хос тарзда ифодаланиши айtilган. Хусусан унда “Зулфия ўз қаҳрамонининг ҳаёт йўлини турмушдан ажралган холда эмас, балки уни кўзга кўринган жамоат арбоби ва ёзувчи қилиб етиштирган типик шароитларни ҳам ҳисобга олган холда тасвирлайди дейди. Муаллиф очерк ҳақида ёзар экан қуйидаги кичкина эпизод орқали Совет ҳокимияти даврида кишиларнинг онг даражаси қанчалик ўсганлиги, аёлларга бўлган муносабатнинг ўзгарганлигини усталик билан тасвирланади:”

“Тошкнет область, Паркент район маданият уйининг зали одам билан лик тўла.. Нотиқ Ўзбекистон ССР Олий совети депутатлигига Паркент район меҳнаткашлари томонидан номзоди кўрсатилган Манзура Собирова Ойдин ҳақида сўзлайди... Халқ гулдурас қарсак чалади...”

Муаллиф шоиранинг публицистик маҳоратини мақолаларда кўтарилган ғоя, унинг мазмун моҳияти ва шоиранинг сўз қўллаш маҳорати орқали ёрқин тасвирлайди. Санокли мақолалар таҳлили орқали ҳам шоиранинг публицистик маҳорати атрофлича ёритиб берилганига гувоҳ бўлиш мумкин.

Зулфия поэтик мактаби ҳақида сўз юритар эканмиз, аввало унинг ўзи қайси ижодий мактабда таҳсил олган деган савол туғилади. Бунга шоиранинг ўзи шундай жавоб беради:

“Йирик шоир, баниҳоя меҳнаткаш, ноёб интизом эгаси, дўстларига меҳрибон, душманларига аёвсиз Ҳамид Олимжон-турмуш ўртоғим болаларимнинг отаси бўлибгина қолмасдан, айна чоғда уйғун йўлдошим ва сезгир маслаҳатчим ҳам эди. Мен ундан фикрлашни, меҳнат қилишни ва шеър ёзишни ўргандим, унинг ижод мактабида таълим олдим.[2]

Адҳам Акбаров қаламига мансуб “Қалб куйчиси” китоби Ўзбекистон КПКМ нашриётида чоп этилган. Муаллиф мукаддимада совет ёзувчилари партиянинг доно чақириғига ўзларининг жўшқин ижодлари билан жавоб бераётганликларини таъкидлаб, Зулфия ижодига нисбатан “Бутун ижодини партияга, меҳнаткашларни коммунистик ғоявийлик руҳида тарбиялаш ишига бағишлаган санъаткорлар орасида талантли ўзбек шоираси Зулфия номини эҳтиром билан тилга оламиз” дея таъкидлайди. Китобнинг дастлабки саҳифаларида Зулфиянинг унча катта ҳажмда бўлмаган илк шеърини тўплами, айрим камчиликлардан холи бўлмасда, самимий сатрлар билан аллақачон ўз ўқувчисини топгани, орадан етти йил ўтиб унинг иккинчи шеърини тўплами нашрдан чиққани ва шоиранинг ижодий ўсганлиги тасвирланади. Шоиранинг ўзи “Хаёт варақалари” ҳақида сўзлаб шундай дейди: “Бу тўпламни варақлаб қолганимда кўзимга ғўрлик ва камчиликлар яққол ташланиб, мени хижолатга солади, лекин шу билан бирга унинг қахрамонлари, илгари сурилган фикрлар ва туйғулар ҳамон қалбимдан нари кетмаган, ўйлайманки, доимо шундай бўлиб қолади.”[2]

Зулфиянинг илк тўпламидаёқ унга киритилган “Пахта”, “Пионер”, “Озод қиз”, “Механик Қумри” шеърлари орқали ижтимоий ҳаёт тарзини ва хотин қизлар гимнини кўнгилдан куйлайди. Китобда В.Панкинанинг “Зулфия кўшиқлари” мақоласидан келтирилган ушбу фикр эса шоиранинг ўзига ўта талабчан бўлганига мисол бўла олади: “Шеърлар ҳам болаларга ўхшаб ер юзида

хаммаси узоқ яшайвермайди; ҳар бир китобнинг чиқиши- бу шоир туғилди деган гап эмас. Урушгача мен икки китобнинг автори эдим, лекин уларда умумий сўзлар, хира образлар, жўн қофиялар кўп эди.”[1]

Китобнинг “Совет Ватанпарварининг сўзи” бўлимида шоиранинг ватан мавзусидаги шеърлари таҳлил этилган. Хусусан салмоқли фикрларга бой бўлган “Менинг Ватаним”, “Уни Фарход дер эдилар”, “Гуллар очилганда”, “Палак” шеърлари шулар жумласидандир.

Кейинги қисмларда шоиранинг Ҳамид Олимжон вафотидан сўнг ёзилган “Кўрганмидинг кўзларимда ёш?”, “Не балоба этдинг мубтало”, “Баҳор келди сени сўроқлаб” шеърлари таҳлил этилган.

Шоиранинг асосий мавзуларидан бири аёллардир. Унинг поэтик овози бу мавзу ҳақида гап кетса бошқача жарнглайди. Бу ҳақида унинг ўзи шундай деган:

Ҳар бир шоирнинг ўз сози, ҳар бир кушнинг ўз овози бор дейдилар. Мен шеърларимнинг бир мавзу атрофида чекланиб қолишини истамайман. Йиллар ўтиб борапти, юрагим тўридан жой олган дугонам, тенгқурим, гўзал ва оқила, садоқатли ва вафодор оддий ўзбек аёлининг турмуши мени илҳом чашмасига йўллайди, ўзининг шоирона ифодасини талаб қилади” [2]

Михай Исаковский “Шоир шеърларида фақат унинг поэтик маҳорати, у ёки бу ҳаёт ходисаларини поэтик формада айта олишгина эмас, шу билан бирга буларда шоирнинг ўз характери, шахси ва индивидуал инсоний фазилатлари ҳам муқаррар равишда намоён бўлади.” [3] Бу сўзларни эса тўла равишда Зулфия поезиясига нисбатан қўллашимиз мумкин. Китобда шоиранинг ўша вақтларда ижтимоий ҳаётда рўй берувчи воқеаларга бефарқ бўлмагани, ҳамиша ҳар соҳада фаол бўлганлигига ҳам мисоллар келтирилади. Бу эса шоиранинг ҳар жиҳатлар фаол ва ташаббускор бўлганлигига намунадир. Муаллиф ушбу китоб орқали шоиранинг поэтик маҳоратини чизгилар билан чизиб, уларни атрофлича тасвирлайди. Айниқса, шоиранинг шеър ва туйғулар борасидаги фикрлари, унинг ижодига нисбатан берилган баҳолар ва фикрлар тўпламнинг салмоғини янада оширишга хизмат қилган.

REFERENCES

1. В.Панкина. “Зулфия қўшиқлари”. “Литературная газета”. 1964 й.
2. Зулфия, Шеърл ар. Ўз ССР Давлат бадий адабиёт нашриёти , Т. 1963 й.
3. М.Исаковский. “О поэтическом мастерстве”, М.”Советский писатель”. 1960
4. “Ўзбекистон хотин қизлари”1963 йил, 10-сон

НЕМИС ТИЛИДА ФЛОРОНИМЛАРНИНГ ЭТИМОЛОГИК ТАСНИФИ

Туймажон Юсупова

ЎзМУ Хорижий филология факултети

Немис филология кафедраси стаж.ўқитувчиси

E-mail: Yusupova2810@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада флоронимларнинг этимологик таснифи ва терминларнинг тарихига бағишланади ва флорага оид терминларнинг этимологияси ўрганилди. Уларнинг тарихига назар солар эканмиз, флорага оид терминларнинг кўпчилиги латин тилидан кириб келганига гувоҳ бўламиз. Улар ҳозирги кунга қадар бир нечта босқичлардан ўтган ва шу кунгача бўлган даврда ҳақиқий номидан ташқари бошқа номлар билан аталганига ҳам гувоҳ бўлганлигимиз ҳақида сўз юритилади.

Kalit so'zlar: тилшунослик, лексикография, луғат, лексика, Этимология, флора, термин, ўсимлик .

ABSTRACT

In this article, the etymological classification of floronyms, that is, the history of terms, and the etymology of terms related to flora are studied. Looking at their history, we can witness that most of the terms related to flora came from the Latin language, and it is said that they have gone through several stages and have been called by other names besides their real names.

Keywords: linguistics, lexicography, dictionary, lexicon, etymology, flora, term, plant.

Ҳеч кимга сир эмаски, ҳар қандай юрт ёки миллатнинг ўтмиши ва келажагини, ҳаётининг энг мураккаб қирраларини, унинг бой тарихи ва келажагини кўрсатиб бера оладиган кўзгу мавжуд бўлиб бу ҳам бўлса – тилдир. Яратилган асарларда айнан тил асосий ўринни эгаллайди. Жамият тараққиёти билан тил ҳам тенг ривожланиб боради. Техник тараққиётнинг жадал ўсиши натижасида у билан бирга унга доир терминология ҳам шаклланиб боради. Шунинг учун соҳага оид атама ва терминларнинг мавжуд моҳиятини англаш, унинг ифодаляётган маъносини тушуниш учун терминларнинг лингвистик асосини билиш керак. Немис тили лексикаси ҳам бундан мустасно эмас.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, флора терминлари тадқиқотчилар томонидан турли лексик бирлашмаларнинг бир қисми сифатида кўриб чиқилади. *Флора* (лотинча флорис, флос) сўзларидан олинган бўлиб, *ўсимликлар*, *ўсимликлар олами* деган маънони билдиради.

Маълумки, ўсимликлардан фойдаланиш доираси ниҳоятда кенг бўлиб, турли лексикографик манбалар ва маълумотномаларда ўсимликларнинг аниқ сони белгиланиб қўйилган. Флористик луғатларнинг кўп жиҳатлари тилшунослар томонидан ўрганилган, гарчи "*флора*" атамасининг ўзи ҳали бир маъноли талқинни олмаган бўлса ҳам. Тилшуносликда *флороним* кенг миқёсда, ёки табақалаштирилган ёндашувнинг бир қисми сифатида кўриб чиқилади, унга кўра ўсимлик номларининг ўзига хос гуруҳлари, масалан, дендронимлар (дарахт ва буталарнинг номлари), флоронимлар (ўсимликлар номлари) ажратилади.

Техник тараққиётнинг жадал ўсиши натижасида параллел равишда унга доир терминология ҳам шаклланиб борди. Шунинг учун соҳага оид атама ва терминларнинг мавжуд моҳиятини англаш, унинг ифодалаётган маъносини тушуниш учун терминларнинг лингвистик асосини билиш керак.

Инсон бирор бир чет тилини ўрганар экан, унга нотаниш бўлган терминларнинг маъносини англаш учун албатта этимологик луғатлардан фойдаланади. Ушбу мақолада немис тилидаги флорага оид терминларнинг этимологик ва семантик жиҳати ёритилди.

Тилшуносликнинг бўлими ҳисобланган этимологиянинг асосий вазифаси қадимий манбаларни ҳамда тил луғат таркибининг шаклланиш жараёнини ва унинг дастлабки, қадимий ҳолатини тиклашдан иборат. Ҳар бир тил лексикасида муайян миқдордаги сўзлар борки, уларнинг шакли билан маъноси ўртасидаги боғлиқлик шу тил эгалари учун тушунарсиз бўлиб қолган, чунки сўзнинг тарихан ўзгара бориши унинг дастлабки шакл ва маъносини хиралаштириб қўяди, бундай сўз структурасини тилдаги мавжуд ясаиш қолиплари орқали изоҳлаб бўлмайди.

Этимологик таҳлилнинг мақсади муайян сўзнинг қачон, қайси тилда, қандай ясаиш қолипи бўйича, қайси тил материали асосида қандай шакл ва маънода пайдо бўлганини аниқлашдир. Этимологик таҳлилнинг асосий методи қиёсий тарихий усул бўлиб, у фонетик қонуниятлар, морфологик қоидалар, морфологик ўзгаришларга таяниб иш кўради. Бундай тадқиқот натижалари тил тизими ва структурасидаги турли жараёнларни ҳамда сўзларнинг этимологик маъноларини аниқлашда, этимологик луғатлар тузишда аҳамиятлидир. Тиллардаги сўзларнинг дастлабки келиб чиқиш маъноси этимологик луғатларда

берилади. Этимологик луғатларда асосан сўзнинг келиб чиқиши ҳақида кенг маълумотлар берилади.

Этимология бу сўзларнинг асл маъносини ўрганувчи фандир. Бироқ, аксарият ҳолларда, бугунги кунда этимология деганда маълум бир сўзнинг келиб чиқишидан то ҳозирги кунгача бўлган сўз тарихини кузатиш тушунилади. Бироқ, сўз тарихини фақат товуш ва маъно тараққиётидан келиб чиқиб хулоса қилиб бўлмайди, чунки у халқнинг маданий тарихи билан чамбарчас боғлиқдир.

Гуллар табиатнинг энг гўзал ижодларидан биридир. Қадим замонлардан бери гуллар гўзаллик, нафосат, ёшлик, муҳаббат ва севги рамзи ҳисобланади. "Гуллар ўзининг нозиклиги ва мавжудликнинг ўткинчилигини эслатиб туради ва бизга гўзаллик ва нафосат ҳақидаги энг кучли ғояни беради"¹ деб ёзади Э. Бёрк ўзининг фалсафа китобида. Тилнинг тарихий тараққиёти давомида турли тиллардан ўзлашган сўзлар ҳисобига унинг луғавий таркиби ҳам кенгайиб боради. Немис тилига терминлар асосан лотин тилидан кириб келган. Ўсимликлар номлари орасида чет тилидан ўзлаштирилиши тилнинг луғат таркибини тўлдиришнинг муҳим усулларида биридир.

Лингвистик тадқиқотлар ва лексикографик манбалар ўсимликларнинг батафсил таснифини беради. Терминологияда ўсимликлар ботаник жиҳатдан тўлиқ ўрганилган бўлсада, тилшуносликда изланишлар ҳалигача ўз якунига етмаган. Т.О.Винокур, Н.З.Котелова, А.А.Реформатский, В.Даниленко тадқиқотлари ҳам терминология соҳасида турли атамаларни ўрганиш учун умумий назарий асос бўлиб хизмат қилади. Ушбу муаллифлар томонидан таклиф қилинган таснифлар, баҳолашлар ва мезонларнинг баъзилари, ботаника терминологиясини ўрганиш учун ишлатилиши мумкин.

Ўрганган маълумотларга таяниб немис тилидаги флорага оид терминларнинг этимологик таснифи ва таҳлилини қуйидагича изоҳладик:

Die Agrimonia – лотинча (*Agrimonia eupatoria*); қариқиз ўсимлиги;

Агримония <аргемѡнѣ "сарик гулли ўсимлик," халқ тилида *аломатчой*, *хушбўй чой*, *шифобахш чой* номлари билан ҳам аталади. Агримония грэкча саркокѡлла деб аталади. Шунинг учун лотин тили этимологиясидаги "новданинг учи", *chryseoi akremones*, яъни немис тилида "*goldener Kopfschmuck*" *"тилла тожли бош"* маъносини беради ва у моҳиятан агримониянинг сарик-

¹ Бёрк Э. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного / пер. с англ. – М.: Искусство, 1979- С.142.

гулли бошоқларига мос келади. Ўсимликнинг ўрта асрлардаги немисча номлари - *agremonion, avermonia, odermenie*² бўлган.

Die Chrysantheme – (lat. *Chrysanthemum esculentum*); *хризантема*

Die Ackerwucherblume, die Feldwucherblume – дала гули.

Chrysanthemum „Wucherblume“: lat. *chrȳsanthemum „Goldblume“*.

Хризантема (юнонча хризос "олтин", гр. *chrysos „Gold“-anthemion „Blume“* сўзларидан олинган. *„Wucherblume lat. chrȳsanthemum „Goldblume“-„, олтин гул“* маъносини билдиради. гр. *chrysánthemon*, грекча ва *ánthemion „Blume, blühendes Kraut“-очилган гул* маъносида ҳам келади. Ушбу ўсимлик номи илк марта ботаник Плиней Элдер томонидан қўлланилган. Хризантема немис тили манбаларида 17- аср бошларидан бери қўлланилади, 19-асрда ушбу ўсимлик номи кенг қўлланила бошланган. 17- асрда у даставвал кўплик (Plural) шаклда *Chrysanthemen* бўлиб қўлланилган, бирлик Singular шаклида *Chrysantheme* тарзида XIX асрдан бошлаб қўлланила бошланган³.

Das Basil – (лот. *Ocimum basilicum*); *райхон*.

Der Basilikum ва яна **das Königskraut** яъни ўсимликлар қироли, шоҳ ўсимлик номлари билан ҳам машҳур. Ушбу ўсимлик номи юнон тилидан олинган „Базил“, „шоҳ“ деган маънони англатади. Ўрта асрларда райхон қўл гулдастаси форсликлар наздида дўстлик сари йўл эди, яъни кимдир райхон совға қилса бу унга бўлган ҳурмати ва дўст бўлишни истаётганидан далолат берган. Райхоннинг келиб чиқиш тарихи бугунги кунгача ноаниқлигича қолмоқда, тарихий манбаларда Шимоли-ғарбий Ҳиндистон келиб чиқиш минтақаси деб тахмин қилинади. Ғарбий Ҳиндистонда райхон милоддан аввалги 1000-йилларда зиравор, доривор ва манзарали ўсимлик сифатида етиштирилган, Германияда райхон 17- асрдан бошлаб етиштирила бошланган, унинг асоси юнонча *basilikós (bazilikos)* “қироллик” (с. базилика) сўзидан келиб чиққан ва хушбўй ўсимликлар учун безак эпитети сифатида илк маротаба қўлланилган. Ўсимлик *„duftende Küchenpflanze“, „Gewürzkraut „, яъни хушбўй ҳидли* ошхона ўсимлиги ва зиравор сифатида жуда кенг фойдаланилган. Ўсимлик немис тилидаги манбаларда 15- асрда *„Basilicon, Basilia“* тарзида, 16-асрда эса *basilich, basilig* ва 17-асрда *Baselien* деб қўлланилган. *Der Basilikum* тарзида 1700-йилдан бери қўлланилади.

Pelargonium (f) – лот. *Pelargonium* – лот *pelargoniya*, геран.

² Маковский М. М. Этимологический словарь современного немецкого языка. М. „Азбуковник“. 2004. – 630 с.

³ Болотина А. Ю. Словарь лекарственных растений (латинский, английский, немецкий, русский) М. АBBYY Press. 2008. – 55 с.

Pelargonium, Geranium гр.-лат geránon (γεράνιον) немисча ““*Storchschnabel*” *Kranich*- турна тумшукъ яъни “*турна*” сўзидан олинган. Ўсимликнинг “*турна*” сўзидан олинганлигига сабаб, ўсимликнинг гуллари худди турна қаторидек бўлиб очилади. Изланишларимиз давомида бизга аниқ бўлдики кўп ҳолларда ўсимликлар гулларига ёки баргларига, рангларига қараб номланган. Худди шундай, ушбу ўсимлик ҳам гуллари ва уларнинг жойлашиш шаклига қараб номланган. Халқ орасида *Geranium sanguineum* -қирмизи ранг турна деб ҳам айтилади. Бу ном ўсимликнинг турнанинг бошига ўхшаш шакли туфайли берилган. Ўсимлик немис тилига 11- асрда кириб келди ва у дастлаб *stor(a)hessnabul*, *kranuh(hes)snabul* шаклида ва 18-асрнинг 1-ярмида *Storch(en)Schnabel*, *Kranichschnabel* тарзида айтилган ва 19-асрдан бошлаб немис адабиётлари манбааларида *Geranium* деб номлана бошланди. Ўсимлик 18-асрда маданийлаштирилиб, севимли хонаки гуллар қаторидан ўз ўрнини эгаллади.

Die Narzisse (лот. *Narcissus*) – *нарғиз гули*.

Оқ сариқ гуллари кучли ҳидга эга бўлган ушбу ўсимлик тури 16-асрда аниқлаштирилган ва маданийлаштирилган. Ўсимлик номи лотин тилидан келиб чиққан ва *narcissus* нем. *betäubende* яъни *маст қилувчи* деган маънони англатади. Ўсимлик маст қилувчи ҳидни ва тинчлантирувчи таъсирга эга эканлиги сабабли ушбу ном юнонча *nálkē* (*Nlṛkīpasē*, *parasistor*) нем. *Krampf-огриқ*, *Lähmung-фалаж*, *шол*, *Erstarrung* (*die Narkose*) *беҳушлик* сўзидан келиб чиққан деган тахминлар ҳам мавжуд.

Хулоса қилиб шуни айтишимиз мумкинки, терминларнинг этимологиясидан ташқари уларнинг семантикаси ҳам ўрганилди. Баъзи гуллар ўзининг этимологиясига кўра уларнинг кўриниши, шакли, гулларининг ранги ҳаттоки барглариининг тузилишига кўра номланган. Бунга мисол қилиб *Flockenblume* ўсимлик барглари қор парчасига ўхшаганлиги сабабли шундай деб номланган. *Shamhafte*, *Sinnpflanze* термини билан машҳур бўлган *mimosa pudica* гулидир, ушбу гул жуда сезувчанлиги туфайли шундай деб номланади. У гулга кимдир яқинлашиб қўл билан тегиб кўрса, тезда гулларининг ёпилиб қолишига гувоҳ бўлади. Ушбу мақолада ва яна флорага оид терминларнинг таржима муаммоларидан келиб чиққан ҳолда уларнинг таржималарини ҳам бир қадар ёритишга ҳаракат қилдик.

REFERENCES

1. G. J. Spiridonova Das Blumen-ABC oder deutsch-russisches etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen, 2014.

2. Langenscheidt Taschenwörterbuch Schwedisch. Berlin und München. Langenscheidt, KG. 2004. – 910 S.
3. Genaust, Helmut. Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen. Hamburg. Nikol Nikol Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. 2012. – 701 S.
4. Болотина А. Ю. Словарь лекарственных растений (латинский, английский, немецкий, русский) М. АБВУУ Press. 2008. – 255 с.
5. Маковский М. М. Этимологический словарь современного немецкого языка. М. „Азбуковник“. 2004. – 630 с.
6. Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden. F. A. Brockhaus GmbH. Leipzig; Mannheim, 2006.
7. www.wikipedia.uz
8. www.ziyo.uz
9. www.bilimdon.uz

ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ТЕРМИНОЛОГИК ЎҚУВ ЛУҒАТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА

Жасурбек Жаҳонгирович Эгамбердиев

Андижон давлат чет тиллари институти,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент

Сўнгги пайтларда терминология, терминлар масаласи ва уларни ўқитиш муаммолари ҳамда терминологик луғатлар тузиш бўйича олиб борилаётган тадқиқотлар муҳим поғонага чиқиб бормоқда. Маълумки, умумтаълим ўрта мактаблари ҳамда олий ўқув юртларида ўқитилаётган анъанавий дарслик ва қўлланмалардаги фан соҳалари терминларига (атамаларига) кам эътибор қаратилган. Олинган терминлар асосан ижтимоий-сиёсий фанлар соҳалари тармоқларига тааллуқли бўлган. Лекин, XXI аср илм-фан ва техника тараққиёти тилшунослик ва лингводидактика йўналишида ўзгаришлар қилиш кераклигини талаб этмоқда.¹

Ҳозирги давр, тараққиёт асри талаба ва ўқувчиларни ўрта мактабларда ҳамда олий ўқув юртларида ўқитилаётган фан йўналишлари терминлари билан қуроллантиришни талаб этмоқда. Ушбу ўринда айтиш мумкинки, она тилида ўрганилаётган махсус терминологик луғатлар тиллар қиёсида ўрганиб борилса, биринчидан, биз ўқувчиларга чет тили терминларини ўргатган бўламиз, иккинчидан, ўша чет тили термини орқали она тилимизга янги тушунча, янги ғоя ҳамда янги фикр-мулоҳазаларни олиб кирган бўламиз.

Тадқиқотлардан маълумки, тилдаги терминларнинг баъзилари бошқа тилларда ўз эквивалентларига эга бўлиб, таржимаси мавжуд эмас, баъзилари эса бошқа тилларда ҳам ўз таржимасига эга ҳамда турли тилларда ҳар хил ифодаланади. Масалан, Андижон давлат чет тиллари институти қошидаги “Андижон таржимашунослик ва луғатшунослик маркази”да ўрта мактаблар дарсликларида берилган терминларнинг 11 тилли интерфаол-расмли ўқув луғатлари айнан биз юқорида таъкидлаб ўтган мақсад учун яратилган бўлиб, мактаб ўқувчилари учун айтиш мумкин ҳисобланади. Мисол учун, ўрта мактабларда 5-синф ўқувчилари учун мўлжалланган биология фанининг дарслигида берилган қуйидаги терминни кўрайлик:

EPIDEMIYA – yuqumli kasalliklarning yoppasiga tarqalishi.² Ушбу терминнинг инглиз тилида ишлатиладиган варианты “epidemy”, немис тилида “epidemie”, испан тилида “epidemia” тарзида тўлиқ эквивалентлари мавжуд бўлиб, бу сўзнинг таржимаси мавжуд эмас.

¹ Қаранг: М.Э.Умархўжаевнинг ушбу конференциядаги мақоласи, “Чет тилларни ўқитишда лингвистик ҳамда дидактик тамойиллар узвийлиги”.

² Biologiya, 5-sinf uchun 11 tilli biologiya terminlari interfaol-rasmi o'quv lug'ati. “Andijon davlat universiteti” nashriyoti, Andijon 2022 yil. 32-bet.

7-синф ўқувчилари учун мўлжалланган зоология фанининг дарслигида берилган қуйидаги терминни кўрайлик:

INSTINKT – shartsiz reflekslar hayvonlarning ta'sirga javob qaytarish reflekslari tug'ma bo'lishligi.³ Бу терминнинг ҳам инглиз тилидаги варианты “**instinct**”, француз тилида “**instinct**”, немис тилида “**instinkt**” каби тўлиқ эквивалентлари қўлланилади.

Энди 9-синф ўқувчилари учун мўлжалланган кимё фанининг дарслигида берилган қуйидаги терминни кўрсак:

OHAK SUTI – so'ndirilgan ohakning suvdagi suspenziyasi. Sutga o'xshash loyqa eritma.⁴ Ушбу термин турли тилларда турлича ишлатилади, яъни ҳар бир тилда ўз таржимасига эга. Масалан, инглиз тилида “**lime milk**”, немис тилида “**kalkmilch**”, француз тилида “**lait de citron vert**”, испан тилида “**leche de lima**” тарзида қўлланилади.

11-синф ўқувчилари учун мўлжалланган Алгебра ва анализ асослари фанининг дарслигида берилган қуйидаги терминни кўрайлик:

TAKLIF – muayyan vaqtda va muayyan narxlar bilan bozorga chiqarilgan va chiqarilishi mumkin bo'lgan tovarlar va xizmatlar miqdorini ifodalovchi tushuncha.⁵ Ушбу термин ҳам турли тилларда турлича вариантларга эга бўлиб, таржимаси мавжуд бўлган терминлар сирасига киради. Масалан, инглиз тилида “**suggestion**”, немис тилида “**angebot**”, француз тилида “**condamner**”, испан тилида “**sentenciar**” тарзида қўлланилади.

Бундай терминларни юқоридаги тарзда таҳлил қилиш, ўрганиш замон талаби ҳисобланади. Бу орқали ўқувчилар керакли билим ва малакага эга бўладилар. Профессор М.Э.Умархўжаевнинг таъкидлашича, тегишли вазирлик томонидан тасдиқланган ўрта мактабларнинг 5-11-синф дарсликларидан беш мингдан зиёд худди шундай терминлар олиниб ўн бир тилли луғатлар тузилган.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ҳар бир фан соҳаси бўйича икки ва кўп тилли терминологик луғатлар чет тиллари ўқитувчилари ҳамда бошқа соҳа ўқитувчилари билан ҳамкорликда тузилса луғатнинг сон ва сифат кўрсаткичлари ҳам амалий, ҳам илмий аҳамиятга эга бўлади. Албатта, ҳар қандай термин ҳам луғат таркибига киритилавермайди. Ўрганувчиларнинг слоҳиятига қараб терминларнинг махсус сон ва сифат кўрсаткичлари ишлаб чиқилади. Ўқув луғатига олинган ҳар бир терминнинг семантик, структур, функционал хусусиятлари турли тилларда қиёсланиб талқин қилиниши талаб этилади.

³ Zoologiya, 7-sinf uchun 11 tilli biologiya terminlari interfaol-rasmlı o'quv lug'ati. “Andijon davlat universiteti” nashriyoti, Andijon 2022 yil. 37-bet.

⁴ Kimyo, 9-sinf uchun 11 tilli biologiya terminlari interfaol-rasmlı o'quv lug'ati. “Andijon davlat universiteti” nashriyoti, Andijon 2022 yil. 78-bet.

⁵ Algebra va analiz asoslari, 11-sinf uchun 11 tilli biologiya terminlari interfaol-rasmlı o'quv lug'ati. “Andijon davlat universiteti” nashriyoti, Andijon 2022 yil. 85-bet.

XORIJIY TILLARNI O‘QITISHDA “FASLLAR” TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

D. M. Rahmonqulova

CHOTQMBYU Tillar kafedrası dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda, oliy o‘quv yurtlarida zamon talabiga mos malakali kasb egalarini yetishtirishda zamonaviy o‘qitish metodlari, ya’ni pedagogik texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar muhim va pedagogning mahorati o‘quvchi-talabalarni jahon standartlari darajasidagi malakali kasb egalari bo‘lib yetishishini ta’minlashlari aytib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: interfaol, metod, interaktiv, xorijiy til, zamonaviy, chet til, uslub, o‘qitish.

Аннотация: В данной статье современные методы обучения, т. е. педагогические технологии, инновационные технологии имеют важное значение в подготовке квалифицированных специалистов в соответствии с требованиями времени в высших учебных заведениях, а навыки педагога помогут студентам стать квалифицированными специалистами в уровня мировых стандартов.

Ключевые слова: интерактив, метод, интерактив, иностранный язык, современный, иностранный язык, метод, обучение.

Abstract: In this article, modern teaching methods, i.e., pedagogical technologies, innovative technologies are important in training qualified professionals in accordance with the demands of the times in higher educational institutions, and the skills of the pedagogue will help students become qualified professionals at the level of world standards. provisions have been mentioned.

Keywords: interactive, method, interactive, foreign language, modern, foreign language, method, teaching.

Hozirgi kunda ta’lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga bo‘lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda, bunday bo‘lishiga sabablardan biri shu kungacha ta’limda o‘quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o‘rgatgan bo‘lsa, zamonaviy texnologiyalarni o‘rgatish esa, ularni mustaqil tanqidiy fikrlashga, kerakli narsalarni izlab topishga, tahlil va xulosa qilishga o‘rgatadi. O‘qituvchi bu jarayonda

boshqaruvchilik, yo‘naltiruvchilik funksiyasini bajaradi, ta’lim o‘quvchi-talabalarga yo‘naltiriladi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘quvchi va talaba faoliyatiga yangilik kiritish bo‘lib, uni amalga, oshirishga asosiy interaktiv metodlardan to‘liq foydalanish imkoniyati mavjud. Interaktiv metodlar bu talaba bilan talaba, talaba va internet, talaba va o‘quvchi o‘rtasidagi fikrlash demakdir, ya’ni pedagogik tasir etish usullaridir va ta’lim tizimining asosiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarni qo‘llashda pedagogik va o‘quvchi-talabalar birgalikda faoliyat ko‘rsatishlari kerak bo‘ladi. Oliy o‘quv yurtlarida zamon talabiga mos malakali kasb egalarini yetishtirishda zamonaviy o‘qitish metodlari, ya’ni pedagogik texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar muhim va pedagogning mahorati o‘quvchi-talabalarni jahon standartlari darajasidagi malakali kasb egalari bo‘lib yetishishini ta’minlaydi. Xorijiy tillarni o‘rgatishda hozirgi zamon axborot va pedagogik texnologiyalarni ahamiyati katta. O‘qitishda texnologik yondashishda, avval o‘zlashtirilgan va yangi bilimlarning o‘zaro bog‘liq bo‘lishiga katta e’tibor beriladi. K.P.Makvardning ta’kidlashicha, o‘zlashtirilayotgan bilimlarning puxtaligi ana shu bog‘lanishning mustahkamligi va ko‘lamiga bog‘liq bo‘ladi. Agar bu bog‘lanish bo‘lmasa, o‘rganilayotgan o‘quv materialini yodlash ham bilimlarni shakllantirmaydi. Agar yangi va oldingi axborolarning qismlari, shuningdek, ularning o‘zlari orasidagi bog‘lanishlar qanchalik mustahkam (boy) bo‘lsa, demak, ana shunday mustahkam bilimlarga ega bo‘linadi. O‘quvchining erishgan har bir yutug‘iga o‘qituvchi o‘z vaqtida e’tibor qilib, rag‘batlantirib borishi kerak. O‘quvchilarning noto‘g‘ri o‘quv harakatlari jazolanmaydi. Bu holda o‘quvchilarni : “Yana bir marta urinib ko‘r”, “Bu bo‘limni bashqatdan o‘rganib chiqishing lozim”, “ Sening fikring ham xato emas, lekin bunday aytganingda yanayam yaxshiroq bo‘lar edi ” deb ilhomlantiruvchi so‘zlar bilan ularni ishlashga undash lozim.

Zamonaviy interfaol usullari asosida xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida quyidagilar amalga oshiriladi:

- talabalar dars jarayonida mavzu yuzasidan munozaraga kirishishadi va unda barcha faol ishtirok etadi;
- o‘qitish metodlarini tanlash va uni amalga oshirishda talabalar hamkor sifatida ishtirok etishadi, o‘z fikrlarini bayon qilishadi;
- talabalar egallagan bilimlarini bayon qilish, tushuntira olish, ya’ni boshqalarga ham yetkaza olish masalasi bilan ta’minlanadi;

Albatta, yuqorida keltirilganlarning hammasiga o‘quvchilar chet tillarini interfaol metodlari orqali asta-sekinlik bilan bosqichma-bosqich o‘rganish jarayoniga erishishlari mumkin.

Bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganish jarayonida interfaol usullarining quyidagi texnologiyalaridan keng foydalanilmoqda:

1. Interaktiv o'yin usuli.
2. Talabalarni juft holda va guruh ichida faol ishtirok usullari.
3. Aqliy mushohada usuli.
4. Frontal mashg'ulot turi.
5. Akvarium usuli.
6. Broun harakati usuli.
7. Tugallanmagan gap usuli.
8. O'z o'ziningni egalla usuli.
9. Munozara va shu kabi boshqa usullar.

Xorijiy tillarni o'rgatishning interfaol metodi yuqorida qayd etilgan zamonaviy texnologiyalar asosida olib borilgan mashg'ulotlar natijasida talabaning mustaqil fikrlash va nutq yuritish bilim va malakalari mukammal shakllanadi. Mashg'ulot paytida ularning erkinligi yaratiladi, ya'ni talabalar dars maqsadi va vazifalarini o'zlari belgilashadi, tanlangan mavzu bo'yicha bahslashadi, munozara qilishadi va nihoyat o'rganilayotgan mavzu yuzasidan xulosalar chiqarishadi.

Umuman interfaol metodda olib borilgan dars jarayonida talabalar yetakchi vazifani bajarishadi. Bu esa ularning chet tilni mukammal puxta egallashi, mustaqil fikrini bayon qilishi, ya'ni erkin nutq yurita olishi bilan belgilanadi.

XX asr boshlarida amerikalik faylasuf, va psixologik va pedagog Djon Dyui darsda o'qituvchi emas, o'quvchi faol bo'lmog'i lozim deb chiqdi. U kitobdagi bilimlarni quruq yod olish hech narsaga olib bormaydi, aksincha, o'quvchilarni o'qishdan sovutib, tafakkurini zanglatadi deb ta'kidlagan. Dyuning ta'lim tarbiyaga qo'shgan asosiy hissi bu "aql yuritishning to'liq jarayonidir".

Hozirgi kunda O'zbekistonda oliy o'quv yurtlarida to'g'ri metodning zamonaviy ko'rinishlaridan audiolingual va audiovisual metodlari ko'p tarqalgan. Audiolingual metodning asoschilari amerikalik metodist Ch.K.Fris va R.Lododir. Audiolingual lotincha "audio" eshitaman, tinglayman, "lingua" til ya'ni tilni eshitaman, tinglayman degan ma'nolarni bildiradi.

Audiovisual metod namoyondalari P.Guberena, P.Rivanlar bo'lib, leksik materialni tanlashga alohida e'tibor bergan. Audiovisual lotincha audio, video eshitish hamda ko'rishga oid vosita ta'limda eshitish va ko'rishga mo'ljallangan jihozlar metodi. Audiovisual metodda og'zaki nutq, yozuv va oxirgi navbatda o'qish o'rgatiladi. Masalan: Ko'rgazmalilik metodi. Ma'lumki, ta'limda ko'rgazmalilik asosiy didaktik prinsiplardan hisoblanadi. Ta'lim jarayonida turli ko'rgazmali qurollardan foydalanishga harakat qilamiz. Ko'rgazmali usulning muhimligi

o'rganilayotgan narsa va hodisalarni hissiy idrok yetishga, ularni kuzatib mushohada qilishga ta'lim oluvchini undash, mantiqiy va nazariy elementlarning birligiga ishonch hosil qilishga, nihoyat nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat. Chet tili darslarida ko'rgazmalilik juda muhim bo'lib, o'qitish jarayonining ishini osonlashtiradi. Zotan, o'qish o'rganish diqqat - e'tiborni talab qiladi va unda o'tkir aql, mustahkam iroda, tiniq tasavvur, kuchli xotira zarur. Ko'rgazmalilik prinsipiga asosan tinglovchilarga bilim konkret vositalar orqali beriladi. Ko'rgazmalilik metodi ta'lim oluvchilarning kuzatuvchanlik qobiliyatini, kuzatilgan predmet, voqea hodisalardan mantiqiy xulosalar chiqara olish qobiliyatlarini o'stirishini ifodalaydi, bu esa amaliyot darslarini samaradorligini oshiradi. Ko'rgazmali qurollar yordamida konkret faktlardan umumlashgan xulosalari chiqariladi, o'rganilayotgan aspektlar, matnlar tez tushuniladi, tez o'zlashtiriladi. Ta'lim oluvchilar rasmlar, kinofilmlar, video filmlardan foydalanishlari natijasida fikrlash, gapirish, mavzulariga oid matnlarni anglashlari muhim ahamiyat kasb etadi, nutq malakalari ham takomillashib, rivojlanib boradi.

Yana bir misol: "Mind map" metodi. "mind map" bu inglizcha so'z bo'lib, "mind"-es, yod, "map"- reja, rejalashtirmoq(esda olib qolishni rejalashtirish) ya'ni, umumlashtirgan holda esga olib qolish ma'nosini anglatadi. Bu metodga ko'ra bir misol keltiraylik. Masalan: Tili o'rganilayotgan mamlakat haqida o'quvchilarga tushuncha berish kerak. Darslar o'tish jarayonida o'quvchilarga avval Germaniyaning chegaradosh o'lkalari tushuntiriladi. Keyin mazkur mamlakatning an'ana va udumlari, urf-odatlar, mashhur kishilari kabi mavzulari tushuntiriladi. Ular umumlashtirilib, o'quvchining esda olib qolishini hisobga olgan holda sxema tuzish mumkin. Sxema bo'yicha o'rtada Germaniya ya'ni "Deutschland" doiraga olingan holda yoziladi. Doiraning chetlaridan chiziqlar tortilib Germaniyaning o'lkalari, an'ana va udumlari, mashhur kishilari kabi yozuvlar yoziladi va har biriga alohida to'xtalib o'tiladi. Bu metod orqali Germaniya deganda o'quvchi ko'z oldida bir butun mamlakat o'zining har taraflama tomonlari bilan namoyon bo'ladi, gavdalanadi. Bunda o'qituvchi berilgan vaqt davomida guruhlarining ishlashini kuzatib boradi. Vaqt tugashi bilan o'qituvchi guruhlarini tinchlantirib ulardan tayyor bo'lgan ma'lumotlarni guruhdan tanlangan vakil orqali navbatma-navbat doskaga chaqirib eshitadi. Ma'lumotni eshitgach, bir-biridan farqlarini aytib baholaydi va so'ngra qolib ketgan kamchiliklarni to'ldirib ko'proq ma'lumot berib o'tadi. Bu metodning maqsadi o'tilgan mavzuni mustahkamlash, tarqatilgan materiallar orqali tarqatma materialdan matn qay darajada o'zlashtirilganini nazorat qilish, o'quvchilarning bilimini baholashdir. Dars jarayonida turli xil metodlarni qo'llash o'qituvchi uchun ham, o'quvchi-talaba uchun ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchi o'tilgan mavzuni qisqa

vaqt ichida barcha talabalar tomonidan o'zlashtirilishiga erishadi. Talabalar faoliyatini oshiradi, ularda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi, bir vaqtda ko'pchilik talabalarni baholaydi, o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. Talaba esa yangi bilimlarni egallaydi, yakka va guruh bilan ishlashga o'rganadi, nutqi rivojlanadi, eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida bir qancha ma'lumotlarga ega bo'ladi. Nemis tili darslarini o'tishda turli didaktik o'yinlardan foydalanish ham til o'rganishda yaxshi samara beradi. Mashg'ulotga turli boshqotirmalar, o'yinlar, o'quvchini o'qishga, o'ylashga, fikrlashga undovchi rebuslar o'rin olsa shu tilni o'rganishga qiziqish yanada oshadi.

Biz pedagoglar ham nemis tilida harbiy terminlarni o'rgatishda turli xil interfaol usullardan foydalanishimiz kerak. Masalan quyida berilgan harbiy terminlarni kursantlar xotirasida yaxshi qolishi va u terminlarni tezda yodlab olishlari uchun **“Fasllar”** texnologiyasidan foydalanish juda yaxshi samara beradi va darsda yangi so'zlar bilan ishlashni oson va qiziqarli tus oldiradi. Bu esa kursantlar harbiy terminlarni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini uyg'otadi. Bunda dars jarayonida kursantlarga Der Dienstgrad (unvonlar) mavzusida Fasllar texnologiyasini qo'llanilib, bu texnologiyada 4 ta metoddan foydalanish imkonini beradi, fasllar texnologiyasida kursantlarni 4 guruhga ajratib, ularni fasllarga bo'linadi va undan so'ng har bir fasldagi kursantlar o'zlarini bekatlariga qo'yilgan topshiriqni bajarishadi. Har bir faslda bittadan metod ishlatilib, har bir fasldagi o'tirgan guruhlar fasllar nomi bilan nomlanib, ular “rartner finden” (juftini topish) degan metod bilan yangi so'zlar bilan ishlashadi[33]. Shunda ularga nemis va o'zbek tillarida unvonlar yozilgan kartochkalar qo'yilgan bo'ladi, har bir jamoadagi kursanlar jamoasi bu yerda nemischada yozilgan unvon turlarini o'zbekcha tarjimasini topib, birlashtirib terib chiqishlari kerak (1-ilovaga qarang).

Shu munosabat kursantlarning unvon turlarini yaxshi eslab qolishi uchun 2-faslda ya'ni yoz faslida “Wenn die Bilder spricht” (agar rasmlar gapirganda) metodi bilan ishlaymiz bunda kursantlar yuqorida keltirilgan unvon turlarinib pag'onlarni yelkaga taqilgan shaklda ya'ni forma kiygan ofitsiyerlar suratlari bilan ishlashadi, bu faslda ishlayotganlar rasmlarni bir donadan qo'llariga olishadi va bir birlariga suratni ko'rsatishib savol bilan murojat qilishadi. (Men kimman? yoki Meni qanday? nima deb savol berishadi). Bu faslda ishlayotgan kursantlar so'zlar bilan ishlashmaydi, ular faqat suratlar bilan ishlashadi. Wer bin ich? yoki Was ist mein Dientsgrad? Kabi savollarni bir birlariga berishadi (2-ilova).

3-fasl bu kuz faslidir bunda kursantlar tinglab yoz metodi bilan ishlaydilar bu metodni afzalligi shundaki kursantlarga yuqoridagi unvonlar nemis tilida eshitish moslamasi orqali tinglashadi va eshitishgan unvonlarini berilgan kartochkalarga

to'g'ri yozib berishlari kerak bo'ladi va albatta tarjimasi bilan. Bu faslda kursantlar o'zlarining yozish va eshitish ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

4-faslimiz bu qishdir. Qish faslida biz ijodiy ish metodidan foydalandik bunda vazifani qanday qo'yish bu o'qituvchiga bog'liq. Men kursantlarga bu faslda qog'oz va markerdan foydalangan holda qog'ozli prezentatsiya qilishlarini vazifa qilib beraman. Kursantlar bu faslda nemis va o'zbek armiyalarida mavjud bo'lgan unvon turlarini marker bilan qog'ozda tasvirlab ularni bir biridan farqini tushintirib beradilar. Bu kichik prezentatsiyani rasm yoki so'zlar bilan tasvirlashlari mumkin bo'ladi va ular bu kichik prezentatsiyani nemis tilida qilishlari talab etiladi. Natijada kursantlar o'tayotgan mavzuyimizni shu to'rtta faslda ishlab, xotirada saqlab qolishlari yaxshi samara ko'rsatdi. Shu to'rt faslga bo'lingan kursantlar har bir faslda ketma-ket ishlaydilar va har bir faslni vazifasini bajaradilar. O'qituvchi har bir faslda ishlayotgan kursantlarni kuzatib baholab boraveradi. Nemis tilida terminlarni shu fasllar texnologiyasida o'rganib boriladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, xorijiy tillarni o'qitishda turli uslublardan foydalanish katta samara beradi. Darslarni qay darajada qiziqarli o'tkazish, o'quvchilarni tilga qiziqtirish o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq zamonaviy pedagogik yondashuvlar ta'lim jarayonining markazida o'quvchining o'quv faoliyatining qo'yilganligi, ta'lim jarayoning yaxlitligi kabilarga qaratilgan bo'lishi lozim. O'quvchi faoliyatining yuqori darajadagi ko'rsatkichi uni o'quv faoliyatini o'zi tashkil etishi, iroda va faoliyatning o'quvchi ongining predmetiga aylanishidir. Bunday faoliyat ta'limning ilg'or texnologiyalari orqali amalga oshirilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov J. "Chet tili o'qitish metodikasi", Toshkent "O'qituvchi nashriyoti" 1996.
2. Маллаев О. Янги педагогик технологиялар. Т. 2000
3. Zaripova R.A. "Chet tillar o'qitish metodikasidan qo'llanma", Toshkent "O'qituvchi" 1986 y.
4. Rahmatova D. "Istiqlol va til ilmiy amaliy anjuman materiallari" Toshkent 2007 y. 3-qism 209-211 betlar.
5. Eshmuhammedov R.J. "Innovatsion texnologiya yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari" Toshkent 2004 y.

GEOGRAFIK TA'LIMNI TAKOMILLASHTIRISHDA TALABALALAR YO'NALTIRILGA ZAMONAVIY PEDAGOGIC YONDASHUVLAR INTGERATSIYASI

Furkat Turakulovich Rajabov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Turizm fakulteti dekani,
g.f.f.d. (PhD), dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada geografiya ta'limi sohasidagi zamonaviy pedagogik yondashuvlarni yoritilgan. Shuningdek, geografiya ta'limida qo'llaniladigan to'rt asosiy yondashuv—akmeologik, kompetensiyaviy, evristik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar muhokama qilinadi. Har bir yondashuvning talabalar geografik kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati tushuntiriladi. Akmeologik yondashuv shaxsiy rivojlanish va muvaffaqiyatni oshirishga, kompetensiyaviy yondashuv aniq ko'nikma va malakalarni shakllantirishga, evristik yondashuv muammolarni hal etish va savol-javob asosida o'rganishga, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv esa talabalarning individual ehtiyojlariga moslashuvchanlikni ta'minlashga qaratilgan. Mazkur ish ushbu yondashuvlarning integratsiyasi orqali geografiya ta'limini yanada samarali va qiziqarli qilish yo'llarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: geografiya ta'limi, pedagogik yondashuvlar, akmeologik yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, evristik yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, talabalarning rivojlanishi.

ABSTRACT

This article explores modern pedagogical approaches in the field of geography education. It discusses four primary approaches used in teaching geography—acmeological, competency-based, heuristic, and person-centered. Each approach is analyzed for its role and significance in enhancing students' geographical competencies. The acmeological approach focuses on personal development and success, the competency-based approach on forming specific skills and competencies, the heuristic approach on problem-solving and inquiry-based learning, and the person-centered approach on adapting to the individual needs of students. The article also demonstrates how the integration of these approaches can make geography education more effective and engaging.

Keywords: geography education, pedagogical approaches, acmeological approach, competency-based approach, heuristic approach, person-centered approach, student development.

O'tgan yillar davomida geografiya ta'limi sohasi sezilarli darajada rivojlandi va o'qituvchilar doimiy ravishda talabalarni qiziqtirish, ularning kompetensiyalarini rivojlantirish va dunyo geografiyasini chuqurroq anglash uchun innovatsion usullarni izlamogda. Ushbu qismda biz avvalroq nazariy jihatdan tahlil qilgan geografiya ta'limi sohasida akmeologik yondashuv, kompetensiya yondashuvi, evristik yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni qanday qo'llash mumkinligini ko'rib chiqamiz. Ushbu pedagogik yondashuvlar geografiya ta'limining samarali va ta'sirli tajribalarini ishlab chiqish uchun qimmatli asoslarni taqdim etadi.

1. Geografiya ta'limida akmeologik yondashuv.

Shaxsiy rivojlanish va yutuqlarni o'rganishga asoslangan akmeologik yondashuv, ayniqsa, geografiya ta'limida dolzarb bo'lib, bu yerda o'quvchilar atrofdagi murakkab dunyoni tushunishda o'zlarining eng yuqori salohiyatiga erishishga da'vat etiladi. Shunday ekan, quyida geografiya ta'limida akmeologik yondashuvni qo'llash bo'yicha bir qancha yo'nalishlarni taqdim etamiz:

- **Maqsadga yo'naltirilgan ta'lim:** geografiya o'qituvchilari o'quvchilar oldiga aniq maqsadlar qo'yishlari lozim, bu ularni geografik tushunchalarni tushunish, fazoviy fikrlash va muammolarni hal qilishda mukammallikka intilishga undaydi.

- **Differensial ta'lim:** bunda har bir talabaning o'ziga xos ta'lim ehtiyojlari va qobiliyatlari bo'lishi mumkinligini tan olish muhimdir. Turli xil o'quvchilarga murojaat qilish va ularning tushunish yoki marra cho'qqisiga erishishga yordam berish uchun tabaqalashtirilgan o'qitish strategiyalarini amalga oshirish talab etiladi.

- **O'z-o'ziga yo'naltirilgan ta'lim:** talabalarni o'z ta'lim dunyosiga egalik qilishga undashni nazarda tutadi. O'z-o'zini boshqaradigan tadqiqot loyihalari uchun imkoniyatlar yaratib, ularga shaxsiy qiziqish va tajribani rivojlantirishga oid geografik mavzularni o'rganishga imkon berish yaxshi natijalarga olib boradi.

- **Mentorlik va yo'l-yo'riq:** Talabalar va tajribali geografiya o'qituvchilari o'rtasida ustoz-shogirdlik aloqalarini o'rnatish. Mentorlar o'quvchilarga geografik malakaning eng yuqori darajalariga erishish uchun yo'l-yo'riq va yordam ko'rsatishi kerak bo'ladi.

2. Geografiya ta'limida kompetensiyaviy yondashuv

Kompetensiyaviy yondashuv geografiya sohasida muhim bo'lgan aniq ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan. Bu bilimlarning amaliy, real dunyoda qo'llanilishiga urg'u beradi. Demak, kompetensiyaviy yondashuvni geografiya ta'limida qo'llash bo'yicha quyidagilarni taklif qilamiz:

- **Aniqlangan ta'lim natijalari:** geografiya ta'limida talabalar egallashi kutilayotgan kompetensiya va ko'nikmalarni aniq belgilash, masalan, xaritalarni o'qish, ma'lumotlarni tahlil qilish va fazoviy fikrlash kabilarni belgilab olish lozim.

- **Tajriba orqali o'rganish:** talabalarga real dunyo kontekstlarida o'z kompetensiyalarini mashq qilish va rivojlantirishga imkon berish uchun sohaviy tajriba va geografik tadqiqotlar kabi tajribaviy o'rganish imkoniyatlarini qo'shishni hisobga olish kerak.

- **Kompetensiyalarni baholash:** talabalarning muayyan geografik ko'nikmalardagi malakasini baholash uchun vazifalarni uddalay olish holati va portfolioni baholash kabi kompetensiyalarga asoslangan baholashlardan foydalanish zarur natijani taqdim etadi.

- **Kasbiy standartlarga moslashish:** geografiya ta'lim dasturi ko'nikmalarni rivojlantirish uchun aniq asosni ta'minlab, geografik kompetensiyalar bo'yicha milliy yoki xalqaro standartlarga mos kelishini ta'minlash lozim bo'ladi.

3. Geografiya ta'limida evristik yondashuv

Evristik yondashuv, avvalgi o'rinlarda qayd etganimizdek, savol-javobga asoslangan o'rganish va muammolarni hal qilishga urg'u beradi. Bu talabalarni geografik tushunchalarni faol ravishda o'rganishga va o'z tadqiqotlari orqali yechimlarni topishga undaydi. Geografiya ta'limida evristik yondashuv qanday qo'llanilishi mumkinligi borasida quyidagilarni taklif qilamiz:

- **Savol-javobga asoslangan loyihalar:** bunga talabalardan savollar berish, ma'lumotlar to'plash, topilmalarni tahlil qilish va geografik hodisalar haqida xulosa chiqarishni talab qiladigan ochiq, savol-javobga asoslangan loyihalarni tayinlash kabilar kiradi.

- **Sokratik savol-javob:** bunda talabalarni tanqidiy fikrlash va geografik muammolar bilan bog'liq muammolarni hal qilishda yo'naltirish uchun Sokratik so'rov usullaridan foydalanish hisobga olinadi.

- **Geografik tajriba va ma'lumotlarni to'plash:** mazkur sharoitda talabalarni o'zlarining geografik ma'lumotlarini to'playdigan sohaviy ish tajribasiga jalb qilinadi. Ushbu amaliy yondashuv qiziqish va izlanishni kuchaytiradi.

- **Muammoli ta'lim:** talabalarga haqiqiy geografik muammolar yoki ssenariylar taqdim etiladi, ularni yechim topish uchun o'z bilimlari va evristik ko'nikmalarini qo'llashga undash zarur hisoblanadi.

4. Geografiya ta'limida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv talabalarni o'quv jarayonining markaziga qo'yadi, ularning shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari va tajribasiga e'tibor qaratadi. Bu har bir talabaning o'ziga xos talaba ekanligini anglatadi. Geografiya ta'limida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni quyidagi vaziyatlarda qo'llash mumkin:

- **Shaxsga yo'naltirilgan o'quv rejalar:** talabalar uchun o'zlarining qiziqishlari va intilishlariga mos keladigan geografik mavzular yoki loyihalarni tanlash imkonini beruvchi shaxsga yo'naltirilgan o'quv rejalarini ishlab chiqish.

- **Individual qo'llab-quvvatlash:** talabalarga o'rganish uslublari va taraqqiyoti asosida individual yordam va fikr-mulohazalarni taqdim etish. Ularning kuchli tomonlari va yaxshilash sohalarini tushunib olish va ular bilan shu asosda muloqot o'rnatish.

- **Talabalarga yo'naltirilgan ta'lim:** Talabalar o'z ta'lim tajribalarida o'z fikrlarini bildiradigan talabalarga yo'naltirilgan sinf xonalarini yaratish. Ularni o'rganishga egalik qilishga va o'z xohish-istaklarini bildirishga undash.

- **Reflektiv amaliyot:** talabalar muntazam ravishda o'z ta'lim tajribalari haqida fikr yuritadigan va geografik kompetensiyani rivojlantirish uchun shaxsiy maqsadlarni qo'yadigan fikrlash madaniyatini rivojlantirish.

Yuqorida ko'rib o'tganimiz zamonaviy pedagogik yondashuvlarni geografiya ta'limi misolida solishtirish ularning o'ziga xos afzalliklarini bir kartinada ko'rish imkonini beradi (1-jadval).

1-jadval. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar qiyosiy jadvali (geografiya ta'limi misolida)

Yondashuv	Asosiy e'tibor	Geografiya ta'limida amalga oshirish
Akmeologik yondashuv	Shaxsiy rivojlanish va muvaffaqiyat	Maqsadga yo'naltirilgan ta'lim, murabbiylik, o'z-o'zini boshqaradigan loyihalar
Kompetensiya yondashuvi	Maxsus ko'nikmalar va qobiliyatlar	Aniqlangan ta'lim natijalari, tajribaviy o'rganish, malakaga asoslangan baholash
Evristik yondashuv	Savol-javobga asoslangan o'rganish va muammolarni hal qilish	Savol-javobga asoslangan loyihalar, Sokratik so'rovlar, sohaviy tajriba ishlari
Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv	Talabalarga yo'naltirilgan ta'lim va individual ehtiyojlar	Shaxsga yo'naltirilgan o'quv rejalar, individual yordam, refleksiya

Ko'rinib turibdiki, akmeologik yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, evristik yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv geografiya ta'limini yaxshilash uchun qimmatli asoslarni taklif qiladi. Ushbu yondashuvlarni birlashtirgan

holda, geografiya o'qituvchilari qiziqarli, kompetensiyaga yo'naltirilgan, izlanishga asoslangan va talabalarga yo'naltirilgan o'rganish tajribasini yaratishi mumkin. Ushbu yondashuvlar talabalarga dunyo geografiyasini tushunishda o'zlarining eng yuqori salohiyatini ro'yobga chiqarishga yordam beradi, ularni tobora murakkab va o'zaro bog'langan global landshaftni boshqarishga tayyorlaydi. Oxir oqibat, ushbu pedagogik yondashuvlarni qo'llash bilimli, malakali va qiziquvchan global fuqarolarning rivojlanishiga yordam beradi.

REFERENCES

1. Haigh, M., Cotton, D., & Hall, T. (2015). Pedagogic research in geography higher education. *Journal of Geography in Higher Education*, 39(3), 299-312.
2. Liu, R., Greene, R., Li, X., Wang, T., Lu, M., & Xu, Y. (2019). Comparing geoinformation and geography students' spatial thinking skills with a human-geography pedagogical approach in a Chinese context. *Sustainability*, 11(20), 5573.
3. Meadows, M. E. (2020). Geography education for sustainable development. *Geography and Sustainability*, 1(1), 88-92.
4. Ondigi, S. R. (2012). Role of geography and pedagogical approaches used in the training of pre-service teachers in Kenyan Universities: A case of Kenyatta University, Kenya. *International journal of academic research in progressive education and development*, 1(4).
5. Qo'chqorov, O. A., Otajonov, S. E., & Ma'murov, X. A. (2019). Geografiya Ta'limida Geografik Axborot Tizimlaridan Foydalanish. *Интернаука*, (21-3), 66-68.
6. Xodjaboyev, A., & Husanov, I. (2007). Kasbiy ta'lim metodologiyasi. *T.: Fan va texnologiyalar*.
7. Yli-Panula, E., Jeronen, E., & Lemmetty, P. (2019). Teaching and learning methods in geography promoting sustainability. *Education Sciences*, 10(1), 5.
8. Сухоруков, В. Д., & Суслов, В. Г. (2014). Проблема развития человека и географическое образование. *География в школе*, (3), 47-51.
9. Таможняя, Е. А., Смирнова, М. С., & Душина, И. В. (2016). Методика обучения географии.

TALABALARDA AMALIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA TARIXIY BILIMLARNING O'RNI

Ixtiyor Suyundikovich Joldasov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Umimiy tarix va ta’lim metodikasi”
kafedrası katta o’qituvchisi

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda mamlakatimizda barkamol avlodni tarbiyalash, o’sib kelayotgan yoshlarga zamonaviy ta’lim berish hamda makalarini shakllantirish borasida ijobiy natijalarga erishib kelmoqda. O‘zbekistonda joriy qilingan uzluksiz ta’lim tizimi iqtidorli yoshlarning ko‘payishiga zamin yaratdi. Ular o‘zlarining qiziqish va qobiliyatiga qarab, ta’lim olishmoqda. Yoshlarimizning bilim olishi, kasb-hunar egallashi, o‘zini o‘zi rivojlantirishlari uchun barcha shart-sharoitlar va imkoniyatlar davlatimiz tomonidan yaratib berilmoqda.

Kalit so‘zlar:ko‘nikma,bilim, talaba, pedagogik texnologiya, interfaol usul,faollik.

РОЛЬ ИСТОРИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ У УЧАЩИХСЯ ПРАКТИЧЕСКИХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ

АННОТАЦИЯ

В настоящее время в нашей стране достигнуты положительные результаты в вопросах воспитания гармонично развитого поколения, современного образования подрастающей молодежи и формирования маки. Внедренная в Узбекистане система непрерывного образования создала почву для роста талантливой молодежи. Они получают образование в соответствии со своими интересами и способностями. Наше государство создает все условия и возможности для того, чтобы наша молодежь получала образование, приобретала профессию, развивала себя.

Ключевые слова: умение,знания, студент, педагогическая технология, интерактивный метод,активность.

THE ROLE OF HISTORICAL KNOWLEDGE IN THE FORMATION OF PRACTICAL SKILLS IN STUDENTS

ABSTRACT

Currently, in our Country, positive results are achieved in terms of raising a harmonious generation, providing modern education to growing youth and the formation of their space. The continuing education system introduced in Uzbekistan has set the stage for the growth of talented youth. They are learning based on their interest and ability. All conditions and opportunities for learning, professional development, self-development of our youth are created by our state.

Keywords: Skills, knowledge, student, pedagogical technology, interactive method, activity.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil davlat sifatida rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarilib borayotgan ekan ta'lim-tarbiya sohasida ham zamon talablaridan kelib chiqqan holda ish tutishni davrning o'zi taqazo qilmoqda. Ta'lim to'g'risidagi qonun va kadrlar tayyorlash dasturining qabul qilinishi shular jumlasidandir. Unda ta'kidlanishicha "Barkamol avlod jamiyat taraqqiyotining poydevoridir" Yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalash esa ta'lim jarayonini tubdan isloh etishni talab etadi. Respublikamiz hukumati tomonidan xalq ta'limi sohasi bo'yicha o'rta qo'yilayotgan vazifalarni bajarish ko'p jihatdan o'qituvchiga bog'liq. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida talim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadga erishish, o'quvchilarning xilma-xil faoliyatini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, mehnatkash, ishbilarmon, barkamol inson qilib o'stirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Xalqimizning kelajagi, O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan o'qituvchiga, uning saviyasi, tayyorgarligi, fidoiyligiga, yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabatiga bog'liq. Shuning uchun ham O'zbekiston Respublikasi hukumati xalq talimini taraqqiy ettirishga, maktablar, o'qituvchilar va talabalarning moddiy va ma'naviy ahvolini yaxshilashga alohida e'tibor bermoqda. Shunday ekan kadrlar tayyorlashda katta e'tibor berish ularni dars jarayonlarini yangi pedagogik texnologiyalar, interfaol usullar orqali tashkillashtirish yosh kadrlarning kelajakdagi faoliyatlarida albatta o'z samarasini beradi. Ya'ni hozirgi zamonaviy interfaol usullardan foydalanish orqali ta'lim-tarbiya olgan talabalar ulardan foydalana olishlari zarur. Masalan **Talabalarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda tarixiy bilimlarning o'rnini aytadigan bo'lsak, Vatanimizning, o'zbek xalqining boy, serko'lam, betakror tarixi, uning o'ziga xos va mos tarixiy taraqqiyot davri mavjud bo'lib, uni tarixnavis olimlarimiz fikriga ko'ra quyidagi davrlarga bo'lish joizdir. Buni dars jarayonida davrlarga bo'lib har darsda, yani hozirgi zamonaviy interfaol usullardan foydalanib va bir**

nechta metodlar asosida va innovatsiyon texnologiya asosida o'tsak,shu fan bo'yicha talabalarda amaliy ko'nikma shakllanadi.Bu bilan birga har qanday pedagogik va innovatsion texnologiya ta'limni rivojlantiruvchi yangi tamoyillarga asoslangan bo'lib, u o'quvchi-talaba shaxsini shakllantirishga yo'naltirilmog'i kerak. Yangi pedagogik texnologiya markazida ta'lim jarayonining rahbari hamda shu jarayonning sub'ekti va ob'ekti bo'lgan o'qituvchi va talaba turadi. Buning uchun ta'lim jarayoni, o'qituvchi va ta'lim-tarbiya jarayoni oldiga qo'yilgan talablar, ta'limni tashkil etish va boshqarish tamoyillari hamda yo'llari talabani aqliy va jismoniy jihatdan rivojlantirish usullari, u bilan hamkorlik qilish, uni o'qish va o'rganishga yo'naltirish, talaba shaxsiy faoliyatini to'g'ri tashkil etish, ular bilan muloqotga kirishish, muammo va kelishmovchiliklarni bartaraf etish, auditoriyada ijodiy, ishchanlik muhitini vujudga keltirish, talaba faoliyatini aniq va to'g'ri baxolash metodlari bilan qurollangan bo'lishi lozim". [1] Bu bilan birga **dars o'tish jarayonida talabalarning** o'ziga xos xususiyatlarini, qobiliyati, qiziqishlarini hisobga olish lozim. Bu ularda kasbga bo'lgan motivatsiyani kuchaytirish imkonini beradi. Yoshlarda kasbiy bilim olishga motivatsiyani shakllantirish uning kelgusidagi kasbiy faoliyati haqidagi tasavvurlari bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishi—bu uning mutaxassis sifatida ongli ravishda o'zini-o'zi maqsadga yo'naltirilgan holda kasbiy rivojlantirish jarayonidir. Bu jarayon kasbiy faoliyat samaradorligini ta'minlovchi bilim, ko'nikma va malakalarni, shaxsiy va kasbiy sifatlarini mustaqil takomillashtirishni o'z ichiga qamrab oladi va quyidagi tashkil etuvchilardan iboratdir: shaxsiy sifatlarini kamol toptirish;

- intelektual rivojlanish;
- kasbiy rivojlanish;
- jismoniy komillik.

Yoshlarimiz o'zini-o'zi kasbiy rivojlantirishi uchun qator zarur sifatlarga ega bo'lishi kerak. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin:

- kasbiy va amaliy masalalarni yechishga ichki motivatsiyani shakllantirish;
- kasbiy va amaliy masalalarni yechish jarayonida yuqori natijalarga erishishga intilish;
- kasbiy va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishning mazmunini tushunish va metodik asoslarini bilish.[2]

Masalan: talabaga mavzu yuzasidan berilgan topshiriqni bajarish ketma-ketligini aytib o'tadigan bo'lsak, bunda talabalarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishda,

—o'qituvchi nazorati ostida talabalar tomonidan o'quv harakatining dastlabki

bajarilishi;

—zarur ko'nikma va malakalar shakllangunicha o'quv harakatlarning ko'p bora takrorlanishi.

Ayrim holatlarda talabalar mustaqil ta'limga berilgan vazifalarni amaliy tarzda tayorlab kelsa, bajariladigan harakatlarning mohiyatini anglagan holda ko'nikma va malakalarni egallashga imkon beradi. Hozirgi kunda, Oliy o'quv yurti professor o'qituvchilarini maktab umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirishga jalb qilish, kelajakda jamiyatning ijtimoiy iqtisodiy yo'nalishlarida mutaxassislar tayyorlashga yo'naltirilgan fanlarni chuqur o'rganish bo'yicha yangi, innovatsion va integratsion o'quv rejalari va dasturlarini yaratish imkonini beradi. Oliy ta'lim professor-o'qituvchilar va maktab o'qituvchilari sa'yi harakatlari bilan ta'limning yuqori bosqichida alohida fanlar bo'yicha chuqurlashtirilgan o'quv mashg'ulotlarida birlashadi. Bunga tarix fanining qo'shadigan qissasi, jamiyat taraqqiyotining barcha tomonini, xususan iqtisodiy tarixini, ijtimoiy-siyosiy tuzilishini-tarixini, davlat qurilishi tarixini, ichki va tashqi hamda xalqaro miqyosdagi siyosatini, milliy va millatlararo munosabatlarni, madaniyatini ilmiy tadqiqotlar asosida o'rganadi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarni umumlashtirib, shunday xulosaga kelish mumkinki, ilmiy tadqiqot bilan asoslari predmetini chuqur o'rganish o'rganish amalda fan yo'lga ilk qadamdan boshlab tarixiy muammolar yechimidagi dolzarblikni belgilaydi. Chunki har qanday tarixga oid ilmiy tadqiqot o'z oldiga dolzarb muammolar yechimini qo'yadi va uning yechimida sa'y harakat qiladi.

Aslida talabalar o'qish jarayonida bilim ko'nikma va malakalarni egallaydilar. Bilimlarda obyektiv dunyo umumlashtirilgan holda aks ettiriladi. Bilimlarni o'zlashtirish, dalillar, tushunchalar va qonuniyatlarni organishni nazarda tutadi. O'rganilgan bilimning ta'sirchanligi, o'qiganlarini bimalol egallab, ulardan turli sharoitlarda, jumladan, yangi bilimlarni egallash uchun foydalana bilish bilimlarning to'raligi va chuqurligining muhim ko'rsatkichidir.

Ko'nikma-kishining ma'lum bir xatti-harakatlarni ongli ravishda bajarish qobiliyatidir. Bu qobiliyat bilimlar va eng oddiy tajriba asosida hosil qilinadi. Bilimlar bajarilayotgan harakatning nazariy asosi hisoblanadi. Bilimlar tufayli xatti-harakatlarning ayrim bosqichlari va ularning ketma-ketligi tushuntiriladi. Ko'nikmalar bu amaldagi bilimlardir.

Malaka-mashq qilish yo'li bilan hosil bo'ladigan ish-harakatdir. Mashq qilish natijasida o'qish, yozish, og'zaki, xilma-xil mehnat jarayonlarini bajarish malakalari hosil qilinadi. Talaba xatti-harakatni bajarishning muayyan usullarini egallab oladi va bu ishni avtomatik ravishda bajaradi.[3]

Ta'lim jarayonida talabalar dastlab sodda boshlang'ich ko'nikmalarni egallaydi, mehnat harakatlarini nomukammal, sekin bajaradi, har bir harakatni ongli ravishda kuzatib, nazorat qilib boradi. Yoshlarda kasbiy ko'nikma va malaklarni amalga oshirishda ular tegishli bo'lgan mehnat faoliyati bilan bog'liq holda turli darajadagi murakkablikka ega bo'lgan mehnat usuli va jarayonini o'rganib boradilar. Bunda ko'pchilik holatlarda mehnat usulini qo'llash ko'nikmasi to'la avtomatlashishi va malakaga aylanishi mumkin.

Shunday qilib, ko'nikma va malaka ijtimoiy-tarixiy tushuncha bo'lib, muayyan vositalarni qo'llagan holda, ma'lum sharoitlarda va aniq tezlikda rivojlanadi. Talabalar uchun ijtimoiy amaliy faoliyat taqozo etuvchi, maqsadga muvofiq harakatlar tizimi sifatida mavjud bo'ladi.

References / Foydalanilgan adaboyotlar

1. A.Harris, Teaching and Learning in the Effective School. Aldershot: Ashgate, 1999.- P.401.
2. Abdiyeva Dilfuza Kurbanovna. Oriental Renaissance: Innovative,educational, natural and social sciences VOLUME 1 | ISSUE 4 ISSN 2181-1784.Scientific Journal Impact Factor. SJIF 2021: 5.423
3. Q.Olimoy,O.Abduqudusov,“Kasb ta'limi uslubiyati”o'quv qo'llanma.Iqtisod.2006.
4. Doniyev, S. I., Ibrakhimov, F. A., & Joldasov, I. S. (2020). Trends int the development of primary education (an example of the finnish system of primary education). Journal of innovatsions in pedagogy and psychology, 2, 387-393.
5. Joldasov,I.(2023).“Kasb-hunar maktablarida kasbga yo'naltirishning pedagogik asoslari”. Talqin va tadqiqotlar, 1(14).

SELBSTGESTEUERTES DEUTSCHLERNEN MIT DIGITALEN WERKZEUGEN

Arslon Komulovich Matkarimov

Germaniyaning Myunster Universiteti, Lingvistika yoʻnalishi,
2-kurs doktoranti, Oʻzbekiston Respublikasi „El-Yurt Umidi“ jamgʻarmasi,
doktorantura dasturi stipendiati
Email: matkarim@uni-muenster.de

ANNOTATSIYA

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan tarraqqiyotimiz qisqa vaqtlar ichida kundalik hayotimizga va shu qatori taʼlim sohasiga yangi hodisalar, Start-uplar, imkoniyatlar va chaqiriqlar olib kelmoqda. Mazkur maqolada yuqorida sabab oʻtilganlar chet tili oʻrganuvchilari va oʻrgatuvchilarigi qanday taʼsir etadi, ulardan qanday foydalanish yoki salbiy taʼsirlariga qanday tayyorgarlik koʻrish kerakligi, shuningdek qaysi raqamli vositalar va ulardan chet tillarini mustaqil oʻrganishda foydalanish mumkinligi toʻgʻrisida fikr yuritiladi.

Kalit soʻzlar: mustqil oʻrganish, raqamli vositalar, chet tillari, motivatsiya, nazariy asoslar, taʼlim nazariyalari, nazariya, tadqiqot, kahoot, mentimeter, learningapps, tandem, deutschfuchs, DW Deutsch lernen, DAVILO, Deutsch.Info, DuoLingo, Quizziz, deutsch-to-go, VHS-Lernportal, Memrise, Zumpad, speechling, HelloTalk

ABSTRACT

Today's rapid development brings new events, new businesses, new opportunities and new challenges to our daily lives, including in the field of education. This article explains how the above factors affect foreign language learners and teachers, how to benefit from them or prepare for their negative effects, and which digital tools and how they can be used for autonomous foreign language learning.

Keywords: Self-directed learning, digital tools, foreign languages, motivation, theoretical foundations, educational theories, theory, research, Kahoot, Lernapps, Tandem, DW Deutsch lernen, DAVILO, Deutsch.Info, DuoLingo, Deutschfuchs, Quizziz, deutsch-to-go, VHS-Lernportal, Memrise, Zumpad, Speechling, HelloTalk

Einführung

In den letzten Jahren öffnet sich Usbekistan der Welt und der Weltgemeinschaft. Von der Regierung werden neue Reformen durchgesetzt, umgesetzt. Die Aufmerksamkeit wird auf der Bildung geschenkt. Usbekistan hat sein Konzept für Hochschulbildung bis 2030 entwickelt¹. Darunter genießt die Vermittlung der Fremdsprachen von neuen staatlichen Initiativen. Die Zahl der Hochschulen wächst mit fortschreitendem Tempo², was die Möglichkeit des Zugangs in die Hochschulbildung des breiten Spektrums der Bevölkerung, insbesondere der Jugend anbietet. Es lässt sich sagen, dass die Bildung demokratischer denn je wird.

Gleichzeitig triumphiert die Digitalisierung auf der ganzen Welt seinen Siegeszug, auf jeden denkbaren Bereich, für Jeden, für jeden Zweck, und steht uns rund um die Uhr zur Verfügung.

Zählt man die oben genannten Entwicklungen und Chancen, ist es wahrscheinlich der beste Moment gekommen, für die Lernenden der Fremdsprachen in Usbekistan, die Sprachen leichter, schneller und selbstgesteuert zu lernen. In diesem Artikel wird die Situation des Fremdsprachenlernens in Usbekistan beleuchtet.

Hunderte, vielleicht Tausende Anbieter sind global zu verzeichnen, die das Lernen der (Fremd)sprachen heutzutage für sich Ziel gemacht haben und davon hohe Gewinne zu profitieren. Die Angeboten deren kann jede(r) Student:in während seines/ihres Studiums benutzen oder sie zum selbstständigen Lernen zu Gute machen.

Theoretische Grundlagen

Begriffsklärung: Im Folgenden bringen wir die Definitionen von verschiedenen Autoren des „selbstgesteuerten Lernens“.

Nach Schiefele und Perkun³ beinhaltet Selbststeuerung jene Einflüsse auf die Gestaltung des Lernens, die von der Lernenden selbst ausgehen.

Nach Meinung von Knowles wird selbstgesteuertes Lernen als ein Prozess beschrieben, bei dem Individuen eigenständig oder mit Unterstützung ihren Lernbedarf feststellen, Lernziele formulieren, persönliche und materielle Lernressourcen identifizieren, geeignete Lernstrategien auswählen und anwenden sowie ihre Lernerfolge bewerten⁴.

¹ Präsidialerlass: Präsidialerlass "PQ-5117" vom 19.05.2021. PQ-5117, S. 1–3. Online verfügbar unter <https://lex.uz/docs/5426740>

² <https://edu.uz/uz>

³ Schiefele, U. & Perkun, R. (1996). Psychologische Modelle des Fremdgesteuerten und selbstgesteuerten Lernens. In F.E. Weinert (Hrsg.), Psychologie des Lernens und der Instruktion (Enzyklopädie der Psychologie, D. Serie Pädagogische Psychologie, Bd. 2; S. 249-278). Göttingen: Hogrefe.

⁴ (vgl.) Knowles, M. (Hrsg.) (1975). Self-Directed Learning. Chicago: Follett., S. 18

Weinert (1982) definiert selbstgesteuertes Lernen als eine Lernform, bei der der „Handelnde die wesentlichen Entscheidungen, ob, was, wann, wie und woraufhin er lernt, gravierend und folgenreich beeinflussen kann“⁵.

Simons (1992) formuliert Anforderungen, die das selbstgesteuerte Lernen an die Lernenden stellt: Damit selbstgesteuertes Lernen gelingen kann, sind entsprechende Kompetenzen notwendig. Hierbei unterscheidet er fünf Klassen von Lernfähigkeiten: (1) Lernen vorbereiten (Auswahl von Lernzielen, Aktivierung von Lernhandlungen, Rückbesinnung auf Vorwissen etc.), (2) Lernhandlung durchführen (Verstehen, Behalten, Anwenden des Gelernten etc.), (3) Lernhandlungen kontrollieren und überwachen, (4) Lernleistung bewerten, (5) Motivation und Konzentration aufrechterhalten⁶.

Oft sind neben dem „selbstgesteuertes Lernen“ ähnliche Begriffe wie „selbstreguliertes Lernen“, „autonomes Lernen“, „Selbstlernen“ zu finden. Im Folgenden sind die Gemeinsamkeiten angegeben:

Alle vier Begriffe beschreiben Formen des Lernens, bei denen der Lernende die Kontrolle über seinen Lernprozess übernimmt. Im Gegensatz zu fremdgesteuertem Lernen, wo der Lehrer oder Dozent den Lernprozess bestimmt, sind die Lernenden hier selbst aktiv und gestalten ihr Lernen selbst. Sie fördern die intrinsische Motivation und Selbstverantwortung der Lernenden.

Unterschiede:

Selbstgesteuertes Lernen:

Der Lernende wählt Lernziele, -inhalte, -methoden und -zeit selbstständig. Der Lernende hat die Kontrolle über den gesamten Lernprozess. Die Lernenden benötigen ein hohes Maß an Selbstorganisation und intrinsischer Motivation.

Selbstreguliertes Lernen:

„Selbstreguliertes Lernen ist eine Form des Lernens, bei der die Person in Abhängigkeit von der Art ihrer Lernmotivation sowie den Anforderungen der aktuellen Lernsituation selbstbestimmt eine oder mehrere Selbststeuerungsmaßnahmen (kognitiver, volitionaler oder verhaltensmäßiger Art)

⁵ Weinert, F. E. (1982). Selbstgesteuertes Lernen als Voraussetzung, Methode und Ziel des Unterrichts. In: Unterrichtswissenschaft, 10, S. 102.

⁶ Simons, P. R. J. (1992). Lernen, selbständig zu lernen – ein Rahmenmodell. In: H. Mandl; H. F. Friedrich (Hrsg.). Lern- und Denkstrategien. Analyse und Intervention. Göttingen: Hogrefe, S. 254 f.

ergreift und den Fortgang des Lernprozesses selbst (metakognitiv) überwacht, reguliert und bewertet.“^{7,8}

Autonomes Lernen:

Der/Die Lernende lernt in hohem Maße selbstständig und unabhängig. Er/Sie wählt nicht nur die Lernziele, -inhalte und -methoden, sondern auch den Lernkontext selbst. Autonomes Lernen erfordert ein hohes Maß an Selbstständigkeit, intrinsischer Motivation und Lernkompetenz.

Selbstlernen:

Ein Überbegriff für alle Formen des Lernens, bei denen der Lernende die Kontrolle über seinen Lernprozess hat. Kann sowohl selbstgesteuertes, selbstreguliertes als auch autonomes Lernen umfassen. Der Begriff "Selbstlernen" wird oft synonym mit "selbstgesteuertem Lernen" verwendet.

Zusammenfassend lässt sich sagen:

Selbstgesteuertes Lernen ist die grundlegende Form des selbstbestimmten Lernens.

Selbstreguliertes Lernen baut auf selbstgesteuertem Lernen auf und beinhaltet die Fähigkeit, den eigenen Lernprozess zu reflektieren und zu steuern.

Autonomes Lernen ist die höchste Form des selbstbestimmten Lernens und zeichnet sich durch ein hohes Maß an Selbstständigkeit und Unabhängigkeit aus.

Selbstlernen ist ein Überbegriff, der alle Formen des selbstbestimmten Lernens umfasst.

Motivationstheorien: Welche Faktoren beeinflussen die Motivation zum selbstgesteuerten Lernen?

Die Motivation zum selbstgesteuerten Lernen kann durch eine Vielzahl von Faktoren beeinflusst werden. Hier sind einige wichtige Motivationstheorien und die Faktoren, die sie identifizieren:

Selbstbestimmungstheorie: Diese Theorie betont die Bedeutung von Autonomie, Kompetenz und sozialer Eingebundenheit für die Motivation. Faktoren, die die Motivation zum selbstgesteuerten Lernen beeinflussen können, sind:

- *Autonomie:* Die Fähigkeit, eigene Entscheidungen zu treffen und Kontrolle über den Lernprozess zu haben.

⁷ (vgl.) Konrad, Klaus, und Silke Traub. *Selbstgesteuertes Lernen*. 6. überarbeitete und erweiterte Auflage. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren GmbH, 2018. Print.

⁸ (vgl.) Schiefele, U. & Perkun, R. (1996). Psychologische Modelle des Fremdgesteuerten und selbstgesteuerten Lernens. In F.E. Weinert (Hrsg.), *Psychologie des Lernens und der Instruktion* (Enzyklopädie der Psychologie, D. Serie Pädagogische Psychologie, Bd. 2; S. 249-278). Göttingen: Hogrefe, S.258

- **Kompetenz:** Das Gefühl, dass man in der Lage ist, die gestellten Aufgaben erfolgreich zu bewältigen und sich weiterzuentwickeln.
- **Soziale Eingebundenheit:** Das Bedürfnis, sich mit anderen zu verbinden, Feedback zu erhalten und eine unterstützende Lernumgebung zu haben⁹.
- **Attributionstheorie:** Diese Theorie beschäftigt sich damit, wie Menschen Ursachen für Erfolge und Misserfolge zuschreiben. Die Art und Weise, wie eine Person Erfolge und Misserfolge im selbstgesteuerten Lernen attribuiert, kann ihre Motivation beeinflussen. Wenn jemand zum Beispiel Erfolg im selbstgesteuerten Lernen auf interne Faktoren wie Anstrengung zurückführt, kann dies die Motivation steigern, weiterhin selbstgesteuert zu lernen¹⁰.
- **Erwartungswert-Theorie:** Diese Theorie besagt, dass die Motivation davon abhängt, wie stark eine Person denkt, dass sie ein Ziel erreichen kann (Erwartung) und wie wertvoll das Ziel für sie ist (Wert). Faktoren, die die Motivation zum selbstgesteuerten Lernen beeinflussen können, sind:
 - **Erwartung:** Das Vertrauen in die eigenen Fähigkeiten, selbstgesteuert zu lernen, und die Überzeugung, dass diese Anstrengungen zu erfolgreichen Lernerfahrungen führen werden.
 - **Wert:** Die Wichtigkeit des Lernziels und die persönliche Bedeutung, die der Person beigemessen wird.
 - **Flow-Theorie:** Diese Theorie beschreibt einen Zustand voller Konzentration und Vertiefung in eine Tätigkeit, der intrinsische Motivation fördert. Faktoren, die den Zustand des Flows im selbstgesteuerten Lernen fördern können, sind:
 - **Klare Ziele:** Gut definierte und herausfordernde Lernziele.
 - **Direktes Feedback:** Sofortiges Feedback über den Lernfortschritt.
 - **Passende Herausforderungen:** Aufgaben, die angemessen herausfordernd sind und gleichzeitig die Fähigkeiten der Lernenden nutzen.
- **Lernstile:** Welche unterschiedlichen Lernstile gibt es und wie können sie beim selbstgesteuerten Lernen berücksichtigt werden?
Bei der Organisation des selbstgesteuerten Lernens sind unter anderem die Aufmerksamkeit auf die sogenannten Lernstile zu schenken. Lernstile beziehen sich auf die verschiedenen Wege, auf denen Menschen am effektivsten lernen. Es gibt verschiedene Modelle zur Beschreibung von Lernstilen, aber hier sind einige der häufigsten:

⁹ (vgl.) Edward L. Deci, & Richard M. Ryan (2008): *Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health*, S. 183. In: *Canadian Psychology* 49, 182–185.

¹⁰ (vgl.) Richard J. Gerrig, Philip G. Zimbardo: *Psychologie*. 18., aktualisierte Auflage. 2008, S. 637.

Visueller Lernstil: Visuelle Lerner bevorzugen das Sehen und verwenden Bilder, Diagramme und Grafiken, um Informationen zu verstehen und zu behalten.

Auditiver Lernstil: Auditive Lerner bevorzugen das Hören und lernen am besten durch das Zuhören von Vorträgen, Diskussionen und Audioaufnahmen.

Kinästhetischer Lernstil: Kinästhetische Lerner bevorzugen das praktische Tun und lernen am besten durch die Anwendung von Konzepten in praktischen Übungen, Experimenten und Handlungen.

Lesender/schriftlicher Lernstil: Lesende Lerner bevorzugen das Lesen und lernen am besten durch das Studium von Büchern, Texten und schriftlichen Materialien.

Bei selbstgesteuertem Lernen ist es wichtig, die individuellen Lernstile der Lernenden zu berücksichtigen, um ihre Lernprozesse zu optimieren. Hier sind einige Möglichkeiten, wie dies getan werden kann:

Multimodales Lernen: Bieten Sie verschiedene Arten von Lernmaterialien an, die verschiedene Sinne ansprechen. Zum Beispiel können Sie Texte, Videos, Grafiken und praktische Übungen kombinieren.

Individualisierte Lernpfade: Erlauben Sie den Lernenden, ihren eigenen Lernweg zu wählen und Materialien auszuwählen, die ihrem bevorzugten Lernstil entsprechen.

Reflexion und Feedback: Fordern Sie die Lernenden auf, darüber nachzudenken, wie sie am besten lernen, und bieten Sie Feedback und Anleitung an, um ihre Lernstrategien anzupassen.

Lerngruppen: Fördern Sie die Zusammenarbeit in Lerngruppen, damit sich die Lernenden gegenseitig unterstützen und verschiedene Perspektiven und Lernstile einbringen können.

Durch die Berücksichtigung der verschiedenen Lernstile können Lernende effektiver motiviert und unterstützt werden, ihr selbstgesteuertes Lernen zu optimieren.

Digitale Tools für das selbstgesteuerte Deutschlernen

In der heutigen Welt stehen den Lernenden im Bereich Fremdspracherwerb eine Vielzahl digitaler Ressourcen zur Verfügung, die ein breites Spektrum an Möglichkeiten bieten. Diese digitalen Angebote, wie verschiedene Werkzeuge, Apps und Plattformen, können sowohl als ergänzende Elemente in traditionelle Unterrichtsformen integriert werden als auch eigenständiges, selbstgesteuertes Lernen ermöglichen. Durch die Anpassung an die individuellen Niveaustufen der Lernenden und die Bereitstellung effektiver Feedbackmechanismen tragen diese Angebote dazu bei, dass Lernende erfolgreiche Fortschritte machen können.

Im Zuge der Recherchen für diesen Artikel wurden aus der Vielzahl der Angebote wie Lernplattformen, Sprachlern-Apps, Social Media, virtuelle Tandems, mit denen Deutsch gelernt/gelehrt werden kann, 15 am weitesten verbreiteten Angebote gefunden und daraufhin untersucht, ob und wie sie sich für das selbstgesteuerte Fremdsprachenlernen eignen. Durch die rasante Entwicklung der digitalen Technologien ist die Anzahl der Angebote sehr dynamisch und es können jederzeit neue hinzukommen.

Es wurde versucht, die gesammelten und analysierten Angebote zu bestimmten Kategorien zu klassifizieren bzw. einzuordnen, damit die Leser dieses Artikels einen Überblick schaffen könnten, zu welchen Zielen welche Angebote besser nutzbar sein könnten. Einige Angebote können auch in mehreren Kategorien gleichzeitig eingeordnet werden, da sie verschiedene Funktionen erfüllen.

Nº	Digitales Angebot bzw. Werkzeug (Tool)		Medienressource	Kommunikation & Interaktion	Feedback- und Selbstreflexionsmechanismen, Fortschrittssysteme	Lernmethode	Lernziele
1	DW Deutsch lernen ¹¹	bietet ...	Podcasts, Hörbücher, (Erklär-, Lern)Videos, Filme, Arbeitsblätter	Nur mit dem eigenen Konto in sozialen Medien möglich	Fortschrittssystem	-Lektionen, - Übungen, - Tests, Wortschatz und Grammatik	Erweiterung des Wortschatzes und der Grammatik, Prüfungsvorbereitung
2	DAVILO ¹²	bietet ...	Podcasts, Hörbücher, (Erklär-, Lern)Videos, Filme, deutsche Radiosender	keine	Selbstreflexionsmechanismus	-Lehreinheiten, - Übungen, - Wortschatz und Grammatik	Erweiterung des Wortschatzes und der Grammatik, Prüfungsvorbereitung
3	Deutsch.Info ¹³	bietet ...	Quizgenerator, Unterrichtsmaterialien, Hörbücher, Audios, Videos, Fachtexte	Eine große Anzahl der Community	Fortschrittssystem	Kurse, Grammatik, Praktische Informationen	Erweiterung des Wortschatzes und der Grammatik,
4	LearningApps ¹⁴	bietet ...	Vokabel- und Grammatikübungen in Form von Apps in großer Zahl; Bilder, Audios, Videos	keine	Kontrollmechanismus der Antworten	Übungen, - Tests, Wortschatz und Grammatik	Erweiterung des Wortschatzes und der Grammatik, landeskundliche Kenntnisse

¹¹ <https://learn german.dw.com/de/deutsch-lernen/s-9095>

¹² <https://davilo.org/de.html>

¹³ <https://deutsch.info>

¹⁴ <https://learningapps.org>

5	Kahoot ¹⁵	bietet ...	Eine Großzahl der Tests und Quizzes, Kurse, Tests in verschiedener Modi, Videos zu den diversen Fächern	Globales Netzwerk der Account-Hersteller	Fortschrittsysteme	Lernen durch Kurse, Lektionen, Tests, Quizzes,	Erweiterung des Wortschatzes und der Grammatik, landeskundliche Kenntnisse, selbstgesteuertes Lernen
6	DuoLingo ¹⁶	bietet ...	Kurse in 40 Sprachen, interaktive Lektionen, tägliche Aufgaben und Übungen	Diskussion mit anderen Teilnehmern	Selbstreflexions-mechanismen, Fortschrittsysteme, Sammeln der Punkte, Auszeichnungen	Lernen durch Multiple-Choice-Fragen, Wortschatzübungen, gamifizierte Lernmethode	Erweiterung des Wortschatzes und der Grammatik, selbstgesteuertes Lernen, Übung der Aussprache
7	Deutschfuchs ¹⁷	bietet ...	eine Online-Plattform für das Lernen von Deutsch als Fremdsprache (DaF) und Deutsch als Zweitsprache (DaZ), Themen, Lektionen, Übersetzungen	Interaktion mit anderen Usern und Organisatoren, Online-Forum	Feedbacksystem	Lernen durch interaktive und motivierende Lernmaterialien für alle Niveaustufen und Themenbereiche	Erweiterung des Wortschatzes, Grammatik, Leseverstehens, Schreib- und Sprachfertigkeiten
8	Quizziz ¹⁸	bietet ...	Multiple-Choice-Aufgaben, Tests, Quizzes, Arbeitsblätter	Hilfe durch Support Team	Selbstreflexions-mechanismen, Fortschrittsysteme	Lernen durch Konkurrenz	Erweiterung des Wortschatzes, Grammatik
9	Tandem.net ¹⁹	bietet ...	Das Erlernen der Sprachen von Muttersprachlern und von anderen Lernern, Lehren der eigenen Sprachen den Interessenten	Community von Millionen von Mitgliedern, die verschiedene Sprachen lernen wollen	Feedback der Community	Lernen in Tandem mit anderen Menschen und Lernen in den zahlreichen Diskussionsforen	Erweiterung des Wortschatzes, Grammatik, Kultur, Geschichte durch/von anderen Teilnehmern aus der ganzen Welt
10	deutsch-to-go ²⁰	bietet ...	Authentische, nützliche, aktualisierende Audiomaterialien, Texte, Arbeitsblätter für alle GER-Niveaus für viele Themen	keine	Checken der richtigen und/oder falschen Antworten	Lernen vom Audio und Text durch Multiple-Choice Tests	Erweiterung des Wortschatzes, der Grammatik, der alltäglichen, landeskundlichen und kulturellen, populärwissenschaftlichen Kenntnisse
11	VHS-Lernportal ²¹	bietet ...	Online-Kurse, multimediale Inhalte wie Videos, Audiodateien und interaktive Übungen, Tests	Tutorenunterstützung und Foren	Feedback- und Fortschrittsysteme, Zuweisung des Tutors	Lernen, Üben und Trainieren durch authentische Themen und Alltag	Erweiterung des Wortschatzes, der Grammatik, der alltäglichen Kenntnisse, Integration in die deutsche Gesellschaft und in das Leben in Deutschland
12	MEMRISE ²²	bietet ...	Interaktive Übungen, Videos zum Hörverstehen und KI-basierte Übungen zum Sprachtraining	Unterstützung durch das Support Team	KI-basiertes Feedback- und Fortschrittsysteme	Lernen einer Sprache im Vergleich mit z.B. mit Englisch oder Russisch, Schreibtraining mit Chatbot, Korrektur durch KI des Wortschatzes und der Grammatik	Erweiterung des Wortschatzes, der Grammatik, der Alltagskenntnisse, Verbesserung der Schreib-, Hörfertigkeiten

¹⁵ <https://kahoot.com>

¹⁶ <https://duolingo.com>

¹⁷ <https://deutschfuchs.de>

¹⁸ <https://quizziz.com>

¹⁹ <https://www.tandem.net>

²⁰ <https://www.deutsch-to-go.de>

²¹ <https://vhs-ehrenamtsportal.de>

²² <https://memrise.com>

13	ZUM Deutsch Lernen ²³	bietet ...	Interaktive Übungen zu mehreren Themen und Berufen, DAF-Glossar, Fortbildungen, Sammlungen für Methoden- und Spiele beim Lehren/Lernen,	Synchrone und asynchrone Kollaboration auf Zum Pad	Fortschrittssystem bei Interaktiven Übungen	Lernmöglichkeiten durch breite Angebotspalette	Erweiterung des Wortschatzes, der Grammatik, der Alltagskenntnisse, Verbesserung der Schreibfertigkeit, der beruflichen Kenntnisse
14	speechling ²⁴	bietet ...	Diktier-, Hörübungen, Multiple-Choice-Quiz, Lückentexte zu diversen Themen	Speechling Community in Facebook	Gesamtfortschritt durch Statistiken und Feedbacks, Tipps bei jeder Übung	Hören und entsprechende Tätigkeiten ausführen, Bildbeschreibung am Computer, Tablet und/oder Smartphone diktieren	Verbesserung der Sprachkenntnisse durch das Üben von Aussprache, Sprechen und Hörverständnis, Bildbeschreibung
15	HelloTalk ²⁵	bietet ...	Kurse, Audiokurse, kurze Texte, Geschichten, Videos, Audios, Bilder, KI-basierte Grammatiktool, Dialoge	Teilnahme an den sog. Voicerooms, (virtuellen online Klassenräumen, virtuellen Partys) mit Muttersprachlern und anderen Lernenden	Fortschrittssysteme, Feedback von anderen Teilnehmern	Lernen der Sprachen durch multimodale Angebote und verschiedene Fertigkeiten	Aktives Sprechen, kulturelles Verständnis, Sprachaustausch mit Partnern

Tabelle 1: Die Liste der Angebote, die sich zum Selbstlernen der deutschen Sprache eignen.

Resümee der gelisteten Angebote

Die digitale Welt ist heute wie ein Meer oder gar Dschungel, wo die zahlreichen, bunten, unübertrefflichen, unikalenen Angebote zu finden sind. Wir haben in diesem Artikel versucht, nur diejenigen Angebote zu listen, die dem breiten Spektrum der Lerner zugänglich, sind von uns benutzt, von dessen Nutzen wir überzeugt sind oder schlicht gesagt, uns bekannt sind. Die Auflistung hat empfehlenden Charakter und dient nicht der Werbung für ein bestimmtes Produkt. Selbstverständlich gibt es auch andere, bessere Anwendungen.

Ein wichtiges Merkmal der oben genannten Angebote ist der Preis oder das Abonnement. Einige von ihnen bieten bessere Pakete, Kurse, Funktionen, Features usw. gegen Bezahlung an. Je nach Bezahlung erhält man mehr Vorteile und nützliche Angebote. Es ist jedoch auch möglich, die Plattform kostenlos zu nutzen und kostenlose Angebote zu erhalten.

Es kann schwierig sein, in gleicher Zeit mehrere oder dutzende Apps, Angebote dieser Art zu nutzen – vielleicht könnte das den Lerner belasten. Unsere Empfehlung

²³ <https://www.zum.de/portal>

²⁴ <https://speechling.com>

²⁵ <https://www.hellotalk.com>

wäre, je nach persönliche Sprachniveau, Bedarf, Schwäche oder Intention, entsprechende, erschwingliche Angebote zu nutzen.

Herausforderungen und Chancen des selbstgesteuerten Deutschlernens:

Die Herausforderungen des selbstgesteuerten Deutschlernens können vielfältig sein. Hier sind einige davon:

Motivation: Es erfordert eine starke intrinsische Motivation, um kontinuierlich und effektiv Deutsch zu lernen, besonders wenn es keine äußeren Anreize wie Klassenkameraden oder Lehrer gibt²⁶.

Zeitmanagement: Selbstgesteuertes Lernen erfordert eine effiziente Zeitplanung und Disziplin, um regelmäßig zu lernen und Fortschritte zu machen.

Ressourcenbeschaffung: Es kann schwierig sein, qualitativ hochwertige Lernmaterialien zu finden, insbesondere für fortgeschrittene Lernende, die spezifische Themen oder Fähigkeiten verbessern möchten.

Selbstbewertung: Ohne regelmäßiges Feedback von Lehrern kann es schwierig sein, den eigenen Fortschritt genau einzuschätzen und Schwachstellen zu identifizieren.

Isolation: Selbstgesteuertes Lernen kann einsam sein, da es weniger Interaktion mit anderen Lernenden oder Muttersprachlern gibt.

Trotz dieser Herausforderungen bietet selbstgesteuertes Deutschlernen auch eine Vielzahl von Chancen:

Flexibilität: Lernende können ihren eigenen Lernweg und ihre Lerngeschwindigkeit bestimmen, was es ermöglicht, sich auf die Bereiche zu konzentrieren, die für sie am relevantesten sind.

Autonomie: Selbstgesteuertes Lernen fördert die Unabhängigkeit und Eigenverantwortung der Lernenden, was eine wertvolle Fähigkeit für lebenslanges Lernen ist.

Vielfältige Ressourcen: Das Internet bietet eine Fülle von kostenlosen oder kostengünstigen Ressourcen wie Online-Kurse, Videos, Podcasts und Sprachlern-Apps, die es Lernenden ermöglichen, ihre Fähigkeiten in ihrem eigenen Tempo zu verbessern.

Personalisierung: Lernende können ihre Lernumgebung und -methoden an ihre eigenen Bedürfnisse und Lernstile anpassen, was zu einem effektiveren Lernerlebnis führen kann.

²⁶ (vgl.) Sutoris, Martin. "So motivierst du dich." *Der UNI-Coach*. Germany: Springer Berlin / Heidelberg, 2018. S. 37–75.

Globale Vernetzung: Durch Selbstlernen können Lernende mit Menschen aus der ganzen Welt interagieren und kommunizieren, was eine authentische und bereichernde Lernerfahrung ermöglicht.

Best-Practice-Beispiele und Praxisnahe Tipps:

Beispiele von erfolgreichen selbstgesteuerten Deutschlernern

Im Folgenden bringen wir drei Best-Practice-Beispiele, die als Muster für die neue Lernenden des Deutschen dienen können. Es sind diejenigen Situationen dargestellt, wo man die Zeit effektiv zum selbstgesteuerten Deutschlernen nutzen kann.

Aziz: Aziz war eine Berufstätige mit einem vollen Zeitplan, aber er war entschlossen, Deutsch zu lernen. Er nutzte ihre Pendelzeiten, um Deutsch-Podcasts und Hörbücher anzuhören. In seiner Freizeit las er deutsche Bücher und Artikel online. Durch ihre konsequente Anwendung verschiedener Lernmethoden erreichte er ein hohes Maß an Sprachkompetenz und konnte schließlich fließend Deutsch sprechen.

Sherzod: Sherzod war ein Student, der keine Deutschkurse an seiner Universität belegen konnte. Er entschied sich dafür, seine eigenen Lernmaterialien zusammenzustellen. Er nutzte kostenlose Online-Ressourcen wie Duolingo, Memrise und YouTube-Kanäle für Deutschlernende. Darüber hinaus fand er einen Sprachaustauschpartner online, mit dem er regelmäßig Deutsch sprechen konnte. Mit Ausdauer und Engagement erreichte Antonio ein fortgeschrittenes Sprachniveau und konnte sogar ein Auslandssemester in Deutschland absolvieren.

Laylo: Laylo war eine Mutter mit kleinen Kindern, die es schwer hatte, Zeit für formelle Deutschkurse zu finden. Sie integrierte das Deutschlernen in ihren Alltag, indem sie deutsche Kinderbücher für ihre Kinder kaufte und gemeinsam mit ihnen las. Sie schaute auch deutsche Filme und Serien mit Untertiteln, um ihr Hörverständnis zu verbessern. Zusätzlich nutzte sie Apps wie Babbel und HelloTalk, um ihre Sprachkenntnisse zu vertiefen. Trotz ihrer familiären Verpflichtungen erreichte Laylo ein solides Sprachniveau und konnte erfolgreich mit deutschen Muttersprachlern kommunizieren.

Diese Beispiele zeigen, dass selbstgesteuertes Deutschlernen für Menschen aus verschiedenen Lebensbereichen und mit unterschiedlichen Zeitplänen erfolgreich sein kann, solange sie motiviert sind, ihre Ziele zu erreichen, und die richtigen Ressourcen und Strategien nutzen.

Praktische Tipps für das selbstgesteuerte Deutschlernen mit digitalen Tools.

Selbstgesteuertes Deutschlernen mit digitalen Tools bietet eine Fülle von Möglichkeiten, um effektiv und flexibel zu lernen. Hier sind einige praktische Tipps, um das Beste aus dieser Lernerfahrung herauszuholen:

1. *Nutzen Sie vielfältige Lern-Apps und Plattformen:* Es gibt eine Vielzahl von Lern-Apps wie Duolingo, DW Deutsch Lernen, Memrise und deutsch-to-go, die verschiedene Aspekte des Sprachenlernens abdecken, von Vokabeln bis hin zur Grammatik. Probieren Sie mehrere Apps aus und wählen Sie diejenigen aus, die am besten zu Ihrem Lernstil, Ihrem Sprachniveau passen.

2. *Verwenden Sie Podcasts und YouTube-Kanäle:* Hören Sie sich regelmäßig deutschsprachige Podcasts oder YouTube-Kanäle an, die für Deutschlernende konzipiert sind. Dies verbessert nicht nur Ihr Hörverständnis, sondern bietet auch Einblicke in die Kultur und Sprache.

3. *Online-Kurse und Tutorials:* Es gibt zahlreiche Online-Kurse und Tutorials auf Plattformen wie Coursera²⁷, Udemy und YouTube, die von erfahrenen Sprachlehrern angeboten werden. Wählen Sie Kurse aus, die Ihren Lernzielen und Ihrem Sprachniveau entsprechen.

4. *Sprachaustauschpartner finden:* Nutzen Sie Websites und Apps wie HelloTalk, Tandem oder ConversationExchange²⁸, um Sprachauschpartner zu finden. Sie können mit Muttersprachlern sprechen und gleichzeitig anderen helfen, Ihre Muttersprache zu lernen.

5. *Lesen Sie Online-Nachrichten und Artikel:* Lesen Sie regelmäßig deutschsprachige Nachrichtenartikel, Blogs oder Online-Magazine, um Ihr Leseverständnis zu verbessern und Ihren Wortschatz zu erweitern.

6. *Setzen Sie sich klare Ziele:* Definieren Sie klare, messbare Ziele für Ihr Deutschlernen, sei es die Beherrschung einer bestimmten Anzahl von Vokabeln pro Woche oder das Erreichen eines bestimmten Sprachniveaus innerhalb eines bestimmten Zeitraums.

²⁷ <https://www.coursera.org>

²⁸ <https://www.conversationexchange.com>

7. *Erstellen Sie einen Lernplan:* Planen Sie regelmäßige Lernzeiten in Ihren Alltag ein und erstellen Sie einen Wochen- oder Monatsplan, der angibt, welche Aktivitäten Sie an welchen Tagen durchführen möchten²⁹.

8. *Verwenden Sie Tools zur Verfolgung Ihres Fortschritts:* Nutzen Sie Funktionen in Lern-Apps oder führen Sie ein Lernjournal, um Ihren Fortschritt zu verfolgen und festzuhalten, welche Bereiche Sie verbessern müssen.

9. *Bleiben Sie motiviert:* Feiern Sie Ihre Fortschritte, auch kleine Erfolge, und erinnern Sie sich regelmäßig daran, warum Sie Deutsch lernen möchten. Belohnen Sie sich selbst und bleiben Sie positiv, auch wenn es manchmal schwierig ist.

10. *Bleiben Sie dran:* Kontinuität ist der Schlüssel zum Erfolg beim selbstgesteuerten Lernen. Setzen Sie sich konsequent Ziele und bleiben Sie dran, auch wenn es Herausforderungen gibt.

Fazit

Zusammenfassung der wichtigsten Ergebnisse: Was sind die wichtigsten Vorteile und Herausforderungen des selbstgesteuerten Deutschlernens mit digitalen Tools?

Durch die Implementierung neuer Reformen und einem verstärkten Fokus auf Bildung, insbesondere der Hochschulbildung, eröffnen sich neue Chancen für die Bevölkerung, insbesondere die Jugend. Die zunehmende Digitalisierung bietet ebenfalls eine Fülle von Möglichkeiten für das selbstgesteuerte Lernen, insbesondere im Bereich des Fremdspracherwerbs.

Die Zusammenfassung der theoretischen Grundlagen und Motivationstheorien zum selbstgesteuerten Lernen bietet eine solide Basis für das Verständnis dieses Konzepts. Die Unterscheidung zwischen verschiedenen Begriffen wie selbstgesteuertes, selbstreguliertes, autonomes Lernen und Selbstlernen sowie die Erläuterung ihrer Gemeinsamkeiten und Unterschiede sind hilfreich, um ein klares Verständnis zu vermitteln.

²⁹ Landmann, Meike, and Bernhard Schmitz. *Selbstregulation erfolgreich fördern: Praxisnahe Trainingsprogramme für effektives Lernen*. 1st ed. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 2007. S.279-281.

Die Erläuterung verschiedener Lernstile und deren Berücksichtigung beim selbstgesteuerten Lernen ist ebenfalls sehr informativ. Die vorgeschlagenen praktischen Ansätze zur Anpassung des selbstgesteuerten Lernens an die individuellen Lernstile sind konkret und umsetzbar.

Die Übersicht über digitale Tools für das selbstgesteuerte Deutschlernen ist äußerst nützlich und bietet eine breite Palette von Ressourcen, die den Lernenden zur Verfügung stehen. Die detaillierte Analyse der verschiedenen Angebote, einschließlich ihrer Funktionen und ihrer Eignung für verschiedene Lernziele, ist sehr informativ.

Die Diskussion über die Herausforderungen und Chancen des selbstgesteuerten Deutschlernens bietet eine ausgewogene Betrachtung der möglichen Schwierigkeiten sowie der Vorteile dieses Ansatzes. Die Best-Practice-Beispiele und praktischen Tipps bieten wertvolle Einblicke und Anleitungen für Lernende, die ihr Deutsch selbstständig verbessern möchten.

Insgesamt bietet die Einführung eine umfassende Übersicht über das Thema selbstgesteuertes Deutschlernen und regt die Leser dazu an, tiefer in die Materie einzusteigen und von den vorgestellten Ressourcen und Strategien zu profitieren.

Ausblick: Welche Zukunftsperspektiven gibt es für das selbstgesteuerte Deutschlernen?

Die Zukunft des selbstgesteuerten Deutschlernens bietet eine Vielzahl von Perspektiven und Möglichkeiten:

Personalisierte Lernplattformen: Fortschritte in der KI ermöglichen immer individuellere Lernangebote, die sich an die Bedürfnisse und das Tempo des Lernenden anpassen können. Durch die Integration von KI und maschinellem Lernen können Plattformen personalisierte Lernpfade erstellen und Empfehlungen für Übungen, Lektionen und Ressourcen basierend auf den individuellen Stärken, Schwächen und Lernstilen des Lernenden bieten.

Kollaboratives Lernen: Online-Plattformen und soziale Medien ermöglichen es Lernenden, sich mit anderen Deutschlernenden auf der ganzen Welt zu vernetzen, sich auszutauschen und voneinander zu lernen. Durch kollaboratives Lernen können Lernende sich gegenseitig motivieren, unterstützen und korrigieren, was zu einem effektiveren Lernprozess führen kann.

Integration von Kultur und Sprache: Selbstgesteuertes Deutschlernen kann zunehmend die kulturellen Aspekte der deutschen Sprache integrieren, indem es Lernenden ermöglicht, nicht nur die Sprache selbst, sondern auch die Kultur, Geschichte und Traditionen des deutschen Sprachraums zu erkunden. Durch den Zugang zu authentischen Medieninhalten wie Filmen, Musik, Literatur und Nachrichten können Lernende ein umfassenderes Verständnis der deutschen Sprache und Kultur entwickeln.

Mobile Lern-Apps: Mit der zunehmenden Verbreitung von Smartphones und Tablets können mobile Lern-Apps Lernenden ermöglichen, überall und jederzeit auf Lernmaterialien zuzugreifen. Durch die Integration von Gamification-Elementen wie Belohnungen, Punktesystemen und Wettbewerben können mobile Lern-Apps die Motivation der Lernenden steigern und den Lernprozess unterhaltsamer gestalten.

Insgesamt bieten die Fortschritte in Technologie und Bildung immer vielfältigere und effektivere Möglichkeiten für selbstgesteuertes Deutschlernen, das Lernenden dabei hilft, ihre Sprachkenntnisse auf innovative und ansprechende Weise zu verbessern.

Quellenverzeichnis

1. Präsidialerlass: Präsidialerlass "PQ-5117" vom 19.05.2021. PQ-5117, S. 1–3. Online verfügbar unter <https://lex.uz/docs/5426740>
2. <https://edu.uz/uz>
3. Schiefele, U. & Perkun, R. (1996). Psychologische Modelle des Fremdgesteuerten und selbstgesteuerten Lernens. In F.E. Weinert (Hrsg.), Psychologie des Lernens und der Instruktion (Enzyklopädie der Psychologie, D. Serie Pädagogische Psychologie, Bd. 2; S. 249-278). Göttingen: Hogrefe.
4. Knowles, M. (Hrsg.) (1975). Self-Directed Learning. Chicago: Follett., S. 18
5. Weinert, F. E. (1982). Selbstgesteuertes Lernen als Voraussetzung, Methode und Ziel des Unterrichts. In: Unterrichtswissenschaft, 10, S. 102.
6. Simons, P. R. J. (1992). Lernen, selbständig zu lernen – ein Rahmenmodell. In: H. Mandl; H. F. Friedrich (Hrsg.). Lern- und Denkstrategien. Analyse und Intervention. Göttingen: Hogrefe, S. 254 f.
7. Konrad, Klaus, und Silke Traub. *Selbstgesteuertes Lernen*. 6. überarbeitete und erweiterte Auflage. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren GmbH, 2018. Print.
8. Schiefele, U. & Perkun, R. (1996). Psychologische Modelle des Fremdgesteuerten und selbstgesteuerten Lernens. In F.E. Weinert (Hrsg.), Psychologie des Lernens und

der Instruktion (Enzyklopädie der Psychologie, D. Serie Pädagogische Psychologie, Bd. 2; S. 249-278). Göttingen: Hogrefe, S.258

9. Edward L. Deci, & Richard M. Ryan (2008): *Self-Determination Theory: A Macrotheory of Human Motivation, Development, and Health*, S. 183. In: *Canadian Psychology* 49, 182–185.

10. Richard J. Gerrig, Philip G. Zimbardo: *Psychologie*. 18., aktualisierte Auflage. 2008, S. 637.

11. <https://learn german.dw.com/de/deutsch-lernen/s-9095>

12. <https://davilo.org/de.html>

13. <https://deutsch.info>

14. <https://learningapps.org>

15. <https://kahoot.com>

16. <https://duolingo.com>

17. <https://deutschfuchs.de>

18. <https://quizizz.com>

19. <https://www.tandem.net>

20. <https://www.deutsch-to-go.de>

21. <https://vhs-ehrenamtsportal.de>

22. <https://memrise.com>

23. <https://www.zum.de/portal>

24. <https://speechling.com>

25. <https://www.hellotalk.com>

26. Sutoris, Martin. “So motivierst du dich.” *Der UNI-Coach*. Germany: Springer Berlin / Heidelberg, 2018. S. 37–75.

27. <https://www.coursera.org>

28. <https://www.conversationexchange.com>

29. Landmann, Meike, and Bernhard Schmitz. *Selbstregulation erfolgreich fördern: Praxisnahe Trainingsprogramme für effektives Lernen*. 1st ed. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 2007. S.279-281.

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

1. Lobin, H. ZUR ENTWICKLUNG EINER EINHEITLICHEN ORTHOGRAFIE IN DEUTSCHLAND.	8-19
2. Rachimov, C. 4-FERTIGKEITEN-LERN-SYSTEM IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT: TRADITION – INNOVATION – REVOLUTION (THESEN ZUM VORTRAG).	20-22
3. Engelberg, S. LEXIKOGRAPHIE DES SPRACHWANDELS AM LEIBNIZ-INSTITUT FÜR DEUTSCHE SPRACHE: EMPIRISCHE METHODEN UND LEXIKOGRAPHISCHE PROZESSE.	23-38
4. Умархўжаев, М. Э. ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЛИНГВИСТИК ҲАМДА ДИДАКТИК ТАМОЙИЛЛАР УЗВИЙЛИГИ.	39-40
5. Henßen, N., Holz, L., & Tix, A. DIGITALER SELBSTLERNKURS A1 DER UZK.	41-42
6. Jumaniyazov, A., & Yusubova, C. SHAXS NOMLARI VA METONIMIYALAR	44-56
7. Antonioli, G., Reinken, R., & Schneider, R. GRAMMATISCHES WISSEN, GRAMMATISCHE BILDUNG UND GRAMMATIKUNTERRICHT – DAS DIGITALE INFORMATIONSSYSTEM GRAMMIS ZWISCHEN FORSCHUNGSVERMITTLUNG UND FORSCHENDEM LERNEN.	57-67
8. Садиков, З. ЮСУФ ХОС ҲОЖИБ “ҚУТАДҒУ БИЛИГ” АСАРИДАГИ СОМАТИК ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ НЕМИСЧА ВА ИНГЛИЗЧА ТАРЖИМАЛАРИ ХУСУСИДА.	68-72
9. Dück, K. USBEKISTANDEUTSCH: EIN LAND, EINE VARIETÄT? SPRACHBIOGRAPHIEN UND -IDENTITÄTEN DES USBEKISTANDEUTSCHEN.	73-83
10. Ismailov, Y. VON DER THEORETISCHEN ZUR PRAKTISCHEN LINGUISTIK ODER DIE ANGEWANDTE LINGUISTIK – FORDERUNG DER ZEIT.	84-89
11. Имяминова, Ш. НЕМИС ТИЛИДАГИ ФРАЗЕМАЛАРНИНГ УЧ ХУСУСИЯТИДАГИ БАЪЗИ ЎЗГАРИШЛАР.	90-95
12. Saydaliev, S. LINGVODIDAKTIKA VA TILLAR O'QITISH METODIKASI.	96-98
13. Nazarov, P. D. FRAZEOLOGIK LUG'AT TUZISHGA YANGICHA YONDASHUV.	99-103
14. Sobirova, M. Y. ONA TILINING TA'LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI.	104-110
15. Яхшиев, А. А. ДИАЛОГИЧЕСКАЯ РЕЧЬ ОСНОВНАЯ ФОРМА РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ.	111-122
16. Sobirova, M. Y. ONA TILI TA'LIMI JARAYONIDA DIDAKTIK VOSITALARDAN FOYDALANISH.	123-127
17. Зикриллаев, Ф. Н., & Рўзиев, Я. Б. ДИАЛЕКТИК МАТЕРИАЛИЗМ ВА ТИЛШУНОСЛИК МЕТОДОЛОГИЯСИ.	128-142
18. Имяминова, Ш., & Рустамова, Д. З. НЕМИС ТИЛИДАН ЎЗБЕК ТИЛИГА БЕВОСИТА ҲИКОЯЛАР ТАРЖИМАСИДАГИ ҚИЙИНЧИЛИКЛАР.	143-148
19. Mardonov, S. Q., & Baxtiyorova, S. E. BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING LINGVODIDAKTIK KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA XORIJIY TILLARNI O'RGANISH MASALASI.	149-152
20. Begmatov, M. B., & Begmatov, Q. M. CHET TILI TA'LIMIDA AXBOROT VA INNOVATSION-PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH USULLARI.	153-155
21. Турсунов, А. АМИР ТЕМУР ОБРАЗИНИНГ НЕМИС АДАБИЁТИГА КИРИБ БОРИШ ТАРИХИ ХУСУСИДАН.	156-159

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

22. Кувватова, Д., & Бозорова, Г. ҚИЗБИБИ ТОПОНИМИ БИЛАН БОҒЛИҚ БУХОРО АФСОНАЛАРИ ҲАҚИДА.	160-162
23. Abdullaev, Z. M. PERSONENNAMEN IM DEUTSCHEN UND USBEKISCHEN: SEMANTISCHE HERKUNFTSBEREICHE.	163-169
24. Baymetov, B. B., & Xamroqulova, M. T. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA BADIY TA'LIM BERISHDA TASVIRIY SAN'AT TARIXINING O'RNI.	170-174
25. Sanakulov, Z. BADIY NOMLARNING ONOMASTIKADA TUTGAN O'RNI VA MA'NO ASPEKTI.	175-184
26. Islomov, S. R. OG'ZAKI SUHBATLAR VA MULOQOTLARNING LINGVISTIK TADQIQI VA TAHLILI.	185-195
27. Аноркулов, С. И. ТОПОНИМЛАРНИНГ КОГНИТИВ ВА МАДАНИЙ МАВҒЕИ.	196-200
28. Рўзиев, Я. Б. НОҚАРДОШ ТИЛЛАР ҚУРИЛИШИНИНГ МУҲИМ ХУСУСИЯТИ.	201-206
29. Shirnazarova, Z. A. ZAMONAVIY XORIJIY TIL DIDAKTIKASIDA MADANIYATLARARO MULOQOTGA OID ATAMALARNING MUHOKAMASI TO'G'RISIDA.	207-210
30. Makhmudov, K. ENGLISH AS A GATEWAY: FOSTERING INTERCULTURAL DIALOGUE AMONG UZBEK ADOLESCENTS.	211-217
31. Mirvaliyev, F. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL RESEARCH OF STRESS ELIMINATION IN THE PROCESS OF READING COMPREHENSION IN FUTURE GERMAN LANGUAGE TEACHERS.	218-221
32. Usmonxodjayeva, M. NEMIS TILI FANIDA YOZMA NUTQ.	222-226
33. Shabidinova, Z. I. FORMATION OF PROFESSIONAL LEXICAL COMPETENCE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS OF THE TOURISM DIRECTION.	227-230
34. Raxmanova, D. A. OBRAZLI VOSITALARNING TILSHUNOSLIKDA O'RGANILISHI VA KLASSIFIKATSIYASI.	231-235
35. Zaripova, Z. NEMIS TILINI O'QITISHDA SOTSIOLINGVISTIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.	236-238
36. Kuvonov, Z. M. NEMIS TILIDAGI FRAZELOGIZMLAR VA ULARNING O'ZBEK TILIGA BERLISHI.	239-243
37. Abdukhalilova, D. DIE LEXIKALISCHEN ÄQUIVALENZPROBLEME IN DER ÜBERSETZUNG VOM DEUTSCHEN IN DIE USBEKISCHE SPRACHE.	244-249
38. Yusupova, M. A. EFFECTIVE PRINCIPLES ARE A SIGN OF QUALITY EDUCATION.	250-253
39. Abduramanova, D. V. DYNAMICS AND INFLUENCE OF FICTIONAL LITERARY WORLDS ON THE DEVELOPMENT OF LEXICAL INNOVATIONS.	254-260
40. Nazarov, S. K. PROBLEME DER LITERARISCHEN ÜBERSETZUNG.	261-274
41. Tilovova, G. A. STAGES OF HISTORICAL-GRADUAL DEVELOPMENT OF GERMAN AND UZBEK LEXICOGRAPHY.	275-282
42. Jabborova, O. M. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING LEKSIKOGRAFIK KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH INNOVATSIYASI.	283-286
43. Jabborova, O. M., & To'rayeva, G. T. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING SIFATLI O'ZLASHTIRISHIDA LEKSIKOGRAFIYA IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH.	287-290

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

44. Bazarov, B. T. INGLIZ TILIDA QURILISH SOHASIDAGI TERMINLARNI O'QITISHNING ILMIY ASOSLARI.	291-295
45. Umarova, Z. A., & Tuychiyeva, S. Z. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI IXTISOSLASHTIRILGAN TA'LIM MUASSASALARIGA TAYYORLASH VA UNDA LINGVODIDAKTIKANING O'RNI.	296-299
46. Байзаков, Ж. А. А.ЫСҚАҚОВТЫҢ СӨЗ ТАПТАРЫ ТЕОРИЯСЫ ЖӨНІНДЕГІ КӨЗҚАРАСЫ.	300-305
47. Байкабилов, У. А. АУДАРМА – АУЫР ЖҰМЫС.	306-309
48. ҚАСЕН, Е. С. ҚАЗАҚ-ӨЗБЕК ТІЛДЕРІНДЕГІ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ МАҒЫНАЛЫҚ ҒЫҚСАСТЫҚТАРЫ ХАҚЫНДА.	310-316
49. Байкабилов, У. А. КОГНИТИВТИК ЛИНГВИСТИКА: АНТРОПОЦЕНТРИСТИК ПАРАДИГМА ҚҰРЫЛЫМЫ НЕГІЗІНДЕ.	317-325
50. Тоғаева, Г. Ж. ТАСАВВУФ МАВЗУСИДАГИ МАТБУОТДА ЧИҚИШЛАРНИНГ ТИЛИ ВА УСЛУБИ.	326-330
51. Asranbayeva, M. H. INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIDA IMKONIYAT CHEKLANGAN O'QUVCHILARNI O'QITISHGA LINGVOPEDAGOGIK YONDASHUV.	331-336
52. Faleeva, A. V. TRADITIONS AND INNOVATIONS IN THE STUDY OF ENGLISH COLLOQUALISTICS IN THE PERSPECTIVE OF MODERN PRINTED AND ELECTRONIC LEXICOGRAPHICAL SOURCES.	337-341
53. Азамов, О. Б. ФРАЗЕОЛОГИК ЛУҒАТЛАРГА ТАРТИБ БЕРИШДА БОШ ФРАЗЕМАНИ ШАКИЛЛАНТИРИШ МАСАЛАСИ.	342-345
54. Oribboyeva, D. D. PSIXOLOGINVESTIKA VA LINGVISTIK KOMPETENSIYA.	346-349
55. Azamov, O. B. NEMIS TILI DARSLARIDA RAQAMLI ILOVALARDAN FOYDALANISH.	350-353
56. Mamadaliev, A. M. TRANSLATING DIVERSITY: EXPLORING THE CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN MULTILINGUAL CONTEXTS.	354-360
57. Jumanizoyov, Z. O. DIPLOMATIK TERMINLAR TASNIFI.	361-365
58. Ruzmetova, D. A., & Abdullayeva, Z. N. INGLIZ TILIDAGI ILMIY TERMINLARNI IDROK ETISHNING PSIXOLOGIK JIHATLARI.	366-371
59. Zayniyeva, H. S. KOMPITENTLIK VA MULOQOT KOMPETENSIYASINING UZVIYLIGI.	372-380
60. Tillayeva, R. T. BADIY ASAR MATNINI TAHLIL QILISH METODOLOGIYASI.	381-390.
61. Абдулвохидов, Э. РОМАН ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА «И ДОЛЬШЕ ВЕКА ДЛИТСЯ ДЕНЬ...» КАК НАЧАЛО НЕЙРОДИДАКТИКИ.	391-399
62. Saidova, M. S. YANGI AVLOD DARSLIKLARI: DIDAKTIK YECHIMLARNI IZLASH YO'LIDA.	400-404
63. Ruzmetova, D. K. MODERN METHODS AND APPROACHES TO TEACH ENGLISH GRAMMAR FOR EFL STUDENTS.	405-408
64. Ruzmetova, D. K. IMPROVING STUDENTS' READING COMPREHENSION VIA COMICS ILLUSTRATIONS.	409-413
65. Абдиримова, И. К. ВОПРОС СОЦИАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.	414-417

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

66. Paziljanova, Z. S. MADANIYATLARARO MULOQOTDA VERBAL MULOQOTNING AHAMIYATI HAQIDA.	418-423
67. Saitkulova, N. R. INTERNET BLOGS IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.	424-428
68. Холияров, Л. Т. ҲОЗИРГИ ЗАМОН НЕМИС ТИЛИДАГИ ГАП КОМПОНЕНТЛАРИНИҲ ИЧКИ ВА ТАШҚИ ТОМОНДАН КЕНГАЙИШИ ИМКОНИЯТЛАРИ.	429-433
69. Abdiyeva, V. A. BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHILARINING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA INTERNET RESURLARINING MUHIM AHAMIYAT KASB ETISHI.	434-436
70. Abalakulova, O. U. THE IMPACT OF CORPUS LINGUISTICS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING.	437-440
71. Achilova, N. FRAZEOLOGIZMLAR NEMIS OLIMLARI NIGOHIDA.	441-447
72. Akmalxonov, S. F. STRATEGIES FOR EFFECTIVE INTEGRATION OF TECHNOLOGY IN EFL CURRICULA.	448-453
73. Akmalxonov, S. A. THE ROLE OF LONG READS IN PRE-INTERMEDIATE AND INTERMEDIATE LEVELS TO ENHANCE READING COMPREHENSION.	454-457
74. Allanurodova, S. INGLIZ ADABIYOTIDA TARIXIY VA MADANIY KONTEKSTNING AHAMIYATI.	458-462
75. Aminova, S. FUNCTIONAL ANALYSES OF PERSONALITY IN ENGLISH LITERATURE.	463-468
76. Amonova, Z. B. DESTRUKSIYA TUSHUNCHASINING LINGVISTIK TALQINI.	469-473
77. Arzikulova, S. A. CHO'LPON LIRIKASIDA IJTIMOIIYLIK.	474-477
78. Ashirbaeva, M. N. THE ROLE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING.	478-481
79. Ashirova, S. B. BO'LAJAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHILARINING KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI.	482-486
80. Ashurova, S. S. INGLIZ TILI O'QITUVCHISINING INGLIZ TILIDAGI KASBIY NUTQ KOMPETENSIYASINING O'ZIGA XOSLIGI.	487-493
81. Ахмедов, Р. Ш. «МЯГКАЯ» И «ТВЁРДАЯ» НАУЧНАЯ ФАНТАСТИКА: ОБЩЕСТВО БУДУЩЕГО В ТРИЛОГИИ А.АЗИМОВА «ОСНОВАНИЕ».	494-501
82. Axmedova, G. A. THE IMPORTANCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES TO MOTIVATE ENGLISH LANGUAGE LEARNERS.	502-506
83. Ачилова, Э. С. АДАБИЁТ ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.	507-511
84. Badridinova, A. A. PAREMALARGA ETIMOLOGIK YONDASHUV.	512-515
85. Baltayeva, N. T. TALABALARNING SINONIM SO'ZLARDAN FOYDALANISH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA UZLUKSIZ TA'LIMNING O'RNI.	516-519
86. Bakhramova, Z. R. MAIN THEMES OF LITERATURE IN XIX CENTURY ENGLISH LITERATURE.	520-523
87. Baxriddinov, A. X. LOYIHAVIY TA'LIM ASOSIDA YOSH TIL O'RGANUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH.	524-527

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

88. Байзаков, Ж. А. А.ЫСҚАҚОВТЫҢ СӨЗ ТАПТАРЫ ТЕОРИЯСЫ ЖӨНІНДЕГІ КӨЗҚАРАСЫ.	528-533
89. Bekniyozova, Z. R. THE DIFFICULTIES OF INSTRUCTING ENGLISH VETERINARY TERMINOLOGY.	534-537
90. Bo'ribayeva, S. A. DLL- MAJMUALARINING O'QUV JARAYONIGA TATBIQ QILINISHI.	538-541
91. Dehkhonova, G. A. THE CLASSIFICATION OF LEXICAL UNITS WITH FINANCIAL POSITION ACCORDING TO SCIENTISTS VIEW.	542-549
92. Dehqanova, G. A. SAMARALI MULOQOT VA INNOVATION TEXNOLOGIYALARGA TAYYORLASHNING ILMIY-METODIK JIHATLARINI TAKOMILLASHTIRISH.	550-555
93. Diyorova, M. S. MEDIADISKURS VA PRAGMATIK LINGVISTIKANING SHAKLLANISHI.	556-559
94. Djabbarova, F. O. THE ADVANTAGES AND IMPORTANCE OF LEARNING AND USING IDIOMS IN ENGLISH.	560-562
95. Djalilova, A. N. TEACHING ESL IN HIGHER EDUCATION USING SPOKEN CORPORA, ENHANCING LANGUAGE LEARNING THROUGH AUTHENTIC LANGUAGE SAMPLES.	563-568
96. Djurayeva, Y. A., & Gayratova, N. G. SKILLS OF USING INTERACTIVE PEDAGOGICAL METHODS IN MODERN EDUCATION OF FOREIGN LANGUAGES.	569-572
97. Djurayeva, Y. A. CHET TILINI O'RGATISHDA INTERFAOL TA'LIM METODIKASI.	573-575
98. Egamberdiyeva, G. E. OYDIN HOJIYEVA SHE'RIYATIDA AYOL RUHIYATI TASVIRI.	576-581
99. Egamberdiyeva, S. M. O'ZBEK VA TURK ALLALARIDA QO'LLANILGAN BADIY TASVIR VOSITALARINING KO'LAMDORLIGI.	582-589
100. Elmurodov, U. Y. ОПТИМИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ.	590-594
101. Ergasheva, F. B. NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA KIRGAN O'ZLASHMA QATLAM SO'ZLARNING O'ZBEK TILIDAGI RASMIY-IDORAVIY Hujjatlarda QO'LLANILISHI VA ULARNING MA'NOVIY JIHATLARI.	595-598
102. Atadjanov, G. OMON MATJONNING "NAJMIDDIN KUBRO" TARIXIY FOJIASIDA VATANPARVARLIK RUHI.	599-601
103. G'ofurova, M. R. MUSTAQIL TA'LIM OLIISHNING SAMARALI VOSITALARI.	602-606.
104. Gazieva, S. T. OVERCOMING DYSLEXIA IN TEACHING THE ENGLISH LANGUAGE.	607-611
105. Hamdamova, C. XITOY TILIDA EPISTOLYAR MATN TUZISHDA QO'LLANILADIGAN SO'ZLAR XRONOLOGIYASI (HSK 5 MISOLIDA).	612-615
106. Hamraqulova, O. A. BO'LAJAK INGLIZ TILI O'QITUVCHILARINING KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH.	616-618
107. Akhmedov, H. U. ROLE OF USING INTERNET RESOURCES TO DEVELOP SPEAKING SKILLS.	619-626

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

108. Hazratqulova, E. I., & Botirova., Sh. I. PSIXOLINGVISTIK ASPEKTLARINING XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA TURLI ZAMONAVIY METODLARDA QO'LLANISHI.	627-633
109. Ibatova, N. I. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI TURG'UN BIRIKMALARNING LINGVOKOGNITIV TALQINI.	634-638
110. Murodova, E. G., & Rustamova, F. K. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI TURG'UN BIRIKMALARNING LINGVOKOGNITIV TALQINI.	639-640
111. Isaqova, G. A. ONA TILI TA'LIMIDAN MORFEMIKANI O'ZLASHTIRISHINING BESH XIL METODI.	641-645
112. Ismailova, G. O. QUTADG'U BILIGDA ALLOHNING MUQADDAS ISMLARI TALQINI VA TARJIMALARI.	646-650
113. Isroilova, T. THE ROLE OF TRANSLATION IN GLOBAL COMMUNICATION: DISCUSS THE IMPORTANCE OF TRANSLATION IN PROMOTING CROSS-CULTURAL UNDERSTANDING AND FACILITATING GLOBAL COMMUNICATION.	651-655
114. Jabbarova, M. G. CHET TILLARNI O'QITISH METODIKASIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH MASALALARI.	656-662
115. Jo'raxolova, B. Q. METAFORANI TADQIQ QILISHNING USLUBIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.	663-668
116. Jumaeva, N. K. USING THE HYPONYMS FOR IMPROVING THE BEGINNERS' VOCABULARY RANGE.	669-673
117. Jumayeva, M. EXPLORING THE ROLE OF PSYCHOLOGY IN ACQUIRING A FOREIGN LANGUAGE.	674-679
118. Кабулова, З. Х., & Адилбаева, Г. Э. КОНЦЕПЦИИ МЕТОДА И ТЕХНИКИ В ЛИНГВОДИДАКТИКЕ.	680-683
119. Kabulova, Z. X. CHET TILINI INDIVIDUAL RIVOJLANTIRISHDA KOGNITIV METODOLOGIYA TUSHUNCHASI.	684-685
120. Karimova, F. K., & Dilmurodova, L. S. XORIJIY TIL O'RGANUVCHI TALABALARDA YOZUV KOMPETENSIYASINI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ORQALI RIVOJLANTIRISH.	686-692
121. Karimova, N. M. READING STRATEGIES IN TEACHING ENGLISH IN AN ESP CLASSES.	693-697
122. Kariyeva, M. A. CHET TILI DARSLARI JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLARNI SINGDIRISHDA O'QITUVCHINING ROLI.	698-702
123. Kenjali, E. R. BRINGING THE REAL WORLD INTO THE CLASSROOM: INERACTIVE SIMULATIONS AND SCENARIOS FOR ENGLISH LEARNERS.	703-708
124. Kenjali, E. R. EXPLORING WILLIAM SHAKESPEARE'S MOST SIGNIFICANT AND INFLUENTIAL WORKS.	709-713
125. Kenjaeva, M. B. LEXICAL AND SEMANTIC CHANGES OF THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES: COMPARATIVE ASPECT.	714-718
126. Ибрагимова, Н. Т. ВНЕДРЕНИЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС.	719-723
127. Xonsaidova, M. M. TA'LIM JARAYONIDA MASOFAVIY TA'LIM MUAMMOLARI VA YECHIMLARI.	724-727

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

128. Kobilova, N. R. THE IMPORTANCE OF IMITATION TECHNIQUE IN TEACHING ENGLISH PRONUNCIATION.	728-732
129. Komiljonova, M. A. THE IMPACT OF TEACHER TRAINING ON STUDENT LEARNING.	733-739
130. Kosimova, F. T. SOCIOCULTURAL FEATURES OF COMMISSIVES IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.	740-743
131. Kurbanova, Z. O. PROS AND CONS SIDES OF USING TRADITIONAL METHODS FOR PRESCHOOL LEARNERS IN PRIMARY EDUCATION.	744-747
132. Madaminova, M. S. BUILDING FLUENCY AND COMPREHENSION: EFFECTIVE TECHNIQUES FOR READING INSTRUCTION.	748-752
133. Maksuthodjayev, M. M. LANGUAGE AND CULTURE.	753-756
134. Maxamatxo'jaeva, G. U. INGLIZ VA RUS BAYNALMINAL SO'ZLARNING TARJIMA MUAMMOLARI.	757-760
135. Meyliqulova, M. A. 8-SINF O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ADABIYOT DARSLARINING O'RNI.	761-764
136. Murodova, E. G. PAREMIYALARNING TIL LEKSIK TIZIMIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI.	765-768
137. Murodova, S. R. AUTIZM SPEKTRI BUZILISHLARI BO'LGAN BOLALARGA KORREKSION-PEDAGOGIK YORDAMNI TASHKIL ETILISHI.	769-773
138. Musoeva, A. B. ESTABLISHING AN INSTITUTIONAL REVIEW BOARD BASED ON THE USA MODEL IN UZBEKISTAN.	774-777
139. Нажмиддинов, З. З. ПЕРЕВОД ЛЕКСИЧЕСКОГО И КОНТЕКСТУАЛЬНОГО СОДЕРЖАНИЯ СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ.	778-781
140. Nematova, C. Ф. DÉVELOPPER LA COMPETENCE ORALE À LA LEÇON DE FRANÇAIS.	782-784
141. Nishonova, X. T. BOSHLANG'ICH SINF INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI LEKSIK KOMPETENSIYASINI KOMIKSLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH.	785-790
142. Norbekov, R. E. ISAJON SULTONNING "ABU RAYHON BERUNIY" ROMANIDA SUJET DINAMIKAS.	791-795
143. Очилова, Х. М. БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ УСТОЗ-ШОГИРД ТИЗИМИ АСОСИДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.	796-800
144. Yuldashev, O. K. O'ZBEK VA INGLIZ XALQ MAQOLLARI O'RTASIDAGI LINGVOKULTUROLOGIK VA SEMANTIK XUSUSIYATLARNING MAZMUNI VA ULARNING AMALDA QO'LLANILISHI.	801-805
145. Orazova, F. O. TALABALARNING DIDAKTIK KOMPETENTLIGINI INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.	806-809
146. Otajonova, D. B. LUG'ATLARNING YARATILISHIDA KORPUS TURLARINING O'RNI.	810-813
147. Otaxonova, S. CHINGIZ AYTMATOV ASARLARIDA TABIAT VA INSON MUNOSABATI.	814-816
148. Quziyev, S. I. TURISTLARGA XIZMAT KO'RSATISHDA INGLIZ TILIDA UCHRAYDIGAN MUAMMOLAR VA YECHIMLAR.	817-823

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

149. Rahmonova, Z. U. O'QITUVCHILARDA NUTQ MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR.	824-830
150. Raxmanova, N. A. ISTIQLOL DAVRI O'ZBEK SHE'RIYATIDAGI YANGI LIRIK JANRLAR.	831-837
151. Raxmatov, F. T. MEDIYA VA DIDAKTIKA.	838-843
152. Razakova, S. D. INNOVATIVE APPROACH TO TRAINING FOREIGN LANGUAGES.	844-847
153. Ruzmetova, M. A. KONTEKSTLI YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK PEDAGOGIYALARNING KASBIY KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH.	848-850
154. Ruzmetova, M. A. KONTEKSTLI MUHOQOTGA ASOSLANGAN BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHISINING KASBIY MALAKASI.	851-854
155. Sabirova, S. KORONAVIRUS DAVRI LEKSIKASINING NEMIS TILIDAGI NAMUNALARI VA XALQARO PROTOLOGIZMLAR.	855-859
156. Сафарова, З. Р., & Нуриллаева, А. ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ИМЕН В СОСТАВЕ АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ.	860-865
157. Saidova, M. K. SPIELPÄDAGOGIK IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT IN DER GRUNDSCHULE.	866-870
158. Salomova, M. Z., & Zoxirova, A. U. TECHNOLOGY OF MULTI-LEVEL TRAININGS.	871-876
159. Samadova, S. J. KASBGA YO'NALTIRILGAN TA'LIMDA INGLIZ TILINI O'QITISHDAGI QIYINCHILIKLAR VA QO'LLANILADIGAN SAMARALI USULLAR.	877-881
160. Khudoev, S. DIE VORTEILE VON RÄTSELN IN DER KINDERERZIEHUNG.	882-886
161. Samandarova, S. F. TOMAS HARRIS IJODIDA KASB BIOGRAFIYASI.	887-891
162. Sayitova, K. X., & Zaripova, F. FIELDS OF USE AND PECULIARITIES OF THE TECHNICAL TRANSLATION.	892-897
163. Рахимова, Ш. ПРОБЛЕМА ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НРАВСТВЕННОСТИ В РАССКАЗЕ В.РАСПУТИНА «УРОКИ ФРАНЦУЗСКОГО».	898-905
164. Shamirzayeva, Z. X. O'QITUVCHI PROFESSIOGRAMMASINING TUZILISHI VA XUSUSIYATLARI.	906-909
165. Shamsiyeva, A. S. TALABALARNING TINGLASH MALAKASINI OSHIRISH UCHUN O'RGATISH STRATEGIYASI: ADABIYOTNI TAHLILI ASOSIDA.	910-915
166. Sharipova, F. N., & Ibragimova, S. HE MAIN ADVANTAGE OF USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.	916-921
167. Shorakhmetov, S. S. THE EFFECTIVE METHODS IN SYNCHRONIC TRANSLATION.	922-925
168. Sobirova, N. Q. NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.	926-930
169. Soliyeva, M. M. MASHG'ULOTLAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA VIRTUAL LABORATORIYALARNING O'RNI.	931-934
170. Sultanova, G. S. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ЛИНГВОДИДАКТИКА В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ СПЕЦИАЛИСТОВ.	935-938
171. Tajigalieva, M. T. THE USE OF APPS IN TEACHING GERMAN LANGUAGE.	939-942
172. Tenelbaev, R. J. THE USE OF CLT METHOD IN TEACHING SPEAKING.	943-945

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

173. Tilovov, O. Z. BOSHLANG'ICH BOSQICHDA NATIJA TO'LIQLOVCHILARINI O'RGATISH VA TEGISHLI JUMLALAR TAHLILI.	946-950
174. Tkacheva, A. A. ISPAN TILINI O'RGANISHDA IJTIMOY-MADANIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH UCHUN ROLLI O.,YINLAR VA DRAMATIZATSIYANI INNOVATSION DIDAKTIK VOSITA SIFATIDA QO,,LLASH.	951-956
175. Toshtemirova, A. S. THE MAIN DIRECTIONS AND ISSUES OF TRANSLATION.	957-960
176. Tulyaganova, N. F. EXPLORING LITERARY AND NON-LITERARY FORMS OF SPEECH IN UZBEK AND ENGLISH: AN INTERACTIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING.	961-964
177. Umarova, D. R. ENHANCING PHRASAL VERBS INSTRUCTION IN EFL CLASSES: STRATEGIES FOR EFFECTIVE TEACHING.	965-970
178. Umarova, N. R. ABDULLA ORIPOV - SHE'RIYATI ABADIYDIR.	971-973
179. Usmonova, G. A. THE MAIN OBJECTIVES OF CREATING MOBILE EDUCATIONAL CONTENT TO DEVELOP THE ENGLISH LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS.	974-980
180. Usmonova, R. B. BADIY ADABIYOTDA FOJIAVIYLIK.	981-984
181. Xasanova, M. M. XX ASR NEMIS ADABIYOTI TARAQQIYOTIDA GENRIX BYOLL O'RNI VA AHAMIYATI.	985-988
182. Yoqubov, I. Q. THE ADVANTAGES OF SHORT STORIES FOR ENHANCING INTEGRATED SKILLS.	989-990
183. Yunusova, X. S., & Nuriddinova, M. O. INNOVATSION TA'LIM KLASTERI MUHITIDA BO,,LAJAK DEFEKTOLOGLARNI INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIGA TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARI.	991-993
184. Yusupova, S. O. CHET TILLARINI O'QITISH METODIKASIDA INNOVATSION YONDASHUVLAR VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASH MASALALARI.	994-995
185. Babadjanova, N. K. CLASSIFICATION OF MYTHOLOGICAL IMAGES AND MOTIFS (ON THE EXAMPLES OF UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES).	996-1000
186. Tursunov, Z. MADANIYATLARARO TA'LIM USULINING XUSUSIYATLARI.	1001-1005
187. Zuparova, S. S. XALQARO TOIFADAGI PEDAGOGLARNI TAYYORLASHDA CLIL TEXNOLOGIYASI.	1006-1008
188. Атаджанова, А. Ш. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ В РАЗВИТИИ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ - ИНОСТРАНЦЕВ В ОБЛАСТИ МЕДИЦИНЫ НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ.	1009-1013
189. Бабарахимова, А. Х. ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.	1014-1017
190. Бахтияри, Т. Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАВЫКОВ 21 ВЕКА В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.	1018-1021
191. Валикулова, Д. А. ПОНЯТИЕ МЕТАЯЗЫКА И ЕГО ОСОБЕННОСТИ.	1022-1026
192. Faleeva, Y. V. REFLECTION OF ENGLISH NEOLOGISMS IN ELECTRONIC LEXICOGRAPHIC SOURCES (BASED ON CAMBRIDGE DICTIONARY).	1027-1030
193. Зоиров, А. А. ПАЙТ РАВИШИНИНГ СЕМАНТИК ТАСНИФИ.	1031-1034
194. Кувандыкова, Х. Б. ПУТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ.	1035-1039

CONTENTS | INHALTSVERZEICHNIS | MUNDARIJA

195. Кудратов, Л. Ф. ИМПЕРФЕКТ PAST SIMPLE ЗАМОН ШАКЛЛАРИ ДЕЛИМИНАЦИЯ (ЧЕГАРАЛАШ) ВА МОКРО- ИАЗИЯТЛАРНИ ИНТЕГРАЦИЯ ҚИЛИШДАГИ УРНИ.	1040-1043
196. Қўчқорова, С. Т. БАДИЙ МАНЛАРДА ИНТЕРТЕКСТУАЛЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИГА ОИД.	1044-1047
197. Xamidova, M. OLAM MILLIY LISONIY MANZARASIDA GLYUTTONIK DISKURSNING OʻRNI.	1048-1052
198. Мамарасулов, Е. Ғ. Э. М. РЕМАРК РОМАНЛАРИДА ОКСИМОРОН БАДИЙ ТАСВИР ВОСИТАСИ ВА УНИНГ ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ (ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИ МИСОЛИДА).	1053-1058
199. Мирзорахимов, О. К. ДИДАКТИКО - МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ НАЧАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ РОДНОМУ ЯЗЫКУ.	1059-1062
200. Нарматова, А. П. ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ.	1063-1066
201. Норматова, М. Б. БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРНИНГ СТРАТЕГИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЖИҲАТЛАРИ.	1067-1069
202. Рузиева, У. Т. СОПОСТАВИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МИКРОТЕКСТА (ССЦ) В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ.	1070-1074
203. Сафарова, М. Ж. ЦИТИРОВАНИЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (НА ПРИМЕРЕ НЕМЕЦКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ).	1075-1080
204. Халдарчаева, Г. С. БОҒЛОВЧИ ФЕЪЛЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШДА КОГНИТИВ ТАҲЛИЛ ИМКОНИЯТЛАРИ.	1081-1088
205. Юсупова, М. С., & Пардвева, З. Ж. ЗУЛФИЯ ИЖОДИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.	1089-1093
206. Юсупова, Т. НЕМИС ТИЛИДА ФЛОРЕНИМЛАРНИНГ ЭТИМОЛОГИК ТАСНИФИ.	1094-1099
207. Эгамбердиев, Ж. Ж. ЧЕТ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДА ТЕРМИНОЛОГИК ЎҚУВ ЛУҒАТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА.	1100-1101
208. Rahmonqulova, D. M. HORIJIY TILLARNI OʻQITISHDA “FASLLAR” TECHNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH.	1102-1107
209. Rajabov, F. T. GEOGRAFIK TAʼLIMNI TAKOMILLASHTIRISHDA TALABALAR YOʻNALTIRILGA ZAMONAVIY PEDAGOGIC YONDASHUVLAR INTGERATSIYASI	1108-1112
210. Joldasov, I. S. TALABALARDA AMALIY KOʻNIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA TARIXIY BILIMLARNING OʻRN	1113-1117
211. Matkarimov, A. K. SELBSTGESTEUERTES DEUTSCHLERNEN MIT DIGITALEN WERKZEUGEN	1118-1133

Muharrir: X. Tahirov
Texnik muharrir: S. Meliquziyeva
Musahhih: M. Yunusova
Sahifalovchi: Q.Maxmudov

Bosishga ruxsat etildi 17.04.2024. Qog'oz bichisi 60x84 1/16. Hajmi 22 fiz. b.t.
Adadi 50 nusxa.

«ZEBO PRINT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent sh., Yashnobod tumani, 22-harbiy shaharcha.